TEISĖS MOKSLO PAVASARIS

2026

Vilniaus universiteto
Teisės fakulteto
Studentų mokslinė draugija

VILNIAUS UNIVERSITETO LEIDYKLA

TEISĖS MOKSLO PAVASARIS
2026

Vilniaus universiteto
Teisės fakulteto
Studentų mokslinė draugija

VILNIAUS
UNIVERSITETO
LEIDYKLA

2026

REDAKTORIŲ KOLEGIJA

Atsakomasis redaktorius
Prof. dr. Rimantas Simaitis

Atsakomoji sekretorė
Dr. Milda Markevičiūtė

Nariai:
Prof. dr. (HP) Jevgenij Machovenko
Prof. dr. Jurgita Paužaitė-Kulvinskienė
Prof. dr. Vigita Vėbraitė

Recenzentai:
Prof. dr. Jurgita Paužaitė-Kulvinskienė
Prof. dr. Jevgenij Machovenko
Prof. dr. Rimantas Simaitis
Prof. dr. Haroldas Šinkūnas
Prof. dr. Vigita Vėbraitė
dr. Milda Markevičiūtė
dr. Laura Šivickaitė-Moldarienė

Mecenatas

Rėmėjas

ISSN 2345-0878 (spausdintas)
ISSN 2538-8916 (internete)

© Vilniaus universitetas, 2026

Mieli leidinio autoriai ir skaitytojai,

Džiaugiuosi galėdama pasveikinti pasirodžius naujam VU Teisės fakulteto Studentų mokslinės draugijos leidiniui. Kiekvienas toks leidinys yra daugiau nei surinktų tekstų rinkinys – tai mūsų studentų smalsumo, aktyvumo, drąsos kelti klausimus ir noro ieškoti atsakymų atspindys.

Šių metų leidinyje džiugina straipsnių daugybė ir temų įvairovė: nuo konstitucinės ar baudžiamosios teisės klausimų iki skaitmeninės valstybės ar migracijos iššūkių analizės. Tai rodo, kad jaunieji teisininkai domisi ne tik tradiciniais teisės mokslo klausimais, bet ir tuo, kaip teisė keičiasi kartu su visuomene, technologijomis ir pasauliu. Gebėjimas pastebėti naujas problemas, kelti klausimus ir argumentuotai diskutuoti yra vienas svarbiausių teisininko profesinių gebėjimų. Todėl ypač smagu matyti, kad mūsų studentai ne tik mokosi teisės, bet ir patys aktyviai dalyvauja kuriant teisinę mintį.

Nuoširdžiai dėkoju visiems leidinio autoriams už jų darbą, laiką ir drąsą dalytis savo mintimis. Ypatingą padėką skiriu Studentų mokslinės draugijos organizatoriams, ypač prof. Rimantui Simaičiui, kuris savo iniciatyva ir entuziazmu kuria gyvą akademinę aplinką Fakultete. Taip pat didelis ačiū prisidėjusiems prie šios iniciatyvos dėstytojams ir mentoriams. Kartu, žinoma, dėkoju advokatų profesinei bendrijai COBALT bei Vilniaus universiteto Teisės fakulteto Alumni draugijai už nuolatinį finansinį prisidėjimą, kad šis leidinys pasiektų skaitytojus.

Mieliems skaitytojams linkiu, kad šie tekstai ne tik suteiktų naujų teisinių žinių, bet ir paskatintų sustoti, suabejoti, diskutuoti ir pažvelgti į teisę kitu kampu. Tegul skaitymas tampa ne tik atsakymų, bet ir naujų klausimų pradžia.

Sėkmės autoriams, organizatoriams ir įdomaus skaitymo visiems!

Prof. dr. ***Vigita Vėbraitė***
VU Teisės fakulteto dekanė

TURINYS

Apkaltos teisėjui ir Seimo nariui sampratos nauji aspektai 2022–2025 m. 7
Ieva Norkutė, Meda Paliūnaitė

Asmens teisės nesutikti būti gaivinamu įgyvendinimas: lyginamoji analizė ir tobulinimo perspektyvos 22
Emilija Norvaišaitė, Eglė Žulpaitė

Baltijos šalių konstituciniai saugumo pagrindai 44
Emilis Galminas, Emilius Klarenbeek

Baudžiamasis teisinis vertinimas visuotinio tyčiojimosi iš asmens, jo šeimos narių 60
Emilė Čepaitė, Iveta Simanavičiūtė

Dalinis sprendimas ir sprendimas dėl ieškinio pagrindo civiliniame procese: teisinė prigimtis ir praktinės taikymo problemos 81
Ugnė Butkutė, Viltė Vozbutaitė

Eutanazija ir padėjimas nusižudyti / teisė į mirtį ir baudžiamoji atsakomybė 98
Eglė Razmaitė, Viktorija Grigūnaitė

Haliucinacijų rizika didelės rizikos dirbtinio intelekto sistemose: Europos Sąjungos teisėkūros bei duomenų mokslo perspektyvos . . . 116
Emilija Pužauskaitė, Marija Rapševičiūtė

Hibridinio karo poveikis civiliniams teisiniams santykiams 136
Titas Mikalauskas, Domas Adolfas Gylys

Juridinių asmenų atsakomybė už nusikaltimus aplinkai 155
Emilija Kiškytė, Gustė Latvytė

Kai asmens tapatybė panaudojama be sutikimo: civilinė atsakomybė už veido, balso ir judesių pavertimą „deepfake" turiniu 180
Andrius Viljamas Gontier, Aurėja Sodytė

Kankinimu gautų įrodymų leistinumas teismo procese 204
Justina Vasiliauskaitė, Vaida Sviderskytė

Kovojanti demokratija Lietuvoje: konstitucinę santvarką saugančios teisinio reguliavimo priemonės 221
Domantas Kasperaitis, Laurynas Korsakas

Lietuvoje dirbančių Ukrainos karo pabėgėlių teisinė padėtis 236
Sigitas Bočkus, Žaneta Meškytė

Migracijos valdymas – nacionalinės teisės ir tarptautinių įsipareigojimų konfliktas 260
Ugnė Vyčinaitė, Erlandas Prakapavičius

Mirties bausmė Lietuvoje ir pasaulyje: istorinis aspektas ir šiuolaikinės nuostatos 280
Barbora Černeckaitė, Emilija Budreikaitė

Pacientų teisė į neturtinės žalos atlyginimą 299
Erikas Mečkovskis, Inga Zacharevič, Vilius Ogaras

Prezidento ir Ministro Pirmininko kompetencijų ribos formuojant ministrų kabinetą: konstitucinės pusiausvyros analizė 317
Erika Franckevič, Mantas Kavolius

Profesionalių krepšininkų teisinė padėtis patyrus traumą: reguliavimo Lietuvoje ir JAV lyginamoji analizė 332
Antonija Marija Haak, Martyna Gedrimaitė

Prostitucija XXI amžiuje: (tinkamo) reguliavimo modelio beieškant 348
Eva Armonaitytė, Rugilė Matulaitytė

Psichologijos ir teisės sankirta: kaip teisėjų kognityviniai šališkumai veikia sprendimus? 365
Snieguolė Kurpytė, Ugnė Liubamirskaitė

Reassessing the Fair Use Doctrine in the Age of AI: Evaluating Bad Faith and Market Harm through Bartz v. Anthropic and Kadrey et al. v. Meta Platforms, Inc. 380
Adelė Rusnė Dziegoraitytė, Eglė Zdanavičiūtė

Skaitmeninė valstybė: ar valstybė gali egzistuoti be teritorijos? Tuvalu ir nykstančių salų teisinis iššūkis 402
Ignas Laucius, Roberta Rudzevičiūtė

Slaptų sekimo priemonių taikymo ribos: teisėtumo kriterijai ir įrodymų panaudojimo galimybės 420
Austėja Ignotaitė, Marija Golubovič

Sveikatos sutrikdymo masto nustatymo taisyklės pagal profesiją . . . 438
Karina Prokopovič, Karina Kondratovič

Tarptautinis komercinis arbitražas ir Europos Sąjungos teisė: quo vadis? 454
Gabija Beglecovaitė, Kristina Jakovleva, Liudas Tauperis

Teisė į viltį – daugiau teisė ar viltis? 472
Erika Lipskytė, Karolina Mateikaitė

Teismo (ne)šališkumas baudžiamajame procese: ką išbraukti? 487
Simona Zubkovaitė, Simona Maksimec

Teismų sprendimų priėmimų psichologija 504
Lėja Volodkovičiūtė, Karolis Valančius

The New Syrian Government in a Global Context: Legitimacy and Legality Dimensions 518
Agota Stankevičiūtė, Nojus Sasnauskas

Ūkinės veiklos žemės gelmėse licencijavimo pagrindų tarpdisciplininiai aspektai 533
Rokas Gataveckas, Džiugas Jomantas

VVTAT dirbtinio intelekto įrankio naudojimas verslo priežiūroje 550
Monika Ramoškaitė, Kamilė Pulokaitė

Žmogaus teisės ir procesinė prievarta: proporcingumo principo paieška 566
Gabija Vaškevičiūtė, Austėja Bareišytė

Žodžio laisvė vs. neapykantos kalba: kur yra riba socialiniuose tinkluose? 584
Neda Upertaitė, Liepa Tamošiūnaitė

https://doi.org/10.15388/TMP.2026.1

Apkaltos teisėjui ir Seimo nariui sampratos nauji aspektai 2022–2025 m.

Ieva Norkutė, Meda Paliūnaitė

Vilniaus universiteto Teisės fakulteto
3–o kurso Teisės studentės
Saulėtekio al. 9, I rūmai, 10222 Vilnius
El. paštas: ieva.norkute@tf.stud.vu.lt; meda.paliunaite@tf.stud.vu.lt

Mokslinio straipsnio akademinis kuratorius partnerystės
prof. dr. (HP) Egidijus Šileikis
El. paštas: egidijus.sileikis@tf.vu.lt

Mokslinio straipsnio praktinė kuratorė doc. dr. Agnė Juškevičiūtė-Vilienė
El. paštas: agne.juskeviciute – viliene@tf.vu.lt

Santrauka. *Lietuvos Respublikos Konstitucijos 74 straipsnyje įtvirtinti Seimo nario mandato atėmimo ir tam tikrų aukščiausiųjų teisėjų pašalinimo iš pareigų apkaltos proceso tvarka pagrindai diskutuotinai išplėtoti naujais Konstitucinio Teismo išaiškinimais ir Seimo parlamentinės praktikos politiniais „precedentais“ 2022-2025 m. ypač kontraversiška Lietuvos Aukščiausiojo Teismo teisėjo atleidimo iš pareigų ne išimtinai už šiurkštų Konstitucijos pažeidimą ir priesaikos sulaužymą, bet vien už teisėjo vardo paženeminimą nauja doktrininė samprata Konstitucinio Teismo 2022 m. balandžio 15 d. nutarime, pagal kurį turi būti vertinama pirmąsyk Lietuvos Respublikoje susidariusi minėto Kasacinio teismo teisėjo atleidimo už Teisėjų tarybos konstatuotą teisėjo vardo paženeminimą situacija 2019 m. Be to, diskutuotinos trys apkaltos Seimo nariams inicijavimo ir nemaksimalistinio užbaigimo situacijos 2023-2025 m. Visa tai skatina sistemiškai nagrinėti naujus apkaltos proceso pagrindų sampratos aspektus ir juos susieti su teisėjo atleidimo už vardo paženeminimą konstitucine samprata.*

Raktiniai žodžiai: *apkalta, apkaltos inicijavimas, konstitucinė atsakomybė, Konstitucinis Teismas, Seimo nario mandato panaikinimas apkaltos proceso tvarka, Lietuvos Aukščiausiojo Teismo teisėjo atleidimas apkaltos proceso tvarka ir už vardo paženeminimą.*

New Aspects of the Concept of Impeachment of a Judge and a Member of the Seimas (2022–2025)

Summary. *The grounds for the removal of a Member of the Seimas from office and the dismissal of certain high-ranking judges through impeachment proceedings,as established*

Copyright © Ieva Norkutė, Meda Paliūnaitė, 2026. Published by Vilnius University Press.
This is an Open Access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License (CC BY), which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original author and source are credited.

in Article 74 of the Constitution of the Republic of Lithuania, were debatably expanded by new interpretations of the Constitutional Court and by political "precedents" formed in the parliamentary practice of the Seimas during 2022–2025. Particularly controversial is the new doctrinal concept established in the ruling of the Constitutional Court of 15 April 2022, according to which a judge of the Supreme Court of Lithuania may be dismissed not exclusively for a gross violation of the Constitution and a breach of oath, but also solely for bringing discredit upon the office of a judge. This interpretation must be assessed in light of the unprecedented situation that arose in Lithuania in 2019 regarding the dismissal of a judge of the said Court of Cassation following the finding by the Judicial Council that the judge had disgraced the office of a judge. Furthermore, three situations concerning the initiation and non-maximalist completion of impeachment proceedings against Members of the Seimas during 2023–2025 are also subject to debate. All of this encourages a systematic examination of the new aspects of the concept of the grounds for impeachment proceedings and their connection with the constitutional concept of dismissing a judge for bringing discredit upon the office of a judge.

Key words: *impeachment, initiation of impeachment proceedings, constitutional liability, Constitutional Court of the Republic of Lithuania, revocation of a Member of the Seimas mandate through impeachment proceedings, dismissal of a judge of the Supreme Court of Lithuania through impeachment proceedings and for bringing discredit upon the office of a judge*

Įvadas

Nors Lietuvos Respublikos 1992 m. spalio 25d. Konstitucijos 74 straipsnyje yra įtvirtinta Respublikos Prezidento, Seimo nario ir tam tikrų teisėjų apkaltos galimybė, o Seimo statute detalizuojama šio proceso eiga, toks reguliavimas neturėtų būti laikomas išsamiu apkaltos procesų sureguliavimu. To nekeičia ir Seimo statuto 115 straipsnio nuostata, pagal kurią vyksta slaptas balsavimas. Parlamentinė apkalta savo prigimtimi nėra vien teisinė procedūra- ji neišvengiamai susijusi ir su politiniu procesu. Šiurkščiai pažeidęs Konstituciją ir priesaiką sulaužęs arba nusikaltimą padaręs Seimo narys ar Lietuvos Aukščiausiojo Teismo teisėjas gali būti traukiamas konstitucinėn atsakomybėn, siekiant panaikinti Seimo nario mandatą ar pašalinti teisėją iš pareigų. Vis dėlto, galutinis šios atsakomybės taikymas priklauso nuo Seimo narių valios, todėl apkaltos procese dalyvaujantys parlamentarai gali veikti ne tik pagal teisinius argumentus, bet ir pagal politinius susitarimus, kompromisus ar frakcinius interesus.

Tokiame kontekste svarbu įžvelgti ir tai, kad Lietuvos jurisprudencijoje didelę įtaką turinti Hanso Kelzeno grynosios teisės teorija[1] suponuoja ir kartu apsunkina

[1] KELZENAS, Hansas. (2002). Grynoji teisės teorija. Vilnius: *Eugrimas.*

galimybę grynai teisiniu ir ne tarpdisciplininiu (papildomai politologiniu) požiūriu analizuoti parlamentinės apkaltos Seimo nariams kontraversiškas situacijas 2023-2025 m., juo labiau Konstitucinio Teismo 2022 m. balandžio 15 d. nutarime nagrinėtą 2019 m. įvykusį analogo neturintį Lietuvos Aukščiausiojo Teismo teisėjo atleidimą iš pareigų ne sudėtingesnio ir ilgiau užsitęsiančio apkaltos proceso tvarka, bet sąlygiškai elementaresnio ir neužsitęsiančio atleidimo už vardo pažeminimą tvarka,[2] kuri bendrais pagrindais pritaikoma kiekvienam apylinkės teismo teisėjui, tarsi nebūtų pirmosios ir kasacinės instancijos teismo teisėjų statuso svarbos politinių teisinių netapatumų.

Anglosaksiškos prigimties impeachment transplantacija[3] 1992 m. Konstitucijoje, kurioje numatyta apkalta 141 Seimo nariui (bet kuriam iš jų) ar Lietuvos Aukščiausiojo Teismo teisėjams, ir pirminė realizacija parlamentinėje praktikoje bei konstitucinėje justicijoje apkaltos Respublikos Prezidentui lygmeniu 2004 m.,[4] tarsi suniveliuota pastaraisiais metais tuo aspektu, kad kelios apkaltos iniciatyvos Seimo nariams tarsi patyrė politinį fiasko, nes Seimas arba nepritarė apkaltos inciatyvai (parlamentaro Gintauto Palucko atvejis), arba balsuodamas neatėmė apkaltinamuoju teismo nuosprendžiu realia laisvės atėmimo bausme nuteisto ir tuo neabejotinai priesaiką sulaužiusio bei Konstituciją šiurkščiai pažeidusio Seimo nario mandato (parlamentaro Vytauto Gapšio atvejis). Nors nėra teisinio fiasko, kai apkaltos proceso tvarka konstitucinėn atsakomybėn traukiamas Seimo narys atsistatydina iki baigiamojo Seimo balsavimo dėl mandato atėmimo (parlamentaro Remigijaus Žemaitaičio atvejis), ši procedūrinė situacija taip pat gali būti politologiniu požiūriu priskiriama prie diskutuotinos parlamentinio apkaltos proceso inicijavimo ir nemaksimalistinio įgyvendinimo raidos 2023-2025 m.

Šio tyrimo temos tarpdisciplininis pobūdis (tarpdisciplinišKumas) pasireiškia politologijai ir jurisprudencijai svarbių tyrimo aspektų sąsajų įžvalgomis, t. y. bendrojo politinio proceso, kuriame Seimo nariai veikia pagal politinius susitarimus ir kompromisus, ir parlamentinio apkaltos proceso, kuriame gavus Konstitucinio Teismo išvadą slaptu balsavimu išsprendžiamas sankcijos skyrimo klausimas, persipynimo nagrinėjimu.

Šio straipsnio objektas – apkaltos Lietuvos Aukščiausiojo Teismo teisėjui ir Seimo nariui sampratos nauji aspektai, kuriuos galima įžvelgti pagal Lietuvos parlamentarizmo ir konstitucinės justicijos raidą 2022-2025 m. Aktualumas ir originalumas nulemtas minėtų 2022-2025 m. susidariusių teisinių ir politinių aktualijų, kurios pakankamai neištyrinėtos teisės moksle. Tyrimo tikslas – platesniame apkaltos Sei-

---

[2] Lietuvos Respublikos Seimo 2019 m. rugsėjo 24 d. nutarimas Nr. XIII-2436 „Dėl Egidijaus Laužiko atleidimo iš Lietuvos Aukščiausiojo Teismo teisėjo pareigų“. TAR, 2019, 15137.

[3] PŪRAITĖ-ANDRIKIENĖ, Dovilė. (2025). Impeachment Proceedings in Lithuania: Model, Problems of Implementation, and Possibilities of Improvement. *Journal of the University of Latvia,* 18. 56-79.

[4] Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2004 m. kovo 31 d. išvada. *Valstybės žinios,* 49-1600.

mo nariams ir Lietuvos Aukščiausiojo Teismo teisėjams kontekste išnagrinėti su tuo susijusias pastarųjų metų parlamentarizmo ir konstitucinės justicijos aktualijas. Dominuojantys tyrimo metodai: be kita ko, sisteminis metodas, taikomas siekiant analizuoti institutą sudarančias teisės normas kaip nuoseklią ir tarpusavyje susijusią visumą; loginis ir teleologinis metodas, panaudojamas, pvz., analizuojant apkaltos ir teisėjo atleidimo už vardo pažeminimą prasmę ir paskirtį bei tikslą; lyginamasis metodas, taikomas palyginant Lietuvos Aukščiausiojo Teismo teisėjo atleidimą apkaltos proceso tvarka arba už vardo pažeminimą; dokumentų ir mokslinės literatūros analizės metodas, pasitelkiamas siekiant analizuoti teisės aktų eksplicitines ir implicitines nuostatas, teisės mokslininkų darbus. Tyrimo uždaviniai: analizuoti apkaltos teisinius pagrindus; įvertinti apkaltos Seimo nariams aktualijas; analizuoti apkaltos taikymą Lietuvos Aukščiausiojo Teismo teisėjams bei alternatyvų atleidimą už vardo pažeminimą. Tyrimo šaltiniai – 1992 m. Konstitucija, Seimo statutas, Konstitucinio Teismo 2022 m. balandžio 15 d. nutarimas dėl Lietuvos Aukščiausiojo Teismo teisėjo atleidimo už vardo pažeminimą ir priesaikos sulaužymą procedūrinio santykio sampratos, Konstitucinio Teismo išvados, Seimo nutarimai dėl apkaltos iniciatyvos tyrimo ir pritarimo (ar nepritarimo) iniciatyvai bei tuo grindžiamo kreipimosi (ar nesikreipimo) į Konstitucinį Teismą, teisės mokslininkų darbai.

1. Apkaltos teisinių pagrindų diskutuotini aspektai politinio proceso kontekste

Konstitucijos 1 straipsnio nuostata, kad Lietuvos valstybė yra demokratinė, reikalauja, kad valstybėje būtų užtikrinamas ne tik demokratinis sprendimų priėmimo procesas ir jo pagrindą sudarantis politinis pliuralizmas, bet ir Konstitucijos viršenybė. Deja, Konstitucijos viršenybės užtikrinimas Seimo nariams inicijuojant, nutraukiant ar baigiamuoju slaptu balsavimu užbaigiant parlamentinį apkaltos procesą gali įgauti politologinių fiasko aspektų. Tai ypač įžvelgtina dviejose situacijose, kai:

1) Seimo prašymu Konstitucinio Teismui pateikus išvadą, kad apkaltinto subjekto veiksmai sudaro šiurkštų Konstitucijos pažeidimą ir priesaikos sulaužymą, toks konstatavimas savaime nesukuria galutinio konstitucinės atsakomybės rezultato. Sankcijos taikymas priklauso nuo to, koks bus slapto Seimo narių balsavimo rezultatas. Nesusiformavus didesnei kaip 85 parlamentarų, balsavusių „už" daugumai, apkaltos procesas neužbaigiamas mandato panaikinimu ar pašalinimu iš pareigų. Tokiu atveju atsiranda priešprieša tarp politinės valios ir teisinių imperatyvų, kai Konstitucinio Teismo konstatuotas šiurkštus Konstitucijos pažeidimas ar duotos priesaikos sulaužymas neskelia atitinkamų teisinių padarinių. Tokios konstitucinės ir politinės prieštaros pavyzdžiu laikytina 2010 m. situacija, kai Konstitucinio Teismo 2010 m. spalio 27 d. išvada, kurioje buvo konstatuotas Seimo narių veiksmų prieštaravimas Konstitucijai, Seime nesukėlė galutinio apkaltos padarinio- parlamentaro mandato

panaikinimo. Vis dėlto, parlamentinės apkaltos praktika nėra vienalytė- joje galima rasti ir priešingų situacijų, kai Seimas, atsižvelgdamas į Konstitucinio Teismo išvadą, priėmė sprendimą panaikinti Seimo nario mandatą. Vienas iš pavyzdžių, parlamentaro P. Gražulio apkalta. Konstitucinis Teismas 2023 m. gruodžio 5 d. pateikęs išvadą nusprendė, kad P. Gražulis savo veiksmu- sąmoningu balsavimu už kitą Seimo narį- šiurkščiai pažeidė Konstituciją ir sulaužė priesaiką. 2023 m. Gruodžio 18 d. Seimas slaptu balsavimu nutarė panaikinti P. Gražulio Seimo nario mandatą. Toks sprendimas priimtas atsižvelgiant į Konstitucinio Teismo išvadą.

2) Seimas, gavęs įsiteisėjusio apkaltinamo nuosprendžio nuorašą, slaptu balsavimu nepanaikina nuteisto ir net realią laisvės atėmimo bausmę jau atliekančio Seimo nario mandato. Tokia konstituciškai paradoksali ir kuriozinė situacija susidarė 2023 m. gruodžio 21 d., kai Seimas po slapto balsavimo nepanaikino parlamentaro V. Gapšio mandato, nes šiam sprendimui priimti pritrūko balsų, balsuojant dėl 4 nutarimų projektų, kuriuose buvo siūloma dėl kiekvieno konkretaus nusikaltimo panaikinti V. Gapšio mandatą: balsuojant dėl 4 nutarimų projektų, kuriais siekta panaikinti V. Gapšio Seimo nario mandatą dėl atskirų nusikalstamų veikų, nė vienas projektas nesurinko būtinos 85 Seimo narių balsų daugumos: už du projektus balsavo po 74 Seimo narius, o už kitus du- po 75. Dėl šios priežasties, nepaisant įsiteisėjusio apkaltinamojo nuosprendžio ir realios laisvės atėmimo bausmės atlikimo, parlamentaro mandatas nebuvo panaikintas ir V. Gapšys tapo antruoju Lietuvos istorijoje įkalintu asmeniu, einančiu Seimo nario pareigas.

Taigi pirmojoje nurodytoje situacijoje Konstitucinis Teismas turi išimtinę kompetenciją išvadoje nustatyti apkaltos tęsinio ir pabaigimo galimybę lemiantį šiurkštaus Konstitucijos pažeidimo ir priesaikos sulaužymo faktą, tačiau Seimo narių konstitucinė galimybė balsuoti „už“ ar „prieš“ paskutinėje apkaltos proceso stadijoje, kurioje gavus Konstitucinio Teismo išvadą išsprendžiamas sankcijos skyrimo (mandato atėmimo ar pašalinimo iš pareigų) klausimas, sudaro prielaidas susidaryti baigiamojo balsavimo apkaltos procedūroje rezultato ir Konstitucinio Teismo išvados nedarnumui. Jis iš dalies racionalus ir pateisintinas politologiniu požiūriu, tačiau neracionalus ir netoleruotinas konstituciniu teisės viršenybės aspektu.

Išimtinai parlamente, bet ne teisme įvykti galinti apkalta platesniu procedūriniu požiūriu apima ne tik Seime, bet ir sąlygiškai Konstituciniame Teisme vykti galinčius jos atitinkamus etapus, t. y. parlamentinės iniciatyvos pateikimą Seime, jos pagrįstumui ištirti skirtos parlamentinės komisijos sudarymą, Seimo apsisprendimą dėl apkaltos proceso tęsimo ir kreipimosi į Konstitucinį Teismą prašant jo išvados, tokio kreipimosi nagrinėjimą Konstituciniame Teisme ir jo išvados pateikimą, Seimo balsavimą dėl kaltinamo subjekto atleidimo iš pareigų ar jo mandato panaikinimo, esant konstitucinės justicijos išvadoje nustatytiems atitinkamiems procedūriniams pagrindams, nurodytiems Konstitucijos 74 straipsnyje. Toks procedūrinis modelis reikalauja apkaltos instituto įgyvendinimo tik esant itin rimtiems ir grėsmingiems

konstitucinių vertybių pažeidimams. Apkaltos procesas netenka prasmės ir nutrūksta, jeigu konstitucinės justicijos išvadoje nekonstatuojami proceso tęsiniui reikalingi pagrindai, nurodyti Konstitucijos 74 straipsnyje, arba jeigu kaltinamas subjektas atsistatydina (atsisako mandato) apkaltos metu iki Seimui balsavimu pradedant priimti sprendimą dėl konstitucinės sankcijos taikymo,[5] nors vėliausiai galimas mandato atsisakymas ar atsistatydinimas iš pareigų galėtų būti griežčiau susietas su Konstitucinio Teismo posėdžio, kuriame nagrinėjamas Seimo kreipimasis dėl išvados, pradžia.

Beje, demokratinės teisinės valstybės pareigūnai ir jiems prilygintini subjektai, nurodyti Konstitucijos 74 straipsnyje, realizuodami visuomenei ir valstybei reikšmingas funkcijas ir savo pareigas vykdantys nepažeisdami Konstitucijos ir įstatymų, įvairių teisinių mechanizmų užtikrinamo teisinio saugumo dėka neturi patirti apkaltos grėsmės[6]. Politikų ir valstybės pareigūnų atsakomybė už priimtus sprendimus yra būtina demokratijos sąlyga[7]. Anot M. Kukaičio, atsakomybę stiprina demokratinės valstybės vertybės bei garantijos, tokios kaip: sąžiningumas, visuomenės pasitikėjimas valdžia, mažesnė piktnaudžiavimo valdžia tikimybė.

2. Apkaltos seimo nariams iniciatyvos 2023–2025 m.

2.1. Apkaltinamojo nuosprendžio nuorašo gavimo parlamente atvejis

Vadinamoji politinės korupcijos baudžiamoji byla, kurioje pareikšti kaltinimai apėmė kaltinimus valstybės politikams, inspiravo tarp jų buvusio Seimo nario V. Gapšio patraukimo ne tik baudžiamojon, bet ir konstitucinėn atsakomybėn dualizmą. Apeliacinės instancijos teismui 2023 m. lapkričio 22 d. paskelbus nuosprendį baudžiamojoje byloje, kurioje Seimo nario pareigas einantis asmuo pripažintas kaltu padarius nusikalstamas veikas ir nuteistas subendrinta bausme – laisvės atėmimu 4 metams 6 mėnesiams, ir kasacinės instancijos teismui nutartyje pabrėžus nuteistojo veikų padarymo metu, einant Seimo nario pareigas, pareigą laikytis aukštų sąžiningumo, teisingumo, nesavanaudiškumo bei pagarbos įstatymams principais grindžiamų standartų,[8] Seimas, vadovaudamasis gautu apeliacinės instancijos teismo 2023 m. lapkričio 22 d. nuosprendžiu, nutarė pradėti apkaltos procesą minėtam parlamen-

---

[5] BIRMONTIENĖ, Toma (2024). Apkaltos labirintai ir konstitucinių pokyčių idėjos. *Lietuvos teisė 2024: esminiai pokyčiai,* 25-40 [interaktyvus]. https://cris.mruni.eu/server/api/core/bitstreams/7b21da7a-cdfb-453a-a9b2-0ce406cf45af/content

[6] SINKEVIČIUS, Vytautas (2018). Nusikaltimas, kaip apkaltos pagrindas: kai kurie teoriniai ir praktiniai aspektai. *Jurisprudencija,* 25(2), 312-332 [interaktyvus]. https//doi: 10.13165/JUR-18-25-2-01.

[7] KUKAITIS, Mindaugas (2024). Politinė (politikų) atsakomybė. *Jurisprudencija,* 31(2), 249-261 [interaktyvus]. https://doi.org/10.13165/JUR-24-31-2-03.

[8] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2024 m. spalio 25 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-7-119-719/2024.

tarui[9]. Kadangi Seimas gavo įsiteisėjusio apkaltinamojo teismo nuosprendžio nuorašą dėl asmens nusikaltimo, padaryto iki pradedant eiti parlamentaro pareigas to Seimo kadencijoje, ir susidarė situacija, kai nusikaltimo padarymo faktas paaiškėjo šiam asmeniui jau einant tokias pareigas, nekilo Seimo pareiga inicijuoti konstitucinės justicijos išvadą dėl apkaltos pagrindo buvimo konstatavimo ir susidarė procedūrinė galimybė vykdyti vadinamąjį sutrumpintą kvazi apkaltos procesą tik Seimo balsavimo dėl mandato panaikinimo būdu. Jis įgyvendintas 2023 m. gruodžio 21 d. vykusiame balsavime, kuriame dalyvavo 122 parlamentarai. Jų slapto ir todėl neabejotinai demokratiško balsavimo rezultatai nulėmė minimalistinį apkaltos varianto susidarymą vien įvykusio ypatingo balsavimo fakto aspektu ir maksimalistinės apkaltos alternatyvos fiasko tuo teisinio nihilizmo aspektu, kad balsų skaičiavimo komisijos pirmininkas pranešė politologiniu požiūriu galbūt toleruotinus ar neatmestinus, tačiau teisiškai šokiruojančius rezultatus, jog reikiama 85 balsų dauguma nesusidarė, nes už nuteisto parlamentaro mandato panaikinimą dėl dviejų epizodų balsavo po 75 Seimo narius, dėl kitų dviejų – po 74.

2.2. Parlamentaro galimai neleistinos ūkinės veiklos atvejis

Konstitucijos 60 straipsnyje abstrakčiai įtvirtintas Seimo nario pareigų nesuderinamumas su darbu verslo, komercijos bei kitose privačiose įmonėse įgavo konkrečią sąsają su analogų Lietuvos parlamentarizmo raidoje iš principo neturinčia Seimo narių grupės 2025m. rugpjūčio 14 d. iniciatyva pradėti apkaltos procesą parlamentarui G.Paluckui dėl to, kad jis esą neleistinai aktyviai dalyvavo savo privataus verslo veikloje, atlikdamas įvairias funkcijas ir veiksmus savo privačioje įmonėje, kurią įsteigė eidamas Seimo nario pareigas, taip pat neįvykdė jo atžvilgiu įsiteisėjusio teismo nuosprendžio, t. y. delsė visiškai atlyginti jam teismo priteistą žalą, tuo galimai sulaužė Seimo nario priesaiką konstitucinės justicijos doktrininių išaiškinimų prasme.[10]

Tokiame kontekste galima diskutuoti, ar Seimo nario atliktu jo privačios įmonės įsteigimu arba vien dalyvavimu įmonės akcininkų susirinkime savaime padaromas šiurkštus Konstitucijos pažeidimas ir duotos parlamentaro priesaikos sulaužymas. Tokios ir kitokios abejonės galimai inspiravo reikiamos Seimo daugumos, galinčios pritarti apkaltos iniciatyvai, nesusidarymą. Taigi Seimas nepritarė siūlymui, kad būtų sudaryta specialioji komisija ištirti ir parengti išvadą, ar yra pagrindas pradėti apkaltos procesą. Tokioje situacijoje susidarė minimalistinis apkaltos variantas vien jo iniciatyvos ir nepritarimo jai lygmenyje.

---

[9] Lietuvos Respublikos Seimo 2023 m. gruodžio 12 d. nutarimas Nr. XIV- 2316 „Dėl apkaltos Lietuvos Respublikos Seimo nariui Vytautui Gapšiui pradžios ".TAR, 2023, 24024.

[10] Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2004 m. gegužės 25 d. nutarimas. *Valstybės žinios,* 85-3094.

2.3. Parlamentaro atsistatydinimo apkaltos proceso metu atvejis

Apkaltos maksimalistinis variantas nesusiklosto, kai kaltinamas parlamentaras atsistatydina iki baigiamojo baigiamojo Seimo balsavimo dėl mandato panaikinimo. Tokiu atveju susidaro minimalistinė apkaltos alternatyva. Tačiau teisiškai galimai neracionali situacija, kuri galėtų būti kritikuojama politologiniu požiūriu, anaiptol nesusidaro ir apkaltos tikslas neabejotinai pasiekiamas, nes atsistatydinimo atveju nelieka specialaus subjekto ir jo konstitucinių įgaliojimų, dėl kurių eliminavimo buvo pradėta apkalta. Todėl parlamentarui R. Žemaitaičiui 2023 m. inicijuotas ir po jam teisiškai nepalankios konstitucinės justicijos išvados, dėl kurios ar jos galimų padarinių jis atsistatydino, 2024 m. nutrauktas apkaltos procesas[11] konstituciškai gali būti traktuotuojamas kaip procesas, veiksmingai sukėlęs tą padarinį, dėl kurio buvo pradėtas. Visa kita – politologiniai neįvykusio dar didesnio apkaltos proceso padarinių (dešimčiai metų apribotos pasyviosios rinkimų teisės) veiksmingumo sampratos aspektai, kurie priskirtini ne tiek teisės mokslo, kiek politologijos dalykui.[12]Žinoma, Konstitucinio Teismo išvados prasmė ir paskirtis neabejotinai būtų didesnė, jei Seimo statutas numatytų subjekto, kuriam pradėta apkalta, galimybę atsisakyti Seimo nario mandato (ar atsistatydinti iš Respublikos Prezidento, teisėjo pareigų) iki Konstitucinio Teismo posėdžio, kuriame svarstomas Seimo kreipimasis dėl išvados, pradžios.

2.4. Parlamentaro balsavimo už kitą Seimo narį atvejis

Lietuvos Respublikos Seimo narių grupė 2023 m. sausio 20 d. teikime pradėti apkaltos procesą Lietuvos Respublikos Seimo nariui Petrui Gražuliui (toliau – Teikimas) nurodė aplinkybes ir kaltinimus. Seimo narys T. V. Raskevičius teigė, kad 2022 m. rugsėjo 15 d. Seimo vakarinio posėdžio metu, priėmimo stadijoje balsuojant dėl darbotvarkės klausimo, Seimo narių liudijimu, Seimo narys P. Gražulis minėto balsavimo metu, galimai balsavo už Seimo narį Liną Jonauską jam nematant. P. Gražulis, balsuodamas už L. Jonauską, pažeidė Seimo statuto 111 straipsnio nuostatą, kad Seimo narys gali balsuoti tik asmeniškai.

Lietuvos Respublikos Seimo specialioji tyrimo komisija, įvertinusi pateiktą siūlymą pradėti apkaltos procesą Lietuvos Respublikos Seimo nariui Petrui Gražuliui konstatavo, kad Seimo narys P. Gražulis 2022 m. rugsėjo 15 d. Seimo vakarinio posėdžio metu, priėmimo stadijoje balsuojant, balsavo savo vardu, taip pat greta esan-

---

[11] Lietuvos Respublikos Seimo 2024 m. gegužės 7 d. nutarimas Nr. XIV-2602 „Dėl Remigijaus Žemaitaičio apkaltos proceso Lietuvos Respublikos Seime nutraukimo“. TAR, 8447.

[12] VINGILIS, Vakaris (2024-05-08). *Diskusijos dėl apkaltos tvarkos keitimo: politinės valios pokyčiams nėra, tačiau dabartinė tvarka leidžia sukčiauti.* [interaktyvus]. https://www.bernardinai.lt/diskusijos-del-apkaltos-tvarkos-keitimo-politines-valios-pokyciams-nera-taciau-dabartine-tvarka-leidzia-sukciauti/

čioje darbo vietoje sėdinčio Seimo nario L. Jonausko vardu. Seimo narys P. Gražulis nepaisė Konstitucijos 59 straipsnio 2, 4 dalyse, įtvirtinto Seimo nario laisvo mandato principo, Seimo nario mandato individualumo reikalavimo, draudimo Seimo posėdyje balsuoti už kitą Seimo narį, išreiškė ne Seimo nario L. Jonausko, bet savo valią, iškreipė balsavimo rezultatus. Seimo narys P. Gražulis, Seimo posėdyje balsuodamas už Seimo narį L. Jonauską, savo pareigas ėjo nesąžiningai, pažeidė iš Konstitucijos kylančius imperatyvus, parodė nepagarbą Konstitucijai ir įstatymams, diskreditavo Seimo, kaip Tautos atstovybės, autoritetą. Komisija savo išvadoje nurodė, kad Lietuvos Respublikos Seimo narių grupės teikime pradėti apkaltos procesą Seimo nariui Petrui Gražuliui pateikti kaltinimai yra pagrįsti[13].

Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas anksčiau yra konstatavęs, kad sąmoningas Seimo nario balsavimas už kitą Seimo narį plenarinio Seimo posėdžio metu prieštarauja Konstitucijai, tokiais veiksmais šiurkščiai pažeidžiama Konstitucija ir sulaužoma priesaika. Konstitucinis Teismas taip pat yra konstatavęs, jog iš Seimo nario priesaikos, Seimo nario konstitucinio statuso kyla reikalavimas, kad Seimo narys elgtųsi sąžiningai, vengtų elgesio, žeminančio Seimo – Tautos atstovybės reputaciją ir autoritetą[14]. Konstitucinis Teismas 2023 m. gruodžio 5 d. pateikęs išvadą pabrėžė, jog Seimo nario mandatas yra individualus, jis suteikiamas tik tam asmeniui, kuris Konstitucijos ir įstatymų nustatyta tvarka yra išrenkamas Seimo nariu. Konstitucinis Teismas išvadoje nusprendė, kad P. Gražulis savo veiksmu – sąmoningu balsavimu už kitą Seimo narį – šiurkščiai pažeidė Konstituciją ir sulaužė priesaiką[15]. 2023 m. gruodžio 18 d. Seimas slaptu balsavimu nutarė panaikinti P. Gražulio Seimo nario mandatą. Sprendimui dėl mandato panaikinimo priimti reikalingas ne mažesnis kaip 3/5 visų Seimo narių pritarimas. Už šį sprendimą pasisakė 86 parlamentarai, 8 buvo prieš, o 4 susilaikė. Toks sprendimas priimtas atsižvelgiant į Konstitucinio Teismo išvadą, kad P. Gražulis, tyčia balsavęs už kitą Seimo narį, pažeidė Konstituciją ir sulaužė Seimo nario priesaiką.

3. Apkaltos kasacinės instancijos teisėjui aspektai jo atleidimo už vardo pažeminimą kontekste

Apkaltos proceso maksimali baigtis reiškia konstitucinės sankcijos taikymą- Seimo nario mandato panaikinimą arba pašalinimą iš pareigų. Ši sankcija taikoma ne tik Seimo nariams, kaip politinės veiklos subjektams, bet ir Lietuvos Aukščiausiojo

---

[13] Lietuvos Respublikos Seimo 2023 m. gegužės 23 d. nutarimas Nr. XIV-1980 „Dėl pritarimo Lietuvos Respublikos Seimo Specialiosios tyrimo komisijos pateiktų siūlymų pradėti apkaltos procesą Lietuvos Respublikos Seimo nariui Petrui Gražuliui pagrįstumui ištirti ir išvadai dėl pagrindo pradėti apkaltos procesą parengti išvadai“. TAR, 2023, 9949.

[14] Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2010 m. spalio 27 d. išvada. *Valstybės žinios,* 128-6545.

[15] Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2023 m. gruodžio 5 d. išvada. TAR, 2023, 23553.

Teismo bei Apeliacinio teismo teisėjams, kurie politinėje veikloje dalyvauti negali. Dėl to diskutuotina, ar teisėjų pašalinimas iš pareigų parlamentinės apkaltos tvarka iš tiesų gali būti laikomas oficialiojoje konstitucinėje doktrinoje minima „ viena iš valstybinės bendruomenės- pilietinės Tautos savisaugos priemonių". Kita vertus, šių teisėjų įtraukimas į Konstitucijos 74 straipsnį juos neabejotinai išskiria iš kitų teisėjų, tačiau kartu sukelia įtampą su Konstitucijos 115 straipsnio 5 punkte numatytu bendresniu ir organizacine prasme paprastesniu teisėjo atleidimo pagrindu- teisėjo vardo pažeminimu.

Kitaip tariant, ypatinga apkaltos procedūra tik dviejų aukščiausių (o ne visų) bendrosios kompetencijos teismų teisėjams – tai tik šių dviejų teismų teisėjų įgaliojimų apsaugos jų atėmimo, pirmalaikio netekimo kontekste ir bendrai viso statuso išskirtinis elementas, kuris šiuos teisėjus konstitucinės atsakomybės lygmeniu sugretina su Respublikos Prezidentu ir Seimo nariais pagal Konstitucijos 74 straipsnio ir 105 straipsnio 3 dalies 4 punkto nuostatas[16].

Tačiau apkaltos procesas galėtų būti nulemtas minėtų politinių kompromisų ir susitarimų tiek iniciatyvos, tiek baigiamojo balsavimo stadijoje. Be to, apkaltos procedūros neinicijavimas dviejų aukščiausių bendrosios kompetencijos teismų teisėjams, kurie įtariami ar kaltinami padarius nusikalstamą veiką, galėtų diskredituoti teisingumo vykdymo ir kitokio valstybės valdžios vykdymo sistemą pagal ją ir jos atskirtas posistemes numatančią Konstitucijos 5 straipsnio 1 dalį. Be to, įsiteisėjus apkaltinamajam nuosprendžiui, apkaltos procedūra nebegalėtų būti taikoma teisėjui, nes jis jau būtų netekęs teisėjo įgaliojimų (žr. Konstitucijos 115 str. 6 p.).

Ne kiekvienas privačiame gyvenime ar viešojoje vietoje ne darbo metu įvykęs teisėjo poelgis, kuriuo pažeminamas teisėjo vardas ir dėl kurio teisėjas gali būti atleistas pagal Konstitucijos 115 straipsnio 5 punktą, savaime yra šiurkštus Konstitucijos pažeidimas ar priesaikos sulaužymas pagal Konstitucijos 74 straipsnį.

Kategoriškas interpretavimas, kad Aukščiausiojo Teismo teisėjams taikomas tik apkaltos institutas ir visiškai netaikomas Konstitucijos 115 straipsnio 5 punkte įtvirtintas atleidimo už vardo pažeminimą institutas, sudaro ydingas prielaidas situacijai, kai minėti teisėjai negalėtų būti vėliau atleidžiami iš pareigų už teisėjo vardą pažeminusį poelgį, jei toks poelgis pirmiau apkaltos procese ir jo pagrindą sudariusioje Konstitucinio Teismo išvadoje nepripažintas šiurkščiu Konstitucijos pažeidimu ar priesaikos sulaužymu.

Todėl išskirtinė svarba sietina su Konstitucinio Teismo 2022 m. balandžio 15 d. nutarime išplėtota doktrina. Joje, aiškinant Konstitucijos 115 straipsnio 5 punkte

---

[16] ŠILEIKIS, Egidijus (2019-08-01). *Ką daryti Teisėjų tarybai: teisėjų atleidimas dėl jų vardo galimo pažeminimo arba dėl priesaikos sulaužymo apkaltos tvarka* [interaktyvus]. https://www.teise.pro/index.php/2019/08/01/e-sileikis-ka-daryti-teiseju-tarybai-teiseju-atleidimas-del-ju-vardo-galimo-pazeminimo-arba-del-priesaikos-sulauzymo-apkaltos-tvarka/

numatytą teisėjo atleidimo pagrindą, pabrėžta, kad elgesys žeminantis teisėjo vardą, kaip teisėjo įgaliojimų nutrūkimo faktinis pagrindas, gali sutapti su konstituciniais apkaltos pagrindais. Todėl minėtų teisėjų veiksmai gali būti vertinami tiek kaip teisėjo vardą žeminantis poelgis, tiek kaip galimas šiurkštus Konstitucijos pažeidimas ar priesaikos sulaužymas, nors atleidimas apkaltos tvarka yra konstitucinė atsakomybė, o atleidimas už vardo pažeminimą – drausminė atsakomybė įstatymo prasme.

Be to, atleidžiant minėtų teismų teisėjus iš pareigų Konstitucijos 115 straipsnio 5 punkto ir tik daugumos posėdyje dalyvaujančių Seimo narių slapto balsavimo pagrindu, kaip tai numatyta Seimo statute, nedalyvauja Konstitucinis Teismas ir dalyvauja ne tik Seimas, bet ir Respublikos Prezidentas bei Teisėjų taryba, kai apkaltos teisėjams atveju, kurio baigiamajame etape būtina 85 Seimo narių balsų dauguma, nedalyvauja Teisėjų taryba ir Respublikos Prezidentas.

Šiaip atleidus teisėją už teisėjo vardo pažeminimą nekyla kokių nors išskirtinių papildomų konstitucinių apribojimų, pvz., kandidatavimo Seimo ar Respublikos Prezidento rinkimuose aspektu, išskyrus nepriekaištingos reputacijos neturėjimo tam tikrą laiką negatyvų padarinį, galintį sukliudyti laisvai pasirinkti tam tikrą profesinę veiklą.[17]

Tokiame kontekste galima atkreipti dėmesį į tai, kad apkaltos teisėjui oficialioji doktrininė samprata, apimanti alternatyvaus atleidimo už vardo pažeminimą sampratą, išplėtota po to, kai: 1) nuo 1992 m. Konstitucijos priėmimo ir įsigaliojimo praėjo beveik 30 metų; 2) nuo pirmosios minėtos apkaltos (Respublikos Prezidentui) užbaigimo 2004 m. prabėgo 18 metų. Viena vertus, galima teigti, kad Konstitucinis Teismas, išplėtojęs apkaltos Respublikos Prezidentui ir Seimo nariui sampratą gerokai anksčiau ir konkrečių apkaltos iniciatyvų kontekste, neprivalėjo savo iniciatyva papildomai nagrinėti apkaltos teisėjui specifiką alternatyvaus atleidimo už vardo pažeminimą aspektu. Kita vertus, galima kritiškai įžvelgti, kad apkaltos Lietuvos Aukščiausiojo Teismo (kaip ir Apeliacinio teismo) teisėjui išplėtotos sampratos trūkumas pernelyg ilgai ir akivaizdžiai sudarė oficialiosios konstitucinės doktrinos spragą. Todėl Konstitucinio Teismo 2022 m. balandžio 15 d. nutarimas priskirtinas vieniems svarbiausių konstitucinės justicijos pastarųjų metų verdiktų.

Išvados

Apkaltos įtvirtinimas Lietuvos Respublikos 1992 m. Konstitucijoje ir įgyvendinimas Seimo veikloje bei kontroliavimas Konstitucinio Teismo išvadose gali būti suniveliuotas minimalistiniu apkaltos variantu, kai: a) esant galutinai ir neskundžiamai

---

[17] BIRMONTIENĖ, Toma (2022). Teisėjų nepriklausomumo garantijos ir atleidimo (pašalinimo) iš pareigų pagrindai. *Kelyje su konstitucija: recenzuotų mokslinių straipsnių rinkinys,* 12-32 [interaktyvus]. https://doi.org/10.15388/KSK.2022.2

justicijos nustatytam šiurkštaus Konstitucijos pažeidimo ir priesaikos sulaužymo faktui, Seime neįvyksta galutinis balsavimas dėl kaltinamo parlamentaro mandato panaikinimo tokiam mandatui savaime nustojus galios dėl jį turėjusio parlamentaro atsistatydinimo ir tuo įvykusio apkaltos inicijavimo tikslo formalaus pasiekimo; b) esant parlamente gautam teismo apkaltinamojo nuosprendžio Seimo nariui nuorašui, Seime įvyksta galutinis balsavimas dėl nuteisto parlamentaro mandato panaikinimo, tačiau balsavimo rezultatai nenulemia mandato netekimo ir sudaro prielaidas vėlesnei situacijai, kai realią laisvės atėmimo bausmę įkalinimo įstaigoje atliekantis nuteistasis turi neprarastus Seimo nario įgaliojimus, tačiau negali jų veiksmingai įgyvendinti, tiesiogiai nedalyvaudamas Seimo ar jo komiteto posėdžiuose ir negalėdamas juose pasisakyti ar balsuoti. Formali galimybė rengti ir teikti įstatymų projektus būnant laisvės atėmimo įstaigoje nesudaro pakankamo pagrindo įžvelgti nekontraversišką teisinę logiką apkaltos būdu konstitucinėn atsakomybėn maksimalistiškai nepatraukto parlamentaro nuteisimo ir įkalinimo situacijoje.

Apkaltos Seimo nariui inicijavimo atvejai 2023–2025 m. suponuoja Konstitucijos 74 straipsnio nevienodą veiksmingumą. Galutinis rezultatas gali būti kontraversiškai determinuotas Seimo daugumos ir opozicijos tarpusavio susitarimų ir kompromisų, kurie materializuojasi slapto balsavimo rezultatuose. Slaptas balsavimas bendrai yra konstitucinis gėris ir savaime nėra konstitucinis blogis, tačiau gali būti politologiniu požiūriu kvestionuojamas faktinių apkaltos situacijų pagrindu.

Apkalta Lietuvos Aukščiausiojo Teismo (kaip ir Apeliacinio teismo) teisėjui traktuotina kaip jo konstitucinio statuso išskirtinė dedamoji, tačiau negali būti vienintelių teisėjo įgaliojimų priverstinio nutraukimo prieš jo valią būdu. Ne kiekvienas elgesys, žeminantis teisėjo vardą, pasiekia šiurkštaus Konstitucijos pažeidimo ar priesaikos sulaužymo lygmenį. Todėl Konstitucijos 115 straipsnio 5 punkte numatyta atleidimo už vardo pažeminimą procedūra išlieka reikšminga alternatyva, leidžianti užtikrinti, kad teisėjo atsakomybė galėtų būti užtikrinama, nepaisant Seimo daugumos ir Respublikos Prezidento požiūrių į teisėjo priesaikos sulaužymą ir vardo pažeminimą netapatumų. Konstitucinio Teismo 2022 m. balandžio 15 d. nutarime naujai išplėtota doktrina dėl teisėjo atleidimo apkaltos proceso tvarka ir alternatyvaus teisėjo atleidimo už vardo pažeminimą procedūrinio santykio, ypač dėl Seimo galimybės pradėti apkaltą teisėjui, kurį Respublikos Prezidentas, remdamasis Teisėjų tarybos patarimu, siūlo Seimui atleisti už vardo pažeminimą, skatina naujas mokslines diskusijas ir leidžia plačiau įžvelgti Konstitucijoje numatytų teisėjų patraukimo atsakomybėn procedūrinių modelių sampratos plėtojimo svarbą.

Šaltinių sąrašas

Norminiai ir kiti teisės aktai bei jų projektai

Lietuvos Respublikos Konstitucija. Lietuvos Respublikos piliečių priimta 1992 m. spalio 25 d. referendume. Valstybės žinios, 1992, 33 – 1014.

Lietuvos Respublikos Konstitucijos 74 straipsnio pakeitimo įstatymas. 2022 m. balandžio 21 d. Nr. XIV- 1029. TAR, 2022, 8143.

Lietuvos Respublikos Seimo statutas. 1994 m. vasario 17 d. Nr. I- 399. Valstybės žinios, 1994, 15-249.

Lietuvos Respublikos Seimo 2019 m. rugsėjo 24 d. Nutarimas Nr. XIII-2436 „Dėl <...> atleidimo iš Lietuvos Aukščiausiojo Teismo teisėjo pareigų". TAR, 15137.

Lietuvos Respublikos Seimo 2023 m. rugsėjo 19 d. Nr. XIV-2170 nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Seimo specialiosios tyrimo komisijos pateikto siūlymo pradėti apkaltos procesą Lietuvos Respublikos Seimo nariui Remigijui Žemaitaičiui pagrįstumui ištirti ir išvadai dėl pagrindo pradėti apkaltos procesą parengti sudarymo". TAR, 18324.

Lietuvos Respublikos Seimo 2023 m. lapkričio 16 d. Nr. XIV-2233 nutarimas „Dėl pritarimo Lietuvos Respublikos Seimo specialiosios tyrimo komisijos pateikto siūlymo pradėti apkaltos procesą Lietuvos Respublikos Seimo nariui Remigijui Žemaitaičiui pagrįstumui ištirti ir išvadai dėl pagrindo pradėti apkaltos procesą parengti išvadai". TAR, 22154.

Lietuvos Respublikos Seimo 2023 m. lapkričio 21 d. nutarimas Nr. XIV-2278 „Dėl apkaltos Lietuvos Respublikos Seimo nariui Remigijui Žemaitaičiui pradžios ir kreipimosi į Lietuvos Respublikos Konstitucinį Teismą". TAR, 22454.

Lietuvos Respublikos Seimo 2024 m. gegužės 7 d. nutarimas Nr. XIV-2602 „Dėl Remigijaus Žemaitaičio apkaltos proceso Lietuvos Respublikos Seime nutraukimo". TAR, 8447.

Lietuvos Respublikos Seimo 2023 m. gruodžio 12 d. nutarimas Nr. XIV- 2316 „Dėl apkaltos Lietuvos Respublikos Seimo nariui Vytautui Gapšiui pradžios". TAR, 24024.

Lietuvos Respublikos Seimo nutarimo „Dėl Lietuvos Respublikos Seimo specialiosios tyrimo komisijos pateiktų siūlymų pradėti apkaltos procesą Lietuvos Respublikos Seimo nariui Gintautui Paluckui pagrįstumui ištirti ir išvadai dėl pagrindo pradėti apkaltos procesą parengti sudarymo" projektas XVP-694, registruotas 2025 m. rugpjūčio 25 d. (https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAP/6a957440817d11f0b351ee31aa0a26b8?positionInSearchResults=0&searchModelUUID=b4ed3127-f538-4be1-8bfa-c9ff2ca060d4).

Lietuvos Respublikos Seimo 2023 m. gegužės 23 d. nutarimas Nr. XIV-1980 „Dėl pritarimo Lietuvos Respublikos Seimo Specialiosios tyrimo komisijos pateiktų siūlymų pradėti apkaltos procesą Lietuvos Respublikos Seimo nariui Petrui Gražuliui pagrįstumui ištirti ir išvadai dėl pagrindo pradėti apkaltos procesą parengti išvadai". TAR, 2023, 9949.

Specialioji literatūra

BIRMONTIENĖ, Toma (2022). Teisėjų nepriklausomumo garantijos ir atleidimo (pašalinimo) iš pareigų pagrindai. Kelyje su konstitucija: recenzuotų mokslinių straipsnių rinkinys, 12-32 [interaktyvus]. https://doi.org/10.15388/KSK.2022.2

BIRMONTIENĖ, Toma (2024). Apkaltos labirintai ir konstitucinių pokyčių idėjos. Lietuvos teisė 2024: esminiai pokyčiai, 25-40 [interaktyvus]. https://cris.mruni.eu/server/api/core/bitstreams/7b21da7a-cdfb-453a-a9b2-0ce406cf45af/content

PŪRAITĖ-ANDRIKIENĖ, Dovilė. Impeachment Proceedings in Lithuania: Model, Problems of Implementation, and Possibilities of Improvement, in: Journal of the University of Latvia. Law, No. 18, 2025, 56-79 [interaktyvus]. file:///C:/Users/1010672/Downloads/jull.18.05-Dovile_Puraite-Andrikiene.pdf

KELZENAS, Hansas. (2002). Grynoji teisės teorija. Vilnius: Eugrimas.

KUKAITIS, Mindaugas (2024). Politinė (politikų) atsakomybė. Jurisprudencija, 31(2), 249-261 [interaktyvus]. https://doi.org/10.13165/JUR-24-31-2-03.

SINKEVIČIUS, Vytautas (2009). Šiurkštus Lietuvos Respublikos Seimo rinkimų įstatymo pažeidimas- pagrindas nutrūkti Seimo nario įgaliojimams. Jurisprudencija, 1(115), 123-153 [interaktyvus]. https://cris.mruni.eu/server/api/core/bitstreams/4c188062-8a40-4a5e-bad9-07651c819f1b/content

SINKEVIČIUS, Vytautas (2018). Nusikaltimas, kaip apkaltos pagrindas: kai kurie teoriniai ir praktiniai aspektai. Jurisprudencija, 25(2), 312-332 [interaktyvus]. https//doi: 10.13165/JUR-18-25-2-01.

SINKEVIČIUS, Vytautas (2020-10-28). Teisėjų tarybos diskrecijos ribos [interaktyvus]. https://www.teise.pro/index.php/2020/10/28/v-sinkevicius-teiseju-tarybos-diskrecijos-ribos/

SINKEVIČIUS, Vytautas (2020-11-09). Apie paralelinius teisinės tikrovės pasaulius [interaktyvus]. https://www.teise.pro/index.php/2020/11/09/v-sinkevicius-apie-paralelinius-teisines-tikroves-pasaulius/

SKAISTYS, Audrius (2004). Priesaikos institutas ir jo įgyvendinimo problemos. Jurisprudencija, 54(46), 16-28. [interaktyvus]. https://ojs.mruni.eu/ojs/jurisprudence/article/view/3243/3041

STATKEVIČIUS, Mindaugas (2005). Apkaltos padariniai. Teisė, 56, 50-63. [interaktyvus]. https://etalpykla.lituanistika.lt/fedora/objects/LTLDB0001:J.04~2005~1367155508248/datastreams/DS.002.0.01.ARTIC/content

ŠILEIKIS, Egidijus (2005). Alternatyvi konstitucinė teisė. Vilnius: Teisinės informacijos centras, p. 584.

ŠILEIKIS, Egidijus (2012). Apkaltos instituto konceptualaus supratimo paieška. Jurisprudencija, 19(3), 955-985. [interaktyvus]. https://ojs.mruni.eu/ojs/jurisprudence/article/view/67/63

ŠILEIKIS, Egidijus (2019-08-01). Ką daryti Teisėjų tarybai: teisėjų atleidimas dėl jų vardo galimo pažeminimo arba dėl priesaikos sulaužymo apkaltos tvarka [interaktyvus]. https://www.teise.pro/index.php/2019/08/01/e-sileikis-ka-daryti-teiseju-tarybai-teiseju-atleidimas-del-ju-vardo-galimo-pazeminimo-arba-del-priesaikos-sulauzymo-apkaltos-tvarka/

VEČERSKYTĖ- BROSEL, Juta (2022). Apkaltos konstitucinio reguliavimo kaita. Lietuvos teisė 2022: esminiai pokyčiai, 15-22 [interaktyvus]. https://cris.mruni.eu/server/api/core/bitstreams/4d3c199b-4eb3-403a-b335-5205ab3c6852/content

VINGILIS, Vakaris (2024-05-08). Diskusijos dėl apkaltos tvarkos keitimo: politinės valios pokyčiams nėra, tačiau dabartinė tvarka leidžia sukčiauti. [interaktyvus]. https://www.bernardinai.lt/diskusijos-del-apkaltos-tvarkos-keitimo-politines-valios-pokyciams-nera-taciau-dabartine-tvarka-leidzia-sukciauti/

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo jurisprudencija

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1998 m. lapkričio 11 d. nutarimas. Valstybės žinios, 100- 2791.

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1999 m. gegužės 11 d. nutarimas. Valstybės žinios, 42-1345.

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2003 m. gruodžio 30 d. nutarimas. Valstybės žinios, 124- 5643.

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2004 m. kovo 31 d. išvada. Valstybės žinios, 49-1600.

Lietuvos Respublikos Konstitucinio teismo 2004m. balandžio 15d. nutarimas. Byla Nr. 17/04

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2004 m. gegužės 25 d. nutarimas. Valstybės žinios, 85-3094.

Lietuvos Respublikos Konstitucinio teismo 2004m. liepos 1d. nutarimas. Valstybės žinios, 2004-07-06, 105-3894.

Lietuvos Respublikos Konstitucinio teismo 2006m. gegužės 9d. nutarimas. Byla Nr. 13/04-21/04-43/04

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2010 m. spalio 27 d. išvada. Valstybės žinios, 128-6545.

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2017 m. vasario 24 d. nutarimas. TAR, 03068.

Lietuvos Respublikos Konstitucinio teismo 2022m. balandžio 15d. nutarimas. TAR, 07867

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2024 m. balandžio 25 d. išvada. TAR, 7601.

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2023 m. gruodžio 5 d. išvada. TAR, 23553.

Nacionalinė teismų praktika

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2024 m. spalio 25 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-7-119-719/2024.

Europos Žmogaus Teisių Teismo praktika

Paksas prieš Lietuvą [EŽTT], Nr. 34932/04, [2011-01-06]. ECLI:CE:ECHR:2011:-0106JUD003493204

https://doi.org/10.15388/TMP.2026.2

Asmens teisės nesutikti būti gaivinamu įgyvendinimas: lyginamoji analizė ir tobulinimo perspektyvos

Emilija Norvaišaitė
Vilniaus universiteto Teisės fakulteto
4 kurso studentė
Saulėtekio al. 9, I rūmai, 10222 Vilnius
El. paštas: emilija.norvaisaite@tf.stud.vu.lt

Eglė Žulpaitė
Vilniaus universiteto Medicinos fakulteto
4 kurso studentė
M. K. Čiurlionio g. 21, 03101 Vilnius
El. paštas: egle.zulpaite@tf.stud.vu.lt

Mokslinio straipsnio akademinis kuratorius doc. dr. Dovilė Valančienė
El. paštas: dovile.valanciene@tf.vu.lt

Mokslinio straipsnio praktinis kuratorius Aistė Aleknavičienė
El. paštas: aiste.aleknaviciene@santa.lt

Santrauka. *Lietuvos Respublikos žmogaus mirties nustatymo ir kritinių būklių įstatyme paciento teisė nesutikti būti gaivinamu įtvirtinta dar 1997 m., tačiau tik 2020 m., įsigaliojus teisės aktų pakeitimams, buvo detalizuotas procedūrinis reglamentavimas. Vis dėlto praktinis šios teisės įgyvendinimas kelia tiek teisinių, tiek klinikinės praktikos organizacinių iššūkių. Atsižvelgiant į tai, šiame straipsnyje buvo siekiama išanalizuoti asmens teisės nesutikti būti gaivinamu teisinį reglamentavimą Lietuvoje, palyginti jį su užsienio šalimis, nustatyti Lietuvos gydytojų požiūrį ir žinias į esamą teisinį reglamentavimą, išsiaiškinti ar jis yra sėkmingai įgyvendinamas medicininėje praktikoje bei pateikti tobulinimo perspektyvų. Tyrimo objektas yra asmens teisės nesutikti būti gaivinamu įgyvendinimas klinikinėje praktikoje. Atlikta analizė leido pamatyti, jog nors nuo 2020 m. Lietuvos Respublikos teisės aktai detalizuoja su (ne)gaivinimu susijusias procedūras, tačiau praktinis teisės aktų įgyvendinimas išlieka komplikuotas. Anketos, skirtos gydytojams, atsakymų analizės būdu nustatytas dokumentų prieinamumo trūkumas, nepakankamas visuomenės informuotumas, mokymų gydytojams stoka, organizaciniai skirtumai tarp įstaigų, lemiantys skirtingą paciento valios įgyvendinimą. Tad nors teisės aktai numato teisę pacientui atsisakyti gaivinimo – procedūriniai šios teisės reguliavimo*

Copyright © Emilija Norvaišaitė, Eglė Žulpaitė, 2026. Published by Vilnius University Press.
This is an Open Access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License (CC BY), which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original author and source are credited.

ypatumai kelia rimtus iššūkius paciento autonomijos užtikrinimui. Yra būtini tiek teisinio reglamentavimo, tiek sveikatos priežiūros įstaigų organizaciniai tobulinimai.

Pagrindiniai žodžiai: *teisė atsisakyti gaivinimo, beviltiškas gaivinimas, gydytojų konsiliumas, paciento autonomija*

The Right to Refuse Resuscitation: Comparative Legal Analysis and Future Development Perspectives

Abstract. *In the Law on the Establishment of Death of a Human Being, and on Critical Conditions, the patient's right to refuse resuscitation has been established since 1997. However, procedural regulation was detailed only from 2020, following amendments to the relevant legal acts. Nevertheless, the practical implementation of this right continues to raise both legal and organisational challenges within clinical practice. In this context, the aim of this article was to analyse the legal regulation of an individual's right to refuse resuscitation in Lithuania, to compare it with foreign jurisdictions, to identify Lithuanian physicians' attitudes and knowledge regarding the existing legal framework, to determine whether this right is successfully implemented in medical practice, and to propose perspectives for improvement. The object of the study covers the right to refuse resuscitation and its implementation in clinical practice. The analysis revealed that although since 2020 Lithuanian legislation has provided more detailed regulation of processes related to (non-)resuscitation, the legal framework remains largely declaratory, and its practical implementation is complicated. The study identified limited accessibility of relevant documents, insufficient public awareness, a lack of training for physicians, and organisational differences between healthcare institutions, resulting in inconsistent implementation of patients' expressed will. Although the law grants patients the right to refuse resuscitation, the procedural specifics of regulating this right pose significant challenges to ensuring patient autonomy. Both legal regulation and organizational improvements within healthcare institutions are necessary.*

Key words: *right to refuse resuscitation, futile resuscitation, medical council, patient autonomy*

Įvadas

Teisė nesutikti būti gaivinamu įtvirtinta Lietuvos Respublikos žmogaus mirties nustatymo ir kritinių būklių įstatyme (toliau – ŽMNKBĮ). Nors ši teisė numatyta nuo pat tada, kai 1997 m. kovo 25 d. įsigaliojo ŽMNKBĮ, virš 20 metų, t.y. iki pat 2020 m. pradžios ši teisė egzistavo be realaus įgyvendinimo mechanizmo. Tik 2020 m. kovo 6 d. įsigaliojus LR sveikatos apsaugos ministro įsakymo Nr. V-822 „Dėl gaivinimo standartų patvirtinimo" (toliau – Gaivinimo standartas) pakeitimams, buvo numaty-

tos procedūros, dokumentų formos bei gydytojų konsiliumo vaidmuo įgyvendinant paciento teisę nesutikti būti gaivinamu.

Šio darbo tikslas – išanalizuoti asmens teisės nesutikti būti gaivinamu ir teisės nepradėti gaivinimo teisinį reglamentavimą Lietuvoje, palyginti jį su užsienio valstybių (Jungtinės Karalystės bei Danijos) reglamentavimu, nustatyti Lietuvos gydytojų patirtį, žinias ir požiūrį į esamą teisinį reglamentavimą, išsiaiškinti ar jis yra sėkmingai įgyvendinamas medicininėje praktikoje bei pateikti tobulinimo perspektyvų. Šio tyrimo objektas yra asmens teisės atsisakyti būti gaivinamu įgyvendinimas klinikinėje praktikoje.

Šio darbo uždaviniai:

- Išanalizuoti asmens teisės nesutikti būti gaivinamu teisinio reglamentavimo raidą Lietuvoje;
- Įvertinti dabartinius teisės nesutikti būti gaivinamu procedūrinius įgyvendinimo reikalavimus Lietuvoje;
- Palyginti Lietuvos ir užsienio valstybių (Jungtinės Karalystės bei Danijos) paciento teisės nesutikti būti gaivinamu teisinį reglamentavimą;
- Įvertinti praktinį paciento teisės nesutikti būti gaivinamu įgyvendinimą Lietuvos klinikinėje praktikoje;
- Suformuluoti asmens teisės nesutikti būti gaivinamu įgyvendinimo tobulinimo perspektyvas.

Šio mokslinio straipsnio aktualumą ir originalumą lemia tai, jog paciento teisės nesutikti būti gaivinamu reglamentavimas nuo 2020 m. ŽMNKBĮ pakeitimų įsigaliojimų Lietuvoje nebuvo nagrinėtas. Ne mažiau svarbu tai, jog ši tema analizuojama tarpdisciplininiame – teisės ir medicinos šakų – kontekste ne tik teoriškai, tiriant teisės aktus bei literatūrą, bet ir praktinį teisės aktų įgyvendinimą – sukūrus unikalią anketą, skirtą esminei teisės aktų įgyvendinimo grandžiai – gydytojams. Tai padeda įvertinti problemas, su kuriomis susiduria tiek gydytojai, tiek visuomenė – pacientai ir jų artimieji.

Atliekant tyrimą bei rengiant mokslinį straipsnį taikyti sisteminis, lyginamasis, mokslinės literatūros analizės, lingvistinis, loginis bei skerspjūvio tyrimo metodai:

- Sisteminis – analizuojant įstatymų, poįstatyminių teisės aktų tekstus, vertinant jų visumą.
- Lyginamasis – lyginant Lietuvos teisinį reglamentavimą su užsienio šalių reglamentavimu, siekiant nustatyti reguliavimo panašumus ir skirtumus, galimas tobulinimo perspektyvas.
- Mokslinės literatūros analizės – analizuojant akademinę literatūrą, siekiant atskleisti nagrinėjamų problemų turinį.
- Lingvistinis – atskleidžiant bei aiškinant sąvokas.
- Loginis – nustatant nagrinėjamų problemų priežastinius ryšius bei darant tyrimo išvadas.

- Skerspjūvio tyrimo – vertinant gydytojų patirtis, žinias bei nuostatas dėl sprendimo nepradėti gaivinimo ir paciento teisės nesutikti būti gaivinamu įgyvendinimo procesus.

Reikšmingiausi šaltiniai atliekant tyrimą: Lietuvos Respublikos žmogaus mirties nustatymo ir kritinių būklių įstatymas, Lietuvos Respublikos pacientų teisių ir žalos sveikatai atlyginimo įstatymas, Lietuvos Respublikos sveikatos apsaugos ministro 2011 m. rugpjūčio 31 d. įsakymas Nr. V-822 „Dėl gaivinimo standartų patvirtinimo", Europos Gaivinimo Tarybos 2025 m. gairės bei mokslinė literatūra PubMed duomenų bazėje.

1. Teisės atsisakyti būti gaivinamu reglamentavimas Lietuvoje

1.1. Teisės atsisakyti būti gaivinamu reglamentavimo raida

Teisė atsisakyti gaivinimo yra įtvirtinta Lietuvos Respublikos žmogaus mirties nustatymo ir kritinių būklių įstatyme (toliau – ŽMNKBĮ). Pažymėtina tai, jog ši teisė įstatyme numatyta nuo tada, kai šis aktas buvo priimtas 1997 m. kovo 25 d. ir įsigaliojo tų pačių metų rugsėjo 1 d.[1]

Pirminės ŽMNKBĮ redakcijos 11 straipsnio 1 dalies 4 punktas bei 12 straipsnio 3 punktas numatė dvi būtinąsias sąlygas, kurioms esant, gaivinimo nepradėjimas ir nutraukimas yra laikomi teisėtais: leidžiama nepradėti gaivinimo, o jei šis pradėtas, jį – nutraukti, jeigu pacientas įstatymų nustatyta tvarka yra pareiškęs nesutikimą būti gaivinamu, ir yra gydytojų konsiliumo (toliau – Konsiliumas) pritarimas.[2] Tuo tarpu ŽMNKBĮ 11 straipsnio 2 dalyje buvo numatyta, jog kilus bent menkiausiai abejonei dėl gaivinimo nepradėjimo sąlygų, gaivinimas privalo būti pradėtas.[3]

Nors įstatymas numatė tam tikrą autonomiją pacientui spręsti dėl savo likimo bei gydytojų pareigą įvertinti paciento būklę, praktinis šios teisės įgyvendinimas buvo neįmanomas, nes tuo metu jokiais kitais teisės aktais nebuvo numatyti procedūriniai reikalavimai ir jų įgyvendinimo tvarka. Šis teisinis neaiškumas tęsėsi daugiau nei 20 metų, nes nuo 1997 m. rugsėjo 1 d., kai įsigaliojo ŽMNKBĮ, iki pat 2020 m. sausio 1 d., teisės nepradėti bei nutraukti gaivinimą teisinis reguliavimas nekito, išskyrus tai, jog įsigaliojus 2002 m. balandžio 26 d. pakeitimams, keitėsi minėtų straipsnių numeracija: vietoj ŽMNKBĮ 11 straipsnio teisė nepradėti gaivinimo tapo įtvirtinta ŽMNKBĮ 10 straipsnyje, o teisė nutraukti gaivinimą – ŽMNKBĮ 11 straipsnyje.[4]

2020 m. sausio 1 d. įsigaliojus ŽMNKBĮ pakeitimams, keitėsi ir buvo papildyti ŽMNKBĮ 10 ir 11 straipsniai, o ŽMNKBĮ 2 straipsnio 1 dalyje buvo įtvirtinta nauja

---

1 Lietuvos Respublikos žmogaus mirties nustatymo ir kritinių būklių įstatymas. 1997 m. kovo 25 d. Nr. VIII-157. *Valstybės žinios*, 1997, 30-712.

2 Ten pat.

3 Ten pat.

4 Ten pat.

sąvoka – „beviltiškas gaivinimas".[5] Svarbu, jog nuo to laiko minėtą teisę reguliuojančios ŽMNKBĮ nuostatos nebuvo keistos, tad iš esmės toliau kartu aptariamas ir dabartinis teisinis reguliavimas.

Įsigaliojus naujajai redakcijai buvo išplėstas ŽMNKBĮ 10 straipsnio „Teisė nepradėti gaivinimo" 1 dalies 2 punktas,[6] tad toliau aptariami minėtos teisės normos pokyčiai.

Pirma, expressis verbis įtvirtinta, jog paciento nesutikimo būti gaivinamu forma turi būti rašytinė. Iki to tokio reikalavimo įstatymas ar kiti teisės aktai tiesiogiai nenumatė.

Antra, pradėta vartoti „beviltiško gaivinimo" sąvoka, kurios apibrėžimas įtvirtintas ŽMNKBĮ 2 straipsnio 1 dalyje.

Trečia, tiesiogiai nurodyta, jog į Konsiliumo, kuris sprendžia dėl gaivinimo, sudėtį turi įeiti bent vienas gydytojas anesteziologas-reanimatologas. Ši specialybė įstatymo leidėjo pasirinkta veikiausiai dėl šių gydytojų kompetencijos atpažinti, įvertinti ir gydyti kritines būkles bei atlikti pradinį ir specialųjį gaivinimą.[7] Taip pat pastebėtina, jog įstatymo pakeitimų įsigaliojimo metu jokiais teisės aktais nebuvo reglamentuojama, kaip yra sudaromas Konsiliumas bei kas gali inicijuoti jo šaukimą. Tai buvo detalizuota 2020 m. kovo 6 d., įsigaliojus Gaivinimo standarto pakeitimams.[8]

Galiausiai, buvo nurodyta, jog Konsiliumo sprendimas priimamas vadovaujantis sveikatos apsaugos ministro nustatytais vienos ar kelių žmogaus organų sistemų negrįžtamo pažeidimo, dėl kurio nėra mediciniškai pagrįstos tikimybės pagerinti arba atkurti paciento gyvybiškai svarbių organizmo funkcijų, buvusių iki kritinės būklės, požymiais ir tvarka bei įtvirtinta, jog rašytinio nesutikimo pareiškimo tvarką nustato sveikatos apsaugos ministras.[9]

Nuo 2020 metų ŽMNKBĮ 10 straipsnio 1 dalies 3 punkte atsirado nauja gaivinimo nepradėjimo sąlyga.[10] ŽMNKBĮ 10 str. 1 d. 3 p. nuo 2 p. skiriasi tuo, jog teisės atsisakyti gaivinimo įgyvendinimą inicijuoja ne pacientas, o jį gydantis gydytojas. Tačiau tam, jog sprendimas įgytų teisinę galią yra reikalingas paciento arba, kai to pacientas pats negali padaryti,[11] jo atstovo sutikimas.[12] Atstovavimo klausimus reguliuoja Lie-

---

5 Ten pat.

6 Ten pat.

7 Lietuvos Respublikos sveikatos apsaugos ministro 2009 m. gruodžio 21 d. įsakymas Nr. V-1054 „Dėl Lietuvos medicinos normos MN25:2019 „Gydytojas anesteziologas reanimatologas" patvirtinimo". *Valstybės žinios*, 2009, 154-6996.

8 Lietuvos Respublikos sveikatos apsaugos ministro 2011 m. rugpjūčio 31 d. įsakymas Nr. V-822 „Dėl gaivinimo standartų patvirtinimo". *Valstybės žinios*, 2011, 110-5214

9 Lietuvos Respublikos žmogaus mirties nustatymo ir kritinių būklių įstatymas. 1997 m. kovo 25 d. Nr. VIII-157. *Valstybės žinios*, 1997, 30-712.

10 Ten pat.

11 Lietuvos Respublikos pacientų teisių ir žalos sveikatai atlyginimo įstatymo numatytais atvejais.

12 Lietuvos Respublikos žmogaus mirties nustatymo ir kritinių būklių įstatymas. 1997 m. kovo 25 d. Nr. VIII-157. *Valstybės žinios*, 1997, 30-712.

tuvos Respublikos pacientų teisių ir žalos sveikatai atlyginimo įstatymo (toliau – PTŽSAĮ) IV skyrius.[13]

Kalbant apie ŽMNKBĮ 11 straipsnio pakeitimus, jame atkartojamas ir sistemiškai pratęsiamas 10 straipsnyje įtvirtintas teisinio reguliavimo modelis, skirtumas tas, jog straipsnis skirtas situacijoms, kai gaivinimas jau pradėtas.[14] Vėlgi, kyla klausimas dėl šios normos aktualumo: sunku įsivaizduoti situaciją, jog kritinės situacijos metu, kai gaivinimo veiksmai yra pradėti, būtų išsiaiškinama, jog pacientas yra išreiškęs valią būti negaivinamu ir yra gydytojų konsiliumo sprendimas. Taip pat abejotinai atrodo situacija, kad gaivinimo metu išaiškėtų, jog yra gydytojų konsiliumo sprendimas, jog gaivinimas prilygtų beviltiškam gaivinimui, kai pats tokio sprendimo priėmimas, jog šis būtų teisėtas, pagal įstatymą reikalauja paciento arba jo atstovo rašytinio pritarimo. Todėl minėtų faktų išaiškėjimas jau vykstant gaivinimui kelia pagrįstų abejonių dėl tokios teisinės konstrukcijos realaus pritaikymo praktikoje. Kita vertus, išaiškėjus minėtoms aplinkybėms, gydytojas anesteziologas-reanimatologas gali nuspręsti dėl gaivinimo trukmės ir apimties,[15] o tai iš dalies palengvina situacijos valdymą.

Apibendrinant, nors paciento teisė atsisakyti gaivinimo ŽMNKBĮ buvo numatyta dar 1997 m., ilgą laiką ji išliko deklaratyvi, nes nebuvo detalizuota jos įgyvendinimo procedūra ir tvarka. Pokyčiai įvyko 2020 metų pradžioje įsigaliojus ŽMNKBĮ pakeitimams, kurių pagrindu vėliau buvo atlikti Gaivinimo standarto pakeitimai.

2.1. Paciento nesutikimo ir paciento arba jo atstovo pritarimo, kad pacientas nebūtų gaivinamas, įgyvendinimo procedūriniai reikalavimai

Nuo 2020 m. ŽMNKBĮ yra numatytos dvi skirtingos teisinės situacijos, t.y. pirma, kai pacientas nesutinka būti gaivinamu bei antra, kai pacientas (ar jo atstovas) pritaria, jog pacientas nebūtų gaivinamas. Abiejų šių teisių realizavimas reikalauja detalaus procedūrinio reglamentavimo tiek pacientų (ar jų atstovų), tiek gydytojų atžvilgiu, todėl šioje darbo dalyje tai ir yra analizuojama. Pagrindinis dėmesys skiriamas Gaivinimo standarto IV skyriui, kuris reglamentuoja, kaip stacionarinių gydymo įstaigų personalas turi elgtis, kai kyla klausimas dėl paciento gaivinimo nepradėjimo ir gaivinimo nutraukimo.

---

[13] Lietuvos Respublikos pacientų teisių ir žalos sveikatai atlyginimo įstatymas. 1996 m. spalio 3 d. Nr. I-1562. Valstybės žinios, 1996, 102-2317.

[14] Lietuvos Respublikos žmogaus mirties nustatymo ir kritinių būklių įstatymas. 1997 m. kovo 25 d. Nr. VIII-157. Valstybės žinios, 1997, 30-712.

[15] Lietuvos Respublikos sveikatos apsaugos ministro 2009 m. gruodžio 21 d. įsakymas Nr. V-1054 „Dėl Lietuvos medicinos normos MN25:2019 „Gydytojas anesteziologas reanimatologas“ patvirtinimo“. *Valstybės žinios*, 2009, 154-6996.

2.1.1. Konsiliumo sušaukimas

Tiek iš ŽMNKBĮ, tiek iš Gaivinimo standarto nuostatų matyti, kad sprendimas dėl gaivinimo nepradėjimo ar jo nutraukimo nėra savarankiškas, jis tiesiogiai priklauso nuo Konsiliumo sprendimo, kuriuo paciento gaivinimas pripažįstamas beviltišku. Tam, jog toks sprendimas būtų priimtas, yra reikalingas gydytojų Konsiliumo sušaukimas. Kalbant apie jo šaukimą, galimos dvi situacijos: pirma, konsiliumo šaukimas paciento iniciatyva, ir antra, konsiliumo šaukimas pacientą gydančio gydytojo iniciatyva.[16]

2.1.1.1. Konsiliumo šaukimas paciento iniciatyva

Gaivinimo standarto II skirsnis numato konsiliumo sušaukimo paciento iniciatyva tvarką. Gaivinimo standarto 27 punktas nurodo, jog pacientas, norėdamas inicijuoti Konsiliumo sušaukimą, šiuo klausimu turi kreiptis į jį gydantį gydytoją.[17] Tačiau dar prieš kreipiantis į Konsiliumą, gydytojas privalo atlikti Gaivinimo standarto 28.1-28.3 papunkčiuose nurodytus veiksmus.[18] Pirma, gydytojas turi nuspręsti, ar paciento būklė yra tokia, jog gaivinimas prilygtų beviltiškam gaivinimui ir tai pažymėti paciento medicinos dokumentuose.[19] Antra, su pacientu jam suprantama forma, t.y. atsižvelgiant į paciento amžių ir sveikatos būklę bei paaiškinant specialius medicinos terminus, aptarti jo sveikatos būklę ir informuoti, kad yra galimybė inicijuoti Konsiliumo sušaukimą.[20] Trečia, remiantis Gaivinimo standarto IV skyriaus penktojo skirsnio nustatyta tvarka gauti paciento rašytinį nesutikimą būti gaivinamu.[21]

Pažymėtina tai, jog paciento būklės aptarimas ir informavimas apie galimybę inicijuoti konsiliumo šaukimą, taip pat kaip ir rašytinio nesutikimo dėl gaivinimo gavimas, negali būti atliekami per paciento atstovą.[22] Taip siekiama užtikrinti, jog paciento priimtas sprendimas būtų informuotas, savarankiškas ir atitiktų jo tikrąją valią.

Kai gydytojas, laikydamasis Gaivinimo standarto nuostatų, atlieka 28 punkte nurodytus veiksmus, šis nedelsdamas, bet ne vėliau kaip per 5 dienas nuo visų veiksmų atlikimo privalo kreiptis į Konsiliumą, o šis turi įvykti kaip įmanoma anksčiau, bet ne vėliau kaip per 5 dienas nuo gydytojo kreipimosi į Konsiliumą dienos.[23]

---

16 Lietuvos Respublikos sveikatos apsaugos ministro 2011 m. rugpjūčio 31 d. įsakymas Nr. V-822 „Dėl gaivinimo standartų patvirtinimo". *Valstybės žinios*, 2011, 110-5214.

17 Ten pat.

18 Ten pat.

19 Ten pat.

20 Ten pat.

21 Ten pat.

22 Lietuvos Respublikos sveikatos apsaugos ministro 2011 m. rugpjūčio 31 d. įsakymas Nr. V-822 „Dėl gaivinimo standartų patvirtinimo". *Valstybės žinios*, 2011, 110-5214.

23 Ten pat.

Pastebėtina, jog iš Gaivinimo standarto 28.1-28.3 papunkčių nuostatų kyla tam tikras neaiškumas dėl pacientą gydančio gydytojo vertinimo reikšmės. Gaivinimo standarte nenurodoma, ar pacientą gydančio gydytojo sprendimas, jog paciento būklė neprilygsta tokiai, kad gaivinimas galėtų būti laikomas beviltišku, reiškia, jog Konsiliumas nėra šaukiamas, ar, visgi, šis gydytojo vertinimas yra laikytinas tik tarpine išvada, tad Konsiliumas turi būti šaukiamas bet kokiu atveju. Esant neaiškiam teisiniam reguliavimui, kyla rizika dėl skirtingos praktikos susiklostymo sveikatos priežiūros įstaigose. Tai reiškia, jog šios teisės įgyvendinimas gali priklausyti nuo to, kokią sveikatos priežiūros įstaigą pacientas pasirinko. Pirmuoju atveju paciento būklės vertinimas būtų paliekamas pacientą gydančio gydytojo vertinimui, kas, kita vertus, prisideda prie sprendimų priėmimo operatyvumo. Tačiau diskutuotina tai, ar klausimas, susijęs su paciento teise į orią mirtį turėtų būti paliekamas spręsti vienam asmeniui.

2.1.1.2. Konsiliumo šaukimas pacientą gydančio gydytojo iniciatyva

Gaivinimo standarto trečiojo skirsnio 31 punktas numato Konsiliumo šaukimo iniciatyvos teisę pacientą gydančiam gydytojui tais atvejais, kai teikiant sveikatos priežiūros paslaugas paaiškėja, jog paciento sveikatos būklė yra tokia, kad jo gaivinimas galėtų prilygti beviltiškam gaivinimui, tačiau Konsiliumo šaukimo pacientas neiniciavo.[24] Pastebėtina tai, jog Gaivinimo standartas nenumato atskiros, aiškiai apibrėžtos Konsiliumo šaukimo procedūros gydytojo iniciatyva, todėl praktikoje gali kilti klausimų, kokia apimtimi ir kurios Gaivinimo standarto normos yra taikytinos.

Tad nors Gaivinimo standarte yra nurodyti reikalavimai teisės įgyvendinimui, tačiau kyla neaiškumų dėl tinkamos gydytojo veiksmų atlikimo sekos, o tai sudaro prielaidas nevienodos praktikos susiklostymui nacionaliniu mastu.

2.1.2. Konsiliumo sudarymas ir sprendimo priėmimas

Konsiliumo sudarymo ir sprendimo priėmimo tvarką numato Gaivinimo standarto Ketvirtas skirsnis. Gaivinimo standarto 32 punkte numatyta, jog sprendimą, kad paciento gaivinimas prilygtų beviltiškam gaivinimui, priima asmens sveikatos priežiūros įstaigos vadovo nustatyta tvarka sudarytas Konsiliumas.[25] Tad šia Gaivinimo standarto nuostata kiekvienai gydymo įstaigai suteikiama teisė spręsti dėl Konsiliumo sudarymo tvarkos, tačiau, kaip ir nurodoma ŽMNKBĮ nuostatose bei Gaivinimo standarto 32 punkte, į sudėtį turi įeiti bent vienas gydytojas anesteziologas-reanimatologas, dirbantis toje sveikatos priežiūros įstaigoje.[26]

---

[24] Ten pat.

[25] Lietuvos Respublikos sveikatos apsaugos ministro 2011 m. rugpjūčio 31 d. įsakymas Nr. V-822 „Dėl gaivinimo standartų patvirtinimo". *Valstybės žinios*, 2011, 110-5214.

[26] Ten pat.

Tiek konsiliumą šaukiant paciento iniciatyva, tiek pacientą gydančio gydytojo iniciatyva, tam, jog Konsiliumas galėtų priimti sprendimą, jog paciento gaivinimas prilygtų beviltiškam, pacientą gydantis gydytojas Konsiliumui privalo pateikti Gaivinimo standarto 33.1-33.4 papunkčiuose nurodytą informaciją.[27]

Į Konsiliumo sudėtį įeinantis gydytojas anesteziologas-reanimatologas, įvertinęs gydančio gydytojo Konsiliumui šią pateiktą informaciją, pateikia nuomonę, ar paciento gaivinimas prilygtų beviltiškam. Gydytojui anesteziologui-reanimatologui pateikus savo nuomonę, Konsiliumas priima vieną iš šių sprendimų: pritarti, kad paciento gaivinimas prilygtų beviltiškam, arba nepritarti, kad paciento gaivinimas prilygtų beviltiškam.[28] Gaivinimo standarto 36 punktas numato, jog sprendimas priimamas atsižvelgiant į paciento būklę, jo tyrimų rezultatus, gydančio gydytojo nuomonę,[29] gydytojo anesteziologo-reanimatologo ir kitų į Konsiliumo sudėtį įeinančių gydytojų nuomonę bei į požymius, numatytus Gaivinimo standarto 36.1-36.3 papunkčiuose.[30]

Kalbant apie priimto sprendimo įforminimo tvarką, Gaivinimo standarto 37 punktas numato, jog šis, kartu su jį pagrindžiančia informacija, pacientą gydančio gydytojo bei į Konsiliumą įeinančių gydytojų nuomone yra įrašomas paciento medicinos dokumentuose, o tai padarius, apie Konsiliumo sprendimą yra informuojamas pacientas.[31]

Kiek kitaip yra, kai sprendimo priėmimą inicijuoja pacientą gydantis gydytojas. Gaivinimo standarto 37.1. papunktis nurodo, jog toks sprendimas įgyja teisinę galią tik po to, kai pacientas ar jo atstovas[32] rašytine forma pritaria, jog pacientas nebūtų gaivinamas.[33] Kalbant apie šio pritarimo tvarką, Gaivinimo standarto 31.1 papunktyje numatyta, jog pacientą gydantis gydytojas su pacientu, ar paciento atstovu jam suprantama forma, atsižvelgdamas į paciento sveikatos būklę ir paciento ar paciento atstovo amžių, paaiškindamas specialius medicinos terminus, turi aptarti paciento sveikatos būklę, Konsiliumo sprendimą ir pasiūlyti pritarti sprendimui, kad pacientas nebūtų gaivinamas.[34] Jeigu pacientas arba paciento atstovas nusprendžia pritarti, tuomet turi būti užpildoma paciento arba paciento atstovo pritarimo Konsiliumo sprendimui forma, numatyta Gaivinimo standarto 11 priede.[35]

---

27 Ten pat.

28 Lietuvos Respublikos sveikatos apsaugos ministro 2011 m. rugpjūčio 31 d. įsakymas Nr. V-822 „Dėl gaivinimo standartų patvirtinimo". *Valstybės žinios*, 2011, 110-5214.

29 Jeigu pacientą gydantis gydytojas neįeina į Konsiliumo sudėtį.

30 Lietuvos Respublikos sveikatos apsaugos ministro 2011 m. rugpjūčio 31 d. įsakymas Nr. V-822 „Dėl gaivinimo standartų patvirtinimo". *Valstybės žinios*, 2011, 110-5214.

31 Ten pat.

32 Tik Pacientų teisių ir žalos sveikatai atlyginimo įstatymo nustatytais atvejais.

33 Lietuvos Respublikos sveikatos apsaugos ministro 2011 m. rugpjūčio 31 d. įsakymas Nr. V-822 „Dėl gaivinimo standartų patvirtinimo". *Valstybės žinios*, 2011, 110-5214.

34 Ten pat.

35 Ten pat.

Pastebėtina tai, jog nors Ketvirtas skirsnis reguliuoja sprendimų priėmimą, tačiau gali kilti tam tikrų neaiškumų. Pavyzdžiui, ar tam, jog sprendimas dėl beviltiško gaivinimo būtų priimtas, yra būtinas visuotinis Konsiliumo narių pritarimas, ir jei taip, kaip gydytojai turėtų elgtis paciento atžvilgiu, jei toks susitarimas nebūtų pasiektas.

2.1.3. Gaivinimo standarto įgyvendinimas

Gaivinimo standarto V skyriuje nustatomi bendrieji reikalavimai, susiję su šio teisės akto praktiniu įgyvendinimu sveikatos priežiūros įstaigose. Gaivinimo standarto 45 punktas numato, jog kiekvienos asmens sveikatos priežiūros įstaigos vadovas savo nustatyta tvarka sudaro gaivinimo komandas, tvirtina jų darbo organizavimo tvarką bei gaivinimo protokolus.[36] Tad sveikatos priežiūros įstaigoms yra suteikiama diskrecija spręsti dėl šios teisės įgyvendinimo.

Vis dėlto toks pasirinktas reguliavimas kartu suponuoja nevienodos klinikinės praktikos susiklostymo riziką, nes skirtingose sveikatos priežiūros įstaigose gali būti nustatyta (jeigu tai yra padaroma) nevienoda gaivinimo komandų sudarymo, jų veiklos organizavimo bei vidinių protokolų turinio tvarka, o tai gali lemti ir skirtingą paciento teisės atsisakyti būti gaivinamu įgyvendinimą.

Be to, kaip ir ŽMNKBĮ 11 str. 2 d., taip ir Gaivinimo standarto 46 punkte yra numatyta, jog kilus abejonėms, pacientas privalo būti gaivinamas. Ši nuostata, nors ir veikia kaip saugiklis tais atvejais, kai kyla neaiškumų, kita vertus, tai gali lemti įstatymo įtvirtintos paciento teisės nebūti gaivinamu paneigimą.

Todėl galima pastebėti, jog nors nuo 2020 metų teisinis reguliavimas tapo kiek detalesnis, praktinis šios teisės realizavimas yra itin priklausomas nuo sveikatos priežiūros įstaigų viduje esančio reglamentavimo. Reguliavimui nesant, yra didelė paciento valios neįgyvendinimo rizika.

3. Teisės atsisakyti būti gaivinamu reguliavimas užsienio valstybėse

Asmens teisės atsisakyti gaivinimo tema yra aktuali tarptautiniu mastu. Analizuojant skirtingų užsienio valstybių pavyzdžius, galima palyginti, kokia apimtimi ir kaip yra užtikrinama paciento autonomija, kaip ši teisė įgyvendinama bei kaip visa tai yra suderinama su klinikinės praktikos realijomis.

Šiame skyriuje pateikiama Jungtinės Karalystės bei Danijos teisinio reguliavimo modelių analizė, pagrindinį dėmesį skiriant paciento išankstinės valios išreiškimo galimybėms, sprendimų priėmimo formai bei subjektams, dokumentų prieinamumo gydytojams užtikrinimą bei paciento autonomijos ir gydytojo sprendimų priėmimo santykiui.

---

[36] Ten pat.

3.1. Jungtinė Karalystė

Jungtinėje Karalystėje (JK) yra trys dokumentai, susiję su gaivinimo nepradėjimu: 1) sprendimas dėl gaivinimo netaikymo (angl. Do Not Attempt Cardiopulmonary Resuscitation, toliau – DNACPR); 2) paciento išankstinis gydymo atsisakymas (angl. Advance Decision to Refuse Treatment, toliau - ADRT); 3) rekomenduojamas skubios medicinos pagalbos ir gydymo planas (angl. Recommended Summary Plan for Emergency Care and Treatment, toliau - ReSPECT).

DNACPR yra dokumentas, pasirašomas tik gydytojo[37], kuris gydytojams nurodo neatlikti gaivinimo, jei pacientui sustotų širdis ar kvėpavimas.[38] Pažymėtina tai, jog sprendimas taikomas tik gaivinimo nepradėjimui, tad tai nereiškia, jog pacientui gydymas yra sustabdomas.[39]

ADRT esmė yra kiek kitokia. Tai rašytinė, į ateitį orientuota, paciento valios išraiška, kurioje pacientas turi teisę iš anksto nurodyti, kokių intervencijų atsisako, jei ateityje to padaryti negalėtų, pavyzdžiui, susirgtų demencija.[40] Dokumentas yra pasirašomas paciento ir liudininko,[41] taip pat aiškiai nurodoma, jog šis sprendimas galioja net ir tada, jei dėl jo pacientas mirtų. [42]

ReSPECT yra planas, orientuotas į skubios pagalbos teikimą[43]. Kitaip nei DNACPR, šis yra paciento ir gydytojo dialogo pagrindu pasirašomas dokumentas. Jo esmė – numatyti paciento prioritetus ir valią dėl gaivinimo pradėjimo, taip pat pateikti individualias gydytojo rekomendacijas. Taip pat yra numatoma dokumento peržiūrėjimo ir atnaujinimo data.

Aptariant dokumentų prieinamumo aspektą, DNACPR ir ReSPECT yra standartizuotos formos, integruotos į paciento medicininius įrašus. Kiek kitaip yra su ADRT – šis dokumentas nėra prieinamas sveikatos priežiūros įstaigose.[44] Todėl net ir išreiškus

---

[37] Nors ir sprendimą priima gydytojas, yra akcentuojama, jog šis turi būti aptartas su pacientui, jeigu tai leidžia padaryti paciento būklė.

[38] The National Health Service (2021). Do not attempt cardiopulmonary resuscitation (DNACPR) decisions [Interaktyvus].https://www.nhs.uk/tests-and-treatments/do-not-attempt-cardiopulmonary-resuscitation-dnacpr-decisions/

[39] Pavyzdžiui, toliau turi būti teikiama skausmo kontrolė, slauga ar kitos medicininės intervencijos.

[40] The National Health Service (2023). Advance decision to refuse treatment (living will). [Interaktyvus] https://www.nhs.uk/tests-and-treatments/end-of-life-care/planning-ahead/advance-decision-to-refuse-treatment/

[41] Gydytojo parašas nėra būtinas, tačiau dažniausiai gydytojas padeda tinkamai suformuluoti atsisakymą, jog šis būtų galiojantis.

[42] The National Health Service (2023). Advance decision to refuse treatment (living will). [Interaktyvus] https://www.nhs.uk/tests-and-treatments/end-of-life-care/planning-ahead/advance-decision-to-refuse-treatment/

[43] Resuscitation Council UK. (2024). *ReSPECT*. Resus.org.uk; Resuscitation Council UK. https://www.resus.org.uk/respect

[44] Šie dažniausiai yra saugomi pas pacientus.

valią, jos įgyvendinimas stipriai priklauso nuo dokumento pasiekiamumo einamuoju momentu.

Pastebėtina, jog paciento autonomija JK pasirinktame reguliavimo modelyje nėra absoliuti. Ji labiausiai realizuojama per ADRT, o mažiausiai per DNACPR. Tuo tarpu ReSPECT planas yra labiausiai subalansuotas paciento ir gydytojo autonomijos įgyvendinimo atžvilgiu.

Apibendrinant pastebėtina tai, jog JK, kitaip nei Lietuvoje, teisė atsisakyti gydymo (tame tarpe gaivinimo) gali būti užtikrinta iš anksto, dar iki kritinės būklės.

3.2. Danija

Danijoje paciento teisę atsisakyti gaivinimo yra numatyta Danijos Karalystės sveikatos įstatyme (toliau - SĮ). įtvirtintos dvi skirtingos galimybės tai padaryti. Pirma, SĮ 25a straipsnio 1 dalis numato išankstinę paciento teisę atsisakyti gaivinimo širdies sustojimo atveju.[45] Tai gali padaryti bet kuris 60 metų sulaukęs asmuo, gebantis savarankiškai priimti sprendimus.[46] Pažymėtina, jog toks reguliavimas Danijoje – naujovė, įsigaliojusi po 2023 m. gruodžio 28 d. SĮ pakeitimų.

Antra, SĮ 26 straipsnis įtvirtina paciento teisę iš anksto išreikšti pageidavimus dėl gydymo tais atvejais, jei ateityje pats to nebegalėtų padaryti - „gyvajame testamente" (dan. Livstestamenter)[47]. Šiuo atveju tai gali padaryti kiekvienas 18 metų sulaukęs asmuo, galintis savarankiškai priimti sprendimus. Įdomu tai, jog nors ir įtvirtinta tokia teisė, SĮ 24a straipsnis numato, jog jei pacientas, kuris nėra nepagydomai sergantis, atšaukia informuotą sutikimą dėl tolesnio gyvenimą pratęsiančio gydymo, sveikatos priežiūros specialistas neprivalo nutraukti gydymo, jeigu nutraukimas sukeltų paciento tiesioginę mirtį ar tai prieštarautų sveikatos priežiūros specialisto etikos nuostatoms.[48] Tačiau minėtas straipsnis numato, jog tokiu atveju gydytojas turi pareigą nukreipti pacientą pas kitą specialistą, kuris galėtų įgyvendinti paciento apsisprendimą[49]. Tad ši norma Danijoje veikia kaip kompromisas: paciento pasirinkimas gerbiamas, tačiau gydytojas nėra verčiamas atlikti veiksmą, kuris jo požiūriu baigtųsi tiesioginiu mirties sukėlimui.

Danija, nuo Lietuvos bei JK skiriasi tuo, jog paciento išankstinė valia yra registruojama valstybinėje (centralizuotoje) sistemoje. Tad tai nėra vienos gydymo įstaigos dokumentas, kuris priklauso nuo konkrečios gydymo įstaigos vidinių taisyklių, o priešingai - gydytojams prieinamas bet kuriuo metu, įvedus paciento duomenis. Vėlgi, pastebėtina, jog toks modelis yra efektyvus tik pakankamiems administraciniams ir technologiniams resursams esant.

---

45 Danijos Karalystės sveikatos įstatymas (dan. *Sundhedsloven*). 2005 birželio 24 d. Nr. 546. *Lovtidende A*, 2005, 1011.

46 Ten pat.

47 Ten pat.

48 Ten pat.

49 Ten pat.

Nors modelis dėl savo ypatumų yra laikytinas pažangus, sudarantis sąlygas paciento autonomijai, tačiau diskutuotinas Lietuvos pasirengimas tokiai išvystytai sistemai. Problemos pastebimos kelios: pirma, konsiliumo sprendimų matomumas elektroninėse sistemose Lietuvoje yra ribotas, nes įstatymas reikalauja paciento arba artimojo sutikimo, todėl dalijimasis informacija be sutikimo būtų neteisėtas[50]. Be to, net jei atsirastų tokia galimybė, pacientas (ar jo atstovas) turi teisę bet kada atšaukti savo sprendimą, o tai kelia klausimą, kas užtikrintų tinkamą atšaukimo registravimą ir dokumentų atnaujinimą. Taip pat pacientų būklė gali keistis, tad sprendimai turi būti priimami einamuoju laikotarpiu. Galiausiai, tokios sistemos sėkmingas veikimas yra tiesiogiai priklausomas nuo resursų.

	Lietuva	JK	Danija
Dokumento forma	Paciento nesutikimo, kad būtų gaivinamas, forma; Paciento arba paciento atstovo pritarimo Konsiliumo sprendimui, kad paciento gaivinimas prilygtų beviltiškam gaivinimui, ir kad pacientas nebūtų gaivinamas, forma.	Sprendimas dėl gaivinimo netaikymo (DNACPR); Paciento išankstinis gydymo atsisakymas (ADRT); Rekomenduojamas skubios medicinos pagalbos ir gydymo planas (ReSPECT).	Paciento atsisakymas gaivinimo širdies sustojimo atveju; „Gyvasis testamentas".
Asmuo, pasirašantis dokumentą	Pacientas (arba jo atstovas); Paciento gydytojas.	DNACPR – gydytojas ADRT – pacientas ir liudininkas; ReSPECT - pacientas ir gydytojas;	Pacientas (registruojama elektroninėje sistemoje).
Gydytojo diskrecija	Dėl negaivinimo sprendžia gydytojų Konsiliumas.	DNACPR – gydytojo sprendimas; ADRT – gydytojas laikosi paciento nurodymų; ReSPECT – derinama su paciento pageidavimais.	Gydytojui nepritariant paciento sprendimui dėl gaivinimo atsisakymo, pacientas nukreipiamas pas kitą gydytoją.

[50] Lietuvos Respublikos pacientų teisių ir žalos sveikatai atlyginimo įstatymas. 1996 m. spalio 3 d. Nr. I-1562. *Valstybės žinios*, 1996, 102-2317.

	Lietuva	JK	Danija
Paciento autonomija	Įgyvendinimas priklauso nuo Konsiliumo ir gydymo įstaigos tvarkos.	ADRT suteikia didžiausią autonomiją; ReSPECT – paciento ir gydytojo sprendimas; DNACPR – mažiausiai autonomijos.	Paciento valią vykdyti privaloma. Gydytojui su sprendimu nesutinkant, pacientas nukreipiamas pas kitą specialistą.
Elektroninės sistemos naudojimas	Nėra centralizuotos sistemos, dokumentai spausdinami arba įrašomi į paciento medicinos dokumentus.	Dokumentai yra tose įstaigose, kurioms priklauso pacientas; ADRT dažniausiai neprieinamas gydymo įstaigose	Visi sprendimai elektroninėje sistemoje, prieinami specialistams realiu laiku.

4. Skerspjūvio tyrimo rezultatų analizė

Nors 2020 m. sausio 1 d. įsigalioję ŽMNKBĮ įstatymo pakeitimai apibrėžia „beviltiško gaivinimo“ sąvoką bei detalizuoja su (ne)gaivinimu susijusius procesus, tačiau teisinis reglamentavimas be praktinio įgyvendinimo užtikrinimo išlieka deklaratyvus.

Dėl šios priežasties svarbu įvertinti analizuotų Lietuvos teisės aktų įgyvendinimą klinikinėje praktikoje – aiškių algoritmų prieinamumą, dokumentaciją, gydytojų pa(-si)rengimą veikti teisės aktuose aprašytose situacijose. Nemažiau svarbu įvertinti tai, jog sprendimus dėl (ne)gaivinimo lemia ne tik gydytojų veiksmai, dokumentacijos buvimas, tačiau ir visuomenės – pacientų ir jų artimųjų – ligos, gydymo bei prognozės supratimas, teisinis informuotumas, moraliniai, religiniai bei etiniai įsitikinimai. Tai gali komplikuoti sprendimų priėmimo bei įstatymo įgyvendinimo procesus.

4.1. Metodika

Siekiant įvertinti šiuos aspektus, atliktas skerspjūvio tyrimas, pasitelkiant anoniminę apklausą, sudarytą iš specialiai parengtų uždaro ir atviro tipo klausimų. Vertinta gydytojų patirtis, žinios bei nuostatos dėl sprendimo nepradėti gaivinimo ir paciento teisės nesutikti būti gaivinamu bei šių procesų teisinio reglamentavimo įgyvendinimas klinikinėje praktikoje. Apklausti gydytojai anesteziologai-reanimatologai, skubios medicinos gydytojai bei šių sričių gydytojai rezidentai. Sudarytos 2 respondentų grupės: gydytojai, dirbantys Vilniaus universiteto Santaros klinikose (toliau – VUL SK) – įstaigoje, kurioje yra parengta ir patvirtinta suaugusiojo gaivinimo procedūra Nr. P 19-2023, numatanti įstaigos vidaus darbo organizavimo tvarką, susijusią su paciento (ne)gaivinimu bei specialistai, dirbantys kitose ligoninėse, kur analogiško dokumento nėra. Klausimyną sudarė šios dalys: 1) socio-demografinė informacija, 2) įstaigos organizavimas ir resur-

sai, 3) mokymai ir informacijos šaltiniai, 4) žinios apie paciento teisę nebūti gaivinamu (Likerto skalė), 5) patirtis, 6) asmeninės nuostatos, 7) atviri klausimai apie įstatymo įgyvendinimo kliūtis. Apklausa vykdyta anonimiškai internetu Google Forms platformoje. Statistinei analizei naudota IBM SPSS Statistics programa. Kintamieji pateikti kaip n (%), Likerto skalės kintamieji – mediana (IQR). Grupių palyginimui naudotas Fisher testas, reikšmingu rezultatu laikytas $p<0,05$. Atvirų klausimų atsakymai analizuoti teminės analizės principu – sugrupavus atsakymus į temas, apskaičiavus temų pasikartojimo dažnį (n (%)). Pateiktos anonimizuotos reprezentatyvios respondentų citatos.

4.2. Rezultatai

Tyrime dalyvavo 46 gydytojai (33 VUL SK ir 13 kitų ligoninių darbuotojų), amžiaus mediana 38,5 (IQR 30-51,5). Kitos demografinės bei profesinės charakteristikos pateiktos 1 lentelėje (lentelė nr. 1).

Lentelė nr. 1

	VUL SK	Kitos ligoninės	Visi respondentai
Amžius (mediana (IQR))	32 (IQR 29-48)	48 (IQR 43-54)	38,5 (IQR 30-51,5)
Pareigos (n (%))			
Gydytojas anesteziologas-reanimatologas	17 (51%)	12 (92%)	29 (63%)
Anesteziologijos-reanimatologijos gydytojas rezidentas	7 (21%)	1 (8%)	8 (17%)
Skubios medicinos gydytojas	4 (12%)	0	4 (9%)
Skubios medicinos gydytojas rezidentas	5 (15%)	0	5 (11%)
Pagrindinė darbo sritis (n (%))			
Intensyvios terapijos skyrius	15 (45%)	9 (69%)	24 (52%)
Operacinė / perioperacinė priežiūra	9 (27%)	4 (31%)	13 (28%)
Skubios pagalbos / priėmimo skyrius	9 (27%)	0	9 (20%)

Įvertinus įstaigos vidaus darbo organizavimą bei dokumentų prieinamumą, respondentų atsakymai skyrėsi (lentelė nr. 2). 61% VUL SK darbuotojų nurodė, jog standartinė dokumento forma rašytiniam nesutikimui būti gaivinamu įstaigoje yra naudojama, tačiau tik 24% patvirtino, jog šis dokumentas skubios situacijos metu yra randamas lengvai. Po 39% kitose ligoninėse dirbančių medikų nurodė, jog forma

naudojama ir randama lengvai. Statistiškai reikšmingas skirtumas tarp grupių rastas nebuvo (p=0,205), tačiau duomenys rodo bendrą tendenciją.

Lentelė nr. 2

	VUL SK	Kitos ligoninės	Visi respondentai
Ar Jūsų darbovietėje yra naudojama standartinė dokumento forma paciento rašytiniam nesutikimui būti gaivinamu? (n (%))			
Taip	20 (61%)	5 (38%)	25 (54%)
Ne	7 (21%)	5 (38%)	12 (27%)
Nežinau	6 (18%)	3 (23%)	9 (20%)
Ar paciento rašytinio nesutikimo būti gaivinamu dokumentas yra lengvai randamas skubios situacijos metu? (n (%))			
Taip	8 (24%)	5 (38%)	13 (28%)
Ne	17 (52%)	4 (31%)	17 (46%)
Nežinau	8 (24%)	4 (31%)	12 (26%)

Iš visų respondentų, daugiau nei pusė nurodė, jog per pastaruosius 5 metus mokymai, susiję su teisės nepradėti gaivinimo įgyvendinimu, organizuojami nebuvo (lentelė nr. 3).

Lentelė nr. 3

	Visi respondentai
Ar per pastaruosius 5 metus buvo organizuojami mokymai apie teisės nepradėti gaivinimo įgyvendinimą? (n (%))	
Taip	13 (28%)
Ne	28 (61%)
Mokymai buvo organizuojami, tačiau juose nedalyvavau	5 (11%)

Įvertinus visų respondentų požiūrį į paciento teisę nesutikti būti gaivinamu, mokymus, teisinius procesus (lentelė nr. 4), matoma, jog dalyviai labiausiai pritaria mokymų privalomumui (teigiamai atsakė 83%, mediana 5 (IQR 4-5)) bei papildomam jų poreikiui (89%, mediana 5 (IQR 4-5)). Dauguma gydytojų mano, jog paciento išreikšta valia turėtų turėti didžiausią įtaką sprendžiant dėl gaivinimo nepradėjimo (72%, mediana 4 (IQR 3-5)). Vis tik rezultatai rodo, jog gydytojai jaučia teisinės atsakomybės baimę priimant sprendimą nepradėti gaivinimo (teigiamai atsakė 74%, mediana 4 (IQR 3,25-4,75) bei nepritaria, jog LR teisės aktai aiškiai reglamentuoja jų veiksmus klinikinėje praktikoje (46%, mediana 3 (IQR 2-3)).

Lentelė nr. 4

	Visiškai sutinku / sutinku (%)	Nei sutinku, nei nesutinku (%)	Nesutinku / Visiškai nesutinku (%)	Mediana (IQR)
Yra reikalinga galimybė konsultuotis su teisininku priimant sprendimą nepradėti gaivinimo	37%	26%	37%	3 (IQR 2-4)
Paciento rašytinis nesutikimas turėtų turėti didžiausią įtaką priimant sprendimą nepradėti gaivinimo	72%	22%	7%	4 (IQR 3-5)
Bijau galimos teisinės atsakomybės priimant sprendimą nepradėti gaivinimo	74%	13%	13%	4 (IQR 3,25-4,75)
Priimdamas (-a) sprendimą nepradėti gaivinimo, jaučiu pakankamą institucijos palaikymą	26%	43%	30%	3 (IQR 2-3.75)
Manau, kad Lietuvos Respublikos teisės aktai aiškiai reglamentuoja mano veiksmus, susijusius su teise nepradėti gaivinimo.	6%	48%	46%	3 (IQR 2-3)
Mokymai šia tema privalomi visiems medicinos darbuotojams	83%	7%	11%	5 (IQR 4-5)
Yra reikalingi papildomi mokymai šia tema	89%	9%	2%	5 (IQR 4-5)

Vertindami mokymų trūkumą, respondentai nurodė, jog labiausiai trūksta teisinio reglamentavimo paaiškinimo, tarpdisciplininių (gydytojų, ir teisininkų) bei etinių klausimų ir sprendimų priėmimo mokymų (lentelė nr. 5).

Lentelė nr. 5

Kokio pobūdžio mokymų šiuo metu labiausiai trūksta?	Respondentų skaičius (n (%))
Teisinio reglamentavimo paaiškinimo (įstatymai, teisinė atsakomybė) mokymų	39 (85%)
Klinikinių situacijų analizės mokymų	24 (52%)
Dokumentavimo, formų pildymo mokymų	30 (65%)
Etinių klausimų ir sprendimų priėmimo mokymų	26 (57%)
Tarpdisciplininių mokymų (gydytojai, teisininkai)	32 (70%)
Mokymų apie bendravimą su pacientais ir jų artimaisiais	25 (54%)

Tyrime atviru klausimu buvo klausiama: „Jūsų nuomone, kas šiuo metu labiausiai trukdo tinkamai įgyvendinti paciento teisę nesutikti būti gaivinamu Lietuvoje?“ Atsakymai suskirstyti temomis bei apskaičiuotas jų dažnis tiriamųjų atsakymuose – didžiausia problema žymima visuomenės informuotumo stoka, stigma bei įsitikinimai (lentelė nr. 6).

Lentelė nr. 6

Citatos tema	Respondentai (n)
Visuomenės informuotumo stoka / stigma / įsitikinimai	21
Mokymų / gydytojų žinių trūkumas	11
Teisinio reglamentavimo neaiškumas / fragmentišumas / neaiški terminologija	11
Artimųjų įtaka / spaudimas / lūkesčiai	10
Teisinės atsakomybės baimė / kaltės (kaltinimo) baimė	4
Įstaigos vidinės tvarkos / atsakomybės neaiškumas	3
Moralinės / religinės nuostatos	2
Komunikacijos tarp gydytojų ir pacientų bei jų artimųjų trūkumas	2

4.3. Diskusija

2025 metų Europos Gaivinimo Tarybos (toliau – EGT)[51] gairės nurodo, jog tam, kad paciento teisė nesutikti būti gaivinamu bei teisė nutraukti gaivinimą būtų tinkamai įgyvendinta, turi būti užtikrintas efektyvus procesų valdymas, t.y. nuosekliai dokumentuojami išankstiniai priežiūros planai (angl. advance care plans), kurie turi būti lengvai prieinami skubių situacijų metu.[52] Nors 2020 m. kovo 6 d. įsigaliojo Gaivinimo standarto pakeitimai ir buvo numatytos procedūros bei dokumentų formos, tyrimo duomenys rodo, jog praktinis jų prieinamumas yra problematiškas. Net 27% visų respondentų teigia, jog jų įstaigoje nėra naudojama standartinė dokumento forma paciento rašytiniam nesutikimui būti gaivinamu, o 20% respondentų apie šią formą nežino. Svarbu paminėti, jog VUL SK buvo parengta ir patvirtinta suaugusiojo gaivinimo procedūra Nr. P 19-2023, kuri numato įstaigos vidaus darbo organizavimo tvarką, nurodo būtinas naudoti dokumentų formas, algoritmus, susijusius su (ne) gaivinimu. Nors VUL SK forma naudojama dažniau nei kitose ligoninėse, tačiau procesų valdymas nėra efektyvus nė vienoje ligoninėje. Daugiau nei pusė respondentų, dirbančių VUL SK, teigė, jog paciento rašytinio nesutikimo būti gaivinamu forma nėra lengvai randama skubios situacijos metu, o 24% apie ją nežino. Svarbu įvertinti šios problemos mastą bei galimas pasekmes, jei šių procesų dokumentavimas yra netinkamas arba dokumentai nėra greitai prieinami, o medicinos darbuotojai nėra informuoti apie sprendimą nepradėti gaivinimo. Tai gali lemti arba bandymą gaivinti, prieštaraujantį sprendimui šio veiksmo nepradėti, pažeidžiant etinius ir moralinius principus, arba uždelstą gaivinimą nesant aiškiems nurodymams.[53]

Pasaulyje vis didesnę reikšmę įgyja į pacientą orientuotas sveikatos modelis, kuris nurodo, jog paciento autonomija turėtų būti pagrindinis sprendimų priėmimo rodiklis.[54] EGT 2025 metų gairės rekomenduoja priimant sprendimą atsižvelgti ne tik į paciento klinikinę būklę, bet svarbiausia, į paciento valią.[55] Tam pritaria ir didžioji dauguma tyrime dalyvavusių gydytojų. Tačiau Lietuvoje galiojantys teisės aktai nu-

---

[51] GREIF, R. et al (2020). Education, Implementation, and Teams: 2020 International Consensus on Cardiopulmonary Resuscitation and Emergency Cardiovascular Care Science With Treatment Recommendations. *Circulation*, *142* (16_suppl_1), S222–S283. https://doi.org/10.1161/CIR.0000000000000896

[52] RAFFAY, V. et al (2025). European Resuscitation Council Guidelines 2025 Ethics in Resuscitation. *Resuscitation*, *215*. https://doi.org/10.1016/j.resuscitation.2025.110734

[53] ALARIK, L., NELSON, M., TERLING, L., THOREN, A., & DJARIV, T. (2025). Hesitate to resuscitate? A cohort study of hesitation to initiate resuscitation for in-hospital cardiac arrests. *Resuscitation*, *210*, 110572, 3 [interaktyvus] . https://doi.org/10.1016/j.resuscitation.2025.110572

[54] ELMER, J. et al (2025). Part 3: Ethics: 2025 American Heart Association Guidelines for Cardiopulmonary Resuscitation and Emergency Cardiovascular Care. *Circulation*, *152*(16_suppl_2), S323–S352. https://doi.org/10.1161/CIR.0000000000001371

[55] RAFFAY, V. et al (2025). European Resuscitation Council Guidelines 2025 Ethics in Resuscitation. *Resuscitation*, *215*. https://doi.org/10.1016/j.resuscitation.2025.110734

mato, jog gaivinimo galima nepradėti, jeigu pacientas įstatymų nustatyta tvarka yra pareiškęs nesutikimą būti gaivinamu, ir yra gydytojų konsiliumo pritarimas.

Nors mūsų tyrimo duomenimis gydytojai palaiko paciento teisę į autonomiją, tačiau praktinis šios teisės įgyvendinimas komplikuotas – 74% visų apklausoje dalyvavusių gydytojų jaučia teisinės atsakomybės baimę priimant sprendimą nepradėti gaivinimo bei jaučia jų veiksmus reglamentuojančių teisės normų trūkumą. Be to, 90% gydytojų teigia, jog yra reikalingi papildomi mokymai šia tema, nes, pagal tyrimo rezultatus, per pastaruosius 5 metus buvo nepakankamas mokymų skaičius arba jų prieinamumas. 2021 metų ERC gairės pabrėžia mokymų gydytojams svarbą, ypač atkreipiant dėmesį į etinių klausimų nagrinėjimą.[56] Patvirtintų protokolų nebuvimas, neaiški procedūra, informuotumo stoka didina medicinos darbuotojų neužtikrintumą savo veiksmais.[57] Dėl šios priežasties didžioji dalis tyrimo dalyvių pabrėžia teisinio reglamentavimo išaiškinimo bei teisinės atsakomybės mokymų, tarpdisciplininių mokymų (tokių, kuriuose dalyvautų ir gydytojai, ir teisininkai), dokumentavimo, formų pildymo mokymų trūkumą. Atviro klausimo analizė atskleidė kokie, gydytojų nuomone, aspektai labiausiai trukdo klinikinėje praktikoje įgyvendinti paciento teisę nesutikti būti gaivinamu – dažniausiai respondentai nurodė visuomenės informuotumo stoką: „Pacientai nėra tinkamai informuojami apie tokią teisę, komunikacija apie gydymo tikslus (angl. goals of care) su pacientais ar jų artimaisiais yra bloga“, su šia tema susijusią stigmą, įsitikinimus, kurie apsunkina ne tik paciento valios išreiškimą, bet ir gydytojų ir pacientų artimųjų komunikaciją. Ne mažiau svarbu ir gydytojų žinių ir mokymų trūkumas: „Svarbu organizuoti mokymus kiekviename skyriuje apie gaivinimą ir negaivinimą, pasitelkiant psichologus. Trūksta viešai prieinamos medžiagos gydytojams, informacijos apie pacientų ir jų artimųjų sprendimų priėmimą“.

4.4. Tyrimo apribojimai

Skerspjūvio tyrimo imtis nedidelė, todėl analizė atlikta daugiausia taikant aprašomosios statistikos metodus, o rezultatai interpretuoti kaip tendencijos, padedančios identifikuoti pagrindines problemas bei kelti hipotezes. Jas tikslinga patvirtinti didesnės apimties tyrimuose, įtraukiant daugiau sveikatos priežiūros įstaigų.

5. Pasiūlymai

Siekiant užtikrinti aiškesnį paciento teisės atsisakyti būti gaivinamu įgyvendinimą, tam siūlomos priemonės, išdėstomos prioritetine tvarka, atsižvelgiant į nustatytas spragas, tyrimo rezultatus ir įgyvendinimo realumą:

---

[56] Ten pat.

[57] GREIF, R. et al (2020). Education, Implementation, and Teams: 2020 International Consensus on Cardiopulmonary Resuscitation and Emergency Cardiovascular Care Science With Treatment Recommendations. *Circulation*, *142* (16_suppl_1), S222–S283.

- Nacionaliniu lygmeniu rengti bendrą veiksmų seką, kad visose Lietuvos gydymo įstaigose būtų patvirtinti aiškūs vidiniai protokolai, išlaikant vieningą klinikinę praktiką visoje šalyje;
- Užtikrinti greitą paciento rašytinio nesutikimo būti gaivinamu prieinamumą kritinės situacijos metu. Išsaugoti jį ne tik popierine, bet ir elektronine forma. Tai sumažintų veiksmų neužtikrintumą;
- Organizuoti reguliarius mokymus gydytojams apie teisinį reglamentavimą, etinių klausimų sprendimus, dokumentavimą ir formų pildymą;
- Sudaryti galimybę gydytojams reguliariai konsultuotis su teisininkais, siekiant tinkamai įvertinti teisinės atsakomybės klausimus. Tai padėtų mažinti teisinės atsakomybės baimę;
- Vykdyti visuomenės švietimą šia tema, siekiant mažinti stigmą ir didinti informuotumą apie paciento teisę bei jos prasmę.

Išvados

Paciento teisė nesutikti būti gaivinamu daugiau nei dvidešimt metų buvo deklaratyvi, nes nebuvo numatytas jos įgyvendinimo mechanizmas – teisė buvo numatyta tik fragmentiškai, įstatyminiu lygmeniu.

Nors 2020 m. pradžioje Gaivinimo standartuose buvo numatyti reikalavimai teisės atsisakyti būti gaivinamu įgyvendinimui, tačiau išlieka neaišku kaip ir kokia veiksmų seka turi būti taikoma šiai teisei realizuoti.

Užsienio valstybėse (JK ir Danijoje) paciento teisės nesutikti būti gaivinamu reglamentavimo įgyvendinimas organizuojamas efektyviau nei Lietuvoje: priešingai nei JK ir Danijoje, Lietuvoje nėra numatyta teisė asmeniui iš anksto išreikšti valią dėl gaivinimo atsisakymo. Be to, Lietuvoje, kitaip nei Danijoje, gaivinimo atsisakymo formos nėra registruojamos elektroninėje, centralizuotoje sistemoje, kurios leistų gydytojams lengviau ir greičiau sužinoti apie paciento valią.

Paciento teisės nesutikti būti gaivinamu įgyvendinimas Lietuvoje išlieka neefektyvus – daugelyje įstaigų standartinės dokumentų formos nėra naudojamos, nėra patvirtintos vidaus darbo organizavimą numatančios gairės, nenumatomas veiksmų algoritmas. Tai lemia procesų chaotiškumą, nepakankamą paciento autonomijos užtikrinimą bei vieningos klinikinės praktikos visoje šalyje trūkumą.

Gydytojų informuotumas paciento teisės nesutikti būti gaivinamu tema yra nepakankamas – trūksta teisinių žinių bei jas suteikiančių mokymų, kyla etinių dilemų, juntama baimė dėl galimos teisinės atsakomybės, o visuomenės informuotumo stoka ir spaudimas gydytojams apsunkina procesų įgyvendinimą.

Šaltinių sąrašas

Norminiai teisės aktai

Lietuvos norminiai teisės aktai

Lietuvos Respublikos pacientų teisių ir žalos sveikatai atlyginimo įstatymas. 1996 m. spalio 3 d. Nr. I-1562. Valstybės žinios, 1996, 102-2317.

Lietuvos Respublikos žmogaus mirties nustatymo ir kritinių būklių įstatymas. 1997 m. kovo 25 d. Nr. VIII-157. Valstybės žinios, 1997, 30-712.

Lietuvos Respublikos sveikatos apsaugos ministro 2009 m. gruodžio 21 d. įsakymas Nr. V-1054 „Dėl Lietuvos medicinos normos MN25:2019 „Gydytojas anesteziologas reanimatologas“ patvirtinimo". Valstybės žinios, 2009, 154-6996.

Lietuvos Respublikos sveikatos apsaugos ministro 2011 m. rugpjūčio 31 d. įsakymas Nr. V-822 „Dėl gaivinimo standartų patvirtinimo". Valstybės žinios, 2011, 110-5214.

Užsienio norminiai teisės aktai

Danijos Karalystės sveikatos įstatymas (dan. Sundhedsloven). 2005 birželio 24 d. Nr. 546. Lovtidende A, 2005, 1011.

Specialioji literatūra

ALARIK, L., NELSON, M., TERLING, L., THOREN, A., & DJARIV, T. (2025). Hesitate to resuscitate? A cohort study of hesitation to initiate resuscitation for in-hospital cardiac arrests. Resuscitation, 210, 110572, 3 [interaktyvus] . https://doi.org/10.1016/j.resuscitation.2025.110572

ELMER, J. et al (2025). Part 3: Ethics: 2025 American Heart Association Guidelines for Cardiopulmonary Resuscitation and Emergency Cardiovascular Care. Circulation, 152(16_suppl_2), S323–S352. https://doi.org/10.1161/CIR.0000000000001371

GREIF, R. et al (2020). Education, Implementation, and Teams: 2020 International Consensus on Cardiopulmonary Resuscitation and Emergency Cardiovascular Care Science With Treatment Recommendations. Circulation, 142 (16_suppl_1), S222–S283. https://doi.org/10.1161/CIR.0000000000000896

RAFFAY, V. et al (2025). European Resuscitation Council Guidelines 2025 Ethics in Resuscitation. Resuscitation, 215. https://doi.org/10.1016/j.resuscitation.2025.110734

Kiti šaltiniai

The National Health Service (2021). Do not attempt cardiopulmonary resuscitation (DNACPR) decisions. [Interaktyvus].https://www.nhs.uk/tests-and-treatments/do-not-attempt-cardiopulmonary-resuscitation-dnacpr-decisions/

The National Health Service (2023). Advance decision to refuse treatment (living will).[Interaktyvus]https://www.nhs.uk/tests-and-treatments/end-of-life-care/planning-ahead/advance-decision-to-refuse-treatment/

Resuscitation Council UK. (2024). ReSPECT. Resus.org.uk; Resuscitation Council UK. https://www.resus.org.uk/respect

Suaugusiojo gaivinimas. (2023). P-19-2023. Vilniaus universiteto ligoninė Santaros klinikos, 2023.

https://doi.org/10.15388/TMP.2026.3

Baltijos šalių konstituciniai saugumo pagrindai

Emilis Galminas, Emilius Klarenbeek

Vilniaus universiteto Teisės fakulteto 2-o kurso studentai
Saulėtekio al. 9, I rūmai, 10222 Vilnius
El. paštas: emilis.galminas@tf.stud.vu.lt, emilius.klarenbeek@tf.stud.vu.lt

Mokslinio straipsnio akademinė kuratorė doc. Agnė Juškevičiūtė-Vilienė
El. paštas: agne.juskeviciute-viliene@tf.vu.lt

Santrauka. *Straipsnyje lyginamuoju ir doktrininiu metodu analizuojami Baltijos valstybių – Lietuvos, Latvijos ir Estijos – konstituciniai saugumo pagrindai, suprantami kaip konstitucinės santvarkos stabilumo, valdžių padalijimo principo ir teisinės valstybės apsaugos sistema. Tyrimo objektas – trijų valstybių konstitucinės normos, konstitucinių (aukščiausiųjų) teismų jurisprudencija bei doktrina, apibrėžiančios pagrindinių valstybės institucijų vaidmenį užtikrinant konstitucinį saugumą. Analizė parodė, kad visose trijose šalyse konstitucinis saugumas grindžiamas tais pačiais konstituciniais principais, tačiau institucinis šių principų įgyvendinimas skiriasi: Lietuvoje akcentuojamas Seimo, Vyriausybės, Konstitucinio Teismo ir Respublikos Prezidento funkcijų balansas; Estijoje vidaus saugumą formuoja Vyriausybė ir Riigikogu, konstitucinę priežiūrą vykdo Aukščiausiasis Teismas (Riigikohus), o Prezidento vaidmuo yra reprezentacinis ir kontrolinis; Latvijoje saugumo politiką formuoja Saeima ir Ministrų kabinetas, konstitucinę kontrolę užtikrina Satversmės Tiesa, o Prezidentas dalyvauja gynybos, įstatymų promulgacijos ir užsienio politikos srityse. Tyrimas patvirtina, kad Baltijos valstybių konstitucinė saugumo doktrina yra nuosekli ir grindžiama teisės viršenybės bei suvereniteto apsaugos principais.*

Pagrindiniai žodžiai: *konstitucinis saugumas, valdžių padalijimas, suverenitetas, Baltijos valstybės, konstitucinė priežiūra, teisės viršenybė.*

Įvadas

Valstybės saugumas šiuolaikinėje konstitucinėje teisėje nebėra suprantamas vien kaip karinės ar politinės gynybos klausimas – jis vis dažniau analizuojamas kaip konstitucinės santvarkos stabilumo, demokratijos, teisės viršenybės ir valdžių padalijimo principų apsaugos sistema. Šis požiūris ypač aktualus Baltijos valstybėms, kurios, turėdamos panašią istorinę okupacijos patirtį ir geografiškai būdamos arti Rusijos

Copyright © Emilis Galminas, Emilius Klarenbeek, 2026. Published by Vilnius University Press.
This is an Open Access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License (CC BY), which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original author and source are credited.

Federacijos, susiduria su nuolatinėmis išorinėmis ir vidinėmis saugumo grėsmėmis. Rusijos karinė agresija prieš Ukrainą, hibridinės grėsmės, energetinio ir informacinio saugumo iššūkiai bei geopolitiniai ginčai išryškino konstitucinių saugumo mechanizmų svarbą ir jų praktinio veikimo ribas.

Pagal Jungtinių Tautų Chartijos 1 straipsnio 1 dalį valstybės turi pareigą palaikyti tarptautinę taiką ir saugumą. Šiuo metu šios pareigos turinys yra išbandomas konkrečiose tarptautinėse situacijose, todėl Baltijos valstybių konstituciniai saugumo pagrindai tampa ne tik nacionalinės teisės, bet ir regiono bei tarptautinio konstitucionalizmo diskusijų objektu. Nepaisant bendrų istorinių ir geopolitinių prielaidų, šių valstybių konstitucinės nuostatos saugumo srityje pasižymi skirtingais instituciniais sprendimais bei doktrininiais akcentais, kurių lyginamoji analizė leidžia atskleisti tiek bendrus modelius, tiek nacionalinius ypatumus.

Temos aktualumą lemia tai, kad Baltijos valstybių konstituciniai saugumo pagrindai iki šiol mokslinėje literatūroje dažniausiai nagrinėjami fragmentiškai – atskirai pagal kiekvienos valstybės teisinę sistemą, be nuoseklios lyginamosios analizės, apjungiančios konstitucinę normą, jurisprudenciją ir institucinę praktiką. Šio darbo mokslinis naujumas – sisteminga trijų valstybių konstitucinių saugumo pagrindų analizė, atskleidžianti pagrindinių institucijų konstitucinį vaidmenį užtikrinant valstybės saugumą bei konstitucinę santvarką.

Darbo tikslas – ištirti ir palyginti Baltijos valstybių konstitucinius saugumo pagrindus, atskleidžiant pagrindinių valstybės institucijų konstitucinius įgaliojimus užtikrinant valstybės saugumą ir konstitucinės santvarkos stabilumą.

Šiam tikslui pasiekti keliami šie uždaviniai:

1. Išanalizuoti Lietuvos, Latvijos ir Estijos konstitucinius saugumo pagrindus, identifikuojant pagrindines valstybės institucijas ir jų konstitucinius įgaliojimus saugumo srityje.
2. Lyginamuoju metodu nustatyti Baltijos valstybių konstitucinių saugumo modelių bendrus bruožus ir nacionalinius ypatumus.
3. Įvertinti, kaip Baltijos valstybių konstituciniai saugumo pagrindai pasireiškia jų pozicijose dėl aktualiausių tarptautinių saugumo klausimų (Rusijos agresijos Ukrainoje, Izraelio–Palestinos konflikto ir Grenlandijos klausimo).

Tyrimo objektas – Lietuvos, Latvijos ir Estijos konstituciniai saugumo pagrindai bei juos aiškinanti konstitucinė jurisprudencija ir mokslinė teisės doktrina.

Tyrimo metodai. Darbe taikomas doktrininis metodas, kuriuo analizuojami konstituciniai aktai, konstitucinių teismų jurisprudencija ir teisės mokslo doktrina, identifikuojant „konstitucinio saugumo“ sąvokos turinį. Sisteminis metodas naudojamas atskirų konstitucinių normų tarpusavio ryšiams atskleisti bei jas susieti su valdžių padalijimo ir teisinės valstybės principais. Lyginamasis metodas taikomas pagal aiškius kriterijus: (i) konstitucinis saugumo užtikrinimo modelis (parlamentinis, mišrus); (ii) parlamento, vykdomosios valdžios, valstybės vadovo ir konstitucinės priežiūros

institucijos vaidmuo; (iii) ekstremaliųjų ir karo padėties režimų reglamentavimas; (iv) konstitucinės priežiūros institucijos vaidmuo saugant konstitucinę santvarką. Funkcinis metodas leidžia įvertinti, kaip konstituciniai saugumo mechanizmai veikia praktikoje – tiek nacionaliniu lygmeniu (per jurisprudenciją bei oficialius valstybės dokumentus), tiek tarptautinėje plotmėje, analizuojant oficialius valstybių institucijų pareiškimus dėl aktualių tarptautinių saugumo klausimų.

Tyrimo šaltiniai. Tyrimas grindžiamas nacionaliniais konstituciniais teisės aktais (Lietuvos Respublikos Konstitucija, Latvijos Respublikos Satversmė, Estijos Respublikos Konstitucija), konstitucinių ir aukščiausiųjų teismų praktika, tarptautiniais teisės aktais bei specialiąja teisės mokslo literatūra, nagrinėjančia konstitucinį saugumą, valdžių padalijimą ir demokratinės santvarkos apsaugą Baltijos valstybėse. Tarptautinių pozicijų analizei naudojami oficialūs valstybės institucijų ir aukščiausių pareigūnų pareiškimai.

1. Lietuvos konstituciniai saugumo pagrindai

1.1. Vidaus politikos institucijų vaidmuo

Valstybės saugumas yra neatsiejamas nuo konstitucinės santvarkos, nes Konstitucija nustato valstybės institucijų pagrindus, jų tarpusavio sąveiką ir atsakomybę už vidaus stabilumo užtikrinimą[1]. Vadovaujantis Lietuvos Respublikos Konstitucija galima išskirti tris pagrindines sritis, kuriose įgyvendinami konstituciniai saugumo pagrindai: vidaus politika, teisminės valdžios funkcija konstitucinės priežiūros srityje bei Respublikos Prezidento įgaliojimai ir užsienio politika. Pagrindinės vidaus politiką užtikrinančios institucijos – Vyriausybė ir Seimas.

Vyriausybė pagal Lietuvos Respublikos Konstitucijos 94 straipsnio 1 dalį „tvarko krašto reikalus, saugo Lietuvos Respublikos teritorijos neliečiamybę, garantuoja valstybės saugumą ir viešąją tvarką“[2]. Vadovaujantis šia nuostata, Vyriausybė ne tik vykdo įstatymus, bet ir aktyviai koordinuoja nacionalinio saugumo politiką. Krašto apsaugos ministerija paskelbtose strateginėse nuostatose nurodo, kad jos pagrindinis tikslas saugumo srityje yra užtikrinti atgrasymą nuo ginkluoto Lietuvos užpuolimo, o ginkluotos agresijos atveju – apsaugoti Lietuvos nepriklausomybę, suverenitetą ir teritorinį vientisumą.

Lietuvos nepriklausomybę, suverenitetą ir teritorinį vientisumą saugo ir Seimas. Pagal Lietuvos Respublikos Konstitucijos 67 straipsnio 20 dalį Seimas „įveda tiesioginį valdymą, karo ir nepaprastąją padėtį, skelbia mobilizaciją ir priima sprendimą

---

[1] PUKENAS, Robertas (2017). The Strategy of Lithuanian State Security in the 21st Century. European Scientific Journal, ESJ, 2017-07-31.

[2] Lietuvos Respublikos Konstitucija. Lietuvos Respublikos piliečių priimta 1992 m. spalio 25 d. referendume. Valstybės žinios, 1992, 33-1014.

panaudoti ginkluotąsias pajėgas“. 2002 m. Seimo nutarimu patvirtintoje Nacionalinio saugumo strategijoje įtvirtinta pozicija, kad „Lietuvos Respublika savo nacionalinį saugumą suvokia kaip sutelktomis Lietuvos valstybės ir piliečių pastangomis vykdomą valstybingumo ir demokratijos plėtrą bei stiprinimą, tautos saugaus būvio ir valstybės vidaus bei išorės saugumo užtikrinimą, kiekvieno potencialaus užpuoliko atgrasymą, Lietuvos Respublikos nepriklausomybės, teritorijos vientisumo ir konstitucinės santvarkos gynimą“[3]. Vyriausybės ir Seimo konstituciniai įgaliojimai vidaus politikos srityje yra esminiai užtikrinant valstybės vidaus stabilumą, demokratinės santvarkos tęstinumą bei veiksmingą Lietuvos Respublikos nepriklausomybės ir konstitucinių saugumo pagrindų apsaugą.

1.2. Teisminės valdžios vaidmuo užtikrinant konstitucinį saugumą

Antrąją konstitucinio saugumo sritį formuoja Konstitucinis Teismas. Konstituciniai saugumo pagrindai apima tiek žmogaus teisių ir laisvių apsaugą, tiek valstybės suvereniteto užtikrinimą. Pagal Lietuvos Respublikos Konstitucijos 102 straipsnį „Konstitucinis Teismas sprendžia, ar įstatymai ir kiti Seimo aktai neprieštarauja Konstitucijai, o Prezidento ir Vyriausybės aktai – neprieštarauja Konstitucijai arba įstatymams“. Konstitucinės kontrolės kontekste itin svarbus valdžių padalijimo principas, kuris yra vienas iš konstitucinės santvarkos pagrindų ir kyla iš Lietuvos Respublikos Konstitucijos 5 straipsnio. Konstitucinis Teismas yra pažymėjęs, kad valdžių padalijimo principas yra vienas esminių Konstitucijos principų, be kurio nebūtų užtikrintas nei demokratinis valdymas, nei konstitucinis saugumas.

Šio principo svarbą pabrėžia ir buvęs Konstitucinio Teismo pirmininkas D. Žalimas: „<...> kaip ir Vakarų valstybėse, mūsų šalyje yra įtvirtintas valdžių padalijimo principas ir kiekviena iš trijų valdžių: įstatymų leidybos, vykdomoji ir teisminė valdžia atlieka savo funkcijas. O teisminės valdžios funkcija – pirmųjų dviejų valdžių kontrolė. <...> Tokios iniciatyvos, kai siekiama šią kontrolės funkciją apriboti, <...> primena nostalgiją seniems sovietų okupacijos laikams, kai iš tiesų politinė okupacinė valdžia buvo niekieno nekontroliuojama, nes teisminės kontrolės tada neįmanoma buvo įsivaizduoti“[4]. Taigi Konstitucinis Teismas, vykdydamas konstitucinės kontrolės funkciją ir užtikrindamas valdžių padalijimo principo įgyvendinimą, sudaro esminę konstitucinio saugumo garantiją, saugančią demokratinę santvarką, žmogaus teises ir valstybės teisinį stabilumą.

---

[3] Lietuvos Respublikos Seimo 2002 m. gegužės 28 d. nutarimas Nr. IX-907 „Dėl Nacionalinio saugumo strategijos patvirtinimo“. Valstybės žinios, 2002, 56-2233.

[4] IGORIUS, Algirdas (2015-08-31). D. Žalimas: politikų iniciatyvos primena nostalgiją sovietų laikams. Delfi [interaktyvus]. https://www.delfi.lt/news/daily/law/d-zalimas-politiku-iniciatyvos-primena-nostalgija-sovietu-laikams-68867478.

1.3. Respublikos Prezidento įgaliojimai ir užsienio politika

Trečioji sritis, užtikrinanti konstitucinius saugumo pagrindus, yra Respublikos Prezidento institucija. Analizuojant Lietuvos Respublikos Konstitucijos 84 straipsnį, teigtina, kad Prezidento funkcijos užtikrinant saugumą yra esminės – pradedant pareiga spręsti pagrindinius užsienio politikos klausimus ir, esant reikalui, skelbti nepaprastąją padėtį. Prezidentas taip pat turi teisę vetuoti Seimo priimtus įstatymus.

Kita svarbi Prezidento funkcija yra skiriamoji. Pagal Konstituciją Prezidentas skiria generalinį prokurorą, Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo teisėjus ir pirmininką, taip pat kitus teisėjus, teikia Seimui Vyriausybės vadovo kandidatūrą. Skiriamoji funkcija užtikrina valdžių padalijimo principo veikimą ir saugo nuo valdžios koncentracijos.

Trečioji Prezidento funkcija – užsienio politikos formavimas, kurią įgyvendinti padeda Užsienio reikalų ministerija. Remiantis Lietuvos Respublikos Konstitucijos 84 straipsnio 2 dalimi, Prezidentas pasirašo tarptautines sutartis. Atsižvelgiant į Konstitucijos 135 straipsnį, Lietuvos užsienio politika grindžiama tarptautinės teisės principais, taikiu bendradarbiavimu ir valstybės saugumo užtikrinimu. Apibendrinant teigtina, kad Respublikos Prezidentas, įgyvendindamas vykdomąją, skiriamąją ir užsienio politikos funkcijas, atlieka reikšmingą konstitucinį vaidmenį užtikrinant valstybės suverenitetą, valdžių padalijimo principo veikimą ir Lietuvos Respublikos saugumą tarptautinėje erdvėje.

2. Estijos konstituciniai saugumo pagrindai

2.1. Vidaus politikos institucijų vaidmuo

Estijos Konstitucijoje, kaip ir Lietuvos Konstitucijoje, galima išskirti tris pagrindines konstitucinio saugumo sritis. Pirmoji – vidaus politika. Pagrindinės dvi institucijos, įgyvendinančios Estijos vidaus politiką, yra Vyriausybė (est. Valitsus) ir Parlamentas (est. Riigikogu). Vyriausybę sudaro daugelis ministerijų, tačiau vidaus politikos srityje svarbiausia yra Vidaus reikalų ministerija, kurios pagrindinis tikslas – apsaugoti valstybės sienas ir užtikrinti viešąją tvarką. Šios kompetencijos sietinos su Estijos Konstitucijos 1 ir 2 straipsniuose įtvirtintais pagrindiniais saugumo elementais – valstybės sienų vientisumu ir suverenitetu[5]. Riigikogu, kaip įstatymų leidžiamoji valdžia, taip pat užtikrina konstitucinio saugumo pagrindus: leidžia įstatymus, renka Prezidentą, skelbia mobilizaciją ir nepaprastąją padėtį. Remiantis Estijos Vyriausybės patvirtinta Nacionalinio saugumo koncepcija, Estija tvirtai gina savo konstitucinę santvarką ir vidaus taiką, ryžtingai užkerta kelią priešiškų specia-

[5] Estijos Respublikos Konstitucija. Estijos Respublikos piliečių priimta 1992 m. birželio 28 d. referendume. Riigi Teataja, RT 1992, 26, 349.

liųjų tarnybų ir nevalstybinių veikėjų veiklai, korupcijai, radikalizacijai, smurtiniam ekstremizmui, terorizmui ir jo finansavimui, pinigų plovimui bei organizuotam nusikalstamumui. Taigi Vyriausybės ir Parlamento konstituciniai įgaliojimai sudaro esminį Estijos konstitucinio saugumo pagrindą, užtikrinantį valstybės suverenitetą, teritorinį vientisumą, viešąją tvarką ir konstitucinės santvarkos stabilumą.

2.2. Teisminės valdžios vaidmuo užtikrinant konstitucinį saugumą

Antroji sritis, užtikrinanti konstitucinius saugumo pagrindus, yra Estijos Aukščiausiasis Teismas (est. Riigikohus), kuris kartu veikia ir kaip konstitucinis teismas. Estijos Konstitucijos (Põhiseadus) 3 straipsnyje įtvirtinta, kad „valstybės valdžia įgyvendinama tik remiantis Konstitucija ir įstatymais, kurie jai neprieštarauja". Plačiai pripažinti tarptautinės teisės principai yra neatskiriama Estijos teisinės sistemos dalis. Pagal Konstitucijos 4 straipsnį Riigikogu, Prezidento, Vyriausybės ir teismų veikla organizuojama pagal valdžių padalijimo ir pusiausvyros principus; pagal 10 straipsnį – teisės, laisvės ir pareigos neatmeta kitų teisių, kylančių iš Konstitucijos dvasios ir atitinkančių žmogaus orumo bei demokratinės teisinės valstybės principus. Riigikohus Konstitucinės priežiūros kolegijos nutarime[6] teismas išaiškino, kad pagal Estijos Konstitucijos 15 straipsnio 2 dalį teismai privalo tikrinti normų atitiktį Konstitucijai ir netaikyti normų, kurios jai prieštarauja. Dėl šių priežasčių Estijos Aukščiausiasis Teismas (Riigikohus), vykdydamas konstitucinę priežiūrą ir užtikrindamas valdžių padalijimo bei teisės viršenybės principų laikymąsi, atlieka esminį vaidmenį saugant konstitucinę santvarką, žmogaus teises ir Estijos Respublikos konstitucinį saugumą.

2.3. Respublikos Prezidento įgaliojimai ir užsienio politika

Estijos konstitucinėje sistemoje Prezidentas yra valstybės vadovas. Jo funkcijos daugiausia yra reprezentacinės, o ne politinės, todėl Estijos Prezidento vaidmuo saugumo srityje yra netiesioginis, tačiau esminis konstitucinio stabilumo aspektu. Remiantis Estijos Konstitucijos 107 straipsniu, „Prezidentas gali neskelbti Riigikogu priimto įstatymo ir gali jį, kartu su motyvuotu sprendimu, grąžinti Riigikogu naujam svarstymui per 14 dienų nuo įstatymo gavimo. Jei Riigikogu dar kartą priima grąžintą įstatymą nepakitusios formos, Prezidentas privalo jį paskelbti arba gali kreiptis į Aukščiausiąjį Teismą su prašymu pripažinti įstatymą prieštaraujančiu Konstitucijai. Jei Aukščiausiasis Teismas pripažįsta įstatymą prieštaraujančiu Konstitucijai, Prezidentas įstatymo neskelbia". Nors Estijos užsienio politiką formuoja Vyriausybė ir Parlamentas, Prezidentas taip pat atlieka svarbų vaidmenį: atstovauja

[6] Estijos Respublikos Aukščiausiojo Teismo 2009 m. gruodžio 7 d. nutarimas. Riigikohus, 3-4-1-22-09.

Estijai tarptautiniuose santykiuose, priima ir akredituoja užsienio diplomatinius atstovus, pasirašo tarptautines sutartis, užtikrindamas tarptautinių sprendimų konstitucinį legitimumą, tačiau nedalyvauja formuojant jų politinį turinį. Pagal Užsienio santykių įstatymo 4 straipsnį „užsienio santykius vykdančios institucijos yra: Riigikogu, Respublikos Prezidentas, Respublikos Vyriausybė, Užsienio reikalų ministerija ir kitos valstybės institucijos bei savivaldybės pagal savo kompetenciją“[7]. Taigi Estijos Respublikos Prezidentas, įgyvendindamas konstitucinės kontrolės inicijavimo, įstatymų promulgavimo ir reprezentacines užsienio politikos funkcijas, veikia kaip konstitucinio stabilumo garantas, užtikrinantis valstybės saugumo sprendimų atitiktį Konstitucijai.

3. Latvijos konstituciniai saugumo pagrindai

3.1. Vidaus politikos institucijų vaidmuo

Latvijos konstitucinėje doktrinoje konstitucinis saugumas suprantamas kaip valstybės demokratinės santvarkos, konstitucinės tapatybės ir institucinės sistemos stabilumo apsauga. Saugumas nėra traktuojamas vien kaip karinė ar politinė funkcija – jis integruojamas į teisinės valstybės ir demokratijos principų sistemą. Latvijos profesorius J. Pleps pabrėžia, kad saugumas Latvijos teisėje yra normatyvi, o ne tik politinė kategorija, kuri turi būti aiškinama per Satversmės vertybes ir konstitucinius principus[8]. Vidaus politika saugumo srityje turi būti orientuota ne tik į grėsmių neutralizavimą, bet ir į demokratinės santvarkos atsparumą.

Pagal Satversmę Saeima yra vienintelė įstatymų leidžiamoji institucija, kuri nustato teisinius pagrindus vidaus saugumo politikai – tai apima nacionalinio saugumo, viešosios tvarkos, ekstremaliųjų situacijų ir saugumo institucijų veiklos reglamentavimą[9]. Konstitucinio saugumo požiūriu tai reiškia, kad visa vidaus saugumo politika turi būti paremta parlamentine valia, o bet kokie pagrindinių teisių ribojimai ar ypatingi saugumo režimai gali būti nustatomi tik įstatymu. Ministrų kabinetas pagal Satversmę yra aukščiausia vykdomosios valdžios institucija, atsakinga už įstatymų įgyvendinimą ir valstybės administracijos organizavimą. Vidaus saugumo srityje Vyriausybė koordinuoja policijos, saugumo tarnybų, civilinės gynybos ir kitų institucijų veiklą; ji inicijuoja ir įgyvendina ekstremalias situacijas, tačiau negali veikti savarankiškai be Parlamento pritarimo.

J. Pleps pabrėžia, kad krizės metu vykdomoji valdžia neturi „konstitucinės laisvės

---

[7] Estijos Respublikos užsienio santykių įstatymas. 2006 m. birželio 15 d. Riigi Teataja, RT I 2006, 32, 248.

[8] PLEPS, Jānis (2022). Sabiedrības drošība. Jurista Vārds, 2022-02-15, Nr. 7 (1221), 104–105 lpp.

[9] Latvijos Respublikos Konstitucija (Satversme). Latvijos Respublikos Steigiamojo Seimo priimta 1922 m. vasario 15 d. Likumi, 1922, Nr. 48-42221.

zonos“ – priešingai, jos veiksmai turi būti dar griežčiau kontroliuojami[10]. Vyriausybė dažnai remiasi nacionalinio saugumo argumentais, tačiau, kaip pažymi J. Pleps, šie argumentai negali pateisinti teisinės valstybės principo paneigimo. Apibendrinant teigtina, kad Latvijos vidaus saugumo politika, grindžiama Saeimos parlamentine valia ir Ministrų kabineto konstituciškai apibrėžtais įgaliojimais, Latvijos konstitucinėje doktrinoje suvokiama kaip teisinės valstybės ir demokratinės santvarkos apsaugos priemonė, kurioje saugumo argumentai negali paneigti Satversmėje įtvirtintų konstitucinių principų.

3.2. Teisminės valdžios vaidmuo užtikrinant konstitucinį saugumą

Pagal Latvijos Respublikos Satversmę teisminė valdžia yra savarankiška ir nepriklausoma valstybės valdžios šaka, kurios pagrindinė funkcija – užtikrinti teisės viršenybę ir konstitucinės santvarkos stabilumą. Konstitucinio saugumo požiūriu teismai veikia kaip institucinė atsvara politinei valdžiai, ypač tais atvejais, kai vidaus saugumo interesai gali konfliktuoti su pagrindinėmis teisėmis ar demokratiniais principais.

Satversmės Tiesa yra centrinė konstitucinį saugumą Latvijoje užtikrinanti institucija – ji vykdo konstitucinę kontrolę ir sprendžia, ar įstatymai bei kiti norminiai aktai atitinka Satversmę. Konstitucinio saugumo aspektu tai ypač svarbu tais atvejais, kai teisės aktai priimami reaguojant į vidaus saugumo grėsmes ar ekstremalias situacijas. Bendrieji teismai taip pat atlieka svarbų vaidmenį konstitucinio saugumo užtikrinime: jie vertina konkrečių vykdomosios valdžios sprendimų teisėtumą, įskaitant sprendimus, susijusius su viešąja tvarka, migracija, policijos veiksmais ar ekstremaliomis priemonėmis. Pagal Satversmės 85 straipsnį „Latvijoje turi būti Konstitucinis Teismas, kuris, pagal įstatymu nustatytą savo kompetenciją, nagrinės bylas, susijusias su įstatymų atitiktimi Konstitucijai <...>. Konstitucinis Teismas turi teisę pripažinti įstatymus ar kitus teisės aktus arba jų dalis negaliojančiais“.

J. Pleps pabrėžia, kad krizės metu teismai turi ne tik vertinti teisės aktų formalią atitiktį, bet ir saugoti teisinės valstybės tęstinumą[11]. Taigi Latvijos teisminė valdžia, įskaitant Satversmės Tiesą, atlieka esminį konstitucinio saugumo vaidmenį, užtikrindama teisės viršenybę, pagrindinių teisių apsaugą ir politinės valdžios veiksmų kontrolę, ypač sprendžiant klausimus, susijusius su vidaus saugumu ir ekstremaliomis situacijomis.

---

[10] PLEPS, Jānis (2025). Nacionālās drošības argumenti ārkārtas situācijās: sargājot tiesisku valsti. Augstākās Tiesas Biļetens, Nr. 31, 2025, 74–76 lpp.

[11] PLEPS, Jānis (2025). Nacionālās drošības argumenti ārkārtas situācijās: sargājot tiesisku valsti. Augstākās Tiesas Biļetens, Nr. 31, 2025, 74–76 lpp.

3.3. Respublikos Prezidento įgaliojimai ir užsienio politika

Latvijos Respublikos Prezidentas eina nacionalinių ginkluotųjų pajėgų vyriausiojo vado pareigas (Satversmės 42 straipsnis), užtikrindamas tiesioginę gynybos pasirengimo priežiūrą. Karo metu Prezidentas skiria Vyriausiąjį vadą ir gali duoti reikalingus įsakymus valstybės karinei gynybai, jei paskelbiamas karas arba įvyksta invazija (Satversmės 42 ir 44 straipsniai). Karo paskelbimas reikalauja Saeimos sutikimo (43 straipsnis), todėl Prezidento veiksmai nėra vienpusiški. Prezidentas taip pat siūlo Saeimai kandidatus į Nacionalinių ginkluotųjų pajėgų vadus ir pirmininkauja Nacionalinio saugumo tarybai, teikdamas strateginę įžvalgą, tačiau neturėdamas operatyvinės kontrolės[12]. Prezidento dalyvavimas teisėkūros procese apima Saeimos priimtų įstatymų paskelbimą per 10–21 dieną nuo gavimo; įstatymai įsigalioja po 14 dienų, jei nenustatyta kitaip (Satversmės 69 straipsnis). Prezidentas gali sustabdyti paskelbimą iki dviejų mėnesių arba prašyti Saeimos persvarstyti įstatymą per 10 dienų (Satversmės 71 ir 72 straipsniai), taip sudarydamas galimybę patikrinti įstatymų tinkamumą prieš įsigaliojimą. Latvijos Prezidentas taip pat veikia kaip pagrindinis valstybės atstovas tarptautiniuose santykiuose (Satversmės 41 straipsnis): jam priklauso aukšto lygio diplomatinių susitikimų vedimas, užsienio dignitorių priėmimas ir oficialių valstybinių vizitų vykdymas, koordinuojant veiksmus su Vyriausybe. Taigi Latvijos Prezidentas, vykdydamas gynybos, įstatymų skelbimo ir tarptautinės politikos funkcijas, užtikrina konstitucinį valstybės saugumą ir teisės viršenybę.

4. Lyginamoji Baltijos valstybių konstitucinių saugumo pagrindų analizė

Atlikta trijų Baltijos valstybių konstitucinių saugumo pagrindų analizė rodo, kad nors visos jos remiasi tais pačiais konstituciniais principais (valdžių padalijimo, teisės viršenybės, suvereniteto), institucinė šių principų realizacija pasižymi nacionaliniais ypatumais. Žemiau pateikiamoje 1 lentelėje apibendrinami pagrindiniai trijų valstybių konstitucinių saugumo pagrindų bruožai pagal tas pačias institucijų grupes.

Lyginamoji analizė atskleidžia, kad Lietuvos modelyje dominuoja institucinės pusiausvyros ir valdžių padalijimo principo akcentavimas, Latvijos – parlamentinės kontrolės ir teisinės valstybės viršenybės pabrėžimas, Estijos – konstitucinės priežiūros koncentracija Aukščiausiajame Teisme ir parlamentinis konstitucinio saugumo pagrindo formavimas. Šie ypatumai leidžia teigti, kad nors trijų valstybių konstitucinio saugumo doktrinos nukreiptos į tą patį tikslą – konstitucinės santvarkos apsaugą, jų institucinės priemonės skiriasi.

---

[12] Grokipedia (2026-01-23). President of Latvia [Didysis kalbos modelis]. https://grokipedia.com/page/President_of_Latvia?utm.

1 lentelė. Baltijos valstybių konstitucinių saugumo pagrindų lyginamoji apžvalga (sudaryta autorių)

	Lietuva	Latvija	Estija
Vidaus politika (parlamentas ir vykdomoji valdžia)	Vyriausybė garantuoja valstybės saugumą ir viešąją tvarką (Konstitucijos 94 str.); Seimas skelbia karo ir nepaprastąją padėtį, mobilizaciją (67 str. 20 d.).	Saeima nustato vidaus saugumo politikos teisinius pagrindus; Ministrų kabinetas koordinuoja policijos, saugumo tarnybų ir civilinės gynybos veiklą, tačiau veikia parlamentinės kontrolės sąlygomis.	Vyriausybė (Valitsus) ir Parlamentas (Riigikogu) gina valstybės sienų vientisumą, suverenitetą bei viešąją tvarką, kovoja su korupcija, ekstremizmu, organizuotu nusikalstamumu, priešiškų subjektų veikla.
Teisminės valdžios vaidmuo užtikrinant konstitucinį saugumą	Konstitucinis Teismas (Konstitucijos 102 str.) vykdo konstitucinę kontrolę ir užtikrina valdžių padalijimo principo (5 str.) veikimą – tai esminė konstitucinio saugumo garantija.	Satversmės Tiesa (Satversmės 85 str.) tikrina norminių aktų atitiktį Satversmei; bendrieji teismai užtikrina vykdomosios valdžios sprendimų teisėtumą, ypač ekstremaliųjų situacijų metu.	Aukščiausiasis Teismas (Riigikohus), atlikdamas ir konstitucinio teismo funkciją (Konstitucijos 3, 4, 15 str.), užtikrina valdžių padalijimo bei teisės viršenybės principus.
Respublikos Prezidento įgaliojimai ir užsienio politika	Prezidentas (Konstitucijos 84, 135 str.) sprendžia pagrindinius užsienio politikos klausimus, skelbia nepaprastąją padėtį, vetuoja įstatymus, skiria aukščiausius pareigūnus.	Prezidentas yra ginkluotųjų pajėgų vyriausiasis vadas (42 str.), promulguoja įstatymus su atidėjimo teise (69, 71, 72 str.), atstovauja valstybei tarptautiniuose santykiuose (41 str.).	Prezidento funkcijos daugiausia reprezentacinės ir kontrolinės (Konstitucijos 107 str.) – gali grąžinti įstatymą Riigikogu arba kreiptis į Aukščiausiąjį Teismą; atstovauja valstybei tarptautiniuose santykiuose.

5. Baltijos valstybių konstitucinių saugumo pagrindų raiška pozicijose dėl aktualių tarptautinių saugumo klausimų

Antrojoje analizės dalyje siekiama funkciniu metodu atskleisti, kaip ankstesniuose skyriuose nagrinėti konstituciniai saugumo pagrindai – ypač tarptautinės teisės principų laikymasis, suvereniteto bei teritorinio vientisumo apsauga – pasireiškia praktinėse Baltijos valstybių pozicijose dėl aktualiausių tarptautinių saugumo klausimų. Pasirinkti trys atvejai: Rusijos karinė agresija prieš Ukrainą, Izraelio–Palestinos konfliktas ir diskusija dėl Grenlandijos statuso. Šie atvejai pasirinkti dėl skirtingo poveikio Baltijos valstybių saugumo aplinkai (tiesioginė regioninė grėsmė, tolimas konfliktas su teisinėmis pasekmėmis, sąjungininkų teritorinio suvereniteto klausimas), o analizė grindžiama oficialių valstybės institucijų ir aukščiausių pareigūnų pareiškimais.

5.1. Lietuvos pozicija

Lietuva Rusijos karinę agresiją prieš Ukrainą vertina kaip neteisėtą ir ilgalaikę grėsmę tarptautinei tvarkai, Europos ir nacionaliniam saugumui, ypač dėl galimų platesnių karinių veiksmų prieš NATO valstybes, hibridinių grėsmių bei energetinio ir kibernetinio spaudimo. 2024 m. Lietuva su Ukraina pasirašė saugumo bendradarbiavimo sutartį, kuria įsipareigojo teikti ilgalaikę paramą Ukrainos saugumui ir gynybai, bei laiko Ukrainos pergalę ir jos integraciją į Europos Sąjungą bei transatlantines struktūras savo nacionalinio saugumo prielaida[13].

Izraelio–Palestinos ginkluoto konflikto kontekste Lietuva remia dviejų valstybių sprendimą, ragina šalis siekti taikaus susitarimo laikantis tarptautinės teisės, pabrėžia humanitarinės krizės Gazos ruože mastą bei būtinybę užtikrinti, kad humanitarinė pagalba pasiektų civilius gyventojus, taip pat akcentuoja dialogo ir deeskalacijos mechanizmų svarbą.

Reaguodama į Jungtinių Amerikos Valstijų pareiškimus dėl Grenlandijos, Lietuva laikosi pozicijos, grindžiamos teritorinio suvereniteto ir tarptautinės teisės principais. Užsienio reikalų ministras K. Budrys yra pažymėjęs, kad Lietuva nestoja nė vienos pusės JAV ir kitų sąjungininkų ginče dėl Grenlandijos, tačiau aiškiai pasisako už tarptautinės teisės laikymąsi ir sąjungininkų ginčų sprendimą pagal NATO įsipareigojimus[14]. Lietuvos Respublikos Prezidentas taip pat pabrėžia suvereniteto apsaugą kaip pagrindinį tarptautinių santykių principą, ypač kalbant apie NATO narės teritoriją.

---

[13] Lietuvos Respublikos ir Ukrainos sutartis dėl bendradarbiavimo saugumo srityje (2024). Teisės aktų registras, 2024, 31-00031.

[14] SKĖRYTĖ, Jūratė (2025-02-03). Lithuanian FM says Greenland issue must be solved „within international law“. LRT [interaktyvus]. https://www.lrt.lt/en/news-in-english/19/2476585/lithuanian-fm-says-greenland-issue-must-be-solved-within-international-law.

5.2. Latvijos pozicija

Latvija griežtai smerkia Rusijos agresiją prieš Ukrainą kaip tarptautinės teisės pažeidimą, remia Ukrainos suverenitetą ir teritorinį vientisumą, teikia ilgalaikę karinę, politinę ir humanitarinę paramą bei palaiko Ukrainos narystės Europos Sąjungoje ir NATO siekius. Latvijos užsienio reikalų ministerija pabrėžia, kad Rusijos veiksmus 1991–1992 m. sienų atžvilgiu Ukrainos teritorijoje laiko teisės pažeidimu, o Rusijos organizuotus „referendumus" – neteisėtais ir negaliojančiais[15]. Latvija ir Ukraina yra pasirašiusios ilgalaikės saugumo ir paramos susitarimą, kuriuo Latvija įsipareigoja teikti Ukrainai paramą ir palaiko jos narystės Europos Sąjungoje bei NATO siekius

Latvijos Saeima taip pat pabrėžia Ukrainos teisę gintis pagal Jungtinių Tautų Chartiją[16].

Grenlandijos klausimu Latvija laikosi pozicijos, kad ši teritorija yra neatsiejama Danijos Karalystės dalis, kartu akcentuodama kolektyvinio saugumo svarbą. Latvijos gynybos ministras A. Sprūds yra pasakęs: „Kolektyvinis saugumas yra labai svarbus <...>. Bet tuo pačiu svarbu, žinoma, dar kartą pabrėžti, kad Grenlandija yra neatsiejama Danijos Karalystės dalis"[17].

Izraelio–Palestinos konflikto atžvilgiu Latvija pripažįsta palestiniečių teisę į savarankišką apsisprendimą, tačiau laikosi nuomonės, kad Palestinos valstybės pripažinimas galimas tik derybų pagrindu, laikantis tarptautinių standartų, ir nuosekliai remia dviejų valstybių sprendimą. Latvijos nuolatinė atstovė Jungtinėse Tautose S. Pavļuta-Deslandes teigė, kad „Latvija susilaikė balsuojant dėl rezoliucijos „Dėl naujų Jungtinių Tautų narių priėmimo", nes mes ir toliau laikomės nuomonės, kad oficiali Palestinos valstybės pripažinimo procedūra turėtų būti vykdoma tik derinamų susitarimų pagrindu, atsižvelgiant į tarptautinius standartus. Latvija pripažįsta Palestinos žmonių teisę į savarankišką apsisprendimą, įskaitant teisę į jų nepriklausomą Palestinos valstybę. Latvija ir toliau remia dviejų valstybių sprendimą – Izraelį ir Palestiną, gyvenančias šalia viena kitos taikoje ir saugumo sąlygomis pripažintose sienose, remiantis iki 1967 m. sienomis, siekiant užtikrinti tvarią taiką".

---

[15] Latvian public media (2025-03-16). Latvia provides reminder that Crimea is in Ukraine [interaktyvus]. https://eng.lsm.lv/article/politics/diplomacy/16.03.2025-latvia-provides-reminder-that-crimea-is-in-ukraine.a591714/.

[16] Agreement between Ukraine and the Republic of Latvia on long-term support and security commitments (2024-04-11). Office of the President of Ukraine [interaktyvus]. https://www.president.gov.ua/en/news/ugoda-mizh-ukrayinoyu-ta-latvijskoyu-respublikoyu-pro-dovgos-90189.

[17] TIDEY, Alice (2026-01-16). US–Denmark spat over Greenland „not the end" of NATO, says Latvian defence minister. INKL [interaktyvus]. https://www.inkl.com/news/us-denmark-spat-over-greenland-not-the-end-at-all-of-nato-says-latvian-defence-minister.

5.3. Estijos pozicija

Estija, turinti istorinės patirties su Rusijos agresija, nuosekliai ir griežtai smerkia Rusijos veiksmus Ukrainoje. Tai patvirtina Riigikogu priimti pareiškimai ir Estijos bei Ukrainos vyriausybių bendri dokumentai, kuriuose pabrėžiamas Ukrainos suverenitetas, teritorinis vientisumas ir tarptautinės teisės principai, taip pat akcentuojama, kad trečiosios valstybės neturi veto teisės dėl Ukrainos narystės NATO ar Europos Sąjungoje[18]. Oficialiame Estijos Vyriausybės ir Ukrainos Vyriausybės bendrame pareiškime Estija patvirtina paramą Ukrainos suverenitetui ir teritoriniam vientisumui bei tarptautinės teisės principams

Šis bendras pareiškimas pasirašytas Estijos ir Ukrainos ministrų pirmininkų 2024 m. balandžio 3 d[19].

Izraelio–Palestinos konflikto atžvilgiu Estija taip pat remia dviejų valstybių sprendimą, tačiau pabrėžia, kad Palestinos valstybės pripažinimas galimas tik tuo atveju, jei būtų pripažįstama Izraelio teisė egzistuoti. Kaip yra pažymėjęs Riigikogu narys E.-N. Kross, „Estija remia vadinamąjį dviejų valstybių sprendimą. Tačiau tam, kad jis veiktų, abi pusės turi priimti dviejų valstybių galimybę. Šiuo metu didelė dalis palestiniečių nenori dviejų valstybių sprendimo, jie nori vienos valstybės sprendimo – nuo upės iki jūros – be Izraelio. Kol jie nepripažįsta Izraelio egzistavimo, manau, kad Estija negali pripažinti jų valstybės. Tačiau jei tai pasikeistų – be abejo“[20].

Diskusijų dėl Grenlandijos kontekste Estija aiškiai išreiškė palaikymą Danijos teritoriniam vientisumui ir suverenitetui, pabrėždama, kad sprendimai dėl Grenlandijos statuso priklauso tik Danijai ir pačiai Grenlandijai. Estijos užsienio reikalų ministras M. Tsahkna pažymėjo: „Estija tvirtai stovi už Danijos teritorinį vientisumą ir suverenitetą ir pabrėžia, kad klausimai dėl Grenlandijos yra sprendžiami tik Danijos ir Grenlandijos pačių. Tai yra pagrindinis tarptautinės teisės principas, kurio mes tikimės, kad visos valstybės gerbs“[21].

Apibendrinant, visos trys Baltijos valstybės savo pozicijomis dėl aptartų tarptautinių saugumo klausimų nuosekliai įgyvendina anksčiau aptartus konstitucinius principus – tarptautinės teisės viršenybę, suvereniteto ir teritorinio vientisumo apsaugą bei valdžių padalijimo principą formuojant užsienio politiką. Tai patvirtina,

---

[18] Estijos Respublikos Riigikogu 2022 m. sausio 18 d. parlamentinis pareiškimas „In support of the territorial integrity of Ukraine“. Riigikogu.ee, 2022.

[19] Estijos Respublikos ir Ukrainos ministrų pirmininkų 2024 m. balandžio 3 d. bendras politinis pareiškimas „Joint statement by Prime Minister of the Republic of Estonia Kaja Kallas and Prime Minister of Ukraine Denys Shmyhal“. Republic of Estonia Government, 2024.

[20] SAMOS, Anvar (2025-09-24). MP: It's time Estonia formed a stance on Palestine. ERR News [interaktyvus]. https://news.err.ee/1609810629/mp-it-s-time-estonia-formed-a-stance-on-palestine.

[21] VINGILIS, Vakaris (2026-01-05). Baltic FMs express support for Denmark following Trump's threats to take Greenland. LRT [interaktyvus]. https://www.lrt.lt/en/news-in-english/19/2797132/baltic-fms-express-support-for-denmark-following-trump-s-threats-to-take-greenland.

kad konstituciniai saugumo pagrindai veikia ne tik vidaus, bet ir užsienio politikos lygmeniu.

Išvados

1. Visų trijų Baltijos valstybių – Lietuvos, Latvijos ir Estijos – konstituciniai saugumo pagrindai grindžiami tais pačiais konstituciniais principais: demokratinės santvarkos apsauga, valdžių padalijimu, teisės viršenybe bei suvereniteto ir teritorinio vientisumo užtikrinimu. Šie principai konstitucinėje doktrinoje formuoja konstitucinio saugumo turinį, kuris neapsiriboja vien karine ar policine dimensija.
2. Lyginamoji analizė atskleidžia, kad institucinė konstitucinio saugumo realizacija trijose valstybėse skiriasi: Lietuvoje konstitucinio saugumo modelyje pabrėžiama institucijų (Seimo, Vyriausybės, Prezidento, Konstitucinio Teismo) tarpusavio pusiausvyra ir valdžių padalijimo principo apsauga; Latvijoje – parlamentinės valios viršenybė, Ministrų kabineto veiklos kontrolė ir Satversmės Tiesos vykdoma konstitucinė priežiūra; Estijoje – konstitucinės priežiūros koncentracija viename Aukščiausiajame Teisme (Riigikohus), atliekančiame ir konstitucinio teismo funkciją, bei reprezentacinis, tačiau kontrolinis Prezidento vaidmuo. Šie skirtumai leidžia kalbėti apie tris artimus, bet ne tapačius Baltijos konstitucinio saugumo modelius.
3. Funkcinis konstitucinių saugumo pagrindų vertinimas tarptautinių saugumo klausimų plotmėje rodo, kad trijų valstybių oficialios pozicijos dėl Rusijos agresijos Ukrainoje, Izraelio–Palestinos konflikto ir Grenlandijos statuso yra nuosekliai grindžiamos tomis pačiomis konstitucinėmis vertybėmis – tarptautinės teisės viršenybe, suvereniteto ir teritorinio vientisumo apsauga bei sąjunginiu solidarumu NATO ir Europos Sąjungos rėmuose. Tai patvirtina, kad konstituciniai saugumo pagrindai veikia ne tik kaip vidaus konstitucinės santvarkos apsaugos garantija, bet ir kaip užsienio politikos pozicijų formavimo norminis pagrindas.

Šaltinių sąrašas

Teisės norminiai aktai

Tarptautiniai ir regioniniai aktai

Jungtinių Tautų Chartija (1945). Valstybės žinios, 2002, 15-557.

Nacionaliniai aktai

Lietuvos Respublikos Konstitucija. Lietuvos Respublikos piliečių priimta 1992 m. spalio 25 d. referendume. Valstybės žinios, 1992, 33-1014.

Latvijos Respublikos Konstitucija (Satversme). Latvijos Respublikos Steigiamojo Seimo priimta 1922 m. vasario 15 d. Likumi, 1922, Nr. 48-42221.

Estijos Respublikos Konstitucija. Estijos Respublikos piliečių priimta 1992 m. birželio 28 d. referendume. Riigi Teataja, RT 1992, 26, 349.
Lietuvos Respublikos Seimo 2002 m. gegužės 28 d. nutarimas Nr. IX-907 „Dėl Nacionalinio saugumo strategijos patvirtinimo“. Valstybės žinios, 2002, 56-2233.
Estijos Respublikos užsienio santykių įstatymas. 2006 m. birželio 15 d. Riigi Teataja, RT I 2006, 32, 248.
Lietuvos Respublikos ir Ukrainos sutartis dėl bendradarbiavimo saugumo srityje (2024). Teisės aktų registras, 2024, 31-00031.

Teismų praktika

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo jurisprudencija dėl konstitucinio teisinės valstybės principo. Prieiga per internetą: https://lrkt.lt/lt/teismo-aktai/paieska/135/ta275/content.
Estijos Respublikos Aukščiausiojo Teismo 2009 m. gruodžio 7 d. nutarimas. Riigikohus, 3-4-1-22-09.

Specialioji literatūra

PLEPS, Jānis (2022). Sabiedrības drošība. Jurista Vārds, 2022-02-15, Nr. 7 (1221), 104–105 lpp.
PLEPS, Jānis (2025). Nacionālās drošības argumenti ārkārtas situācijās: sargājot tiesisku valsti. Augstākās Tiesas Biļetens, Nr. 31, 2025, 74–76 lpp.
PLEPS, Jānis (red.) (2022). The Constitutional Court of the Republic of Latvia. Ryga: Latvijos universiteto leidykla. Prieiga per internetą: https://www.apgads.lu.lv/fileadmin/user_upload/lu_portal/apgads/PDF/Konferences/2022/iscflul-8-1/iscflul.8.1.01-pleps.pdf.
PUKENAS, Robertas (2017). The Strategy of Lithuanian State Security in the 21st Century. European Scientific Journal, ESJ, 2017-07-31.
Pašaizsargājošās demokrātijas princips Latvijas tiesiskajā sistēmā. Augstākās Tiesas Biļetens, Nr. 27. Prieiga per internetą: https://www.at.gov.lv/en/par-augstako-tiesu/augstakas-tiesas-biletens/augstakas-tiesas-biletens-nr-27/pasaizsargajosas-demokratijas-princips-latvijas-tiesiskaja-sistema.

Kiti šaltiniai

EU debates (n.d.). Territorial Integrity Is Untouchable – Lithuania's President Gitanas Nausėda Stands Firm for Denmark! [Facebook paskyra]. https://www.facebook.com/reel/25607231982253218.
Grokipedia (2026-01-23). President of Latvia [Didysis kalbos modelis]. https://grokipedia.com/page/President_of_Latvia.
IGORIUS, Algirdas (2015-08-31). D. Žalimas: politikų iniciatyvos primena nostalgiją sovietų laikams. Delfi [interaktyvus]. https://www.delfi.lt/news/daily/law/d-zalimas-politiku-iniciatyvos-primena-nostalgija-sovietu-laikams-68867478.
Latvian public media (2025-03-16). Latvia provides reminder that Crimea is in Ukraine [interaktyvus]. https://eng.lsm.lv/article/politics/diplomacy/16.03.2025-latvia-provides-reminder-that-crimea-is-in-ukraine.a591714/.

Lithuanian Ministry of Foreign Affairs (n.d.). Lithuania supports the two-state solution – Israel and Palestine living side by side in peace. https://eu.mfa.lt/en/news/45/lithuania-supports-the-two-state-solution-israel-and-palestine-living-side-by-side-in-peace-lithuanian-foreign-minister-says-3928.

Republic of Estonia Government (2023). National Security Concept of Estonia. https://www.riigikantselei.ee/sites/default/files/documents/2025-01/Eesti%20julgeolekupoliitika%20alused_eng_22.02.2023.pdf.

Riigikogu (2022). The Riigikogu adopted a statement in support of the territorial integrity of Ukraine. https://www.riigikogu.ee/en/press-releases/others/the-riigikogu-adopted-a-statement-in-support-of-the-territorial-integrity-of-ukraine/.

Saeima (2022). Saeima strongly condemns the military aggression and wide-scale invasion by Russia into Ukraine. https://www.saeima.lv/en/news/saeima-news/30648-saeima-strongly-condemns-the-military-aggression-and-wide-scale-invasion-by-russia-into-ukraine.

SAMOS, Anvar (2025-09-24). MP: It's time Estonia formed a stance on Palestine. ERR News [interaktyvus]. https://news.err.ee/1609810629/mp-it-s-time-estonia-formed-a-stance-on-palestine.

SKĖRYTĖ, Jūratė (2025-02-03). Lithuanian FM says Greenland issue must be solved „within international law". LRT [interaktyvus]. https://www.lrt.lt/en/news-in-english/19/2476585/lithuanian-fm-says-greenland-issue-must-be-solved-within-international-law.

TIDEY, Alice (2026-01-16). US–Denmark spat over Greenland „not the end" of NATO, says Latvian defence minister. INKL [interaktyvus]. https://www.inkl.com/news/us-denmark-spat-over-greenland-not-the-end-at-all-of-nato-says-latvian-defence-minister.

VINGILIS, Vakaris (2026-01-05). Baltic FMs express support for Denmark following Trump's threats to take Greenland. LRT [interaktyvus]. https://www.lrt.lt/en/news-in-english/19/2797132/baltic-fms-express-support-for-denmark-following-trump-s-threats-to-take-greenland.

Krašto apsaugos ministerija. Strateginės nuostatos. https:// kam.lt/strategines-nuostatos/.

https://doi.org/10.15388/TMP.2026.4

Baudžiamasis teisinis vertinimas visuotinio tyčiojimosi iš asmens, jo šeimos narių

Emilė Čepaitė, Iveta Simanavičiūtė

Vilniaus universiteto Teisės fakulteto
2-o kurso studentės
Saulėtekio al. 9, I rūmai, 10222 Vilnius
El. paštas: emile.cepaite@tf.stud.vu.lt, iveta.simanaviciute@tf.stud.vu.lt

Mokslinio straipsnio akademinis kuratorius lekt. D. Prapiestis
El. paštas: darius.prapiestis@tf.vu.lt

Anotacija: *Šiame darbe bus vertinamas visuotinis tyčiojimasis iš asmens, jo šeimos narių baudžiamosios teisės kontekste. Tyrime nagrinėjama tyčiojimosi samprata, atsakomybės ypatumai bei kaip visuotinės patyčios pasireiškia šiais laikais.*

Pagrindiniai žodžiai: *Visuotinis tyčiojimasis, Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas, neapykantos kalba, baudžiamoji atsakomybė.*

Key words: *Mass bullying, Criminal Code of the Republic of Lithuania, hate speech, criminal liability.*

Įvadas

Temos aktualumas. Visuotinis tyčiojimasis yra svarbi tema šiuolaikiniame pasaulyje. Kiekvienas asmuo yra susidūręs su patyčiomis įvairioje erdvėje būdamas auka ar patyčių kaltininku, o gal tik stebėtoju. Šiais laikais skaitmeninės technologijos palengvina patyčių sklidimą ir prieinamumą visuomenėje, kartu keičiasi ir visuomenės požiūris į patyčias – jis tampa lengvabūdiškesnis, tyčiojimasis priimamas kaip juodas humoras, nyksta riba tarp kritikos ir patyčių. Tyčiojimosi daroma žala sumenkinama ir nesureikšminama kol asmenys to nepatiria patys ir nesuvokia kaip stipriai iš šalies pasakyti ar parašyti žodžiai, parodyti veiksmai sugriauna taip saugojamą vidinę ramybę ir sukelia nevisavertiškumo bei nesaugumo jausmą. Visuotinio tyčiojimosi sąvoka nėra tiesiogiai įtvirtinta Lietuvos teisinėje sistemoje. Pati visuotinių tyčiojimosi baudžiamosios atsakomybės taikymo problematika išsiskiria tuo, kad sudėtinga nustatyti tyčiojimosi faktą ir kvalifikuoti kaip nusikalstamą veiką. Poreikis vertinti tyčiojimąsi kaip nusikalstamą veiką atsiranda dėl to, kad visuotinio tyčiojimosi mastas

Copyright © Emilė Čepaitė, Iveta Simanavičiūtė, 2026. Published by Vilnius University Press.
This is an Open Access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License (CC BY), which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original author and source are credited.

visuomenėje didėja ir tai daro didelę žalą nukentėjusiesiems. Taigi, temos aktualumas atskleidžia poreikį įvertinti baudžiamosios teisės taikymo galimybes siekiant visuotinio tyčiojimosi prevencijos, kartu išlaikant pusiausvyrą su teise laisvai reikšti savo įsitikinimus.

Šio mokslinio darbo tikslas – išanalizuoti visuotinio tyčiojimosi iš asmens ir jo šeimos narių teisinį reguliavimą Lietuvos baudžiamojoje teisėje. Šio mokslinio darbo tyrimo objektas – visuotinio tyčiojimosi iš asmens, jo šeimos narių vertinimas iš baudžiamosios teisės perspektyvos.

Darbo uždaviniai. Pagrindiniai darbo uždaviniai:

- Išnagrinėti ir pateikti visuotinių tyčiojimosi sampratą.
- Atskleisti būtinybę už tyčiojimasį vėl taikyti baudžiamąją atsakomybę.
- Palyginti visuotinių tyčiojimosi reguliavimą skirtingose Lietuvos teisės šakose ir užsienyje.
- Atskleisti, kaip visuotinės patyčios paveikia pažeidžiamas asmenų grupes.
- Pateikti pasiūlymą, kaip reglamentuoti patyčias per Lietuvos baudžiamąja teisę.

Tyrimo metodai:

- Lyginamasis – lyginant Lietuvos teisinį reguliavimą su kitų šalių reguliavimu.
- Sisteminis – nagrinėjant visuotinių tyčiojimosi sąvoką per įvairias Lietuvos teisės šakų normas.
- Lingvistinis – atskleidžiant visuotinių patyčių sąvokos turinį.
- Istorinis –siekiant ištirti visuotinio tyčiojimosi draudimo teisinio reguliavimo raidą.
- Analizės – siekiant išnagrinėti visuotinių tyčiojimosi teisinio reguliavimo aspektus.

Darbo originalumas kyla iš to, kad patyčios Lietuvos Respublikos baudžiamajame kodekse yra dekriminalizuotos, todėl baudžiamasis teisinis vertinimas šioje srityje tapo itin komplikuotas ir reikalauja naujo požiūrio. Atsižvelgiant į darbe atskleistą problematiką, siūlytina nauja norma apie patyčių kriminalizavimą siekiant visuotinių tyčiojimosi prevencijos.

Svarbiausi šaltiniai. Parengti šį darbą pagrindiniai naudojami šaltiniai – Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas, Lietuvos teismų praktika, Europos Žmogaus Teisių Teismo praktika.

Visuotinių patyčių samprata

Prieš vertinant visuotinio tyčiojimosi sąsajas su konkrečiu Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso (toliau – BK) straipsniu, tikslinga yra išsiaiškinti šios sąvokos reikšmę. Lietuvių kalbos žodynas[1] pateikia tokias, šiam darbui reikšmingas, sąvokų reikšmes:

[1] Lietuvių kalbos institutas. Lietuvių kalbos informacinė sistema „E. kalba“ [interaktyvus]: https://ekalba.lt/

Tyčiotis – darbais ar žodžiais tyčia pajuokti, pašiepti.
Patyčios – ko nors darymas tyčia, kieno apmaudai; pasityčiojimas – pajuoka.
Visuotinis – visa ar visus apimantis, visiems bendras; labai paplitęs.

Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso komentaras (toliau – BK komentaras III)[2], komentuojant BK 284 str., pateikia tokią patyčių sąvoką: „Patyčios - tai demonstratyvus ciniškas žmonių orumo žeminimas įvairiais žodžiais ir veiksmais, pavyzdžiui, vadinant žmogų žeidžiančiais žodžiais, atliekant žeidžiančius veiksmus ar rodant atitinkamus gestus, staigiu judesiu apnuoginant kito žmogaus tam tikras kūno vietas, apipilant skysčiu, juokiantis iš invalido, ligonio ar nusenusio žmogaus ir pan.“

Atsižvelgiant į pateiktas sąvokas, galima teigti, kad tyčiojimasis yra tyčinis, nuolatinis, agresyvus veiksmas, kuris, kartodamasis laike ir erdvėje, išauga į sisteminį reiškinį, vadinamą patyčiomis. Tampa visuotiniu, kai tai liečia ne tik vieną asmenį, o tam tikrą asmenų grupę – taigi, pasižymi masiškumu ir sistemiškumu. Visuotinis tyčiojimasis gali būti nukreiptas į tam tikrą grupę asmenų arba atvirkščiai, tam tikra grupė asmenų tyčiojasi iš vieno asmens.

Lietuvos įstatymai

BK[3] 170 str. kriminalizuoja viešą tyčiojimąsi, niekinimą bei diskriminaciją. Straipsniu saugomi objektai yra žmonių grupė ar jai priklausantis asmuo, kurie (-is) patiria niekinimo ar patyčių platinimą, viešus pasisakymus, kuriais skatinama neapykanta, diskriminacija ar smurtas dėl amžiaus, lyties, seksualinės orientacijos, negalios, rasės, odos spalvos, tautybės, kalbos, kilmės, etninės kilmės, socialinės padėties, tikėjimo, religijos ar įsitikinimų. Pažymėtina, kad BK 170 str. išplaukia iš Lietuvos Respublikos Konstitucijos[4] (toliau – Konstitucija) 25 str., kuriame numatyta žmogaus teisė turėti savo įsitikinimus ir laisvai juos reikšti. Straipsnis numato šios laisvės nesuderinimą su tautinės, rasinės, religinės ar socialinės neapykantos, prievartos bei diskriminacijos kurstymu[5]. Vertinant 170 str. numatytą nusikalstamos veikos sudėtį, nepakanka nekonkretaus asmens pasisakymo ar požiūrio išraiškos, jie turi pasižymėti kraštutinumu, jų diskriminacinis pobūdis turi būti akivaizdus[6]. Galima teigti,

---

2 ABRAMAVIČIUS, Armanas; AIDUKAS, Marius; ALIUKONIENĖ, Rita ir kt. (2010). *Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso komentaras III*. Vilnius: Registrų centras.

3 Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas. 2000 m. rugsėjo 26 d. Nr. VIII-1968. *Valstybės žinios*, 2000, 89-2741.

4 Lietuvos Respublikos Konstitucija. Lietuvos Respublikos piliečių priimta 1992 m. spalio 25 d. referendume. *Valstybės žinios*, 1992, 33-1014.

5 Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2005 m. liepos 8 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 2005, 87-3274.

6 Vidaus reikalų ministerija (2019). *Baudžiamosios atsakomybės už neapykantos nusikaltimus ir neapykantą kurstančias kalbas taikymo atvejų analizės ataskaita*. Vilnius: Vidaus reikalų ministerija.

kad tyčiojimasis nukreipiamas ne tik prieš asmenį, bet ir prieš jo šeimą dėl jų kilmės, tautybės ar kitų panašių požymių.

Taip pat labai svarbus BK 284 str., kuriame pabrėžiamas piktybiškas tyčiojimasis, kaip vienas iš BK 284 str. dispozicijoje nurodytų alternatyvių viešosios tvarkos pažeidimo būdų[7]. Šio straipsnio pakeitimai daryti du kartus: 2007 m.[8], 2015 m.[9] Iš 2015 m. BK 284 str. pakeitimo įstatymo matoma, kad buvo pakeista 284 str. 1 d. sąvoka „patyčios" į „piktybišką tyčiojimąsi". BK 284 str. buvo pakeistas siekiant suderinti baudžiamojo įstatymo nuostatas su naujai rengiamo Lietuvos Respublikos administracinių nusižengimų kodekso (toliau – ANK) projekto nuostatomis[10]. Iki BK 284 str. pakeitimo BK komentaras III pateikė, anksčiau minėtą, patyčių sąvoką. Pabrėžiama, kad patyčios galimos ne tik žodžiais, bet ir veiksmais. Pažymėtina ir tai, kad viešosios tvarkos sutrikdymas gali būti padarytas tik tiesiogine tyčia.

BK 155 str.[11] (netekęs galios 2015 m.) (toliau – 2015 m. birželio 25 d. įstatymas) išskyrė viešą ir neviešą asmens įžeidimą. Pagal BK komentarą[12] (Toliau – BK komentaras II), objektyviai įžeidimas yra viešas (nusikaltimo atveju) kito žmogaus užgaulus pažeminimas veiksmu, žodžiu arba raštu, taip pat įžeidimas yra viešas, kai tai padaroma kitų asmenų akivaizdoje, jiems matant, girdint arba per visuomenės informavimo priemonę, spaudinyje, internete.

Pagal BK 60 str. 1 d. 4 p. tyčiojimasis iš nukentėjusiojo yra atsakomybę sunkinanti aplinkybė. Pagal BK komentarą[13] (toliau – BK komentaras I), tai aplinkybė, kuri ne tik parodo nusikalstamos veikos pavojingumą, bet ir neigiamus kaltininko asmenybės bruožus. Ši sunkinanti aplinkybė pateikia du alternatyvius veiksmus: asmens kankinimą arba tyčiojimasis iš asmens. Tyčiojimasis iš nukentėjusiojo būna tada, kai kaltininkas savo veiksmais siekia pažeminti nukentėjusiojo garbę ir orumą, sukelti daugiau dvasinių ar fizinių kančių. Paminėtina ir tai, kad kaltininkas gali tyčiotis ir

---

7 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2025 m. gegužės 8 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-85-495/2025.

8 Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 7, 38, 47, 63, 66, 70, 75, 82, 93, 129, 166, 167, 172, 178, 180, 181, 182, 183, 184, 185, 189, 194, 196, 197, 198, 198(1), 198(2), 199, 202, 213, 214, 215, 225, 227, 228, 231, 233, 235, 252, 256, 257, 262, 284, 285, 312 straipsnių, priedo pakeitimo ir papildymo, XXVI, XXX skyrių pavadinimų pakeitimo ir kodekso papildymo 256(1), 257(1) straipsniais įstatymas. 2007 m. birželio 28 d. Nr. X-1233. TAR, 2007, 81-3309.

9 Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 47, 176, 220, 221, 272, 273, 281, 284 straipsnių pakeitimo įstatymas. 2015 m. birželio 25 d. Nr. XII-1871. TAR, 2015, 11240.

10 Aiškinamasis raštas (2012) dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 47, 272, 273, 281, 284 straipsnių pakeitimo ir papildymo ir kodekso papildymo 176^1 ir 273^1 straipsniais įstatymo projekto.

11 Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 155 ir 290 straipsnių pripažinimo netekusiais galios įstatymas. 2015 m. birželio 25 d. Nr. XII-1888. TAR, 2015, 11179.

12 ABRAMAVIČIUS, Armanas; ALIUKONIENĖ, Rita; BARANSKAITĖ, Agnė ir kt. (2009). *Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso komentaras II*. Vilnius: Teisinės informacijos centras.

13 ABRAMAVIČIUS, Armanas; BARANASKAITĖ, Agnė; ČEPAS, Algimantas ir kt. (2004). *Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso komentaras I*. Vilnius: Teisinės informacijos centras.

iš nukentėjusiojo artimųjų. Ši aplinkybė yra sunkinanti todėl, kad kaltininkas darydamas nusikalstamą veiką kartu imasi tokių veiksmų kaip tyčiojimasis, o tai parodo jo negailestingumą. Šiame straipsnyje pateiktas sunkinančių aplinkybių sąrašas, todėl tiesiogiai nėra baudžiama už tyčiojimasį, tačiau parodo, kad BK tai vertina kaip didesnį veikos pavojingumą ir kad tokie veiksmai prieštarauja moralei.

BK 133 str. nurodo veiksnius, kurie gali asmenį sukurstyti nusižudyti bei privesti prie savižudybės. Vienas iš jų yra tyčiojimasis. BK komentaras I į žiauraus elgesio sąvoką įtraukia tyčiojimąsi kaip vieną iš veiksnių, kuris gali paskatinti žmogų nusižudyti. Klastingas elgesys apibūdinamas kaip apgaulingas, skaudinantis, dvasiškai žlugdantis kitų žmonių elgesys, dėl kurio asmuo nusižudo. Asmeniui, kuris privedė nukentėjusį prie savižudybės, baudžiamoji atsakomybė bus taikoma tik tuo atveju, jei nusikaltimas yra padarytas tiesiogine tyčia arba netiesiogine tyčia, tačiau jei jo veiksmuose nebūtų kaltės, asmuo neatsakytų.

Palyginimas su kitomis teisės šakomis

Anksčiau minėta, kad dalis buvusių BK straipsnių, kurie reguliavo viešą ir neviešą tyčiojimąsi, buvo perkelti į ANK, siekiant atriboti baudžiamąją atsakomybę nuo administracinės atsakomybės. Remiantis M. Markevičiūtės disertacija[14], galima teigti, kad tokiu perkėlimu buvo siekiama užtikrinti atsakomybės proporcingumo principą (administracinė atsakomybė leidžia taikyti švelnesnes nuobaudas, kurios gali geriau atitikti padarytos veikos pobūdį), taip pat baudžiamosios atsakomybės taikymas už mažiau pavojingas veikas yra brangus procesas, todėl perkeliant tokias veikas į administracinę sritį valstybė sutaupo savo išteklius ir teisėsauga dirba operatyviau.

Baudžiamojoje ir administracinėje teisėje randama daug panašumų. Vienas iš jų yra tai, kad ir BK, ir ANK yra apibrėžę, jog tyčiojimasis, darant pavojingą veiką, yra sunkinanti aplinkybė (anksčiau jau aptartas BK 60 str. 1 d. 4 p. bei ANK 36 str. 1 d. 9 p. [15]). Pažymėtina, kad nusikalstamos veikos nuo administraciniu nusižengimų skiriasi didesniu pavojingumu ir sukeliama didesne žala visuomenei.

Šiaulių apygardos teismas nurodo[16], kad ANK 507 str. yra skirtas ginti valdymo tvarką, sudaryti atitinkamas teisines prielaidas institucijų tarnautojams ir pareigūnams vykdyti savo funkcijas bei apsaugoti jų garbę ir orumą nuo pažeminimų, kurie reiškiami žodžiais. Įžeidimas suprantamas kaip tokie pažeidėjo veiksmai, kuriais jis pareigas vykdan-

---

[14] MARKEVIČIŪTĖ, Milda (2022). *Administracinės atsakomybės samprata ir teisinio reguliavimo modelis Lietuvoje*. Daktaro disertacija, socialiniai mokslai, teisė (S 001), Vilniaus universitetas. Vilnius, https://doi.org/10.15388/vu.thesis.292

[15] Lietuvos Respublikos administracinių nusižengimų kodeksas. 2015 m. birželio 25 d. Nr. XII-1869. TAR, 2015, 11216.

[16] Šiaulių apygardos teismo 2021 m. birželio 14 d. nutartis administracinio nusižengimo byloje Nr. 4-35-3-00173-2020-0.

čiam valstybės tarnautojui išsako žeminančius žodžius, demonstruoja bendrą neigiamą jo asmens vertinimą ir pan. BK komentaras III išskiria tokius anksčiau galiojusio BK 290 str. ir dabar galiojančio ANK 507 str. panašumus: ginamas objektas (normali viešojo administravimo veikla; veikos pobūdis (žeminantys, niekinantys žodžiai ar veiksmai be fizinio smurto); nukentėjusysis įžeidimo metu turi vykdyti savo darbo funkcijas.

Po 2015 m. birželio 25 d. įstatymo įsigaliojimo asmens gerbę ir orumą gina Lietuvos Respublikos civilinio kodekso (toliau - CK) 2.24 str. [17] . Pažymėtina, kad CK 2.24 str. numatytas asmens viešas ar neviešas pažeminimas yra laikomas civiliniu deliktu, kuriuo yra pažeidžiami garbė ir orumas[18]. Darytina išvada, kad užtenka taikyti civilinę atsakomybę.

Reguliavimas kitose šalyse

Latvija

Pagrindiniai straipsniai iš Latvijos Baudžiamojo kodekso (latv. Krimināllikums)[19] reguliuojantys tyčiojimąsi yra: 78 str. numatantis atsakomybę už rasinės, etninės, nacionalinės ar religinės neapykantos kurstymą; 150 str. praplečia anksčiau minėto straipsnio nuostatas pridedant lytį, amžių, neįgalumą ir pan., o galiausiai 149.1 str. draudžia diskriminaciją. Kalbant apie 150 str. atsakomybė kyla tik tada, kai padaryta „smarki žala“ (angl. substantial harm).

Latvijos teismų praktikoje pasirodo situacijų kai visuotinis tyčiojimasis dažniausiai būna susijęs su komentarais, įrašais ar publikacijomis internete, už tai Latvijos teismai yra linkę skirti laisvės atėmimą iki penkių metų (pagal 78 str. 2 d.) arba iki trejų metų (pagal 150 str. 2 d.), taip pat viešieji darbai arba bauda, tačiau dažniausiai yra skiriamas laisvės atėmimo bausmės vykdymo atidėjimas. Visuotinių tyčiojimosi situacijos ir Latvijos valstybėje sukelia problemų, kai reikia praktiškai taikyti įstatymą, nes kyla problema veikos motyvo atpažinimui.[20]

Pagal Human Rights in Latvia in 2024 ataskaitą[21] Valstybės saugumo tarnyba 2024 m. buvo pradėjus 12 ikiteisminių tyrimų dėl neapykantos kalbos: penki iš jų su-

---

[17] Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas. 2000 m. liepos 18 d. Nr. VIII-1864. *Valstybės žinios*, 2000, 74-2262.

[18] Lietuvos Respublikos Seimas (2016). Aiškinamasis raštas Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 2.24 straipsnio pakeitimo įstatymo projekto, Nr. XIIP-3606 (2).

[19] Latvijas Republikas Krimināllikums (1998). *Latvija Vēstnesis*, 199/200.

[20] KAMENSKA, Anhelita (2017). *Lifecycle of a hate crime. Country report for Latvia*, Latvian Centre for Human Rights. [interaktyvus]: https://cilvektiesibas.org.lv/en/publications/lifecycle-of-a-hate-crimes-country-report-for-latv-446/ [žiūrėta 2025 m. gruodžio 28 d.]

[21] KAMENSKA, Anhelita; TUMULE, Jekaterina; SAUŠA, Liliana (2025). *Human rights in Latvia in 2024*, Latvian Centre for Human Rights. [interaktyvus]: https://cilvektiesibas.org.lv/en/publications/human-rights-in-latvia-2024-709/ [žiūrėta 2025 m. gruodžio 28 d.]

siję su 78 str., kuriame nustatytas neapykantos kurstymas. Vienas iš 78 str. pažeidimų buvo, kai 2024 m. rugsėjo 26 d.[22] du kaltinamieji įkėlė vaizdo įrašą, kuriame matoma kaip deginama Ukrainos vėliava, asmenys įraše komentuoja, kad tai yra „džiaugsmo garsai". Asmenys buvo pripažinti kalti pagal Latvijos BK 78 str., jiems buvo skirti viešieji darbai. Teismas pabrėžė, kad tokia veikla yra atvira neapykanta didesnei grupei ir skatina tautinį priešiškumą.

Jungtinės Amerikos Valstijos

Jungtinėse Amerikos Valstijose (toliau – JAV) nėra vieningo federalinio baudžiamojo įstatymo, kuris tiesiogiai kriminalizuotų visuotinį tyčiojimąsi iš asmens, tai lemia federalinės sistemos specifiką: baudžiamoji teisė beveik visiškai palikta valstijų kompetencijai. Tai sukuria teisinio nevienodumo problemą. Remiantis K. Hallmark Houston Law Review 2023 m.[23], analizėje autorė išskiria tris valstijų modelius:

Minimalus baudžiamasis reguliavimas, kai tyčiojimasis laikomas žemo lygio nusižengimu, neturinti kvalifikuojančių požymių ir dažnai nėra atsižvelgiama į aukos psichologiją.

Vidutinio griežtumo reguliavimas nustato sunkinančią atsakomybę, jei auka nėra pilnametis, t. y. nėra sukakę 18 m. ir siekiama sukelti stiprų emocinį skausmą ar pažeminimą.

Griežčiausias reguliavimas yra tik 8 valstijose: Florida, Ilinojus, Merilandas, Mičiganas, Misisipė, Misūris, Naujasis Džersis ir Tenesis. Šiose valstijose tyčiojimasis jau gali būti kvalifikuojamas kaip nusikaltimas, tačiau turi atitikti tam tikrus kriterijus: turi būti padaryta sunki sveikatos žala arba auka nusižudo.

People v. Marquan M. byloje[24] mokinys Marquan sukūrė anoniminę „Facebook" paskyrą, kurioje buvo skelbiama informacija apie jo bendraklasius ir kitus paauglius. Skelbiama informacija buvo asmeninė, vulgari bei žeminanti, o negana to, visa tai buvo vieša ir prieinama bet kuriam asmeniui. Asmuo buvo kaltinamas kibernetiniu priekabiavimu pagal Olbanio apygardos vietinį įstatymą Nr. 11. Šis įstatymas kriminalizuoja elektroninę komunikaciją, kuri daroma be teisėto tikslo ir ja siekiama tyčiotis, pažeminti ar kitaip sukelti emocinę žalą kitam nepilnamečiui ar asmeniui apygardoje viešais pareiškimais internete, platinant privačią, netikrą, seksualinę informaciją. Ši byla svarbi nagrinėjamos temos kontekste, nes vieno asmens skelbiama žeminanti informacija buvo vieša ir prieinama bet kam. Taip pat parodoma, kaip pla-

---

22 Rīgas pilsētas tiesas 2024. gada 26. septembra spriedums lietā Nr. K77-2386-24/121

23 HALLMARK, Kirsten (2023). Death by Words: Do United States Statutes Hold Cyberbullies Liable for Their Victims' Suicide?. *Houston law review*, 60(3), p. 727-756 [interaktyvus]: https://houstonlawreview.org/article/73672-death-by-words-do-united-states-statutes-hold-cyberbullies-liable-for-their-victims-suicide [žiūrėta 2025 m. gruodžio 27 d.]

24 People v Marquan M., New York Court of Appeals, July 1, 2014, No. 139

čiai gali eiti tyčiojimosi ribos, nes kaltininkas sistemiškai puolė ne vieną, o visą grupę asmenų ir sukėlė ilgalaikę emocinę ir socialinę žalą nukentėjusiems.

Vokietija

Vokietijos baudžiamajame kodekse (vok. Strafgesetzbuch)[25] (Toliau – Vokietijos BK) tyčiojimosi sąvoka tiesiogiai nėra nurodyta, tačiau teismo doktrinoje yra vartojama neapykantos kalbos sąvoka. Neapykantos kalba suprantama kaip nusikaltimai prieš asmenį dėl politinių pažiūrų, pilietybės, etninės kilmės, rasės, odos spalvos, ideologijos, kilmės, seksualinės orientacijos, negalios, fizinės išvaizdos ar socialinės padėties. Bylose dėl neapykantos kalbos Teismas visada didelį dėmesį skiria į kaltininko asmenybę, ypatingai to asmens rasizmą, ksenofobiją, antisemitizmą ir įvairius kitus ne moralius motyvus, taip pat baudžiamoji atsakomybė už žodinį tyčiojimąsi turi būti proporcinga ir aiškiai apibrėžta, kad nebūtų ribojama žodžio laisvė.[26]

Vokietijos BK 130 str. yra draudžiamas neapykantos kurstymas. Pagal šį straipsnį tie, kas kursto neapykanta ir bando sutrikdyti viešąją rimtį prieš nacionalinę, rasinę ar religinę grupę ir panašiai baudžiamas laisvės atėmimu nuo 3 mėnesių iki 5 metų. Neapykantos kurstymas pagal šį straipsnį – žmogaus orumo pažeidimai, įžeidinėjimai, piktybiškas menkinimas bei šmeižimas. O Vokietijos BK 192a str. nurodo neapykantos kurstymo pobūdžio įžeidimą, jo tikslas yra užpildyti anksčiau egzistavusią baudžiamosios atsakomybės spragą, susijusią su neapykantą kurstančio turinio siuntimu tiesiogiai nukentėjusiems asmenims. N. Jakab nurodo, kad šie du straipsniai saugo skirtingus teisinius interesus ir taikomi skirtingoms situacijoms, nors abu susiję su neapykanta grindžiamais veiksmais: 130 str. objektas yra viešoji rimtis, jis skirtas visuomenei, esminis pažeidimas yra viešosios rimties sutrikdymas, o 192a str. objektas yra konkretaus asmens garbė ir orumas, viešosios rimties sutrikdymas nėra reikalingas, būtina sąlyga yra asmens įžeidimas žeminimas ir skirtas tiesiogiai aukai.

Teismų praktika

Lietuvos teismai

Lietuvos Aukščiausiasis Teismas (toliau – LAT) nagrinėjo baudžiamąją bylą dėl asmens (V. G.) išteisinimo už vieša kurstymą prieš tam tikras žmonių grupes pagal BK 170 str. 2 ir 3 d.[27]. Asmuo buvo kaltinamas tuo, kad internetiniame komentare skatino neapykantą ir smurtą prieš homoseksualius asmenis. LAT asmenį išteisino,

---

[25] Strafgesetzbuch (StGB) (1871). *Reichsgesetzblatt, S.* 127.

[26] JAKAB, Nóra (2025). The legal Approach of Cyberbullying in Germany. *Studies of the Ferenc Mádl Institute*, 4(4), p. 309/340. https://doi.org/10.47079/2025.kprhk.cyberb.4_13

[27] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2016 m. kovo 1 d. nutartis byloje Nr. 2K-86-648/2016.

nurodydamas, kad būtina atsižvelgti į komentaro lakoniškumą, jame pavartotus žodžius, o ne konkretų komentaro pobūdį (byloje neigiamas kaltininko požiūris į asmenų grupę nemotyvuojamas detaliau, apie smurtą užsimenama tik abstrakčiai ir kt.), todėl negalima vertinti kaip turinčio realios grėsmės pobūdžio elementų. Ši byla pabrėžia tai, kad net ir vieši komentarai, kurie gali būti įžeidžiantys ar žeminantys ir iš pirmo žvilgsnio atitiktų BK 170 str. įtvirtintą nusikalstamos veikos sudėtį, nebūtinai yra nusikalstama veika.

Dėl BK 60 str. 1 d. 4 p. teisingo taikymo LAT yra išaiškinęs[28], kad tyčiojamasis iš nukentėjusiojo konstatuojamas tada, kai kaltininkas atlieka tokius veiksmus, kurie iš esmės prieštarauja moralei bei dorovės principams, atliekami šiurkščia, ciniška forma arba verčia patį nukentėjusįjį atlikti tokius veiksmus prieš save. Minimoje byloje kaltininkas akivaizdžiai žemino asmenį žiauriais veiksmais, pvz.: cigaretės užgesinimas nukentėjusiajam į veidą, taip pat svarbu paminėti, kad nukentėjusysis turėjo išoriškai pastebimą protinę negalią.

Galiausiai visuotinių tyčiojimosi temą padeda atskleisti Vilniaus apygardos teismo nuosprendis[29] dėl buvusio Seimo nario P. G. Kaltinamasis įstatymo svarstymo metu, viešai tyčiojosi iš LGBTQ+ bendruomenės ir ją niekino dėl seksualinės orientacijos. Jis buvo nuteistas pagal BK 170 str. 2 d. Teismas pabrėžė, kad net ir nuomonė negali būti išsakoma niekinančia ar žeminančia forma, kaltininko argumentai, kad tai kritika buvo paneigta, nes vartojami žodžiai įrodė, kad buvo siekiama pažeminti asmenų grupę. Tai nebuvo momentinis incidentas, nes žodžiai pasklido visuomenėje, sukeldami didelę neapykantos bangą ir taip padidino žalą tiek konkretiems asmenims, tiek visai LGBTQ+ bendruomenei. Teismas taip pat pažymėjo, kad viešas asmuo privalo suprasti savo žodžių reikšmę, nes tokie pasisakymai kenkia ne tik konkretiems žmonėms, bet ir visuomenės pasitikėjimui demokratinėmis institucijoms.

Iš pateiktos Lietuvos teismų praktikos galima daryti išvadą, kad praktikoje visuotinės tyčiojimosi ribos vertinamos pagal veiksmų žiaurumą ir nukentėjusiojo pažeidžiamumą, o ne vien pagal viešą komentarų ar pasisakymų egzistavimą. Taip pat Lietuvos Teismai pabrėžia, kad saviraiškos laisvė nėra absoliuti, ypač kai tai daro vieši asmenys, nes jų žodžiai prisideda prie visuomenės nuostatų formavimosi.

Europos Žmogaus Teisių Teismas

Byloje Beizaras ir Levickas prieš Lietuvą 2020 m.[30] pareiškėjai kreipėsi į Europos Žmogaus Teisių Teismą (toliau - EŽTT), teigdami, kad Lietuvos institucijos nesugebėjo

---

[28] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2022 m. vasario 3 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-29-976/2022.

[29] Vilniaus apygardos teismo nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1-34-497/2025.

[30] *Beizaras ir Levickas prieš Lietuvą* [EŽTT], Nr. 41288/15, [2020 06 25]. ECLI:CE:ECHR:2020:-0114JUD004128815.

užtikrinti jų teisių pagal 8 str. ir 14 str. Pareiškėjai socialiniame tinkle „Facebook“ paskelbė nuotrauką, kurioje bučiavosi ir ši nuotrauka sulaukė daug komentarų, iš kurių didžioji dalis atvirai grasino smurtu ir kurstė neapykantą homoseksualiems asmenims. Nevyriausybinė organizacija „Lietuvos gėjų lyga“ kreipėsi į Generalinę prokuratūrą, prašydama pradėti ikiteisminį tyrimą dėl neapykantos kalbos ir grasinimų – toks prašymas buvo atmestas, o sprendimas motyvuotas tuo, kad komentarai yra tik nuomonės išraiška. EŽTT priėmė skundą ir nustatė abiejų straipsnių pažeidimus:

- 8 str. pažeidimas – prokuratūros atsisakymas parodė abejingumą pareiškėjų patirtai psichologinei žalai, Lietuvos institucijų neveikimą ir nepajėgumą atliekant pareigą ginti privataus gyvenimo neliečiamumą.
- 14 str. pažeidimas – pareiškėjai buvo diskriminuojami dėl seksualinės orientacijos, o prokuratūros pasisakyti komentarai, kad pareiškėjų elgesys buvo provokuojantis atspindėjo stereotipinį požiūrį.

Šis EŽTT sprendimas turi didelę reikšmę Lietuvos ir Europos žmogaus teisių kontekste. Pabrėžiama, kad valstybė privalo aktyviai ginti LGBTQ+ asmenis nuo homoseksualumo neapykantos ir užtikrinti veiksmingą teisėsaugos reakciją į tokio pobūdžio išpuolius.

Byloje Féret prieš Belgiją[31] 2009 m. pareiškėjas skundėsi, kad jo nuteisimas pažeidė jo teisę į saviraiškos laisvę. Pareiškėjas buvo teisiamas, kad jo politinė partija platino skrajutes, kuriose imigrantų bendruomenės, kurie nėra europiečiai, vaizduojami kaip nusikaltėliai ir siekiantys pasinaudoti Belgijos teikiamais gyvenimo privalumais. EŽTT nusprendė, kad jo saviraiškos laisvės nebuvo pažeistos, nes jis šias laisves panaudojo bandydamas pakenkti kitų žmonių orumui bei saugumui.

Atsakomybė už visuotinį tyčiojimąsi

Visuotinio tyčiojimosi atsakomybės ypatumai: viešojo asmens ir privataus asmens apsaugos ribos

Lietuvos teisinėje sistemoje asmenys yra skirstomi į viešuosius ir privačiuosius, tokį skirstymą apibrėžia CK komentaras[32] komentuodamas CK 2.22 str. LAT[33] pabrėžia ir tai, kad viešas asmuo nesinaudoja tokiu pačiu garbės ir orumo gynimu kaip privatus asmuo, taip pat jam yra taikoma mažesnė pažeidžiamų teisių apsauga ir turi didesnes tolerancijos kritikai ribas.

Nagrinėjant visuotinių patyčių temą, svarbu paminėti situaciją, susiklosčiusią tarp viešų asmenų I. A. ir A. B. T., A. B. T. socialiniame tinkle „Instagram“ pasidalino

---

31 *Féret prieš Belgija* [EŽTT], Nr. 15615/07, [2009 07 16]. ECLI:CE:ECHR:2009:0716JUD001561507.

32 MIKELĖNAS, Valentinas; BARTKUS, Gintautas, MIZARAS, Vytautas ir kt. (2002). *Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Antroji knyga.* Vilnius: Justitia.

33 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2025 m. vasario 27 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-7-4-403/2025.

vaizdo įrašu, kuriame politikas apsvaigęs nuo alkoholio, šoko apsinuoginęs ir atliko nepadorius veiksmus. Po vaizdo įrašu buvo patalpintas komentaras, kuriuo A. B. T. atskleidžia tikrąjį vaizdo įrašo pasidalinimo tikslą - informuoti visuomenę apie viešą asmenį. Šiuo komentaru A. B. T. apsisaugojo nuo atsakomybės, pasinaudodamas CK 2.24 str. 6 d., kuris atleidžia asmenis nuo atsakomybės, jei tikrovės neatitinkantys duomenys buvo paskleisti apie viešą asmenį, siekiant informuoti visuomenę. Komentaruose, po vaizdo įrašu, didžioji dalis asmenų pradėjo masiškai tyčiotis iš I. A. ir jo veiksmų, atliekamų vaizdo įraše. Pats vaizdo įrašas garsiai ir skandalingai nuaidėjo visuomenėje, kaip menkinantis ir žeminantis I. A. garbę ir orumą.

Kyla klausimas ar tokia situacija ir visuomenės požiūris apie viešą asmenį galėjo neigiamai paveikti I. A. ar net privesti prie daug rimtesnių išgyvenimų ir veiksmų, kaip savižudybė. Atsakingas už šią susidariusią situaciją pirmiausia būtų pripažintas viską pradėjęs A. B. T. BK 133 str. nurodo, kad privedimas prie savižudybės turi būti ne vienkartinis veiksmas, nebent atliekamas veiksmas būtų itin žiaurus. Kadangi A. B. T. pasidalintas vaizdo įrašas iš privataus gyvenimo buvo vienkartinis veiksmas, siekiant atskleisti visuomenei I. A. asmenybę, tai A. B. T. veiksmuose nėra kaltės, todėl baudžiamoji atsakomybė pagal BK 133 str. negalima. I. A. yra viešas asmuo, o pagal LAT praktiką[34], viešas asmuo turi didesnes tolerancijos kritikai ribas, todėl šioje situacijoje net komentatorių tyčiojimasis ir kitokių neigiamų emocijų išreiškimas neturėtų paveikti I. A.

Kibernetinėje erdvėje visuotinių tyčiojimosi ypatumai

Pagal Lietuvos Respublikos švietimo įstatymo 251 str. 2 d.[35], patyčios kibernetinėje erdvėje, tai patyčios iš kito asmens naudojantis informacinėmis technologijomis ir (ar) informacinės visuomenės informavimo priemonėmis, siekiant įbauginti tą asmenį, pakenkti jo reputacijai ar kitokiu būdu jį pažeminti neatsižvelgiant į tai, ar patyčių informacija siunčiama asmeniškai, ar paskleidžiama neapibrėžtam gavėjų skaičiui.

Patyčios kibernetinėje erdvėje pasireiškia įvairiais būdais, tačiau dažniausiai tai būna melagingos informacijos skleidimas, grasinimai, nuolatinis įžeidžiančių pranešimų siuntimas, pažeminimas ir viešas išjuokimas[36].

Kyla atsakomybės skyrimo problema už visuotines patyčias kibernetinėje erdvėje, nes tai yra didžiulis ir tarpusavyje sujungtas tinklas, kuris peržengia geografines ribas, t. y. skleidžiama informacija dažniausiai yra prieinama neribotam subjektų ratui, taip pat tokioje erdvėje kaltininkui suteikiama anonimiškumo skraistė, pvz.: pseudo-

---

[34] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2019 m. birželio 27 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-3-237-684/2019.

[35] Lietuvos Respublikos švietimo įstatymas. 1991 m. birželio 25 d. Nr. I-1489. TAR, 1991, 1489.

[36] ESET Glossary. Patyčios kibernetinėje erdvėje [interaktyvus]: https://help.eset.com/glossary/lt-LT/cyberbulliying.html [žiūrėta 2026 m. sausio 20 d.]

nimo vartojimas. Kibernetinėje erdvėje visuotinės patyčios pasižymi savo mastu. Iš Ryšių reguliavimo tarnybos kuruojamos karštosios linijos švarusinternetas.lt 2024 m. ataskaitos[37] matoma, kad vien per metus buvo gauta 2177 pranešimų apie internete rastą, galimai draudžiamą skleisti ar neigiamą poveikį nepilnamečiams darančią, informaciją. Toks didelis skaičius pranešimų leidžia daryti išvadą, kad kibernetinėje erdvėje yra sudarytos palankios sąlygos patyčioms įgyti visuotinį pobūdį.

Dažnu atveju patyčios yra pateikiamos kaip anekdotai. Vienas tokių pavyzdžių yra atvejis, kai komikas D. K. LRT laidoje viešai žemino asmenis turinčius achondroplazijos sindromą, vartodamas neapykantos kalbą, o visą tai bandė užmaskuoti, kaip anekdotą. S. Bikelis pasisakė, kad tai buvo tikros visuotinės patyčios, nes laida turi tūkstančius peržiūrų ir tokios viešos patyčios ne tik žeidžia tam tikrą grupę asmenų, bet ir transliuoja žinutę plačiai auditorijai, kad patyčios nevengtinas dalykas[38]. Po šių komiko pasisakymų, generalinė prokurorė kreipėsi į Policijos departamentą prašydama įvertinti, ar įraše nėra nusikalstamos veikos požymių bei priimti proceso sprendimą vadovaujantis BK nuostatomis[39]. Eigoje buvo pradėtas ikiteisminis tyrimas pagal BK 170 str. Žurnalistų etikos inspektoriaus tarnyba, vertindama šią situaciją, nurodė[40], kad tai buvo tikra neapykantos kalba, nes kurstė neapykantą, skatino patyčias, niekino žmonių grupę ir pabrėžė, kad neapykantos kalba nėra saugoma saviraiškos laisvė, ji žeidžia, diskriminuoja ir griauna visuomenės pasitikėjimą.

Kibernetinė erdvė suteikia sąlygas naudotis savo saviraiškos laisve, leidžiama viešai išreikšti savo nuomonę ar kritiką. Tačiau reikia suprasti ribą tarp šios teisės ir asmens žeminimo. Pagal LAT išaiškinimus[41] nuomonė turi būti reiškiama sąžiningai ir etiškai, sąmoningai nenuslepiant ir neiškreipiant faktų ir duomenų. Kritikai taip pat keliami reikalavimai – negalima siekti įžeisti, žeminti ir menkinti asmens, turi būti siekiama išryškinti asmens ar jo veiklos trūkumus ir pašalinti juos. Praktikoje, kaltinamasis, kuris siekia įrodyti savo teisumą, privalo įrodyti, kad jo paskleista nuomonė turi pakankamą

---

37 Ryšių reguliavimo tarnyba (2024). 2024 m. pranešimų ataskaita. [interaktyvus]: https://www.svarusinternetas.lt/statistika/5

38 Mano teisės. Skirmantas Bikelis. *Patyčios iš negalios ir „baudžiakas“* [interaktyvus] (modifikuota 2025-07-09): https://manoteises.lt/straipsnis/skirmantas-bikelis-patycios-is-negalios-ir-baudziakas/ [žiūrėta 2026 m. sausio 6 d.]

39 Generalinė prokuratūra (2025). *Policijos departamentui pavesta įvertinti, ar paskelbtame įraše nėra nusikalstamų veikų požymių.* [interaktyvus]: https://prokuraturos.lt/lt/policijos-departamentui-pavesta-ivertinti-ar-paskelbtame-irase-nera-nusikalstamu-veiku-pozymiu/11446 [žiūrėta 2026 m. sausio 17 d.]

40 Žurnalistų etikos inspektoriaus tarnyba. *Žurnalistų etikos inspektoriaus sprendimas: neapykantos kalba nėra humoras* [interaktyvus]: https://www.zeit.lt/lt/naujienos/zurnalistu-etikos-inspektoriaus-sprendimas-neapykantos-kalba-nera-humoras/800 [žiūrėta 2026 m. sausio 17 d.]

41 BNS spaudos centras. *Tikrovės neatitinkantis komentaras internete – teisė į nuomonę ar garbės ir orumo pažeidimas?* (modifikuota 2023-03-05). [interaktyvus]: https://sc.bns.lt/view/item/tikroves-neatitinkantis-komentaras-internete-teise-i-nuomone-ar-garbes-ir-orumo-pazeidimas-459914 [žiūrėta 2026 m. sausio 8 d.]

faktinį pagrindą ir ja nebuvo siekta sumenkinti, įžeisti ar kitaip pakenkti kitiems asmenims. Taigi, riba peržengiama tada, kai prasideda kito asmens kančia.

Veiksniai formuojantys visuotinį tyčiojimąsi šiuolaikinėje visuomenėje

Visuotinis tyčiojimasis šeimos kontekste

Šeima pagal Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo nutarimą[42] yra konstitucinė vertybė ir pagal Konstitucijos 38 str. 1 d. valstybė yra įpareigota įstatymais ir kitais teisės aktais taip sureguliuoti šeimos dalyvių santykius, kad neatsirastų diskriminacijos galimybės. Taip pat Konstitucijos[43] 22 str. nurodo, kad įstatymas ir teismas saugo, kad niekas nepatirtų savavališko ar neteisėto kišimosi į šeimyninį gyvenimą.

CK 2.23 str. reglamentuoja teisę į privatų gyvenimą. Iš šio straipsnio išplaukia reikalavimas, kad privalomas asmens sutikimas skelbti informaciją apie jo privatų gyvenimą, po asmens mirties tokį sutikimą gali duoti sutuoktinis, vaikai ar tėvai. Šis straipsnis ne tik apsaugo tiesioginę auką, bet ir jo šeimos narius nuo nepageidaujamos informacijos plitimo, taip sumažinant šeimos narių stresą ar nerimą, gerbiant mirusiojo asmens ramybę.

BK saugo ne tik pačią auką, bet ir jo šeimos narius. Pavyzdžiui, pagal BK 133 str. žiauriu elgesiu pripažįstamas tyčiojimasis ne tik iš nukentėjusiojo, bet ir iš jo artimo asmens. Taip pat BK 60 str. 1 d. 4 p. nustato, kad sunkinanti aplinkybė darant nusikalstamą veiką yra tyčiojamasi iš asmens ar jo artimųjų.

Patyčias skatina ne vien tik asmens savybės, bet ir jo šeimos narių veiksniai. Dažna patyčių priežastis mokyklose yra šeimos narių fizinė ar psichinė negalia, žalingi įpročiai[44]. Moksliniai tyrimai rodo, kad bet kokia trauminė patirtis (tai reiškia ir patyčios) ne tik tiesiogiai veikia nukentėjusįjį, bet ir daro poveikį jo šeimos nariams, kurie gali patirti psichologinį stresą, kaip nerimą, ir savęs kaltinimą dėl asmens kančių[45].

Atsižvelgiant į tai, kaip Lietuvos teisinė sistema draudžia visuotines patyčias susijusias su šeima, galima teigti, kad civilinėje ir konstitucinėje teisėje šis draudimas yra daug platesnis ir išsamesnis nei baudžiamojoje teisėje.

---

[42] Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2011 m. rugsėjo 28 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 2011, 118-5564.

[43] Lietuvos Respublikos Konstitucija. Lietuvos Respublikos piliečių priimta 1992 m. spalio 25 d. referendume. *Valstybės žinios*, 1992, 33-1014.

[44] AHMED, Eliza (2004). Bullying and victimization: cause for concern for both families and schools. *Social Psychology of Education*. T. 7, p. 35-54 [interaktyvus]. https://doi.org/10.1023/B:SPOE.0000010668.43236.60

[45] International Society for Traumatic Stress Studies. *Trauma to one family member affects entire family* [interaktyvus] (n.d.): https://istss.org/trauma-to-one-family-member-affects-entire-family-briana-s-nelson-and-kami-l-schwerdtfeger-kansas-state-university/ [žiūrėta 2026 m. sausio 13 d.]

Pasaulinės pandemijos

COVID-19 viruso paplitimas pasaulyje ypatingai palietė azijiečius ir azijietiškos kilmės asmenis, iš jų buvo pradėta visuotinai tyčiotis, rodyta stipri neapykanta, diskriminacija, imtasi smurto ar kitų priemonių siekiant pažeminti šios kilmės asmenis. Politikų pasisakymuose, socialiniuose tinkluose, žiniasklaidos pranešimuose azijiečiai ir azijietiškos kilmės asmenys tapo taikiniu, tarsi jie būtų COVID-19 viruso sukėlėjai. Tokiose šalyse kaip JAV, Italijoje, Brazilijoje, Jungtinėje Karalystėje, Australijoje buvo užfiksuoti įvairūs užpuolimai, žodiniai priekabiavimai, patyčios, diskriminacija prieš azijietiškos kilmės asmenis. Kaip tokių patyčių pavyzdžius Human Rights Watch (toliau – HRW) nurodo D. Trumpo vartotą terminą „Chinese virus" bei Italijos Veneto regiono gubernatoriaus pasisakymus žurnalistams, kad kinai nėra higieniški, nes valgo gyvas peles[46]. Taigi tokie autoritetingų asmenų pasisakymai tiesiogiai ir netiesiogiai skatino visuotines patyčias ne tik regioniniu, bet ir pasauliniu mastu.

HRW skatino vyriausybes kuo greičiau imtis veiksmų, užkertančių kelią neigiamam požiūriui prieš azijiečius ir azijietiškos kilmės asmenis, ir patraukti baudžiamojon atsakomybėn asmenis, kurie vykdo įvairius žeminančius išpuolius prieš šios kilmės asmenis. Net ir Jungtinės Tautos išleido rekomendaciją dėl su COVID-19 susijusios neapykantos kalbos sprendimo ir kovos su ja[47].

Lietuvoje COVID-19 metu neapykantos kalbos atvejų prieš azijiečius ir azijietiškos kilmės asmenis buvo užfiksuota keletas, tačiau baudžiamoji ar kita atsakomybės rūšis nebuvo pritaikyta. 2020 m. balandžio 28 d. Lietuvos Žmogaus Teisių Centras paskelbė projektą „Atsakas COVID-19 pandemijai – solidarumo pandemija", kuris sukurtas reaguojant į atsiradusias COVID-19 pandemijos pasekmes pažeidžiamiausioms grupėms[48].

Kita pandemija – ŽIV. Ši pandemija ne tik paveikė žmonių sveikatą, bet ir paskatino plačią neapykantą bei tyčiojimąsi iš LGBTQ+ bendruomenės narių. Piko metu JAV mirčių skaičius siekė 324 029 tarp vyrų ir moterų nuo 1987 iki 1996 m., žinoma mirties rodikliai pradėjo mažėti jau 1995 m., kai buvo įvesti veiksmingi vaistai, kurie skatino šį kritimą[49]. Tais metais apie šią ligą viešojoje erdvėje kalbėta labai mažai,

---

[46] Human rights watch. *Covid-19 Fueling Anti-Asian Racism and Xenophobia Worldwide* [interaktyvus] (modifikuota 2020-05-12): https://www.hrw.org/news/2020/05/12/covid-19-fueling-anti-asian-racism-and-xenophobia-worldwide [žiūrėta 2026 m. sausio 18 d.]

[47] United Nations Digital Library. *United Nations guidance note on addressing and countering COVID-19 related hate speech* [interaktyvus] (modifikuota 2020-05-11): https://digitallibrary.un.org/record/3863213?ln=en&v=pdf [žiūrėta 2026 m. sausio 18 d.]

[48] Aktyvių piliečių fondas. *Įvykę ad-hoc projektai* [interaktyvus]: https://apf.lt/ivyke-ad-hoc-projektai/ [žiūrėta 2026 m. sausio 20 d.]

[49] The British Academy. *The AIDS epidemic's lasting impact on gay men* [interaktyvus] (modifikuota 2018-02-19): https://www.thebritishacademy.ac.uk/blog/aids-epidemic-lasting-impact-gay-men/ [žiūrėta 2026 m. sausio 19 d.]

LGBTQ+ bendruomenė dažnai buvo vaizduojama per stereotipų prizmę, dėl ko vyravo klaidingi įsitikinimai, o tai paliko ilgalaikį poveikį bendruomenės gyvenimui ir net socialinį atstūmimą. Iš 2021 m. apklausos[50] Europoje iki šiol 50% asmenų patiria tyčiojimąsi dėl ŽIV, kuris pasireiškia socialiniu atstūmimu, grasinimais, smurtu ir pan.

Lietuvos gėjų lygos asociacija 2019 m. atliko tyrimą[51] apie visuomenės požiūrį į LGBTQ+ asmenis ir atskleidė, kad apie 40% respondentų teigė, jog nesijaustų patogiai turėdami kaimyną, priklausantį LGBTQ+ bendruomenei. Pažymėtina, kad tyrime viktimizuojami LGBTQ+ bendruomenės nariai tik dėl jų orientacijos ar lytinės tapatybės. Šie rezultatai parodo, kad Lietuvos visuomenėje vis dar egzistuoja stiprios neigiamos nuostatos LGBTQ+ bendruomenės atžvilgiu, kurios sudaro palankias sąlygas visuotiniam tyčiojimuisi.

L. Labanauskas atliko tyrimą[52], kuriame buvo nagrinėjamos įvairios Lietuvoje esančios pažeidžiamos grupės ir kaip jas paveikia neapykantos nusikaltimai. Tyrimas atskleidė, kad LGBTQ+ bendruomenės nariai siekia išlikti nepastebėti, nes kiti žmonės iki šiol laikosi stereotipų, jog homoseksualumas yra liga. Tyrimo dalyviai taip pat atkreipė dėmesį į viešus politikų komentarus socialiniuose tinkluose bei į jų pačių šeimos narių neapykantą, dėl ko turi atsiriboti nuo savo šeimos, nes jaučia nesaugumą. Tyrime taip pat buvo analizuojama ar asmenys kreipiasi į tam tikras institucijas dėl šios problemos. Tyrimo dalyviai nurodė, kad ignoruoja pažeidimus, sumenkindami jų svarbą, konsultuodamiesi su draugais ar pažįstamais. Taigi nors ir teoriškai jie yra apsaugoti įstatymo, tačiau dėl problemos latentiškumo, tyčiojimosi ir neapykantos grėsmė išlieka. Tikėtina, kad anksčiau jau minėtas Vilniaus apygardos teismo nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1-34-497/2025 pagerins probleminę situaciją.

EŽTT bylos susijusios su LGBTQ+ bendruomenės teisių gynimu pasitaiko dažniau. Beizaras ir Levickas prieš Lietuvą byloje buvo pabrėžta valstybės pareiga ginti LGBTQ+ bendruomenės asmenis nuo neapykantos ir užtikrinti veiksmingą reakciją į tokius išpuolius. Kitoje byloje Hanovs prieš Latviją[53] EŽTT nagrinėjo situaciją, kai LGBTQ+ bendruomenės narys buvo fiziškai užpultas, o Latvijos institucijos nesugebėjo veiksmingai reaguoti į šią situaciją. Teismas pabrėžė, kad valstybė turi atlikti

---

[50] European Centre for Disease Prevention and Control (2023). *Stigma: survey of people living with HIV - Monitoring implementation of the Dublin Declaration on partnership to fight HIV/AIDS in Europe and Central Asia: 2022 progress report*. [interaktyvus]: https://www.ecdc.europa.eu/en/publications-data/hiv-stigma-survey [žiūrėta 2026 m. sausio 19 d.]

[51] Nacionalinė LGBT teisių organizacija (2019). *Lietuviai – vieni mažiausiai tolerantiškų LGBT žmonėms Europos Sąjungoje*. Vilnius: TNS LT, projekto „Call it Hate" užsakymu.

[52] LABANAUSKAS, Liutauras (2019). *Neapykantos nusikaltimų pažeidžiamų bendruomenių kokybinio tyrimo ataskaita*. Vilnius: Vidaus reikalų ministerija.

[53] *Hanovs prieš Latviją* [EŽTT], Nr. 40861/22, [2024 07 18]. ECLI:CE:ECHR:2024:0718JUD004086122.

savo pareigą ginti asmenų teises, o ne tik apsiriboti formaliu nusikaltimo kvalifikavimo kaip paprasto smurto. Ši byla pabrėžė, kad neapykantos motyvas yra esminis nusikaltimo elementas, o ne tik fakultatyvus elementas, kurį valstybė privalo tai identifikuoti ir įvertinti.

Apibendrinant galima teigti, kad ŽIV epidemijos padariniai buvo ilgalaikiai ne tik visuomenės sveikatos atžvilgiu, bet ir kaip socialinė problema, kuri sustiprino LGBTQ+ bendruomenės stereotipus ir neapykantos bei tyčiojimosi apraiškas.

Išvados

Visuotinio tyčiojimosi sąvoka Lietuvos baudžiamojoje teisinėje sistemoje nėra tiesiogiai įtvirtinta. Todėl šio darbo priede yra siūloma norma, kuri kriminalizuoja visuotinį tyčiojimąsi Lietuvos baudžiamojoje teisinėje sistemoje.

Visuotinis tyčiojimasis tai tyčinis, nuolatinis ir sisteminis siekis sukelti psichologinę kančia kitam, pasižymintis masiškumu, kai jis apima ne pavienius asmenis, o tam tikrą asmenų grupę arba kai tam tikra asmenų grupė nuolat tyčiojasi iš vieno asmens.

Humoras perauga į tyčiojimąsi tada, kai tai neigiamai paveikia kitą asmenį.

Kritika negalima siekti įžeisti, žeminti ar menkinti asmens, ja turi būti siekiama tik išryškinti asmens ar jo veiklos trūkumus ir pašalinti juos. Viešieji asmenys turi didesnes tolerancijos kritikai ribas, todėl ne kiekvienas neigiamas komentaras gali sukelti baudžiamąją atsakomybę. Patyčios gali būti tiek žodinės, tiek fizinės, tačiau teismų praktikoje kvalifikuojant patyčias kaip nusikalstamą veiką atsižvelgiama į jų kraštutinumą, t. y. ar neigiamai paveikia kitą asmenį.

Šaltinių sąrašas

Teisės norminiai aktai

Nacionaliniai norminiai aktai

Lietuvos Respublikos Konstitucija. Lietuvos Respublikos piliečių priimta 1992 m. spalio 25 d. referendume. Valstybės žinios, 1992, 33-1014.

Lietuvos Respublikos švietimo įstatymas. 1991 m. birželio 25 d. Nr. I-1489. TAR, 1991, 1489.

Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas. 2000 m. rugsėjo 26 d. Nr. VIII-1968. Valstybės žinios, 2000, 89-2741.

Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas. 2000 m. liepos 18 d. Nr. VIII-1864. Valstybės žinios, 2000, 74-2262.

Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 7, 38, 47, 63, 66, 70, 75, 82, 93, 129, 166, 167, 172, 178, 180, 181, 182, 183, 184, 185, 189, 194, 196, 197, 198, 198(1), 198(2), 199, 202, 213, 214, 215, 225, 227, 228, 231, 233, 235, 252, 256, 257, 262, 284, 285, 312 straipsnių, priedo pakeitimo ir papildymo, XXVI, XXX skyrių pavadinimų pakeitimo ir kodekso papildymo 256(1), 257(1) straipsniais įstatymas. 2007 m. birželio 28 d. Nr. X-1233. TAR, 2007, 81-3309.

Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 170, 191, 192 straipsnių pakeitimo ir papildymo ir kodekso papildymo 170-1 straipsniu įstatymas. 2009 m. liepos 9 d. Nr. XI-330. TAR, 2009, 87-3663.
Lietuvos Respublikos administracinių nusižengimų kodeksas. 2015 m. birželio 25 d. Nr. XII-1869. TAR, 2015, 11216.
Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 47, 176, 220, 221, 272, 273, 281, 284 straipsnių pakeitimo įstatymas. 2015 m. birželio 25 d. Nr. XII-1871. TAR, 2015, 11240.
Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 155 ir 290 straipsnių pripažinimo netekusiais galios įstatymas. 2015 m. birželio 25 d. Nr. XII-1888. TAR, 2015, 11179.
Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 169, 170 ir 170-1 straipsnių pakeitimo įstatymas. 2017 m. gegužės 4 d. Nr. XIII-343. TAR, 2017, 8026.
Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 60, 129, 135, 138, 169, 170, 170-1 ir 170-2 straipsnių pakeitimo įstatymas. 2022 m. balandžio 28 d. Nr. XIV-1065. TAR, 2022, 9434.

Užsienio valstybių norminiai aktai

Strafgesetzbuch (StGB) (1871). Reichsgesetzblatt, S. 127.
Latvijas Republikas Krimināllikums (1998). Latvija Vēstnesis, 199/200.

Specialioji literatūra

AHMED, Eliza (2004). Bullying and victimization: cause for concern for both families and schools. Social Psychology of Education. T. 7, p. 35-54 [interaktyvus]. https://doi.org/10.1023/B:SPOE.0000010668.43236.60
HALLMARK, Kirsten (2023). Death by Words: Do United States Statutes Hold Cyberbullies Liable for Their Victims' Suicide?. Houston law review, 60(3), p. 727-756 [interaktyvus]: https://houstonlawreview.org/article/73672-death-by-words-do-united-states-statutes-hold-cyberbullies-liable-for-their-victims-suicide [žiūrėta 2025 m. gruodžio 27 d.]
JAKAB, Nóra (2025). The legal Approach of Cyberbullying in Germany. Studies of the Ferenc Mádl Institute, 4(4), p. 309/340. https://doi.org/10.47079/2025.kprhk.cyberb.4_13
MARKEVIČIŪTĖ, Milda (2022). Administracinės atsakomybės samprata ir teisinio reguliavimo modelis Lietuvoje. Daktaro disertacija, socialiniai mokslai, teisė (S 001), Vilniaus universitetas. Vilnius, https://doi.org/10.15388/vu.thesis.292
MIKELĖNAS, Valentinas; BARTKUS, Gintautas, MIZARAS, Vytautas ir kt. (2002). Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Antroji knyga. Vilnius: Justitia.
ABRAMAVIČIUS, Armanas; BARANASKAITĖ, Agnė; ČEPAS, Algimantas ir kt. (2004). Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso komentaras I. Vilnius: Teisinės informacijos centras.
ABRAMAVIČIUS, Armanas; ALIUKONIENĖ, Rita; BARANSKAITĖ, Agnė ir kt. (2009). Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso komentaras II. Vilnius: Teisinės informacijos centras.
ABRAMAVIČIUS, Armanas; AIDUKAS, Marius; ALIUKONIENĖ, Rita ir kt. (2010). Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso komentaras III. Vilnius: Registrų centras.
ŠVEDAS, Gintaras; ABRAMAVIČIUS, Armanas; PRAPIESTIS, Jonas ir kt. (2019). Lietuvos baudžiamoji teisė. Bendroji dalis. 1 knyga. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.

Elektroniniai leidiniai

BNS spaudos centras. Tikrovės neatitinkantis komentaras internete – teisė į nuomonę ar garbės ir orumo pažeidimas? [interaktyvus] (modifikuota 2023-03-05).: https://sc.bns.lt/view/item/tikroves-neatitinkantis-komentaras-internete-teise-i-nuomone-ar-garbes-ir-orumo-pazeidimas-459914 [žiūrėta 2026 m. sausio 8 d.]

Human rights watch. Covid-19 Fuelling Anti-Asian Racism and Xenophobia Worldwide [interaktyvus] (modifikuota 2020-05-12): https://www.hrw.org/news/2020/05/12/covid-19-fueling-anti-asian-racism-and-xenophobia-worldwide [žiūrėta 2026 m. sausio 18 d.]

International Society for Traumatic Stress Studies. Trauma to one family member affects entire family [interaktyvus] (n.d.): https://istss.org/trauma-to-one-family-member-affects-entire-family-briana-s-nelson-and-kami-l-schwerdtfeger-kansas-state-university/ [žiūrėta 2026 m. sausio 13 d.]

Mano teisės. Skirmantas Bikelis. Patyčios iš negalios ir „baudžiakas" [interaktyvus] (modifikuota 2025-07-09): https://manoteises.lt/straipsnis/skirmantas-bikelis-patycios-is-negalios-ir-baudziakas/ [žiūrėta 2026 m. sausio 6 d.]

The British Academy. The AIDS epidemic's lasting impact on gay men [interaktyvus] (modifikuota 2018-02-19): https://www.thebritishacademy.ac.uk/blog/aids-epidemic-lasting-impact-gay-men/ [žiūrėta 2026 m. sausio 19 d.]

United Nations Digital Library. United Nations guidance note on addressing and countering COVID-19 related hate speech [interaktyvus] (modifikuota 2020-05-11): https://digitallibrary.un.org/record/3863213?ln=en&v=pdf [žiūrėta 2026 m. sausio 18 d.]

Teismų praktika

Europos Žmogaus Teisių Teismo praktika

Hanovs prieš Latviją [EŽTT], Nr. 40861/22, [2024 07 18]. ECLI:CE:ECHR:2024:-0718JUD004086122.

Beizaras ir Levickas prieš Lietuvą [EŽTT], Nr. 41288/15, [2020 06 25]. ECLI:CE:ECHR:2020:-0114JUD004128815.

Féret prieš Belgija [EŽTT], Nr. 15615/07, [2009 07 16]. ECLI:CE:ECHR:2009:-0716JUD001561507.

Konstitucinio Teismo jurisprudencija

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2011 m. rugsėjo 28 d. nutarimas. Valstybės žinios, 2011, 118-5564.

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2005 m. liepos 8 d. nutarimas. Valstybės žinios, 2005, 87-3274.

Bendros kompetencijos teismų praktika

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2025 m. gegužės 8 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-85-495/2025.

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2025 m. vasario 27 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-7-4-403/2025.

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2022 m. vasario 3 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-29-976/2022.
Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2019 m. birželio 27 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-3-237-684/2019.
Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2016 m. kovo 1 d. nutartis byloje Nr. 2K-86-648/2016.
Vilniaus apygardos teismo nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1-34-497/2025.
Šiaulių apygardos teismo 2021 m. birželio 14 d. nutartis administracinio nusižengimo byloje Nr. 4-35-3-00173-2020-0.

Užsienio valstybių teismų praktika

Rīgas pilsētas tiesas 2024. gada 26. septembra spriedums lietā Nr. K77-2386-24/121
People v Marquan M., New York Court of Appeals, July 1, 2014, No. 139.

Kiti šaltiniai

Aktyvių piliečių fondas. Įvykę ad-hoc projektai [interaktyvus]: https://apf.lt/ivyke-ad-hoc-projektai/ [žiūrėta 2026 m. sausio 20 d.]
ESET Glossary. Patyčios kibernetinėje erdvėje [interaktyvus]: https://help.eset.com/glossary/lt-LT/cyberbulliying.html [žiūrėta 2026 m. sausio 20 d.]
European Centre for Disease Prevention and Control (2023). Stigma: survey of people living with HIV - Monitoring implementation of the Dublin Declaration on partnership to fight HIV/AIDS in Europe and Central Asia: 2022 progress report. [interaktyvus]: https://www.ecdc.europa.eu/en/publications-data/hiv-stigma-survey [žiūrėta 2026 m. sausio 19 d.]
Generalinė prokuratūra (2025). Policijos departamentui pavesta įvertinti, ar paskelbtame įraše nėra nusikalstamų veikų požymių. [interaktyvus]: https://prokuraturos.lt/lt/policijos-departamentui-pavesta-ivertinti-ar-paskelbtame-irase-nera-nusikalstamu-veiku-pozymiu/11446 [žiūrėta 2026 m. sausio 17 d.]
KAMENSKA, Anhelita (2017). Lifecycle of a hate crime. Country report for Latvia, Latvian Centre for Human Rights. [interaktyvus]: https://cilvektiesibas.org.lv/en/publications/lifecycle-of-a-hate-crimes-country-report-for-latv-446/ [žiūrėta 2025 m. gruodžio 28 d.]
KAMENSKA, Anhelita; TUMULE, Jekaterina; SAUŠA, Liliana (2025). Human rights in Latvia in 2024, Latvian Centre for Human Rights. [interaktyvus]: https://cilvektiesibas.org.lv/en/publications/human-rights-in-latvia-2024-709/ [žiūrėta 2025 m. gruodžio 28 d.]
LABANAUSKAS, Liutauras (2019). Neapykantos nusikaltimų pažeidžiamų bendruomenių kokybinio tyrimo ataskaita. Vilnius: Vidaus reikalų ministerija.
Lietuvių kalbos institutas. Lietuvių kalbos informacinė sistema „E. kalba“ [interaktyvus]: https://ekalba.lt/
Lietuvos Respublikos teisingumo ministerija (2016). Aiškinamasis raštas dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 169, 170, 1701 straipsnių pakeitimo įstatymo projekto, Nr. XIIP-4575. TAR, 17533.
Lietuvos Respublikos Seimas (2016). Aiškinamasis raštas Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 2.24 straipsnio pakeitimo įstatymo projekto, Nr. XIIP-3606 (2).

Lietuvos Respublikos Vyriausybė (2012). Aiškinamasis raštas dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 47, 272, 273, 281, 284 straipsnių pakeitimo ir papildymo ir kodekso papildymo 1761 ir 2731 straipsniais įstatymo projekto.

Nacionalinė LGBT teisių organizacija (2019). Lietuviai – vieni mažiausiai tolerantiškų LGBT žmonėms Europos Sąjungoje. Vilnius: TNS LT, projekto „Call it Hate“ užsakymu.

Vidaus reikalų ministerija (2019). Baudžiamosios atsakomybės už neapykantos nusikaltimus ir neapykantą kurstančias kalbas taikymo atvejų analizės ataskaita. Vilnius: Vidaus reikalų ministerija.

Žurnalistų etikos inspektoriaus tarnyba. Žurnalistų etikos inspektoriaus sprendimas: neapykantos kalba nėra humoras [interaktyvus]: https://www.zeit.lt/lt/naujienos/zurnalistu-etikos-inspektoriaus-sprendimas-neapykantos-kalba-nera-humoras/800 [žiūrėta 2026 m. sausio 17 d.]

Statistiniai duomenys

Ryšių reguliavimo tarnyba (2024). 2024 m. pranešimų ataskaita. [interaktyvus]: https://www.svarusinternetas.lt/statistika/5

Baudžiamasis teisinis vertinimas visuotinio tyčiojimosi iš asmens, jo šeimos narių

SANTRAUKA

Šiame straipsnyje analizuojama, ar pagal baudžiamąją teisę visuotinis tyčiojimasis iš asmens, jo šeimos narių gali būti laikomas nusikalstama veika ir užtraukti baudžiamąją atsakomybę. Dabartiniame Lietuvos Respublikos baudžiamajame kodekse visuotinio tyčiojimosi sąvoka nėra tiesiogiai įtvirtinta, o už visuotinį tyčiojimąsi baudžiamoji atsakomybė taikoma tik tuo atveju, jei padariniai yra tokie kaip asmens savižudybė. Todėl kyla būtinybė išanalizuoti visuotinio tyčiojimosi daromą žalą ir užkirsti tam kelia.

Straipsnyje pateikiama visuotinio tyčiojimosi samprata remiantis įvairiais šaltiniais, aptariant Lietuvos Respublikos baudžiamajame kodekse netekusius galios straipsnius bei lyginant visuotinio tyčiojimosi reguliavimą su kitomis teisės šakomis bei kitomis šalimis. Taip pat aptariamas visuotinis tyčiojimasis iš pažeidžiamų socialinių grupių.

Pagal šiame darbe išanalizuotą informaciją galima teigti, kad dabartinio baudžiamojo reguliavimo nepakanka, nes šiuolaikiniame pasaulyje visuotinio tyčiojimosi problema yra išaugusi, o tinkamų priemonių tokiems veiksmams užkirsti kelio nėra. Dėl šios priežasties šio darbo autoriai siūlo normą, kuria būtų galima išspręsti esamą problemą laikantis ultima ratio principo.

SUMMARY

The course work analyses, by criminal law, whether mass bullying of a person or their family members should be considered a criminal offense and give rise to criminal liability. By the current criminal code, the concept of mass bullying is not explicitly defined, and criminal liability for such conduct only arises in cases where there are consequences like a person's suicide. That is why there is a need to analyse the harm caused by mass bullying and to prevent such conduct.

The course work presents the concept of mass bullying based by various sources, discussing norms that have lost their validity in the criminal code, and comparing the regulation of mass bullying with other branches of law and other countries. Also, the course work discusses mass bullying that is directed at vulnerable social groups.

Based on what was analysed in the course work, it can be said that the current criminal law regulation is insufficient, as in the modern world the problem of mass bullying has increased and there are no adequate measures to prevent such actions. For this reason, the authors of this course work propose a legal norm that would address the existing problem in accordance with the principle of ultima ratio.

Priedas Nr. 1

Pasiūlymas

Atsižvelgiant į darbe iškeltas problemas siūlytina nauja norma, kuri reglamentuoja visuotinį tyčiojimąsį BK:

1551 straipsnis. Visuotinis tyčiojimasis iš asmens

Tas, kas žodžiais ar veiksmais, viešai ar naudodamasis visuomenės informavimo priemonėmis sistemingai ir visuotinai tyčiojosi iš asmens ar jo šeimos narių siekdamas pažeminti ar kitaip sukelti psichologinę kančią ar sukėlė sunkų arba labai sunkų sveikatos sutrikdymą, baudžiamas viešaisiais darbais arba bauda, arba laisvės apribojimu arba areštu.

Tas, kas padarė šio straipsnio 1 dalyje numatytus veiksmus jaunesniam nei šešiolikos metų asmeniui, baudžiamas laisvės apribojimu arba areštu, arba laisvės atėmimu iki dviejų metų.

Už šiame straipsnyje numatytą veiką asmuo atsako tik tuo atveju, kai yra nukentėjusio asmens skundas ar jo teisėto atstovo pareiškimas, ar prokuroro reikalavimas.

Už šiame straipsnyje numatytas veikas atsako ir juridinis asmuo.

https://doi.org/10.15388/TMP.2026.5

Dalinis sprendimas ir sprendimas dėl ieškinio pagrindo civiliniame procese: teisinė prigimtis ir praktinės taikymo problemos

Ugnė Butkutė, Viltė Vozbutaitė

Vilniaus universiteto Teisės fakulteto
4 kurso studentės
Saulėtekio al. 9, I rūmai, 10222 Vilnius
El. paštas: ugne.butkute@tf.stud.vu.lt, vilte.vozbutaite@tf.stud.vu.lt

Mokslinio straipsnio akademinis kuratorius partnerystės doc. Albertas Šekštelo
El. paštas: albertas.sekstelo@motieka.com

Santrauka. *Straipsnyje analizuojami civilinio proceso kodekso 261 straipsnyje įtvirtinti sprendimo dėl ieškinio pagrindo ir dalinio sprendimo institutai, jų paskirtis, taikymo sąlygos bei procesinės pasekmės. Atskleidžiama, kad abu institutai orientuoti į proceso efektyvumą, ekonomiškumą ir koncentruotumo principo įgyvendinimą, tačiau jų teisinė prigimtis ir taikymo ribos skiriasi. Nagrinėjami taikymo pagrindai, apskundimo tvarka, teismų praktika ir doktrininiai požiūriai, taip pat aptariamas šių institutų taikymas ginčo teisenoje ir arbitraže. Ypatingas dėmesys skiriamas institutų atskyrimui, nes dėl savo panašumo jie neretai painiojami.*

Problema: Lietuvos Respublikos civiliniame procese dalinis sprendimas ir sprendimas dėl ieškinio pagrindo pasižymi funkciniu artumu. Abu institutai yra skirti proceso efektyvumui užtikrinti, tačiau jų taikymas praktikoje nėra pakankamai aiškiai atribotas ir pakankamai išplėstas teismų praktikoje, todėl kyla problemų dėl institutų tapatinimo, santykio bei taikymo ribų.

Darbo indėlis – sistemiškai išanalizuoti ir atriboti nagrinėjamus institutus, atskleidžiant jų taikymo ypatumus bei identifikuojant praktines jų taikymo problemas.

Objektas: Sprendimo dėl ieškinio pagrindo bei dalinio sprendimo institutai.

Pagrindiniai žodžiai: *sprendimas dėl ieškinio pagrindo, dalinis sprendimas, teismas, reikalavimas, byla.*

Copyright © Ugnė Butkutė, Viltė Vozbutaitė, 2026. Published by Vilnius University Press.
This is an Open Access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License (CC BY), which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original author and source are credited.

Partial judgments and judgments on the merits in civil proceedings: legal nature and practical application issues

Summary. *This article analyzes the concepts of a judgment on the merits of a claim and a partial judgment, as established in Article 261 of the Code of Civil Procedure, along with their purpose, conditions for application, and procedural consequences. It reveals that both institutions are oriented toward procedural efficiency, economy, and the implementation of the principle of concentration, but their legal nature and scope of application differ. The grounds for application, appeal procedures, judicial practice, and doctrinal approaches are examined, and the application of these institutions in litigation and arbitration is discussed. Particular attention is paid to distinguishing between the institutions, as they are often confused due to their similarity.*

Problem: In the civil procedure of the Republic of Lithuania, a partial judgment and a judgment on the merits of the claim are functionally similar. Both institutions are designed to ensure the efficiency of proceedings, but their application in practice is not sufficiently clearly distinguished and adequately developed in judicial practice, which leads to problems regarding the identification, relationship, and scope of application of these institutions.

The contribution of this work: to systematically analyze and distinguish the institutions under consideration, revealing the peculiarities of their application and identifying practical problems in their application.

Subject: The institutions of a judgment on the merits of the claim and a partial judgment.

Key words: *decision on the basis of the claim, partial decision, court, claim, case.*

Įvadas

Civilinis procesas yra skirtas užtikrinti asmens pažeistų ar ginčijamų asmenų teisėtų interesų atkūrimą bei gynimą kartu tai atliekant kuo greičiau ir efektyviau. Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso 261 straipsnyje įtvirtinti dalinio sprendimo ir sprendimo dėl ieškinio pagrindo institutai, kurie suteikia teismui galimybę išspręsti dalį ginčo tais atvejais, kai tam pakanka surinktų įrodymų, nelaukiant kol bus išnagrinėta visa byla. Daliniu sprendimu išsprendžiami reikalavimai, kurie yra tokie savarankiški, kad galėtų būti nagrinėjami atskiroje byloje, o sprendimu dėl ieškinio pagrindo išsprendžiamas klausimas dėl keliamo turtinio klausimo, ginčą dėl sumos dydžio paliekant vėlesniam procesui, jeigu toks vyktų. Abu institutai yra orientuoti į proceso efektyvumą ir ekonomiškumą, dėl šios priežasties šie institutai yra gana dažnai tapatinami ir maišomi, tačiau jų taikymo sąlygos, procesinės pasekmės bei paskirtis yra skirtingos. Be to, atsižvelgiant į tai, kad sprendimas dėl ieškinio pagrindo

Lietuvos civiliniame procese laikomas santykinai nauju institutu, jo taikymas teismų praktikoje vis dar nėra gausus ir kelia doktrininių diskusijų.

Darbo tikslas - plačiau išanalizuoti sprendimo dėl ieškinio pagrindo bei dalinio sprendimo taikymo institutus.

Uždaviniai:

- išanalizuoti sprendimo dėl ieškinio pagrindo bei dalinio sprendimo taikymo pagrindus;
- aptarti sprendimo dėl ieškinio pagrindo bei dalinio sprendimo apskundimo tvarką;
- išskirti pagrindinius skirtumus tarp sprendimo dėl ieškinio pagrindo ir dalinio sprendimo;
- numatyti pagrindinius sprendimo dėl ieškinio pagrindo bei dalinio sprendimo skirtumus;
- išanalizuoti institutų taikymą ginčo teisenoje bei arbitraže.

1. Teoriniai dalinio sprendimo ir sprendimo dėl ieškinio pagrindo pagrindai

1.1. Dalinio sprendimo ir sprendimo dėl ieškinio paskirtis civiliniame procese ekonomiškumo ir koncentruotumo principo kontekste

Civilinio proceso tikslas yra ginti asmenų, kurių materialinės subjektinės teisės ar įstatymų saugomi interesai pažeisti ar ginčijami (Civilinio proceso kodekso (toliau – CPK) 3 str.). Šis tikslo įgyvendinimas neatsiejamas nuo pareigos procesą organizuoti taip, kad jis būtų kuo greitesnis ir ekonomiškesnis. Šią teismo pareigą apibrėžia CPK 7 str. numatytas ekonomiškumo ir koncentruotumo principas, kuris doktrinoje skiriamas į dvi dalis - proceso koncentruotumą ir proceso ekonomiškumą. Proceso koncentruotumas suprantamas dvejopai, visų pirma kaip teismo pareiga rūpintis kiek įmanoma greitesniu bylos išnagrinėjimu ir užkirsti kelią bet kokiems mėginimams vilkinti procesą, iš kitos pusės - kaip proceso šalių pareiga rūpintis proceso spartinimu.

Proceso ekonomiškumas tuo tarpu taikomas tik teismui kaip pareiga rūpintis, kad byla būtų tinkamai išnagrinėta ir kaip galima ekonomiškiau, kas reiškia, kad naudojant tiek biudžeto, tiek proceso šalių lėšas teismas turi atitinkamą pareigą užtikrinti, kad visos išlaidos būtų privalomos ir stengtis išvengti nebūtinųjų išlaidų.[1]

Teismas įgyvendindamas šį principą naudojasi įvairiomis procesinėmis priemonėmis tokiomis kaip privalomosios ikiteisminės instancijos ar ne bis in idem - kas reiškia, kad ta pati byla negali būti sprendžiama antrą kartą.

Dalinio sprendimo ir sprendimo dėl ieškinio pagrindo apibrėžimą galime rasti CPK 261 str. Daliniu sprendimu galutinai išsprendžiama tik dalis ginčo. Dalinis

---

[1] Laužikas E., Mikelėnas V., Nekrošius V. Civilinio proceso teisė. Tomas I. *Justitia*, Vilnius, 2003

sprendimas gali būti priimamas tuo atveju, kai byloje yra pareikšti keli reikalavimai ir surinktų įrodymų pakanka, kad teismas priimtų sprendimą vieno ar kelių iš byloje pareikštų reikalavimų ar reikalavimo dalies pagrįstumo klausimu. Dalinis sprendimas yra galutinis sprendimas toje ginčo dalyje.

Sprendimu dėl ieškinio pagrindo sprendžiama, ar atsakovas privalo atsakyti pagal ieškovo reikalavimą. Sprendimas dėl ieškinio pagrindo gali būti priimtas tuo atveju, kai kyla ginčas dėl ieškinio pagrindo ir ieškinio dydžio (priteistinos pinigų sumos, turto vertės ar rūšiniais požymiais apibūdintų daiktų kiekio) ir surinktų įrodymų pakanka, kad teismas priimtų sprendimą dėl ieškinio pagrindo. Tokiu būdu byla bus išnagrinėta ekonomiškiau ir greičiau. Sprendimas dėl ieškinio pagrindo yra galutinis sprendimas toje ginčo dalyje.

Atsižvelgiant į numatytus doktrininius apibrėžimus, akivaizdu, kad tiek dalinis sprendimas, tiek sprendimas dėl ieškinio pagrindo yra tiesiogiai paremti ekonomiškumo ir koncentruotumo principo taikymu.

Ieškiniu dėl pagrindo užtikrinamas greitesnis bylos nagrinėjimas, sutaupoma biudžeto ir proceso šalių lėšų bei sudaromos sąlygos, kad byla būtų išnagrinėta per vieną teismo posėdį. Patvirtinant faktą, kad sprendimas dėl ieškinio pagrindo užtikrina numatyto principo įgyvendinimą, įstatymų leidėjas, įtvirtindamas šį institutą Lietuvos teisinėje sistemoje, nurodė, jog „Priėmus siūlomus teisinio reguliavimo pakeitimus, teismui būtų suteikta daugiau galimybių užtikrinti civilinio proceso ekonomiškumą ir koncentraciją šalims ir teismui susitelkiant į vieną iš ginčo elementų, taip pat būtų skatinamas taikus susitarimas“. [2] Dalinio sprendimo priėmimas leidžia teismui išspręsti bylos dalis, dėl kurių įrodymų pakanka, nereikalaujant laukti visos bylos įrodymų surinkimo. Tokiu būdu teismas užtikrina proceso vilkinimo išvengimą ir sumažina papildomas išlaidas.

Taigi, tiek dalinis sprendimas, tiek sprendimas dėl ieškinio pagrindo yra procedūriniai instrumentai, kurie pagal savo paskirti užtikrina civiliniame procese numatytus ekonomiškumo ir koncentruotumo principą.

1.2. Teismo sprendimo dėl ieškinio pagrindo ir teismo dalinio sprendimo atribojimas

Iš CPK 261 str. numatyto sprendimo dėl ieškinio pagrindo ir dalinio sprendimo apibrėžimo, galime daryti išvadą - institutai yra labai panašūs, net galima būtų teigti, kad jie yra vienodi, tačiau atribojimų randamas ir ne vienas.

Pirmas esminis skirtumas yra susijęs su reikalavimais. Teismo daliniu sprendimu nagrinėjami reikalavimai gali būti nagrinėjami atskirose civilinėse bylose, kadangi jie yra sukuriantys teises ir pareigas. Tuo tarpu, sprendimo dėl ieškinio pagrindo atve-

---

[2] 2016 m. lapkričio 8 d. Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso pakeitimo įstatymas.

ju nagrinėjami reikalavimai negalėtų būti sprendžiami atskirai, nes yra neatsiejamai susiję ir dėl to, kad sprendimas dėl ieškinio pagrindo nesukuria jokių materialinių teisių ir pareigų, nes toks sprendimas tiesiog nustato faktą, o jokių materialiųjų teisinių padarinių nesukeliantis reikalavimas negali būti savarankiškas bylos nagrinėjimo dalykas, nes jo nagrinėjimas ir patenkinimas nėra teisės į teisminę gynybą įgyvendinimas.[3]

Antrasis esminis skirtumas, kuris pastebimas tiek teismo praktikoje, tiek civilinio proceso kodekso reguliavime yra proceso tvarka. Aišku tai, kad sprendimas dėl ieškinio pagrindo ir dalinis sprendimas yra galutinis sprendimas toje ginčo dalyje ir gali būti skundžiami kaip ir sprendimai išspręsti visą ginčą. Tačiau apskundus dalinį sprendimą, likęs ginčas toliau sprendžiamas, remiantis CPK 261 str. 2 d., o apskundus sprendimą dėl ieškinio pagrindo, remiantis CPK 261 str. 4 d., tolimesnis bylos sprendimas yra negalimas ir yra stabdomas iki tol kol įsiteisės sprendimas dėl pagrindo. Kodėl toks reguliavimas egzistuoja? Kaip jau ir minėjome anksčiau, daliniu sprendimu išnagrinėjama ginčo dalis, kuri yra tokia savarankiška, kad galėtų būti sprendžiama atskiroje byloje, o ginčo dėl pagrindo atveju reikalavimai yra vienas nuo kito neatsiejami, nes jeigu nėra pagrindo dėl reikalavimų patenkinimo, tolimesnis bylos nagrinėjimas yra negalimas.[4]

Apibendrinant, galima teigti, kad sprendimas dėl ieškinio pagrindo savo prigimtimi yra panašus į dalinį sprendimą, tačiau yra skirtingi institutai, kurie yra taikomi skirtingais atvejais. Atkreipiamas dėmesys, kad procesinių situacijų įvairovė neatmeta galimybės susidurti su poreikiu priimti teismo sprendimą ir dėl ieškinio pagrindo, ir teismo dalinį viename teismo procesiniame sprendime.[5]

2. Dalinis sprendimas

2.1. Dalinio sprendimo samprata ir esmė

Remiantis CPK 261 straipsnio 1 dalimi, daliniu sprendimu galutinai išsprendžiama tik dalis ginčo – jis priimamas, kai byloje pareikšti keli reikalavimai ir surinktų įrodymų pakanka sprendimui dėl vieno ar kelių reikalavimų ar reikalavimo dalies. [6]Ši norma į Lietuvos teisinį reglamentavimą buvo perkelta atsižvelgiant į Vokietijos

---

[3] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2008 m. spalio 13 d. nutartis, priimta civilinėje byloje Nr.3K–3–485/2008; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2013 m. balandžio 19 d. nutartis, priimta civilinėje byloje Nr. 3K–3–241/2013

[4] Vilniaus apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus 2019 m. balandžio 3 d. sprendimas, priimtas civilinėje byloje Nr. e2–2970–585/2019

[5] Lietuvos apeliacinio teismo 2020 m. kovo 26 d. nutartis, priimta civilinėje byloje Nr. 2A–11–798/2021)

[6] Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksas (2002). *Valstybės žinios*. *2002–04– 06, Nr. 36–1340.* Suvestinė redakcija nuo 2022–01–01;

ir Austrijos teisinės sistemos patirtį, perimant modelį, pagal kurį teismui suteikiama galimybė priimti sprendimą tik dėl dalies ginčo.[7]

Priimtu reguliavimu siekiama vieno iš civilinio proceso tikslų, numatytų CPK 2 str., – kuo greitesnio teisinės taikos tarp šalių atkūrimo. Praktikoje dažnai pasitaiko atvejų, kai teismui pakanka įrodymų sprendimui dėl vieno ar kelių reikalavimų, tačiau kiti reikalavimai yra sudėtingi ir jų išsprendimas tuo metu neįmanomas. Tokiose situacijose nėra tikslinga laukti, kol bus surinkti visi įrodymai, todėl teismui numatyta galimybė priimti sprendimą dėl dalies reikalavimų, siekiant kuo greičiau apginti pažeistą teisę ar įstatymų saugomą interesą.[8]

Dalinis sprendimas galimas tiek tada, kai vienas ieškovas pareiškia kelis reikalavimus vienam atsakovui, tiek esant šalių daugetui. Pastaruoju atveju teismas gali priimti dalinį sprendimą vienam ar keliems ieškovams arba atsakovams. Remiantis CPK 43 str. 1 d. 2 p., dalinis sprendimas galimas tik neprivalomojo bendrininkavimo atveju.

Taigi, daliniu sprendimu sudaroma galimybė esant sudėtingam ginčui pagreitinti teisinės taikos tarp šalių atkūrimą bent dėl dalies reikalavimų.

2.2. Dalinio sprendimo priėmimo sąlygos

CPK 261 straipsnis numato dalinio sprendimo priėmimo galimybę ir nereikalauja, kad byloje dalyvaujantys asmenys būtų iš anksto informuojami apie ketinimą priimti dalinį sprendimą. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas yra išaiškinęs, kad „daliniu sprendimu išsprendžiami reikalavimai turi būti pakankamai savarankiški, kad galėtų būti išsprendžiami atskirai nuo kitų ieškovo pareikštų reikalavimų, t. y. turi būti atsižvelgiama į visų pareikštų reikalavimų esmę ir jų tarpusavio ryšį" (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2005 m. kovo 30 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-216/2005).[9]

Dalinio sprendimo priėmimas galimas tik jeigu byloje surinktų įrodymų pakanka nuspręsti dėl vienų, tačiau nepakanka nuspręsti dėl kitų reikalavimų. Jeigu surinktų įrodymų pakanka nuspręsti dėl visų reikalavimų, teismas turi priimti galutinį sprendimą. Teismas gali priimti dalinį sprendimą savo iniciatyva, jei tam yra CPK 261 straipsnyje nurodytos sąlygos ir nepažeidžiami šalių dispozityvumo bei rungimosi principai – tokiu atveju teismas privalo iš anksto informuoti šalis ir sudaryti galimybę pasisakyti.

---

[7] LAUŽIKAS, E.; et al., Lietuvos Respublikos Civilinio proceso kodekso komentaras. II-III Dalys. Vilnius: Justitia 2005, p. 148;

[8] LAUŽIKAS, E.; et al., Lietuvos Respublikos Civilinio proceso kodekso komentaras. II-III Dalys. Vilnius: Justitia 2005, p. 149;

[9] Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2015 m. rugsėjo 16 d. nutarimas Nr. 985 „Dėl Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso pakeitimo įstatymo, Lietuvos Respublikos komercinio arbitražo įstatymo Nr. I-1274 9, 41 ir 50 straipsnių pakeitimo įstatymo, Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 3.183 straipsnio pakeitimo įstatymo ir Lietuvos Respublikos prokuratūros įstatymo Nr. I-599 15 ir 19 straipsnių pakeitimo įstatymo projektų pateikimo Lietuvos Respublikos Seimui" (TAR, 2015-09-21, Nr. 2015-14005).

Teisės doktrinoje kyla diskusijų, ar teismas turi teisę priimti dalinį sprendimą vien dėl reikalavimo pagrindo, jeigu pareikštas reikalavimas dėl priteisimo. CPK komentare numatyta, kad nagrinėdamas bylą dėl žalos atlyginimo teismas neturėtų priimti dalinio sprendimo, vien konstatuojančio žalą, neišsprendęs atlygintinos žalos dydžio klausimo. Kiti teisės šaltiniai tokią nuomonę laiko pernelyg kategorišką [10]– jeigu tarp šalių nėra prieštaravimų dėl atsakomybės subjekto, o nesutarimas kyla tik dėl žalos dydžio, tikslinga pašalinti bent dalį ginčo daliniu sprendimu. Tai atitinka CPK 261 str. normos turinį, nes dalinis sprendimas gali būti priimtas ir dėl reikalavimo dalies, bei proceso ekonomiškumo principą, nes leidžia sumažinti ginčo apimtį ir koncentruotai naudoti teismo bei šalių resursus.

Dalinis sprendimas taip pat neturėtų būti priimtas, jeigu tai prieštarautų ginčo pobūdžiui. Pavyzdžiui, negalimas dalinis sprendimas, kuriuo būtų pripažįstamas tik sandorio negaliojimas, o restitucijos klausimas paliekamas spręsti kitu sprendimu, nes restitucijos taikymas yra neatskiriamas nuo sandorio pripažinimo negaliojančiu ir yra teismo pareiga ex officio.[11]

Teismas iš anksto praneša byloje dalyvaujantiems asmenims apie ketinimą priimti dalinį sprendimą (CPK 261 str. 5 d.). Jeigu byla nagrinėjama rašytinio proceso tvarka, teismas privalo sudaryti šalims galimybę pasisakyti dėl tokio sprendimo poreikio raštu.

Kadangi dalinis sprendimas yra galutinis sprendimas toje ginčo dalyje, jam taikomos visos bendrosios teismo sprendimą reglamentuojančios taisyklės: jo forma ir turinys turi atitikti CPK 270 str. reikalavimus, priėmimas ir paskelbimas gali būti atidėtas (CPK 269 str.), teismas gali nustatyti įvykdymo tvarką ir terminą (CPK 271 str.), o trūkumai šalinami bendra tvarka (CPK 276–278 str.).[12]

Teismui nusprendus priimti dalinį sprendimą, apie tai nurodoma įžanginėje teismo sprendimo dalyje, kurioje būtina nurodyti visus byloje pareikštus reikalavimus. Aprašomojoje dalyje pažymima, dėl kokių reikalavimų priimamas dalinis sprendimas, o motyvuojamojoje ir rezoliucinėje dalyse pasisakoma tik dėl šiuo sprendimu sprendžiamų reikalavimų.

Taigi, CPK 261 straipsnis leidžia teismui priimti dalinį sprendimą, kai įrodymų pakanka tik daliai reikalavimų išspręsti, tačiau tai negalima, jei ginčo pobūdis reikalauja spręsti klausimus kartu. Dalinis sprendimas yra galutinis toje ginčo dalyje ir jam taikomos bendrosios teismo sprendimų taisyklės.

---

[10] DRIUKAS, A.; VALANČIUS, V. Civilinis procesas: teorija ir praktika. III tomas. Vilnius: Teisinės informacijos centras 2007, 664 p.

[11] LAUŽIKAS, E.; et al., Lietuvos Respublikos Civilinio proceso kodekso komentaras. II-III Dalys. Vilnius: Justitia 2005, p. 149;

[12] DRIUKAS, A.; VALANČIUS, V. Civilinis procesas: teorija ir praktika. III tomas. Vilnius: Teisinės informacijos centras 2007, 664 p.

2.3. Dalinio sprendimo, apskundimas ir praktinis pritaikomumas

Pagal CPK 261 str. 2 d. apskundus dalinį sprendimą, dėl kitų reikalavimų byla nagrinėjama toliau. CPK 317 str. 2 d. numato pirmosios instancijos teismo teisę, priėmus apeliacinį skundą dėl dalinio sprendimo, persiųsti apeliacinės instancijos teismui tik su šiuo sprendimu susijusią bylos dalį. Esant situacijai, kai teismui nepakanka atsiųstos medžiagos, apeliacinis teismas gali pareikalauti papildomos bylos medžiagos.[13]

Civilinėje byloje Nr. e2A-489-881/2025 ieškovės kreipėsi į teismą, prašydamos įpareigoti atsakoves perskaičiuoti Rangos sutarties kainą. Pirmosios instancijos teismas nusprendė, kad ieškovės turi pagrindą reikšti reikalavimą dėl sutarties vykdymo ištaisymo ir skolos priteisimo.

Teisėjų kolegijos vertinimu, apskųsta procesinio sprendimo formuluotė reiškia, kad buvo priimtas dalinis sprendimas. Kasacinis teismas yra nurodęs, kad dalinio sprendimo reglamentavimas grindžiamas proceso koncentruotumo principu (CPK 7 str. 1 d.).

Kai byloje pareikšti keli savarankiški reikalavimai, jų išsprendimas gali užtrukti nevienodai dėl skirtingų įrodymų poreikio. Daliniu sprendimu gali būti išspręsti pakankamai savarankiški reikalavimai, kurių išsprendimas nepriklauso nuo kitų. Sprendžiant savarankiškumą, reikia atsižvelgti, ar kiekvienas reikalavimas galėtų būti nagrinėjamas atskiroje byloje ir teismas galėtų priimti galutinį sprendimą. Savarankiškumas priklauso nuo materialiųjų teisinių santykių, iš kurių reikalavimai kilę, specifikos (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2013 m. liepos 26 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-424/2013).

Dalinis sprendimas taikomas, kai byloje pateikti reikalavimai faktiniu aspektu yra sudėtingi ir dėl to netikslinga laukti, kol bus surinkti visi įrodymai visiems reikalavimams išspręsti (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2015 m. birželio 5 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-357-248/2015).

Nustatytos aplinkybės ir apskųsto sprendimo turinys leidžia daryti išvadą, kad pirmosios instancijos teismas iš esmės priėmė ne sprendimą dėl ieškinio pagrindo (CPK 261 str. 3 d.), bet dalinį sprendimą (CPK 261 str. 1 d.).

Civilinėje byloje Nr. e2A-792-889/2022 trečiasis asmuo UAB „Neringos valda“ buvo įtrauktas į bylą dėl santuokoje įgyto turto padalijimo, pareiškiant savarankiškus reikalavimus dėl 25 000 Eur skolos su palūkanomis ir bylinėjimosi išlaidų. Teismas pripažino, jog šis reikalavimas galėjo būti nagrinėjamas atskiroje byloje, todėl egzistavo sąlygos daliniam sprendimui priimti.

Kolegija nesutiko su trečiojo asmens pozicija, jog dalinio sprendimo priėmimas

---

[13] DRIUKAS, A.; VALANČIUS, V. Civilinis procesas: teorija ir praktika. III tomas. Vilnius: Teisinės informacijos centras 2007, 665 p.

užvilkino bylos nagrinėjimą – priešingai, jis sudarė sąlygas koncentruotu ir ekonomišku būdu išspręsti reikalavimą, kurio pagrįstumui įvertinti byloje buvo pakankamai duomenų.

Atsakydama į trečiojo asmens argumentą dėl kelių dalinių sprendimų priėmimo, kolegija pažymėjo, kad įstatymas jų skaičiaus neriboja. Dalinių sprendimų paskirtis – užtikrinti proceso koncentraciją, ekonomiškumą ir operatyvesnį teisinių taikos bei ginčų sprendimą.

Kolegija nesutiko su trečiojo asmens argumentu, kad antrojo dalinio sprendimo priėmimas pažeidžia ekonomiškumo ir koncentruotumo principą.

Nėra jokio pagrindo teigti, jog dalinio sprendimo priėmimas šiuo atveju vilkina bylos procesą, o proceso dalyviai patiria nepagrįstų sąnaudų – priešingai, akivaizdu, kad procesas dėl šios bylos dalies vyksta operatyviau, o finansinių sąnaudų proceso dalyviai patirtų ir apskųsdami galutinio sprendimo dalį dėl šio reikalavimo, jei šis reikalavimas būtų buvęs išspręstas galutiniu sprendimu. Atsižvelgdama į nurodytas aplinkybes, kolegija konstatuoja, jog dalinio sprendimo byloje priėmimas atitiko tiek tokio sprendimo priėmimui keliamas sąlygas, tiek tikslus užtikrinti proceso ekonomiškumo ir koncentracijos principų laikymąsi ir kuo operatyvesnį teisinės taikos tarp šalių atkūrimą.

Iš teismų praktikos matyti, kad dalinio sprendimo priėmimas reikalauja aiškiai atriboti savarankišką reikalavimą, ištirti su juo susijusius įrodymus, užtikrinti šalių teisę būti išklausytoms ir motyvuoti sprendimo pagrįstumą.

Dalinis sprendimas leidžia greičiau išspręsti savarankiškus ir pakankamai ištirtus ginčo reikalavimus, nelaukiant visų bylos klausimų išnagrinėjimo. Jis taikomas tik tada, kai reikalavimai yra pakankamai savarankiški, surinkta pakankamai įrodymų ir tai netrukdo bylos eigai. Toks sprendimas turi būti pagrįstas, motyvuotas ir nepažeisti šalių procesinių teisių.

3. Sprendimas dėl ieškinio pagrindo

3.1. Sprendimo dėl ieškinio pagrindo samprata

Sprendimas dėl ieškinio pagrindo yra naujas Lietuvos civilinio proceso institutas, įtvirtintas Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso 261 straipsnio 3 dalyje: „Sprendimu dėl ieškinio pagrindo nusprendžiama, ar atsakovas privalo atsakyti pagal ieškovo reikalavimą. Sprendimas dėl ieškinio pagrindo gali būti priimtas tuo atveju, kai kyla ginčas dėl ieškinio pagrindo ir ieškinio dydžio (priteistinos pinigų sumos, turto vertės ar rūšiniais požymiais apibūdintų daiktų kiekio), o surinktų įrodymų pakanka, kad teismas priimtų sprendimą dėl ieškinio pagrindo, ir kai tokiu būdu byla bus išnagrinėta ekonomiškiau ir greičiau. Sprendimas dėl ieškinio pagrindo yra galutinis sprendimas toje ginčo dalyje."

Nors institutas Lietuvoje taikomas palyginti neseniai, jo kilmė siejama su Vokietijos civilinio proceso kodekso 304 straipsniu[14], reglamentuojančiu preliminarų sprendimą dėl ieškinio esmės. Tačiau Lietuvos modelis nėra tapatus Vokietijos modeliui – tarp šių dviejų teisinių normų pastebimi reikšmingi procesiniai skirtumai.[15]

Vienas esminių skirtumų susijęs su bylos nagrinėjimo eiga apskundus sprendimą dėl ieškinio pagrindo. Lietuvoje skundas lemia bylos nagrinėjimo sustabdymą iki galutinio sprendimo įsiteisėjimo apeliacinėje ar kasacinėje instancijoje. Tuo tarpu Vokietijoje pirmosios instancijos teismas, šalims prašant, gali tęsti ginčo nagrinėjimą ir spręsti dėl ieškinio sumos.[16]

Skirtingas požiūris atsiskleidžia ir vertinant žodinio proceso reikšmę. Lietuvoje ginčas dėl žalos dydžio paprastai sprendžiamas rašytine tvarka, o žodinis procesas galimas tik esant šalies prašymui – tai sietina su ekonomiškumo ir proceso greitumo siekiu. Tačiau atsižvelgiant į vieną pagrindinių šio instituto tikslų – skatinti taikų šalių susitarimą – žodinis procesas turi akivaizdžių pranašumų, nes sudaro sąlygas tiesioginiam šalių dialogui ir aktyvesniam teismo taikinamajam vaidmeniui.

3.2. Priėmimo sąlygos

Sprendimas dėl ieškinio pagrindo galimas tik tada, kai egzistuoja tam tikros sąlygos, kurių visuma lemia tokio instituto tikslingumą. Teismas turi konstatuoti, kad byloje pakanka įrodymų spręsti dėl ieškinio pagrįstumo, o reikalavimo dydžio nustatymas reikalautų sudėtingo įrodinėjimo – ekspertizės ar kitų specialių tyrimų. Būtent tai atskiria šį institutą nuo kitų procesinių sprendimų.

Taip pat būtina, kad ginčas egzistuotų tiek dėl reikalavimo pagrindo, tiek dėl jo dydžio – jei atsakovas neginčija atsakomybės, o nesutinka tik dėl sumos, toks sprendimas nebūtų galimas. Institutas daugiausia taikytinas civilinės atsakomybės bylose, kuriose siekiama nustatyti, ar egzistuoja visos atsakomybės sąlygos: žala, neteisėti veiksmai, priežastinis ryšys ir kaltė. Žala laikoma esmine sąlyga, nes jos nebuvimas eliminuoja bet kokią teisinę atsakomybę.[17] Jei žalos nėra, nėra ir priežasties nagrinėti

---

[14] Tarpinis sprendimas dėl reikalavimo pagrįstumo: (1) Jeigu reikalavimo pagrįstumas ir suma yra ginčytini, teismas gali priimti preliminarų sprendimą dėl reikalavimo pagrįstumo. (2) Šis sprendimas laikomas galutiniu sprendimu dėl galimų apeliacinės instancijos priemonių; tačiau teismas, jeigu jis pripažino ieškinį pagrįstu ir jeigu buvo pateiktas atitinkamas prašymas, gali nuspręsti, kad turi būti išklausyti žodiniai argumentai dėl ieškinio sumos (vertimas iš anglų kalbos), Vokietijos Federacinės Respublikos civilinio proceso kodeksas. Suvestinė redakcija nuo 2021–10–05.

[15] 2016–11–08 Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso pakeitimo įstatymo aiškinamasis raštas

[16] Code of Civil Procedure as promulgated on 5 December 2005 (Bundesgesetzblatt (BGBl., Federal Law Gazette) I page 3202; 2006 I page 431; 2007 I page 1781), last amended by Article 1 of the Act dated 10 October 2013 (Federal Law Gazette I page 3786) and Book 10 last amended by Article 1 of the Act of 5 October 2021 (Federal Law Gazette I, p. 4607)

[17] Mizaras, V., Vileita, A., Mikelėnas, V. Civilinė teisė. Bendroji dalis

tolesnius klausimus. Vis dėlto bylose, kuriose reikalavimai grindžiami netesybomis, žalos fakto įrodinėjimas neprivalomas, nes pati prievolė atsiranda iš šalių susitarimo, tačiau ir tokiose bylose ginčas dažniausiai kyla būtent dėl dydžio.

Neteisėti veiksmai suprantami kaip teisių ar pareigų pažeidimas veikimu arba neveikimu, priežastinis ryšys turi būti tiesioginis, o kaltė vertinama tik tais atvejais, kai ji nėra preziumuojama įstatymo.[18] Tik nustačius šias aplinkybes žalos atlyginimo pareiga gali būti priskirta atsakovui. Kaltės vertinimas priklauso nuo ginčo pobūdžio. Kartais ji yra preziumuojama įstatymo, todėl papildomo įrodinėjimo nereikia, kitais atvejais jos buvimą reikia pagrįsti papildomais argumentais. Tačiau ši sąlyga yra vertinama tik tada, kai ji nėra nustatoma pagal įstatymą.[19]

Svarbu pabrėžti ir procesines sprendimo priėmimo aplinkybes. Praktikoje teismai dažnai pabrėžia, kad toks sprendimas turėtų būti priimamas ankstyvoje bylos stadijoje. Ideali situacija – kai sprendimas dėl ieškinio pagrindo priimamas jau po parengiamojo posėdžio, arba ne vėliau kaip po pirmųjų dviejų posėdžių nagrinėjant bylą iš esmės. Vis dėlto išimtiniais atvejais, pavyzdžiui, kompleksiniuose žalos atlyginimo ginčuose, toks sprendimas galimas ir vėliau, taip pat apeliacinėje instancijoje, jei pirmosios instancijos teismas jo nepriėmė.

Galiausiai svarbu pabrėžti, kad sprendimo dėl ieškinio pagrindo tikslas nėra vien proceso pagreitinimas. Teismui patvirtinus atsakomybės faktą, šalys dažnai lengviau susitaria dėl reikalavimo dydžio, todėl sprendimas dėl ieškinio pagrindo gali paskatinti taikų ginčo sprendimą ir sumažinti tolesnio proceso naštą.

3.3. Šio sprendimo teisinė reikšmė ir pasekmės

Teismo sprendimas dėl ieškinio pagrindo turi svarbią teisinę reikšmę civiliniame procese, kurie išreiškiami pačioje normoje – greitis ir ekonomiškumas. Šio sprendimo priėmimas padeda šalims ir teismui sutelkti dėmesį į ginčo esminius elementus, taip palengvinant tolimesnį bylos nagrinėjimą. Remiantis Lietuvos apeliacinio teismo bei Lietuvos Aukščiausiojo Teismo praktika, toks sprendimas gali tapti pagrindu bylos dalies nagrinėjimo stabdymui ar greitesniam jos užbaigimui taikos sutartimi, kai ginčo pagrindas jau yra nustatytas.

Abu paminėti teisės principai yra gana persipynę ir veikia kartu. Priėmus sprendimą dėl ieškinio pagrindo, teismas suteiktų didesnes galimybes per pirmąjį posėdį išnagrinėti bylą iš esmės, o tai sutaupo tiek bylos nagrinėjimo trukmę, tiek piniginius kaštus.[20]

Be to, sprendimas dėl ieškinio pagrindo sukuria aiškias teisinius padarinius: nustatytas pagrindas leidžia vykdyti ieškinio dydžio vertinimą, o nustatytas nepagrįstu-

---

18 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2008 m. spalio 13 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K–3–485/2008

19 Mizaras, V., Vileita, A., Mikelėnas, V. Civilinė teisė. Bendroji dalis

20 Laužikas E., Mikelėnas V., Nekrošius V. Civilinio proceso teisė, Tomas I. *Justitia*, Vilnius, 2003

mas gali leisti bylą užbaigti visiškai, nebelaukiant kitų susijusių bylos elementų. Tokiu būdu sprendimas mažina bylinėjimosi trukmę ir išlaidas, nes šalys neturi įrodinėti pagrindo dalies, kuri jau buvo pripažinta arba atmesta.

Teisinė reikšmė taip pat pasireiškia teismo iniciatyvos galimybe: nors CPK 261 straipsnio 5 dalis numato, kad teismas turi išklausyti šalių nuomonę dėl instituto taikymo, praktikoje matyti, kad teismas gali priimti sprendimą dėl ieškinio pagrindo ir savo iniciatyva, ypač kai tai leidžia paspartinti procesą arba išvengti bylos nepagrįsto vilkinimo. Taip pat nustatyta, kad bylose, kuriose ginčijamas tik reikalavimo dydis, o ne pagrindas, teismo sprendimo dėl ieškinio pagrindo institutas netaikomas, nes tai neatitinka proceso tikslų ir materialinių teisinių padarinių.

3.4 Teismų praktika: problemos ir pavyzdžiai, kai buvo taikomas toks sprendimas

Nors sprendimo dėl ieškinio pagrindo institutas Lietuvos civiliniame procese įtvirtintas 2017 m., praktika rodo, kad jis taikomas itin atsargiai ir fragmentiškai – bylų, kuriose jis pritaikytas, vis dar nedaug.

Vienoje iš pirmųjų bylų – ginče tarp Užstato sistemos administratoriaus ir UAB „Kauen craft“[21] – Lietuvos apeliacinis teismas konstatavo, kad sąlygos sprendimui dėl ieškinio pagrindo priimti egzistavo, tačiau nei šalys iniciatyvos nesiėmė, nei teismas pats ja nepasinaudojo. Tai atskleidė svarbią praktinę problemą: teismai linkę manyti, kad iniciatyva turėtų kilti iš šalių, nors CPK tokios pareigos nenustato. Tai rodo, kad procesinio ekonomiškumo idėja kol kas nepakankamai integruota į teisėjų praktiką.

Lietuvos apygardos teismo byloje Nr. e2-552-864/2024 nagrinėtas ginčas tarp „Berlin-Chemie AG“ ir UAB „Lex ano“ dėl neteisėto vaistinių preparatų perpakavimo ir pervardijimo. Bylos sudėtingumas paskatino teismą užimti aktyvią poziciją ir pačiam pasiūlyti taikyti CPK 261 straipsnio 3 dalį. Nors ieškovė iš pradžių nesutiko, atsakovė nepriešTaravo, ir teismas priėmė sprendimą dėl ieškinio pagrindo, motyvuodamas tuo, kad byla yra kompleksiška ir jau nagrinėta apeliacinėje bei kasacinėje instancijoje. Šis atvejis išsiskiria tuo, kad teismas pats ėmėsi iniciatyvos – tai nestandartinis, tačiau procesiškai pagrįstas elgesys.[22]

Lietuvos apeliacinio teismo byloje Nr. e2KT-98-790/2021 atsakovai prašė pirmiausia priimti sprendimą dėl ieškinio pagrindo, nes patikslinto ieškinio turinys jiems liko neaiškus ir jie nežinojo, kaip tinkamai organizuoti savo gynybą. Pirmosios instancijos teismas prašymo neišnagrinėjo ir paskyrė ekspertizę, faktiškai tęsdamas bylos nagrinėjimą iš esmės neišsprendęs preliminaraus atsakomybės klausimo. Apeliacinis teismas tokį elgesį pripažino leistinu, konstatuodamas, kad CPK nenustato konkretaus

---

[21] Lietuvos apeliacinio teismo 2018 m. kovo 7 d. nutartis, priimta civilinėje byloje Nr. e2–249–943/2018

[22] Vilniaus apygardos teismo 2024 m. spalio 1 d. sprendimas civilinėje byloje e2-552-864/2024

termino tokiam klausimui išspręsti, o teismas turi procesinę laisvę pats spręsti, kada prašymą nagrinėti.[23] Nors formaliai toks aiškinimas atitinka įstatymo tekstą, jis kelia abejonių sisteminiu požiūriu. Teismams suteikta plati diskrecija, tačiau nepateikta jokių orientacinių kriterijų, kada šis klausimas turėtų būti sprendžiamas prioritetine tvarka. Dėl to procesinio ekonomiškumo principas, kuriam institutas ir yra skirtas, praktikoje gali likti neįgyvendintas – ypač kai vėliau paaiškėja, kad ieškinio pagrindo visai nebuvo ir dalis proceso buvo nenaudinga.

4. Dalinio sprendimo ir sprendimo dėl ieškinio pagrindo taikymo praktika ir problemos

4.1. Dalinio sprendimo ir sprendimo dėl ieškinio pagrindo taikymo ypatumai ginčo teisenoje ir arbitraže

Dalinio sprendimo ir sprendimo dėl ieškinio pagrindo institutai būdingi ne tik civiliniam procesui, bet ir arbitražui, kuriame reglamentuotas dalinis arbitražo teismo sprendimo institutas. Pagal Konvencija dėl valstybių ir kitų valstybių fizinių bei juridinių asmenų investicinių ginčų sprendimo (toliau – ICSID) bylos nagrinėjimo etapų atskyrimas reiškia byloje nagrinėjamų klausimų suskaidymą į atskiras proceso stadijas, kitaip tariant – bylos nagrinėjimo etapų diferencijavimą (ICSID konvencijos 41 straipsnis).[24] Arbitražo procese šis mechanizmas dažniausiai suprantamas kaip jurisdikcijos klausimų atskyrimas nuo materialiosios teisės klausimų, tačiau pats modelis – kai pirmiausia sprendžiamas vienas klausimas, nuo kurio priklauso tolimesnis nagrinėjimas – yra artimas sprendimo dėl ieškinio pagrindo institutui.

Panašumų galima įžvelgti ir taikymo sąlygose. Kaip ir civiliniame procese, tarptautiniuose arbitražuose etapų atskyrimas niekada nelaikomas privalomu – vertinama šalių valia, jų argumentai ir tai, ar toks procesinis sprendimas realiai prisidės prie greitesnio ir ekonomiškesnio bylos išnagrinėjimo.

Lietuvos Respublikos komercinio arbitražo įstatymo 44 straipsnyje įtvirtintas dalinis arbitražo teismo sprendimas laikytinas proceso stadijų išskaidymo atitikmeniu. Šio straipsnio 3 dalies 1 punktas numato dalinio sprendimo priėmimą dėl arbitražo teismo kompetencijos, o 3 dalies 2 punktas – dėl savarankiškų reikalavimų, kylančių iš materialinių teisinių santykių.[25] Tokie savarankiški reikalavimai gali būti suprantami kaip atsakomybės ir piniginio reikalavimo dydžio atskyrimas, kuris savo esme atitinka teismo sprendimo dėl ieškinio pagrindo institutą.

---

[23] Lietuvos apeliacinio teismo 2021 m. gruodžio 16 d. nutartis civilinėje byloje e2KT-98-790/2021

[24] Konvencija dėl valstybių ir kitų valstybių fizinių bei juridinių asmenų investicinių ginčų sprendimo. Valstybės žinios, 2002–12–04, Nr. 115–5137

[25] Lietuvos Respublikos komercinio arbitražo įstatymas (1996). Valstybės žinios, 1996– 05–02, Nr. 39–961

Pažymėtina, kad šis institutas komercinio arbitražo įstatyme atsirado dar 2012 m., gerokai anksčiau nei analogiškas institutas buvo įtvirtintas civiliniame procese.

Arbitražo praktika taip pat patvirtina proceso stadijų išskaidymo artimumą sprendimui dėl ieškinio pagrindo. Nors arbitražo sprendimai paprastai yra konfidencialūs, tam tikri tarptautiniai sprendimai yra viešai prieinami. PCA byloje Nr. 2016–39 buvo taikytas materialių reikalavimų išskaidymas, atskiriant sutarties pažeidimo nustatymą nuo žalos dydžio vertinimo, taip sukuriant struktūrinę sąsają su civilinio proceso institutais.[26]

Šį požiūrį papildo ieškinio dėl pripažinimo institutas arbitraže, kuris leidžia pasiekti iš esmės panašų efektą kaip civiliniame procese taikomas etapų išskaidymas. Pateikus tokį ieškinį, dėmesys pirmiausia sutelkiamas į pagrindinį teisinį klausimą – ar tam tikri teisiniai santykiai egzistuoja, o antriniai aspektai, tokie kaip žalos dydis ar konkrečių prievolių apimtis, paliekami vėlesniam nagrinėjimui. Toks modelis leidžia efektyviai valdyti ginčo eigą, sumažinti bylinėjimosi išlaidas ir anksti užtikrinti šalių teisinį aiškumą. Dėl to ieškinys dėl pripažinimo arbitraže vertintinas ne tik kaip savarankiška procesinė priemonė, bet ir kaip strategija, struktūriškai artima sprendimui dėl ieškinio pagrindo, kai ginčo išsprendimas sąmoningai padalijamas į nuoseklius etapus.

4.2. Praktinės kliūtys – skirtinga teismų praktika ir jos suvienodinimo poreikis

Dalinis sprendimas ir sprendimas dėl ieškinio pagrindo, nors ir panašūs, nėra tapatūs institutai, o jų atskyrimo problema iškyla ir praktikoje. Daliniu sprendimu galutinai išsprendžiama ginčo dalis, kai byloje keli reikalavimai ir surinkti įrodymai leidžia nuspręsti dėl vieno ar kelių jų. Sprendimu dėl ieškinio pagrindo sprendžiama, ar atsakovas apskritai privalo atsakyti pagal ieškinį – tai galima, kai ginčas sukasi ir apie ieškinio pagrindą, ir apie jo dydį.

Lietuvos teismų praktika šiuo klausimu kol kas nevienalytė. LAT byloje Nr. e3k-3-16-403/2022 atsakovė tvirtino, kad pirmosios instancijos teismas klaidingai priėmė dalinį sprendimą, nes sprendžiamoji ginčo dalis atitiko ne dalinio sprendimo, o sprendimo dėl ieškinio pagrindo sudėtį, taip atskleidžiant praktinę šių institutų painiavą.[27]

LAT nutartyje Nr. e3k-7-74-611/2021 pripažinta, kad ginčas dėl draudimo išmokos dydžio gali būti žymiai sudėtingesnis nei klausimas dėl įvykio pripažinimo draudžiamuoju tiek įrodinėjimo sudėtingumo, tiek sąnaudų prasme, todėl teismas turi teisę priimti dalinį sprendimą.[28] Atkreipiamas dėmesys į tai, kad tokiu atveju teismas turi teisę priimti CPK 261 straipsnyje įtvirtintą dalinį sprendimą. Atsižvelgdamas į tai, LAT

---

[26] Nuolatinio arbitražo teismo (PCA) byla Nr. 2016–39

[27] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2022 m. birželio 16 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e3k-3-16-403/2022

[28] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2021 m. gegužės 26 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e3k-7-74-611/2021

šioje byloje pripažino, kad atsižvelgiant į nurodytus kasacinio teismo išaiškinimus ir tai, kad nagrinėjamu atveju pirmosios instancijos teismas, priimdamas dalinį sprendimą, nenagrinėjo klausimo dėl mokėtinos draudimo išmokos dydžio, atsakovės argumentai yra teisiškai nepagrįsti, nes piniginis žalos klausimas yra vienas iš pagrindinių aspektų norint priimti sprendimą dėl ieškinio pagrindo. Tokia LAT praktiką galima vertinti kritiškai, nes ji faktiškai eliminuoja galimybę savarankiškai spręsti draudžiamojo įvykio buvimo klausimą ir verčia šalis iš karto imtis viso apimties priteisimo ginčo, net kai žalos dydžio nustatymas yra itin sudėtingas ir reikalaujantis didelių finansinių išteklių.

Dalinio sprendimo institutas tokiu atveju leistų pirmiausia išspręsti teisiškai aiškesnį klausimą – ieškinio pagrindą, o sudėtingesnį žalos dydžio nustatymą perkelti į vėlesnę proceso stadiją. Tai užtikrintų proceso ekonomiškumą ir stiprintų teisinį tikrumą, nes šalys dar prieš nagrinėjant piniginių reikalavimų apimtį žinotų, ar apskritai egzistuoja atsakomybės pagrindas, o tai dar labiau pagrindžia ieškinio pagrindo ir priteistinos sumos atribojimo sisteminį pagrįstumą.

Vieną aiškiausių šių institutų atribojimų pateikė Lietuvos apeliacinis teismas byloje Nr. e2A–40–381/2019, pabrėždamas, kad reikalavimų savarankiškumas priklauso nuo materialiųjų teisinių santykių pobūdžio: jeigu pagal materialinę teisę galima išspręsti vieną reikalavimą neišsprendus kitų, toks reikalavimas laikytinas savarankišku ir gali būti nagrinėjamas daliniu sprendimu, net jei reikalavimai tarpusavyje susiję.[29]

Toje pačioje nutartyje išaiškinta, kad sprendimas dėl ieškinio pagrindo galimas, kai ginčas kyla tiek dėl ieškinio pagrindo, tiek dėl jo dydžio, surinktų įrodymų pakanka išspręsti atsakovo atsakomybės klausimą ir teismas pagrįstai mano, jog toks proceso organizavimas leis bylą išnagrinėti greičiau ir ekonomiškiau.

Esminis skirtumas atsiskleidžia per reikalavimų pobūdį: daliniu sprendimu sprendžiami materialiojo pobūdžio reikalavimai, galintys egzistuoti atskirose bylose, o sprendimu dėl ieškinio pagrindo tik konstatuojama atsakovo pareiga atsakyti pagal ieškinį – pats savaime toks sprendimas materialinių teisinių padarinių nesukelia. Nors praktikoje dar pasitaiko sunkumų atribojant šiuos institutus, teismų praktikos pagalba nuosekliai dirbama siekiant, kad jie būtų atskirti ne tik teoriškai, bet ir praktiškai.

Išvados:

- Dalinis sprendimas ir sprendimas dėl ieškinio pagrindo yra skirtingi procesiniai institutai: dalinis sprendimas galutinai išsprendžia savarankišką reikalavimą, o sprendimas dėl ieškinio pagrindo tik nustato atsakovo atsakomybės pagrindą, palikdamas žalos dydžio klausimą vėlesniam nagrinėjimui.
- Sprendimo dėl ieškinio pagrindo taikymo praktika Lietuvoje dar nėra gausi, todėl egzistuoja padidėjusi klaidingo taikymo rizika, kurią mažina nuoseklus doktrininis ir lyginamasis šio instituto aiškinimas.

---

[29] Lietuvos apeliacinio teismo 2019 m. vasario 12 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e2A–40–381/2019

- Arbitraže abu institutai taikomi lanksčiau nei ginčo teisenoje, nes tribunolas nėra saistomas tokių griežtų procesinių reikalavimų.
- Netinkamas šių institutų atskyrimas pažeidžia proceso ekonomiškumo ir koncentruotumo principus bei šalių teisę į greitą ir teisingą bylos išnagrinėjimą.

Conclusions:

- The grounds for applying a judgment on the basis of the claim differ from those of a partial judgment, as the former requires the establishment of civil liability, while the latter concerns independent claims.
- The appeal procedures for these institutions differ and affect the procedural rights of the parties.
- The main distinction between the two institutions lies in their legal purpose and procedural consequences.
- Improper application of these institutions may lead to procedural inefficiency and legal uncertainty.
- Both institutions may be applied in contentious proceedings and arbitration, although arbitration allows greater procedural flexibility.

Šaltiniai

Teisės norminiai aktai:

Regioniniai teisės norminiai aktai:

Konvencija dėl valstybių ir kitų valstybių fizinių bei juridinių asmenų investicinių ginčų sprendimo. Valstybės žinios, 2002–12–04, Nr. 115–5137.

Nacionaliniai teisės norminiai aktai:

2016–11–08 Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso pakeitimo įstatymas (2016). TAR, 2016–11–17, Nr. 26956;

Lietuvos Respublikos komercinio arbitražo įstatymas (1996). Valstybės žinios, 1996– 05–02, Nr. 39–961.

Užsienio valstybių nacionaliniai teisės norminiai aktai:

Vokietijos Federacinės Respublikos civilinio proceso kodeksas. Suvestinė redakcija nuo 2021–10–05.

Mokslinė literatūra:

Mikelėnas V., Arbitražinio susitarimo pažeidimas ir pažeidimo teisiniai padariniai. Arbitražas. Teorija ir praktika. 2019 (V) 3-14.

Mikelėnas, V., Nekrošius, V., Zemlytė, E. Lietuvos Respublikos komercinio arbitražo teismo komentaras. Vilniaus universitetas. Vilnius, 2010;

Mizaras, V., Vileita, A., Mikelėnas, V. Civilinė teisė. Bendroji dalis. Justitia, Vilnius, 2008.

LAUŽIKAS, E.; et al., Lietuvos Respublikos Civilinio proceso kodekso komentaras. II-III Dalys. Vilnius: Justitia 2005;
Laužikas E., Mikelėnas V., Nekrošius V. Civilinio proceso teisė. Tomas I. Justitia, Vilnius, 2003;
DRIUKAS, A.; VALANČIUS, V. Civilinis procesas: teorija ir praktika. III tomas. Vilnius: Teisinės informacijos centras 2007.

Teismų praktika:

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2008 m. spalio 13 d. nutartis, priimta civilinėje byloje Nr.3K–3–485/2008;
Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2013 m. balandžio 19 d. nutartis, priimta civilinėje byloje Nr. 3K–3–241/2013;
Vilniaus apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus 2019 m. balandžio 3 d. sprendimas, priimtas civilinėje byloje Nr. e2–2970–585/2019;
Lietuvos apeliacinio teismo 2020 m. kovo 26 d. nutartis, priimta civilinėje byloje Nr. 2A–11–798/2021);
Vilniaus apygardos teismo 2025 m. balandžio 15 d. nutartis civilinėje byloje e2A-841-967/2025;
Lietuvos apeliacinio teismo 2018 m. kovo 7 d. nutartis, priimta civilinėje byloje Nr. e2–249–943/2018;
Vilniaus apygardos teismo 2024 m. spalio 1 d. sprendimas civilinėje byloje e2-552-864/2024;
Lietuvos apeliacinio teismo 2021 m. gruodžio 16 d. nutartis civilinėje byloje e2KT-98-790/2021;
Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2021 m. gegužės 26 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e3k-7-74-611/2021;
Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2022 m. birželio 16 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e3k-3-16-403/2022;
Lietuvos apeliacinio teismo 2019 m. vasario 12 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e2A–40–381/2019;
Klaipėdos apylinkės teismo 2022 m. gegužės 20 d. nutartis civilinėje byloje e2A-792-889/2022;
Nuolatinio arbitražo teismo (PCA) byla Nr. 2016–39.

Kiti šaltiniai:

2016–11–08 Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso pakeitimo įstatymo aiškinamasis raštas;
Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2015 m. rugsėjo 16 d. nutarimas Nr. 985 „Dėl Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso pakeitimo įstatymo, Lietuvos Respublikos komercinio arbitražo įstatymo Nr. I-1274 9, 41 ir 50 straipsnių pakeitimo įstatymo, Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 3.183 straipsnio pakeitimo įstatymo ir Lietuvos Respublikos prokuratūros įstatymo Nr. I-599 15 ir 19 straipsnių pakeitimo įstatymo projektų pateikimo Lietuvos Respublikos Seimui“ (TAR, 2015-09-21, Nr. 2015-14005Respublikos Seimui“ (TAR, 2015-09-21, Nr. 2015-14005).

https://doi.org/10.15388/TMP.2026.6

Eutanazija ir padėjimas nusižudyti / teisė į mirtį ir baudžiamoji atsakomybė

Eglė Razmaitė, Viktorija Grigūnaitė

Vilniaus universiteto Teisės fakulteto
3 kurso studentės
Saulėtekio al. 9 – I rūmai, 10222 Vilnius
El. paštas: egle.razmaite@tf.stud.vu.lt, viktorija.grigunaite@tf.stud.vu.lt

Mokslinio straipsnio akademinė kuratorė: asist. dr. Laura Šivickaitė-Moldarienė
El. paštas: laura.sivickaite@tf.vu.lt

Santrauka: *Straipsnio tikslas – išanalizuoti eutanazijos, kaip teisės į mirtį, ir baudžiamosios atsakomybės už padėjimą nusižudyti, kaip teisės į mirtį uždraudimo, dermę. Straipsnyje analizuojamas eutanazijos reglamentavimas ir paplitimas pasaulyje, jos įtvirtinimo Lietuvoje galimybė, šio instituto atitiktis pamatiniams konstituciniams principams, etikai ir religijai. Taip pat skiriamas dėmesys padėjimo nusižudyti nusikaltimui, atskleidžiant jo teisinę prigimtį, analizuojant sudėties ypatumus, taikymo problemas ir santykį su eutanazijos institutu.*

Reikšminiai žodžiai: *eutanazija, teisė į gyvybę, teisė į mirtį, teisė į orumą, baudžiamoji atsakomybė.*

Summary: *The purpose of this article is to analyze the compatibility of euthanasia, as the right to die, and criminal liability for assisting suicide , as the prohibition of the right to die. The article analyzes the regulation and prevalence of euthanasia around the world, the possibility of its establishment in Lithuania, and the compliance of this institution with fundamental constitutional principles, ethics, and religion. It also focuses on the crime of assisting suicide, revealing its legal nature, analyzing its specific features, problems of application, and relationship with institution of euthanasia.*

Keywords: *euthanasia, right to life, right to death, right to dignity, criminal liability.*

Įvadas

Straipsnio aktualumas. Kiekvienas naujas teisinio reguliavimo klausimas pirmiausia yra vertinamas Lietuvos Respublikos Konstitucijos reguliavimo rėmuose. Antai Konstitucijos 19 straipsnyje nurodyta, kad žmogaus teisę į gyvybę saugo įsta-

Copyright © Eglė Razmaitė, Viktorija Grigūnaitė, 2026. Published by Vilnius University Press.
This is an Open Access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License (CC BY), which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original author and source are credited.

tymas[1]. Tai suponuoja valstybės pareigą užtikrinti, kad teisė į gyvybę būtų gerbiama ir saugoma. Niekas negali gyvybės savavališkai atimti, o tais atvejais, kai asmens gyvybei kyla reali grėsmė, atsiranda pareiga bet kokiomis teisėtomis priemonėmis ją išsaugoti. Tačiau šalia pastarosios teisės egzistuoja ir kita, ne mažiau svarbi teisė, tai žmogaus teisė į orumą, įtvirtinta Konstitucijos 21 straipsnyje[2].

Orumas yra neatsiejama asmens teisė, kuri yra susijusi su vidiniu savęs vertinimu. Orus yra žmogus, kuris vadovaudamasis savo įsitikinimais bei vertybėmis, geba priimti sprendimus ir pasirinkti savo elgesio variantą. Sistemiškai aiškinant žmogaus teisę į gyvybę kartu su teise į orumą, galima daryti išvadą, kad žmogus turi teisę gyventi orų gyvenimą. Tačiau kyla klausimas, ar orumas dingsta kartu su gyvybe, ar žmogaus teisė į orumą apima ne tik teisę gyventi orų gyvenimą, bet ir teisę oriai mirti? Eutanazijos įteisinimas Lietuvoje būtų komplikuotas, sisteminis ir ilgas procesas, tačiau pati idėja yra verta dėmesio. Tinkamas šio klausimo reguliavimas leistų suderinti žmogaus teisę į orumą su valstybės pareiga saugoti gyvybę, aiškiai apibrėžtų medicinines ir teisines eutanazijos taikymo sąlygas, sumažintų piktnaudžiavimo riziką.

Straipsnio tikslas. Išanalizuoti eutanazijos, kaip teisės į mirtį instituto, ir baudžiamosios atsakomybės už padėjimą nusižudyti, kaip teisės į mirtį uždraudimo, dermę.

Darbo uždaviniai:

- Išanalizuoti eutanazijos – kaip teisės į mirtį – sampratą ir jos santykį su teise į orumą.
- Ištirti Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso (toliau – BK) 134 straipsnyje nurodyto nusikaltimo – padėjimo nusižudyti – reguliavimą Lietuvoje ir kitose valstybėse, atriboti šį institutą nuo eutanazijos.
- Įvertinti eutanazijos įteisinimo galimybę Lietuvos Respublikoje, atsižvelgiant į vyraujančius etinius, religinius ir moralinius požiūrius.

Šio darbo objektas. Eutanazijos ir padėjimo nusižudyti institutų turinys ir santykis.

Tyrimo metodai. Istoriniu metodu siekta atskleisti eutanazijos idėjos raidą, išanalizuoti buvusius įstatymo projektus ir išnagrinėti padėjimo nusižudyti institutą. Sisteminis ir analizės metodai taikyti nagrinėjant Lietuvos ir užsienio autorių požiūrį į eutanaziją, užsienio teismų praktiką bei legalizavimo argumentus. Lyginamuoju metodu lyginama skirtinga šalių praktika tarpusavyje, taip siekiant nustatyti gerosios praktikos pavyzdžius.

Literatūros šaltiniai. Rašant straipsnį, analizuotos įvairios Lietuvos ir užsienio autorių publikacijos, pavyzdžiui, A. Baranskaitės ir J. Prapiesčio „Eutanazija ir bau-

---

1 Lietuvos Respublikos Konstitucija. Lietuvos Respublikos piliečių priimta 1992 m. spalio 25 d. referendume. *Valstybės žinios*, 1992, 33-1014.

2 Lietuvos Respublikos Konstitucija. Lietuvos Respublikos piliečių priimta 1992 m. spalio 25 d. referendume. *Valstybės žinios*, 1992, 33-1014.

džiamoji atsakomybė“, K. Annadurai, R. Danasekaran, G. Mani „Euthanasia: right to die with dignity“. Nagrinėti Lietuvos Respublikos norminiai teisniai aktai, Europos Žmogaus Teisių Teismo ir užsienio valstybių jurisprudencija.

Eutanazijos samprata

Eutanazija – tai tarsi paciento mirties paspartinimas, siekiant išvengti tolesnių kančių[3]. Tokios šalys kaip Belgija, Kanada, Ispanija jau legalizavo šį institutą ir suteikė teisė asmenims oriai užbaigti savo gyvenimą. Neseniai jų pavyzdžiu pasekė ir Urugvajus, įteisinęs savižudybę su pagalba piliečiams, sergantiems nepagydoma liga[4]. Šios tendencijos rodo besikeičiančias šalių nuostatas į žmogaus gyvybės ir orumo klausimus.

Pasak V. Žukaitės, eutanazija senovės Graikijoje reiškė ramią, lengvą mirtį arba garbingą žūtį kare. Iki pat XIX a. pabaigos ši sąvoka reiškė palydėjimą mirtin, t. y. slaugos priemones, nuskausminimą, buvimą kartu su ligoniu, ir tik nuo XIX a. pabaigos atsirado šiuolaikinė eutanazijos samprata – paciento nužudymas jo paties pageidavimu[5]. Eutanazijos sąvoka pirmą kartą aiškiai pavartota tik XVI a., kai F. Bacon pristatė idėją apie „malonią“ mirtį. Iš esmės filosofas pateikė pirmąją organizuotos eutanazijos sistemos idėją, pagal kurią tie, kurie kenčia nuo skausmingų ir beviltiškų ligų, yra padedami ir skatinami magistratų bei kunigų komisijos priimti savalaikę ir „malonią“ mirtį. Autorius kritiškai vertino gydytojų siekį išsaugoti gyvybę bet kokia kaina[6]. Pasak R. Dworkin, kiekvienas, kuris ketina rimtai traktuoti žmogaus teises ir laisves, turi priimti nors ir miglotą, bet galingą žmogaus orumo idėją[7].

Eutanazijos kilmės teorija taip pat yra siejama su Hipokrato priesaika. Hipokratas (apie 460–apie 370 pr. Kr.) – žymiausias Antikinės Graikijos gydytojas, dar vadinamas „medicinos tėvu“, bene labiausiai žinomas dėl jo vardu pavadintos priesaikos. Jis teigė, kad gydytojas težinantis tik mediciną, medicinos nežino[8]. Hipokrato priesaiko-

---

[3] ANNADURAI Kalaivani, DANASEKARAN Raja, MANI Geetha (2014). Euthanasia: right to die with dignity. *Journal of Family Medicine and Primary Care,* 3(4), 477 [interaktyvus]. https://pmc.ncbi.nlm.nih.gov/articles/PMC4311376/.

[4] Uruguay law on Dignified Death; Euthanasia (2025). No. 20431 [interaktyvus]. https://www.impo.com.uy/bases/leyes/20431-2025.

[5] ŽUKAITĖ, Viltė (2013–03–27). Eutanazija: noras numirti ar pagalbos šauksmas? [interaktyvus]. https://www.bernardinai.lt/2013-03-27-vilte-zukaite-eutanazija-noras-numirti-ar-pagalbos-sauksmas/.

[6] FATTORI, Marta (2016). Prolongatio Vitae and Euthanasia in Francis Bacon. Iš: GIGLIONI, Guido, A.T. LANCASTER, James, CORNEANU, Sorana, JALOBEANU, Dana (ed.) (2016). *Francis Bacon on Motion and Power.* Springer, 125.

[7] DWORKIN, Ronald (1977). Taking Rights Seriously. United States: Harvard University Press, 198.

[8] ŠIVICKAITĖ–MOLDARIENĖ, Laura (2024). *Teismo eksperto mokslinės-praktinės ir procesinės kompetencijos vertinimo ypatumai ir pasekmės teisingam teismo sprendimui*. Daktaro disertacija, socialiniai mokslai, teisė, Vilniaus universitetas. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.

je teigiama, kad gydytojo pagrindinė prievolė – saugoti žmogaus gyvybę ir jos neliečiamumą nuo pat pradėjimo iki natūralios mirties, vengiant tyrimo ir gydymo metodų, žalingų žmogaus gyvybei ir sveikatai. Priesaika reikšminga tuo, kad Hipokratas profesionalumą ir mokslinį požiūrį susiejo su etiškai atsakingos veiklos reikalavimais. Tai vienas iš pirminių šaltinių, kurie pabrėžia, jog gydytojo pareiga neapsiriboja vien tik paciento gyvybės išsaugojimu, bet apima ir atsakomybę už kančių mažinimą gydymo procese[9].

Taigi eutanazijos tikslas yra palengvinti žmogaus kančią ir užtikrinti orią mirtį. Žmonės, palaikantys savanoriškąją eutanaziją, teigia, kad asmuo turi atitikti eutanazijos sąlygas ir ji gali būti taikoma tik tam tikromis, aiškiomis situacijomis. Visų pirma, asmuo serga nepagydoma liga, antra, egzistuoja mažai tikimybių, kad bus išrasti gydymo metodai, kurie atneš naudos likusiam jo gyvenimui. Taip pat nustatoma, kad asmuo kenčia nepakeliamą skausmą, yra pateikęs savanorišką prašymą numirti. Ir paskutinė sąlyga – jis be pagalbos negali nutraukti savo gyvenimo[10]. Apibendrinant išvardintas sąlygas galima sakyti, kad asmuo siekia nutraukti savo gyvenimą, nes jis sukelia jam daug skausmo, nebėra teigiamų perspektyvų išgyti ir asmuo nori, kad jo gyvenimas būtų orus, apimant ir pasitraukimą iš jo. Tačiau svarbu pabrėžti, kad eutanazija skirstoma į rūšis pagal skirtingus kriterijus. Visų pirma, eutanazija skirstoma pagal veikimo pobūdį į aktyviąją ir pasyviąją, pagal paciento valią – savanoriška, nesavanorišką ir priverstinę[11]. Prieš tai minėtos sąlygos autorių naudojamos kalbant apie savanorišką eutanaziją.

Esminis skirtumas, leidžiantis atriboti aktyviąją eutanaziją nuo pasyviosios, atsiskleidžia per veikos objektyviąją pusę. Aktyvi eutanazija reiškia, kad paciento mirtis buvo sukelta aktyviais gydytojo veiksmas, pavyzdžiui, suleidžiant tam tikrus medikamentus. Ši forma kelia daugiausiai visuomenės diskusijų, nes prieštarauja ir tiesiogiai pažeidžia medicinoje vartojamą principą „nekenk". Taip pat yra išskiriamos dvi aktyviosios eutanazijos formos, kurios priklauso nuo naudojamos technikos. Pirmoji, greita mirtis, kai paciento gyvybė nutrūksta per itin trumpą laiką, 5-30 minučių, ir antroji, kurios metu laikas prailgėja iki kelių valandų[12]. Tam tikra prasme aktyviąją eutanaziją galime lyginti su mirties bausme, kuri įvykdoma suleidžiant mirtinus vaistus.

---

9 ČIURLIONIS, Jonas (2021). Herakleitas ir Hipokratas: elementų paradigma. *Problemos*, 100, 52 [interaktyvus]. https://www.journals.vu.lt/problemos/en/article/view/24898/24153.

10 YOUNG, Robert (2024). Voluntary Euthanasia. *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* [interaktyvus]. https://plato.stanford.edu/archives/spr2024/entries/euthanasiavoluntary/#FiveCondOftePropNeceForCandForVoluEuth.

11 ČEKANAUSKAITĖ, Asta (2023–08–29). Eutanazija ir savižudybė su pagalba [interaktyvus]. https://bioetika.lrv.lt/lt/bioetikos-problemos/eutanazija-ir-savizudybe-su-pagalba/.

12 VAN DER MEER, Cor (1988). Euthanasia: A Definition and Ethical Conditions. *Journal of Palliative Care*, 4, 103.

Pasyvi eutanazija nurodo gydytojo susilaikymą nuo tam tikrų veiksmų, kuris tampa paciento mirties priežastimi, pavyzdžiui medikamentų neskyrimas, chirurginės operacijos neatlikimas, kitaip vadinami gydymo netaikymu ar nutraukimo atvejai[13]. Svarbu akcentuoti, kad pasyvios eutanazijos atveju neatliekamas gydymas turi turėti aiškų tikslą nutraukti paciento gyvenimą.

Eutanazija dar skirstoma į savanorišką ir nesavanorišką. Čia svarbus žmogaus valios aspektas ir jos pareiškimas. Nesavanoriškos eutanazijos atveju pacientas neišreiškia valios nutraukti savo gyvenimą, tai už jį padaro kiti asmenys, artimieji ar gydytojai, vadovaudamiesi paciento gerove ir medicininėmis prognozėmis. Lietuvos bioetikos komitetas teigia, kad „nesavanoriška eutanazija vadinama tuomet, kai pacientas negali pats apsispręsti, t. y. numarinamas jau netekęs sąmonės (ir tokio pageidavimo neišreiškęs būdamas sąmoningas) arba nekompetentingas pacientas"[14]. Taigi, esminis skirtumas yra paciento negalėjimas apsispręsti. Jeigu pacientas sąmoningas ir sugeba išreikšti savo apsisprendimą, nustatoma, kad jis yra visiškai veiksnus, atliekama savanoriška eutanazija. Siekiant pilnaverčio paciento apsisprendimo, jam turi būti suteikiama visa reikalinga informacija apie ligą, gydymo perspektyvas, taip pat pacientas turi suvokti visą informaciją, draudžiamos visos prievartos priemonės. Būtent ši forma naudojama šalyse, kuriose legalizuota eutanazija, antai, Nyderlanduose, Belgijoje, Kanadoje.

Priverstinė eutanazija yra atlieka tiek asmeniui, kuris negalėjo, t. y. buvo nekompetentingas išreikšti savo valią, tiek asmeniui, kuris nesutiko su eutanazijos įvykdymu[15]. Laikytina, kad toks asmens gyvybės atėmimas, prieš jo valia yra amoralus, prieštaraujantis tiek teisės, tiek moralės normoms ir laikytinas nužudymu, už kuri kyla baudžiamoji atsakomybė.

Eutanazijos idėją jau ne vieną kartą bandyta įtvirtinti Lietuvos teisės sistemoje, tačiau nesėkmingai. 2012 m. įregistruotas įstatymo projektas dėl eutanazijos[16]. Projekte buvo numatyta, kokiomis sąlygomis eutanazija galėtų būti taikoma. 2014 m. buvo pakartotinai pateiktas įstatymo projektas, o 2015 m. buvo pakoreguotas projektas ir vėl iškelta eutanazijos idėja[17]. Projekte numatyti du atvejai, kada galima eutanazija:

---

[13] ČEKANAUSKAITĖ, Asta (2023–08–29). Eutanazija ir savižudybė su pagalba [interaktyvus]. https://bioetika.lrv.lt/lt/bioetikos-problemos/eutanazija-ir-savizudybe-su-pagalba/.

[14] ČEKANAUSKAITĖ, Asta (2023–08–29). Eutanazija ir savižudybė su pagalba [interaktyvus]. https://bioetika.lrv.lt/lt/bioetikos-problemos/eutanazija-ir-savizudybe-su-pagalba/.

[15] NARBEKOVAS, Andrius (2008). Eutanazijos terminų vartojimo bioetikoje bei teisėje problematika Lietuvoje. Jurisprudencija, 12 (114), 31 [interaktyvus]. file:///C:/Users/HP/Downloads/%23%23common.file.namingPattern%23%23%20(27).pdf.

[16] Lietuvos Respublikos eutanazijos įstatymo projektas Nr. XIP–4142 (2012–03–02) [interaktyvus]. seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAP/TAIS.419180?positionInSearchResults=2&searchModelUUID=a050bffc-a2f4-4e57-bd6b-f2e8984765a7.

[17] Lietuvos Respublikos eutanazijos įstatymo projektas. Nr. XIIP–2071 (2014–08–12) [interaktyvus]. seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAP/e03fae30220811e4988dd8c7447f8ac5?positionInSearchResults=1&searchModelUUID=42bcfc9b-ec84-44aa-8adb-63eb268b0aff.

kai pacientas sąmoningas, tačiau patiria nuolatines ir nepakeliamas fizines, dvasines kančias, arba kai pacientas nesąmoningas, bet nėra pagrindo manyti, kad ateityje jis taps sąmoningas.

Nyderlandai yra pirmoji valstybė pasaulyje, 2002 m. legalizavusi eutanaziją. Nyderlanduose 2024 m. užfiksuota apie 10 tūkstančių eutanazijos atvejų[18]. Iš pateiktos statistikos matyti, kad šalyje šis institutas populiarėja ir yra priimtinas asmenims, kurie serga sunkiomis, nepagydomomis onkologinėmis ligomis. Išleistame teisės akte įteisinama savanoriška eutanazija, taip pat ir padėjimas nusižudyti[19]. Šiame akte tiksliai nustatomos procedūros ir reikalavimai, kurių privaloma laikytis gydytojams, praktikuojantiems eutanaziją. Eutanazija Nyderlanduose yra tiksliai reguliuojama, nustatomos aiškios sąlygos, kurių reikia laikytis tiek pacientui, tiek asmeniui atliekančiam šios veiksmus.

2016 m. savanorišką eutanaziją įteisino ir Kanada, dar kitaip vadinama Medical Assistance in Dying (MAID), apimanti tiek eutanaziją, tiek ir pagalbą nusižudant. Šalies požiūris į šį institutą pasikeitė kai Kanados Aukščiausiasis teismas byloje Carter v. Canada nustatė, kad uždraudžiant pagalbą nusižudant, pažeidžiamos žmogaus laisvės ir teisės, nepagrįstai riboja asmens teisę oriai numirti[20]. Tai lėmė medicininės pagalbos mirštant įteisinimą visoje Kanadoje, nustatant griežtas sąlygas[21]. Šiuo įstatymu sveikatos priežiūros specialistai atleidžiami nuo baudžiamosios atsakomybės už žmogaus nužudymą, jei padedama asmeniui nusižudyti. Svarbu paminėti, kad kol kas Kanadoje eutanazija leistina tik sergant nepagydoma liga, tačiau daug kritikos susilaukia numatomas įstatymo pakeitimas 2027 m., kuriuo siekiama įteisinti eutanaziją ir tokiais atvejais, kai asmuo serga psichine liga, pavyzdžiui depresija ar asmenybės sutrikimu[22].

Taigi, apibendrinat galima teigti, kad eutanazija išlieka aktualiu klausimu. Vis daugiau valstybių ją legalizuoja, pabrėždamos teisę į orią mirtį, tuo tarpu Lietuvoje buvo tik du nesėkmingi įstatymo projektai. Kitų šalių patirtis rodo, kad eutanazija gali būti saugiai reglamentuota, nustatant aiškias sąlygas ir procedūras. Visgi, svarbu pabrėžti,

---

18 REGIONAL EUTHANASIA REVIEW COMMITTEES (2025). *Annual Report 2024.* [interaktyvus]. https://www.euthanasiecommissie.nl/site/binaries/site-content/collections/documents/2024/03/24/index/rte-annual-report-2024.pdf.

19 Dutch law of Termination of life on request and assisted suicide. 2000– 2001, 26 691, no 137 [interaktyvus]. https://wfrtds.org/dutch-law-on-termination-of-life-on-request-and-assisted-suicide-complete-text.

20 Kanados Aukščiausiojo teismo 2015 m. vasario 6 d. sprendimas byloje *Carter prieš Kanadą* Nr. 35591.

21 The criminal code of Canada. R.S.C., 1985, c. C-46 [interaktyvus]. https://laws-lois.justice.gc.ca/eng/acts/C-46/FullText.html.

22 GOVERMENT OF CANADA (2024–02–01). The Government of Canada introduces legislation to delay medical Assistance in Dying expansion by 3 years [interaktyvus]. https://www.canada.ca/en/health-canada/news/2024/02/the-government-of-canada-introduces-legislation-to-delay-medical-assistance-in-dying-expansion-by-3-years.html.

kad tik savanoriška eutanazija laikoma etiškai pateisinama, o vieningos nuomonės dėl jos veikimo pobūdžio, aktyvios ar pasyvios, nėra.

Padėjimas nusižudyti

Eutanazija ir padėjimas nusižudyti dažnai tapatinami, o visuomenėje kartais laikomi sinonimais. Nors šie du institutai turi tam tikrų panašumų, jų negalima tapatinti. Nagrinėjant eutanazijos legalizavimo galimybes, itin svarbu ją aiškiai atriboti nuo panašių veiksmų. Todėl būtina detaliai įsigilinti į BK 134 straipsnį, kuriame reglamentuojama atsakomybė už padėjimą nusižudyti.

BK 134 straipsnyje numatyta baudžiamoji atsakomybė tam, kas beviltiškai sergančio žmogaus prašymu padėjo jam nusižudyti[23]. Pabrėžtina, kad už savižudybę BK nėra numatyta atsakomybė, todėl asmuo, pasirinkęs pats sau atimti gyvybę, nepadaro nusikalstamos veikos. A. Baranskaitės ir J. Prapiesčio teigimu, BK 134 straipsnis de facto kriminalizavo iki tol teisėtos pasyviosios savanoriškos eutanazijos atvejus. Autoriai nurodo, kad toks teisinis reglamentavimas sumažina tiek aktyviosios, tiek pasyviosios eutanazijos legalizavimo galimybes Lietuvoje, nes kiekvienam asmeniui, padėjusiam beviltiškai sergančiam ligoniui pasitraukti iš gyvenimo, turi būti inkriminuojamas BK 134 straipsnis[24].

Siekiant tinkamai suprasti ir kvalifikuoti šią veiką derėtų išanalizuoti šios nusikalstamos veikos sudėtį. Veikos objektas – kito asmens gyvybė, svarbu pabrėžti, kad norint veiką kvalifikuoti pagal šį straipsnį, gyvybė turi būti beviltiškai sergančio asmens. Nukentėjusiuoju laikomas beviltiškai sergantis asmuo, asmuo kuriam diagnozuota mirtina ar kita nepagydoma liga, kuris dėl ligos prašo padėti jam nusižudyti, pats negalintis to padaryti[25]. Kaip jau aptarta, beviltiškai sergančiu laikomas asmuo, sergantis mirtina ar kita nepagydoma liga, dėl kurios patiriamos didelės fizinės, psichologinės kančios. Objektyvioji pusė pasireiškia suteikiama pagalba, kuri gali būti tiek intelektine, tiek fizine. Intelektualus padėjimas reiškia, kad asmeniui buvo suteikti patarimai, kokiomis priemonėmis naudotis ar kokiu būdu, kaip tai padaryti. Fizinis padėjimas – priemonių parūpinimas, aplinkos ar sąlygų sudarymas, kurios palengvintų savižudybės įvykdymą.

Nusikalstamos veikos subjektas gali būti pakaltinamas fizinis asmuo nuo šešiolikos metų, kuris atlieka veiksmus, padėsiančius asmeniui nusižudyti. Subjektų ratas nėra

---

[23] Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas. 2000 m. rugsėjo 26 d. Nr. VIII–1968. *Valstybės žinios*, 2000, 89-2741.

[24] BARANSKAITĖ, Agnė, PRAPIESTIS, Jonas (2004). Eutanazija ir baudžiamoji atsakomybė. *Sveikatos mokslai*, 3, 4 [interaktyvus]. https://etalpykla.lituanistika.lt/object/LT-LDB 0001:J.04~2004~1367154549082/J.04~2004~1367154549082.pdf.

[25] PRAPIESTIS, JONAS (sud.) (2009). *Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso komentaras, II tomas.* Vilnius: Registrų centras, 130.

apibrėžiamas, taigi, juo gali būti artimieji, šeimos nariai, gydytojai ar pašaliniai asmenys. Subjektyvioji pusė pasireiškia tik tiesiogine tyčia, padedantis asmuo turi suvokti, kad jo veiksmai nukreipti padėti nusižudyti beviltiškai sergančiam asmeniui jo prašymu ir siekiama padarinių, gyvybės atėmimo[26]. Tokia tyčia nurodo valios sąmoningumą ir kryptingumą. Nusikaltimas pasireiškia beviltiško asmens prašymu padėti jam nusižudyti, esminis požymis, aiškus asmens prašymas. Padedantis asmuo tiesiogiai veiksmų, kurie galėtų būti traktuojami kaip nužudymas, neatlieka, gyvybė atimama ne per padedantįjį asmenį, o paties sergančiojo asmens rankomis, pasinaudojus suteikta pagalba.

Lietuvoje, remiantis nusikalstamų veikų žinybinio registro duomenimis, nuo 2015 metų sausio 1 d. iki 2025 metų sausio 1 d. nebuvo užregistruotas nei vienas pradėtas ikiteisminis tyrimas dėl BK 134 straipsnio, atitinkamai nei vienam asmeniui per šį dešimties metų laikotarpį straipsnis nebuvo inkriminuotas[27]. Be to, BK 134 straipsnio turinys nuo 2003 m. iš esmės nebuvo keičiamas. Atlikti keli pakeitimai buvo susiję tik su sankcijos tobulinimu. Todėl galima daryti prielaidą, kad įstatymų leidėjas šiam straipsniui skyrė santykinai nedaug dėmesio[28] .

Išanalizavus šios veikos sudėtį matyti esminiai skirtumai lyginant ją su eutanazija. Eutanazija pasireiškia gydytojo aktyviu ar pasyviu veikimu, kuris lemia paciento mirtį, o padėjimas nusižudyti – kitų asmenų intelektinė ar fizinė pagalba, leidžiančia pačiam pacientui atlikti mirtiną veiksmą. Skiriasi ir nusikalstamos veikos subjektas, padėjimo nusižudyti atveju subjektų ratas yra platesnis, juo gali būti ligonio artimieji, šeimos nariai, gydytojai ar pašaliniai asmenys, o eutanazijos – gydytojas, turintis galiojančią licenciją. Padėjimo nusižudyti atveju gyvybę atėmęs asmuo yra pats beviltiškai sergantis žmogus, kuris pasinaudoja suteikta pagalba, o eutanazijos – gydytojas, įgyvendinantis sergančiojo prašymą[29].

Svarbu pabrėžti, kad J. Nocius iškelia šios veikos kriminalizavimo problematiką. Jo teigimu, „padėjimo nusižudyti baudžiamumas, kol nelegalizuota eutanazija, yra juridiškai ydingas ir antihumaniškas"[30]. Pažymima, kad šioje veikoje nėra tradiciškai suprantamo nukentėjusiojo, visgi, šis asmuo pats sąmoningai ir savanoriškai prašo jam atimti gyvybę ir tai yra padaroma jo valia. Tokiu atveju kyla dilema, ar galima laikyti asmeni nukentėjusiuoju, jeigu jis beviltiškai serga, patiria nepakeliamas kan-

---

[26] PRAPIESTIS, JONAS (sud.) (2009). *Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso komentaras, II tomas.* Vilnius: Registrų centras, 131.

[27] Nusikalstamumo ir ikiteisminių tyrimų statistika (2025–11–10) [interaktyvus]. https://www.ird.lt/lt/reports/view_item_datasourceid=11860&datasource=11240.

[28] Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas. 2000 m. rugsėjo 26 d. Nr. VIII–1968. *Valstybės žinios*, 2000, 89-2741.

[29] LIESIS, Mantas (2008). *Eutanazija ir padėjimas nusižudyti: kriminalizavimo ir baudžiamosios atsakomybės problemos.* Daktaro disertacija, socialiniai mokslai, teisė. Vilniaus Universitetas. Vilnius.

[30] PRAPIESTIS, JONAS (sud.) (2009). *Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso komentaras, II tomas.* Vilnius: Registrų centras, 131.

čias, pats pasirenka poziciją, kad nebenori tęsti tokio slegiančio gyvenimo ir prašo pagalbos, nes pats nebegali atimti sau gyvybės. Kitas probleminis klausimas, kylantis nagrinėjant šią normą, susijęs būtent su prašančiojo valia. Ar galima taikyti BK 134 straipsnį, jei asmuo, kuris prašė padėti nusižudyti, nėra beviltiškai sergantis? Tokiu atveju formaliai nėra tenkinama viena iš būtinųjų sąlygų, kuri leistų taikyti šią normą.

Šveicarija, viena iš nedaugelio pasaulio valstybių, kurioje yra įteisintas padėjimas nusižudyti, buvo pirmoji įteisinusi tokią pagalbos formą. Svarbu pabrėžti, kad šalyje įteisinta pagalba nusižudant, o ne taip dažnai maišomas eutanazijos institutas. Šveicarijos BK 115 straipsnyje numatoma, kad asmuo, kuris iš savanaudiškų paskatų padeda kitam nusižudyti yra traukiamas baudžiamojon atsakomybėn, tačiau, nesant savanaudiškoms paskatoms, baudžiamoji atsakomybė negali kilti[31]. Atsakomybės taikymas siejamas su subjektyviosios pusės požymiu, motyvu. Siekiant atskirti ir tiksliai suprasti, kas yra savanaudiškos paskatos, Šveicarijos parlamentas nustatė, kad savanaudiškomis paskatomis laikomi tokie atvejai, kai asmuo siekia anksčiau laiko paveldėti turtą ar palengvinti savo finansinę padėti, atsikratant asmens, kurį turi išlaikyti. Pinigų gavimas kaip atlyginimas nėra laikoma savanaudiška paskata[32]. Šveicarijoje nėra priimta detalesnių įstatyminių nuostatų, kurios nustatytų galimas padėjimo nusižudyti sąlygas, tačiau egzistuoja nustatytos medicininės – etinės taisyklės, kurių turi būti laikomasi. Remiantis Šveicarijos organizacijų, praktikuojančių padėjimą nusižudyti, tokių kaip „Dignitas" ar „EXIT", praktika, galima nustatyti, kad kandidatai turi būti pilnamečiai, veiksnūs, sugebėti patys išgerti mirtinų vaistų dozę ir sirgti nepagydoma liga, kęsti nepakeliamas kančias[33].

Padėti nusižudyti Šveicarijoje gali nebūtinai medicininį išsilavinimą turintys asmenys. Šalyje užsiimti šia veikla leidžiama ir neturint tam tikro išsilavinimo, taigi egzistuoja organizacijos, kurios propaguoja šį institutą. Asmenys, besikreipiantys į šias organizacijas, turi atitikti tam tikras nustatytas sąlygas. Pavyzdžiui, asmenys, norintys gauti iš „Dignitas" pagalbą nusižudyti, turi tapti šios organizacijos nariais ir sumokėti vienkartinį registracijos mokestį, šiai organizacijai turi būti parašytas laiškas, informuojantis apie asmens ligą, gyvenimą bei pridedami medicininiai dokumentai. Jei gydytojas sutinka, asmeniui išrašomi mirtinų vaistų receptas[34].

---

[31] Swiss Criminal Code (2023-01-23). [interaktyvus]. https://legislationline.org/sites/default/files/2023-10/Criminal%20Code%20of%20the%20Swiss%20Confederation.pdf.

[32] LULEY, Silvan (2016). The Swiss model of assisted dying and DIGNITAS' work with the ECHR legal + political + practical aspects and how to implement a sensible system. *DIGNITAS at the World Federation of Right to Die Societies 2016 Conference, Amsterdam* [interaktyvus]. https://www.nvve.nl/files/2214/6556/7647/2016-05-12_WF_AmsterdamLL.pdf.

[33] BARTSCH, Christine, LANDOLT, Karin, RISTIC, Anita, REISCH, Thomas, AJDACIC–GROSS, Vladeta (2019). Assisted Suicide in Switzerland. *Medicine*, 116, 546 [interaktyvus]. https://pmc.ncbi.nlm.nih.gov/articles/PMC6794705/pdf/Dtsch_Arztebl_Int-116_0545.pdf.

[34] DIGNITAS (n. d.). Information brochure [interaktyvus]. https://dignitas.ch/?option=com_content&view=article&id=22&lang=en.

Diskusijos dėl pagalbos nusižudyti Šveicarijoje tik intensyvėja. Teigiama, kad ši praktika leidžia žmogui pasirinkti galimybę oriai užbaigti savo gyvenimą, tačiau baiminamasi galimų piktnaudžiavimų, socialinio spaudimo pažeidžiamiausiems asmenims[35].

Kita valstybė, įteisinusi padėjimą nusižudyti, yra Jungtinės Amerikos Valstijos. Joje šio instituto reglamentavimas priklauso ne federalinei, o valstijų kompetencijai, taigi valstijoms leidžiama pasirikti savo poziciją šio instituto atžvilgiu. Šiuo metu padėjimas nusižudyti įteisintas net vienuolikoje valstijų, tokių kaip, Kalifornija, Koloradas, Oregonas, Vašingtonas ir t. t.[36] Pirmoji valstija legalizavusi pagalbą nusižudant buvo Oregonas, 1994 m. priėmusi įstatymą Death with Dignity[37]. Ši valstija buvo teigiamas pavyzdys, kuriuo pasekė ir daugiau valstijų, o įstatymas sėkmingai veikia jau daugiau nei 20 metų.

Mokslinėje literatūroje padėjimas nusižudyti yra ganai išsamiai išplėtotas, tačiau iš esmės suprasti šį institutą ir jo problematiką galima tik išanalizavus pasaulinę teismų praktiką. Viena svarbiausių ir didžiausią įtaką turėjusių bylų Europos Žmogaus Teisių Teisme (toliau – EŽTT) buvo byla Pretty prieš Jungtinę Karalystę[38]. D. Pretty 2002 m. kreipėsi į teismą siekdama teisinės garantijos, kad jos vyras, padėjęs jai nusižudyti, nebus nubaustas. Moteris sirgo motoneurono liga, buvo paralyžiuota ir kentėjo nuo nepagydomos ligos, tačiau pati nebegalėjo atimti sau gyvybės. Nors savižudybė šalyje nebuvo nelegali, tačiau pagalba nusižudant, kriminalizuota. Didžiosios Britanijos valdžios institucijos atsisakė suteikti garantijas jos vyrui, teigdamos, kad draudimas yra būtinas siekiant apsaugoti pažeidžiamus asmenis. D. Pretty kreipėsi į EŽTT teigdama, kad tokia valstybės pozicija pažeidžia jos teisę į gyvybę, draudimą kankinti, teisę į privataus gyvenimo gerbimą ir apsisprendimą. EŽTT pasisakė, jog teisė į gyvybę negali būti aiškinama kaip numatanti teisę į mirtį. Valstybės pareiga saugoti gyvybę apima ir veiksmus, kuriais ribojama pagalba nusižudant. Tačiau nepaisant šių sprendimų, EŽTT taip pat pasisakė, kad sprendimas, kaip ir kada baigti savo gyvenimą, patenka į asmens privataus gyvenimo sritį. Tai buvo reikšmingas precedentas, pripažinęs, kad gyvenimo pabaigos pasirinkimas yra asmens autonomijos dalis, tačiau pabrėžta, jog padėjimo nusižudyti klausimas paliekamas kiekvienos valstybės diskrecijai.

---

35 BRAUER, Susanne, BOLLIGER, Christian, STRUB, Jean–Daniel (2015–05–21). Swiss physicans' attitudes to assisted suicide. *Swiss Medical Weekly* [interaktyvus]. https://smw.ch/index.php/smw/article/view/2033/2944.

36 WHITE, Ben (ed.) (2025). *Research Handbook on Voluntary Assisted Dying Law, Regulation and Practice.* Australia: Edward Elgar Publishing. 1.

37 The Oregon Death with Dignity Act (2023) [interaktyvus]. https://www.oregon.gov/oha/PH/PROVIDERPARTNERRESOURCES/EVALUATIONRESEARCH/DEATHWITHDIGNITYACT/Pages/ors.aspx.

38 Pretty prieš Jungtinę Karalystę [EŽTT], Nr. 2346/02, [2002-04-29]. ECLI:CE:ECHR:2002:-0429JUD000234602.

Kita didelę svarbą turėjusi byla, pasiekusi EŽTT buvo byla Haas prieš Šveicariją[39]. Skirtingai nei prieš tai nagrinėtoje byloje, pareiškėjas nesirgo nepagydoma liga, tačiau jo teigimu, jis turi teisę apsispręsti dėl savo gyvenimo pabaigos. E. Haas sirgo sunkiais psichiniais sutrikimais, vienas iš jų bipolinis afektinis sutrikimas, kuris kėlė psichologines kančias, dėl kurių jis bandė nusižudyti, tačiau nesėkmingai. Siekdamas garbingos gyvenimo pabaigos, norėjo teisėtai įsigyti mirtinų vaistų dozę, tačiau ši suteikiama tik su gydytojo receptu. Kadangi gydytojai nesutiko vaistų išrašyti, E. Haas kreipėsi į EŽTT. Teismas pripažino, kad apsisprendimas nutraukti savo gyvenimą patenka į asmens privataus gyvenimo sritį, tačiau valstybės turi plačią diskreciją nustatyti teisėtos pagalbos nusižudyti sąlygas. Valstybė neprivalo sudaryti sąlygas bet kuriam asmeniu, nevaržomai ir be medicininės išvados ir recepto įsigyti mirtinus vaistus. Teismas aiškiai nustatė, kad valstybė gali nustatyti griežtas procedūrines ir medicinines sąlygas padėjimo nusižudyti atvejams, o šios sąlygos nepažeidžia asmens apsisprendimo teisės.

Panašų klausimą EŽTT nagrinėjo 2012 m. byloje Koch prieš Vokietiją[40]. U. Koch kreipėsi į Vokietijos institucijas savo sutuoktinės vardu. B. Koch buvo visiškai paralyžiuota, siekdama mirti oriai ir be skausmo, ji norėjo įsigyti mirtinų vaistų dozę teisėtai. Vietos institucijos atsisakė suteikti vaistus ir nepriėmė vyro skundų, teigdami, kad jis negali kreiptis moters vardu. Tačiau, B. Koch rado išeitį ir kreipėsi į Šveicarijoje egzistuojančią instituciją „Dignitas", kurie teikė padėjimo nusižudyti paslaugas. Pareiškėjas skundė Vokietijos veiksmus, teigdamas, kad šios pažeidė asmens teisę į privatų gyvenimą ir autonomiją. EŽTT išaiškino, kad teisė apsispręsti dėl savo mirties įeina į žmogaus autonomiją ir jis gali tai daryti, tačiau valstybės neturi garantuoti, kad bus suteikiama medicininė priemonė sukelianti mirtį. Valstybės gali nuspręsti dėl šio klausimo reglamentavimo, nes padėjimas nusižudyti glaudžiai susijęs su moralės, etikos ir teisės klausimas, kurie kiekvienoje valstybėje skiriasi.

Apibendrinant, galima teigti, kad padėjimas nusižudyti Lietuvoje yra nusikalstama veika, reglamentuojama BK 134 straipsnyje, tačiau per pastarąjį dešimtmetį nebuvo pradėta nė vieno ikiteisminio tyrimo pagal šią normą. Nors eutanazija ir padėjimas nusižudyti dažnai painiojami, tai nėra tapatūs institutai. EŽTT praktikoje pabrėžiama, jog žmogus turi teisę apsispręsti dėl savo gyvenimo, dėl savo mirties ir tai priskiriama prie žmogaus privataus gyvenimo gerbimo, jo autonomijos. Visgi, valstybės neprivalo įteisinti padėjimo nusižudyti, nes šio instituto reglamentavimas yra glaudžiai susijęs su nacionalinėmis valstybės moralės bei etikos normomis.

---

[39] Haas prieš Šveicariją [EŽTT], Nr. *31322/07*, [2011-01-20]. ECLI:CE:ECHR:2009:-0430JUD001344404.

[40] Koch prieš Vokieriją [EŽTT], Nr. 497/09, [2012-07-19]. ECLI:CE:ECHR:2012:0719JUD000049709.

Teisės į gyvybę ir teisės į orią mirtį sankirta

Gyvybė tai aukščiausia vertybė, o žmogaus teisė į gyvybę gali būti laikoma viena svarbiausių ir pagrindinių žmogaus teisių. Kitų teisių įgyvendinimas taip pat priklauso nuo to, kaip bus užtikrinta žmogaus teisė į gyvybę[41]. Žmogaus teisę į gyvybę užtikrina plati teisinių priemonių sistema, įtvirtinta ir pačioje Konstitucijoje, ir daugelyje kitų įstatymų. Teisinis reguliavimas kartu su moralės, religijų ir kitomis socialinėmis normomis pirmiausia skirtas žmogaus teisei į gyvybę saugoti.

BK įtvirtinta atsakomybę už bet kokius neteisėtus veiksmus, nukreiptus prieš žmogaus gyvybę. Sistemiškai vertinant galima įžvelgti, kad gyvybės apsauga ir žmogaus orumas yra tarpusavyje susiję. Žmogaus teisė į gyvybę nebūtinai reiškia vien tik egzistencinę apsaugą, bet ir teisę gyventi taip, kad nebūtų pažeidžiamas jo orumas, patiriamos kančios ar žeminimas. Konstitucinis Teismas nurodo, jog žmogaus orumas, teisė į gyvybę ir teisė į kuo geresnę sveikatą yra taip glaudžiai susiję, kad, iš vienos pusės, neužtikrinus deramos sveikatos apsaugos, žmogaus teisės į gyvybę ir jo orumo apsauga taip pat nebūtų visavertė; iš kitos pusės, teisė į gyvybės išsaugojimą ir gelbėjimą, kai jai kyla pavojus, yra neatsiejama, pamatinė prigimtinės žmogaus teisės į kuo geresnę sveikatą dalis[42].

Svarbu pabrėžti, kad teisė į gyvybę apima du pagrindinius aspektus: tai asmens teisė pasirinkti gyventi ir teisė oriai gyventi. JAV teisės filosofas R. Dworkin teigia, kad ne visada teisė gyventi reiškia pareigą gyventi[43]. Ši pozicija grindžiama prielaida, kad kiekvienas asmuo turi teisę spręsti esminius savo gyvenimo klausimus, įskaitant ir sprendimus dėl gyvenimo pabaigos. Žmogus sprendžia ar vartoti skausmą malšinančius, mirtį pagreitinančius opijaus preparatus ar atsisakyti gydymo, savarankiškai ar padedamas mediko nutraukti savo gyvybę (savižudybė arba asistuojamoji savižudybė). Kiekvienas turi turėti teisę pasirinkti bet kurį gyvenimo pabaigos variantą, net jei tai – eutanazija[44].

Nors žmogaus teisė oriai gyventi yra plačiai pripažįstama, kyla klausimas, ar ši teisė apsiriboja vien gyvenimu, ar ji taip pat apima teisę į orią mirtį. Deja, tiek nacionaliniu, tiek tarptautiniu lygmeniu ši teisė tiesiogiai nėra įtvirtinta. Tačiau ją galima interpretuoti kaip teisę, kylančią iš žmogaus orumo apsaugos principo. Konstitucijoje yra įtvirtinta valstybės pareiga užtikrinti žmogaus orumo apsaugą ir gynimą[45]. Kons-

---

41 BERIOZOVAS, Olegas, PERKUMIENĖ, Dalia, TAMOŠAUSKIENĖ, Deimantė (2023). Euthanasia. A human right to choose or a crime? *Studia z sieci Prawnoustrojowych. Miscellanea*, XIII, 198 [interaktyvus]. https://kpsw.edu.pl/pobierz/MISCELLANEA%2013-Deimante.pdf.

42 Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2013 m. gegužės 16 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 52–2604.

43 DWORKIN, Ronald (1977). Taking Rights Seriously. United States: Harvard University Press, 198.

44 ČEKANAUSKAITĖ, Asta (2000). Mirtis ir gyvybės nutraukimo problemos modernioje visuomenėje. *Problemos*, 57, 74 [interaktyvus]. https://talpykla.elaba.lt/elaba-fedora/objects/elaba:59569815/datastreams/MAIN/content.

45 Lietuvos Respublikos Konstitucija. Lietuvos Respublikos piliečių priimta 1992 m. spalio 25 d. referendume. *Valstybės žinios*, 1992, 33-1014.

titucinis Teismas, aiškindamas Konstitucijos 21 straipsnį, yra konstatavęs: orumas – neatimama žmogaus, kaip didžiausios socialinės vertybės, savybė; kiekvienas visuomenės narys turi prigimtinį orumą[46]. Asmens patiriamos sunkios fizinės kančios dėl nepagydomos ligos nėra suderinamos su šios teisės turiniu. Besąlygiškas bandymas pratęsti gyvybę, nepaisant asmens patiriamo fizinio ir dvasinio skausmo yra tam tikras kankinimas. Tokiais atvejais mirtis nebūtinai turi būti suvokiama kaip neigiamas reiškinys ar neganda, kurios būtina visais atvejais vengti. Vis dėlto, ši pozicija dažnai kertasi su religiniu požiūriu.

Krikščioniškoje doktrinoje, teigiama, jog žmogus yra Dievo kūrinys ir tik jo valioje yra žmogaus gyvenimas ir mirtis[47]. Nužudyti žmogų reiškia sutrikdyti dieviškąją tvarką ir pasaulio harmoniją. Krikščionybėje taip pat akcentuojama pasyvi laikysena mirties akivaizdoje, pabrėžiant, kad žmogus neturi teisės savavališkai nutraukti gyvybės. Vienoje iš vykusių Lietuvos vyskupų konferencijoje paminėta, kad net tada, kai eutanazija nėra motyvuota savanaudiško atsisakymo vargti, rūpinantis kenčiančiuoju, ji vis tiek turi būti vadinama klaidingu gailesčiu[48]. Vadinasi egzistuoja galimybė tinkamai sureglamentuoti eutanazijos procedūrą, kuri neprieštarautų religiniam požiūriui ir nebūtų klaidingas gailestis. Jei eutanazija būtų taikoma tik tais atvejais, kai mirties procesas jau yra natūraliai prasidėjęs ir mediciniškai nebegrįžtamas, jos tikslas galėtų būti ne gyvybės atėmimas, o kančios palengvinimas ir žmogaus orios mirties užtikrinimas.

Be religinių įsitikinimų, moraliniai argumentai taip pat neretai pateikiami kaip vieni pagrindinių prieštaravimų eutanazijos legalizavimui. Lordo P. A. Devlino teigimu, baudžiamoji teisė labai aiškiai įtvirtina moralinę poziciją[49]. Tam tikros veikos, pavyzdžiui, abortas, eutanazija, gali būti atliekamos privačiai, nepažeidžiant kitų žmonių interesų. Tačiau baudžiamoji teisė šias veikas kriminalizuoja, nes baudžiamoji teisė turi įtvirtinti moralinį veikos vertinimą, būtiną, kad visuomenė normaliai funkcionuotų. Visgi gyvenimas, visuomeniniai santykiai nuolat kinta, yra dinamiški. Tad baudžiamosios teisės institutai, kategorijos turi būti aiškinami atsižvelgiant į pagrindinį valstybės vertybinį dokumentą – Konstituciją[50].

---

[46] Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2010 m. balandžio 20 d. sprendimas. *Valstybės žinios*, 46–2219.

[47] ČEKANAUSKAITĖ, Asta (2000). Mirtis ir gyvybės nutraukimo problemos modernioje visuomenėje. *Problemos*, 57, 67 [interaktyvus]. https://talpykla.elaba.lt/elaba-fedora/objects/elaba:59569815/datastreams/MAIN/content.

[48] Lietuvos Vyskupų laiškas Gyvybės dienai (2005–04–21) [interaktyvus]. https://lvk.lcn.lt/naujienos/,62.

[49] LIESIS, Mantas. (2008). Hipokrato priesaika ir eutanazijos bei padėjimo nusižudyti kriminalizavimas: baudžiamosios teisės ir moralės santykio problemos. *Teisė* 66(1), 51 [interaktyvus]. https://www.zurnalai.vu.lt/teise/en/article/view/372/313.

[50] LIESIS, Mantas. (2008). Hipokrato priesaika ir eutanazijos bei padėjimo nusižudyti kriminalizavimas: baudžiamosios teisės ir moralės santykio problemos. *Teisė* 66(1), 51 [interaktyvus]. https://www.zurnalai.vu.lt/teise/en/article/view/372/313.

Apibendrinant galima teigti, kad eutanazijos, kaip teisės į orią mirtį, įgyvendinimas gali būti suderinamas su teise į gyvybę. Šios teisės viena kitos neneigia, priešingai, viena kita tarpusavyje papildo, kadangi abi kyla iš to paties konstitucinio pamato – žmogaus orumo apsaugos. Teisė į gyvybę siekiama užtikrinti, kad joks asmuo nebūtų priverstas mirti prieš savo valią, o teisė į orią mirtį, kad joks asmuo nebūtų priverstas kankintis prieš savo valią. Žmogaus gyvenimas laikytinas oriu, kai jis nėra priverstas patirti žeminančio elgesio, prarasti pagrindinių laisvių ar būti priklausomas nuo kitų valios. Tuo tarpu, eutanazija tai vienas iš sprendimų, leidžiančių asmeniui pačiam nuspręsti apie savo gyvenimo pabaigą, išlaikant savarankiškumą ir orumą. Taip šis institutas suderina dvi pagrindines žmogaus teises: teisę į gyvybę ir teisę į orią mirtį.

Išvados

Tarptautinė praktika rodo, kad aiškiai apibrėžtos sąlygos ir griežta kontrolė leidžia užtikrinti tiek paciento autonomiją, tiek apsaugą nuo piktnaudžiavimo eutanazija. Savanoriška pasyvioji eutanazija yra labiausiai su žmogaus orumo apsauga suderinama forma. Ji teikia prioritetą paciento valiai, neįpareigoja aktyviai nutraukti gyvybės ir gali būti integruota į Lietuvos teisinę sistemą nepažeidžiant medicinos etikos principų.

Padėjimas nusižudyti reglamentuojamas BK 134 straipsnyje, tačiau praktikoje nėra taikomas – per pastaruosius dešimt metų nebuvo pradėtas nei vienas ikiteisminis tyrimas. Eutanazija ir padėjimas nusižudyti nėra tapatūs institutai. Pagrindinis skirtumas yra subjektas – padėjimą nusižudyti gali padaryti bet kas, o eutanaziją vykdo gydytojas, turintis licenciją. EŽTT pabrėžia paciento teisę spręsti apie savo gyvenimo pabaigą, tačiau kartu patvirtina ir valstybės teisę nustatyti ribojimus siekiant apsaugoti pažeidžiamuosius.

Teisė į gyvybę ir teisė į orią mirtį nėra prieštaringos – jos papildo viena kitą žmogaus orumo apsaugos kontekste. Todėl tinkamai įteisinta eutanazija galėtų būti vertinama ne kaip gyvybės atėmimas, o kaip kančios mažinimo ir žmogaus orumo išsaugojimo priemonė.

Šaltinių sąrašas

Norminiai teisės aktai:

Lietuvos Respublikos Konstitucija. Lietuvos Respublikos piliečių priimta 1992 m. spalio 25 d. referendume. Valstybės žinios, 1992, 33-1014.

Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas. 2000 m. rugsėjo 26 d. Nr. VIII–1968. Valstybės žinios, 2000, 89-2741.

Užsienio valstybių:

Dutch law of Termination of life on request and assisted suicide. 2000– 2001, 26 691, no 137 [interaktyvus]. https://wfrtds.org/dutch-law-on-termination-of-life-on-request-and-assisted-suicide-complete-text.

Uruguay law on Dignified Death; Euthanasia (2025). No. 20431 [interaktyvus]. https://www.impo.com.uy/bases/leyes/20431-2025.

Swiss Criminal Code (2023–01–23) [interaktyvus]. https://legislationline.org/sites/default/files/2023-10/Criminal%20Code%20of%20the%20Swiss%20Confederation.pdf.

The criminal code of Canada. R.S.C., 1985, c. C-46 [interaktyvus]. https://laws-lois.justice.gc.ca/eng/acts/C-46/FullText.html.

The Oregon Death with Dignity Act (2023) [interaktyvus]. https://www.oregon.gov/oha/PH/PROVIDERPARTNERRESOURCES/EVALUATIONRESEARCH/DEATHWITHDIGNITYACT/Pages/ors.aspx.

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo jurisprudencija:

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2010 m. balandžio 20 d. sprendimas. Valstybės žinios, 46–2219.

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2013 m. gegužės 16 d. nutarimas. Valstybės žinios, 52–2604.

Specialioji literatūra:

ANNADURAI Kalaivani, DANASEKARAN Raja, MANI Geetha (2014). Euthanasia: right to die with dignity. Journal of Family Medicine and Primary Care, 3(4), 477–478 [interaktyvus]. https://pmc.ncbi.nlm.nih.gov/articles/PMC4311376/.

BARANSKAITĖ, Agnė, PRAPIESTIS, Jonas (2004). Eutanazija ir baudžiamoji atsakomybė. Sveikatos mokslai, 3, 2–6 [interaktyvus]. https://etalpykla.lituanistika.lt/object/LTLDB0001:J.04~2004~1367154549082/J.04~2004~1367154549082.pdf.

BARTSCH, Christine, LANDOLT, Karin, RISTIC, Anita, REISCH, Thomas, AJDACIC–GROSS, Vladeta (2019). Assisted Suicide in Switzerland. Medicine, 116, 545–552 [interaktyvus]. https://pmc.ncbi.nlm.nih.gov/articles/PMC6794705/pdf/Dtsch_Arztebl_Int-116_0545.pdf.

BERIOZOVAS, Olegas, PERKUMIENĖ, Dalia, TAMOŠAUSKIENĖ, Deimantė (2023). Euthanasia. A human right to choose or a crime? Studia z sieci Prawnoustrojowych. Miscellanea, XIII, 195–204 [interaktyvus]. https://kpsw.edu.pl/pobierz/MISCELLANEA%2013-Deimante.pdf.

BRAUER, Susanne, BOLLIGER, Christian, STRUB, Jean–Daniel (2015). Swiss physicans attitudes to assisted suicide. Swiss Medical Weekly [interaktyvus]. https://smw.ch/index.php/smw/article/view/2033/2944.

ČEKANAUSKAITĖ, Asta (2000). Mirtis ir gyvybės nutraukimo problemos modernioje visuomenėje. Problemos, 57, 66–75 [interaktyvus]. https://talpykla.elaba.lt/elaba-fedora/objects/elaba:59569815/datastreams/MAIN/content.

ČIURLIONIS, Jonas (2021). Herakleitas ir Hipokratas: elementų paradigma. Problemos, 100, 50–61 [interaktyvus]. https://www.journals.vu.lt/problemos/en/article/view/24898/24153.

DWORKIN, Ronald (1977). Taking Rights Seriously. United States: Harvard University Press, 198.

FATTORI, Massimo (2016). Prolongatio Vitae and Euthanasia in Francis Bacon. Iš: GIGLIONI, Guido, A.T. LANCASTER, James, CORNEANU, Sorana, JALOBEANU, Dana (ed.) (2016). Francis Bacon on Motion and Power. Springer, 115–132.

INDLA, Vishal, RADHIKA, MS. (2019). Hippocratic oath: Losing relevance in today's world? Indian Journal of Psychiatry, 61, 773–775 [interaktyvus]. https://journals.lww.com/indianjpsychiatry/fulltext/2019/61004/hippocratic_oath__losing_relevance_in_today_s.27.aspx.

YOUNG, Robert (2024). Voluntary Euthanasia. The Stanford Encyclopedia of Philosophy [interaktyvus]. https://plato.stanford.edu/archives/spr2024/entries/euthanasiavoluntary/#FiveCondOftePropNeceForCandForVoluEuth.

LIESIS, Mantas (2008). Eutanazija ir padėjimas nusižudyti: kriminalizavimo ir baudžiamosios atsakomybės problemos. Daktaro disertacija, socialiniai mokslai, teisė. Vilniaus Universitetas. Vilnius.

LIESIS, Mantas. (2008). Hipokrato priesaika ir eutanazijos bei padėjimo nusižudyti kriminalizavimas: baudžiamosios teisės ir moralės santykio problemos. Teisė 66(1), 46- 61 [interaktyvus]. https://www.zurnalai.vu.lt/teise/en/article/view/372/313.

NARBEKOVAS, Andrius (2008). Eutanazijos terminų vartojimo bioetikoje bei teisėje problematika Lietuvoje. Jurisprudencija, 12 (114), 27-35 [interaktyvus]. file:///C:/Users/HP/Downloads/%23%23common.file.namingPattern%23%23%20(27).pdf.

PRAPIESTIS, JONAS (sud.) (2009). Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso komentaras, II tomas. Vilnius: Registrų centras.

REICHSTEIN, Angelika (2015). The Right to Life– A Duty to Live?: A Comparative Analysis of the Regulation of Active Assisted Dying in England, Germany and under the ECHR. Daktaro disertacija, socialiniai mokslai, filosofija, Notingemo universitetas.

ŠIVICKAITĖ–MOLDARIENĖ, Laura (2024). Teismo eksperto mokslinės-praktinės ir procesinės kompetencijos vertinimo ypatumai ir pasekmės teisingam teismo sprendimui. Daktaro disertacija, socialiniai mokslai, teisė, Vilniaus universitetas. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.

VAN DER MEER, Cor (1988). Euthanasia: A Definition and Ethical Conditions. Journal of Palliative Care, 4, 103-106.

WHITE, Ben (ed.) (2025). Research Handbook on Voluntary Assisted Dying Law, Regulation and Practice. Australia: Edward Elgar Publishing.

Europos Žmogaus Teisių Teismo praktika:

Pretty prieš Jungtinę Karalystę [EŽTT], Nr. 2346/02, [2002–04–29]. ECLI:CE:ECHR:2002:-0429JUD000234602.

Haas prieš Šveicariją [EŽTT], Nr. 31322/07, [2011–01–20]. ECLI:CE:ECHR:2009:-0430JUD001344404.

Koch prieš Vokietiją [EŽTT], Nr. 497/09, [2012-07-19]. ECLI:CE:ECHR:2012:-0719JUD000049709.

Užsienio valstybių teismų praktika:

Kanados Aukščiausiojo teismo 2015 m. vasario 6 d. sprendimas Carter prieš Kanadą, Nr. 35591.

Kiti šaltiniai:

ČEKANAUSKAITĖ, Asta (2023–08–29). Eutanazija ir savižudybė su pagalba [interaktyvus]. https://bioetika.lrv.lt/lt/bioetikos-problemos/eutanazija-ir-savizudybe-su-pagalba.

DIGNITAS (n. d.). Information Brochure [interaktyvus]. https://dignitas.ch/?option=com_content&view=article&id=22&lang=en.

GOVERMENT OF CANADA (2024–02–01). The Government of Canada introduces legislation to delay medical Assistance in Dying expansion by 3 years [interaktyvus]. https://www.canada.ca/en/health-canada/news/2024/02/the-government-of-canada-introduces-legislation-to-delay-medical-assistance-in-dying-expansion-by-3-years.html.

Lietuvos Respublikos eutanazijos įstatymo projektas Nr. XIP–4142 (2012–03–02) [interaktyvus]. seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAP/TAIS.419180?positionInSearchResults=2&searchModelUUID=a050bffc-a2f4-4e57-bd6b-f2e8984765a7

Lietuvos Respublikos eutanazijos įstatymo projektas. Nr. XIIP–2071 (2014–08–12) [interaktyvus]. seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAP/e03fae30220811e4988dd8c7447f8ac5?positionInSearchResults=1&searchModelUUID=42bcfc9b-ec84-44aa-8adb-63eb268b0aff.

Lietuvos Vyskupų laiškas Gyvybės dienai (2005–04–21) [interaktyvus]. https://lvk.lcn.lt/naujienos/,62.

LULEY, Silvan (2016). The Swiss model of assisted dying and DIGNITAS' work with the ECHR legal + political + practical aspects and how to implement a sensible system. DIGNITAS at the World Federation of Right to Die Societies 2016 Conference, Amsterdam [interaktyvus]. https://www.nvve.nl/files/2214/6556/7647/2016-05-12_WF_AmsterdamLL.pdf.

Nusikalstamumo ir ikiteisminių tyrimų statistika (2015 m. duomenys) [interaktyvus]. https://www.ird.lt/lt/reports/view_item_datasourceid=1410&datasource=4377&page=3.

Nusikalstamumo ir ikiteisminių tyrimų statistika (2016 m. duomenys) [interaktyvus]. https://www.ird.lt/lt/reports/view_item_datasourceid=1528&datasource=4613&page=1.

Nusikalstamumo ir ikiteisminių tyrimų statistika (2017–11–09) [interaktyvus]. https://www.ird.lt/lt/reports/view_item_datasource?id=6454&datasource=16975.

Nusikalstamumo ir ikiteisminių tyrimų statistika (2018–11–08) [interaktyvus]. https://www.ird.lt/lt/reports/view_item_datasource?id=7507&datasource=28787.

Nusikalstamumo ir ikiteisminių tyrimų statistika (2019–11–08) [interaktyvus]. https://www.ird.lt/lt/reports/view_item_datasource?id=8084&datasource=39380.

Nusikalstamumo ir ikiteisminių tyrimų statistika (2020–11–09) [interaktyvus]. https://www.ird.lt/lt/reports/view_item_datasource?id=8789&datasource=52758.

Nusikalstamumo ir ikiteisminių tyrimų statistika (2021–11–08) [interaktyvus]. https://www.ird.lt/lt/reports/view_item_datasource?id=9473&datasource=65250.

Nusikalstamumo ir ikiteisminių tyrimų statistika (2022–11–08) [interaktyvus]. https://www.ird.lt/lt/reports/view_item_datasource?id=9473&datasource=65250.

Nusikalstamumo ir ikiteisminių tyrimų statistika (2023–11–09) [interaktyvus]. https://www.ird.lt/lt/reports/view_item_datasourceid=10752&datasource=89649.

Nusikalstamumo ir ikiteisminių tyrimų statistika (2024–11–08) [interaktyvus]. https://www.ird.lt/lt/reports/view_item_datasourceid=11302&datasource=10126.
Nusikalstamumo ir ikiteisminių tyrimų statistika (2025–11–10) [interaktyvus]. https://www.ird.lt/lt/reports/view_item_datasourceid=11860&datasource=11240.
REGIONAL EUTHANASIA REVIEW COMMITTEES (2025). Annual Report 2024 [interaktyvus]. https://www.euthanasiecommissie.nl/site/binaries/site-content/collections/documents/2024/03/24/index/rte-annual-report-2024.pdf.
THE GUARDIAN (2025–03–24) [interaktyvus]. https://www.theguardian.com/society/2025/mar/24/euthanasia-death-increase-netherlands.
ŽUKAITĖ, Viltė (2013–03–27). Eutanazija: noras numirti ar pagalbos šauksmas? [interaktyvus]. https://www.bernardinai.lt/2013-03-27-vilte-zukaite-eutanazija-noras-numirti-ar-pagalbos-sauksmas.

https://doi.org/10.15388/TMP.2026.7

Haliucinacijų rizika didelės rizikos dirbtinio intelekto sistemose: Europos Sąjungos teisėkūros bei duomenų mokslo perspektyvos

Emilija Pužauskaitė
Vilniaus Universiteto Teisės fakulteto
4–o kurso studentė
Saulėtekio al. 9, I rūmai, 10222 Vilnius
El. paštas: emilija.puzauskaite@tf.stud.vu.lt

Marija Rapševičiūtė
Vilniaus Universiteto Matematikos ir informatikos fakulteto
2–o kurso studentė
Didlaukio g. 47, 08303 Vilnius
El. paštas: marija.rapseviciute@mif.stud.vu.lt

Mokslinio straipsnio akademinė kuratorė: j. asist. dokt. Deimantė Rimkutė
El. paštas: deimante.rimkute@tf.vu.lt

Mokslinio straipsnio praktinis kuratorius: Dr. Tomas Raila
El. paštas: tomas.raila@mif.vu.lt

Santrauka. *Straipsnio tikslas yra pateikti galimus haliucinacijų reiškinio dirbtinio intelekto sistemose mažinimo metodus, siekiant užtikrinti didelės rizikos dirbtinio intelekto sistemų teisėtumą. Siekiant įgyvendinti šį tikslą, darbe bus aptariama ir didelės rizikos dirbtinio intelekto sistemų samprata bei joms keliami reguliaciniai reikalavimai. Ypatingas dėmesys skiriamas tiems didelės rizikos dirbtinio intelekto sistemų reguliaciniams reikalavimams, kurie yra aktualiausi analizuojant haliucinacijų reiškinio pasireiškimą bei valdymą. Straipsnyje keliama hipotezė, kad šiandien duomenų mokslas dar nesudaro prielaidų visiškai eliminuoti haliucinacijų ir jų keliamų rizikų, tačiau leidžia taikyti priemonių rinkinį, kuris sumažina tokių klaidų tikimybę ir poveikį.*

Pagrindiniai žodžiai: *dirbtinio intelekto haliucinacijos, didelės rizikos dirbtinio intelekto sistemos, Dirbtinio intelekto aktas, didieji kalbos modeliai.*

Copyright © Emilija Pužauskaitė, Marija Rapševičiūtė, 2026. Published by Vilnius University Press.
This is an Open Access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License (CC BY), which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original author and source are credited.

The Risk of Hallucinations in High-Risk Artificial Intelligence Systems: European Union Legislation and Data Science Perspectives

Abstract. *The purpose of the article is to present possible methods of reducing the phenomenon of hallucinations in artificial intelligence systems to ensure the legitimacy of high-risk artificial intelligence systems. To achieve this goal, the paper will also discuss the concept of high-risk artificial intelligence systems and the regulatory requirements associated with them. Special attention is paid to those regulatory requirements for high-risk artificial intelligence systems that are most relevant when analysing the occurrence and management of hallucinations. The article argues that, although data science cannot yet eliminate hallucinations and their risks, it enables the implementation of measures that reduce their likelihood and impact.*

Keywords: *artificial intelligence hallucinations, high-risk artificial intelligence systems, Artificial Intelligence Act, large language models.*

Įvadas

Temos aktualumas ir originalumas. Žmonės vis dažniau kasdieniams sprendimams – nuo kelionių planavimo iki darbo užduočių – pasitelkia generatyvų dirbtinį intelektą (toliau - DI). Pirmas įspūdis būna geras: atsakymai sklandūs, struktūruoti, pateikiami užtikrintu tonu. Tačiau praktika parodo ir kitą pusę – kartais DI „suklysta“ ne kaip paieškos sistema, kuri tiesiog neranda informacijos, o kaip pasakotojas, kuris pateikia įtikinamai skambančius, bet neteisingus faktus, citatas, ar neegzistuojančius teismų praktikos fragmentus. Viena tokių klaidų – 2025 metais įvykusi situacija, kuomet Lietuvos Aukščiausią Teismą pasiekė kasacinis skundas, kuriame buvo sąmoningai remiamasi neegzistuojančia teismų praktika. Tokias klaidas lemia DI sistemose vykstantis reiškinys – haliucinacijos.[1] Haliucinacijų pavyzdys pateikiamas lentelėje Nr. 1.

Šios klaidos kelia grėsmę DI sistemų patikimumui ir teisėtumui, nes naudotojai dažnai nesuabejoja pateiktos informacijos teisingumu. Nors daugelis generatyvinių modelių gali haliucinuoti, ši sąvoka plačiausiai naudojama didžiųjų kalbos modelių (toliau - DKM) kontekste, nes jie generuoja semantiškai interpretuojamą natūralios kalbos tekstą, kurį paprasta suprasti. Teisininkams ši problema svarbi tuo, kad klaidinantis atsakymas nėra tik vartotojo nepatogumas – kai DI naudojamas rengiant

[1] Autorės pažymi, kad šio mokslinio tyrimo kontekste, haliucinacijų reiškinio rizikos valdymas yra analizuojamas abstrakčiai, konkrečiai siejant kylančią riziką su didelės rizikos DI sistemomis, išsamiai neanalizuojant Bendrosios paskirties dirbtinio intelekto (toliau - BPDI) modelių bei jo teisinio reglamentavimo. Tačiau, autorės pažymi, jog BPDI modeliai bus minimi tiek, kiek tai būtina paaiškinti didelės rizikos DI sistemos elgseną ir rizikos kilmę.

procesinius dokumentus, sugalvotas teismų praktikos fragmentas gali klaidinti kitą šalį ar teismą. Analogiškos pasekmės galimos ir kitose srityse – medicinoje, finansuose ar švietime, kur haliucinuojančio DI pateikta netiksli informacija gali lemti ne tik klaidingus sprendimus, bet ir nuostolius ar net pavojų žmogaus sveikatai. Siekiant suvaldyti tokias rizikas (įskaitant haliucinacijas), Europos Sąjunga (toliau - ES) priėmė DI aktą, kuriuo nustatomi techniniai ir kiti reguliaciniai reikalavimai, didžiausią dėmesį skiriant DI sistemoms, keliančioms padidintą riziką žmogaus teisėms. Vis dėlto, haliucinacijų suvaldymas nėra paprastas net ir nustačius DI sistemoms keliamus reikalavimus, todėl praktikoje tai tampa mišria užduotimi, kurios įgyvendinimui gali būti pasitelktos duomenų mokslo žinios. Nors haliucinacijų reiškinys savaime negali būti laikomas neteisėtu, tačiau didelės rizikos DI kontekste gali daryti esminę įtaką DI akto keliamiems reikalavimams. Siekiant valdyti haliucinacijų reiškinio keliamą riziką didelės rizikos DI sistemose, itin svarbu atsižvelgti į šio reiškinio kilmę – techninius ir statistinius DI sistemų veikimo ypatumus. Todėl, siekiant užtikrinti didelės rizikos DI patikimumą, svarbu analizuoti, kaip duomenų mokslo metodai gali prisidėti prie haliucinacijų reiškinio mažinimo bei rizikos valdymo. Atliktas tyrimas yra svarbus tiek teoriniu, tiek praktiniu požiūriu – šiuo tyrimu siekiama nurodyti galimus haliucinacijų reiškinio valdymo metodus, siekiant užtikrinti, kad naudojamas DI atitiktų jam keliamus reikalavimus. Tikėtina, kad moksliniame straipsnyje analizuojama tema su kiekvienais metais taps vis aktualesnė, turint omenyje tai, jog DI yra naujovė tiek teisės, tiek duomenų mokslo perspektyvomis, ir šios naujovės taikymo sritys dėl jos dinamiškumo galės būti naudojamos šiai dienai dar neaktualiais aspektais.

1 lentelė. Haliucinacijų reiškinio, pasireiškiančio DI sistemose, pavyzdys

Apibūdink 1998 m. lietuvišką filmą „Tylos krantai“ ir jo pagrindinę temą.
Filmas **„Tylos krantai“** (1998 m.), režisuotas **Valdo Navasaičio**, yra vienas ryškiausių ir vizualiai įsimintiniausių ankstyvojo nepriklausomybės laikotarpio lietuvių kino kūrinių. Tai minimalistinis, meditatyvus darbas, kuris dažnai priskiriamas „lėtojo kino“ (angl. *slow cinema*) tradicijai.
Šis atsakymas yra faktiškai neteisingas, nes 1998 metais nebuvo sukurtas filmas pavadinimu „Tylos krantai“, nors režisierius Valdas Navasaitis egzistuoja.

Šaltinis: sugeneruotas ir aprašytas autorių.

Šio tyrimo tikslas – parodyti, kad haliucinacijų rizikos valdymas didelės rizikos DI sistemose turi remtis ne vien teisinių reikalavimų identifikavimu, bet ir techniniu supratimu apie šio reiškinio kilmę. Siekiant užtikrinti didelės rizikos DI patikimumą, straipsnyje analizuojama, kaip duomenų mokslo metodai gali prisidėti prie haliucinacijų mažinimo ir kaip šios priemonės gali būti integruojamos į rizikos valdymo, testavimo ir žmogaus priežiūros procesus. Straipsnyje tikrinama hipotezė, ar duomenų mokslas šiandien gali pasiūlyti praktiškai taikytinų sprendimų haliucinacijų rizikai mažinti, ir kokios yra tokių sprendimų ribos (t. y. kiek rizika gali būti suvaldoma, bet ne visiškai pašalinama).

Siekiant įgyvendinti numatytą tyrimo tikslą, šiame moksliniame tyrime keliami šie uždaviniai: i) nurodyti haliucinacijų reiškinio sampratą bei iširti atsiradimo priežastis, (ii) aprašyti ES teisės aktuose pateiktą didelės rizikos DI sistemų sampratą bei išanalizuoti didelės rizikos DI sistemoms keliamus reguliacinius bei techninius reikalavimus, kiek tai susiję su haliucinacijų reiškiniu, (iii) aprašyti efektyviausius ir plačiausiai duomenų mokslo siūlomus haliucinacijų reiškinio valdymo metodus didelės rizikos DI sistemose.

Atsižvelgiant į tyrimo tikslą bei iškeltus uždavinius, šio tyrimo objektas yra DI sistemose pasireiškiantis haliucinacijų reiškinys, bei šio reiškinio valdymas didelės rizikos DI sistemose.

Šiame moksliniame straipsnyje pasitelkti šie tyrimo metodai: teisinio teksto interpretavimo metodas taikytas interpretuojant Europos Sąjungos teisės aktų nuostatas, siekiant nuosekliai atskleisti jų turinį, aprašomasis metodas taikytas keliais aspektais: (i) siekiant nurodyti didelės rizikos DI sistemų teisėtumui keliamus reikalavimus; (ii) aprašant haliucinacijų reiškinio sampratą; (iii) analizuojant haliucinacijų atsiradimo priežastis DKM, remiantis duomenų mokslo literatūra; (iv) aprašant ir susisteminant literatūroje pateikiamus haliucinacijų mažinimo metodus bei jų pritaikomumo ribas didelės rizikos DI sistemose, sisteminiu tyrimo metodu, kartu su lyginamuoju tyrimo metodu, atliekama duomenų mokslo autorių literatūroje pateiktų nuomonių analizė, pateikiamos išvados, literatūros analizės metodas taikytas siekiant išanalizuoti Europos Sąjungos teisinio reglamentavimo bei duomenų mokslo perspektyvas, nagrinėjant aktualią mokslinę literatūrą.

Siekiant pagrįsti autorių argumentavimą, šiame moksliniame tyrime naudoti šie pagrindiniai šaltiniai: (i) teisės šaltiniai – DI aktas, Bendrasis duomenų apsaugos reglamentas (toliau - BDAR) ir kiti aktualūs Europos Sąjungos teisės aktai; (ii) doktrina – remtasi užsienio valstybių autorių teisės mokslo veikalais; (iii) kiti šaltiniai – be paminėtų teisės šaltinių ir doktrinos, siekiant įgyvendinti tyrimo tikslą, buvo remtasi aktualia užsienio autorių moksline literatūra duomenų mokslo srityje, ypač L. Huang, N. Karanikolas, E. Manga, bei X. Liu, darbais, kuriuose analizuojamos DKM haliucinacijų atsiradimo priežastys, jų aptikimo ir mažinimo metodai bei šių metodų taikymo ribotumai didelės rizikos DI sistemų kontekste. Ypatingas dėmesys darbe

skiriamas L. Huang, W. Yu, W. Ma ir kt. (2025) apžvalginiam straipsniui, publikuotam ACM Transactions on Information Systems, kuris laikomas vienu iš išsamiausių ir reikšmingiausių mokslinių darbų, sistemingai apibendrinančių DKM haliucinacijų principus.

I. DI haliucinacijų reiškinys ir jo atsiradimo priežastys

Haliucinacijos DI kontekste apibrėžiamos kaip šalutinis generatyvinio DI modelio procesas, kurio metu sugeneruojama informacija nepagrįsta šaltiniais, neatitinkanti faktų arba prieštaraujanti pateiktam kontekstui[2]. Reikšminga dalis DKM haliucinacijų kyla iš pačių šių modelių veikimo principų, todėl prieš nagrinėjant haliucinacijų reiškinį būtina trumpai paaiškinti, kaip DKM generuoja tekstą – ši dalis pradedama glaustu DKM veikimo mechanizmų aptarimu. Tuomet, remiantis aptartais DKM veikimo principais, bus analizuojama, kaip dėl šių modelių architektūros atsiranda haliucinacijos. Galiausiai aptariama, kaip haliucinacijų riziką lemia apmokymui naudojamų duomenų kokybė ir kiekis.

Didžiųjų kalbos modelių veikimo principai. Pagrindinis DKM tikslas yra iš pateiktos natūralios kalbos užklausos (angl. prompt) pateikti tiksliausią, labiausiai atitinkamą natūralios kalbos atsakymą. Tad, veikimo procesas prasideda nuo vartotojo įvesto teksto suskaidymo į teksto vienetus (angl. tokens) ir apdorojimo per neuroninį tinklą, imituojantį žmogaus mąstymą. Toliau modelis generuoją atsakymą - kiekviename žingsnyje parenka labiausiai tikėtiną kitą teksto vienetą ir jį prideda prie jau savo sugeneruoto teksto, tokiu būdu formuodamas atsakymą[3]. Esminis DKM veikimo principas – nuspėti labiausiai tikėtiną sekantį teksto vienetą atsižvelgiant į pateiktą užklausą[4]. Žodžių spėjimus modelis daro iš duomenų, kuriais buvo apmokytas. Pavyzdžiui, apmokymo metu modelis apdorojo daug teksto, kuriame buvo minima, kad „pandos gyvena Kinijoje“. Tuomet, generuojant sakinį „Kinijoje galima pamatyti ...“ , yra didesnė tikimybė, kad modelis jį užbaigs žodžiu „pandas“, nei žodžiu „triušių“. DKM veikimas yra schemiškai pavaizduotas lentelėje Nr. 2.

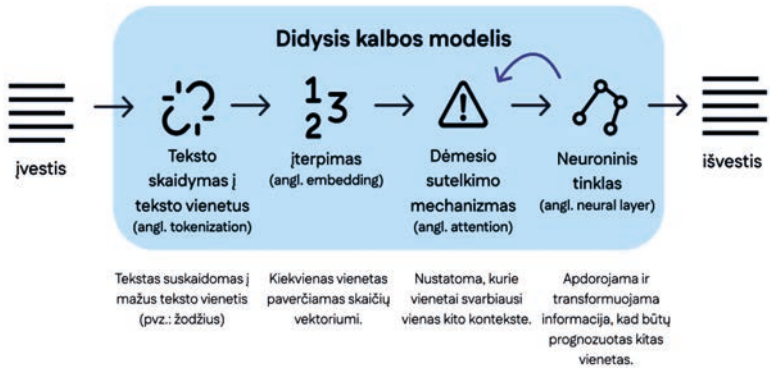
---

[2] HUANG, L.; YU, W.; MA, W. ir kt. (2025). A survey on hallucination in large language models: Principles, taxonomy, challenges, and open questions. ACM Transactions on Information Systems, 43(2), 1–55, p. 5 [interaktyvus]. https://dl.acm.org/doi/full/10.1145/3703155.

[3] JI, W., YUAN, W., GETZEN, E. ir kt. (2025). An Overview of Large Language Models for Statisticians. *arXiv* [interaktyvus]. https://arxiv.org/abs/2502.17814. p. 2

[4] CHANG, Y., WANG, X., WANG, J. ir kt. (2024). A Survey on Evaluation of Large Language Models. *ACM Transactions on Intelligent Systems and Technology*, 15(3), 1–45 [interaktyvus]. https://doi.org/10.1145/3641289. p. 6

2 lentelė. DKM veikimo principo schema

DKM įvestą tekstą suskaido į vienetus, paverčia juos skaičių vektoriais ir naudodamas dėmesio mechanizmą bei neuroninius sluoksnius apdoroja kontekstą. Taip modelis išmoksta, kurie teksto elementai svarbiausi ir kaip jie susiję tarpusavyje, kad galėtų prognozuoti išvestį. Violetinė rodyklė žymi, kad dėmesio mechanizmas ir neuroninis tinklas veikia pakartotinai – tie patys blokai kartojami daug kartų.

Šaltinis: sugeneruotas ir aprašytas autorių.

Kadangi atsakymų generavimas priklauso nuo mokymo duomenų, yra sudėtinga nuspėti kokius atsakymus gali pateikti DKM[5]. Dar atsakymų nuspėjamumą apsunkina tai, kad šiuolaikiniai DKM (pvz.: GPT-5 (sukurtas OpenAI)), turi itin didelį nustatymų skaičių, kuris lemia sudėtingą modelių architektūrą[6]. Dėl sunkumo atsekti DKM mąstymo procesą, sakoma, kad šie modeliai pasižymi „juodosios dėžės“ (angl. black-box) bruožais. Dėl sprendimų proceso neskaidrumo sunku tiksliai nustatyti, kokie veiksniai lemia DKM generuojamas haliucinacijas. Literatūroje haliucinacijų pasireiškimo priežastys dažnai skirstomos į dvi plačias kategorijas pabrėžiant jų atsiradimo priežastį: (i) dėl pačio modelio architektūros, ir (ii) duomenų, naudojamų modelio apmokymo proceso metu[7].

[5] SU, W. (2025). Do Large Language Models (Really) Need Statistical Foundations? *arXiv* [interaktyvus]. https://arxiv.org/abs/2505.19145. p. 5

[6] SU, W. (2025). Do Large Language Models (Really) Need Statistical Foundations? *arXiv* [interaktyvus]. https://arxiv.org/abs/2505.19145. p.7

[7] HUANG, L., YU, W., MA, W. ir kt. (2025). A Survey on Hallucination in Large Language Models: Principles, Taxonomy, Challenges, and Open Questions. *ACM Transactions on Information Systems*, 43(2), 1–55 [interaktyvus]. https://dl.acm.org/doi/full/10.1145/3703155. p. 7

Haliucinacijos, kylančios iš modelio architektūros. Viena iš pagrindinių haliucinacijų atsiradimo priežasčių yra susijusi su DKM architektūra. Tai galėtų paaiškinti anksčiau minėtą 2024 m. advokato kasacinio skundo Lietuvos Aukščiausiajam Teismui atvejį. Viena iš tokio neigiamo rezultato priežasčių galėjo būti nuoseklaus teksto generavimo mechanizmas, esantis DKM. Sugeneravęs pirmąjį melagingą bylos pavadinimą, modelis vėlesnėje generacijoje jį naudojo kaip pagrindą tolimesniems argumentams konstruoti. Situacija, kai modelis, remdamasis savo klaidingu tekstu, generuoja tolesnį tekstą ir daro papildomas klaidas, literatūroje vadinama „ekspozicijos šališkumo“ (angl. exposure bias) problema[8]. Minėtame pavyzdyje naudojamas DKM tikriausiai neturėjo tinkamų šaltinių, kuriais galėjo paremti aprašomą skundą, tad nutartis išgalvojo, nes privalėjo pateikti įtikinimą atsakymą. Tai susiję su modelio programavimu visada pateikti atsakymą – net tada, kai jo neturi[9]. DKM negali išreikšti neužtikrintumų – net ir tokiais atvejais, kai DKM neturi tinkamo atsakymo, jie privalo daryti spėjimą, kuris vartotojui pateikiamas kaip užtikrintas faktas[10]. Šie mechanizmai, keliantys haliucinacijas DKM, yra tiesiogiai susiję su šių modelių architektūra.

Duomenų kokybės ir kiekio sąsaja su haliucinacijų reiškiniu. Kita reikšminga haliucinacijų atsiradimo priežastis yra duomenų, kuriais modelis apmokomas, kokybė bei kiekis. DKM apmokomi naudojant įvairius duomenų šaltinius – knygas, mokslinius straipsnius, enciklopedijas, interneto svetaines ir socialinius tinklus, kuriuose dažnai pasitaiko neteisinga ar tarpusavyje prieštaringa informacija. Pavyzdžiui, pateikus klausimą „Ar žmonės naudoja tik 10% savo smegenų?“, DKM atsakydavo, kad taip, nors tai nebūdavo tiesa. Toks DKM pateiktas atsakymas gali būti siejamas su tuo, kad šitas teiginys dažnai pasirodydavo populiariosios psichologijos tinklalapiuose socialiniuose tinkluose. Nors duomenų parengimo metu siekiama pašalinti šališką, netiksliai visuomenės tendencijas atspindinčią, faktiškai neteisingą informaciją, filtravimo procesas yra ribotas[11]. Nors šališka informacija, tokia kaip visuomeniniai stereotipai, savaime nėra laikoma haliucinacija, jos buvimas apmokymo duomenyse didina haliucinacijų riziką[12]. 2016 m. „Microsoft Tay“ pokalbių asistento atvejis pa-

---

8 LIN, Z., GUAN, S., ZHANG, W. ir kt. (2024). Towards trustworthy LLMs: a review on debiasing and dehallucinating in large language models. *Artificial Intelligence Review*, 57(9), 243 [interaktyvus]. https://link.springer.com/article/10.1007/s10462-024-10896-y. p. 20

9 HUANG, L., YU, W., MA, W. ir kt. (2025). A Survey on Hallucination in Large Language Models: Principles, Taxonomy, Challenges, and Open Questions. *ACM Transactions on Information Systems*, 43(2), 1–55 [interaktyvus]. https://dl.acm.org/doi/full/10.1145/3703155. p. 11

10 HUANG, L., YU, W., MA, W. ir kt. (2025). A Survey on Hallucination in Large Language Models: Principles, Taxonomy, Challenges, and Open Questions. *ACM Transactions on Information Systems*, 43(2), 1–55 [interaktyvus]. https://dl.acm.org/doi/full/10.1145/3703155. p. 11

11 ALBALAK, A., ELAZAR, Y. XIE, S. M. ir kt.(2024). A Survey on Data Selection for Language Models. *arXiv* [interaktyvus]. https://arxiv.org/abs/2402.16827. p.21

12 HUANG, L., YU, W., MA, W. ir kt. (2025). A Survey on Hallucination in Large Language Models: Principles, Taxonomy, Challenges, and Open Questions. *ACM Transactions on Information Systems*, 43(2), 1–55 [interaktyvus]. https://dl.acm.org/doi/full/10.1145/3703155. p. 8

rodė, kaip nekontroliuojami vieši duomenys gali per kelias valandas suformuoti žalingą modelio elgseną[13]. Pokalbių asistentas „Microsoft Tay“ buvo sukurtas mokytis iš pokalbių „Twitter“ tinkle, tačiau jis perėmė ten vyraujantį rasizmą ir ksenofobiją bei pradėjo juos kartoti savo atsakymuose. Atsižvelgiant į tai, kad DKM išmoksta bendras reprezentacijas ir šablonus, šališka informacija lemia polinkį generuoti neteisingą informaciją. Panašų neigiamą poveikį turi ir prieštaringa informacija, būdinga socialiniuose tinkluose, internetiniuose forumuose (pvz., Reddit), kurių duomenys plačiai naudojami apmokant DKM. Vis dėlto ne visi duomenys modelio elgseną formuoja vienodai. Informacija, su kuria DKM retai susiduria, turi mažesnę įtaką modelio mokymosi metu, todėl kyla didesnė išgalvotų atsakymų grėsmė. DKM atveju matyti, kad kuo daugiau modelis buvo mokytas tam tikrais duomenimis, tuo tiksliau jis atsako į bendro pobūdžio klausimus[14]. Vadinasi, pateikus detalią užklausą, susijusią su tokiomis sritimis kaip medicina ar teisė, bendros paskirties DKM turi didesnę riziką haliucinuoti, nei pateikus užklausas susijusias su bendrais, visuomenei žinomais faktais.

Atsižvelgiant į tai, kad DKM per se yra BPDI modeliai, iš kurių yra sudarytos DI sistemos, haliucinacijų reiškinys yra reikšmingas siekiant išanalizuoti DI akto nustatytus reikalavimus. Autorių aptarta haliucinacijų problema bei atsiradimo priežastys aktualiausia tampa didelės rizikos DI sistemų bei joms keliamų reikalavimų kontekste, atsižvelgiant į tai, kad šiai grupei priskirtų DI sistemų generuojama informacija itin glaudžiai susijusi su asmens sauga, sveikata bei teisėmis.

II. Didelės rizikos DI sistemoms keliami reikalavimai haliucinacijų reiškinio kontekste

Vien tai, kad DI sistemos dažnai veikia kaip „juodoji dėžė“, savaime nereiškia, kad jų keliamų rizikų negalima suvaldyti. ES priėmė DI aktą, kurio paskirtis – nustatyti vienodą teisinę sistemą, skirtą DI sistemoms, skatinant į žmogų orientuoto ir patikimo DI įsisavinimą ir užtikrinti Europos Sąjungos pagrindinių teisių chartijoje (toliau – Chartija) numatytų žmogaus teisių apsaugą[15]. Siekiant įgyvendinti šio straipsnio tikslą, būtina įvardyti, kokie reikalavimai taikomi DI sistemoms. Šioje da-

---

[13] WOLF, M. J., MILLER, K. & GRODZINSKY, F. S. (2017). Why we should have seen that coming: comments on Microsoft's Tay „experiment,“ and wider implications. ACM SIGCAS Computers and Society, 47(3), 54–64 [interaktyvus]. https://doi.org/10.1145/3135043.3135050. p. 1
2016 m. „Microsoft Tay“ nebuvo DKM, o paprastesnę architektūrą turintis tekstą generuojančių modelis, tačiau apmokymo duomenų įtaka modelio veikimui yra tokia pati ar panaši į DKM.

[14] HUANG, L., YU, W., MA, W. ir kt. (2025). A Survey on Hallucination in Large Language Models: Principles, Taxonomy, Challenges, and Open Questions. *ACM Transactions on Information Systems*, 43(2), 1–55 [interaktyvus]. https://dl.acm.org/doi/full/10.1145/3703155. p. 9

[15] DI akto 1 konstatuojamoji dalis.

lyje bus analizuojama DI sistemų klasifikacija, esminį dėmesį skiriant didelės rizikos klasifikacijai priskiriamoms DI sistemoms bei joms keliamiems reguliaciniams reikalavimams, kurie yra aktualiausi nagrinėjant haliucinacijas.

2.1. DI sistemų klasifikacija pagal DI aktą

Esminis DI akto komponentas yra keturių DI sistemų rizikos[16] klasių apibrėžimas, pateikiamas lentelėje Nr. 3.

3 lentelė. DI sistemų klasifikavimas į rizikos grupes pagal DI aktą

Vaizduojamoje piramidėje aukščiausioje pakopoje nurodoma nepriimtinos rizikos klasifikacija, į kurią priskiriamos visos DI sistemos, kurios pagal savo veikimo principą kelia grėsmę žmonių saugumui, bei jų teisių apsaugai, ir yra uždraustos (pvz., socialiniai reitingai). Viena pakopa žemiau nurodoma didelės rizikos klasifikacija, į kurią priskiriami DI naudojimo atvejai, kurie gali kelti grėsmę sveikatai, saugai, pagrindinėms teisėms (pvz., DI priemonės, naudojamos nuotoliniam biometriniam tapatybės nustatymui). Dar žemiau piramidėje pateikiama skaidrumo rizikos klasifikacija, kurioms DI aktas nustato konkrečias informacijos atskleidimo pareigas, siekiant užtikrinti kad žmonės būtų informuoti dėl DI sistemos veikimo (pvz., internetinių puslapių konsultantai). Žemiausios rizikos klasifikacijos, nurodomos piramidėje, DI aktas nereglamentuoja dėl minimalaus bei rizikos nekeliančio DI sistemų pobūdžio.

Šaltinis: sugeneruotas ir aprašytas autorių.

Sistemų rizikos kategorija nustatoma atsižvelgiant į numatytą DI sistemos paskirtį, t.y. sistemų klasifikacija priklauso nuo DI sistemos atliekamos funkcijos ir nuo konkretaus sistemos naudojimo tikslo bei sąlygų. Remiantis DI akto dėstomosios

[16] Rizikos sąvoka turėtų būti suprantama taip, kaip ji numatyta DI akto 1 straipsnio 2 dalyje.

dalies trečiame skyriuje įtvirtintais kriterijais, DI sistemos gali būti laikomos keliančiomis didelę riziką dviem atvejais: (i) kai DI sistema yra kaip saugos komponentas integruota į gaminius, kuriems taikomi galiojantys gaminių teisės aktai[17], arba pati yra toks gaminys[18] (pvz., DI grindžiama medicininė programinė įranga), arba (ii) kai DI sistema yra skirta naudoti į didelės rizikos kategoriją[19] patenkančias naudojimo atvejais[20] (pvz., vertinant fizinių asmenų kreditingumą).

Pirmuoju atveju, didelė rizika kyla nepriklausomai nuo konkretaus naudojimo konteksto, nes jei ir DI sistema būtų naudojama saugioje aplinkoje, jos numatomas pavojus yra pakankamai didelis ir reikalaujantis griežtos kontrolės (pvz., medicininis įrenginys su DI palaikoma diagnostika[21], skirtas analizuoti medicininius vaizdus). Nepaisant to, kad DI sistema naudojama tik su patyrusių gydytojų priežiūra, ji vis tiek priskiriama didelės rizikos klasifikacijai, nes klaida, įvykusi dėl netinkamai tokios DI sistemos sugeneruotos informacijos, gali sukelti tiesioginę grėsmę pacientų sveikatai ar gyvybei.

Antruoju atveju, didelė rizika kyla atsižvelgiant į jų numatytą paskirtį, kuomet jos kelia žalą fizinių asmenų sveikatai ir saugai arba pagrindinėms teisėms, vertinant tiek galimos žalos sunkumą, tiek jos atsiradimo tikimybę, ir DI sistemos naudojamos keliose konkrečiai iš anksto apibrėžtose srityse, nurodytose DI akte[22]. Šiuo aspektu numatoma išimtis iš bendrosios taisyklės – DI sistema, skirta naudoti į didelės rizikos kategoriją patenkančias naudojimo atvejais, nebus laikoma didelės rizikos, jeigu: (i) ji nekels esminės žalos sveikatai, grėsmės saugumui ar pagrindinių žmogaus teisių užtikrinimui, ir (ii) atvejais, kai DI sistema bus naudojama tik atliekant iš anksto siaurai apibrėžtą pagalbinę funkciją, pavyzdžiui, atliekant parengiamąją funkciją prieš galutinį vertinimą, ar tais atvejais kai DI sistema neatlieka fizinių asmenų profiliavimo paskirties[23]. Nors tokia DI sistema būtų naudojama kaip pagalbinė priemonė, siekiant palengvinti žmogaus priimamą galutinį sprendimą, tokia sistema profiliuoja fizinius asmenis pagal jų kompetencijas ir asmenines savybes, todėl visais atvejais bus klasifikuojama kaip DI sistema, kelianti padidintą riziką žmogaus gerovei bei teisėtiems interesams.

---

17 DI akto I priedas.

18 DI akto 6 straipsnio 1 dalies a) punktas.

19 DI akto III priedas.

20 DI akto 6 straipsnio 1 dalies b) punktas.

21 Išsamus medicininių priemonių saugos reglamentavimas nustatomas 2017 m. balandžio 5 d. Europos Parlamento ir Tarybos Reglamente 2017/745 dėl medicinos priemonių, L 117.

22 DI akto 52 konstatuojamoji dalis.

23 Fizinių asmenų profiliavimo paskirties pavyzdžiu, autorių nuomone, gali būti laikoma DI sistema, kurios paskirtis – įvertinti kandidatų tinkamumą konkrečiai darbovietei, pagal kandidatų pateiktus gyvenimo aprašymus.

2.2. Didelės rizikos DI sistemoms keliami reikalavimai

DI sistemoms, kurios pagal DI aktą priskiriamos didelės rizikos kategorijai, taikomi griežti ex ante reikalavimai, susiję su: rizikos valdymu, DI sistemų naudojamų duomenų kokybe, techninė DI sistemų dokumentacija, dokumentų registracija, skaidrumu, saugumu, patikimumu bei tikslumu ir žmogaus atliekamos priežiūros būtinybe. Šie reikalavimai gali būti skirstomi į materialiuosius ir procedūrinius, atsižvelgiant į tai, kokiam aspektui reguliuoti reikalavimai yra numatyti. Procedūriniai (pvz., rizikos valdymo sistemos diegimas, žmogaus atliekama priežiūra) skirti reguliuoti didelės rizikos DI sistemos atitiktį, tuo tarpu materialieji reikalavimai (pvz., duomenų kokybė, skaidrumas naudotojams) skirti nustatyti standartus, kurie užkirstų kelią neigiamam rezultatui. Tačiau ne visi reikalavimai prima facie gali būti tiesiogiai siejami su haliucinacijų reiškiniu – autorių nuomone, atsižvelgiant į haliucinacijų reiškinio specifiką, esminis dėmesys turėtų būti skiriamas: (i) rizikos valdymo sistemos etapams, (ii) DI sistemų naudojamų duomenų kokybei, bei (iii) žmogaus atliekamai priežiūrai.

Rizikos valdymo sistema. DI akto 9 straipsnyje numatoma rizikos valdymo sistema, kuri nustato pozityvią ir tęstinę pareigą didelės rizikos DI sistemų diegėjams sukurti, įgyvendinti, dokumentuoti ir prižiūrėti rizikos valdymo sistemą, skirtą keliamai rizikai valdyti. Tai yra tęstinis procesas, kuriame rizikos valdymas privalo būti atliekamas visą DI sistemos veikimo ciklą – kuriant, plėtojant, diegiant bei naudojant didelės rizikos DI sistemas. DI aktas numato keturis rizikos valdymo sistemos etapus – rizikos identifikavimą, rizikos vertinimą, rizikos peržiūrą po pateikimo rinkai bei rizikos valdymo priemonių taikymą. Rizikos identifikavimo bei vertinimo esmė – nustatyti kuriamos DI sistemos numatomas rizikas fizinio asmens sveikatai, saugai bei Chartijos saugomoms teisėms ir įvertinti galimos žalos sunkumą bei tikimybę. Šiuose etapuose išsamiai atlikta analizė sudaro prielaidas taikyti rizikos mažinimo priemones, tokias kaip numatomą žmogaus priežiūrą, diegiant papildomas apsaugos priemones nuo šališkumo ir diskriminacijos. Tačiau, tobulėjant technologijoms svarbu numatyti tai, kad pati DI sistema, po pateikimo rinkai gali sukelti incidentų, susijusių su DI akte numatytomis saugomomis vertybėmis, dėl to pradėjus diegti DI sistemas, siekiant suvaldyti riziką svarbu nuolat stebėti sistemos veikimą, o įvykus incidentams – imtis prevencinių veiksmų. Šie keturi rizikos valdymo sistemos etapai privalo būti įgyvendinami visą DI sistemos gyvavimo ciklą, tokiu būdu nustatant DI sistemų diegėjų nuolatinę pareigą valdyti didelės rizikos DI sistemų keliamą riziką.

Haliucinacijų reiškinio kontekste, rizikos valdymo sistema: (i) įvardija haliucinacijas kaip rizikos šaltinį (pvz., galimą Chartijoje numatytų teisių pažeidimą), (ii) įvertina DI sistemos haliucinavimo tikimybę (pvz., kai DI sistemos nebuvo mokytos panašiais į pateiktą užklausą pavyzdžiais) bei haliucinavimo poveikį (pvz., jei DI sistema pateiks realybės neatitinkantį atsakymą, kuris potencialiai pažeis asmens teises ar jo teisėtus interesus), (iii) nustato rizikos mažinimo priemones (pvz., apriboja DI sistemą, kuomet trūksta duomenų pateikti atsakymą). Haliucinavimo tikimybės bei

poveikio vertinimas didelės rizikos DI sistemos kontekste yra itin svarbus, atsižvelgiant į tai, kad šios DI sistemos glaudžiai sąveikauja su asmenų sauga, sveikata bei teisėmis, tad tikrovės neatitinkančios informacijos pateikimas, šiuo atveju gali lemti tai, jog bus pažeistas DI akto tikslas bei jame nustatyti reikalavimai.

DI sistemų naudojamų duomenų kokybė. DI akto 9 straipsnyje numatytų privalomų duomenų kokybės ir duomenų valdymo reikalavimų didelės rizikos DI sistemoms tikslas – užtikrinti, kad kuriamos ir vėliau rinkai pateikiamos DI sistemos nebūtų šališkos, nekeltų diskriminacijos rizikos bei veiktų saugiai ir patikimai, atsižvelgiant į jų numatytą paskirtį[24]. DI modelių mokymo mokymo, validavimo ir bandymo duomenų rinkiniai privalo atitikti šiame straipsnyje nustatytus reikalavimus. Duomenų rinkimas, bei naudojimo paskirtis turi būti aiškūs bei surinkti, duomenų valdymas privalo būti siejamas su didelės rizikos DI sistemos paskirtimi, jų kilmė bei rinkimo tikslas turi būti aiškiai dokumentuoti bei suderinami su didelės rizikos DI sistemos paskirtimi. Tiekėjai yra įpareigojami nurodyti, ką duomenys atspindi, įvertinti ar jų pakanka, ar jie atitinka konkrečią didelės rizikos DI sistemos paskirtį ir ar juose nėra esminių spragų. Duomenys turi tvarkomi siekiant mažinti DI sistemos veikime pasitaikančių klaidų kiekį bei duomenų šališkumą. Tiekėjai, valdydami kylančią riziką privalo įvertinti, ar duomenys, naudojami apmokyti didelės rizikos DI sistemas gali pakenkti fizinių asmenų sveikatai, saugai ar pažeisti Chartijoje numatytas teises sukeliant draudžiamą diskriminaciją[25]. Šališkumo nustatymo ir ištaisymo tikslais, DI aktas nustato išimtį, susijusią su specialių kategorijų asmens duomenimis[26], suteikiančią galimybę tvarkyti duomenis, susijusius su rasės, etninės kilmės, religijos, lytinės orientacijos aspektais, pagrindžiant šių duomenų tvarkymo būtinybę bei ribojant prieigos kontrolę. DI akto 10 straipsnio 3 dalyje yra numatomi duomenų rinkinių kokybės reikalavimai – tinkamumas, reprezentatyvumas, išsamumas ir teisingumas. Šiame straipsnyje nurodyti reikalavimai paverčia duomenų kokybę bei valdymą teisiniu faktu, kurio nepaisymas gali būti teisės pažeidimas, iš kurio kyla atitinkamos neigiamos pasekmės[27]. Atitinkamai, jei duomenys, kuriais yra apmokytos DI sistemos, neatitinka duomenų rinkinių kokybės reikalavimų, kyla pagrįsta abejonė teigti, kad sistema, generuodama atsakymus į pateiktas užklausas, negalės atsakyti teisingai ir taps nepatikima jos naudotojui.

Žmogaus atliekama priežiūra. DI esmė – į žmogų orientuotas požiūris[28]. Būtent dėl to, didelės rizikos DI sistemų kontrolė ir priežiūra yra vienas iš aktualiausių klau-

---

[24] CASONATO, C. & OLIVATO, G. (2024). *AI Regulation in Europe: Exploring the Artificial Intelligence Act. Digital Environments and Human Relations: Ethical Perspectives on AI Issues*, vol. 150. Cham: Springer, p. 101. [interaktyvus] Prieiga per internetą: https://doi.org/10.1007/978-3-031-76961-0_5

[25] Chartijos 21 straipsnis.

[26] BDAR 9 straipsnio 1 punktas.

[27] Haliucinacijų reiškinio kontekste, duomenų kokybė, autorių nuomone, yra esminis aspektas – DI sistemų pateikiami rezultatai tiesiogiai priklauso nuo duomenų, kuriais jos apmokytos.

[28] DI akto 1 konstatuojamoji dalis.

simų. Dėl keliamos rizikos, didelės rizikos DI sistemos autonominis veikimas potencialiai sukeltų grėsmę žmogaus gerovei, todėl DI akto 14 straipsnis numato žmogaus atliekamos priežiūros būtinybę[29]. DI aktas numato, kad didelės rizikos DI sistema nuo pat projektavimo pradžios turi būti pritaikyta veiksmingai žmogaus priežiūrai, siekiant sistemingai valdyti riziką, kylančią žmogaus sveikatai, saugai ar pagrindinėms teisėms, kai sistema naudojama tiek pagal numatytąją paskirtį, tiek numatomo netinkamo naudojimo sąlygomis. DI aktas numato dvi žmogaus priežiūros priemonių rūšis: priemonės, kurios projektavimo metu diegiamos pačioje sistemoje, pvz., galimybė sustabdyti procesą, o kai šios priemonės techniškai įgyvendinti neįmanoma – taikyti procedūrines priemones pačiam diegėjui, pvz., darbuotojų apmokymą. Viena svarbiausių užduočių, keliamų žmonėms, atsakingiems už priežiūros įgyvendinimą – įvertinti, kad DI sistema ne visuomet pateikia tinkamą rezultatą, ir, atsižvelgiant į tai, vengti automatinio šališkumo (angl. automation bias), ypač tokiame kontekste, kuomet didelės rizikos DI sistema teikia rekomendacijas ar padeda priimti sprendimus. Haliucinacijų reiškinio kontekste, siekiant išvengti tokio šalutinio DKM veikimo, žmogaus priežiūros reikalavimas gali tapti išsigelbėjimu, padedančiu užtikrinti didelės rizikos DI sistemų atitiktį numatytiems reikalavimams.

Apibendrinant, haliucinacijų reiškinys DI akto kontekste yra aktualiausias didelės rizikos klasifikacijai priskiriamoms DI sistemoms, atsižvelgiant į DI sistemos atliekamą funkciją ir DI sistemos naudojimo tikslo bei sąlygų. Šiame skyriuje aptarti esminiai DI reikalavimai, haliucinacijų reiškinio kontekste yra aktualūs tuo, kad: (i) rizikos valdymo sistemos reikalavimai įtvirtina pareigą kurti DI sistemą taip, jog haliucinacijų reiškinys DI sistemose būtų aptinkamas kuo įmanoma greičiau, tokiu būdu siekiant valdyti neigiamus šio šalutinio DKM veikimo padarinius, (ii) duomenų kokybės reikalavimas užtikrina, kad duomenys, kuriais mokoma sistema, atitiktų kriterijus, kurie potencialiai eliminuotų galimybę haliucinacijų reiškiniui pasireikšti didelės rizikos DI sistemose, o (iii) žmogaus atliekamos priežiūros reikalavimas būtų įgyvendinamas kaip prevencinė priemonė, santykyje tarp DI sistemos ir vartotojo, tokiu būdu valdant haliucinuojančios DI sistemos veikimą bei keliamą riziką.

III. Duomenų mokslo vaidmuo valdant haliucinacijų reiškinio problemą didelės rizikos DI sistemose

Atsižvelgiant į aptartas haliucinacijų priežastis ir didelės rizikos DI sistemoms keliamus reikalavimus, šiame skyriuje bus nagrinėjami haliucinacijų mažinimo metodai. Aukštos rizikos klasifikacijai priskirtose DI sistemose, kuriose sprendimai gali turėti saugos, sveikatos ar fundamentalių žmogaus teisių pažeidimų, tokie netikslumai yra nepriimtini, todėl, siekiant įgyvendinti DI akto reikalavimus ir užtikrinti

[29] žr. DI akto 14 straipsnį.

sistemų patikimumą, būtina taikyti papildomus techninius ir organizacinius haliucinacijų mažinimo bei rizikos valdymo metodus.

3.1. Haliucinacijų reiškinio valdymo metodai

Autorių nuomone, siekiant valdyti haliucinacijų reiškinio keliamą riziką didelės rizikos DI sistemų veikimui bei atitikčiai, esminis dėmesys turėtų būti skiriamas šiems metodams: (i) paieškos papildymo generacijai, bei (ii) neapibrėžtumo įvertinimui[30].

Paieškos papildymo generacija kaip haliucinacijų mažinimo metodas. Vienas iš metodų, naudojamų mažinti haliucinacijas DKM, yra vadinamas paieškos papildymo generacija (angl. Retrieval-Augmented Generation (RAG))[31]. Šis metodas kombinuoja paieškos ir generavimo principus, kai, prieš pradedant generuoti atsakymą į pateiktą užklausą, remiantis išoriniais šaltiniais atrenkama užklausai aktuali ir svarbi informacija. Galutinis atsakymas formuojamas remiantis tiek naudotojo užklausa, tiek išoriniais dokumentais, taip sumažinant haliucinacijas, kylančias dėl modelio žinių spragų[32]. Taip pat yra šio metodo versija, kai modelis papildomai ieško informacijos. Tokiu atveju, papildomi duomenys atrenkami ne tik prieš generavimą, bet ir viso atsakymo formavimo metu. Toks metodas ypač naudingas sprendžiant sudėtingas, kelių žingsnių samprotavimo ar ilgų atsakymų generavimo užduotis, nes leidžia nuosekliai tikslinti modelio išvadas ir sumažinti faktinių klaidų kaupimąsi samprotavimo grandinėje. Kai kuriose šio metodo realizacijose taikoma ir vėlesnė informacijos patikra, kurios metu jau sugeneruotas atsakymas lyginamas su išoriniais šaltiniais ir, esant neatitikimams, koreguojamas[33]. Taip mažinamos I dalyje minėtos haliucinacijų atsiradimo priežastys, susijusios su nebeaktualia informacija ar nevienodu DKM apmokymo metu naudotos informacijos kiekiu. Tokio mechanizmo integravimas DKM atveria galimybę taikyti šį metodą srityse, kurios reikalauja itin konkrečios ir tikslios informacijos (pvz., advokatūroje, DI pasitelkiant kaip pagalbinę priemonę generuoti informaciją, naudojamą rengiant ieškinius).

Neapibrėžtumo įvertinimas kaip haliucinacijų rizikos mažinimo metodas. Paieškos papildymo generacijos metodas neapsaugo nuo atvejų, kai DKM neturi užtikrinto

---

[30] Autorės pažymi, kad šiame darbe nėra aptariami visi galimi haliucinacijų reiškinio mažinimo metodai, o akcentuojami yra tie, kurie, autorių nuomone, yra veiksmingiausi bandant suvaldyti haliucinacijų reiškinio keliamą riziką.

[31] ALANSARI, A. & LUQMAN, H. (2025). Large Language Models Hallucination: A Comprehensive Survey. *arXiv* [interaktyvus]. p. 2

[32] HUANG, L., YU, W., MA, W. ir kt. (2025). A Survey on Hallucination in Large Language Models: Principles, Taxonomy, Challenges, and Open Questions. *ACM Transactions on Information Systems*, 43(2), 1–55 [interaktyvus]. https://dl.acm.org/doi/full/10.1145/3703155. p. 21-22

[33] GAO, L., DAI, Z., PASUPAT, P. ir kt. (2023). RARR: Researching and Revising What Language Models Say, Using Language Models. *Proceedings of the 61st Annual Meeting of the Association for Computational Linguistics (Volume 1: Long Papers)*, 16477–16508 [interaktyvus]. 10.18653/v1/2023.acl-long.910. p. 2

atsakymo. Neapibrėžtumas (angl. uncertainty) atsakyme atsiranda dėl informacijos trūkumo, duomenyse esančių klaidų ir prieštarų, ar sprendimo proceso sudėtingumo, kurie neleidžia modeliui pateikti tikslių rezultatų[34]. Tokiems atvejams yra naudojami neapibrėžtumo įvertinimo (angl. uncertainty quantification) metodai, kurie prie DKM atsakymų pateikia užtikrintumo (angl. confidence) balą, nusakantį, kaip stipriai modelis užtikrintas konkrečiu sugeneruotu atsakymu[35]. Svarbu pabrėžti, kad modelio apibrėžtumas negali būti prilyginamas modelio užtikrintumui. Modelis gali turėti žemą apibrėžtumo lygį, bet aukštą užtikrintumo lygį, pavyzdžiui, kai jis užtikrintai pateikia atsakymą apie retą medicininę būklę, nors jo apmokymo duomenyse tokios informacijos buvo itin mažai arba iš viso nebuvo. Neapibrėžtumo įvertinimo metodai remiasi vertinant kelių to pačio modelio atsakymų į tos pačios užklausos variaciją[36]. Jei modelis nebuvo apmokytas duomenimis, turinčiais informaciją, kurios reikalauja užklausa, atsakymų variacija, tikėtina, bus didelė. Dėl šios priežasties neapibrėžtumo įvertinimo metodai tampa ypač reikšmingi aukštos rizikos DI sistemose, kuriose neteisingas, bet užtikrintai pateiktas atsakymas gali pažeisti DI akto numatytą tikslą – asmens gerovę. Tokie metodai leidžia ne tik identifikuoti situacijas, kuriose DKM atsakymais pasikliauti pavojinga, bet ir iš anksto numatyti papildomus saugiklius, pavyzdžiui, žmogaus įsikišimą ar sprendimo atidėjimą, taip didinant bendrą sistemos patikimumą ir saugumą. Medicinoje, neapibrėžtumo įvertinimo metodai gali pažymėti nepakankamai užtikrintas DKM diagnozes ir reikalauti papildomo specialisto įvertinimo, taip sumažindamos diagnostinių klaidų skaičių iki 40 proc.[37].

3.2. DI haliucinacijų mažinimo metodų vertinimas

Nors aptarti metodai sumažina haliucinacijų riziką, jų taikymas praktikoje susiduria su reikšmingais techniniais ir organizaciniais iššūkiais, neleidžiančiais šiais metodais remtis besąlygiškai. Pavyzdžiui, paieškos papildymo generacijos metodo pagrindinis trūkumas yra jo priklausomumas nuo atrinktų išorinių šaltinių kokybės

---

[34] FAKOUR, F., MOSLEH, A. & RAMEZANI, R. (2024). A Structured Review of Literature on Uncertainty in Machine Learning & Deep Learning. *arXiv* [interaktyvus]. https://arxiv.org/abs/2406.00332. p. 6-7

[35] LIU, X., CHEN, T., DA, L. ir kt. (2025). Uncertainty Quantification and Confidence Calibration in Large Language Models: A Survey. *Proceedings of the 31st ACM SIGKDD Conference on Knowledge Discovery and Data Mining, V. 2*, 6107–6117 [interaktyvus]. https://doi.org/10.1145/3711896.3736569. p. 1

[36] LIU, X., CHEN, T., DA, L. ir kt. (2025). Uncertainty Quantification and Confidence Calibration in Large Language Models: A Survey. *Proceedings of the 31st ACM SIGKDD Conference on Knowledge Discovery and Data Mining, V. 2*, 6107–6117 [interaktyvus]. https://doi.org/10.1145/3711896.3736569. p. 3

[37] LIU, X., CHEN, T., DA, L. ir kt. (2025). Uncertainty Quantification and Confidence Calibration in Large Language Models: A Survey. *Proceedings of the 31st ACM SIGKDD Conference on Knowledge Discovery and Data Mining, V. 2*, 6107–6117 [interaktyvus]. https://doi.org/10.1145/3711896.3736569. p. 1

ir aktualumo[38]. Jei paieškos metu pateikiami nereikšmingi ar netikslūs duomenys, jie gali pabloginti galutinio atsakymo tikslumą. Be to, dabartinėse papildymo generacijos metodo realizacijose, paieškos ir generavimo komponentai dažnai neveikia optimaliai, todėl kai DKM remiasi informacija iš šaltinių, jie ne visada yra tinkamai išnaudojami[39]. Neapibrėžtumo įvertinimo metodo trūkumai yra susiję su didelėmis skaičiavimo sąnaudomis ir menku patikimumo pagerėjimu, ypač taikant neapibrėžtumo metodus DMK[40]. Taip pat, haliucinacijas lemiantis neapibrėžtumas gali kilti ir iš pateiktos užklausos dviprasmiškumo. Be to, BPDI modelių atveju gali atsirasti nesuderinami neapibrėžtumo įvertinimai, nes tokio pobūdžio modeliai gali užklausas priimti ne tik natūralia kalba, bet ir nuotraukų ar garso įrašų pavidalu. Akcentuojama, kad dauguma neapibrėžtumo įvertinimo metodų neturi aiškaus skaitinio įvertinimo, tad gali būti sudėtinga interpretuoti gautą neapibrėžtumo įvertinimą[41]. Šie trūkumai parodo, kad nei vienas metodas savaime neužtikrina patikimo haliucinacijų suvaldymo, nes jie paveldi tas pačias sistemines problemas kaip ir patys modeliai. Žmogaus atliekama priežiūra, tiek teoriniu, tiek praktiniu aspektu, gali būti išeitimi, siekiant valdyti riziką, kylančią haliucinacijų reiškinio paveiktoje DI sistemoje. Derinant skirtingus haliucinacijų mažinimo metodus, galima iš dalies kompensuoti atskirų metodų trūkumus. Vis dėlto efektyvus haliucinacijų suvaldymas reikalauja ne pavienių sprendimų, o nuosekliai vertinamų metodų kombinacijų, taikomų realiomis sąlygomis. Be to, neturint aiškių vertinimo metrikų ir aukštos kokybės duomenų, net ir pažangiausių metodų taikymas praktikoje išlieka riboto patikimumo.

Atlikta literatūrinė analizė atskleidžia, kad bendros paskirties DKM, nors ir pasižymintys plačiu funkcionalumu, susiduria su struktūriniais apribojimais taikant juos didelės rizikos DI sistemų kontekste, kuriuose būtinas aukštas informacijos tikslumo, atsakymų atsekamumo ir elgsenos nuspėjamumo lygis. Didžioji dalis haliucinacijų reiškinio priežasčių yra susiję su DKM architektūra, kuri yra sudėtinga ir sunkiai interpretuojama. Dėl itin didelio apmokymui naudojamų duomenų kiekio tampa sudėtinga tiksliai nustatyti haliucinacijų kilmę, kokybę bei kontroliuoti filtravimo

---

[38] HUANG, L., YU, W., MA, W. ir kt. (2025). A Survey on Hallucination in Large Language Models: Principles, Taxonomy, Challenges, and Open Questions. *ACM Transactions on Information Systems*, 43(2), 1–55 [interaktyvus]. https://dl.acm.org/doi/full/10.1145/3703155. p. 26

[39] BARNETT, S., KURNIAWAN, S., THUDUMU, S. ir kt. (2024). Seven Failure Points When Engineering a Retrieval Augmented Generation System. *Proceedings of the IEEE/ACM 3rd International Conference on AI Engineering – Software Engineering for AI*, 194–199 [interaktyvus]. https://doi.org/10.1145/3644815.3644945. p. 4

[40] LIU, X., CHEN, T., DA, L. ir kt. (2025). Uncertainty Quantification and Confidence Calibration in Large Language Models: A Survey. *Proceedings of the 31st ACM SIGKDD Conference on Knowledge Discovery and Data Mining, V. 2*, 6107–6117 [interaktyvus]. https://doi.org/10.1145/3711896.3736569. p. 8

[41] LIU, X., CHEN, T., DA, L. ir kt. (2025). Uncertainty Quantification and Confidence Calibration in Large Language Models: A Survey. *Proceedings of the 31st ACM SIGKDD Conference on Knowledge Discovery and Data Mining, V. 2*, 6107–6117 [interaktyvus]. https://doi.org/10.1145/3711896.3736569. p. 4

procesus; be to, sunku numatyti, kokį šališkumą tokie modeliai gali perimti iš duomenų ir kokiame kontekste DKM turi didesnę riziką haliucinuoti. Papildomą riziką didina ir tai, kad didžiausius ir populiariausius modelius (tokius kaip GPT, Gemini) kuriančios privačios įmonės tarpusavyje konkuruoja, siekdamos kuo greičiau pristatyti pažangesnius sprendimus. Toks spaudimas dažnai lemia vis didesnių duomenų rinkinių naudojimą, o tai gali neigiamai paveikti duomenų atrankos kokybę. Be to, apmokymo proceso metu skiriamas dėmesys modelių suderinamumui su vartotoju, siekiant pagerinti naudojimo patirtį. Nors tai padidina naudojimo patogumą, toks optimizavimas gali kartu didinti ir haliucinacijų riziką, nes modeliai labiau orientuojasi į norimą atsakymo stilių, o ne į faktinį tikslumą[42].

Srityse, kuriose sprendimai tiesiogiai veikia žmonių sveikatą, saugumą ar gerovę, DKM taikymas turėtų būti vertinamas itin atsargiai. Tokiose srityse net ir nedidelės informacinės paklaidos gali turėti reikšmingų pasekmių, todėl modelių polinkis generuoti haliucinacijas tampa kritiniu veiksniu. Šiame straipsnyje aptarti haliucinacijų mažinimo metodai neeliminuoja haliucinacijų reiškinio bei jo keliamos rizikos, todėl, atitinkamai, autorės pabrėžia, kad DI sistemų pateikiamais atsakymais besąlygiškai remtis nereikėtų.

Tačiau, kaip buvo aptarta analizėje, DKM gali pasitarnauti atsakant į bendrus klausimus, tad gali netiesiogiai padėti spręsti profesinius iššūkius. Priimant svarbiausius sprendimus, būtų galima naudotis mažesniais kalbos modeliais. Tyrimai rodo, kad mažesni, vienoje srityje apmokyti kalbos modeliai gali pateikti tikslesnius ir patikimesnius atsakymus nei didelio masto bendros paskirties modeliai, ypač kai užklausos reikalauja specifinių, kontekstinių žinių[43] [44]. Tokie modeliai nėra priversti apibendrinti informacijos iš labai plataus teminio lauko, todėl jų atsakymai dažniau remiasi tiksliais ir aktualiais duomenimis, priešingai nei DKM, kurie apmokomi naudojant viešai prieinamais duomenimis, kuriuose dažnai trūksta specializuotos ar profesionalios informacijos. Tuo tarpu kuriant mažesnius, siauresnės paskirties modelius, atsiranda galimybė sąmoningai kontroliuoti, kokie duomenų šaltiniai naudojami, kokia informacija patenka į mokymo procesą ir kokios žinios yra formuojamos. Tai leidžia ne tik geriau suprasti modelio ribas, bet ir užtikrinti didesnį skaidrumą bei patikimumą, ypač tais atvejais, kai modelio sprendimai turi realų poveikį žmonėms.

---

[42] ALANSARI, A. & LUQMAN, H. (2025). Large Language Models Hallucination: A Comprehensive Survey. *arXiv* [interaktyvus]. https://arxiv.org/abs/2510.06265. p. 8

[43] LI, H.; AI, Q., CHEN, J. ir kt. (2025). BLADE: Enhancing Black-Box Large Language Models With Small Domain-Specific Models. *Proceedings of the AAAI Conference on Artificial Intelligence*, 39(23), 24422–24430 [interaktyvus]. https://doi.org/10.1609/aaai.v39i23.34620. p. 1

[44] LU, Y., YAO, B., ZHANG, S. ir kt. (2023). Human Still Wins over LLM: An Empirical Study of Active Learning on Domain-Specific Annotation tasks. *arXiv* [interaktyvus]. https://arxiv.org/abs/2311.09825. p. 4

Apibendrinant, būtų galima teigti, kad haliucinacijų rizika nėra atsitiktinio pobūdžio reiškinys – jo pasireiškimas kyla iš DKM architektūros ir veikimo principų. Modeliai, sukurti veikti itin plačiame žinių ir užduočių spektre, neišvengiamai susiduria su ribotu gyliu specifiniuose kontekstuose. Haliucinacijų mažinimo metodai susiduria su tais pačiais sisteminiais iššūkiais, kaip ir patys DKM. Dėl šios priežasties bendrosios paskirties DKM taikymas didelės rizikos DI sistemose sukelia saugos iššūkius, kurių neįmanoma visiškai eliminuoti pavienėmis techninėmis priemonėmis. Autorės siūlo alternatyvą, siekiant valdyti haliucinacijų reiškinio keliamą riziką ir užtikrinti DI akte numatytus reikalavimus – nuolatinę žmogaus atliekamą didelės rizikos DI sistemos priežiūrą, kuri tuo pačiu pabrėžtų, kad: (i) DI sistemos vis dar turi techninių trūkumų, ir (ii) jog šiai dienai besąlygiškai remtis DI sistemų pateikiama informacija galimybės nėra.

Išvados

DI haliucinacijos yra neatsiejamos nuo DKM architektūros ir šių modelių apmokymui skirtų duomenų pobūdžio. Kadangi DKM pažingsniui dėlioja tekstą, jie gali prarasti generuojamo teksto kontekstą ir taip sugeneruoti neteisingą atsakymą. Be to, DKM negeba išreikšti neužtikrintumo, tad, kai susiduria su užklausa, į kurią atsakymo neturi, didėja tikimybė, kad modelis haliucinuos. Šias problemas dar labiau sustiprina mokymo duomenyse esanti klaidinga informacija, kuria modelis remiasi, pateikdamas atsakymus į užklausas. Tai patvirtina, kad techninis DKM supratimas yra būtinas pamatas nustatant veiksmingas DI sistemų valdymo priemones. Kadangi DKM per se yra DI modeliai, kurie sudaro DI sistemas, ši problema tampa aktuali ir DI akto kontekste, siekiant užtikrinti nustatytus reikalavimus.

DI akte įtvirtinta DI sistemų rizikos klasifikacija pagrįsta DI sistemos galimo poveikio asmens saugai, sveikatai ar Chartijoje numatytoms teisėms. Didelės rizikos DI sistemų kvalifikavimas grindžiamas ne vien jų taikymo sritimi, bet ir numatytąja paskirtimi, kuri lemia padidintą žalos atsiradimo tikimybę. Haliucinacijos šių sistemų veikime įgauna ypatingą reikšmę, kadangi tikrovės neatitinkantys DI generuojami rezultatai gali sukelti reikšmingas neigiamas pasekmes fiziniams asmenims. Haliucinacijų reiškinio kontekste, autorių nuomone, pagrindinis dėmesys turi būti skiriamas: (i) rizikos valdymo sistemos, (ii) duomenų kokybės (iii) žmogaus atliekamos priežiūros reikalavimams.

Haliucinacijų mažinimo metodų analizė rodo, kad paieškos papildymo generacijos metodas efektyviai sprendžia žinių spragų ir informacijos aktualumo problemas, leidžiant modeliui remtis išoriniais šaltiniais tiek prieš generavimą, tiek jo metu. Kartu su neapibrėžtumo įvertinimo metodais, kurie leidžia identifikuoti atvejus, kai DKM neturi užtikrinto atsakymo, šios priemonės iš esmės padidina didelės rizikos DI sistemų patikimumą. Tačiau tyrimas, atliktas šiame straipsnyje, patvirtina, kad duomenų mokslo metodai, nors ir leidžia nuosekliai tikslinti išvadas bei mažinti ha-

liucinacijų kieki, visiškai haliucinacijų rizikos nepanaikina. Tad siekiant užtikrinti DI sistemų atitiktį DI akto keliamiems reikalavimams, autorės siūlo akcentuoti nuolatinę žmogaus atliekamą priežiūrą, kaip išeitį valdant haliucinacijų reiškinio keliamą riziką didelės rizikos DI sistemose.

Šaltinių sąrašas

Europos Sąjungos teisės aktai

Europos Parlamento ir Tarybos (ES) 2024 m. birželio 13 d. Reglamentas 2024/1689 kuriuo nustatomos suderintos dirbtinio intelekto taisyklės ir iš dalies keičiami reglamentai (EB) Nr. 300/2008, (ES) Nr. 167/2013, (ES) Nr. 168/2013, (ES) 2018/858, (ES) 2018/1139 ir (ES) 2019/2144 ir direktyvos 2014/90/ES, (ES) 2016/797 ir (ES) 2020/1828 (Dirbtinio intelekto aktas), OJ L, 2024/1689, 12.7.2024, p. 1 – 84, 127 – 129.

Europos Parlamento ir Tarybos (ES) 2016 m. balandžio 27 d. Reglamentas 2016/679 dėl fizinių asmenų apsaugos tvarkant asmens duomenis ir dėl laisvo tokių duomenų judėjimo ir kuriuo panaikinama Direktyva 95/46/EB (Bendrasis duomenų apsaugos reglamentas), OL L 119, 2016 5 4, p. 1–88.

Europos Parlamento ir Tarybos (ES) 2017 m. balandžio 5 d. Reglamentas Nr. 2017/745 dėl medicinos priemonių, kuriuo iš dalies keičiama Direktyva 2001/83/EB, Reglamentas (EB) Nr. 178/2002 ir Reglamentas (EB) Nr. 1223/2009, ir kuriuo panaikinamos Tarybos direktyvos 90/385/EEB ir 93/42/EEB, L 117, 5.5.2017, p. 1–175.

Specialioji literatūra

ALANSARI, A. & LUQMAN, H. (2025). Large Language Models Hallucination: A Comprehensive Survey. arXiv [interaktyvus]. https://arxiv.org/abs/2510.06265. [žiūrėta 2025 m. gruodžio 20 d.]

ALBALAK, A., ELAZAR, Y. XIE, S. M. ir kt.(2024). A Survey on Data Selection for Language Models. arXiv [interaktyvus]. https://arxiv.org/abs/2402.16827. [žiūrėta 2025 m. gruodžio 19 d.]

BARNETT, S., KURNIAWAN, S., THUDUMU, S. ir kt. (2024). Seven Failure Points When Engineering a Retrieval Augmented Generation System. Proceedings of the IEEE/ACM 3rd International Conference on AI Engineering – Software Engineering for AI, 194–199 [interaktyvus]. https://doi.org/10.1145/3644815.3644945. [žiūrėta 2025 m. gruodžio 31 d.]

CASONATO, C. & OLIVATO, G. (2024). AI Regulation in Europe: Exploring the Artificial Intelligence Act. Digital Environments and Human Relations: Ethical Perspectives on AI Issues, vol. 150. Cham: Springer, p. 101. [interaktyvus] Prieiga per internetą: https://doi.org/10.1007/978-3-031-76961-0_5 [Žiūrėta 2026 m. sausio 1 d.]

CHANG, Y., WANG, X., WANG, J. ir kt. (2024). A Survey on Evaluation of Large Language Models. ACM Transactions on Intelligent Systems and Technology, 15(3), 1–45 [interaktyvus]. https://doi.org/10.1145/3641289. [žiūrėta 2025 m. gruodžio 15 d.]

FAKOUR, F., MOSLEH, A. & RAMEZANI, R. (2024). A Structured Review of Literature on Uncertainty in Machine Learning & Deep Learning. arXiv [interaktyvus]. https://arxiv.org/abs/2406.00332. [žiūrėta 2025 m. gruodžio 29 d.]

GAO, L., DAI, Z., PASUPAT, P. ir kt. (2023). RARR: Researching and Revising What Language Models Say, Using Language Models. Proceedings of the 61st Annual Meeting of the Association for Computational Linguistics (Volume 1: Long Papers), 16477–16508 [interaktyvus]. 10.18653/v1/2023.acl-long.910. [žiūrėta 2025 m. gruodžio 28 d.]

HUANG, L., YU, W., MA, W. ir kt. (2025). A Survey on Hallucination in Large Language Models: Principles, Taxonomy, Challenges, and Open Questions. ACM Transactions on Information Systems, 43(2), 1–55 [interaktyvus]. https://dl.acm.org/doi/full/10.1145/3703155. [žiūrėta 2026 m. sausio 3 d.]

JI, W., YUAN, W., GETZEN, E. ir kt. (2025). An Overview of Large Language Models for Statisticians. arXiv [interaktyvus]. https://arxiv.org/abs/2502.17814. [žiūrėta 2025 m. gruodžio 15 d.]

LI, H.; AI, Q., CHEN, J. ir kt. (2025). BLADE: Enhancing Black-Box Large Language Models With Small Domain-Specific Models. Proceedings of the AAAI Conference on Artificial Intelligence, 39(23), 24422–24430 [interaktyvus]. https://doi.org/10.1609/aaai.v39i23.34620. [žiūrėta 2025 m. gruodžio 2 d.]

LIN, Z., GUAN, S., ZHANG, W. ir kt. (2024). Towards trustworthy LLMs: a review on debiasing and dehallucinating in large language models. Artificial Intelligence Review, 57(9), 243 [interaktyvus]. https://link.springer.com/article/10.1007/s10462-024-10896-y. [žiūrėta 2025 m. gruodžio 27 d.]

LIU, X., CHEN, T., DA, L. ir kt. (2025). Uncertainty Quantification and Confidence Calibration in Large Language Models: A Survey. Proceedings of the 31st ACM SIGKDD Conference on Knowledge Discovery and Data Mining, V. 2, 6107–6117 [interaktyvus]. https://doi.org/10.1145/3711896.3736569. [žiūrėta 2025 m. gruodžio 29 d.]

LIU, Y., YAO, Y., TON, J. F. ir kt. (2023). Trustworthy LLMs: A Survey and Guideline for Evaluating Large Language Models' Alignment. arXiv [interaktyvus]. https://arxiv.org/abs/2308.05374. [žiūrėta 2025 m. gruodžio 2 d.]

LU, Y., YAO, B., ZHANG, S. ir kt. (2023). Human Still Wins over LLM: An Empirical Study of Active Learning on Domain-Specific Annotation tasks. arXiv [interaktyvus]. https://arxiv.org/abs/2311.09825. [žiūrėta 2025 m. gruodžio 31 d.]

SU, W. (2025). Do Large Language Models (Really) Need Statistical Foundations? arXiv [interaktyvus]. https://arxiv.org/abs/2505.19145. [žiūrėta 2025 m. gruodžio 15 d.]

WOLF, M. J., MILLER, K. & GRODZINSKY, F. S. (2017). Why we should have seen that coming: comments on Microsoft's Tay "experiment," and wider implications. ACM SIGCAS Computers and Society, 47(3), 54–64 [interaktyvus]. https://doi.org/10.1145/3135043.3135050. [žiūrėta 2026 m. vasario 01 d.]

https://doi.org/10.15388/TMP.2026.8

Hibridinio karo poveikis civiliniams teisiniams santykiams

Titas Mikalauskas

Vilniaus universiteto Teisės fakulteto
IV kurso, Privatinė teisė: civiliniai ginčai šakos studentas
Saulėtekio al. 9, I rūmai, 10222 Vilnius
El. paštas: titas.mikalauskas@tf.stud.vu.lt

Domas Adolfas Gylys

Vilniaus universiteto Teisės fakulteto
V kurso, Privatinė teisė: civilinė ir verslo teisė šakos studentas
Saulėtekio al. 9, I rūmai, 10222 Vilnius
El. paštas: domas.gylys@tf.stud.vu.lt

Mokslinio straipsnio akademinė kuratorė dokt. Deimantė Rimkutė
El. paštas: deimante.rimkute@tf.vu.lt

Santrauka. *Šiuo straipsniu siekiama ištirti galimą hibridinio karo poveikį civiliniams teisiniams santykiams. Išskirtinos keturios aktualios hibridinio karo priemonių grupės: dezinformacijos kampanijos, kibernetinės atakos, diversinės atakos ir kitos priemonės. Nagrinėjant dezinformacijos kampanijų poveikį, pastebėta, kad dezinformacinės kampanijos gali sudaryti prielaidas pažeisti asmenų garbę ir orumą, kas lemtų didesnį CK 2.24 straipsnyje numatytų gynybos būdų taikymą, taip pat gali pabloginti komercinių subjektų reputaciją. Kalbant apie kibernetines atakas, išskirta, kad jos apsunkina galimybes nustatyti žalą padariusį asmenį. Diversinių atakų analizė parodė, kad sabotažas lemia valstybės reguliavimo griežtėjimą ir didina privačių subjektų pareigą aktyviau užtikrinti savo infrastruktūros saugumą. Kitos hibridinio karo priemonės, nors ir sunkiai sistemiškai apibrėžiamos, akivaizdžiausiai pasireiškia transporto sektoriuje ir kelia skirtingus valstybės atsakomybės bei rizikos paskirstymo klausimus.*

Pagrindiniai žodžiai: *civilinė teisė, civiliniai teisiniai santykiai, hibridinis karas, hibridinio karo poveikis.*

Summary. *This article aims to examine the potential impact of hybrid warfare on civil legal relations. Four relevant groups of hybrid warfare measures are distinguished: disinformation campaigns, cyberattacks, diversionary attacks, and other measures. In analyzing the impact of disinformation campaigns, it was observed that such campaigns may create pre-*

Copyright © Titas Mikalauskas, Domas Adolfas Gylys, 2026. Published by Vilnius University Press.
This is an Open Access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License (CC BY), which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original author and source are credited.

conditions for violations of individuals' honor and dignity, which would lead to increased application of the remedies provided for in Article 2.24 of the Civil Code, and may also harm the reputation of commercial entities. With regard to cyberattacks, it was noted that they complicate the identification of the person who caused the damage. The analysis of diversionary attacks showed that sabotage leads to stricter state regulation and increases the obligation of private entities to more actively ensure the security of their infrastructure. Other hybrid warfare measures, although difficult to define systematically, manifest most clearly in the transport sector and raise different issues of state liability and risk allocation.

Keywords: *civil law, civil legal relations, hybrid warfare, impact of hybrid warfare.*

Įvadas

Temos aktualumas. Vis didėjant visuomeninei pažangai komunikacijos, mokslo, technologijų ir kitose srityse, kartu keičiasi ir konfliktas. Mums visiems žinoma, kad svarbūs karo elementai - ginklai ir taktika - istoriškai buvo nuolat keičiami, siekiant prisitaikyti prie tuometinio konteksto, kad būtų galima priešą priversti paklusti jėga. Vis dėlto šiomis dienomis tokį karą (karybą) jau galime vadinti tradiciniu, nes pastarųjų dešimtmečių technologiniai ir visuomeniniai pokyčiai padėjo atsirasti naujo tipo karui, paprastai vadinamam hibridiniu. Hibridinio karo sąvoka stokoja apibrėžtumo, tačiau viešojoje erdvėje tai dažniausiai apibūdinama per nereguliarią, t. y. neįprastą, taktiką: kibernetines atakas, informacines atakas (propagandą), provokacijas, sabotažą ir kitą, kuria būtų galima pasinaudoti siekiant politinių tikslų. Pavyzdžiui, kibernetinėmis atakomis gali būti siekiama pakenkti civilinei infrastruktūrai, taip destabilizuojant pačią visuomenę, o per informacines atakas – skatinti nepasitikėjimą ir susikirškinimą visuomenėje. Tokios taktikos neabejotinai gali paveikti ir privačių asmenų teisinius santykius. Pavyzdžiui, kibernetinės ir diversinės atakos kelia iššūkių dėl atsakingo asmens nustatymo bei valstybės netiesioginės atsakomybės, o informacinės atakos – gali daryti įtaką asmenų reputacijai.

Atsižvelgiant į tai, kad civiline teise siekiama sureguliuoti privačių fizinių ir juridinių asmenų tarpusavio santykius, neišvengiamai kyla klausimas apie hibridinio karo poveikį šiems santykiams. Tai ypatingai aktualu dėl trijų priežasčių. Pirma, turint mintyje, kad tai yra karyba, išsiskirianti savo nereguliarumu, gali kilti klausimas ar šiandieninė civilinė teisė yra tam pasirengusi. Nereguliari taktika gali atverti naujas spragas teisiniame reguliavime ir subjektų elgesyje, ką būtinai reikėtų ištirti. Antra, yra tvirtas pagrindas manyti, kad privatūs subjektai yra pagrindiniai tokios karybos taikiniai. Daugelyje šalių vyraujant rinkos ekonomikai, tikėtina, kad privačių subjektų atžvilgiu bus taikomi hibridinio karo metodai. Trečia, hibridinis karas daro karo ir taikos ribas mažiau ryškias. Karo ir taikos apibrėžtumo stoka gali lemti nestabilumo jausmą, kas gali keisti subjektų elgesį.

Taigi, atsižvelgiant į tai, kad hibridinis karas gali civiliniams teisiniams santykiams iškelti naujų iššūkių, t. y. išryškinti spragas teisiniame reguliavime, paveikti subjektus ir lemti kitokį jų elgesį, sukurti nestabilią aplinką tokiems santykiams vystytis, būtina giliau ištirti galimą tokios karybos poveikį. Išsamesnis poveikio tyrimas gali padėti tobulinti civilinių teisinių santykių reglamentavimą, kad būtų galima apsaugoti šių santykių apyvartą nuo neigiamų pasekmių.

Darbo objektas. Tai yra hibridinio karo priemonių reikšmė civiliniams teisiniams santykiams Lietuvos Respublikoje. Šiame darbe dėmesys telkiamas į konkrečias hibridinio karo priemones ir jų savybes, siekiant nustatyti, kokias teisines pasekmes jos gali sukelti civilinės teisės reguliuojamiems santykiams. Šis darbas grindžiamas prielaida, kad skirtingos hibridinio karo priemonės pasižymi nevienodu veikimo mechanizmu, todėl jų sąveika su civilinės teisės institutais taip pat nėra vienoda. Dėl šios priežasties darbo centre yra ne abstraktus hibridinio karo poveikis privatiems santykiams, bet konkrečių hibridinio karo priemonių nulemti teisiniai klausimai ir iššūkiai civilinės teisės reguliavimui.

Tyrimo ribos apibrėžiamos atsižvelgiant į šiame darbe pasirinktą hibridinio karo sampratą. Kadangi šiame darbe hibridinis karas suprantamas kaip veikimas neperžengiant karo slenksčio tradicine prasme, jo reikšmė analizuojama taikant bendrąjį civilinės teisės režimą taikos metu. Todėl darbe nesiekiama tirti teisinių padarinių, kylančių iš specialiųjų karo meto režimų ar ginkluoto konflikto aplinkybių. Taip pat tyrimas nėra orientuotas į bendruosius prievolių vykdymo kliūčių atvejus (t. y. force majeure ir rebus sic stantibus), nes tokios pasekmės gali kilti dėl įvairių išorinių veiksnių ir savaime neatskleidžia hibridinio karo priemonių specifikos. Šiame darbe aktualus būtent tas poveikis, kuris kyla iš konkrečios hibridinio karo priemonės pobūdžio ir leidžia vertinti jos reikšmę civilinės teisės institutų veikimui.

Darbo tikslas. Šiame darbe siekiama nustatyti, kaip skirtingos hibridinio karo priemonės gali paveikti privačių subjektų turtinius, neturtinius ir kitus civilinius teisinius santykius bei kokius iššūkius toks poveikis gali kelti teisiniam reguliavimui.

Darbo uždaviniai.

- Apibrėžti hibridinio karo sąvoką, taip sukuriant sąlygas tolimesniam temos nagrinėjimui;
- Išskirti Lietuvai aktualias hibridinio karo priemones (jų grupes), kurios gali daryti poveikį civiliniams teisiniams santykiams;
- Išnagrinėti hibridinio karo poveikį aktualioms civilinių teisinių santykių sritims;
- Esant galimybei, pasiūlyti priemones reaguoti į hibridinio karo poveikį atitinkamuose civilinės teisės institutuose.

Tyrimo metodai.

- Abstrakcijos. Abstrakcijos tyrimo metodu siekiama tyrimą atriboti nuo mažiau aktualių, neesminių dalykų. Pavyzdžiui, šis metodas taikomas išskirti aktualias hibridinio karo priemones, kurių poveikis toliau nagrinėjamas.

- Doktrininis. Doktrininis tyrimo metodas šiame darbe pasitelkiamas siekiant aiškinti tam tikrus civilinių teisinių santykių institutus bei jų veikimą, taip pat darbui aktualias sąvokas.
- Analizės. Šis tyrimo metodas derinamas kartu su doktrininiu tyrimo metodu siekiant išnagrinėti konkrečių hibridinio karo priemonių poveikį civiliniams teisinių santykių institutams.

Hibridinis karas

Hibridinio karo sąvoka

Hibridinio karo sąvoką pirmą kartą 2007 m. panaudojo Frank Hoffman. Tuo metu jis teigė, kad hibridiniai karai apima įvairius karo veiksmų būdus, įskaitant konvencinius pajėgumus, nereguliarias taktikas ir formacijas, teroristinius veiksmus, įskaitant beatodairišką smurtą ir prievartą bei nusikalstamą elgesį[1]. Taigi, Hoffman pateiktoje sampratoje hibridinis karas apima tiek kinetines, tiek nekinetines priemones, tačiau pagrindinis vaidmuo tenka konvencinėms kinetinėms priemonėms, t. y. jėgos panaudojimui. Nekinetinės priemonės čia atlieka pagalbinę funkciją. Pažymėtina, kad šiuo aspektu vėlesni autoriai pateikia skirtingus apibrėžimus.

Pavyzdžiui, Andrew Mumford ir Pascal Carlucci teigia, kad hibridinis karas apibrėžiamas sinchroniniu kinetinių ir nekinetinių priemonių naudojimu siekiant galutinių politinių tikslų[2]. Pavyzdžiui, žiniasklaidoje vis dažniau pasirodo publikacijų, kuriose hibridinis karas išimtinai apibrėžiamas per nekinetinių priemonių naudojimo prizmę[3], o mokslinėje literatūroje pastebimi teiginiai, kad hibridinio karo apibrėžimui kinetinės priemonės (juo labiau konvencinės) net iš viso nėra būtinos[4]. Taigi, matome, kad hibridinio karo sąvoka neturi vieningo, visuotinai pripažinto apibrėžimo. Tai įvertinus, galima pripažinti, kad, siekiant nustatyti hibridinio karo poveikį civiliniams teisiniams santykiams, būtina pateikti sąvoką, kuria pasitelksime toliau atliekant tyrimą.

Šio darbo autorių nuomone, hibridinis karas turėtų būti suvokiamas kaip įvairių (kombinuotų) kinetinių ir nekinetinių priemonių naudojimas nepereinant į karo stadiją konvencine (tradicine) prasme. Tai reiškia, kad hibridinis karas gali vykti ir mums įprastai suvokiamu taikos metu, kai tam tikri politiniai dariniai nereguliariais

---

1 HOFFMAN G., Frank (2007). *Conflict in the 21st Century: The Rise of Hybrid Wars*. Arlington: Potomac Institute for Policy Studies, psl. 14.

2 MUMFORD, Andrew ir CARLUCCI, Pascal (2023). Hybrid warfare: The continuation of ambiguity by other means. *European Journal of International Security*, 8(2), psl. 192-206.

3 GOTEV, Georgi (2021-10-28). The Brief, powered by Facebook – Hybrid warfare [interaktyvus]. Prieiga per internetą: https://www.euractiv.com/opinion/the-brief-powered-by-facebook-hybrid-warfare/.

4 BARGAOANU, Alina ir NEGREA-BUSUIOC, Elena (2024-06-21). *Hybrid Warfare is Less Than Warfare: A Dangerous Illusion* [interaktyvus]. https://irregularwarfarecenter.org/wp-content/uploads/P_19_Hybrid_Warfare_is_Less_Than_Warfare.pdf.

metodais siekia politinių tikslų, tačiau vengia atviro konflikto. Taigi, hibridinį karą reikėtų atriboti nuo karo konvencine prasme, t. y. išskirti į atskirą karo rūšį. Toks atribojimas svarbus ir teisiniu požiūriu. Istoriškai tiek nacionalinė teisė, tiek tarptautinė viešoji teisė buvo grindžiamos gana aiškiu karo ir taikos būsenų atskyrimu, nuo kurio priklausė skirtingų teisinių režimų taikymas. Vis dėlto technologinė ir socialinė raida sudarė prielaidas atsirasti veiksmams, kurie savo poveikiu prilygsta priešiškai veiklai, tačiau formaliai neperžengia karo slenksčio. Tai atskleidžia teisėkūrai būdingą problemą – teisinis reguliavimas neretai prisitaiko prie naujų visuomeninių reiškinių lėčiau, nei jie susiformuoja praktikoje.

Šiame darbe pateikiamas hibridinio karo apibrėžimas išskiriamas dėl dvejų priežasčių. Pirma, būtų neprotinga teigti, kad visuomenei taip smarkiai pasikeitus socialine ir technologine prasme, tam tikros apraiškos, kurios vadintinos hibridiniu karu, vis tiek turėtų būti neatsiejamos nuo konvencinio karo. Atkreiptinas dėmesys, kad minėtos apraiškos veikia kitaip ir, žinoma, daro kitokį poveikį nei konvenciniai karo būdai. Konvencinė karyba siekia atviromis ir kinetinėmis priemonėmis priversti paklusti, o hibridinė karyba yra ženkliai subtilesnė. Antra, hibridinio karo neišskyrimas į atskirą karo rūšį neatitiktų šiandieninių geopolitinių tendencijų. Rusijos Federacijos hibridinio karo doktrinoje dažnai užsimenama apie nekonvencinę hibridinio karo prigimtį, kuri, be kita ko, labiausiai siejama su informaciniu karu[5]. Taip pat pabrėžtina, kad hibridinio karo samprata nėra lengvai suderinama su tradicinėmis tarptautinės viešosios teisės maksimomis, grindžiamomis aiškiu karo ir taikos atribojimu, valstybių suvereniteto apsauga bei jėgos nenaudojimo principu, nes hibridinės priemonės dažnai veikia šių kategorijų „pilkojoje zonoje“.

Viską apibendrinus, galime teigti, kad hibridinio karo sąvoka turi daug apibrėžimų, todėl toliau atliekant tyrimą būtina suformuluoti hibridinio karo sąvoką. Manome, kad hibridinis karas turėtų būti apibrėžiamas kaip įvairių (kombinuotų) kinetinių ir nekinetinių priemonių naudojimas nepereinant į karo stadiją konvencine (tradicine) prasme. Matome, kad apraiškos, priskirtinos hibridinio karo apibrėžimui, yra pernelyg besiskiriančios nuo konvencinio karo apraiškų ir todėl turėtų būti atskirtos nuo konvencinio karo apibrėžimo. Atsižvelgiant į tai, tikslingiausia kalbėti apie hibridinio karo poveikį būtent taikos metu (konvencinio karo prasme), nes tokiu būdu galime tiksliau ištirti būtent hibridinio karo poveikį civiliniams teisiniams santykiams.

Hibridinio karo priemonės

Taigi, apibrėžus hibridinio karo sąvoką, būtina išskirti kinetines ir nekinetines priemones, apie kurių poveikį kalbėsime ir kurios aktualiausios Lietuvos kontekste.

---

[5] FRIDMAN, Ofer (2018). *Russian 'Hybrid Warfare'. Resurgence and Politicisation.* New York: Oxford University Press, p. 75-90.

Manome, kad tikslinga išskirti hibridinio karo priemones į keturias grupes: dezinformacijos kampanijas, kibernetines atakas, diversines atakas ir kitas priemones. Toliau aptarsime kiekvieną iš šių grupių.

Kalbant apie dezinformacijos kampanijas, tai jau buvo minėta, kad Rusijos Federacijos hibridinio karo doktrinoje informacinis karas atlieka svarbų vaidmenį. Tokie veiksmai dažniausiai įvardijami kaip informacijos manipuliacijos ir kišimasis iš užsienio (toliau - FIMI, angl. Foreign Information Manipulation and Interference)[6]. Žinoma, FIMI veiksmai neapsiriboja pačia dezinformacija, tačiau jos vaidmuo šiuose veiksmuose pats svarbiausias. Ja sąmoningai siekiama deorganizuoti visuomenę, didinti joje susipriešinimą. Tai ypatingai aktualu atsižvelgiant į tai, kad, remiantis Kylio instituto duomenimis, Lietuva yra viena iš labiausiai remiančių Ukrainą valstybių vertinant proporcingai pagal kiekvienos šalies bendrąjį vidaus produktą[7].

Kibernetinės atakos, ko gero, yra pačios pavojingiausios hibridinio karo priemonės, ypatingai turint mintyje šiandieninės visuomenės priklausomumą nuo informacinių technologijų. Jomis gali būti kėsinamasi į tam tikrus svarbius duomenis (komercines paslaptis, asmens duomenis), infrastruktūrą, nuosavybę (kriptoturtą, pinigus), saugumą, paslaugų prieinamumą ir į kitas sritis, kurios svarbios visuomenei. Atsižvelgiant į tai, neabejotina, kad kibernetinėmis atakomis sukeltina žala gali būti milžiniška. Ši hibridinio karo priemonė yra svarbi ne tik Lietuvos kontekste, bet ir viso NATO. Pavyzdžiui, pastaruoju metu kibernetinių atakų atvejų prieš NATO valstybes vis daugėja[8].

Hibridinio karo kontekste pastaruoju metu vis dažniau pastebimos ir diversinės atakos (sabotažas), kurios pasireiškia kaip slapti, fizinį poveikį sukeliantys incidentai, sutrikdantys infrastruktūros veikimą ir sistemingai mažinantys valstybės atsparumą. Tradiciškai tokie veiksmai būdavo nukreipti į karinius objektus, tačiau pastaraisiais metais vis labiau matoma, kad sabotažo taikiniais tampa ir civilinė infrastruktūra. Ši dinamika ypač atsiskleidžia vertinant paskutiniuosius incidentus Europoje: 2023 m. pažeistas dujų vamzdynas „Balticconnector“ tarp Suomijos ir Estijos, 2024 m. užfiksuoti gaisrai keliuose DHL logistikos sandėliuose Vokietijoje, o 2024 m. gegužę kilęs gaisras Vilniaus „Ikea“ prekybos centre dar labiau išryškino nerimą keliančių “atsitiktinumų” tendenciją. Atsižvelgiant į šias aplinkybes, matyti, kad sabotažas vis labiau įsitvirtina kaip nuolatinė grėsmė tiek Lietuvoje, tiek Europos Sąjungoje[9].

---

6 European Union External Action (2025-03-14) *Information Integrity and Countering Foreign Information Manipulation and Interference (FIMI)* [interaktyvus] https://www.eeas.europa.eu/eeas/information-integrity-and-countering-foreign-information-manipulation-interference-fimi_en#45330.

7 Kiel Institut (2025-10) *Ukraine Support Tracker Data* [interaktyvus] https://www.kielinstitut.de/publications/ukraine-support-tracker-data-6453/

8 The Guardian. *Russian cyber-attacks against NATO states up by 25% in a year, analysis finds*. [interaktyvus] https://www.theguardian.com/world/2025/oct/16/russian-cyber-attacks-against-nato-states-up-by-25-in-a-year-analysis-finds.

9 Irregular Warfare Initiative. *Sabotage as a "New Normal"*. [interaktyvus] https://irregular-warfare.org/articles/sabotage-as-a-new-normal/.

Kitos priemonės yra tokios hibridinio karo priemonės (veiksmai), kurių dėl savo specifikos (vienos priemonės savo esme kinetinės, o kitos – ne ir pan.) negalima arba pernelyg sunku priskirti prie konkrečios grupės. Pavyzdžiui, bepiločiai dronai gali būti pasitelkiami vykdyti diversines atakas, tačiau neretai jie būna naudojami visai kitais tikslais, kaip tam tikrų funkcijų trikdymas. Funkcijų trikdymui taip pat gali būti pasitelkiamas embargas, kontrabandiniai balionai, klaidinantys pranešimai apie galimą pavojų. Tai aktualu ir Lietuvoje, nes įvairiausių funkcijų trikdymo atveju vis daugėja.

Hibridinio karo poveikis

Dezinformacijos kampanijos

Civiliniuose teisiniuose santykiuose svarbu, kad informacija, kuria dalinamasi, būtų teisinga. Šiuo aspektu FIMI veiksmais skleidžiama klaidinga informacija, taip pakenkiant civilinių teisinių santykių stabilumui. Išskirtinos dvi civilinių teisinių santykių sritys, kuriose dezinformacija gali daryti didelį poveikį: santykiuose, susijusiuose su asmens garbe ir orumu ir sutartiniuose teisiniuose santykiuose.

Poveikis santykiuose, susijusiuose su asmens garbe ir orumu

Lietuvos Respublikos civilinio kodekso[10] (toliau – CK) 1.114 straipsnyje numatyta, kad civilinė teisė saugo asmenines neturtines teises ir vertybes, t. y., be kita ko, asmens garbę ir orumą, taip pat jo dalykinę reputaciją. Šiuo atveju aktualus CK 2.24 straipsnis, kuriame numatyta aptariamų vertybių gynyba. Pasakytina, kad asmenys turi pareigą nepaskleisti tikrovės neatitinkančių duomenų, kurie žemintų kito asmens garbę ir orumą ar juridinio asmens dalykinę reputaciją, o jei tokie duomenys paskleidžiami - nukentėjęs asmuo turi teisę reikalauti, kad tokie duomenys būtų paneigti ir jam būtų atlyginta padaryta turtinė ir neturtinė žala. Kadangi FIMI veiksmai yra pasitelkiami vykdant informacinį karą, yra pagrindo manyti, kad tokiu būdu yra sudaromos sąlygos asmenims lengviau pažeisti minėtą pareigą, kas gali lemti didesnį poreikį asmenims ginti savo teises pagal CK 2.24 straipsnį. Tai lemia dvi priežastys.

Pirma, viena iš FIMI priemonių - sąmoningas tikrovės neatitinkančios informacijos skleidimas. Tokia informacija pirmiausia siekiama supriešinti, skatinti tarpusavio nepasitikėjimą visuomenėje tiek tarp privačių asmenų, tiek santykyje su valstybės institucijomis, kuo gali būti pasinaudota siekiant geopolitinių tikslų. Antra, FIMI pasireiškia sudėtingais manipuliacijos metodais, kurie apsunkina galimybę asmeniui atskirti teisingą informaciją nuo neteisingos. Tai reiškia, kad asmenys, klaidingai įsitikinę informacijos tikrumu, gali tapti jos platintojais.

---

[10] Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas. 2000 m. liepos 18 d. Nr. VIII-1864. *Valstybės žinios*, 2000, 74-2262.

Išsamiau aptariant šias dvi priežastis, pasakytina, kad Rusija, vykdant informacinį karą, yra linkusi aktyviai skleisti ypatingai neigiamą požiūrį į Ukrainos valdžią ir ją remiančius asmenis (kaltinant juos korupcija ir pan.)[11]. Atsižvelgiant į Lietuvos visuomenės veikėjų itin aktyvią paramą Ukrainai, tokia veikla gali sudaryti sąlygas jiems tapti FIMI veiksmų taikiniu. Pavyzdžiui, Lietuvos Aukščiausiajame Teisme buvo nagrinėjama civilinė byla dėl Seimo nario Remigijaus Žemaitaičio tikrovės neatitinkančių teiginių, kad visuomenininkas Andrius Tapinas šalies pasienio apsaugai rinktas lėšas panaudojo azartiniams lošimams[12]. Dėl analogiškų teiginių buvo nagrinėjama byla ir žurnalistės Rūtos Janutienės atžvilgiu[13]. Šiuo atveju nėra aišku, ar minėti asmenys buvo paveikti dezinformacijos kampanijos iš priešiškų valstybių, tačiau jų veiksmai buvo naudingi priešiškoms valstybėms. Tai aktualu ir turint mintyje tai, kad Rusijos Federacija vis dažniau vykdo verbavimo operacijas, kad paveikti asmenys skleistų jai naudingą naratyvą[14].

Taigi, darytina išvada, kad FIMI veiksmai, kurie pasireiškia tikrovės neatitinkančios informacijos skleidimu, gali paveikti civilinius teisinius santykius, susijusius su asmens garbe ir orumu bei jo dalykine reputacija. Tokiu būdu palengvinama civilinių teisinių santykių subjektams skleisti tikrovės neatitinkančią informaciją.

Poveikis sutartiniuose teisiniuose santykiuose

Sutartiniai teisiniai santykiai grindžiami šalių tarpusavio pasitikėjimu ir bendradarbiavimu, todėl FIMI veiksmais skleidžiama tikrovės neatitinkanti informacija gali paveikti tiek sutarčių sudarymą, tiek jų vykdymą. Pastaraisiais metais dezinformacija vis dažniau naudojama prieš Vakarų šalių komercinius subjektus, siekiant menkinti jų reputaciją ir patikimumą. Pavyzdžiui, 2023 m. Rusija Afrikoje skleidė teiginius, kad JAV farmacijos įmonės, prisidengdamos vakcinų platinimu, naudojasi Afrikos gyventojais kaip „bandomaisiais triušiais“ [15]. Literatūroje pastebima, kad tokio pobūdžio veiksmai jau yra pakenkę Vakarų šalių komercinių subjektų veiklai[16].

---

[11] Atlantic Council (2024-02-29). *Undermining Ukraine: How Russia widened its global information war in 2023* [interaktyvus] https://www.atlanticcouncil.org/in-depth-research-reports/report/undermining-ukraine-how-russia-widened-its-global-information-war-in-2023/.

[12] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2025 m. vasario 27 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-7-4-403/2025.

[13] LRT. *Janutienė viešai paneigė apie „Laisvės TV“ ir Tapiną išsakytus žodžius* [interaktyvus]. https://www.lrt.lt/naujienos/lietuvoje/2/2705463/janutiene-viesai-paneige-apie-laisves-tv-ir-tapina-issakytus-zodzius.

[14] LRT. *Rusijos Federacija stiprina įtakos operacijas Baltijos šalyse – verbuojamas jaunimas* [interaktyvus]. https://www.lrt.lt/naujienos/pasaulyje/6/2749170/rusijos-federacija-stiprina-itakos-operacijas-baltijos-salyse-verbuojamas-jaunimas

[15] Wall Street Journal. Russian Intelligence Is Pushing False Claims of U.S. Biological Testing in Africa, U.S. Says. [interaktyvus] https://www.wsj.com/world/africa/russian-intelligence-is-pushing-false-claims-ofu-s-biological-testing-in-africa-u-s-says-ea817592.

[16] BYMAN, Daniel (2025-03-20). Foreign Malign Influence Targeting U.S. and Allied Corporations. [interaktyvus] https://www.csis.org/analysis/foreign-malign-influence-targeting-us-and-allied-corporations.

Sutarčių sudarymo kontekste tokia informacija gali būti reikšminga, nes šalims svarbi kitos sutarties šalies reputacija ir patikimumas. Paskleista klaidinanti informacija apie tariamą sutartinių prievolių nevykdymą, netinkamą elgesį su darbuotojais ar kitus reputaciją menkinančius veiksmus gali lemti atsisakymą sudaryti sutartis tiek dėl praktinių, tiek dėl etinių priežasčių. Taigi, FIMI veiksmai gali pakenkti civilinių teisinių santykių subjektų reputacijai ir taip apsunkinti sandorių sudarymą.

Kibernetinės atakos

Civilinės atsakomybės samprata įtvirtinta CK 6.245 straipsnyje, kuriame ji apibrėžiama kaip turtinė prievolė atlyginti nuostolius ar sumokėti netesybas. Šiame straipsnyje šalia sutartinės išskiriama ir deliktinė civilinė atsakomybė, kuri siejama su žala, nesusijusia su sutartiniais santykiais. Manome, kad kibernetinės atakos deliktinės atsakomybės kontekste pirmiausia kelia iššūkių nustatant už žalą atsakingus asmenis, todėl šioje srityje kyla poreikis tobulinti teisinį reguliavimą.

Už žalą atsakingo asmens nustatymas

CK 6.263 straipsnio 2 dalis numato, kad žalą, padarytą asmeniui, turtui, o įstatymų numatytais atvejais – neturtinę žalą privalo visiškai atlyginti atsakingas asmuo. Taigi, šiuo atveju reikia nustatyti už žalą atsakingą asmenį. Jau minėta, kad kibernetinės atakos išsiskiria savo pavojingumu dėl to, kad šiandieninė visuomenė yra smarkiai integruota su informacinėmis technologijomis. Tai lemia, kad kibernetinėmis atakomis gali būti kėsinamasi į daugelį dalykų: nuosavybę, infrastruktūrą, saugumą ir kita. Pavojingumą stipriai didina ir tai, kad nustatyti žalą padariusį asmenį gali tapti ypatingai sunku. Kibernetinės atakos pasižymi tuo, kad jos gali būti vykdomos ne tam tikroje vietoje ir ne tam tikru laiku, o „nuotoliu“, taip pat jų vykdymui (juo labiau - ištyrimui) reikalingos specialiosios žinios. Be to, kibernetinių atakų kontekste dažnai susiduriama su situacijomis, kai žala padaroma ne vieno, o kelių asmenų veiksmais arba pasitelkiant sudėtingas technines priemones, automatizuotas sistemas ar tarpininkus. Tai dar labiau apsunkina žalą padariusio asmens identifikavimą. Gali kilti klausimų, ar už padarytą žalą atsako pats kibernetinę ataką įvykdęs asmuo, ar, pavyzdžiui, informacinių sistemų savininkas, paslaugų teikėjas ar kitas asmuo, kurio veikla ar neveikimas sudarė sąlygas tokiai žalai atsirasti. Atkreiptinas dėmesys ir į tai, kad kibernetinės atakos, kaip hibridinio karo priemonės, yra pasitelkiamos būtent priešiškų valstybių. Valstybės, siekiančios geopolitinių tikslų, dažnai naudojasi apsunkintomis galimybėmis nustatyti už tokias atakas atsakingus asmenis. Taigi, dažnai yra pasitaikę atvejų, kai tam tikros politinio pobūdžio atakos būna atsekamos iki priešiškų valstybių, tačiau šios atsakomybę neigia[17].

[17] SCHULZKE, Marcus. (2018). The Politics of Attributing Blame for Cyberattacks and the Costs of Uncertainty. *Perspectives on Politics*, 16(4), 954–968.

Taigi, kibernetinių atakų sukelta žala kelia iššūkių šiandieniniam deliktinės atsakomybės reglamentavimui, kuris paprastai grindžiamas aiškiai identifikuojamu žalą padariusiu asmeniu ir jo veiksmais. Kadangi tokias atakas dažnai gali vykdyti ar remti galingi subjektai, įskaitant valstybes, jų sukelta žala gali būti milžiniška, sunkiai išvengiama, o atsakingų asmenų nustatymas – itin sudėtingas arba apskritai neįmanomas.

Valstybės civilinė atsakomybė

Atsižvelgiant į tai, kad už kibernetinę ataką atsakingus asmenis sunku nustatyti, didelę reikšmę įgyja deliktinės atsakomybės taikymo valstybei galimybių klausimas. Šiuo aspektu tikslingiausia kalbėti apie valstybės, kurioje žala yra padaryta, o ne apie valstybės, iš kurios yra daroma žala, atsakomybę. Tikėtis, kad priešiška valstybė atlygintų savo (arba jos leistais) hibridinio karo veiksmais padarytą žalą privatiems subjektams būtų beviltiška.

Kalbant apie valstybės atsakomybę, būtina vertinti jos pačios pareigas užtikrinti aplinką, kad nebūtų daroma žala arba bent jau ji būtų minimalizuojama. Taigi, valstybės atsakomybė už sukeltą žalą galėtų kilti ne tik dėl pačios valstybės kokių nors tiesioginių veiksmų, bet ir dėl neveikimo, t.y. nepakankamo prevencinių priemonių užtikrinimo. Ši idėja nėra jokiais būdais svetima Lietuvos teisiniame reguliavime. Pavyzdžiui, CK 6.271 straipsnyje yra numatyta valstybės atsakomybė už valdžios institucijų neteisėtus veiksmus. Šiame kontekste svarbu paminėti, jog pagal to paties straipsnio 3 dalį valstybės atsakomybė kyla ir už neveikimą. Pareigą užtikrinti tinkamas prevencines priemones galima įžvelgti Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje. Pavyzdžiui, vienoje konstitucinės justicijos byloje teismas yra nurodęs, kad pagal Konstituciją valstybės valdžios ir valdymo institucijos turi pareigą užtikrinti visuomenės saugumą ir viešąją tvarką, saugoti asmenį nuo kėsinimosi į jo gyvybę bei sveikatą, ginti žmogaus teises ir laisves[18]. Panašios nuostatos laikosi ir Europos Žmogaus Teisių Teismas[19]. Taigi, matome, kad valstybės civilinė atsakomybė nėra atmestina.

Manome, kad valstybės civilinė atsakomybė už kibernetinių atakų sukeltą žalą tam tikromis sąlygomis turėtų būti taikoma, nes priešingu atveju kyla grėsme civilinių teisinių santykių stabilumui. Kibernetinių atakų atveju kaltą asmenį būna sunku nustatyti, o net jį nustačius žalos atlyginimas gali būti praktiškai neįmanomas. Laikytina, kad atsakomybės už kibernetines atakas negalima perkelti vien priešiškai valstybei ar asmenims (grupuotėms), nes iš Konstitucijos valstybei kyla pareiga rūpintis visuomenės saugumu ir viešąja tvarka.

---

[18] Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2001 m. balandžio 12 d. nutarimas. *Valstybės žinios,* 30-977.

[19] K.U. prieš Suomiją [EŽTT], Nr. 2872/02, [2008-12-02]. ECLI:CE:ECHR:2008:1202 JUD000287202, 40-43 p., taip pat Öneryildiz prieš Turkiją [EŽTT], Nr. 48939/99, [2004-11-30]. ECLI:CE:ECHR:2004:1130 JUD004893999, 71 ir 90 p.

Diversinės atakos (sabotažas)

Skirtingai nuo kitų formų, diversinės atakos (sabotažas) yra kinetinė hibridinio karo priemonė, t. y. jos padariniai dažniausiai pasireiškia tiesiogine fizine žala materialiems objektams. Taigi, kitaip nei dezinformacijos kampanijos ar kibernetiniai išpuoliai, sabotažas veikia ne skaitmeninę ar informacinę erdvę, bet pačią infrastruktūrą – nekilnojamąjį turtą, įrangą, jungtis ir kitus klasikinius civilinės apyvartos objektus. Šiai priemonei būdinga ir tai, kad žala dažniausiai padaroma tiesioginiu asmenų veikimu, todėl sabotažo atvejais neretai galima nustatyti ir atsakomybėn patraukti konkretų žalą sukėlusius veiksmus atlikusį subjektą.

Poveikis privataus sektoriaus interesams

Jau minėta, kad sabotažo veiksmai savo esme nukreipti į tai, kad fiziškai būtų sunaikinti arba sugadinti tam tikri infrastruktūros objektai, todėl tokie išpuoliai neišvengiamai daro įtaką nuosavybės teisėms ir jų įgyvendinimui. Istoriškai sabotažo atakos (kariniame kontekste) siejamos su valstybės saugumo pakirtimu, pirmiausia kariniais pajėgumais, tačiau jais toli gražu neapsiribojant. Atsižvelgiant į tai, teisingiausia būtų kritinės valstybės infrastruktūros sąvoka. Šiuo metu dažniausiai minimi kritinės infrastruktūros objektai yra telekomunikacijų ir duomenų perdavimo linijos, povandeniniai kabeliai, energetikos tinklai, dujų ir naftos tiekimo vamzdynai, elektros perdavimo infrastruktūra, geležinkelių ir kelių jungtys, taip pat įvairūs objektai, užtikrinantys kertinį valstybės ekonominį ir socialinį funkcionavimą. Itin reikšminga tai, kad didelė dalis tokios infrastruktūros – nors strategiškai svarbi valstybei – faktiškai priklauso privatiems subjektams arba yra jų eksploatuojama. Ši tendencija matoma net karinės logistikos srityje, kuri tradiciškai laikoma išimtine valstybės atsakomybe: apie 90 procentų NATO karinių transportų naudojasi civiliniu turtu, daugiau nei pusė palydovinio ryšio gynybos poreikiams teikiama komercinio sektoriaus, o 75 procentai priimančiųjų valstybių paramos NATO operacijoms grindžiamos vietinių komercinių subjektų paslaugomis.[20] Kitose kritinės infrastruktūros srityse privataus sektoriaus vaidmuo yra dar labiau dominuojantis, todėl bet koks sabotažo veiksmas, formaliai nukreiptas prieš valstybės strateginius pajėgumus, praktiškai pirmiausia pažeidžia būtent privačią nuosavybę.

Lietuvos nacionalinio saugumo doktrinoje aiškiai įtvirtinta, kad nepriklausoma demokratinė valstybė privalo užtikrinti saugų Tautos gyvavimą[21], o tai savaime ap-

---

[20] EDWARDS, Charlie ir SEIDENSTEIN, Nate (2025). *The Scale of Russian Sabotage Operations Against Europe's Critical Infrastructure* [interaktyvus]. Prieiga per internetą: https://www.iiss.org/research-paper/2025/08/the-scale-of-russian--sabotage-operations--against-europes-critical--infrastructure/ [žiūrėta 2026 sausio 25 d.].

[21] Lietuvos Respublikos nacionalinio saugumo pagrindų įstatymas. 1996 m. gruodžio 19 d. Nr. VIII-49. *Valstybės žinios*, 1997, 2-16.

ima ir kritinės infrastruktūros apsaugą, kaip vieną iš pagrindinių saugumo prielaidų. Vis dėlto šios pareigos įgyvendinimas tampa gerokai sudėtingesnis, kai esminiai valstybės funkcionavimui būtini infrastruktūros pajėgumai priklauso privatiems subjektams. Kritinės infrastruktūros privatumas reiškia, kad valstybė negali visiškai kontroliuoti su saugumu susijusių rizikų, o sabotažo atveju pirminė fizinė žala tenka būtent savininkams. Be to, privatus sektorius iš savo prigimties orientuojasi į pelno maksimizavimą ir veiklos efektyvumą (akcininkų interesų teorija), todėl natūraliai linkęs investuoti į tas sritis, kurios tiesiogiai generuoja ekonominę grąžą[22], o ne į perteklines saugumo priemones. Tokia interesų asimetrija tarp valstybės saugumo poreikių ir privataus sektoriaus prioritetų lemia, kad kritinės infrastruktūros atsparumo užtikrinimas sabotažo grėsmėms tampa bendro valstybinio ir privačiojo sektoriaus sąveikos iššūkiu, kuriame valstybė privalo ieškoti papildomų reguliacinių ir organizacinių sprendimų.

Siekdama sustiprinti kritinės infrastruktūros apsaugą ir suvaldyti sabotažo keliamas rizikas, valstybė 2025 m. gegužės mėn. pakeitė Nacionaliniam saugumui užtikrinti svarbių objektų apsaugos įstatymą. Pagal naują įstatymo redakciją nacionaliniam saugumui svarbių įmonių, įrenginių ir turto fizinės apsaugos reikalavimai nustatomi vadovaujantis Viešojo saugumo tarnybos prie Vidaus reikalų ministerijos patvirtintu nacionaliniam saugumui užtikrinti svarbių įmonių ir infrastruktūros fizinės apsaugos standartu.[23] Įgyvendinant šią nuostatą, 2025 m. lapkritį Viešojo saugumo tarnyba patvirtino valstybei svarbių objektų fizinės saugos užtikrinimo standartą, kuriuo siekiama standartizuoti fizinės apsaugos reikalavimus įvairiems nacionaliniam saugumui svarbiems pajėgumams, atsižvelgiant į praktikoje identifikuotas rizikas ir gerąsias saugumo priemones.[24] Nors šiais standartais siekiama sustiprinti nacionaliniam saugumui svarbių objektų apsaugą, nėra aišku, kiek ir kokia apimtimi jie gali riboti pačių kritinės infrastruktūros subjektų interesus. Kadangi standarto turinys nėra viešai prieinamas, galima tik daryti prielaidą, kad juo nustatomi papildomi saugumo reikalavimai, galintys keisti įprastas privačių subjektų veiklos praktikas, didinti jų pareigas ir finansinę naštą ar riboti diskreciją sprendžiant dėl infrastruktūros valdymo.

Be to, atsižvelgiant į pastarųjų metų hibridinio karo tendencijas, matyti, kad sabotažo išpuoliai vis dažniau kėsinasi ne tik į kritinę infrastruktūrą, bet ir į įprastus

---

[22] DANIELSON, Morris G., HOGAN, Karen M. Ir OLSON, Gerard T. (2024). *Shareholder theory, stakeholder theory, and the capital budgeting decision [interaktyvus]. Prieiga per internetą:* https://virtusinterpress.org/Shareholder-theory-stakeholder-theory-and-the-capital-budgeting-decision.html [žiūrėta 2026 sausio 25 d.].

[23] Lietuvos Respublikos nacionaliniam saugumui užtikrinti svarbių objektų apsaugos įstatymo Nr. IX-1132 1, 2, 6, 12, 18 straipsnių pakeitimo įstatymo projektas. 2025. 25-4127(2);

[24] Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministerija. Patvirtintas valstybei svarbių objektų fizinės apsaugos standartas [interaktyvus]. Prieiga per internetą: https://vrm.lrv.lt/lt/naujienos/patvirtintas-valstybei-svarbiu-objektu-fizines-saugos-uztikrinimo-standartas-u2BP/ [žiūrėta 2026 sausio 25 d.].

„civilius“ verslus. Šį procesą iliustruoja ir 2024 m. gegužę Vilniuje kilęs gaisras IKEA prekybos centre, dėl kurio pradėtas tyrimas pagal terorizmo požymius[25], kas leidžia manyti, jog kariniai sabotažo veiksmai šiame kontekste gali peraugti į terorizmą ar veikti jam artimu pobūdžiu.

Atsižvelgiant į tai, privataus sektoriaus vaidmuo civilinėje apyvartoje neišvengiamai kinta: saugumas tampa ne papildoma pasirinkimo galimybe, bet būtina veiklos sąlyga. Tai reiškia, kad verslai turi investuoti į rizikos valdymą, infrastruktūros apsaugą ir veiklos tęstinumo priemones taip pat nuosekliai, kaip įprastai investuojama į veiklos plėtrą ar efektyvumą.

Poveikis civilinei atsakomybei

Skirtingai nei kitų hibridinio karo formų atvejais, kur veikėjai dažnai lieka anonimiški, diversantai neretai identifikuojami, sulaikomi ir patraukiami atsakomybėn tiek baudžiamąja, tiek civiline tvarka. Tai lemia tiesioginis ir aiškiai nustatomas jų veiksmų pobūdis, leidžiantis tiksliai atriboti, kas sukėlė žalą ir kokie veiksmai tai nulėmė.

Civilinės teisės požiūriu sabotažo atvejai patenka į bendrosios deliktinės atsakomybės taikymo sritį. CK 6.263 straipsnyje įtvirtinta, kad kiekvienas asmuo privalo laikytis tokio elgesio taisyklių, kad savo veiksmais nepadarytų žalos kitam, o padarytą žalą turi visiškai atlyginti žalą sukėlęs asmuo. Tai reiškia, kad būtent sabotažą įvykdęs subjektas yra pirminis ir tiesioginis civilinės atsakomybės adresatas: jis atsako už žalą, padarytą tiek asmenims, tiek turtui, nepriklausomai nuo hibridinio karo aplinkybių ar kitų išorinių veiksnių. Kadangi sabotažo esmė yra tyčinis fizinis poveikis turtui, tokie atvejai kvalifikuojami kaip akivaizdus CK 6.263 straipsnyje nurodytos pareigos pažeidimas, o atsakomybė kyla būtent pačiam veiksmus atlikusiam asmeniui.

Vis dėlto keičiantis laikams ir modernėjant technologijoms, sabotažo pobūdis taip pat kinta. Fizinis diversanto dalyvavimas ne visada yra būtinas, o destrukciniai veiksmai gali būti atliekami pasitelkiant nuotoliniu būdu valdomas sistemas, ypač dronus. Tokios priemonės leidžia atlikti išpuolius fiziškai neperžengiant valstybių sienų, arba pasirūpinant, jog būtų neįmanoma nustatyti, iš kurios teritorijos jos buvo valdomos. Dėl to tradicinė, aiškiai atribojama sabotažo schema ima artėti prie kibernetinių ar kitų anonimiškumą užtikrinančių hibridinių atakų modelių, kur tikrojo kaltininko identifikavimas bei patraukimas atsakomybėn tampa sudėtingas arba apskritai neįmanomas. Tai puikiai iliustravo 2025 m. rugsėjį fiksuoti dronų antskrydžiai Vakarų

[25] LRT Radioteka. Generalinė prokuratūra: IKEA Vilniuje pernai sukeltas gaisras buvo teroro aktas [interaktyvus]. Prieiga per internetą: https://www.lrt.lt/radioteka/irasas/2000398372/generaline-prokuratura-ikea-vilniuje-pernai-sukeltas-gaisras-buvo-teroro-aktas [žiūrėta 2026 sausio 25 d.].

Europos oro uostuose, kai dėl nuotolinio valdymo pobūdžio teisėsaugai nepavyko nustatyti atsakingų subjektų.[26]

Kitos hibridinio karo priemonės

Be jau aptartų dezinformacijos kampanijų, kibernetinių atakų ir diversinių veiksmų, hibridinio karo kontekste galima išskirti ir kitas priemones, kurios pasižymi didele įvairove ir dėl savo specifikos negali būti susistemintos ar priskirtos iki tol aptartoms hibridinio karo formoms. Vis dėlto, nepaisant skirtingumo, kitas hibridinio karo priemones vienija bendras poveikis – jos trikdo įprastą civilinių teisinių santykių funkcionavimą ir destabilizuoja civilinę apyvartą, sutarčių vykdymą bei civilinių santykių subjektų teisėtų lūkesčių įgyvendinimą.

Analizuojant kitas hibridinio karo priemones pažymėtina, kad pastaraisiais metais Lietuvoje susiduriama su itin ryškiomis hibridinėmis grėsmėmis, kylančiomis iš Baltarusijos Respublikos. Didžiąja dalimi nukreiptos į transporto ir logistikos sektorius, šios grėsmės reikšmingai paveikė įprastą paslaugų teikimą, krovinių judėjimą. Ryškiausiais to pavyzdžiais galime laikyti Baltarusijos vykdytą Lietuvos vežėjų sulaikymą ir judėjimo ribojimą jos teritorijoje[27] bei meteorologinių balionų paleidimus į Lietuvos oro erdvę, kuriais keliama grėsmė skrydžių saugumui ir tuo pačiu trikdoma aviacijos sektoriaus veikla.[28]

Baltarusijos vykdytas Lietuvos vežėjų sulaikymas ir judėjimo ribojimas jos teritorijoje lėmė reikšmingus transporto paslaugų sutrikdymus, krovinių judėjimo sustojimą bei prastovas. Dėl vilkikų priverstinio stovėjimo buvo patiriami finansiniai nuostoliai, susiję su vėluojančiais pristatymais, sutartinių sankcijų taikymu ir papildomomis veiklos sąnaudomis, todėl dalis vežėjų ėmė reikšti reikalavimus dėl patirtos žalos kompensavimo iš valstybės lėšų.[29] Vis dėlto įvertinus nuosekliai priešišką Baltarusijos režimo laikyseną Lietuvos Respublikos atžvilgiu ir viešai žinomą hibridinio karo fakto egzistavimą, pažymėtina, kad vežėjai, vykdydami komercinę veiklą per šios valstybės teritori-

---

[26] Euronews. Fact-checking Europe's ‚drone problem': Why are airports closing over drone sightings? [interaktyvus]. Prieiga per internetą: https://www.euronews.com/my-europe/2025/11/20/fact-checking-europes-drone-problem-why-are-airports-shuttering-over-drone-sightings [žiūrėta 2026 sausio 25 d.].

[27] LRT. Minskas: Baltarusija neleis išvykti Lietuvos vilkikams, kol bus uždaryta siena [interaktyvus]. Prieiga per internetą: https://www.lrt.lt/naujienos/eismas/7/2742128/minskas-baltarusija-neleis-isvykti-lietuvos-vilkikams-kol-bus-uzdaryta-siena? [žiūrėta 2026 sausio 25 d.].

[28] LRT. Lietuvos oro uostai skaičiuoja žalą dėl balionų: nuostoliai per 750 tūkst. eurų [interaktyvus]. Prieiga per internetą: https://www.lrt.lt/naujienos/verslas/4/2762356/lietuvos-oro-uostai-skaiciuoja-zala-del-balionu-nuostoliai-per-750-tukst-euru [žiūrėta 2026 sausio 25 d.].

[29] LRT. Taminskas sako, kad vežėjai rizikavo patys, todėl Lietuva patirtų nuostolių nekompensuos [interaktyvus]. Prieiga per internetą: https://www.lrt.lt/naujienos/eismas/7/2751042/taminskas-sako-kad-vezejai-rizikavo-patys-todel-lietuva-patirtu-nuostoliu-nekompensuos [žiūrėta 2026 sausio 25 d.].

ją, turėjo realią galimybę ir pareigą numatyti galimas geopolitines rizikas bei tikėtinus veiklos sutrikdymus. Kaip jau minėta, šiuolaikinių hibridinių grėsmių sąlygomis privatūs subjektai privalo bendradarbiauti su valstybės institucijomis ir patys aktyviai rūpintis savo veiklos saugumu bei prisiimti su tuo susijusią atsakomybę. Be to, nagrinėjamoje situacijoje nėra pagrindo konstatuoti Lietuvos valdžios institucijų neteisėtų veiksmų ar neveikimo, kaip tai suprantama pagal CK 6.271 straipsnio 1 dalį. Lietuvos pasienio punktų uždarymas buvo taikomas kaip saugumo užtikrinimo priemonė, o faktinius vežėjų judėjimo ribojimus vykdė Baltarusijos režimas. Atsižvelgiant į tai, vežėjų reikalavimai atlyginti patirtus nuostolius iš valstybės biudžeto laikytini iš esmės nepagrįstais. Analogiškos pozicijos laikosi ir Lietuvos Respublikos vyriausybė.[30]

Antruoju atveju, meteorologinių balionų situacija pasižymi trimis esminiais aspektais, kurie leidžia ją vertinti kitaip nei vežėjų sulaikymą. Pirma, oro uostai, oro bendrovės ir keleiviai savo veiklą vykdė Lietuvos Respublikos teritorijoje ir savo veiksmais niekaip nepasirinko palaikyti kontakto su priešiško režimo valstybe. Dėl šios priežasties jiems negali būti perkeliama rizika, kylanti iš priešiškos valstybės vykdomų hibridinių veiksmų. Antra, meteorologinių balionų pasitelkimas kontrabandai buvo žinomas gerokai anksčiau, nei jie pradėti sistemingai naudoti aviacijos veiklos trikdymui[31], todėl tokio pobūdžio grėsmė galėjo būti numatyta valstybės institucijų lygmeniu kaip tikėtina hibridinio karo priemonė. Trečia, tokių grėsmių neutralizavimas negali būti užtikrintas privačių subjektų pastangomis, nes saugumo ir oro erdvės apsaugos užtikrinimas yra valstybės funkcija. Be to, tikėtina, kad meteorologinių balionų pašalinimas gali reikalauti kovinių ginklų panaudojimo, kuris pagal Lietuvos Respublikos kovinių ginklų naudojimo krašto apsaugos sistemoje statuto patvirtinimo įstatymą priskirtas išimtinai valstybės institucijų ir kariuomenės kompetencijai. Atsižvelgiant į visas šias aplinkybes, darytina išvada, kad egzistuoja tam tikras pagrindas kalbėti apie galimą valstybės institucijų neveikimą ar nepakankamą reagavimą į žinomą ir prognozuojamą grėsmę, o tai savo ruožtu gali lemti žalos atlyginimo pareigą pagal CK 6.271 straipsnį.

Neatsitiktinai Lietuvos Respublikos 2026–2028 metų biudžeto patvirtinimo įstatyme (13 straipsnio 6 dalis) Lietuvos Respublikos susisiekimo ministerijai suteikta teisė iš savo asignavimų skirti lėšų priemonėms, skirtoms reaguoti į kaimyninių valstybių priešiškas Lietuvai hibridines atakas ir kitus neteisėtus veiksmus, taip pat šių veiksmų padariniams šalinti bei dėl jų patirtiems finansiniams nuostoliams ūkio subjektams kompensuoti. Valstybės biudžete numatytos lėšos patvirtina, kad hibridinės atakos vertinamos ne tik kaip saugumo problema, bet ir kaip reiškinys, turintis realių pasekmių civiliniams teisiniams santykiams. Taip pat įstatymų leidėjas šiuo reguliavimu

---

[30] Ibid.

[31] LRT. Minsko balionų istorija: kada jie pradėjo skristi į Lietuvą ir ko ėmėmės [interaktyvus]. Prieiga per internetą: https://www.lrt.lt/naujienos/verslas/4/2770271/minsko-balionu-istorija-kada-jie-pradejo-skristi-i-lietuva-ir-ko-ememes? [žiūrėta 2026 sausio 25 d.].

parodo valstybės siekį aktyviai įsitraukti į hibridinio karo sukeliamų pasekmių šalinimą ir prisidėti prie civilinės apyvartos stabilumo atkūrimo.

Manytina, kad pagal tokią valstybės pasirinktą poziciją būtų tikslinga formuoti specialų fondą, skirtą hibridinio karo veiksmų sukeltiems nuostoliams kompensuoti ne tik transporto sektoriuje, bet ir platesniame kontekste. Atitinkamas mechanizmas galėtų būti taikomas įvairių hibridinių atakų atvejais sukeltai fizinei žalai atlyginti, kai žalos padarę subjektai nėra nustatomi arba realiai neįmanoma iš jų išsiieškoti nuostolių. Centralizuotas kompensavimo sprendimas padėtų užtikrinti didesnį civilinių teisinių santykių stabilumą ir teisingesnį rizikos paskirstymą tarp valstybės ir privačių subjektų hibridinių grėsmių sąlygomis.

Išvados

Hibridinis karas turėtų būti suvokiamas kaip įvairių (kombinuotų) kinetinių ir nekinetinių priemonių naudojimas nepereinant į karo stadiją konvencine (tradicine) prasme.

Išskirtinos keturios aktualios hibridinio karo priemonių grupės: dezinformacijos kampanijos, kibernetinės atakos, diversinės atakos ir kitos priemonės.

Dezinformacijos kampanijos gali paveikti civilinius teisinius santykius, susijusius su asmens garbe ir orumu, taip pat dalykine reputacija. Skleidžiant tikrovės neatitinkančią informaciją gali daugėti CK 2.24 straipsnyje numatytų pažeidimų, o reputacijos bloginimas gali apsunkinti sandorių sudarymą.

Kibernetinės atakos kelia reikšmingų iššūkių deliktinei civilinei atsakomybei, nes apsunkina žalą sukėlusio subjekto nustatymą ir realų žalos atlyginimą. Dėl šios priežasties svarstytina valstybės civilinė atsakomybė už neveikimą kibernetinio saugumo srityje.

Sabotažas pirmiausia pažeidžia privačią kritinę infrastruktūrą ir kitus civilinius objektus, todėl didėja tiek valstybės reguliavimo, tiek privačių subjektų atsakomybė už saugumo užtikrinimą. Civilinės atsakomybės požiūriu dažniausiai taikoma bendroji deliktinė atsakomybė.

Kitų hibridinio karo priemonių sukeltos žalos atlyginimas, ypač transporto ir logistikos sektoriuose, gali lemti tiek ūkio subjektų, tiek valstybės atsakomybę, todėl tikslinga svarstyti specialaus kompensavimo fondo steigimą.

Šaltinių sąrašas:

Teisės norminiai aktai

Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas. 2000 m. liepos 18 d. Nr. VIII-1864. Valstybės žinios, 2000, 74-2262;

Lietuvos Respublikos nacionalinio saugumo pagrindų įstatymas. 1996 m. gruodžio 19 d. Nr. VIII-49. Valstybės žinios, 1997, 2-16;

Lietuvos Respublikos nacionaliniam saugumui užtikrinti svarbių objektų apsaugos įstatymo Nr. IX-1132 1, 2, 6, 12, 18 straipsnių pakeitimo įstatymo projektas. 2025. 25-4127(2);
Lietuvos Respublikos 2026-2028 metų biudžeto patvirtinimo įstatymas. 2025 m. gruodžio 11 d. Nr. XV-651. TAR, 2025-12-22, Nr. 22321.

Specialioji literatūra

HOFFMAN G., Frank (2007). Conflict in the 21st Century: The Rise of Hybrid Wars. Arlington: Potomac Institute for Policy Studies;
MUMFORD, Andrew ir CARLUCCI, Pascal (2023). Hybrid warfare: The continuation of ambiguity by other means. European Journal of International Security, 8(2),192-206;
BARGAOANU, Alina ir NEGREA-BUSUIOC, Elena (2024). Hybrid Warfare is Less Than Warfare: A Dangerous Illusion [interaktyvus]. Prieiga per internetą: https://irregularwarfarecenter.org/wpcontent/uploads/P_19_Hybrid_Warfare_is_Less_Than_Warfare.pdf [žiūrėta 2026 sausio 25 d.].
FRIDMAN, Ofer (2018). Russian 'Hybrid Warfare'. Resurgence and Politicisation. New York: Oxford University Press;
BYMAN, Daniel (2025). Foreign Malign Influence Targeting U.S. and Allied Corporations [interaktyvus]. Prieiga per internetą: https://www.csis.org/analysis/foreign-malign-influence-targeting-us-and-allied-corporations [žiūrėta 2026 sausio 25 d.].
SCHULZKE, Marcus. (2018). The Politics of Attributing Blame for Cyberattacks and the Costs of Uncertainty. Perspectives on Politics, 16(4), 954–968;
EDWARDS, Charlie ir SEIDENSTEIN, Nate (2025). The Scale of Russian Sabotage Operations Against Europe's Critical Infrastructure [interaktyvus]. Prieiga per internetą: https://www.iiss.org/research-paper/2025/08/the-scale-of-russian--sabotage-operations--against-europes-critical--infrastructure/ [žiūrėta 2026 sausio 25 d.].
DANIELSON, Morris G., HOGAN, Karen M. Ir OLSON, Gerard T. (2024). Shareholder theory, stakeholder theory, and the capital budgeting decision [interaktyvus]. Prieiga per internetą: https://virtusinterpress.org/Shareholder-theory-stakeholder-theory-and-the-capital-budgeting-decision.html [žiūrėta 2026 sausio 25 d.].

Teismų praktika

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2025 m. vasario 27 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-7-403/2025;
Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2001 m. balandžio 12 d. nutarimas. Valstybės žinios, 30-977;
K.U. prieš Suomiją [EŽTT], Nr. 2872/02, [2008-12-02]. ECLI:CE:ECHR:2008:1202 JUD000287202;
Öneryildiz prieš Turkiją [EŽTT], Nr. 48939/99, [2004-11-30]. ECLI:CE:ECHR:2004:1130 JUD004893999.

Kiti šaltiniai

GOTEV, Georgi (2021-10-28). The Brief, powered by Facebook – Hybrid warfare [interaktyvus]. Prieiga per internetą: https://www.euractiv.com/opinion/the-brief-powered-by-facebook-hybrid-warfare/ [žiūrėta 2026 sausio 25 d.].

European Union External Action (2025-03-14) Information Integrity and Countering Foreign Information Manipulation and Interference (FIMI) [interaktyvus]. Prieiga per internetą: https://www.eeas.europa.eu/eeas/information-integrity-and-countering-foreign-information-manipulation-interference-fimi_en#45330 [žiūrėta 2026 sausio 25 d.].

Kiel Institut (2025-10) Ukraine Support Tracker Data [interaktyvus]. Prieiga per internetą: https://www.kielinstitut.de/publications/ukraine-support-tracker-data-6453/ [žiūrėta 2026 sausio 25 d.].

The Guardian. Russian cyber-attacks against NATO states up by 25% in a year, analysis finds [interaktyvus]. Prieiga per internetą: https://www.theguardian.com/world/2025/oct/16/russian-cyber-attacks-against-nato-states-up-by-25-in-a-year-analysis-finds [žiūrėta 2026 sausio 25 d.].

Atlantic Council (2024-02-29). Undermining Ukraine: How Russia widened its global information war in 2023 [interaktyvus]. Prieiga per internetą: https://www.atlanticcouncil.org/in-depth-research-reports/report/undermining-ukraine-how-russia-widened-its-global-information-war-in-2023/ [žiūrėta 2026 sausio 25 d.].

LRT. Janutienė viešai paneigė apie „Laisvės TV“ ir Tapiną išsakytus žodžius [interaktyvus]. Prieiga per internetą: https://www.lrt.lt/naujienos/lietuvoje/2/2705463/janutiene-viesai-paneige-apie-laisves-tv-ir-tapina-issakytus-zodzius [žiūrėta 2026 sausio 25 d.].

Wall Street Journal. Russian Intelligence Is Pushing False Claims of U.S. Biological Testing in Africa, U.S. Says [interaktyvus]. Prieiga per internetą: https://www.wsj.com/world/africa/russian-intelligence-is-pushing-false-claims-of-u-s-biological-testing-in-africa-u-s-says-ea817592 [žiūrėta 2026 sausio 25 d.].

Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministerija. Patvirtintas valstybei svarbių objektų fizinės apsaugos standartas [interaktyvus]. Prieiga per internetą: https://vrm.lrv.lt/lt/naujienos/patvirtintas-valstybei-svarbiu-objektu-fizines-saugos-uztikrinimo-standartas-u2BP/ [žiūrėta 2026 sausio 25 d.].

LRT Radioteka. Generalinė prokuratūra: IKEA Vilniuje pernai sukeltas gaisras buvo teroro aktas [interaktyvus]. Prieiga per internetą: https://www.lrt.lt/radioteka/irasas/2000398372/generaline-prokuratura-ikea-vilniuje-pernai-sukeltas-gaisras-buvo-teroro-aktas [žiūrėta 2026 sausio 25 d.].

Euronews. Fact-checking Europe's 'drone problem': Why are airports closing over drone sightings? [interaktyvus]. Prieiga per internetą: https://www.euronews.com/my-europe/2025/11/20/fact-checking-europes-drone-problem-why-are-airports-shuttering-over-drone-sightings [žiūrėta 2026 sausio 25 d.].

LRT. Minskas: Baltarusija neleis išvykti Lietuvos vilkikams, kol bus uždaryta siena [interaktyvus]. Prieiga per internetą: https://www.lrt.lt/naujienos/eismas/7/2742128/minskas-baltarusija-neleis-isvykti-lietuvos-vilkikams-kol-bus-uzdaryta-siena? [žiūrėta 2026 sausio 25 d.].

LRT. Lietuvos oro uostai skaičiuoja žalą dėl balionų: nuostoliai per 750 tūkst. eurų [interaktyvus]. Prieiga per internetą: https://www.lrt.lt/naujienos/verslas/4/2762356/lietuvos-oro-uostai-skaiciuoja-zala-del-balionu-nuostoliai-per-750-tukst-euru [žiūrėta 2026 sausio 25 d.].

LRT. Taminskas sako, kad vežėjai rizikavo patys, todėl Lietuva patirtų nuostolių nekompensuos [interaktyvus]. Prieiga per internetą: https://www.lrt.lt/naujienos/eismas/7/2751042/taminskas-sako-kad-vezejai-rizikavo-patys-todel-lietuva-patirtu-nuostoliu-nekompensuos [žiūrėta 2026 sausio 25 d.].
LRT. Minsko balionų istorija: kada jie pradėjo skristi į Lietuvą ir ko ėmėmės [interaktyvus]. Prieiga per internetą: https://www.lrt.lt/naujienos/verslas/4/2770271/minsko-balionu-istorija-kada-jie-pradejo-skristi-i-lietuva-ir-ko-ememes? [žiūrėta 2026 sausio 25 d.].

https://doi.org/10.15388/TMP.2026.9

Juridinių asmenų atsakomybė už nusikaltimus aplinkai

Emilija Kiškytė
Vilniaus universiteto Teisės fakulteto
2-o kurso studentė
Saulėtekio al. 9, I rūmai, 10222 Vilnius
El. paštas: emilija.kiskyte@tf.stud.vu.lt

Gustė Latvytė
Vilniaus universiteto Teisės fakulteto
2-o kurso studentė
Saulėtekio al. 9, I rūmai, 10222 Vilnius
El. paštas: guste.latvyte@tf.stud.vu.lt

Mokslinio straipsnio akademinis kuratorius lekt. Darius Prapiestis
El. paštas: darius.prapiestis@tf.vu.lt

Santrauka. *Klimato kaitos kontekste juridinių asmenų patraukimas baudžiamojon atsakomybėn už nusikaltimus aplinkai yra itin reikšmingas, bet tuo pat metu problematiškas dėl įvairių priežasčių. Vienas didžiausių iššūkių yra tai, kad dauguma šių nusikaltimų yra apskritai neužfiksuojami – tai lemia, jog ši sritis pasižymi ypač dideliu latentiškumu. Šiame moksliniame straipsnyje siekiama išanalizuoti, kodėl būtina efektyviau taikyti baudžiamąją atsakomybę juridiniams asmenims, pažeidžiantiems aplinkosaugos įstatymus. Straipsnyje bus nagrinėjamas Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso (toliau – Baudžiamasis kodeksas) XXXVIII skyriaus taikymas juridinių asmenų atžvilgiu aplinkosaugos srityje. Pirmiausia, darbe bus aptariamos nusikaltimų aplinkai ir juridinių asmenų sampratos. Tuomet, pasitelkiant statistinius duomenis, bus atliekama užregistruotų nusikaltimų bei teismų praktikos analizė. Galiausiai, bus identifikuoti esminiai trukdžiai, lemiantys šių nusikaltimų neištiriamumą. Esminiais probleminiais aspektais gali būti įvardijami juridinio asmens kaltės įrodinėjimo specifikos keliami sunkumai, taip pat daugelyje straipsnių, numatančių atsakomybę už nusikaltimus aplinkai, naudojami labai abstraktūs vertinamieji kriterijai, bei netinkamas finansinių resursų paskirstymas. Tokios procesinės bei finansinės kliūtys nulemia tai, jog daugelis tokio pobūdžio nusikaltimų lieka neištirti arba išvis nepastebėti. Tai parodo, kad juridinių asmenų baudžiamosios atsakomybės už nusikaltimus aplinkai realizavimas yra itin „tamsi" vieta Lietuvos baudžiamojoje teisėje.*

Pagrindiniai žodžiai: *juridiniai asmenys, nusikaltimai aplinkai, aplinkos apsauga, baudžiamoji atsakomybė.*

Copyright © Emilija Kiškytė, Gustė Latvytė, 2026. Published by Vilnius University Press.
This is an Open Access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License (CC BY), which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original author and source are credited.

Summary. *In the context of climate change, holding legal entities criminally liable for environmental crimes is extremely important, but at the same time problematic for various reasons. One of the biggest obstacles is that most of these crimes are not recorded at all, which means that this area is particularly latent. This scientific article aims to analyze why it is necessary to apply criminal liability more effectively to legal persons who violate environmental laws. The article will examine the application of Chapter XXXVIII of the Criminal Code of the Republic of Lithuania (hereinafter referred to as the Criminal Code) to legal persons in the field of environmental protection. First, the article will discuss the concepts of environmental crimes and legal persons. Then, using statistical data, an analysis of recorded crimes and court practice will be carried out. Finally, the main obstacles preventing the investigation of these crimes will be identified. The main problems include the difficulties of proving the guilt of a legal entity, the use of very abstract assessment criteria in many articles regulating liability for environmental crimes, and the inappropriate allocation of financial resources. Such procedural and financial obstacles mean that many crimes of this nature remain uninvestigated or go completely unnoticed. This shows that the impunity of legal entities for environmental crimes is a particularly "dark" area of Lithuanian criminal law.*

Key words: *legal entities, environmental crimes, environmental protection, criminal liability.*

Įvadas

Temos aktualumą lemia tai, jog aplinkos apsaugos svarba didėja dėl spartėjančios industrializacijos, kuri neabejotinai daro didelę žalą bendrai planetos ekologinei būklei. Dėl juridinių asmenų prigimties ir masto jų padaryti nusikaltimai aplinkai yra vienas reikšmingiausių šios problemos didėjimą lemiančių aspektų. Visgi baudžiamosios atsakomybės už tokio pobūdžio nusikaltimus realizavimas Lietuvoje lieka vienu kebliausių klausimų dėl finansinių bei procesinių priežasčių. Tai sąlygoja ypač didelį šių nusikaltimų latentiškumą.

Straipsnio originalumas pasireiškia tuo, jog iki šiol Lietuvos teisės doktrinoje juridinių asmenų baudžiamosios atsakomybės taikymo už nusikaltimus aplinkai klausimas yra mažai tiriamas. Šiame moksliniame straipsnyje remtasi ne tik egzistuojančia teisine literatūra, bet ir atlikta užregistruotų nusikaltimų aplinkai bei teisme nagrinėtų bylų analize. Atlikus duomenų tyrimą, paaiškėjo, kad nustatytų ir ištirtų pažeidimų yra visai nedaug – tai suponuoja menką šios problemos ištyrimo laipsnį.

Atitinkamai, šio darbo tikslas yra atskleisti baudžiamosios atsakomybės realizavimo už juridinių asmenų padarytus nusikaltimus aplinkai veiksmingumo svarbą baudžiamojoje teisėje.

Pagrindiniai šio darbo uždaviniai: 1) aptarti nusikaltimų aplinkai ir juridinių asmenų sampratas; 2) pateikti užregistruotų nusikaltimų aplinkai statistiką Lietuvoje; 3) palyginti fizinių ir juridinių asmenų padarytų nusikaltimų aplinkai mastą; 4) aptarti teismų praktikos, susijusios su juridinių asmenų padarytais nusikaltimais aplinkai, tendencijas; 5) išryškinti baudžiamosios atsakomybės už juridinių asmenų padarytus nusikaltimus aplinkai taikymo probleminius aspektus.

Šio tyrimo objektas – juridiniams asmenims taikoma atsakomybė už nusikaltimus aplinkai.

Norint pasiekti darbo tikslą buvo pasitelkti šie tyrimo metodai: kalbinis (lingvistinis), empirinis, dedukcinis bei istorinis. Kalbinis (lingvistinis) metodas taikomas siekiant išaiškinti nusikaltimų aplinkai bei juridinių asmenų sampratas. Empiriniu metodu siekiama pateikti bei išanalizuoti statistinius duomenis. Dedukcinis metodas padeda iš bendrų nuostatų išvesti logiškai pagrįstas išvadas. Istorinis metodas taikomas siekiant išanalizuoti Baudžiamojo kodekso pokyčius.

Darbui reikšmingi įvairaus pobūdžio šaltiniai. Didžiausias dėmesys skiriamas aktualiai Lietuvos Aukščiausiojo Teismo (toliau – LAT) ir Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo (toliau – Konstitucinis Teismas) jurisprudencijai. Taip pat buvo skiriamas dėmesys Europos Sąjungos (toliau – ES) teisės aktams, teisės literatūrai bei statistiniams duomenims.

1. Aplinkos apsaugos teisinis reguliavimas ir nusikalstamumas

1.1. Aplinkos apsaugos teisė Lietuvoje

Spartėjančios klimato kaitos kontekste aplinkos apsauga įgauna vis didesnę reikšmę tiek nacionaliniu, tiek tarptautiniu lygmeniu. Pirmiausia svarbu apsibrėžti aplinkos apsaugos sąvoką. Tai teisinių, organizacinių, techninių, biologinių bei socialinių priemonių sistema, kuria siekiama apsaugoti gamtinę ir socialinę aplinką[1]. Dėl aplinkos apsaugos svarbos bei aktualumo, aplinkos apsaugos teisė yra tapusi savarankiška teisės šaka. Ši teisės šaka skirta sureguliuoti visuomeninius santykius, susijusius su gamtos objektų ir išteklių racionaliu naudojimu, apsauga ir atkūrimu, švarios ir saugios socialinės aplinkos užtikrinimu, aplinkosaugos pažeidimų prevencija ir teisinės atsakomybės pažeidėjams taikymu[2]. s

Teisė į sveiką, švarią aplinką yra viena pagrindinių žmogaus teisių[3]. Šios teisės užtikrinimas įmanomas tik tada, kai visuomenė vadovaujasi tam tikrais aplinkos apsaugos reikalavimais, kurių veikimas neįmanomas be valstybės aparato įsikišimo.

---

1 MONKEVIČIUS, Eduardas; MIŠKINIS, Algirdas; MEŠKYS, Linas ir kt. (2011). *Aplinkosaugos teisė*. Vilnius: Justitia, p. 23.

2 MONKEVIČIUS, Eduardas (2006). *Žemės teisė*. Monografija. Vilnius: Justitia, p. 15.

3 VENCKUS, Zenonas (2015). *Aplinkos apsaugos teisė*. Mokomoji knyga. Vilnius: Litera, p. 45.

Taip atsirado valstybės aplinkosauginė funkcija[4]. Lietuvos Respublikos Konstitucijoje (toliau – Konstitucija) nustatyti natūralios gamtinės aplinkos, jos atskirų objektų naudojimo ir apsaugos santykių teisinio reguliavimo pagrindai. Konstitucijos 53 straipsnyje[5] numatyta valstybės ir kiekvieno asmens pareiga saugoti aplinką nuo kenksmingų poveikių. Konstitucijos 54 straipsnis konkretizuoja aplinkos apsaugos principo elementus – valstybė rūpinasi natūralios gamtinės aplinkos, gyvūnijos ir augalijos, atskirų gamtos objektų ir ypač vertingų vietovių apsauga, prižiūri, kad su saiku būtų naudojami, taip pat atkuriami ir gausinami gamtos ištekliai. Įstatymu draudžiama niokoti žemę, jos gelmes, vandenis, teršti vandenis ir orą, daryti radiacinį poveikį aplinkai bei skurdinti augaliją ir gyvūniją. Konstitucinis Teismas yra pabrėžęs, kad natūralią gamtinę aplinką, gyvūniją ir augaliją, atskirus gamtos objektus ir ypač vertingas vietoves Konstitucija traktuoja kaip visuotinę reikšmę turinčias nacionalines vertybes. Konstitucijos 54 straipsnyje įtvirtinti aplinkos apsaugos pagrindai yra viešasis interesas, kurį garantuoti yra valstybės konstitucinė priedermė. Taip pat iš šio straipsnio kyla pareigos ir visiems Lietuvos Respublikos teritorijoje esantiems asmenims – jie privalo susilaikyti nuo tokių veiksmų, kuriais būtų daroma žala žemei, jos gelmėms, vandeniui, orui, augalijai ir gyvūnijai. Įstatymų leidėjas turi uždrausti veiksmus, darančius žalą natūraliai gamtinei aplinkai, jos objektams, ir nustatyti teisinę atsakomybę už tokius veiksmus[6].

Pagrindinis įstatymas, reguliuojantis aplinkos apsaugą Lietuvoje, yra Aplinkos apsaugos įstatymas. Šis įstatymas reguliuoja visuomeninius santykius bei nustato pagrindines juridinių ir fizinių asmenų teises ir pareigas aplinkosaugos srityje (2 straipsnis)[7]. Šis įstatymas apibrėžia pagrindines aplinkos apsaugos teisei reikšmingas sąvokas, o jo pagrindu priimami kiti gamtos išteklių naudojimą ir aplinkos apsaugą numatantys įstatymai bei kiti teisės aktai. Kituose įstatymuose vartojama aplinkos sąvoka suvokiama taip pat kaip Aplinkos apsaugos įstatyme[8]. Su Aplinkos apsaugos įstatymu tiesiogiai susiję specialieji įstatymai, kuriuos galima suskirstyti į dvi pagrindines grupes: 1) pagrindinio Aplinkos apsaugos įstatymo normas papildantys ir išplėtojantys vadinamieji vertikalieji įstatymai (pvz.: Aplinkos apsaugos valstybinės kontrolės įstatymas); ir 2) konkrečių gamtos išteklių naudojimą ir apsaugą reguliuojantys vadinamieji horizontalieji įstatymai (pvz.: Miškų įstatymas) [9].

---

[4] DAMBRAUSKIENĖ, Genovaitė; MARCIJONAS, Antanas; MONKEVIČIUS, Eduardas ir kt. (2004). *Lietuvos teisės pagrindai*. Vadovėlis. Vilnius: Justitia, p. 270.

[5] Lietuvos Respublikos Konstitucija. Lietuvos Respublikos piliečių priimta 1992 m. spalio 25 d. referendume. *Valstybės žinios*, 1992, 33-1014.

[6] Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2005 m. gegužės 13 d. nutarimas. *Valstybės žinios,* 14/02.

[7] Aplinkos apsaugos įstatymas, 1992 m. sausio 21 d. Nr. I-2223. *Lietuvos aidas*, 1992, 20-0.

[8] ŽVAIGŽDINIENĖ, Indrė (2008). *Materialinė atsakomybė už žalą aplinkai*. Vilnius: Justitia., p. 12.

[9] MONKEVIČIUS, Eduardas; MIŠKINIS, Algirdas; MEŠKYS, Linas ir kt. (2011). *Aplinkosaugos teisė*. Vilnius: Justitia, p. 37.

Apibendrinant, aplinkos apsaugos teisė Lietuvoje yra grindžiama konstituciniais principais, įpareigojančiais tiek valstybę, tiek kiekvieną asmenį. Sisteminis šios teisės šakos reguliavimas, apimantis tiek Konstitucijos nuostatas, tiek žemesnės teisinės galios norminius aktus, sudaro išsamų bei nuoseklų teisinį pagrindą aplinkos apsaugai.

1.2. Nusikaltimų aplinkai samprata ir mastas

Pagal Baudžiamąjį kodeksą, nusikaltimas tai pavojinga ir baudžiamajame įstatyme uždrausta veika (veikimas ar neveikimas), už kurią numatyta būtent laisvės atėmimo bausmė (11 straipsnis)[10]. Nusikaltimų aplinkai samprata nėra visuotinai sutarta tarptautiniu lygmeniu. Pagal Jungtinių Tautų aplinkos programos (angl. UNEP) ir INTERPOL atliktą vertinimą, nusikaltimų aplinkai samprata dažniausiai apima neteisėtus veiksmus, darančius didelę žalą aplinkai, kurių tikslas – naudos gavimas asmenims, grupėms ar įmonėms iš gamtos išteklių naudojimo, sugadinimo, prekybos ar vagystės, įskaitant, bet neapsiribojant, rimtais nusikaltimais ir tarptautinio masto organizuotu nusikalstamumu[11]. Nusikaltimai aplinkai yra patys sunkiausi aplinkos apsaugos reikalavimų pažeidimai. Tai tokia pavojinga visuomenei ir ekologiškai žalinga veika (veikimas arba neveikimas), kuri sukelia (gali sukelti) itin sunkius ekologinius padarinius[12].

Teisinėje literatūroje sutariama, kad aplinkos sritis turi būti reguliuojama centralizuotai dėl paties reguliavimo dalyko specifikos, kadangi daugeliu atveju vienos valstybės skleidžiama tarša neapsiriboja jos sienomis[13]. Būtent dėl tokios specifikos, ES jau ilgą laiką traktuoja aplinkos apsaugą kaip vieną kertinių Sąjungos uždavinių. Pagal Europos Sąjungos sutarties[14] 3 straipsnio 3 dalį ir Sutarties dėl Europos Sąjungos veikimo[15] (toliau – SESV) 191 straipsnį, Europos Sąjunga (toliau – ES) yra įsipareigojusi užtikrinti aukštą aplinkos apsaugos lygį ir gerinti aplinkos kokybę. Europos Sąjungos pagrindinių laisvių chartijos[16] 37 straipsnis įtvirtina nuostatą, jog aukštas aplinkosaugos lygis ir aplinkos kokybės gerinimas turi būti integruotas į Sąjungos politiką ir užtikrintas pagal tvaraus vystymosi principus. Baudžiamosios teisės taikymo svarbą juridiniams asmenims už nusikaltimus aplinkai patvirtina ir Europos

---

10 Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas. 2000 m. rugsėjo 26 d. Nr. VIII-1968. *Valstybės žinios*, 2000, 89-2741.

11 United Nations Environment Programme; INTERPOL (2016). *The Rise of Environmental Crime*, p. 17 [online]. https://2cm.es/1nW4G.

12 VENCKUS, Zenonas (2015). *Aplinkos apsaugos teisė*. Mokomoji knyga. Vilnius: Litera, p. 45.

13 KRAMMER, Ludwig (2003). *European Environmental Law*. Aldershot: Ashgate/Dartmouth, p. 372; LEE, Maria (2005). *EU Environmental Law: Challenges, Change and Decision Making*. Oxford and Portland: Hart Publishing, p. 3.

14 Europos Sąjungos Sutartis (suvestinė redakcija). *EUR–Lex*. 2016/C 202/01.

15 Sutartis dėl Europos Sąjungos veikimo (suvestinė redakcija). *EUR–Lex*. 2016/C 202/01.

16 Europos Sąjungos pagrindinių laisvių chartija. *EUR–Lex*. 2016/C 202/02.

Parlamento ir Tarybos direktyva 2024/1203[17], kuri pakeitė 2008/99/EB[18] direktyvą. Pastarosios direktyvos 7 straipsnis nustatė bendro pobūdžio pareigą valstybėms narėms užtikrinti, kad juridiniams asmenims, pripažintiems atsakingais už aplinkos apsaugos pažeidimus, būtų taikomos veiksmingos, proporcingos ir atgrasančios sankcijos. Tačiau ši nuostata buvo formuluojama abstrakčiai ir nekonkretizavo nei sankcijų rūšių, nei jų apimties ar minimalaus griežtumo. Dėl to valstybėms narėms buvo palikta plati diskrecija spręsti, kokias konkrečias priemones taikyti, o praktikoje tai lėmė nevienodą direktyvos įgyvendinimą ir situacijas, kai juridiniams asmenims taikomos sankcijos nebuvo pakankamai atgrasančios, ypač didelių korporacijų atžvilgiu[19]. Remiantis tokiu nesuderinamumu ir skirtingu direktyvos įgyvendinimu tarp valstybių narių reikėjo imtis veiksmingų sprendimų, kurie šiuos skirtumus panaikintų. Jau 2024 m. balandžio 11 d. priimta Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2024/1203 iš esmės pakeitė šį požiūrį ir reikšmingai sugriežtino reikalavimus juridinių asmenų atsakomybei[20]. Naujosios direktyvos 7 straipsnyje ne tik pakartojami veiksmingumo, proporcingumo ir atgrasymo principai, bet ir detaliai nustatoma, kokios sankcijos ar priemonės turi būti taikomos juridiniams asmenims. Atsižvelgiant į tai, galima teigti, jog pirmą kartą ES lygmeniu buvo aiškiai numatytas išsamus galimų baudžiamųjų priemonių sąrašas – nuo įpareigojimo atkurti aplinką, kuriai buvo padaryta žala ar atlyginti žalą iki veiklos apribojimų, viešojo finansavimo netekimo, teisminės priežiūros, o kraštutiniais atvejais – net juridinio asmens likvidavimo. Galima teigti, jog Direktyva 2024/1203 ne tik pakeičia, bet ir iš esmės sustiprina Direktyvos 2008/99/EB nuostatas, kadangi buvo pereita nuo deklaratyvių, neindividualizuotų sankcijų prie griežtų bei detalių. Tai aiškiai rodo ES siekį stiprinti aplinkos apsaugą baudžiamosios teisės priemonėmis ir užtikrinti, kad aplinkosaugos pažeidimai juridiniams asmenims nebeliktų nebaudžiami. Pagal SESV 288 straipsnį, „direktyva yra privaloma kiekvienai valstybei narei, kuriai ji skirta, rezultato, kurį reikia pasiekti, atžvilgiu, bet nacionalinės valdžios institucijos pasirenka jos įgyvendinimo formą ir būdus“[21]. Taigi ir Lietuva, įstojusi į ES 2004 m., turėjo prisiimti ES įsipareigojimus aplinkos apsaugai.

Nepaisant tarptautinio ir nacionalinio lygio įsipareigojimų, statistika rodo, kad žala aplinkai ne tik nemažėja, bet ir sparčiai auga. Nusikaltimai aplinkai yra ketvirta pagal mastą organizuota nusikalstama veikla pasaulyje po prekybos narkotikais, prekybos

---

[17] Europos Parlamento ir Tarybos 2024 m. balandžio 11 d. direktyva 2024/1203 dėl aplinkos apsaugos baudžiamosios teisės priemonėmis. OL L 1203, 2024, p. 1.

[18] Europos Parlamento ir Tarybos 2008 m. lapkričio 19 d. direktyva 2008/99/EB dėl aplinkos apsaugos pagal baudžiamąją teisę. *OL L 328, 2008, p. 28–37*.

[19] CHRISTINA, Olsen Lundh (2024). The Revised EU Environmental Crime Directive. *Eucrim*, 2/2024, p. 164–172 [online]. https://eucrim.eu/articles/the-revised-eu-environmental-crime-directive/.

[20] Europos Parlamento ir Tarybos 2024 m. balandžio 11 d. direktyva 2024/1203 dėl aplinkos apsaugos baudžiamosios teisės priemonėmis. OL L 1203, 2024, p. 1.

[21] Sutartis dėl Europos Sąjungos veikimo (suvestinė redakcija). *EUR–Lex*. 2016/C 202/01.

žmonėmis ir klastojimo, o šių nusikaltimų mastas kasmet didėja 5–7 proc.[22] Statistiškai fiksuojamas nusikaltimų aplinkai augimas atskleidžia esamus nacionalinių prevencijos sistemų trūkumus. Klimato kaitos kontekste tampa akivaizdi būtinybė sustiprinti tiek šių nusikaltimų prevenciją, tiek žalos aplinkai kontrolę. Žmogaus poveikis aplinkai labiausiai siejasi su aplinkos išteklių naudojimu, kadangi savo poreikiams tenkinti žmogus viską ima iš gamtos[23]. Augant žmonių populiacijai, sparčiai intensyvėjant gamtos išteklių naudojimui, didėja ir taršos lygis. Jau pasiektas toks taršos lygis, kai gamta natūraliai nepajėgia apsivalyti, tad efektyvią aplinkos apsaugą nuo taršos turi reguliuoti valstybė[24]. Taigi, akivaizdu, kad aplinkos būklei sparčiai prastėjant, aplinkos ir visuomenės poreikių derinimui užtikrinti valstybė privalo ne tik reguliuoti ūkinę veiklą, bet ir įtvirtinti teisinės atsakomybės mechanizmus už aplinkos apsaugos normų pažeidimus.

2. Juridinio asmens atsakomybės samprata

2.1. Juridinio asmens samprata

Juridiniai asmenys tai specifinių požymių turintys susivienijimai, kurių atsiradimą lėmė sudėtingesnė visuomenės sandara ir sparti komercinių santykių raida. Idėja plėsti civilinės teisės subjektų ratą kilo dar romėnų teisėje, tačiau juridinio asmens sąvoka nebuvo suformuota nei tada, nei viduramžiais. Praktinę reikšmę ši kategorija įgavo tik Naujaisiais amžiais, XIX a. viduryje–pabaigoje, technologijų ir ekonomikos šuolio laikotarpiu[25].

Teisinėje literatūroje juridinio asmens definicijų yra daug. Vienos jų apibūdina juridinį asmenį kaip fizinių asmenų grupių turtinių interesų personifikacijos priemonę[26], kitos – kaip realią organizaciją, egzistuojančią atskirai mokestiniais tikslais[27]. Realybės teorijos šalininkai teigia, kad juridinis asmuo veikia savarankiškai ir negali būti tapatinamas su jį sudarančiais asmenimis[28]. Pagal H. Klovo sampratą, juridinis asmuo tai juridinė esybė, siekianti patvaraus tikslo, egzistuojanti nepriklausomai nuo atskirų asmenų. Tokiam asmeniui reikalinga: 1) tikslas, kurio vienas fizinis asmuo

---

22 Europos Komisijos 2025 m. liepos 29 d. pasiūlymas dėl Tarybos sprendimas dėl Europos Tarybos konvencijos dėl aplinkos apsaugos pagal baudžiamąją teisę sudarymo Europos Sąjungos vardu. 2025/0244/NLE/.

23 VENCKUS, Zenonas (2008). *Aplinkos apsaugos politika ir teisė*. Vilnius: Technika, p. 89.

24 VENCKUS, Zenonas (2008). *Aplinkos apsaugos politika ir teisė*. Vilnius: Technika, p. 90.

25 MIZARAS, Vytautas (2009). *Civilinė teisė. Bendroji dalis.* Vilnius: Justitia, p. 142–144.

26 VITKEVIČIUS, Pranciškus; VĖLYVIS, Stasys;, MIKELĖNAS, Valentinas ir kt. (1998). Civilinė teisė. Vadovėlis. Kaunas: Vijusta, p. 143.

27 BLACK, Henry Campell (1990). Black's Law Dictionary. 6th edition. St. Paul, MN: West Publishing Co, p. 368.

28 GREIČIUS, Rimgaudas (2007). *Privataus juridinio asmens fiduciarinės pareigos*. Vilnius: Teisinės informacijos centras, p. 79.

negalėtų pasiekti; 2) priemonės–žmonės ir (ar) turtas; 3) valstybės teisinis pripažinimas[29].

Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 2.33 str. 1 d. juridinį asmenį apibrėžia kaip įmonę, įstaigą ar organizaciją, kuri savo vardu gali įgyti teises bei pareigas ir būti ieškovu ar atsakovu teisme[30]. Juridiniai asmenys atribojami pagal pirminius požymius (organizacinis vieningumas, civilinis teisnumas ir veiksnumas, civilinis procesinis teisnumas ir veiksnumas) bei išvestinius, kurie pirminius papildo ir detalizuoja[31].

Taigi, juridinio asmens sąvoka teisinėje literatūroje išlieka daugiareikšmė ir diskusinė, o vieningos definicijos nebuvimas atspindi šio instituto funkcinį sudėtingumą.

2.2. Juridinio asmens atsakomybės įtvirtinimas Lietuvos Respublikos baudžiamajame kodekse

Juridinio asmens baudžiamosios atsakomybės kilmė nėra tiksliai nustatyta. Istoriškai šis institutas kildinamas iš bendrosios teisės sistemos valstybių. Būtent jose jau XIX a. viduryje pradėta taikyti baudžiamoji atsakomybė įmonėms, t. y. būtent tuo metu bendrojoje teisės sistemoje buvo suformuluotos priemonės, kurios leido taikyti bausmę ne tik fiziniams asmenims. Tuo laikotarpiu vystėsi ir paskatinamosios atsakomybės (angl. vicariuos hability) konstrukcija, kuri leido taikyti baudžiamąją atsakomybę darbdaviui už jam pavaldžių darbuotojų nusikaltimus. XIX a. daugumoje Europos valstybių buvo laikomasi nuostatos, kad juridinis asmuo negali padaryti nusikalstamos veikos, tačiau jau nuo 1999 m. gegužės 1 d. įsigaliojus Amsterdamo sutarčiai, ES valstybės narės ėmė efektyviai bendradarbiauti baudžiamosios teisės srityje, ypač kovojant su organizuotu nusikalstamumu, terorizmu, neteisėtu žmonių gabenimu, nusikaltimais vaikams, narkotikų ir ginklų kontrabanda, korupcija ir kt. Atsižvelgiant į tai, daugumoje pastaraisiais metais priimamų ES dokumentų, susijusių su baudžiamąja teise, numatoma šalių narių pareiga taikyti atsakomybės priemones juridiniams asmenims. Daugelyje valstybių narių negalima būtų to padaryti nepakeitus esminių nacionalinės teisės principų[32]. Lietuvos baudžiamuosiuose įstatymuose ratifikuotos šios dvi tarptautinės sutartys – Europos Tarybos 1999 m. Europos baudžiamosios teisės konvencija prieš korupciją bei Jungtinių Tautų 2000 m. konvencija prieš tarptautinį organizuotą nusikalstamumą. Analogišką pareigą valstybėms narėms bendradarbiauti baudžiamosios teisės srityje nustato ir ES 1995 m. konvencijos dėl Europos Bendrijų finansinių interesų apsaugos

---

29 KLOVAS, H (1938). Juridinio asmens sąvoka. *SOTER: religijos mokslo žurnalas*, p. 3–21. [interaktyvus] https://portalcris.vdu.lt/server/api/core/bitstreams/e10d63ed-1b34-4241-bc07-4f294247dbed/content.

30 Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas. 2000 m. liepos 18 d. Nr. VIII-1968. *Valstybės žinios*, 2000, 74-2262.

31 MIZARAS, Vytautas (2009). *Civilinė teisė. Bendroji dalis*. Vilnius: Justitia, p. 142–144.

32 DRAKŠAS, Romualdas (2004). Juridinių asmenų baudžiamosios atsakomybės problematika. *Teisė*, 53, p. 68–79.

Antrasis protokolas. Būtent šios tarptautinės sutartys nustato juridinių asmenų atsakomybės sąlygas, jose numatytų nusikalstamų veikų, už kurių padarymą atsako juridiniai asmenys, sąrašą, bausmių, taikomų juridiniams asmenims, rūšis ir kitus su juridinių asmenų atsakomybe susijusius aspektus[33].

Lietuvos Respublikoje būtent Baudžiamojo kodekso 20 straipsnis[34] numato juridinio asmens atsakomybę. Baudžiamojo kodekso 20 straipsnyje nustatytos šios juridinio asmens baudžiamosios atsakomybės už fizinio asmens padarytą veiką sąlygos: 1) juridinis asmuo atsako tik už tas nusikalstamas veikas, už kurių padarymą Baudžiamojo kodekso specialiojoje dalyje nurodyta juridinių asmenų atsakomybė; 2) nusikalstamą veiką padarė fizinis asmuo, kuris atitinka Baudžiamojo kodekso 20 straipsnio 2 ar 3 dalyje nurodytus požymius, siejančius jį su juridiniu asmeniu; 3) nusikalstama veika padaryta juridinio asmens naudai arba interesais[35].

Tuo remiantis akivaizdu, jog juridinio asmens atsakomybė už padarytus nusikaltimus ar baudžiamuosius nusižengimus, numatytus Baudžiamajame kodekse, yra išvestinė, t. y. juridinis asmuo laikomas padariusiu nusikalstamą veiką tik tuo atveju, jei ją padarė fizinis asmuo, veikdamas jo naudai arba interesais. Remiantis Baudžiamojo kodekso nuostatomis fiziniai asmenys skirstomi į dvi kategorijas:

1) fizinis asmuo, veikęs individualiai arba juridinio asmens vardu, jei jis eidamas vadovaujančias pareigas juridiniame asmenyje, turėjo teisę:
   (i) atstovauti juridiniam asmeniui arba;
   (ii) priimti sprendimus juridinio asmens vardu, arba;
   (iii) kontroliuoti juridinio asmens veiklą;
2) fizinis asmuo, kuris yra juridinio asmens darbuotojas arba įgaliotas asmuo, jei veika padaroma nesant anksčiau nurodyto vadovaujančio fizinio asmens pakankamos priežiūros arba kontrolės[36].

3. Baudžiamoji atsakomybė už nusikaltimus aplinkai

Užtikrinti, kad juridiniai asmenys laikytųsi aplinkosaugos teisės reikalavimų pasitelkiamas valstybės prievartos mechanizmas, pasireiškiantis per teisinės atsako-

---

33 ABRAMAVIČIUS, Armanas; ČEPAS, Algimantas; DRAKŠAS, Romualdas (2004). *Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso komentaras, Bendroji dalis (1-98 straipsniai)*. Vilnius: Teisinės informacijos centras, p. 120–126.

34 Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas. 2000 m. rugsėjo 26 d. Nr. VIII-1968. *Valstybės žinios*, 2000, 89-2741.

35 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Teisės tyrimų ir apibendrinimo departamentas. 2018 m. lapkričio 8 d. teismų praktikos dėl juridinių asmenų baudžiamosios atsakomybės taikymo apžvalga [interaktyvus]. https://2cm.es/1iVrJ.

36 ŠULIJA, Vytautas; ŠULIJA, Gintautas (2003). Juridinių asmenų baudžiamosios atsakomybės samprata ir taikymo problemos Lietuvoje. *Jurisprudencija*, p. 91–105.

mybės taikymą. Pažeidę aplinkosaugos teisės normas, juridiniai asmenys traukiami civilinėn, baudžiamojon arba administracinėn atsakomybėn. Lietuvos teisinis reguliavimas istoriškai labiau orientuotas į civilinę atsakomybę ir žalos atlyginimo mechanizmą. Visgi pripažįstama, kad prevencija yra racionalesnis sprendimo metodas nei žalos šalinimas jau jai atsiradus. Tai grindžiama tuo, kad žalos išvengimas dažnai kainuoja pigiau, o kartais žalos visai neįmanoma atlyginti dėl nusikaltimų aplinkai pobūdžio[37].

Civilinės atsakomybės neveiksmingumas skatino įtvirtinti juridinių asmenų baudžiamąją atsakomybę aplinkosaugos srityje. Teisės literatūroje teigiama, kad „vykstant pasauliniams globalizacijos procesams bei susiliejant multimilijoninėms bendrovėms vien civilinio teisinio nuostolių atlyginimo reguliavimo nebeužtenka, ypač kai siekiama apginti vartotojų interesus, neleisti monopolizuoti šalies rinkų, apsaugoti aplinką nuo taršos ir pan. Todėl už atskirus teisės pažeidimus būtina taikyti griežtesnes priemones – baudas, juridinio asmens veiklos apribojimą arba likvidavimą“[38]. Baudžiamoji atsakomybė, skirtingai nei kompensacinės sankcijos, gali užtikrinti bendrąjį prevencinį poveikį. Realus baudžiamųjų įstatymų taikymas daro įtaką potencialiai linkusiems nusikalsti asmenims. Kitaip tariant, baudžiamaisiais draudimais siekiama užkirsti kelią nusikaltimams apskritai[39].

Baudžiamoji atsakomybė tai griežčiausia teisinės atsakomybės rūšis – ultima ratio (paskutinė priemonė). Jos esmė – asmens, padariusio nusikaltimą, pasmerkimas valstybės vardu[40]. Toks baudžiamosios teisės pobūdis lemia prevencinę jos paskirtį – taikant griežčiausias sankcijas siekiama pademonstruoti, kad toks elgesys yra nepriimtinas ir taip daryti poveikį kitiems nusikalsti linkusiems asmenims. Baudžiamosios atsakomybės taikymą, pažeidus aplinkos apsaugos įstatymus, lemia tai, kad kai kurie iš šių pažeidimų yra labai pavojingi žmonių sveikatai, gyvajai gamtai, padaro didelę žalą bei sukelia sunkių padarinių[41].

Baudžiamoji atsakomybė už baudžiamuosius nusižengimus ir nusikaltimus, pažeidžiant aplinkosauginius teisės aktus, numatyta Baudžiamojo kodekso XXXVIII skyriuje „Nusikaltimai ir baudžiamieji nusižengimai aplinkai ir žmonių sveikatai“. Pradinė 2000 m. Baudžiamojo kodekso redakcija apėmė 5 straipsnius, numatančius

---

[37] MEŠKYS, Linas (2008). Juridinio asmens teisinė atsakomybė aplinkosaugos srityje: veiksmingumo problematika įgyvendinant darnaus vystymosi tikslus. *Jurisprudencija*, 3 (105), p. 67–74.

[38] ŠULIJA, Vytautas; ŠULIJA, Gintautas (2003). Juridinių asmenų baudžiamosios atsakomybės samprata ir taikymo problemos Lietuvoje. *Jurisprudencija*, p. 91–105.

[39] AMBRAVIČIUS, Armanas; ČEPAS, Algimantas; DRAKŠIENĖ Anna ir kt. (1998). *Baudžiamoji teisė. Bendroji dalis*. Vadovėlis. Vilnius: Eugrimas, p. 25.

[40] AMBRAVIČIUS, Armanas; ČEPAS, Algimantas; DRAKŠIENĖ Anna ir kt. (1998). *Baudžiamoji teisė. Bendroji dalis*. Vadovėlis. Vilnius: Eugrimas, p. 57.

[41] MARCIJONAS, Antanas.; SUDAVIČIUS Bronius (1996). *Ekologinė teisė*. Vadovėlis. Vilnius: Eugrimas, p. 260.

atsakomybę už nusikaltimus aplinkai. Įgyvendinant ES ir tarptautinės teisės įsipareigojimus, kodeksas buvo papildytas ir sistema išsiplėtė iki 10 straipsnių – 270, 270[1], 270[2], 270[3], 270[4], 271, 271[1], 272, 273, 274. Šiuose straipsniuose numatyta teisinė atsakomybė už aplinkos apsaugos arba gamtos išteklių naudojimo taisyklių pažeidimus, jeigu dėl to buvo padaryta didelės žalos gyvūnijai, augmenijai ar atsirado kitų sunkių padarinių aplinkai, už neteisėtą miško kirtimą, neteisėtą medžiojimą, neteisėtą žvejybą, saugomų teritorijų ar saugomų gamtos objektų sunaikinimą, suniokojimą.

3.1. Užregistruotų nusikaltimų aplinkai statistika

Nepaisant išsamaus teisinio reguliavimo, daugelis Baudžiamojo kodekso straipsnių, kurie numato atsakomybę už nusikaltimus aplinkai, yra faktiškai neveiksmingi („miegantys"). Pagal juos užregistruojama nedaug veikų, o kai kurie pažeidimai išvis nefiksuojami. Tai patvirtina didelį šios srities nusikaltimų latentiškumą ir kelia abejonių dėl aplinkosauginės teisės įgyvendinimo veiksmingumo.

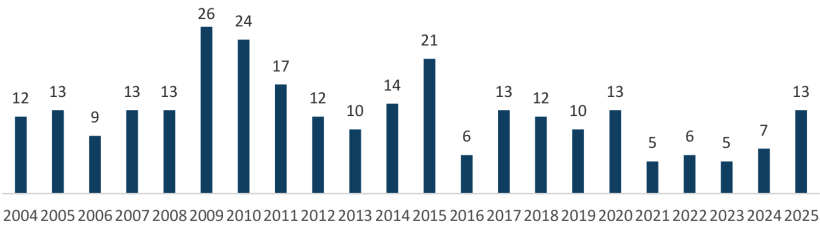
Užregistruotų nusikaltimų aplinkai Lietuvoje statistinė analizė atskleidžia bendras tendencijas, kurios leidžia įvertinti aplinkosaugos teisės normų pažeidimų mastą Lietuvoje. Remiantis oficialiais Informatikos ir ryšių departamento duomenimis (prieiga per internetą: <https://ird.lt/>) 2004–2025 metų laikotarpiu, galima išskirti reikšmingiausius aspektus. Kai kurie Baudžiamojo kodekso straipsniai per daugiau nei 20 metų laikotarpį buvo taikyti vos kelis kartus, o kai kurie – nė karto:

- Baudžiamojo kodekso 270[1] (Neteisėta prekyba ozono sluoksnį ardančiomis medžiagomis ar jų mišiniais) – nuo 2005 m.[42]1 užregistruotas tik vienas pažeidimas (2009 m.);
- Baudžiamojo kodekso 270[2] (Neteisėtas atliekų gabenimas per Lietuvos Respublikos valstybės sieną) – nuo 2011 m.[43]1 užregistruoti vos keli pažeidimai: 2012 m. (1), 2015 m. (2), 2016 m. (2), 2021 m. (1), 2022 m. (1), 2025 m. (1);
- Baudžiamojo kodekso 270[3] straipsnis (Jūros teršimas iš laivų) – nuo 2015 m.[44]1 neužregistruotas nė vienas pažeidimas;
- Baudžiamojo kodekso 271[1] straipsnis (Statybą reglamentuojančių teisės aktų reikalavimų pažeidimas) – nuo 2010 m.[45]1 užregistruoti vos keli pažeidimai: 2011 m. (7), 2016 m. (1), 2017 m. (1), 2020 m. (3);
- Baudžiamojo kodekso 274 straipsnis (Neteisėtas saugomų laukinių augalų, grybų ar jų dalių rinkimas, naikinimas, realizavimas ar kitoks disponavimas jais) – nuo 2003 m.[46]1 užregistruoti vos keli pažeidimai: 2006 m. (1), 2008 m. (1), 2011 m. (1).

---

42 Nurodyti metai, kuriais Baudžiamasis kodeksas papildytas atitinkamu straipsniu.
43 Nurodyti metai, kuriais Baudžiamasis kodeksas papildytas atitinkamu straipsniu.
44 Nurodyti metai, kuriais Baudžiamasis kodeksas papildytas atitinkamu straipsniu.
45 Nurodyti metai, kuriais Baudžiamasis kodeksas papildytas atitinkamu straipsniu.
46 Nurodyti metai, kuriais Baudžiamasis kodeksas papildytas atitinkamu straipsniu.

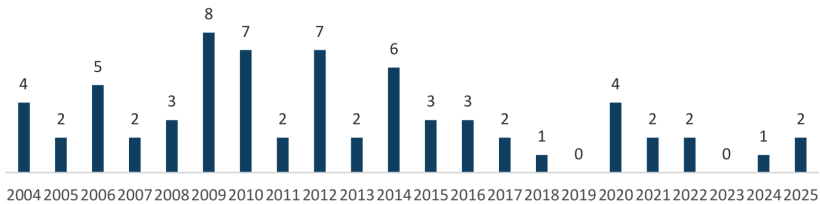
Net ir tie straipsniai, pagal kuriuos per šį laikotarpį užregistruota santykinai daugiau nusikaltimų – Baudžiamojo kodekso 270, 271, 272, 273 straipsniai – lyginant su kitomis Baudžiamajame kodekse numatytomis sritimis, nepasižymi aukštu užfiksuotų nusikaltimų skaičiumi. Dažniausiai taikomas Baudžiamojo kodekso 270 straipsnis (Aplinkos apsaugos arba gamtos išteklių naudojimo taisyklių pažeidimas), pagal kurį registruotų nusikaltimų skaičius per nagrinėjamą laikotarpį svyruoja nuo 5 iki 26 atvejų per metus (žiūrėti 1 diagramą). Aukščiausias rodiklis užfiksuotas 2009 metais, o žemiausias 2021 ir 2023 metais.

1 diagrama. Užregistruoti Baudžiamojo kodekso 270 straipsnio nusikaltimai 2004–2025 m.

Šaltinis: Sudaryta autorių, remiantis: Informatikos ryšių departamento duomenimis. Prieiga per internetą: <https://ird.lt/>.

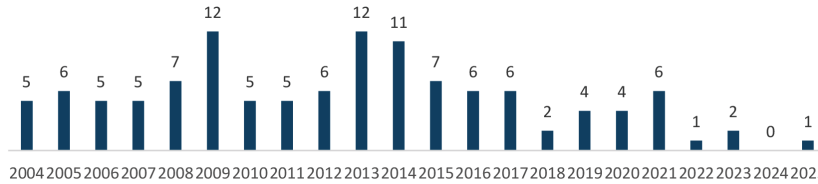
Baudžiamojo kodekso 271 straipsnis (Saugomų teritorijų ar gamtos paveldo objektų sunaikinimas ar suniokojimas) – registruotų nusikaltimų skaičius svyruoja nuo 0 iki 8 atvejų per metus (žiūrėti 2 diagramą). Šio straipsnio pažeidimų registravimas pasižymi žymiai mažesniu mastu, palyginti su Baudžiamojo kodekso 270 straipsniu.

2 diagrama. Užregistruoti Baudžiamojo kodekso 271 straipsnio nusikaltimai 2004–2025 m.

Šaltinis: Sudaryta autorių, remiantis: Informatikos ryšių departamento duomenimis. Prieiga per internetą: <https://ird.lt/>.

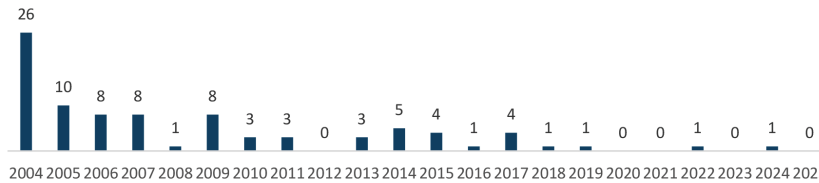
Baudžiamojo kodekso 272 straipsnis (Neteisėtas medžiojimas ar žvejojimas) – registruoti nuo 0 iki 12 nusikaltimų aplinkai per metus (žiūrėti 3 diagramą). Aukščiausias rodiklis užfiksuotas 2009 ir 2013 metais. Tačiau nuo 2021 metų pastebimas ryškus sumažėjimas: 2022 metais užregistruotas tik 1 pažeidimas, 2024 metais – 0, o 2025 metais – 1 atvejis.

3 diagrama. Užregistruoti Baudžiamojo kodekso 272 straipsnio nusikaltimai 2004–2025 m.

Šaltinis: Sudaryta autorių, remiantis: Informatikos ryšių departamento duomenimis. Prieiga per internetą: <https://ird.lt/>.

Baudžiamojo kodekso 273 straipsnis (Neteisėtas miško kirtimas ar pelkių naikinimas) – tendencija svyruoja nuo 0 iki 26 registruotų nusikaltimų per metus, nors pastaraisiais metais šis skaičius artimas nuliui (žiūrėti 4 diagramą). 2004 metais buvo užregistruoti 26 pažeidimai – tai aukščiausias rodiklis per visą analizuojamą laikotarpį. Visgi, laikui bėgant užregistruotų nusikaltimų skaičius mažėjo. Jau 2005–2011 metais skaičius ženkliai sumažėjo, o 2012–2023 metų laikotarpiu užfiksuoti tik pavieniai atvejai.

4 diagrama. Užregistruoti Baudžiamojo kodekso 273 straipsnio nusikaltimai 2004–2025 m.

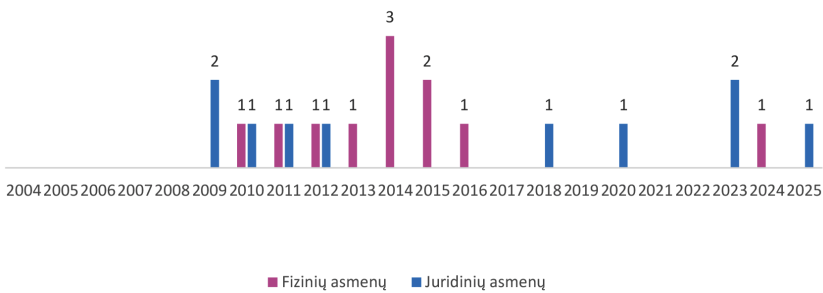
Šaltinis: Sudaryta autorių, remiantis: Informatikos ryšių departamento duomenimis. Prieiga per internetą: <https://ird.lt/>.

Apibendrinant pateiktą nusikaltimų aplinkai statistiką, galima konstatuoti keletą esminių tendencijų. Pirma, daugeliu atvejų pastebimas ilgalaikis nusikaltimų registravimo mažėjimas, ypač akivaizdus Baudžiamojo kodekso 272 ir 273 straipsnių atžvilgiu. Antra, užregistruotų nusikaltimų skaičius išlieka santykinai nedidelis – dažniausiai tai vienaženkliai skaičiai per metus, o pagal kai kuriuos straipsnius pažeidimai išvis neregistruojami. Tačiau statistiniai duomenys ne visada atspindi tikrąją situaciją – dalis pažeidimų lieka neaptikti arba kvalifikuojami kaip administraciniai nusižengimai, todėl gali nepatekti į nusikaltimų statistiką. Ši problema ypač aktuali kalbant apie juridinius asmenis, kurių vykdoma veikla dažnai sunkiau kontroliuojama nei fizinių asmenų.

3.2. Juridinių ir fizinių asmenų nusikaltimų aplinkai palyginimas

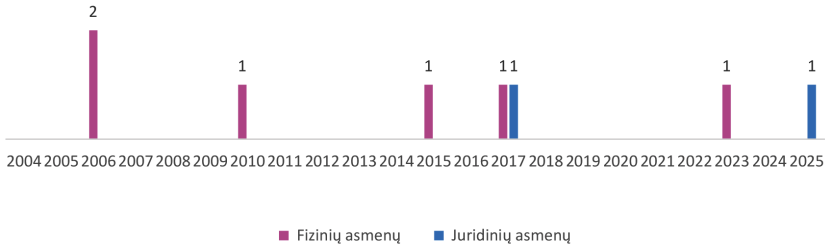
Analizuojant juridinių asmenų atsakomybę už nusikaltimus aplinkai, būtina išnagrinėti realią teisminę praktiką ir bylų statistiką, kadangi pagal Informatikos ir ryšių departamento duomenis nėra galimybės atskirti, kurie nusikaltimai padaromi fizinių asmenų, o kurie – juridinių. Ištyrus šiuos Baudžiamojo kodekso straipsnius, paaiškėjo, kad teisme per analizuojamą laikotarpį nagrinėtos bylos, susijusios su juridiniais asmenimis pagal šiuos straipsnius – 2701, 2702, 2703, 2704, 2711, 272, 273, 274.

Pagal surinktą informaciją, matyti, jog juridiniams asmenims atsakomybė už nusikaltimus aplinkai buvo taikyta tik pagal Baudžiamojo kodekso 270 ir 271 straipsnius. Analizuojamu laikotarpiu (2004–2025 m.) juridinių asmenų atžvilgiu spręstos vos kelios bylos pagal Baudžiamojo kodekso 270 straipsnį. Pagal Baudžiamojo kodekso 271 straipsnį jos faktiškai neegzistuoja – užfiksuotos tik dvi bylos (2017 ir 2025 m.). Tuo tarpu, bylų, kuriose subjektai yra fiziniai asmenys buvo daugiau. Tai rodo, kad baudžiamoji atsakomybė už nusikaltimus aplinkai Lietuvoje praktiškai taikoma tik fiziniams asmenims, o juridinių asmenų dalis bendrame nusikaltimų aplinkai kontekste lieka nereikšminga (žiūrėti 5 ir 6 diagramas).

5 diagrama. 2004–2025 teisme nagrinėtų bylų palyginimas, atsižvelgiant į veikos subjektą, pagal Baudžiamojo kodekso 270 straipsnį

Šaltinis: Sudaryta autorių, remiantis: Infolex duomenimis. Prieiga per internetą: <https://www.infolex.lt/tp/>.

6 diagrama. 2004–2025 teisme nagrinėtų bylų palyginimas, atsižvelgiant į veikos subjektą, pagal Baudžiamojo kodekso 271 straipsnį

Šaltinis: Sudaryta autorių, remiantis: Infolex duomenimis. Prieiga per internetą: <https://www.infolex.lt/tp/>.

Lyginant teismų praktiką dėl fizinių ir juridinių asmenų, akivaizdu, jog dažniausiai, bylų, susijusių su nusikaltimais aplinkai, subjektai yra fiziniai asmenys, o ne juridiniai asmenys. Iš pateiktų duomenų, aiškiai matyti, kad bylų, susijusių su nusikaltimais aplinkai, apskritai yra labai nedaug. Taigi, faktas, jog juridinių asmenų nusikaltimų, sprendžiamų teisme, skaičius yra dar mažesnis nei fizinių asmenų, leidžia daryti išvadą, kad juridinių asmenų nusikaltimai aplinkai Lietuvoje yra ypač opi problema.

3.3. Teismų praktikos formuojami kriterijai taikant baudžiamąją atsakomybę juridiniams asmenims už nusikaltimus aplinkai

3.3.1. Subjektyviosios pusės nustatymas teismų praktikoje

Konstitucinis Teismas ir LAT yra išaiškinę, kad juridinio asmens baudžiamoji atsakomybė yra ne atskira atsakomybės rūšis (forma), o išvestinė iš fizinio asmens atsakomybės[47]. LAT nurodė, kad nustatant ryšį tarp fizinio asmens padarytos nusikalstamos veikos ir juridinio asmens, reikia įvertinti, ar fizinio asmens padaryta nusikalstama veika ir jos sukeliamais padariniais buvo suinteresuotas juridinio asmens savininkas (akcininkai). Teismas taip pat pabrėžė, kad juridinio asmens savininkas ar pagrindiniai juridinio asmens akcininkai, kurie turi sprendžiamojo balso teisę, fizinio asmens nusikalstamus veiksmus turi suvokti ir skatinti arba suvokti ir juos toleruo-

[47] ŠVEDAS, Gintaras; VERŠEKYS, Paulius; LEVON, Justyna ir kt. (2017). *Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso bendrosios dalies vientisumo ir naujovių (su) derinimo iššūkiai*. Monografija.Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, p. 89.

ti[48]. Sprendžiant juridinio asmens kaltumo ir baudžiamosios atsakomybės klausimą, abipusis ryšys tarp kaltininko, fizinio asmens, ir trauktino baudžiamojon atsakomybėn juridinio asmens turi būti nustatytas. Tokio ryšio nebuvimas gali reikšti, kad fizinis asmuo, darydamas nusikalstamą veiką, veikė savarankiškai ir savavališkai, o tokiu atveju juridinio asmens patraukimas baudžiamojon atsakomybėn reikštų objektyvų pakaltinimą, t. y. juridinio asmens baudžiamąją atsakomybę nesant jo kaltės[49].

Teisiškai reikšmingą ryšį tarp fizinio asmens padarytos nusikalstamos veikos ir juridinio asmens padeda atskleisti juridinio asmens veiklą reglamentuojantys norminiai aktai, organizacinė struktūra, veiklos formavimas, įgyvendinimas ir pan. Pavyzdžiui, LAT 2023 m. balandžio 27 d. nutartyje, spręsdamas dėl juridinio asmens kaltės, teismas atkreipė dėmesį ne tik į nuteistojo einamų pareigų funkcijas pagal norminius aktus, bet ir pagal juridinio asmens vidinius nuostatus[50]. Konstitucinis Teismas yra konstatavęs, kad juridinio asmens, kaip nusikalstamos veikos subjekto, specifika <…> suponuoja ir jo kaltės specifiškumą – juridinio asmens kaltė sietina su fizinio asmens, veikiančio juridinio asmens naudai ar jo interesais, kalte[51]. Kitoje byloje, 2025 m. birželio 10 d., teismas, priimdamas sprendimą dėl UAB "Akordas 1" kaltumo nurodė, kad nuteistieji nusikaltimus atliko, „siekdami [statybos] darbus paspartinti, <…> kartu padidindami UAB „Akordas 1" pajamas ir pelną"[52]. Šis aspektas taip pat aiškiai atskleistas LAT 2018 m. gegužės 15 d. nutartyje, kurioje teisėjų kolegija nurodė, kad „UAB „S" generalinis direktorius, nusikalstamą veiką padarė <…> siekdamas sumažinti jo vadovaujamo juridinio asmens išlaidas, susijusias su atliekų transportavimu ir perdirbimu"[53].

3.3.2. Objektyviosios pusės nustatymas teismų praktikoje

Straipsnių, kuriuose uždrausti nusikaltimai aplinkai, normų dispozicijos yra blanketinės. Tai reiškia, kad jų požymiai atskleisti ir paaiškinti gamtos apsaugos klausi-

---

[48] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2024 m. spalio 24 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-7-119-719/2024.

[49] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2012 m. vasario 28 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-25/2012; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2012 m. sausio 10 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-P-95/2012; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2015 m. sausio 27 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-9-303/2015; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2017 m. gegužės 2 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-7-30-788/2017; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2017 m. sausio 12 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-7-28-303/2017.

[50] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2023 m. balandžio 27 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-87-303/2023.

[51] Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2009 m. birželio 8 d. nutarimas. *Valstybės žinios*.

[52] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2025 m. birželio 10 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-93-654/2025.

[53] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2018 m. gegužės 15 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-169-689/2018.

mus reglamentuojančiuose įstatymuose. Šios nusikalstamų veikų sudėtys yra materialios, todėl baudžiamajai atsakomybei kilti būtina sąlyga yra konkrečiame straipsnyje nustatytų padarinių atsiradimas[54]. Pavyzdžiui, Baudžiamojo kodekso 270 straipsnyje nustatyti padariniai gali pasireikšti: 1) pavojaus daugelio žmonių gyvybei ar sveikatai sukėlimu; 2) didelės žalos gyvūnijai, augalijai padarymo ar kitų sunkių padarinių aplinkai atsiradimo grėsme (Baudžiamojo kodekso 270 straipsnio 1 dalis); 3) didelės žalos padarymu orui, žemei, vandeniui, gyvūnams ar augalams ar kitų sunkių padarinių aplinkai atsiradimu (Baudžiamojo kodekso 270 straipsnio 2 dalis). Svarbu pabrėžti, kad vien dėl pažeidimo, neatsiradus dėl šio veiksmo (neveikimo) jokių Baudžiamojo kodekso 270 straipsnio 2 dalyje nustatytų padarinių, baudžiamoji atsakomybė nekiltų[55]. Padariniais šiuo atveju laikoma ne tik nusikalstamos veikos nulemta žala, bet ir tokios žalos grėsmė. Jeigu tokia grėsmė neatsiranda, asmeniui už aplinkos apsaugos arba gamtos išteklių naudojimo taisyklių pažeidimus gali kilti tik administracinė atsakomybė[56].

Nusikaltimų aplinkai nusikalstami padariniai yra vertinamasis dalykas. Todėl, pagal formuojamą teismų praktiką ir baudžiamosios teisės doktriną, vertinamojo nusikalstamos veikos sudėties požymio turinys įvertinamas ad hoc (tik šiuo atveju, tik šį kartą). Tai reiškia, kad šio požymio turinys atskleidžiamas, vertinant konkrečias bylos faktines aplinkybes kiekvienu atveju[57]. Analogiškai, didelės žalos ar kitų sunkių padarinių grėsmės aplinkai kriterijus, remiantis baudžiamosios teisės doktrina, yra vertinimo, atsižvelgiant į visas konkrečiu atveju susidariusias aplinkybes, dalykas. Taigi, kiekvienu atveju padariniai yra vertinami individualiai[58].

Kriterijų didelė žala ir sunkūs padariniai aplinkai vertinimas yra tiesiogiai susijęs su aplinkos apsaugos taisyklių pažeidimo šiurkštumu[59]. Sprendžiant, ar padaryta žala orui, žemei, vandeniui, gyvūnams ar augalams yra didelė ar ne, teismas turi įvertinti, kokiai gyvūnijos ar augalijos rūšiai ir daliai atsirado grėsmė, gresiančios žalos

---

[54] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2023 m. birželio 22 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-67-511/2023.

[55] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2023 m. balandžio 27 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-87-303/2023.

[56] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2023 m. birželio 22 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-67-511/2023.

[57] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2023 m. balandžio 27 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-87-303/2023; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2006 m. balandžio 11 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-376/2006; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2014 m. sausio 14 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-96/2014.

[58] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2023 m. birželio 22 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-67-511/2023.

[59] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2010 m. kovo 30 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-159/2010; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2018 m. gegužės 15 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-169-689/2018.

aplinkai pobūdį, mastą ir pavojingumą, nukentėjusios gamtos išteklių atkūrimo galimybes, žalos dydžio piniginę išraišką ir kitas aplinkybes[60]. Pagal teismų praktiką, yra vertinami konkretūs ir realūs nusikalstamos veikos padariniai, todėl neigiamo poveikio aplinkai reikšmingumas yra tik viena iš bylos aplinkybių, į kurią gali būti atsižvelgiama sprendžiant dėl žalos dydžio, bet tai nėra vienintelis ir lemiamas žalos vertinimo kriterijus[61]. Žala aplinkai vertinama ir apskaičiuojama pagal aplinkai padarytos žalos atlyginimo dydžių apskaičiavimo metodiką, remiantis specialistų išvadomis[62]. Nustatant aplinkybes ir pateikiant dėl to išvadas teismas turėtų išsamiai išnagrinėti tiek byloje esančius rašytinius įrodymus – aplinkos apsaugos vykdymo patikrinimo aktus, tiek patikrinimus atlikusių asmenų paaiškinimus[63].

Objektyviajai pusei nustatyti taip pat būtinas priežastinis ryšys tarp veikos ir jos nusikalstamų padarinių. Kalbant apie juridinių asmenų baudžiamąją atsakomybę už nusikaltimus aplinkai, teismas gali remtis faktu, jog padarinių atsiradimo ir juridinį asmenį atstovaujančio fizinio asmens, padariusio nusikaltimą, pareigų ėjimo laikotarpiai sutampa[64]. Visgi, šis ryšys negali būti atsitiktinis, o turi būti nuoseklus, t.y. turi egzistuoti konkretus ryšys tarp juridinio asmens nusikalstamos veikos ir realių arba keliančių grėsmę padarinių.

Taigi, daugelis nusikaltimų aplinkai Baudžiamajame kodekse įtvirtinti neaiškiai, jų aprašyme gausu vertinamųjų požymių, o juos taikant būtina vadovautis kitais aplinkos apsaugą reglamentuojančiais teisės aktais. Tai sukelia baudžiamojo įstatymo aiškumo bei jo taikymo problemas praktikoje[65].

4. Juridinių asmenų baudžiamosios atsakomybės už nusikaltimus aplinkai taikymo iššūkiai

Juridinių asmenų atsakomybė už nusikaltimus aplinkai tampa vis aktualesnė, nes būtent jų veikla daro didžiausią poveikį aplinkai. Juridiniai asmenys, siekdami or-

---

60 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2014 m. sausio 14 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-96/2014; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2015 m. kovo 3 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-155-693/2015; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2020 m. balandžio 20 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-7-57-489/2020.

61 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2025 m. birželio 10 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-93-654/2025; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2020 m. balandžio 20 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-7-57-489/2020.

62 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2023 m. balandžio 27 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-87-303/2023.

63 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2009 m. gegužės 19 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-156/2009.

64 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2023 m. balandžio 27 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-87-303/2023.

65 MURAUSKIENĖ, Dovilė (2020). Kai nukentėjusysis yra gamta. *Teismai. LT*. 2 (38).

ganizacinių veiklos tikslų, naudoja savo ekonomines, politines ir kitokias socialines galias, todėl geba daryti didžiulį neigiamą poveikį žmogaus, visuomenės ir valstybės gyvenimui. Siekdami pelno ir konkurencingumo rinkoje, šie subjektai neretai tampa pagrindiniais grėsmės aplinkai šaltiniais, nors tai nebūtinai reiškia tyčinį gamtos niokojimą[66].

Baudžiamosios atsakomybės institutas, taikant atsakomybę juridiniams asmenims už padarytus nusikaltimus aplinkai, turi daug trūkumų, kaip matyti ir iš analizuotos statistikos. Galima būtų išskirti kelias esmines šio instituto neefektyvumo priežastis – komplikuotas kaltės įrodinėjimas, baudžiamojo proceso sudėtingumas, aplinkosaugos pareigūnų darbo neefektyvumas, didelės finansinės sąnaudos[67]. Baudžiamosios atsakomybės taikymas pasižymi ilgomis procedūromis, tad valstybės institucijos dažnai negali greitai ir veiksmingai reaguoti į aplinkosaugos teisės pažeidimus. Tam, kad tyrimas būtų sėkmingas, svarbu kuo greičiau užfiksuoti reikšmingus duomenis. Uždelsus ne tik išnyksta nusikalstamos veikos pėdsakai, bet ir apskritai būna sunku nustatyti veikos padarymo laiką, o to neatlikus neįmanoma su veika susieti kaltininkų. Šiame etape aplinkos apsaugos specialistų pagalba aplinkai nusikalstamos veikos bylose yra esminė[68]. Taigi, prasminga atkreipti dėmesį į tai, kad neefektyvus nusikaltimų aplinkai užfiksavimas galėtų būti siejamas su aplinkosaugos pareigūnų bei specialistų kompetencijos trūkumais arba neapgalvotu jų pajėgumų paskirstymu. Dėl to susidaro situacijos, kai juridiniai asmenys, padarę nusikaltimus aplinkai, išvengia realios atsakomybės, dažnai perkvalifikuojant nusikalstamas veikas į administracinius nusižengimus, nespėjus užfiksuoti sukeltos žalos masto.

Juridinių asmenų kaltės įrodinėjimo klausimas, taip pat yra vienas sudėtingiausių ir reikalaujantis daugiausiai resursų. Pavyzdžiui, nustatyti juridinio asmens, turinčio sudėtingą valdymo struktūrą, vardu nusikalstamai veikusius asmenis neabejotinai yra tiek nusikalstamą veiką tiriančių pareigūnų kompetencijos, tiek ir laiko resursų klausimas. Vieno iš jų stoka galėtų sąlygoti tai, kad nusikalstamai linkę veikti fiziniai asmenys galėtų lengvai pasislėpti už sudėtingos juridinio asmens organizacinės struktūros, painaus, klaidinamo tarpusavio pareigų paskirstymo[69].

Pripažįstant baudžiamosios teisės bendrosios prevencijos funkcijos įgyvendinimo būtinybę, svarbu nepamiršti, kad nusikaltimai aplinkai turi specifinį pobūdį – dažniausiai jie susiję su ūkine veikla, kuri savaime nėra žalinga visuomenei. Neproporcingas baudžiamosios atsakomybės taikymas aplinkosaugos srityje gali kelti riziką

---

66 MEŠKYS, Linas (2008). Juridinio asmens teisinė atsakomybė aplinkosaugos srityje: veiksmingumo problematika įgyvendinant darnaus vystymosi tikslus. *Jurisprudencija*, 3 (105), p. 67 – 74.

67 MEŠKYS, Linas (2008). Juridinio asmens teisinė atsakomybė aplinkosaugos srityje: veiksmingumo problematika įgyvendinant darnaus vystymosi tikslus. *Jurisprudencija*, 3 (105), p. 67 – 74.

68 MURAUSKIENĖ, Dovilė (2020). Kai nukentėjusysis yra gamta. *Teismai. LT*. 2 (38).

69 TIRLYTĖ-ZELENINA, Rasa (2018). Nauji juridinio asmens baudžiamosios atsakomybės kriterijai Lietuvos Respublikos teisėje. *Teisės problemos*. 2 (96).

kitiems visuomenei reikšmingiems ekonominiams bei socialiniams interesams. Taip pat, kaip jau minėta, baudžiamosios atsakomybės už aplinkos apsaugos teisės aktų pažeidimus (ne)efektyvumą lemia paties instituto nelankstumas (dėl procesinių taisyklių sudėtingumo ir gausos) bei didelės jo praktinio taikymo išlaidos (palyginti su administracinių sankcijų taikymu)[70]. Baudžiamoji atsakomybė turėtų būti taikoma kaip ultima ratio ir laikantis proporcingumo principo, prieš tai įvertinus, ar tie patys tikslai nebūtų pasiekiami taikant kitas atsakomybės rūšis ar prevencines priemones galimų nusikaltimų aplinkai prevencijai.

Apibendrinant, juridinių asmenų baudžiamumas už nusikaltimus aplinkai išlieka ypatingai keblus klausimas baudžiamojoje teisėje. Kaip jau minėta, juridiniai asmenys aplinkos apsaugos teisės kontekste išsiskiria galimos žalos aplinkai mastu, kuris neretai viršija fizinių asmenų padaromą žalą. Nors baudžiamoji atsakomybė gali būti veiksminga bendrosios prevencijos atžvilgiu, jos taikymas juridiniams asmenims susijęs su itin dideliais procesiniais ir finansiniais sunkumais. Smulkesnių aplinkos apsaugos pažeidimų baudimas, pasitelkiant kitų teisės šakų priemones, yra sąlyginai veiksmingas, visgi, būtent nusikaltimai aplinkai, t.y. didžiausią žalą sukeliantys teisės pažeidimai, pasižymi ypač dideliu latentiškumu. Minėtos problemos trukdo užtikrinti realų teisinės atsakomybės už nusikaltimus aplinkai įgyvendinimą ir suponuoja juridinių asmenų aplinkos apsaugos teisės sferoje nebaudžiamumą baudžiamosios teisės priemonėmis.

Išvados

Nepaisant to, kad aplinkos apsaugos teisinis reguliavimas Lietuvoje ir ES lygmeniu yra nuosekliai plėtojamas, nusikaltimų aplinkai skaičius kasmet sparčiai auga. Tai leidžia teigti, kad išsami teisinė sistema yra būtina, tačiau nepakankama sąlyga – jos veiksmingumas priklauso nuo struktūrizuotų prevencijos sistemų stiprinimo, efektyvesnių praktinių mechanizmų ir glaudesnio tarptautinio bendradarbiavimo.

Pagal išvestinės juridinio asmens atsakomybės modelį, įtvirtintą Baudžiamojo kodekso 20 straipsnyje, juridinis asmuo negali būti patrauktas baudžiamojon atsakomybėn atskirai nuo konkretaus, jo naudai ir interesams veikusio fizinio asmens veiksmų. Tai sąlygoja praktinius įrodinėjimo sunkumus ir gali lemti faktinį juridinių asmenų nebaudžiamumą sudėtingesnėse organizacinėse struktūrose.

Statistiniai duomenys ir teismų praktikos analizė atskleidžia, kad dauguma Baudžiamojo kodekso XXXVIII skyriuje numatytų straipsnių išlieka faktiškai neveiklūs, o būtent juridiniams asmenims baudžiamoji atsakomybė už nusikaltimus aplinkai, per daugiau nei dvidešimt metų, pritaikyta vos kelis kartus. Tai leidžia konstatuoti, kad baudžiamosios atsakomybės taikymas juridiniams asmenims už nusikaltimus aplinkai Lietuvoje išlieka neefektyvus.

---

[70] MURAUSKIENĖ, Dovilė (2020). Kai nukentėjusysis yra gamta. *Teismai. LT*. 2 (38).

Juridinių asmenų baudžiamoji atsakomybė už nusikaltimus aplinkai yra neveiksminga dėl baudžiamojo proceso sudėtingumo, netinkamo finansinių resursų paskirstymo ir ypač komplikuoto kaltės įrodinėjimo. Dėl šių priežasčių baudžiamosios atsakomybės praktinis taikymas juridiniams asmenims, kurie paradoksaliai yra didžiausios žalos aplinkai sukėlėjai, yra išskirtinai retas, dažnai veikos perkvalifikuojamos į administracinius nusižengimus, o realios atsakomybės išvengiama. Atsižvelgiant į šiame moksliniame straipsnyje atliktą analizę, itin didelis nusikaltimų aplinkai latentiškumas išskirtinas kaip esminė teisinio reguliavimo spraga.

Literatūros sąrašas

Lietuvos Respublikos teisės aktai

Lietuvos Respublikos Konstitucija. Lietuvos Respublikos piliečių priimta 1992 m. spalio 25 d. referendume. Valstybės žinios, 1992, 33-1014.

Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas. 2000 m. rugsėjo 26 d. Nr. VIII-1968. Valstybės žinios, 2000, 89-2741.

Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas. 2000 m. liepos 18 d. Nr. VIII-1968. Valstybės žinios, 2000, 74-2262.

Aplinkos apsaugos įstatymas, 1992 m. sausio 21 d. Nr. I-2223. Lietuvos aidas, 1992, 20-0.

Tarptautinės teisės aktai

Sutartis dėl Europos Sąjungos veikimo (suvestinė redakcija). EUR–Lex. 2016/C 202/01.

Europos Sąjungos Sutartis (suvestinė redakcija). EUR–Lex. 2016/C 202/01.

Europos Sąjungos pagrindinių laisvių chartija. EUR–Lex. 2016/C 202/02.

Europos Parlamento ir Tarybos 2008 m. lapkričio 19 d. direktyva 2008/99/EB dėl aplinkos apsaugos pagal baudžiamąją teisę. OL L 328, 2008 , p. 28–37.

Europos Parlamento ir Tarybos 2024 m. balandžio 11 d. direktyva 2024/1203 dėl aplinkos apsaugos baudžiamosios teisės priemonėmis. OL L 1203, 2024, p. 1.

Specialioji literatūra

ABRAMAVIČIUS, Armanas; ČEPAS, Algimantas; DRAKŠAS, Romualdas (2004). Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso komentaras, Bendroji dalis (1-98 straipsniai). Vilnius: Teisinės informacijos centras.

AMBRAVIČIUS, Armanas; ČEPAS, Algimantas; DRAKŠIENĖ Anna ir kt. (1998). Baudžiamoji teisė. Bendroji dalis. Vadovėlis. Vilnius: Eugrimas.

BLACK, Henry Campell (1990). Black's Law Dictionary. 6th edition. St. Paul, MN: West Publishing Co.

CHRISTINA, Olsen Lundh (2024). The Revised EU Environmental Crime Directive. Eucrim, 2/2024 [online]. https://eucrim.eu/articles/the-revised-eu-environmental-crime-directive/.

DAMBRAUSKIENĖ, Genovaitė; MARCIJONAS, Antanas; MONKEVIČIUS, Eduardas ir kt. (2004). Lietuvos teisės pagrindai. Vadovėlis. Vilnius: Justitia.

DRAKŠAS, Romualdas (2004). Juridinių asmenų baudžiamosios atsakomybės problematika. Teisė, 53.
GREIČIUS, Rimgaudas (2007). Privataus juridinio asmens fiduciarinės pareigos. Vilnius: Teisinės informacijos centras.
KIRŠIENĖ, Julija; PAKALNIŠKIS, Vytautas; RUŠKYTĖ, Ramutė ir kt. (2004). Civilinė teisė. Bendroji dalis. Vadovėlis. Vilnius: Mykolo Riomerio universiteto Leidybos centras.
KLOVAS, H (1938). Juridinio asmens sąvoka. SOTER: religijos mokslo žurnalas, p. 3-21. [interaktyvus] https://portalcris.vdu.lt/server/api/core/bitstreams/e10d63ed-1b34-4241-bc07-4f294247dbed/content.
KRAMMER, Ludwig (2003). European Environmental Law. Aldershot: Ashgate/Dartmouth.
LEE, Maria (2005). EU Environmental Law: Challenges, Change and Decision Making. Oxford and Portland: Hart Publishing.
MARCIJONAS, Antanas.; SUDAVIČIUS Bronius (1996). Ekologinė teisė. Vadovėlis. Vilnius: Eugrimas.
MEŠKYS, Linas (2008). Juridinio asmens teisinė atsakomybė aplinkosaugos srityje: veiksmingumo problematika įgyvendinant darnaus vystymosi tikslus. Jurisprudencija, 3 (105).
MIZARAS, Vytautas (2009). Civilinė teisė. Bendroji dalis. Vilnius: Justitia.
MONKEVIČIUS, Eduardas (2006). Žemės teisė. Monografija. Vilnius: Justitia.
MONKEVIČIUS, Eduardas; MIŠKINIS, Algirdas; MEŠKYS, Linas ir kt. (2011). Aplinkosaugos teisė. Vilnius: Justitia.
MURAUSKIENĖ, Dovilė (2020). Kai nukentėjusysis yra gamta. Teismai. LT. 2 (38).
ŠULIJA, Vytautas; ŠULIJA, Gintautas (2003). Juridinių asmenų baudžiamosios atsakomybės samprata ir taikymo problemos Lietuvoje. Jurisprudencija.
ŠVEDAS, Gintaras; VERŠEKYS, Paulius; LEVON, Justyna ir kt. (2017). Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso bendrosios dalies vientisumo ir naujovių (su) derinimo iššūkiai. Monografija.Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
TIRLYTĖ-ZELENINA, Rasa (2018). Nauji juridinio asmens baudžiamosios atsakomybės kriterijai Lietuvos Respublikos teisėje. Teisės problemos. 2 (96).
VENCKUS, Zenonas (2008). Aplinkos apsaugos politika ir teisė. Vilnius: Technika.
VENCKUS, Zenonas (2015). Aplinkos apsaugos teisė. Mokomoji knyga. Vilnius: Litera.
VITKEVIČIUS, Pranciškus; VĖLYVIS, Stasys; MIKELĖNAS, Valentinas ir kt. (1998). Civilinė teisė. Vadovėlis. Kaunas: Vijusta.
ŽVAIGŽDINIENĖ, Indrė (2008). Materialinė atsakomybė už žalą aplinkai. Vilnius: Justitia.

Teismų praktika

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo jurisprudencija
Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2005 m. gegužės 13 d. nutarimas. Valstybinės žinios, 14/02.
Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2009 m. birželio 8 d. nutarimas. Valstybinės žinios.

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo jurisprudencija

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2006 m. balandžio 11 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-376/2006.

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2006 m. birželio 6 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2A-24/2006

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2009 m. sausio 20 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-25/2009.

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2009 m. kovo 9 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-100/2009.

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2006 m. gegužės 15 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2A-40.

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2009 m. gegužės 19 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-156/2009.

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2010 m. kovo 30 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-159/2010.

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2010 m. gegužės 11 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-254/2010.

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2011 m. kovo 1 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-54/2011.

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2011 m. kovo 15 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-121/2011.

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2011 m. gegužės 31 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-250/2011.

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2011 m. rugsėjo 20 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-380/2011.

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2012 m. sausio 10 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-P-95/2012.

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2012 m. vasario 28 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-25/2012.

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2012 m. balandžio 30 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-232/2012.

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2012 m. lapkričio 27 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-516/2012.

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2013 m. kovo 14 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-129/2013.

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2014 m. sausio 14 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-96/2014.

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2014 m. vasario 4 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-19/2014.

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2014 m. birželio 12 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-313/2014.

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2015 m. sausio 27 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-9-303/2015.

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2015 m. vasario 10 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-114-696/2015.

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2015 m. kovo 3 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-155-693/2015.

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2015 m. liepos 3 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-373-303/2015.

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2015 m. lapkričio 5 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-7-358-303/2015.

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2015 m. lapkričio 10 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-466-139/2015.

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2016 m. birželio 1 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-224-942/2016.

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2016 m. gruodžio 8 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-395-489/2016.

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2017 m. gegužės 2 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-7-30-788/2017.

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2017 m. gegužės 18 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-122-511/2017.

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2017 m. sausio 12 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-7-28-303/2017.

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2018 m. gegužės 15 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-169-689/2018.

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2019 m. lapkričio 21 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-282-458/2019.

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2020 m. balandžio 20 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-7-57-489/2020.

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2020 m. lapkričio 18 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-249-1073/2020.

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2023 m. balandžio 27 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-87-303/2023.

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2023 m. birželio 22 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-67-511/2023.

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2023 m. sausio 10 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-75-648/2023.

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2024 m. vasario 13 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-24-387/2024.

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2024 m. spalio 24 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-7-119-719/2024.

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2025 m. birželio 10 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-93-654/2025.

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2025 m. birželio 10 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-93-654/2025.

Kiti šaltiniai

United Nations Environment Programme; INTERPOL (2016). The Rise of Environmental Crime, p. 17 [online]. https://2cm.es/1nW4G.

Europos Komisijos 2025 m. liepos 29 d. pasiūlymas dėl Tarybos sprendimas dėl Europos Tarybos konvencijos dėl aplinkos apsaugos pagal baudžiamąją teisę sudarymo Europos Sąjungos vardu. 2025/0244/NLE/.

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Teisės tyrimų ir apibendrinimo departamentas. 2018 m. lapkričio 8 d. teismų praktikos dėl juridinių asmenų baudžiamosios atsakomybės taikymo apžvalga [interaktyvus]. https://2cm.es/1iVrJ.

https://doi.org/10.15388/TMP.2026.10

Kai asmens tapatybė panaudojama be sutikimo: civilinė atsakomybė už veido, balso ir judesių pavertimą „deepfake“ turiniu

Andrius Viljamas Gontier, Aurėja Sodytė

Vilniaus universiteto Teisės fakulteto
4 kurso studentai
Saulėtekio al. 9, I rūmai, 10222, Vilnius
El. paštas: andrius.gontier@tf.stud.vu.lt, aureja.sodyte@tf.stud.vu.lt

Mokslinio straipsnio akademinis kuratorius asist. dr. Tadas Varapnickas
El. paštas: tadas.varapnickas@tf.vu.lt

Mokslinio straipsnio praktinė kuratorė asist. dr. Neringa Gaubienė
El. paštas: neringa.gaubiene@tf.vu.lt

Anotacija. *Skaitmeninių technologijų amžiuje asmens tapatybė gali būti pasisavinta pasitelkiant šiuolaikines dirbtinio intelekto technologijas, leidžiančias kurti itin tikroviškas sintetines vaizdo ir garso klastotes (toliau – „deepfake“), kuriose atkuriami bei vaizduojami asmens veido bruožai, balsas ar judesiai be jo sutikimo. Šiame darbe nagrinėjamas civilinės atsakomybės taikymas tais atvejais, kai asmens tapatybės elementai be asmens sutikimo panaudojami kuriant ir platinant „deepfake“ turinį. Darbe analizuojama asmens tapatybės ir biometrinių duomenų samprata, galiojančių civilinės teisės ir Europos Sąjungos duomenų apsaugos normų taikymas bei Lietuvos ir užsienio teismų praktika.*

Pagrindiniai žodžiai: *biometriniai duomenys, duomenų apsauga, dirbtinis intelektas, asmens neturtinės teisės, civilinė atsakomybė.*

Keywords: *biometric data, data protection, artificial intelligence, personal moral rights, civil liability.*

Įvadas

Tyrimo aktualumas. Skaitmeninėje erdvėje vis dažniau pasitaiko situacijų, kai riba tarp realaus asmens ir dirbtinai atkuriamo jo atvaizdo tampa beveik nepastebima. Dirbtinio intelekto technologijos lėmė, kad tai, kas anksčiau atrodė neįmanoma, tampa lengvai įgyvendinama net ir neturint specifinių žinių. Šiandien vis lengviau su-

Copyright © Andrius Viljamas Gontier, Aurėja Sodytė, 2026. Published by Vilnius University Press.
This is an Open Access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License (CC BY), which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original author and source are credited.

kurti vaizdo ar garso turinį, kuriame realų asmenį identifikuojantys elementai atkuriami ir vaizduojami taip įtikinamai, kad tampa sunku atskirti tikrovę nuo dirbtinai sukurto vaizdo. Tai kelia rimtų iššūkių asmens tapatybės apsaugai, ypač tais atvejais, kai ji panaudojama be asmens sutikimo. Šią problemą išryškina ir viešai aptariami pavyzdžiai, tokie kaip žymaus turinio kūrėjo bei boksininko Jake'o Paulo atvejis, kai dirbtinio intelekto pagalba buvo kuriami vaizdo įrašai su jo atvaizdu, vaizduojant jį netikėtose, realybėje neįvykusiose situacijose.[1] Panašaus pobūdžio pavyzdys fiksuotas ir Lietuvoje, kai socialinėje erdvėje išplito vaizdo įrašas, kuriame Ministrė Pirmininkė Inga Ruginienė vaizduojama šokanti. Tai sukėlė diskusijas dėl tokio turinio teisėtumo ir asmens tapatybės apsaugos.[2] Nors tokie pavyzdžiai gali atrodyti kaip pramoga ar eksperimentas, jie parodo, kaip lengvai asmens tapatybė skaitmeninėje erdvėje gali būti perimta, pakeista ar panaudota. Atsižvelgiant į tai, minėtų aplinkybių kontekste tyrimo aktualumą lemia ir civilinės atsakomybės taikymo problematika neteisėto asmens tapatybės elementų panaudojimo „deepfake" turinyje atvejais.

Tyrimo tikslas. Išanalizuoti civilinės atsakomybės taikymą, kai asmens tapatybės elementai – veidas, balsas ar judesiai – be asmens sutikimo panaudojami kuriant ir platinant „deepfake" turinį.

Tyrimo objektas. Asmens tapatybės elementų panaudojimas „deepfake" technologijų kontekste. Asmens tapatybę sudaro įvairūs identifikavimo elementai, įskaitant dokumentinius duomenis (vardą, pavardę, gimimo datą), biometrinius požymius (veido atvaizdą, balsą, judesius), taip pat skaitmeninės, fiziologinės ar socialinės tapatybės aspektus. Šiame darbe apsiribojama veido, balso ir judesių kaip biometrinių asmens tapatybės elementų analize, todėl kiti asmens tapatybės elementai sąmoningai nenagrinėjami.

Tyrimo uždaviniai

- Atskleisti asmens tapatybės ir biometrinių duomenų, kaip teisiškai saugomų tapatybės elementų, reikšmę civilinėje teisėje bei jų panaudojimo vertinimą „deepfake" technologijų kontekste, siekiant nustatyti civilinės atsakomybės taikymo prielaidas neteisėto veido, balso ir judesių panaudojimo atvejais.
- Išnagrinėti „deepfake" technologijų sampratą, jų kategorijas ir teisinę reikšmę asmens tapatybės panaudojimo požiūriu.
- Įvertinti asmens neturtinių teisių – teisės į atvaizdą, privataus gyvenimo bei garbės ir orumo – apsaugos taikymą civilinėje teisėje „deepfake" turinio kūrimo ir platinimo atvejais.

---

1 CARMAUX, Jules (2025). *Jake Paul's AI Gambit: Investments and Deepfake* [interaktyvus]. https://www.clickanalytic.com/jake-pauls-ai-gambit-investments-deepfake/

2 Delfi (2026-01-12). *Dirbtiniu intelektu sukurtas Ingos Ruginienės šokis papiktino lietuvius: paduočiau į teismą* [interaktyvus]. https://www.delfi.lt/veidai/zmones/ingos-ruginienes-sokis-papiktino-lietuvius-paduociau-i-teisma-120197097.

Tyrimo metodai. Doktrininis (analizės) metodas pasitelktas giluminei teisės normų analizei atlikti. Taip pat taikytas sisteminis metodas, leidžiantis analizuoti civilinės teisės normas, atsižvelgiant į asmens duomenų apsaugos reglamentavimą, vertinant asmens tapatybės apsaugą skaitmeninėje erdvėje. Teleologinis (tikslų) aiškinimo metodas naudojamas įvertinti nagrinėjamų normų paskirtį. Taip pat tyrime remtasi loginės analizės ir sintezės metodais formuluojant išvadas.

Problemos ištyrimo laipsnis. Asmens tapatybės elementų panaudojimo „deepfake" technologijose problematika Lietuvos teisės doktrinoje nagrinėta ribotai. Daugiausia dėmesio skiriama asmens duomenų ir privatumo apsaugai, o civilinės atsakomybės taikymas už neteisėtą veido, balso ar judesių panaudojimą išsamiai neanalizuotas.

Tyrimo originalumas. Darbo originalumą lemia tai, kad asmens tapatybės elementų panaudojimas „deepfake" manipuliuotame turinyje analizuojamas civilinės atsakomybės instituto kontekste, vertinant civilinės teisės normų taikymą, kartu atsižvelgiant į asmens duomenų apsaugos reglamentavimą ir dirbtinio intelekto technologijų ypatumus. Tyrime asmens tapatybės elementai – veidas, balsas ir judesiai – analizuojami per konkrečių asmens neturtinių teisių, tokių kaip teisė į atvaizdą, privataus gyvenimo neliečiamumas ir garbės bei orumo apsauga, pažeidimo prizmę. Darbe integruojama nacionalinė ir užsienio teismų praktika, leidžianti nuosekliai įvertinti civilinės atsakomybės taikymo prielaidas asmens neturtinių teisių pažeidimų atvejais, kai jie padaromi pasitelkiant dirbtinio intelekto technologijas.

Tyrime panaudotų šaltinių ir literatūros apžvalga. Tyrimas grindžiamas tikslingai atrinkta šaltinių baze, apimančia teisės aktus, teismų praktiką ir mokslinę literatūrą, leidžiančia nuosekliai atskleisti nagrinėjamos problemos teisinį reguliavimą ir jo taikymą praktikoje. Analizės pagrindą sudaro Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas, ypatingą dėmesį skiriant CK 2.22–2.24 str., taip pat Bendrojo duomenų apsaugos reglamento nuostatos dėl biometrinių duomenų tvarkymo ir Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 8 str. Šį norminį pagrindą papildo aktualūs Europos Sąjungos teisėkūros dokumentai, susiję su dirbtinio intelekto ir sintetinio turinio reguliavimu. Teismų praktikos analizė apima nacionalinį ir tarptautinį lygmenis, įskaitant Lietuvos Aukščiausiojo Teismo, Europos Žmogaus Teisių Teismo ir Jungtinių Amerikos Valstijų teismų jurisprudenciją asmens tapatybės ir biometrinių duomenų apsaugos srityje. Mokslinė literatūra, apimanti Lietuvos ir užsienio autorių darbus, sudaro teorinį ir praktinį pagrindą nagrinėjamai temai.

Asmens tapatybės samprata ir „deepfake" technologijos teisiniai aspektai

Šiame skyriuje nagrinėjami asmens tapatybės ir „deepfake" technologijų teisiniai aspektai, reikšmingi tolesnei civilinės atsakomybės analizei. Pirmiausia aptariama asmens tapatybės samprata ir biometrinių duomenų reguliavimas, toliau pristatoma

„deepfake“ technologijų samprata, jų veikimo kategorijos ir teisinė reikšmė, galiausiai apžvelgiamas asmens neturtinių teisių apsaugos institutas Lietuvos civilinėje ir Europos Sąjungos (toliau – ES) teisėje.

Asmens tapatybės sąvoka in genere ir ją identifikuojantys elementai

Tapatumas yra siejamas su asmens gebėjimu suvokti save, o lietuviškas terminas „tapatumas“ atitinka tarptautinį terminą „identitetas“, kilusį iš lotyniško idem, reiškiančio vienodumą ir tęstinumą.[3], [4] Asmens tapatybė apima identifikavimo požymių visumą, kurios turinys kinta priklausomai nuo erdvės: fizinėje aplinkoje vyrauja dokumentiniai identifikatoriai, o skaitmeninėje – loginiai ir biometriniai požymiai.[5]

Atsižvelgiant į tai, kad tapatybę sudaro įvairūs duomenys ir požymiai, leidžiantys vienareikšmiškai identifikuoti asmenį tiek fizinėje, tiek elektroninėje erdvėje, Lietuvos civilinė teisė asmens tapatybės elementus įvardija kaip specifines fizinių asmenų teises ir suteikia joms teisinę apsaugą. Civilinio kodekso (toliau – CK) reguliavimas parodo, kad teisiškai reikšmingais tapatybės komponentais laikomi tie identifikavimo požymiai, kurie leidžia atpažinti konkretų asmenį ir kurių panaudojimas be sutikimo gali sukelti jo teisių pažeidimą. Šiuo požiūriu civilinė teisė išskiria tris esmines tapatybės apsaugos sritis: (i) teisę į atvaizdą (CK 2.22 str.), (ii) teisę į privatų gyvenimą (CK 2.23 str.), (iii) teisę į garbę ir orumą (CK 2.24 str.).[6]

Pavyzdžiui, Lietuvos Aukščiausiasis Teismas (toliau – LAT) yra konstatavęs, kad asmens atvaizdas atskleidžia unikalius požymius ir yra sudėtinė individualumo dalis, todėl jo fiksavimas ar panaudojimas galimas tik gavus aiškų sutikimą, o vien asmens sutikimas nusifotografuoti nesuteikia teisės atvaizdą naudoti bet kokiu tikslu ar forma. Šioje byloje teismas, remdamasis Europos Žmogaus Teisių Teismo (toliau – EŽTT) praktika, pabrėžė, kad atvaizdo panaudojimas be sutikimo sudaro privataus gyvenimo pažeidimą, o tai patvirtina, jog veidas kaip biometrinis požymis yra teisiškai saugomas tapatybės elementas, kurio neteisėtas atkūrimas, modifikavimas ar platinimas vertintinas kaip pagrindas civilinei atsakomybei kilti.[7]

Apibendrindami galime teigti, kad asmens tapatybę sudaro įvairių duomenų ir požymių visuma, kurių sąrašas nėra baigtinis, ir kurie, veikdami kartu, leidžia pagrįstai identifikuoti konkretų asmenį tiek fizinėje, tiek elektroninėje erdvėje. Tarp

---

[3] ANTINIENĖ, Dalia (2002). *Asmens tautinio tapatumo tapsmas. Sociopsichologinės šio proceso interpretacijos.* Sociologija. Mintis ir veiksmas, 10, p. 100–102.

[4] ANTINIENĖ, Dalia (2002). *Asmens tautinio tapatumo tapsmas. Sociopsichologinės šio proceso interpretacijos.* Sociologija. Mintis ir veiksmas, 10, p. 102–107.

[5] ŠTITILIS, Darius ir LAURINAITIS, Marius (2009). *Tapatybės vagystė elektroninėje erdvėje.* Information & Media, 50, p. 240–247.

[6] Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas. 2000 m. liepos 18 d. VIII-1864. *Valstybės žinios*, 2000, 74–2262.

[7] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2012 m. vasario 13 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-22/2012.

šių tapatybę identifikuojančių elementų ypatingą vietą užima biometriniai požymiai, kurie leidžia nustatyti asmens tapatybę remiantis jo fizinėmis ar elgsenos savybėmis.

Biometrinių duomenų samprata ir jų rūšys

Biometrinių duomenų sampratą galime įžvelgti Valstybinės duomenų apsaugos inspekcijos rekomendacijoje, kuri grindžiama tarptautiniu ISO/IEC 2382:2015 (tarptautinis informacinių technologijų terminų žodynas) standartu[8]. Joje nurodoma, kad biometriniai duomenys yra konkretūs asmens požymiai, leidžiantys identifikuoti unikalias žmogaus savybes, tokias kaip piršto atspaudas, akies rainelė ar balsas, ir yra naudojami tapatybės patvirtinimui. Šie duomenys pasižymi unikalumu ir nekintamumu, todėl laikomi vienais patikimiausių identifikavimo elementų. Biometrinius duomenis sudaro specialiais įrenginiais fiksuojami požymiai – piršto atspaudas, veido vaizdas, akies rainelė, balsas ar kiti asmens fiziniai bruožai, kurie gali būti užfiksuoti naudojant fotografavimo ar garso įrašymo įrangą.[9]

Knygoje „Introduction to Biometrics“ yra išskiriamos dvi pagrindinės kategorijos: (i) fiziologiniai požymiai, tokie kaip pirštų atspaudai, veidas, akies rainelė, tinklainės ir delno ar plaštakos geometrija, (ii) elgsenos požymiai, tarp kurių nurodomi balsas, parašo dinamika ar klaviatūros paspaudimų ritmas ar eisena.[10]

Be kita ko, Europos duomenų apsaugos priežiūros pareigūno (angl. European Data Protection Supervisor) (toliau – EDPS) darbo dokumente „Biometrics in the Identity Management Context“ nurodoma, kad biometrika naudojama dviems tikslams: (i) identifikavimui, kai siekiama nustatyti, kas asmuo yra, (ii) autentifikavimui, kai patvirtinama, kad asmuo yra tas, kuo teigia esąs.

EDPS pabrėžia, jog šių duomenų tvarkymas laikomas itin jautriu ir keliančiu aukštesnę riziką nei tradicinės identifikavimo priemonės: (i) biometriniai duomenys gali būti renkami be asmens žinios, nes jie yra vieši, ypač veidas ar balsas, (ii) biometriniai duomenys yra pažeidžiami technologinių klastočių, (iii) biometriniai duomenys gali būti panaudoti ne tik toje sistemoje, kurioje jie buvo surinkti, (iv) biometrinių požymių analizė gali sudaryti prielaidas platesniam asmens profiliavimui: iš tam tikrų asmens fiziologinių požymių gali būti nustatoma kita papildoma jautri informacija.[11]

---

[8] Nors ši rekomendacija nėra norminis teisės aktas, joje vartojamos sąvokos grindžiamos tarptautiniu informacinių technologijų terminų žodynu ISO/IEC 2382:2015, kuris laikomas tarptautiniu mastu pripažintu terminų apibrėžimų standartu.

[9] Valstybinė duomenų apsaugos inspekcija (2017). *Biometrinių duomenų tvarkymas elektroninėje erdvėje*. Rekomendacija [interaktyvus]. https://vdai.lrv.lt/uploads/vdai/documents/files/Rekomend_Biometriniai_2017.pdf.

[10] JAIN, Anil K.; ROSS, Arun A. ir NANDAKUMAR, Karthik (2011). *Introduction to Biometrics*. New York: Springer, p. 1–15.

[11] EUROPEAN DATA PROTECTION SUPERVISOR (2012). *Opinion 3/2012 on developments in biometric technologies (WP193)* [interaktyvus]. Brussels: European Data Protection Supervisor. https://edps.europa.eu/system/files/2019-10/wp193_en.pdf.

Taigi biometriniai duomenys sudaro esminę asmens tapatybės dalį, o Bendrojo duomenų apsaugos reglamento (toliau – BDAR), ISO standartai ir mokslinė literatūra pabrėžia jų identifikacinę vertę ir padidintą tvarkymo riziką. Šios ypatybės lemia tai, jog biometriniai požymiai tampa itin pažeidžiami „deepfake" technologijoms, kurios sintetiniu būdu atkuria realius veido ar balso bruožus ir kelia grėsmę asmens tapatybės vientisumui bei jos teisinei apsaugai.

„Deepfake" technologijos samprata, veikimo kategorijos ir teisinė reikšmė

„Deepfake" technologijos samprata

Technologija, apibūdinama kaip išmanusis vaizdo klastojimas ar sintetinis turinys, šiame darbe vadinamas terminu „deepfake", o šio termino sąvoka gali būti apibrėžiama remiantis įvairiais tarptautiniais ir nacionaliniais šaltiniais. Nors tarptautinėje praktikoje vartojamas terminas „deepfake", ES dirbtinio intelekto akte (toliau – DI aktas) ši technologija lietuviškai įvardijama kaip „sintetinis turinys", kuriuo laikomas dirbtinio intelekto (toliau – DI) generuojamas arba atlikus manipuliacijas gaunamas judamo ar nejudamo vaizdo ar garso turinys, labai panašus į realius asmenis, objektus, vietas, subjektus ar įvykius ir galintis klaidinti asmenį, jog jis yra autentiškas ar tikras.[12] Oxford žodyne „deepfake" sąvoka apibrėžiama kaip bet kokio pobūdžio medija, ypač vaizdo įrašas, kuris buvo skaitmeniškai manipuliuotas taip, kad vieno asmens atvaizdas būtų įtikinamai pakeistas kito asmens atvaizdu; dažnai naudojama piktavališkai siekiant parodyti asmenį darant veiksmus, kurių jis iš tikrųjų neatliko.[13] Valstybinė lietuvių kalbos komisija pateikia lietuviškus atitikmenis: išmanusis ar sintetinis vaizdo klastojimas (veiksmas) ir vaizdo klastotė (rezultatas).[14]

Darytina išvada, jog nepaisant terminų įvairovės, visi apibrėžimai nusako tą patį reiškinį – medijos turinį, kuriame pakeičiami ar atkuriami realaus asmens tapatybės požymiai taip, jog jis gali būti klaidingai palaikytas tikru. Siekiant suprasti, kaip šie požymiai yra techniškai atkuriami, toliau nagrinėjamos pagrindinės „deepfake" technologijų veikimo kategorijos.

---

[12] Europos Parlamento ir Tarybos 2024 m. birželio 13 d. reglamentas (ES) Nr. 2024/1689 kuriuo nustatomos suderintos dirbtinio intelekto taisyklės ir iš dalies keičiami reglamentai (EB) Nr. 300/2008, (ES) Nr. 167/2013, (ES) Nr. 168/2013, (ES) 2018/858, (ES) 2018/1139 ir (ES) 2019/2144 ir direktyvos 2014/90/ES, (ES) 2016/797 ir (ES) 2020/1828 (Dirbtinio intelekto aktas). OL L 1689 2024.7.12, p. 1–190.

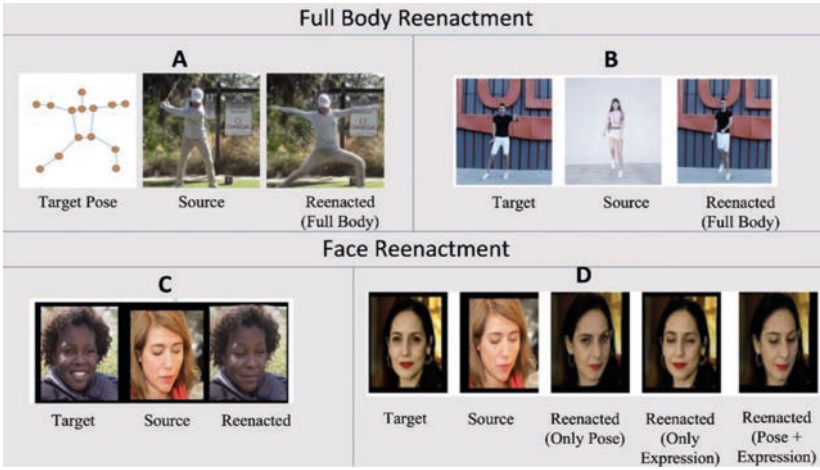
[13] Oxford University Press. (n.d.). *Deepfake*. Iš: Oxford English Dictionary. [interaktyvus]. https://doi.org/10.1093/OED/9547101155.

[14] Valstybinės lietuvių kalbos komisijos konsultacijų bankas. (n.d.). *Koks angl. „deepfake" lietuviškas atitikmuo?* Iš: Valstybinė lietuvių kalbos komisija. [interaktyvus]. https://vlkk.lt/konsultacijos/13729-2019-06-18-06-30-56.

„Deepfake“ technologijos veikimo kategorijos

Technologijos skirstomos į keturias kategorijas: (i) perkūrimą (angl. reenactment), (ii) pakeitimą (angl. replacement), (iii) redagavimą (angl. editing) ir (iv) sintezę (angl. synthesis). Toliau šiame skyriuje: šaltinio asmuo – tas, kurio požymiai naudojami; tikslinis asmuo – tas, kurio vaizdas modifikuojamas.

(i) Perkūrimo kategorijai priskiriamos „deepfake“ technologijos apima metodus, kuriais vieno asmens veido išraiška, galvos poza bei lūpų judesiai yra valdomi kito asmens veiksmais. Ši kategorija yra labiausiai paplitusi, nes suteikia platų lankstumo spektrą, jai taip pat priskiriami burnos judesių, žvilgsnio, galvos padėties ir kūno pozos perkūrimo metodai, kuriais šaltinio asmens judesiai perkeliami tikslinio asmens atvaizdui valdyti. Šios technologijos taikomos įvairiose srityse – nuo kino industrijos ir vaizdo žaidimų iki balso dubliavimo bei veido atpažinimo sistemų tobulinimo.

1 paveikslas. „Deepfake“ perkūrimo pavyzdžiai: (A), (B) – viso kūno perkūrimo pavyzdžiai; (C) ir (D) – veido perkūrimo pavyzdžiai; Šaltinis: Sudaryta RAMAMURTHY, Dhanyalakshmi; POPIRLAN, Claudiu-Ionuț ir HEMANTH, Duraisamy Jude (2025). A survey on deep learning based reenactment methods for deepfake applications [interaktyvus]. https://ietresearch.onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1049/ipr2.13201.

(ii) Pakeitimo kategorijai priskiriamas „deepfake“ turinys yra tuomet, kai vieno asmens tapatybę identifikuojantys požymiai yra pakeičiami kito asmens požymiais, kartu išsaugant pastarojo tapatybę. Ši kategorija apima du metodus: (i) perkėlimą, kai esamas turinys pakeičiamas šaltinio asmens turiniu (pavyzdžiui, mados industrijoje

vizualizuojant, kaip asmuo atrodytų dėvėdamas skirtingus drabužius), ir (ii) apsikeitimą, kai kito asmens turinys integruojamas į esamą vaizdinį kontekstą. Pastarasis metodas dažniausiai taikomas veidų apsikeitimui: memų bei satyrinio turinio kūrimui arba asmens tapatybės anonimizavimui viešai skelbiamame turinyje.

(iii) Redagavimo kategorija apima atvejus, kai asmens ypatybės yra modifikuojamos: keičiant esamas, jas pašalinant ar pridedant naujų požymių, pavyzdžiui, pakeičiant drabužius, amžių ar svorį. Nors tokios priemonės gali būti naudojamos pramogai, tas pats procesas gali būti panaudojamas kuriant melagingą tapatybę ar modifikuojant aukos atvaizdą kenksmingais tikslais.

(iv) Sintezės kategorijos „deepfake" turinys yra sukuriamas, kai turinys generuojamas neturint realaus asmens kaip pagrindo. Vienas iš pavyzdžių – personažo generavimas filmui ar žaidimui, tačiau, taip pat, kaip ir redagavimo „deepfake" turinio atveju, ši technologija gali būti naudojama ir melagingoms tapatybėms internete kurti.[15]

2 paveikslas. Redagavimo būdu sukurtas Popiežiaus Pranciškaus „deepfake" kairėje; tikra Popiežiaus Pranciškaus nuotrauka dešinėje; Šaltinis: BENNET, Drake (2023). AI Deep Fake of the Pope's Puffy Coat Shows the Power of the Human Mind [interaktyvus]. https://www.bloomberg.com/news/newsletters/2023-04-06/pope-francis-white-puffer-coat-ai-image-sparks-deep-fake-concerns.

[15] MIRSKY, Yisroel ir LEE, Wenke (2020). *The creation and detection of deepfakes: A survey.* arXiv, p. 3–4 [interaktyvus]. https://arxiv.org/abs/2004.11138.

Atsižvelgiant į tai, perkūrimo ir pakeitimo kategorijos yra tiesiogiai susijusios su realių asmens biometrinių požymių atkūrimu ar pakeitimu, todėl sudaro didžiausią riziką asmens tapatybei, o šis skirtumas turi ir teisinę reikšmę, nes nuo jo priklauso, ar „deepfake" turinio kūrimas patenka į asmens duomenų ir tapatybės elementų apsaugos reguliavimo sritį.

„Deepfake" technologijos teisinė reikšmė

„Deepfake" technologijoje naudojami asmens veido, balso ir judesių požymiai priskiriami biometriniams duomenims pagal BDAR 4 str. 14 p., todėl jų tvarkymui taikomi BDAR reikalavimai.

Pagal BDAR 6 str. 1 d., asmens duomenų tvarkymas laikomas teisėtu tik tenkinus bent vieną iš straipsnyje nustatytų sąlygų: (i) kai duomenų subjektas yra davęs sutikimą, (ii) kai tvarkymas būtinas sutarties vykdymui, (iii) teisinės prievolės vykdymui, (iv) gyvybiškai svarbiems interesams apsaugoti, (v) viešojo intereso tikslams ar (vi) duomenų valdytojo teisėtiems interesams, jei duomenų subjekto teisės nėra viršesnės. Kadangi biometriniai duomenys, tvarkomi identifikavimo tikslais, priskiriami specialių kategorijų duomenims, jiems papildomai taikomos ir BDAR 9 str. nustatytos tvarkymo sąlygos.

Pagal BDAR 9 str. 2 d., specialių kategorijų duomenų tvarkymas leidžiamas, jei yra taikoma bent viena straipsnyje numatyta sąlyga: (i) kai duomenų subjektas aiškiai sutiko, kad tokie asmens duomenys būtų tvarkomi vienu ar keliais nurodytais tikslais, taip pat, jei (ii) yra tvarkomi akivaizdžiai viešai duomenų subjekto paskelbti duomenys arba, jei (iii) tai būtina siekiant pareikšti, vykdyti arba apginti teisinius reikalavimus, arba (iv) dėl svarbaus viešojo intereso priežasčių, nustatytų ES ar valstybės narės teisėje ir užtikrinant tinkamas ir konkrečias duomenų subjekto pagrindinių teisių ir interesų apsaugos priemones.[16]

Atsižvelgiant į tai, darytina išvada, kad veido, balso ar judesių požymiai gali būti naudojami „deepfake" turinio generavimui tik tada, kai egzistuoja BDAR 6 str. numatytas teisėtas tvarkymo pagrindas, o identifikavimo tikslais tvarkomiems biometriniams duomenims – dar bent viena BDAR 9 str. 2 d. numatyta specialių kategorijų duomenų tvarkymo išimtis. Kartu pažymėtina, kad „deepfake" technologijų vaizdo ir garso turinio naudojimo vertinimas neapsiriboja asmens duomenų apsaugos reikalavimais ir yra reikšmingas civilinės teisės normų požiūriu.

---

[16] Europos Parlamento ir Tarybos 2016 m. balandžio 27 d. reglamentas (ES) 2016/679 dėl fizinių asmenų apsaugos tvarkant asmens duomenis ir dėl laisvo tokių duomenų judėjimo ir kuriuo panaikinama Direktyva 95/46/EB (Bendrasis duomenų apsaugos reglamentas). OL L 119, 2016, p. 1–116.

Asmens teisės į atvaizdą, teisės į privatų gyvenimą ir teisės į garbę ir orumą apsaugos institutas Lietuvos civilinėje ir Europos Sąjungos teisėje

Asmens tapatybės elementai yra saugomi plačiau nei vien tik per atvaizdo ar privataus gyvenimo apsaugos prizmę – Lietuvos CK įtvirtina visą asmens neturtinių teisių sistemą, apimančią teisę į vardą (2.20, 2.21 str.), atvaizdą (2.22 str.), privatų gyvenimą (2.23 str.), garbės ir orumo gynimą (2.24 str.) ir kitas neturtines teises (2.25–2.27 str.).[17]

Teisė į atvaizdą saugo asmens identifikuojamą vizualinį pavidalą ir jo kontrolę. CK komentare (toliau – Komentaras) atvaizdas apibrėžiamas kaip bet koks užfiksuotas žmogaus pavidalas, leidžiantis jį atpažinti, o pagrindinė taisyklė yra sutikimo reikalavimas: bet koks atvaizdo fiksavimas ar panaudojimas galimas tik gavus aiškų asmens sutikimą, susietą su konkrečiu naudojimo tikslu, ir pažeidimu laikomas bet koks panaudojimas be sutikimo, jeigu asmuo išlieka atpažįstamas.[18]

CK 2.23 str. įtvirtina privataus gyvenimo neliečiamumą – informacija apie asmens privatų gyvenimą gali būti skelbiama tik turint jo sutikimą, o apsauga taikoma tiek pačiam turiniui, tiek ir jo rinkimo, perdavimo ar skleidimo faktui.

Pažeidimas egzistuoja net tada, kai asmuo nėra tiesiogiai identifikuotas, bet duomenų visuma leidžia jį nustatyti, tačiau privatumo teisė nėra absoliuti: remiantis Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos (toliau – EŽTK) 8 str., jos ribojimas galimas tik įstatyme numatytais atvejais, kai tai būtina demokratinėje visuomenėje ir proporcinga teisėtiems tikslams.[19] Publikacijos be sutikimo gali pažeisti tiek teisę į privatų gyvenimą, tiek ir teisę į atvaizdą, o neteisėtas informacijos rinkimas yra savarankiškas pažeidimas net tada, kai informacija vėliau nėra skelbiama. Už privatumo pažeidimą galima reikšti reikalavimus pagal CK 6.250 str. (neturtinė žala), o esminė šios teisės paskirtis – suteikti asmeniui kontrolę nuspręsti, kokia informacija apie jį gali tapti vieša.[20]

CK 2.24 str. gina asmens garbę, orumą ir reputaciją tais atvejais, kai paskleidžiami tikrovės neatitinkantys ir žeminantys duomenys. Komentare pabrėžiama, kad duomenų neatitiktis tikrovei preziumuojama tol, kol ją paneigia pats skleidėjas, o paskleidimu laikomas perdavimas bent vienam trečiajam asmeniui bet kokia forma,

---

17 Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas. 2000 m. liepos 18 d. VIII-1864. *Valstybės žinios*, 2000, 74–2262.

18 BAKANSKAS, Algimantas; BARTKUS, Gintautas; DOMINAS, Giedrius ir kt. (2002). *Civilinio kodekso komentaras. Antroji knyga: Asmenys.* Vilnius: Justitia, p. 53–56.

19 Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija (1950). *Valstybės žinios*, 1995, 40-987.

20 BAKANSKAS, Algimantas; BARTKUS, Gintautas; DOMINAS, Giedrius ir kt. (2002). *Civilinio kodekso komentaras. Antroji knyga: Asmenys.* Vilnius: Justitia, p. 56–59.

įskaitant ir sklaidą internete. Civilinė atsakomybė kyla tiek už neteisingos informacijos paskleidimą, tiek už atsisakymą ją paneigti, o CK 2.24 str. aiškinimas derinamas su Lietuvos Respublikos Konstitucijos 25 str.[21] ir EŽTT praktika, kuri reikalauja tarpusavio sąveikos tarp reputacijos apsaugos ir saviraiškos laisvės.[22]

LAT 2024 m. gegužės 16 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-3-73-421/2024 patvirtina pagrindinius CK 2.22–2.24 str. taikymo principus. Teismas pažymi, kad teisė į atvaizdą yra teisės į privatų gyvenimą dalis, o CK 2.22 str. įtvirtina aiškią taisyklę: asmens atvaizdas gali būti fiksuojamas ir naudojamas tik su jo sutikimu, išskyrus įstatyme nurodytas išimtis, tačiau net ir tais atvejais atvaizdas negali būti naudojamas taip, kad žemintų asmens garbę ar reputaciją.

Dėl CK 2.23 str. teismas pabrėžia, kad asmuo pats sprendžia, kokią informaciją apie savo privatų gyvenimą atskleisti, o bet koks jos rinkimas ar skleidimas be sutikimo gali būti neteisėtas, nes net tikrovę atitinkanti informacija, paskelbta pažeidžiant įstatymo nustatytą tvarką, gali būti pagrindas reikalauti žalos atlyginimo.

Aiškindamas CK 2.24 str., teismas primena, kad garbė ir orumas ginami nustačius keturis faktus: (i) žinių paskleidimą, (ii) jų susiejimą su ieškovu, (iii) neatitiktį tikrovei ir (iv) žeminantį pobūdį.[23]

F. Romero Moreno pažymi, kad „deepfake“ technologijos tiesiogiai kelia grėsmę neturtinėms asmens teisėms, nes jų veikimas grindžiamas biometrinių požymių – veido ir balso – apdorojimu, leidžiančiu manipuliuoti žmogaus tapatybės elementais taip, kad netikras turinys turėtų realių pasekmių jo socialiniam vertinimui ir privatumui. Autorius taip pat atskleidžia, kad „deepfake“ kelia pavojų informacijos vientisumui ir viešojo diskurso patikimumui, todėl būtina taikyti skaidrumo priemones, tokias kaip dirbtinio turinio žymėjimas, kurios vėliau buvo įtvirtintos ir ES teisėkūroje.[24]

Vienas reikšmingiausių EŽTT sprendimų dėl teisės į privatų gyvenimą ir atvaizdo apsaugą yra Von Hannover prieš Vokietiją, kuriame teismas konstatavo, kad asmens kasdienio gyvenimo nuotraukos, publikuojamos be jo sutikimo, patenka į EŽTK 8 str. taikymo sritį, o jų viešinimas gali būti pateisinamas tik tada, kai publikacija prisideda prie visuomenei reikšmingos diskusijos. Teismas pripažino, kad visuomenė neturi teisėto intereso į viešųjų funkcijų neatliekančio asmens asmeninę kasdienybę,

---

[21] Lietuvos Respublikos Konstitucija. Lietuvos Respublikos piliečių priimta 1992 m. spalio 25 d. referendume. *Valstybės žinios*, 1992, 33–1014.

[22] BAKANSKAS, Algimantas; BARTKUS, Gintautas; DOMINAS, Giedrius ir kt. (2002). *Civilinio kodekso komentaras. Antroji knyga: Asmenys.* Vilnius: Justitia, p. 59–65.

[23] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2024 m. gegužės 16 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-3-73-421/2024.

[24] ROMERO MORENO, F. (2024). *Generative AI and deepfakes: a human rights approach to tackling harmful content*. International Review of Law, Computers & Technology, 38(3), p. 297–326. https://doi.org/10.1080/13600869.2024.2324540.

ir konstatavo, jog Vokietijos teismai neužtikrino pakankamos pareiškėjos privataus gyvenimo apsaugos.[25]

Darytina išvada, jog nacionalinė teisė ir EŽTT praktika asmens tapatybės apsaugą grindžia neturtinių teisių sistema, kuri faktiškai persidengia su BDAR reglamentuojama duomenų apsauga, kai tvarkomi asmens tapatybę identifikuojantys duomenys. Atsižvelgiant į tai, toliau nagrinėjamos civilinės atsakomybės taikymo sąlygos neteisėto asmens tapatybės elementų panaudojimo atvejais.

Civilinės atsakomybės taikymas neteisėtai sukūrus ir išplatinus „deepfake" turinį

Šiame skyriuje analizuojamas civilinės atsakomybės taikymas, kai be asmens sutikimo sukuriamas ir (ar) išplatinamas „deepfake" turinys. Pirmiausia aptariamos neteisėto panaudojimo formos ir teismų praktikos pavyzdžiai, toliau nagrinėjama neturtinė ir turtinė žala, priežastinis ryšys bei kaltė ir atsakingi subjektai, galiausiai apibrėžiama riba tarp teisėto ir neteisėto „deepfake" turinio panaudojimo.

Neteisėtas asmens tapatybės elementų panaudojimas

Sparčiai tobulėjanti „deepfake" technologija iš esmės pakeitė dezinformacijos pobūdį, nes generatyvinis DI leidžia kurti itin tikrovišką sintetinį turinį. Nors biometrinė autentifikacija plačiai naudojama tapatybei patvirtinti, „deepfake" technologijos paverčia ją vienu pagrindinių taikinių, sukurdamos riziką asmens privatumui.[26] Atsižvelgiant į šių technologijų keliamas rizikas, teismų praktikoje vis dažniau kyla ginčų dėl neteisėto asmens tapatybės elementų – veido, balso ar judesių – panaudojimo.

Lietuvos ir ES teismų praktika šioje srityje dar tik formuojasi, todėl šiame darbe analizei pasitelkiami Jungtinių Amerikos Valstijų (toliau – JAV) teismų procesai ir sprendimai, kurie jau apima konkrečius DI ir „deepfake" panaudojimo atvejus. Byloje In re Clearview AI, Inc. (toliau – Bendrovė) prieš Consumer Privacy Litigation nustatyta, kad bendrovė sistemingai rinko (angl. scraping) asmenų nuotraukas iš viešai prieinamų interneto svetainių ir, išgaudama veido geometrijos duomenis, sudarė didelio masto biometrinę duomenų bazę, pasiekusią apytiksliai dešimt milijardų atvaizdų. Šia baze naudojosi teisėsaugos institucijos ir privatūs subjektai asmens tapatybei nustatyti. 2025 m. teismas patvirtino taikos sutartį, kuria bendrovė įsipareigojo nutraukti biometrinių identifikatorių atskleidimą trečiosioms šalims. Teismas pažy-

---

[25] *Von Hannover prieš Vokietiją* [EŽTT], Nr. 59320/00, [2004-06-24]. ECLI:CE:ECHR:2004:-0624JUD005932000.

[26] HE, Shijing; LEI, Yaxiong; ZHANG, Zihan ir kt. (2025). *Identity Deepfake Threats to Biometric Authentication Systems: Public and Expert Perspectives*. arXiv [interaktyvus]. https://arxiv.org/abs/2506.06825.

mėjo, kad veido geometrijos duomenys yra itin galinga ir kartu ypač pažeidžiama netinkamam panaudojimui identifikavimo priemonė.[27]

Analogiška problema kyla balso atkartojimo srityje. Byloje Lehrman et al. (toliau – Ieškovai) prieš Lovo, Inc. (toliau – Atsakovė) Ieškovai, būdami profesionalūs įgarsintojai, pateikė balso įrašus Atsakovei, kuri patikino, jog jie bus naudojami tik vidiniams tyrimų ir akademiniams tikslams. Tačiau Atsakovė, teikianti DI pagrįstą teksto į kalbą konvertavimo (angl. text-to-speech) paslaugą, panaudojo šiuos įrašus DI balso klonams kurti, o Ieškovai atpažino sukurtus balsus kaip praktiškai identiškus Ieškovams. Teismas nustatė, kad Ieškovai pagrįstai pareiškė reikalavimus dėl balso pasisavinimo pagal Niujorko Civilinių teisių įstatymą, draudžiantį naudoti asmens balsą komerciniais tikslais be rašytinio sutikimo. Ši byla šiuo metu dar nėra išnagrinėta iš esmės – teismas 2025 m. liepos 10 d. pateikė tik sprendimą dėl Atsakovės prašymo atmesti ieškinį, todėl bylos nagrinėjimas tęsiasi toliau.[28]

Taip pat verta pažymėti, jog „deepfake" technologijų keliamos rizikos gali pasireikšti ir teismo procese, pateikiant vaizdo ar garso įrašus kaip įrodymus. Byloje Ariel Mendones et al. (toliau – Ieškovai) prieš Cushman & Wakefield, Inc. (toliau – Atsakovai) teismui kilo įtarimų, kad dalis Ieškovų pateiktų vaizdo įrašų gali būti sukurti naudojant generatyvinį DI, nes jie pasižymėjo DI būdingais požymiais, tokiais kaip veido išraiškų stoka, neįprasti žodžių junginiai ir su tariamais žodžiais nesuderinti lūpų judesiai. Įvertinęs pateiktus duomenis, teismas nustatė, kad bent du įrašai iš tiesų yra generatyvinio DI sukurti „deepfake", ir taikė griežčiausią procesinę sankciją – bylos nutraukimą, pažymėdamas, kad ši sankcija siunčia aiškų perspėjimą visiems proceso dalyviams, jog teismas netoleruoja bandymų pateikti DI sukurtus vaizdo įrašus kaip tikrus įrodymus.[29]

Atsižvelgiant į šiuos teismų praktikoje nagrinėtus pavyzdžius, galime teigti, kad neteisėtas asmens tapatybės elementų panaudojimas DI priemonėmis gali pasireikšti įvairiomis formomis: nuo masinio biometrinių duomenų rinkimo iki balso klonavimo ir dirbtinai sugeneruotų įrašų pateikimo kaip tikrų įrodymų teismo procese. Šių iššūkių kontekste toliau nagrinėjama „deepfake" technologijų sukeliama neturtinė ir turtinė žala.

Neturtinė ir turtinė žala

Mokslinėje literatūroje „deepfake" keliama žala apibrėžiama kaip daugiasluoksnė, apimanti tiek individualius, tiek sisteminius padarinius. B. Chesney ir D. Citron nurodo, kad „deepfake" technologijos sukuria daugiasluoksnę žalą, darančią poveikį

---

[27] Ilinojaus šiaurinės apygardos teismo 2025 m. kovo 20 d. nutartis byloje Nr. 21-cv-00135.

[28] Pietų Niujorko apygardos teismo 2025 m. liepos 10 d. nutartis byloje Nr. 1:24-cv-03770.

[29] Kalifornijos valstijos Aukštesniojo teismo 2025 m. liepos 11 d. nutartis byloje Nr. 23CV028772.

privatumui, reputacijai, psichologinei gerovei ir viešosios informacijos patikimumui. Autoriai taip pat pabrėžia vadinamąjį „melagio dividendą“ (angl. liar's dividend), kai net tikri įrašai gali būti neigiami vien dėl to, kad egzistuoja technologinė galimybė juos suklastoti.[30] „Data & Society“ tyrimas papildo šią įžvalgą, pažymėdamas, kad žalos mastą lemia ne klastotės sudėtingumas, bet apgaulingas kontekstas, kuriame turinys pateikiamas.[31] Literatūroje taip pat išskiriama, kad žala gali būti tiek individuali (emocinis stresas, tapatybės destabilizavimas, socialinė stigmatizacija), tiek kolektyvinė, nes sintetiniai vaizdai silpnina informacinės erdvės patikimumą ir kelia grėsmę demokratijai.[32]

Moksliniai tyrimai rodo, kad „deepfake“ technologijos daro itin plataus masto neturtinę žalą. Europos Parlamento tyrime pabrėžiama, kad seksualinio pobūdžio „deepfake“ įrašai sukelia ilgalaikius psichologinius padarinius, įskaitant nerimą, socialinę izoliaciją ir tarpusavio santykių praradimą, o toks turinys sukelia pasikartojančią žalą, nes kiekvienas klastotės perdavimas naujai auditorijai vėl sukelia emocinę įtampą nukentėjusiajam. Vaikų ir paauglių atžvilgiu ši neturtinė žala yra dar ryškesnė, nes „deepfake“ naudojimas patyčių kontekste siejamas su savivertės praradimu ir padidėjusiu nerimu.[33] Galiausiai, C. Vaccari ir A. Chadwick tyrimas taip pat parodė, kad nukentėjusieji gali patirti vadinamąją „paneigimo naštą“ (angl. denial burden) – nuolatinę pareigą įrodinėti, jog klastotėje vaizduojamas asmuo nėra iš tikrųjų jis.[34]

Be reputacinių ir psichologinių pasekmių, moksliniai tyrimai identifikuoja ir turtinę žalą. M. Westerlund pažymi, kad „deepfake“ yra viena sparčiausiai plintančių kibernetinių grėsmių formų, galinčių būti panaudotų finansinėms apgaulėms, impersonacijai ir verslo procesų sutrikdymui, nes ši technologija leidžia sukurti autentiškai skambančius įrašus, kuriais apsimetama vadovais ar įmonių atstovais.[35] B. Chesney ir D. Citron pabrėžia, kad ekonominiai padariniai gali būti tiek tiesioginiai (finansiniai nuostoliai, pajamų ar profesinės karjeros galimybių praradimas), tiek netiesioginiai

---

30 CHESNEY, Bobby ir CITRON, Danielle. *Deep Fakes: A Looming Challenge for Privacy, Democracy, and National Security.* California Law Review, 2019, p. 1754–1760.

31 PARIS, Britt ir DONOVAN, Joan (2019). *Deepfakes and Cheap Fakes*. Data & Society Research Institute, p. 3.

32 VACCARI, Cristian ir CHADWICK, Andrew (2020). *Deepfakes and Disinformation: Exploring the Impact of Synthetic Political Video on Deception, Uncertainty, and Trust in News.* Social Media + Society, p. 2–4.

33 NEGREIRO, Mar (2025). *Children and Deepfakes*. European Parliamentary Research Service, PE 775.855, 1–8 [interaktyvus]. https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2025/775855/EPRS_BRI(2025)775855_EN.pdf.

34 VACCARI, Cristian ir CHADWICK, Andrew (2020). *Deepfakes and Disinformation: Exploring the Impact of Synthetic Political Video on Deception, Uncertainty, and Trust in News.* Social Media + Society, p. 3–4.

35 WESTERLUND, Mika (2019). *The Emergence of Deepfake Technology: A Review.* TIM Review, p. 40–42.

(išlaidos sugadintos reputacijos atkūrimui ir informacijos tikrinimo procedūroms), o dėl „melagio dividendo“ įmonės ir institucijos nebegali pasitikėti viešu vaizdo ar garso turiniu.[36], [37] „Data & Society“ tyrimo autoriai taip pat pastebi, kad net paprasta manipuliuota vaizdinė medžiaga gali lemti neigiamas rinkos reakcijas ir prekinio ženklo nuvertėjimą.[38]

Taigi „deepfake“ technologijos sukuria žalą, kuri vienu metu pažeidžia kelis asmens teisinius gėrius: reputacinė, psichologinė ir socialinė žala atsiranda dėl sintetinės medžiagos gebėjimo paveikti asmens tapatybę ir socialinį statusą, o ekonominė žala apima finansinius nuostolius ir verslo patikimumo sumažėjimą. Nustačius šios žalos pobūdį, tolesnė analizė orientuojama į priežastinio ryšio tarp žalos ir ją lėmusių veiksmų nustatymą.

Priežastinis ryšys

Nors „deepfake“ technologija yra nauja, tačiau kenksminga veikla, kuriai tokia technologija yra naudojama, teisiniu požiūriu nėra nauja – pasikeitė tik veikimo dinamika ir operacijų mastas, o žalingo elgesio esmė nuo Romos teisės laikų nėra pasikeitusi.[39] Lietuvos civilinėje teisėje priežastinis ryšys suprantamas kaip būtina civilinės atsakomybės sąlyga, o jo turinį apibrėžia CK 6.247 str. LAT ne kartą yra pažymėjęs, jog atlyginami yra tik tie nuostoliai, kurie pagal jų ir civilinės atsakomybės prigimtį gali būti laikomi skolininko veiksmų (veikimo, neveikimo) rezultatu.

Kasacinis teismas yra išaiškinęs, kad priežastinio ryšio nustatymas vyksta dviem etapais: pirmiausia conditio sine qua non testu nustatomas faktinis priežastinis ryšys, t. y. ar žalingi padariniai būtų atsiradę be neteisėto veiksmo, o antrame etape vertinama, ar padariniai teisine prasme nėra pernelyg nutolę nuo neteisėto veiksmo, atsižvelgiant į protingo asmens galimybę numatyti žalos atsiradimą ir pažeisto intereso prigimtį.[40]

Kabėdami apie sintetinę mediją, priežastinio ryšio nustatymas tampa sudėtingesnis, nes pati technologija apima skirtingus asmenis, nevienodai prisidedančius prie rezultato: DI sistemos kūrėją, programinės įrangos diegėją, naudotoją ir platformas, kuriose žalingas turinys platinamas. Esant daugeliui subjektų, teisinei sistemai sudė-

---

36 CHESNEY, Bobby ir CITRON, Danielle (2019). *Deep Fakes: A Looming Challenge for Privacy, Democracy, and National Security*, p. 1750–1753.

37 CHESNEY, Bobby ir CITRON, Danielle (2019). *Deep Fakes: A Looming Challenge for Privacy, Democracy, and National Security*, p. 1754–1755.

38 PARIS, Britt ir DONOVAN, Joan (2019). *Deepfakes and Cheap Fakes.* Data & Society Research Institute, p. 3–5.

39 HRISTOV, Georgi (2025). *Genuine harms behind artificial content: How EU regulation can combat malicious use of deep fake technology.* Social Science Research Network, p. 15–16 [interaktyvus]. https://ssrn.com/abstract=5634715.

40 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2024 m. spalio 8 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-3-173-378/2024.

tinga tinkamai paskirstyti atsakomybę, be to, „deepfake“ turinį galima modifikuoti turint bent minimalias technines žinias ir lengvai pašalinti metaduomenis, todėl nukentėję asmenys dažnai negali susieti žalingo turinio su jo tikruoju kūrėju. DI sugeneruoto turinio aukoms bus sunku įrodyti kiekvieną atsakomybės elementą: (i) kaltininką, (ii) neteisėtą veikimą ar neveikimą, (iii) tyčią, kuri (iv) sukelia (v) žalingą rezultatą.

Europos Komisija (toliau – EK) 2022 m. pateikė atsakomybės už DI direktyvos pasiūlymą (toliau – Direktyva), kuriuo siekta sukurti reguliavimo pagrindą deliktinei atsakomybei už DI sukeltą žalą. Vienas esminių pasiūlytų elementų – įrodinėjimo pareigos supaprastinimas: jei DI sistemos kūrėjas atsisakytų pateikti ieškovui informaciją, būtų taikoma nuginčijama prezumpcija, kad egzistuoja priežastinis ryšys tarp jo kaltės ir DI sistemos išvesties. Tokiu atveju ieškovui pakaktų pagrįsti kaltę, tikėtiną jos poveikį DI veikimui ir faktinės žalos atsiradimą.

Nors Direktyvos pasiūlymas buvo išbrauktas iš 2025 m. EK darbo programos, jame suformuluotos taisyklės vis dar gali būti reikšmingos vertinant „deepfake“ žalos atlyginimą. Verta pabrėžti, jog pasiūlyme buvo ypač kritikuojama konstatuojamoji dalis Nr. 15, eliminuojanti iš Direktyvos taikymo srities sistemas, kuriose sprendimų grandinėje dalyvauja žmogus, nes praktikoje „deepfake“ kūrimas ir platinimas beveik visada apima žmogaus įsikišimą, todėl tokia išimtis sudarytų sąlygas išvengti atsakomybės. Nepaisant to, tokio pobūdžio taisyklės leistų suformuoti nuoseklią atsakomybės sistemą, tačiau ar šios nuostatos ateityje bus įtrauktos į ES teisės aktus, lieka neaišku.[41]

Galima daryti išvadą, jog „deepfake“ technologijų kontekste priežastinio ryšio nustatymas tampa sudėtingesnis dėl kelių subjektų dalyvavimo ir objektyvių įrodinėjimo sunkumų, ypač kai žalingi padariniai kyla ne dėl vieno veiksmo, o dėl visos veiksmų sekos, apimančios technologijos kūrimą, naudojimą ir turinio platinimą. Todėl toliau tikslinga analizuoti kaltę ir atsakingus subjektus.

Kaltė ir atsakingi subjektai

Kaltė civilinėje teisėje siejama su asmens nesąžiningumu, kuris pasireiškia tuo, kad jis nebuvo tiek rūpestingas ir apdairus, kiek konkrečiomis sąlygomis buvo būtina. Laikoma, kad kaltė traktuojama kaip subjektyvusis nesąžiningumas, o neteisėti veiksmai – kaip objektyvusis nesąžiningumas, todėl šios dvi kategorijos sudaro du asmens elgesio vertinimo aspektus. Neteisėti veiksmai reiškia teisinės pareigos nevykdymą, o kaltė parodo, kad asmuo nepadarė visko, ką konkrečioje situacijoje ga-

---

[41] HRISTOV, Georgi (2025). *Genuine harms behind artificial content: How EU regulation can combat malicious use of deep fake technology.* Social Science Research Network, p. 37–39 [interaktyvus]. https://ssrn.com/abstract=5634715.

lėjo padaryti, siekdamas išvengti žalos. Civilinėje teisėje galioja sąžiningumo, kitaip tariant, nekaltumo prezumpcija, tačiau įrodžius neteisėtus veiksmus preziumuojama ir kaltė, kol asmuo nepaneigia, jog jo elgesys buvo pakankamai rūpestingas ir atidus.[42]

Taigi šie kriterijai yra itin aktualūs vertinant asmens ir skaitmeninių platformų atsakomybę dėl tapatybės elementų panaudojimo „deepfake" turinyje, nes svarbu suprasti, ar subjektai ėmėsi visų protingų priemonių išvengti žalos atsiradimui. Atsižvelgiant į tai, pirmiausia tikslinga analizuoti individualaus asmens veiksmus ir jų teisinį vertinimą, nustatant, kada tapatybės elementų panaudojimas sudaro pagrindą deliktinei asmens atsakomybei.

Deliktinė asmens atsakomybė

Asmens civilinė atsakomybė už tapatybės elementų panaudojimą „deepfake" turinyje kyla dėl to, kad pažeidžiama asmens teisė kontroliuoti savo atvaizdą, balsą ar judesius. H. Peng ir P. W. Lee pažymi, kad „deepfake" sukeliama žala dažniausiai yra reputacinė, emocinė arba profesinė, o autoriaus veikla dažnai pasižymi tyčiniu manipuliavimu asmens įvaizdžiu, kas leidžia ją kvalifikuoti kaip deliktą (angl. tort). Nors tradiciniai deliktai ne visada tinkamai aprėpia šios technologijos sukeltus padarinius, pati žala patenka į deliktinės atsakomybės sritį.[43]

M. D. Murray analizė papildomai pagrindžia, kad neteisėtas asmens identiteto – veido, balso ar judesių – panaudojimas yra suprantamas kaip civilinis pažeidimas, sukuriantis deliktinę atsakomybę net ir tais atvejais, kai turinys nėra komercinis. „Teisė į viešumą" (angl. right of publicity) šaltinyje aiškinama kaip asmens galimybė kontroliuoti savo tapatybės panaudojimą, todėl „deepfake" kūrėjui gali kilti pareiga atlyginti tiek neturtinę, tiek turtinę žalą, o tyčinis asmens identiteto iškraipymas gali lemti dar didesnį atsakomybės dydį.[44]

Praktinis šių principų taikymo pavyzdys pateiktas byloje Midler prieš Ford Motor Co. JAV Apeliacinis teismas pripažino, kad net ir netiesioginė asmens tapatybės imitacija – garsios dainininkės Bette Midler balso stilistinė imitacija reklamoje – gali sudaryti civilinį pažeidimą pagal teisės į viešumą principus, o balso imitacija laikytina neteisėtu tapatybės pasisavinimu. Grąžinus bylą nagrinėti iš naujo, prisiekusieji (angl. jury) B. Midler priteisė 400 000 JAV dolerių žalos atlyginimą.[45] Šis precedentas yra

---

[42] NORKŪNAS, Algis (2002). *Kaltė kaip civilinės atsakomybės pagrindas*. Jurisprudencija, 28(20), p. 112– 118.

[43] PENG, Huijuan ir LEE, Pey W. (2025). *Reimagining U.S. tort law for deepfake harms: Comparative insights from China and Singapore*. Singapore Management University, p. 3.

[44] MURRAY, Michael D. (2024). *Deceptive exploitation: Deepfakes, the rights of publicity and privacy, and trademark law* (SSRN Working Paper No. 4981531). SSRN. https://doi.org/10.2139/ssrn.498153, p. 2–3.

[45] 9-ojo Apeliacinio teismo 1988 m. birželio 22 d. nutartis byloje Nr. 849 F.2d 460.

svarbus „deepfake“ kontekste, kadangi parodo, jog sintetinė asmens tapatybės dalis gali būti pripažinta civiliniu deliktu, už kurį priteisiama žalos kompensacija.

Apibendrindami galime teigti, kad asmens deliktinė atsakomybė „deepfake“ kontekste kyla, kai be sutikimo atkuriami ar imituojami tapatybės elementai ir dėl to padaroma reputacinė, emocinė ar ekonominė žala, o doktrina ir praktika įrodo, jog net netiesioginis identiteto atkūrimas sudaro pakankamą pagrindą atsakomybei kilti. Tačiau „deepfake“ turinio padariniai dažnai atsiranda ir dėl tolesnio platinimo, todėl civilinės atsakomybės vertinimas negali apsiriboti vien turinio kūrėjo veiksmais.

Deliktinė skaitmeninių platformų atsakomybė

Skaitmeninių platformų civilinė atsakomybė „deepfake“ kontekste siejama ne su pačiu turinio sukūrimu, o su jo platinimu, amplifikacija ir nepakankamu turinio moderavimu. E. Douek pabrėžia, kad platformos veikia ne kaip neutralūs tarpininkai, bet kaip struktūriniai sprendimų priėmėjai, valdantys taisykles, algoritmus ir reagavimo mechanizmus, todėl jų atsakomybė gali kilti dėl visos moderavimo sistemos trūkumų. Platformos, kurios žino arba turėtų žinoti apie „deepfake“ keliamą grėsmę asmens teisėms, tačiau nesiima proporcingų priemonių, prisideda prie žalos atsiradimo – tokiu atveju deliktinė atsakomybė grindžiama pareigos rūpintis (angl. duty of care) pažeidimu.[46]

K. Nagumotu pabrėžia, kad socialinės medijos platformos ne tik sudaro sąlygas „deepfake“ turiniui egzistuoti, bet ir aktyviai jį platina per algoritminę amplifikaciją, todėl platformų vaidmuo žalos grandinėje tampa esminis – jos kontroliuoja turinio matomumą, pasiekiamumą ir pašalinimo galimybes. Teisiniai imuniteto modeliai kai kuriose jurisdikcijose riboja platformų atsakomybę, tačiau tai nekeičia fakto, jog platformos faktiškai dalyvauja žalos sklaidoje, todėl jų atsakomybė turėtų būti vertinama per faktinį indėlį į žalos atsiradimą, o ne per formalų tarpininko statusą.[47]

Pavyzdžiui, EŽTT byloje Delfi AS prieš Estiją suformavo esminius kriterijus, pagal kuriuos skaitmeninė platforma gali būti pripažinta deliktu atsakinga už trečiųjų asmenų neteisėtą turinį. Teismas konstatavo, kad portalas, integruojantis komentarų funkciją į savo veiklą, nustatantis jos taisykles ir gaunantis ekonominę naudą, laikomas aktyviu turinio paslaugų teikėju, o ne pasyviu prieglobos (angl. hosting) tarpininku, todėl negali remtis ribotos atsakomybės išimtimis. Platformos pareigos neapsiriboja vien pranešimo ir pašalinimo (angl. notice-and-take-down) procedūra – „Delfi“, leidusi anoniminius komentarus be pakankamų prevencinių priemonių, prisiėmė padidintą atsakomybę ir šiai platformai buvo priteistas 300 eurų neturtinės

---

[46] DOUEK, Evelyn (2022). *Content moderation as systems thinking*. Harvard Law Review, p. 526–592.

[47] NAGUMOTU, Kavyasri (2022). *Deepfakes are taking over social media: Can the law keep up?* IDEA: The Law Review of the Franklin Pierce Center for Intellectual Property 62(2), 113–157 [interaktyvus]. https://law.unh.edu/sites/default/files/media/2022/06/nagumotu_pp113-157.pdf.

žalos atlyginimas.[48] Pagrindinė bylos reikšmė slypi ne sankcijos dydyje, o teismo suformuluotame principe, kad platformos gali būti atsakingos už akivaizdžiai neteisėto vartotojų sukurto turinio nepašalinimą.

Taigi skaitmeninių platformų deliktinė atsakomybė „deepfake" kontekste grindžiama ne turinio autoryste, bet faktiniu vaidmeniu platinant ir moderuojant turinį, o EŽTT praktika patvirtina, kad platformos gali būti atsakingos už neveikimą, žinodamos apie žalą asmens teisėms. Atsižvelgiant į tai, toliau nagrinėjama, kada „deepfake" turinio kūrimas bei platinimas laikytini teisėtais ir kada šios ribos peržengiamos.

Teisėto ir neteisėto panaudojimo ribos „deepfake" kontekste

„Deepfake" technologijos gali būti naudojamos ir teisėtais tikslais: balsų atkūrimui po ligos, muziejų interaktyvumui (pvz., Floridos „Dali" muziejuje), daugiakalbei komunikacijai (2019 m. maliarijos kampanijoje D. Beckhamas atrodė kalbantis keliomis kalbomis), mirusių artimųjų skaitmeniniam „prikėlimui" per „Deep Nostalgia" programėlę, Alzheimerio ligonių komunikacijos palengvinimui bei medicinos ir medžiagų mokslo pažangai. Rinkodaros srityje ši technologija leidžia sumažinti kampanijų kaštus ir kurti hiperpersonalizuotą patirtį licencijuojant aktoriaus tapatybę, o žurnalistikoje – apsaugoti šaltinių anonimiškumą represiniuose režimuose.

Tuo tarpu neteisėtas „deepfake" naudojimas siejamas su asmens teisių, garbės ir orumo, privatumo bei viešosios tvarkos pažeidimais. 2019 m. bendrovė „Deeptrace" aptiko daugiau kaip penkiolika tūkstančių „deepfake" įrašų, iš kurių 96 % sudarė pornografija, o 99 % vaizduojamų asmenų buvo moterys – kaip pažymi profesorė D. Citron, ši technologija yra „ginkluojama prieš moteris". „Deepfake" taip pat naudojamas bauginimui, šantažui, neapykantos kurstymui ir dezinformacijai – nuo rasistinio mokyklos direktoriaus „deepfake" iki politiškai jautrių įrašų su B. Obama, N. Pelosi ar T. Perezu.[49]

Kaip jau buvo nustatyta ankstesnėse šio darbo potemėse, „deepfake" technologijų panaudojimas savaime nėra nei teisėtas, nei neteisėtas – šią ribą lemia tai, kaip ir kokiomis sąlygomis naudojami asmens tapatybę identifikuojantys elementai, neišvengiamai patenkantys į asmens duomenų bei neturtinių teisių apsaugos reguliavimo sritį. Teisėtas panaudojimas galimas, kai biometrinių požymių naudojimas atitinka BDAR 6 str. numatytą tvarkymo pagrindą ir bent vieną BDAR 9 str. 2 d. išimtį, o teisėtumas siejamas su aiškiu asmens sutikimu konkrečiam tikslui. Kartu vien BDAR laikymasis neužtikrina teisėtumo, nes CK 2.22–2.24 str. įtvirtinta apsaugos sistema taikoma nepriklausomai nuo technologinių priemonių. Neteisėto panaudojimo riba

---

[48] *Delfi AS prieš Estiją* [EŽTT], Nr. 64569/09, [2015-06-16]. ECLI:CE:ECHR:2015:0616JUD006456909.

[49] NNAMDI, Nmesoma; ONIYINDE, Adeyemi O. ir ABEGUNDE, Babalola (2023). *An appraisal of the implications of deep fakes: The need for urgent international legislations*. American Journal of Leadership and Governance, 8(1), 43–52 [interaktyvus]. https://doi.org/10.47672/ajlg.1540.

peržengiama, kai tapatybės elementai naudojami be sutikimo arba viršijant jo apimtį, pažeidžiant tiek BDAR 6 ir 9 str., tiek CK 2.22–2.24 str.

Todėl galima daryti išvadą, kad „deepfake“ kontekste teisėto ir neteisėto panaudojimo riba yra nustatoma kompleksiškai – vertinant ne tik technologijos pobūdį, bet ir asmens duomenų tvarkymo teisėtumą pagal BDAR bei asmens tapatybės apsaugą pagal CK nuostatas. Būtent šių elementų visuma leidžia atriboti teisiškai pateisinamus „deepfake“ naudojimo atvejus nuo tokių, kurie laikytini neteisėtais ir sukeliančiais civilinės atsakomybės taikymo pagrindą.

Išvados

Asmens tapatybė civilinėje teisėje nėra apibrėžta kaip savarankiška, vieninga teisinė kategorija, tačiau jos apsauga užtikrinama per tarpusavyje susijusių neturtinių teisių sistemą. Veidas, balsas ir judesiai laikytini reikšmingais tapatybės elementais tiek dėl jų identifikacinės galios, tiek dėl priskyrimo biometriniams duomenims. „Deepfake“ technologijų kontekste šių elementų panaudojimas be asmens sutikimo kvalifikuojamas kaip neteisėtas civilinės teisės požiūriu, sudarantis prielaidas civilinei atsakomybei taikyti, o vieningos asmens tapatybės sampratos nebuvimas nėra esminė kliūtis tokios atsakomybės taikymui.

„Deepfake“ technologijos apima skirtingus asmens veido, balso ir judesių atkūrimo ar modifikavimo būdus, tačiau civilinės teisės požiūriu lemiamas yra ne technologijos veikimo metodas, o tai, ar jos rezultatas leidžia atpažinti konkretų asmenį. Nors ES teisėje „deepfake“ dažniausiai įvardijamas kaip „sintetinis turinys“, o doktrinoje vartojamos skirtingos sąvokos, teisės taikymo praktikoje nėra susiformavęs konsoliduotas požiūris į šių technologijų sampratą. Dėl to „deepfake“ atvejai civilinėje teisėje vertinami ne kaip atskira teisinė kategorija, bet taikant bendrąsias asmens duomenų apsaugos ir neturtinių teisių gynimo normas, kurios ir formuoja civilinės atsakomybės taikymo ribas.

„Deepfake“ turinio kūrimas ir platinimas be asmens sutikimo paprastai pažeidžia ne vieną, o kelias tarpusavyje susijusias asmens neturtines teises – teisę į atvaizdą, privataus gyvenimo neliečiamumą bei garbę ir orumą. Civilinės atsakomybės taikymas tokiais atvejais grindžiamas sistemišku šių teisių vertinimu, atsižvelgiant į galimybę atpažinti konkretų asmenį, sutikimo ribas ir turinio poveikį. Nors Lietuvos ir užsienio teismų praktika dar nėra vieninga, ji patvirtina tendenciją „deepfake“ atvejus vertinti kaip realius civilinių teisių pažeidimus, už kuriuos gali būti taikomos civilinės teisės gynimo priemonės, įskaitant neturtinės žalos atlyginimą.

Šaltinių sąrašas

Teisės aktai

ES teisės aktai

Europos Parlamento ir Tarybos 2016 m. balandžio 27 d. reglamentas (ES) 2016/679 dėl fizinių asmenų apsaugos tvarkant asmens duomenis ir dėl laisvo tokių duomenų judėjimo ir kuriuo panaikinama Direktyva 95/46/EB (Bendrasis duomenų apsaugos reglamentas). OL L 119, 2016.

Europos Parlamento ir Tarybos 2024 m. birželio 13 d. reglamentas (ES) Nr. 2024/1689 kuriuo nustatomos suderintos dirbtinio intelekto taisyklės ir iš dalies keičiami reglamentai (EB) Nr. 300/2008, (ES) Nr. 167/2013, (ES) Nr. 168/2013, (ES) 2018/858, (ES) 2018/1139 ir (ES) 2019/2144 ir direktyvos 2014/90/ES, (ES) 2016/797 ir (ES) 2020/1828 (Dirbtinio intelekto aktas). OL L 1689 2024.7.12.

Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija (1950). Valstybės žinios, 1995, 40-987.

LR teisės aktai

Lietuvos Respublikos Konstitucija. Lietuvos Respublikos piliečių priimta 1992 m. spalio 25 d. referendume. Valstybės žinios, 1992, 33–1014.

Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas. 2000 m. liepos 18 d. VIII-1864. Valstybės žinios, 2000, 74–2262.

Teismų praktika

EŽTT teismų praktika

Delfi AS prieš Estiją [EŽTT], Nr. 64569/09, [2015-06-16]. ECLI:CE:ECHR:2015:-0616JUD006456909.

Von Hannover prieš Vokietiją [EŽTT], Nr. 59320/00, [2004-06-24]. ECLI:CE:ECHR:2004:-0624JUD005932000.

Lietuvos teismų praktika

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2012 m. vasario 13 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-22/2012.

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2024 m. gegužės 16 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-3-73-421/2024.

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2024 m. spalio 8 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-3-173-378/2024.

JAV Teismų praktika

Kalifornijos valstijos Aukštesniojo teismo 2025 m. liepos 11 d. nutartis byloje Nr. 23CV028772.

Pietų Niujorko apygardos teismo 2025 m. liepos 10 d. nutartis byloje Nr. 1:24-cv-03770.

Ilinojaus šiaurinės apygardos teismo 2025 m. kovo 20 d. nutartis byloje Nr. 21-cv-00135.

9-ojo Apeliacinio teismo 1988 m. birželio 22 d. nutartis byloje Nr. 849 F.2d 460.

Specialioji literatūra

ANTINIENĖ, Dalia (2002). Asmens tautinio tapatumo tapsmas. Sociopsichologinės šio proceso interpretacijos. Sociologija. Mintis ir veiksmas, 10.

BAKANSKAS, Algimantas; BARTKUS, Gintautas; DOMINAS, Giedrius ir kt. (2002). Civilinio kodekso komentaras. Antroji knyga: Asmenys. Vilnius: Justitia.

Cambridge Dictionary (n.d.). Biometrics. Iš: Cambridge Dictionary [interaktyvus]. https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/biometrics.

CARMAUX, Jules (2025). Jake Paul's AI Gambit: Investments and Deepfake [interaktyvus]. https://www.clickanalytic.com/jake-pauls-ai-gambit-investments-deepfake/.

CHESNEY, Bobby ir CITRON, Danielle (2019). Deep Fakes: A Looming Challenge for Privacy, Democracy, and National Security. California Law Review.

Delfi (2026-01-12). Dirbtiniu intelektu sukurtas Ingos Ruginienės šokis papiktino lietuvius: paduočiau į teismą [interaktyvus]. https://www.delfi.lt/veidai/zmones/ingos-ruginienes-sokis-papiktino-lietuvius-paduociau-i-teisma-120197097.

DOUEK, Evelyn (2022). Content moderation as systems thinking. Harvard Law Review.

EUROPEAN DATA PROTECTION SUPERVISOR (2019). Bendrojo duomenų apsaugos reglamento (BDAR) taikymas ES institucijoms: jūsų teisės skaitmeniniame amžiuje. Publications Office of the European Union. https://data.europa.eu/doi/10.2804/150178.

HE, Shijing; LEI, Yaxiong; ZHANG, Zihan ir kt. (2025). Identity Deepfake Threats to Biometric Authentication Systems: Public and Expert Perspectives. arXiv [interaktyvus]. https://arxiv.org/abs/2506.06825.

HRISTOV, Georgi (2025). Genuine harms behind artificial content: How EU regulation can combat malicious use of deep fake technology. Social Science Research Network [interaktyvus]. https://ssrn.com/abstract=5634715.

JAIN, Anil K.; ROSS, Arun A.; NANDAKUMAR, Karthik (2011). Introduction to Biometrics. New York: Springer.

MIRSKY, Yisroel; LEE, Wenke (2020). The creation and detection of deepfakes: A survey. arXiv [interaktyvus]. https://arxiv.org/abs/2004.11138.

MURRAY, Michael D. (2024). Deceptive exploitation: Deepfakes, the rights of publicity and privacy, and trademark law (SSRN Working Paper No. 4981531). SSRN. https://doi.org/10.2139/ssrn.498153.

NAGUMOTU, Kavyasri (2022). Deepfakes are taking over social media: Can the law keep up? IDEA: The Law Review of the Franklin Pierce Center for Intellectual Property 62(2), 113–157 [interaktyvus]. https://law.unh.edu/sites/default/files/media/2022/06/nagumotu_pp113-157.pdf.

NEGREIRO, Mar (2025). Children and Deepfakes. European Parliamentary Research Service, PE 775.855, [interaktyvus]. https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2025/775855/EPRS_BRI(2025)775855_EN.pdf.

NNAMDI, Nmesoma; ONIYINDE, Adeyemi O. ir ABEGUNDE, Babalola (2023). An appraisal of the implications of deep fakes: The need for urgent international legislations. American Journal of Leadership and Governance, 8(1), 43–52 [interaktyvus]. https://doi.org/10.47672/ajlg.1540.

NORKŪNAS, Algis. (2002). Kaltė kaip civilinės atsakomybės pagrindas. Jurisprudencija, 28(20).
Oxford University Press (n.d.). Deepfake. Iš: Oxford English Dictionary [interaktyvus]. https://doi.org/10.1093/OED/9547101155.
PARIS, Britt ir DONOVAN, Joan (2019). Deepfakes and Cheap Fakes. Data & Society Research Institute.
PENG, Huijuan ir LEE, Pey W. (2025). Reimagining U.S. tort law for deepfake harms: Comparative insights from China and Singapore. Singapore Management University.
ROMERO MORENO, Felipe (2024). Generative AI and deepfakes: a human rights approach to tackling harmful content. International Review of Law, Computers & Technology, 38(3). https://doi.org/10.1080/13600869.2024.2324540.
ŠTITILIS, Darius ir LAURINAITIS, Marius (2009). Tapatybės vagystė elektroninėje erdvėje. Information & Media, 50.
Valstybinė duomenų apsaugos inspekcija (2017). Biometrinių duomenų tvarkymas elektroninėje erdvėje. Rekomendacija [interaktyvus]. https://vdai.lrv.lt/uploads/vdai/documents/files/Rekomend_Biometriniai_2017.pdf.
Valstybinės lietuvių kalbos komisijos konsultacijų bankas (n.d.). Koks angl. „deepfake“ lietuviškas atitikmuo? Iš: Valstybinė lietuvių kalbos komisija [interaktyvus]. https://vlkk.lt/konsultacijos/13729-2019-06-18-06-30-56.
VACCARI, Cristian; CHADWICK, Andrew (2020). Deepfakes and Disinformation: Exploring the Impact of Synthetic Political Video on Deception, Uncertainty, and Trust in News. Social Media + Society.
WESTERLUND, Mika (2019). The Emergence of Deepfake Technology: A Review. TIM Review.

SANTRAUKA

Išplitus „deepfake“ technologijoms, atsirado galimybė itin tikroviškai atkurti asmens tapatybės požymius – veidą, balsą ar judesius – ir be jo sutikimo sukurti klaidinantį skaitmeninį turinį. Toks asmens tapatybės panaudojimas kelia grėsmę asmens neturtinėms teisėms ir suponuoja civilinės atsakomybės taikymo klausimus. Atsižvelgiant į tai, šio darbo tikslas – išanalizuoti civilinės atsakomybės taikymą tais atvejais, kai asmens tapatybės elementai be jo sutikimo naudojami „deepfake“ turinio kūrimui ir platinimui. Darbo objektas apima Lietuvos civilinės teisės ir Europos Sąjungos duomenų apsaugos normų taikymą „deepfake“ technologijų kontekste, taip pat Lietuvos ir užsienio teismų praktiką. Darbe nagrinėjama asmens tapatybės samprata, biometrinių duomenų teisinis reglamentavimas ir „deepfake“ technologijų teisinė reikšmė, taip pat vertinama asmens neturtinių teisių apsauga ir civilinės atsakomybės taikymo prielaidos. Atlikta analizė leidžia konstatuoti, kad asmens veido, balso ar judesių panaudojimas „deepfake“ turinyje be jo sutikimo gali pažeisti teisę į atvaizdą, privataus gyvenimo neliečiamumą, garbę ir orumą: tokiais atvejais, nustačius visas

civilinės atsakomybės sąlygas, taikomos civilinės teisės gynimo priemonės, įskaitant neturtinės žalos atlyginimą, o atsakomybės ribos vertinamos atsižvelgiant į pažeidimo pobūdį ir faktines bylos aplinkybes.

SUMMARY

With the proliferation of "deepfake" technologies, it has become possible to highly realistically recreate elements of a person's identity – such as facial features, voice, or movements – and to generate misleading digital content without their consent. Such use of a person's identity poses a threat to their personal moral rights and raises questions concerning the application of civil liability. In this context, the aim of this paper is to analyze the application of civil liability in cases where elements of a person's identity are used without their consent in the creation and dissemination of "deepfake" content. The paper's objective includes the application of Lithuanian civil law and European Union data protection rules in the context of "deepfake" technologies, as well as Lithuanian and foreign case law. The paper examines the concept of personal identity, the legal regulation of biometric data, and the legal significance of "deepfake" technologies, and assesses the protection of personal moral rights and the conditions for the application of civil liability. The analysis leads to the conclusion that the use of a person's face, voice, or movements in "deepfake" content without their consent may infringe the right to one's image, privacy, honor, and dignity: in such cases, where all conditions of civil liability are established, civil law remedies are applied, including compensation for non-pecuniary damage, while the limits of liability are determined with regard to the nature of the infringement and the factual circumstances of the case.

https://doi.org/10.15388/TMP.2026.11

Kankinimu gautų įrodymų leistinumas teismo procese

Justina Vasiliauskaitė
Vilniaus universiteto Teisės fakulteto
3-čio kurso studentė
Saulėtekio al. 9 , I rūmai, 10222 Vilnius
El. paštas: justina.vasiliauskaite@tf.stud.vu.lt

Vaida Sviderskytė
Vilniaus universiteto Teisės fakulteto
3-čio kurso studentė
Saulėtekio al. 9 , I rūmai, 10222 Vilnius
El. paštas: vaida.sviderskyte@tf.stud.vu.lt

Mokslinio straipsnio akademinis kuratorius: dr. Jurgis Bartkus
El. paštas: jurgis.bartkus@tf.vu.lt

Anotacija. *Šiame darbe analizuojamas kankinimų taikymas kaip įrodymų gavimo priemonė skirtingais istoriniais laikotarpiais – nuo Viduramžių iki totalitarinių režimų bei šiuolaikinės teisės. Atskleidžiama kankinimų sampratos raida, jos transformacija keičiantis visuomenės struktūrai ir moralinėms normoms. Aptariami kankinimų taikymo motyvai, paplitimas, būdai bei pateikiamas gautų įrodymų vertinimas teisiniame procese. Šis straipsnis atskleidžia, kaip keitėsi požiūris į kankinimus pereinant nuo jų institucionalizuoto taikymo prie absoliutaus draudimo modernių tarptautinių žmogaus teisių standartų kontekste.*

Pagrindiniai žodžiai: *kankinimas, teismo procesas, viduramžiai, totalitarizmas, modernieji laikai.*

This paper examines the use of torture as a means of obtaining evidence across different historical periods—from the Middle Ages to totalitarian regimes and contemporary legal systems. It explores the evolution of the concept of torture and its transformation alongside changes in societal structures and moral norms. The study discusses the motives, prevalence, and methods of torture, as well as the legal assessment of evidence extracted through such practices. The article reveals how attitudes toward torture have shifted from its institutionalized application to its absolute prohibition within the framework of modern international human rights standards.

Keywords: *torture, judicial process, Middle Ages, totalitarianism, modern times.*

Copyright © Justina Vasiliauskaitė, Vaida Sviderskytė, 2026. Published by Vilnius University Press.
This is an Open Access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License (CC BY), which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original author and source are credited.

Įvadas

Temos aktualumas. Kankinimas – viena seniausių ir kartu itin žiaurių priemonių, naudotų siekiant sužaloti, pažeminti ar priversti žmogų paklusti. Šiandien kankinimais gautų įrodymų leistinumo klausimas teismo procese nėra plačiai nagrinėjamas, tačiau jo aktualumas išlieka itin didelis. Šiuolaikinės geopolitinės įtampos, dažnėjantys kariniai konfliktai ir žmogaus teisių pažeidimai įvairiuose pasaulio regionuose skatina iš naujo permąstyti teisės principus, susijusius su įrodymų gavimu ir jų panaudojimu teisingumo sistemoje. Darbo aktualumas atsiskleidžia ne tik tuo, jog tai mažai nagrinėta tema Lietuvos teisėje, tačiau ir įžvelgiant paraleles tarp šiais laikais vykstančių įvykių ir praeities.

Tikslas. Šio darbo tikslas yra įvertinti kankinimų, kaip įrodymų gavimo būdo, priežastis, pagrįstumą ir leistinumą teismo procese Viduramžių, XX amžiaus totalitarizmo laikotarpiu bei po Antrojo pasaulinio karo iki šių dienų susiformavusio požiūrio kontekste.

Objektas. Šio darbo objektas yra kankinimu gautų įrodymų leistinumas teismo procese. Tyrime analizuojant Viduramžių laikotarpį, totalitarinius režimus ir laikotarpį po Antrojo pasaulinio karo bus koncentruojamasi į Europos teisę, o tarptautinė teisė paskutinėje dalyje analizuojama tik siekiant atskleisti kankinimo sąvoką.

Uždaviniai:

- Įvertinti kankinimais gautų įrodymų leistinumą teismo procese Viduramžių laikotarpiu.
- Apžvelgti kankinimais gautų įrodymų leistinumą teismo procese XX amžiaus totalitarizmo laikotarpiu.
- Aptarti, kaip pasikeitė požiūris į kankinimais gautų įrodymų leistinumą teismo procese po Antrojo pasaulinio karo iki šių laikų.

Tyrimo metodai. Darbe buvo naudojamas istorinis metodas, nagrinėjant norminius teisės aktus bei teismo sprendimus, siekiant apžvelgti ir išnagrinėti kaip kito požiūris į kankinimais gautų įrodymų svarumą, racionalumą bei leistinumą teismo procese Viduramžiais, XX amžiaus totalitarizmo laikotarpiu bei po Antro pasaulinio karo iki šių dienų. Lyginamasis metodas buvo svarbus, bandant išgryninti susiformavusio požiūrio kismą ir siekiant prognozuoti, kaip požiūris į kankinimais gautų įrodymų leistinumą teismo procese gali formuotis ateityje. Įstatymų leidėjo ketinimų bei teleologinis metodai buvo pasitelkti, apžvelgiant, kokie motyvai skatino ar vis dar skatina taikyti kankinimus kaip priemonę išgauti įrodymus teismo proceso metu.

Darbo originalumas. Originalumas atsiskleidžia ne vien chronologiniu kankinimų instituto aprašymu, bet sistemine analize, kaip skirtingais laikotarpiais (Viduramžiais, totalitariniais režimais ir šiuolaikinėje tarptautinėje teisėje) buvo vertinami kankinimais gauti įrodymai ir kokie teisiniai argumentai lėmė jų pripažinimą ar draudimą. Darbe dėmesys skiriamas kankinimams ne kaip socialiniam reiškiniui, o

kankinimais gautų įrodymų leistinumo aspektui. Originalumą taip pat lemia: lyginamoji trijų laikotarpių analizė, leidžianti nustatyti, kaip keitėsi kankinimų instituto legitimumo ir įrodomosios vertės samprata; EŽTT praktikos įtraukimas, siekiant parodyti tęstinumą tarp istorinių formų ir šiuolaikinio absoliutaus draudimo; kritinis žvilgsnis į pagrindinę problemą – ar istoriškai kankinimais gauti parodymai buvo laikomi teisiškai patikimais ir kodėl šiuolaikinėje teisėje jie laikomi absoliučiai neleistini.

Svarbiausi šaltiniai. Darbe buvo remiamasi norminiais teisės aktais, istoriniais šaltiniais bei akademinėmis publikacijomis. Nagrinėjant Viduramžių laikotarpį ypatingos reikšmės turėjo prof. dr. Jevgenij Machovenko, dr. Gintaro Šapokos bei užsienio autorių darbai, padėję suprasti ne tik teisinę įstatymų reikšmę, tačiau ir poveikį visuomenei. Atskleidžiant kankinimų pagrįstumą totalitarizmo laikotarpiu, labai svarbus šaltinis buvo Hannah Arendt knyga „Totalitarizmo ištakos“ bei dr. Arvydo Anušausko straipsniai apie sovietų vykdomą politiką. Taip pat yra nagrinėjama informacija iš Okupacijų ir laisvės kovų muziejaus, kuris yra įsikūręs anksčiau buvusioje sovietinės saugumo tarnybos pastate. Didelę reikšmę kankinimo teismo procese analizei turėjo Klapperfeld muziejaus internetiniame puslapyje patalpinti duomenys, taip pat M. Lippman knyga „They shoot the lawyers Don't they?“. Suvokti po Antro pasaulinio karo iki šių dienų kankinimais gautų įrodymų instituto pasikeitimą bei kuriamo precedento esmę suprasti padėjo Europos Žmogaus Teisių Teismo formuojama praktika.

1. Kankinimais gautų įrodymų leistinumas teismo procese Viduramžių laikotarpiu

Viduramžių teisinė kultūra rėmėsi giliai įsišaknijusia Dievo valios samprata, todėl kankinimai atliko dvejopą funkciją: jie buvo naudojami prisipažinimui išgauti ir kaip atskira įrodymų rūšis, leidusi spręsti apie įtariamojo kaltę pagal kankinimo paliktas žymes. Dėl to būtent šiuo laikotarpiu formavosi teisiniai modeliai, kuriuose kankinimas tapo nuosekliai įtvirtinta teismo proceso dalimi.

Ankstyvaisiais Viduramžiais kankinimas glaudžiai siejosi su ordalijų institutu[1]. Tačiau ordalijų sąvoka skirtinguose šaltiniuose aiškinama nevienodai. Remiantis prof. Jevgenijaus Machovenko pozicija, šiame darbe ordalijos suprantamos tik kaip teismo išbandymai, o ne kaip platesnis institutas, apimantis teisminę dvikovą ar ritualinę priesaiką[2].

Analizuojant kankinimų naudojimą skirtinguose teisiniuose laikmečiuose ir valstybėse, pirmiausia bus pažvelgta į germanų teisę, kurioje teismo išbandymuose nau-

---

1 MACHOVENKO, J. (2013). *Teisės istorija.* Vadovėlis. Vilnius: VĮ Registrų centras. p. 105.

2 MACHOVENKO, J. (2007). *Teisingumo vykdymas Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje: diskusiniai klausimai.* Vilnius: Justitia. p. 24.

dojami kankinimai buvo įtvirtinti kaip svarbi įrodymų rinkimo bei vertinimo sistemos dalis[3]. Toliau bus apžvelgiama Lenkų Tiesa, kurioje atsiskleis kankinimo procedūra (žr. 1.1 dalį). Vėliau bus aptarta kanonų teisė, Viduramžių laikotarpiu reikšmingą įtaką kankinimų institutui ir jos formuojami standartai, apžvelgiama IV Laterano susirinkime suformuluota pozicija dėl ordalijų ir po jos netrukus išleista popiežiaus Inocento IV bulė Ad extirpanda, įteisinusi kankinimo taikymą inkvizicijos procese (žr. 1.2 dalį).

1.1. Kankinimais gautų įrodymų leistinumas teismo procese Viduramžių laikotarpiu germanų teisėje ir Lenkų tiesoje

Pirmiausia, germanų gentinė visuomenė ypač tikėjo Dievo teismu kaip svarbiausia įrodymų rūšimi. Pagrindinės ordalijos buvo išmėginimai ugnimi ir vandeniu: pirmasis taikytas kilmingiesiems, antrasis – paprastiems žmonėms. V-VI amžių sandūroje sudarytame Salijų įstatyme reglamentuotas išmėginimas katiliuku[4]. Kaltinamasis privalėjo panardinti ranką į indą su verdančiu vandeniu; jei ranka stipriai nudegdavo ir blogai gyjo, tai buvo laikoma kaltės įrodymu[5]. Įdomu tai, kad tas pats įstatymas suteikė galimybę šalių susitarimu išpirkti ranką nuo katiliuko[6], o tai rodo, jog nors teisinė visuomenė toleravo kankinimu gautus įrodymus, ji numatė ir alternatyvius įrodinėjimo būdus, kurie šiame darbe nebus išsamiai analizuojami.

Iš germanų teisės tradicijos žinoma ir kita ordalijos forma: tam tikru būdu surištą asmenį įmesdavo į vandenį. Jei jis iškildavo į paviršių – priešingai gamtos dėsniams – tai buvo laikoma kaltės ženklu, nes vanduo, laikytas švaria ir šventa substancija, nepriima kaltojo[7]. Nors šios ordalijos forma galėjo skirtis įvairiose valstybėse, pats išbandymas šaltu vandeniu buvo žinomas ir plačiai taikomas. Tokios ordalijos atspindėjo visuomenės tikėjimą, kad ugnis ir vanduo, kaip dieviškos stichijos, atskleis tikrąją tiesą, o nekaltojo apsaugą užtikrins pati dievybė[8].

Kadangi ordalijos ir kankinimais gauti įrodymai buvo būdingi visai germanų teisinei kultūrai, natūralu, kad jų pėdsakai ryškūs ir Lenkų tiesoje, skirtoje kryžiuočių teisėjams. Tikslaus kankinimo proceso aprašymo Viduramžiais nėra lengva rasti, nes dauguma senųjų teisės tekstų buvo skirti vietos teisėjams, kurie gerai žinojo paprotinę teisę ir prireikus galėjo pasitarti su procesą stebėjusiais gyventojais. Tačiau Lenkų

---

3 MAKSIMAITIS, M. (1998). *Užsienio teisės istorija.* Vadovėlis. Vilnius: Justitia.

4 Salijų įstatymas (1999), Iš: Užsienio teisės istorijos chrestomatija, Vasiliauskas V. (sud.). Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 17-26.

5 MAKSIMAITIS, M. (1998). *Užsienio teisės istorija.* Vadovėlis. Vilnius: Justitia.

6 Salijų įstatymas (1999), Iš: Užsienio teisės istorijos chrestomatija, Vasiliauskas V. (sud.). Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 17-26.

7 MACHOVENKO, J. (2013). *Teisės istorija.* Vadovėlis. Vilnius: VĮ Registrų centras. p. 105.

8 ŠAPOKA, G. (1999). Ordalijos senovės teismo procese. Jurisprudencija, 14(6), 105-107.

tiesa išsiskiria tuo, kad ji buvo parengta kryžiuočių teisėjams, privalėjusiems teisti užimtuose kraštuose pagal jiems svetimą ir nežinomą lenkų teisę. Dėl to šiame šaltinyje itin nuosekliai užrašytas visas teismo procesas: jo eiga, procedūrinių veiksmų eiliškumas ir ordalijų atlikimo taisyklės[9]. Lenkų tiesoje detaliai aprašytas išbandymas geležimi ir keli jo variantai. Viename jų nurodoma, kad geležies gabalai buvo dedami vieno žingsnio atstumu, o kaltinamasis turi žengti vieną žingsnį iki pirmos geležies, vėliau – po tris žingsnius per kiekvieną sekantį gabalą. Jei kuri nors kūno vieta nudegdavo, buvo laikoma, kad asmuo nugalėtas[10].

Apibendrinant darytina išvada, kad germanų teisės tradicijoje ir Lenkų tiesoje kankinimais gauti įrodymai buvo laikomi leistinais, nes ordalijos buvo suvokiamos kaip Dievo valios ir tikrosios tiesos atskleidimo priemonė. Teismo išbandymai ugnimi ir vandeniu ne tik struktūriškai buvo įtvirtinti teisynuose, bet ir praktiškai naudojami sudėtingoms byloms spręsti. Lenkų tiesa, kaip kryžiuočių teisėjams skirta lenkų paprotinės teisės užrašyta forma, ypač aiškiai atskleidžia kankinimų procedūrų detalumą ir jų reikšmę įrodinėjimo procese. Šie šaltiniai leidžia matyti, kad Viduramžiais kankinimas buvo integruota ir visuotinai pripažinta teismo proceso dalis.

1.2. Kankinimais gautų įrodymų leistinumas teismo procese Viduramžių laikotarpiu kanonų teisėje

Kanonų teisė yra itin svarbi tiriant kankinimais gautų įrodymų leistinumą Viduramžių laikotarpiu, nes būtent ji nulėmė esminius procesinės teisės pokyčius Vakaruose. Bažnyčia, turėjusi išskirtinę intelektinę ir moralinę valdžią, formavo teisinius standartus, kurių laikėsi ne tik dvasinė, bet ir pasaulietinė valdžia.

Po Ketvirtojo Laterano susirinkimo, įvykusio 1215 m., buvo uždrausta dvasininkams dalyvauti teismuose, kuriuose taikomos ordalijos. Šis draudimas nulėmė ne tik ordalijų sistemos nykimą, bet ir esminį požiūrio į valdžios ir teisės pobūdį pokytį. Tai reiškė, kad kaltės nustatymas nebegali būti atiduotas Dievo sprendimui, o teisingumo įgyvendinimas turi būti patikėtas teisminei valdžiai[11]. Nors Bažnyčia vis aktyviau kritikavo ordalijas teologiniu požiūriu, kaip matyti iš Ketvirtojo Laterano susirinkimo, vis dėlto įvairūs teisiniai šaltiniai rodo, kaip antai Pamedės teisyno normos, jog ordalijos Europoje buvo taikomos dar ilgus metus po draudimo. Ypač gyvybinga išliko išmėginimo vandeniu praktika, kuri buvo naudojama net dvasininkijos inicijuotose raganavimo bylose iki XVII a. vidurio[12].

---

9 MACHOVENKO, J. (2013). *Teisės istorija.* Vadovėlis. Vilnius: VĮ Registrų centras. p. 110.

10 MACHOVENKO, J. (2013). *Teisės istorija.* Vadovėlis. Vilnius: VĮ Registrų centras. p. 110.

11 LANGBEIN, H.J. (1977). *Tortute and the law of proof Europe and England in the ancient regime.* Čikaga: University of Chicago press. p. 3.

12 MACHOVENKO, J. (2007). *Teisingumo vykdymas Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje: diskusiniai klausimai.* Vilnius: Justitia. p. 22-23.

Kadangi ne visada buvo įmanoma tiksliai nustatyti nusikaltimo aplinkybes vien liudytojų parodymais ar materialiais įrodymais, prisipažinimo reikšmė sparčiai augo. Tai lėmė, kad kankinimas tapo pagrindiniu būdu prisipažinimui išgauti. Popiežiaus Inocento IV įsakais kankinimai buvo pripažinti leistina įrodymų rinkimo priemone, o jų formos ir taikymo logika iš esmės nenutolo nuo ankstesnių ordalijų pobūdžio. Be to, kankinimas tapo ne tik įrankiu prisipažinimui išgauti, bet ir priemone identifikuoti kitus eretikus, taip dar labiau sustiprinant jo reikšmę inkvizicijos procese[13].

Apibendrinant, analizė rodo, kad Ketvirtojo Laterano susirinkimo sprendimai buvo lūžio taškas Viduramžių teisinėje kultūroje. Draudimas dvasininkams dalyvauti ordalijose palaipsniui panaikino Dievo teismo sampratą ir perkėlė kaltės nustatymo funkciją pasaulietinei teisminei valdžiai. Visuomenei atsisakius ordalijų, prisipažinimas įgijo išskirtinę reikšmę, o kankinimas tapo pagrindine priemone šiam prisipažinimui gauti. Šie pokyčiai rodo, kad Bažnyčia atliko lemiamą vaidmenį transformuojant Viduramžių teisinę sistemą ir nustatant naujas įrodinėjimo normas, kurios vėliau darė įtaką ir pasaulietinei teisei.

Taigi matyti, jog kankinimas teismo procese tiek ankstyvaisiais, tiek vėlyvaisiais Viduramžiais išliko leistina ir naudojama priemonė. Svarbiausias pokytis šio instituto taikyme buvo ne jo rezultatų vertinimas ir pripažinimas skirtingu laikotarpiu, o taikymo paskirtis. Ankstyvuoju laikotarpiu kankinimai pasireiškė per ordalijų taikymą, o vėlesniais laikais, kaip viena iš priemonių prisipažinimui išgauti.

2. Kankinimais gautų įrodymų leistinumas teismo procese totalitarinių režimų laikotarpiu

Pasak filosofės Hannah Arendt, propaganda totalitarinėse valstybėse buvo galimai svarbiausias totalitarizmo įrankis bendradarbiaujant su netotalitariniu pasauliu, o teroras - pati totalitarizmui būdingos valdymo formos esmė[14]. Diktatoriškasis teroras buvo pakankamai žiaurus, kad užslopintų bet kokį politinį gyvenimą – atvirą ar slaptą[15]. Diktatoriai, siekdami įgyti priverstinį visuomenės pripažinimą ir slopinti įvairius pasipriešinimus prieš valdžią ir jos vykdomą represinę valdymo formą, leido savo pavaldiniams vykdyti nežmoniškas bausmes ir naudoti tokias tardymo priemones teismo procese, kurios priversdavo įtariamuosius pripažinti savo veikas ar išduoti kitus asmenis, kurių elgesys kenkė okupacinei valdžiai. Kankinimas tapo neatskiriamas viso totalitarinio policijos ir teisinio aparato bruožas, naudojamas kiekvieną dieną, stengiantis priversti žmones kalbėti[16] ir įbauginti tautiečius nuo siekio kovoti už lais-

---

[13] SADOWSKI, P. (2023). Tortury w świetle bulli Ad extirpanda (1252) papieża Innocentego IV. Miscellanea Historico-Iuridica, XXII, z. 1, 435-454.

[14] ARENDT, Hannah (2001). *Totalitarizmo ištakos.* Vilnius: „Tyto alba" p. 341.

[15] ARENDT, Hannah (2001). *Totalitarizmo ištakos.* Vilnius: „Tyto alba" p. 320.

[16] ARENDT, Hannah (2001). *Totalitarizmo ištakos.* Vilnius: „Tyto alba" p. 436.

vę. Totalitarinio režimo prievartos aparato veikla buvo taip sutvarkyta, kad tūkstančiai žmonių į kalėjimus patekdavo vien dėl neatsargiai ištarto žodžio, o būdavo tardomi kaip aktyviausi pasipriešinimo organizatoriai[17]. Taigi XX a. kilusi totalitarizmo ideologija, pasižymėjusi teroru, įteisino kankinimus teismo procese siekiant išgauti naudingą informaciją ir nubausti pasipriešinimo dalyvius.

2.1. Kankinimų praktikos priežastys ir būdai įrodinėjimo procese Trečiojo Reicho laikotarpiu

Totalitarinėje Vokietijoje bei Vokietijos okupuotose teritorijose slaptoji A. Hitlerio valstybės policija (toliau - Gestapas) persekiojo žmones, kurie priešinosi nacistiniam režimui, sodino juos į kalėjimus, tardė ir kankinimais siekė išgauti tiek prisipažinimą, tiek parodymus apie kitus prieš režimą veikiančius asmenis. Gestapui buvo pavesta tiesioginė kova su reicho priešais – areštai, kratos, tardymai, bausmių vykdymas[18]. Pasak istoriko M. Przegiętka, nors vadinamiesiems „griežtesniems tardymams" (vok. Verschärfte Vernehmung), kurie apėmė kankinimus, iš pradžių reikėjo argumentacijos ir specialaus leidimo iš Gestapo būstinės Berlyne, tačiau šie naudoti tardymo metodai buvo gana įprasti[19] ir dažnai naudojami. Skirtingai nuo demokratinių valstybių teisėsaugos institucijų, kur teismai paprastai yra nepriklausomi nuo vykdomosios valdžios, Gestapas ne tik turėjo teisę laikinai suimti įtariamąjį tyrimo procedūroms, bet ir galėjo atimti laisvę be teismo nuosprendžio ir be būtinybės įrodyti kaltę[20]. Taigi slaptoji valstybės policija turėjo įgaliojimus ne tik sulaikyti įtariamuosius, bet ir jiems skirti bausmes be teismo nuosprendžių.

Įtariamųjų apklausų metu gestapas veikė radikaliai - tardymas trukdavo ir dieną, ir naktį, o naudojami metodai buvo itin žiaurūs - juos skirstyta į tris lygius. Pirmasis lygis buvo tardomojo įžeidinėjimai, grasinimai, trankymai ranka, skausmingi surišimai virve bei šantažas. Antrasis lygis apėmė smaugimą, asmens pakabinimą ant virvės žemyn galva, plaukų rovimą. Trečiasis, pats nežmoniškiausias lygis, buvo žmogaus kankinimas ir kitokios prievartavimo priemonės demonstruojant tardomojo šeimos nariams[21]. Su-

---

[17] ANUŠAUSKAS, Arvydas (2005). *Masiniai areštai ir kankinimai 1944 – 1953 m.* [interaktyvus] https://www.komisija.lt/wp-content/uploads/2016/06/A.-Anu%C5%A1auskas-%E2%80%9EMasiniai-are%C5%A1tai-ir...-44%E2%80%9353-m.%E2%80%9C-LT-1.pdf

[18] BUBNYS, Arūnas (1997). *Vokiečių ir lietuvių saugumo policija (1941-1944).* [interaktyvus] https://www.genocid.lt/Leidyba/1/arunas1.htm

[19] PRZEGIĘTKA, Marcin (2024). *Gestapo. The Third Reich's political police.* [interaktyvus] https://przystanekhistoria.pl/pa2/tematy/english-content/105822,Gestapo-The-Third-Reichs-political-police.print

[20] PRZEGIĘTKA, Marcin (2024). *Gestapo. The Third Reich's political police.* [interaktyvus] https://przystanekhistoria.pl/pa2/tematy/english-content/105822,Gestapo-The-Third-Reichs-political-police.print

[21] Klapperfeld kalėjimas. Žr. daugiau oficialioje svetainėje [interaktyvus] https://klapperfeld.de/en/permanent-exhibitions/history-of-the-former-police-prison-and-its-use-during-national-socialism-1886-1945/gestapo-interrogation-methods/

imtuosius tardydavo, kankindavo ir šaudydavo žemesnio rango gestapininkai[22]. Tokia proceso tvarka buvo siekiama ne tik išgauti asmenų prisipažinimą apie padarytas veikas ar rinkti kitokią naudingą informaciją kovojant su nacistų oponentais, bet ir ugdyti paklusnumą diktatoriaus idėjoms, bauginti bei kontroliuoti visuomenę. Tendencingoje „Rudojoje knygoje" apie teismo procesą Trečiojo Reicho laikotarpiu, kurią išleido Pasaulinis komitetas Vokietijos fašizmo aukų pagalbai, buvo pabrėžta, jog kaltinamieji, pažeidžiant įstatymą, buvo laikomi surakinti grandinėmis, jiems buvo atimta galimybė gauti laisvą ir nešališką teisinę pagalbą, jie buvo tardomi labai ilgą laiką be jokios galimybės ruoštis savo gynybai[23].

Taigi, Trečiojo Reicho laikotarpiu kankinimai teismo procese buvo leistina ir dažnai naudojama priemonė išgauti totalitarinio režimo pavaldiniams vertingą informaciją iš įtariamųjų ar kaltinamųjų. Nežmoniškiems kankinimams vykdyti buvo pasitelkiama slaptoji valstybės policija, buvusi tiesiogiai pavaldi diktatoriškai valdžiai – tai patvirtina, jog Gestapo veiksmai buvo leistini ir teisėti nacistinėje Vokietijoje.

2.2. Kankinimų ištakos bei pagrįstumas renkant įrodymus sovietinėje teisinėje sistemoje J. Stalino valdymo laikotarpiu

J. Stalino valdymo metais pavojingi diktatoriaus režimui žmonės buvo persekiojami ir sulaikomi be teisėto pagrindo Vidaus liaudies reikalų komisariato (toliau - NKVD), kuris buvo atsakingas už terorą bei trėmimus. Sovietų praminti „liaudies priešai" kėlė didžiausią pavojų siekiant kontroliuoti visuomenę, o jų gretose dažniausiai atsidurdavo politiniai veikėjai, buvusios nepriklausomos valstybės kariškiai, kunigai, intelektualai. „Liaudies priešai", patekę į sovietinės valdžios akiratį, visi be išimties buvo sulaikomi saugumiečių ir susidūrė su tardymo procesu. Tardymo metodų arsenale kankinimai buvo pagrindinis metodas, kuriuo sovietiniai pareigūnai ne tik išgaudavo reikalingų žinių prievartai vykdyti, bet ir moraliai palaužDavo tardomuosius[24]. Nors tardymo skyrių darbuotojams kankinimai buvo įprastas, dažnai naudojamas metodas, tačiau jokių dokumentų apie kankinimus, apie kalinių nukankinimą ar sušaudymus nebuvo paliekama[25].

---

[22] BUBNYS, Arūnas (1997). *Vokiečių ir lietuvių saugumo policija (1941-1944).* [interaktyvus] https://www.genocid.lt/Leidyba/1/arunas1.htm

[23] LIPPMAN, Matthew. (1993). They Shoot Lawyers Don't They?: Law in the Third Reich and the Global Threat to the Independence of the Judiciary. *California Western Internatiomal Law Journal,* Volume 23, Number 2, p. 264.

[24] ANUŠAUSKAS, Arvydas. *Masiniai areštai ir kankinimai 1944 – 1953 m.* [interaktyvus] https://www.komisija.lt/wp-content/uploads/2016/06/A.-Anu%C5%A1auskas-%E2%80%9EMasiniai-are%C5%A1tai-ir...-44%E2%80%9353-m.%E2%80%9C-LT-1.pdf

[25] BUBNYS, Arūnas (1997). *Vokiečių ir lietuvių saugumo policija (1941-1944).* [interaktyvus] https://www.genocid.lt/Leidyba/1/arunas1.htm

Veikaluose, kuriuose yra užsimenama apie sovietinius teismus Lietuvoje, pateikiami apibendrinamojo pobūdžio teiginiai, kad „teismai atvirai ignoravo žmogaus ir piliečių teisių pažeidimus, stiprino ekonominį ir socialinį spaudimą, o spręsdami bylas vadovavosi sovietine ideologija ir stiprino sovietinį režimą“[26]. Sistemingi žmogaus ir piliečių teisių pažeidimai apėmė savavališką sulaikymą be aiškių kaltinimų, teismų priklausomumą nuo SSRS vykdomosios valdžios, nekaltumo prezumpcijos principo nesilaikymą ir kankinimu gautus įrodymus, kurie teismo procese buvo laikomi pakankamu pagrindu taikyti baudžiamąją atsakomybę. Teisė į gynybą teismo proceso metu buvo užtikrinta, tačiau advokato dalyvavimas procese buvo tik formalus. Advokatai visada sutiko su prokuroro siūlymais ir prašymais, neturėjo savarankiškų prašymų dėl įrodymų išsireikalavimo, tyrimo ar vertinimo bei visiškai ir pilnai pripažindavo teisiamųjų kaltę kaip neabejotinai įrodytą[27].

Sovietų žiaurumas atsiskleidė naudotų kankinimų metoduose – tardomieji buvo mušami guminėmis lazdomis ir kumščiais, revolverių vamzdžiais subadomi į krūtinę ir pečius, galvos buvo trankomos į sieną - tokių pavyzdžių buvo be galo daug[28]. Kankinimai nenutrūkdavo net pasibaigus tardymams: per naktį iškankintiems kaliniams buvo draudžiama kamerose atsigulti ir miegoti, jie buvo laikomi be maisto ir vandens, dėl antisanitarinių sąlygų plisdavo užkrečiamos ligos, tardomieji sutindavo, pamėlynuodavo[29]. Atsižvelgiant į tai, jog kankinimo metodų tardytojai buvo apmokami instruktorių iš Sovietų Sąjungos[30], nekyla abejonių, jog šis brutalus būdas išgauti įrodymus buvo leistinas ir įprastas sovietiniame teismo procese.

Apibendrinant galima teigti, jog kankinimu gauti įrodymai totalitarinių režimų laikotarpiu teismo procesuose buvo ne tik pagrindinis, bet ir sistemiškai taikytas metodas išgauti asmenų prisipažinimą apie tariamai padarytas veikas. Naudojami kankinimai pasižymėjo itin žiauriomis formomis ir trukdavo ilgą laiką, kol asmuo palūždavo ne tik fiziškai, bet ir psichologiškai bei pasakydavo tai, ką tikėjosi išgirsti tardymo skyriaus ar slaptosios policijos darbuotojai. Svarbu pabrėžti, jog kankinimai teismo procese buvo plačiai naudojami, tačiau oficialios dokumentacijos, patvirtinančios šios priemonės naudojimą teismo procese buvo slepiamos, o pats procesas oficialiai buvo įvardijamas „fizinio poveikio priemonėmis“ arba „aktyviu tardymu“

---

[26] SAGATIENĖ, Dovilė (2013). *Sovietiniai bendrosios kompetencijos teismai Lietuvoje 1940 – 1941 ir 1944 – 1953 metais.* [interaktyvus] https://talpykla.elaba.lt/elaba-fedora/objects/elaba:2183119/datastreams/MAIN/content

[27] LASTAUSKIENĖ, Giedrė (2025). Nacistinės Vokietijos kolaborantų bylos Sovietinėje Lietuvoje – atvejų analizė. [interaktyvus] https://www.journals.vu.lt/teise/lt/article/download/42276/39575

[28] ANUŠAUSKAS, Arvydas. *Sovietinis genocidas ir jo padariniai.* [interaktyvus] https://www.genocid.lt/GRTD/Tremtis/arvydas1.htm

[29] ANUŠAUSKAS, Arvydas. *Sovietinis genocidas ir jo padariniai.* [interaktyvus] https://www.genocid.lt/GRTD/Tremtis/arvydas1.htm

[30] ANUŠAUSKAS, Arvydas. *Sovietinis genocidas ir jo padariniai.* [interaktyvus] https://www.genocid.lt/GRTD/Tremtis/arvydas1.htm

sovietinėje teisinėje sistemoje ir „griežtuoju tardymu“ nacistų teisminiuose procesuose. Šios totalitarinėse valstybėse vartotos sąvokos sudarė prielaidas tardytojams imtis bet kokių priemonių, jog būtų išaiškinta „tiesa“ bei padėjo nuslėpti realų kankinimų mąstą, sudarant pagrindą teismams remtis kankinimo metu gautais įrodymais kaip pagrįstais bei skirti sankcijas teisiamiesiems.

3. Kankinimais gautų įrodymų leistinumas teismo procese po Antrojo pasaulinio karo ligi šių dienų

Po Antrojo pasaulinio karo prasidėjo išskirtinai reikšminga teisinė transformacija, turėjusi ilgalaikį poveikį kankinimų naudojimo teismo procese draudimui. Karo metų įvykdyti nusikaltimai žmoniškumui ir totalitarinių režimų naudota praktika įrodymų rinkime paskatino tarptautinę bendruomenę formuoti standartus, aiškiai draudžiančius kankinimą teismo procese. Nuo šio laikotarpio kankinimas įvairiuose teisės aktuose pradėtas vertinti ne tik kaip neteisėta, bet ir kaip fundamentalias žmogaus teises pažeidžianti praktika.

3.1. Kankinimo samprata po Antrojo pasaulinio karo iki šių laikų

Netrukus po Antrojo pasaulinio karo pabaigos, 1945 m., priimta Jungtinių tautų chartija, kurios preambulėje pabrėžiamos pagrindinės žmogaus teisės, asmenybės orumas bei vertė[31]. Nors ši Chartija tiesiogiai neįtvirtino kankinimo draudimo teismo procese, joje akcentuojama žmogaus teisių ir orumo apsauga leidžia daryti pagrįstą prielaidą, kad būtent šiame dokumente glūdi kankinimo, kaip teisinio instituto, atsisakymo ištakos. Tolimesnė kankinimo draudimo raida atsispindi 1948 metais priimtoje Visuotinėje žmogaus teisių deklaracijoje, kurios 5 straipsnyje aiškiai nustatyta, jog niekas negali būti kankinamas arba patirti žiaurų, nežmonišką ar žeminantį jo orumą elgesį ar būti taip baudžiamas[32]. Tad Jungtinių Tautų Chartija ir Visuotinė žmogaus teisių deklaracija tapo esmine atrama tarptautinei bendruomenei formuojant nuostatą atsisakyti kankinimo ne tik kaip bausmės formos, bet ir kaip įrodymų rinkimo priemonės teismo procese.

Pirmą kartą kankinimo sąvoka buvo apibrėžta 1975 m., Jungtinių Tautų Organizacijos (toliau – JTO) Generalinės Asamblėjos deklaracijoje, kurioje kankinimas įvardytas kaip sunkinanti ir tyčinė žiauraus, nežmoniško ir asmens orumą žeminančio elgesio ar baudimo forma[33]. Ši deklaracija tapo pagrindu 1984 metų JTO Konvencijai prieš kankinimą ir kitokį žiaurų, nežmonišką ar žeminantį elgesį ar baudimą, kurioje

---

31 Jungtinių tautų chartija (1945). *Valstybės žinios,* 2002, 15-557.

32 Visuotinė žmogaus teisių deklaracija (1948). *Valstybės žinios*, 2006, 68-2497.

33 Declaration on the Protection of All Persons from being Subjected to Torture and Other Cruel, Inhuman or Degrading Treatment or Punishment. (1975) UNA(01)/R3 1.

pateikiamas detalus kankinimo apibrėžimas. Minėtoje konvencijoje kankinimo sąvoka apibrėžta kaip bet koks veiksmas, kuriuo asmeniui tyčia sukeliamas stiprus fizinis ar psichinis skausmas arba kančia siekiant išgauti iš jo ar trečiojo asmens informaciją arba prisipažinimą, nubausti jį už kokį nors veiksmą, kurį jis arba trečiasis asmuo įvykdė ar yra įtariamas jį įvykdęs, arba įbauginti ar priversti jį arba trečiąjį asmenį ką nors padaryti, arba dėl bet kurios kokiu nors diskriminavimu grindžiamos priežasties, kai tokį skausmą ar kančią sukelia viešosios valdžios pareigūnas ar kitas oficialias pareigas einantis asmuo arba kai jis sukeliamas jam kurstant arba sutinkant ar jo tyliu pritarimu. Šis apibrėžimas neapima tik teisėtomis sankcijomis sukeliamo, joms būdingo arba su jomis susijusio skausmo ar kančios[34].

Po Antrojo pasaulinio karo tarptautinėje teisėje palaipsniui susiformavo nuoseklus kankinimo draudimas, grindžiamas žmogaus teisių, asmens orumo ir vertės apsaugos principais. Pirminiai tarptautiniai dokumentai sudarė pagrindą vėlesniam kankinimo instituto teisiniam reglamentavimui, kuris XX amžiaus antroje pusėje buvo sukonkretintas, ypač Jungtinių Tautų sistemoje. 1984 metų JTO Konvencijoje pateiktas kankinimo apibrėžimas leido aiškiai išskirti esminius šio draudžiamo elgesio požymius, o regioniniu lygmeniu kankinimo draudimas buvo įtvirtintas Europos Žmogaus Teisių konvencijoje, kurios turinys toliau plėtojamas per Europos Žmogaus Teisių Teismo jurisprudenciją.

3.2. Europos Žmogaus Teisių Teismo formuojama praktika dėl kankinimais gautų įrodymų leistinumo teismo procese

EŽTT pagrindinis tikslas užtikrinti, jog būtų atsižvelgiama į Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijoje įtvirtintas nuostatas, jomis vadovautųsi kiekviena Europos Sąjungos valstybė narė ir žmogaus teisės bei laisvės būtų ginamos remiantis visuotinai pripažintais EŽTT formuojamais precedentais, kurie besąlygiškai draudžia kankinimą ar nežmonišką elgesį.

EŽTT Didžiosios kolegijos sprendime byloje Jalloh prieš Vokietiją buvo nustatyta, jog net ir esant sudėtingiausioms aplinkybėms, pavyzdžiui, kovojant su terorizmu ir organizuotu nusikaltimu, Konvencija visiškai draudžia kankinimus ir nežmonišką ar žeminantį elgesį, ar baudimą[35]. EŽTT konstatavo, jog pažeidžiant EŽTK 3 straipsnį, buvo pažeista ir 6 straipsnio 1 dalis, užtikrinanti teisę į sąžiningą teismo procesą, tačiau teismas pabrėžė, jog tokią išvadą galima daryti tik tuomet, kai yra išnagrinėtos ir įvertintos konkrečios bylos aplinkybės. Komentuojamos bylos kontekste policijos pareigūnų sulaikytas asmuo, įtariamas narkotikų prekyba, nurijo mažą plastikinį maišelį. Prokuroras nurodė duoti įtariamajam vėmimą skatinančių priemonių, jog nedelsiant įrodymai būtų surinkti. Įtariamasis atsisakė vykdyti tokį nurodymą, todėl

---

[34] Visuotinė žmogaus teisių deklaracija (1948). *Valstybės žinios*, 2006, 68-2497

[35] Jalloh prieš Vokietiją [EŽTT], Nr. *54810*/00, [2006-07-11]. ECLI:CE:ECHR:2006:0711JUD005481000.

nurodymas buvo vykdomas per prievartą įtariamąjį laikant keturiems pareigūnams, kol medicinos darbuotojas per nosį įkišo skrandžio zondą ir suleido būtinus medikamentus. EŽTT nurodė, jog su pareiškėju buvo elgiamasi nežmoniškai ir žeminančiai, todėl buvo pažeistas EŽTK 3 straipsnis, o naudojant tokiu būdų surastus įkalčius kaip įrodymą buvo pažeistas ir EŽTK 6 straipsnis - pareiškėjo teisė pačiam nekaltinti savęs. EŽTK tekste tokia kaltinamojo teisė nėra įtvirtinta expressis verbis, bet traktuojama kaip teisės į sąžiningą (teisingą) procesą sudedamoji dalis[36]. Taigi, ši byla atskleidžia, jog įkalčiai, nesvarbu, ar tai būtų prisipažinimas, ar realūs įrodymai, gauti panaudojant smurtą, žiaurumą ar kitas kankinimo formas, neturėtų būti vertinami kaip aukos kaltės įrodymas, neatsižvelgiant į jų įrodomąją vertę[37].

Nepaisant to, kokie argumentai buvo pateikti byloje Jalloh prieš Vokietiją pripažįstant EŽTK 3 ir 6 straipsnius pažeistais, kiek kitoks požiūris buvo suformuotas Didžiosios kolegijos byloje Gäfgen prieš Vokietiją. Pareiškėjas buvo nuteistas už tai, jog į savo butą įsiviliojo vaiką, jį uždusino, paslėpė kūną ir pareikalavo išpirkos už vaiką iš tėvų, kurie nežinojo, jog jų vaikas jau nebegyvas. Tardymo metu policijos pareigūnai, manydami, jog vaikas vis dar gyvas, grasino įtariamajam, jog panaudos kankinimus, jei nebus atskleista vaiko buvimo vieta, todėl įtariamasis prisipažino. Vokietijos teismai neleido šio prisipažinimo naudoti kaip įrodymo, nes jis buvo gautas prievarta. Teismo proceso metu įtariamasis vėl prisipažino, nors jam buvo paaiškinta jo teisė tylėti ir tai, jog ankstesnis prisipažinimas negali būti laikomas įrodymu. Tačiau Europos Žmogaus Teisių Teisme pareiškėjas teigė, jog visi įrodymai, kuriais remiantis jis buvo pripažintas kaltu, buvo gauti dėl to, jog pareiškėjui buvo grasinama. EŽTT didžiosios kolegijos sprendimu nustatyta, jog grasinimas kankinti yra nežmoniškas elgesys, todėl buvo pažeistas EŽTK 3 straipsnis. Teismas pabrėžė, jog Konvencijos 3 straipsnis įtvirtina vieną iš pagrindinių demokratinės valstybės vertybių, todėl nuo šio straipsnio negalima nukrypti net ir tuo atveju, kai yra visuotinė nepaprastoji padėtis, kelianti grėsmę žmonių gyvybei ar valstybei[38]. Svarbu pabrėžti, jog šioje byloje teismas nenustatė sąžiningo (teisingo) proceso principo pažeidimo, kuris yra įtvirtintas EŽTK 6 straipsnyje. Nors šią nuomonę kritikavo kai kurie Didžiosios kolegijos teisėjai, dauguma nusprendė, jog straipsnis nebuvo pažeistas, nes priešingai nei Konvencijos 3 straipsnis, 6 straipsnis nenustato absoliučios teisės, todėl proceso teisingumas yra pažeidžiamas tik tuo atveju, jei įrodyta, jog 3 straipsnio pažeidimas turėjo įtakos proceso baigčiai[39]. EŽTK nusprendė, jog priežastinis ryšys tarp

---

[36] GODA, Gintaras (2011). *Absoliučiai draudžiami veiksmai baudžiamajame procese.* [interaktyvus] https://www.zurnalai.vu.lt/teise/lt/article/view/148/114

[37] Jalloh prieš Vokietiją [EŽTT], Nr. 54810/00, [2006-07-11]. ECLI:CE:ECHR:2006:0711JUD005481000.

[38] Gäfgen prieš Vokietiją [EŽTT], Nr. 22978/05, [2010-06-01]. ECLI:CE:ECHR:2010:-0601JUD002297805.

[39] Gäfgen prieš Vokietiją [EŽTT], Nr. 22978/05, [2010-06-01]. ECLI:CE:ECHR:2010:-0601JUD002297805.

grasinimo kankinti ir apkaltinamojo nuosprendžio buvo nutrūkęs, nes 3 straipsnio pažeidimas tyrimo metu neturėjo įtakos pareiškėjo savanoriškam prisipažinimui teismo procese[40]. Taigi kankinimu ar nežmonišku elgesiu gautais parodymais negalima remtis net ir esant situacijai, kuomet kyla pavojus vieno ar kelių žmonių gyvybėms, tačiau EŽTT, atsižvelgdamas į konkrečias bylos aplinkybes, sprendžia, ar tokiu būdu gauti įrodymai pažeidžia tik EŽTK 3 straipsnį, ar ir 6 straipsnį.

Aptartos situacijos apima draudimą teisėsaugos institucijoms remtis įrodymais, gautais kankinimo ar nežmoniško elgesio būdu, tačiau EŽTT yra pasisakęs ir apie trečiųjų asmenų kankinimo būdu gautų įrodymų leistinumą. Byloje Ćwik prieš Lenkiją nustatytos faktinės aplinkybės apima situaciją, jog pareiškėjas buvo teistas už didelio kiekio kokaino kontrabandą, kurią bandė realizuoti su kitais bendrininkais, kurie bendradarbiavo su narkotikų karteliu. Vėliau pareiškėjas ir vienas iš bendrininkų, identifikuojamas kaip K.G., neįtraukdami kito bendrininko, identifikuojamo kaip L.P., pradėjo tiesiogiai bendradarbiauti su karteliu. Tarp L.P. ir kartelio kilo konfliktas dėl pinigų nesumokėjimo už kokaino siuntas, todėl kartelis inicijavo L.P. nužudymą, pasitelkdamas samdomą žudiką, kuris, kaip vėliau paaiškėjo, buvo Jungtinių Amerikos Valstijų Federalinės narkotikų kontrolės administracijos slaptasis agentas ir L.P. buvo sulaikytas. Kai Jungtinių Valstijų valdžios institucijos paleido L.P., pastarasis pareiškė, jog pareiškėjas ir K.G. jam skolingi pinigų ir įsakė savo bendrininkams pagrobti ir nužudyti pareiškėją ir K.G. Pirmosios instancijos teismas nustatė, kad pareiškėjui pavyko pabėgti, o K.G. buvo pagrobtas, nuvežtas į namą, kur buvo uždarytas rūsyje ir kankinamas, siekiant priversti jį atskleisti kokaino ir pinigų saugyklos vietą, o tardymo procesas buvo įrašinėjamas į audiokasetę. Iš pradžių K.G. priešinosi, bet vėliau atskleidė visą informaciją, kurios reikalavo „tardytojai". Vėliau K.G. buvo perkeltas į kitą namą, iš kurio policija išlaisvino auką ir paėmė audiokasetę, kurios įrašas buvo naudojamas baudžiamajame persekiojime ir teisme. EŽTT pažymėjo, jog Konvencijos 3 straipsnyje nustatyti principai yra labai svarbūs nagrinėjant pareiškėjo skundą, todėl, kad 3 straipsnyje nustatytas draudimas netinkamai elgtis saugo kiekvieną asmenį, neatsižvelgiant į tai, ar netinkamai elgiasi valstybės pareigūnas, ar privatus asmuo[41]. EŽTT nusprendė, jog K.G. pareiškimai buvo įrašyti pažeidžiant EŽTK 3 straipsnį ir pakartojo anksčiau suformuotą precedentą, jog įrodymai, gauti pažeidžiant Konvencijos 3 straipsnį, neatsižvelgiant į tai, ar toks elgesys klasifikuojamas kaip kankinimas, nežmoniškas ar žeminantis elgesys, daro visą procesą neteisingu, pažeidžiant EŽTK 6 straipsnį, nepriklausomai nuo įrodymų reikšmingumo ar jų lemiamos įtakos nuteisimui. Taigi Teismas pareiškė, jog nėra skirtumo tarp teisėsaugos institucijų netinkamo elgesio renkant įrodymus teismo procese ir panašaus netinkamo elgesio privačių asmenų atžvilgiu.

---

[40] Gäfgen prieš Vokietiją [EŽTT], Nr. 22978/05, [2010-06-01]. ECLI:CE:ECHR:2010:-0601JUD002297805.

[41] Ćwik prieš Lenkiją [EŽTT], Nr. 31454/10, [2020-11-05]. ECLI:CE:ECHR:2020:1105JUD003145410.

Apibendrinus šią dalį galima teigti, jog Europos Žmogaus Teisių Teismas sprendimuose pakartoja EŽTK 3 straipsnį ir formuoja precedentą, jog EŽTK 3 straipsnyje nustatytas netinkamas elgesys draudžiamas ne tik teisėsaugos institucijoms, bet ir privatiems asmenims, renkantiems įrodymus. Teismas pabrėžia, jog Konvencijos 3 straipsnio pažeidimas taip pat reiškia ir 6 straipsnio pažeidimą, tačiau kiekvieną kartą būtina vertinti konkrečias bylos aplinkybes, kad būtų galima daryti tokią išvadą. Todėl įkalčiai, nesvarbu, ar tai būtų prisipažinimas, ar realūs įrodymai, gauti panaudojant smurtą, žiaurumą ar kitas kankinimo formas, neturėtų būti vertinami kaip aukos kaltės įrodymas, neatsižvelgiant į jų įrodomąją vertę.

Išvados

Atlikta analizė leidžia išskirti du viduramžiais egzistavusius požiūrius į kankinimais gautų įrodymų leistinumą. Pirmuoju požiūriu germanų teisės tradicijoje ir Lenkų teisėje kankinimais gauti įrodymai buvo laikomi leistinais, nes ordalijos buvo suprantamos kaip Dievo valios ir objektyvios tiesos atskleidimo būdas. Teismo išbandymai ugnimi ir vandeniu buvo ne tik įtvirtinti teisės šaltiniuose, bet ir plačiai taikomi praktikoje sprendžiant sudėtingas bylas. Antruoju požiūriu, kanonų teisėje, kankinimais gauti įrodymai vis vien buvo laikomi leistinais, nes Ordalijoms praradus reikšmę, prisipažinimas įgijo išskirtinę svarbą, o būtent kankinimas tapo pagrindine priemone jam išgauti.

Totalitarinių režimų metu teismo procesuose plačiai naudojami kankinimai pasižymėjo itin žiauriomis formomis ir trukdavo ilgą laiką, kol asmuo palūždavo ne tik fiziškai, bet ir psichologiškai bei atskleisdavo tai, ką tikėjosi išgirsti tardymo skyriaus ar slaptosios policijos darbuotojai. Svarbu pabrėžti, jog kankinimai teismo procese buvo plačiai naudojami, tačiau oficialios dokumentacijos, patvirtinančios šios priemonės naudojimą teismo procese buvo slepiamos, o pats procesas oficialiai buvo įvardijamas „fizinio poveikio priemonėmis“ arba „aktyviu tardymu“ sovietinėje teisinėje sistemoje ir „griežtuoju tardymu“ nacistiniuose teismo procesuose.

EŽTT bylose pakartojamas EŽTK 3 straipsnį ir formuoja precedentą, jog EŽTK 3 straipsnyje nustatytas netinkamas elgesys draudžiamas ne tik teisėsaugos institucijoms, bet ir privatiems asmenims renkantiems įrodymus. Teismas pabrėžia, jog Konvencijos 3 straipsnio pažeidimas dažniausiai reiškia ir 6 straipsnio pažeidimą. Todėl įkalčiai, nesvarbu, ar tai būtų prisipažinimas, ar realūs įrodymai, gauti panaudojant smurtą, žiaurumą ar kitas kankinimo formas, neturėtų būti vertinami kaip aukos kaltės įrodymas neatsižvelgiant į jų įrodomąją vertę.

Šaltinių sąrašas

Teisės norminiai aktai:

Declaration on the Protection of All Persons from being Subjected to Torture and Other Cruel, Inhuman or Degrading Treatment or Punishment. (1975) UNA(01)/R3 1

Jungtinių tautų chartija (1945). Valstybės žinios, 2002, 15-557.

Visuotinė žmogaus teisių deklaracija (1948). Valstybės žinios, 2006, 68-2497.

Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija, iš dalies pakeista protokolu Nr. 15 (1950). TAR, 2022, 2432.

Salijų įstatymas (1999), Iš: Užsienio teisės istorijos chrestomatija, Vasiliauskas V. (sud.). Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 17-26.

Specialioji literatūra:

ARENDT, Hannah (2001). Totalitarizmo ištakos. Vilnius: „Tyto alba".

DAUMANTAS, Juozas (1990). Partizanai. Vilnius: Vaga

LANGBEIN, H.J. (1977). Tortute and the law of proof Europe and England in the ancient regime. Čikaga: University of Chicago press.

LIPPMAN, Matthew (1993). They shoot Lawyers Don't They? Law in the Third Reich and the Global Threat to the Independence of the Judiciary. California Western Internatiomal Law Journal, Volume 23, Number 2.

MACHOVENKO, J. (2013). Teisės istorija. Vadovėlis. Vilnius: VĮ Registrų centras.

MACHOVENKO, J. (2007). Teisingumo vykdymas Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje: diskusiniai klausimai. Vilnius: Justitia.

MAKSIMAITIS, M. (1998). Užsienio teisės istorija. Vadovėlis. Vilnius: Justitia.

SADOWSKI, P. (2023). Tortury w świetle bulli Ad extirpanda (1252) papieża Innocentego IV. Miscellanea Historico-Iuridica, XXII, z. 1

ŠAPOKA, G. (1999). Ordalijos senovės teismo procese. Jurisprudencija, 14(6)

Teismų praktika:

Ćwik prieš Lenkiją [EŽTT], Nr. 31454/10, [2020-11-05]. ECLI:CE:ECHR:2020:-1105JUD003145410.

Gäfgen prieš Vokietiją [EŽTT], Nr. 22978/05, [2010-06-01]. ECLI:CE:ECHR:2010:-0601JUD002297805.

Jalloh prieš Vokietiją [EŽTT], Nr. 54810/00, [2006-07-11]. ECLI:CE:ECHR:2006:-0711JUD005481000.

Kiti šaltiniai:

ANUŠAUSKAS, A. (2005) Masiniai areštai ir kankinimai 1944-1953 m. Mokslinis tyrimas. Tarptautine komisija naciu ir sovietu okupaciniu režimu nusikaltimams Lietuvoje ivertinti, [interaktyvus] www.komisija.lt

ANUŠAUSKAS, A. (2004-01-30) Sovietinis genocidas ir jo padariniai. Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras, [interaktyvus] https://www.genocid.lt/

BUBNYS, Arūnas (1997). Vokiečių ir lietuvių saugumo policija (1941 – 1944). [interaktyvus]. Prieiga per internetą: https://www.genocid.lt/Leidyba/1/arunas1.htm\

GODA, Gintaras (2011). Absoliučiai draudžiami veiksmai baudžiamajame procese. [interaktyvus]. Prieiga per internetą https://www.zurnalai.vu.lt/teise/lt/article/view/148/114
Klapperfeld kalėjimas. Žr. daugiau oficialioje svetainėje. [interaktyvus]. Prieiga per internetą: https://klapperfeld.de/en/permanent-exhibitions/history-of-the-former-police-prison-and-its-use-during-national-socialism-1886-1945/gestapo-interrogation-methods/
LASTAUSKIENĖ, Giedrė (2025). Nacistinės Vokietijos kolaborantų bylos Sovietinėje Lietuvoje – atvejų analizė. [interaktyvus]. Prieiga per internetą: https://www.journals.vu.lt/teise/lt/article/download/42276/39575
Okupacijų ir laisvės kovų muziejus. Žr. daugiau oficialioje svetainėje. [interaktyvus]. Prieiga per internetą: https://olkm.lt/
PRZEGIĘTKA, Marcin (2024). Gestapo. The Third Reich's political police. [interaktyvus]. Prieiga per internetą: https://przystanekhistoria.pl/pa2/tematy/english-content/105822,-Gestapo-The-Third-Reichs-political-police.print
SAGATIENĖ, Dovilė (2013). Sovietiniai bendrosios kompetencijos teismai Lietuvoje 1940 – 1941 ir 1944 – 1953 metais. [interaktyvus]. Prieiga per internetą: https://talpykla.elaba.lt/elaba-fedora/objects/elaba:2183119/datastreams/MAIN/content

Kankinimu gautų įrodymų leistinumas teismo procese

SANTRAUKA

Šiame darbe yra pateikiama įžvalga apie kankinimu gautų įrodymų leistinumą teismo procese apimant Viduramžių ir Totalitarinių režimų laikotarpius bei analizuojama šiuolaikinė Europos Žmogaus Teisių Teismo praktika šiuo klausimu. Temos aktualumą lemia tai, jog kankinimai jau nuo ankstyvųjų Viduramžių buvo naudojami kaip viena pagrindinių priemonių nustatyti asmens kaltumą ir išgauti asmens prisipažinimą, o galutinai šis institutas buvo pasmerktas tik po Antrojo pasaulinio karo, kuris sukrėtė pasaulį masiniais žmogaus teisių pažeidimais. Darbe akcentuojamos priežastys, kodėl kankinimai tapo vienas iš pagrindinių baudžiamojo proceso įrankių siekiant išaiškinti faktines bylos aplinkybes bei interpretuojamas kankinimų „teisėtumas" aptariamų laikotarpių kontekste. Analizuojamas kankinimu pagrįstumas, dažnumas ir efektyvumas teismo procese, taip pat aprašoma, kokiais būdais asmenys buvo kankinami bei jų poveikis prisipažinimui. Šio darbo tikslas parodyti šio instituto kismą, vertinimo pasikeitimą, atsižvelgiant į tai, kaip transformavosi požiūris į kankinimų gautų įrodymų patikimumą. Šiame darbe taip pat siekiama išgryninti kriterijus, kuriais šiais laikais vadovaujasi Europos Žmogaus Teisių Teismas spręsdamas klausimus, susijusius su kankinimu gautais įrodymais.

Admissibility of evidence obtained through torture in court proceedings

SUMMARY

Vaida Sviderskytė, Justina Vasiliauskaitė

This paper provides an insight on the admissibility of evidence obtained through torture in judicial proceedings, covering the periods of the Middle Ages, Totalitarian regimes, and modern case law of the European Court of Human Rights. The relevance of the topic is determined by the fact that torture, since the early Middle Ages, was used as one of the main tools for determining a person's guilt and extracting confessions, and was not fully condemned until after the Second World War, which exposed the world to massive human rights violations. The paper highlights the reasons why torture became a key instrument in criminal procedure for establishing the factual circumstances of cases and discusses the perceived "legality" of torture within the historical contexts examined. It analyses the justification, frequency, and effectiveness of torture in court proceedings, describes the methods used to torture individuals, and evaluates their impact on confessions. The aim of this work is to show how this institution has evolved and how its assessment has changed in line with shifting views on the reliability of evidence obtained through torture. The paper also seeks to identify the criteria currently applied by the European Court of Human Rights when addressing issues related to evidence derived from torture.

https://doi.org/10.15388/TMP.2026.12

Kovojanti demokratija Lietuvoje: konstitucinę santvarką saugančios teisinio reguliavimo priemonės

Domantas Kasperaitis

Vilniaus universiteto Teisės fakulteto
3-o kurso studentas
Saulėtekio al. 9, I rūmai, 10222 Vilnius
El. paštas: domantas.kasperaitis@tf.stud.vu.lt

Laurynas Korsakas

Vilniaus universiteto Teisės fakulteto
3-o kurso studentas
Saulėtekio al. 9, I rūmai, 10222 Vilnius
El. paštas: laurynas.korsakas@tf.stud.vu.lt

Straipsnio akademinis kuratorius doc. dr. Donatas Murauskas
El. paštas: donatas.murauskas@tf.vu.lt

Anotacija. *Tyrimo tikslas: susisteminti, kokios pagrindinės grupės teisinių priemonių, kuriomis saugoma valstybės konstitucinė santvarka Lietuvoje. Darbo objektas: kovojančios demokratijos koncepcija, jos apraiškos Lietuvos teisinėje sistemoje. Šiame straipsnyje nagrinėjami kovojančios demokratijos teoriniai pagrindai, tiriant Lietuvos norminius teisės aktus atskleidžiamos Lietuvos teisės sistemoje taikomos kovojančios demokratijos priemonės bei įvertinamas jų atitikimas susiformavusiai mokslinei doktrinai. Analizuojama jų sąsaja su Konstitucija ir tarpusavio sistemingumas. Lietuvos teisinėje sistemoje kovojančios demokratijos priemonės nėra labai plačiai išplėtotos, tačiau pastaraisiais metais daugėja ordinarinės teisės priemonių. Pastebėtina, kad šios naujos normos nevisiškai atitinka doktrinoje suformuluotas idėjas.*

Pagrindiniai žodžiai: *kovojanti demokratija, gynybinė demokratija, Konstitucija, žmogaus teisės*

Militant democracy in Lithuania: legal regulatory measures defending constitutional order

Abstract. *The aim of the study: to systematize the main groups of legal measures used to protect the constitutional order of the state in Lithuania. The subject of the study: concept of militant democracy, manifestations of the concept in Lithuanian legal sys-*

Copyright © Domantas Kasperaitis, Laurynas Korsakas, 2026. Published by Vilnius University Press.
This is an Open Access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License (CC BY), which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original author and source are credited.

tem. This article examines the theoretical foundations of militant democracy, analyses Lithuanian normative legal acts to reveal the means of militant democracy applied in the Lithuanian legal system, and assesses their compliance with established scientific doctrine. Their connection with the Constitution as well as their shared systematic structure are analysed. In the Lithuanian legal system, the means of militant democracy are not very widely developed, but in recent years, ordinary legal means have been increasing. It should be noted that these new provisions do not fully correspond to the ideas formulated in the doctrine.

Keywords: *militant democracy, defensive democracy, constitution, human rights*

Įvadas

Darbo objektas: kovojančios demokratijos koncepcija, jos apraiškos Lietuvos teisinėje sistemoje.

Straipsnio tyrimo tikslas: susisteminti, kokios pagrindinės grupės teisinių priemonių, kuriomis saugoma valstybės konstitucinė santvarka Lietuvoje.

Darbo uždaviniai:

- Išnagrinėti kovojančios demokratijos teorinius pagrindus: koncepcijos ištakas, sampratą, modelius;
- Atskleisti Lietuvos teisėje taikomas kovojančios demokratijos priemones;
- Įvertinti Lietuvoje taikomas kovojančios demokratijos priemones mokslinės doktrinos atžvilgiu ir jų sistemingumą.

Tyrimo metodai:

- Doktrininiu metodu atskleidžiamas kovojančios demokratijos reglamentavimas;
- Lyginamasis metodas buvo naudojamas lyginant Lietuvoje ir užsienio valstybėse taikomas priemones su doktrinine kovojančios demokratijos samprata;
- Istorinis metodas buvo panaudotas atskleidžiant kovojančios demokratijos ištakas, raidą.

Darbo aktualumas: Lietuva pastaruoju metu vis labiau susiduria su grėsmėmis valstybės saugumui, kaip kad per 2024 m. Lietuvoje vykusius rinkimus alternatyvios žiniasklaidos kanalai, socialiniuose tinkluose skleidę prorusiškas idėjas, padidino prorusiškų kandidatų ir politinių jėgų žinomumą visuomenėje. Tikėtina, kad prorusiškos jėgos 2024 m. mobilizavo šiuo metu didžiausią jas remiančių rinkėjų skaičių.[1] Tenka įvertinti kylančias grėsmes ir galimas reguliacines reakcijas į jas. Būtent

[1] Lietuvos Respublikos valstybės saugumo departamentas ir Antrasis operatyvinių tarnybų departamentas prie Krašto apsaugos ministerijos (2025). *Grėsmių nacionaliniam saugumui vertinimas* [interaktyvus]. https://www.vsd.lt/wp-content/uploads/2025/03/2025-LT.pdf

priemonių sistema, doktrinoje įvardijama kaip kovojanti demokratija, siūlo galimus atsakymus. Lietuvos teisės mokslo doktrinoje ši koncepcija plačiai nenagrinėta. Mokslininkai Kamila Rezmer-Płotka[2] ir Maciej Skrzypek[3] rašė apie žiniasklaidos nepriklausomybę Lietuvoje, Jolanta Bieliauskaitė ir Vytautas Šlapkauskas[4] rašė apie neokovojančios demokratijos apraiškas Lietuvoje. Donatas Murauskas[5] tyrė Europos Žmogaus Teisių Teismo jurisprudenciją, susijusią su kovojančios demokratijos koncepcija, bylose prieš Lietuvą ir Latviją.

Reikšmingiausi šaltiniai: šio darbo teoriniu pagrindu yra Karl Loewenstein straipsniai „Kovojanti demokratija ir pagrindinės teisės“. Tiriant Lietuvos teisinį reguliavimą remtasi LR Konstitucija, visuomenės informavimo įstatymu, rinkimų kodeksu ir kt. norminiais teisės aktais, LR Konstitucinio Teismo jurisprudencija.

1. Kovojančios demokratijos teoriniai pagrindai

1.1. Kovojančios demokratijos koncepcijos ištakos ir samprata

„Demokratija ir demokratine tolerancija buvo pasinaudota jų pačių sunaikinimui. Prisidengusi pamatinėmis teisėmis ir teisės viršenybe, antidemokratinė mašina galėjo būti sukurta ir teisėtai pradėti veikti.“[6] Šiais žodžiais situaciją 1930-ųjų Europoje įsigalint autoritarinėms fašizmo ir komunizmo ideologijoms apibūdino vokiečių konstitucionalistas Karl Loewenstein.[7] Jis laikomas pirmuoju[8] suformulavusiu kovojančios

---

[2] REZMER-PŁOTKA, Kamila (2020). Restrictions of Freedom of Press as an Indicator of Neo-Militant Democracy in Lithuania. *Polish Political Science Yearbook*, 49(4), p. 204-210 [interaktyvus] https://doi.org/10.15804/ppsy2020412.

[3] SKRZYPEK, Maciej (2022). Ineffective means of militant democracy as factors in creating and consolidating dysfunctional democracies: evidence from the experience of post-communist states. *Zeitschrift für Vergleichende Politikwissenschaft*. 16, p. 247-264 [interaktyvus]. https://doi.org/10.1007/s12286-022-00533-9.

[4] BIELIAUSKAITĖ, Jolanta ir ŠLAPKAUSKAS, Vytautas. Lithuania: Between liberal democracy and weak neo-miliant democracy. Iš: RAK, Joanna ir BÄCKER, Roman (2022). *Neo-militant Democracies in Post-communist Member States of the European Union*. DOI: 10.4324/9781003245162.

[5] MURAUSKAS, Donatas (2025). Defending Democracy or Subverting Rights? The Role of ‘Militant Democracy’ in Baltic States Cases before the ECtHR. *European Yearbook on Human Rights 2025*, 2, p. 279-306 [interaktyvus]. https://doi.org/10.1163/9789004751026_012.

[6] LEOWENSTEIN, Karl (1937). Militant Democracy and Fundamental Rights, I. *American Political Science Review*, 31(3), p. 417–432.

[7] MALKOPOULOU, Anthoula ir NORMAN, Ludvig (2018). Three Models of Democratic Self-Defence: Militant Democracy and Its Alternatives. *Political Studies,* 66(2), p. 442–458. DOI: 10.1177/0032321717723504.

[8] Dera pasakyti, kad kai kurie autoriai kovojančios demokratijos ištakas atranda dar senovės Graikijos miestuose-valstybėse, tokiuose kaip Atėnai, kuriems buvo žinomas ostrakizmo institutas, o šios idėjos modernus atgimimas pastebėtas ir Didžiojoje Prancūzijos revoliucijoje vėlyvajame XVIII a. Iš: JUHÁSZ, Krisztina (2024). European Union defensive democracy’s responses to disinformation. *Journal of Contemporary European Studies*. 32(4), p. 1075–1094, DOI: 10.1080/14782804.2024.2317275.

demokratijos koncepciją[9] dviejuose savo straipsniuose 1937 metais[10], pabrėždamas, kad demokratija „turi tapti kovojančia“, kad išgyventų.[11] Jis kritikavo demokratines valstybes, kad šios nesugebėjo užkirsti kelio demokratijos priešams naudotis jos instrumentais.[12] Kovojančios demokratijos koncepcijos idėjinis pagrindas buvo „demokratijos paradoksas“, t. y. demokratinių institucijų, mechanizmų ir vertybių, tokių kaip teisės viršenybės, žodžio, spaudos ir susirinkimų laisvės, taip pat parlamentarizmo išnaudojimas[13] privedė prie nacionalsocialistų partijos atėjimo į valdžią tarpukario Vokietijoje.[14] Taigi, pripažįstančioms pamatines vertybes demokratinėms valstybėms iškilo dilema: kaip jas apsaugoti, nesunaikinant pačios demokratinės santvarkos?[15] Loewenstein manymu, demokratijos pamatinės vertybės gali būti laikinai varžomos siekiant išsaugoti demokratinį režimą.[16] Loewenstein savo antrajame straipsnyje pateikia sąrašą priemonių, jo manymu turinčių padėti užkardyti kylančias grėsmes demokratinėms valstybėms[17], o tos priemonės tapo kovojančios demokratijos arsenalu, tam tikru etalonu, kuriuo, Loewenstein manymu, turėtų siekti demokratinės valstybės savo išlikimui.

Carl Schmitt taipogi laikytinas vienu iš kovojančios demokratijos koncepcijos teoretikų, nors šio termino eksplicitiškai nenaudojo. Jo teigimu, demokratinės laisvės gali būti apribojamos – priešingai, nei byloja klasikinė konstitucinė teorija – jeigu

---

[9] Literatūroje randama įvairių šios koncepcijos pavadinimų: „kovingoji demokratija“ (angl. *militant democracy*), „gynybinė demokratija“ (vok. *streitbare demokratie*, angl. *defensive democracy*), „kovojanti demokratija“ (angl. *fighting democracy*). Nuoseklumo dėlei, šiame straipsnyje bus vartojamas terminas „kovojanti demokratija“. Iš: SKRZYPEK, Maciej (2022). Ineffective means of militant democracy as factors in creating and consolidating dysfunctional democracies: evidence from the experience of post-communist states. *Zeitschrift für Vergleichende Politikwissenschaft*. 16, p. 247-264 [interaktyvus]. https://doi.org/10.1007/s12286-022-00533-9.

[10] ACCETTI, Carlo Invernizzi ir ZUCKERMAN, Ian (2017). What's Wrong with Militant Democracy? Political Studies. 65(IS), p. 182-199. DOI: 10.1177/0032321715614849.

[11] JUHÁSZ, Krisztina (2024). European Union defensive democracy's responses to disinformation. *Journal of Contemporary European Studies*. 32(4), p. 1075–1094, DOI: 10.1080/14782804.2024.2317275.

[12] LEOWENSTEIN, Karl (1937). Militant Democracy and Fundamental Rights, I. *American Political Science Review*, 31(3), p. 417–432.

[13] Pabrėžtina, kad čia turima omenyje ne įprastinį politinį procesą, kuriame politinio proceso subjektai siekia teisėtai įgauti valdžią siekdami veikti demokratinio režimo rėmuose, nesikėsindami jo sunaikinti. Loewenstein frazė, jog „fašizmas tiesiog nori valdyti“ atspindi šį kitoniškumą. Iš: LEOWENSTEIN, Karl (1937). Militant Democracy and Fundamental Rights, I. *American Political Science Review*, 31(3), p. 417–432.

[14] JUHÁSZ, Krisztina (2024). European Union defensive democracy's responses to disinformation. *Journal of Contemporary European Studies*. 32(4), p. 1075–1094, DOI: 10.1080/14782804.2024.2317275.

[15] LEOWENSTEIN, Karl (1937). Militant Democracy and Fundamental Rights, I. *American Political Science Review*, 31(3), p. 417–432.

[16] JUHÁSZ, Krisztina (2024). European Union defensive democracy's responses to disinformation. *Journal of Contemporary European Studies*. 32(4), p. 1075–1094, DOI: 10.1080/14782804.2024.2317275.

[17] LEOWENSTEIN, Karl (1937). Militant Democracy and Fundamental Rights, II. *American Political Science Review*, 31(4), p. 638–658.

šios priemonės laikomos būtinomis apginti konstitucijos „politinį branduolį“. Šio „politinio branduolio“ samprata ir tokių apribojimų apimtis konstitucinės santvarkos ribose yra viena labiausiai diskutuotinų aspektų mokslininkų tarpe, ypač turint omenyje konstitucijos vientisumo principą. Mat kyla neaiškumas: kurios konstitucinės nuostatos reikalauja daugiau apsaugos? Sudėtinga būtų pasakyti, kas konkrečiai yra saugoma: ar demokratija kaip visuotinai pripažįstama vertybė, ar bandoma išvengti grėsmių, kylančių konkrečiai konstitucinei santvarkai, nulemtai unikalaus tos valstybės konstitucinio identiteto. C. Schmitt teigimu, būtent, pastarasis atvejis. Tad konstitucinis identitetas ir galėtų būti laikytinas konstitucijos „politiniu branduoliu“.[18]

Be praėjusiame amžiuje iškilusio autoritarizmo keltų grėsmių, XXI a. pradžioje kovojančios demokratijos idėja atgijo dėl iškilusių naujų iššūkių liberaliajai demokratijai, tokių kaip terorizmas[19] ir religinis ekstremizmas bei demokratijos nuosmukis.[20] Mokslininkai pripažįsta, kad apskritai nėra vieningos normatyvinės kovojančios demokratijos teorijos ir didele dalimi šios idėjos turinys priklauso nuo atskirų valstybių teisinės kultūros ir demokratinio identiteto.[21] Mokslininkai linkę atskirti kovojančią demokratiją nuo kitų ribojančių/represuojančių teisinių instrumentų, tokių kaip nepaprastoji padėtis. András Sajó ir Svetlana Tyulkina pabrėžia prevencinį kovojančios demokratijos pobūdį. Angela Bourne atskiria kovojančią demokratiją kaip išimtinę priemonę nuo įprastinių, tokių kaip baudžiamosios teisės veikimas neapykantos kalbos atveju.[22] Ruti Teitel teigimu, kovojanti demokratija turėtų būti suprantama kaip priklausanti pereinamajam konstitucionalizmui, kuomet jaunoms demokratijoms dėl jų institucijų silpnumo būtina atidesnė teisminė priežiūra ir galbūt brandžioms liberalioms demokratijoms ši koncepcija nėra tinkama. Vis dėlto, atkreipiamas dėmesys

---

[18] MURAUSKAS, Donatas (2025). Defending Democracy or Subverting Rights? The Role of ‘Militant Democracy’ in Baltic States Cases before the ECtHR. *European Yearbook on Human Rights 2025*, 2, p. 279-306 [interaktyvus]. https://doi.org/10.1163/9789004751026_012.

[19] Ne visi autoriai į kovojančios demokratijos diskusijas linkę įtraukti reiškinius, susijusius su smurtinėmis grėsmėmis, tokius kaip kovą su terorizmu ar karinių kampanijų vykdymą. Ši pozicija grindžiama tuo, kad įtraukiant smurtinio pobūdžio reiškinius pernelyg išplečiama kovojančios demokratijos sąvoka ir taip tampa sudėtingiau suprasti iššūkius, kylančius demokratiniam politiniam gyvenimui. Iš: MÜLLER, Jan-Werner (2016). Protecting Popular Self-Government from the People? New Normative Perspectives on Militant Democracy. *Annual Review of Political Science*. 19, p. 249–265. DOI: 10.1146/annurev-polisci-043014-124054.

Nors minėti nuogąstavimai yra pagrįsti, tačiau manytina, kad iš esmės bet kokio pobūdžio reiškinys, keliantis grėsmę normaliam politiniam demokratiniam procesui, ypač jei jo veikimo tikslas yra pakenkti ar sunaikinti demokratinę santvarką, galėtų būti diskutuotinas kovojančios demokratijos kontekste.

[20] JUHÁSZ, Krisztina (2024). European Union defensive democracy’s responses to disinformation. *Journal of Contemporary European Studies*. 32(4), p. 1075–1094, DOI: 10.1080/14782804.2024.2317275.

[21] IJABS, Ivars (2016). After the Referendum: Militant Democracy and Nation-Building in Latvia. *East European Politics and Societies and Cultures*. 30(2), p. 288–314. DOI: 10.1177/0888325415593630.

[22] JUHÁSZ, Krisztina (2024). European Union defensive democracy’s responses to disinformation. *Journal of Contemporary European Studies*. 32(4), p. 1075–1094, DOI: 10.1080/14782804.2024.2317275.

ir į atvirkštinį argumentą: jaunose demokratijose turintys valdžią gali susigundyti panaudoti kovojančios demokratijos nuostatas pakenkti teisėtiems politiniams oponentams ar išvis išstumti juos iš politinio žaidimo. Todėl, Teitel manymu, gyvybiškai svarbu tokiose valstybėse nepatikėti kovojančios demokratijos priemonių politiniams subjektams, o jos nuostatas įtvirtinti konstituciniu lygmeniu.[23] Literatūroje šių dienų kovojančios demokratijos priemonėmis laikoma: spaudos, religijos, susirinkimų, žodžio laisvės ribojimai; asociacijos teisės ribojimai; aktyviųjų ir pasyviųjų balsavimo teisių ribojimai; ribojimai, susiję su referendumų reguliavimu; ribojimai susiję su terorizmu; politinių partijų registracijos ir veiklos ribojimai; pilietybės įgijimo ribojimai; teisės dirbti viešajame sektoriuje ribojimai; priemonės, susijusios su ekstremizmo užkardymu; judėjimo laisvės ribojimai; teisminės valdžios nepriklausomumas.[24] Kaip matyti, skirtingų autorių požiūrių išsiskyrimas kovojančios demokratijos idėją ganėtinai praplėtė, pritaikė šiuolaikinėms realijoms. Galima teigti, kad šios koncepcijos rafinavimo procesas nėra užbaigtas ir vargu ar galėtų tokiu tapti, mat, kaip minėta, demokratijos susiduria su vis naujais iššūkiais, kuriems būtina jų reakcija.

Vokietija įprastai laikoma kovojančios demokratijos koncepcijos „namais“, tiek dėl savo praeities patyrimo su nacionalsocializmu, tiek ir dėl labiausiai išplėtotos teismų jurisprudencijos šiuo klausimu. Vokietijos Federalinis Konstitucinis Teismas laikomas pirmuoju eksplicitiškai paminėjusiu kovojančios demokratijos „koncepciją“. Nors Vokietijos Federalinėje Konstitucijoje jau buvo atitinkamos nuostatos dėl politinių partijų, siekiančių sugriauti „laisvą demokratinę santvarką“, uždraudimo, ir nors panašių nuostatų konstitucionalizacija buvo įvykusi ir kitose valstybėse, minėtasis atvejis gali būti laikomas pirmuoju formaliu kovojančios demokratijos principo pritaikymu pokarinėje Europos konstitucinėje istorijoje. Oficialioji Vokietijos Federalinio Konstitucinio Teismo kovojančios demokratijos doktrina, pagal kurią „kovos pozicija“ Konstitucijos atžvilgiu yra pakankama uždrausti politinėms partijoms, nepriklausomai nuo realios galimybės imtis konkrečių veiksmų ir kelti realią grėsmę liberaliajai demokratijai. Šiais instrumentais siekiama ne tik užkardyti tam tikras veikas, bet ir parodyti konstitucinės valstybės tolerancijos ribas.[25]

---

[23] MÜLLER, Jan-Werner (2016). Protecting Popular Self-Government from the People? New Normative Perspectives on Militant Democracy. *Annual Review of Political Science*. 19, p. 249–265. DOI: 10.1146/annurev-polisci-043014-124054.

[24] SKRZYPEK, Maciej (2022). Ineffective means of militant democracy as factors in creating and consolidating dysfunctional democracies: evidence from the experience of post-communist states. *Zeitschrift für Vergleichende Politikwissenschaft*. 16, p. 247-264 [interaktyvus]. https://doi.org/10.1007/s12286-022-00533-9.

[25] MINKENBERG, Michael (2006). Repression and reaction: militant democracy and the radical right in Germany and France. *Patterns of Prejudice*. 40(1), p. 25-44 [interaktyvus]. https://doi.org/10.1080/00313220500482662.

1.2. Kovojančios demokratijos modeliai

Pastaruoju metu kovojanti demokratija tapo dominuojančia normatyvine sistema, kuria liberaliosios demokratijos gali remtis kovoje su iškylančiais ekstremistiniais politiniais judėjimais. Capoccia pastebi, kad mokslininkai didžiąja dalimi sutinka, kad pamatinių teisių ribojimai, siekiant demokratijos apsaugos, yra suderinami su liberaliąja konstitucine demokratine santvarka. Taipogi daroma skirtis tarp antidemokratinių veiksmų ir antidemokratinių idėjų, kad draudimai būtų taikomi būtent pirmuoju atveju, o ne antruoju, taip vengiant apriboti minties laisvę. Toks požiūris dar vadinamas minkštąja kovojančia demokratija, arba neokovojančia demokratija.[26] Pasak Anthoula Malkopoulou, neokovojančios demokratijos atstovai skiriasi nuo Loewenstein pasekėjų savo nenoru įvesti labiausiai drakoniškas priemones, kurias jis įvardijo savo darbuose. Neokovojančios demokratijos šalininkų požiūriu, selektyvus normatyvinių priemonių parinkimas turėtų priklausyti nuo griežtų normatyvinių kriterijų, įskaitant pagrindinių demokratinių vertybių apsaugą. Kaip modernioji kovojančios demokratijos forma, neokovojanti demokratija apibrėžiama kaip visuma tam tikrų priemonių, naudojamų politiniame režime, kuriame įstatymų leidžiamoji ir teisminė valdžios parenka teisinius būdus, kuriais ribojamos individualios demokratinės laisvės siekiant išsaugoti, apsaugoti ar sustiprinti politinės tautos suverenitetą prieš jos priešus. Tokia politinė ir teisinė struktūra apsaugo tiek mažumų, tiek ir daugumos interesus. Be to, priešingai nei tradicinės kovojančios demokratijos atveju, pabrėžiama ne tik politinių partijų, bet ir nevyriausybinių organizacijų, įvairių socialinių judėjimų svarba.

Tačiau antidemokratinės priemonės taipogi gali tapti vadinamosios kvazikovojančios demokratijos priemonėmis, t. y. priemonėmis, kuriomis siekiama sukurti, apsaugoti ir išplėsti autoritarizmą, prisidengiant kovojančia demokratija. Neokovojanti demokratija oponuoja kvazikovojančiai demokratijai, nepaisant naudojamų priemonių panašumo, mat jų tikslai kardinaliai išsiskiria. Neokovojanti demokratija siekia sustiprinti politinės tautos galimybę priimti sprendimus siekiant išsaugoti savo suverenitetą, o kvazikovojanti demokratija kenkia ir bando pašalinti politinės tautos suverenitetą. Politinės tautos suverenitetas suprantamas kaip: 1) politinės tautos laisvė priimti suverenius sprendimus (susiję su rinkimų procesu, pasyviąja ir aktyviąja rinkimų teise bei jų ribojimais); 2) politinės tautos pasirinkimų priimant sprendimus alternatyvos (susiję su politinėmis partijomis ir jų politiniu dalyvavimu); 3) politinės tautos sprendimų priėmimo racionalumo lygis (susiję su asociacijos, žodžio, susirinkimų laisve, medijomis); 4) institucijos, užtikrinančios suvereniteto tvarumą (susiję su parlamentais, teismais, nevyriausybinėmis organizacijomis, ombudsmenais ir pan.).[27] Taigi, matyti, kad ko-

[26] MALKOPOULOU, Anthoula ir NORMAN, Ludvig (2018). Three Models of Democratic Self-Defence: Militant Democracy and Its Alternatives. *Political Studies,* 66(2), p. 442–458. DOI: 10.1177/0032321717723504.

[27] RAK, Joanna ir BÄCKER, Roman. Theorising Struggles Between Neo-militant Democracies and Their Enemies. Iš: RAK, Joanna ir BÄCKER, Roman (2022). *Neo-militant Democracies in Post-communist Member States of the European Union*. DOI: 10.4324/9781003245162.

vojančios demokratijos koncepcija gali būti priedanga nedemokratiniams režimams veikti. Todėl svarbus yra ne tik formalus priemonių taikymas, bet ir turiningas tokių priemonių taikymo padarinių įvertinimas, tikslas, kurio siekiama.

2. Konstitucinę santvarką saugančios priemonės Lietuvos teisėje

Šioje dalyje nagrinėjamos Lietuvos konstitucinę santvarką ir demokratinį pagrindą saugančios konstitucinėje ir ordinarinėje teisėje nustatytos normos. Lietuvos teisėje vienareikšmiškai nėra išskirtos priemonės, sudarančios kovojančios demokratijos sudėtį, todėl aiškumo ir sistemos sudarymo tikslu straipsnyje normos bus išskirstytos pasinaudojant vokiečių teisės profesoriaus Markus Thiel įvestą „kovos klasterių" (angl. clusters of militancy) sistemos dalimi, aktualia padėčiai Lietuvoje[28]. Straipsnyje išskiriami suvaržymai politinei tautai piktnaudžiauti savo pilietinėmis teisėmis, t.y. normos, ribojančios pagrindines politines žmogaus teises nuo jų panaudojimo palaikant ekstremistines, totalitarines bei antivalstybines idėjas; ribojimai ir suvaržymai politinėms partijoms, skleidžiančioms antivalstybinę ir antidemokratinę retoriką; ribojimai valstybės institucijų pareigūnams, turintiems užtikrinti konstitucinės santvarkos vykdymą. Pažymėtina, kad Lietuvoje, skirtingai nei Karl Leowenstein[29] idėjose bei įvairių Europos valstybių kaip Vokietija[30], Austrija[31], Čekija[32] ir kt. praktikoje pagrindinės kovojančios demokratijos priemonės labiau pastebimos varžant asmenis, o ne politines partijas ir organizacijas – tai bus atskleista tolesnėse dalyse.

2.1. Priemonės, skirtos suvaržyti antivalstybines politines partijas

1937 metais, kai Karl Leowenstein suformulavo sąvoką „kovojanti demokratija", pagrindinė šios koncepcijos misija buvo demokratinės valstybės teisėje numatyti totalitarinių organizacijų iškilimą užkardančias normas[33].

---

[28] Tam tikri klasteriai kaip ypatingųjų padėčių reguliavimas turi sąsajų su neokovojančioje demokratijoje svarbia kova su terorizmu, kuri Lietuvos kontekste nėra labia aktuali. THIEL, Markus. Comparative aspects. Iš: THIEL, Markus(red.) (2016). *The ‚Militant Democracy' Principle in Modern Democracies*. Abingdon: Routledge, p. 401.

[29] LEOWENSTEIN, Karl. (1937). Militant Democracy and Fundamental Rights, I. *American Political Science Review*, 31(3), p. 417–432.

[30] Grundgesetz für die Bundesrepublik Deutschland. 1949 m. gegužės 23 d., *Bundesgesetzblatt Teil III*, 1949, 100-1.

[31] Bundesverfassungsgesetz über das Verbot der NSDAP. 1945 m. birželio 6 d., Staatsgesetzblatt für die Republik Österreich, 1945, 13/1945

[32] MAREŠ, Miroslav. Czech Militant Democracy in Action. Dissolution of the Workers' Party and the Wider Context of This Act. *East European Politics and Societies*, 26(1), p. 33-55.

[33] LEOWENSTEIN, Karl. (1937). Militant Democracy and Fundamental Rights, I. *American Political Science Review*, 31(3), p. 417–432.

Nepaisant to, Lietuvoje nei konstitucinė tradicija, nei ordinarinė teisė nenustato aiškių ribų politinėms partijoms. Tiesa, nors tiesioginio draudimo skelbti tam tikras idėjas politinės partijos neturi, Konstitucijos 35 straipsnio 1 dalis[34] numato, jog piliečių teisė vienytis į politines partijas ir asociacijas yra laiduojama tik tada, kai šių tikslai ir veikla nėra priešinga Konstitucijai ir įstatymams. Konstituciją aiškinant sistemiškai, kaip tai nuolat pabrėžia Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas[35], tai reikštų, jog politinės partijos ir asociacijos neturi teisės atstovauti idėjas, kurios pažeistų Lietuvos nepriklausomybę, demokratiją, respublikinę santvarką, skatintų kooperaciją su post-sovietinėmis sąjungomis ir organizacijomis.

Lietuvos Respublikos politinių partijų ir organizacijų įstatyme bei Lietuvos Respublikos rinkimų kodekse politinėms partijoms ir organizacijoms nėra nustatyti ribojimai kandidatuoti į renkamas pozicijas skleidžiant ekstremistines, totalitarines ar kitas antidemokratines ar antikonstitucines idėjas, nėra suformuotas joks normų institutas, kuris leistų varžyti politines partijas skleisti tokias idėjas, naudoti jas savo programose ar suformuotas aparatas, leidžiantis Lietuvos Respublikos Seimui ar Lietuvos Respublikos Konstituciniam Teismui uždrausti tokias partijas ar Vyriausiajai rinkimų komisijai(VRK) uždrausti tokioms partijoms dalyvauti tam tikruose rinkimuose, kaip tai yra padaryta minėtose kitose šalyse.

Nors bendro normatyvinio pagrindo nei Konstitucijoje, nei ordinarinėje teisėje tam nėra, Seime jau keletą metų įregistruotas projektas[36], siūlantis Lietuvos komunistų partiją (LKP) paskelbti nusikalstama organizacija ir tokiu būdu įtvirtinti tiesioginę priemonę kovai su totalitarine jėga, taip įtvirtinant vieną iš Karl Leowenstein idėjų Lietuvos teisinėje sistemoje.

Pažymėtina, jog nepriklausomybės aušroje buvo imtasi griežtų veiksmų prieš konstitucinei santvarkai prieštaraujančią Lietuvos komunistų partiją ant Sovietų Sąjungos komunistų partijos platformos, Lietuvos Respublikos Aukščiausios Tarybos nutarimu uždraudžiant jos veiklą[37]. Verta paminėti, kad šio nutarimo priėmimo metu dar negaliojo 1992 m. Konstitucija, todėl tikros konstitucinės santvarkos juo labiau nebuvo ir nutarimas yra panašesnis į po perversmo jaunos demokratijos naudojamas priemones nei trapios demokratijos sistemingai taikomą kovą prieš antikonstitucines jėgas.

---

[34] Lietuvos Respublikos Konstitucija. Lietuvos Respublikos piliečių priimta 1992 m. spalio 25 d. referendume. *Valstybės žinios*, 1992, 33-1014.

[35] Pavyzdžiui, Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 13 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 181-6708.

[36] Įstatymo dėl Lietuvos komunistų partijos veiklos vertinimo projektas. 2024 m. rugsėjo 26 d., XII-IP-2422(3).

[37] Lietuvos Respublikos Aukščiausios Tarybos nutarimas dėl LKP(SSKP) struktūrų veiklos Lietuvoje. 1991 m. rugpjūčio 22 d., I-1690. *Valstybės žinios*, 1991, 25-661.

2.2. Įpareigojimai asmenims ir asmenų grupėms, siekiantys apriboti piktnaudžiavimą asmeninėmis teisėmis

Lietuvoje būtent priemonės, ribojančios tam tikrus asmenis, piktnaudžiaujančius savo politinėmis teisėmis antikonstituciniais tikslais, yra labiausiai išvystyta kovojančios demokratijos priemonė. Lietuvos teisėje nustatytas normas galima išskirstyti į 2 grupes – įpareigojančias visus piliečius laikytis konstitucinės santvarkos ir nepiktnaudžiauti politinėmis teisėmis, kurios užtikrinamos per administracinę ar baudžiamąją teisę, bei priemonė, už piktnaudžiavimą numatanti politinių teisių atėmimą. Priemonės, atimančios būtent individualias teises kaip sankcija, šiuolaikinėje doktrinoje yra vertinamos gan neigiamai kaip smarkiai varžančios žmogaus teises[38], tačiau Lietuvoje tokia sankcija egzistuoja.

Visų pirma, įpareigojimas ginti esmines Konstitucines vertybes reiškiant savo įsitikinimus kyla iš Konstitucijos 25 straipsnio 3 ir 4 dalių, kuriose numatyta galimybė įstatymu riboti šią laisvę, jei tai būtina, inter alia, ginti konstitucinei santvarkai. 4 dalyje laisvė reikšti įsitikinimus ir skleisti informaciją apribojama įpareigojimu to nederinti su nusikalstamais veiksmais - tautinės, rasinės, religinės ar socialinės neapykantos, prievartos bei diskriminacijos kurstymu, šmeižtu ir dezinformacija.

Šių nuostatų-principų įgyvendinimas iš tiesų sėkmingai perkeltas į ordinarinę teisę. Tiek Lietuvos Respublikos susirinkimų įstatyme[39], tiek Lietuvos Respublikos visuomenės informavimo įstatyme[40] numatyta, kad visuomenės informavimo priemonėse skelbiant informaciją arba susirinkimo (pavienio asmens akcijos) metu draudžiama kurstyti pažeisti ar pažeisti konstitucinę tvarką, susirinkimų įstatyme draudžiant pažeisti pačią Konstituciją ar įstatymus, dorovės, geros moralės ar etikos normas, tuo tarpu visuomenės informavimo įstatyme neskelbtina informacija yra suformuluota šiek tiek konkrečiau kaip informacija, kuria skleidžiama dezinformacija, karo propaganda, kurstomas karas, raginama pažeisti Lietuvos suverenitetą – konstitucinę santvarką, nepriklausomybę ar teritorijos vientisumą. Ši nuostata taip pat yra svarbi tuo, kad apibrėžia, kas sudaro Lietuvos suverenitetą, o kartu ir svarbiausias konstitucines vertybes. Susirinkimų įstatyme taip pat yra norma, atitinkanti originalią Karl Loewenstein kovojančios demokratijos sąvoką[41] – draudimas susirinkimo metu demonstruoti totalitarinių nacistinės Vokietijos, SSRS bei Lietuvos SSR simboliką.[42]

---

[38] MULLER, Jan-Werner. One. Individual Militant Democracy. Iš: MALKOPOULOU, Anthoula ir KIRSCHNER, Alexander (sud.) (2019) Militant Democracy and its critics: Populism, parties, extremism. Edinburgh: Edinburgh University Press.

[39] Lietuvos Respublikos susirinkimų įstatymas. 1993 m. gruodžio 2 d., I-317. *Valstybės žinios*, 69-1291.

[40] Lietuvos Respublikos visuomenės informavimo įstatymas. 1996 m. liepos 2 d., I-1418. *Valstybės žinios*, 1996, 71-1706

[41] LEOWENSTEIN, Karl. (1937). Militant Democracy and Fundamental Rights, I. *American Political Science Review*, 31(3), p. 417–432.

[42] Lietuvos Respublikos susirinkimų įstatymas. 1993 m. gruodžio 2 d., I-317. *Valstybės žinios*, 1993, 69-1291.

Šiai susirinkimo įstatymo nuostatai paremti taip pat padeda Lietuvos Respublikos draudimo propaguoti totalitarinius, autoritarinius režimus ir jų ideologijas įstatymas, kurio paskirtis ir yra uždrausti totalitarinių ir autoritarinių režimų viešuose objektuose propagavimą, visuose viešuose objektuose uždraudžiant šių režimų simbolių ir režimui svarbių asmenų, įvykių ar datų įamžinimą ir atvaizdavimą[43].

Pastaruoju metu kylant vis daugiau iššūkių Lietuvos demokratiniam pamatui bei konstitucinei santvarkai, kuriuos sukelia pašalinės jėgos, Lietuvos teisėje atsiranda nuostatų, ribojančių asmenų teisę pasiekti tam tikrą ne Lietuvoje skleidžiamą informaciją, kuria nuteikinėjama prieš Lietuvos suverenitetą arba platinama dezinformacija. Tokio reguliavimo pavyzdys yra Visuomenės informavimo įstatymo 341 straipsnio 21 dalis[44], draudžianti retransliuoti ar platinti internete Rusijos Federacijos bei Baltarusijos Respublikos subjektų radijo, televizijos ar kitas programas, kai Nacionalinėje Saugumo Strategijoje šios valstybės nurodytos kaip keliančios grėsmę nacionaliniam saugumui. Toks reguliavimas kovojančios demokratijos kontekste taip pat yra neįprastas, nurodantis tam tikrų valstybių, o ne asmenų ar ideologinių grupių statusą kaip keliantį pavojų Lietuvos konstitucinei santvarkai, demokratijai ir nepriklausomybei.

Griežčiausia Lietuvoje numatyta asmens politinę valią ribojanti priemonė yra numatyta Lietuvos Respublikos pilietybės įstatymo 24 straipsnio 10 punkte[45], nurodanti, jog asmuo, kuris Lietuvos Respublikos pilietybę įgijo išimties tvarka, būdamas ir kitos valstybės pilietis, savo veiksmais kelia grėsmę Lietuvos Respublikos saugumo interesams, viešai reiškia palaikymą valstybei, keliančiai grėsmę Lietuvos Respublikos ir (ar) kitų Europos Sąjungos valstybių narių ir (ar) jų sąjungininkų saugumo interesams, pagal įstatymo 30 straipsnio 1 dalies 6 punkte nustatytą tvarką netenka pilietybės. Tokios nuostatos iš pirmo žvilgsnio šiek tiek peržengia kovojančios demokratijos ribas, tiek nustatytu reguliavimu, leidžiančiu asmeniui įvykdyti politinę žmogžudystę – atimti pilietybę, tiek atėmimo priežastimi, kuri tik dalinai susijusi su konstitucinės santvarkos išsaugojimu.

2.3. Įpareigojimai renkamiems ar institucijų pareigūnams, užtikrinantys jų pareigos ginti Konstituciją vykdymą

Šioje dalyje aptariamas „klasteris“ Lietuvos teisėje taip pat nėra itin plačiai išvystytas. Kaip ir normų, įpareigojančių visus piliečius ar jų grupes ir ribojančių jų teises atveju, galima išskirti įpareigojančias priemones, užtikrinamas baudžiamąja, draus-

---

[43] Lietuvos Respublikos draudimo propaguoti totalitarinius, autoritarinius režimus ir jų ideologijas įstatymas. 2022 m. gruodžio 13 d., XIV-1679. TAR, 2022, 26371.

[44] Lietuvos Respublikos visuomenės informavimo įstatymas. 1996 m. liepos 2 d., I-1418. *Valstybės žinios*, 1996, 71-1706

[45] Lietuvos Respublikos pilietybės įstatymas. 2010 m. gruodžio 2 d., XI-1196. *Valstybės žinios*, 2010, 144-7361.

mine ar administracine tvarka, bei vieną priemonę-sankciją asmenims, atimančią tam tikras pilietines teises, susijusias su eitomis pareigomis.

Konstitucijoje yra numatyti apribojimai asmenims, kurie piktnaudžiavo savo politinėmis teisėmis antikonstituciniais tikslais jau išrinkti į renkamą poziciją. Konstitucijoje tai įtvirtinta per apkaltos institutą. Praktikoje tarp veiksmų, už kuriuos asmeniui buvo iškelta apkalta, buvo ir situacijų, siejamų su kovojančiąja demokratija, t.y. smurto prieš mažumas kurstymas ir diskriminacinė retorika[46] bei žala valstybės institucijų autoritetui, privačių interesų virš valstybės iškėlimas[47]. Pastebėtina, kad neįtvirtinus tokios galimybės platesniam asmenų ratui, aktyvios rinkimų teisės potencialų atėmimą už šiurkštų piktnaudžiavimą savo politinėmis teisėmis galima ganėtinai lengvai apeiti.

Viena iš tradicinių kovojančios demokratijos priemonių, įtvirtintų ir Lietuvos teisėje, yra draudimas svarbiausiems valstybės pareigūnams būti politinių partijų nariais, taip siekiant užtikrinti, kad šie sieks išlaikyti Lietuvos konstitucinę santvarką ir svarbiausias konstitucines vertybes, o ne savo prielankumo savo partijose. Svarbiausi tokie ribojimai numatyti pačioje Konstitucijoje, 83 straipsnio 2 dalyje, 104 straipsnio 3 dalyje bei 113 straipsnio 2 dalyje, numatančiose draudimą būti politinių organizacijų nariais atitinkamai Prezidentui, Konstitucinio Teismo teisėjams bei teismų teisėjams.[48] Panašus, bet ne toks griežtas politinio neutralumo reikalavimas keliamas ir kitiems pareigūnams Valstybės tarnybos įstatymo 4 straipsnio 1 dalies 11 punkte[49].

Apibendrinant, Lietuvos teisėje numatyti įpareigojimai ir ribojimai institucijų pareigūnams bei renkamiems politikams iš esmės atitinka Europos demokratijose ir doktrinoje minimas priemones. Galima teigti, jog būtent šiame „klasteryje“ dar konstitucinės santvarkos kūrimo laikotarpiu buvo nustatyti sėkmingi barjerai, leidžiantys atriboti totalitaristinius režimus gerbiančius ar antikonstitucines idėjas palaikančius asmenis nuo svarbiausių šalies postų, nors vietos sistemos tobulinimui taip pat yra.

Išvados

Kovojančios demokratijos koncepcija, nuo originaliai 1937 metais pasiūlytos Karl Loewenstein sampratos, patyrė esminius pokyčius, išsiplėtojo. Manytina, kad šios koncepcijos rafinavimas dar nėra pasibaigęs, demokratijoms susiduriant su vis naujais iššūkiais. Tuo pačiu, demokratijos reaguoja į iššūkius vis naujomis priemonėmis (neokovojančios demokratijos koncepcija kaip moderniausias tokio pobūdžio nor-

---

46 Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2024 m. balandžio 25 d. išvada. TAR, 7601.

47 Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2004 m. kovo 31 d. išvada. *Valstybės žinios*, 49-1600.

48 Lietuvos Respublikos Konstitucija. Lietuvos Respublikos piliečių priimta 1992 m. spalio 25 d. referendume. *Valstybės žinios*, 1992, 33-1014.

49 Lietuvos Respublikos valstybės tarnybos įstatymas. 1999 m. liepos 8 d., VIII-1316. *Valstybės žinios*, 1999, 66-2130.

matyvinis bandymas). Pastebėtina, kad antidemokratinės valstybės taipogi naudojasi kovojančios demokratijos priemonėmis, siekdamos apriboti suverenios tautos galias (kvazikovojančios demokratijos koncepcija).

Lietuvoje yra arsenalas normų, galimų priskirti kovojančios demokratijos priemonėms. Lietuvoje egzistuojantis kovojančios demokratijos priemonių paketas ankstyvuoju nepriklausomybės laikotarpiu kildinamas iš Konstitucijos nuostatų. Nepaisant apkaltos, didžioji dalis priemonių, tokių kaip priesaikos ar laisvių ribojimai, aiškiai yra nustatytos ordinarinėje teisėje, nors kyla iš konstitucinių nuorodų, pavyzdžiui, 25 ir 26 straipsnių. Šios normos pagrinde yra individualios, nutaikytos į kiekvieną asmenį, tačiau taip pat galima pastebėti švelnius ribojimus politinėms partijoms rinkiminės kampanijos metu, aiškius įpareigojimus valstybės pareigūnams, turintiems ginti konstitucinę santvarką. Nepaisant to, pagrindinės priemonės numatytos įstatymuose, kuriais ribojamos kiekvieno piliečio asociacijos, susirinkimų, žodžio laisvė. Taip pat egzistuoja normos, siekiančios apriboti totalitaristinių idėjų sklaidą ir šių režimų veiklos Lietuvoje atminimą, siekiant išvengti galimo kylančio palaikymo komunistinei ir nacistinei santvarkai.

Nors, kaip minėta, pirmaisiais valstybės gyvavimo metais nuostatos, priskirtinos kovojančiai demokratijai, buvo sistemiškai siejamos su Konstitucija, pastaraisiais metais numatytos ar kai kurios siūlomos priemonės yra šiek tiek siaurai suprantamos ir įstatymų leidėjo tiesiogiai nesusiejamos su svarbiausiomis Konstitucinėmis vertybėmis. Lietuvoje taip pat trūksta aiškios priemonių sistemos, dabartinėje situacijoje skirtingas priemones užtikrina vis skirtinga institucija, o tai sukelia tiek skirtingą politikų ar pareigūnų vertinimą taikant normas, tiek ir pavojų dėl antikonstituciškai nusiteikusių asmenų tam tikrose institucijose. Galima teigti, jog pastaraisiais metais dėl vis plačiau kylančių grėsmių, Lietuva po truputį slenkasi nuo procedūrinio iki materialinio demokratijos modelio, tačiau kol kas numatyti ribojimai vis dar yra gerokai švelnesni ir atviresni antikonstitucinėms jėgoms nei kitose centrinės Europos valstybėse.

Literatūra

Norminiai teisės aktai

Lietuvos norminiai teisės aktai

Lietuvos Respublikos Konstitucija. Lietuvos Respublikos piliečių priimta 1992 m. spalio 25 d. referendume. Valstybės žinios, 1992, 33-1014.

Lietuvos Respublikos susirinkimų įstatymas. 1993 m. gruodžio 2 d., I-317. Valstybės žinios, 69-1291.

Lietuvos Respublikos visuomenės informavimo įstatymas. 1996 m. liepos 2 d., I-1418. Valstybės žinios, 1996, 71-1706

Lietuvos Respublikos valstybės tarnybos įstatymas. 1999 m. liepos 8 d., VIII-1316. Valstybės žinios, 1999, 66-2130.

Lietuvos Respublikos nacionaliniam saugumui užtikrinti svarbių objektų apsaugos įstatymas. 2002 m. spalio 10 d., IX-1132. Valstybės žinios, 2002, 103-4604.

Lietuvos Respublikos pilietybės įstatymas. 2010 m. gruodžio 2 d., XI-1196. Valstybės žinios, 2010, 144-7361.
Lietuvos Respublikos vidaus tarnybos statutas. 2018 m. birželio 29 d., XIII-1381. TAR, 2018, 12049.
Lietuvos Respublikos rinkimų kodeksas. 2022 m. liepos 19 d., XIV-1381. TAR, 2022, 15851.
Lietuvos Respublikos draudimo propaguoti totalitarinius, autoritarinius režimus ir jų ideologijas įstatymas. 2022 m. gruodžio 13 d., XIV-1679. TAR, 2022, 26371.
Lietuvos Respublikos Aukščiausios Tarybos nutarimas dėl LKP(SSKP) struktūrų veiklos Lietuvoje. 1991 m. rugpjūčio 22 d., I-1690. Valstybės žinios, 1991, 25-661.

Užsienio valstybių norminiai teisės aktai

Grundgesetz für die Bundesrepublik Deutschland. 1949 m. gegužės 23 d., Bundesgesetzblatt Teil III, 1949, 100-1.
Bundesverfassungsgesetz über das Verbot der NSDAP. 1945 m. birželio 6 d., Staatsgesetzblatt für die Republik Österreich, 1945, 13/1945.
State of New York Election Law. 1971 m. birželio 1 d., New York Consolidated Laws.

Specialioji literatūra

ACCETTI, Carlo Invernizzi ir ZUCKERMAN, Ian (2017). What's Wrong with Militant Democracy? Political Studies. 65(IS), p. 182-199. DOI: 10.1177/0032321715614849.
BIELIAUSKAITĖ, Jolanta ir ŠLAPKAUSKAS, Vytautas. Lithuania: Between liberal democracy and weak neo-miliant democracy. Iš: RAK, Joanna ir BÄCKER, Roman (2022). Neo-militant Democracies in Post-communist Member States of the European Union. DOI: 10.4324/9781003245162.
IJABS, Ivars (2016). After the Referendum: Militant Democracy and Nation-Building in Latvia. East European Politics and Societies and Cultures. 30(2), p. 288–314. DOI: 10.1177/0888325415593630.
JUHÁSZ, Krisztina (2024). European Union defensive democracy's responses to disinformation. Journal of Contemporary European Studies. 32(4), p. 1075–1094, DOI: 10.1080/14782804.2024.2317275.
LEOWENSTEIN, Karl (1937). Militant Democracy and Fundamental Rights, I. American Political Science Review, 31(3), p. 417–432.
LEOWENSTEIN, Karl (1937). Militant Democracy and Fundamental Rights, II. American Political Science Review, 31(4), p. 638–658.
MALKOPOULOU, Anthoula ir NORMAN, Ludvig (2018). Three Models of Democratic Self-Defence: Militant Democracy and Its Alternatives. Political Studies, 66(2), p. 442–458. DOI: 10.1177/0032321717723504.
MALKOPOULOU, Anthoula. Introduction. Iš: MALKOPOULOU, Anthoula ir KIRSCHNER, Alexander (sud.) (2019) Militant Democracy and its critics: Populism, parties, extremism. Edinburgh: Edinburgh University Press.
MAREŠ, Miroslav. Czech Militant Democracy in Action. Dissolution of the Workers' Party and the Wider Context of This Act. East European Politics and Societies, 26(1), p. 33-55.

MINKENBERG, Michael (2006). Repression and reaction: militant democracy and the radical right in Germany and France. Patterns of Prejudice. 40(1), p. 25-44 [interaktyvus]. https://doi.org/10.1080/00313220500482662.
MURAUSKAS, Donatas (2025). Defending Democracy or Subverting Rights? The Role of 'Militant Democracy' in Baltic States Cases before the ECtHR. European Yearbook on Human Rights 2025, 2, p. 279-306 [interaktyvus]. https://doi.org/10.1163/9789004751026_012.
MÜLLER, Jan-Werner (2016). Protecting Popular Self-Government from the People? New Normative Perspectives on Militant Democracy. Annual Review of Political Science. 19, p. 249–265. DOI: 10.1146/annurev-polisci-043014-124054.
MÜLLER, Jan-Werner. One. Individual Militant Democracy. Iš: MALKOPOULOU, Anthoula ir KIRSCHNER, Alexander (sud.) (2019) Militant Democracy and its critics: Populism, parties, extremism. Edinburgh: Edinburgh University Press.
RAK, Joanna ir BÄCKER, Roman. Theorising Struggles Between Neo-militant Democracies and Their Enemies. Iš: RAK, Joanna ir BÄCKER, Roman (2022). Neo-militant Democracies in Post-communist Member States of the European Union. DOI: 10.4324/9781003245162.
REZMER-PŁOTKA, Kamila (2020). Restrictions of Freedom of Press as an Indicator of Neo-Militant Democracy in Lithuania. Polish Political Science Yearbook, 49(4), p. 204-210 [interaktyvus] https://doi.org/10.15804/ppsy2020412.
SKRZYPEK, Maciej (2022). Ineffective means of militant democracy as factors in creating and consolidating dysfunctional democracies: evidence from the experience of post-communist states. Zeitschrift für Vergleichende Politikwissenschaft. 16, p. 247-264 [interaktyvus]. https://doi.org/10.1007/s12286-022-00533-9.
THIEL, Markus. Comparative aspects. Iš: THIEL, Markus(red.) (2016). The 'Militant Democracy' Principle in Modern Democracies. Abingdon: Routledge, p. 401.

Teismų praktika

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2004 m. kovo 31 d. išvada. Valstybės žinios, 49-1600.
Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 13 d. nutarimas. Valstybės žinios, 181-6708.
Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2024 m. balandžio 25 d. išvada. TAR, 7601.

Kiti šaltiniai

Informaciniai leidiniai

Lietuvos Respublikos valstybės saugumo departamentas ir Antrasis operatyvinių tarnybų departamentas prie Krašto apsaugos ministerijos (2025). Grėsmių nacionaliniam saugumui vertinimas [interaktyvus]. https://www.vsd.lt/wp-content/uploads/2025/03/2025-LT.pdf

Travaux préparatoires

Įstatymo dėl Lietuvos komunistų partijos veiklos vertinimo projektas. 2024 m. rugsėjo 26 d., XIIIP-2422(3).
ULBINAITĖ, Daiva (2025-11-10). Įstatymų pataisų paketas kovai su dezinformacija. Stipresni ginklai šalies informacinei sistemai. [interaktyvus] https://www.lrs.lt/sip/getFile3?p_fid=116645

https://doi.org/10.15388/TMP.2026.13

Lietuvoje dirbančių Ukrainos karo pabėgėlių teisinė padėtis

Sigitas Bočkus, Žaneta Meškytė

Vilniaus universiteto Teisės fakulteto
IV kurso studentai
Saulėtekio al. 9, I rūmai, LT-10222 Vilnius
El. paštas: sigitas.bockus@tf.stud.vu.lt; zaneta.meskyte@tf.stud.vu.lt

Mokslinio straipsnio akademinis kuratorius prof. dr. Tomas Davulis
El. paštas: tomas.davulis@tf.vu.lt

Anotacija. *Šiame straipsnyje nagrinėjama į Lietuvą dėl Rusijos Federacijos karinės agresijos prieš Ukrainą atvykusių darbuotojų teisinė padėtis. Aptariamas jų atvykimo ir buvimo Lietuvos Respublikoje teisinis pagrindas, išskiriant laikinosios apsaugos suteikimą Europos Sąjungoje. Analizuojamos atvykusiems darbingo amžiaus ukrainiečiams taikytos lengvatos ir kilę teisiniai iššūkiai. Taip pat aptariamas Europos Sąjungos valstybių koordinuotas požiūris dėl laipsniško laikinosios apsaugos suteikimo ukrainiečiams atsisakymo.*

Pagrindiniai žodžiai: *Ukrainos karo pabėgėliai, laikinoji apsauga, darbuotojai, integracija, lengvatos, teisinė padėtis.*

The Legal Status of Ukrainian War Refugees Working in Lithuania

Annotation. *This article examines the legal status of employees who arrived in Lithuania as a result of the military aggression of the Russian Federation against Ukraine. It discusses the legal ground for their entry into and residence in the Republic of Lithuania, with particular emphasis on the granting of temporary protection within the European Union. The article analyses the benefits applied to working-age Ukrainian nationals and the legal challenges that have arisen. It also addresses the coordinated approach of members of the European Union towards the gradual withdrawal of temporary protection granted to Ukrainian nationals.*

Key words: *Ukrainian war refugees, temporary protection, employees, integration, benefits, legal status.*

Įvadas

Temos aktualumas ir originalumas. Rusijos Federacijos kariniai veiksmai prieš Ukrainą, pradėti 2022 m. vasario 24 d., sukėlė didžiausią pabėgėlių krizę Europoje nuo Antrojo pasaulinio karo laikų, kai milijonai žmonių buvo priversti ieškoti prie-

Copyright © Sigitas Bočkus, Žaneta Meškytė, 2026. Published by Vilnius University Press.
This is an Open Access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License (CC BY), which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original author and source are credited.

globsčio Europos Sąjungos (toliau – Sąjungos) valstybėse narėse. Reaguodama į šią krizę, Sąjunga nedelsiant ėmėsi teisinių instrumentų pabėgėlių krizei valdyti, aktyvuodama laikinosios apsaugos direktyvą[1].

Kadangi didžiausią dalį atvykusių Ukrainos karo pabėgėlių[2] sudarė darbingo amžiaus asmenys, Lietuva, kaip ir kitos Sąjungos narės, siekė jų integracijos į darbo rinką, taikydama įvairias teisines priemones ir kitokias iniciatyvas, kuriomis buvo sukuriama palanki teisinė aplinka darbuotojams. Nepaisant pastangų, gausiai atvykę asmenys susidūrė su tam tikrais iššūkiais.

Darbo aktualumas grindžiamas siekiu atskleisti nuo karo pradžios iki dabar susiklosčiusią iš Ukrainos atvykusių darbuotojų teisinę padėtį Lietuvoje.

Šio darbo objektas – iš Ukrainos dėl karo atvykusių darbuotojų teisinė padėtis Lietuvos Respublikoje.

Siekiant užsibrėžto darbo tikslo – išanalizuoti Sąjungos laikinosios apsaugos mechanizmo taikymą iš Ukrainos dėl karo atvykusiems darbuotojams Lietuvos teisinėje sistemoje, atskleidžiant jų teisinę padėtį bei integracijos į darbo rinką ypatumus – keliami tokie uždaviniai:

- Atskleisti Sąjungos Direktyvos ukrainiečiams perkėlimo ir įgyvendinimo į Lietuvos teisinę sistemą aspektus;
- Aptarti atvykusių ukrainiečių darbuotojų teisinę padėtį, įvardijant kilusius iššūkius;
- Nurodyti taikytas lengvatas ir socialinę bei ekonominę integraciją užtikrinančias priemones;
- Įvertinti Sąjungos rekomendacijos[3] reikšmę ukrainiečių darbuotojų teisinės padėties pokyčiams po laikinosios apsaugos taikymo pabaigos.

Darbe taikyti šie metodai: sisteminis, loginis, analizės, lyginamasis ir teleologinis. Taikant sisteminį metodą, susietos įvairiuose teisės aktuose įtvirtintos nuostatos, loginis metodas naudotas teisės normų turinio tyrimui bei darbe formuluojant išvadas ir apibendrinimus. Analizės metodas taikytas nagrinėjant ir vertinant darbui reikšmingus statistinius duomenis, lyginamasis metodas taikytas palyginti kitų valstybių, priėmusių ukrainiečius, taikomą teisinį reguliavimą, kylančius teisinius iššūkius ir numatytas pagalbos priemones, o teleologinis metodas pasitelktas atskleisti kam, kokiu tikslu ir ko siekiant buvo priimti kai kurių teisės aktų pakeitimai.

---

[1] Šiame moksliniame straipsnyje 2001 m. liepos 20 d. Tarybos direktyva 2001/55/EB dėl minimalių normų, suteikiant perkeltiesiems asmenims laikiną apsaugą esant masiniam srautui, ir dėl priemonių, skatinančių valstybių narių tarpusavio pastangų priimant tokius asmenis ir atsakant už tokio veiksmo padarinius pusiausvyrą. OL L 212, 2001, p. 12 – 23, toliau apibūdinama terminu „Direktyva“.

[2] Nors ne visi asmenys, pasitraukę iš Ukrainos dėl Rusijos Federacijos karinių veiksmų Ukrainoje (įskaitant karo pabėgėlius) yra Ukrainos piliečiai, šiame moksliniame straipsnyje, siekiant terminologinio nuoseklumo, ši asmenų grupė toliau apibūdinama terminu „ukrainiečiai“.

[3] Šiame moksliniame straipsnyje 2025 m. rugsėjo 16 d. Tarybos rekomendacija C/2025/5129 dėl koordinuoto požiūrio į perėjimą prie laikinosios perkeltųjų asmenų iš Ukrainos apsaugos atsisakymo. OL C, 2025, toliau apibūdinama terminu „Rekomendacija“.

Ištyrimo laipsnis. Lietuvos teisės doktrinoje kol kas nėra susiformavusi išsami ir nuosekli analizė, skirta ukrainiečių darbuotojų teisinei padėčiai Lietuvoje aptarti. Tačiau politiniu lygmeniu nuo pat karo pradžios buvo gausu diskusijų dėl ukrainiečių teisinės padėties priimančiose valstybėse, taip pat atliktos įvairios apklausos.

Literatūros apžvalga. Darbe remtasi Sąjungos ir Lietuvos Respublikos (toliau – LR) teisės aktais, moksline literatūra, teismų praktika, LR ministerijų skelbiama informacija, žiniasklaidos priemonių publikacijomis ir statistiniais duomenimis. Bene svarbiausi šaltiniai buvo Sąjungos Direktyva, jos įgyvendinamieji sprendimai bei Direktyvą perkeliantys ir įgyvendinantys teisės aktai Lietuvoje. Taip pat remtasi užsienio žiniasklaidos priemonių publikacijomis, kurios padėjo iliustruoti Lietuvoje viešojoje erdvėje ne taip plačiai aptartas, tačiau taikytas teisines priemones atvykusiems darbuotojams ir kilusius iššūkius.

Laikinosios apsaugos Europos Sąjungoje suteikimas ukrainiečiams ir jos įgyvendinimas Lietuvoje

Dėl Rusijos invazijos į Ukrainą milijonai žmonių buvo priversti palikti savo namus ir ieškoti prieglobsčio Sąjungoje ir kaimyninėse šalyse. 2022 m. kovo mėn. Sąjunga aktyvavo Direktyvą – ekstremaliajai situacijai skirtą sistemą, kuri yra naudojama išimtinėmis masinio asmenų antplūdžio aplinkybėmis, siekiant nedelsiant suteikti kolektyvinę apsaugą perkeltiesiems asmenims ir sumažinti Sąjungos šalių nacionalinėms prieglobsčio sistemoms tenkantį spaudimą[4]. Sąjungos Direktyva buvo priimta 2001 m., po to, kai dėl ginkluotų konfliktų Vakarų Balkanuose Europoje vyko didelio masto asmenų judėjimas, visų pirma, iš Bosnijos ir Hercegovinos bei Kosovo[5]. Sąjungos Direktyva yra Sutarties dėl Europos Sąjungos veikimo (toliau – SESV) kompetencijos normų pagrindu išleistas Sąjungos institucijų teisės aktas. Pagal SESV sutarties 288 (buv. 249) straipsnį, kiekvienai valstybei narei, kuriai ji yra skirta, Direktyva yra privaloma siekiamo tikslo atžvilgiu, tačiau nacionalinės valdžios institucijoms leidžiama pasirinkti jos įgyvendinimo formas ir būdus[6]. Tam, kad Direktyvos tikslai būtų įgyvendinti, paprastai yra reikalingas nacionalinis teisės perkėlimo aktas. Kas, kokiu būdu ir kaip atlieka perkėlimą ir yra už tai atsakingas, sprendžiama pagal atitinkamas valstybės narės konstitucinės teisės normas. Direktyvos perkėlimo aktai gali būti trijų valstybinių valdžių teisėkūros aktai: įstatymų leidėjo leidžiami įstatymai, vykdomosios valdžios leidžiami administraciniai teisės

---

4 Europos Vadovų Taryba (2024-01-24). *Pabėgėliai iš Ukrainos Europos Sąjungoje*. [interaktyvus]. https://www.consilium.europa.eu/lt/infographics/ukraine-refugees-eu/.

5 Europos Vadovų Taryba (n.d.). *Kaip ES padeda pabėgėliams iš Ukrainos*. [interaktyvus]. https://www.consilium.europa.eu/lt/policies/refugee-inflow-from-ukraine/.

6 Europos Sąjungos 2007 m. gruodžio 13 d. Sutarties dėl Europos Sąjungos veikimo suvestinė redakcija. OL C 202, 2016, p. 1 – 388.

aktai ir teismų praktika[7]. Lietuvoje Direktyva buvo perkelta vykdomosios valdžios aktu – LR Vyriausybė 2022 m. kovo 16 d. priėmė nutarimą Nr. 224 „Dėl laikinosios apsaugos Lietuvos Respublikoje užsieniečiams suteikimo“. Toliau pateikiamos Direktyvos nuostatos leidžia tiksliai identifikuoti teisinį pagrindą, kuriuo grindžiamas laikinosios apsaugos suteikimas ukrainiečiams.

Direktyvos preambulėje pabrėžiama, kad bendrosios prieglobsčio politikos, įskaitant bendrąsias Europos priemones dėl prieglobsčio, rengimas yra Sąjungos tikslo nuosekliai kurti laisvės, saugumo ir teisingumo erdvę, atvirą tiems, kurie dėl aplinkybių priversti teisėtai ieškoti apsaugos Sąjungoje, dalis. Esant masiniam perkeltųjų asmenų srautui, būtina nustatyti laikinos apsaugos suteikimo minimalias normas ir imtis priemonių skatinti valstybių narių tarpusavio pastangų priimant perkeltuosius asmenis ir atsakant už tokio veiksmo padarinius pusiausvyrą. Ar yra perkeltųjų asmenų masinis srautas, nustatoma pagal Tarybos sprendimą, priimtą kvalifikuota balsų dauguma Komisijos pasiūlymu[8]. Siekiant nustatyti, kam konkrečiai taikomas Tarybos sprendimu aktyvuojamas laikinosios apsaugos mechanizmas, būtina remtis Direktyvoje apibrėžta perkeltųjų asmenų sąvoka[9]. Direktyvos 25 straipsnyje įtvirtinta, kad valstybės narės tokius asmenis, kuriems gali būti suteikta laikina apsauga, priima vadovaudamosi Bendrijos solidarumo dvasia[10].

2022 m. kovo 4 d. Sąjungos Taryba priėmė įgyvendinimo sprendimą (ES) 2022/382, kuriuo pagal Direktyvos 5 straipsnį nustatoma, kad iš Ukrainos yra perkeltųjų asmenų masinis srautas ir pradedama taikyti laikinoji apsauga. Sąjungos sprendimai – administracinio pobūdžio teisės aktai. Pagal SESV 288 straipsnį (buv. 249) sprendimai yra privalomi tiems, kam jie yra skirti[11]. Sprendimai gali būti skir-

---

7 DAVULIS, Tomas (2004). *DARBO TEISĖ: Europos Sąjunga ir Lietuva.* Vilnius: Teisinės informacijos centras, p. 134.

8 Tarybos 2001 m. liepos 20 d. direktyva 2001/55/EB dėl minimalių normų, suteikiant perkeltiesiems asmenims laikiną apsaugą esant masiniam srautui, ir dėl priemonių, skatinančių valstybių narių tarpusavio pastangų priimant tokius asmenis ir atsakant už tokio veiksmo padarinius pusiausvyrą. OL L 212, 2001, p. 12 – 23.

9 „Perkeltieji asmenys“ – trečiosios šalies piliečiai arba asmenys be pilietybės, buvę priversti palikti savo kilmės šalį ar regioną arba evakuoti iš jų pirmiausia atsiliepiant į tarptautinių organizacijų prašymą ir negalintys saugiai ilgam laikui grįžti dėl sąlygų, susiklosčiusių toje šalyje, kuriai gali būti taikomas Ženevos konvencijos 1A straipsnis arba kiti tarptautinę apsaugą suteikiantys tarptautiniai ar nacionaliniai dokumentai, pirmiausia: i) asmenys, kurie pabėgo iš ginkluoto konflikto vietų arba vietų, kur vyrauja smurtas; ii) asmenys, kuriems kilo didelis pavojus, kad jų žmogaus teisės bus sistemingai arba apskritai pažeidinėjamos, arba kurie jau dėl to nukentėjo.

10 Tarybos 2001 m. liepos 20 d. direktyva 2001/55/EB dėl minimalių normų, suteikiant perkeltiesiems asmenims laikiną apsaugą esant masiniam srautui, ir dėl priemonių, skatinančių valstybių narių tarpusavio pastangų priimant tokius asmenis ir atsakant už tokio veiksmo padarinius pusiausvyrą. OL L 212, 2001, p. 12 – 23.

11 Europos Sąjungos 2007 m. gruodžio 13 d. Sutarties dėl Europos Sąjungos veikimo suvestinė redakcija. OL C 202, 2016, p. 1 – 388.

ti tiek atskiriems juose nurodytiems asmenims ar jų grupėms, tiek ir valstybėms narėms[12]. Tai patvirtina ir minėto Sąjungos Tarybos sprendimo (ES) 2022/382 2 straipsnis, kuriame aiškiai nurodomi asmenys, kuriems yra suteikiama laikinoji apsauga. Sprendimo preambulėje pažymima, kad 2022 m. vasario 24 d. Rusijos ginkluotosios pajėgos keliose vietose iš Rusijos Federacijos, Baltarusijos ir Ukrainos Vyriausybės nekontroliuojamų teritorijų pradėjo plataus masto invaziją į Ukrainą, todėl didelės Ukrainos teritorijos dalys šiuo metu yra ginkluoto konflikto zonos, iš jų pabėgo ar bėga tūkstančiai gyventojų. Sąjunga išreiškė (ir tęs) tvirtą paramą Ukrainai ir jos piliečiams, susiduriantiems su precedento neturinčia Rusijos Federacijos karine agresija. Šis sprendimas yra Sąjungos atsako į migracijos spaudimą, kurį sukėlė Rusijos karinė invazija į Ukrainą, dalis. Pagal sprendimo preambulės 16 dalį, šioje situacijoje tinkamiausia priemonė yra būtent laikinoji apsauga, kadangi atsižvelgiant į ypatingą ir išskirtinę padėtį, įskaitant Rusijos Federacijos karinę invaziją į Ukrainą ir masinio perkeltųjų asmenų srauto mastą, taikant laikinąją apsaugą turėtų būti galima sudaryti sąlygas perkeltiesiems asmenims visoje Sąjungoje naudotis suderintomis teisėmis, suteikiančiomis tinkamo lygio apsaugą. Numatoma, kad laikinosios apsaugos suteikimas būtų naudingas ir valstybėms narėms, nes dėl teisių, susijusių su laikinąja apsauga, perkeltiesiems asmenims sumažėja poreikis nedelsiant prašyti tarptautinės apsaugos, todėl sumažėja pavojus, kad jų prieglobsčio sistemos bus pernelyg apkrautos, nes dėl skubėti verčiančios padėties būtų taikoma kuo mažiau formalumų[13]. Sąjungos normos sudarė teisinį pagrindą valstybių narių nacionaliniam reguliavimui, todėl LR Vyriausybė, vadovaudamasi LR įstatymo „Dėl užsieniečių teisinės padėties“ (toliau – UTPĮ) 92 straipsnio 1 ir 2 dalimis, 94 straipsnio 5 dalies 4 punktu ir atsižvelgdama į Tarybos įgyvendinimo sprendimą 2022 m. kovo 16 d. priėmė nutarimą, kuriuo suteikiama laikinoji apsauga Lietuvoje iš Ukrainos dėl karo į Lietuvą pasitraukusiems asmenims[14]. Vyriausybė priimtu nutarimu iš esmės aktyvavo UTPĮ taikymą iš Ukrainos dėl karo į Lietuvą pasitraukusiems asmenims.

Direktyvoje nustatyta, kad laikinosios apsaugos pradinė trukmė turėtų būti vieneri metai. Tarybos įgyvendinimo sprendimas (ES) 2022/3821, kuriuo laikinoji apsauga ir buvo suteikta vieneriems metams, vėliau buvo pratęstas Tarybos įgyvendinimo sprendi-

---

12 DAVULIS, Tomas (2004). *DARBO TEISĖ: Europos Sąjunga ir Lietuva.* Vilnius: Teisinės informacijos centras, p. 160.

13 Tarybos 2022 m. kovo 4 d. įgyvendinimo sprendimas 2022/382 kuriuo pagal Direktyvos 2001/55/EB 5 straipsnį nustatoma, kad iš Ukrainos yra perkeltųjų asmenų masinis srautas, ir pradedama taikyti laikinoji apsauga. OL L 71, 2022, p. 1 – 6.

14 Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2022 m. kovo 16 d. nutarimas Nr. 224 „Dėl laikinosios apsaugos Lietuvos Respublikoje užsieniečiams suteikimo“. TAR, Nr. 4886.

mais (ES) 2023/2409[15], (ES) 2024/1836[16] bei (ES) 2025/1460[17]. Dėl to, atitinkamai įgyvendinant šiuos sprendimus Lietuvoje Vyriausybės nutarimu Nr. 224, laikinoji apsauga tikslinei asmenų grupei buvo suteikta vieneriems metams – nuo 2022 m. kovo 4 d. iki 2023 m. kovo 4 d., o vėliau dėl laikinosios apsaugos taikymo pratęsimo buvo priimti teisės akto pakeitimai. Galiojančioje suvestinėje Vyriausybės nutarimo Nr. 224 redakcijoje nustatyta, kad apsauga Lietuvoje ukrainiečiams teikiama iki 2027 m kovo 4 d[18].

Nors Direktyva nebuvo suaktyvinta ir perkelta nacionaliniu lygmeniu pačiomis pirmosiomis karinės invazijos dienomis, tačiau nuo pat karo pradžios iki Direktyvos aktyvavimo, teisinio neapibrėžtumo šalyje nebuvo. Lietuva, kaip ir kitos Sąjungos valstybės narės, turėjo reaguoti nedelsiant ir veikti esamo teisinio režimo ribose, priimant skubius sprendimus. Tai buvo neišvengiama, nes alternatyvos faktiškai neegzistavo – pirmieji karo pabėgėliai iš Ukrainos į Lietuvą atvyko 2022 m. vasario 26 d., praėjus vos 2 dienoms nuo karo pradžios[19]. Vasario 27 d. įsigaliojo LR Vidaus reikalų ministro (toliau – VRM) įsakymas „Dėl užsieniečių, pasitraukusių iš Ukrainos dėl Rusijos Federacijos karinių veiksmų Ukrainoje, registracijos centrų veiklos ir šių užsieniečių apgyvendinimo“.[20] Šiuo teisės aktu ministerija iš esmės prisiėmė pagrindinės institucijos, koordinuojančios ukrainiečių priėmimą Lietuvoje, vaidmenį, o kartu nustatė ir kitų valstybės institucijų atsakomybes ukrainiečių priėmimo ir integracijos procesuose[21]. Vasario 28 d. buvo priimtas VRM įsakymas Nr. 1V-145 “Dėl nacionalinių vizų, leidimų laikinai gyventi Lietuvos Respublikoje, užsieniečio registracijos pažymėjimų išdavimo, užsieniečių teisės dirbti Lietuvos Respublikoje ir sveikatos priežiūros paslaugų“[22], kuriame buvo numatytos palengvintos atvykimo,

---

15 Tarybos 2023 m. spalio 19 d. įgyvendinimo sprendimas 2023/2409 kuriuo pratęsiama Įgyvendinimo sprendimo 2022/382 nustatyta laikinoji apsauga. OL L, 2023.

16 Tarybos 2024 m. birželio 25 d. įgyvendinimo sprendimas 2024/1836 kuriuo pratęsiama Įgyvendinimo sprendimu 2022/382 nustatyta laikinoji apsauga. OL L, 2024.

17 Tarybos 2025 m. liepos 15 d. įgyvendinimo sprendimas 2025/1460 kuriuo pratęsiama Įgyvendinimo sprendimu 2022/382 nustatyta laikinoji apsauga. OL L, 2025.

18 Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2022 m. kovo 16 d. nutarimas Nr. 224 „Dėl laikinosios apsaugos Lietuvos Respublikoje užsieniečiams suteikimo“. TAR, Nr. 4886.

19 Diversity Development Group, Socialinių paslaugų priežiūros departamentas prie Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos (n.d.). *Savivaldybių atsakas į pabėgėlių iš Ukrainos priėmimą patirtys, iššūkiai ir gerosios praktikos 2022.* [interaktyvus]. https://www.diversitygroup.lt/wp-content/uploads/2023/01/Karo-pabegeliu-is-Ukrainos-priemimas.pdf.

20 Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministro 2022 m. vasario 26 d. įsakymas Nr. 1V-143 “Dėl užsieniečių pasitraukusių iš Ukrainos dėl Rusijos Federacijos karinių veiksmų Ukrainoje, registracijos centrų veiklos ir šių užsieniečių apgyvendinimo“. TAR, Nr. 3796.

21 Diversity Development Group, Socialinių paslaugų priežiūros departamentas prie Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos (n.d.). *Savivaldybių atsakas į pabėgėlių iš Ukrainos priėmimą patirtys, iššūkiai ir gerosios praktikos 2022.* [interaktyvus]. https://www.diversitygroup.lt/wp-content/uploads/2023/01/Karo-pabegeliu-is-Ukrainos-priemimas.pdf.

22 Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministro 2022 m. vasario 28 d. įsakymas Nr. 1V-145 „Dėl Ukrainos piliečiams, jų šeimos nariams ir asmenims be pilietybės taikomų reikalavimų, sąlygų ir paslaugų teikimo“. TAR, Nr. 3801.

įsidarbinimo sąlygos Ukrainos piliečiams, jų šeimos nariams ir asmenims be pilietybės, gyvenantiems Ukrainoje, pasitraukusiems iš Ukrainos į Lietuvą dėl Rusijos karinių veiksmų Ukrainoje, taip pat numatytas atleidimas nuo valstybės rinkliavos gaunant vizą ar leidimą laikinai gyventi.

Pirmųjų ukrainiečių atvykimas tebuvo pradinė, vėliau išaugusio migracijos srauto, fazė. Rusijos sukeltas karas Ukrainoje lėmė didelio masto ukrainiečių judėjimą, vien iki 2022 m. rugsėjo vidurio Sąjungos ir kitose EBPO šalyse buvo užregistruoti beveik 5 mln. ukrainiečių. Nuo karo pradžios iš Ukrainos vien tik į Sąjungos šalis atvyko daugiau nei 5 mln. ukrainiečių. Sąjungos statistikos tarnybos 2025 m. rugpjūčio 31 d. duomenimis daugiau nei 4 mln. iš jų turėjo laikinosios apsaugos statusą[23]. Į Lietuvą per visą laikotarpį nuo 2022 m. vasario 24 d. atvyko daugiau nei 100 tūkst. ukrainiečių[24]. Jau pirmaisiais karo metais Lietuvoje buvo priimta daugiau nei 68 tūkst. sprendimų išduoti leidimus laikinai gyventi Lietuvoje užregistruotiems ukrainiečiams (virš 66 tūkst. – laikinosios apsaugos pagrindu, dar apie 2 tūkst. – humanitariniais pagrindais)[25]. Didžiausią atvykusiųjų asmenų grupę sudaro darbingo amžiaus (18 – 65 m.) asmenys – nuo karo pradžios į Lietuvą jų atvyko beveik 68 tūkst[26]. Taigi, darbingo amžiaus asmenys sudarė daugiau nei du trečdalius visų atvykusiųjų. Šis demografinis išskirtinumas leidžia daryti išvadą, kad darbo jėga sudarė esminę atvykusiųjų dalį, todėl toliau dėmesys skiriamas būtent darbingo amžiaus asmenų teisinei padėčiai ir jų integracijos į darbo rinką ypatumams nagrinėti.

Darbingo amžiaus ukrainiečių teisiniai iššūkiai Lietuvoje

Nors karo akivaizdoje valstybės narės, vadovaudamosi Bendrijos solidarumo dvasia[27], priima asmenis, kuriems gali būti suteikta laikinoji apsauga, siekdamos užtikrinti tinkamas priėmimo sąlygas, tačiau atvykusieji – ypatingai šiame darbe toliau aptariami darbingo amžiaus asmenys – vis dėlto susidūrė su ne viena kliūtimi. Karo paveikti migracijos srautai virto išbandymu šalies institucijoms, išryškinę krizės valdymo spragas. Susiklosčiusios aplinkybės leidžia identifikuoti kelias problemines sritis, kuriose atsiskleidžia atvykusių darbuotojų patirti iššūkiai.

---

[23] EUROSTAT (2025-10-10) *4.37 million under temporary protection in August* [interaktyvus]. https://ec.europa.eu/eurostat/web/products-eurostat-news/w/ddn-20251010-1.

[24] Valstybės duomenų agentūra (2025-12-12). *Karo pabėgėliai iš Ukrainos* [interaktyvus]. https://osp.stat.gov.lt/ukraine-dashboards.

[25] Aukščiausioji audito institucija (2023-06-08). *Pagalba pabėgėliams, jų socialinė integracija.* [interaktyvus]. https://www.valstybeskontrole.lt/LT/Product/24169.

[26] Valstybės duomenų agentūra (2025-12-12). *Karo pabėgėliai iš Ukrainos* [interaktyvus]. https://osp.stat.gov.lt/ukraine-dashboards.

[27] Tarybos 2001 m. liepos 20 d. direktyva 2001/55/EB dėl minimalių normų, suteikiant perkeltiesiems asmenims laikiną apsaugą esant masiniam srautui, ir dėl priemonių, skatinančių valstybių narių tarpusavio pastangų priimant tokius asmenis ir atsakant už tokio veiksmo padarinius pusiausvyrą. OL L 212, 2001, p. 12 – 23.

Pirmiausia, atvykusieji susidūrė su administracinės pagalbos prieinamumo stygiumi, t.y., sunkumais, gaunant reikiamą informaciją ir iššūkiais įveikiant biurokratines procedūras. Tiesa, tai nėra lokali problema. Čekijos Respublikoje, vienoje iš daugiausiai ukrainiečių priėmusių valstybių, kurioje šiuo metu jų yra beveik 400 tūkst.[28], taip pat buvo fiksuojami tokie sunkumai, darantys poveikį įvairioms atvykusiųjų asmenų grupėms. Pavyzdžiui, asmenys, turintys minimalius skaitmeninio raštingumo gabumus, naudojantis informacinėmis technologijomis, galėjo nesužinoti jiems svarbios informacijos, kadangi aktuali informacija buvo prieinama per tam tikrus šaltinius internetinėse svetainėse. Asmenys su negalia Čekijoje privalėjo asmeniškai atvykti į Vidaus reikalų ministeriją, kad į jų asmens tapatybės dokumentus būtų įklijuotas vizos lipdukas. Sprendimas pateisinamas ir suprantamas, tačiau tai sukėlė sunkumų asmenims, turintiems judėjimo negalią ir (ar) gyvenantiems specializuotuose priežiūros įstaigose. Todėl ministerija esant tokioms aplinkybėms, dabar siunčia įgaliotus atstovus, kurie pateikia asmeniui su negalia medicininę pažymą, tačiau toks procesas reikalauja tam tikrų dokumentų pateikimo ir yra biurokratizuotas. Taigi, atvykę asmenys, susidūrė su administracinės pagalbos prieinamumo sunkumais, kurie buvo susiję tiek su apsunkintomis galimybėmis gauti reikiamą informaciją, tiek su biurokratinių administracinių procedūrų atlikimu[29].

Kita probleminė sritis – ribotas ukrainiečių dalyvavimas darbo rinkoje. Ši problematika gali būti analizuojama trimis aspektais – kvalifikacijos neatitikimas darbinantis, dalyvavimo darbo rinkoje ypatumai ir išnaudojimo atvejai. Pirma, Sąjungai nepriklausančių šalių piliečiai, ypač pabėgėliai, dažnai turi dirbti žemesnės nei jų turima kvalifikacija darbą[30]. Aukščiausioji audito institucija Lietuvoje savo išankstinio tyrimo ataskaitoje dėl pagalbos pabėgėliams ir jų socialinės integracijos 2023 m. konstatavo, kad daliai ukrainiečių teko įsidarbinti jų turimos kvalifikacijos neatitinkančiame darbe[31]. Panaši situacija ir svetur. Pavyzdžiui, Čekijos Respublikoje, nepaisant didelės darbo jėgos paklausos, iš Ukrainos atvykę asmenys dažnu atveju dirba nekvalifikuotą ir sunkų darbą – statybų sektoriuje, valymo paslaugų srityje, užsiima senjorų priežiūra, dalis dirba vairuotojais[32]. Antras dalyvavimo darbo rinkoje probleminis aspektas

---

[28] UNHCR (2025-11-14) Ukraine Refugee Situation [interaktyvus]. https://data.unhcr.org/en/situations/ukraine.

[29] KERUSAUSKAITE, Ingrida; VENCOUROVÁ, Žaneta; NIMKAR, Ruta ir kt. (2023). Risks to Community Cohesion Between Ukrainian Refugees and Host Communities - the Czech Republic [interaktyvus]. https://www.ifes.org/sites/default/files/2023-08/Czech%20Republic_CSSF.pdf#page=69.07.

[30] Komisijos 2022 m. balandžio 5 d. rekomendacija 2022/554 dėl asmenų, bėgančių nuo Rusijos invazijos į Ukrainą, kvalifikacijų pripažinimo. OL L 107I, 2022, p. 1 – 8.

[31] Aukščiausioji audito institucija (2023-06-08). *Pagalba pabėgėliams, jų socialinė integracija.* [interaktyvus]. https://www.valstybeskontrole.lt/LT/Product/24169.

[32] Socportal (2025-06-12). Ukrainians in Czech Republic work in the most unskilled jobs: media investigation [interaktyvus]. https://en.socportal.info/en/news/ukrainians-in-czech-republic-work-in-the-most-unskilled-jobs-media-investigation/.

koreliuoja su faktu, kad reikšmingą atvykusiųjų dalį sudaro vienišos moterys, dažnai atvykstančios su nepilnamečiais vaikais arba negalią turinčiais asmenimis, kuriems būtina nuolatinė priežiūra. Pagal Valstybės duomenų agentūros skelbiamą informaciją, Lietuvoje iš 2022 m. atvykusiųjų iš Ukrainos, daugiau nei 60% sudarė moterys[33]. Šį atotrūkį tarp lyčių lėmė Ukrainoje įvesta karo padėtis, apribojusi šaukiamojo amžiaus vyrų judėjimo galimybes[34]. Ukrainietėms yra sunkiau susirasti darbą, nes darbo pasiūla yra reikalaujanti didesnės fizinės jėgos ir ištvermės. Be to, darbą sunku derinti su vaikų ar slaugomų asmenų priežiūra[35]. Ši tendencija pastebima ir kitose Sąjungos šalyse, pavyzdžiui, Vokietijoje, – valstybėje, kuri šiuo metu yra priėmusi daugiausiai nuo karo bėgančių ukrainiečių, t.y. daugiau nei 1,2 mln. ukrainiečių[36], moterys ten sudaro apie 65% suaugusiųjų iš karo zonos pabėgusių gyventojų dalį, kurios į Vokietiją, kaip vieniši tėvai, atsivežė ir apie 350 tūkst. nepilnamečių. Visa tai sąlygoja dar vieną reikšmingą iššūkį priimančiai valstybei – vaikų priežiūros įstaigos (darželiai, lopšeliai ir mokyklos) susiduria su dideliu darbuotojų trūkumu[37]. Galiausiai, kalbant apie atvykusių darbingų asmenų dalyvavimą darbo rinkoje yra būtina atkreipti dėmesį į pasitaikančius asmenų išnaudojimo atvejus. Lietuvoje 2022 m. 13 savivaldybių[38], kuriose daugiausiai apgyvendinta ukrainiečių, administracijų, buvo atliktas tyrimas. Tyrime pastebėta, jog ukrainiečiams yra siūlomos prastesnės darbo sąlygos nei vietiniams gyventojams. Be to, fiksuota, kad darbdaviai pasinaudodami tuo, kad naujai atvykusieji nežino apie savo, kaip darbuotojų teises, moka mažesnius atlyginimus ar įdarbina šiuos asmenis nelegaliai[39]. Pavyzdžiui, ukrainietis, kurio galimybės grįžti į savo šalį yra ribotos, turi mažai pasirinkimo laisvės, todėl gali priimti net ir ne visai aiškius darbo pasiūlymus arba sutikti dirbti nelegaliai, siekiant gauti didesnį darbo

---

33 Valstybės duomenų agentūra (2025-12-12). *Imigrantai* [interaktyvus]. https://osp.stat.gov.lt/lt/statistiniu-rodikliu-analize?hash=6aa2f04c-0ec1-4022-9c2e-8e66b038212a#/.

34 GSSC (2023-11-24). *Migrantų iš Ukrainos adaptacija ir integracija Lietuvoje.* [interaktyvus]. https://www.gssc.lt/wp-content/uploads/2023/11/v01_Ukrainian-report_Janeliunas_LT_A4.pdf.

35 Diversity Development Group, Socialinių paslaugų priežiūros departamentas prie Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos (n.d.). *Savivaldybių atsakas į pabėgėlių iš Ukrainos priėmimą patirtys, iššūkiai ir gerosios praktikos 2022.* [interaktyvus] https://www.diversitygroup.lt/wp-content/uploads/2023/01/Karo-pabegeliu-is-Ukrainos-priemimas.pdf.

36 UNHCR (2025-11-14) Ukraine Refugee Situation [interaktyvus]. https://data.unhcr.org/en/situations/ukraine.

37 Deutsche Welle (2024-02-22). Ukrainian refugees in Germany: Why few work for a living [interaktyvus]. https://www.dw.com/en/ukrainian-refugees-in-germany-why-few-work-for-a-living/a-68338226.

38 Akmenės rajono, Alytaus miesto, Jonavos rajono, Kauno miesto, Klaipėdos miesto, Marijampolės, Panevėžio miesto, Panevėžio rajono, Šaiulių miesto, Šiaulių rajono, Telšių rajono, Utenos rajono, Vilniaus miesto.

39 Diversity Development Group, Socialinių paslaugų priežiūros departamentas prie Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos (n.d.). *Savivaldybių atsakas į pabėgėlių iš Ukrainos priėmimą patirtys, iššūkiai ir gerosios praktikos 2022.* [interaktyvus]. https://www.diversitygroup.lt/wp-content/uploads/2023/01/Karo-pabegeliu-is-Ukrainos-priemimas.pdf.

užmokestį, nes manoma, kad taip darbdavys sutaupytų darbo sąnaudoms[40]. Tokios praktikos iliustracija – Valstybinės darbo inspekcijos patikrinimai, užtikrinantys nelegalaus darbo kontrolę, kurių metu nustatomi nelegalaus darbo atvejai. Pavyzdžiui, 2023 m. kovo 21 d. Klaipėdos skyriaus inspektoriai atliko planinį patikrinimą statybvietėje, kurioje trys Ukrainos piliečiai atliko rekonstruojamo pastato ardymo darbus ir patikrinus Valstybinio socialinio draudimo fondo registrą, paaiškėjo, jog šie asmenys nebuvo įdarbinti - ukrainiečiai dirbo nesudarius rašytinės darbo sutarties[41], o tai laikytina vienu iš nelegalaus darbo požymių, kai darbdavys nesudaro darbo sutarties raštu ir (ar) nepraneša Valstybinio socialinio draudimo fondo valdybos teritorinei įstaigai mažiausiai prieš vieną darbo dieną iki darbo pradžios apie darbuotojo priėmimą į darbą[42]. Darbuotojų išnaudojimo atvejai fiksuoti ir kitose Sąjungos šalyse, pavyzdžiui, Lenkijos Respublikoje, kurioje šiuo metu yra apie 1 mln. ukrainiečių[43]. Lenkijoje buvo nustatyta, kad kai kurie ukrainiečiai turėjo dirbti už apgyvendinimą, maistą ar tik už pusę jiems priklausančio darbo užmokesčio, taip pat buvo nustatyti nedeklaruoto darbo pažeidimai. Be to, darbuotojams išreiškus susirūpinimą dėl darbo saugos ir sveikatos sąlygų, šie neretai būdavo atleidžiami iš darbo, neatsiskaitant už pradirbtą darbo laiką[44]. Vis dėlto, tokios patirtys nėra dažnos, jos labiau susijusios su konkrečia situacija, o ne visiems kilusiais sunkumais.

Nepakankamos ar visiškai bazinės lietuvių kalbos žinios buvo vertinamos kaip dar vienas svarbus veiksnys, neigiamai įtakojantis atvykusių darbingo amžiaus asmenų padėtį darbo rinkoje. Sunkumai, nemokant priimančiosios valstybės kalbos, prasideda nuo pirmųjų dienų. Kalbos nemokėjimo barjeras daro įtaką adaptacijai ir tai dažniausiai lemia arba visišką neįsitraukimą į priimančiosios valstybės darbo rinką, arba lieka rinktis tik tokį darbą, kuris neatitinka turimos kvalifikacijos ir yra mažai apmokamas[45].

---

[40] STOIKOV, Leonid (2023). Ukrainian refugees in Poland: how to tackle entrenched abuse practices in a new reality. Global Labour Rights Reporter, Volume 3, Issue 1, 46-52 [interaktyvus]. https://www.ohchr.org/sites/default/files/documents/issues/slavery/sr/cfis/role-workers/subm-role-workers-organisations-aca-corporate-accountability-lab.pdf.

[41] Regionų apygardos administracinio teismo 2023 m. liepos 25 d. sprendimas administracinėje byloje Nr. eI2-7561-583/2023.

[42] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2025 m. spalio 13 d. nutarimas administracinio nusižengimo byloje Nr. 2AT-30-891/2025.

[43] UNHCR (2025-11-14) Ukraine Refugee Situation [interaktyvus]. https://data.unhcr.org/en/situations/ukraine.

[44] STOIKOV, Leonid (2023). Ukrainian refugees in Poland: how to tackle entrenched abuse practices in a new reality. Global Labour Rights Reporter, Volume 3, Issue 1, 46-52 [interaktyvus]. https://www.ohchr.org/sites/default/files/documents/issues/slavery/sr/cfis/role-workers/subm-role-workers-organisations-aca-corporate-accountability-lab.pdf.

[45] SYNOWIEC, Aleksandra (2022). Barriers of cultural adaptation in the context of the influx of Ukrainian war refugees to Poland. Scientific papers of Silesian university of Technology organization and management series, No. 165, 371-381, [interaktyvus]. https://www.researchgate.net/publication/368626281_BARRIERS_OF_CULTURAL_ADAPTATION_IN_THE_CONTEXT_OF_THE_INFLUX_OF_UKRAINIAN_WAR_REFUGEES_TO_POLAND.

Apibendrinant, nors Sąjungos laikinoji apsauga suteikė teisinį pagrindą ukrainiečių darbuotojų priėmimui valstybėse narėse, įskaitant Lietuvą, jų integracija į darbo rinką buvo gana problematiška. Atvykę darbingo amžiaus asmenys susidūrė su įvairaus pobūdžio sunkumais – nuo informacijos prieinamumo stokos iki kvalifikacijos neatitikimų, darbo derinimo, atvykus kartu su nepilnamečiais vaikais ar su priežiūros reikalingais asmenimis ir kalbos barjerų. Tai parodo, kad laikinosios apsaugos suteikimas savaime neišsprendžia visų priimančios valstybės klausimų, todėl būtina pasitelkti įvairias paramos formas, suteikti lengvatas, kurios padėtų kurti palankesnę atvykusių darbuotojų teisinę padėtį ir užtikrintų jų integraciją.

Lengvatos darbingo amžiaus Ukrainos karo pabėgėliams Lietuvoje

Nepaisant minėtų iššūkių, buvo dedamos nuoseklios pastangos sudaryti kuo palankesnes sąlygas priimtiems ukrainiečiams. Darbingo amžiaus ukrainiečiams taikytas lengvatas galima skirstyti į teisės aktų pagrindu nustatytas ir iniciatyvinių grupių teiktas paramos formas. Toliau pateikiamos teisės aktais nustatytos lengvatos.

Teisės aktais nustatytos lengvatos

Vienas iš reikšmingiausių teisės aktų nustatytų lengvatų buvo reikalavimo mokėti lietuvių kalbą netaikymas. Prasidėjus pirmiems atvykusiųjų srautams, darbdaviai Lietuvoje įdarbino nemažai ukrainiečių įvairiuose sektoriuose, įskaitant prekybą, apgyvendinimo ir maitinimo paslaugas, logistiką, švietimą, bei sveikatos priežiūrą. Nors dalis atvykusiųjų yra salės darbuotojai, vairuotojai, pagalbiniai darbininkai, kuriems bendrauti su klientais tenka minimaliai, tačiau nemaža dalis dirba ir kasose, padavėjais kavinėse, slaugytojais ligoninėse, konsultantais vaistinėse, mokytojais, buhalteriais ir projektų vadovais verslo įmonėse, o tokias pareigas einantys darbuotojai privalo kalbėti lietuviškai A2 ir B1 lygiais[46]. Nustatytas valstybinės kalbos mokėjimo reikalavimas šioms pareigoms galioja, tačiau ukrainiečiams buvo suteikta laikina išimtis, sudaranti sąlygas įsidarbinti ir neturint atitinkamo lietuvių kalbos žinių lygio. LR Vyriausybė 2022 m. kovo 16 d. nutarimu „Dėl laikinosios apsaugos Lietuvos Respublikoje užsieniečiams suteikimo“[47] nustatė, kad ukrainiečiams valstybinės kalbos mokėjimo reikalavimas netaikomas 24 mėnesius nuo laikinosios apsaugos suteikimo konkrečiam asmeniui, t.y. jie be apribojimų gali dirbti ten, kur taikomas reikalavimas

[46] INFOLEX (2023-06-26). *Dėl valstybinės kalbos mokėjimo reikalavimo užsieniečiams.* [interaktyvus]. https://www.infolex.lt/landing/?act=news&Tema=1&Str=114994.

[47] Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2022 m. kovo 16 d. nutarimas Nr. 224 „Dėl laikinosios apsaugos Lietuvos Respublikoje užsieniečiams suteikimo“. TAR, Nr. 4886.

mokėti lietuvių kalbą[48]. Svarbu įsidėmėti, kad nustatytas 24 mėnesių terminas buvo pradedamas skaičiuoti nuo konkretaus pabėgėlio statuso suteikimo datos[49]. Kadangi nuo karo pradžios praėjo nemažai laiko, laikinosios lengvatos negali būti amžinos – jos turi būti peržiūrimos ir, esant galimybei, atnaujinamos, tą atspindi naujausia teisėkūra. LR Vyriausybė 2025 m. lapkričio 26 d. nutarimu Nr. 827 dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2003 m. gruodžio 24 d. nutarimo Nr. 1688 „Dėl valstybinės kalbos mokėjimo kategorijų nustatymo ir jų taikymo tvarkos aprašo patvirtinimo“ pakeitimo[50], nustatė bazinę valstybinės kalbos mokėjimo kategoriją atvykusiems iš užsienio ir dirbantiems Lietuvoje tam tikrų profesijų atstovams. Nuo 2026 m. sausio 1 d. Lietuvoje parduodantys prekes ar teikiantys paslaugas užsieniečiai privalo užtikrinti gyventojų aptarnavimą valstybine kalba ne žemesniu kaip baziniu kalbos mokėjimo lygiu. Naujai įtvirtinama bazinė valstybinės kalbos mokėjimo kategorija atitinka lietuvių kalbos mokėjimo A1 lygį. Išimtis mokėti valstybinę kalbą yra taikoma tik užsieniečiams, turintiems laikinosios apsaugos statusą, į šią kategoriją patenka ir nuo karo pabėgę ukrainiečiai[51].

Kita svarbi teisės aktų pagrindu nustatyta lengvata – atleidimas nuo pareigos įsigyti leidimą dirbti. Įprastai užsieniečiai, norintys dirbti Lietuvoje, privalo gauti leidimą dirbti ir sprendimą iš Užimtumo tarnybos dėl darbo atitikties Lietuvos darbo rinkos poreikiams iki numatytos darbo ar paslaugų teikimo pradžios. Tokia tvarka tik ką atvykusiems ukrainiečiams nebuvo taikoma, išskyrus komandiruojamus į Lietuvą darbuotojus. Ukrainiečiams buvo leista dirbti ar vykdyti savarankišką veiklą be pareigos kreiptis į Užimtumo tarnybą dėl dokumento, suteikiančio teisę dirbti, išdavimo. VRM 2022 m. vasario 28 d. priėmė įsakymą Nr. 1V-145 „dėl Ukrainos piliečiams, jų šeimos nariams ir asmenims be pilietybės taikomų reikalavimų, sąlygų ir paslaugų teikimo“[52], pagal kurio 3.3 punktą, taikomą visiems Ukrainos piliečiams, asmenys, pateikę prašymą išduoti arba pakeisti leidimą laikinai gyventi Lietuvoje, turi teisę dirbti ar vykdyti savarankišką veiklą ir yra atleidžiami nuo pareigos gauti Užimtumo

---

48 KPMG (2022-03-09). *Aktuali informacija dėl situacijos Ukrainoje.* [interaktyvus]. https://kpmg.com/lt/lt/izvalgos/2022/03/aktuali-informacija-del-situacijos-ukrainoje.html.

49 INFOLEX (2023-06-26). *Dėl valstybinės kalbos mokėjimo reikalavimo užsieniečiams.* [interaktyvus]. https://www.infolex.lt/landing/?act=news&Tema=1&Str=114994.

50 Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2025 n. lapkričio 26 d. nutarimas Nr. 827 “Dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2003 m. gruodžio 24 d. nutarimo Nr. 1688 „Dėl valstybinės kalbos mokėjimo kategorijų nustatymo ir jų taikymo tvarkos aprašo patvirtinimo“ pakeitimo. TAR, Nr. 19923.

51 Lietuvos Respublikos Vyriausybė (2025-11-26). *Nuo sausio 1 d. prekes ir paslaugas pardavinėjantys užsieniečiai Lietuvoje turės užtikrinti aptarnavimą valstybine kalba.* [interaktyvus]. https://lrv.lt/lt/naujienos/nuo-sausio-1-d-prekes-ir-paslaugas-pardavinejantys-uzsienieciai-lietuvoje-tures-uztikrinti-aptarnavima-valstybine-kalba-XTuM/.

52 Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministro 2022 m. vasario 28 d. įsakymas Nr. 1V-145 „Dėl Ukrainos piliečiams, jų šeimos nariams ir asmenims be pilietybės taikomų reikalavimų, sąlygų ir paslaugų teikimo“. TAR, Nr. 3801.

tarnybos prie LR socialinės apsaugos ir darbo ministerijos sprendimą dėl užsieniečio darbo atitikties Lietuvos darbo rinkos poreikiams. Panašus reguliavimas buvo taikomas ir Vokietijoje, kur pagal įstatymą dėl užsieniečių gyvenamosios vietos, ekonominės veiklos ir integracijos federalinėje teritorijoje (Gyvenamosios vietos aktas – vok. AufenthG) 24 straipsnio 1 dalį užsieniečiui, pareiškusiam norą būti priimtam federalinėje teritorijoje, kuriam, remiantis Direktyva, suteikiama laikinoji apsauga, leidimas laikinai gyventi yra išduodamas visam laikinosios apsaugos laikotarpiui[53]. Kadangi Direktyva taikoma ir ukrainiečių atžvilgiu, šis įstatymas reglamentuoja ir jų teisinę padėtį, t.y., jeigu ukrainietis yra pateikęs prašymą arba gavęs leidimą gyventi Vokietijoje, jam yra leidžiama dirbti[54] tiek samdomą darbą, tiek užsiimti savarankiška veikla[55]. Tiesa, Lietuvoje nuo 2024 m. rugsėjo 1 d. VRM 2022 m. vasario 28 d. įsakymas Nr. 1V-145, kuriame buvo įtvirtintos laikinos išimtys įsidarbinimo tvarkai, buvo panaikintas. Panaikinus įsakymą, ukrainiečių, neturinčių teisės gauti laikinosios apsaugos, įdarbinimas reglamentuojamas bendrąja tvarka pagal UTPĮ, o tie, kurie turi teisę gauti laikinąją apsaugą ar laikinoji apsauga jau suteikta bei išduotas leidimas laikinai gyventi pagal UTPĮ 40 str. 1 d. 10 p., kaip numatyta UTPĮ 94 str., ir toliau turi teisę dirbti ar vykdyti savarankišką veiklą, bei yra atleidžiami nuo pareigos gauti Užimtumo tarnybos dokumentą, suteikiantį teisę dirbti.

Dar viena teisinė priemonė, palengvinanti ukrainiečių padėtį – supaprastintas ir pagreitintas profesinės kvalifikacijos pripažinimas. Teisė dalyvauti darbo rinkoje yra vienas pagrindinių laikinosios apsaugos aspektų. Paprastas ir greitas profesinės kvalifikacijos pripažinimo mechanizmas padeda užtikrinti, kad asmenys, kuriems suteikta laikinoji apsauga, galėtų dirbti jų kvalifikaciją atitinkantį darbą. Tai palengvina integraciją ir padeda geriau išnaudoti jų įgūdžius, o tai naudinga tiek pačiam asmeniui, tiek priimančiajai bendruomenei. Siekiant greitesnės ir sąžiningesnės ukrainiečių įtraukties į darbo rinką, ypatingas dėmesys buvo skiriamas ne Sąjungos šalyse įgytų kvalifikacijų pripažinimo palengvinimui, nes tai, inter alia, padeda užtikrinti, kad darbo rinka būtų labiau subalansuota[56]. Sąjungos Komisija 2022 m. balandžio 5 d. priimdama Rekomendaciją dėl asmenų, bėgančių nuo Rusijos invazijos į Ukrainą, kvalifikacijų pripažinimo ragina valstybes nares užtikrinti, kad specialistai, kurie naudojasi laikinąja apsauga pagal Direktyvą, galėtų gauti jų kvalifikacijos lygį atitin-

---

[53] Vokietijos Federalinė teisingumo ir vartotojų apsaugos ministerija. Gyvenamosios vietos įstatymas (AufenthG) 2008. [interaktyvus]. https://www.gesetze-im-internet.de/englisch_aufenthg/.

[54] Būtina leidimo dirbti sąlyga – pateikiamas prašymas dėl leidimo gyventi pagal įstatymą dėl užsieniečių gyvenamosios vietos, ekonominės veiklos ir integracijos federalinėje teritorijoje (Gyvenamosios vietos aktas – vok. AufenthG) 24 straipsnį ir atliekama tapatybės nustatymo procedūra.

[55] Handbook Germany (2025-01-16). Ukraine – Work [interaktyvus]. https://handbookgermany.de/en/ukraine-work.

[56] Komisijos 2022 m. balandžio 5 d. rekomendacija 2022/554 dėl asmenų, bėgančių nuo Rusijos invazijos į Ukrainą, kvalifikacijų pripažinimo. OL L 107I, 2022, p. 1 – 8.

kantį darbą[57]. Siekiant padėti iš karo zonos pabėgusiems ukrainiečiams kuo sklandžiau integruotis ir įsidarbinti pagal specialybę, Lietuva paspartino ir supaprastino kvalifikacijų pripažinimo procedūras įvairių profesijų atstovams. Pavyzdžiui, buvo greitinamas ir paprastinamas architektų[58], statybos inžinierių[59] ir medikų[60] iš Ukrainos įsidarbinimas. Tam tikri kvalifikacijų pripažinimo palengvinimai buvo nustatyti ir kitose Sąjungos šalyse, tarp jų – ir Lenkijoje, kurioje ukrainiečiams, siekiantiems dirbti savo specialybės srityje, buvo supaprastinama[61] nostrifikavimo procedūra[62].

Vertinant dirbančių ukrainiečių teisinę padėtį, ne mažiau svarbus yra jų ekonominio saugumo užtikrinimas. Viena iš darbuotojų finansinę padėtį gerinančių priemonių yra pajamų apmokestinimo srityje numatyta išimtis. Visų gyventojų pajamos yra apmokestinamos, tačiau ne visų atvykusių darbuotojų iš Ukrainos pajamos yra apmokestinamos Lietuvoje. Finansų ministrė 2022 m. kovo 25 d. įsakymu Nr. 1K-106 "Dėl fizinio asmens, kuris Lietuvoje išbūva ištisai arba su pertraukomis 90, 183 ir 280 dienų, šių laikotarpių apskaičiavimo taisyklių patvirtinimo"[63] suteikė galimybę ukrainiečiams, dirbantiems iš Lietuvos, mokesčius ir toliau mokėti kare kovojančiai savo šaliai – Ukrainai. Šis įsakymas iš esmės orientuotas į pajamų apmokestinimo reguliavimą, sudarant galimybę ukrainiečiams tęsti mokesčių mokėjimą savo karo veiksmų paveiktai valstybei, taip sudaromos galimybės ukrainiečiams ir toliau palaikyti savo

---

[57] Komisijos 2022 m. balandžio 5 d. rekomendacija 2022/554 dėl asmenų, bėgančių nuo Rusijos invazijos į Ukrainą, kvalifikacijų pripažinimo. OL L 107I, 2022, p. 1 – 8.

[58] Lietuvos Respublikos aplinkos ministro įsakymas 2022 m. balandžio 4 d. Nr. D1-88 Dėl Lietuvos Respublikos aplinkos ministro 2004 m. kovo 25 d. įsakymo Nr. D1-131 „Dėl Architekto profesinės kvalifikacijos pripažinimo norint užsiimti architekto profesine veikla ar laikinai ir kartais teikti architektūrines paslaugas Lietuvos Respublikoje tvarkos aprašo patvirtinimo" pakeitimo. TAR, Nr. 6910.

[59] Lietuvos Respublikos aplinkos ministro įsakymas 2022 m. balandžio 21 d. Nr. D1-103 Dėl Lietuvos Respublikos aplinkos ministro 2013 m. lapkričio 27 d. įsakymo Nr. D1-875 „Dėl Trečiųjų šalių piliečių statybos inžinieriaus profesinės kvalifikacijos pripažinimo Lietuvos Respublikoje tvarkos aprašo patvirtinimo" pakeitimo. TAR, Nr. 8115.

[60] Valstybinės akreditavimo sveikatos priežiūros veiklai tarnybos prie sveikatos apsaugos ministerijos direktorius įsakymas 2022 m. kovo 21 d Nr. T1-880 Dėl Valstybinės akreditavimo sveikatos priežiūros veiklai tarnybos prie Sveikatos apsaugos ministerijos direktoriaus 2019 m. spalio 28 d. įsakymo Nr. T1-1683-(1.1.) „Dėl Lietuvos Respublikos sveikatos apsaugos ministerijos kuravimo sričiai priskiriamų reglamentuojamų profesijų, išskyrus vaistininko ir vaistininko padėjėjo (farmakotechniko) profesijas, profesinės kvalifikacijos pripažinimo" pakeitimo. TAR, Nr. 5050.

[61] Tais atvejais, kai asmuo pateikia aukštosios mokyklos diplomą, kuris buvo išduotas iki 2006 m. birželio 19 d., jo nereikia nostrifikuoti (patvirtinti), pakanka tik atlikti diplomo pripažinimo procedūrą.

[62] Visit Ukraine (2024-07-14). How to confirm a Ukrainian diploma in Poland: important details [interaktyvus]. https://visitukraine.today/pl/blog/4319/how-to-confirm-a-ukrainian-diploma-in-poland-important-details?srsltid=AfmBOoruoyAxpd7WtswCe5YhV_OhgRwHx0g5GV6GYceU4xZST-CNiLtO#certificate-of-diploma-recognition-in-poland.

[63] Lietuvos Respublikos finansų ministro įsakymas 2022 m. kovo 25 d. Nr. 1K-106 Dėl finansų ministro 2002 m. rugsėjo 25 d. įsakymo Nr. 300 „Dėl Fizinio asmens, kuris Lietuvoje išbūva ištisai arba su pertraukomis 90, 183 ir 280 dienų, šių laikotarpių apskaičiavimo taisyklių patvirtinimo" pakeitimo. TAR, Nr. 5782.

šalį, saugiai dirbant Lietuvoje. Ši išimtinė sąlyga galioja karo laikotarpiu ir išskirtinai tik Ukrainos karo pabėgėliams. Pabrėžtina, jog išimtis[64] taikoma visų sektorių Ukrainoje registruotoms įmonėms, kurių darbuotojams įmanoma dirbti nuotoliniu būdu, atstovams, netaikant profesijų, kvalifikacijų, pajamų ar kitų apribojimų[65]. Be pajamų apmokestinimo srityje numatytos išimties, kita ukrainiečių finansinę padėtį gerinanti priemonė yra susijusi su pajamų deklaravimo srityje numatyta lengvata, kuri yra skirta sumažinti administracinę naštą. Pajamas Lietuvoje deklaruojantiems nuolatiniams Ukrainos gyventojams (Ukrainos rezidentams), nuo jų užsiregistravimo Migracijos departamente prie LR vidaus reikalų ministerijos dienos iki kol Ukraina patiria karo nusikaltimus, Valstybinė mokesčių inspekcija prie LR finansų ministerijos nustatė toliau aptariamas išimtis. Nuolatiniams Ukrainos gyventojams, kurie iš Lietuvos įmonių ar kitų asmenų Lietuvoje mokestiniu laikotarpiu gauna su darbo santykiais susijusias pajamas už darbą Lietuvoje ir šios rūšies pajamoms nori prisitaikyti pagal LR Gyventojų pajamų mokesčio įstatymo 20 straipsnio nuostatas taikytiną metinį neapmokestinamų pajamų dydį (toliau – MNPD), kartu su Nenuolatinio Lietuvos gyventojo metinės pajamų mokesčio deklaracijos GPM314 forma, neprivalo pateikti Ukrainos mokesčių administratoriaus išduotos pažymos apie šiuo laikotarpiu gautas pajamas, nuo kurių į Ukrainos biudžetą buvo sumokėtas gyventojų pajamų mokestis, arba pažymos, patvirtinančios, kad gyventojas mokestiniu laikotarpiu negavo jokių pajamų. Taip pat, nuolatiniams Ukrainos gyventojams, turintiems ribotą darbingumą, neįgalumą ar specialius poreikius (dėl kurių jų gautoms su darbo santykiais susijusioms pajamoms taikomas padidintas MNPD), prie Nenuolatinio Lietuvos gyventojo metinės pajamų mokesčio deklaracijos GPM314 formos nėra privaloma pridėti šį faktą patvirtinančių dokumentų[66]. Tokia teisinė priemonė, kaip atvykimo išmoka iš užsienio pritrauktiems darbuotojams taip pat prisidėjo prie ukrainiečių ekonominio saugumo užtikrinimo. 2022 liepos 1 d. įsigaliojo užimtumo įstatymo 481 straipsnio, reglamentuojančio atvykimo išmokas, pakeitimas, kurio galiojančios redakcijos 2 dalyje numatytą teisę iš užsienio pritrauktiems darbuotojams gauti atvykimo išmoką turi ir Ukrainos piliečiai, pasitraukę iš Ukrainos dėl Rusijos Federacijos pradėtų vykdyti karinių veiksmų. Inter alia, nustatyta, kad nuostatos dėl laikotarpio, per kurį asmuo turi kreiptis dėl atvykimo išmokos ukrainiečiams, kurie atitinka įstatyme numatytas sąlygas, nėra taikomos. Šie asmenys į Užimtumo tarnybą turi kreiptis ne

---

[64] Ši nuostata taikoma tik tuo atveju, jeigu darbuotojas prieš bėgdamas iš Ukrainos jau buvo sudaręs darbo sutartį su Ukrainos įmone.

[65] Finansų ministerija (2022-03-17). *Ukrainiečiai nuotoliu tęsiantys darbus Lietuvoje – mokės mokesčius savo šaliai.* [interaktyvus]. https://finmin.lrv.lt/lt/naujienos/ukrainieciai-nuotoliu-tesiantys-darbus-lietuvoje-mokes-mokescius-savo-saliai/.

[66] Valstybinė mokesčių inspekcija (2023-02-08). *Dėl nuolatinių Ukrainos gyventojų pajamų deklaravimo Lietuvoje.* [interaktyvus]. https://www.vmi.lt/evmi/documents/20142/737112/AVMI_deklaravimas_ukainieciai.pdf/03f6d74d-7bec-76d4-beb7-1cb2f9ea5b7e?t=1675845041494.

anksčiau kaip po 3 mėnesių ir ne vėliau kaip per 2 metus nuo jų darbo Lietuvoje pagal neterminuotą darbo sutartį pradžios[67].

Taigi, matome, kad Lietuva pasirinko gana palankų ukrainiečiams į(si)darbinimo teisinį reguliavimą, kad būtų užtikrinamas kuo sklandesnis įdarbinimas įvairiuose sektoriuose, tik su jiems taikomomis išimtimis. Siekta sudaryti palankią teisinę padėtį – atleidžiant nuo pareigos mokėti valstybinę kalbą, atleidžiant nuo pareigos įsigyti leidimą dirbti. Be to, supaprastintas profesinių kvalifikacijų pripažinimas, kai kurių sričių specialistams sudarytos galimybės sparčiau įsilieti į darbo rinką ir dirbti pagal turimą kvalifikaciją, o ne mažiau kvalifikuotus darbus. Tuo pačiu mokestinės išimtys leido tiek išvengti dvigubo apmokestinimo, tiek mokėti mokesčius savo valstybei – Ukrainai, kuriai karo metu finansiniai ištekliai yra ypač reikalingi. Nors šios priemonės savo pobūdžiu yra laikinos ir labiau veikia trumpalaikėje perspektyvoje, bet reikia sutikti, kad jos laikytinos adekvačiu ir proporcingu valstybės atsaku, kuriančiu darbuotojams palankią padėtį.

Iniciatyvinių grupių teikiamos paramos formos

Be teisės aktų nustatytų lengvatų, prie palankesnių sąlygų atvykusiems darbuotojams kūrimo ir integracijos spartinimo įvairiomis formomis prisidėjo ir iniciatyvinių grupių teikiama parama. Viena svariausių paramos priemonių darbuotojų padėčiai palengvinti buvo lietuvių kalbos kursai, kurie sudarė sąlygas lengviau įsitvirtinti darbo rinkoje. Lietuvių kalbos kursai buvo prieinami įvairiose institucijose ir organizacijose - Tarptautinėje migracijos organizacijoje (teikti nemokami kursai), Užimtumo tarnyboje (finansuojami lietuvių kalbos kursai tiek darbo ieškantiems, tiek jau dirbantiems asmenims, gyvenantiems Lietuvoje su leidimu gyventi), Vilniaus universitete (nemokami lietuvių kalbos kursai buvo organizuojami rudens ir pavasario semestruose), Vilniaus Gabrielės Petkevičaitės – Bitės suaugusiųjų mokymo centre (organizuojami mokami lietuvių kalbos kursai), Ukrainos centre (teikti nemokami kalbos kursai)[68] ir kt. Kalbos mokymasis tapo svarbia integracijos dalimi ir kitose Europos šalyse. Pavyzdžiui, Vokietijoje, suteikiant ukrainiečiams leidimą gyventi šalyje, kartu buvo garantuojama galimybė lankyti kalbos kursus, siekiant atvykusius sparčiau integruoti į Vokietijos darbo rinką[69].

Reikšmingą vaidmenį, siekiant padėti įsilieti į darbo rinką, užėmė Užimtumo tarnyba. Teikta Užimtumo tarnybos pagalba ukrainiečiams buvo svarbi dėl didelio

---

[67] Lietuvos Respublikos Užimtumo įstatymas. 2016 m. birželio 21 d. Nr. XII-2470. TAR, Nr. 18825.

[68] IOM UN Migration (n.d.). *Atvykstantiems iš Ukrainos.* [interaltyvus]. https://micenter.lt/lt/atvykstantiems-is-ukrainos.

[69] HONORATI Maddalena; TESTAVERDE Mauro ir TOTINO Elisa (2024). Labor market integration of refugees in Germany: new lessons after the Ukrainian crisis. Social Protection Discussion Papers and Notes 189759, The World Bank [interaktyvus]. https://documents1.worldbank.org/curated/en/099016304302411714/pdf/IDU-1c9e7599-16ee-416a-9d8e-6213c178b8fb.pdf.

poreikio gauti šios įstaigos teikiamas paslaugas įsidarbinant, kadangi beveik 90% visų per pirmuosius karo metus įregistruotų Užimtumo tarnyboje darbo ieškančių trečiųjų šalių piliečių, buvo Ukrainos piliečiai (21,6 tūkst.). Turintiems teisę dirbti Lietuvoje ukrainiečiams yra teikiamos tokios Užimtumo tarnybos paslaugos, kaip informavimas (teikiama informacija apie situaciją darbo rinkoje, paklausias profesijas, laisvas darbo vietas, kandidatams keliamus reikalavimus), konsultavimas (individualios konsultacijos apie darbo paiešką, CV ir motyvacinio laiško rengimas bei siuntimas darbdaviams, pasiruošimas darbo pokalbiui), tarpininkavimas įdarbinant (esant tinkamai laisvai darbo vietai, kreipiamasi į darbdavį siūlant kandidatą, susitariama dėl darbo pokalbio ar susitikimo).

Svarbų vaidmenį informuojant ir konsultuojant ukrainiečius taip pat atliko Tarptautinė migracijos organizacija. Vien per pirmuosius metus Tarptautinė migracijos organizacija suteikė ukrainiečiams daugiau kaip 2 tūkst. konsultacijų įvairiais migracijos klausimais, organizavo teminius vebinarus sveikatos priežiūros, socialinių garantijų ir išmokų bei įdarbinimo srityse[70].

Kuriant palankesnę darbuotojų teisinę padėtį ir skatinant spartesnį ukrainiečių įdarbinimą buvo pasitelkta aktyvi darbo rinkos politikos priemonė – įdarbinimo subsidijavimas. Šia remiamojo įdarbinimo priemone siekiama įdarbinti asmenis, kompensuojant darbdaviui dalį darbo užmokesčio išlaidų. Europos Socialinio fondo agentūros 2022–2023 m. vykdytame projekte "Parama karo pabėgėliams iš Ukrainos", kuriame dalyvavo daugiau nei 12,3 tūkst. ukrainiečių, viena iš pagrindinių šio projekto paramos sričių buvo minima aktyvi darbo rinkos politikos priemonė – įdarbinimas subsidijuojant[71].

Aptartos iniciatyvinių grupių paramos formos padėjo sumažinti sunkumus, su kuriais susidūrė atvykę darbingo amžiaus ukrainiečiai. Iniciatyvinių grupių teikiami kursai, paslaugos ir kitos paramos priemonių formos buvo nukreiptos į pagalbos suteikimą, padedantį atvykusiems tose srityse, kuriose jie patiria didžiausius iššūkius.

Apskritai Sąjungos laikinoji apsauga sudarė teisinį pagrindą ukrainiečių priėmimui, tačiau jų teisinė padėtis priimančioje valstybėje, ypač darbuotojų, priklausė nuo įvairių taikytų priemonių – tiek teisės aktų nustatytų, tiek tų, kurių ėmėsi iniciatyvinės grupės. Nepaisant savalaikių sunkumų, įvairūs įtraukties ir padėties gerinimo instrumentai leido atvykusiems gana greitai įsilieti į darbo rinką, užtikrinant bent minimalų socialinės ir ekonominės integracijos lygį. Tačiau vien trumpalaikių lengvatų taikymas ilgalaikėje integracijos perspektyvoje nėra tvarus sprendimas.

---

[70] Vidaus reikalų ministerija (n.d.) 2022 m. *Vykdyta veikla (vykdytos priemonės) Lietuvos migracijos politikos gairėse numatytoms pagrindinėms migracijos politikos kryptims įgyvendinti.* [interaktyvus]. https://vrm.lrv.lt/uploads/vrm/documents/files/LT_versija/Migracija/Gairių%201%20priedas%202022.pdf.

[71] Europos Socialinio fondo agentūra (n.d.) *ESFA – apie paramos skyrimą Ukrainos karo pabėgėliams.* [interaktyvus]. https://www.esf.lt/esfa-apie-paramos-skyrima-ukrainos-karo-pabegeliams/.

Koordinuotas Europos Sąjungos požiūris į laipsnišką laikinosios apsaugos atsisakymą

Nors laikinoji apsauga tebėra Sąjungos solidarumo su Ukrainos žmonėmis įrodymas, tačiau ji savo pobūdžiu yra laikina (teikiama iki 2027 m. kovo 4 d.), todėl būtina pasirengti tvariam ir gerai koordinuotam to statuso atsisakymui, kai Ukrainoje bus palankios sąlygos užbaigti laikinosios apsaugos taikymą, atsižvelgiant į Ukrainos pajėgumus ir atstatymo poreikius[72]. Sąjungos Taryba šiuo klausimu 2025 m. rugsėjo 16 d. priėmė Rekomendaciją, kurioje susitarė dėl bendros sistemos, skirtos perkeltiesiems ukrainiečiams, kad būtų užtikrintas jų tvarus grįžimas ir reintegracija į Ukrainą, taip pat asmenų, kurie atitinka reikalavimus, palaipsnis perėjimas prie kitų gyventojo statusų. Šis Sąjungos priimtas teisės aktas – rekomendacija – neturi privalomosios galios[73], tačiau tai nereiškia, kad rekomendacija neturi jokios teisinės galios[74]. Rekomendacijomis pasiūloma veiksmų kryptis, teisiškai neįpareigojant[75]. Šia Rekomendacija Sąjunga rengiasi pradėti laikytis koordinuoto požiūrio, kai Ukrainoje susidarius palankioms sąlygoms bus galima palaipsniui atsisakyti laikinosios apsaugos statuso[76]. Rekomendacijoje nurodyta, kad valstybės narės turėtų skatinti ir palengvinti asmenų, kuriems suteikta laikinoji apsauga pagal sprendimą (ES) 2022/382, galimybes įgyti nacionalinį teisinį statusą. Šiuo tikslu išduodami leidimai gyventi šalyje galėtų būti, pavyzdžiui, grindžiami darbu pagal darbo sutartį, savarankišku darbu, profesiniu rengimu ar mokymusi, mokslinių tyrimų veikla, šeimos ar kitais pagrindais, arba galėtų būti išduodami specialūs leidimai gyventi šalyje, jei tie asmenys atitinka nacionalinėje teisėje nustatytas sąlygas. Rekomendacija taip pat siekiama užtikrinti bendrą valstybių narių atsakomybę viso šio proceso metu[77].

Taigi, ši Tarybos priimta Rekomendacija, nors ir neturinti privalomosios galios, formuoja koordinuotą valstybių narių požiūrį į perėjimo nuo laikinosios apsaugos režimo taikymo prie kitų ukrainiečiams taikomų teisinio statuso formų.

---

72 Tarybos 2025 m. rugsėjo 16 d. rekomendacija C/2025/5129 dėl koordinuoto požiūrio į perėjimą prie laikinosios perkeltųjų asmenų iš Ukrainos apsaugos atsisakymo. OL C, 2025.

73 Europos Sąjungos 2007 m. gruodžio 13 d. Sutarties dėl Europos Sąjungos veikimo suvestinė redakcija. OL C 202, 2016, p. 1 – 388.

74 DAVULIS, Tomas (2004). *DARBO TEISĖ: Europos Sąjunga ir Lietuva.* Vilnius: Teisinės informacijos centras, p. 161.

75 Oficiali Europos Sąjungos interneto svetainė (n.d.). Teisės aktų rūšys). [interaktyvus]. https://european-union.europa.eu/institutions-law-budget/law/types-legislation_lt.

76 Europos Vadovų Taryba (2025-09-16). *Perkeltųjų ukrainiečių apsauga: Taryba priėmė rekomendaciją dėl perėjimo prie laikinosios apsaugos atsisakymo.* [interaktyvus]. https://www.consilium.europa.eu/lt/press/press-releases/2025/09/16/protection-of-displaced-ukrainians-council-adopts-recommendation-about-transition-out-of-temporary-protection/.

77 Europos Vadovų Taryba (2025-09-16). *Perkeltųjų ukrainiečių apsauga: Taryba priėmė rekomendaciją dėl perėjimo prie laikinosios apsaugos atsisakymo.* [interaktyvus]. https://www.consilium.europa.eu/lt/press/press-releases/2025/09/16/protection-of-displaced-ukrainians-council-adopts-recommendation-about-transition-out-of-temporary-protection/.

Išvados

Sąjungos laikinosios apsaugos mechanizmo aktyvavimas sudarė prielaidas masinio perkeltųjų asmenų srauto valdymui visoje Sąjungoje. Lietuvoje Direktyvos nuostatų perkėlimas į nacionalinę teisinę sistemą suteikė ukrainiečiams teisinį pagrindą būti šalyje ir sudarė galimybę dalyvauti darbo rinkoje.

Tokios probleminės sritys kaip administracinės pagalbos prieinamumo stoka, dalyvavimo darbo rinkoje trikdžiai (kvalifikacijos neatitikimas įsidarbinant, dalyvavimo darbo rinkoje ypatumai asmenims, atvykusiems su mažamečiais vaikais ar su asmenimis, kuriems yra būtina priežiūra ir išnaudojimo atvejai) bei lietuvių kalbos žinių trūkumas, leido identifikuoti ukrainiečiams kilusius teisinius ir praktinius iššūkius.

Šiame darbe aptartos atvykusiems ukrainiečiams teiktos lengvatos – reikalavimo mokėti lietuvių kalbą netaikymas, atleidimas nuo pareigos įsigyti leidimą dirbti, supaprastintas ir paspartintas kai kurių specialybių kvalifikacijos pripažinimas, neapmokestinamos pajamos, pajamų deklaravimo palengvinimai, darbuotojams skirtos atvykimo išmokos, rengti kalbos kursai, Užimtumo tarnybos ir kitų organizacijų teiktos paslaugos ir įdarbinimo subsidijavimas – turėjo teigiamą poveikį jų teisinei padėčiai bei garantavo socialinę ir ekonominę integraciją.

Nors Sąjungos Tarybos Rekomendacija neturi privalomosios teisinės galios, joje įtvirtintos nuostatos atspindi koordinuotą Sąjungos narių požiūrį ir sudaro prielaidas užtikrinti ukrainiečių teisinio statuso tęstinumą pasibaigus laikinosios apsaugos taikymui.

Literatūros sąrašas

Teisės aktai

Europos Sąjungos reglamentai, direktyvos ir kiti teisės aktai

Tarybos 2001 m. liepos 20 d. direktyva 2001/55/EB dėl minimalių normų, suteikiant perkeltiesiems asmenims laikiną apsaugą esant masiniam srautui, ir dėl priemonių, skatinančių valstybių narių tarpusavio pastangų priimant tokius asmenis ir atsakant už tokio veiksmo padarinius pusiausvyrą. OL L 212, 2001, p. 12 – 23.

Europos Sąjungos 2007 m. gruodžio 13 d. Sutarties dėl Europos Sąjungos veikimo suvestinė redakcija. OL C 202, 2016, p. 1 – 388.

Tarybos 2022 m. kovo 4 d. įgyvendinimo sprendimas 2022/382 kuriuo pagal Direktyvos 2001/55/EB 5 straipsnį nustatoma, kad iš Ukrainos yra perkeltųjų asmenų masinis srautas, ir pradedama taikyti laikinoji apsauga. OL L 71, 2022, p. 1 – 6.

Komisijos 2022 m. balandžio 5 d. rekomendacija 2022/554 dėl asmenų, bėgančių nuo Rusijos invazijos į Ukrainą, kvalifikacijų pripažinimo. OL L 107I, 2022, p. 1 – 8.

Tarybos 2023 m. spalio 19 d. įgyvendinimo sprendimas 2023/2409 kuriuo pratęsiama Įgyvendinimo sprendimo 2022/382 nustatyta laikinoji apsauga. OL L, 2023.

Tarybos 2024 m. birželio 25 d. įgyvendinimo sprendimas 2024/1836 kuriuo pratęsiama Įgyvendinimo sprendimu 2022/382 nustatyta laikinoji apsauga. OL L, 2024.
Tarybos 2025 m. liepos 15 d. įgyvendinimo sprendimas 2025/1460 kuriuo pratęsiama Įgyvendinimo sprendimu 2022/382 nustatyta laikinoji apsauga. OL L, 2025.
Tarybos 2025 m. rugsėjo 16 d. rekomendacija C/2025/5129 dėl koordinuoto požiūrio į perėjimą prie laikinosios perkeltųjų asmenų iš Ukrainos apsaugos atsisakymo. OL C, 2025.
Lietuvos Respublikos įstatymai
Lietuvos Respublikos įstatymas dėl užsieniečių teisinės padėties. 2004 m. balandžio 29 d. Nr. IX-2206. Valstybės žinios, Nr. 73-2539.
Lietuvos Respublikos Užimtumo įstatymas. 2016 m. birželio 21 d. Nr. XII-2470. TAR, Nr. 18825.

Vyriausybės nutarimai

Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2022 m. kovo 16 d.nutarimas Nr. 224 „Dėl laikinosios apsaugos Lietuvos Respublikoje užsieniečiams suteikimo“. TAR, Nr. 4886.
Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2025 n. lapkričio 26 d. nutarimas Nr. 827 “Dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2003 m. gruodžio 24 d. nutarimo Nr. 1688 „Dėl valstybinės kalbos mokėjimo kategorijų nustatymo ir jų taikymo tvarkos aprašo patvirtinimo“ pakeitimo. TAR, Nr. 19923.

Ministrų įsakymai ir kiti poįstatyminiai aktai

Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministro 2022 m. vasario 26 d. įsakymas Nr. 1V-143 “Dėl užsieniečių pasitraukusių iš Ukrainos dėl Rusijos Federacijos karinių veiksmų Ukrainoje, registracijos centrų veiklos ir šių užsieniečių apgyvendinimo“. TAR, Nr. 3796.
Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministro 2022 m. vasario 28 d. įsakymas Nr. 1V-145 „Dėl Ukrainos piliečiams, jų šeimos nariams ir asmenims be pilietybės taikomų reikalavimų, sąlygų ir paslaugų teikimo“. TAR, Nr. 3801.
Lietuvos Respublikos finansų ministro įsakymas 2022 m. kovo 25 d. Nr. 1K-106 Dėl finansų ministro 2002 m. rugsėjo 25 d. įsakymo Nr. 300 „Dėl Fizinio asmens, kuris Lietuvoje išbūva ištisai arba su pertraukomis 90, 183 ir 280 dienų, šių laikotarpių apskaičiavimo taisyklių patvirtinimo“ pakeitimo. TAR, Nr. 5782.
Lietuvos Respublikos aplinkos ministro įsakymas 2022 m. balandžio 4 d. Nr. D1-88 Dėl Lietuvos Respublikos aplinkos ministro 2004 m. kovo 25 d. įsakymo Nr. D1-131 „Dėl Architekto profesinės kvalifikacijos pripažinimo norint užsiimti architekto profesine veikla ar laikinai ir kartais teikti architektūrines paslaugas Lietuvos Respublikoje tvarkos aprašo patvirtinimo“ pakeitimo. TAR, Nr. 6910.
Lietuvos Respublikos aplinkos ministro įsakymas 2022 m. balandžio 21 d. Nr. D1-103 Dėl Lietuvos Respublikos aplinkos ministro 2013 m. lapkričio 27 d. įsakymo Nr. D1-875 „Dėl Trečiųjų šalių piliečių statybos inžinieriaus profesinės kvalifikacijos pripažinimo Lietuvos Respublikoje tvarkos aprašo patvirtinimo“ pakeitimo. TAR, Nr. 8115.
Valstybinės akreditavimo sveikatos priežiūros veiklai tarnybos prie sveikatos apsaugos ministerijos direktorius įsakymas 2022 m. kovo 21 d Nr. T1-880 Dėl Valstybinės akreditavimo sveikatos priežiūros veiklai tarnybos prie Sveikatos apsaugos ministerijos di-

rektoriaus 2019 m. spalio 28 d. įsakymo Nr. T1-1683-(1.1.) „Dėl Lietuvos Respublikos sveikatos apsaugos ministerijos kuravimo sričiai priskiriamų reglamentuojamų profesijų, išskyrus vaistininko ir vaistininko padėjėjo (farmakotechniko) profesijas, profesinės kvalifikacijos pripažinimo“ pakeitimo. TAR, Nr. 5050.

Kitų valstybių įstatymai

Vokietijos Federalinė teisingumo ir vartotojų apsaugos ministerija. Gyvenamosios vietos įstatymas (AufenthG) 2008. [interaktyvus]. https://www.gesetze-im-internet.de/englisch_aufenthg/.

Specialioji literatūra

DAVULIS, Tomas (2004). DARBO TEISĖ: Europos Sąjunga ir Lietuva. Vilnius: Teisinės informacijos centras.

HONORATI Maddalena; TESTAVERDE Mauro ir TOTINO Elisa (2024). Labor market integration of refugees in Germany: new lessons after the Ukrainian crisis. Social Protection Discussion Papers and Notes 189759, The World Bank [interaktyvus]. https://documents1.worldbank.org/curated/en/099016304302411714/pdf/IDU-1c9e7599-16ee-416a-9d8e-6213c178b8fb.pdf.

KERUSAUSKAITE, Ingrida; VENCOUROVÁ, Žaneta; NIMKAR, Ruta ir kt. (2023). Risks to Community Cohesion Between Ukrainian Refugees and Host Communities - the Czech Republic [interaktyvus]. https://www.ifes.org/sites/default/files/2023-08/Czech%20Republic_CSSF.pdf#page=69.07.

STOIKOV, Leonid (2023). Ukrainian refugees in Poland: how to tackle entrenched abuse practices in a new reality. Global Labour Rights Reporter, Volume 3, Issue 1, 46-52 [interaktyvus]. https://www.ohchr.org/sites/default/files/documents/issues/slavery/sr/cfis/role-workers/subm-role-workers-organisations-aca-corporate-accountability-lab.pdf.

SYNOWIEC, Aleksandra (2022). Barriers of cultural adaptation in the context of the influx of Ukrainian war refugees to Poland. Scientific papers of Silesian university of Technology organization and management series, No. 165, 371-381, [interaktyvus]. https://www.researchgate.net/publication/368626281_BARRIERS_OF_CULTURAL_ADAPTATION_IN_THE_CONTEXT_OF_THE_INFLUX_OF_UKRAINIAN_WAR_REFUGEES_TO_POLAND.

Teismų praktika

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2025 m. spalio 13 d. nutarimas administracinio nusižengimo byloje Nr. 2AT-30-891/2025.

Regionų apygardos administracinio teismo 2023 m. liepos 25 d. sprendimas administracinėje byloje Nr. eI2-7561-583/2023.

Internetiniai šaltiniai

Aplinkos ministerija (2022-03-22). Architektų ir statybos inžinierių iš Ukrainos profesinės kvalifikacijos pripažinimo procedūra bus greitesnė ir paprastesn. [interaktyvus]. https://

am.lrv.lt/lt/naujienos/architektu-ir-statybos-inzinieriu-is-ukrainos-profesines-kvalifikacijos-pripazinimo-procedura-bus-greitesne-ir-paprastesne/.
Aukščiausioji audito institucija (2023-06-08). Pagalba pabėgėliams, jų socialinė integracija. [interaktyvus]. https://www.valstybeskontrole.lt/LT/Product/24169.
Deutsche Welle (2024-02-22). Ukrainian refugees in Germany: Why few work for a living [interaktyvus]. https://www.dw.com/en/ukrainian-refugees-in-germany-why-few-work-for-a-living/a-68338226.
Diversity Development Group, Socialinių paslaugų priežiūros departamentas prie Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos (n.d.). Savivaldybių atsakas į pabėgėlių iš Ukrainos priėmimą patirtys, iššūkiai ir gerosios praktikos 2022. [interaktyvus]. https://www.diversitygroup.lt/wp-content/uploads/2023/01/Karo-pabegeliu-is-Ukrainos-priemimas.pdf.
Europos Socialinio fondo agentūra (n.d.) ESFA – apie paramos skyrimą Ukrainos karo pabėgėliams. [interaktyvus]. https://www.esf.lt/esfa-apie-paramos-skyrima-ukrainos-karo-pabegeliams/.
Europos Vadovų Taryba (2024-01-24). Pabėgėliai iš Ukrainos Europos Sąjungoje. [interaktyvus]. https://www.consilium.europa.eu/lt/infographics/ukraine-refugees-eu/.
Europos Vadovų Taryba (2025-09-16). Perkeltųjų ukrainiečių apsauga: Taryba priėmė rekomendaciją dėl perėjimo prie laikinosios apsaugos atsisakymo. [interaktyvus]. https://www.consilium.europa.eu/lt/press/press-releases/2025/09/16/protection-of-displaced-ukrainians-council-adopts-recommendation-about-transition-out-of-temporary-protection/.
Europos Vadovų Taryba (n.d.). Kaip ES padeda pabėgėliams iš Ukrainos. [interaktyvus]. https://www.consilium.europa.eu/lt/policies/refugee-inflow-from-ukraine/.
Finansų ministerija (2022-03-17). Ukrainiečiai nuotoliu tęsiantys darbus Lietuvoje – mokės mokesčius savo šaliai. [interaktyvus]. https://finmin.lrv.lt/lt/naujienos/ukrainieciai-nuotoliu-tesiantys-darbus-lietuvoje-mokes-mokescius-savo-saliai/.
GSSC (2023-11-24). Migrantų iš Ukrainos adaptacija ir integracija Lietuvoje. [interaktyvus]. https://www.gssc.lt/wp-content/uploads/2023/11/v01_Ukrainian-report_Janeliunas_LT_A4.pdf.
Handbook Germany (2025-01-16). Ukraine – Work [interaktyvus]. https://handbookgermany.de/en/ukraine-work.
INFOLEX (2023-06-26). Dėl valstybinės kalbos mokėjimo reikalavimo užsieniečiams. [interaktyvus]. https://www.infolex.lt/landing/?act=news&Tema=1&Str=114994.
IOM UN Migration (n.d.). Atvykstantiems iš Ukrainos. [interaktyvus]. https://micenter.lt/lt/atvykstantiems-is-ukrainos.
KPMG (2022-03-09). Aktuali informacija dėl situacijos Ukrainoje. [interaktyvus]. https://kpmg.com/lt/lt/izvalgos/2022/03/aktuali-informacija-del-situacijos-ukrainoje.html.
Lietuvos Respublikos Vyriausybė (2025-11-26). Nuo sausio 1 d. prekes ir paslaugas pardavinėjantys užsieniečiai Lietuvoje turės užtikrinti aptarnavimą valstybine kalba. [interaktyvus]. https://lrv.lt/lt/naujienos/nuo-sausio-1-d-prekes-ir-paslaugas-pardavinejantys-uzsienieciai-lietuvoje-tures-uztikrinti-aptarnavima-valstybine-kalba-XTuM/.

Oficiali Europos Sąjungos interneto svetainė (n.d.). Teisės aktų rūšys). [interaktyvus]. https://european-union.europa.eu/institutions-law-budget/law/types-legislation_lt.
Socportal (2025-06-12). Ukrainians in Czech Republic work in the most unskilled jobs: media investigation [interaktyvus]. https://en.socportal.info/en/news/ukrainians-in-czech-republic-work-in-the-most-unskilled-jobs-media-investigation/.
Valstybinė akreditavimo sveikatos priežiūros veiklai tarnyba prie Sveikatos apsaugos ministerijos (2022-03-18) Ukrainos medikams lengvinamos įsidarbinimo sąlygos Lietuvoje. [interaktyvus]. https://vaspvt.lrv.lt/lt/naujienos/ukrainos-medikams-lengvinamos-isidarbinimo-salygos-lietuvoje/.
Valstybinė mokesčių inspekcija (2023-02-08). Dėl nuolatinių Ukrainos gyventojų pajamų deklaravimo Lietuvoje. [interaktyvus]. https://www.vmi.lt/evmi/documents/20142/737112/AVMI_deklaravimas_ukainieciai.pdf/03f6d74d-7bec-76d4-beb7-1cb2f9ea5b7e?t=1675845041494.
Vidaus reikalų ministerija (n.d.) 2022 m. Vykdyta veikla (vykdytos priemonės) Lietuvos migracijos politikos gairėse numatytoms pagrindinėms migracijos politikos kryptims įgyvendinti. [interaktyvus]. https://vrm.lrv.lt/uploads/vrm/documents/files/LT_versija/Migracija/Gairių%201%20priedas%202022.pdf.
Visit Ukraine (2024-07-14). How to confirm a Ukrainian diploma in Poland: important details [interaktyvus]. https://visitukraine.today/pl/blog/4319/how-to-confirm-a-ukrainian-diploma-in-poland-important-details?srsltid=AfmBOoruoyAxpd7WtswCe5YhV_OhgRwHx0g5GV6GYceU4xZST-CNiLtO#certificate-of-diploma-recognition-in-poland.

Enciklopediniai, informaciniai ir statistiniai šaltiniai

EUROSTAT (2025-10-10) 4.37 million under temporary protection in August [interaktyvus]. https://ec.europa.eu/eurostat/web/products-eurostat-news/w/ddn-20251010-1.
OECD. (2025-12-12) International Migration Outlook 2022 [interaktyvus]. https://www.oecd.org/en/publications/international-migration-outlook-2022_30fe16d2-en.html.
STATISTA (2025-12-12) Estimated number of refugees from Ukraine recorded in Europe and Asia since February 2022 as of May 2025, by selected country [interaktyvus]. https://www.statista.com/statistics/1312584/ukrainian-refugees-by-country/?srsltid=AfmBOoo8BqbtznBurknOLPvhIlEJovEnvpA7kS0_OQauf5B056QRbPsa.
UNHCR (2025-11-14) Ukraine Refugee Situation [interaktyvus]. https://data.unhcr.org/en/situations/ukraine.
UNHCR (2025-12-12). Factbook - Ukraine Refugee Situation [interaktyvus] https://data.unhcr.org/en/dataviz/353?sv=54&geo=0.
Valstybės duomenų agentūra (2025-12-12). Imigrantai [interaktyvus]. https://osp.stat.gov.lt/lt/statistiniu-rodikliu-analize?hash=6aa2f04c-0ec1-4022-9c2e-8e66b038212a#/.
Valstybės duomenų agentūra (2025-12-12). Karo pabėgėliai iš Ukrainos [interaktyvus]. https://osp.stat.gov.lt/ukraine-dashboards.

Lietuvoje dirbančių Ukrainos karo pabėgėlių teisinė padėtis

SANTRAUKA

Rusijos Federacijos karinė agresija prieš Ukrainą lėmė migracijos srautus, kurie pasiekė ir Lietuvą. Sąjunga šiai situacijai regione suvaldyti aktyvavo laikinosios apsaugos direktyvą, kuri buvo perkelta ir į Lietuvos teisinę sistemą. Šiame darbe remiantis Sąjungos ir nacionaliniais teisės aktais, įvairiomis publikacijomis ir statistiniais duomenimis yra identifikuojami darbingo amžiaus ukrainiečių praktiniai ir teisiniai iššūkiai: administracinės pagalbos prieinamumas, integracijos į darbo rinką kliūtys, kvalifikacijos pripažinimo problematika, kalbos barjeras bei galimi darbuotojų išnaudojimo atvejai. Taip pat aptariamos atvykusiems ukrainiečiams taikytos lengvatos ir paramos priemonės – tiek nustatytos teisės aktais, tiek įgyvendintos iniciatyvinių grupių. Galiausiai nagrinėjamas Sąjungos koordinuotas požiūris į laipsnišką laikinosios apsaugos atsisakymą ir galimus perėjimo prie kitų teisinio statuso formų scenarijus.

The Legal Status of Ukrainian War Refugees Working in Lithuania

SUMMARY

The military aggression of the Russian Federation against Ukraine resulted in migration flows that also reached Lithuania. In order to manage this situation in the region, the Union activated the Temporary Protection Directive, which was subsequently transposed into the Lithuanian legal system. Based on the Union and national legal acts, various publications, and statistical data, this study identifies the practical and legal challenges faced by working-age Ukrainians: access to administrative assistance, barriers to integration into the labour market, issues related to the recognition of qualifications, the language barrier, and potential cases of labour exploitation. The paper also discusses the benefits and support measures applied to Ukrainians – both those established by legislation and those implemented by initiative-based groups. Finally, it examines the Union's coordinated approach to the gradual withdrawal of temporary protection and possible scenarios for transitioning to other forms of legal status.

https://doi.org/10.15388/TMP.2026.14

Migracijos valdymas – nacionalinės teisės ir tarptautinių įsipareigojimų konfliktas

Ugnė Vyčinaitė
Vilniaus universiteto Teisės fakulteto
2-o kurso studentė
Saulėtekio al. 9, I rūmai, 10222 Vilnius
El. paštas: ugne.vycinaite@tf.stud.vu.lt

Erlandas Prakapavičius
Vilniaus universiteto Teisės fakulteto
2-o kurso studentas
Saulėtekio al. 9, I rūmai, 10222 Vilnius
El. paštas: erlandas.prakapavicius@tf.stud.vu.lt

Mokslinio straipsnio akademinis kuratorius assist. prof. dr. Victor Terekhov
El. paštas: victor.terekhov@tf.vu.lt

Anotacija. *Straipsnyje nagrinėjami Lietuvos Respublikos migracijos valdymo instrumentai, valstybės tarptautiniai įsipareigojimai migracijos srityje bei migracijos teisės raida. Darbo tikslas – ištirti nacionalinės teisės ir tarptautinių įsipareigojimų santykį, nustatant, ar nacionalinės teisės aktai atitinka tarptautinius įsipareigojimus, ar tarp jų kyla konfliktas.*

Pagrindiniai žodžiai: *migracija, migracijos valdymas, nacionalinė teisė, tarptautinė teisė, Europos Sąjungos teisė, žmogaus teisių apsauga.*

Migration Governance - The Conflict Between National Law and International Obligations

Annotation. *This article examines migration governance instruments in the Republic of Lithuania, the state's international obligations in the field of migration, and the evolution of migration law. The aim of this article is to analyse the relation between national law and international obligations by assessing whether national acts comply with international commitments or whether conflicts arise between them.*

Key words: *migration, migration governance, national law, international law, European Union law, human rights protection.*

Copyright © Ugnė Vyčinaitė, Erlandas Prakapavičius, 2026. Published by Vilnius University Press.
This is an Open Access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License (CC BY), which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original author and source are credited.

Įvadas

Migracijos teisinis reguliavimas tampa vis sudėtingesnis dėl didėjančios valstybių priklausomybės nuo tarptautinių įsipareigojimų ir Europos Sąjungos teisės. Nors valstybėms išlieka teisė savarankiškai spręsti migracijos klausimus, ši teisė ribojama prisiimtų tarptautinių įsipareigojimų, susijusių su žmogaus teisių apsauga ir prieglobsčio suteikimu. Dėl to migracijos valdymo srityje formuojasi tokie reiškiniai, kai nacionalinės teisės normos, praktika ir tarptautinis reguliavimas ne visada dera tarpusavyje.

Darbo tikslas – įvertinti nacionalinio migracijos teisinio reguliavimo ir tarptautinių bei Europos Sąjungos įsipareigojimų tarpusavio santykį, atskleidžiant kylančius konfliktus migracijos valdymo srityje ir nustatant galimus jų sprendimo būdus.

Išsikelti darbo uždaviniai:

- Išanalizuoti migracijos valdymą kaip valstybės suvereniteto išraišką, atskleidžiant valstybės diskrecijos ribas migracijos srityje tarptautinės ir Europos Sąjungos teisės kontekste;
- Įvertinti Lietuvos Respublikos nacionalinių migracijos teisės aktų atitiktį tarptautiniams ir Europos Sąjungos teisės aktams, identifikuojant norminio ir praktinio pobūdžio konfliktus, ypač krizinėse situacijose;
- Nustatyti pagrindines priežastis, lemiančias nacionalinės teisės ir tarptautinių įsipareigojimų kolizijas migracijos valdymo praktikoje bei pateikti galimus šių konfliktų sprendimo būdus.

Tyrimo objektas – nacionalinės migracijos teisės ir tarptautinių bei Europos Sąjungos teisinių įsipareigojimų sąveiką.

Tyrimo metodai: lingvistinis, sisteminis, istorinis, lyginamasis ir empirinis metodai, taikomi teisės normų turiniui atskleisti, jų tarpusavio santykiui įvertinti bei migracijos teisinio reguliavimo raidos ir praktinio taikymo analizei atlikti.

Temos aktualumą lemia nuolat kintanti migracijos teisinė aplinka ir didėjantis poreikis suderinti valstybės interesus su tarptautiniais žmogaus teisių apsaugos standartais. Nors migracijos klausimai dažnai analizuojami teisės doktrinoje, nacionalinio ir tarptautinio reguliavimo santykis išlieka aktuali mokslinių diskusijų sritis. Darbo originalumas siejamas su šio santykio vertinimu per nacionalinės teisės taikymo prizmę.

Darbe minimi įvairūs šaltiniai, tarp kurių: tarptautiniai (Konvencija dėl pabėgėlių statuso (1951), Protokolas dėl pabėgėlių statuso (1967), etc.), Europos Sąjungos (Sutartis dėl Europos Sąjungos veikimo, Europos Parlamento ir Tarybos direktyvos, etc.), nacionaliniai (LR įstatymas dėl užsieniečių teisinės padėties (2004), etc.) teisės aktai; specialioji literatūra (Janmyr M., Labman S., Marrus, M. R., etc.); taip pat remiamasi teismų praktika (M. A. ir kiti prieš Lietuvą).

Migracija ir valstybės vaidmuo migracijos valdyme

Migracijos ir migracijos valdymo sąvokos

Išanalizavus LR teisės aktus galima teigti, jog teisinė migracijos sąvoka nacionalinėje teisėje nėra įtvirtinta. Visuotinai pripažintos migracijos sąvokos taip pat nėra, tačiau pagal Tarptautinę migracijos organizaciją, migracija – žmonių judėjimas iš jų įprastos gyvenamosios vietos į naują gyvenamąją vietą, kertant tarptautinę sieną arba valstybės viduje[1]. Panašią sampratą pateikia Lietuvos geografas, edukologas S. Vaitekūnas, kuris migraciją apibrėžia kaip žmonių persikėlimą iš vienos vietos į kitą nuolatiniam gyvenimui, jis migraciją skiria į dvi pagrindines grupes – emigraciją (išvykimą iš valstybės) ir imigraciją (atvykimą į valstybę)[2].

Norint teisingai suprasti sąveiką tarp nacionalinės teisės ir tarptautinių įsipareigojimų migracijos srityje, būtina išsiaiškinti migracijos valdymo sąvoką. Teisės moksle yra įvardijamos įvairios sampratos. Pavyzdžiui, migracijos valdymas gali būti suprantamas kaip veikla valdant migracijos srautus, migrantų integracijos procesus, paprastai veikianti nacionaliniu lygmeniu, kas priklauso nacionalinei teisei[3]. Migracijos valdymas gali būti apibrėžiamas kaip normų ir organizacinių struktūrų visuma, kuri reguliuoja ir palengvina valstybių ir kitų subjektų reakcijas į migraciją[4]. Be to, yra pabrėžiama, jog migracijos valdymas nėra vien valdžios atsakomybė, nors ji atlieka esminį vaidmenį migracijos valdyme. Migracijos srityje gali veikti ir kiti vieši, privatūs ir visuomeniniai subjektai (politikai, nevyriausybinės ir pilietinės visuomenės, tarptautinės organizacijos)[5]. Politikai gali pateikti gaires migracijos valdymui, nevyriausybinės ar pilietinės visuomenės organizacijos gali daryti įtaką migracijos reguliavimui atstovaudamos migrantų interesus, o tarptautinės organizacijos dažnai nustato tam tikrus standartus, pagal kuriuos valstybės turėtų valdyti migraciją. Taigi, nors ir skiriamos skirtingai apibrėžiamos migracijos valdymo sąvokos, galima teigti, jog migracijos valdymas apima dažniausiai valstybės veiklą kontroliuojant migracijos procesus.

---

1 *Fundamentals of migration. An introduction to some of the key terms, definitions and concepts related to migration and displacement*. (2021). Prieiga per internetą: https://www.iom.int/fundamentals-migration

2 VAITEKŪNAS, Stasys (2006), *Lietuvos gyventojai per du tūkstantmečius*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, p. 263-278.

3 TRIANDAFYLLIDOU, Anna. (2022). Decentering the Study of Migration Governance: A Radical View. *Geopolitics*, *27*(3), 813.

4 BETTS, Alexander, KAINZ, Lena. (2017) The history of global migration governance. *Refugee Studies Centre, Oxford Department of International Development*, p. 1.

5 NATTER Katharina, NORMAN Kelsey, STEL Nora. (2023) Strategic non-regulation as migration governance. *Migration Politics*, 2(1), p. 5.

Valstybės diskrecija migracijos srityje

Suvereniteto principas

Suvereniteto principo ištakomis galima laikyti Vestfalijos taiką (1648 m.). Ši sutartis yra vienas iš reikšmingiausių žingsnių Europos istorijoje, nes tai buvo pirmasis diplomatinis susitarimas, kuris ne tik pabaigė trisdešimties metų karą, bet ir įtvirtino naują tvarką Europoje, paremtą valstybių suverenitetu[6].

Iki šių laikų suverenitetas išliko esminiu principu tarptautinėje teisėje, tačiau tiksli suvereniteto reikšmė nėra apibrėžta[7]. Politologas S. D. Krasner išskiria keturis skirtingus būdus, kuomet dažniausiai vartojama suvereniteto sąvoka[8]. Iš S. D. Krasner minimų atvejų, kai vartojama suvereniteto reikšmė, migracijos kontekste yra svarbiausias tarpusavio priklausomybės suverenitetas (interdependence sovereignty), kadangi būtent ši reikšmė sąlygoja valstybės diskreciją nustatyti savą sienų reguliavimą ir kontroliuoti užsieniečių patekimą į valstybės teritoriją.

Suvereniteto principo reikšmę ir valstybės diskreciją migracijos srityje papildo ir padeda suprasti suvereniteto išskyrimas į dvi rūšis. Suvereniteto teorijos pradininkas Žanas Bodenas skyrė vidaus suverenitetą – absoliučią valdžią valstybės viduje ir išorinį suverenitetą – nepavaldumą jokiai kitai valdžiai santykiuose su kitomis valstybėmis. V. Vadapalas teigia, jog suverenitetas negali būti absoliutus, „vidaus suverenitetui“ yra tam tikros ribos, valstybės valdžia ir institucijos neturi jų peržengti[9]. Būtent dėl galimybės suvaržyti vidaus suverenitetą prisiimant tam tikrus tarptautinius įsipareigojimus, kyla konfliktas tarp nacionalinio ir tarptautinio reguliavimo migracijos srityje.

Taigi, migracijos valdymo ir valstybės teisių kontroliuoti migraciją kontekste yra svarbus suvereniteto reikšmės vartojimas, kai kalbama apie valstybės teisę reguliuoti judėjimą į šalį ir vidinis suverenitetas, kadangi iš jo kyla valstybės teisė kontroliuoti sienas ir priimti atitinkamus sprendimus dėl užsieniečių atvykimo.

Teisė kontroliuoti sienas ir priimti sprendimus dėl užsieniečių atvykimo

Valstybės teisė kontroliuoti sienas ir priimti sprendimus dėl užsieniečių atvykimo yra itin svarbi migracijos valdyme, kadangi ji leidžia užtikrinti nacionalinį saugumą, reguliuoti migrantų skaičių, apsaugoti kultūrą, kalbą ir darbo rinką.

---

6 ZREIK, Mohamad. (2021). The Westphalia Peace and Its impact on the Modern European State. *Quantum Journal of Social Sciences and Humanities*, 2(1), p. 8

7 FERREIRA-SNYMAN, M. P. (2006). The evolution of state sovereignty: a historical overview. *Journal of Legal History*, 12(2), p. 1

8 KRASNER, Stephen. *International Human Rights in Context: Law, Politics, Morals*. Oxford University press, p. 575-577.

9 VADAPALAS, Vilenas (2006). *Tarptautinė teisė:* vadovėlis. Vilnius: Eugrimas 2006, p. 175.

Jungtinių Tautų chartija expressis verbis nenumato valstybių teisės kontroliuoti sienas, bet šią teisę sąlygoja joje nurodytos teisės ir principai. Pavyzdžiui, 2 straipsnio 1 dalis – joje yra įtvirtintas Jungtinių Tautų narių suverenios lygybės principas. Kaip buvo minėta anksčiau, suvereniteto principas sąlygoja valstybės teisę vykdyti teritorijos ir jos sienų kontrolę, nusistatyti savą reguliavimą dėl užsieniečių atvykimo į valstybę. Kitas principas, įtvirtintas JT chartijos 2 straipsnio 4 dalyje, yra valstybės teritorinis vientisumas. Teritorinis vientisumo principas suteikia valstybėms teisę į savo teritorijos neliečiamumą, tam kad ši teisė būtų užtikrinta, valstybė turi diskreciją vykdyti savo sienų kontrolę ir kontroliuoti migraciją. Galiausiai, JT chartijos 2 straipsnio 7 dalis mini kiekvienos valstybės teisę tvarkyti savo vidaus reikalus, ši teisė taip pat sąlygoja valstybėms vykdyti savo šalies viduje įtvirtintą migracijos valdymą[10].

Įgyvendinant teisę kontroliuoti sienas ir priimti sprendimus dėl migracijos, valstybės priima nacionalinius teisės aktus, kurie reglamentuoja sienos ir pasienio teisinius režimus, sienos apsaugą, užsieniečių atvykimo, išvykimo tvarką ir kitus susijusius klausimus, o teisinis reglamentavimas įgyvendinamas per tam tikras valstybines institucijas, įstaigas. Nepaisant to, valstybės neturi absoliučios diskrecijos nustatyti teisinį reguliavimą, kadangi turi prievolę atsižvelgti į prisiimtus valstybės tarptautinius įsipareigojimus.

Taigi, teisė kontroliuoti sienas ir priimti sprendimus dėl užsieniečių atvykimo netiesiogiai yra įtvirtinta JT chartijoje, valstybės šią teisę užtikrina leisdamos nacionalinius įstatymus ir vykdydamos veiklą per savo įstaigas, tačiau valstybių diskrecija nėra absoliuti, nacionalinis teisinis reguliavimas negali prieštarauti įvairiems tarptautiniams įsipareigojimams.

Migracijos valdymo instrumentai nacionalinėje teisėje

Norminiai teisės aktai, reglamentuojantys migraciją

LR nacionalinėje teisėje migracijos valdymą reglamentuoja, migracijos taisyklės numatomos LR įstatyme dėl užsieniečių teisinės padėties, LR valstybės sienos ir jos apsaugos įstatyme.

LR įstatymo dėl užsieniečių teisinės padėties 1 straipsnyje įtvirtinta, jog įstatymas skirtas nustatyti užsieniečių atvykimo, išvykimo, buvimo, gyvenimo, prieglobsčio suteikimo, integracijos ir natūralizacijos, sprendimų dėl užsieniečių teisinės padėties apskundimo tvarką bei kitus užsieniečių teisinės padėties klausimus. Konkrečiau, II skyrius reglamentuoja užsieniečių atvykimą į Lietuvos Respubliką, III skyrius numato užsieniečių buvimą ir gyvenimą Lietuvos Respublikoje, IV skyrius įtvirtina prieglobsčio Lietuvos Respublikoje suteikimą[11].

---

[10] Jungtinių Tautų Chartija (1945). *Valstybės žinios*, 2002, Nr. 15-557

[11] Lietuvos Respublikos įstatymas dėl užsieniečių teisinės padėties (2004). *Valstybės žinios*, 2004-04-30, Nr. 73-2539

LR valstybės sienos ir jos apsaugos įstatymo 1 straipsnis įtvirtina įstatymo paskirtį – jis skirtas nustatyti LR sienos ir pasienio režimus, reglamentuoti pasienio kontrolės punktų veiklą ir valstybės sienos apsaugos organizavimą. Numatytos įvairios taisyklės, reglamentuojančios migraciją, pavyzdžiui, 4 straipsnis įtvirtina valstybės sienos kirtimo tvarką, 10 straipsnyje pateikiama, kada valstybės sienos kirtimas gali būti apribojamas arba nutraukiamas, o IV skyrius apima pasienio kontrolės punktų veiklą[12].

Taigi, svarbiausi nacionaliniai norminiai teisės aktai, reglamentuojantys migraciją yra LR įstatymas dėl užsieniečių teisinės padėties ir LR valstybės sienos ir jos apsaugos įstatymas.

Lietuvos institutai, kontroliuojantys migracijos procesą

Lietuvos Respublikoje migracijos procesas kontroliuojamas vykdant migracijos politiką. Lietuvoje valstybės politiką migracijos srityje formuoja, koordinuoja ir kontroliuoja jos įgyvendinimą Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministerija, jai padeda vidaus reikalų ministerijos Migracijos politikos grupė. Ministras įgyvendinti migracijos politiką paveda Migracijos departamentui prie VRM, Valstybės sienos apsaugos tarnybai prie VRM, Policijos departamentui prie VRM ir Asmens duomenų išrašymo centrui prie VRM[13]. Tarp institucijų užtikrinamas efektyvus bendradarbiavimas – visoms įstaigoms nustatytos konkrečios pareigos, institucijos taiko bendras procedūras ir tarpusavyje dalinasi informacija.

Migracijos politikos grupės funkcijos įvairios, jos išvardijamos 6 LR VRM Migracijos politikos grupės nuostatų straipsnyje. Pavyzdžiui, grupė rengia migracijos srities įstatymų projektus, Vyriausybės nutarimų projektus, rengia ir vidaus reikalų ministrui teikia vidaus reikalų ministro įsakymų projektus, taip pat nagrinėja ministerijai pateiktus derinti teisės aktų, susijusių su migracijos sritimi, projektus, analizuoja pasiūlymus keisti teisinį reguliavimą migracijos srityje ir teikia teisės aktų ar pasiūlymų rengėjams[14].

Kita įstaiga, įgyvendinanti migracijos politiką, yra Migracijos departamentas prie VRM. Ji išduoda asmens dokumentus, leidimus gyventi Lietuvos Respublikoje, suteikia vizas, nagrinėja dokumentus dėl LR pilietybės, vykdo prieglobsčio procedūras, bendradarbiauja su įvairių šalių migracijos tarnybomis, tarptautinėmis organizacijomis ir kt[15].

---

[12] Lietuvos Respublikos valstybės sienos ir jos apsaugos įstatymas (2000). Valstybės žinios, 42-1192.

[13] Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2020 m. vasario 26 d. nutarimas Nr. 166 „Dėl Lietuvos respublikos vyriausybės 2014 m. sausio 22 d. nutarimo nr. 79 „dėl Lietuvos migracijos politikos gairių patvirtinimo“ pakeitimo“. TAR, 4458

[14] Lietuvos Respublikos Vidaus reikalų ministro įsakymas Nr. 1V-631 „Dėl Lietuvos Respublikos Vidaus reikalų ministerijos migracijos politikos grupės nuostatų patvirtinimo”

[15] Lietuvos Respublikos Vidaus reikalų ministro įsakymas Nr. 388 „Dėl Migracijos departamento prie Lietuvos Respublikos Vidaus reikalų ministerijos nuostatų patvirtinimo”. TAR, 86-2639

Valstybės sienos apsaugos tarnyba prie VRM saugo valstybės sieną, atlieka asmenų ir transporto priemonių, kertančių valstybės sieną, kontrolė, užtikrina pasienio teisinį režimą, dalyvauja įgyvendinant valstybinę migracijos kontrolę ir kitas teisės aktų nustatytas funkcijas[16]. Taigi, išvardintos valstybės institucijos, veikdamos savo srityse, formuoja, koordinuota, įgyvendina Lietuvos migracijos politiką – reguliuoja imigracijos procesą.

Migracijos politika taip pat apima imigrantų integraciją. Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministerija formuoja socialinės integracijos politiką, organizuoja, koordinuoja ir kontroliuoja jos įgyvendinimą. Švietimo, mokslo ir sporto ministerija atsakinga už lietuvių kilmės užsieniečių ir užsienio lietuvių lituanistinio švietimo, užsieniečių mokymosi, studijų, užsieniečių dėstytojų ir tyrėjų darbo Lietuvos mokslo ir studijų institucijose teisinio reguliavimo kūrimą ir tobulinimą. Visa tai yra įtvirtinta LR Vyriausybės nutarime „dėl Lietuvos migracijos politikos gairių patvirtinimo".

Taigi, valstybė formuojama įvairias įstaigas, kurios kontroliuoja migracijos procesą per nustatytas funkcijas.

Tarptautiniai ir Europos Sąjungos įsipareigojimai migracijos srityje

Migracijos teisės istorinė raida – nuo Nanseno paso iki 1951 m. Konvencijos

Pabėgėlių situacija po pirmojo pasaulinio karo ir Nanseno pasai

Reaguojant į pokario metu susidariusią padėtį, 1922 m. Tautų Sąjungos Vyriausiojo pabėgėlių komisaro Fridjofo Nanseno iniciatyva buvo įdiegti vadinamieji Nanseno pasai – pirmieji tarptautiniai kelionės dokumentai, palengvinantys pabėgėlių padėtį, kertant valstybių sienas. Pirmiausia šie pasai buvo išduodami tik rusams, bėgusiems nuo Bolševikų perversmo Rusijoje, o kiek vėliau suteikti ir kitoms asmenų grupėms, pavyzdžiui, armėnams, sprunkantiems iš Osmanų imperijos. Pasai buvo teikiami tiek pabėgėliams, tiek ir apatridams. Nors Nanseno pasai turėjo tam tikrų ribojimų, migracijos teisės atžvilgiu tai buvo itin reikšmingas pasiekimas, kaip teigia istorikas Michael Marrus: „pirmą kartą tarptautiniu susitarimu buvo galima nustatyti asmenų be pilietybės teisinę padėtį"[17]. Nors, kaip minėta, pasai buvo reikšmingi siekiant teisiškai apsaugoti pabėgėlius – iki 1942 m. jie pagelbėjo 450 tūkst. asmenų[18] – buvo ir akivaizdžių trūkumų.

---

[16] Lietuvos Respublikos Vidaus reikalų ministro įsakymas Nr. 1V-223 „ Dėl Valstybės sienos apsaugos tarnybos prie Lietuvos Respublikos Vidaus reikalų ministerijos nuostatų patvirtinimo". TAR, 5525.

[17] MARRUS, Michael Robert, ZOLBERG, Aristide (1985). The unwanted: European refugees in the twentieth century. *Oxford University Press*, p. 94-96.

[18] WALLASCHEK, Stefan (2016). The Nansen passport – A solution to the legal statuses of refugees. *Social Europe*, p. 1.

Kadangi pabėgėlių krizė buvo suprantama kaip trumpalaikė problema, nebuvo stengiamasi sukurti jokios ilgalaikės institucijos, kuri gelbėtų pabėgėlius ne tik pokario kontekste. Antra, pasai buvo suteikiami atskiroms pabėgėlių grupėms (rusams, armėnams, etc.), t. y., nebuvo taikomi visiems pabėgėliams universaliai. Trečia, finansavimo reikalais Vyriausioji pabėgėlių komisaro institucija buvo priklausoma nuo Tautų Sąjungos: o reikiamu metu nesulaukė pagalbos iš didžiųjų to meto valstybių – JAV ir SSRS. Be to, pats pasas nesuteikė tiek daug teisių, kiek tikėtasi – dokumentu asmuo tik buvo teisiškai identifikuotas, kad galėtų lengviau kirsti valstybės sieną, tačiau valstybės nebuvo įpareigotos pabėgėlį priimti ar suteikti pabėgėliui papildomų, piliečiams priklausančių, teisių. Pasai nesuteikė teisės į darbą ir net apsaugos nuo deportacijos[19].

Pabėgėlių situacija po antrojo pasaulinio karo ir JTO atsakas

Dar didesnį tarptautinės pabėgėlių apsaugos poreikį sukėlė Antrasis pasaulinis karas – perkeltųjų asmenų skaičius šoktelėjo iki beveik 60 milijonų[20]. Paskutinį karta Nanseno pasai buvo suteikti dar 1942 m., o jei ir būtų teikiami po karo pabaigos: jie buvo tik ad hoc sprendimas – dėl minėtų trūkumų vien Nanseno pasais nebūtų buvę įmanoma aprėpti tokio masto krizės. 1946 m. JT Generalinės Asamblėjos rezoliucija įsteigta Tarptautinė pabėgėlių organizacija (IRO), kurios pagrindinis tikslas buvo išspręsti tuometinę pabėgėlių problemą – ji, be kita ko, perėmė ir Tautų Sąjungos Vyriausiojo pabėgėlių komisaro funkcijas[21] Tačiau, panašiai kaip ir Nanseno pasai, ši organizacija buvo trumpalaikis migracijos krizės sprendimas: organizaciją buvo brangu išlaikyti, ji negalėjo tinkamai funkcionuoti dėl nykstančio, bet tuo metu žūtbūt reikalingo tarpvalstybinio bendradarbiavimo[22] ir 1952 m. buvo panaikinta.

Pagrindiniai tarptautinės teisės aktai migracijos srityje

Konvencija dėl pabėgėlių statuso (1951 m.)

Kaip minėta, po Antrojo pasaulinio karo tapo akivaizdu, kad JTO vykdomų apsaugos priemonių nepakanka. Atsižvelgiant į pokario humanitarinės krizės mastą bei poreikį sukurti universalų, privalomą ir nuoseklų teisinį reguliavimą, JTO 1951 m. pri-

---

[19] BENGEL, Kacey. (2022). Understanding the Nansen passport: A system of manipulation. *Indiana Journal of Global Legal Studies*, 29(1), p. 221-222.

[20] UN High Commissioner for Refugees. The state of the world's refugees 2000: Fifty years of humanitarian action. *Oxford University Press, 156*.

[21] LABMAN, Shauna. (2010). Looking back, moving forward: The history and future of refugee protection. *Chicago-Kent Journal of International and Comparative Law*, 10(1), Article 2, p. 9.

[22] DIJKSTRA Hylke, DEBRE J Maria. (2022). The Death of Major International Organizations: When Institutional Stickiness is not Enough. *Global Studies Quarterly, Volume 2, Issue 4*, p. 2.

ėmė Konvenciją dėl pabėgėlių statuso[23][24]. Konvencijoje kodifikuotos iki tol galiojusios pavienės migracijos teisės normos ir sistemingai išplėsta pabėgėlių teisinė apsauga. Dėl kelių priežasčių Konvencija tapo kertiniu tarptautinės pabėgėlių teisinės apsaugos dokumentu.

Pirma, Konvencijoje pirmąsyk nustatyta universali pabėgėlio sąvoka. Pagal Konvencijos 1 straipsnio A skirsnio 1 dalį, asmuo laikomas pabėgėliu, jei:

> „buvo laikomas pabėgėliu pagal 1926 m. gegužės 12 d. ir 1928 m. birželio 30 d. susitarimus arba pagal 1933 m. spalio 28 d. ir 1938 m. vasario 10 d. konvencijas, 1939 m. rugsėjo 14 d. Protokolą arba Tarptautinės pabėgėlių reikalų organizacijos įstatus";

Taip pat, pagal Konvencijos 1 straipsnio A skirsnio 2 dalį, asmuo laikomas pabėgėliu, jei:

> „dėl įvykių, buvusių iki 1951 m. sausio 1 d., ir dėl pagrįstos baimės būti persekiojamas dėl rasės, religijos, pilietybės, priklausymo tam tikrai socialinei grupei ar politinių įsitikinimų yra už šalies, kurios pilietis jis yra, ribų ir negali arba bijo naudotis tos šalies gynyba; arba neturėdamas atitinkamos pilietybės ir būdamas už šalies, kurioje anksčiau buvo jo nuolatinė gyvenamoji vieta, ribų dėl tokių įvykių negali ar bijo į ją grįžti".

Tai itin reikšmingas pasiekimas – kaip minėta, jei anksčiau pabėgėliais buvo laikomos atskiros asmenų grupės, dabar buvo universaliai apibrėžta koks asmuo laikomas pabėgėliu. Vadinasi, skirtingose valstybėse galėjo būti suvienodinta teisės taikymo praktika pabėgėlių atžvilgiu.

Antra, Konvencijoje įtvirtintas negrąžinimo (non-refoulement) principas. Pagal Konvencijos 33 str. 1 dalį, „nė viena Susitariančioji valstybė jokiu būdu neišsiunčia ir negrąžina pabėgėlio į šalį, kur jo gyvybei ar laisvei grėstų pavojus dėl rasės, religijos, pilietybės, priklausymo tam tikrai socialinei grupei ar dėl politinių pažiūrų". Šis principas yra Konvencijos branduolys – tai pati pirma tvirta tarptautinė garantija, sauganti žmones nuo sugrąžinimo į valstybes, kur gręstu joms pavojus[25]. Šiandien tai vienas fundamentaliausių tarptautinės teisės principų apskritai[26].

Trečia, Konvencijoje institucionalizuotas UNHCR[27] vaidmuo. Šiai institucijai, suteikta pareiga prižiūrėti kaip saugoma pabėgėlių teisinė padėtis: anot Konvencijos 35 str. 1 ir 2 dalies, valstybės yra įpareigotos bendradarbiauti su UNHCR, teikiant šiai

---

[23] Toliau tekste 1951 m. Konvencija dėl pabėgėlių statuso bus įvardijama terminu „Konvencija".

[24] *Lietuvos Respublikos Seimas ratifikavo 1951 m. Konvencija dėl pabėgėlių statuso ir 1967 m. Protokolą 1997 m. sausio 21 d., aktai įsigaliojo atitinkamai 1997 m. liepos 27 d. ir 1997 balandžio 28 d.*

[25] FITZPATRICK Joan. (1996). Revitalizing the 1951 Refugee Convention. *Harvard Human Rights Journal*, 9, p. 235.

[26] *United Nations High Commissioner for Refugees. (1997-11). UNHCR note on the principle of non-refoulement.* Prieiga per internetą: https://www.refworld.org/policy/legalguidance/unhcr/1997/ar/36258

[27] *UNHCR – Jungtinių Tautų vyriausiojo pabėgėlių reikalų komisaro biuras; institucija įkurta 1950 m., kaip IRO veiklos tęsėja*

institucijai visą reikalingą informaciją apie pabėgėlių padėtį, Konvencijos įgyvendinimą ir galiojančius ar įsigaliosiančius įstatymus, kitus teisės aktus ir dekretus dėl pabėgėlių. Taip sukuriamos ne tik teisės normos, skirtos teisiškai apsaugoti pabėgėlius, bet ir įtvirtinamas institucinis priežiūros mechanizmas, kuriuo užtikrinama, kad tos normos ne tik būtų taikomos, bet ir, kad būtų taikomos visiems vienodai.

Konvencijos dėl pabėgėlių statuso (1951 m.) spragos ir Protokolas dėl pabėgėlių statuso (1967 m.)

Tačiau Konvencija turėjo ir akivaizdžių trūkumų. Pirmiausia, Konvencija turėjo laiko apribojimą – kaip minima Konvencijos 1 straipsnyje, pabėgėlio statusas pripažįstamas tik dėl įvykių iki 1951 m. sausio 1 d.[28], tačiau pabėgėlių krizės tęsėsi ir po Konvencijos įsiteisėjimo[29]. Antra, Konvencijos nuostatos buvo taikomos tik Europoje esantiems pabėgėliams. Siekiant pašalinti abu šiuos trūkumus, 1967 m. buvo išleistas Protokolas dėl pabėgėlių statuso. Panaikinta pirmoji problema: terminas „pabėgėlis" dabar taikomas kiekvienam asmeniui, „kuris atitinka Konvencijos 1 straipsnio apibrėžimą be žodžių „dėl įvykių, buvusių iki 1951 m. sausio 1 d." ir žodžių „dėl tokių įvykių", esančių 1 straipsnio A skirsnio 2 punkte" (1967 m. Protokolas dėl pabėgėlių statuso 1 str. 2 dalis). Taip pat, įtvirtinta, kad Protokolą valstybės taiko „be jokių geografinių apribojimų" (1967 m. Protokolas dėl pabėgėlių statuso 1 str. 3 dalis).

Europos Sąjungos migracijos teisė

Poreikis integruoti tarptautinius įsipareigojimus į ES teisę

Nepaisant 1951 m. Konvencijos ir 1967 m. Protokolo, XX a. pabaigoje intensyvėjantys migracijos srautai, jau ne pačioje Europoje, bet iš kitų žemynų į Europą, lėmė, kad vien tarptautinių sutarčių laikymasis tapo nepakankamas. Atsiradus Šengeno erdvei, tapo gyvybiškai svarbu užtikrinti vienodą išorės sienų apsaugą ir bendrus prieglobsčio standartus.

Būtent šios aplinkybės lėmė, kad Konvencijos nuostatos ir tarptautiniai įsipareigojimai turėjo būti ne tik ratifikuoti nacionaliniu lygmeniu, bet ir integruoti į visos Europos Sąjungos teisę. ES ėmėsi iniciatyvos sukurti Bendrąją Europos prieglobsčio sistemą – tai nuo 1999 m. visos Europos Sąjungos mastu galiojantis teisinis ir institucinės sąveikos modelis, kuriuo siekiama užtikrinti vienodus pabėgėlių apsaugos standartus visose valstybėse narėse[30].

---

[28] *Taip rašoma pirmoje Konvencijos redakcijoje (1951), dabartinėje redakcijoje šis tekstas pakoreguotas.*

[29] *Pvz. Šaltojo karo metu kilusios migracijos problemos.*

[30] HAILBRONNER, Kay, THYM, Daniel. (2016). Legal framework for EU asylum policy. I*n K. Hailbronner & D. Thym (Eds.), EU immigration and asylum law: A commentary*, p. 1024-1025.

ES įsipareigojimai migracijos srityje – svarbiausi teisės aktai

Yra keli svarbiausi ES teisės aktai, reguliuojantys migraciją regioniniu mastu, kuriais ir grindžiama visa BEPS sistema. Šiame kontekste minėtinas naujasis prieglobsčio ir migracijos vykdymo reglamentas (2024/1348).

Prieglobsčio ir migracijos vykdymo reglamentas (2024/1348) – 2024 m. priimtas reglamentas, pakeitęs anksčiau buvusį Dublino modelį – reglamentu įtvirtinta modernesnė migracijos valdymo sistema. Dublino sistema buvo grindžiama principu, kad už prieglobsčio prašymo nagrinėjimą pirmiausia atsakinga ta valstybė narė, per kurią prašantis asmuo pirmą kartą pateko į ES teritoriją. Tai sukurdavo neproporcingą naštą valstybėms, esančioms prie ES išorinių sienų. Naujuoju reglamentu išplėsta kaip valstybės pasidalina atsakomybe: dabar prašymą nagrinėti turi nebūtinai pirmoji valstybė, į kurią asmuo atvyko – dar atsižvelgiama ir į šeimos ryšius, vizų istoriją ir pan., taip pat įtvirtintas privalomo solidarumo principas: visos valstybės narės privalo prisidėti prie bendros sistemos finansine ar techninė parama. Naujuoju reglamentu siekiama sumažinti neproporcingą naštą valstybėms prie išorės sienų ir sukurti labiau subalansuotą migracijos valdymo modelį.

Nacionalinės teisės ir tarptautinių įsipareigojimų konfliktas

Nacionalinės ir tarptautinės teisės sąveika

Nacionalinių įstatymų atitiktis tarptautiniams įsipareigojimams

Kaip jau buvo minėta, svarbiausias tarptautinės teisės aktas migracijos valdymo srityje yra 1951 m. Konvencija dėl pabėgėlio statuso. Kadangi Konvenciją Lietuva ratifikavo 1997 m., LR įsipareigojo laikytis pagrindinių taisyklių, kurios užtikrina pabėgėlių teisių apsaugą ir užtikrinti, kad nacionalinis reglamentavimas neprieštarautų tarptautiniams įsipareigojimams. Kitas svarbus dokumentas, užtikrinantis migrantų teises, yra Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija, kuri įtvirtina žmogaus teises, kurias turi užtikrinti nacionalinė teisė.

1951 m. Konvencijos dėl pabėgėlio statuso 3 straipsnyje ir Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 14 straipsnyje numatytas diskriminacijos draudimas, tai atitinka LR įstatyme dėl užsieniečių teisinės padėties 3 straipsnio 2 punktą, kuris taip pat reglamentuoja diskriminacijos draudimą – įtvirtinta, jog užsieniečiai yra lygūs pagal įstatymus, neatsižvelgiant į jų rasę, tautybę, kalbą, kilmę, socialinę padėtį, tikėjimą, įsitikinimus ar pažiūras. Konvencijos dėl pabėgėlio statuso 16 straipsnis nustato pabėgėliams teisę kreiptis į teismus, EŽTK 13 straipsnis užtikrina teisė į veiksmingą teisinės gynybos priemonę – LR įstatymo 3 straipsnio 5 punkto 2 dalyje garantuojama užsieniečių teisė į teisinę pagalbą. Konvencijos 17 straipsnyje numatyta teisė dirbti samdomą darbą, LR įstatymo 71 straipsnio 1 punkto 10 dalis

numato tokią pačią teisę prieglobsčio prašytojui. Negrąžinimo principas, numatytas Konvencijos dėl pabėgėlio statuso 33 straipsnyje ir EŽTK protokolo Nr. 4 4 straipsnyje, yra įtvirtintas LR įstatymo dėl užsieniečių teisinės padėties 130 straipsnyje[31].

Taigi, nacionalinė teisė formaliai atitinka normas ir principus, įtvirtintas tarptautiniu lygmeniu.

Nacionalinių įstatymų taikymo atitiktis tarptautiniams įsipareigojimams

Kadangi ne visada reglamentavimas teisės aktuose atitinką realų, praktinį jų taikymą, yra svarbu nagrinėti, ar nacionalinių įstatymų įgyvendinimas atitinka tarptautinius įsipareigojimus.

Lietuvos Respublikos migracijos valdymo, įstatymo taikymo konfliktą su tarptautiniais įsipareigojimais nagrinėjo Europos Žmogaus Teisių Teismas byloje M. A. ir kiti prieš Lietuvą. Pareiškėjai nurodė, kad Lietuvos pasienio tarnybos atsisakė priimti jų prašymus suteikti prieglobstį, jiems nebuvo suteiktos efektyvios teisinės gynybos priemonės. Pareiškėjai, šeima su penkiais mažais vaikais, gyveno Čečėnijos Respublikoje, tačiau dėl nesaugumo šalyje, išvyko į Baltarusiją. Vėliau asmenys siekė prieglobsčio Lenkijoje, ji atsisakė suteikti prieglobstį, todėl pareiškėjai atvyko į Lietuvos ir Baltarusijos kontrolės punktą ir pranešė, jog siekia prieglobsčio. Procedūros nebuvo pradėtos ir pareiškėjai grąžinti į Baltarusiją, kurioje jiems pranešta, kad turi vykti atgal į Rusiją. Netrukus po to, kai grįžo, pirmasis pareiškėjas buvo sulaikytas ir po vienerių metų paleistas. Pareiškėjas Teismui pateikė įrodymus, kad sulaikymo metu jis buvo mušamas įkalinimo įstaigos darbuotojų – pateikė nuotraukas su mėlynėmis ant kūno, kurios buvo žiauraus elgesio įkalinimo įstaigoje pasekmė. Lietuvos Vyriausybė pateikė savo poziciją ginančius argumentus: pareiškėjai turėjo prašyti prieglobsčio „aiškiau“, vidaus teisinės gynybos priemonės buvo veiksmingos, Lietuvos įstatymai atitinka tarptautines žmogaus teises ir negrąžinimo principą, nebuvo pagrindo pradėti tyrimą dėl pavojaus, kurį galėtų patirti pareiškėjai, grįžę į Rusija. Europos Žmogaus Teisių Teismas primena, kad negalimas išsiuntimas asmens į šalį, kurioje išsiunčiamam asmeniui gali kilti realus pavojus. EŽTT teigia, jog Lietuvos nacionaliniuose teisės aktuose numatyta prievolė priimti pasienyje pateiktus prašymus suteikti prieglobstį ir kad visi prieglobsčio prašymai, net ir nepagrįsti, turi būti registruojami ir patikslinamos jų priežastys. Įvertinęs aplinkybes ir šalių argumentus, EŽTT darė išvadą, jog pareiškėjų elgesys atitinka jų teiginius, kad jie atvyko prie Lietuvos sienos prašyti prieglobsčio, o Lietuvos sienos pareigūnai šių prašymų nepriėmė ir neperdavė institucijai, kuri juos išnagrinėtų, kaip to reikalauja vidaus įstatymai. Teismas pažymi,

---

[31] Konvencija dėl pabėgėlių statuso (1951). *Valstybės žinios*, 1997, Nr. 12-227; Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija, iš dalies pakeista protokolais Nr. 11 ir Nr. 14 (1950). *Valstybės žinios*, 2011, Nr. 156-7390; Lietuvos Respublikos įstatymas dėl užsieniečių teisinės padėties (2004). *Valstybės žinios*, 2004-04-30, Nr. 73-2539

kad nebuvo įvertinta, ar saugu yra grąžinti pareiškėjus, ir todėl Lietuva pažeidė Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 3 ir 13 straipsnius – kankinimo uždraudimą ir teisę į veiksmingą teisinės gynybos priemonę. Vertinga paminėti, kad ši situacija vertinama dviprasmiškai – trys teisėjai pateikė bendrą prieštaraujančią nuomonę, nesutiko, kad buvo pažeista Konvencija. Jų vertinimu, nebuvo atsakyta į klausimą, ar ši situacija skiriasi nuo išsiuntimo ir kokius įsipareigojimus reikia taikyti nagrinėjamoje situacijoje[32]. Taigi, EŽTT praktikoje įtvirtinta, jog Lietuvos nacionaliniai įstatymai užtikrino negrąžinimo principą ir žmogaus teises, bet praktikoje pažeidžiami tarptautiniai įsipareigojimai.

Lietuvos nacionalinių įstatymų taikymas, kuris prieštarauja tarptautiniams įsipareigojimams migracijos valdymo srityje, atsispindėjo ir 2021 m. Lietuvos migracijos krizėje, kuomet Baltarusijos režimas organizavo hibridinę ataką – pasienyje su Baltarusija dideliais srautais į Lietuvos teritoriją pradėjo atvykti neteisėti migrantai. 2021 m. užsieniečių, prašiusių prieglobsčio Lietuvoje, skaičius viršijo 4000, tai drastiškas pokytis lyginant su 2020 m., kuomet prieglobsčio prašančių asmenų skaičius buvo 13 kartų mažesnis[33]. Lietuva virš 10000 kartų į savo teritoriją neįsileido asmenų, siekiančių prieglobsčio, tik 381 žmonės galėjo patekti į Lietuvą[34]. Tai galėtų būtų prielaida manyti, jog Lietuva pažeidė negrąžinimo principą. Be to, buvusi Europos Tarybos žmogaus teisių komisarė Dunja Mijatović pasisakė dėl pastovių migrantų teisių pažeidimų, smurto Lietuvos ir Baltarusijos pasienyje ir skatino Lietuvos parlamentą užtikrinti migracijos politiką, kuri būtų suderinta su žmogaus teisėmis[35]. Tai sudaro pagrindą manyti, jog Lietuvos migracijos valdymas neatitiko su tarptautinėje teisėje įtvirtintomis žmogaus teisėmis ir pabėgėlių nediskriminavimo ir lygybės teisėmis. Dėl migracijos krizėje patirtų žmogaus teisių pažeidimų ir asmenų, prašančių prieglobsčio, teisinės padėties apsunkinimo šiuo metu Europos Žmogaus Teisių Teisme yra nagrinėjamos kelios bylos prieš Lietuvą. Pavyzdžiui, byloje S. M. H. Prieš Lietuvą Irako pilietis, asmuo, turėjęs prieglobsčio prašytojo statusą, teigia, jog buvo apribota jo judėjimo laisvė laikinose apgyvendinimo vietose ir skundžiasi dėl laikymo sąlygų jose. EŽTT įvertins pareiškėjo argumentus ir ar Lietuva nepažeidė Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 3, 5 ir 13 straipsnių – kankinimo draudimo, teisės į laisvę ir saugumą ir

---

[32] *M. A. ir kiti prieš Lietuvą* [EŽTT], Nr. 59793/17 [2018-12-11]. ECLI:CE:ECHR:2018:-1211JUD005979317

[33] *2021 m. Migracijos metraštis – į Lietuvą sugrįžta daugiau piliečių nei emigruoja* (2022-06-21). Prieiga per internetą: https://www.migracija.lt/-/2021-m.-migracijos-metraštis-į-lietuvą-sugrįžta-daugiau-piliečių-nei-emigruoja

[34] *Lithuania: Forced out or locked up – Refugees and migrants abused and abandoned* (2022-06-27). Prieiga per internetą: https://www.amnesty.org/en/documents/eur53/5735/2022/en/

[35] *Lithuania: human rights should be at the centre of the parliamentary debate on migration and asylum* (2023-04-24). Prieiga per internetą: https://www.coe.int/en/web/commissioner/-/lithuania-human-rights-should-be-at-the-centre-of-the-parliamentary-debate-on-migration-and-asylum

teisės į veiksmingo teisinės gynybos priemonę[36]. Taigi, nėra galutinio teisminio vertinimo dėl 2021 m. migracijos krizės, bet remiantis Migracijos departamento statistika ir žmogaus teisių specialistės nuomone, galima daryti išvadą, kad Lietuva netinkamai valdė migracijos srautus ir pažeidė asmenų, prašančių prieglobsčio, teises.

Apibendrinant galima teigti, jog Lietuvos Respublikos nacionaliniai įstatymai atitinka tarptautinius įsipareigojimus, bet kyla konfliktas juos taikant, yra pažeidžiamos užsieniečių teisės.

Konfliktų sprendimo būdai ir rekomendacijos

Galimos teisės aktų ir politikos tobulinimo kryptys

Nors, kaip aptarta, migracijos valdymo srityje kylantys konfliktai yra daugialypiai ir sudėtingi, o sprendimo būdai reikalauja kompleksinių teisinių ir politinių sprendimų – vis dėlto galima išskirti tam tikras teisės aktų bei migracijos politikos tobulinimo kryptis, kurios galėtų sudaryti prielaidas efektyvesniam šių problemų sprendimui. Prieš aptariant konkrečias rekomendacijas, vertėtų apžvelgti kitų valstybių[37] praktikas migracijos valdymo klausimais.

„Gerosios" praktikos pavyzdžiai iš kitų ES šalių

Ispanijos pavyzdys. Ispanija, kaip ES pasienio valstybė, susidurdama su nereguliarios migracijos srautais per Vidužemio jūrą, taiko modelį, pagal kurį prioritetas teikiamas skubiam humanitariniam priėmimui, laikinam apgyvendinimui ir pagrindinių paslaugų užtikrinimui, kartu neprarandant valstybės kontrolės migracijos procesuose. Migrantai pirmiausia traktuojami kaip asmenys, kuriems būtina užtikrinti orumą ir prigimtines teises, o teisinio statuso klausimai sprendžiami vėlesnėse procedūrose [38].

Graikijos pavyzdys. Graikija, kaip viena pagrindinių ES išorės sienos valstybių, neretai susiduria su itin intensyviais nereguliarios migracijos ir prieglobsčio prašytojų srautais, ypač per Egėjo jūros regioną. Reaguodama į šiuos iššūkius, Graikija įsteigia vadinamuosius „hotspot" centrus, skirtus pirminiam atvykstančių asmenų registravimui – tapatybės nustatymui, taip sumažinama institucijų „perkrova"[39].

---

[36] Šiuo metu EŽTT nagrinėjamos bylos prieš Lietuvą. (2026). Prieiga per internetą: https://tm.lrv.lt/lt/veiklos-sritys-1/atstovavimas-eztt/siuo-metu-eztt-nagrinejamos-bylos-pries-lietuva/

[37] *Šios valstybės pasirinktas kaip pavyzdys dėl skirtingo jų vaidmens ES migracijos valdyme, lyginant su Lietuva – kaip išorinių ES sienų valstybės, susiduriančios su intensyviais nereguliarios migracijos srautais.*

[38] MASCAREÑAS Garcés, MARÍA Gracia. (2019): The Multilevel Governance of Refugee Reception policies in Spain. I*n CEASEVAL RESEARCH ON THE COMMON EUROPEAN ASYLUM SYSTEM* (18), p. 5-8.

[39] DIMITRIADI, Anna. (2023). The Greek asylum regime: From latecomer on reception to "inspirational" model on asylum procedures. *In C. Finotelli & I. Ponzo (Eds.), Migration control logics and strategies in Europe,* p. 33.

Rekomendacijos Lietuvos teisei ir politikai

Trečiajame skyriuje minėta, kad LR nacionaliniai teisės aktai migracijos srityje formaliai atitinka pagrindinius tarptautinius ir ES teisės įpareigojimus, tačiau praktikoje kyla reikšmingų problemų juos taikant, ypač krizinėse situacijose. 2021 m. migracijos krizės ir EŽTT praktikos analizė atskleidė, kad pagrindiniai konfliktai kyla ne tiek dėl norminio reguliavimo turinio, kiek dėl jo taikymo mechanizmų ir procedūrinių reikalavimų. Todėl, atsižvelgiant į šio darbo tiriamojo objekto specifiką krizinėse situacijose, būtų tikslinga išskirti ne tik bendras rekomendacijas, bet taip pat ir rekomendacijas būtent krizių metu[40].

Šnekant apie migracijos valdymą krizinių situacijų metu, viena iš esminių teisės aktų tobulinimo krypčių turėtų būti aiškesnis ir detalesnis nacionalinių teisės normų suderinimas su ES ir tarptautine teise – turima omenyje ne tik formaliu, bet ir praktiniu lygmeniu. Turėtų būti apibrėžtas ne tik aiškesnis, bet ir dinamiškesnis prieglobsčio prašančiųjų registravimas pasienyje: galėtų būti praplečiamas registruojančių subjektų ratas – pasienio pareigūnams suteikiami įgaliojimai privalomai fiksuoti ir ar registruoti prieglobsčio prašančius pabėgėlius, taip pat galėtų būti įsteigti mobilūs ar laikini registravimo punktai pasienio ruožuose (čia reikėtų prisiminti Graikijos pavyzdį). Krizinėmis situacijomis svarbu užtikrinti veiksmingą sprendimų teisminę kontrolę: reiktų sutrumpinti procesinius terminus būtent nepaprastosios padėties metu, supaprastinti procesinę formą ir suteikti asmenims, prašantiems prieglobsčio, garantuotą teisinę pagalbą.

Be to, siekiant sistemingai spręsti migracijos valdymo iššūkius krizinėse situacijose, būtų tikslinga svarstyti apie specializuotą tarpžinybinę migracijos krizių valdymo instituciją. Ši institucija būtų atsakinga už reagavimą į migracijos krizes. Ji galėtų priimti procedūrines gaires koordinuoti kitas institucijas, stebėtų prieglobsčio procedūrų (bei tarptautinių įsipareigojimų) laikymąsi. Tokiu būdu būtų sumažinta perteklinė atskirų institucijų diskrecija ir užtikrinta, kad krizinėmis aplinkybėmis migracijos valdymas būtų grindžiamas ne ad hoc politiniais sprendimais, o iš anksto nustatyta, teisiškai apibrėžta ir žmogaus teisių apsaugą užtikrinančia struktūra.

Kalbant apie bendrąją migracijos politiką, pagrindinis dėmesys turėtų būti skiriamas prevenciniams ir pusiausvyros tarp institucijų tobulinimo aspektams. Įprastomis sąlygomis formuojama migracijos valdymo sistema turi būti pakankamai aiški ir nuosekli, kad krizinėse situacijose nereikėtų ad hoc sprendimų, kurie didintų tarptautinių įsipareigojimų pažeidimų riziką.

Pirmiausia, būtina aiškiai ir detaliai apibrėžti valstybių kompetencijų ribas migracijos valdymo srityje, ypatingą dėmesį skiriant sprendimų priėmimo procedūroms, kurios gali būti taikomos ir krizinėse situacijose. Nuoseklus ir aiškus kompetencijų atribo-

---

40 *Turima omenyje migracijos krizė.*

jimas ir iš anksto nustatytas sprendimų priėmimo mechanizmas sudarytų prielaidas riboti perteklinę administracinę diskreciją ir užtikrintų, kad krizių metu sprendimai būtų grindžiami teisiniais, o ne politiniais motyvais. Įtvirtinus tokį reguliavimą nesikartotų tokios pačios problemos kaip jau minėtoje 2021 m. migracijos krizėje ir byloje „M. A. Ir kiti prieš Lietuvą“, kuriuose išryškėjo pernelyg plati vykdomosios valdžios diskrecija, faktiškai apribojusi teisės normų taikymą. Apibendrinus, būtina stiprinti tarpinstitucinį ir tarptautinį bendradarbiavimą ne tik politiniu, bet ir procedūriniu lygmeniu.

Išvados

Migracijos valdymas yra viena iš esminių valstybės suvereniteto išraiškų, apimanti valstybės teisę kontroliuoti savo sienas, reguliuoti užsieniečių atvykimą bei buvimą valstybės teritorijoje. Vis dėlto ši valstybės diskrecija nėra absoliuti – ji ribojama tarptautinių įsipareigojimų ir ES teisės.

Atlikta analizė atskleidė, kad LR nacionaliniai teisės aktai migracijos srityje formaliai atitinka pagrindinius tarptautinius ir Europos Sąjungos teisės standartus, tačiau konfliktas išryškėja normas taikant praktikoje, ypač krizinėse situacijose. Šis konfliktas kyla ne dėl pačio norminio reguliavimo turinio, o dėl procedūrinių garantijų neužtikrinimo ir per plačios institucijų diskrecijos.

Siekiant užtikrinti nacionalinės teisės ir tarptautinių įsipareigojimų suderinamumą migracijos valdymo srityje, būtina stiprinti praktinius teisės taikymo mechanizmus, ypač krizių metu, Aiškesnis institucijų kompetencijų atribojimas, privalomas prieglobsčio prašymų registravimas, veiksminga teisminė kontrolė ir „human security” požiūriu grindžiama migracijos politika sudarytų prielaidas suderinti valstybės suvereniteto įgyvendinimą su žmogaus teisių apsauga.

Šaltinių sąrašas

Teisės norminiai aktai:

Jungtinių Tautų Chartija (1945). Valstybės žinios, 2002, Nr. 15-557.

Konvencija dėl pabėgėlių statuso (1951). Valstybės žinios, 1997, Nr. 12-227.

Protokolas dėl pabėgėlių statuso (1967). Valstybės žinios, 1997, Nr.12-227.

Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija, iš dalies pakeista protokolais Nr. 11 ir Nr. 14 (1950). Valstybės žinios, 2011, Nr. 156-7390.

Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos protokolas nr. 4, užtikrinantis tam tikras teises ir laisves, ne tik tas, kurios jau įtvirtintos konvencijoje ir jos protokole nr. 1, iš dalies pakeistas protokolu nr. 11 (1963). Valstybės žinios, 2011, Nr. 156-7392.

Sutartis dėl Europos Sąjungos veikimo (konsoliduota redakcija). OL C 202, 2016-06-07.

2011 m. gruodžio 13 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2011/95/ES dėl trečiųjų šalių piliečių ar asmenų be pilietybės priskyrimo prie tarptautinės apsaugos gavėjų, vie-

nodo statuso pabėgėliams arba papildomą apsaugą galintiems gauti asmenims ir suteikiamos apsaugos pobūdžio. OL L 337, 2011-12.
2013 m. birželio 26 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2013/32/ES dėl tarptautinės apsaugos suteikimo ir panaikinimo bendros tvarkos. OL L 180, 2013-06-29.
2013 m. birželio 26 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2013/33/ES kuria nustatomos normos dėl tarptautinės apsaugos prašytojų priėmimo. OL L 180, 2013-06-29.
2024 m. gegužės 14 d. Europos Parlamento ir Tarybos reglamentas (ES) 2024/1348 dėl prieglobsčio ir migracijos valdymo ir kuriuo panaikinamas Reglamentas (ES) Nr. 604/20.
Lietuvos Respublikos valstybės sienos ir jos apsaugos įstatymas (2000). Valstybės žinios, 42-1192.
Lietuvos Respublikos įstatymas dėl užsieniečių teisinės padėties (2004). Valstybės žinios, 2004-04-30, Nr. 73-2539.
Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2020 m. vasario 26 d. nutarimas Nr. 166 „Dėl Lietuvos respublikos vyriausybės 2014 m. sausio 22 d. nutarimo nr. 79 „dėl Lietuvos migracijos politikos gairių patvirtinimo“ pakeitimo“. TAR, 4458.
Lietuvos Respublikos Vidaus reikalų ministro įsakymas Nr. 1V-223 „ Dėl Valstybės sienos apsaugos tarnybos prie Lietuvos Respublikos Vidaus reikalų ministerijos nuostatų patvirtinimo”. TAR, 5525.
Lietuvos Respublikos Vidaus reikalų ministro įsakymas Nr. 388 „Dėl Migracijos departamento prie Lietuvos Respublikos Vidaus reikalų ministerijos nuostatų patvirtinimo”. TAR, 86-2639.
Lietuvos Respublikos Vidaus reikalų ministro įsakymas Nr. 1V-631 „Dėl Lietuvos Respublikos Vidaus reikalų ministerijos migracijos politikos grupės nuostatų patvirtinimo”.

Specialioji literatūra:

KRASNER, Stephen (2008). International Human Rights in Context: Law, Politics, Morals. Oxford University press.
VADAPALAS, Vilenas (2006). Tarptautinė teisė: vadovėlis. Vilnius: Eugrimas.
VAITEKŪNAS, Stasys (2006). Lietuvos gyventojai per du tūkstantmečius. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.
BENGEL, Kacey. (2022). Understanding the Nansen passport: A system of manipulation. Indiana Journal of Global Legal Studies, 29(1).
BETTS, Alexander, KAINZ, Lena. (2017) The history of global migration governance. Refugee Studies Centre, Oxford Department of International Development.
BILGIC, Ali, GASPER, Des, & WILCOCK, Cathy. (2020). A human security perspective on migration to Europe. In J. Morrissey (Ed.), Haven: The Mediterranean crisis and human security, 2.
DIMITRIADI, Angeliki. (2023). The Greek asylum regime: From latecomer on reception to “inspirational” model on asylum procedures. In C. Finotelli & I. Ponzo (Eds.), Migration control logics and strategies in Europe, 303.
DIJKSTRA Hylke, DEBRE J. Maria. (2022). The Death of Major International Organizations: When Institutional Stickiness is not Enough. Global Studies Quarterly, Volume 2, Issue 4.

FERREIRA-SNYMAN, M. P. (2006). The evolution of state sovereignty: a historical overview. Journal of Legal History, 12(2).
FITZPATRICK Joan. (1996). Revitalizing the 1951 Refugee Convention. Harvard Human Rights Journal, 9.
MASCAREÑAS, Garcés, AMADOR, Gracia. (2019): The Multilevel Governance of
Refugee Reception policies in Spain. In CEASEVAL RESEARCH ON THE COMMON EUROPEAN ASYLUM SYSTEM (18).
HAILBRONNER, Kay, THYM, Daniel. (2016). Legal framework for EU asylum policy. In K. Hailbronner & D. Thym (Eds.), EU immigration and asylum law: A commentary.
JANMYR, Maja (2021). The 1951 Refugee Convention and Non-Signatory States: Charting a Research Agenda. International Journal of Refugee Law, Volume 33, Issue 2.
LABMAN, Shauna (2010). Looking back, moving forward: The history and future of refugee protection. Chicago-Kent Journal of International and Comparative Law, 10(1), Article 2.
MARRUS, Michael Robert, ZOLBERG, Aristide (1985). The unwanted: European refugees in the twentieth century. Oxford University Press.
NATTER Katharina, NORMAN Kelsey, STEL Nora. (2023) Strategic non-regulation as migration governance. Migration Politics, 2(1).
TRIANDAFYLLIDOU, Anna (2022). Decentering the Study of Migration Governance: A Radical View. Geopolitics, 27(3).
TORPEY, John (1999). The Invention of the Passport: Surveillance, Citizenship and the State. Cambridge University Press.
WALLASCHEK, Stefan (2016). The Nansen passport – A solution to the legal statuses of refugees. Social Europe.
ZREIK, Mohamad (2021). The Westphalia Peace and Its impact on the Modern European State. Quantum Journal of Social Sciences and Humanities, 2(1).
UN High Commissioner for Refugees. The state of the world's refugees 2000: Fifty years of humanitarian action. Oxford University Press.

Elektroniniai leidiniai:

2021 m. Migracijos metraštis – į Lietuvą sugrįžta daugiau piliečių nei emigruoja (2022-06-21). Prieiga per internetą: https://www.migracija.lt/-/2021-m.-migracijos-metrastis-į-lietuvą-sugrįžta-daugiau-piliečių-nei-emigruoja
Lithuania: human rights should be at the centre of the parliamentary debate on migration and asylum (2023-04-24). Prieiga per internetą: https://www.coe.int/en/web/commissioner/-/lithuania-human-rights-should-be-at-the-centre-of-the-parliamentary-debate-on-migration-and-asylum
Lithuania: Forced out or locked up – Refugees and migrants abused and abandoned (2022-06-27). Prieiga per internetą: https://www.amnesty.org/en/documents/eur53/5735/2022/en/
United Nations. Cornerstone treaty of refugee protection turns 70. UN News. (2021-07-28). Prieiga per internetą: https://news.un.org/en/story/2021/07/1096562
United Nations High Commissioner for Refugees. (1997). UNHCR note on the principle of non-refoulement. Prieiga per internetą: https://www.refworld.org/policy/legalguidance/unhcr/1997/ar/36258

Fundamentals of migration. An introduction to some of the key terms, definitions and concepts related to migration and displacement. (2021). Prieiga per internetą: https://www.iom.int/fundamentals-migration

Regular procedure - Asylum Information Database | European Council on Refugees and Exiles. (2025). Prieiga per internetą: https://asylumineurope.org/reports/country/germany/asylum-procedure/procedures/regular-procedure/

Teismų praktika:

M. A. ir kiti prieš Lietuvą [EŽTT], Nr. 59793/17 [2018-12-11]. ECLI:CE:ECHR:2018:-1211JUD005979317.

SANTRAUKA

Šiame darbe buvo nagrinėjamas santykis tarp nacionalinės teisės ir tarptautinių įsipareigojimų, ar tarp jų kyla konfliktas. Siekiant darbo tikslo buvo apžvelgta valstybės diskrecija valdant migraciją, kokią įtaką tam daro suvereniteto, sienų neliečiamumo ir teritorinio vientisumo principai. Be to, nagrinėjami nacionaliniai teisės aktai ir institucijos, valdančios migraciją, tarptautinės ir Europos Sąjungos teisės aktai, kurie sukuria valstybėms įsipareigojimus migracijos srityje, apžvelgta migracijos krizė Lietuvoje. Straipsnyje buvo atskleista, jog nacionaliniai teisės aktai formaliai atitinka tarptautinius įsipareigojimus, Lietuvos Respublikos įstatymuose užtikrinti tokie patys principai ir migrantų teisės, kaip ir tarptautiniuose ir Europos Sąjungos dokumentuose. Konfliktas kyla nacionalinius aktus taikant praktikoje - neužtikrinamas negrąžinimo principas, pažeidžiamas kankinimo draudimas, teisė į veiksmingą teisinės gynybos priemonę. Sprendžiant nacionalinės ir tarptautinės teisės nesutapimus darbe rekomenduojama aiškiau ir detaliau suderinti nacionalinės teisės normas su tarptautine ir ES teise, detaliau reglamentuoti valstybės institucijų pareigas ir kompetenciją krizių metu, tobulinti veiksmingą teisminę kontrolę.

SUMMARY

This paper examined the relation between national law and international obligations, assessing whether conflicts arise between them. In order to achieve the aim of the study, state discretions in migration governance were analysed, as well as the impact of sovereignty, inviolability of frontiers and territorial integrity principals. In addition, national legal acts and institutions responsible for migration management were examined, as well as international and European Union legal instruments that impose obligations on states in the field of migration. The migration crisis in Lithuania was discussed. The article revealed that national acts formally comply with international obligations, and that the laws of the Republic of Lithuania ensure the same principles and rights of migrants as those expressed in international and European

Union documents. However, conflicts arise in the practical application of national law, where the principle of non-refoulment is not ensured, the prohibition of torture and the right to an effective remedy is violated. In addressing inconsistencies between national and international law, the paper recommends clearer and more detailed harmonisation of national legal norms with international and EU law, more detailed regulation of the duties and competences of state institutions during crisis situations, and the improvement of effective judicial control.

https://doi.org/10.15388/TMP.2026.15

Mirties bausmė Lietuvoje ir pasaulyje: istorinis aspektas ir šiuolaikinės nuostatos

Barbora Černeckaitė, Emilija Budreikaitė

Vilniaus universiteto Teisės fakulteto
II kurso studentės
Saulėtekio al. 9, I rūmai, 10222 Vilnius
El. paštas: barbora.cerneckaite@tf.stud.vu.lt, emilija.budreikaite@tf.stud.vu.lt

Mokslinio straipsnio akademinė kuratorė asist. dr. Laura Šivickaitė-Moldarienė
El. paštas: laura.sivickaite@tf.vu.lt

Santrauka: *Darbe analizuojama mirties bausmės raida Lietuvoje ir pasaulyje. Nagrinėjami pagrindiniai istoriniai laikotarpiai – nuo paprotinės teisės ir kraujo keršto tradicijų iki šiuolaikinės konstitucinės sistemos. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1998 m. nutarimu mirties bausmė pripažinta prieštaraujančia Lietuvos Respublikos Konstitucijai ir teisei į gyvybę, todėl ji buvo panaikinta. XX a. tarptautinės teisės norm· iniai aktai paskatino sistemingą mirties bausmės atsisakymą Europoje. Vis dėlto, kai kur pasaulyje, ši bausmė dar vis taikoma.*

Pagrindiniai žodžiai: *mirties bausmė Lietuvoje, mirties bausmė pasaulyje, bausmė, teisė į gyvybę.*

Summary: *The thesis analyzes the development of the death penalty in Lithuania and around the world. It examines the main historical periods, from customary law and blood revenge traditions to the modern constitutional system. By the 1998 ruling of the Constitutional Court of the Republic of Lithuania, the death penalty was recognized as contradicting the Constitution of the Republic of Lithuania and the right to life; therefore, it was abolished. In the 20th century, international legal instruments encouraged the systematic abolition of the death penalty in Europe. Nevertheless, in some parts of the world, this punishment is still applied.*

Keywords: *death penalty in Lithuania, death penalty worldwide, penalty, right to life.*

Copyright © Barbora Černeckaitė, Emilija Budreikaitė, 2026. Published by Vilnius University Press.
This is an Open Access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License (CC BY), which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original author and source are credited.

Įvadas

Temos aktualumas. Mirties bausmė yra viena iš labiausiai diskutuotinų ir prieštaringiausiai vertinamų bausmių, todėl šis tyrimas yra itin aktualus ne tik teisiniu, bet ir moraliniu bei socialiniu požiūriu. Ši tema atskleidžia ir leidžia analizuoti ne tik istorinius teisės raidai įtaką darančius veiksnius, bet ir įvertinti, kaip keitėsi visuomenės požiūris į teisingumą ir žmogaus gyvybės neliečiamumą. Tyrimas apie mirties bausmės raidą Lietuvoje leidžia suprasti, kaip politiniai, kultūriniai ir moraliniai faktoriai lėmė bausmės taikymo formas bei ribas. Aktualumas taip pat išryškėja ir šiuolaikiniame socialiniame kontekste, nes, nors Lietuva mirties bausmę panaikino, jos klausimas vis dar kelia diskusijų dėl teisingumo, nusikaltimų prevencijos ir moralinių vertybių apsaugos. Tyrimas, nagrinėjantis studentų nuomonę, rodo, kad net ir šiais laikais susiduriama su skirtingais požiūriais. Dalis remia griežčiausią bausmę dėl jos proporcingumo ir moralinės pusiausvyros, tačiau didžioji dalis pasisako už žmogaus teisių prioritetą. Todėl mirties bausmės tema išlieka aktuali, nes padeda geriau suprasti vertybines nuostatas, teisės sistemos evoliuciją ir moralinius principus. Taip pat suteikia galimybę diskutuoti apie teisingumą ir baudžiamosios politikos efektyvumą šiandieninėje visuomenėje.

Darbo tikslas – išanalizuoti mirties bausmės raidą Lietuvoje bei pasaulyje ir aptarti studentų požiūrį į šios bausmės taikymą šiuolaikinėje visuomenėje.

Darbo uždaviniai: 1. Išnagrinėti mirties bausmės raidą ir taikymą Lietuvoje bei pasaulyje; 2. Ištirti, kaip studentai vertina mirties bausmės taikymo galimybę Lietuvoje; 3. Atskleisti mirties bausmės moralinius ir etinius aspektus.

Šio tyrimo objektas – mirties bausmės institutas.

Nagrinėjamos temos ištyrimo laipsnis: Mirties bausmės institutas yra plačiai nagrinėjamas. Lietuvos mokslininkų darbuose (pvz., R. Drakšo, S. Katuokos, G. Godos) daugiausia aptariama jos istorinė raida, taikymo etapai ir panaikinimo teisiniai pagrindai, akcentuojant Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1998 m. nutarimo reikšmę. Tarptautinėje literatūroje analizuojami mirties bausmės taikymo mastai skirtingose valstybėse, jos modeliai, taip pat etiniai ir teisiniai argumentai „už“ ir „prieš“. Vis dėlto, nepaisant gausių tyrimų, lieka diskusinių klausimų, susijusių su visuomenės nuomonės kaita, mirties bausmės prevenciniu poveikiu ir skirtingų valstybių požiūrių palyginimu.

Darbo originalumas: Šio darbo originalumą lemia atliktas praktinis tyrimas – studentų apklausa, kurioje dalyvavo 68 respondentai. Surinkti duomenys leidžia ne tik teoriškai nagrinėti mirties bausmės institutą, bet ir įvertinti studentų požiūrį į jos taikymą Lietuvoje.

Šiame darbe pagrindiniais šaltiniais laikomi tarptautiniai ir nacionaliniai teisės aktai, reglamentuojantys mirties bausmės taikymą ir draudimą, Europos Žmogaus Teisių Teismo ir Lietuvos Respublikos jurisprudencija, taip pat mokslinė literatūra,

atsižvelgiant į mirties bausmės ir žmogaus teisių temas. Darbe remtasi S. Katuokos, C. Beccaria ir kitų autorių darbais, Amnesty International bei Death Penalty Information Center statistiniais duomenimis.

Norint pasiekti darbo tikslą buvo naudojami šie tyrimo metodai: istorinis, atskleidžiant mirties bausmės istorinę raidą Lietuvoje ir pasaulyje; lyginamasis, lyginant mirties bausmės taikymą skirtingose valstybėse; apklausos, apklausiant 68 studentus apie jų požiūrį į mirties bausmę; sisteminis ir analizės, analizuojant doktriną, teisinį reguliavimą ir teismų praktiką bei pateikiant išvadas.

Mirties bausmės taikymas pasaulyje: skirtingų valstybių požiūriai

Seniausi duomenys apie mirties bausmę

Mirties bausmė – viena seniausių bausmės rūšių pasaulyje, kuri buvo, o kai kur dar vis yra, taikoma už sunkiausius nusikaltimus. Antai Konstitucinis Teismas 1998 m. gruodžio 9 d. nutarime pažymėjo, kad mirties bausmė – fizinis nuteisto žmogaus sunaikinimas, gyvybės atėmimas nepriklausomai nuo to, kokiu būdu tai daroma: sušaudant, pakariant, suleidžiant mirtiną dozę vaistų ar kitokiu būdu[1].

Seniausios dokumentuotos mirties bausmės žymės randamos ankstyvuosiuose Mesopotamijos teisės rinkiniuose. Ur – Nammu įstatymas yra vienas seniausių rašytinių teisės šaltinių, kuriame apibrėžtas mirties bausmės taikymas už seksualinius nusikaltimus, neištikimybę, vagystę ir nužudymą. Vėliau atsirado Ešnunos įstatymai. Ešnunos įstatymuose pradėta atsižvelgti į nusikaltimų pavojingumą – už mažiau pavojingus nusikaltimus, tokius kaip lengvi kūno sužalojimai, turtiniai konfliktai be tyčinės žalos, buvo taikoma piniginė kompensacija, o už tyčinius smurtinius nusikaltimus, keliančius realų pavojų žmogaus gyvybei, pabėgusio vergo slėpimą ar vagystę su sunkinančiomis aplinkybėmis (įsilaužimas, didelė žala turtui) buvo taikoma mirties bausmė[2]. Hamurabio teisynas įtvirtino mirties bausmę už daugelį nusikaltimų, tačiau daugiausia už vagystę ir plėšimus[3]. Už šiuos nusikaltimus buvo skiriamos tokios mirties bausmės rūšys kaip paskandinimas arba sodinimas ant kuolo[4].

Taigi mirties bausmė, nors ir buvo viena griežčiausių taikomų sankcijų, tačiau ankstyvosiose civilizacijose buvo taikoma plačiai, nežymiai atsižvelgiant į tokius kriterijus kaip nusikaltimų pavojingumas ir asmens socialinė klasė.

---

1 Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1998 m. gruodžio 9 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 109-3004.

2 *The Laws of Eshnunna* (n.d.). Fordham University Internet History Sourcebooks Project [interaktyvus].https://sourcebooks.fordham.edu/ancient/eshnunna.asp.

3 The Code of Hammurabi [online]. https://avalon.law.yale.edu/ancient/hamframe.asp.

4 Encyclopaedia Britannica (n.d.). *Code of Hammurabi* [interaktyvus]. https://www.britannica.com/topic/Code-of-Hammurabi.

Kuriantis naujai baudžiamosios teisės sistemai taip pat kito ir visuomenės požiūris į mirties bausmę. C. Beccaria 1764 m. parašė veikalą „Apie nusikaltimus ir bausmes“[5], kuris buvo vienas pirmųjų šaltinių, kuriame buvo kritikuojama mirties bausmė. Šiame veikale buvo išreikštas abejotinas ir argumentuotas požiūris į asmens nuteisimą mirčiai, taip pat autorius pasisakė už baudžiamosios justicijos reformą ir racionalius, sistemingus ir humaniškus įstatymus, teigė, kad mirties bausmė yra neefektyvi ir prieštarauja moralės normoms[6]. C. Beccaria taip pat pažymėjo, kad egzekuciją reikėtų pakeisti ilgalaike laisvės atėmimo bausme ir taip užtikrinti prevencinės funkcijos efektyvumą, nes mirties bausmė skatina žiaurumą, o ne ugdo teisinę sistemą, kuri turėtų būti grindžiama proporcingumu, racionalumu ir pagarba žmogaus teisėms.

Galima sakyti, kad iki XX a. vyko pavieniai mirties bausmės naikinimai tokiose valstybėse kaip Austrija, Prancūzija, Liuksemburgas, Belgija, Portugalija, Olandija, Norvegija ir kai kuriose JAV valstijose. Mirties bausmės atsisakymas buvo grįstas filosofų ir politikų skleidžiamomis idėjomis, o ne tarptautiniais dokumentais, nes apšvietos filosofai teigė, jog bausmė turėtų būti ne kerštо, o atgrasymo ir prevencijos priemonė[7].

Mirties bausmės atsisakymas

XX a. prasidėjo tarptautinio teisinio reguliavimo laikotarpis, kuris pažymi esminį lūžį mirties bausmės taikymo raidoje. XX a., vystantis žmogaus teisėms ir pagarbai joms, mirties bausmės vykdymo klausimas buvo pradėtas reguliuoti tarptautinės teisės normomis.

Šis tarptautinės teisės plėtojimas lėmė perėjimą nuo pavienių egzekucijų atsisakymų, paremtų nacionalinių reformų, prie sistemingo ir teisiškai pagrįsto mirties bausmės ribojimo bei panaikinimo proceso, kuris užtikrino žmogaus teisių doktrinos vystymąsi. Pirmasis dokumentas, lėmęs šio proceso pradžią – 1948 m. Visuotinė žmogaus teisių deklaracija. Ši deklaracija neįtvirtino jokios aiškios mirties bausmės naikinimo nuostatos, tačiau įtvirtino teisę į gyvybę, kankinimo ir nehumaniško elgesio žmogaus atžvilgiu draudimą[8]. Valstybės, vystančios savo teisinę sistemą pagal tarptautinę teisę, turėjo panaikinti šią bausmės rūšį, tačiau šis dokumentas buvo rekomendacinio pobūdžio ir tiesioginių pareigų valstybėms nenustatė.

---

5 BECCARIA Cesare (1764). *On Crimes And Punishments (Dei delitti e delle pene)*. [online]. https://archive.org/details/essayoncrimespun00becc_0/page/72/mode/2up.

6 Encyclopaedia Britannica (n.d.). *Cesare Beccaria* [online]. https://www.britannica.com/biography/Cesare-Beccaria.

7 GARRETT, Brandon L. (2023). The Age of Capital Punishment. *The American Journal of Comparative Law*, 71 (1), 46–78.

8 Europos žmogaus teisių fondas (2024-12-10). *Žmogaus teisių diena* [interaktyvus]. https://lt.efhr.eu/2024/12/10/zmogaus-teisiu-diena/.

Antrasis dokumentas, turėjęs įtakos mirties bausmės ribojimui Europoje, yra 1950 m. Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija (toliau – Konvencija). Konvencijoje taip pat nėra tiesioginio mirties bausmės taikymo draudimo įtvirtinančių nuostatų, tačiau ji užtikrina teisę į gyvybę ir taip sukūrė teisinį pagrindą reformoms. Nuo Visuotinės žmogaus teisių deklaracijos ši Konvencija skiriasi privalomu pobūdžiu, nes šalys, ratifikavusios šį dokumentą, buvo įpareigotos vykdyti reikalavimus.

Vėliau, 1966 m., priimtas Tarptautinis pilietinių ir politinių teisių paktas, pagal kurį mirties bausmė taikoma tik išimtiniais ir būtinais atvejais. Antai, 6 straipsnio 2 dalyje teigiama, kad šalyse, kuriose nepanaikinta mirties bausmė, mirties nuosprendžiai gali būti priimami tik už sunkiausius nusikaltimus[9]. Jis taip pat buvo privalomojo pobūdžio jį ratifikavusioms valstybėms.

1983 m. Konvencijos 6-ajame protokole uždraudžiamas mirties bausmės taikymas, tačiau neišvengta išimčių – leidžiama taikyti mirties bausmę išimtiniais atvejais – tik už karo nusikaltimus[10], o tai ir lėmė Konvencijos 13-ojo protokolo (2002 m.) būtinybę. Jis įpareigojo valstybes panaikinti mirties bausmę[11].

Remdamosi šiais dokumentais, nevyriausybinės organizacijos Amnesty International duomenimis, iki 2024 m. 113 valstybių, įskaitant Lietuvą, Lenkiją, Vokietiją, Prancūziją, Nepalą, Australiją, Urugvajų, visiškai panaikino mirties bausmę įstatymu, o dar 32 valstybės, tokios kaip Pietų Korėja, Laosas, Alžyras Marokas, panaikino šią bausmę praktikoje, tačiau įstatymuose ši bausmė vis dar galioja[12]. Tai rodo, kad šios šalys nėra pasirengusios panaikinti mirties bausmę įstatymuose, esant manymui, kad ši bausmė atgraso nuo nusikaltimų, dėl teigiamos politikų nuomonės į mirties bausmę, nes esą taip stiprinamas saugumas, ir dėl įsitikinimo, kad taip įtvirtinamas teisingumas tiems, kurie padarė itin sunkius nusikaltimus.

Taigi XX a. dokumentai, apibūdinantys ir nustatantys žmogaus teisių svarbą, darė didelę įtaką valstybių teisinėms sistemoms. Žmogaus teisių apsaugos raida iš esmės pakeitė mirties bausmės taikymą, nes Visuotinė žmogaus teisių deklaracija ir Konvencijos protokolai ne tik suformavo žmogaus gyvybės apsaugos ir neliečiamumo reikalavimus valstybėms, grindžiamus žmogaus teisėmis, bet ir sugeneravo teisiškai privalomą sistemą, kuri privertė daugumą valstybių visiškai atsisakyti mirties bausmės teisiniame reguliavime ar bent panaikinti jos taikymą praktikoje. Šis procesas

---

[9] Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas. 2000 m. rugsėjo 26 d. Nr. VIII-1968. *Valstybės žinios*, 2000, 89–2741.

[10] Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos Protokolas Nr. 6 dėl mirties bausmės panaikinimo, iš dalies pakeistas protokolu Nr. 11 (1983). *Valstybės žinios*, 2000, 96-3016.

[11] Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos Protokolas Nr. 13 dėl mirties bausmės panaikinimo visais atvejais (2002). *Valstybės žinios*, 2004, 77-2663.

[12] Amnesty International (2025). Death Sentences and Executions 2024 [online]. https://www.amnesty.org/en/documents/act50/8976/2025/en/.

įtvirtino teisinių ir moralinių standartų pasaulyje pokytį, pagal kurį mirties bausmė yra visiškai nesuderinama su dabartine žmogaus teisių apsauga.

Mirties bausmės taikymas dabartiniame pasaulyje

Svarbu pabrėžti, kad nepaisant minėtų pokyčių žmogaus teisių apsaugos sistemoje, 54 valstybės vis dar nėra panaikinusios mirties bausmės. Antai Amnesty International skelbia, kad 2024 m. įvykdytų egzekucijų skaičius siekė 1518 ir buvo didžiausias nuo 2015 m.[13] Plačiausiai mirties bausmė 2024 m. buvo taikoma Azijoje, tokiose šalyse kaip Iranas, Irakas, Saudo Arabija, Kinija[14].

Kinija

Yra manoma, kad Kinija įvykdo daugiausia egzekucijų visame pasaulyje, tačiau tikslus jų skaičius yra valstybės paslaptis[15]. Nepaisant to, nevyriausybinės organizacijos Amnesty International ir Hua Foundation skelbia minimalius duomenis apie egzekucijų vykdymą Kinijoje, kurie yra sudaromi surinkus teismų sprendimus, bylas, regioninius teismo pranešimus, žiniasklaidos pranešimus ir aktyvistų rinktus duomenis. 2024 m. Kinijoje mirties bausme buvo nuteisti ne mažiau kaip keli tūkstančiai asmenų, tačiau tikslus skaičius nėra žinomas. Šalyje dažniausia mirties bausmė vykdoma, suleidžiant mirtiną injekciją, tačiau kai kuriuose regionuose dar vis vykdomi sušaudymai.

Mirties bausmė Kinijoje yra taikoma išimtiniais atvejais, dažniausiai už nusikaltimus valstybei, žmogaus gyvybei ir sveikatai, už neteisėtą disponavimą ginklais, sprogmenimis, už turtinius ir finansinius nusikaltimus ir disponavimą narkotinėmis medžiagomis[16].

Nors Jungtinės Tautos ir kitos žmogaus teisių organizacijos ragina Kiniją atsisakyti mirties bausmės, Kinija teigia, jog tai yra būtina bausmė siekiant vykdyti nusikaltimų prevenciją. Dėl informacijos slaptumo ir skaidrumo stokos, šios valstybės mirties bausmės praktika išlieka viena sudėtingiausia vertinamų temų žmogaus teisių kontekste[17].

---

[13] Amnesty International (2025). Death Sentences and Executions 2024 [online]. https://www.amnesty.org/en/documents/act50/8976/2025/en/.

[14] Amnesty International (2025). Death Sentences and Executions 2024 [online]. https://www.amnesty.org/en/documents/act50/8976/2025/en/.

[15] Dui Hua Foundation (n.d.). *Death Penalty in China* [online]. https://duihua.org/death-penalty-in-china/.

[16] Amnesty International (2025). Death Sentences and Executions 2024 [online]. https://www.amnesty.org/en/documents/act50/8976/2025/en/.

[17] UN News (2025-02-11). *UN experts urge transparency and abolition of death penalty* [online]. https://news.un.org/en/story/2025/02/1160461.

Jungtinės Amerikos Valstijos

Mirties bausmė taip pat yra aktyviai vykdoma ir vis dar yra teisėta Jungtinėse Amerikos Valstijose (toliau – ir JAV). 23 valstijos ir Kolumbijos apygarda (Washington, D.C.) yra panaikinusios mirties bausmę arba netaiko jos praktikoje. 2025 m. JAV buvo įvykdytos 47 mirties bausmės – tai yra didžiausias skaičius per daugiau nei dešimtmetį[18]. Tai rodo, kad nepaisant ilgalaikės egzekucijų mažėjimo tendencijos, tam tikrose valstijose pastaraisiais metais stebimas mirties bausmės taikymo suaktyvėjimas.

Mirties bausmės vykdymas JAV pasižymi ryškia regionine nelygybe, nes didžioji jų dalis įvykdoma nedidelėje pietinių valstijų grupėje, tokiose kaip Teksasas, Florida ir Alabama[19]. Dažniausiai taikomas mirties bausmės vykdymo metodas yra mirtina injekcija, tačiau yra ir alternatyvių būdų tokių kaip elektros kėdė, dujų kamera ar azoto dujos. Tarptautinės ir nacionalinės žmogaus teisių organizacijos kritikuoja JAV praktiką dėl galimų teisminių klaidų, rasinės ir socialinės nelygybės bei nevienodo mirties bausmės taikymo, kuris kelia abejonių dėl mirties bausmės suderinamumo su tarptautinės žmogaus teisių teisės principais, ypač teisės į gyvybę, teisės į teisingą teismą ir nediskriminavimo principų užtikrinimo[20]. Dėl šių priežasčių mirties bausmė JAV ir toliau vertinama kaip viena labiausiai ginčytinų baudžiamosios teisės sričių tarptautiniame žmogaus teisių kontekste.

Svarbu paminėti ir tai, kad 2025 m. Floridos valstija priėmė naują įstatymą, pagal kurį mirties bausmė gali būti taikoma nuteistiesiems už vaikų prekybą seksualiniais tikslais, ypač kai auka jaunesnė nei 12 metų. Florida tapo pirmąja JAV valstija, kuri leidžia taikyti mirties bausmę už tokio pobūdžio nusikaltimus[21]. Tai rodo tendenciją griežtinti bausmes už sunkiausius seksualinio smurto, išnaudojimo nusikaltimus.

Baltarusija

Baltarusijoje mirties bausmė taip pat vis dar taikoma praktikoje. 1991 m. po nepriklausomybės atkūrimo Baltarusija perėmė Sovietų Sąjungos baudžiamosios teisės tradicijas, viena iš jų – mirties bausmės institutas. Nors 1996 m. mirties bausmės panaikinimo Baltarusijoje klausimas buvo svarstomas referendumu, tačiau dauguma piliečių pasisakė už šios bausmės išsaugojimą, todėl valstybė toliau tai naudojo kaip pagrindą tęsti mirties bausmės taikymą[22].

---

[18] Death Penalty Information Center (2025). *The Death Penalty in 2025: Executions* [online]. https://deathpenaltyinfo.org/the-death-penalty-in-2025-executions.

[19] Death Penalty Information Center (n.d.). *Executions by State* [online]. https://deathpenaltyinfo.org/executions/executions-overview/executions-by-state.

[20] UN News (2024-01-03). *US urged to halt first execution by nitrogen asphyxiation* [online]. https://news.un.org/en/story/2024/01/1145797.

[21] CBS News (2023-05-02). *Florida's new law allows death penalty for some sex trafficking cases* [online]. https://www.cbsnews.com/news/florida-death-penalty-sex-trafficking-law/.

[22] INTERFAX International Information Group (2013-02-14). *Belarus has no intention of abolishing death penalty – Prosecutor General's Office* [online]. https://interfax.com/newsroom/top-stories/51556/.

Pagal Baltarusijos baudžiamąjį kodeksą mirties bausmė skiriama už ypač sunkius nusikaltimus, antai už tyčinį žmogaus nužudymą sunkinančiomis aplinkybėmis. Tačiau 2023 m. šios bausmės taikymas buvo dar labiau išplėstas, nes įstatymuose numatyta galimybė ją taikyti ir už nusikaltimus valstybei, pavyzdžiui, valstybės išdavystė karo ar ekstremalios padėties metu[23]. Kaip ir Kinijoje, egzekucijų vykdymas Baltarusijoje pasižymi ypatingu slaptumu. Mirties bausmė dažniausiai vykdoma sušaudant ir nuteistieji, jų šeimos nariai ar atstovai nėra informuojami apie bausmės vykdymo datą. Po egzekucijų nuteistųjų kūnai nėra gražinami artimiesiems ir taip pat nėra atskleidžiamos jų laidojimo vietos. Įvairių organizacijų teigimu tokia nehumaniška praktika sukelia papildomų psichologinių kančių artimiesiems[24].

Oficiali statistika apie įvykdytas bausmes Baltarusijoje nėra skelbiama, todėl nėra žinomas tikslus jų skaičius, tačiau remiantis nevyriausybinių organizacijų surinktais duomenimis, nuo 1991 m. galėjo būti įvykdyta apie 350 mirties bausmių[25]. Jungtinės Tautos, Europos Taryba[26] ir Amnesty International[27] nuolat ragina Baltarusiją įvesti moratoriumą ir visiškai panaikinti mirties bausmę.

Mirties bausmės raida Lietuvoje

Mirties bausmės raidą Lietuvoje galime suskirstyti į tam tikrus periodus, kurie išsiskiria savo išskirtinais bruožais. Pavyzdžiui, S. Katuoka išskiria tokius mirties bausmės vyravimo etapus: mirties bausmė senovės Lietuvoje, pirmosios Lietuvos Respublikos laikotarpiu (1918–1940 m.), okupacijos metu (1940–1990 m.) ir nepriklausomybės laikotarpiu[28]. Tačiau, R. Drakšas mirties bausmės raidą Lietuvoje padalija į detalesnius etapus: 1) kai dar nebuvo centralizuotos valstybės (taikomos tik paprotinės teisės normos); 2) Lietuvos centralizuotos valstybės kūrimosi laikotarpis; 3) Lietuvos Statutų galiojimo periodas; 4) XIX a. Rusijos baudžiamųjų įstatymų galiojimo laikotarpis Lietuvos teritorijoje; 5) tarpukario nepriklausomos Lietuvos Res-

---

23 Library of Congress (2022-06-16). *Belarus – New Law Expands Application of Death Penalty and Extends Detention for Treason*. Legal Monitor [online]. https://www.loc.gov/item/global-legal-monitor/2022-06-16/belarus-new-law-expands-application-of-death-penalty-and-extends-detention-for-treason/.

24 UN Committee Against Torture (n.d.). *Committee Against Torture* [online]. https://www.ohchr.org/en/treaty-bodies/cat.

25 Belarussian Helsinki Committee (n.d.). *Death Penalty in Belarus: Facts and Numbers* [online]. https://belhelcom.org/en/death-penalty-in-belarus-facts-and-figures/.

26 Europos Sąjungos Taryba (n.d.). *ET generalinės sekretorės ir vyriausiojo įgaliotinio bendras pareiškimas ES vardu* [interaktyvus]. https://www.consilium.europa.eu/lt/press/.

27 Radio Free Europe / Radio Liberty (n.d.). *Amnesty Calls on Belarus to Abolish Death Penalty* [online]. https://www.rferl.org/.

28 KATUOKA, Saulius (2000). *Mirties bausmė ir tarptautinė teisė*. Vilnius: Lietuvos teisės akademijos Leidybos centras.

publikos laikotarpis; 6) sovietinės okupacijos metai; 7) Lietuvos nepriklausomybės atkūrimo laikotarpis; Konstitucinio Teismo nutarimas; 8) laikotarpis po mirties bausmės panaikinimo (tęsiasi iki dabar)[29].

Situacija iki centralizuotos valstybės

Baudimą mirtimi plačiai taikė atskiros lietuvių gentys per visą žinomą jų istoriją iki pat centralizuotos valstybės susikūrimo. Vienas iš pavyzdžių, mirtis sudeginant, kuri buvo skiriama už iššaginimą, trečią kartą apsivogusį asmenį duodavo šunims papjauti, o plėšiką ar žmogžudį atiduodavo aukos giminėms nužudyti taip, kaip jie nori. Taigi galima išskirti kelias baudimo mirtimi įvykdymo rūšis, pavyzdžiui, už santykinai lengvesnius nusikaltimus nusikaltėlis būdavo pakariamas arba jam nukertama galva, tačiau už sunkesnius nusikaltimus, kuriais buvo laikomi tokie kaip šventų vietų išniekinimas, būdavo nubaudžiami deginimu ant laužo. Ganėtinai plačiai, ankstesniais amžiais, buvo taikomas kraujo kerštо principas[30]. Pats principas pasireiškė tuo, jog mirties bausmės įvykdymas buvo patikimas aukos giminaičiams. Reikėtų paminėti, kad tai buvo natūralūs papročiai, priimtini tuo metu vyraujančiai santvarkai.

Pirmoji šaltinių paliudyta mirties bausmė baltų pasaulyje yra Šv. Adalberto Vaitiekaus nukirsdinimas Prūsijoje 999 metais. Krikščionybės skleidėją apkaltino kenkimu gamtos vaisingumui ir trapios prūsų būties griovimu. Jam buvo nukirsdinta galva, nukapotos rankos bei kojos. Bausmė paskirta ir įvykdyta laikantis ritualinės tvarkos. Viską vykdė prūsų būrys, vadovaujamas vyresniojo. Jis mirtinai sužeidė pasmerktąjį, o kiti dalyviai nužudė ir išdarkė misionieriaus lavoną[31].

Centralizuotos valstybės kūrimosi laikotarpis

Paprotinė teisė, reglamentavusi mirties bausmės taikymą, iš esmės nelabai pasikeitė ir valstybės centralizacijos metu. Žmogų nubausti mirties bausme nebegalėjo nei genties susirinkimas, nei seniūnas, o tik vietinis kunigaikštis, kuriam priklausė tiek teisminė, tiek vykdomoji valdžia. Nors mirties bausmė toliau dažnai buvo taikoma, visuomenės požiūris į ją išliko stabilus, centralizuotoje Lietuvoje buvo galima pastebėti ir teigiamų pokyčių sprendžiant šios bausmės taikymo klausimus.

Suteikus Magdeburgo teisę miestams ir miesteliams, mirties bausmei imta skirti daugiau dėmesio. Šią bausmę dažniausiai įvykdydavo pakariant, tačiau taikyti ir kiti būdai, tokie kaip sudeginimas, laužymas ratu, paskandinimas. Svarbiausi šio periodo

---

29 DRAKŠAS, Romualdas (2002). *Mirties bausmė: situacija ir perspektyvos*. Vilnius: Eugrimas.

30 ZUJIENĖ, Gitana (2015) Mirties bausmė Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės bajoriškos teisės aktuose (XV – XVI a.), *Lietuvos istorijos metraštis,* p. 5-32.

31 DUBONIS, Artūras (n.d.). *Mirties bausmė* [interaktyvus]. https://www.ldkistorija.lt/mirties-bausme/.

pokyčiai, tai kraujo papročio išnykimas ir rašytinių teisynų, antai Saksų veidrodžio, Magdeburgo teisės normų, Kazimiero teisynų atsiradimas[32].

1447 m. Kazimiero Jogailaičio privilegijoje buvo išplėstas asmenų, kurie negali būti baudžiami be teismo, sąrašas: be kunigaikščių, ponų ir bajorų, buvo įtraukti ir miestiečiai[33]. Šioje privilegijoje pirmą kartą aiškiau išdėstytos galimos bausmių rūšys. Be žemių konfiskavimo, piniginių baudų ir įkalinimo, minėta ir kraujo bausmė. Istoriografijoje nėra vienos nuomonės, kaip tiksliai apibrėžti šį terminą ir jį suprasti. K. Avižonis, o vėliau jį palaikę V. Andriulis ir I. Starostina, teigė, kad privilegijoje yra kalbama apie mirties bausmę[34]. Trečiajame Lietuvos Statute vartojama panaši formuluotė, atitinkanti Taliono principą – „savo krauju už jo kraują turi atsakyti". Todėl galima manyti, kad 1447 m. privilegijoje minėta kraujo bausmė iš tiesų yra ankstyviausias mirties bausmės paminėjimas Lietuvos bajoriškos teisės šaltiniuose.

Lietuvos Statutų galiojimo periodas

Anot V. Raudeliūno, Lietuvos Statutuose pradėjo vis dažniau pasitaikyti mirties bausmės taikymas: pirmajame numatyta 20 atvejų, antrajame – 60, o trečiajame – 90. Lietuvos Statutuose buvo išskiriamos dvi mirties bausmių rūšys: paprastoji ir kvalifikuotoji. Paprastoji – nusikaltėlis buvo pakariamas arba jam būdavo nukertama galva, o kvalifikuojamoji buvo taikoma sunkesniems nusikaltimams, už kuriuos buvo taikomos žiauresnės bausmės, kaip sudeginimas ir ketvirčiavimas. Statutų galiojimo laikotarpiu sparčiai daugėjo ir buvo sunormalizuotos viešosios bausmės, kurios sudarydavo sąlygas visuomenei tiesiogiai stebėti teisingumo vykdymą. Tokiomis bausmėmis siekta ne tik nubausti kaltąjį, bet ir įbauginti visuomenę, taip atliekant prevencinę funkciją. Būtent dėl to, šalia pakarimo ir galvos nukirtimo atsirado daugiau žiauresnių, kvalifikuotų mirties bausmių formų.

Statutuose taip pat randama ir moderniajai teisei būdingų nuostatų: draudžiama mirties bausme bausti nepilnamečius, nėščias moteris ir asmenis, laikomus nepajėgiais suvokti savo veiksmų. Trečiajame Statute daug dėmesio skirta bausmės paskyrimui teisme. Jame buvo aiškiai nustatyta, kad mirties bausmė gali būti skiriama tik teismo sprendimu, o jos vykdymusi pasirūpindavo pats teismas. Taip pat nustatyta, kad mirties bausmė negali būti taikoma būtinosios ginties atvejais. Įdomu paminėti, kad tuo metu kai dauguma visuomenės ir valdžios atstovų pasisakė „už" mirties bausmę ir laikė ją teisingumo įrankiu, I. Masalskis ne kartą bandė kelti klausimą dėl

---

[32] ZUJIENĖ, Gitana (2015) Mirties bausmė Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės bajoriškos teisės aktuose (XV – XVI a.), *Lietuvos istorijos metraštis*, p. 5-32.

[33] AVIŽONIS, Konstantinas (1978). *Rinktiniai raštai II.* 32-37. Vilnius: Roma.

[34] ZUJIENĖ, Gitana (2015) Mirties bausmė Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės bajoriškos teisės aktuose (XV – XVI a.), *Lietuvos istorijos metraštis*, p. 5-32.

mirties bausmės panaikinimo[35]. Tai leidžia teigti, kad tuo laikotarpiu pradėjo ryškėti pirmosios mirties bausmės panaikinimo užuomazgos.

XIX a. Rusijos baudžiamųjų įstatymų galiojimo laikotarpis Lietuvoje

Po Lietuvos įtraukimo į Rusijos imperiją Lietuvos Statutai buvo palikti galioti iki XIX a. vidurio. Tai įrodo jų pripažintą pažangumą. Vėliau juos pakeitė Rusijoje galioję įstatymai: 1845 m. Bausmių statutas, 1866 m. jo nauja redakcija ir 1868 m. Baudžiamasis karo statutas. Visuose šiuose šaltiniuose buvo numatyta galimybė taikyti mirties bausmę.

Tuometiniuose įstatymuose pradėjo vystytis malonės suteikimo reglamentavimas, taip pat buvo įtvirtintas draudimas mirtimi bausti nepakaltinamus asmenis ir nėščias moteris. Šiuo laikotarpiu buvo atsisakyta viešos mirties bausmės vykdymo, kas liudija pasikeitusį požiūrį. Nebeliko tikslo atgrasyti visuomenės nuo nusikaltimų pačiu bausmės žiaurumu. Taikos metu galioję įstatymai mirties bausmę numatė už iš anksto suplanuotą nužudymą bei pasikėsinimą į imperatoriaus ar valstybės vadovo gyvybę. Ji galėjo būti taikoma ir už piktnaudžiavimą sprogmenimis, keliant pavojų žmonių gyvybei, taip pat už plėšikiško reido organizavimą, jeigu dėl jo žuvo bent vienas žmogus.

Tarpukario nepriklausomos Lietuvos Respublikos laikotarpis

Pagrindinis, svarbiausias tarpukario Nepriklausomos Lietuvos baudžiamųjų įstatymų šaltinis buvo 1903 m. rusų Baudžiamasis Statutas, kadangi tarpukario Lietuvoje 1919 m. buvo priimtas įstatymas, kuriuo iš dalies paliktas galioti Rusijos imperijos, jau minėtas, 1903 m. Baudžiamasis statutas. Jis buvo reikšmingai pakoreguotas – mirties bausmė panaikinta, todėl net 23 šio statuto straipsniai, numatę šios bausmės galimybę, pripažinti negaliojančiais. Vienintelis straipsnis išlaikęs galimybę skirti mirties bausmę, buvo susijęs su valstybės išdavimu. Tačiau ši situacija ilgai netruko. Siekiant apsaugoti Lietuvos valstybę ir jos nepriklausomybę buvo priimti valstybės apsaugos įstatai, kurie vėl leido taikyti mirties bausmę.

1920 m. laikinoje Lietuvos Konstitucijoje jos vėl atsisakyta su išlyga, kad esant realiam valstybės pavojui mirties bausmė galėjo būti įvesta. 1922 m. Lietuvos valstybės Konstitucija mirties bausmės apskritai nebemini. Nors praktikoje, valstybėje stiprėjant neramumams, mirties bausmės atvejų daugėjo. Baudžiamasis statutas numatė, kad mirties bausmės įvykdymas, pakarimas, netūrėtų būt vykdomas viešai. Tačiau žiūrint iš praktinės pusės, didžioji dalis egzekucijų buvo atliekamos sušaudant.

---

[35] ŠAPOKA, Gintaras (2013). *Teisės raida: retrospektyva ir perspektyva*. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas.

1937 m. sausio 28 d. Respublikos prezidento įsakymu sušaudymo būdas buvo pakeistas į mirties bausmės vykdymą dujų kameroje[36].Tuomet jau buvo išsivystęs požiūris, kad mirties bausmė yra didžiausia žmogui skiriama kančia, todėl nereiktų jos dar labiau sunkinti papildomais skausmingai elementais. Mirties bausmė 1939 m. Lietuvos Respublikos baudžiamajame įstatyme buvo numatyta už valstybės išdavimą, Lietuvos piliečio įstojimą į priešišką kariuomenę, kurstymą kariauti prieš valstybę, valstybės paslapčių išdavimą bei kitus panašius nusikaltimus.

Sovietinės okupacijos metai

1947 m. gegužės 26 d. Sovietų Socialistinių Respublikų Sąjunga (SSRS) Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumas paskelbė įsaką, kuriuo taikos metu buvo panaikinta mirties bausmė. Griežčiausia sankcija tapo 25 metų laisvės atėmimas priverčiamojo darbo stovyklose. Vis dėlto 1950 m. sausio 12 d. tas pats Prezidiumas išimties tvarka atnaujino mirties bausmės taikymą tėvynės išdavikams, šnipams ir diversantams, vėliau taikymo ribos buvo dar labiau išplėstos. Ši tendencija išliko iki pat SSRS žlugimo.

1961 m. gegužės 5 d. priimtas naujas įsakas dar labiau išplėtė šios bausmės taikymo apimtį – sušaudymas numatytas už valstybinio ar visuomeninio turto grobstymą itin stambiu mastu, pinigų ir vertybinių popierių padirbinėjimą, taip pat galėjo būti skiriamas ypač pavojingiems recidyvistams ar sunkius nusikaltimus padariusiems asmenims, kurie, atlikdami bausmę, terorizavo kitus nuteistuosius, puldinėjo administraciją ar organizavo nusikalstamas grupuotes. 1961 m. rugsėjo 1 d. įsigaliojęs Lietuvos SSR baudžiamasis kodeksas 24 straipsnyje mirties bausmę įtvirtino kaip išimtinę, laikino pobūdžio sankciją, kuri kartu nustatė, kad ji negali būti skiriama asmenims, kuriems iki nusikaltimo padarymo nebuvo suėję 18 metų, bei nėščioms moterims[37].

Lietuvos nepriklausomybės atkūrimo laikotarpis

Atkūrus Lietuvos nepriklausomybę 1990 m. kovo 11 d., baudžiamosios teisės sistema patyrė pagrindinius pokyčius, tačiau mirties bausmė dar kurį laiką išliko nacionalinėje teisėje ir buvo taikoma praktikoje.

Pagal tuo metu galiojusią Baudžiamojo kodekso 24 straipsnio redakciją mirties bausmė buvo laikoma išimtine sankcija ir galėjo būti taikoma tik už baigtą tyčinį nužudymą sunkinančiomis aplinkybėmis, numatytą kodekso 105 straipsnyje. Ji buvo vykdoma sušaudant. Teismas, paskirdamas mirties bausmę, turėjo teisę ją pakeisti laisvės atėmimu iki gyvos galvos[38].

---

[36] ANDRIULIS, Vytautas; MAKSIMAITIS, Mindaugas; PAKALNIŠKIS, Vytautas ir kt. (2002). *Lietuvos teisės istorija*. Vilnius: Justitia.

[37] Lietuvos Tarybų Socialistinės Respublikos Baudžiamasis kodeksas. 1961 m. birželio 26 d. *Vyriausybės žinios*, 1961, 18-147.

[38] Lietuvos Tarybų Socialistinės Respublikos Baudžiamasis kodeksas. 1961 m. birželio 26 d. *Vyriausybės žinios*, 1961, 18-147.

Esminį teisinį lūžį nulėmė 1992 m. spalio 25 d. referendumu priimta Lietuvos Respublikos Konstitucija, įtvirtinusi žmogaus teisių ir laisvių prigimtinį pobūdį bei teisę į gyvybę kaip fundamentalią vertybę. Nepaisant laipsniško mirties bausmės taikymo susiaurinimo, 1992–1995 m. laikotarpiu Lietuvoje buvo įvykdytos septynios mirties bausmės už tyčinius nužudymus sunkinančiomis aplinkybėmis[39].

Konstitucinis Teismas 1998 m. gruodžio 21 d. nutarime konstatavo, kad Baudžiamojo kodekso nuostatos, numatančios mirties bausmę, prieštarauja Konstitucijos 18 ir 19 straipsniams, kurie įtvirtina žmogaus teisių neliečiamumą ir teisę į gyvybę[40]. Kaip nurodo G. Goda ir L. Šivickaitė-Moldarienė, „šis nutarimas neabejotinai suformavo kertinį prigimtinės žmogaus teisės į gyvybę pagrindą, padėjusį pamatus tolesnei baudžiamosios justicijos ir žmogaus teisių bei laisvių suderinimo paieškai“[41]. 1998 m. pabaigoje buvo pakeistas Baudžiamasis kodeksas, o Lietuvos baudžiamoji teisė galutinai suderinta su europiniais žmogaus teisių apsaugos standartais, įtvirtinant visišką mirties bausmės atsisakymą.

Laikotarpis po mirties bausmės panaikinimo

Panaikinus mirties bausmę, griežčiausia Lietuvos Respublikos baudžiamajame kodekse numatyta bausmė tapo laisvės atėmimas iki gyvos galvos. Tačiau ir po 1998 m. Konstitucinio Teismo nutarimo viešojoje erdvėje pasitaikė iniciatyvų sugrąžinti mirties bausmę. Vienas ryškesnių pavyzdžių – 2013 m. Seimo nario P. Gražulio įregistruotos Baudžiamojo kodekso pataisos, kuriomis, be kita ko, siūlyta numatyti mirties bausmę už nužudymą kankinant ar kitaip itin žiauriai. Įstatymo projekto aiškinamajame rašte teigta, kad visuomenė jaučiasi nesaugi, didėja nusikalstamumas ir nusikaltėlių įžūlumas, todėl mirties bausmės sugrąžinimas esą padėtų atkurti saugumo jausmą bei atliktų kriminalinės bausmės, dorovinę ir prevencinę funkcijas[42].

Tokie argumentai ignoruoja tiek konstitucinę doktriną, tiek tarptautinius Lietuvos įsipareigojimus. Mirties bausmės sugrąžinimas akivaizdžiai prieštarautų ne tik

---

[39] KANAPSKYTĖ, Jovita (n.d.). *Sugrįžimas į praeitį: 7 žudikai, kuriems buvo paskirta mirties bausmė Lietuvoje (N-18)* [interaktyvus]. https://kaunozinios.lt/svarbu/sugrizimas-i-praeiti-7-zudikai-kuriems-buvo-paskirta-mirties-bausme-lietuvoje_151542.html.

[40] Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1998 m. gruodžio 9 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 109-3004.

[41] GODA, Gintaras ir ŠIVICKAITĖ-MOLDARIENĖ, Laura. Baudžiamoji justicija Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje. Teisėjų etikos ir drausmės bylos bei Lietuvos Aukščiausiojo Teismo vaidmuo jose. Iš: JUODKAITĖ-GRANSKIENĖ, Gabrielė ir ŠIVICKAITĖ-MOLDARIENĖ, Laura (sud.) (2025). *Pirmieji Lietuvos Aukščiausiojo teismo veiklos dešimtmečiai atkūrus nepriklausomybę*. Vilnius: Lietuvos Aukščiausiasis Teismas, p. 142.

[42] BNS Spaudos centras (2013-09-23). *Seimo nario P. Gražulio pranešimas: užregistravau įstatymo pataisą leisiančią įtvirtinti išimtinę mirties bausmę* [interaktyvus]. https://sc.bns.lt/view/item/seimo-nario-p-grazulio-pranesimas-uzregistravau-istatymo-pataisa-leisiancia-itvirtinti-isimtine-mirties-bausme-152263.

Konstitucijai ir Konstitucinio Teismo suformuotai jurisprudencijai, bet ir tarptautiniams žmogaus teisių apsaugos dokumentams. Be to, mirties bausmės panaikinimas yra viena iš narystės Europos Sąjungoje sąlygų, todėl visos valstybės narės yra įsipareigojusios šio principo laikytis ir užtikrinti jo įgyvendinimą nacionalinėje teisėje[43].

Šiuolaikinės diskusijos ir etiniai aspektai

Teisės į gyvybę pažeidimai

Dažniausiai minimas etinis argumentas prieš mirties bausmę yra grindžiamas nepakeičiamu žmogaus gyvybės atėmimu, kuris prieštarauja pamatinei žmogaus teisių filosofijos nuostatai – gyvybė yra absoliuti ir neliečiama vertybė[44]. Pagal Europos Žmogaus Teisių Teismo jurisprudenciją, mirties bausmė yra nesuderinama su žmogaus orumo principu[45]. Mirties bausmė vertinama kaip sankcija, kuri verčia žmogų į baudžiamąjį objektą, o ne teisės subjektą.

Klaidos rizika

Etiniu požiūriu mirties bausmę dėl jos negrįžtamumo pobūdžio yra ypač sunku taikyti. Tai reiškia, kad pritaikius šią bausmę, išnyksta galimybė ją panaikinti. Mirties bausmė nuo kitų bausmių skiriasi tuo, kad, ją pritaikius, jei vėliau atsiranda įrodymai, pašalinantys nuteistojo kaltumą, neįmanoma atkurti pažeistų žmogaus teisių. Būtent ši aplinkybė kelia vieną svarbiausių etinių klausimų dėl valstybės moralinės atsakomybės. JAV užfiksuota ypatingai daug tokių atvejų, kuomet teismo sprendimu pritaikius mirties bausmę išaiškėja, kad asmenys vis dėlto nebuvo kalti. Nacionalinio išteisinimų registro duomenimis, 2025 m. 94 asmenys, nuteisti mirties bausme, buvo pripažinti nekaltais arba buvo sumažintos jų bausmės[46]. Remiantis šiais duomenimis galima pastebėti sisteminę baudžiamosios justicijos problemą, jog valstybė neturėtų naudoti tokios sankcijos, kurios klaidingas pritaikymas lemia neištaisomą žmogaus teisių pažeidimą. Taip pat Amnesty International teigia, jog mirties bausmės taikymas prieštarauja teisingumo ir proporcingumo principams, jei kyla grėsmė nubausti nekaltus asmenis[47].

---

[43] Europos pulsas (2025-10-11). *Europos Sąjunga ir Europos Taryba ragina pasaulį atsakyti mirties bausmės* [interaktyvus]. https://europospulsas.lt/europos-sajunga-ir-europos-taryba-ragina-pasauli-atsisakyti-mirties-bausmes/.

[44] UN Human Rights Committee, *General Comment No. 36 on Article 6 (Right to Life)* [online]. https://www.ohchr.org/en/calls-for-input/general-comment-no-36-article-6-right-life.

[45] *Al-Saadoon ir Mufdhi prieš Jungtinę Karalystę* [EŽTT], Nr. 61498/08, [2010-03-02]. ECLI:CE:ECHR:2010:0302JUD006149808.

[46] The National Registry of Exonerations, *Exonerations by Year: DNA and Non – DNA, 202.5* [online]. https://exonerationregistry.org/exonerations-year-dna-and-non-dna.

[47] Amnesty International (n.d.). *The Death Penalty – Your Questions Answered* [online]. https://www.amnesty.org/en/what-we-do/death-penalty/the-death-penalty-your-questions-answered/.

Studentų požiūris

Šio tyrimo tikslas buvo sužinoti ir išanalizuoti studentų požiūrį į mirties bausmės taikymą Lietuvoje. Nustatytos ir pagrindines priežastis, lemiančias jų poziciją šiuo klausimu. Atsižvelgiant į tai, kad mirties bausmė yra ne tik teisinė, bet ir moralinė bei socialinė problema, respondentų nuomonė leidžia atskleisti studentų požiūrį į baudžiamosios teisės sistemą ir žmogaus teisių apsaugos veiklą teisingumo vykdyme.

Apklausoje iš viso dalyvavo 68 respondentai, iš kurių didžioji dalis buvo II kurso įvairių krypčių programų studentai, sudarę 61,8 proc., ir I kurso studentai – 33,8 procentai. Tai reiškia, kad rezultatai pagrinde atspindi ankstyvojo studijų etapo studentų požiūrį. Galima daryti prielaidą, kad studentų nuomonė dar tik formuojasi, tačiau kartu jau yra paveikta studijų metu įgautų žinių.

Svarbu pažymėti ir tai, kad net 92,6 proc. respondentų sudaro teisės studijų krypties studentai, o likusią mažesniąją dalį – filologijos, muzikos, finansų ir bankininkystės studentai. Tai suponuoja, kad jų pateiktiems atsakymams įtaką galėjo daryt konstitucinės vertybės, tarptautinės teisės principai ir žmogaus teisių apsaugos standartai.

Tyrimo duomenys rodo aiškią tendenciją. Dauguma respondentų nepritaria mirties bausmės taikymui. 73,5 proc. apklaustųjų nurodė, kad nepritaria mirties bausmės taikymui ir 75 proc. pasisakė prieš jos grąžinimą Lietuvoje. Šie rezultatai parodo nuoseklumą tarp teorinio vertinimo ir konkrečios teisinės situacijos – ne tik nepritaria mirties bausmei, bet ir nesutiktų jos grąžinti.

Atsižvelgiant į tai, kad Lietuva yra ratifikavusi tarptautinius dokumentus, draudžiančius mirties bausmę, galima teigti, kad studentų nuomonė iš esmės atitinka šiuolaikinę žmogaus teisių apsaugos poziciją. Tai parodo, kad teisės studijos formuoja žmogaus teisių prioritetą prieš represines baudžiamosios teisės priemones.

Vis dėlto ketvirtadalis respondentų (25 proc.) palaiko mirties bausmės taikymą ar jos grąžinimą. Tai rodo, kad net teisės studentų tarpe atsiranda pakankamai stiprus „atsilyginimo“ jausmas, pagal kurį bausmės turi būti proporcingos padarytam nusikaltimui, net jei tai reikštų gyvybės atėmimą, kas būtų panašu į Taliono principą, reiškiantį „akis už akį, dantis už dantį“.

Ypač reikšmingas faktorius yra tas, kad 92,6 proc. respondentų teigė, jog jų nuomonė nepasikeistų net jei mirties bausme būtų nuteistas jų artimasis. Šis rodiklis leidžia daryti prielaidą, kad dalis studentų, savo nuomonę grindžia tvirtais vertybiniais ar teisiniais principais, o ne emocijomis. Didžiausia studentų dalis nurodė, kad jų poziciją lemia moralės principai (51,5 proc.) ir teisingumo samprata (45,6 proc.). Tai rodo, kad mirties bausmės klausimas pirmiausia suvokiamas kaip vertybinė problema.

Moralės principai dažnai siejami su žmogaus gyvybės neliečiamumu, humaniškumo idėja ir nusistatymu, kad valstybė neturi teisės atimti gyvybės net ir nusikaltimą padariusiam asmeniui. Tuo tarpu teisingumo samprata atsakymuose pasireiškė dvejopai: vieniems teisingumas reiškia žmogaus teisių apsaugą ir proporcingą, bet humanišką bausmę, kitiems tai adekvatus atsakas į sunkų nusikaltimą.

Religijos ir kitų statistinių argumentų reikšmė buvo gana minimali. Tai leidžia suprasti, kad respondentų pozicija nėra grindžiama religiniu mokymu ar statistikomis, bet labiau bendraisiais etiniais ir teisiniais principais.

Argumentai prieš mirties bausmę dažniausiai grindžiami šiais teiginiais: 1. žmogaus teisė į gyvybę yra pamatinė vertybė, kurios valstybė negali atimti; 2. teismų klaidų rizika, nes neteisingai nuteisto asmens egzekucija būtų nepataisoma klaida; 3. humaniškumo principas – mirties bausmė laikoma žiauriausia bausmės forma, 4. bausmės tikslas turėtų būti ne kerštas, o asmens pataisymas; 5. abejojama, ar iš tikrųjų mirties bausmė realiai mažina nusikalstamumą. Argumentai už mirties bausmę: 1. proporcingumo principo grindimas, kad itin žiauriems nusikaltimams turi būti taikoma pati griežčiausia bausmė; 2. mirties bausmė suvokiama kaip būdas atkurti moralinę pusiausvyrą; 3. abejojama iš ekonominės pusės, ar valstybės pareiga išlaikyti iki gyvos galvos nuteistus asmenis yra tikrai teisinga; 4. nusikaltėlis, atėmęs gyvybę, pats netenka teisės į gyvybę. Ši argumentų priešprieša atskleidžia skirtingą požiūrį į bausmės tikslą. Vieni ją supranta kaip atpildą už padarytą nusikaltimą, o kiti – kaip priemonę užkirsti kelią nusikaltimams ir padėti asmeniui pasitaisyti.

Tyrimas atskleidė vyraujantį kritišką požiūrį į mirties bausmės taikymą tarp studentų. Dominuoja žmogaus teisių apsaugą, humaniškumą bei teisinės valstybės principus palaikanti pusė. Šie rezultatai leidžia daryti prielaidą, kad jaunimo bendruomenėje stiprėja nuomonė, pagal kurią net ir sunkiausi nusikaltimai negali pateisinti gyvybės atėmimo. Tačiau kartu matoma dalis studentų, kurie teisingumą suvokia per atsakomybės ir moralinio atlygio prizmę. Tai parodo, kad mirties bausmės klausimas išlieka aktualus ir vertybiškai jautrus iki šių dienų.

Išvados

Mirties bausmės taikymas pasaulyje išlieka fragmentiškas – nors dauguma valstybių šią bausmę yra panaikinusios savo praktikoje arba įstatymu, kai kurios šalys vis dar ją taiko.

Lietuvoje mirties bausmės raida atspindi aiškią valstybės teisinės sistemos ir visuomenės vertybių kaitą. Galiojant Lietuvos Statutams ir carinės Rusijos bei sovietinės okupacijos metu, mirties bausmė buvo plačiai taikoma kaip viena pagrindinių bausmių už sunkius nusikaltimus. Atkūrus nepriklausomybę Lietuvoje prasidėjo mirties bausmės atsisakymo procesai. Tai privedė Lietuvos Respubliką prie humaniškesnės baudžiamosios politikos.

Atliktos apklausos rezultatai atskleidė, kad studentų požiūris į mirties bausmę išlieka skirtingas. Nors didesnė dalis respondentų nepritaria mirties bausmės taikymui, tačiau dalis apklaustųjų mano, kad ši bausmė galėtų būti pateisinama kai kuriais atvejais, pavyzdžiui už labai sunkius nusikaltimus.

Šaltinių sąrašas

Teisės aktai:

Tarptautinis pilietinių ir politinių teisių paktas (1966). Valstybės žinios, 2002, 77–3288.

Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos Protokolas Nr. 6 dėl mirties bausmės panaikinimo, iš dalies pakeistas protokolu Nr. 11 (1983). Valstybės žinios, 2000, 96-3016.

Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos Protokolas Nr. 13 dėl mirties bausmės panaikinimo visais atvejais (2002). Valstybės žinios, 2004, 77-2663.

Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas. 2000 m. rugsėjo 26 d. Nr. VIII-1968. Valstybės žinios, 2000, 89–2741.

Lietuvos Tarybų Socialistinės Respublikos Baudžiamasis kodeksas. 1961 m. birželio 26 d. Vyriausybės žinios, 1961, 18-147.

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo nutarimai

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1998 m. gruodžio 9 d. nutarimas. Valstybės žinios, 109-3004.

Specialioji literatūra:

ANDRIULIS, Vytautas; MAKSIMAITIS, Mindaugas; PAKALNIŠKIS, Vytautas ir kt. (2002). Lietuvos teisės istorija. Vilnius: Justitia.

AVIŽONIS, Konstantinas (1978). Rinktiniai raštai II. Vilnius: Roma.

BECCARIA, Cesare (1764). On Crimes and Punishments (Dei delitti e delle pene) [online]. https://archive.org/details/essayoncrimespun00becc_0/page/72/mode/2up.

ČERNEVIČIŪTĖ, Sigita (2014). Mirties bausmė Lietuvoje 1918–1940 metais: istoriografijos ir šaltinių kritika. Lietuvos istorijos studijos, 33, 159-175.

DRAKŠAS, Romualdas (2002). Mirties bausmė: situacija ir perspektyvos. Vilnius: Eugrimas.

GARRETT, Brandon L. (2023). The Age of Capital Punishment. The American Journal of Comparative Law, 71 (1), 46–78.

GODA, Gintaras ir ŠIVICKAITĖ-MOLDARIENĖ, Laura. Baudžiamoji justicija Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje. Teisėjų etikos ir drausmės bylos bei Lietuvos Aukščiausiojo Teismo vaidmuo jose. Iš: JUODKAITĖ-GRANSKIENĖ, Gabrielė ir ŠIVICKAITĖ-MOLDARIENĖ, Laura (sud.) (2025). Pirmieji Lietuvos Aukščiausiojo teismo veiklos dešimtmečiai atkūrus nepriklausomybę. Vilnius: Lietuvos Aukščiausiasis Teismas.

KATUOKA, Saulius (2000). Mirties bausmė ir tarptautinė teisė. Vilnius: Lietuvos teisės akademijos Leidybos centras.

ŠAPOKA, Gintaras (2013). Teisės raida: retrospektyva ir perspektyva. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas.

ZUJIENĖ, Gitana (2015). Mirties bausmė Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės bajoriškos teisės aktuose (XV–XVI a.). Lietuvos istorijos metraštis.

Teismų praktika

Al-Saadoon ir Mufdhi prieš Jungtinę Karalystę [EŽTT], Nr. 61498/08, [2010-03-02]. ECLI:CE:ECHR:2010:0302JUD006149808.

Kiti šaltiniai

Amnesty International (2025). Death Sentences and Executions 2024 [online]. https://www.amnesty.org/en/documents/act50/8976/2025/en/.

Amnesty International (n.d.). The Death Penalty – Your Questions Answered [online]. https://www.amnesty.org/en/what-we-do/death-penalty/the-death-penalty-your-questions-answered/.

Belarussian Helsinki Committee (n.d.). Death Penalty in Belarus: Facts and Numbers [online]. https://belhelcom.org/en/death-penalty-in-belarus-facts-and-figures/.

BNS Spaudos centras (2013-09-23). Seimo nario P. Gražulio pranešimas: užregistravau įstatymo pataisą leisiančią įtvirtinti išimtinę mirties bausmę [interaktyvus]. https://sc.bns.lt/view/item/seimo-nario-p-grazulio-pranesimas-uzregistravau-istatymo-pataisa-leisiancia-itvirtinti-isimtine-mirties-bausme-152263.

CBS News (2023-05-02). Florida's new law allows death penalty for some sex trafficking cases [online]. https://www.cbsnews.com/news/florida-death-penalty-sex-trafficking-law/.

Death Penalty Information Center (2025). The Death Penalty in 2025: Executions [online]. https://deathpenaltyinfo.org/the-death-penalty-in-2025-executions.

Death Penalty Information Center (n.d.). Executions by State [online]. https://deathpenaltyinfo.org/executions/executions-overview/executions-by-state.

DUBONIS, Artūras (n.d.). Mirties bausmė [interaktyvus]. https://www.ldkistorija.lt/mirties-bausme/.

Dui Hua Foundation (n.d.). Death Penalty in China [online]. https://duihua.org/death-penalty-in-china/.

Encyclopaedia Britannica (n.d.). Cesare Beccaria [online]. https://www.britannica.com/biography/Cesare-Beccaria.

Encyclopaedia Britannica (n.d.). Code of Hammurabi [online]. https://www.britannica.com/topic/Code-of-Hammurabi.

Europos pulsas (2025-10-11). Europos Sąjunga ir Europos Taryba ragina pasaulį atsakyti mirties bausmės [interaktyvus]. https://europospulsas.lt/europos-sajunga-ir-europos-taryba-ragina-pasauli-atsisakyti-mirties-bausmes/.

Europos Sąjungos Taryba (n.d.). ET generalinės sekretorės ir vyriausiojo įgaliotinio bendras pareiškimas ES vardu [interaktyvus]. https://www.consilium.europa.eu/lt/press/.

Europos žmogaus teisių fondas (2024-12-10). Žmogaus teisių diena [interaktyvus]. https://lt.efhr.eu/2024/12/10/zmogaus-teisiu-diena/.

INTERFAX International Information Group (2013-02-14). Belarus has no intention of abolishing death penalty – Prosecutor General's Office [online]. https://interfax.com/newsroom/top-stories/51556/.

KANAPSKYTĖ, Jovita (n.d.). Sugrįžimas į praeitį: 7 žudikai, kuriems buvo paskirta mirties bausmė Lietuvoje (N-18) [interaktyvus]. https://kaunozinios.lt/svarbu/sugrizimas-i-praeiti-7-zudikai-kuriems-buvo-paskirta-mirties-bausme-lietuvoje_151542.html.

Library of Congress (2022-06-16). Belarus – New Law Expands Application of Death Penalty and Extends Detention for Treason. Legal Monitor [online]. https://www.loc.gov/

item/global-legal-monitor/2022-06-16/belarus-new-law-expands-application-of-death-penalty-and-extends-detention-for-treason/.
Radio Free Europe / Radio Liberty (n.d.). Amnesty Calls on Belarus to Abolish Death Penalty [online]. https://www.rferl.org/.
The Code of Hammurabi [online]. https://avalon.law.yale.edu/ancient/hamframe.asp.
The Laws of Eshnunna (n.d.). Fordham University Internet History Sourcebooks Project [online].https://sourcebooks.fordham.edu/ancient/eshnunna.asp.
The National Registry of Exonerations, Exonerations by Year: DNA and Non – DNA, 202.5 [online]. https://exonerationregistry.org/exonerations-year-dna-and-non-dna.
UN Committee Against Torture (n.d.). Committee Against Torture [online]. https://www.ohchr.org/en/treaty-bodies/cat.
UN Human Rights Committee, General Comment No. 36 on Article 6 (Right to Life) [online]. https://www.ohchr.org/en/calls-for-input/general-comment-no-36-article-6-right-life.
UN News (2025-02-11). UN experts urge transparency and abolition of death penalty [online]. https://news.un.org/en/story/2025/02/1160461.
UN News (2024-01-03). US urged to halt first execution by nitrogen asphyxiation [online]. https://news.un.org/en/story/2024/01/1145797

https://doi.org/10.15388/TMP.2026.16

Pacientų teisė į neturtinės žalos atlyginimą

Erikas Mečkovskis, Inga Zacharevič

Vilniaus universiteto Teisės fakulteto
3-o kurso studentai
Saulėtekio al. 9, I rūmai, 10222, Vilnius
El. paštas: erik.meckovskis@tf.stud.vu.lt; inga.zacharevic@tf.stud.vu.lt

Vilius Ogaras

Vilniaus universiteto Medicinos fakulteto
3-o kurso studentas
M. K. Čiurlionio g. 21, Vilnius
El. paštas: vilius.ogaras@mf.stud.vu.lt

Mokslinio straipsnio akademinis kuratorius prof. dr. (HP) Vytautas Mizaras
El. paštas: vytautas.mizaras@tf.vu.lt

Anotacija. *Šiame straipsnyje analizuojamas pacientams padarytos neturtinės žalos atlyginimo institutas Lietuvos teisėje, ypatingą dėmesį skiriant nuo 2020 m. įtvirtintam žalos kompensavimo be kaltės modeliui. Nagrinėjama ikiteisminė žalos kompensavimo procedūra Pacientų sveikatai padarytos žalos nustatymo komisijoje, taikoma balų sistema bei jos santykis su vėlesne teismine kontrole. Atskleidžiamos pagrindinės praktinės ir sisteminės problemos, susijusios su komisijos sprendimų aiškumu, neturtinės žalos dydžių tinkamumu ir proceso dalyvių teisių pusiausvyra. Straipsnyje identifikuojamos esamo reguliavimo spragos ir pateikiamos pasiūlymų kryptys pacientų teisių apsaugos veiksmingumui didinti.*

Raktiniai žodžiai: *pacientų teisės, neturtinė žala, žalos atlyginimas be kaltės, Pacientų sveikatai padarytos žalos nustatymo komisija.*

Annotation. *This article analyses concept of the compensation for non-pecuniary damage suffered by patients under Lithuanian law, with particular emphasis on the no-fault compensation model introduced in 2020. It examines the extrajudicial compensation procedure before the Commission for the Determination of Damage to Patients' Health, the point-based assessment system applied by the Commission, and its relationship with subsequent judicial review. The article identifies the main practical and systemic issues related to the clarity of the Commission's decisions, the adequacy of non-pecuniary da-*

Copyright © Erikas Mečkovskis, Inga Zacharevič, Vilius Ogaras, 2026. Published by Vilnius University Press.
This is an Open Access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License (CC BY), which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original author and source are credited.

mage awards, and the balance of procedural rights between the parties involved. Furthermore, it highlights shortcomings in the current legal framework and proposes directions for improving the effectiveness of patient rights protection.

Key words: *patients' rights, non-pecuniary damage, no-fault compensation, patient injury commission.*

Įvadas

Pacientų teisė į neturtinės žalos atlyginimą yra viena iš esminių asmens sveikatos priežiūros teisinių garantijų, susijusių su žmogaus orumo, fizinio ir psichologinio neliečiamumo bei teisės į veiksmingą teisinę gynybą užtikrinimu. Sveikatos priežiūros paslaugų teikimas neišvengiamai susijęs su tam tikra rizika, tačiau tais atvejais, kai pacientui padaroma žala, valstybė privalo užtikrinti aiškų, prieinamą ir teisingą žalos atlyginimo mechanizmą.

Iki 2020 m. Lietuvoje galiojusi pacientų sveikatai padarytos žalos atlyginimo sistema buvo grindžiama tradiciniais civilinės atsakomybės principais ir bendromis šią teisinę atsakomybę reglamentuojančiomis taisyklėms, reikalaujančiomis nustatyti visas deliktinės civilinės atsakomybės sąlygas, tarp jų sveikatos priežiūros paslaugas teikusio subjekto kaltę. Tokia sistema praktikoje dažnai sukeldavo reikšmingų sunkumų pacientams – sudėtingą įrodinėjimo procesą, ilgą bylinėjimąsi ir dideles bylinėjimosi išlaidas. Siekiant supaprastinti žalos atlyginimo procedūrą ir sustiprinti pacientų teisių apsaugą, nuo 2020 m. sausio 1 d. Lietuvoje įtvirtintas žalos atlyginimo be kaltės modelis, kuriame pagrindinis vaidmuo tenka Pacientų sveikatai padarytos žalos nustatymo komisijai.

Nors šis modelis laikomas reikšmingu žingsniu pacientų teisių apsaugos srityje, praktika atskleidžia ir tam tikrus įtvirtinto teisinio reguliavimo trūkumus. Ypač probleminiai klausimai kyla dėl Komisijos taikomos neturtinės žalos dydžio nustatymo metodikos, paremtos balų sistema, taip pat dėl Komisijos sprendimų santykio su teismų praktika, kai žalos atlyginimo klausimai persikelia į teisminį ginčą.

Šio darbo tikslas – išanalizuoti pacientų neturtinės žalos atlyginimo teisinį reguliavimą ir jo taikymą praktikoje, įvertinant Komisijos ir teismų vaidmenį nustatant neturtinės žalos dydžius bei atskleidžiant esamas šios sistemos problemas. Siekiant įgyvendinti iškeltą tikslą, darbe analizuojama pacientų neturtinės žalos atlyginimo teisinio reguliavimo raida ir be kaltės modelio principai, nagrinėjami Komisijos taikomi neturtinės žalos dydžio nustatymo kriterijai, balų metodas, taip pat teisminio nagrinėjimo ypatumai bei pateikiami pasiūlymai sistemos tobulinimui.

Darbo objektas – pacientų sveikatai padarytos neturtinės žalos atlyginimo mechanizmas Lietuvoje, t. y. jo taikymas ir vertinimas pagal žalos be kaltės modelį (Ko-

misijoje) ir teismine tvarka, įskaitant neturtinės žalos nustatymo kriterijus, dydžio apskaičiavimo metodiką bei medicininio vertinimo (lex artis, priežastinio ryšio ir neišvengiamos žalos) reikšmę sprendimų priėmime.

Problemos aktualumas grindžiamas tuo, kad praktikoje vis dar fiksuojamas reikšmingas neatitikimas tarp pacientų patirtos neturtinės žalos masto bei prašomos kompensacijos ir Komisijos nustatomų žalos dydžių, o dalis pacientų, siekdami didesnio atlyginimo, priversti kreiptis į teismus, kuriam paliekama diskrecija spręsti dėl žalos atlyginimo dydžio. Be to, galiojantis teisinis reguliavimas, įskaitant nuostatas, kad asmuo turėtų grąžinti dalį gautos kompensacijos, jei teismas nuspręstų priteisti mažesnę sumą, gali turėti atgrasomąjį poveikį pacientams, svarstantiems galimybę ginti savo teises teismine tvarka. Tai kelia klausimų, ar dabartinis teisinis reguliavimas nėra ydingas ir yra tinkama priemonė atlyginti pacientams padarytą žalą.

Tyrimo metodai: teisės aktų analizės, teismų praktikos analizės, sisteminis ir loginės analizės metodai. Teisės aktų analizės metodas naudojamas nagrinėjant žalos sveikatai atlyginimo įstatymo bei jį įgyvendinančių teisės aktų nuostatas, reglamentuojančias neturtinės žalos atlyginimo pacientams mechanizmą. Teismų praktikos analizės metodas pasitelkiamas vertinant Lietuvos teismų suformuotą praktiką nustatant neturtinės žalos dydžius, jų santykį su Komisijos taikomais dydžiais bei teismų diskrecijos ribas. Sisteminis metodas leidžia pacientų teisių apsaugos institutą vertinti kaip nuoseklią teisės normų, institucijų ir praktikos visumą, o loginės analizės metodas naudojamas formuluojant išvadas ir pasiūlymus dėl teisinio reguliavimo tobulinimo.

Šio darbo originalumas labiausiai atsiskleidžia neturtinės žalos dydžių nustatymo palyginime, taip pat teisminės tvarkos problematikos analizėje, kas leidžia identifikuoti teisinės sistemos trūkumus ir galimas patobulinimų kryptis.

Svarbiausi šaltiniai: Tyrimas grindžiamas Lietuvos Respublikos pacientų teisių ir žalos sveikatai atlyginimo įstatymu, Turtinės ir neturtinės žalos atlyginimo tvarkos aprašu, Lietuvos teismų praktika, Pacientų sveikatai padarytos žalos nustatymo komisijos veiklos ataskaitomis.

Pacientų neturtinės žalos atlyginimas ikiteismine tvarka

Žalos atlyginimo be kaltės modelio samprata ir pagrindiniai ypatumai

Lietuvoje nuo 2020 m. sausio 1 d. pacientų sveikatai padarytos žalos atlyginimui taikomas žalos be kaltės modelis, kuris įtvirtintas Lietuvos Respublikos pacientų teisių ir žalos sveikatai atlyginimo įstatymo redakcijoje (toliau – PTŽSAĮ). PTŽSAĮ aiškinamajame rašte išskiriamos trys pagrindinės šio įstatymo pakeitimus paskatinusios priežastys: ilgas ir sudėtingas žalos atlyginimo procesas, sunkus visų civilinės atsakomybės sąlygų įrodinėjimas bei neproporcingai griežtos sankcijos sveikatos priežiūros

specialistams, įskaitant licencijos panaikinimą.[1] Išvardytos priežastys lėmė situaciją, kad pacientai, patyrę žalą, dažnai nesikreipdavo dėl žalos atlyginimo, todėl pacientams padaryta žala likdavo neatlyginta, o tai skatino pacientų nepasitikėjimą asmens sveikatos priežiūros specialistais ir visa sveikatos priežiūros sistema.

Įsigaliojus žalos be kaltės modeliui yra eliminuojama pareiga vertinti ją padariusio asmens sveikatos priežiūros specialisto kaltę, nes pagal šį modelį vertinama, ar konkretus atvejis atitinka įstatyme nustatytas sąlygas žalos atlyginimui gauti. Dėl šios priežasties kaltės elementas šio modelio taikymo kontekste nėra vertinamas kaip būtina žalos atlyginimo sąlyga.

Šiame straipsnyje toliau bus detaliai nagrinėjama, kaip šis įsigaliojęs žalos be kaltės modelis taikomas sprendžiant dėl pacientams padarytos neturtinės žalos[2] atlyginimo.

Pacientų sveikatai padarytos žalos atlyginimo nagrinėjimas Komisijoje

Įgyvendinus Lietuvoje žalos be kaltės modelį buvo įtvirtinta, kad pacientai patyrę sveikatai padaryta žalą, privalo kreiptis į ikiteisminę ginčų nagrinėjimo instituciją - pacientų patirtos žalos atlyginimo klausimus nagrinėjančią komisiją (toliau – Komisija). Asmeniui, patyrusiam žalą, sudaromos palankesnės sąlygos gauti žalos atlyginimą, nes pacientui pakanka užpildyti prašymą ir pateikti jį Komisijai. Pacientų sveikatai padarytos žalos atlyginimo klausimas sprendžiamas vadovaudamasi objektyviais klinikiniais kriterijais, o ne rungimosi principu.

Pagal PTŽSAĮ 24 straipsnį 6 dalį, siekiant gauti žalos atlyginimą, privaloma atitikti šias įstatyme nustatytas sąlygas: atlyginama žala, padaryta teikiant asmens sveikatos priežiūros paslaugas arba atliekant biomedicininį tyrimą, keliantį tik nedidelį nepageidaujamą laikiną poveikį ir tai nėra neišvengiama žala[3].

Nors įgyvendinant žalos be kaltės modelį siekiama tikslų, kurie įvardinti straipsnio 1.1 dalyje, tačiau Komisijos priimami sprendimai nėra viešai skelbiami siekiant užtikrinti pacientų teisę į privataus gyvenimo neliečiamumą, todėl tai suponuoja ribotą Komisijos priimamų sprendimų skaidrumą.

2024 m. visuomenėje garsiai nuskambėjo įvykis dėl Respublikinės Vilniaus universitetinės ligoninės aplaidumo, kuriuo internetiniame puslapyje pasidalino pacientas, kuriam sunkiai buvo sutrikdyta sveikata. Šis pacientas pasidalino ištrauka iš priimto Komisijos sprendimo: „Priimdama galutinį sprendimą, Komisija daugiausia rėmėsi gydytojo eksperto išsakyta nuomone, kad teikiant sveikatos priežiūros paslaugas RVUL, atli-

---

1 Aiškinamasis raštas dėl įstatymų projektų Reg. Nr. XIIIP-3083 - XIIIP-3083, 2018

2 Pagal PTŽSAĮ 2 straipsnio 14 dalį, paciento sveikatai padaryta žala apibrėžiama kaip pakenkimas paciento sveikatai, jo sužalojimas ar mirtis.

3 Neišvengiamos žalos sąvoką apibrėžia Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2020 m. sausio 8 d. nutarimas Nr. 3 „Dėl Turtinės ir neturtinės žalos, atsiradusios dėl paciento sveikatai padarytos žalos, atlyginimo tvarkos aprašo patvirtinimo“. TAR, 2020, 272 (toliau – **Aprašas**) 9.2.2. dalyje.

kus kažkokius veiksmus kitaip/papildomai, nebuvo galima išvengti A-V malformacijos plyšimo. A-V malformacija šiuo atveju vertinta kaip liga, kuria pacientas sirgo iki žalos atsiradimo, o jos plyšimas – pasekmė ar komplikacija, kurios nebuvo galima išvengti, atsižvelgiant į asmens sveikatos priežiūros paslaugų teikimo metu buvusį medicinos ir slaugos mokslo lygį ir gerąją medicinos praktikos patirtį (Aprašo 9.2.2.1. punktas); kokia apimtimi pasekmės galėjo būti mažesnės diagnostiką ir gydymą atlikus anksčiau, ekspertas negalėjo įvardinti, tad Komisija šio faktoriaus taip pat negali vertinti aiškiai ir objektyviai. Tad Komisija balsų dauguma nusprendė, jog kilusi žala neatitinka Įstatymo 24 straipsnio 6 dalyje nurodytų žalos atlyginimo sąlygų."[4]

Iš šio sprendimo galima matyti, kad Komisija nusprendė neatlyginti nei turtinės, nei neturtinės žalos, neatsižvelgiant į esmines aplinkybes, kurios lėmė šio paciento sveikatos sutrikdymą. Konkrečiu atveju Komisija neįvertino ankstyvų paciento neurologinių nusiskundimų, pooperacinio kraują skystinančių vaistų skyrimo nepaisant pakitusių kraujo krešumo rodiklių, dėl ko galėjo įvykti operuotos vietos plyšimas, bei dėl ilgo gulėjimo ligoninėje atsiradusių ketvirto lygio pragulų.[5]

Teismų praktika apibūdinant žalos neišvengiamumo kriterijų aiškina, kad būtina įvertinti, ar gydytojas veikė profesionaliai, laikydamasis tuo metu pripažintų medicinos standartų, metodikų ir klinikinių gairių.[6] Šioje situacijoje skundžiant Komisijos sprendimą teismine tvarka, teismai konstatavo, kad padaryta pacientui žala nėra neišvengiama, nes paciento neįgalumo ir nedarbingumo lygis galėjo būti mažesnio masto, jis turėjo galimybę išvengti negrįžtamų neurologinių pasekmių, o tai šias pasekmes lėmė ligoninės darbuotojų neatidumas, nerūpestingumas ir nepakankamas profesinės pareigos atlikimas, atsižvelgiant į sveikatos priežiūros paslaugų teikimo metu buvusį medicinos mokslo ir praktikos lygį, pagrįstai tikėtina tam tikru laipsniu pakenkimo paciento sveikatai būtų buvę įmanoma išvengti.[7]

Atsižvelgiant į tai, darytina išvada, kad nagrinėjamu atveju Komisijos priimtas sprendimas iš esmės prieštarauja vėliau suformuotoms teismų išvadoms, o tai leidžia kelti pagrįstas abejones tiek dėl Komisijos sprendimų teisėtumo, tiek dėl jos gebėjimo tinkamai ir visapusiškai įvertinti žalos atlyginimo atsiradimo sąlygas, ypač neišvengiamos žalos kriterijų, taip potencialiai mažinant pacientų pasitikėjimą žalos atlyginimo mechanizmu.

Atlygintinos neturtinės žalos dydžio nustatymas

PTŽSAĮ 24 straipsnio 7 dalyje įtvirtinta, kad Komisija atlygintinos žalos dydį apskaičiuoja pagal Apraše įtvirtintus kriterijus. Neturtinė žala vertinama atsižvelgiant

---

4 Adomas Bukauskas (n.d). *Lazdynų ligoninė* [interaktyvus]. https://lazdynuligonine.lt [žiūrėta 2026 m. vasario 5 d.].

5 Ibidem

6 Vilniaus apygardos teismo 2024 m. gegužės 14 d. sprendimas civilinėje byloje Nr. e2-467-864/2024.

7 Lietuvos apeliacinio teismo 2024 m. sausio sprendimas civilinėje byloje 18 d. Nr. e2A-9-934/2024.

į sužalojimo pobūdį ir sunkumą, laikinojo nedarbingumo trukmę, neįgalumo ar darbingumo lygį, fizinių kančių mastą, emocinius išgyvenimus, psichikos bei elgesio sutrikimus, poveikį socialiniam gyvenimui ir kitas reikšmingas aplinkybes. Paciento mirties atveju papildomai vertinamas artimųjų ryšys su pacientu, materialinis išlaikymas bei emociniai padariniai.

Praktikoje šie kriterijai detalizuojami Aprašo 16 punkte įtvirtinta balų sistema. Komisija kiekvienam kriterijui skiria balus, o jų suma dauginama iš 100 eurų vertės balo. Taip siekiama užtikrinti vienodą ir objektyvų neturtinės žalos vertinimą bei sumažinti subjektyvumo riziką. Žalos atlyginimo kriterijų ir pagal juos skiriamų balų lentelėje numatyti kriterijai apima ne tik fizinės sveikatos sutrikdymą, bet ir ilgalaikius skausmus, socialinio gyvenimo apribojimus, emocinius išgyvenimus bei psichikos sutrikimus. Didžiausi balai skiriami už sunkų neįgalumą ar negrįžtamą organų funkcijų praradimą[8].

Ankstesnis teisinis reguliavimas neturtinės žalos dydžio nustatymo metodikos nereglamentavo, todėl Komisijai buvo palikta platesnė diskrecija vertinant kiekvieną konkretų atvejį. Vis dėlto ir pagal iki 2019 m. gruodžio 31 d. galiojusią Pacientų teisių ir žalos sveikatai atlyginimo įstatymo redakciją buvo pastebimas reikšmingas skirtumas tarp pareiškėjų reikalaujamų ir Komisijos nustatomų neturtinės žalos sumų. Pavyzdžiui, 2021 m. pagal ankstesnį reguliavimą buvo išnagrinėta 125 atvejai, iš kurių 23 baigėsi pareiškėjams palankiais sprendimais. Tais pačiais metais pareiškėjai prašė atlyginti beveik 2,4 mln. eurų neturtinės žalos, tačiau Komisija nustatė 372 tūkst. eurų dydžio kompensaciją, kuri sudarė apie 15,5 proc. prašytos sumos. 2022 m. septyniuose tenkintuose pareiškimuose buvo prašoma 1 004 500 eurų, o nustatyta 56 tūkst. eurų suma (5,6 proc.), o 2023 m. taip pat septyniuose tenkintuose pareiškimuose buvo prašoma 1 877 500 eurų, tačiau nustatyta tik 34 tūkst. eurų suma (1,8 proc.). Tuo tarpu 2024 m. iš dešimties pagal ankstesnę įstatymo redakciją išnagrinėtų atvejų teigiamas buvo tik vienas sprendimas, kuriame vietoje prašytų 2,5 tūkst. eurų buvo nustatytas 2 tūkst. eurų neturtinės žalos atlyginimas.

Pagal nuo 2020 m. sausio 1 d. įsigaliojusį „žalos be kaltės“ modelį taip pat išliko skirtumas tarp prašomų ir nustatomų neturtinės žalos sumų, tačiau jis buvo mažesnis. 2021 m. pagal naująjį reguliavimą buvo išnagrinėtos 107 bylos, iš kurių 14 baigėsi pareiškėjams palankiais sprendimais. Pareiškėjai prašė 648 800 eurų neturtinės žalos atlyginimo, o Komisija nustatė 139 700 eurų kompensaciją, sudarančią apie 21,5 proc. prašytos sumos. 2022 metais nagrinėjo 150 prašymų, susijusių su naujuoju reguliavimu, 31 iš jų išspręstas teigiamai, bendrai prašoma suma siekė 1 391 627 eurų, o Komisijos nustatytas 358 800 eurų kompensacijos dydis (25,73 proc.). 2023 m. Komisija priėmė 212 sprendimų, iš kurių 68 buvo pareiškėjams palankūs. Pareiškėjai iš viso

[8] Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2020 m. sausio 8 d. nutarimas Nr. 3 „Dėl turtinės ir neturtinės žalos, atsiradusios dėl paciento sveikatai padarytos žalos, atlyginimo tvarkos aprašo patvirtinimo“, TAR, 272.

prašė 2 588 385 eurų neturtinės žalos atlyginimo, o Komisija nustatė 610 100 eurų dydžio kompensaciją, kuri sudarė apie 23,6 proc. prašytos sumos. 2024 m. pareiškėjai iš viso prašė 8 846 900 eurų neturtinės žalos atlyginimo, o Komisija nustatė 263 500 eurų dydžio kompensaciją, kuri sudarė apie 14,3 proc. prašytos sumos.

Lyginant abiejų reguliavimo modelių praktiką matyti, kad disproporcija tarp pareiškėjų reikalaujamų ir Komisijos nustatomų neturtinės žalos sumų egzistuoja abiem atvejais. Vis dėlto naujojo „žalos be kaltės" modelio taikymo laikotarpiu nustatytos kompensacijos sudaro gerokai didesnę prašomų sumų dalį nei pagal ankstesnį reguliavimą. Tai leidžia daryti išvadą, kad teisinis reguliavimas užtikrina proporcingesnį neturtinės žalos atlyginimą ir didesnį sprendimų nuoseklumą, nors pareiškėjų lūkesčiai vis dar reikšmingai viršija Komisijos nustatomas sumas.

Analizuojant 2024 metų Komisijos ataskaitą didžiausias skirtumas matomas mirties atvejais: prašyta daugiau kaip 7,3 mln. eurų, o priteista apie 675 tūkst. eurų[9]. Dažnai skirtumai atsiranda ne dėl Komisijos taisyklių pažeidimo, bet dėl to, kad balų sistema nustato maksimalias reikšmes, kurios paprastai yra mažesnės nei pacientų lūkestis bei teismų praktikoje priteisiamos neturtinės žalos sumos, tai parodo, kad ši problema gali būti sprendžiama teisinio reguliavimo tikslinimu.

Nepaisant to, statistika rodo, kad dauguma ginčų išsprendžiami Komisijoje ir nepasiekia teismo. 2021 m. į teismus persikėlė tik apie 8 proc. Komisijos sprendimų[10], 2022 m. – 12,5 proc.[11], 2023 m. – 14,3 proc.[12], o 2024 m. – apie 10 proc.[13]. Tai leidžia daryti išvadą, kad žalos be kaltės modelis iš esmės veikia efektyviai. Pacientams suteikiama galimybė greičiau ir paprasčiau gauti bent dalinį neturtinės žalos atlyginimą be ilgo teisminio proceso. Vis dėlto ribotos kompensacijų apimtys lemia, kad dalis pareiškėjų Komisijos sprendimus skundžia bendrosios kompetencijos teismuose.

Neturtinės žalos atlyginimas pacientams teismine tvarka

Civilinės atsakomybės sąlygos teismų praktikoje

Pagal PTŽSAĮ 25 straipsnio 1 dalį, pacientas ir kiti asmenys, turintys teisę į pacientų sveikatai padarytos žalos atlyginimą, per 30 dienų, kai sužinojo ar turėjo sužinoti apie Komisijos sprendimą, nesutikdami su Komisijos sprendime nurodytu žalos atlyginimo dydžiu arba jeigu žalos atlyginimas apskritai nenustatytas, turi teisę kreiptis į bendrosios kompetencijos teismą. Teismas tokiose bylose vadovaujasi žalos atlyginimo modeliu be kaltės ir PTŽSAĮ 24 straipsnio 6 dalimi.

---

9 Pacientų sveikatai padarytos žalos nustatymo komisijos 2024 metų veiklos ataskaita.
10 Pacientų sveikatai padarytos žalos nustatymo komisijos 2021 metų veiklos ataskaita.
11 Pacientų sveikatai padarytos žalos nustatymo komisijos 2022 metų veiklos ataskaita.
12 Pacientų sveikatai padarytos žalos nustatymo komisijos 2023 metų veiklos ataskaita.
13 Pacientų sveikatai padarytos žalos nustatymo komisijos 2024 metų veiklos ataskaita.

Teismas spręsdamas dėl neturtinės žalos atlyginimo, privalo atsižvelgti į bendruosius CK 6.250 straipsnio 2 dalyje įtvirtintus kriterijus: žalos pasekmes, šią žalą padariusio asmens kaltę, jo turtinę padėtį, padarytos turtinės žalos dydį bei kitas turinčias reikšmės bylai aplinkybes, taip pat sąžiningumo, teisingumo ir protingumo kriterijus[14]. Sveikatos sutrikdymo bylose vertinimą papildo kitos reikšmingos aplinkybės, pvz., sveikatos sužalojimo laipsnis, patirtos traumos pobūdis, atsiradusios dėl sveikatos sutrikdymo turtinės ir neturtinės pasekmės, pasikeitimai įvairiose nukentėjusiojo asmens gyvenimo sferose bei kitos aplinkybės, kurios daro tiesioginę įtaką asmens fizinių ir dvasinių išgyvenimų stiprumui ir kartu lemia piniginio kompensacinio ekvivalento nustatymą.[15]

Tokiose bylose tebėra būtina įrodyti kitas civilinės atsakomybės sąlygas: neteisėtus veiksmus ir priežastinį ryšį tarp šių veiksmų ir žalos pacientui, nes atsakomybės be kaltės modelis sieja teisę į žalos atlyginimą ne vien su pačiu žalos atsiradimo faktu, bet ir su žalos išvengiamumo kriterijumi.[16] Kasacinis teismas yra išaiškinęs, kad neteisėti veiksmai nustatomi vertinant paslaugų kokybę pagal medicinos mokslo ir praktikos lygį[17], o gydytojo veiksmai vertinami proceso, o ne rezultato aspektu — iš gydytojo reikalaujama dėti maksimalias pastangas, bet ne garantuoti konkretų rezultatą[18]. Nors PTŽSAĮ tiesiogiai neįtvirtinta, kad teisei į žalos atlyginimą atsirasti turi būti nustatytas priežastinis ryšys, šis elementas išlieka — būtina nustatyti priežastinę sąsają tarp suteiktų paslaugų ir paciento patirtos žalos .[19]

Teismų praktika nustatant neturtinės žalos dydžius

Lietuvos teismų praktika pacientų sveikatai padarytos neturtinės žalos atlyginimo bylose rodo, kad net esant atsakomybės be kaltės modeliui, neturtinės žalos dydžio nustatymas išlieka itin individualizuotas ir priklausomas nuo konkrečių bylos aplinkybių. Teismai, spręsdami dėl priteistinos neturtinės žalos dydžio, nuosekliai pabrėžia, jog kiekvienas atvejis yra unikalus, o asmenų patiriami dvasiniai išgyvenimai, kančia ir gyvenimo kokybės pablogėjimas negali būti visiškai suvienodinami ar vertinami pagal griežtas, iš anksto nustatytas formules[20].

---

[14] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2023 m. birželio 15 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-3-24-421/2023

[15] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2010 m. balandžio 13 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-167/2010

[16] Lietuvos apeliacinio teismo 2022 m. gegužės 26 d. sprendimas civilinėje byloje Nr. e2A-307-1120/2022.

[17] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2020 m. spalio 22 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-266-469/2020.

[18] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2013 m. lapkričio 8 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-553/2013; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2023 m. birželio 15 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-3-24-421/2023.

[19] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2023 m. birželio 15 d. nutarties civilinėje byloje Nr. e3K-3-24-421/2023.

[20] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2021 m. gruodžio 22 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-3-344-701/2021.

Reikšminga nauja tendencija matoma ir vertinant ekonominių rodiklių reikšmę neturtinės žalos dydžiui nustatyti. LAT 2025 m. pažymėjo, kad teismai, spręsdami dėl neturtinės žalos dydžio, privalo atsižvelgti į pasikeitusią ekonominę situaciją, įskaitant infliacijos mastą, kad priteisiama suma neprarastų realios kompensacinės vertės[21]. Šioje byloje buvo konstatuota, jog rėmimasis 2009–2020 m. praktika, neatsižvelgiant į 2021–2023 m. infliaciją (33,5 proc.), neatitinka teisingumo, sąžiningumo ir protingumo principų.

Kartu teismų praktikoje pastebima ir tam tikra neturtinės žalos dydžių raidos dinamika. Istoriniai duomenys rodo, kad 2011–2015 m. laikotarpiu didžiausios teismų priteistos neturtinės žalos sumos dažniausiai svyravo nuo maždaug 14 000 iki 29 000 eurų, o reikšmingiausi atlyginimai buvo siejami su artimųjų netektimi, ypač vaikų mirties atvejais, kai žala vertinama kaip itin intensyvi ir negrįžtama[22].

Apibendrinant galima teigti, kad Lietuvos teismų praktikoje neturtinės žalos dydžio nustatymas grindžiamas patirtos žalos intensyvumu ir pobūdžiu, jos negrįžtamumu, poveikiu asmens gyvenimo kokybei, dvasinių išgyvenimų mastu, artumo ryšiu su nukentėjusiuoju mirties atvejais bei kintančiomis socialinėmis ir ekonominėmis sąlygomis. Šie kriterijai iš esmės koreliuoja su PTŽSAĮ bei Komisijos taikomoje balų sistemoje numatytais vertinimo pagrindais, tačiau teismų praktikoje jie taikomi lanksčiau ir individualiau, neapsiribojant iš anksto nustatytomis maksimaliomis ribomis. Autorių vertinimu, toks teismų požiūris vertintinas itin pozityviai, kadangi būtent teismas gali atliepti tuos paciento patirtos neturtinės žalos aspektus, kurių Komisijos nustatomi dydžiai, grindžiami standartizuotomis lentelėmis, objektyviai nepajėgia įvertinti.

Komisijos sprendimų peržiūra teisme

Nagrinėjant paciento sveikatai padarytos neturtinės žalos atlyginimo bylas teismuose, esminę reikšmę turi teismo santykis su Komisijos taikomais žalos dydžiais. Lietuvos apeliacinis teismas (toliau - LApT) yra aiškiai išaiškinęs, kad teismas, nagrinėdamas bylą iš esmės, nėra saistomas nei PTŽSAĮ 24 straipsnio 7 dalyje nurodytų kriterijų, nei Apraše nustatytų kompensacijos dydžių[23]. Teismo diskrecija šiuo atveju nėra ribojama, o priteisiamas neturtinės žalos dydis gali būti tiek didesnis, tiek mažesnis nei Komisijos nustatytas.

Vis dėlto tokia teismų praktikos kryptis vertintina nevienareikšmiškai. Viena vertus, teismų teisė savarankiškai nustatyti neturtinės žalos dydį užtikrina individualizuoto teisingumo principo įgyvendinimą ir leidžia atsižvelgti į konkretaus paciento

---

[21] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2025 m. balandžio 16 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-80-697/2025.

[22] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2018 m. birželio 5 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-217-690/2018.

[23] Lietuvos apeliacinio teismo 2022 m. vasario 22 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e2A-678-464/2022.

patirtų kančių mastą, gyvenimo kokybės pablogėjimą bei kitas individualias aplinkybes, kurių standartizuota balų sistema ne visuomet gali tinkamai atspindėti. Kita vertus, visiškas atsiribojimas nuo Komisijos taikomos metodikos kelia klausimą dėl žalos be kaltės modelio nuoseklumo. Komisijos vertinimo sistema buvo sukurta siekiant užtikrinti vienodą, prognozuojamą ir objektyviais kriterijais pagrįstą žalos vertinimą, todėl reikšmingi skirtumai tarp Komisijos ir teismų nustatomų neturtinės žalos dydžių gali mažinti sistemos nuspėjamumą ir sudaryti prielaidas formuotis dviem skirtingoms žalos vertinimo praktikoms – administracinės ir teisminės. Be to, jeigu pacientai pagrįstai tikisi teisme gauti didesnę kompensaciją nei Komisijoje, mažėja paskatos ginčą užbaigti ikiteisminėje stadijoje, o tai ilgainiui gali silpninti Komisijos, kaip pagrindinės žalos be kaltės sistemos institucijos, vaidmenį. Todėl kyla klausimas, ar dabartinis reguliavimas pakankamai suderina individualaus teisingumo siekį su žalos be kaltės modelio stabilumo, vienodumo ir finansinio tvarumo tikslais.

Autorių nuomone, dabartinis reguliavimas šio balanso iki galo neužtikrina. Komisijos metodika teismams iš esmės neturi jokios privalomos reikšmės, todėl pacientai gali pagrįstai tikėtis, kad kreipimasis į teismą leis gauti reikšmingai didesnę kompensaciją. Tai silpnina Komisijos vaidmenį ir mažina paskatas ginčą užbaigti ikiteisminėje stadijoje. Ilgalaikėje perspektyvoje tokia tendencija gali didinti bylų skaičių teismuose bei mažinti administracinio modelio efektyvumą, ši problema gali būti sprendžiama pildant teisinį reguliavimą nuostatomis, kurios įpareigotų teismą atsižvelgti į specifinius kriterijus.

Be to, probleminis išlieka ir valstybės, atstovaujamos Valstybinės ligonių kasos, procesinis statusas. LApt neseniai konstatavo, kad valstybė ar jos įsteigtos institucijos neturi teisės reikšti savarankiškų reikalavimų ar priešieškinių pacientų sveikatai padarytos žalos atlyginimo bylose, nes tokia teisė nėra įtvirtinta specialiajame teisiniame reglamentavime[24]. Toks reguliavimas sustiprina paciento procesinę apsaugą ir riboja pacientui palankių sprendimų ginčijimą. Vis dėlto kyla klausimas, ar nėra pernelyg susiaurinama sprendimų teisminė kontrolė. Susidaro situacija, kai Komisijos sprendimai, kuriais pacientui pripažįstama teisė į žalos atlyginimą, faktiškai negali būti peržiūrėti teisme kitos proceso šalies iniciatyva, net jei kyla pagrįstų abejonių dėl jų teisėtumo ar pagrįstumo. Tai leidžia kelti diskusiją dėl proceso šalių teisių pusiausvyros ir Komisijos sprendimų kontrolės mechanizmo pakankamumo.

Dar viena sistemiškai probleminė nuostata įtvirtinta PTŽSAĮ 25 straipsnio 3 dalyje, pagal kurią tais atvejais, kai teismas priteisia mažesnę neturtinės žalos sumą nei buvo nustatyta Komisijos sprendimu, pacientas privalo grąžinti skirtumą į fondo sąskaitą. Ši nuostata kelia rimtų abejonių dėl jos suderinamumo su non reformatio in peius principu ir praktikoje gali turėti atgrasantį poveikį pacientams, svarstantiems Komisijos sprendimo apskundimą.

---

[24] Lietuvos apeliacinio teismo 2025 m. birželio 12 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e2A-234-854/2025.

Apibendrinant pažymėtina, kad teismų praktika formuoja plačią diskreciją nustatant neturtinės žalos dydžius ir peržiūrint Komisijos sprendimus, tačiau kartu atskleidžia reikšmingas teisinio reguliavimo spragas. Šiuo metu nėra aiškiai apibrėžta, kokią reikšmę teismuose turėtų turėti Komisijos taikoma metodika, nepakankamai aiškus valstybės procesinis vaidmuo, o kai kurios įstatymo nuostatos gali riboti pacientų naudojimąsi teise į teisminę gynybą. Tai leidžia daryti išvadą, kad dabartinis reguliavimas dar nėra pasiekęs optimalaus balanso tarp paciento interesų apsaugos ir sistemos stabilumo.

Medicininiai sveikatos sutrikdymo ir neturtinės žalos vertinimo aspektai

Iki šiol darbe buvo analizuojami teisiniai paciento sveikatai padarytos žalos atlyginimo aspektai. Tačiau paciento sveikatai padarytos žalos atlyginimo institutas yra tarpdisciplininis, nes jo taikymas neįmanomas vien remiantis teisės normomis. Teisinis vertinimas visais atvejais grindžiamas medicininėmis išvadomis apie paciento sveikatos būklę, nustatytus sveikatos sutrikimus, jų mastą, priežastinį ryšį su suteiktomis sveikatos priežiūros paslaugomis bei galimus medicinos standartų pažeidimus. Kitaip tariant, teisė nustato, kokios pasekmės siejamos su žalos padarymu, tačiau pati žala ir jos mastas pirmiausia identifikuojami medicinos mokslo priemonėmis. Dėl šios priežasties, siekiant visapusiškai įvertinti neturtinės žalos atlyginimo mechanizmą, būtina aptarti pagrindinius medicininius kriterijus ir metodus, kuriais remiantis nustatoma paciento patirta žala.

Medicininės žalos sąvoka ir jos reikšmė neturtinės žalos atlyginimo procese

Medicininės žalos sampratos analizė yra svarbi todėl, kad būtent nuo mediciniškai nustatyto sveikatos sutrikimo pobūdžio ir masto priklauso vėlesnis teisinis žalos kvalifikavimas bei neturtinės žalos atlyginimo dydžio nustatymas.

Biologiniame kontekste sutrikimas yra bet koks psichologinės, fiziologinės, anatominės struktūros arba jos funkcijos praradimas ar sutrikimas[25]. Medicinos požiūriu žala nėra abstrakti — ji turi objektyvius, apčiuopiamus fiziologinius ar anatominius pokyčius, kuriuos galima identifikuoti, pamatuoti ir įvertinti.

Neturtinės žalos atlyginimo procese medicininė analizė yra būtina todėl, kad pats padarytos „žalos“ turinys pirmiausia yra medicininis fenomenas. Teisiniai kriterijai

---

[25] PASAULIO SVEIKATOS ORGANIZACIJA (1980). *International Classification of Impairments, Disabilities, and Handicaps* [interaktyvus]. Prieiga per internetą: https://iris.who.int/server/api/core/bitstreams/50556222-5563-44a8-b0db-fd08c6943f29/content [žiūrėta 2026 m. vasario 5 d.].

nurodo, kada žala kompensuojama, tačiau kas laikoma žala, kokio ji masto ir ar išvis egzistuoja, gali nustatyti tik medicinos specialistai. Komisija nustato žalą remiantis objektyviais klinikiniais duomenimis bei įstatyminėmis nuostatomis.

Medicinos ekspertų atliekamas vertinimas ir teikiami duomenys

Kaip jau minėta Aprašas nustato kriterijus, į kuriuos atsižvelgiant vertinamas neturtinės žalos atlyginimas, bet reguliavimas nenurodo, kaip tie kriterijai turėtų būti vertinami. Toks vertinimas reikalauja standartizuotų klinikinių vertinimų, kurie aptariami šiame skyriuje.

Pirmasis etapas siekiant įvertinti žalą bei jos mąstą yra klinikinis ištyrimas. Tai apima anamnezes surinkimą (paciento ligos istorija, simptomus, skundus), fizinę apžiūrą (palpaciją, auskultaciją, perkusiją), gyvybingumo matavimus (kraujospūdį, pulsą), bei bazinius organizmo funkcijos testus, tokius kaip judėjimo amplitudes. Šis žingsnis leidžia įtarti paciento būklės sunkumą bei negalavimų priežastį ir nukreipti jį specializuotiems tyrimams bei konsultacijoms pas su specifinėmis pažeistosiomis sritimis susijusius medicinos profesionalus.[26]

Pavyzdžiui, remiantis centrinės nervų sistemos pažeidimui būdingiems simptomams po galvos traumos atliekami vaizdiniai tyrimai, tokie kaip magnetinio rezonanso tomografija (toliau – MRT) arba kompiuterinė tomografija (toliau – KT) yra naudojami struktūrinei žalai nustatyti. MRT leidžia įvertinti minkštųjų audinių pažeidimus, smegenų struktūrų pokyčius[27], tuo tarpu KT dažniausiai naudojama kaulų lūžiams, kraujavimams ir edemai nustatyti[28]. Šie metodai yra būtini klinikinio ištyrimo metu sutrikimams įvertinti, kad būtų galima tiksliai dokumentuoti žalą. Teisminių institucijų bei medicininių įstaigų bendradarbiavimo kontekste didelę reikšmę turi trauminio įvykio laikas. Raumenų ir kaulų sistemos vaizdinė diagnostika turi labai svarbų vaidmenį fizinio sužalojimo įvertinime šiuo aspektu. Tikslus sužalojimų datavimas padeda rekonstruoti įvykių eigą bei seką ir patikrinti įvykių tęstinumą. Naudojant įvairias vaizdinės diagnostikos priemones (pvz. MRT, KT), galima nustatyti, kiek laiko praėjo nuo sužalojimo, ir įvertinti, ar egzistuoja ankstesnės sveikatos problemos, kurios galėjo sužalojimą nulemti[29]. Šie medicininiai metodai teisinėje praktikoje yra svarbūs tiek žalos nustatymui, tiek jos įrodymui, todėl jie laikomi būtinu ekspertinio vertinimo pagrindu

---

[26] NAUDŽIŪNAS, A. ir kt. (2019). *Vidaus ligų diagnostikos pagrindai*. Vadovėlis. Vitae Litera.

[27] GEIGER, Philipp; GMEINER, Raphael; SCHÖN, Victoria; PETR, Ondra; THOMÉ, Claudius ir kt. (2025). Timing of Magnetic Resonance Imaging (MRI) in Moderate and Severe TBI: A Systematic Review. *Journal of Clinical Medicine*, 14(12), 4078 [interaktyvus]. https://doi.org/10.3390/jcm14124078.

[28] VILKĖ, A. ir kt. (2014). Kompiuterinės tomografijos taktika ir reikšmė vertinant galvos smegenų traumą bei prognozę. *Sveikatos mokslai*, 24(3), 61–65 [interaktyvus]. doi:10.5200/sm-hs.2014.044.

[29] ALBANO, G. D.; ARGO, A.; ZERBO, S. ir kt. (2025). Imaging of musculoskeletal injury: timing estimation and medico-legal issues. *La Radiologia Medica*, 130, 921–933 [interaktyvus]. https://doi.org/10.1007/s11547-025-01990-4.

Vaizdiniai ir klinikiniai tyrimai yra svarbūs ne tik struktūriniam pažeidimui nustatyti, bet ir neturtinės žalos kontekste, nes leidžia objektyviai pagrįsti paciento patiriamų simptomų intensyvumą bei trukmę. Pavyzdžiui, nervinių struktūrų pažeidimai gali paaiškinti nuolatinį skausmą ar jutimų sutrikimus, sąnarių ar stuburo pažeidimai – ilgalaikį judėjimo apribojimą, o galvos smegenų traumos – pažintinių funkcijų ar emocinės būklės pokyčius. Tokie duomenys padeda pagrįsti, kad paciento patiriama kančia nėra vien subjektyvus pojūtis, bet turi medicininį pagrindą.

Medicinos specialistų galimai sukeltos žalos atveju yra labai svarbu nustatyti priežastinį ryšį, ar žala buvo sukelta medicininės intervencijos ar ji būtų įvykusi bet kuriuo atveju dėl ligos, senėjimo ar kitų natūralių veiksnių[30]. Priežastiniam ryšiui vertinti naudojami Bradford Hill kriterijai (asociacijos stiprumas, nuoseklumas, laiko seka, biologinis gradientas, pagrįstumas ir kt.), kurių kumuliatyvus vertinimas leidžia daryti išvadą apie intervencijos ir žalos ryšį[31]. Priežastinio ryšio nustatymas medicininiu požiūriu yra esminis neturtinės žalos atlyginimo kontekste, nes tik nustačius, kad būtent nagrinėjamas įvykis sukėlė paciento sveikatos sutrikimą, galima pagrįstai sieti su juo ir paciento patirtą fizinę bei psichologinę kančią. Teismų praktikoje taip pat yra pabrėžiamas būtinumas nustatyti priežastinį ryšį, todėl galima teigti, kad teismo sprendimo kokybė tiesiogiai priklauso, kaip išsamiai yra atlikta medicininė analizė.

Medicininio standarto (lex artis) taikymas vertinant galimą žalą

Vertinimas, ar medicininė intervencija buvo atlikta pagal priimtus medicinos standartus, vadinamas lex artis taikymu. Tai reiškia, kad gydytojo ar sveikatos priežiūros specialisto veiksmai vertinami atsižvelgiant į tuo metu galiojančią medicinos praktiką, t. y. ar jie atitiko pripažintus profesinės bendruomenės standartus ir klinikinius protokolus[32].

Norint tinkamai įvertinti medicinos profesionalų darbą, reikia surinkti pilną medicininę dokumentaciją - ligos istoriją, operacinius protokolus, konsultacijų išvadas, informuoto sutikimo dokumentus ir kt. Ši dokumentacija leidžia ekspertui susipažinti su gydymo eiga ir nustatyti galimus nukrypimus nuo lex artis. Dauguma nepagei-

---

[30] MEILIA, Putri Dianita; ZEEGERS, Maurice P.; HERKUTANTO; FREEMAN, Michael D. (2020). INFERENCE: An Evidence-Based Approach for Medicolegal Causal Analyses. International Journal of Environmental Research and Public Health, 17(22), 8353 [interaktyvus]. https://doi.org/10.3390/ijerph17228353.

[31] HILL, A. B. (1965). The Environment and Disease: Association or Causation? *Proceedings of the Royal Society of Medicine*, 58, 295–300.

[32] GARCIA-VILLARREAL, O. (2022). Professional medical liability, clinical practice guidelines and Lex Artis. The importance of following clinical practice guidelines recommendations. *Gaceta Medica*, 158(6), 430–434 [interaktyvus]. https://doi.org/10.24875/GMM.M22000723.

daujamų įvykių ir galimų nukrypimų nuo priimto medicinos standarto yra atpažįstami tiesiog per dokumentacijos peržiūrą[33].

Nukrypimai nuo lex artis standarto gali turėti tiesioginį poveikį neturtinės žalos mastui. Vėluota diagnostika, netinkamai parinktas gydymas ar informacijos pacientui stoka gali lemti ne tik blogesnę fizinę būklę, bet ir didesnį skausmą, ilgesnę gydymo trukmę, psichologinį stresą bei nepasitikėjimą sveikatos priežiūros sistema. Taigi medicininio standarto pažeidimas dažnai didina ne tik biologinės žalos apimtį, bet ir paciento patiriamą nematerialų poveikį.

Vertinant galimą nukrypimą nuo lex artis, svarbu pažymėti, kad šis standartas nėra savitikslis medicininėje plotmėje, o turi tiesioginę teisinę reikšmę taikant žalos be kaltės modelį. Kadangi paciento teisė į žalos atlyginimą siejama ne su gydytojo kalte, bet su objektyvių kriterijų visuma, kurią vertina Komisija.

Komisijos vertinimas grindžiamas tuo, ar nustatyta žala atitinka PTŽSAĮ 24 straipsnio 6 dalyje įtvirtintas sąlygas, įskaitant neišvengiamos žalos kriterijų, kuris savo turiniu tiesiogiai siejasi su lex artis standartų laikymusi. Todėl nukrypimai nuo pripažintos medicinos praktikos ar klinikinių gairių dažniausiai tampa esminiu kriterijumi vertinant, ar žala galėjo būti laikoma išvengiama, o ne neišvengiama.

Neišvengiamos žalos sveikatai samprata medicinos kontekste

Neišvengiamos žalos dažnis svyruoja nuo 2,9% iki 21,9%, todėl ji laikoma medicinos praktikoje dažnu reiškiniu, tačiau pasireiškimas gali skirtis priklausomai nuo medicinos centro, kuriame intervencija buvo atlikta. Dažniausi tipai: su chirurgija/procedūromis (pvz. pooperacinis kraujavimas), su infekcijomis ir alerginėmis reakcijomis bei medikamentais susiję įvykiai[34].

Teisiniu požiūriu svarbu tai, kad net ir laikantis visų medicinos standartų, atsiradusi neišvengiama žala gali sukelti pacientui reikšmingą neturtinę žalą – fizinį skausmą, baimę, emocinį stresą bei gyvenimo kokybės sumažėjimą. Vis dėlto tokiais atvejais medicininis komplikacijos neišvengiamumo konstatavimas turi esminę reikšmę teisiniam vertinimui, nes pagal Pacientų teisių ir žalos sveikatai atlyginimo įstatymo (PTŽSAĮ) 24 straipsnio 6 dalį žala atlyginama tik tuomet, kai ji nėra laikytina neišvengiama žala. Taigi neišvengiamos žalos kvalifikavimas iš esmės eliminuoja kompensavimo mechanizmo taikymą, net ir esant realiai paciento patirtai fizinei bei psichologinei kančiai.

---

[33] BRENNAN, T.; LEAPE, L.; LAIRD, N. ir kt. (1990). Identification of Adverse Events Occurring during Hospitalization: A Cross-Sectional Study of Litigation, Quality Assurance, and Medical Records at Two Teaching Hospitals. *Annals of Internal Medicine*, 112(3), 221–226 [interaktyvus]. https://doi.org/10.7326/0003-4819-112-3-221.

[34] SCHWENDIMANN, R. (2018). The occurrence, types, consequences and preventability of in-hospital adverse events – a scoping review. *BMC Health Services Research*, 18, 521 [interaktyvus]. https://doi.org/10.1186/s12913-018-3335z.

Išvados

Nuo 2020 m. Lietuvoje taikomas žalos be kaltės modelis supaprastino žalos atlyginimo procesą, sumažino bylinėjimosi poreikį ir sudarė sąlygas daugumą ginčų išspręsti Komisijoje, tačiau balų sistema kartu riboja individualizuotą neturtinės žalos vertinimą.

Praktikoje egzistuojantis skirtumas tarp pareiškėjų prašomų ir Komisijos nustatomų neturtinės žalos dydžių dažniausiai kyla ne dėl netinkamo teisės taikymo, o dėl standartizuotos vertinimo sistemos ribotumo, ypač sunkios žalos ir mirties atvejais.

Tikslinga svarstyti didesnį balų sistemos lankstumą mirties atveju, siekiant sumažinti skirtumą tarp realių paciento išgyvenimų ir priteisiamų sumų.

Siekiant didesnio praktikos nuoseklumo, Komisijos sprendimuose turėtų būti aiškiau ir struktūruotai motyvuojama, kaip buvo vertintos medicininės ir faktinės aplinkybės, taip pat plėtojamas nuasmenintos praktikos viešinimas.

Svarstytina peržiūrėti PTŽSAĮ 25 straipsnio 3 dalį dėl pareigos grąžinti Komisijos ir teismo nustatytų sumų skirtumą, nes tai gali turėti atgrasomąjį poveikį teisei kreiptis į teismą.

Siekiant mažinti vertinimo subjektyvumą, tikslinga vienodinti medicininės žalos vertinimo metodikas, aiškiau apibrėžti neišvengiamos žalos ribas ir numatyti atvejus, kai būtini papildomi klinikiniai ar vaizdiniai tyrimai.

Neturtinės žalos vertinime svarbu plačiau taikyti gyvenimo kokybės vertinimo kriterijus ir standartizuotus klausimynus, tokius kaip SF-36, EQ-5D ar Barthel indeksas, kurie leistų objektyviau vertinti paciento patiriamų pasekmių mastą.

Neturtinės žalos atlyginimo sistema negali būti veiksminga be aktyvaus medicinos specialistų dalyvavimo, todėl būtinas glaudesnis teisės ir medicinos bendradarbiavimas formuojant teisinį reguliavimą, susijusį su žalos atlyginimu pacientams.

Šaltinių sąrašas:

Nacionaliniai norminiai aktai

Lietuvos Respublikos pacientų teisių ir žalos sveikatai atlyginimo įstatymas. 1996 m. spalio 23 d. Nr. I-1562. Valstybės žinios, 1996, 102-2317.

Nutarimai

Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2020 m. sausio 8 d. nutarimas Nr. 3 „Dėl turtinės ir neturtinės žalos, atsiradusios dėl paciento sveikatai padarytos žalos, atlyginimo tvarkos aprašo patvirtinimo“, TAR, 272.

Specialioji literatūra

NAUDŽIŪNAS, A. ir kt. (2019). Vidaus ligų diagnostikos pagrindai. Vadovėlis. Vitae Litera.

Straipsniai moksliniuose žurnaluose

GEIGER, Philipp; GMEINER, Raphael; SCHÖN, Victoria; PETR, Ondra; THOMÉ, Claudius ir kt. (2025). Timing of Magnetic Resonance Imaging (MRI) in Moderate and Severe TBI: A Systematic Review. Journal of Clinical Medicine, 14(12), 4078 [interaktyvus]. https://doi.org/10.3390/jcm14124078.

VILKĖ, A. ir kt. (2014). Kompiuterinės tomografijos taktika ir reikšmė vertinant galvos smegenų traumą bei prognozę. Sveikatos mokslai, 24(3), 61–65 [interaktyvus]. doi:10.5200/sm-hs.2014.044.

ALBANO, G. D.; ARGO, A.; ZERBO, S. ir kt. (2025). Imaging of musculoskeletal injury: timing estimation and medico-legal issues. La Radiologia Medica, 130, 921–933 [interaktyvus]. https://doi.org/10.1007/s11547-025-01990-4.

MEILIA, Putri Dianita; ZEEGERS, Maurice P.; HERKUTANTO; FREEMAN, Michael D. (2020). INFERENCE: An Evidence-Based Approach for Medicolegal Causal Analyses. International Journal of Environmental Research and Public Health, 17(22), 8353 [interaktyvus]. https://doi.org/10.3390/ijerph17228353.

HILL, A. B. (1965). The Environment and Disease: Association or Causation? Proceedings of the Royal Society of Medicine, 58, 295–300.

GARCIA-VILLARREAL, O. (2022). Professional medical liability, clinical practice guidelines and Lex Artis. The importance of following clinical practice guidelines recommendations. Gaceta Medica, 158(6), 430–434 [interaktyvus]. https://doi.org/10.24875/GMM.M22000723.

BRENNAN, T.; LEAPE, L.; LAIRD, N. ir kt. (1990). Identification of Adverse Events Occurring during Hospitalization: A Cross-Sectional Study of Litigation, Quality Assurance, and Medical Records at Two Teaching Hospitals. Annals of Internal Medicine, 112(3), 221–226 [interaktyvus]. https://doi.org/10.7326/0003-4819-112-3-221.

SCHWENDIMANN, R. (2018). The occurrence, types, consequences and preventability of in-hospital adverse events – a scoping review. BMC Health Services Research, 18, 521 [interaktyvus]. https://doi.org/10.1186/s12913-018-3335z.

Elektoriniai leidiniai

Adomas Bukauskas (n.d). Lazdynų ligoninė [interaktyvus]. https://lazdynuligonine.lt [žiūrėta 2026 m. vasario 5 d.].

Pasaulio sveikatos organizacija (1980). International Classification of Impairments, Disabilities, and Handicaps [interaktyvus]. Prieiga per internetą: https://iris.who.int/server/api/core/bitstreams/50556222-5563-44a8-b0db-fd08c6943f29/content [žiūrėta 2026 m. vasario 5 d.].

Travaux préparatoires

Aiškinamasis raštas dėl įstatymų projektų Reg. Nr. XIIIP-3083 - XIIIP-3083, 2018

Teismų sprendimai

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo sprendimas

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2024 m. sausio 24 d. nutarimas. TAR, 1136.

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo sprendimai

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2010 m. balandžio 13 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-167/2010.

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2013 m. birželio 26 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-337/2013.

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2018 m. birželio 5 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-217-690/2018.

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2020 m. spalio 22 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-266-469/2020.

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2021 m. gruodžio 22 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-3-344-701/2021.

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2023 m. birželio 15 d. nutarties civilinėje byloje Nr. e3K-3-24-421/2023.

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2025 m. balandžio 16 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-80-697/2025.

Lietuvos apeliacinio teismo sprendimai

Lietuvos apeliacinio teismo 2022 m. gegužės 26 d. sprendimas civilinėje byloje Nr. e2A-307-1120/2022.

Lietuvos apeliacinio teismo 2022 m. vasario 22 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e2A-678-464/2022.

Lietuvos apeliacinio teismo 2024 m. sausio sprendimas civilinėje byloje 18 d. Nr. e2A-9-934/2024.

Lietuvos apeliacinio teismo 2025 m. birželio 12 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e2A-234-854/2025.

Lietuvos apygardos teismo sprendimas

Vilniaus apygardos teismo 2024 m. gegužės 14 d. sprendimas civilinėje byloje Nr. e2-467 864/2024.

Kita literatūra

Pacientų sveikatai padarytos žalos nustatymo komisijos 2021 metų veiklos ataskaita.

Pacientų sveikatai padarytos žalos nustatymo komisijos 2022 metų veiklos ataskaita.

Pacientų sveikatai padarytos žalos nustatymo komisijos 2023 metų veiklos ataskaita.

Pacientų sveikatai padarytos žalos nustatymo komisijos 2024 metų veiklos ataskaita.

Pacientų teisė į neturtinės žalos atlyginimą

SANTRAUKA

Šiame moksliniame straipsnyje nagrinėjamas neturtinės žalos atlyginimas pacientams dėl sveikatos sutrikdymo Lietuvos Respublikoje, ypatingą dėmesį skiriant nuo 2020 m. taikomam žalos be kaltės modeliui. Tyrimo tikslas – įvertinti neturtinės žalos nustatymo kriterijus, Pacientų sveikatai padarytos žalos nustatymo komisijos taikomą balų sistemą ir medicininių ekspertinių vertinimų reikšmę priimant sprendimus

dėl žalos atlyginimo. Straipsnyje analizuojama Komisijos ir teismų praktika, atskleidžiant skirtumus tarp pareiškėjų lūkesčių ir faktiškai priteisiamų neturtinės žalos sumų bei šių sprendimų apskundimo tendencijas. Tyrimo rezultatai rodo, kad nors didžioji dalis ginčų dėl neturtinės žalos atlyginimo išsprendžiama ne teismo tvarka, balų sistemos ribotumas ir medicininių vertinimų formalizavimas kelia klausimų dėl individualaus teisingumo užtikrinimo. Išvadose pabrėžiama, kad efektyvus paciento teisių gynimas reikalauja subalansuoto teisinio ir medicininio vertinimo bei nuoseklios praktikos formavimo.

Patients' right to compensation for non-pecuniary damage

SUMMARY

This scientific article examines compensation for non-pecuniary damage suffered by patients as a result of health impairment in the Republic of Lithuania, with particular focus on the no-fault compensation model introduced in 2020. The aim of the study is to evaluate the criteria for determining non-pecuniary damage, the point-based assessment system applied by the Commission for the Determination of Damage to Patients' Health, and the significance of medical expert assessments in decisions concerning compensation. The article analyses the practice of both the Commission and the courts, highlighting discrepancies between the compensation amounts expected by claimants and those actually awarded, as well as trends in appeals against such decisions. The findings demonstrate that although the majority of disputes concerning compensation for non-pecuniary damage are resolved through the extrajudicial procedure, the limitations of the point-based system and the formalisation of medical assessments raise concerns regarding the achievement of individualized justice. The conclusions emphasize that effective protection of patients' rights requires a balanced interaction between legal and medical assessment, as well as the development of consistent decision-making practice.

https://doi.org/10.15388/TMP.2026.17

Prezidento ir Ministro Pirmininko kompetencijų ribos formuojant ministrų kabinetą: konstitucinės pusiausvyros analizė

Erika Franckevič, Mantas Kavolius

Vilniaus universiteto Teisės fakulteto 2 kurso studentai
Saulėtekio al. 9, I rūmai, 10222 Vilnius
El. paštas: erika.franckevic@tf.stud.vu.lt, mantas.kavolius@tf.stud.vu.lt

Mokslinio straipsnio akademinė kuratorė doc. dr. Agnė Juškevičiūtė-Vilienė
El. paštas: agne.juskeviciute-viliene@tf.vu.lt

Santrauka: *Moksliniame straipsnyje analizuojamas Respublikos Prezidento ir Ministro Pirmininko kompetencijų pasiskirstymas formuojant ministrų kabinetą, atskleidžiant Lietuvos konstitucinės pusiausvyros principus. Tyrime remiamasi Lietuvos Respublikos Konstitucijos nuostatomis ir Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo jurisprudencija. Atsižvelgiant į šiuolaikines politines aktualijas, straipsnyje nagrinėjami valstybės institucijų tarpusavio nesutarimai, kylantys formuojant ministrų kabinetą, bei analizuojamos jų priežastys ir istorinė raida. Taip pat įvertinami panašumai ir skirtumai tarp Lietuvos ir kaimyninių šalių (Lenkijos ir Latvijos) dėl ministrų kabineto formavimo modelių, atliekant lyginamąją analizę. Moksliniame straipsnyje, siekiant įvertinti, ar Lietuvos konstitucinė praktika atitinka tarptautinėje teisėje pripažintus demokratinės ir teisinės valstybės standartus, atsižvelgiama į tarptautinę praktiką, įskaitant Europos Tarybos rekomendacijose ir Tarptautinio Teisingumo Teismo jurisprudencijoje įtvirtintus principus.*

Pagrindiniai žodžiai: *Respublikos Prezidentas, Ministras Pirmininkas, ministrų kabinetas, konstitucinės kompetencijos, konstitucinė teisė.*

Įvadas

Temos aktualumas. Lietuvos politinė praktika per visą nepriklausomybės laikotarpį rodo, kad ministrų kabineto formavimo procese ne kartą kilo nesutarimų tarp Respublikos Prezidentų – pavyzdžiui, Valdo Adamkaus, Dalios Grybauskaitės ir Gitano Nausėdos – bei Ministrų Pirmininkų, įskaitant Algirdą Brazauską, Algirdą Butkevičių, Gediminą Kirkilą, Andrių Kubilių, Saulių Skvernelį ir Ingridą Šimonytę.

Copyright © Erika Franckevič, Mantas Kavolius, 2026. Published by Vilnius University Press.
This is an Open Access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License (CC BY), which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original author and source are credited.

Vienas aktualiausių 2025 metų ginčų kilo dėl politinės partijos „Nemuno aušra“ narių skyrimo į XX Vyriausybės ministrų pareigas[1], Prezidentui reiškiant abejones dėl jų politinio tinkamumo, o šiai politinei partijai viešai deklaruojant ketinimą teikti tas pačias kandidatūras pakartotinai. Šių politinių nesutarimų metu buvo kritiškai vertinama Ministrės Pirmininkės Ingos Ruginienės pozicija, kai sprendžiant konfliktą dėl ministrų kabineto sudėties nebuvo aktyviai ieškoma politinių kompromisų, pavyzdžiui, svarstant alternatyvias ministrų kandidatūras, o didesnė sprendimų našta faktiškai teko Respublikos Prezidentui. Užsitęsęs ministrų kabineto formavimo procesas sulaukė neigiamos reakcijos tiek visuomenėje, tiek skirtingų mokslo sričių – teisės, politologijos, ekonomikos ir kitų[2] – atstovų diskusijose, kuriose buvo akcentuojamas galimas neigiamas poveikis valstybės institucijų veiklos efektyvumui ir konstitucinių santykių pusiausvyrai. Ši situacija atskleidžia praktinius iššūkius, kylančius apibrėžiant Respublikos Prezidento ir Ministro Pirmininko kompetencijų ribas formuojant ministrų kabinetą. Tai patvirtina ir Lietuvos Respublikos Prezidento Gitano Nausėdos pasisakymai, kuriuose jis, aprašydamas ministrų skyrimo procesą, pažymi, kad jam ne kartą teko susidurti su vieša kritika, grindžiama teiginiais, jog „kodėl jis juos kamantinėja, kodėl kviečiasi ir kodėl greičiau netvirtina Vyriausybės, šitaip pažeidinėja Konstituciją“[3]. Ši citata bei prieš tai pateikta informacija parodo, kad nors Lietuvos Respublikos Konstitucijoje yra tiesiogiai nurodytos Respublikos Prezidento ir Ministro Pirmininko kompetencijos formuojant Vyriausybę, tačiau praktikoje atsiranda daug klausimų bei nesutarimų dėl šių vykdomosios valdžios atstovų kompetencijų ribų formuojant Vyriausybės sudėtį.

Atsižvelgiant į tai, šio straipsnio tikslas – atskleisti konstitucines Respublikos Prezidento ir Ministro Pirmininko kompetencijų pusiausvyros ribas formuojant ministrų kabinetą, lyginamuoju ir istoriniu požiūriais identifikuojant pagrindines konstitucinės įtampos priežastis.

Šio darbo uždaviniai:

- Išanalizuoti Ministro Pirmininko ir Respublikos Prezidento kompetencijas formuojant ministrų kabinetą Lietuvos Respublikos konstitucinėje teisėje ir Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje;
- Pateikti politologinę-istorinę-chronologinę Respublikos Prezidento ir Ministro Pirmininko konfliktų, kilusių formuojant ministrų kabinetą, analizę;
- Palyginti Lietuvos ir kaimyninių šalių (Lenkijos ir Latvijos) ministrų kabineto formavimo konstitucinius modelius.

---

[1] 15min (2025.09.16). Prezidentas atmetė du ministrus, kuriuos pasiūlė partija „Nemuno aušra“ [interaktyvus]. https://www.15min.lt/lengvai/naujiena/lietuva/prezidentas-atmete-du-ministrus-kuriuos-pasiule-partija-nemuno-ausra-1730-2524948

[2] SALYNĖ, Roberta (2025.09.08). Klampus Vyriausybės formavimas: kodėl Žemaitaitis dar neatskleidžia visų kortų [interaktyvus]. https://www.15min.lt/naujiena/aktualu/lietuva/klampus-vyriausybes-formavimas-kodel-zemaitaitis-dar-neatskleidzia-visu-kortu-56-2519082

[3] LAVASTE, Laima (2023). Prezidentas Gitanas Nausėda: iš arti. Vilnius.

Šio tyrimo objektas – Lietuvos Respublikos Konstitucijoje įtvirtinti Respublikos Prezidento ir Ministro Pirmininko konstituciniai santykiai formuojant ministrų kabinetą, juos analizuojant tarpdisciplininiu – teisiniu, politologiniu ir lyginamuoju – požiūriais.

Tyrimo metodai: šiame moksliniame straipsnyje taikomi šie mokslinio tyrimo metodai: lyginamasis – siekiant palyginti skirtingų valstybių konstitucinius ministrų kabineto formavimo modelius; sisteminis – analizuojant konstitucinių normų tarpusavio ryšius ir jų vietą bendrame konstitucinio reguliavimo kontekste; doktrininis – remiantis teisės mokslininkų darbais ir oficialiais Konstitucinio Teismo išaiškinimais; funkcinis – tiriant, kaip įvairios konstitucinės normos veikia praktikoje; loginis – formuluojant išvadas ir vertinant teisinio reguliavimo nuoseklumą.

Straipsnyje nagrinėjami įvairaus pobūdžio šaltiniai, didžiausią dėmesį skiriant Lietuvos Respublikos Konstitucijai ir Konstitucinio Teismo jurisprudencijai, taip pat ją analizuojančiai mokslinei doktrinai. Šio straipsnio tarptautiškumą užtikrina Lietuvos, Latvijos ir Lenkijos konstitucinės teisės šaltiniai ir teisės mokslininkų tyrimų analizė. Politologinė Lietuvos Respublikos Vyriausybių formavimo nesklandumų analizė pateikiama remiantis istoriniais-politologiniais straipsniais ir komentarais.

1. Konstitucinis reglamentavimas

1.1. Konstituciniai Respublikos Prezidento ir Ministro Pirmininko kompetencijų pagrindai formuojant Vyriausybę Lietuvos Respublikoje

Respublikos Prezidento ir Vyriausybės santykių reglamentavimas Lietuvos Respublikos Konstitucijoje yra vienas kertinių elementų užtikrinant vykdomosios valdžios veiksmingumą bei valdžių pusiausvyrą. Lietuvos Konstitucija, priimta 1992 m., nustato kompetencijų ribas ir mechanizmus, leidžiančius derinti Respublikos Prezidento, Vyriausybės ir Seimo funkcijas.

Lietuvos Respublikos Konstitucijos 5 straipsnio 1 dalyje įtvirtinta, kad valstybės valdžią Lietuvoje vykdo Seimas, Respublikos Prezidentas, Vyriausybė ir Teismas. Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas 1998 m. sausio 10 d. nutarime[4] konstatavo, kad tai yra pagrindinis demokratinės teisinės valstybės principas, nes Seimas, Respublikos Prezidentas ir Vyriausybė turi savarankiškas, bet subalansuotas funkcijas. Konstitucijos 84 straipsnis suteikia Respublikos Prezidentui platų teisinį pagrindą dalyvauti vykdomosios valdžios formavime[5]. Prezidentas sprendžia pagrindinius užsienio politikos klausimus ir kartu su Vyriausybe juos vykdo, pasirašo tarptautines

[4] Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1998 m. sausio 10 d. nutarimas. Valstybės žinios, 1998, 5-99.

[5] Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2023 m. rugsėjo 7 d. grąžinimo nutarimas.

sutartis ir teikia jas Seimui ratifikuoti, Seimo pritarimu skiria Ministrą Pirmininką, paveda jam sudaryti Vyriausybę ir tvirtina jos sudėtį.

Konstitucijos 92 straipsnis detalizuoja Vyriausybės formavimą ir atsakomybę Seimui[6]. Jame nustatyta, kad Ministrą Pirmininką Seimo pritarimu skiria ir atleidžia Respublikos Prezidentas.

Konstitucijos 96 straipsnis reglamentuoja Vyriausybės atsakomybę – Vyriausybė solidariai atsako Seimui už savo veiklą, o ministrai yra atsakingi tiek Seimui, tiek Respublikos Prezidentui[7].

Konstitucijoje Ministrui Pirmininkui tenka esminis vaidmuo formuojant ir organizuojant Vyriausybės veiklą. Jis yra pagrindinis Vyriausybės politinės krypties formuotojas ir atsakingas už Vyriausybės programos įgyvendinimą. Būtent Ministras Pirmininkas teikia Respublikos Prezidentui ministrų kandidatūras, todėl politinė atsakomybė už Vyriausybės sudėtį pirmiausia tenka jam. Respublikos Prezidento vaidmuo šiame procese pasireiškia kaip konstitucinės teisėtumo ir pusiausvyros kontrolė, o ne politinių sprendimų perėmimas.

Respublikos Prezidento ir Vyriausybės tarpusavio santykiai pasireiškia ne tik per Konstitucijoje įtvirtintas normas, bet ir per praktinius valdžių tarpusavio kontrolės bei bendradarbiavimo mechanizmus. Respublikos Prezidentas veikia kaip institucija, užtikrinanti valdžios tęstinumą ir konstitucinę pusiausvyrą, turėdamas teisę pasirašyti arba vetuoti Seimo priimtus įstatymus. Seimas turi teisę pakartotinai priimti vetuotą įstatymą, taip užtikrinant valdžių pusiausvyrą. Vyriausybė, kaip vykdomoji valdžia, įgyvendina Seimo priimtus įstatymus ir vykdo kasdienį valstybės valdymą. Ji veikia dvigubos atsakomybės sąlygomis – politine prasme atsako Seimui, o konstitucine ir institucine prasme – Respublikos Prezidentui[8].

Pažymėtina, kad Lietuvos Respublika pagal savo valdymo formą yra parlamentinė respublika su išreikštais pusiau prezidentiniais elementais. Konstitucinis Teismas ne kartą yra pažymėjęs, jog Konstitucija įtvirtina parlamentinės respublikos valdymo formą, tačiau su tam tikromis Respublikos Prezidento galiomis vykdomosios valdžios srityje. Todėl Lietuvos modelis negali būti besąlygiškai tapatinamas su klasikiniais mišriais (pusiau prezidentiniais) valdymo modeliais, nors praktikoje Respublikos Prezidento ir Ministro Pirmininko santykiai dažnai pasižymi dvivaldystei būdingais bruožais.

1.2. Ministrų kabineto formavimas Lietuvos Respublikoje

Ministrų kabineto formavimas Lietuvos Respublikoje yra konstituciškai reikšmingas procesas, tiesiogiai susijęs su valdžių padalijimo, tarpusavio kontrolės ir pusiaus-

---

6 Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2020 m. rugpjūčio 28 d. nutarimas.

7 Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2018 m. kovo 8 d. Nr. KT4-N3/2018 nutarimas.

8 Lietuvos Respublikos Konstitucija. Lietuvos Respublikos piliečių priimta 1992 m. spalio 25 d. referendume. Valstybės žinios, 1992, 33-1014, 5 str. 1 d., 84 str., 92 str., 96 str.

vyros principais. Lietuvos Respublikos Konstitucijoje nustatyta, kad Vyriausybė formuojama bendradarbiaujant Respublikos Prezidentui ir Seimui, todėl nė viena institucija neturi išimtinės teisės vienašališkai spręsti dėl vykdomosios valdžios sudėties.

Pagal Lietuvos Respublikos Konstitucijos 92 straipsnio 2 dalį[9] ministrus skiria ir atleidžia Respublikos Prezidentas Ministro Pirmininko teikimu. Ši nuostata suponuoja, kad Respublikos Prezidentas nėra vien formalus sprendimų tvirtintojas, bet konstitucinės kompetencijos subjektas, turintis teisę vertinti siūlomų ministrų kandidatūrų atitikimą Konstitucijai, konstitucinėms vertybėms ir valstybės interesams. 2004 m. gruodžio 13 d. nutarime pažymėta, kad Respublikos Prezidentas privalo veikti kaip konstitucinės sistemos stabilumo ir pusiausvyros garantas[10].

Respublikos Prezidento ir Ministro Pirmininko santykiai formuojant ministrų kabinetą neretai tampa ne tik teisiniu, bet ir politiniu ginčų objektu. Konstitucinės teisės mokslininkai pabrėžia, kad tokie konfliktai dažnai kyla ne dėl Konstitucijos normų neaiškumo, o dėl skirtingo jų interpretavimo praktikoje. Buvęs Konstitucinio Teismo pirmininkas Egidijus Kūris, vertindamas institucijų tarpusavio santykius, pažymi, kad „problemos dažniausiai prasideda tada, kai konstitucinės nuostatos pradedamos aiškinti plečiamai, siekiant pateisinti politinius sprendimus“[11]. Šis vertinimas aktualus ir ministrų kabineto formavimo procese, kuriame Respublikos Prezidento įgaliojimų ribų interpretavimas gali lemti politinę įtampą tarp vykdomosios ir įstatymų leidžiamosios valdžios institucijų bei kelti grėsmę konstitucinei valdžių pusiausvyrai.

2. Respublikos Prezidento ir Ministro Pirmininko konfliktai Lietuvoje

2.1. V. Adamkaus ir G. Vagnoriaus konfliktas (1999 m.)

Nepriklausomos Lietuvos istorijoje yra buvę ne vienas ryškus Respublikos Prezidento ir Ministro Pirmininko konfliktas, kylantis dėl išsiskiriančių nuomonių vykdant vidaus ir užsienio politiką ar dėl skirtingo konstitucinių normų aiškinimo. Vienas žymiausių tokių konfliktų – tarp Valdo Adamkaus ir Gedimino Vagnoriaus. Konfliktas paaštrėjo 1998–1999 m., Lietuvai susidūrus su Rusijos ekonomine krize. Respublikos Prezidentas kritikavo Vyriausybę dėl finansinių sprendimų skaidrumo ir galimų korupcijos rizikų, o Ministras Pirmininkas kaltino Prezidentą kišimusi į jo kompetenciją. 1999 m. Respublikos Prezidentas viešai pareiškė nepasitikėjimą Gediminu Vagnoriumi, kuris vėliau pasitraukė iš pareigų.

---

9 Lietuvos Respublikos Konstitucija. Lietuvos Respublikos piliečių priimta 1992 m. spalio 25 d. referendume. Valstybės žinios, 1992, 33-1014, 92 str. 2 d.

10 Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 13 d. nutarimas.

11 15min (2025-07-02). Egidijus Kūris: Paluckas pažeidė Konstituciją ir mus laiko pingvinais [video]. https://www.youtube.com/watch?v=D8_0A1FXAUs

Praėjus daugeliui metų po posto praradimo, net pats G. Vagnorius nebeatmetė, kad ir V. Adamkaus pastabos, ir jo sprendimas buvo teisingi: „Tai nebuvo nei korupcija, nei interesai. Bet politinės problemos, kurios taip pat sprendžiamos atsistatydinimo keliu. Jeigu neturi palaikymo, vienintelė išeitis – pasitraukt ir leisti kitiems dirbti“[12]. Šis atvejis iliustruoja, kaip Respublikos Prezidento nepasitikėjimas ministru pirmininku, grindžiamas politinio skaidrumo vertinimu, gali tapti lemiamu veiksniu keičiant Vyriausybę, net ir nesant teisiškai įpareigojančio mechanizmo.

2.2. D. Grybauskaitės ir S. Skvernelio konfliktas (2018 m.)

Kitas ryškus konfliktas kilo Prezidentės Dalios Grybauskaitės ir Ministro Pirmininko Sauliaus Skvernelio kadencijų metu. Konfliktas buvo susijęs su žemės ūkio ministro Broniaus Markausko veikla. Nepaisant Prezidentės viešai išreikšto nepasitikėjimo, Ministras Pirmininkas iš pradžių atsisakė jį atleisti. Po politinių diskusijų Bronius Markauskas atsistatydino.

Politologų nuomone, tokį atvirą konfliktą nulėmė artėjantys rinkimai ir noras mobilizuoti savo rinkėjus. Vytauto Didžiojo universiteto profesorius, politologas Lauras Bielinis teigė, kad premjero ir prezidentės konfliktas buvo nulemtas kelių priežasčių – inter alia, to, kad valdančioji dauguma suprato jog, be Respublikos Prezidentės iniciatyvos, Vyriausybė galėjo atsilaikyti. Buvęs Vilniaus universiteto TSPMI direktorius, prof. dr. R. Vilpišauskas teigė, kad valdantieji siekia sukurti dvi skirtingas stovyklas ir taip mobilizuoti savo rinkėjus: „Tai aš turėjau galvoje ir kalbėdamas apie premjero poziciją. Jis jaučia, kad dalis visuomenės palaiko tokią poziciją, kokią pateikia valstiečių žaliųjų nariai, ir tokie konfliktai tampa priemone išryškinti nuomonių skirtumus su elitu“[13]. Šis konfliktas rodo, kad Respublikos Prezidento ir Ministro Pirmininko nesutarimai dėl ministrų kabineto sudėties gali turėti ryškų politologinį matmenį, kuris ne visada atskleidžiamas grynai teisinio nagrinėjimo būdu.

2.3. G. Nausėdos ir I. Šimonytės konfliktas (2021 m.)

Dar vienas konfliktas kilo Respublikos Prezidento Gitano Nausėdos ir Ministrės Pirmininkės Ingridos Šimonytės valdymo metu. Šių politikų nesutarimus galima sugretinti su konkurencija dėl valdžios, nes abiejų santykio šalių ambicijų ir požiū-

---

[12] VYŠNIAUSKAITĖ, Birutė (2019-12-22). J. Narkevičiaus problema: prie A. Brazausko ir V. Adamkaus būdavo kitaip [interaktyvus]. https://www.lrytas.lt/lietuvosdiena/aktualijos/2019/12/22/news/j-narkeviciaus-problema-prie-a-brazausko-ir-v-adamkaus-budavo-kitaip-13003812

[13] VILPIŠAUSKAS, Ramūnas (2018-04-18). Politologai apie D. Grybauskaitės ir S. Skvernelio karą: konfliktas naudingas abiem, bet principai – prezidentės pusėje [interaktyvus]. https://www.tspmi.vu.lt/komentarai/politologai-apie-d-grybauskaites-ir-s-skvernelio-kara-konfliktas-naudingas-abiem-bet-principai-prezidentes-puseje-r-vilpisauskas/

rių skirtumai aiškiai išryškėjo jau 2019 m. Respublikos Prezidento rinkimų metu. Santykiai ypač paaštrėjo 2021 m. Ingridai Šimonytei einant Ministrės Pirmininkės pareigas, kai ji parašė laišką Respublikos Prezidentui, kuriame išdėstė savo poziciją dėl atstovavimo Lietuvai Europos Vadovų Taryboje (EVT). Laiške ji pasiūlė tvarką, kad kartais į EVT vyktų Respublikos Prezidentas, o kartais – Ministrė Pirmininkė, priklausomai nuo darbotvarkės temų.

Respublikos Prezidentas atsakė laišku Ministrei Pirmininkei, kuriame citavo Lietuvos Respublikos Konstitucijos 77 straipsnį, įtvirtinantį, kad Respublikos Prezidentas yra valstybės vadovas ir atstovauja Lietuvos valstybei. Laiške taip pat nurodoma Konstitucinio Teismo pozicija, pagal kurią Respublikos Prezidentas personifikuoja Lietuvos Respubliką tarptautiniuose santykiuose. Politologas S. Spurga vertino šį ginčą kritiškai: „Tas nelaimingas ginčas dėl atstovavimo EVT kenkia Lietuvos politikai, politiniam prestižui tarptautinėje erdvėje. Tai neleidžia efektyviai spręsti daugelio klausimų“[14]. Šis atvejis atskleidžia, kad Respublikos Prezidento ir Ministro Pirmininko kompetencijų ribos ne visada yra aiškiai demarkuotos net ir tada, kai Konstitucijos nuostatos atrodo pakankamai išsamios.

Apibendrinant visų trijų aptartų konfliktų analizę, pažymėtina, kad jie kilo ne tik dėl teisinio neapibrėžtumo, bet ir dėl politinių interesų, asmeninės ambicijos ir skirtingos konstitucinių normų interpretacijos. Tai patvirtina, jog Respublikos Prezidento ir Ministro Pirmininko santykiuose instituciniai ir politiniai veiksniai yra glaudžiai susiję. Lietuvos istorijoje yra buvę ir daugiau panašių nesutarimų – pavyzdžiui, tarp Prezidento V. Adamkaus ir Ministro Pirmininko A. Brazausko ar tarp Prezidentės D. Grybauskaitės ir Ministro Pirmininko A. Butkevičiaus. Visi šie atvejai liudija, kad aptariamoji konstitucinė įtampa yra struktūrinis, o ne atsitiktinis Lietuvos valdymo sistemos elementas.

3. Lyginamoji analizė: Lenkija ir Latvija

3.1. Lenkija

Lenkijos Respublikos Prezidento ir Ministrų Tarybos santykių teisinis pagrindas nustatytas 1997 m. Konstitucijoje. Pagal Konstitucijos 154 straipsnį[15] Respublikos Prezidentas skiria Ministrą Pirmininką, kuris vėliau sudaro Ministrų Tarybą ir pateikia ją Seimui pasitikėjimo balsavimui. Tuo atveju, jei Seimas nesuteikia pasitikėjimo,

---

[14] DELFI (2021.07.02). Šimonytės ir Nausėdos konfliktas: situacija tokia, kad užtenka žiežirbos [interaktyvus]. https://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/simonytes-ir-nausedos-konfliktas-situacija-tokia-kad-uztenka-ziezirbos-87594517

[15] Lenkijos Respublikos Konstitucija. 1997 m. balandžio 2 d. Dziennik Ustaw, 1997, 78, poz. 483, 154 str.

Konstitucijos 155 straipsnis[16] numato alternatyvias Vyriausybės formavimo procedūras, kuriose didesnė reikšmė tenka parlamentui.

Lenkijos Respublikos konstitucinė santvarka grindžiama valdžių padalijimo principu[17], tačiau vykdomosios valdžios srityje pastebima specifinė Respublikos Prezidento ir Ministrų Tarybos kompetencijų sąveika. Nors Konstitucija formaliai priskiria Vyriausybę vykdomajai valdžiai, Respublikos Prezidentui suteikiamas reikšmingas vaidmuo formuojant ir stabilizuojant Ministrų Tarybos veiklą, ypač Vyriausybės sudarymo etape.

Konstitucinėje doktrinoje[18] pabrėžiama, kad Vyriausybės formavimo procedūra Lenkijoje yra daugiapakopė ir apima kelias procedūrines stadijas, kurios taikomos tuo atveju, jei ankstesnė procedūra nepasiteisina. Pirmoji, vadinamoji pagrindinė procedūra, prasideda Respublikos Prezidento sprendimu paskirti Ministrą Pirmininką. Tik vėliau lemiamą vaidmenį perima Seimas, kuris suteikia arba nesuteikia pasitikėjimą Ministrų Tarybai. Taigi, nors Respublikos Prezidentas inicijuoja procesą, galutinė politinė atsakomybė tenka parlamentui.

Respublikos Prezidento kompetencijos vykdomosios valdžios srityje neapsiriboja vien Vyriausybės formavimu[19]. Jam suteiktos tam tikros galios gynybos ir saugumo srityje, įskaitant aukščiausiąją vadovybę ginkluotosioms pajėgoms. Vis dėlto, kaip pažymi konstitucinės teisės doktrina, šios galios dažniausiai realizuojamos per bendradarbiavimą su Ministrų Taryba ir atitinkamais ministrais, o ne savarankiškai. Tai rodo, kad Respublikos Prezidento vaidmuo šioje srityje yra labiau koordinuojantis nei tiesiogiai vykdomasis.

Lenkijos Konstitucijoje taip pat įtvirtinti mechanizmai, skirti Ministrų Tarybos stabilumui užtikrinti. Seimas turi teisę pareikšti nepasitikėjimą Vyriausybe ar atskirais ministrais, tačiau šios procedūros yra griežtai reglamentuotos ir reikalauja kvalifikuotos daugumos. Tokie apribojimai laikomi svarbia priemone, apsaugančia Vyriausybę nuo pernelyg dažno politinio spaudimo ir leidžiančia užtikrinti vykdomosios valdžios tęstinumą.

Apibendrinant galima teigti, kad Lenkijos modelis pasižymi savitu Respublikos Prezidento ir Vyriausybės santykių balansu. Respublikos Prezidentas nėra tik simbolinė figūra, tačiau kartu jis nėra ir dominuojantis vykdomosios valdžios subjektas. Jo kompetencijos daugiausia susijusios su Vyriausybės formavimo inicijavimu, politi-

---

[16] Lenkijos Respublikos Konstitucija. 1997 m. balandžio 2 d. Dziennik Ustaw, 1997, 78, poz. 483, 155 str.

[17] GRABOWSKI, Radosław (red.) (2017). Podstawy ustroju Rzeczypospolitej Polskiej dla obywateli. Warszawa: Wydawnictwo Adam Marszałek.

[18] GÓRECKI, Dariusz (red.) (2019). Wokół rządu w polskim i litewskim prawie konstytucyjnym. Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.

[19] SKRZYDŁO, Wiesław; GRABOWSKA, Sabina; GRABOWSKI, Radosław (red.) (2009). Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz encyklopedyczny. Warszawa: Wolters Kluwer Polska.

nės pusiausvyros palaikymu bei tam tikromis specialiosiomis funkcijomis, o kasdienė vykdomoji veikla tenka Ministrų Tarybai. Toks modelis, remiantis Lenkijos konstitucinės teisės doktrina, kvalifikuotinas kaip parlamentinis su tam tikrais prezidentiniais elementais Respublikos Prezidento įgaliojimų srityje.

3.2. Latvija

Latvija yra parlamentinė respublika, kurios pagrindinė politinė jėga yra Saeima – vienerių rūmų parlamentas, sudarytas iš 100 deputatų, renkamų kas ketverius metus pagal proporcinio atstovavimo sistemą. Saeima renka Respublikos Prezidentą, tvirtina Vyriausybę, leidžia įstatymus, tvirtina biudžetą ir kontroliuoja valstybės politikos kryptį.

Latvijos Respublikos Prezidentas yra procedūrinis ir reprezentacinis valstybės vadovas, renkamas Saeimos. Jo galios formuojant Vyriausybę yra ribotos – Respublikos Prezidentas kviečia asmenį formuoti Ministrų kabinetą, tačiau nekontroliuoja ministrų tvirtinimo proceso ir negali atmesti Ministro Pirmininko siūlomų ministrų kandidatūrų. Respublikos Prezidentas turi teisę inicijuoti parlamento paleidimą ir referendumą, kaip tai buvo padaryta 2011 m., Prezidentui Valdžiui Zatlerui pasinaudojus šia konstitucine teise.

Latvijos Vyriausybės veiklą reglamentuoja Konstitucijos (Satversmės) 55–63 straipsniai. Pagal Satversmės 56 straipsnį[20] Ministrų kabinetą formuoja asmuo, kurį Respublikos Prezidentas pakvietė tai padaryti. Pagal politinį paprotį kviečiamas kandidatas, turintis didžiausią galimybę gauti Saeimos daugumos paramą. Respublikos Prezidento vaidmuo šioje stadijoje yra inicijuojantis, bet nelemiantis, nes ties Ministro Pirmininko paskyrimu baigiasi valstybės vadovo įgaliojimai ministrų kabineto formavimo metu.

Pagal Satversmės 55 straipsnį[21] Ministras Pirmininkas pats pasirenka ministrų sudėtį ir teikia ją Saeimos tvirtinimui. Pagal Satversmės 59 straipsnį Vyriausybė gali pradėti veiklą tik gavusi Saeimos pasitikėjimą. Jei pasitikėjimas nesuteikiamas, Vyriausybės formavimas pradedamas iš naujo: Respublikos Prezidentas kviečia kitą kandidatą. Latvijos Respublikos Konstitucinio Teismo jurisprudencija[22] patvirtina, kad parlamentinio pasitikėjimo principas leidžia Saeimai ne tik pareikšti nepasitikėjimą Vyriausybe, bet ir suteikti pakartotinį pasitikėjimą jau veikiančiam Ministrų kabinetui. Taigi, ministrų kabineto sudėtis Latvijoje yra politinių derybų tarp parlamentinių frakcijų rezultatas, o Respublikos Prezidento vaidmuo jame yra iš esmės procedūrinis.

---

[20] Latvijos Respublikos Konstitucija (Satversme). 1922 m. vasario 15 d. Valdības Vēstnesis, 1922, 141, 56 str.

[21] Latvijos Respublikos Konstitucija (Satversme). 1922 m. vasario 15 d. Valdības Vēstnesis, 1922, 141, 55 str.

[22] Latvijos Respublikos Konstitucinio Teismo 1998 m. liepos 13 d. spriedums byloje Nr. 03-04(98).

3.3. Lietuvos palyginimas su kaimyninėmis valstybėmis

Kriterijus	Lietuva	Lenkija	Latvija
Valdymo forma	Parlamentinė respublika su prezidentiniais elementais	Parlamentinė respublika su prezidentiniais elementais	Parlamentinė respublika
Prezidento vaidmuo skiriant Ministrą Pirmininką	Skiria, gavęs Seimo pritarimą	Skiria, atsižvelgdamas į Seimo daugumą	Kviečia formuoti Vyriausybę
Prezidento vaidmuo skiriant ministrus	Skiria Ministro Pirmininko teikimu; turi teisę atsisakyti skirti	Tvirtina Ministrų Tarybos sudėtį	Nedalyvauja tvirtinant ministrus; tai – Saeimos prerogatyva
Vyriausybės politinė atsakomybė	Seimui	Seimui (Sejm)	Saeimai
Prezidento įtaka ministrų kabineto sudėčiai	Reikšminga, konstituciškai ribota	Ribota ir politiškai sąlygota	Procedūrinė (nominacinė)

Lyginant Lietuvos, Lenkijos ir Latvijos konstitucinius sprendimus dėl ministrų kabineto formavimo, matyti, kad jie skiriasi, nors visos trys valstybės yra demokratinės respublikos. Apžvelgus lentelę, galima įžvelgti esminius skirtumus Respublikos Prezidento vaidmens apimtyje ir Vyriausybės politinės atsakomybės modelyje. Lietuvos parlamentinė respublika su prezidentiniais elementais užtikrina aktyvesnį Respublikos Prezidento dalyvavimą nei grynai parlamentinėje Latvijos sistemoje, kurioje pagrindinė politinė atsakomybė tenka Ministrui Pirmininkui, atsakingam Saeimai, o Respublikos Prezidentas nedalyvauja ministrų tvirtinimo procese. Lyginant su Lenkija, Lietuvos modelis pasižymi aiškesne Respublikos Prezidento ir Vyriausybės kompetencijų pusiausvyra, tačiau reali politinė iniciatyva formuojant ministrų kabinetą tenka Ministrui Pirmininkui, veikiančiam parlamento pasitikėjimo pagrindu.

4. Tarptautinė praktika ir Lietuvos konstitucinės sistemos vertinimas

4.1. Europos Tarybos rekomendacijos

Europos Taryba skatina demokratišką vyriausybių formavimą, pabrėždama skaidrumo, sąžiningos atstovybės, pilietinio dalyvavimo ir teisinės valstybės principus.

2023 m. rugsėjo 6 d. Europos Tarybos Ministrų komitetas priėmė rekomendaciją CM/Rec(2023)6[23] dėl konsultacinės demokratijos, kurioje akcentuojamas piliečių įtraukimas į sprendimų priėmimą. Siekiama sustiprinti demokratijos kokybę ir suteikti papildomus dalyvavimo kanalus žmonėms tiesiogiai svarstant viešosios politikos klausimus. Rekomendacija nurodo, kad valstybės turi sukurti aiškų teisinį reglamentavimą, užtikrinantį skaidrumą, sąžiningumą ir įtrauktį piliečių atžvilgiu. Valstybių narių vyriausybės raginamos palaikyti dialogą ir viešas diskusijas su piliečiais, siekiant sustiprinti pasitikėjimą valdžia.

2000 m. vasario 24 d. Europos Tarybos Ministrų komitetas priėmė rekomendaciją R (2000) 6[24] dėl valstybės tarnautojų statuso Europoje. Joje pabrėžiama nepriklausomos, profesionalios ir politiškai neutralios valstybės tarnybos svarba, siekiant užtikrinti demokratinės sistemos stabilumą ir konstitucinę pusiausvyrą. Rekomendacija numato tinkamą atlygį, socialinę apsaugą ir teisines gynybos priemones valstybės tarnautojams. Ši nuostata aktuali ir ministrų kabineto formavimo kontekste, nes politiškai neutrali valstybės tarnyba užtikrina institucinę tęstinumą nepaisant politinių nesutarimų tarp Respublikos Prezidento ir Ministro Pirmininko.

4.2. Tarptautinės teisės principai ir Lietuvos konstitucinės sistemos atitiktis

Tarptautinės teisės principų analizė šiame darbe reikalinga siekiant įvertinti, ar Lietuvos konstitucinis ministrų kabineto formavimo modelis atitinka tarptautinėje praktikoje pripažintus demokratinės ir teisinės valstybės standartus. Nors tarptautinė teisė tiesiogiai nereguliuoja ministrų kabinetų formavimo, ji nustato bendruosius principus – valdžių padalijimą, demokratinį legitimumą ir nesikišimą į valstybės vidaus reikalus – kurie sudaro vertinimo kriterijus nacionalinei konstitucinei praktikai.

Vienas svarbiausių tarptautinėje teisėje įtvirtintų principų – nesikišimo į vidaus reikalus principas. Šis principas įtvirtina požiūrį, kad ministrų kabineto formavimas yra valstybės vidaus kompetencijos klausimas. Valstybės savarankiškai pačios nustato savo konstitucinę santvarką, įskaitant vykdomosios valdžios formavimo modelį, todėl išorės subjektai neturi teisės peržiūrėti ar redaguoti nacionalinio konstitucinio pasirinkimo. Kertiniu šio principo precedentu laikoma byla Nikaragva prieš JAV[25]. 1984 m. Nikaragva kreipėsi į Tarptautinį Teisingumo Teismą teigdama, kad Jungtinės Amerikos Valstijos pažeidė tarptautinę teisę, remdamos ir finansuodamos ginkluotas

---

[23] Europos Taryba, Ministrų Komitetas (2023-09-06). Recommendation CM/Rec(2023)6 on deliberative democracy [interaktyvus].

[24] Europos Taryba, Ministrų Komitetas (2000-02-24). Recommendation No. R (2000) 6 on the status of public officials in Europe [interaktyvus].

[25] Tarptautinis Teisingumo Teismas. Military and Paramilitary Activities in and against Nicaragua (Nicaragua v. United States of America), Judgment (Merits), 1986 m. birželio 27 d., I.C.J. Reports 1986.

grupes, siekusias nuversti Nikaragvos vyriausybę. 1986 m. Tarptautinis Teisingumo Teismas priėmė sprendimą, kuriuo pripažino JAV atsakomybę ir galutinai patvirtino nesikišimo principą kaip paprotinės tarptautinės teisės normą.

Iš šio principo išplaukia, kad Lietuvos konstitucinis ministrų kabineto formavimo modelis – kaip ir bet kurios kitos valstybės analogiškas modelis – yra visiškai teisėtas tarptautinės teisės požiūriu, o pats jo turinys priklauso išimtinai nuo Lietuvos konstitucinio reguliavimo ir konstitucinės doktrinos. Toks teisinis kontekstas leidžia daryti išvadą, jog bet kokie ginčai dėl Respublikos Prezidento ir Ministro Pirmininko kompetencijų ribų formuojant ministrų kabinetą turi būti sprendžiami remiantis Lietuvos Respublikos Konstitucija ir Konstitucinio Teismo jurisprudencija, o ne tarptautiniais standartais, kurie šioje srityje nėra privalomi.

Išvados

Išanalizavus Ministro Pirmininko ir Respublikos Prezidento kompetencijas formuojant ministrų kabinetą, matyti, kad abu subjektai dalyvauja šiame procese, tačiau jų vaidmenys skiriasi. Respublikos Prezidentas dalyvauja skiriant Ministrą Pirmininką ir tvirtinant ministrus, tačiau pagrindinė politinė iniciatyva ir atsakomybė už Vyriausybės sudėtį tenka Ministrui Pirmininkui, veikiančiam Seimo pasitikėjimo pagrindu. Pažymėtina, kad Lietuva pagal savo konstitucinę doktriną yra parlamentinė respublika su tam tikrais prezidentiniais elementais, o ne klasikinio mišraus (pusiau prezidentinio) modelio valstybė – tai svarbus konceptualinis atskyrimas, turintis reikšmę aiškinant Respublikos Prezidento įgaliojimų apimtį.

Atlikta politinių konfliktų analizė parodė, kad Respublikos Prezidento ir Ministro Pirmininko nesutarimai formuojant ministrų kabinetą nėra nauja praktika – jie stebimi nuo pat Lietuvos nepriklausomybės atkūrimo pradžios ir turi aiškų struktūrinį pobūdį. Tokie nesutarimai nėra vien Konstitucijos spragų rezultatas – jie kyla dėl skirtingo konstitucinių normų aiškinimo, politinių interesų susikirtimo ir institucinės konkurencijos. Jie laikytini natūralia parlamentinės respublikos su prezidentiniais elementais dalimi, tačiau jų sprendimas privalo vykti laikantis konstitucinės pusiausvyros ir abipusės pagarbos principų.

Lyginamoji Lietuvos, Lenkijos ir Latvijos analizė atskleidė, kad nors visų trijų valstybių demokratiniai principai ir parlamentinės tradicijos turi daug panašumų, Respublikos Prezidento vaidmuo formuojant ministrų kabinetą skiriasi esmingai. Latvijoje Respublikos Prezidentas faktiškai nedalyvauja ministrų tvirtinimo procese – tai išimtinė Saeimos prerogatyva. Lenkijoje Respublikos Prezidentas inicijuoja procesą, tačiau galutinė politinė atsakomybė priklauso parlamentui. Lietuvos modelis užima tarpinę padėtį, suteikdamas Respublikos Prezidentui reikšmingesnį vaidmenį nei Latvijoje, tačiau išlaikydamas parlamentinę Vyriausybės atsakomybę, būdingą abiem šalims. Tai leidžia teigti, kad Lietuvos konstitucinė sistema siekia suderinti politinį

stabilumą ir demokratinę atsakomybę, tačiau šio balanso išlaikymas praktikoje reikalauja nuolatinės konstitucinės kultūros ir abipusės institucinės pagarbos.

Šaltinių sąrašas

Teisės norminiai aktai

Nacionaliniai:

Lietuvos Respublikos Konstitucija. Lietuvos Respublikos piliečių priimta 1992 m. spalio 25 d. referendume. Valstybės žinios, 1992, 33-1014.

Užsienio valstybių teisės aktai:

Lenkijos Respublikos Konstitucija. 1997 m. balandžio 2 d. Dziennik Ustaw, 1997, 78, poz. 483.

Latvijos Respublikos Konstitucija (Satversme). 1922 m. vasario 15 d. Valdības Vēstnesis, 1922, 141.

Teismų praktika:

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1998 m. sausio 10 d. nutarimas. Valstybės žinios, 1998, 5-99.

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 13 d. nutarimas.

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2018 m. kovo 8 d. Nr. KT4-N3/2018 nutarimas.

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2020 m. rugpjūčio 28 d. nutarimas.

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2023 m. rugsėjo 7 d. grąžinimo nutarimas.

Latvijos Respublikos Konstitucinio Teismo 1998 m. liepos 13 d. spriedums byloje Nr. 03-04(98).

Tarptautinis Teisingumo Teismas. Military and Paramilitary Activities in and against Nicaragua (Nicaragua v. United States of America), Judgment (Merits), 1986 m. birželio 27 d., I.C.J. Reports 1986.

Tarptautiniai dokumentai:

Europos Taryba, Ministrų Komitetas (2023-09-06). Recommendation CM/Rec(2023)6 on deliberative democracy [interaktyvus].

Europos Taryba, Ministrų Komitetas (2000-02-24). Recommendation No. R (2000) 6 on the status of public officials in Europe [interaktyvus].

Specialioji literatūra:

LAVASTE, Laima (2023). Prezidentas Gitanas Nausėda: iš arti. Vilnius.

JARAŠIŪNAS, Egidijus; SINKEVIČIUS, Vytautas; ŽILYS, Juozas ir VAINIUTĖ, Milda (red.) (2017). Lietuvos konstitucinė teisė: vadovėlis. Vilnius: Registrų centras.

BALODIS, Ringolds (zin. vad.) (2019). Latvijas Republikas Satversmes komentāri. V nodaļa. Likumdošana. Rīga: Latvijas Vēstnesis.

GÓRECKI, Dariusz (red.) (2019). Wokół rządu w polskim i litewskim prawie konstytucyjnym. Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.

SKRZYDŁO, Wiesław; GRABOWSKA, Sabina; GRABOWSKI, Radosław (red.) (2009). Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz encyklopedyczny. Warszawa: Wolters Kluwer Polska.

GRABOWSKI, Radosław (red.) (2017). Podstawy ustroju Rzeczypospolitej Polskiej dla obywateli. Warszawa: Wydawnictwo Adam Marszałek.

GRABOWSKA, Sabina; GRABOWSKI, Radosław (2016). Zasady podziału władzy we współczesnych państwach europejskich. T. 2. Rzeszów: Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego.

Internetiniai šaltiniai:

PERMINAS, Paulius (2025.09.17). Žemaitaitis: partija prezidentui gali dar kartą teikti jau atmestų ministrų kandidatūras. LRT [interaktyvus]. https://www.lrt.lt/naujienos/lietuvoje/2/2681099/zemaitaitis-partija-prezidentui-gali-dar-karta-teikti-jau-atmestu-ministru-kandidaturas

15min (2025-07-02). Egidijus Kūris: Paluckas pažeidė Konstituciją ir mus laiko pingvinais [interaktyvus]. YouTube. https://www.youtube.com/watch?v=D8_0A1FXAUs

PLATŪKYTĖ, Domantė (2025-09-17). Žemaitaitis laikosi savo: jei kažkam kažkas netinka, galime padėkoti ir išsiskirstyti. LRT [interaktyvus]. https://www.lrt.lt/naujienos/lietuvoje/2/2681618/zemaitaitis-laikosi-savo-jei-kazkam-kazkas-netinka-galime-padekoti-ir-issiskirstyti

VILPIŠAUSKAS, Ramūnas (2018-04-18). Politologai apie D. Grybauskaitės ir S. Skvernelio karą: konfliktas naudingas abiem, bet principai – prezidentės pusėje. VU | TSPMI [interaktyvus]. https://www.tspmi.vu.lt/komentarai/politologai-apie-d-grybauskaites-ir-s-skvernelio-kara-konfliktas-naudingas-abiem-bet-principai-prezidentes-puseje-r-vilpisauskas/

DELFI (2024-11-23). Prezidento žodis – lemtingas susikompromitavusiems pareigūnams [interaktyvus]. https://www.delfi.lt/news/daily/comments/prezidento-zodis-lemtingas-susikompromitavusiems-pareigunams-6837182

SALYNĖ, Roberta (2025.09.08). Klampus Vyriausybės formavimas: kodėl Žemaitaitis dar neatskleidžia visų kortų [interaktyvus]. https://www.15min.lt/naujiena/aktualu/lietuva/klampus-vyriausybes-formavimas-kodel-zemaitaitis-dar-neatskleidzia-visu-kortu-56-2519082

15min (2025.09.16). Prezidentas atmetė du ministrus, kuriuos pasiūlė partija „Nemuno aušra“ [interaktyvus]. https://www.15min.lt/lengvai/naujiena/lietuva/prezidentas-atmete-du-ministrus-kuriuos-pasiule-partija-nemuno-ausra-1730-2524948

„Valstybės pažinimo centras“ (1999-04-19). Prezidento Valdo Adamkaus pareiškimas dėl Gedimino Vagnoriaus Vyriausybės [interaktyvus]. https://pazinkvalstybe.lt/prezidento-valdo-adamkaus-pareiskimas-del-gedimino-vagnoriaus-vyriausybes

VYŠNIAUSKAITĖ, Birutė (2019-12-22). J. Narkevičiaus problema: prie A. Brazausko ir V. Adamkaus būdavo kitaip. Lrytas.lt [interaktyvus]. https://www.lrytas.lt/lietuvosdiena/aktualijos/2019/12/22/news/j-narkeviciaus-problema-prie-a-brazausko-ir-v-adamkaus-budavo-kitaip-13003812

DELFI (2021.07.02). Šimonytės ir Nausėdos konfliktas: situacija tokia, kad užtenka žiežirbos [interaktyvus]. https://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/simonytes-ir-nausedos-konfliktas-situacija-tokia-kad-uztenka-ziezirbos-87594517

GAUČAITĖ-ZNUTIENĖ, Modesta (2021-06-02). Nausėdos laiškas Šimonytei: pozicijos EVT neužleis, nes atstovauti Lietuvai jį įpareigoja Konstitucija [interaktyvus]. https://www.lrt.lt/naujienos/lietuvoje/2/1423127/nausedos-laiskas-simonytei-pozicijos-evt-neuzleis-nes-atstovauti-lietuvai-ji-ipareigoja-konstitucija

https://doi.org/10.15388/TMP.2026.18

Profesionalių krepšininkų teisinė padėtis patyrus traumą: reguliavimo Lietuvoje ir JAV lyginamoji analizė

Antonija Marija Haak, Martyna Gedrimaitė

Vilniaus universiteto Teisės fakulteto
3 kurso studentės
Saulėtekio al. 9, I rūmai, 10222, Vilnius
El. paštas: antonija.haak@tf.stud.vu.lt; martyna.gedrimaite@tf.stud.vu.lt

Mokslinio straipsnio akademinis kuratorius doc. dr. Arnas Paliukėnas
El. paštas: arnas.paliukenas@tf.vu.lt

Santrauka: *Šiame straipsnyje analizuojama profesionalių krepšininkų teisinė apsauga patyrus sportinę traumą Lietuvos ir Jungtinių Amerikos Valstijų teisinėse sistemose. Tyrimo objektas – profesionalių krepšininkų ir krepšinio klubų teisiniai santykiai traumos atveju, o tikslas – įvertinti, ar Lietuvos reguliavimas užtikrina pakankamą sportininkų sveikatos, finansinę ir teisinę apsaugą, bei nustatyti, kurie Jungtinių Amerikos Valstijų kolektyvinio reguliavimo elementai galėtų būti reikšmingi Lietuvos teisinės sistemos tobulinimui. Darbe nustatyta, kad Lietuvoje profesionalaus krepšininko garantijų apimtis traumų atvejais dažnai priklauso nuo individualios sportinės veiklos sutarties turinio, todėl sportininko apsauga nėra pakankamai vieninga ir aiškiai prognozuojama. Jungtinių Amerikos Valstijų modelis pasižymi kolektyvinėje sutartyje įtvirtintomis sveikatos ir finansinėmis garantijomis, traumos nustatymo procedūromis, ginčų sprendimo mechanizmais ir kolektyviniu sportininkų atstovavimu. Tyrimo rezultatai leidžia daryti išvadą, kad Lietuvos profesionalių krepšininkų apsaugai stiprinti reikšmingi būtų minimalių garantijų įtvirtinimas, aiškesnės traumos vertinimo procedūros, veiksmingesnis ginčų sprendimas ir aktyvesnis kolektyvinis sportininkų interesų gynimas.*

Raktiniai žodžiai: *profesionalus krepšininkas, krepšinio klubas, kolektyvinė sutartis, sporto veiklos sutartis, traumos patyrimas.*

Summary. *This article analyses the legal protection of professional basketball players following sports-related injuries in the legal systems of Lithuania and the United States of America. The research focuses on the legal relationship between professional basketball players and basketball clubs in the event of injury, aiming to assess whether Lithu-*

Copyright © Antonija Marija Haak, Martyna Gedrimaitė, 2026. Published by Vilnius University Press.
This is an Open Access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License (CC BY), which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original author and source are credited.

anian regulation provides sufficient health, financial and legal protection for athletes, and to identify which elements of the collective regulation model in the United States of America could be relevant for improving the Lithuanian legal system. The research finds that, in Lithuania, the scope of guarantees available to a professional basketball player after an injury often depends on the content of the individual sports activity contract; therefore, the athlete's protection is not sufficiently uniform or clearly predictable. The model in the United States of America is characterised by health and financial guarantees, injury assessment procedures, dispute resolution mechanisms and collective representation of athletes established in a collective agreement. The results of the research support the conclusion that the protection of professional basketball players in Lithuania could be strengthened by introducing minimum guarantees, clearer injury assessment procedures, more effective dispute resolution, and more active collective protection of athletes' interests.

Key words: *professional basketball player, basketball club, collective bargaining agreement, sports activity contract, incurrence of an injury*

Įžanga

Temos aktualumas. Profesionalus krepšinis yra sportinė ir ekonominė veikla, kurioje sportininko galimybės vykdyti sutartinius įsipareigojimus, gauti pajamas ir tęsti profesinę karjerą tiesiogiai priklauso nuo jo fizinio pajėgumo. Dėl didelės traumų rizikos profesionalaus krepšininko teisinė padėtis kelia ne tik medicininius, bet ir sutartinius, finansinius bei socialinės apsaugos klausimus. Lietuvos teisėje profesionalaus sportininko ir klubo santykiai dažniausiai siejami su sportinės veiklos sutartimi, iš esmės grindžiama civilinių teisinių santykių modeliu. Vis dėlto profesionalaus krepšininko ir sporto klubo santykiams būdingi ir darbo santykiams artimi požymiai, pavyzdžiui, sportininko pareiga laikytis klubo nustatyto treniruočių ir varžybų režimo, vykdyti trenerių nurodymus, laikytis vidaus taisyklių ir atstovauti klubui.

Šiame darbe profesionalus krepšininkas suprantamas kaip aukšto meistriškumo sportininkas, kurio sportinė veikla vykdoma pagal su krepšinio klubu sudarytą sutartį. Sportine trauma laikomas treniruočių, varžybų ar kitos su klubo vykdoma sportine veikla susijusios veiklos metu patirtas sportininko sveikatos sutrikdymas, kuris laikinai arba visam laikui apriboja jo galimybę vykdyti profesionalią sportinę veiklą. Teisinė apsauga traumos atveju šiame darbe suprantama kaip sportininkui taikomų sveikatos priežiūros, pajamų išsaugojimo, žalos kompensavimo, sutartinių garantijų ir ginčų sprendimo priemonių visuma.

Tyrimo problemą nulemia kelios priežastys. Pirma, Lietuvos teisinėje sistemoje nėra įtvirtinto specialaus ir vieningo profesionalių krepšininkų apsaugos traumos atveju modelio, todėl sportininko garantijų apimtis dažnai priklauso nuo individua-

lios sportinės veiklos sutarties turinio. Antra, tokio pobūdžio teisiniai santykiai turi ir darbo teisės, ir civilinės teisės bruožų, o galiojantis reguliavimas ir teismų praktika ne visuomet leidžia vienareikšmiškai nustatyti sportininkui taikytinų garantijų apimtį. Todėl kyla poreikis įvertinti, ar Lietuvos teisinis reguliavimas pakankamai užtikrina profesionalaus krepšininko sveikatos, finansinę ir teisinę apsaugą tais atvejais, kai trauma apriboja jo galimybę tęsti sportinę veiklą, ir kokios JAV kolektyvinio reguliavimo modelio nuostatos galėtų būti reikšmingos šios apsaugos tobulinimui.

Tyrimo naujumas ir ištyrimo laipsnis. Profesionalių sportininkų teisinio statuso klausimas Lietuvos teisės doktrinoje nėra visiškai naujas, tačiau profesionalaus krepšininko teisinė apsauga būtent traumos atveju nėra išsamiai atskleista, ypač lyginant Lietuvos sportinės veiklos sutarčių modelį su JAV Nacionalinės krepšinio lygos sistema. Šio tyrimo originalumas pasireiškia tuo, kad Lietuvos ir JAV modeliai lyginami pagal sutarties pobūdį, sveikatos ir finansines garantijas, traumos nustatymo procedūrą, ginčų sprendimo mechanizmą ir profesinių sąjungų reikšmę kolektyvinio sportininkų atstovavimo kontekste. Tyrimu nesiekiama mechaniškai perkelti JAV reguliavimo į Lietuvos teisę, bet norima įvertinti, kurie šio modelio elementai galėtų būti reikšmingi tobulinant Lietuvos profesionalių krepšininkų apsaugą.

Tyrimo objektas yra profesionalių krepšininkų teisiniai santykiai ir jų reglamentavimas traumų atvejais Lietuvos ir JAV teisinėse sistemose.

Tyrimo tikslas yra išanalizuoti profesionalių krepšininkų, patyrusių traumas, teisinės padėties ypatumus Lietuvos ir JAV kontekste.

Uždaviniai:

- Įvertinti profesionalių krepšininkų, patyrusių traumas, teisinę padėtį Lietuvoje.
- Atskleisti ir išanalizuoti Lietuvos ir JAV teisinių sistemų skirtumus bei panašumus.
- Nustatyti Lietuvos teisinio reguliavimo spragas bei pateikti pasiūlymus, kaip būtų galima užtikrinti veiksmingesnę profesionalių krepšininkų teisinę apsaugą traumų atveju.

Tyrimo metodai ir šaltiniai. Tyrime taikyti lingvistinis, lyginamasis ir sisteminis metodai. Lingvistinis metodas naudojamas analizuojant Lietuvos Respublikos Konstitucijos, Lietuvos Respublikos Darbo kodekso (toliau - LR DK), Lietuvos Respublikos Civilinio kodekso (toliau - LR CK), Lietuvos Respublikos Sporto įstatymo (toliau - Sporto įstatymas) ir 2023 m. NBA–NBPA kolektyvinę sutartį (angl.NBA-NBPA Collective Bargaining Agreement) bei kitų aktualių teisės aktų sąvokas bei teismų praktiką. Sisteminis metodas taikomas vertinant sportinės veiklos sutarties santykį su darbo bei civilinės teisės reguliavimu ir profesionalaus sportininko garantijų apimtį traumos atveju. Lyginamasis metodas naudojamas Lietuvos ir JAV reguliavimo modeliams palyginti pagal sutarties pobūdžio, sveikatos ir finansinių garantijų, traumos nustatymo procedūros, ginčų sprendimo mechanizmo ir kolektyvinio atstovavimo kriterijus.

1. Profesionalaus krepšininko teisinis statusas ir traumų reglamentavimas Lietuvoje

Profesionalaus krepšininko veikla yra aukšto meistriškumo sportinė veikla, susijusi su padidinta traumų rizika. Sporto įstatymo 2 str. 20 d. sportininkas apibrėžiamas kaip asmuo, kuris varžosi aukšto meistriškumo sporto varžybose ir (ar) treniruojasi šioms varžyboms pasirengti. Ši sąvoka reikšminga, nes leidžia apibrėžti subjektų, kuriems turėtų būti taikomos sportininko teisių ir pareigų apsaugos priemonės, ratą.

Teisės aktuose nėra aiškiai reglamentuota sportinės traumos, patirtos treniruočių ar varžybų metu, vertinimo ir kompensavimo tvarka. Lietuvių kalbos žodyne trauma apibrėžiama kaip išorinio veiksmo sukeltas organizmo organų ar audinių sužalojimas arba stiprus psichinis sukrėtimas, kartais keičiantis psichiką[1], tačiau įstatyme sportinės traumos apibrėžimas neįtvirtintas. Lietuvos Respublikos sveikatos apsaugos ministro įsakymas dėl sunkių traumų klasifikacijos požymių neteko galios 2014 m., o naujas reguliavimas nebuvo priimtas. Sporto įstatymas taip pat nenumato nei privalomo profesionalių sportininkų draudimo nuo traumų, nei aiškių kriterijų, kada klubui kyla pareiga užtikrinti medicininę ar finansinę apsaugą. Todėl sportininko apsauga traumos atveju dažnai priklauso nuo individualios klubo politikos ir sutarties turinio.

Toks reguliavimo neapibrėžtumas kelia abejonių dėl pakankamo konstitucinių sveikatos apsaugos, socialinės apsaugos ir valstybės paramos sportui principų įgyvendinimo. Konstitucijos 53 str. įtvirtinta valstybės pareiga skatinti kūno kultūrą ir remti sportą rodo sporto viešojo intereso reikšmę, tačiau profesionalių sportininkų traumų atveju imperatyvių apsaugos normų Sporto įstatyme iš esmės nėra. Tai ypač reikšminga todėl, kad profesionalūs krepšininkai vykdo atlygintinę ekonominio pobūdžio veiklą, generuojančią pajamas klubui ir tiesiogiai priklausančią nuo sportininko fizinio pajėgumo.

Profesionalaus sportininko ekonominis statusas pripažįstamas ir Europos sąjungos Teisingumo teismo (toliau - ESTT) praktikoje. Byloje Bosman v. Union Royale Belge des Societes de Football Association byloje profesionalus futbolininkas buvo vertinamas kaip darbuotojas laisvo darbuotojų judėjimo kontekste. Nors šis išaiškinimas nereiškia pareigos nacionaliniuose santykiuose kiekvieną profesionalų sportininką automatiškai laikyti darbuotoju, jis parodo, kad profesionali sportinė veikla gali turėti darbo santykiams būdingų požymių. Tai svarbu traumų atvejais, nes nuo santykio kvalifikavimo priklauso sportininkui taikomų socialinių, finansinių ir sveikatos apsaugos garantijų apimtis. Pavyzdžiui, Lietuvoje sportininkas nėra pripažįstamas darbuotoju, o tai veda prie to, kad nėra užtikrinamos garantijos, socialinė apsau-

[1] Lietuvių kalbos žodynas (2025). Vilnius: Lietuvių kalbos institutas [interaktyvus]. https://www.lietuviuzodynas.lt/terminai/Trauma.

ga, kaip ir kiekvienam darbuotojui darbo metu patyrus sveikatai ar gyvybei pavojingą traumą, nes jeigu būtų pripažįstama darbo santykiais, tai galima taikyti LR DK 155 str., kuriame sureguliuotas žalos atlyginimas ir civilinis draudimas.

Lietuvos teismų praktikoje sportinės veiklos sutarčių kvalifikavimo klausimas sprendžiamas atsargiau. Lietuvos aukščiausiasis teismas (toliau - LAT) yra nurodęs, kad profesionalaus sporto santykiuose paprastai dominuoja ne darbo funkcijos atlikimas, o sportinio rezultato siekimas, todėl sportinės veiklos sutartis savo esme pirmiausia priskirtina paslaugų sutarčiai. Kartu kasacinis teismas pripažino, kad tais atvejais, kai šalys dėl to susitaria arba sutarties sąlygos faktiškai sukuria darbo teisinius santykius, sportinės veiklos sutartis gali būti kvalifikuojama ir kaip darbo santykius sukurianti sutartis[2]. Taigi šis teismo praktikos pavyzdys parodo, kad Lietuvoje profesionalaus sportininko ir sporto klubo santykiai pripažįstami civiline paslaugų sutartimi, o tai prieštarauja ESTT teismų praktikai.

Vis dėlto toks rezultato kriterijaus akcentavimas profesionalaus krepšininko atveju yra diskutuotinas. Krepšininkas vienas negali nulemti visos komandos rezultato, tačiau jo veiklai būdingas pavaldumas klubui, treneriams ir vidaus taisyklėms: sportininkas privalo laikytis treniruočių bei varžybų režimo, disciplinos reikalavimų ir sutartinių įsipareigojimų. Todėl profesionalaus krepšininko teisinė padėtis negali būti vertinama vien pagal paslaugų sutarties kriterijų. Kadangi Lietuvos teisėje nėra aiškios ir vieningos profesionalių sportininkų apsaugos sistemos traumų atvejais, toliau analizuojama, kaip darbo ir sportinės veiklos sutarčių skirtumai veikia sportininko socialinių garantijų apimtį.

2. Darbo sutarties ir sporto veiklos (civilinės) sutarties skirtumai

Pagal LR CK 6.154 str. 1 d. sutartis suprantama kaip šalių susitarimas sukurti, pakeisti ar nutraukti civilinius teisinius santykius. Darbo teisiniuose santykiuose sutartis apibrėžiama LR DK 32 straipsnio 1 dalyje, pagal kurią darbuotojas, būdamas pavaldus darbdaviui ir veikdamas jo naudai, įsipareigoja atlikti darbo funkciją, o darbdavys – mokėti darbo užmokestį. Taigi esminis darbo ir civilinių teisinių santykių atribojimo kriterijus yra pavaldumas, lemiantis ir skirtingą sportininko apsaugos modelį.

Pirma, sportinės veiklos sutarčiai reikšmingas šių dviejų teisės sričių atribojimo kriterijus yra skirtingos apimties imperatyvumas. Tai reiškia, kad darbo santykiuose reikšminga darbuotojo teisių dalis kyla tiesiogiai iš imperatyvių teisės normų: darbo ir poilsio laiko, darbuotojų saugos ir sveikatos, laikino nedarbingumo bei darbo santykių nutraukimo garantijos taikomos nepriklausomai nuo individualaus šalių susitarimo turinio. Civiliniuose santykiuose vyrauja šalių autonomijos principas, to-

[2] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2011 m. vasario 21 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-65/2011.

dėl sporto veiklos sutarties pagrindu veikiančio profesionalaus sportininko garantijų apimtis paprastai priklauso nuo konkrečių sutarties nuostatų.

Antra, civilinės ir darbo teisės reguliavimas nulemia skirtingą sutarties šalių teisinę padėtį. Nors profesionalus krepšininkas formaliai veikia kaip civilinių santykių subjektas, jo veiklai būdingi darbo santykiams artimi požymiai: jis turi laikytis klubo nustatyto treniruočių ir varžybų grafiko, vykdyti trenerių bei klubo administracijos nurodymus, laikytis vidaus taisyklių ir atstovauti klubui sportinėje veikloje. Vis dėlto Lietuvos teisėje vien šių požymių paprastai nepakanka sporto veiklos sutarčiai kvalifikuoti kaip darbo sutarčiai, todėl profesionalaus sportininko teisinė ir finansinė apsauga traumos atveju dažniausiai priklauso nuo individualaus susitarimo su klubu.

Trečia, skirtumų yra ir socialinių garantijų srityje, kuri profesionaliame sporte turi ypatingą reikšmę dėl padidintos traumų rizikos. Darbo santykiuose darbuotojo teisė į socialinę apsaugą laikino nedarbingumo atveju, darbuotojų saugos ir sveikatos garantijas bei kitas socialines teises kyla tiesiogiai iš teisės aktų. Tokios garantijos taikomos nepriklausomai nuo darbo sutarties turinio, todėl darbuotojo teisinė apsauga užtikrinama net ir pasikeitus jo sveikatos būklei. Sporto veiklos sutarties pagrindu veikiančio profesionalaus krepšininko teisinė ir finansinė apsauga traumos atveju dažniausiai priklauso nuo konkrečių sutarties nuostatų. Tai reiškia, kad gydymo išlaidų kompensavimo, atlyginimo mokėjimo laikino nedarbingumo laikotarpiu ar kitų su trauma susijusių garantijų apimtis gali skirtis priklausomai nuo individualaus šalių susitarimo.

Aptarti darbo ir civilinės teisės skirtumai turi esminę praktinę reikšmę kvalifikuojant susiklosčiusį teisinį santykį profesionaliame sporte. Santykiams taikant darbo teisės normas, sportininko apsauga traumos atveju būtų grindžiama įstatyme nustatytomis socialinėmis ir darbo saugos garantijomis. Tai reiškia, kad tokiu atveju sportininkui būtų kompensuojamos gydymo išlaidos, mokamas atlyginimas laikino nedarbingumo laikotarpiu ar taikomos kitos su trauma susijusios garantijos, kurios taikant civilinės teisės normas iš esmės priklauso nuo šalių susitarimu pasiektų sportinės veiklos sutarties nuostatų. Todėl vertinant profesionalių krepšininkų teisinę padėtį traumų atvejais svarbu analizuoti ne tik sutarties formą, bet ir realią sportininkui suteikiamų sveikatos, finansinių ir teisinių garantijų apimtį.

2.1. Sportininko teisės ir pareigos pagal Darbo kodeksą bei Sporto įstatymą

Lietuvoje profesionalaus krepšininko statusas išlieka dviprasmiškas: nors sportininkas paprastai nėra pripažįstamas darbuotoju, jo santykiams su klubu būdingi darbo santykių požymiai – pavaldumas, atlygintinumas, terminuotas įsipareigojimas ir pareiga laikytis klubo nustatyto režimo. Pagal LR DK 33 str., darbo sutartis laikoma sudaryta, kai šalys susitaria dėl būtinųjų darbo sutarties sąlygų – darbo funkci-

jos, darbovietės ir darbo užmokesčio[3], o profesionalių krepšininkų sutartyse taip pat įtvirtinamas apibrėžtas veiklos laikotarpis, atlygis ir pareiga vykdyti klubo nurodymus. Vis dėlto praktikoje tokios sutartys dažniausiai įvardijamos sportinės veiklos sutartimis ir kvalifikuojamos kaip civiliniai teisiniai santykiai, todėl sportininkui netaikoma dalis LR DK numatytų imperatyvių socialinių garantijų. Sporto įstatymas profesionalaus sportininko teisių ir pareigų taip pat nesureguliuoja pakankamai išsamiai. Jis apibrėžia sporto srities sąvokas, tačiau nenustato specialaus profesionalaus sportininko apsaugos mechanizmo traumos atveju. LKF etikos ir drausmės kodekse daugiausia akcentuojamos sportininkų pareigos, o bendros teisės ir garantijos, susijusios su sveikatos, finansine ar socialine apsauga, nėra sistemiškai išplėtotos. Todėl tais atvejais, kai sportininko santykiai su klubu laikomi civiliniais, jo apsauga iš esmės priklauso nuo individualios sutarties turinio.

Toks reguliavimo modelis kelia abejonių dėl pakankamo Konstitucijos 48 str. įtvirtintų teisės į saugias ir sveikas darbo sąlygas bei socialinės apsaugos principų įgyvendinimo profesionalaus sporto srityje. Jeigu visgi būtų palaikoma LAT pozicija, kad sporto santykiai yra išimtinai civiliniai teisiniai santykiai, tokiu atveju Sporto įstatymas turėtų numatyti specifinius apsaugos mechanizmus, panašius į vartotojų teisių apsaugą, kadangi sportininkas civiliniuose santykiuose išlieka struktūriškai silpnesnioji šalis.

Lyginamuoju aspektu reikšminga ir tai, kad daugumoje Europos valstybėse, tokiose kaip Vokietija ir Ispanija profesionalūs sportininkai pripažįstami darbuotojais arba jiems taikomos darbuotojams artimos garantijos. Todėl Lietuvos reguliavimo neapibrėžtumas tiesiogiai susijęs su klausimu, kokia atsakomybė turi būti taikoma, kai sporto veikloje pažeidžiami sveikatos ar saugos reikalavimai.

2.2. Atsakomybė už sveikatos ir saugos pažeidimus sporto veikloje

Lietuvos teisinėje sistemoje atsakomybė už sveikatos ir saugos reikalavimų pažeidimus sporto veikloje gali būti civilinė, administracinė arba baudžiamoji. Sporto įstatyme sporto veiklos vykdytojams nustatyta pareiga sudaryti tinkamas sąlygas sportininkams treniruotis ir varžytis, taip pat laikytis reikalavimų, susijusių su medicinos priežiūra, rizikos valdymu ir sporto įranga.

Atsakomybės taikymo apimtis priklauso nuo to, kaip kvalifikuojamas sportininko ir klubo teisinis santykis. Jeigu santykis būtų grindžiamas darbo teisės normomis, sportininkas galėtų remtis LR DK nuostatomis dėl darbdavio pareigos užtikrinti saugias ir sveikas darbo sąlygas bei atlyginti dėl jų pažeidimo atsiradusią žalą. Kai santykiai laikomi civiliniais, taikytinos LR CK normos dėl sutartinės arba deliktinės

[3] PETRYLAITĖ, Daiva, PETRYLAITĖ, Vida (2024). *Darbo teisė visiems. Trečioji papildyta laida.* Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, p. 36.

atsakomybės: klubas, kaip sutarties šalis, privalo veikti rūpestingai ir užtikrinti saugias sportinės veiklos sąlygas, o šios pareigos pažeidimas gali lemti atsakomybę už sportininko patirtą žalą, įskaitant gydymo, reabilitacijos išlaidas ar prarastas pajamas.

Be civilinės atsakomybės, už sveikatos ir saugos reikalavimų nesilaikymą sporto veiklos vykdytojui gali kilti ir administracinė atsakomybė. Tais atvejais, kai pažeidimai sukelia sunkius padarinius sportininko sveikatai ar gyvybei, gali būti svarstomas ir baudžiamosios atsakomybės taikymas. Todėl neaiškus profesionalaus sportininko teisinis statusas apsunkina ne tik socialinių garantijų taikymą, bet ir atsakomybės ribų nustatymą traumų atvejais.

3. Lietuvos teisinis reguliavimas traumų atvejais, bylos pasiekusios tarptautinį arbitražą

Kaip jau buvo įvertinta ankstesnėse pastraipose, Lietuva neturi bendros teisinės sistemos, kuri turėtų bendrus normatyvus dėl traumų, įvykusių treniruotės ar sporto metu profesionaliems sportininkams, reguliavimo. Praktika rodo, kad vieni sportininkai sporto ginčus, nepriklausomai nuo to, kokio jie pobūdžio, sprendžia sporto arbitražo teismuose, kiti analogišku atveju kreipiasi į nacionalinius teismus, o dar kiti, pirmiausia, kreipiasi į tos sporto šakos sporto federacijos sukurtas instancijas, o vėliau, nepavykus išspręsti ginčo – į teismą arba arbitražą[4]. Vertinant Lietuvos Respublikos teismų įstatymą, teisingumą Lietuvoje vykdo tik teismai. Lietuvoje krepšininkai, veikdami pagal individualias sutartis, kurios pagal dabartinį Lietuvos reguliavimą yra pripažįstamos civilinėmis sutartimis, turi galimybę kreiptis į FIBĄ arbitražą, patyrus traumą ir netinkamai nutraukus sutartį.

Tarptautiniame lygmenyje yra išskiriamos dvi reikšmingos bylos, susijusios su Lietuvos krepšininkais. Viena iš bylų yra Justo Sinicos byla prieš Lietuvos „Rytą“ 2011 metais. Šios bylos sprendimas buvo palankus profesionaliam krepšininkui, nes klubas nutraukė sutartį netinkamai. Sutartis buvo nutraukta, nes profesionaliam sportininkui prireikė sąnario operacijos. Pirmiausia, buvo kreiptasi į Vilniaus apygardos teismą. FIBA arbitražas, Arbitražo tribunolas Justui Sinicai ir jo agentui iš viso priteisė 1,078 milijonų litų neskaičiuojant palūkanų. Ši suma beveik patenkino visą krepšininko ieškinio sumą – 1,366 milijonų litų[5].

Taip pat reikia paminėti ir Arvydo Macijausko bylą prieš Graikijos krepšinio klubą „Olympiakos“ 2009 metais. Konfliktas tarp profesionalaus krepšininko ir krepšinio klubo kilo po to, kai Arvydas Macijauskas, sportuodamas, patyrė sunkią traumą,

---

[4] PALIUKĖNAS Arnas (2012-01-12). Sportinės veiklos sutarties teisinė prigimtis. *Teisė* [interaktyvus]. https://www.zurnalai.vu.lt/teise/lt/article/download/120/88/95.

[5] 15min.lt (2011-05-17). *Smūgis „Lietuvos ryto“ klubui – Justas Sinica laimėjo milijoninį ieškinį* [interaktyvus]. https://www.15min.lt/24sek/naujiena/archyvas/smugis-lietuvos-ryto-klubui-justas-sinica-laimejo-milijonini-ieskini-872-151328.

o klubas nusprendė nutraukti sutartį, kuri turėjo galioti iki 2010 metų vasaros, dėl to, kad lietuvių krepšininko trauma buvo patirta savarankiškų treniruočių metu. Arbitražo teismas vienbalsiai priėmė sprendimą, kad krepšinio klubas neturi išmokėti 4,4 milijonų eurų atlyginimo. Toks sprendimas buvo galutinis ir neskundžiamas[6].

Šios dvi bylos parodo, kad profesionalūs krepšininkai retai kreipiasi į teismus dėl netinkamo sutarties nutraukimo traumos atveju. Tokio pobūdžio ginčų nagrinėjimai trunka ilgai, yra brangūs bei sudėtingi ir gali neigiamai paveikti sportininko karjerą. Byla tarp Arvydo Macijausko ir „Olympiakos" reikalavo didelių finansinių išteklių bei pasibaigė krepšininko pralaimėjimu. Nors ginčas tarp Justo Sinicos ir „Ryto" turėjo priešingą baigtį, tačiau dėl ginčo nagrinėjimo ilgumo ir viešumo krepšinio žaidėjo karjeros galimybėms bei reputacijai buvo daroma neigiama įtaka.

Svarbu įvertinti, kad individualiose sutartyse dažniausiai numatyta, kad klubas traumos atveju gali savavališkai nutraukti kontraktą be jokio įspėjimo. Tokios sutarties nuostatos suteikia krepšinio klubui pranašumą, nes krepšinio žaidėjui tenka našta įrodinėti, kad kontrakto nutraukimas buvo neteisėtas ir prieštaravo tam tikroms sutarties sąlygoms. Vertinant objektyviai, sportininkas yra silpnesnioji šalis negu pats klubas, nes nutraukus sutartį, žaidėją galima pakeisti kitu ir dėl to nenukenčia klubo statusas. Jei nutraukiama sutartis su profesionaliu žaidėju būtent dėl traumos, atsiranda padariniai, kad žaidėjas tam tikrą laiką negauna pajamų. Kitose pastraipose bus detaliau analizuojamas profesionalių krepšininkų teisių įgyvendinimas profesinių sąjungų ir asociacijų kontekste.

3.1. Profesinių sąjungų reikšmė sportininkų teisių apsaugai traumų atveju Lietuvoje

Profesinių sąjungų institutas savo esme yra skirtas darbuotojų interesams atstovauti, todėl jų egzistavimas sporto sektoriuje doktriniškai pagrindžia poreikį profesionalius sportininkus pripažinti darbo teisinių santykių subjektais. Darbo kodekso 179 str. 1 d. numato, jog profesinė sąjunga, gindama darbuotojų teises, vadovaujasi įstatymais, šiuo kodeksu ir savo įstatais. Profesinės sąjungos turi išimtines kolektyvinių derybų bei kolektyvinių sutarčių sudarymo teises, leidžiančias efektyviai veikti socialinės partnerystės lygmeniu.

Profesinė sąjunga, ginanti sportininkų teises ir teisėtus interesus Lietuvoje, yra Lietuvos sportininkų profesinė sąjunga (toliau – LSPS), galinti atstovauti sportininkus derybose su sporto klubais ar federacijomis, ginčų sprendimuose, susijusiuose su traumos patyrimu, atlyginimu ar darbo sutarties sąlygomis, stebėti Darbo kodekso, Sporto įstatymo bei kitų teisės aktų reikalavimų laikymąsi ir atlikti kitas sportininkų

---

[6] 15min.lt (2009-11-12). *Macijauskas pralaimėjo bylą „Olypmiacos" klubui* [interaktyvus]. https://www.15min.lt/24sek/naujiena/archyvas/macijauskas-pralaimejo-byla-olympiakos-klubui-872-67428.

teisinę padėtį saugančias funkcijas. LSPS turėtų aktyviai veikti, tačiau galima matyti jos pasyvumą – nors jos paskirtis yra užtikrinti sportininkų teises ir teisėtus interesus, dažnai jos vaidmuo apsiriboja konsultacijomis, rekomendacijomis arba patarimais bei pasyviu dalyvavimu arbitražuose ar teismo procesuose.

Vertinant anksčiau aptartas Justo Sinicos ir Arvydo Macijausko bylas – profesionalių krepšininkų teisinė padėtis buvo ginama tik advokatų ir tarptautinių arbitražų pagalba – šių bylų nagrinėjime, kai buvo sprendžiami sutarties nutraukimo, atlyginimo išmokėjimo ar kompensacijos gavimo traumų atveju klausimai, profesinė sąjunga nedalyvavo. Tačiau jeigu Lietuvoje LSPS veiktų aktyviau, būtų galimybė apsaugoti žaidėjus, kuriems traumos patyrimas reiškia kontrakto nutraukimą ir pajamų negavimą tam tikrą laiką, o kai kuriais atvejais – profesionalios karjeros pabaigą.

Be LSPS, krepšinio žaidėjų teises ir interesus gali ginti Lietuvos profesionalių krepšininkų asociacija (toliau – LPKA). Jos tikslas – krepšinio žaidėjų atstovavimas ir jų padėties gerinimas. Nors šis juridinis subjektas veikia ne ilgą laikotarpį, bet, kaip ir LSPS, jo vaidmuo yra pasyvus. Nėra oficialiai pateiktos informacijos apie tai, kad LPKA veikia aktyviai, išskyrus konsultacijų ar rekomendacijų teikimą.

Kyla LPKA ir LSPS, kaip formaliai egzistuojančių juridinių subjektų, pasyvaus įsitraukimo į profesionalių krepšininkų teisių bei interesų gynimą Lietuvos teisinėje sistemoje klausimas. Nepaisant to, kad nėra aiškios tokio LPKA ir LSPS pasyvumo priežastys, galima jas sieti su ribotais finansiniais ir organizaciniais ištekliais, viešumo trūkumu ar rizikos vengimu.

Taigi, LPKA ir LSPS turi teisinį subjektiškumą, tačiau jų įsitraukimas sprendžiant konfliktus yra minimalus. Pateikta informacija internete leidžia daryti išvadą, kad dėl įvairių priežasčių individualiuose ir kolektyviniuose ginčuose jos dažniausiai atlieka rekomendacinio ar konsultacinio pobūdžio funkcijas, taip nulemiant, kad profesionaliems krepšininkams tenka patiems aktyviai rūpintis savo teisių gynimu, o ir vertinant Lietuvos teismų praktiką galime pastebėti, kad profesionalūs krepšininkai dažniausiai nesikreipia į teismus traumų atvejais.

4. Profesionalaus krepšininko teisinė apsauga traumų atvejais: JAV ir Lietuvos palyginimas

Nagrinėjant Lietuvos teisinę sistemą profesionalių krepšininkų atveju ir sporto veiklos sutartis, galime įžvelgti, kad bendros vieningos sistemos nėra, o svarbiausių klausimų sprendimas paliekamas individualiam profesionalaus žaidėjo ir sporto klubo susitarimui. Tačiau analizuojant JAV teisinę sistemą, galime matyti, jog individualias sutartis sudarantys sportininkai kartu pasirašo ir kolektyvinę sutartį.

Nacionalinė krepšinio lyga (NBA) yra viena atletiškai sudėtingiausių sporto lygų profesionaliame krepšinyje. Tai rodo, jog, nepaisant aukšto sportinio meistriškumo ir pasiruošimo lygio bei pažangios medicinos sistemos, NBA žaidėjai susiduria nuolat

su traumomis. Jos gali paveikti ne tik žaidėjo karjerą, bet ir daryti įtaką jos pabaigai. Žaidėjo trauma daro poveikį ir visos komandos rezultatams. NBA turi vieningą vidinę veikimo sistemą, kuri siejama su kolektyvinėmis sutartimis. Kolektyvinėje sutartyje yra išskirtos papildomos garantijos krepšininkams, kurie patyrė tokią traumą, kuri sustabdo profesionalaus krepšininko karjerą.

Vertinant kolektyvinę sutartį, joje numatyta, kad karjerą baigiančios traumos ar ligos faktą nustato gydytojas, pasirinktas bendru NBA ir žaidėjų asociacijos sutarimu. Nustačius, kad žaidėjas dėl medicininės būklės nebegali profesionaliai žaisti NBA lygiu arba žaidimas jam sukeltų mediciniškai nepriimtiną riziką, toks žaidėjas laikomas patyrusiu karjerą baigiančią traumą. Tokiu atveju komanda, su kuria žaidėjas turi sutartį, įgyja teisę kreiptis į NBA, kad jo atlyginimas būtų išbrauktas iš komandos algų krepšelio. Svarbu tai, kad net ir gavus NBA leidimą išbraukti žaidėjo kontraktą iš algų krepšelio, pati komanda lieka finansiškai atsakinga už visą likusį žaidėjo kontrakto dydį. Ši išimtis suteikia tik apskaitinę naudą – ji leidžia atlaisvinti vietą algų krepšelyje, naudotis išimtimis ir pasirašyti su kitu žaidėju, tačiau realiai neatleidžia komandos nuo pareigos išmokėti garantuotas sutarties sumas. Algų krepšelio lengvata nepašalina finansinių įsipareigojimų, ji tik suteikia papildomą lankstumą. Pagal kolektyvinės sutarties taisykles, jeigu žaidėjas, kuriam buvo pripažinta karjerą baigianti trauma, reabilitacijos metu sustiprėja ir bet kuriame sezone NBA sužaidžia dvidešimt penkerias reguliariojo sezono, įkrintamųjų ar atkrintamųjų rungtynes, algų krepšelis privalomai sugrąžinamas. Tai reiškia, kad į tos komandos algų krepšelį vėl iš karto įtraukiamas žaidėjo atlyginimas už tą sezoną ir visus vėlesnius metus. Tačiau nepaisant šių finansinių garantijų, JAV modelis turi ir trūkumų – sukuriama didelė dokumentinė našta, ne tik klubui, bet ir žaidėjams. Visi teisiniai procesai yra griežtai reguliuojami kolektyvinės sutarties rėmuose, kurių teisinė galia bus analizuojama plačiau kitoje pastraipoje.

4.1. JAV kolektyvinės sutarties aspektai

Profesionalūs sportininkai ir klubai JAV sudaro standartines sutartis, pagal kurias sportininkas savo laisva valia tampa sporto klubo nuosavybe, kitaip tariant „gyva preke“.[7] JAV profesionalių krepšininkų teisinė padėtis traumų atveju skiriasi nuo Lietuvos krepšinio žaidėjų. Kolektyvinė sutartis nustato NBA krepšininkų įdarbinimo taisykles ir sąlygas bei klubų, NBA ir Nacionalinės krepšinio žaidėjų asociacijos (toliau – NBPA) teises ir pareigas. Šiuo metu galiojanti kolektyvinė sutartis, kuri buvo patvirtinta 2023 metų balandžio mėnesį ir įsigaliojo tų pačių metų liepos mėnesį, taikoma aukščiau nurodytiems subjektams iki 2029-2030 metų NBA sezono.

---

[7] PALIUKĖNAS, Arnas (2012-01-12). Sportinės veiklos sutarties teisinė prigimtis. *Teisė* [interaktyvus]. https://www.zurnalai.vu.lt/teise/lt/article/download/120/88/95.

Kolektyvinė sutartis įtvirtina sistemą, skirtą JAV krepšininkų sveikatos ir finansinei apsaugai užtikrinti. Ji garantuoja profesionaliems krepšinio žaidėjams teises, susijusias su medicinine priežiūra, kompensacija ar interesų gynybos būdais. Kolektyvinės sutarties turinys parodo NBA ir NBPA pareigą saugoti krepšininkų teisinį statusą. Siekiant tinkamai suprasti kolektyvinės sutarties daromą įtaką NBA krepšininkų teisinei padėčiai traumų atveju, galima išanalizuoti nuo 2023 metų galiojančios kolektyvinės sutarties turinį.

Kolektyvinėje sutartyje numatytos apsaugos nuo traumų pagrindas – pripažinimas, kad patirtos komandos treniruočių ar žaidimų metu traumos yra neišvengiama profesionalaus krepšinio dalis. Kolektyvinė sutartis numato atvejus, kai treniruodamasis ar varžydamasis žaidėjas patiria traumą ir turi teisę pretenduoti į visų pagrįstų medicininių ir gydymo išlaidų kompensaciją. Jei komandos gydytojas nustato, kad krepšinio žaidėjo sužalojimas trukdo žaidimui, o pastarasis atsirado dėl komandinės veiklos, krepšininkui privalo būti mokama visa žaidėjo bazinė kompensacija už likusį sezoną arba iki tol, kol krepšininkas gali vėl žaisti. Reikia paminėti ir tai, kad tais atvejais, kai NBA komanda atsisako krepšininko sezono viduryje, jis gali reikalauti visos kompensacijos už sezoną gavimo, jei toks sprendimas priimamas po sausio 10 dienos. Kolektyvinėje sutartyje nurodomos aplinkybės, kuriomis remiantis kompensacija gali būti suteikiama arba ne. Vertinimas atliekamas vadovaujantis sąžiningumo ir teisėtumo kriterijais – į kolektyvinę sutartį nėra įtrauktos tokios traumos, kurios būtų nesusijusios su krepšinio žaidimu, pavyzdžiui, atsiradusios dėl tyčinio savęs žalojimo ar piktnaudžiavimo sveikatai kenkiančiomis medžiagomis.

Svarbu pabrėžti, kad be sveikatos ir finansinės apsaugos, kolektyvinė sutartis įtvirtina atitinkamas procedūros eigos, NBA krepšininkui patyrus traumą, nuostatas. Jose numatoma, kad su sužalojimais susiję ginčai, nepaisant to, ar jie apima medicininę priežiūrą, kompensaciją ar gydymo režimo laikymąsi, turi būti sprendžiami nepriklausomo skundų nagrinėjimo arba arbitražinio proceso metu. Taip pat būtina paminėti ir komisiją, kuri kolektyvinėje sutartyje vadinama „Fitness-to-Play“. Ji padeda užtikrinti, kad tarp krepšinio žaidėjo ir NBA komandos kilusio ginčo nagrinėjime nebūtų pažeidžiamas nešališkumas. Ši komisija garantuoja, kad medicininės išvados dėl gyvybei pavojingų traumų būtų pagrįstos ir tinkamos, o nesusijusios su komandos interesų tenkinimu.

Taigi, šiuo metu galiojanti kolektyvinė sutartis apibrėžia NBA krepšinio žaidėjų teisinės padėties apsaugą traumų patyrimo atveju. Jos nuostatos užtikrina, kad traumos nekeltų pavojaus žaidėjo finansiniam stabilumui, ypač sutarties metais. Profesionalių krepšininkų sveikatos ir finansinė apsauga garantuoja, kad žaidėjai, susidūrę su staigiomis traumomis ar sunkiais sužalojimais, būtų ginami nuo finansinių sunkumų. Taip pat svarbu pabrėžti, kad kolektyvinė sutartis numato aiškias ribas, kurios padeda išlaikyti NBA krepšinio žaidėjo teisinio statuso apsaugos vientisumą. Tai leidžia krepšininkams ginčyti komandos priimtus sprendimus, kurie neigiamai veikia jų sveikatos ir finansinę apsaugą.

4.2. Traumos, jų poveikis profesionalaus krepšininko atletiškumui remiantis NBA lygos duomenimis

Anksčiau aptarta problematika dėl sportininkų socialinių garantijų, jiems patyrus traumas, įtvirtina poreikį labiau analizuoti sportinės traumos poveikį profesionalių sportininkų karjerai. Pavyzdžiui, 2025 metais atliktame moksliniame tyrime „Sporto analizė, skirta traumų poveikiui NBA pasirodymams įvertinti“, kurio autoriai Vangelis Sarlis, George Papageorgiou ir Chritos Tjortjis, buvo analizuojama, kaip NBA krepšininkus paveikia jų patirtos traumos bei kokios pasekmės kyla jų profesionaliai karjerai. Tyrimo duomenys parodė, jog: „Išsamiame tyrime mokslininkai taikė skirtingus metodus, kad įvertintų, kaip amžius, pareigos ir traumų istorija turi įtakos tiek rezultatams, tiek atlyginimams. Daugiau nei pusę NBA traumų sudaro būtent raumenų ir kaulų sužalojimai, todėl pažangi duomenų analizė tampa esminiu įrankiu, padedančiu krepšinio klubų vadovams apsaugoti krepšininkų sveikatą ir išvengti didelių nuostolių[8].“

Remiantis pateiktais NBA duomenimis, traumos beveik visuomet daro didelę įtaką krepšininko atletiškumui. Jei krepšinio žaidėjas pažeidžia tokias kūno vietas kaip kirkšnis, dubuo, keliai, čiurnos ar rankos, tai jo galėjimas judėti paveikiamas neigiamai. Tokio pobūdžio sužalojimai apriboja įvairių judesių atlikimo greitumą, kūno mobilumą bei kamuolio metimo techniką. Akivaizdžiai tai galima matyti po krepšininko sugrįžimo į žaidimą – pirmųjų rungtynių metu dauguma krepšinio žaidėjų turi prisitaikyti iš naujo. Po atitinkamo laikotarpio, tam tikra dalis krepšininkų geba žaisti, nesusidurdami su sveikatos problemomis, tačiau ne visais atvejais. Pavyzdžiui, kirkšnies ir dubens traumos pasižymi tuo, kad jos padaro neigiamą poveikį ilgesniam periodui, taip paveikdamos krepšinio žaidėjo kūno stabilumą, jo pusiausvyrą ar koordinaciją.

Sportinės traumos turi ne tik medicininių, bet ir reikšmingų teisinių pasekmių profesionalių krepšininkų karjerai. Analizuotas NBA tyrimas atskleidžia, jog traumos gali lemti sportininko darbingumo sumažėjimą, sutartinių įsipareigojimų neįvykdymą, o tai tiesiogiai yra susiję su socialinių garantijų taikymu ir jų apimtimi. Atsižvelgiant į tai, tampa akivaizdu, kad egzistuojantis teisinis reguliavimas turi būti orientuotas į efektyvesnę sportininkų apsaugą, aiškiai apibrėžiant darbdavių, sporto organizacijų ir valstybės atsakomybės ribas, siekiant užtikrinti sportininkų teisių apsaugą traumų atveju ir teisinių santykių stabilumą profesionalaus sporto srityje.

Apibendrinant galima teigti, kad traumų analizė daro didelį poveikį nagrinėjant medicininius ir teisinius klausimus, susijusius su krepšinio žaidėjų traumų patyrimu. Duomenimis pagrįstas atletiškumo vertinimas po traumos padeda ne tik apsaugoti

---

[8] SARLIS Vangelis, PAPAGEORGIOU George ir TJORTJIS Chritos (2025). Sports Analytics for Evaluating Injury Impact on NBA Performance [interaktyvus]. https://doi.org/10.3390/info16080699.

žaidėjų sveikatą ir karjerą, bet ir mažinti teisinių konfliktų riziką, užtikrinant aiškesnį ir skaidresnį sprendimų priėmimą profesionaliame sporte.

5. Lietuvos ir JAV teisinių sistemų palyginimas: kolektyvinio reguliavimo perspektyvos Lietuvoje

Kolektyvinės sutartys yra vienas iš efektyviausių mechanizmų, kuris padeda reguliuoti santykius tarp profesionalių krepšininkų ir klubų, ypač tais atvejais, kai šalių teisinės padėtys nėra vienodos. Tai galima ypatingai akcentuoti, kai kalbama apie krepšinio žaidėjų sveikatos ir finansinę apsaugą bei interesų gynybą patyrus traumą treniravimosi ar varžybų metu. Analizuojant 2023 metais įsigaliojusios kolektyvinės sutarties nuostatas, galima akivaizdžiai pastebėti skirtumus tarp JAV ir Lietuvos krepšininkų teisinės padėties, apimančius pastarųjų teisių ir pareigų turinį. Vertinant JAV įtvirtintą teisinį reguliavimą profesionalaus krepšinio atžvilgiu, Lietuvos teisinėje sistemoje galėtų būti užtikrinama, kad būtų siekiama tokio krepšinio žaidėjų teisinio statuso, kuris labiau atitiktų teisėtumo ir sąžiningumo kriterijus.

Vietoje individualių sutarčių, tinkamesnei profesionalių Lietuvos krepšininkų teisinės padėties apsaugai garantuoti galėtų būti sudaromos kolektyvinės sutartys. Jos, skirtingai nei individualios sutartys, nustato bendras ir aiškias taisykles, kurios gali būti taikomos visiems krepšinio žaidėjams, nepriklausomai nuo jų teisinio statuso. Pirmiausia, reikia atkreipti dėmesį į tai, kad, kaip jau buvo minėta anksčiau, kolektyvinė sutartis garantuoja konkrečiai apibrėžtas sveikatos ir finansinės apsaugos sąlygas visiems krepšininkams. Tai galima iliustruoti teisės į visapusišką traumų gydymą ar kompensacijos gavimą sužalojimo atveju pavyzdžiu. Kolektyvinė sutartis nustato, kad krepšinio žaidėjui, susižalojusiam treniravimosi ar varžymosi metu, suteikiamas ne tik reikalingas gydymas, bet ir teisė pretenduoti į visą savo bazinę kompensaciją už likusį sezoną arba iki tol, kol jis gali vėl žaisti. Toks kolektyvinėje sutartyje įtvirtintas modelis stiprina profesionalaus krepšininko finansinę ir sveikatos apsaugą, užkertant kelią situacijoms, kai traumos sukelia tam tikrų fizinių bei finansinių pasekmių. Lietuvos teisinėje sistemoje tai nėra nuosekliai išplėtota, todėl kolektyvinių sutarčių sudarinėjimas galėtų prisidėti prie krepšininkų statuso gerinimo bei socialinių garantijų suteikimo.

Kolektyvinė sutartis numato nepriklausomą ginčų sprendimo būdą, kai su trauma susijusios situacijos analizuojamos nepriklausomo skundų nagrinėjimo arba arbitražinio proceso metu. Tai užtikrina skaidrumą, efektyvumą ir profesionalių krepšininkų interesų apsaugą. Lietuvoje tokios sistemos trūkumas dažnai lemia ilgus teismo procesus, dažnu atveju profesionalūs krepšininkai nenori kreiptis į teismus, todėl kolektyvinė sutartis galėtų būti laikoma vienu iš pagrindinių krepšinio žaidėjų teisinės padėties gynybos būdų.

Išvados

Lietuvos teisinėje sistemoje profesionalus krepšininkas, patyręs traumą, lieka individualaus susitarimo su krepšinio klubu ribose. Tai parodo, kad Lietuvoje profesionalus krepšininkas dažnu atveju nesikreipia į teismus, nors jo teisės yra pažeidžiamos.

Lietuvoje krepšininkai veikia pagal individualios veiklos sutartį, o JAV yra įtvirtintas kolektyvinių sutarčių pagrindu paremto susitarimo dėl darbo modelis, kuris užtikrina socialines garantijas asmeniui, patyrusiam traumą, medicininiu ir finansiniu aspektais.

Pagrindinė teisinė spraga, vertinant sistemiškai, Lietuvoje yra ta, jog individualios sporto veiklos sutarties pasirašymas lemia tai, kad krepšininkai traumos atveju lieka be finansinio stabilumo, jeigu nebuvo susitarta dėl atitinkamų sąlygų traumos patyrimo kontekste. Lietuva galėtų į savo bendrąją teisinę sistemą įtraukti kolektyvines sutartis bei sportininką pripažinti darbuotoju, taip išvengiant teisinio neapibrėžtumo ir apsaugant sportininko teisinę padėtį.

Siekiant užtikrinti aukštesnį profesionalių krepšininkų socialinės apsaugos lygį, įstatymų leidėjas turėtų svarstyti profesionalių sportininkų teisinio reguliavimo tobulinimą, numatant jiems platesnes socialines garantijas, artimas darbuotojams taikomoms garantijoms.

Šaltiniai

Lietuvos teisės aktai:

Lietuvos Respublikos Konstitucija. Lietuvos Respublikos piliečių priimta 1992 m. spalio 25 d. referendume. Valstybės žinios, 1992, 33-1014.

Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas. 2000 m. liepos 18 d. Nr. VIII-1864. Valstybės žinios, 2000, 74-2262.

Lietuvos Respublikos darbo kodeksas. 2016 m. rugsėjo 14 d. Nr. XII-2603. TAR, 2016, 23709.

Lietuvos Respublikos sporto įstatymas. 1995 m. gruodžio 20 d. Nr. I-1151. Valstybės žinios, 1996, 9-215.

Lietuvos Respublikos sveikatos apsaugos ministro įsakymas dėl sunkių traumų klasifikacijos požymių 2001 m. liepos 18 d. Nr. 397 Vilnius. Neteko galios nuo 2014-05-01.

Teismų praktika:

Bosman v. Union Royale Belge des Societes de Football Association [ESTT] Nr. C-415/93. [1995-09-20] ECLI:EU:C:1995:293.

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2011 m. vasario 21 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-65/2011.

Kiti šaltiniai:

2023 NBA-NBPA Collective Bargaining Agreement [interaktyvus]. https://imgix.cosmicjs.com/25da5eb0-15eb-11ee-b5b3-fbd321202bdf-Final-2023-NBA-Collective-Bargaining-Agreement-6-28-23.pdf.

SARLIS Vangelis, PAPAGEORGIOU George ir TJORTJIS Chritos (2025). Sports Analytics for Evaluating Injury Impact on NBA Performance [interaktyvus]. https://doi.org/10.3390/info16080699.

PALIUKĖNAS Arnas (2012-01-12). Sportinės veiklos sutarties teisinė prigimtis. Teisė. [interaktyvus]. https://www.zurnalai.vu.lt/teise/lt/article/download/120/88/95

PETRYLAITĖ, Daiva, PETRYLAITĖ, Vida (2024). Darbo teisė visiems. Trečioji papildyta laida. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.

Lietuvių kalbos žodynas (2025). Vilnius: Lietuvių kalbos institutas [interaktyvus]. https://www.lietuviuzodynas.lt/terminai/Trauma.

15min.lt (2009-11-12). Macijauskas pralaimėjo bylą „Olypmiacos“ klubui [interaktyvus]. https://www.15min.lt/24sek/naujiena/archyvas/macijauskas-pralaimejo-byla-olympiakos-klubui-872-67428.

15min.lt (2011-05-17). Smūgis „Lietuvos ryto“ klubui – Justas Sinica laimėjo milijoninį ieškinį [interaktyvus]. https://www.15min.lt/24sek/naujiena/archyvas/smugis-lietuvos-ryto-klubui-justas-sinica-laimejo-milijonini-ieskini-872-151328.

Lpkl.lt Veiklos sritys [interaktyvus]. https://lpka.lt/veiklos-sritys/.

https://doi.org/10.15388/TMP.2026.19

Prostitucija XXI amžiuje: (tinkamo) reguliavimo modelio beieškant

Eva Armonaitytė, Rugilė Matulaitytė

Vilniaus universiteto Teisės fakulteto
3-o kurso studentės
Saulėtekio al. 9, I rūmai, 10222 Vilnius
El. paštas: eva.armonaityte@tf.stud.vu.lt; rugile.matulaityte@tf.stud.vu.lt

Mokslinio straipsnio akademinė kuratorė doc. dr. Ilona Michailovič
El. paštas: ilona.michailovic@tf.vu.lt

Anotacija. *Moksliniame darbe analizuojamas prostitucijos fenomenas kaip socialinis ir teisinis reiškinys XXI amžiuje. Darbe nagrinėjama prostitucijos samprata, įsitraukimą į šią veiklą lemiantys veiksniai bei valstybės teisinis atsakas į identifikuojamas prostitucijos priežastis. Taip pat aptariami skirtingi prostitucijos teisinio reguliavimo modeliai, vertinama jų taikymo praktika bei analizuojama esama prostitucijos teisinio reguliavimo situacija Lietuvoje.*

Pagrindiniai žodžiai: *Prostitucija, seksualinis darbas, teisinis reguliavimas, Šiaurės modelis, dekriminalizacija, baudžiamoji politika.*

Abstract. *This paper analyses the phenomenon of prostitution as a social and legal issue in the 21st century. It examines the concept of prostitution, the factors leading to involvement in this activity, and the state's legal response to the identified causes of prostitution. This paper also evaluates their practical application and analyses the current situation of prostitution regulation in Lithuania.*

Keywords: *Prostitution, sex work, legal regulation, Nordic model, decriminalisation, criminal policy.*

Įvadas

Prostitucija kaip socialinis reiškinys minima jau senovės civilizacijų šaltiniuose ir įvairiomis formomis egzistavo skirtingais istoriniais laikotarpiais[1], prostitucija

[1] BHAT, Rashid M (2022). A Historical Study of Prostitution. Journal of Media, Culture and Communication. 2(4).

Copyright © Eva Armonaitytė, Rugilė Matulaitytė, 2026. Published by Vilnius University Press.
This is an Open Access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License (CC BY), which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original author and source are credited.

taip pat dažnai įvardijama kaip viena seniausių profesijų[2], tačiau XXI amžiuje, valstybėms vis labiau orientuojantis į individualių asmenų interesų apsaugą, stiprėjant žmogaus teisių diskursui bei formuojantis modernioms socialinės politikos kryptims, prostitucijos fenomenas vis dažniau vertinamas kritiškai ir laikomas sunkiai suderinamu su šiuolaikinėmis vertybėmis. Nors tarptautiniu mastu vyrauja gana vieningas požiūris, kad prekyba žmonėmis ir priverstinė prostitucija, suprantama kaip seksualinių paslaugų teikimas esant prievartai, grasinimams, apgaulei ar kitoms kontrolės formoms, yra neabejotinai neleistinos ir žmogaus teises pažeidžiančios praktikos, tačiau savanoriškos prostitucijos – t.y. seksualinių paslaugų teikimo, kai asmuo veikia laisva valia ir be tiesioginės prievartos - vertinimas iki šiol kelia diskusijų ir išlieka aktualus. Ties savanoriškos prostitucijos klausimu išsiskiria nuomonės dėl prostitucijos, kaip reiškinio, priežasčių, jo šaknų: vieni akcentuoja individualų asmens pasirinkimą ir ekonominius motyvus, kiti – struktūrinę lyčių nelygybę, socialinę atskirtį. Šių skirtingų požiūrių sankirtoje formuojasi ir nevienodi prostitucijos teisinio reguliavimo modeliai. Valstybės taiko draudimo, reguliavimo, dekriminalizacijos ar vadinamąjį Šiaurės modelį, kurių kiekvienas grindžiamas skirtingomis moralinėmis, teisinėmis ir socialinėms prielaidomis. Lietuvos kontekste ši teisinė diskusija dėl prostitucijos taip pat nėra nauja – 2019 metais seime buvo teikiamas įstatymo projektas[3], kuriuo siekta implementuoti Šiaurės modelį, sekant Švedijos pavyzdžiu, tačiau šis projektas buvo atmestas. Tai rodo, kad valstybė vis dar ieško tinkamiausio būdo spręsti prostitucijos problemą ir nėra pasiektas politinis ar socialinis konsensusas dėl pasirinktos krypties. Šio darbo tikslas – išanalizuoti prostitucijos reiškinį ir skirtingus jo teisinio reguliavimo modelius bei įvertinti, kuris iš jų galėtų būti laikomas tinkamiausiu atsižvelgiant į šiuolaikinės visuomenės poreikius ir Lietuvos teisinį bei socialinį kontekstą. Siekiant įgyvendinti iškeltą tikslą, darbe keliami šie uždaviniai: išanalizuoti prostitucijos sampratą, aptarti įsitraukimo į prostituciją priežastis ir su šiuo reiškiniu susijusius socialinius veiksnius; išnagrinėti skirtingus požiūrius į prostitucija, išanalizuoti pagrindinius prostitucijos teisinio reguliavimo modelius ir jų taikymo praktiką skirtingose valstybėse; įvertinti galiojantį prostitucijos teisinį reguliavimą Lietuvoje, jo tinkamumą ir esamą situaciją šioje srityje. Šiame darbe bus taikomi literatūros analizės, istorinis, lyginamasis, sisteminės analizės ir statistinių duomenų analizės metodai.

---

[2] MATTSON, Greggor (2015). The modern career of 'the oldest profession' and the social embeddedness of metaphors. American Journal of Cultural Sociology, 3(2), 191-223.

[3] LIETUVOS RESPUBLIKOS SEIMAS (2019-10-29). *Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso papildymo 147[3] straipsniu įstatymo projektas Nr.XIIIP-4099.*

1. Prostitucijos sampratos problematika ir socialinis kontekstas

1.1. Prostitucijos samprata ir formos

Terminas „prostitucija“ vartojamas atlygintinų seksualinių paslaugų teikimo praktikoms apibrėžti, tačiau vieningas ir visuotinai priimtinas prostitucijos reiškinio apibrėžimas dar nėra susiformavęs[4]. Mokslinėje doktrinoje nėra skiriama pakankamai dėmesio siekiant tikslingai nurodyti kokios seksualinės paslaugos yra laikomos prostitucija, nes seksualinės paslaugos pasižymi plačiu spektru veiklų,

Iliustruojant socialinių kontekstų įvairovę, kuriuose gali pasireikšti prostitucija, išskiriamos dvi prostitucijos pasireiškimo formos: tiesioginė ir netiesioginė. Šis skirstymas grindžiamas prielaida, kad tiesioginės prostitucijos formose pirminis sąveikos tikslas yra lytinis aktas, ir tokios paslaugos dažniau suvokiamos, kaip prostitucija. Tiesioginės prostitucijos formos - gatvės prostitucija, viešnamiai, eskortas, privati prostitucija, „langų“ ar „durų“ viešnamiai, klubai ir barai, viešbučių prostitucija ir t.t. Tuo tarpu netiesioginės prostitucijos atvejais pagrindinį vaidmenį atlieka įvairios papildomos paslaugos, kurios gali neįtraukti lytinio akto, tokios paslaugos rečiau suvokiamos, kaip prostitucija. Netiesioginės prostitucijos formos - pilvo šokėjos, striptizo šokėjos, masažo salonai ir kitos.[5] Prostitucijos pasireiškimo formų įvairovė ir kintamumas dar kartą patvirtina šio reiškinio kontekstinį sąlygotumą ir dinamišką pobūdį.

Nors prostitucija pasireiškia įvairiomis formomis, šiame darbe apsiribojama tiesioginės savanoriškos moterų prostitucijos analize. Šiuo atveju savanoriška prostitucija suprantama kaip pilnametės moters savarankiškai priimtas sprendimas teikti seksualines paslaugas už atlygį, nedalyvaujant tretiesiems asmenims. Toks tyrimo objekto susiaurinimas pasirinktas todėl, kad būtent ši prostitucijos forma kelia daugiausia diskusijų dėl jos pobūdžio ir teisinio reguliavimo. Iki šiol nėra sutariama, ar prostitucija turėtų būti vertinama kaip moters autonomijos išraiška, ar kaip išnaudojimo forma, todėl nėra ir vieningo požiūrio į jos reguliavimą.

1.2. Įsitraukimo į prostituciją priežastys, pasekmės ir veiksniai, trukdantys pasitraukti iš prostitucijos

Siekiant pagrįstai įvertinti prostituciją kaip socialinį reiškinį, būtina suprasti ir individualius bei socialinius procesus, lemiančius asmenų sprendimus ir patirtis. Įsitraukimo į prostituciją priežastys yra daugialypės ir glaudžiai susijusios su asmens

---

[4] ACUS, Arūnas (2001). Marginalinės grupės tapsmas (sociologiniai prostitucijos tyrinėjimai). *Sociologija. Mintis ir veiksmas,* 8 (3-4), p. 57.

[5] HARCOURT, Christine and DONOVAN, Basil (2005). The many faces of sex work. *Sexually transmitted infections*, 81(3), p. 201.

gyvenimo patirtimis. Galimi veiksniai apima socialines aplinkybes, patirtas traumas ar artimų žmonių įtaka, kurios lemia didesnį asmens pažeidžiamumą ir pastūmėja priimti sprendimą užsiimti prostitucija[6].

Seksualinių paslaugų teikėjai susiduria su įvairiomis grėsmėmis, įskaitant fizinį ir seksualinį smurtą bei rizikingą seksualinį elgesį[7]. Psichikos sveikatos sutrikimai tarp sekso paslaugų teikėjų yra itin paplitę. Taip pat jie neretai susiduria su kliūtimis siekdami gauti tinkamas sveikatos priežiūros paslaugas. Ši grupė dažniau nei kitų profesijų atstovai susiduria su diskriminacija, fiksuojamas gydytojų, policijos pareigūnų neadekvatus elgesys lemia asmenų žemą motyvaciją kreiptis pagalbos[8].

Mokslinėje literatūros apžvalgoje išsamiai identifikuojamos kliūtys, trukdančios asmenims pasitraukti iš prostitucijos: destruktyvus elgesys, priklausomybė nuo psichoaktyviųjų medžiagų, psichikos sveikatos sutrikimai, vaikystėje patirtos traumos, žema savivertė, gėdos ir kaltės jausmai, bei nepakankama informacija apie pagalbos paslaugas. Taip pat ribota socialine parama, konfliktiški šeimos ryšiai, priklausomybė nuo sutenerių ar narkotikų prekeivių bei socialinė izoliacija. Papildomai, visuomeninio lygmens veiksniai, tokie kaip stigma ir diskriminacija, apsunkina galimybes atsitraukti iš sekso industrijos.

2. Prostitucijos teisinio reguliavimo modeliai ir jų analizė

Teisinis tam tikrų socialinių reiškinių reguliavimas kartais panašus į medicininių ligų gydymo procesą: siekiant pašalinti nepageidaujamus simptomus, pirmiausia identifikuojamos jų priežastys, o tik tuomet parenkamos tinkamos gydymo priemonės. Teisėkūra, analogiškai, veikia tikslingai ir remiasi tam tikra socialinės "ligos" diagnoze: aptikus konkretų reiškinį, vertinama jo kilmė, priežastys, pobūdis, pavojingumas ir atitinkamai pasirenkamas reguliavimo modelis. Prostitucijos atveju ši „diagnozė" nėra vienalytė. Mokslinėje literatūroje išskiriami trys pagrindiniai požiūriai į prostitucijos prigimtį ir jos atsiradimo priežastis: prostitucija kaip deviacinio elgesio forma, kaip lyčių priespaudos modelis ir kaip specifinė darbo rūšis. Šie skirtingi požiūriai lemia ir skirtingas teisines reakcijas į šį reiškinį: draudimas/kriminalizavimas, draudimas apsiriboja ties klientu (Šiaurės modelis) ir prostitucija reguliuojama lyg

---

6 SIPAVIČIENĖ, Audra; ERENTAITĖ, Rasa; GOROVIČIŪTĖ, Daina et al. (2004). *Prekyba moterimis Lietuvoje: problemos, sprendimai, žvilgsnis iš vidaus.* Vilnius: Tarptautinė migracijos organizacija, Socialinių tyrimų institutas, p. 41.

7 MARTÍN-ROMO, Laura; SANMARTÍN, Francisco J.; VELASCO, Judith (2023). Invisible and stigmatized: A systematic review of mental health and risk factors among sex workers. *Acta Psychiatrica Scandinavica*, 148(3), p. 257.

8 MA, Polly HX; CHAN, Zenobia CY; LOKE, Alice Yuen (2017). The socio-ecological model approach to understanding barriers and facilitators to the accessing of health services by sex workers: a systematic review. *AIDS and Behavior,* 21(8), p. 2412.

tam tikra darbo forma. Pažymėtina, kad išskirtina ir ketvirta teisinio reguliavimo forma – nereguliavimas, prostitucija nėra draudžiama, bet tuo pačiu ir nėra reguliuojama. Atsižvelgiant į minėtą reguliavimo įvairovę, šiame skyriuje bus analizuojami šių modelių veikimo principai, jų privalumai ir trūkumai, taip pat praktinio taikymo patirtis, siekiant įvertinti, kuris iš jų galėtų būti laikytinas tinkamiausiu teisinio reguliavimo modeliu.

2.1. Draudimas

Draudimo modelis pasireiškia atsakomybės taikymu prostitucija besiverčiančiam asmeniui bei prostitucijos paslaugomis atlygintinai besinaudojančiam asmeniui. Sistemos, kurios kriminalizuoja prostituciją, šį reiškinį traktuoja kaip nusikaltimą, griaunantį visuomenės moralę ir etiką. Kai kurios iš jų yra tolerantiškesnės prostituciją vykdančioms moterims ir daugiausia dėmesio skiria suteneriams. Kitos valstybės vertina prostituciją kaip socialinę ligą, o prostitutes – kaip „nusikaltėles", „moralinius idiotus" ir "socialinius parazitus". Teisės aktuose daroma prielaida, kad valstybė turi pareigą saugoti ir užtikrinti žmonių moralę šalyje.[9] Šio modelio atstovės prostituciją laiko esančią deviacinio elgesio forma, šią veiklą vykdanti moteris vertinama kaip pagrindinis problemos šaltinis. Šis požiūris grindžiamas nuostata, jog prostitucijos egzistavimą lemia ne socialines, ekonominės ar struktūrinės aplinkybės, bet pačios moters „amoralumas". Ši samprata neigia moters kaip aukos teoriją, laikoma, jog ji pati atsakinga už reiškinio atsiradimą. Tad draudimo modelio logika tokia, kad jeigu prostitucijos paslaugų teikimas yra uždraudžiamas ir valstybė nustato teisinę atsakomybę už tokios veiklos vykdymą, bausmės grėsmė turėtų atgrasyti nuo šių paslaugų teikimo pačią moterį – patį "problemos šaltinį". Tokiu būdu tikimasi, kad išnykus pasiūlai, savaime sumažės ir paklausa, o pats reiškinys ilgainiui išnyks. Tačiau prostitucijos uždraudimas nereiškia, kad ji išnyksta – veikiau ji mažesniu ar didesniu mastu persikelia į pogrindį.[10] Taigi prostitucijos reiškinys, nepaisant draudimų, egzistuoja toliau – sukeliant aibe kitų problemų, kurios tik dar labiau apsunkina reiškinio išnykimą moters iniciatyva, apsunkinama moterų galimybė pasitraukti iš šios veiklos.

Veikiant pogrindyje, moterys nebegali saugiai kreiptis pagalbos, pranešti apie smurtą ar išnaudojimą, nes baiminasi pačios būti nubaustos. Tai išplečia klientų ir sutenerių galios ribas: žinodami, kad prostitucija yra neteisėta, jie gali elgtis agresyviau, o moterys lieka be jokios realios apsaugos. Taip pat, pasak feminizmo atstovų, moterys niekada nebuvo savarankiškos ir laisvos pasirinkdamos tokį gyvenimą. Egzistavo priežastys, kurios įstūmė jas į prostitucijos glėbį. Tai – skurdas, žemas išsilavinimas,

---

[9] PAJUMETS, Marion (sud.) (2004). Prostitution – a social problem? The views on prostitution's nature, causes and effects in the Baltic states and north-western Russia. Tallinn. p. 17.

[10] ALBERT, Rocio; GOMEZ, Fernando; GUTIERREZ FRANCO, Yanna (2007). Regulating Prostitution: A Comparative Law and Economics Approach. Documento de Trabajo 2007-30. p. 15.

prievarta, gyvenimo įgūdžių ir bendrųjų gebėjimų stoka, nedarbas ir pan.[11] Todėl prostitucijos draudimas negali jų atgrasyti – jei jų neatgraso pats darbas, pasižymintis nuolatiniu žmogaus orumo žeminimu ir smurtu, teisinės sankcijos situacijos nepagerina. Priešingai, jos dar labiau apriboja moterų pasirinkimus, gilina socialinę atskirtį ir užrakina moteris užburtame rate: blogėjanti padėtis stumia jas į prostituciją, o draudimas šią padėtį dar labiau pablogina, nes sudaro dar mažiau galimybių išeiti. Taigi reiškinys neišnyksta – jis tampa tik slaptesnis, pavojingesnis, labiau nekontroliuojamas, o moters situacija nuosekliai blogėja.

2.2. Reguliavimas

Reguliavimo modelis pasireiškia prostitucijos įteisinimu, vidinės tvarkos reglamentavimu – nustatomos konkrečios prostitučių darbo sąlygos, jų veiklos kontrolės mechanizmai bei klientų elgesio taisyklės. Pavyzdžiui, Vokietijoje 2002 metais priimtas prostitucijos įstatymas[12], kuriuo prostitucija buvo įteisinta kaip legali profesija ir prarado amoralios veiklos statusą, viešnamių savininkai gavo verslininkų statusą ir teisę samdyti moteris pagal darbo sutartis. Sekso pramonės darbuotojos įsipareigojo mokėti mokesčius, o mainais gavo teisę į socialinę apsaugą: pensiją, sveikatos draudimą, bedarbio pašalpą[13]. 2017 metais Vokietijoje priimtas prostitučių apsaugos įstatymą[14], kuris siekė padaryti seksualinių paslaugų teikimą saugesniu: įtvirtinta privaloma prostitučių registracija, licencijavimo reikalavimai prostitucijos verslams, privalomos sveikatos konsultacijos bei prezervatyvų naudojimo pareiga. Valstybėse, kuriose prostitucija teisiškai reguliuojama, prostitucija suvokiama kaip neišvengiama socialinė realybė, kuri turi būti reguliuojama siekiant sumažinti neigiamas pasekmes ir užtikrinti žmonių saugumą bei teises. Į prostituciją žvelgiama kaip į "neišvengiamą blogį"[15]: pripažįstama, kad tai pavojinga veikla, bet tuo pačiu pripažįstama, jog prostitucija yra seniausias pasaulio verslas, jog ji visada egzistavo ir visada egzistuos. Todėl sureguliuojant siekiama kontroliuoti užkrėčiamąsias ligas, smurtą, užpuolimus ir kitus socialinius nukrypimus[16]. Taigi siekiama užtikrinti bent minimalų saugumo ir teisinės apsaugos lygį iš esmės nesaugioje veiklos srityje, pripažįstama, kad jos visiš-

---

[11] PRUSKUS, Valdas (2010). Prostitucijos fenomenas. Gatvės prostitucija Lietuvoje: raiška, sklaida ir kontrolė. Monografija. Vilnius: Vilniaus pedagoginio universiteto leidykla. p. 39-40.

[12] Vokietijos Prostitucijos įstatymas (Vok. Prostitutionsgesetz), 2002 m.

[13] Diena.lt, Įteisinta prostitucija Vokietijos plaštakėms nepadėjo. 2012 m. vasario 6 d. [interaktyvus] https://diena.lt/dienrastis/pasaulis/iteisinta-prostitucija-vokietijos-plastakems-nepadejo-406198

[14] Vokietijos Prostitučių apsaugos įstatymas (Vok. Prostituiertenschutzgesetz) 2017 m.

[15] PRUSKUS, Valdas (2010). Prostitucijos fenomenas. Gatvės prostitucija Lietuvoje: raiška, sklaida ir kontrolė. Monografija. Vilnius: Vilniaus pedagoginio universiteto leidykla. p. 296.

[16] JOULAEI, Hassan; ZARE, Nooshin; KHORSANDIAN, Mohammadali ir kt. (2021). Legalization, Decriminalization or Criminalization; Could We Introduce a Global Prescription for Prostitution (Sex Work) ?. Int J High Risk Behav Addict, 10(3). p. 4.

kas išnykimas nėra realistiškas, tad tokiu būdu bent iš dalies suteikiamos tam tikros garantijos.

2.3. Dekriminalizacija / nereguliavimas

Dekriminalizacijos/nereguliavimo modelis pasižymi teisės neutralumu savanoriškos prostitucijos atžvilgiu. Pagal šį modelį, prostitucija nėra nei draudžiama, nei specialiai reguliuojama teisės aktais – ji egzistuoja už formalaus teisinio reguliavimo ribų. Šio darbo autorių nuomone, toks valstybės požiūris reiškia, kad prostitucija suvokiama ne kaip teisinio reguliavimo objektas, o veikiau kaip socialinis ar moralinis reiškinys, panašiai kaip tam tikri asmeniniai santykiai (pvz., draugystės santykiai), kurių teisė paprastai nedetalizuoja. Daroma prielaida, kad prostitucija yra dviejų asmenų tarpusavio susitarimas, kuriam nereikalinga valstybės intervencija.[17] Dekriminalizacijos modelis tam tikrais aspektais yra artimas reguliavimo modeliui, kadangi abu siekia vieningų tikslų. Abiem atvejais siekiama nestigmatizuoti prostitucija besiverčiančių asmenų. Šiuo atveju moteris nėra baudžiama, todėl gali kreiptis pagalbos į valstybės institucijas, nėra stumiama į pogrindį ir gali integruotis kaip visavertė, dirbanti visuomenės narė.[18] Tai iš esmės skiriasi nuo draudimo modelio, kuriame kriminalizacija dažnai lemia tai, kad asmenys vengia kreiptis pagalbos dėl baimės būti nubaustiems, o pati prostitucija virsta "šešėlinė", nelegali, pavojinga veikla.[19] Nors ir legalizacijos, ir dekriminalizacijos modelis siekia tapačių, pagirtinų tikslų, tačiau dekriminalizacijos atveju prostitucija nėra teisiškai sureguliuota. Nors siekiama apsaugoti prostitucijoje dalyvaujančius asmenis nuo baudžiamosios atsakomybės ir stigmatizacijos, kartu nepripažįstamas šios veiklos specifinis ir pavojingas pobūdis. Draudimo modelyje prostitucija pripažįstama kaip socialiai žalinga, pavojinga veikla ir ją siekiama panaikinti. Kadangi valstybė ją uždraudžia, suformuojama fikcija, jog prostitucija turėtų neegzistuoti. Šiuo atveju šios veiklos teisinis sureguliavimas suvokiamas kaip nereikalingas, nes pati veikla eliminuojama. Reguliavimo modelyje taip pat pripažįstamas pavojingas prostitucijos pobūdis, tačiau kartu atsisakoma fikcijos, kad ši veikla gali būti visiškai panaikinta. Prostitucija vertinama kaip neišvengiamas socialinis reiškinys, todėl, siekiant sumažinti su ja susijusias rizikas, ji teisiškai sureguliuojama ir sukuriami tam tikri valstybės apsaugos bei kontrolės mechanizmai. Tuo tarpu dekriminalizacijos modelis atsisako tiek draudimo, tiek teisinio reguliavimo. Tokiu būdu, kaip buvo minima anksčiau, prostitucija egzsistuoja tokiu pačiu ly-

---

[17] HUMAN RIGHTS WATCH (2019). Why Sex Work Should Be Decriminalized: Questions and Answers.

[18] COX, K'reisa J. (2021). Vocation or Victimization: An Analysis of Legal Models Adressing Prostitution. Honors Projects 126. Seattle: Seattle Pacific University. p. 22.

[19] HUMAN RIGHTS WATCH (2019). Why Sex Work Should Be Decriminalized: Questions and Answers.

gmeniu kaip eiliniai socialiniai santykiai, į kuriuos teisė nesikiša. Tačiau prostitucija, realistiškai, vargu, ar gali būti prilyginama dviejų žmonių susitarimui: prostitucijos santykiai dažnai pasižymi nelygiaverte šalių padėtimi, ekonominiu priklausomumu, padidinta smurto, išnaudojimo bei sveikatos rizika.[20] Ignoruojant šiuos pavojus ir paliekant veiklą visiškai nereguliuojamą, valstybė atsisako vykdyti apsauginę funkciją. Taigi, nors dekriminalizacijos modelio privalumas yra prostitucijoje dalyvaujančių asmenų nebaudimas ir galimybė jiems naudotis valstybės teikiama pagalba, jo trūkumas – nepripažįstamas šios veiklos pavojingumas ir struktūrinė nelygybė.

2.4. Šiaurės modelis

Šis reguliavimo modelis savo pavadinimą įgijo dėl to, kad pirmą kartą buvo įtvirtintas Šiaurės Europos valstybėse. Jo ištakos siejamos su Švedija, kuri 1999m. įdiegė naują požiūrį į prostitucijos teisinį reguliavimą – baudžiamoji atsakomybė buvo nukreipta ne į prostitucijos paslaugas teikiantį asmenį, o išimtinai į prostitucijos paslaugų pirkėją. Vėliau šiuo modeliu pasekė ir kitos Šiaurės šalys – Norvegija, Isalndija[21] ir kitos. Šiaurės modelis siekia subalansuoti prostitucijoje dalyvaujančių asmenų apsaugą ir prostitucijos kaip socialinio reiškinio mažinimą bei ilgalaikį panaikinimą. Prostitucijos paslaugų teikiančios moters nebaudimas leidžia periimti tam tikrus legalizacijos ir dekriminalizacijos modelių privalumus – sumažinama socialinė stigmatizacija, sudaromos prielaidos kreiptis pagalbos į teisėsaugos ir socialines institucijas bei išvengiama prostitutės stūmimo į dar labiau pažeidžiamą padėtį, sudaroma galimybę lengviau palikti šią veiklą. Tuo pačiu metu, kriminalizuojant prostitucijos paslaugų pirkimą, siekiama atgrasyti potencialius klientus nuo naudojimosi šiomis paslaugomis. Tokiu būdu yra stabdoma sekso paslaugų paklausa, o ne pasiūla, kovojama su vyrų prievarta prieš moteris. Prostitutės laikomos aukomis, o prostitucija – smurto prieš moteris forma, jos panaikinimas laikomas valstybės moraliniu įsipareigojimu.[22]

3. Prostitucijos teisinis reguliavimas ir padėtis Lietuvoje

Siekiant suvokti Lietuvoje esantį prostitucijos reguliavimo modelį, svarbu išanalizuoti prostitucijos teisinį reguliavimą Lietuvoje. Todėl šiame skyriuje bus nagrinėjamas prostitucijos teisinis reguliavimas administracinės ir baudžiamosios teisės aspektu.

---

[20] AMNESTY INTERNATIONAL (2016). Sex Workers at Risk: A Research Summary on Human Rights Abuses Against Sex Workers. London: Amnesty International. p. 9.

[21] KIGSTON, Sarah, THOMAS, Terry (2019). *No model in practice: a 'Nordic model' to respond to prostitution?* Crime, Law and Social Change, 71, 423-439. p. 424.

[22] Lietuvos respublikos seimo kanceliarijos informacijos ir komunikacijos departamento tyrimų skyrius (2018). *Šiaurės šalių (Švedijos) kovos su prostitucija modelio teisinis reglamentavimas.* Analitinė apžvalga 18/73. Vilnius: Lietuvos Respublikos Seimas.

3.1. Prostitucijos teisinis reguliavimas Lietuvoje

Šiuo metu Lietuvoje prostitucija teisiškai reguliuojama dvejais įstatymais – ANK ir Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas (toliau – BK)[23]. Tačiau šie teisės aktai prostitucijos fenomeną reguliuoja skirtingai. ANK numato administracinę atsakomybę asmenims, kurie teikia prostitucijos paslaugas ar jomis naudojasi. Tuo tarpu BK prostitucijos sąvoka matoma šiek tiek kitame kontekste – ji gali būti minima kaip atskiro nusikaltimo sudėties viena iš alternatyvių formų, pasireiškiančių prekyboje žmonėmis, arba kaip būtinasis nusikalstamos veikos sudėties požymis, tokiose veikose kaip įtraukimas į prostituciją ar pelnymasis iš jos.

Vertimasis prostitucija ir naudojimasis prostitucijos paslaugomis yra laikoma administraciniu nusižengimu, už kurį yra numatyta administracinė atsakomybė. Tai įtvirtina ANK 487 str., kurio 1 d. nurodyta, jog šis teisės pažeidimas užtraukia baudą nuo devyniasdešimt iki vieno šimto keturiasdešimt eurų, o pakartotinis toks pažeidimas – nuo vieno šimto keturiasdešimt eurų iki trijų šimtų eurų. Matyti, jog vyrauja piniginio pobūdžio sankcijos, tačiau minėto straipsnio 3 d. yra nurodyta ir kita alternatyva – gali būti taikomos administracinio poveikio priemonės, kaip įpareigojimas dalyvauti alkoholizmo ir narkomanijos prevencijos, ankstyvosios intervencijos, sveikatos priežiūros, resocializacijos, bendravimo su vaikais tobulinimo, smurtinio elgesio keitimo ar kitose programose (kursuose). Istoriškai lyginant šį teisinį reguliavimą su anksčiau Lietuvoje galiojusiu ATPK, galima pastebėti skirtumų. ATPK 1821 str. (1985-04-01 suvestinė redakcija) numatė administracinę atsakomybę – įspėjimą arba baudą iki vieno šimto rublių – už vertimąsi prostitucija, tačiau naudojimasis prostitucijos paslaugomis normos dispozicijoje nebuvo įtvirtintas. Atlygintinis naudojimasis prostitucijos paslaugomis į ATPK buvo įtrauktas 2005 m. birželio mėn. 6 d. įstatymo pakeitimu. Šio straipsnio sankcijoje (2005-06-16 – 2005-09-26) nurodyta piniginė bauda, o už pakartotinį pažeidimą numatytas administracinis areštas iki trisdešimties parų. Dar vienas aspektas – ATPK nebuvo įtrauktos administracinio poveikio priemonės, o tai leidžia daryti prielaidą, jog įstatymų leidėjas neteikė prioriteto individualiai prevencijai.

Kalbant apie prostitucijos ir baudžiamosios teisės santykį, minėta, jog prostitucijos sąvoka įtraukta į prekybos žmonėmis, pelnymasis iš prostitucijos ir įtraukimas į prostituciją, sudėtis. Prekybos žmonėmis nusikaltimas BK įtvirtintas 147 str. (2025-10-18 – 2025-12-31 suvestinė redakcija), o prostitucija yra vienas iš šio nusikaltimo atlikimo alternatyvių būdų. Pirminėje BK redakcijoje (2003-07-04 suvestinė redakcija) prostitucijos sąvoka į prekybos žmonėmis nusikaltimo sudėtį nebuvo įtraukta. Labai dažnai prekybos žmonėmis norma siejasi su asmens įtraukimu į prostituciją,

[23] Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas. 2000 m. rugsėjo 26 d. Nr. VIII-1968. *Valstybės žinios*, 2000, 89-2741.

nes, vertinant Lietuvos teismų praktiką, 90 proc. prekybos žmonėmis atvejų siejami su moterų ir merginų prekyba įtraukimo į prostituciją tikslais.

Kiti prostitucijos pasireiškimo būdai baudžiamosios teisės kontekste įtvirtinti BK 307 (Pelnymasis iš kito asmens prostitucijos) ir 308 (Įtraukimas į prostituciją) straipsniuose. Šių straipsnių pavadinimai jau suponuoja, jog BK baudžia ne patį asmenį, kuris verčiasi prostitucija, o asmenį, kuris siekia tam tikros materialinės naudos iš kito žmogaus prostitucijos bei įtraukia asmenį į šią veiklą. Vertinant BK 307 ir 308 straipsnių pasikeitimus, lyginant su pirmine BK redakcija (2003-07-04 suvestinė redakcija), taip pat galima įžvelgti skirtumų. Dabartinis BK (2025-10-18 – 2025-12-31 suvestinė redakcija) išplėtė nusikalstamų veikų sudėtis ir sugriežtino baudžiamąją atsakomybę. BK 307 straipsnio (Pelnymasis iš kito asmens prostitucijos) 1 dalyje už gautas pajamas iš kitos asmens prostitucijos ir sąvadavimą, šalia baudos, laisvės apribojimo ir arešto bausmių, laisvės atėmimo bausmė pailginta nuo ketverių iki penkerių metų. Taip pat matyti, jog šis straipsnis papildytas dar viena dalimi, kurioje numatyta laisvės atėmimo bausmė nuo vienerių iki septynerių metų už vadovavimą prostitucijai.

Toliau analizuojant minėtų BK redakcijų skirtumus, reikia aptarti ir BK 308 straipsnį (įtraukimas į prostituciją). Dabar BK (2025-10-18 – 2025-12-31 suvestinė redakcija) už asmens įtraukimą į prostituciją numato tokias bausmes: bauda, laisvės apribojimas, areštas ir laisvės atėmimas iki penkerių metų. Ankstesnėje redakcijoje už šią nusikalstamą veiką laisvės atėmimas buvo trumpesnis – iki trejų metų. Pabrėžtina ir tai, jog pirminė BK redakcija, skirtingai nei dabartinė, minėtuose straipsniuose nenumatė baudžiamosios atsakomybės už šias nusikalstamas veikas juridiniam asmeniui.

Apibendrinant viską galima daryti išvadą, jog įstatymų leidėjas teikia vis daugiau dėmesio prostitucijos teisiniam reguliavimui, papildant BK ir ANK straipsnius naujomis dalimis bei griežtinant atsakomybę už veiklas, susijusias su prostituciją.

3.2. Prostitucijos teisės pažeidimų statistikos duomenų analizė

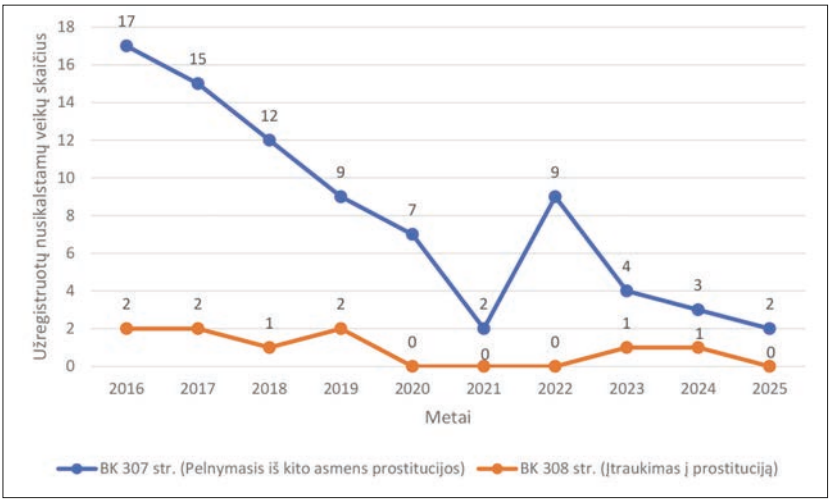
Toliau plėtojant prostitucijos teisinio reguliavimo temą, būtų reikšminga aptarti statistinius duomenis.

Remiantis Informatikos ir ryšių departamento prie Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministerijos pateiktais registro duomenimis nuo 2016 iki 2025 metų, pagal BK 307 str. (pelnymasis iš kito asmens prostitucijos) išviso buvo užregistruota aštuoniasdešimt nusikalstamų veikų[24] (žiūrėti 1 pav.). Didžiausias užregistruotų atvejų skaičius nustatytas 2016 m. – 17, o mažiausias 2021 ir 2025 m. (po 2 atvejus). Iš užregistruotų

[24] Informatikos ir ryšių departamentas prie Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministerijos (2025). *Nusikalstamų veikų žinybinio registro (atviri duomenys) paslaugos. Nusikalstamumo duomenų rinkiniai* [interaktyvus]. https://www.ird.lt/lt/as.

nusikalstamų veikų pagal Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 220 str.[25], 2016 m. prokuroro kaltinamuoju aktu į teismą nebuvo perduota nei viena byla (iš 17 užregistruotų veikų), 2017 m. perduotos 7 bylos, 2018 m. – 14, 2019 m. – 5, 2020 m. – 12, 2021 m. – 4, 2022 m. – 6, 2023 m. – 5, 2024 m. – 2, o 2025 m. – 3 bylos (žiūrėti 1 pav.).

Tuo tarpu pagal BK 308 str. (Įtraukimas į prostituciją) aptariamu laikotarpiu iš viso užregistruotos 9 nusikalstamos veikos. Prokuroro kaltinamuoju aktu į teismą buvo perduotos 3 bylos – 2 bylos perduotos 2017 m., o 1 byla – 2019 m.

1 paveikslas. Užregistruotos nusikalstamos veikos pagal BK 307 ir 308 straipsnius 2016-2025 metais

Šaltinis: Sudaryta autoriaus, remiantis: Informatikos ir ryšių departamentas prie Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministerijos nusikalstamų veikų žinybinio registro (atviri duomenys) duomenimis. Prieiga per internetą: https://www.ird.lt/lt/.

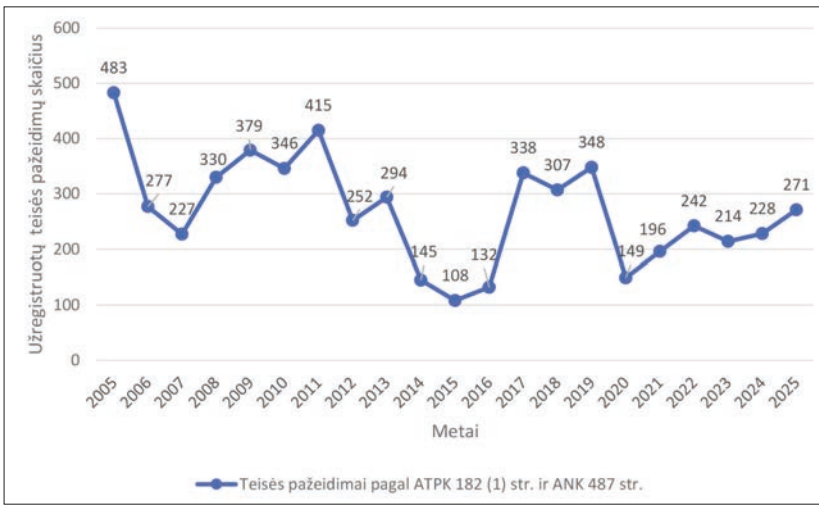
Remiantis 2024 metų kovos su prekyba žmonėmis padėties Lietuvos Respublikoje apžvalga[26], 2024 metais buvo pradėti trys ikiteisminiai tyrimai dėl prekybos žmonėmis seksualiniam išnaudojimui pagal BK 147 str. Lyginant su 2023 metų ikiteisminių

[25] Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas. 2002 m. kovo 14 d. Nr. IX-785. *Valstybės žinios*, 2002, 37-1341.

[26] Lietuvos Respublikos Seimo kontrolierių įstaiga (2025-07-30). Dėl 2024 metų kovos su prekyba žmonėmis situacijos Lietuvos Respublikoje apžvalgos, 3D-203.

tyrimų duomenis, prekybos žmonėmis seksualiniam išnaudojimui ir nusikalstamoms veikoms vykdyti pradėtų ikiteisminių tyrimų skaičiai aptariamą laikotarpį buvo vienodi (po 3 ikiteisminius tyrimus per metus). Vis dėlto 2024 m. ikiteisminiuose tyrimuose nukentėjusiuoju pagal BK 147 straipsnį buvo pripažintas vienas asmuo (moteris).

Kalbant apie administracinę atsakomybę už vertimąsi prostitucija ir (ar) už šios paslaugos pirkimą bus apžvelgiami duomenys nuo 2005 iki 2017 m. pagal tuo metu galiojusį ATPK 1821 str. ir nuo 2017 iki 2025 m. pagal galiojančio ANK 487 str. Remiantis Kovos su prekyba žmonėmis ir išnaudojimu centro skelbiamais duomenimis, apžvelgiamu laikotarpiu atsakomybėn patrauktų asmenų skaičius yra svyruojantis (žiūrėti 2 pav.)[27]. Pagal ATPK 1821 str. 2005 m. buvo nubausti 483 asmenys prostitucijoje (12 nepilnamečių) ir 3 klientai. Tai yra didžiausias skaičius aptariamu laikotarpiu. 2009 m. – nubausta 379 asmenų prostitucijoje (6 nepilnamečiai) ir 17 klientų, 2012 m. – 252 asmenų prostitucijoje (2 nepilnamečiai) ir 20 klientų, 2015 m. – 108 asmenys (mažiausias skaičius aptariamu laikotarpiu), 2019 m. – 348, 2020 m. – 149, o 2025 m. skaičius vėl pakilo iki 271 asmenų.

2 paveikslas. Teisės pažeidimai pagal ATPK 182(1) ir ANK 487 straipsnius 2005–2025 m.

Šaltinis: Sudaryta autoriaus, remiantis: Kovos su prekyba žmonėmis ir išnaudojimu centro ir Lietuvos Policijos departamento pateikti statistiniai duomenys. Prieiga per internetą: https://anti-trafficking.lt/prostitucija/.

---

[27] Kovos su prekyba žmonėmis ir išnaudojimu centras (2017). *Teisiniai aspektai. Prostitucija* [interaktyvus]. https://anti-trafficking.lt/prostitucija/.

Taigi apibendrinus analizuotus statistinius duomenis matyti, jog laikui bėgant mažėja užregistruojamų teisės pažeidimų prostitucijos srityje. Formaliai vertinant, galima teigti, jog tokia mažėjimo tendencija reiškia tinkamą prostitucijos teisinį reguliavimą Lietuvoje. Tačiau būtina atkreipti dėmesį, kad prostitucijos kaip nusikalstamoms veikoms bei administraciniams nusižengimams būdingas aukštas latentiškumo lygis, todėl oficiali statistika nebūtinai atspindi realų šios veiklos mąstą ir turimi duomenys turi būti vertinami kompleksiškai.

Išvados

Prostitucija laikytina daugialypiu socialiniu reiškiniu, kuris dažniausiai apibrėžiamas kaip seksualinių paslaugų teikimas už atlygį, tačiau neturi visuotinai priimto apibrėžimo. Į prostituciją įsitraukiama dėl įvairių socialinių, ekonominių ir psichologinių priežasčių, o pasitraukimą iš jos dažnai apsunkina individualūs bei aplinkiniai, struktūriniai veiksniai, įskaitant priklausomybes, traumas, ribotas darbo galimybes ir stigma.

Teisėje išskiriami 4 pagrindiniai prostitucijos teisinio reguliavimo modeliai. Pirma, tai draudimas – atsakomybė taikoma prostitucija besiverčiančiam asmeniui bei prostitucijos paslaugomis atlygintinai besinaudojančiam asmeniui. Pirmasis modelis kritikuojamas dėl jo neveiksmingumo, nerealistiškumo jo iškeltam tikslui pasiekti – panaikinti prostitucijos reiškinį. Antra, tai reguliavimas – prostitucija yra įteisinama, teisiškai sureguliuojama jos vidinė tvarka. Antrasis modelis atsisako fikcijos, kad prostitucija gali būti panaikinta ir siekia sumažinti šios profesijos keliamas rizikas ją sureguliuojant. Trečia, tai – dekriminalizacija/nereguliavimas – tai situacija, kai prostitucija nėra draudžiama, bet taip pat nėra sureguliuota, šio modelio kritika – atsisakant draudimo ir reguliavimo, paneigiamas prostitucijos kaip veiklos pavojingumas, nesuteikiama apsauga. Ir ketvirta, tai Šiaurės modelis – prostitucijos paslaugas teikianti moteris nėra baudžiama, baudžiamas išimtinai tik klientas.

Lietuvos Respublikos teisinis reguliavimas numato baudžiamąją atsakomybę už įtraukimą į prostituciją ir pelnymąsi iš prostitucijos. Tai reiškia, jog yra baudžiami tie subjektai, kurie organizuoja ir išnaudoja kitus asmenis, siekdami tam tikros naudos. Tuo tarpu asmenys, kurie verčiasi prostitucija ar perka šias paslaugas, yra traukiami administracinėn atsakomybėn. Įstatymų leidėjas teikia nemažai dėmesio tokiam teisiniam reguliavimui papildydamas BK ir ANK straipsnius naujomis dalimis bei griežtindamas atsakomybę už veiklas, susijusias su prostitucija. Nors toks atsakomybės griežtinimas, remiantis statistiniais duomenimis, mažina šių teisės pažeidimų skaičių, tačiau kompleksiškumas ir aukštas latentiškumas neatspindi realios prostitucijos padėties Lietuvoje. Todėl veiksmingiausio ir tinkamiausio prostitucijos teisinio reguliavimo mechanizmas turi būti kontroliuojamas ne tik teisėkūros būdu, bet ir skiriant daugiau dėmesio šio fenomeno socialinėms problemoms spręsti.

Šaltinių sąrašas

Teisės aktai

Lietuvos Respublikos administracinių nusižengimų kodeksas, 2017 m. sausio 1 d. Nr. XII-1869. Valstybės žinios, 2017, 11216.

Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas. 2000 m. rugsėjo 26 d. Nr. VIII-1968. Valstybės žinios, 2000, 89-2741.

Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas. 2002 m. kovo 14 d. Nr. IX-785. Valstybės žinios, 2002, 37-1341.

Vokietijos Prostitucijos įstatymas (Vok. Prostitutionsgesetz), 2002 m. Prieiga per internetą: https://www.gesetze-im-internet.de/prostg/

Vokietijos Prostitučių apsaugos įstatymas (Vok. Prostituiertenschutzgesetz) 2017 m. Priega per internetą: https://www.gesetze-im-internet.de/prostschg/

Lietuvos Respublikos administracinių teisės pažeidimų kodeksas. 1984 m. gruodžio 13 d. Nr. X-4449. Vyriausybės žinios, 1985, Nr. 1-1.

Specialioji literatūra

ACUS, Arūnas (2001). Marginalinės grupės tapsmas (sociologiniai prostitucijos tyrinėjimai). Sociologija. Mintis ir veiksmas, 8(3-4), 56-67.

ALBERT, Rocio; GOMEZ, Fernando; GUTIERREZ FRANCO, Yanna (2007). Regulating Prostitution: A Comparative Law and Economics Approach. Documento de Trabajo 2007-30.[interaktyvus].https://www.researchgate.net/publication/277259566_Regulating_prostitution_a_comparative_law_and_economics_approach

AMNESTY INTERNATIONAL (2016). Sex Workers at Risk: A Research Summary on Human Rights Abuses Against Sex Workers. London: Amnesty International

BHAT, Rashid M (2022). A Historical Study of Prostitution. Journal of Media, Culture and Communication. 2(4).

BREUIL, Brenda Carina Oude; SIEGEL, Dina; VAN REENEN, Piet et al. (2011). Human trafficking revisited: legal, enforcement and ethnographic narratives on sex trafficking to Western Europe. Trends in Organized Crime, 14(1), 30-46.

COX, K'reisa J. (2021). Vocation or Victimization: An Analysis of Legal Models Adressing Prostitution. Honors Projects 126. Seattle: Seattle Pacific University.

DAVIDSON, Julia O'Connell (2002). The rights and wrongs of prostitution. Hypatia, 17 (2), 84-98.

DIGIDIKI, Vasileia and BAKA, Aphrodite (2017). Attitudes towards prostitution: Do belief in a just world and previous experience as a client of prostitution matter. Hellenic Journal of Psychology, 14(3), 260-279.

GERASSI, Lara. (2015). A heated debate: Theoretical perspectives of sexual exploitation and sex work. Journal of sociology and social welfare, 42(4), 79-100.

HARCOURT, Christine and DONOVAN, Basil (2005). The many faces of sex work. Sexually transmitted infections, 81(3), 201-206.

HUMAN RIGHTS WATCH (2019). Why Sex Work Should Be Decriminalized: Questions and Answers. [interaktyvus]. https://www.hrw.org/news/2019/08/07/why-sex-work-should-be-decriminalized

JOULAEI, Hassan; ZARE, Nooshin; KHORSANDIAN, Mohammadali ir kt. (2021). Legalization, Decriminalization or Criminalization; Could We Introduce a Global Prescription for Prostitution (Sex Work) ?. Int J High Risk Behav Addict, 10(3). [interaktyvus]. https://www.researchgate.net/publication/353691342_Legalization_Decriminalization_or_Criminalization_Could_We_Introduce_a_Global_Prescription_for_Prostitution

KIGSTON, Sarah, THOMAS, Terry (2019). No model in practice: a 'Nordic model' to respond to prostitution? Crime, Law and Social Change, 71, 423-439

MA, Polly HX; CHAN, Zenobia CY; LOKE, Alice Yuen (2017). The socio-ecological model approach to understanding barriers and facilitators to the accessing of health services by sex workers: a systematic review. AIDS and Behavior, 21(8), 2412-2438.

MARTÍN-ROMO, Laura; SANMARTÍN, Francisco J.; VELASCO, Judith (2023). Invisible and stigmatized: A systematic review of mental health and risk factors among sex workers. Acta Psychiatrica Scandinavica, 148(3), 255-264.

MATTSON, Greggor (2015). The modern career of 'the oldest profession' and the social embeddedness of metaphors. American Journal of Cultural Sociology, 3(2), 191-223.

MILIVOJEVIC, Sanja and PICKERING, Sharon (2009). Sex trafficking: international context and response. Devon,UK: Willan.

OUTSHOORN, Joyce (2005). The political debates on prostitution and trafficking of women. Social politics: International studies in gender, state and society, 12(1), 141-155.

PAJUMETS, Marion (sud.) (2004). Prostitution – a social problem? The views on prostitution's nature, causes and effects in the Baltic states and north-western Russia. Tallinn.

PRUSKUS, Valdas (2010). Prostitucijos fenomenas. Gatvės prostitucija Lietuvoje: raiška, sklaida ir kontrolė. Monografija. Vilnius: Vilniaus pedagoginio universiteto leidykla.

SCOTT, John (2011). Governing prostitution: Differentiating the bad from the bad. Current Issues in Criminal Justice, 23(1), 53-72.

SIPAVIČIENĖ, Audra; ERENTAITĖ, Rasa; GOROVIČIŪTĖ, Daina et al. (2004). Prekyba moterimis Lietuvoje: problemos, sprendimai, žvilgsnis iš vidaus. Vilnius: Tarptautinė migracijos organizacija, Socialinių tyrimų institutas.

TIEFENBRUN, Susan. (2002). The saga of Susannah: A U. S. remedy for sex trafficking in women: The Victims of Trafficking and Violence Protection Act of 2000. Utah Law Review, 107(1), 107–175.

WEITZER, Ronald (2013). Researching sex work in the twenty-first century. Contemporary Sociology, 45(5), 713-722.

WEITZER, Ronald (2009). Sociology of sex work. Annual review of Sociology, 35(1), 213-234.

Kiti šaltiniai

Lietuvos Respublikos Seimo kontrolierių įstaiga (2025-07-30). Dėl 2024 metų kovos su prekyba žmonėmis situacijos Lietuvos Respublikoje apžvalgos, 3D-203.

ĮTEISINTA PROSTITUCIJA VOKIETIJOS PLAŠTAKĖMS NEPADĖJO (2012-02-06) diena.lt [interaktyvus]. https://diena.lt/dienrastis/pasaulis/iteisinta-prostitucija-vokietijos-plastakems-nepadejo-406198

Informatikos ir ryšių departamentas prie Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministerijos (2025). Nusikalstamų veikų žinybinio registro (atviri duomenys) paslaugos. Nusikalstamumo duomenų rinkiniai [interaktyvus]. https://www.ird.lt/lt/tvarkomu-valdomu-registru-ir-informaciniu-sistemu-paslaugos/nusikalstamu-veiku-zinybinio-registro-nvzr-atviri-duomenys-paslaugos/nusikalstamumo-duomenu-rinkiniai/dimension.BK?BK%5B%5D=BK307&BK%5B%5D=BK307-3D&DT%5B%5D=2025-12&DT%5B%5D=2024-12&cols=DT

Kovos su prekyba žmonėmis ir išnaudojimu centras (2017). Teisiniai aspektai. Prostitucija [interaktyvus]. https://anti-trafficking.lt/prostitucija/

LIETUVOS RESPUBLIKOS SEIMAS (2019-10-29). Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso papildymo 1473 straipsniu įstatymo projektas Nr.XIIIP-4099. Prieiga per internetą: https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAP/35ed1860fa4c11e985ccb0561410d874

LIETUVOS RESPUBLIKOS SEIMO KANCELIARIJOS INFORMACIJOS IR KOMUNIKACIJOS DEPARTAMENTO TYRIMŲ SKYRIUS (2018). Šiaurės šalių (Švedijos) kovos su prostitucija modelio teisinis reglamentavimas. Analitinė apžvalga 18/73. Vilnius: Lietuvos Respublikos Seimas.

SANTRAUKA

Šiame darbe yra aptariamas prostitucijos ir „seksualinio darbo" sąvokų neapibrėžtumas bei įvairios jų formos. Aptariamos įsitraukimo į prostituciją priežastys, kurios yra įvairios: tai įvairių socialinių, ekonominių bei psichologinių aplinkybių sąveikos rezultatas. O kliūtys pasitraukti iš šios veiklos, tokios kaip priklausomybės, traumos, ribota socialinė parama, stigma ir menkos įsidarbinimo galimybės, padidina fizinę, psichologinę ir socialinę riziką. Darbe pabrėžiama, kad prostitucija gali būti vertinama skirtingai: kaip deviacinis elgesys, struktūrinės lyčių priespaudos išraiška arba kaip teisėta profesija, o skirtingi požiūriai lemia priešingus vertinimus ir teisinio reguliavimo strategijas. Išskiriami šie pagrindiniai prostitucijos teisinio reguliavimo modeliai: draudimas, reguliavimas, dekriminalizacija/nereguliavimas bei Šiaurės modelis. Aptariama šių modelių samprata, jų privalumai bei trūkumai. Be kita ko nagrinėjamas ir prostitucijos teisinis reguliavimas Lietuvoje, kuris pasireiškia baudžiamosios ir administracinės atsakomybės taikymu asmenims, užsiimantiems prostitucijos veikla. Analizuojami įstatymų leidėjo atliekami teisės aktų papildymai ir vertinami valstybės institucijų ir nevyriausybinių organizacijų pateikiami prostitucijos teisės pažeidimų statistiniai duomenys.

SUMMARY

This paper discusses the ambiguity of the concepts of prostitution and "sex work" and their various forms. It examines the reasons for entering prostitution, which are diverse and result from the interaction of social, economic and psychological factors. The obstacles to leaving this activity, such as addictions, trauma, limited social support, stigma, and scarce employment opportunities, increase physical, psychological and social risks. The paper emphasizes that prostitution can be perceived in different ways: as deviant behavior, as an expression of structural gender oppression or as a legitimate profession and that these differing perspectives lead to opposing evaluations and regulatory strategies. The main legal regulatory models for prostitution are identified: prohibition, regulation, decriminalization/non-regulation, and the Nordic model, with their concepts, advantages and disadvantages discussed. Additionally, the legal regulation of prostitution in Lithuania is examined, as manifested through the application of criminal and administrative liability to persons involved in prostitution-related activities. The study analyses legislative amendments made by the legislator and evaluates statistical data on prostitution-related law violations provided by state institutions and non-governmental organizations.

https://doi.org/10.15388/TMP.2026.20

Psichologijos ir teisės sankirta: kaip teisėjų kognityviniai šališkumai veikia sprendimus?

Snieguolė Kurpytė, Ugnė Liubamirskaitė

Vilniaus universiteto Teisės fakulteto
Civilinių ginčų šakos 4-o kurso studentės
Saulėtekio al. 9, I rūmai, 10222 Vilnius
El. Paštas: snieguole.kurpyte@tf.stud.vu.lt, ugne.liubamirskaite@tf.stud.vu.lt

Mokslinio straipsnio akademinis kuratorius asist. prof. dr. Victor Terekhov
El. paštas: victor.terekhov@tf.vu.lt

Anotacija: *Straipsnio tikslas yra aptarti teisės ir psichologijos sąveiką bei pagrindinius kognityvinius šališkumus, kurie daro įtaką teisėjų priimamiems sprendimams. Straipsnyje analizuojami pagrindiniai kognityviniai šališkumai, pasitaikantys teisėjo veikloje, kartu aptariant išorinius ir vidinius veiksnius, kurie lemia šių kognityvinių šališkumų atsiradimą. Nagrinėjama Lietuvos ir užsienio valstybių praktika šioje srityje bei straipsnyje pateikiami pasiūlymai, kaip būtų galima mažinti kognityvinių šališkumų įtaką teisėjų sprendimų priėmimo procese.*

Pagrindiniai žodžiai: *kognityvinis šališkumas, teisė, psichologija, teismo sprendimas.*

Annotation: *The aim of the article is to examine the interaction between law and psychology, with particular emphasis on the main cognitive biases that influence judicial decision-making. The article provides a systematic analysis of the most common cognitive biases encountered in judicial practice, while also discussing the external and internal factors that contribute to the emergence and manifestation of these biases. Furthermore, the article reviews Lithuanian and foreign legal practice in this field and presents reasoned proposals for measures aimed at reducing the impact of cognitive biases on the judicial decision-making process.*

Keywords: *cognitive bias, law, psychology, judicial decisions.*

Įvadas

Temos aktualumas. Šiuolaikinėje teisės teorijoje ir praktikoje vis daugiau dėmesio skiriama ne tik formaliam teisės normų taikymui, bet ir psichologiniams veiksniams,

Copyright © Snieguolė Kurpytė, Ugnė Liubamirskaitė, 2026. Published by Vilnius University Press.
This is an Open Access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License (CC BY), which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original author and source are credited.

galintiems daryti įtaką teismo sprendimams. Ypač aktuali yra teisės ir psichologijos sąveika teisėjų veikloje, kur sprendimų nešališkumas, objektyvumas ir racionalumas laikomi esminėmis teisingumo vykdymo prielaidomis. Nors teisėjas įsivaizduojamas kaip nešališkas teisės taikytojas, psichologiniai tyrimai atskleidžia, kad net ir aukštos kvalifikacijos teisėjai neišvengia kognityvinių šališkumų. Ši problema aktuali tiek Lietuvos, tiek užsienio teisinei sistemai, nes visuomenės pasitikėjimas teismais tiesiogiai priklauso nuo sprendimų pagrįstumo ir teisėtumo, o kognityviniai šališkumai gali iškreipti sprendimų priėmimo procesą.

Šio darbo tikslas - išanalizuoti ir aptarti pagrindinius kognityvinius šališkumus, vidinius ir išorinius veiksnius lemiančius jų atsiradimą ir prevencijos galimybes Lietuvoje.

Darbo uždaviniai: 1) Išanalizuoti pagrindinius kognityvinius šališkumus, kurie veikia teisėjų priimamus sprendimus; 2) Išskirti pagrindinius vidinius ir išorinius veiksnius, lemiančius kognityvinių šališkumų atsiradimą; 3) Išanalizuoti Lietuvoje bei užsienyje taikomą praktiką, siekiant mažinti kognityvinių šališkumų įtaką bei pateikti pasiūlymus.

Tyrimo metodai: 1) Lingvistinis metodas naudotas atskleidžiant sąvokas, jas išaiškinant; 2) Analizės metodas pasitelktas nagrinėjant kognityvinių šališkumų teorines koncepcijas ir jų raišką teisėjų veikloje; 3) Sisteminis metodas naudotas siekiant atskleisti ryšį tarp psichologinių veiksnių ir teisinių sprendimų priėmimo proceso. Lyginamasis metodas taikytas analizuojant Lietuvos ir užsienio valstybių praktiką bei mokslinius tyrimus.

Svarbiausi šaltiniai: psichologijos mokslininkų darbai, analizuojantys kognityvinių šališkumų sampratą, rūšis bei teismų praktika, leidžianti įvertinti šių šališkumų reikšmę realiame teisinių sprendimų priėmimo procese.

1. Kognityvinių šališkumų samprata

1.1. Kognityviniai šališkumai ir sprendimų priėmimas

Ilgą laikotarpį buvo laikomasi tradicinio požiūrio, jog žmonės elgiasi kaip racionalūs subjektai, kurie priima greitus sprendimus, padedančius susidoroti tiek su kasdieniais iššūkiais, tiek su sudėtingesnėmis problemomis. 20 a. viduryje imta gilintis į žmogaus mąstymo ypatumus ir pastebėta, jog žmogus linkęs priimti sprendimus riboto racionalumo sąlygomis[1]. „Riboto racionalumo" teorijos pradininkas Herbert A. Simonas pastebėjo, jog žmogus turėdamas ribotus informacijos apdorojimo, laiko resursus, priimdamas sprendimus nemato visų galimų alternatyvų, todėl ieško tokio

[1] BLANCO, Fernando (2017). Cognitive Bias. *Encyclopedia of Animal Cognition and Behavior* [interaktyvus]. https://doi.org/10.1007/978-3-319-47829-6_1244-1.

sprendimo, kuris yra „pakankamai geras“ ir atitinka bent minimalius kriterijus[2]. Nors autorius šią teoriją plėtojo ekonomikos mokslo srityje, ji suteikė pagrindą kognityvinei psichologijai, padedant geriau suprasti kas skatina žmones pasirinkti sprendimus, kurie yra praktiški ir pakankamai veiksmingi, nors ne visada patys geriausi.

Vėlesni mokslininkai Amos Tversky ir Daniel Kahneman įvedė terminą „kognityvinis šališkumas.” Pastebėjo, jog žmonės dažnai nėra linkę vadovautis formaliomis tikimybių skaičiavimo taisyklėmis ir sprendimus priima remdamiesi euristiniais principais, kurie supaprastina, sutrumpina sprendimų priėmimo eigą, tačiau neretai veda prie kognityvinių šališkumų, tai yra nekokybiškų ir klaidingų įžvalgų[3]. Mokslininkai išskiria nemažai kognityvinių šališkumų, kurie daro poveikį informacijos rinkimui, apdorojimai ir galutinio sprendimo priėmimui. Dažnai žmonės linkę vadovautis patvirtinimo šališkumu (confirming bias), tai polinkis suteikti pirmenybę informacijai, kuri atitinka išankstinius įsitikinimus ar vertybes, atmetant tai, kas yra prieštaringa. Šis kognityvinis šališkumas skatina žmones informaciją interpretuoti taip, kad ji atitiktų jau esamą suvokimą, iškreipiant realybę ir ignoruojant kitas alternatyvas. Kitas kognityvinis šališkumas, kurį mokslininkai išskiria yra inkaravimo efektas (anchoring effect). Šis šališkumas atsiranda tada, kai asmenys pernelyg pasikliauja pirmąja gauta informacija, o vėlesnė atrodo nereikšminga priimant sprendimus. Perdėto pasitikėjimo šališkumas (overconfidence bias) būdingas asmenims, kurie yra linkę pervertinti savo žinių ar informacijos lygį, todėl sprendimus priima rizikuodami. Dar vienas kognityvinis šališkumas prieinamumo euristika (availability heuristic). Ši mąstymo klaida pasireiškia tuo, jog asmenys priimdami sprendimus remiasi lengvai prieinama informacija, ypač neseniai įvykusiais ar įsiminusiais įvykiais, o mažiau pastebima, tačiau nemažiau svarbią informaciją igoruoja[4].

1.2. Kognityviniai šališkumai teisėjo veikloje

Aptarus pagrindinius kognityvinius šališkumus ir jų poveikį žmogaus sprendimų priėmimui, tikslinga šią problematiką panagrinėti konkrečiame profesiniame kontekste. Viena iš profesinių sričių, kurioje sprendimų kokybė ir objektyvumas yra ypač svarbūs yra teisėjų veikla.

Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas yra pažymėjęs, jog teisėjas vykdydamas teisingumą, turi būti nešališkas, nepriklausomas ir remtis tik Konstitucija ir įsta-

---

[2] GUSTAVO, Baros (2010). Herbert A. Simon and the concept of rationality: Boundaries and procedures. *Brazilian Journal of Political Economy*, 3(30), 455-472.

[3] KAHNEMAN, Daniel ir TVERSKY, Amos (1974). Judgment under uncertainty: Heuristics and Biases. *Science*, 185(4157), 1124-1131.

[4] RAFFIDEWA, Tom (2025). Common Cognitive Biases and Their Impact on Decision-Making. *Journal of Psychology and Psychotherapy*, 15(1), 1-2 [interaktyvus]. https://www.longdom.org/open-access/common-cognitive-biases-and-their-impact-on-decisionmaking.pdf.

tymu. Jis privalo veikti taip, kad nebūtų pažeidžiami teisingumo principai. Teisėjas privalo nepasiduoti valdžios institucijų ar pareigūnų, visuomeninių organizacijų ar atskirų piliečių įtakai. Teisėjo elgesys turi būti nepriekaištingas. Tokie reikalavimai teisėjui yra būtini, nes jie padeda užtikrinti žmogaus teisę į teisminę gynybą. Šių reikalavimų laikymasis garantuoja deramą teisingumo vykdymą[5]. Tad teismo sprendimas dažnai suprantamas kaip nešališkas ir racionalumu grįstas procesas, kuriam negali daryti įtakos jokie išoriniai veiksniai. Tačiau net ir labai atsparus išorės įtakai teisėjai, gali būti veikiami vidinių, psichologinių veiksnių. Jungtinių Amerikos Valstijų Aukščiausiojo Teismo teisėjas Benjaminas Cardozo rašė, jog giliai sąmonėje neišvengiamai slypi jėgos: simpatijos ir antipatijos, emocijų, įpročių ir įsitikinimų rinkinys, kuris teisme veikia žmogų, nesvarbu ar jis būtų ieškovas, atsakovas ar teisėjas[6].

Anksčiau minėtas patvirtinimo šališkumas gali turėti įtakos teisėjams, kai šie vertina teismui pateiktus įrodymus. Teisėjai linkę teikti pirmenybę įrodymams, kurie patvirtina jų išankstines hipotezes[7]. Keletas tyrimų atskleidė patvirtinimo šališkumo įtaką baudžiamajame procese, jo poveikį sprendimų priėmimui teismo posėdžio metu. Nors teisėjai privalo objektyviai išklausyti ir įvertinti teismui pateiktus įrodymus, įskaitant teismo ekspertų, pareigūnų, gynėjų ar kitų proceso dalyvių pateikiamą informaciją, visgi teisėjai vertina taip, kad ji patvirtintų jų išankstines nuostatas dėl kaltinamojo kaltės, kartu ignoruodami įrodymus, galinčius paneigti tokias prielaidas[8]. Inkaravimo efektas neretai daro įtaką teisėjų sprendimams civilinėse bylose dėl žalos atlyginimo, kuo didesnis ieškovo reikalavimas teisme, tuo didesnis priteistos žalos atlyginimas. Pastebima, kad nustatytos žalos ribos gali veikti kaip atskaitos taškas, tačiau nesumažinant priteisiamos žalos dydį, o priešingai, ją net padidinant.[9] Perdėto pasitikėjimo savimi šališkumas lemia tai, kad teisėjai pervertina savo sprendimų teisingumą ir objektyvumą, nors formaliai yra apmokyti būti nešališki. Dėl ilgametės sėkmės, patirties ir autoriteto, teisėjai įgyja nepagrįstą pasitikėjimą savo sprendimais bei tvirtą įsitikinimą, kad jų sprendimai yra teisingi ir galutiniai[10]. Prieinamumo euristika pasireiškia tuo, jog teisėjai gali priimti sprendimus pagal tai, kaip tam ti-

---

5 Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1999 m. gruodžio 21 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 109-3192.

6 CARDOZO, Benjamin (1921). *The Nature of the Judicial Process*. New Haven: Yale University Press.

7 PERR, Eyal ir GAMLIEL Eyal (2013). Heuristics and Biases in Judicial Decisions. *Court Review: The Journal of the American Judges Association*, (49), 114-118.

8 OLABOREDE, Adabola ir MEINTJES – VAN DER VALT, Lirieka (2021). Cognitive Bias Affecting Decision-Making in the Legal Process 41(4), 805-830 [interaktyvus]. https://doi.org/10.17159/obiter.v41i4.10489.

9 ENGLISCH, Brite (2006). Blind or Biased? Justitia's Susceptibility to Anchoring Effects in the Courtroom Based on Given Numerical Representations. *LAW & POLICY*, 28(4), 497-514 [intetaktyvus]. https://www.hf.uni-koeln.de/data/dppsenglich/File/PDFSStudien/LawPol28.pdf

10 TANG, Aaron (2023). *Supreme Hubris: How Overconfidence Is Destroying the Court — and How We Can Fix It. Yale University Press.*

kri įvykiai ar pavyzdžiai geba išlikti teisėjo atmintyje. Pastebėta, jog įrodymai, kurie paremti subjektyviu aiškinimu, o ne objektyviais moksliniais ar statistiniais duomenimis, sprendimą priimančiam teismui gali atrodyti įtikinamesni. Kai įrodymai yra konkretesni, ryškesni, labiau veikiantys emocijas ar kitaip išsiskiriantys, jie lengviau išlieka teisėjo atmintyje, todėl lemia ir galutinį jo sprendimą[11]. Pavyzdžiui, liudytojų parodymai, kuriais detalizuojami nukentėjusiųjų patirti išgyvenimai ar traumos gali atrodyti teismui įtikinamesni. Emocingi, jautrūs nukentėjusių asmenų pasakojimai labiau išlieka teisėjo atmintyje nei detalios ekspertų analizės.

2. Kognityvinius šališkumus lemiantys vidiniai ir išoriniai veiksniai

Teisėjų sprendimų priėmimas, nors ir grindžiamas nešališkumo bei objektyvumo principais, gali būti veikiamas įvairių vidinių ir išorinių veiksnių. Jie gali sąveikauti tarpusavyje ir daryti įtaką teisėjo vertinimams bei sprendimams, dažnai nesąmoningai formuodami kognityvinį šališkumą. Vidiniai veiksniai susiję su asmeninėmis savybėmis, profesine patirtimi ir reakcija į darbo reikalavimus, o išoriniai dažnai su visuomenės, žiniasklaidos ir technologijų keliamu spaudimu.

2.1. Profesinis stresas

Lietuvos Respublikos sveikatos apsaugos ministro ir Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministro įsakyme, darbinis stresas yra apibrėžiamas kaip darbuotojo reakcija į nepalankius darbo sąlygų, darbo reikalavimų, darbo organizavimo, darbo turinio, darbuotojų tarpusavio santykių ir (ar) santykių su darbdaviu ir (ar) trečiaisiais asmenimis psichosocialinius veiksnius[12]. Vertinant tokio vidinio veiksnio atsiradimą, kuris gali lemti kognityvinį šališkumą yra pažymima, kad teisėjai patiria su darbu susijusio išsekimo dažniau nei bendra gyventojų populiacija. Šie streso komponentai yra didelė problema teisėjams ir teismams. Amerikoje atliktame tyrime yra nustatyta, kad daugiau nei 25 procentai teisėjų nurodo, kad praėjusiais metais dėl streso praleido 10 ar daugiau darbo dienų[13]. Be to, kai teisėjai toliau dirba nepaisydami didelio streso, jie rizikuoja atlikti darbą nekokybiškai, nes didelis stresas nepadeda optimaliai atlikti darbo. Kai kurie teisėjai pripažįsta, kad stresas daro įtaką jų darbo

---

[11] OLABOREDE, Adabola ir MEINTJES – VAN DER VALT, Lirieka (2021). Cognitive Bias Affecting Decision-Making in the Legal Process 41(4), 805-830 [interaktyvus]. https://doi.org/10.17159/obiter.v41i4.10489.

[12] Lietuvos Respublikos sveikatos apsaugos ministro ir Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministro 2005 m. rugpjūčio 24 d. įsakymas Nr. V-699/A1-241 „Dėl psichosocialinių profesinės rizikos veiksnių tyrimo metodinių nurodymų patvirtinimo". *Valstybės žinios,* 2005, 105-3897.

[13] EDWARDS, Charles P. ir kt. (2018). Judges and Stress: An Examination of Outcomes Predicted by the Model of Judicial Stress, *Bolch Judicial Institute Duke Law School,* 102(3) [interaktyvus]. https://judicature.duke.edu/articles/an-examination-of-outcomes-predicted-by-the-model-of-judicial-stress/.

našumui. Stresas gali paveikti teisėjų lūkesčius ir įsitikinimus apie save ir kitus, o padidėjęs teisėjų stresas yra susijęs su mažesniu darbo efektyvumu[14].

Šiandieninėje teisinėje sistemoje teisėjų darbo krūvis nuolat didėja, o tai neišvengiamai didina profesinį stresą. Pavyzdžiui, Naujojo Pietų Velso apeliacinio teismo darbo krūvis nuo teismo įkūrimo 1966 m. padidėjo tris kartus, tačiau teismo teisėjų skaičius nuo jo įkūrimo nebuvo pasikeitęs. Nesibaigiantis bylų srautas, didėjantis darbo krūvis ir suvokimas, kad jo sumažinti neįmanoma, yra stresas, kurį jaučia daugelis teisėjų. Nesibaigiantis bylų srautas, didėjantis darbo krūvis ir suvokimas, kad jo sumažinti neįmanoma, yra stresas, kurį jaučia daugelis teisėjų. Tokiose aplinkybėse teisėjai, net ir nesąmoningai gali būti linkę priimti sprendimus greičiau, mažiau kritiškai vertindami bylos faktus tam, kad sutaupytų laiko. Toks spaudimas gali sudaryti palankesnes sąlygas kognityviniam šališkumui pasireikšti[15].

2.2. Per didelis pasitikėjimas

Konstitucinės teisės profesorius Aaronas Tangas yra išanalizavęs, kaip per didelis pasitikėjimas veikia Jungtinių Amerikos Valstijų Aukščiausiojo Teismo teisėjus. Jis pastebi, kad spręsdami sudėtingas bylas teisėjai nuoširdžiai stengiasi suprasti, ko reikalauja teisė. Tačiau jie pernelyg pasitiki savimi dviem svarbiais aspektais. Pirma, jie mano pasirinkę vienintelį teisingą teisės aiškinimo būdą, nors iš tikrųjų egzistuoja keli skirtingi, bet vienodai pagrįsti teisės interpretavimo metodai. Antra, jie pervertina savo gebėjimą šį pasirinktą metodą teisingai pritaikyti konkrečiose bylose. Dėl tokio per didelio pasitikėjimo savimi teisėjai tampa jautrūs įvairioms mąstymo klaidoms. Viena svarbiausių iš jų yra motyvuotas, politinių pažiūrų veikiamas mąstymas, kai sprendimai nesąmoningai krypsta link asmeniškai ar politiškai palankių išvadų[16].

Toks vidinis veiksnys, yra glaudžiai susijęs su žmogaus savivoka ir profesine tapatybe. Teisėjai, turintys aukštą pasitikėjimo lygį, gali jaustis labiau nepriklausomi, ryžtingi ir viršesni nei išorinis spaudimas. Tai iš vienos pusės padeda užtikrinti sprendimų stabilumą ir autoritetą, tačiau iš kitos, gali juos „įkalinti" vidiniame „tiesos burbule", kuriame kritinis savęs vertinimas tampa silpnesnis. Todėl teisėjams, įgijus profesinį autoritetą, kylantį iš ilgametės patirties, kartu gali stiprėti ir pernelyg didelis pasitikėjimas savimi. Tokia būsena sudaro prielaidas kognityviniams šališku-

---

[14] MILLER, Monica; MCDERMOTT, Christine; EDWARDS, Charles ir kt. (2022). The Relationship between Workplace Incivility and Well-Being in Administrative Court Judges. *The Journal of the American Academy of Psychiatry and the Law,* 50(3), 416-426 [interaktyvus]. https://jaapl.org/content/jaapl/50/3/416.full.pdf.

[15] KIRBY, Michael (1995). Judicial stress. *Australian Bar Review,* 13, 101-115 [interaktyvus]. https://judicialcollege.vic.edu.au/resources/judicial-stress-unmentionable-topic.

[16] PRENTICE, Robert (2023). Supremely (over)confident. *Ethics unwrapped* [interaktyvus].https://ethicsunwrapped.utexas.edu/supremely-overconfident.

mams atsirasti: nesąmoningai tampa sunkiau pripažinti savo klaidas, kritiškai vertinti išsakytas pastabas ar skirti pakankamai dėmesio bylos aplinkybėms ir faktams, galintiems pakeisti sprendimo eigą. Taigi patirtimi pagrįstas pasitikėjimas savimi, jei nėra subalansuotas refleksija, gali iškreipti teisėjo objektyvumą ir lemti sistemingus sprendimų netikslumus[17].

2.3. Žiniasklaida

Nuolatinė žiniasklaidos įtaka nenugalimai paveikia ir teisėjų darbą. Asmens saviraiškos laisvė yra saugoma ir Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 10 straipsnyje[18]. EŽTT praktikoje pabrėžiama, kad Konvencijos 10 straipsnis yra vienas fundamentaliausių demokratinės visuomenės principų ir viena iš pagrindinių šios visuomenės vystymosi bei kiekvieno individo klestėjimo sąlygų. EŽTT praktikoje ne kartą pasisakyta apie galimybę kritikuoti teismų sistemos veiklą, tačiau kartu nustatytos tokios kritikos ribos ir suformuluoti tam tikri kriterijai, kuriais turi būti remiamasi sprendžiant, ar nebuvo peržengtos saviraiškos laisvės ribos: yra vertinama, ar buvo konstatuoti tam tikri faktai ar išreikšta nuomonė, ar nuomonė pagrįsta faktais, ar pasakyti teiginiai prilygsta kritikai ar įžeidimui, koks teiginių turinys ir kokiame kontekste jie pasakyti, kokia jų išraiška, ar kritika nukreipta į teisėjo asmenį ar į jo profesinę veiklą, ar visuomenėje tokiu klausimu vyko diskusija ir kitos aplinkybės[19].

EŽTT Didžioji kolegija 2015 m. balandžio 23 d. sprendime byloje Morice prieš Prancūziją dar kartą pabrėžė, kad teisminės sistemos, kuri itin svarbi kiekvienai demokratinei visuomenei, funkcionavimas yra viešojo intereso dalis. Šiame kontekste turi būti atsižvelgiama į teisminės valdžios specifinį vaidmenį, todėl teismams, kurie yra teisingumo garantas, būtinas visuomenės pasitikėjimas teismais. Todėl toks pasitikėjimas turi būti saugomas, ypač tais atvejais, kai teismai yra nepagrįstai puolami, o teisėjai, kurie yra kritikuojami, negali atsakyti į tokią kritiką dėl jų profesijai keliamo diskretiškumo reikalavimo. Kita vertus, EŽTT nedraudžia pagrįstos kritikos konkretaus teisėjo atžvilgiu, tačiau turi būti laikomasi tokiai kritikai reikšti leidžiamų ribų[20]. Tarp žiniasklaidos ir visuomenės egzistuoja aiškus tarpusavio ryšys. Tuo pat metu teisminė valdžia savo legitimumą turi grįsti, be kita ko, ir visuomenės palaikymu, kuris veikia kaip apsauga nuo galimo politikų spaudimo ar atsakomųjų veiksmų[21].

---

[17] OLABOREDE, Adebola ir MEINTJES-VAN DER WALT, Lirieka (2020). Cognitive bias affecting decision-making in the legal process. *Orbiter,* 40(4), 806-830 [interaktyvus]. https://journals.co.za/doi/pdf/10.10520/ejc-obiter-v41-n4-a7.

[18] Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija (1950). *Valstybės žinios,* 2000, 96-3016.

[19] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2024 m. spalio 31 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 2K-235-1214/2024.

[20] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2024m. spalio 31d. nutartis civilinėje byloje Nr. 2K-235-1214/2024.

[21] HANYCH, Monika; SMEKAL, Hubert ir BENÁK , Jaroslav (2023). The Influence of Public Opinion and Media on Judicial Decision-Making. *International Journal for Court Administration*, 14(3), 1-19 [interaktyvus]. https://mural.maynoothuniversity.ie/id/eprint/17925/1/HS_the%20influence.pdf.

Tačiau galimos ir situacijos, kai teisėjo pasisakymai veikia neigiamai. Byloje Lavents prieš Latviją EŽTT vertino situaciją, kai bylą nagrinėjusi teisėja viešai komentavo dar nebaigtą baudžiamąją bylą. Ji nurodė dar nežinanti, ar pareiškėjas bus nuteistas, ar išteisintas iš dalies, tačiau nepaminėjo visiško išteisinimo galimybės. EŽTT vertinimu, tai rodė, kad teisėja jau buvo įsitikinusi pareiškėjo kalte bent dėl dalies kaltinimų. Be to, teisėja stebėjosi, kodėl kaltinamieji nepripažįsta kaltės, ir iš esmės siūlė jiems įrodyti savo nekaltumą. EŽTT konstatavo teisės į nešališką teismą ir nekaltumo prezumpcijos pažeidimus[22].

2.4. Dirbtinis intelektas

Teismų skaitmeninimo procesas prasidėjo trečiosios pramonės revoliucijos pabaigoje. Šiandien informacinių technologijų revoliucija suteikia išskirtinę galimybę paversti teismų sistemą itin greita, efektyvia ir aukštos kokybės paslaugų visuma, prieinama visiems piliečiams ir gyventojams[23].

Nors generatyvinis dirbtinis intelektas (GenDI) teisinei sistemai teikia vilčių, jo taikymas teismo posėdžių salėje kelia rimtų etinių ir teisinių susirūpinimų. Šie klausimai atkartoja problemas, kurios jau buvo nagrinėtos dirbtinio intelekto valdymo (angl. AI governance) tyrimuose, ypač prognozavimo modelių kontekste, tokias kaip skaidrumo stoka, teisingumas, šališkumas, atskaitomybė ir duomenų apsauga. Tačiau generatyvinis dirbtinis intelektas sukuria ir naujų rizikų, pavyzdžiui, klaidinančios ar visiškai išgalvotos informacijos generavimą („haliucinacijas“) – reiškinį, kai DI modeliai pateikia faktiškai neteisingus ar visiškai išgalvotus atsakymus, kurie vis dėlto atrodo įtikinami[24]. Pavyzdžiui, 2023 metais Niujorko advokatai susidūrė su teisinėmis pasekmėmis, kai pateikė procesinį dokumentą, kuriame buvo remiamasi išgalvotais teismų praktikos precedentais, sugeneruotais naudojant „ChatGPT“. Teismas tokį elgesį pripažino nesąžiningu, laikydamas jį sąmoningu vengimu patikrinti informaciją bei melagingų ir klaidinančių pareiškimų pateikimu teismui[25]. Nors šiame atvejyje teismas pastebėjo trūkumą ir nustatė, kad pateiktos bylos neegzistuoja, pats pavyzdys rodo platesnę riziką: DI sugeneruotas tekstas gali atrodyti pakankamai įtikinamas, kad patektų į procesinius dokumentus. Teismas pabrėžė, kad DI priemonių naudo-

---

[22] *Lavents prieš Latviją* [EŽTT], Nr. 58442/00, [2002-11-28]. ECLI:CE:ECHR:2002:-1128JUD005844200.

[23] OGONJO A. , Florence (2021). *AI in the Judicial System: Possible Uses and Ethical Considerations*, *Centre for Intellectual Property and Information Technology Law* [interaktyvus]. https://cipit.strathmore.edu/ai-in-the-judicial-system-possible-uses-and-ethical-considerations/.

[24] URIEL SOCOL de la OSA, David ir REMOLINA, Nydia (2024). Artificial intelligence at the bench: Legal and ethical challenges of informing - or misinforming - judicial decision-making through generative AI, *Data & Policy* [interaktyvus]. https://doi.org/10.1017/dap.2024.53.

[25] MUNIR, Bakht (2025). Hallucinations in Legal Practice: A Comparative Case Law Analysis, *International Journal of Law, Ethics, and Technology* [interaktyvus]. https://ssrn.com/abstract=5265375.

jimas savaime nėra netinkamas, tačiau teisininkai turi atlikti „vartininko“ funkciją ir užtikrinti teismui pateikiamų dokumentų tikslumą. Dėl to, kyla grėsmė teisėjų nepriklausomumui, pavyzdžiui, tais atvejais, kai pasikliaujama DI rekomendacijomis, galinčiomis paveikti savarankišką teisėjo sprendimų priėmimą[26].

ESTT Dirbtinio intelekto etikos chartijoje nurodoma, kad DI naudojimas vykdant teismines funkcijas kelia tokias rizikas kaip šališkumas, diskriminacija, paaiškinamumo trūkumas ir pernelyg didelis pasitikėjimas technologijomis, vadinamas „automatizavimo šališkumu“. Chartijoje taip pat pabrėžiama, kad teisėjai ir generaliniai advokatai turi išlaikyti visišką teisminių procedūrų kontrolę, o DI sistemoms neturi būti patikėta atsakomybė už sprendimų priėmimą. Todėl DI gali didinti kognityvinio šališkumo riziką, jei teisėjas nekritiškai pasikliauja technologijos pateiktu rezultatu[27].

Pasikliovimas generatyvinio dirbtinio intelekto sistemomis priimant teisminius sprendimus, gali sumažinti žmogaus argumentuotą įsikišimą į teisinį procesą, taip potencialiai mažinant teisingumo vykdymo skaidrumą ir sukeliant galimą teisingumo, sprendimų kokybės bei pasitikėjimo teismų sistema sumažėjimą[28], kas sudaro sąlygas kognityviniam šališkumamui atsirasti.

3. Kognityvinių šališkumų prevencija

3.1. Užsienio valstybių patirtis mažinant teisėjų kognityvinius šališkumus

Literatūroje apie teisėjų sprendimų priėmimą dažnai nurodoma, kad mokymai gali būti veiksminga priemonė kovoti su kognityviniu šališkumu. Mokymai gali būti skirti tiek kognityvinių šališkumų atpažinimui bei jų įveikimui. Tokie mokymai yra siūlomi teisėjams Australijoje ir kitose šalyse kaip dalis nuolatinio profesinio tobulėjimo. Tyrimai rodo, kad vien tik šališkumo suvokimas nepakanka jo įveikimui, tačiau žmonės gali sumažinti kai kuriuos kognityvinius šališkumus, jei yra motyvuoti tai daryti[29]. Akcentuojama, kad teisėjo veikloje sąmoningumo didinimas yra svarbus pir-

---

[26] URIEL SOCOL de la OSA, David ir REMOLINA, Nydia (2024). Artificial intelligence at the bench: Legal and ethical challenges of informing - or misinforming - judicial decision-making through generative AI, *Data & Policy* [interaktyvus]. https://doi.org/10.1017/dap.2024.53.

[27] Europos Sąjungos Teisingumo Teismas. *Dirbtinio intelekto etikos chartija*, priimta 2026 m. sausio 26 d. [interaktyvus]. https://curia.europa.eu/site/upload/docs/application/pdf/2026-03/ethics_charter_ai_-_lt.pdf.

[28] URIEL SOCOL de la OSA, David ir REMOLINA, Nydia (2024). Artificial intelligence at the bench: Legal and ethical challenges of informing - or misinforming - judicial decision-making through generative AI, *Data & Policy* [interaktyvus]. https://doi.org/10.1017/dap.2024.53.

[29] Australian Law Reform Commission, *(n.d.)* .Cognitive and Social Biases in Judicial Decision-Making (Background Paper JI6) [interaktyvus]. https://www.alrc.gov.au/wp-content/uploads/2021/04/JI6-Cognitive-Biases-in-Judicial-Decision-Making.pdf.

masis žingsnis, tačiau jis turi būti derinamas su motyvacija „įveikti šališkumo įprotį“ ir praktiniais mokymais, kaip su šališkumais kovoti. Mokymai rekomenduojami jau karjeros pradžioje, pavyzdžiui, teisėjo orientacijos metu, kai žmogus yra labiau atviras naujoms idėjoms[30].

Australijos Federalinis Teismas išleido rekomendacijų gidą, kuris yra skirtas teisėjams. Jame pabrėžiama, kad specifinių gairių kūrimas yra būtinas, pavyzdžiui, jautrioms byloms, siekiant padėti teisėjams valdyti situacijas, kuriose nesąmoningas šališkumas labiau gali paveikti sprendimų rezultatus. Tokios bylos dažnai susijusios su marginalizuotomis, didesnę atskirti patiriančiomis grupėmis arba klausimais, keliančiais didesnį susirūpinimą dėl teisingumo ir nešališkumo[31]. Viena iš priemonių yra nustatyti aiškius protokolus, skirtus identifikuoti ir dirbti su bylomis, kuriose šališkumo rizika yra didelė. Kai kuriose jurisdikcijose svarstomas „šviesoforo sistemos“ naudojimas, vertinant šališkumo riziką ir būtinybę teisėjui pasitraukti iš bylos, kur bylos kategorizuojamos taip: „žalia“ (nereikalaujama pasitraukti), „oranžinė“ (galimas pasitraukimas) ir „raudona“ (automatinis pasitraukimas)[32].

Ši sistema siekia aiškiau apibrėžti, kada gali kilti teisėjo šališkumo rizika, suskirstant situacijas pagal jų pavojingumą. Ji remiasi teisine praktika, visuomenės lūkesčiais ir psichologiniais tyrimais apie šališkumą. Toks požiūris gali padėti užtikrinti didesnį teisingumą ir nuoseklumą teismų sprendimuose, taip pat sustiprinti visuomenės pasitikėjimą teisine sistema[33].

3.2. Taikoma praktika ir galimybės Lietuvoje

Siekiant užtikrinti teisėjų nuolatinį, kryptingą ir kokybišką kvalifikacijos kėlimą Lietuvoje teisėjams organizuojami atitinkami mokymai. Nors didžioji dalis mokymų yra skirti gilinti ir tobulinti būtent teisėjų profesinės srities žinias, tačiau vertinant pastaruosius kelerius metus galima pastebėti, jog Lietuvoje į metines mokymų programas įtraukiamos bent dvi su psichologiniu atsparumu susijusios programos. Štai keli 2021-2025 m. programose buvo numatyti mokymai „Atsparumas teisėjo darbe: kaip pasiekti balansą tarp darbo ir poilsio“, „Emocinės įtampos valdymas neapibrėžtumo sąlygomis“, „Streso valdymas ir atsparumo stiprinimas teismuose: kaip atlaikyti iššūkius ir suvaldyti įtampą?“, „Psichologinio atsparumo didinimas“, kuriuose nagrinėjami

---

30 Australian Law Reform Commission, *(n.d.)* .Cognitive and Social Biases in Judicial Decision-Making (Background Paper JI6) [interaktyvus]. https://www.alrc.gov.au/wp-content/uploads/2021/04/JI6-Cognitive-Biases-in-Judicial-Decision-Making.pdf.

31 Federal Court of Australia, *Judicial Officers' Guide to Unconscious Bias* [interaktyvus]. https://www.fedcourt.gov.au/__data/assets/pdf_file/0005/575276/Judicial-Officers-Guide-to-Unconscious-Bias.pdf.

32 Federal Court of Australia, *Judicial Officers' Guide to Unconscious Bias* [interaktyvus]. https://www.fedcourt.gov.au/__data/assets/pdf_file/0005/575276/Judicial-Officers-Guide-to-Unconscious-Bias.pdf.

33 Federal Court of Australia, *Judicial Officers' Guide to Unconscious Bias* [interaktyvus]. https://www.fedcourt.gov.au/__data/assets/pdf_file/0005/575276/Judicial-Officers-Guide-to-Unconscious-Bias.pdf.

streso valdymo, energijos balanso, perdegimo prevencijos ir adaptacijos prie pokyčių klausimai[34]. Atsižvelgiant į tai, kad stresas veikia sprendimų priėmimo kokybę ir didina kognityvinio šališkumo riziką, teisėjų mokymo programose vis dažniau akcentuojami streso valdymo, emocinės gėrovės ir psichologinio atsparumo ugdymo įgūdžiai. Tokios programos gali būti vertinamos kaip prevencinės priemonės, netiesiogiai prisidedančios prie kognityvinio šališkumo mažinimo teisėjų sprendimų priėmime.

Vis dėlto, kaip jau ir buvo minėta, kognityvinio šališkumo atsiradimą lemia ne tik vidiniai, bet ir išoriniai informaciniai bei technologiniai dirgikliai. Prie tokių veiksnių priskirtina žiniasklaidos daroma įtaka ir vis plačiau teismų veikloje aptariamas dirbtinio intelekto taikymas. Analizuojant teisėjų kvalifikacijos kėlimo programas, pažymėtina, kad vieninteliai mokymai, susiję su žiniasklaida, buvo 2022 m. organizuotas seminaras „Bendravimas su žiniasklaida“. Šio seminaro turinys buvo orientuotas į teisėjo viešosios komunikacijos gebėjimų ugdymą, pozityvų ir aiškų teismų veiklos pristatymą, viešąsias kalbas, interviu technikas bei pasirengimą spaudos konferencijoms[35]. Minėti mokymai gali būti skirti vaidmeniui viešojoje erdvėje stiprinti, tačiau ne kaip priemonė, rengianti teisėjus atpažinti ir valdyti žiniasklaidos daromą netiesioginį poveikį jų sprendimų priėmimo procese. Tai leidžia daryti išvadą, kad teisėjų pasirengimas atsparumui žiniasklaidos poveikiui kognityvinio šališkumo aspektu yra gan ribotas. Tad siekiant stiprinti teisėjų atsparumą žiniasklaidos daromam poveikiui, galėtų būti svarstoma galimybė į teisėjų kvalifikacijos kėlimo programas įtraukti specializuotus mokymus, orientuotus ne į viešąją komunikaciją, bet į žiniasklaidos poveikio sprendimų priėmimo procesui analizę. Tokiuose mokymuose galėtų būti nagrinėjama, kaip žiniasklaidos formuojama nuomonė, rezonansinės bylos ar visuomenės reakcijos gali didinti kognityvinio šališkumo riziką.

Didėjanti dirbtinio intelekto įtaka skatina ir teisėjus mokytis atsparumo šiam patogiam, tačiau dar ne visiškai patikimam įrankiui. Europos šalys vis sparčiau ima diegti teisėjams ir teismų darbuotojams skirtas mokymų programas, susijusias su dirbtinio intelekto temomis[36]. Lietuva taip pat neatsilieka, štai 2025 m. teisėjų mokymo programoje buvo numatyti 8 akademinių valandų mokymai „Dirbtinis intelektas. Asmens duomenų apsauga“, kurių metu aptartos dirbtinio intelekto panaudojimo galimybės bei ESTT praktikos aktualijos [37]. Pastebima, kad aktualumui didėjant, mokymų bei praktinių įgūdžių lavinimui skirtų programų gausai atsirandant, visgi susiduriama su tam tikrai iššūkiais. Kadangi mokymai yra savanoriški, ne visi teisėjai rodo susidomėjimą šia tema, pastebima, jog tokio pobūdžio mokymų prieinamumas priklauso ir nuo geografinės vietovės, o tai lemia, jog jie pasiekiami labiau didmiesčio

---

[34] Lietuvos teismai (2021- 2025) teisėjų mokymo programos.

[35] Lietuvos teismai (2022) teisėjų mokymo programa.

[36] LIMANTĖ, Agnė; ŠUKYTĖ, Monika ir GAUBIENĖ, Neringa (2025). *Dirbtinis intelektas teismuose: teorija, praktika ir teisinis reguliavimas.* Monografija. Vilnius: LSMC Teisės institutas.

[37] Lietuvos teismai (2025). 2025 metų teisėjų mokymo programos.

teisėjams. Nemaža problema, jog mokymai labiau bendro pobūdžio ir nėra pakankamai struktūrizuoti, pritaikyti teisminės veiklos poreikiams[38]. Taigi, nors dirbtinio intelekto mokymai Lietuvoje yra aktualūs ir reikalingi, jų turinys ir prieinamumas kol kas nėra pakankami siekiant užtikrinti visapusišką teisėjų pasirengimą atsakingai ir kritiškai taikyti šį įrankį teisėjo veikloje.

Išvados

1. Sprendimų priėmimas neišvengiamai vyksta riboto racionalumo sąlygomis, kai informacijos ar laiko stoka lemia ribotą mąstymą. Nors teisėjo veikla grindžiama nešališkumo ir objektyvumo principais, moksliniai tyrimai rodo, kad ir teisėjų sprendimai gali būti paveikti tokių kognityvinių šališkumų, kaip patvirtinimo šališkumas, inkaravimo efektas, perdėtas pasitikėjimas savimi ir prieinamumo euristika.
2. Teisėjų kognityvinių šališkumų atsiradimą lemia kompleksinė vidinių ir išorinių veiksnių sąveika. Profesinis stresas gali silpninti kritinį mąstymą ir skatinti supaprastintus sprendimus, o pernelyg didelis pasitikėjimas savimi sumažina savirefleksiją ir atvirumą alternatyviems vertinimams. Išoriniai veiksniai, tokie kaip žiniasklaidos spaudimas ir visuomenės nuomonė, gali daryti netiesioginę įtaką teisėjų sprendimams, o sparčiai diegiamos dirbtinio intelekto technologijos kelia naujų rizikų, susijusių su skaidrumu, šališkumu ir teisėjo nepriklausomumu.
3. Kognityvinių šališkumų prevencija teisėjų veikloje vis dažniau tampa mokslinių tyrimų ir praktinių diskusijų objektu. Užsienio valstybių patirtis, ypač Australijoje, rodo, jog mokymai, specializuotos gairės ir struktūrizuoti protokolai gali būti veiksmingos priemonės siekiant mažinti nesąmoningo šališkumo riziką, ypač jautriose bylose. Tačiau pabrėžtina, kad dauguma šių priemonių išlieka rekomendacinio pobūdžio, o jų realus taikymas praktikoje ir poveikis sprendimų priėmimui ne visuomet yra aiškiai įvertinamas.
4. Lietuvoje egzistuoja tam tikros prielaidos teisėjų psichologinio atsparumo stiprinimui, tačiau šiuo metu taikomos priemonės tik iš dalies apima kognityvinio šališkumo problematiką. Teisėjų pasirengimas atsparumui žiniasklaidos daromam poveikiui sprendimų priėmimo procese yra menkai išplėtotas, o mokymai šia tema daugiausia orientuoti į viešąją komunikaciją, o ne į kognityvinio šališkumo rizikų analizę. Be to, nors dirbtinio intelekto tematikai skiriama vis daugiau dėmesio, mokymai dažnai yra bendro pobūdžio, savanoriški ir nepakankamai pritaikyti praktiniams teisėjo veiklos poreikiams.

---

[38] LIMANTĖ, Agnė; ŠUKYTĖ, Monika ir GAUBIENĖ, Neringa (2025). *Dirbtinis intelektas teismuose: teorija, praktika ir teisinis reguliavimas.* Monografija. Vilnius: LSMC Teisės institutas.

Šaltinių sąrašas

Teisės norminiai aktai

Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija (1950). Valstybės žinios, 2000, 96-3016.

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1999 m. gruodžio 21 d. nutarimas. Valstybės žinios, 109-3192.

Lietuvos Respublikos sveikatos apsaugos ministro ir Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministro 2005 m. rugpjūčio 24 d. įsakymas Nr. V-699/A1-241 „Dėl psichosocialinių profesinės rizikos veiksnių tyrimo metodinių nurodymų patvirtinimo". Valstybės žinios, 2005, 105-3897.

Specialioji literatūra

BLANCO, Fernando (2017). Cognitive Bias. Encyclopedia of Animal Cognition and Behavior [interaktyvus]. https://doi.org/10.1007/978-3-319-47829-6_1244-1.

CARDOZO, Benjamin (1921). The Nature of the Judicial Process. New Haven: Yale University Press.

EDWARDS, Charles P. ir kt. (2018). Judges and Stress: An Examination of Outcomes Predicted by the Model of Judicial Stress, Bolch Judicial Institute Duke Law School, 102(3), [interaktyvus]. https://judicature.duke.edu/articles/an-examination-of-outcomes-predicted-by-the-model-of-judicial-stress/.

ENGLISCH, Brite (2006). Blind or Biased? Justitia's Susceptibility to Anchoring Effects in the Courtroom Based on Given Numerical Representations. LAW & POLICY, 28(4), 497-514 [intetaktyvus]. https://www.hf.uni-koeln.de/data/dppsenglich/File/PDFSStudien/LawPol28.pdf

GUSTAVO, Baros (2010). Herbert A. Simon and the concept of rationality: Boundaries and procedures. Brazilian Journal of Political Economy, 3(30), 455-472.

KAHNEMAN, Daniel ir TVERSKY, Amos (1974). Judgment under uncertainty: Heuristics and Biases. Science, 185(4157), 1124-1131.

KIRBY, Michael (1995). Judicial stress. Australian Bar Review, 13, 101-115 [interaktyvus]. https://judicialcollege.vic.edu.au/resources/judicial-stress-unmentionable-topic.

LIMANTĖ, Agnė; ŠUKYTĖ, Monika ir GAUBIENĖ, Neringa (2025). Dirbtinis intelektas teismuose: teorija, praktika ir teisinis reguliavimas. Monografija. Vilnius: LSMC Teisės institutas.

MILLER, Monica; MCDERMOTT, Christine; EDWARDS, Charles ir kt. (2022). The Relationship between Workplace Incivility and Well-Being in Administrative Court Judges. The Journal of the American Academy of Psychiatry and the Law, 50(3), 416-426 [interaktyvus]. https://jaapl.org/content/jaapl/50/3/416.full.pdf.

MUNIR, Bakht (2025). Hallucinations in Legal Practice: A Comparative Case Law Analysis, International Journal of Law, Ethics, and Technology, [interaktyvus]. https://ssrn.com/abstract=5265375.c

OLABOREDE, Adabola ir MEINTJES – VAN DER VALT, Lirieka (2021). Cognitive Bias Affecting Decision-Making in the Legal Process 41(4), 805-830 [interaktyvus]. https://doi.org/10.17159/obiter.v41i4.10489.

OGONJO A. , Florence (2021). AI in the Judicial System: Possible Uses and Ethical Considerations, Centre for Intellectual Property and Information Technology Law, [interaktyvus]. https://cipit.strathmore.edu/ai-in-the-judicial-system-possible-uses-and-ethical-considerations/.
PERR, Eyal ir GAMLIEL Eyal (2013). Heuristics and Biases in Judicial Decisions. Court Review: The Journal of the American Judges Association, (49), 114-118.
PRENTICE, Robert (2023). Supremely (over)confident. Ethics unwrapped, [interaktyvus]. https://ethicsunwrapped.utexas.edu/supremely-overconfident.
RAFFIDEWA, Tom (2025). Common Cognitive Biases and Their Impact on Decision-Making. Journal of Psychology and Psychotherapy, 15(1), 1-2 [interaktyvus]. https://www.longdom.org/open-access/common-cognitive-biases-and-their-impact-on-decisionmaking.pdf.
TANG, Aaron (2023). Supreme Hubris: How Overconfidence Is Destroying the Court — and How We Can Fix It. Yale University Press.
URIEL SOCOL de la OSA, David ir REMOLINA, Nydia (2024). Artificial intelligence at the bench: Legal and ethical challenges of informing - or misinforming - judicial decision-making through generative AI, Data & Policy, [interaktyvus]. https://doi.org/10.1017/dap.2024.53.

Teismų praktika

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2024m. spalio 31d. nutartis civilinėje byloje Nr. 2K-235-1214/2024.
Lavents prieš Latviją [EŽTT], Nr. 58442/00, [2002-11-28]. ECLI:CE:ECHR:2002:-1128JUD005844200.

Kiti šaltiniai

Australian Law Reform Commission, (n.d.) .Cognitive and Social Biases in Judicial Decision-Making (Background Paper JI6) [interaktyvus]. https://www.alrc.gov.au/wp-content/uploads/2021/04/JI6-Cognitive-Biases-in-Judicial-Decision-Making.pdf.
Europos Sąjungos Teisingumo Teismas. Dirbtinio intelekto etikos chartija, priimta 2026 m. sausio 26 d. [interaktyvus]. https://curia.europa.eu/site/upload/docs/application/pdf/2026-03/ethics_charter_ai_-lt.pdf.
Federal Court of Australia, Judicial Officers' Guide to Unconscious Bias, [interaktyvus]. https://www.fedcourt.gov.au/__data/assets/pdf_file/0005/575276/Judicial-Officers-Guide-to-Unconscious-Bias.pdf.
Lietuvos teismai. (2021). 2021 metų teisėjų mokymo programos. https://www.teismai.lt/lt/teismams/mokymas/teiseju-mokymas/227.
Lietuvos teismai. (2022). 2022 metų teisėjų mokymo programos. https://www.teismai.lt/lt/teismams/mokymas/teiseju-mokymas/227.
Lietuvos teismai. (2023). 2023 metų teisėjų mokymo programos. https://www.teismai.lt/lt/teismams/mokymas/teiseju-mokymas/227.
Lietuvos teismai. (2024). 2024 metų teisėjų mokymo programos. https://www.teismai.lt/lt/teismams/mokymas/teiseju-mokymas/227.
Lietuvos teismai. (2025). 2025 metų teisėjų mokymo programos. https://www.teismai.lt/lt/teismams/mokymas/teiseju-mokymas/227.

**Psichologijos ir teisės sankirta:
kaip teisėjų kognityviniai šališkumai veikia sprendimus?**

SANTRAUKA

Darbe nagrinėjama teisės ir psichologijos sankirta, analizuojant kaip teisėjų kognityviniai šališkumai veikia sprendimų priėmimą. Aptariami pagrindiniai kognityviniai šališkumai: patvirtinimo šališkumas, inkaravimo efektas, perdėtas pasitikėjimas ir prieinamumo euristika, bei jų poveikis teismo proceso eigai, įrodymų vertinimui ir galutiniam sprendimui. Analizuojami vidiniai veiksniai, tokie kaip profesinis stresas ir per didelis pasitikėjimas savimi, bei išoriniai veiksniai, įskaitant žiniasklaidą ir dirbtinio intelekto naudojimą, kurie gali nesąmoningai formuoti teisėjo kognityvinį šališkumą. Darbe aptariama užsienio valstybių patirtis kognityvinių šališkumų mažinimo srityje, įskaitant mokymus, gairių taikymą ir specializuotas procedūras jautrioms byloms. Taip pat analizuojama Lietuvos praktika, akcentuojant teisėjų kvalifikacijos kėlimo programas, streso valdymą ir psichologinio atsparumo didinimą. Darbe akcentuojama, kad kognityvinių šališkumų prevencija yra būtina siekiant užtikrinti objektyvų, teisingą ir visuomenės pasitikėjimu grįstą teismų sprendimų priėmimą.

**The intersection of psychology and law:
how cognitive biases influence judges' decisions?**

SUMMARY

The paper examines the intersection of law and psychology by analysing how judges' cognitive biases influence judicial decision-making. It discusses key cognitive biases, including confirmation bias, the anchoring effect, overconfidence, and the availability heuristic, and their impact on court proceedings, the evaluation of evidence, and final judicial decisions. The analysis addresses internal factors such as professional stress and excessive self-confidence, as well as external factors, including media influence and the use of artificial intelligence, which may unconsciously shape judicial cognitive bias. The paper also explores the experience of foreign jurisdictions in reducing cognitive biases, including the use of training programmes, guidelines, and specialised procedures for sensitive cases. In addition, Lithuanian practice is examined, with particular emphasis on judicial professional development programmes, stress management, and the enhancement of psychological resilience. The paper emphasises that the prevention of cognitive biases is essential to ensuring objective, fair, and publicly trusted judicial decision-making.

https://doi.org/10.15388/TMP.2026.21

Reassessing the Fair Use Doctrine in the Age of AI: Evaluating Bad Faith and Market Harm through Bartz v. Anthropic and Kadrey et al. v. Meta Platforms, Inc.

Adelė Rusnė Dziegoraitytė

Vilnius university Faculty of Law
2nd course student
Saulėtekio al. 9, I rūmai, 10222 Vilnius
E-mail: rusne.dziegoraityte@tf.stud.vu.lt

Eglė Zdanavičiūtė

Vilnius university Faculty of Law
2nd course student
Saulėtekio al. 9, I rūmai, 10222 Vilnius
E-mail: egle.zdanaviciute@tf.stud.vu.lt

Academic supervisor of the scholarly article senior lecturer, Dr., LL. M. Paulius Jurčys
E-mail: paulius.jurcys@tf.vu.lt

Summary: *This paper examines how the fair use doctrine applies to large language model (LLM) training by analyzing Bartz v. Anthropic and Kadrey v. Meta Platforms, Inc. LLMs such as "Claude" and "Llama", generate text from large datasets, raising novel copyright questions. In Bartz, lawfully acquired works were used fairly, while pirated copies weighed against fair use. In Kadrey v. Meta Platforms, Inc., Meta's use of unauthorized sources was deemed transformative and fair, highlighting inconsistent treatment of bad faith. Regarding market harm, courts focused on direct substitution but largely ignored broader effects such as market dilution or long-term impacts on creative markets. The paper agrees that fair use doctrine must evolve with technology, proposing a fifth factor focused on the legality of AI training sources and greater attention to market dilution and long-term economic harm to creators.*

Key words: *Large language models, artificial intelligence, bad faith, fair use, market substitution, market dilution.*

Copyright © Adelė Rusnė Dziegoraitytė, Eglė Zdanavičiūtė, 2026. Published by Vilnius University Press.
This is an Open Access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License (CC BY), which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original author and source are credited.

Santrauka: *Šiame darbe nagrinėjama, kaip sąžiningo naudojimo (fair use) doktrina taikoma didžiųjų kalbos modelių (LLM) mokymui, analizuojant bylas Bartz v. Anthropic ir Kadrey v. Meta Platforms, Inc. Tokie LLM kaip „Claude“ ir „Llama“ generuoja tekstą iš didelių duomenų rinkinių, todėl kyla naujų autorių teisių klausimų. Byloje Bartz teisėtai įgyti kūriniai buvo laikomi naudojamais sąžiningai, o piratinės kopijos vertintos neigiamai sąžiningo naudojimo požiūriu. Tuo tarpu byloje Kadrey v. Meta Platforms, Inc. Meta naudojimasis neleistinais šaltiniais buvo pripažintas transformuojančiu ir sąžiningu, atskleidžiant nenuoseklų blogos valios vertinimą. Vertinant poveikį rinkai, teismai daugiausia dėmesio skyrė tiesioginiam pakeičiamumui, tačiau iš esmės ignoravo platesnius padarinius, tokius kaip rinkos praskiedimas ar ilgalaikis poveikis kūrybinėms rinkoms. Darbe teigiama, kad sąžiningo naudojimo doktrina turi vystytis kartu su technologijomis, siūlant penktąjį veiksnį, orientuotą į DI mokymo šaltinių teisėtumą, ir didesnį dėmesį rinkos praskiedimui bei ilgalaikei ekonominei žalai kūrėjams.*

Pagrindiniai žodžiai: *dideli kalbos modeliai, dirbtinis intelektas, nesąžiningumas, sąžiningas naudojimas, rinkos pakeitimas, rinkos silpninimas.*

Introduction

Large language models (LLMs) are pre-trained artificial intelligence (AI) systems capable of advanced natural language processing. These models can answer questions, generate text, and perform complex tasks. Since the emergence of OpenAI's GPT-3, their rapid development has raised the need for legal analysis due to their growing impact on technology and law.[1]

The relevance of this topic stems from the rapid development of AI, particularly generative AI and large language models (LLMs), which pose significant challenges to traditional copyright doctrines. One of the debated issues is the fair use doctrine, which in the United States has long served as a flexible mechanism for balancing copyright protection with public access to creative works. In recent years, a growing number of disputes have emerged at the intersection of copyright law and AI, most commonly alleging that AI developers infringe copyright by copying protected works for use as training data for foundational models. The questions examined in this paper are currently highly debated among legal professionals, including law firms, courts, and scholars. They are particularly important, as some court decisions have left many losing plaintiffs feeling significantly aggrieved.

The fair use doctrine was codified in the United States in 1976. In incorporating this doctrine into the Copyright Act, Congress expressly emphasized that it did not

[1] KALYAN, K. S. (2024). A survey of GPT-3 family large language models including ChatGPT and GPT-4. *Natural Language Processing Journal, 6*, 1 [online]. https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S2949719123000456

intend to establish a static rule: "However, Congress incorporated the fair use defense into the statute to make copyright law more flexible."[2] Instead, "The open-ended nature of fair use enables copyright law to remain flexible and adaptable to changing circumstances. At the same time, however, flexibility creates a high level of uncertainty regarding permissible uses, which may lead to a detrimental chilling effect."[3]

Under U.S. law: "Fair use is a legal doctrine that promotes freedom of expression by permitting the unlicensed use of copyright-protected works in certain circumstances."[4] Courts evaluate fair use through four interrelated factors: the purpose and character of the use, the nature of the copyrighted work, the amount used, and the effect on the market. The first factor focuses on whether the secondary use is transformative - adding new meaning or purpose rather than merely replacing the original - while considerations like commerciality or good faith may be relevant but are not decisive. The second factor recognizes that highly creative works receive stronger protection than more functional ones, such as computer code. The second factor, however, has rarely played a significant role in the determination of a fair use dispute and it applies "with less force" when the copied works have already been published and the secondary user therefore cannot interfere with the creator's right to control the first public appearance of their work. The third factor asks whether the quantity and significance of what was copied are reasonable considering the use's purpose. The relevant consideration is not the amount of copyrighted material used by the copier, but the amount of copyrighted material made available to the public. Finally, the fourth factor - often regarded as the most important - examines whether the use causes market harm or would do so if widely adopted, with only economic substitution, not criticism or commentary, counting against fair use.

The purpose of this paper is to propose changes to the fair use doctrine and to analyze and compare two significant United States cases Bartz v. Anthropic[5] and Kadrey et al. v. Meta Platforms, Inc.[6] Addressing the interaction between copyright law and the training of LLMs.

The tasks necessary to achieve this objective include analyzing two U.S. court cases, identifying the points at which their reasoning converges and diverges, and pro-

---

[2] PEDEN, A. (2023a). The good, the bad, and the ugly: Incorporating the good or bad faith consideration into the fair use analysis. *University of the Pacific Law Review, 54*(1), 22-23 [online]. https://scholarlycommons.pacific.edu/uoplawreview/vol54/iss1/14/

[3] ELKIN-KOREN, N., & Fischman-Afori, O. (2016). Rulifying fair use. *Arizona Law Review, 59*(1), 1 [online]. https://arizonalawreview.org/rulifying-fair-use/

[4] U.S. COPYRIGHT OFFICE (2025). U.S. Copyright Office Fair Use Index. [online] https://www.copyright.gov/fair-use/

[5] *Kadrey et al. v. Meta Platforms, Inc.*, [United States District Court for the Northern District of California], No. 23-cv-03417-VC, [2025-06-25].

[6] *Bartz v. Anthropic PBC*, [United States District Court for the Northern District of California], No. C 24-05417 WHA, [2025-06-23].

posing recommendations on how copyright protection can be effectively reconciled with the continued development of emerging technologies based on other U.S. cases and legal doctrine.

The object of this study consists of two U.S. court cases that demonstrate the intersection of the relevant legal issues.

This paper addresses two main research questions: first, what role does bad faith play in the fair use doctrine and how might its assessment be improved; second, how should market harm be evaluated under the fourth fair use factor?

This work is original in that, during the analysis of the cases, questions arise concerning differences in their interpretation, which are examined in this study. This paper examines a variety of sources, including case law and different strands of legal doctrine. The methods employed include systematic and analytical approaches, which are used to examine case law and legal doctrines.

1. Bartz v. Anthropic

1.1. Facts of the case

Anthropic PBC (hereinafter - Anthropic), an AI company, obtained millions of copyrighted books - both by downloading them from pirate websites and by purchasing physical copies, removing their covers, scanning every page, and storing them in digitized files - to build a comprehensive digital library. The company aimed to permanently preserve these works and use selected books to train its LLMs. One of Anthropic's large language models, known as "Claude", is designed to generate human-like written responses to user queries. Authors Andrea Bartz, Charles Graeber, and Kirk Wallace Johnson, through their companies, sued Anthropic in the U.S. District Court for the Northern District of California, alleging copyright infringement and disputing whether the use of their works for Anthropic's digital library and LLM training qualifies as fair use under Section 107.

1.2. Analysis under factor one: The purpose and character of the use

Plaintiffs objected only to the use of their works as LLM training inputs, claiming this gave them the right to forbid such use. The Court stressed that drawing inspiration from and learning or imitating prior texts has never been considered copyright infringement. It ruled that using copyrighted works to train an LLM is transformative, since the goal is not to copy or compete with the originals and instead to create new and different content, any necessary copies were used in a transformative way.

Anthropic bought millions of printed books for its central library and pirated millions of digital books for its central library. It used specific collections of books to

train specific LLMs. The company kept those copies for other uses. The court found that legally obtained copies were used fairly, even after digitizing them, since the books were lawfully acquired, they were entitled to use them as they saw fit. However, downloading and keeping pirated copies without paying was a separate, non-transformative use.

Thus, the first fair use factor favors the training copies and digitized purchased books, while weighing against the pirated library copies, which cannot be justified by later purchases.

1.3. Analysis under factor two: The nature of copyrighted work

The Court found that published works are afforded less protection than unpublished ones, but that this does not mean such protection does not exist. Since the works were expressive and intentionally selected for training, the Court concluded this factor weighs against fair use for all copies.

1.4. Analysis under factor three: The amount and substantiality of the portion used

Regarding the copies used to create the central library, the court found that the copies of lawfully acquired books were not excessive, since Anthropic, by purchasing the books, obtained the right to keep them in its library, whereas it had no right to retain pirated copies.

For copies used to train LLMs, the court held that the key issue is not how much was copied, whether any part was publicly disclosed as a substitute. Since no link was shown between "Claude's" outputs and the authors' works, the court found the copying reasonable.

The third factor favors fair use for the training copies and for the purchased library copies converted from print to digital but weighs against fair use for the pirated library copies.

1.5. Analysis under factor four: The effect of the use upon the market for or value of the copyrighted work

The court noted that LLM training does not make infringing copies available to the public. It rejected the claim that such training creates unlawful competition, likening it to teaching students to write. Although a potential licensing market was affected, the court held this is not a market the plaintiffs can control under copyright law. This factor favors fair use.

Copies used to create a central library reduced new purchases of digital copies that Anthropic would have bought directly from the plaintiffs if they had not been able to

get used copies. However, for the reasons given under the first factor, these losses are not related to the rights the Copyright Act gives to plaintiffs. This was just a change in format.

The fourth fair use factor favors fair use for the training copies, is neutral for the purchased library copies converted from print to digital and weighs against fair use for the pirated library copies.

1.6. Interim Conclusion

The Court stated that the copies used to train specific LLMs were justified as a fair use. Every factor but the nature of the copyrighted work favors this result. "The technology at issue was among the most transformative many of us will see in our lifetimes."[7] Copies converted from print to digital - fair use. Pirated copies - not fair use. Each of the factors confirmed this.

2. Kadrey et al. v. Meta Platforms, Inc.

2.1. Facts of the case

Kadrey v. Meta Platforms, Inc. involves thirteen plaintiffs suing Meta over the use of their copyrighted books to train its LLM Llama. Meta allegedly downloaded hundreds of the plaintiffs' works - at least 666 copies - from online "shadow libraries" such as Anna's Archive, Library Genesis, Z-Library, and the Books3 dataset, without permission or payment. To amass data, Meta used BitTorrent, downloading via peer-to-peer sharing that may have reuploaded portions of copyrighted material through "leeching." Meta denied intentional redistribution.

The key legal issue was whether using copyrighted works for AI training is copyright infringement or protected as fair use. The plaintiffs called Meta's actions piracy, while Meta claimed its use was transformative.

2.2. Analysis under factor one: The purpose and character of use

This factor weighed in Meta's favor. Meta copied the books to train its large language model, Llama, an innovative tool capable of generating diverse text and performing a wide range of functions. There was no evidence that Meta designed Llama to generate books that would compete with or directly copy the plaintiffs' works. At most, the evidence showed an intent to generate text in certain styles, which copyright law does not protect.

---

[7] *Bartz v. Anthropic PBC*, [United States District Court for the Northern District of California], No. C 24-05417 WHA, [2025-06-23].

The court also considered the commercial character of Meta's use and concluded that Meta's profit motive, though relevant, did not outweigh the strongly transformative character of the use and therefore did not shift the first factor in the plaintiffs' favor.

2.3. Analysis under factor two: The nature of the copyrighted work

This factor favors the plaintiffs, as their expressive works - novels, memoirs, and plays - are protected by copyright law. Meta recognizes that LLMs learn through statistical relationships involving word order, choice, grammar, and syntax, which are essential for individual expression.

2.4. Analysis under factor three: The amount and substantiality of the portion used

Given that Meta's LLMs won't output any meaningful amount of the plaintiffs' books, it's not clear how or why Meta's copying would be less likely to lead to the creation of direct substitutes for the books if Meta had copied less of them. This factor favored Meta, even though it copied the plaintiffs' books in their entirety. The amount that Meta copied was reasonable given its relationship to Meta's transformative purpose.

2.5. Analysis under factor four: The effect of the use upon the potential market for or value of the copyrighted work

The court rejected the claim that Meta's Llama model substitutes for plaintiffs' books by enabling users to generate meaningful excerpts, finding no evidence that Llama can reproduce significant portions of the works. It also dismissed alleged harm to a market for licensing books for LLM training, reasoning that plaintiffs cannot monopolize licensing for transformative uses and that recognizing such harm would make the analysis circular.

Instead, the court identified market dilution as the more plausible theory of harm. Even without copying, LLMs may enable the rapid generation of large volumes of competing text with minimal time or creativity, potentially flooding the market and displacing demand for human-authored works. Evidence showed AI-generated books already appearing in online marketplaces, with works emphasizing functional content being especially vulnerable.

The court also considered whether Meta's use of shadow libraries materially benefited those libraries or facilitated unauthorized access to copyrighted works. Although such conduct could weigh against fair use, the plaintiffs offered no evidence that Meta promoted, supported, or incentivized piracy. By contrast, the public benefits of Meta's technology modestly favored the finding of fair use.

2.6. Interim Conclusion

Fair use is a fact-specific doctrine that must be applied on a case-by-case basis, particularly as courts confront new technologies and their potential consequences. No prior case has involved a use that is both as transformative and as capable of diluting the market for original works as LLM training. As a result, existing precedent does not directly answer whether Meta's copying constitutes fair use.

However, no matter how transformative LLM training may be, it is difficult to argue that it constitutes fair use to use copyrighted books to develop a tool to make billions or trillions of dollars while enabling the creation of a potentially endless stream of competing works that could significantly harm the market for those books.

Because Meta's use of the thirteen plaintiffs' works was highly transformative, the plaintiffs needed to make a decisive showing on the fourth factor to defeat the fair use defence. Given the central role of market dilution in this context, even some evidence supporting that theory would have required the issue to go to a jury, and a stronger showing might have allowed the plaintiffs to prevail at summary judgment. But the plaintiffs offered no evidence of market harm, while Meta submitted evidence to the contrary. Accordingly, copying the plaintiffs' books for LLM training does not amount to copyright infringement.

Table 1. Comparative Overview of the Cases

Fair Use Doctrine factors	Bartz v. Anthropic	Kadrey el al. v. Meta Platforms, Inc.
1. The purpose and character of the use	Copies used to train specific LLMs: transformative use Copies used to build a central library: not a transformative use	Transformative, commercial use favors fair
2. The nature of copyrighted work	Factor weighed against fair use	Factor weighed against fair use
3. The amount and substantiality of the portion used	Copies used to train specific LLMs: The copying used for training the models was reasonable Copies used to build a central library: Anthropic had no right to keep pirated materials	Copying was necessary for Meta's transformative AI, and outputs do not substitute the original works, favoring Meta
4. The effect of the use upon the market for or value of the copyrighted work	Copies used to train specific LLMs: Does not substitute market, favors fair use Pirated copies used to build a central library: reduced demand for the plaintiffs' books	The court found no market substitution and rejected dilution claims due to lack of evidence of actual sales harm
Overall outcome	Fair use	Fair use

3. Divergent Approaches to Bad Faith in Fair Use: Anthropic and Kadrey Cases

Courts use the term "bad faith" to denote behavior weighing against fair use, including unauthorized copying, failure to seek permission, or not crediting the original author.[8]

Bartz v. Anthropic is a notable case, because the court evaluated both the permissibility of LLM training and the legality of how works were collected. In Bartz v. Anthropic, the court held that LLM training with lawfully obtained works constituted fair use, while the use of pirated copies did not.

No comparable analysis was done in Kadrey v. Meta Platforms, Inc. We raise the question of why Bartz v. Anthropic treated pirated copies as significant. In Kadrey v. Meta Platforms, Inc., the court emphasized that fair use exists to allow new forms of expression that do not substitute for original works, and that the user's good or bad faith does not materially affect market substitution. Even if bad faith was relevant, the court concluded it would not change the outcome. Meta trained its LLM, "Llama", using datasets from various online sources, including shadow libraries, however the court held that Meta's use qualified as fair use, even for works from pirated sites. While downloading from shadow libraries could matter if it materially benefited the operators, the plaintiffs provided no evidence, so the court did not consider Meta's use to reflect bad faith.

The classical legal process in a copyright infringement case begins when plaintiffs file a lawsuit. The court first determines whether copyrights have been violated, then whether the use qualifies as fair use. If the use is unfair, bad faith may be found, potentially leading to compensation (see Picture 1). However, in practice, as shown in Bartz v. Anthropic, bad faith often has little impact on the final ruling, highlighting the need to revisit and reevaluate its regulation.

The issue of bad faith is widely discussed, and legal scholars hold differing views on it. [9] Hence, we state that the question of whether bad faith should be considered in the assessment of fair use cannot be definitively answered, as many related questions remain unresolved.

One of these questions concerns shadow libraries. A recent decision by U.S. District Judge Michael H. Watson in Ohio[10], which ordered Anna's Archive to delete scraped WorldCat data, raises the issue of why such shadow libraries were not dis-

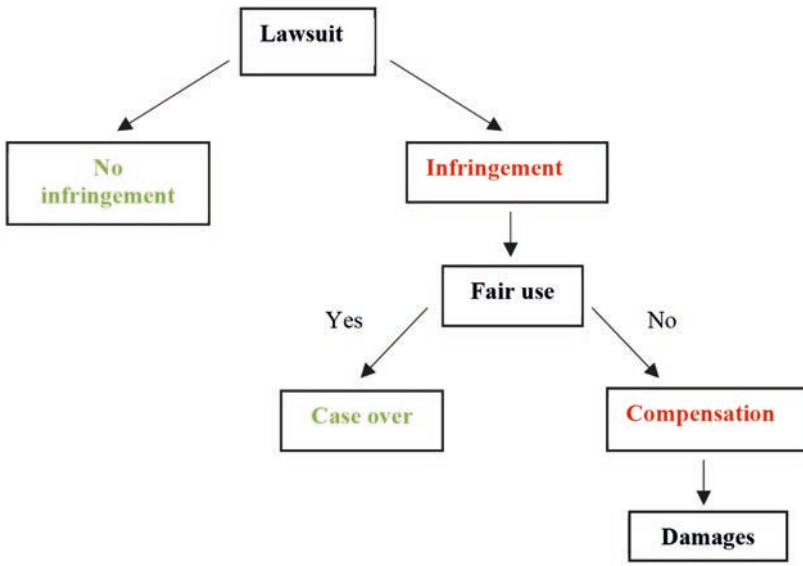
---

[8] SAMUELSON, P. (2025). Does Using In-Copyright Works as Training Data Infringe? Communications of the ACM, 68 (11), p. 28-30 [online]. https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=5342516

[9] SAN MARTIN, M. (2004). Copyright law: The relevance of bad faith to a fair use analysis. *Journal of Technology Law & Policy, 9(2)*. [online] https://scholarship.law.ufl.edu/jtlp/vol9/iss2/5/

[10] *OCLC Online Computer Library Center, Inc. v. Anna's Archive*, [United States District Court for the Southern District of Ohio Eastern Division], No. 2:24-cv-144, [2024-03-22].

mantled earlier. We consider that although these repositories had existed for a long time, they attracted little scrutiny due to their limited economic impact. Enforcement intensified only once AI companies began relying on them at scale and generating significant commercial value, prompting rightsholders to act. There is currently no clear regulation defining to what extent the use of pirated sources may be justified, or when such use becomes impermissible.

Picture 1. Flowchart illustrating the classical legal process in a copyright infringement case.

We argue that the application of bad faith in fair use analysis is both doctrinally inconsistent and insufficiently justified. In the cases examined, bad faith was either not considered at all or, if mentioned, ultimately set aside and had no impact on the final decision. This raises the question of whether such an approach is truly correct.

In their scholarly article "Bad Faith and Fair Use," Simon J. Frankel and Matt Kellogg[11] argue that fair use should not be assessed on the basis of bad faith, because the doctrine focuses on the use itself rather than on the user. They maintain that a defendant's conduct or subjective intent should not influence the fair use analysis.

[11] FRANKEL, S. & KELLOGG, M. (2012). Bad faith and fair use. *Journal of the Copyright Society of the USA, 60,* 1, 2, 4 [online]. https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2165468

According to the plaintiffs, there is no historical, logical, or legal foundation for considering bad faith in this context. Likewise, an infringer's state of mind is irrelevant to determining infringement, regardless of how innocent the infringing act may be. Incorporating bad faith into the analysis unnecessarily conflates fair use with other areas of law, increases the cost and unpredictability of copyright litigation, and undermines the First Amendment safeguards embedded in copyright law. With few exceptions, the Copyright Act seeks to promote the creation of new works, deliberately setting aside considerations of intent, morality, or equity, all of which risk distracting from the statute's fundamental purpose.

We submit that as technology continues to advance, a user's intention or knowledge of wrongdoing (mens rea) must increasingly be taken into account in fair use analysis. Traditionally, actus reus (action or conduct of the accused) is the final consideration in fair use analysis, yet these cases increasingly raise ethical questions about what is right or wrong, and fair or unfair. As a result, considerations resembling mens rea can easily creep into the analysis.

We observe that this tendency is driven in part by the significant harm authors perceive from AI company conduct - an emotional charge that, while understandable, risks distorting what should remain an objective doctrinal inquiry. The plaintiffs felt particularly affected by Anthropic's actions. In their complaint, they described Anthropic's conduct as follows: "Anthropic styles itself as a public benefit company, designed to improve humanity. For holders of copyrighted works, however, Anthropic already has wrought mass destruction," and "It is no exaggeration to say that Anthropic's model seeks to profit from strip-mining the human expression and ingenuity behind each one of those works."[12] Author whose works were copied by Anthropic, stated in an interview: "I just remember typing in my name and my heart rate was picking up. Then when my books came up, I felt incredibly violated."[13] The plaintiffs in the Kadrey v. Meta Paltforms, Inc. case also expressed significant dissatisfaction, which they articulated in their complaint: "Meta wanted books for their expressive content – the very subject matter copyright law protects," the plaintiffs said. "But instead of paying rightsholders, Meta systematically took and fed entire copies of pirated works into its LLMs to extract that expressive content without having to pay."[14]

---

[12] REUTERS (2024). Authors sue Anthropic for copyright infringement over AI training. *The Guardian.* [online]. https://www.theguardian.com/technology/article/2024/aug/20/anthropic-ai-lawsuit-author

[13] TAGEN-DYE, C. (2024). After their books were pirated to train AI, three authors went to court - and won. Their fight is just beginning (exclusive). *AOL.* [online]. https://www.aol.com/articles/books-were-pirated-train-ai-200000218.html

[14] BRITTAIN, B. (2025). Meta says copying books was ‚fair use' in authors' AI lawsuit. *Reuters.* [online]. https://www.reuters.com/legal/litigation/meta-says-copying-books-was-fair-use-authors-ai-lawsuit-2025-03-25/

By contrast, Pierre N. Leval has cautioned that an emphasis on good or bad faith risks shifting the inquiry toward moral judgments about the user rather than the societal value of the use – an objective copyright law is not designed to prioritize.[15] However, Alec Peden observes that courts take inconsistent positions on the relevance of bad faith. In Harper & Row v. Nation Enterprises, the Supreme Court emphasized that fair use "presupposes good faith," finding bad faith where The Nation unlawfully obtained and published an unpublished manuscript, while in Google LLC v. Oracle America, Inc., the Court declined to reprimand Google based solely on its motives, expressing skepticism toward limiting protection to "well-behaved" actors. To account for this tension, Peden identifies three dimensions of good faith - lawful acquisition, the user's subjective belief in the fairness of the use, and the user's overall conduct - and argues that because fair use operates as a flexible standard, bad faith should be considered in every fair use analysis, particularly in complex technological contexts where the statutory factors offer limited guidance.[16] In our opinion, such an outlook is highly debatable.

It is important to note that there are additional questions beyond those discussed above, particularly concerning data use and economic considerations. If it were possible to answer all of these questions, or if courts could develop a clear, broadly applicable doctrine concerning these questions, then a workable answer might be reached. For now, however, neither is possible. This raises the question of how we can move forward.

We believe that the assessment of the Fair Use Doctrine in the context of bad faith could be improved in the following way: since fair use is assessed on the basis of objective criteria, we do not think that bad faith can be introduced as an additional element. Instead, the concern often framed as bad faith could be addressed through this inquiry into the legality of how the training materials were obtained.

17 U.S. Code, § 107 states that: "In determining whether the use made of a work in any particular case is a fair use the factors to be considered shall include …"[17] meaning that the four-factor system is not exhaustive. Therefore, we propose introducing a fifth factor into the fair use analysis in cases involving LLMs and AI training: namely, whether the sources used for training were acquired lawfully or unlawfully.

It is our firm belief that a user should not benefit from fair use protections when the copyrighted work was acquired through unlawful conduct. This outlook closely aligns with the Fairness Theory as it proposes that copyright is meant to prevent un-

---

15 LEVAL, P. N. (1990). Toward a fair use standard. *Harvard Law Review, 103*, 1105–1136.

16 PEDEN, A. (2023b). The Good, the Bad, and the Ugly: Incorporating the Good or Bad Faith Consideration into the Fair Use Analysis Faith Consideration into the Fair Use Analysis. *University of the Pacific Law Review*, 54 (14), p. 9-10, 12-19, 23–24 [online]. https://scholarlycommons.pacific.edu/uoplawreview/vol54/iss1/14/

17 17 U.S.C § 107

just appropriation of another's labor and legitimate interests. Since some courts already indirectly consider "bad faith" when analyzing the character of the use, introducing such a factor would help solve the problematic questions mentioned above.

Such a proposal is also supported by Welfare Theory, as from this perspective unlawful acquisition may undermine incentives for creation and distribution. If users are allowed to rely on fair use after obtaining works unlawfully, creators may face increased piracy and reduced economic returns, which could ultimately weaken incentives to create and disseminate new works. Introducing a fifth factor could therefore help preserve efficient copyright markets while still allowing socially beneficial and transformative uses.

In his work „The Five-Factor Framework: A New Approach to Analyzing Public Benefits in Fair Use Cases" Joshua Berlowitz proposes adding a fifth factor to the Fair Use doctrine, that analyses the challenged use's public benefits. He states: "The five-factor framework acknowledges a challenged use may be justifiable for its contributions to public welfare even where it substantially harms authorial incentives."[18] This approach shifts the focus of fair use analysis toward the societal value created by transformative uses, rather than limiting the assessment primarily to the interests and incentives of the original author. Although we agree that the fair use doctrine should not hinder the development of new technologies, incorporating such an interpretation of the Welfare Theory risks abuse of the doctrine's protections, particularly given that the existing fair use framework already tends to favour transformative technologies and their societal utility, as demonstrated by the cases analysed above. We therefore maintain that unlawful acquisition of training materials should weigh against a fair use finding, unless the public interest in the use substantially outweighs the impropriety of that acquisition.

In sum, our proposed fifth factor would prove decisive alongside the first and fourth factors in determining the outcome of the fair use analysis, while simultaneously addressing the regulatory ambiguities surrounding shadow libraries. At present, cases such as Bartz v. Anthropic and Kadrey et al. v. Meta Platforms, Inc. risk leading to an overly permissive approach to the use of unlawful sources. Under the analysis of our proposed fifth factor, a doctrine regarding the use of pirated sources would naturally form.

We propose introducing a fifth factor into the fair use analysis in cases involving LLMs and AI training: namely, whether the sources used for training were acquired lawfully or unlawfully. Thus, satisfying the first and fourth factors - and additionally the proposed fifth factor - would be decisive in determining the outcome of the fair

---

[18] JOSHUA BERLOWITZ, The Five-Factor Framework: A New Approach to Analyzing Public Benefits in Fair Use Cases, 77 Colum. J.L. & Arts (2023). [online].https://journals.library.columbia.edu/index.php/lawandarts/article/view/11016/5501

use analysis. This proposal would also address the regulatory ambiguities surrounding shadow libraries. At present, cases such as Bartz v. Anthropic or Kadrey et al. v. Meta Platforms, Inc. risk leading to an overly permissive approach to the use of unlawful sources. Under the analysis of our proposed fifth factor, a doctrine regarding the use of pirated sources would naturally form.

4. Market Harm under the Fourth Fair Use Factor: Doctrinal Concepts and Judicial Approaches

To understand the reasoning underlying the courts' judgments in Kadrey v. Meta Platforms, Inc. and Bartz v. Anthropic, it is necessary to examine existing judicial approaches to the fourth fair use factor and the different conceptions of harm developed in U.S. case law. In assessing why the courts reached divergent conclusions, we consider four U.S. court decisions.

We begin with Google LLC v. Oracle America, Inc.,[19] which adopted a narrower view of market harm in the fair use analysis. The Court rejected Oracle's argument that the existence of a possible licensing market automatically shows market harm. Instead, the Court explained that a copyright owner cannot define the market so broadly that nearly all fair uses would count as harmful - especially when licensing requirements would limit innovation or give excessive control over functional works.

A similar concern for protecting technological development appears in the Bartz v. Anthropic case, where the court focused on the risk that broad findings of market harm could slow down new technologies. By contrast, the court in Kadrey v. Meta Platforms, Inc., explicitly rejected the notion that adverse copyright rulings would "stop technology in its tracks," characterizing such claims as exaggerated. Consequently, the Kadrey v. Meta Platforms, Inc., court adopted a less permissive approach toward the interests of AI companies.

The second important case is Sony Corp. of America v. Universal City Studios, Inc.[20] The most important point in this case is the Court's creation of a presumption that non-commercial use is unlikely to cause market harm. This decision established the principle that speculative or hypothetical market harm is not sufficient to defeat fair use, especially when the use is non-commercial and aimed at consumers. The Court made clear that market harm must be real, likely, and concrete, not merely assumed or predicted. This requirement remains central to the analysis of the fourth fair use factor.

---

19 *Google LLC v. Oracle Am., Inc.*, [SCOTUS], No. 18–956, [2021-04-05].

20 *Sony Corp. of America v. Universal City Studios, Inc.*, [SCOTUS], No. 81-1687, [1984-01-17].

A similar approach was adopted in Campbell v. Acuff-Rose Music, Inc.,[21] where the Court held that market harm arises primarily when the secondary use functions as a substitute for the original work. The Court emphasized that copyright owners may not rely on presumptions or speculative claims of harm, particularly where the challenged use is transformative. In this context, the Court characterized parody as a paradigmatic form of transformative use, as it does not merely supersede the original work, instead it adds new expression, meaning, or message by offering social value through commentary or ridicule. Importantly, the Court further clarified that the commercial nature of a parody does not render it presumptively unfair; rather, the more transformative the use, the less weight its commercial character carries in the fair use analysis. A case often used as a point of contrast is Harper & Row v. Nation Enterprises, in which the Court articulated the principle that the market inquiry must encompass not only potential harm to the market for the original work, but also harm to the market for derivative works, thus forming the concept that harm to some derivative markets can be recognised as cognizable.

We note that all of these cases share a consistent doctrinal approach to defining cognizable market harm. The courts emphasized that market harm cannot be based on speculative or hypothetical markets and must instead involve real and likely forms of harm grounded in concrete market effects. We contend that in a fast-paced and evolving world, new forms of market harm may emerge. Accordingly, several additional concepts, illustrated in Table 2, are relevant to understanding how market harm should and could be assessed today.

The Kadrey v. Meta Platforms, Inc., court recognized the relevance of market dilution, defined as a reduction in the value or distinctiveness of a work due to overuse, flooding, or association with lower-quality copies. While it is often discussed in trademark law, copyright courts sometimes consider similar effects under the fourth fair use factor. Unlike substitution, dilution does not necessarily replace the original work; instead, it weakens its perceived value or exclusivity. Consequently, market dilution overlaps with "market saturation" or price depression because both involve a general lowering of economic or cultural value, but courts treat it cautiously: if the use is transformative, dilution alone usually does not count as cognizable harm, whereas uses that directly replace sales are better classified as substitution harm.

Kadrey v. Meta Platforms, Inc., is not the only case to reference these effects; some of the earliest discussions can be traced to Harper & Row v. Nation Enterprises.[22] In that case, the Supreme Court emphasized that the Nation's unauthorized publication of excerpts from President Ford's unpublished memoir caused real and concrete harm

---

21 *Campbell v. Acuff-Rose Music, Inc.*, [SCOTUS], No. 92-1292, [1994-03-07].

22 *Harper & Row v. Nation Enterprises,* [SCOTUS], No. 83-1632, [1985-11-06].

to established markets. The Court found that the excerpts usurped Harper & Row's exclusive right of first publication, effectively saturating the market and reducing the value of the work for its intended licensees. By preempting Time magazine's exclusive serialization rights, the Nation's use depressed the price Harper & Row could command, demonstrating that unauthorized copying can dilute market demand and exhaust commercial opportunities. Importantly, the Court stressed that these harms were tied to actual, functioning markets, distinguishing them from speculative or hypothetical licensing claims, and thus constituted a cognizable factor against fair use under the fourth factor.

In his work Develop-Fair Use for Artificial Intelligence: Ultraman, Bartz, and Kadrey, Chanhou Lou proposes a new Fair Use evaluation system incorporating market dilution as one of the criteria, as it reveals a dynamic perspective that goes beyond traditional copyright boundaries and takes real market conditions into account: „meanwhile, the divergence between Bartz and Kadrey, especially with Kadrey's "market dilution theory," expands judicial review from directly substitutive copyright markets to the broader plane of industrial competition, together revealing a dynamic approach that moves beyond traditional copyright frames and faces market realities."[23]

Building on these legal precedents, Andrew Jin, in his article Market Dilution: Extending Fair Use for Artificial Intelligence,[24] argues that courts should adopt a market dilution framework when assessing fair use in the context of large language models. The article notes that the Kadrey v. Meta Platforms, Inc., market dilution approach best accounts for the unprecedented nature of LLM outputs and their potential market harms. Jin explains that the rationale adopted in Bartz v. Anthropic abstracts away from the algorithmic and industrial scale of LLM training and output generation, mistakenly treating these processes as artificial analogues of human learning rather than as fundamentally distinct technological mechanisms. As fair use disputes involving AI continue to reach the courts, Jin cautions that this abstraction risks undermining creative incentives in the long term. He therefore emphasizes that recognizing market dilution is essential for adapting fair use doctrine to emerging technologies such as LLMs.

---

[23] LOU, C. (2025). Develop-fair use for artificial intelligence: A Sino-U.S. copyright law comparison based on the Ultraman, Bartz v. Anthropic, and Kadrey v. Meta cases. *SSRN,* 8 [online]. https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=5458615

[24] JIN, A. (2025). Market dilution: Extending fair use for artificial intelligence. *Harvard Undergraduate Law Review* [online]. https://hulr.org/fall-2025/ennleb3xofsg1en5dttox3578xh8vc

Table 2. Market harm concepts

Interpretations of market harm	Definition	Related cases
1. Substitution Harm/Direct Economic Harm	Defendant's use directly competes with the plaintiff's work, acting as a substitute and reducing already existing or potential sales.	Harper & Row, Publishers, Inc. v. Nation Enterprises, (p. 540-541, 551)
2. Harm from Market Saturation or Price Depression (market dilution)	Market harm can also arise when use depresses prices or floods the market, making continued sales unviable for the copyright holder	Kadrey, et al. v. Meta Platforms, Inc. (p. 28, 32) Bartz v. Anthropic PBC. (p. 7, 28-30)
3. Harm to Derivative Markets/Potential Market Harm	Harm covers original and derivative markets, but inability to charge for transformative uses isn't licensing market harm	Sony Corp. v. Universal City Studios, Inc. (p. 453) Bartz v. Anthropic PBC. (p. 28) Harper & Row, Publishers, Inc. v. Nation Enterprise. (p. 532, 539)
4. Suppression or Chilling Effect on Speech Markets	Broadens market harm to include chilling effects on commentary, parody, or critique, highlighting consumer perception impact	Campbell v. Acuff-Rose Music, Inc. (p. 579) Bartz v. Anthropic PBC. (p. 13-14)
5. Legally Cognizable Market	Market harm doesn't count if the use involves rights the copyright owner cannot license	Campbell v. Acuff-Rose Music, Inc. (p. 570, 592)

The Kadrey v. Meta Platforms, Inc., and Bartz v. Anthropic cases venture into a new and rapidly developing area of case law involving LLMs and other AI tools. Because this area remains unsettled, many commentators argue that both courts erred in their analysis. To assess this claim, it is necessary to examine how the doctrines of market harm and fair use, as developed in the doctrinal cases discussed above, may be misapplied today, and whether such misapplication occurred specifically in Kadrey v. Meta Platforms, Inc., and Bartz v. Anthropic.

In Harper & Row, Publishers, Inc. v. Nation Enterprises the focus shifts more toward actual or likely-to-develop markets, rather than the existing or traditional markets discussed in Campbell v. Acuff-Rose Music, Inc. We believe that this shift makes it easier for courts, plaintiffs, or defendants to mistakenly treat speculative or

potential markets as cognizable market harms. Misapplications also include ignoring whether copying was transformative and overvaluing the harm caused by small portions of a work, thereby exaggerating the impact on the overall market. For instance, excerpts or digital summaries are sometimes treated as market substitutes, even when no real market replacement occurs. This issue is evident in Bartz v. Anthropic and Kadrey v. Meta Platforms, Inc., where plaintiffs claimed that LLMs infringed copyright because they were trained on the plaintiffs' works. In both cases, the courts found that the defendants' LLMs could not reproduce any substantial or meaningful portion of the original texts and was highly transformative, therefore did not meaningfully affect the authors' markets.

In both Kadrey v. Meta Platforms, Inc., and Bartz v. Anthropic, the courts rejected the plaintiffs' argument that, by using their works without permission, the AI companies had effectively destroyed a new and emerging market for licensing copyrighted content specifically for AI training. The courts noted that this is not a market to which the authors are entitled, nor is it protected by the Copyright Act. Here, we can see that the courts took inspiration from Campbell v. Acuff-Rose Music, Inc., where the court clarified that factor four should consider only harm to markets the copyright owner can legally exploit, and losses of the plaintiff arising from inability to charge the defendant for the right to make transformative uses doesn't create cognizable market harm. Nevertheless, as evidenced by the claims in Kadrey v. Meta Platforms, Inc., and Bartz v. Anthropic, this doctrine does not prevent parties from frequently counting all lost licensing revenue, overvaluing hypothetical markets that are not legally actionable, and thereby undermining Campbell's careful distinction between genuine market harm and theoretical licensing opportunities.

Despite this, early trials showed a tendency to over-credit speculative derivative or licensing markets and underweight transformative or public-benefit aspects, such as innovation in software. Additionally, some courts treated commercial success as an automatic indicator of market harm, downplaying functional differences between the original and new product. However, whilst in the case of Bartz v. Anthropic the court did not stray from this doctrinal idea, Kadrey v. Meta Platforms, Inc., emphasized something important, and that is that we cannot ignore AI companies' large revenues over their transformative purpose. Yes, LLM's are accessible and often times at least partially free, but to think that these companies started the creation of their product for non-commercial reasons is folly.[25] Commercial success, however, is not an automatic indicator of market harm. These misapplications illustrate the challenge of balancing traditional copyright doctrines against rapidly evolving technology markets.

---

[25] *Kadrey et al. v. Meta Platforms, Inc.*, [United States District Court for the Northern District of California], No. 23-cv-03417-VC, [2025-06-25].

This argument is further strengthened by the Court's holding in Sony Corp. of America v. Universal City Studios, Inc., which rejected speculative or indirect theories of market harm and required a showing of actual or likely significant market impact. In a more modern context parties, particularly in AI and digital contexts, sometimes assume that any new technology automatically depresses market value, ignoring the need for evidence and conflating potential adoption with actual substitution. Such an example can be seen in the Kadrey v. Meta Platforms, Inc., and Bartz v. Anthropic cases where plaintiffs fail to show tangible market harm before liability is imposed.

To conclude such differing and yet intertwined outlooks it is important to note the important role the U.S. law systems play in these matters. The U.S. system is called the adversary system, as the roles of the judge and the attorney differ significantly from the European system familiar to us, where the judge's role is much larger and more active. "In an adversarial system, the judge acts as an impartial monitor who ensures the facts of a case are presented within established laws and procedures, the jury decides whether the defendant is guilty (the judge acts in this capacity in a trial without a jury), and attorneys for the prosecution and defence act as interested parties that advocate for their respective clients". Their system is also characterized by the fact that attorneys must gather all information and present it to the court, and the court relies only on the evidence that has been submitted: "Central to this system is impassivity on the part of the decision makers; they must rely on defence attorneys and prosecutors to gather, present, and challenge evidence central to a case prior to rendering a decision."[26]

It is our position that such a system has flaws, as attorneys may abuse their powers, and courts may not reach fully fair and just decisions: "The current American system is marked by an adversary process so compromised by imbalance between the parties – in terms of resources and access to evidence - that true adversary testing is virtually impossible. It is a system in which competing litigants, unequal as they are, control everything from the investigation to presentation of the evidence, and in which their motivation in that process is to win, more than to discover the truth. So motivated, litigants coach witnesses, suppress facts, employ tricks and surprises, distort the truth, and manipulate fact finders. The result is a system that we now know, through the growing record of wrongful convictions, is prone to an unacceptably high rate of false convictions, as well as failures to convict the guilty."[27]

The shortcomings of this model are also evident in the cases we examined, where the decisions regarding the fourth factor could have been entirely different if market

---

[26] BENEFIEL, R. (2014). The adversary system, 1 [online] https://doi.org/10.1002/9781118517383.wbeccj369

[27] GLOBAL COMPASSION COALITION (n.d.). The adversarial system and its limitations. *Global Compassion Coalition,* [online]. https://www.globalcompassioncoalition.org/impact-sectors/law-and-justice/the-adversarial-system-and-its-limitations/

dilution, rather than market substitution as argued by the attorneys, had been considered, in that case, the outcome would have been different. "And, as should now be clear, this ruling does not stand for the proposition that Meta's use of copyrighted materials to train its language models is lawful. It stands only for the proposition that these plaintiffs made the wrong arguments and failed to develop a record in support of the right one."[28]

We conclude that as AI is slowly but surely rewriting the existing social contracts in the field of copyright, courts must adapt accordingly. The analysis of market harm doctrines across the cases discussed above demonstrates that cognizable market harm must be grounded in real, concrete, and likely effects – not speculative or hypothetical ones. Yet, as Kadrey v. Meta Platforms, Inc. rightly recognized, no existing technology is as capable of saturating the market with competing works as LLMs. Traditional substitution harm frameworks, as applied in Bartz v. Anthropic, evidently fail to capture this reality. It is therefore our view that market dilution offers the most appropriate and forward-looking framework for assessing the fourth fair use factor in AI-related cases – one that moves beyond traditional copyright boundaries and confronts the unprecedented scale and nature of LLM outputs. Courts and litigants alike must orient their analyses accordingly, lest the doctrine fall further behind the technology it seeks to govern.

Conclusions

This paper examined the application of the fair use doctrine to LLM training through Bartz v. Anthropic and Kadrey v. Meta, revealing doctrinal tensions regarding bad faith and market harm. Although both courts applied the four-factor test, their reasoning shows that key issues - particularly the role of bad faith, the treatment of unlawfully obtained data, and the assessment of market harm - were evaluated differently. We concluded that:

Case law shows that bad faith is applied inconsistently and rarely determines fair use outcomes. Instead of relying on subjective judgments of bad faith, courts should focus on whether AI training materials were obtained lawfully or unlawfully. Under the guidance of Welfare and Fairness Theories, we therefore propose a fifth fair use factor for LLM and AI cases, addressing the legality of source acquisition, which would also provide clearer guidance regarding the use of shadow libraries.

Courts should move beyond a narrow focus on direct substitution and give greater weight to market dilution and the long-term economic effects on creators, as AI-generated content increasingly competes with human-authored works.

---

[28] *Kadrey et al. v. Meta Platforms, Inc.*, [United States District Court for the Northern District of California], No. 23-cv-03417-VC, [2025-06-25].

List of sources

Legal acts:

17 U.S.C § 107

Academic literature:

BENEFIEL, R. (2014). The adversary system, 1 [online] https://doi.org/10.1002/9781118517383.wbeccj369

ELKIN-KOREN, N., & Fischman-Afori, O. (2016). Rulifying fair use. Arizona Law Review, 59(1), 1 [online]. https://arizonalawreview.org/rulifying-fair-use/

FRANKEL, S. & KELLOGG, M. (2012). Bad faith and fair use. Journal of the Copyright Society of the USA, 60, 1, 2, 4 [online]. https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2165468

JIN, A. (2025). Market dilution: Extending fair use for artificial intelligence. Harvard Undergraduate Law Review [online]. https://hulr.org/fall-2025/ennleb3xofsg1en5dttox3578xh8vc

JOSHUA BERLOWITZ, The Five-Factor Framework: A New Approach to Analyzing Public Benefits in Fair Use Cases, 77 Colum. J.L. & Arts (2023). [online].https://journals.library.columbia.edu/index.php/lawandarts/article/view/11016/5501

KALYAN, K. S. (2024). A survey of GPT-3 family large language models including ChatGPT and GPT-4. Natural Language Processing Journal, 6, 1 [online]. https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S2949719123000456

LEVAL, P. N. (1990). Toward a fair use standard. Harvard Law Review, 103, 1105–1136.

LOU, C. (2025). Develop-fair use for artificial intelligence: A Sino-U.S. copyright law comparison based on the Ultraman, Bartz v. Anthropic, and Kadrey v. Meta cases. SSRN, 8 [online]. https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=5458615

PEDEN, A. (2023a). The good, the bad, and the ugly: Incorporating the good or bad faith consideration into the fair use analysis. University of the Pacific Law Review, 54(1), 22-23 [online]. https://scholarlycommons.pacific.edu/uoplawreview/vol54/iss1/14/

PEDEN, A. (2023b). The Good, the Bad, and the Ugly: Incorporating the Good or Bad Faith Consideration into the Fair Use Analysis Faith Consideration into the Fair Use Analysis. University of the Pacific Law Review, 54 (14), p. 9-10, 12-19, 23–24 [online]. https://scholarlycommons.pacific.edu/uoplawreview/vol54/iss1/14/

SAMUELSON, P. (2025). Does Using In-Copyright Works as Training Data Infringe? Communications of the ACM, 68 (11), p. 28-30 [online]. https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=5342516

SAN MARTIN, M. (2004). Copyright law: The relevance of bad faith to a fair use analysis. Journal of Technology Law & Policy, 9(2). [online] https://scholarship.law.ufl.edu/jtlp/vol9/iss2/5/

Case law:

Google LLC v. Oracle Am., Inc., [SCOTUS], No. 18–956, [2021-04-05].

Sony Corp. of America v. Universal City Studios, Inc., [SCOTUS], No. 81-1687, [1984-01-17].

Campbell v. Acuff-Rose Music, Inc., [SCOTUS], No. 92-1292, [1994-03-07].
Harper & Row v. Nation Enterprises, [SCOTUS], No. 83-1632, [1985-11-06].
Kadrey et al. v. Meta Platforms, Inc., [United States District Court for the Northern District of California], No. 23-cv-03417-VC, [2025-06-25].
Bartz v. Anthropic PBC, [United States District Court for the Northern District of California], No. C 24-05417 WHA, [2025-06-23].
OCLC Online Computer Library Center, Inc. v. Anna's Archive, [United States District Court for the Southern District of Ohio Eastern Division], No. 2:24-cv-144, [2024-03-22].

Other sources:

U.S. COPYRIGHT OFFICE (2025). U.S. Copyright Office Fair Use Index. [online] https://www.copyright.gov/fair-use/
REUTERS (2024). Authors sue Anthropic for copyright infringement over AI training. The Guardian. [online]. https://www.theguardian.com/technology/article/2024/aug/20/anthropic-ai-lawsuit-author
TAGEN-DYE, C. (2024). After their books were pirated to train AI, three authors went to court - and won. Their fight is just beginning (exclusive). AOL. [online]. https://www.aol.com/articles/books-were-pirated-train-ai-200000218.html
BRITTAIN, B. (2025). Meta says copying books was 'fair use' in authors' AI lawsuit. Reuters. [online]. https://www.reuters.com/legal/litigation/meta-says-copying-books-was-fair-use-authors-ai-lawsuit-2025-03-25/
GLOBAL COMPASSION COALITION (n.d.). The adversarial system and its limitations. Global Compassion Coalition. [online] https://www.globalcompassioncoalition.org/impact-sectors/law-and-justice/the-adversarial-system-and-its-limitations/

https://doi.org/10.15388/TMP.2026.22

Skaitmeninė valstybė: ar valstybė gali egzistuoti be teritorijos? Tuvalu ir nykstančių salų teisinis iššūkis

Ignas Laucius, Roberta Rudzevičiūtė

Vilniaus universiteto Teisės fakulteto
2 kursas
Saulėtekio al. 9, I rūmai, 10222 Vilnius
El. paštas: ignas.laucius@tf.stud.vu.lt; roberta.rudzeviciute@tf.stud.vu.lt

Mokslinio straipsnio akademinis kuratorius doc. dr. Indrė Isokaitė
El. paštas: indre.isokaite@tf.vu.lt

Santrauka. *Šiame straipsnyje nagrinėjamas valstybingumo sampratos pokytis klimato kaitos ir technologinės pažangos kontekste, ypatingą dėmesį skiriant Tuvalu atvejui. Keliamas klausimas, ar valstybė, netekusi savo fizinės teritorijos, gali ir toliau egzistuoti. Analizuojama valstybės samprata, Montevidėjo konvencijoje įtvirtinti valstybingumo kriterijai ir jų taikymo problematika nykstančių salų valstybėms. Aptariama Ex-Situ valstybės, apimančios skaitmeninės valstybės fenomeną, koncepcija kaip galima nauja tarptautinės teisės subjektų kategorija, kuri užtikrintų valstybingumo tęstinumą teritorijos išnykimo sąlygomis.*

Pagrindiniai žodžiai: *klimato kaita, nykstančios salos, valstybingumo tęstinumas, Ex-Situ valstybė, skaitmeninė valstybė*

Digital Nation: Can a State Exist Without Its Territory? Legal Challenge of Tuvalu and Other Endangered Islands

Summary. *The article examines the transformation of the concept of statehood in the context of climate change and technological advancement, with particular emphasis on the case of Tuvalu. It addresses the question of whether a state that has lost its physical territory may continue to exist as a subject of international law. The analysis focuses on the legal concept of statehood, the criteria of statehood enshrined in the Montevideo Convention, and the challenges associated with their application to disappearing island states. The article further explores the concept of the Ex-Situ Nation, encompassing the phenomenon of the digital state, as a potential new category of subjects of international law capable of ensuring the continuity of statehood in circumstances where territorial extinction occurs.*

Keywords: *climate change, sinking islands, continuity of statehood, Nations Ex-Situ, digital nation*

Copyright © Ignas Laucius, Roberta Rudzevičiūtė, 2026. Published by Vilnius University Press.
This is an Open Access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License (CC BY), which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original author and source are credited.

Įvadas

XXI a. pradžioje olandų chemikas, Nobelio chemijos premijos laureatas P. Crutzenas, teigdamas, jog žmonių veikla taip pakeitė ir vis dar keičia Žemės geologiją ir daugumą ekosistemų, kaip ankstesnėse erose tai darė natūralūs klimato kaitos veiksniai, pasiūlė šį lūžį įtvirtinti kaip naują geologinę epochą – Antropoceną[1] (gr. „žmogaus amžių").

Akivaizdu, jog žmogaus sukelta klimato kaita šiandien daro poveikį daugeliui ekstremalių orų ir klimato reiškinių visuose pasaulio regionuose, o ypač pažeidžiamos bendruomenės, kurios istoriškai mažiausiai prisidėjo prie dabartinės klimato situacijos. Labiausiai nuo to kenčia Tuvalu – nykštukinė Ramiojo vandenyno valstybė, kuri, tikėtina, taps pirmąja dėl klimato kaitos gyventi nebetinkama valstybe pasaulyje.

Reaguodamos į klimato kaitos nulemtus jų teritorijos pokyčius, Tuvalu bei kitos nykstančios Ramiojo bei Indijos vandenynų salų valstybės imasi inovatyvių priemonių siekdamos išsaugoti ne tik savo gyventojus, bet ir savo valstybingumą. Jos meta iššūkį nusistovėjusiai tarptautinės teisės tvarkai ir, naudodamosis šiuolaikine technologine pažanga, XXI a. formuoja skaitmeninės valstybės koncepciją.

Šio darbo tikslas – išnagrinėti, kaip Antropoceno laikotarpiu valstybės, susidurdamos su klimato kaitos keliamais iššūkiais, formuoja skaitmeninės valstybės fenomeną ir kokią įtaką tai daro klasikinei valstybingumo sampratai. Aptartojo tikslo bus siekiama šiais uždaviniais: analizuojant valstybės esmę, kilmę ir istorinę raidą, besikeičiančią valstybingumo sampratą klimato kaitos ir skaitmenizacijos kontekste, ypatingą dėmesį skiriant Tuvalu valstybės (skaitmenizavimo) atvejui. Mokslinio straipsnio objektas – skaitmeninė valstybė kaip valstybingumo išsaugojimo būdas nykstant teritorijai.

Darbo aktualumą lemia tai, jog klimato kaitos padariniai ir su jais susiję valstybių sprendimai yra vienos aktualiausių šiuolaikinės tarptautinės teisės problemų. Kylantis jūros lygis, ekstremalūs gamtiniai reiškiniai, dėl jų kintanti pasaulio geografija verčia kelti esminius klausimus dėl dabartinės tarptautinės tvarkos, grindžiamos prielaida, kad fizinė Žemės geografija yra pastovi ir nekintanti, tvarumo. Nors Tuvalu yra viena mažiausių pasaulio šalių, jos padėtis laikoma daugelio regionų ateities pranašu.

Darbe taikyti istorinis, loginis, lyginamasis, lingvistinis, sisteminis, teleologinis, apibendrinimo metodai. Istorinis metodas pasirinktas siekiant atskleisti valstybės sampratos raidą ir jos kitimą skirtingais istoriniais laikotarpiais. Loginis metodas taikytas skirtingų doktrinos pozicijų ir argumentų analizei. Lyginamasis metodas naudotas įvairių autorių požiūrių į valstybingumą ir jo transformacijas palyginimui. Lingvistinis metodas padėjo atskleisti darbui aktualių teisės normų ir tarptautinių dokumentų turinį. Sisteminis metodas taikytas analizuojant tarptautinės teisės nor-

---

[1] CRUTZEN, Paul; STOERMER, Eugene (2000). The "Anthropocene". *IGBP Newsletter,* 41, 17–18.

mų tarpusavio ryšius, o teleologinis metodas leido įvertinti teisės normų tikslus ir jų taikymo kryptis. Apibendrinimo metodas naudotas formuluojant darbo išvadas, remiantis atlikta analize.

Darbo originalumą lemia tai, kad klimato kaitos keliami procesai atskleidžia naujo pobūdžio iššūkius tarptautinei teisei ir klasikinei valstybingumo sampratai. Skaitmeninės valstybės koncepcija yra viena ryškiausių dabartinių aktualijų tarptautinėje teisėje, tačiau Lietuvos teisės doktrinoje iki šiol nėra aprašyta.

Darbui išskirtinai reikšmingi šie šaltiniai: Jungtinių Tautų institucijų dokumentai, Tarptautinio Teisingumo Teismo praktika, Australijos-Tuvalu Falepili Sąjungos susitarimas, taip pat tarptautinės teisės doktrina. Vadovaujantis minėtaisiais šaltiniais siekiama atskleisti, kaip klimato kaitos kontekste gali kisti valstybingumo samprata ir kokias naujas normas tai gali formuoti tarptautinėje teisėje.

1. Valstybės esmė, kilmė ir istorinė raida

Prieš išsamiau analizuojant tai, ar gali pilnavertiškai egzistuoti skaitmeninė valstybė be fizinės savo teritorijos, visų pirma reikalinga atskleisti jos sampratą, plačiau aptariant jos esmę, kilmę, ir istorinę raidą.

Valstybę, kaip itin sudėtingą socialinį fenomeną, galima suvokti labai įvairiai. Kaip taikliai nurodo E. Jarašiūnas: „Vieniems valstybė – idėja, kitiems – visuomenės gyvenimo realybė, tretiems – abstrakcija, ketvirtiems – visą visuomenę jungianti organizacija, penkti valstybėje mato valdžią, kuriai paklūsta tauta, o dar kitiems valstybė yra tam tikras tautos gyvenimo būdas[2].“ Kitaip tariant, valstybę galima analizuoti politinėje, istorinėje, filosofinėje, psichologinėje, teisinėje, sociologinėje erdvėje ir nei viena iš šių skirtingų valstybės reikšmių viena kitos nepaneigia, verčiau tik atskleidžia skirtingus jos aspektus[3].

Įdomu, jog valstybės terminas atsirado tik XV a. – daug vėliau, negu pati organizacija, kurią ji reiškia. Pirmasis jį pradėjo vartoti italų mąstytojas N. Machiavelli, o iki tol valstybei pavadinti buvo vartojami tokie terminai kaip polis, civitas, respublica, imperija, karalystė, žemė, kunigaikštystė[4]. Kaip tam tikro istorinio-teritorinio organizmo, valstybės evoliucija apėmė itin ilgą laikotarpį. Ji prasidėjo nuo gyvenimo pirmykštėmis gimininėmis, vėliau – teritorinėmis bendruomėnemis[5], buvo formuojama viduramžių Bažnyčios, kuomet įvairiausių Europos politinių darinių gyventojų suvo-

---

[2] BIRMONTIENĖ, Toma; JARAŠIŪNAS, Egidijus; KŪRIS, Egidijus ir kt. (2002). *Lietuvos konstitucinė teisė.* Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, p. 482

[3] MATAKAS, Juozas (sud.) (1999). *Šiuolaikinė valstybė.* Vadovėlis. Kaunas: Technologija, p. 11.

[4] PRAZAUSKAS, Algimantas; UNIKAITĖ, Ingrida (2007). *Politologijos pagrindai.* Vadovėlis. Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas, p. 111.

[5] Pirminė bendruomenė. Iš: *Visuotinė lietuvių enciklopedija* [interaktyvus]. https://www.vle.lt/straipsnis/pirmine-bendruomene/

kė save kaip dalį krikščioniškosios visuomenės[6], didelę įtaką jai padarė Vestfalijos taika, įtvirtinusi valstybinio suvereniteto koncepciją[7], absoliutizmas, absorbavęs mažus ir silpnus politinius vienetus į dideles ir stiprias politines struktūras, veikiančias labai aiškiai apibrėžtoje ir suvienytoje teritorijoje[8], ir nacionalizmo idėjų plėtra, kuomet visuotinai pripažinta, kad kiekviena nacija turi sukurti valstybę ir tokia naujoviško tipo vienybė tapo sektinu pavyzdžiu[9].

Nors, kaip minėta, valstybę galima analizuoti įvairiose plotmėse, šio darbo kontekste aktualiausia yra teisinė valstybės samprata, kurią įprasta atskleisti per šį reiškinį sudarančių elementų analizę. Pagal tradicinę teoriją, valstybė yra trijų elementų – tautos, teritorijos, valstybinės valdžios – visuma. Toks valstybės apibrėžimas, dar XIX a. pabaigoje suformuluotas G. Jellineko, pripažįstamas daugumos XIX a. ir XX a. pradžios autorių, nagrinėjusių valstybingumo požymius. Šią trinarę struktūrą pakartoja ir M. Römeris savo veikale „Valstybė ir jos konstitucinė teisė“[10], ir H. Kelsenas savo „Grynojoje teisės teorijoje“[11]. Vis tik, kalbant apie valstybingumą dažniausiai cituojama 1933 m. Montevidėjo konvencija dėl Valstybių teisių ir pareigų[12]. Joje išskiriamas ketvirtasis kriterijus – gebėjimas palaikyti santykius su kitomis valstybėmis (šis elementas skęstančių valstybių kontekste laikomas mažiausiai problematišku, todėl straipsnyje daugiau dėmesio skirsime teritorijos, gyventojų ir valdžios elementams).

2. Valstybė klimato kaitos ir technologinių pokyčių pasaulyje

Dabartinė tarptautinė tvarka yra grindžiama suvereniteto sąvoka – aukščiausia kiekvienos valstybės valdžia savo teritorijoje, kuri kartu yra ir būtina sąlyga tam, kad valstybė būtų tarptautinės teisės subjektas. XX a. pradžioje tarptautinės teisės ekspertai konstatavo, jog suverenitetas yra susijęs su fizine valstybės teritorija[13]. Nesant teritorijos ar bet kurio kito valstybę sudarančio elemento, manyta, nėra ir valstybės. Tačiau tuo metu moksliniai tyrimai apie antropogeninę klimato kaitą dar nebuvo tapę tarptautinės darbotvarkės dalimi ir šiandien, dėl klimato kaitos nykstant fizi-

---

6 BLINSTRUBIS, Tomas (n.d.). Valstybė. Iš: *Visuotinė lietuvių enciklopedija* [interaktyvus]. https://www.vle.lt/straipsnis/valstybe/

7 VADAPALAS, Vilenas. (2006). *Tarptautinė teisė*. Vilnius: Eugrimas, p. 86.

8 MATAKAS, Juozas (sud.) (1999). *Šiuolaikinė valstybė*. Vadovėlis. Kaunas: Technologija, p. 12.

9 Nacionalizmas (n.d.). Iš: *Visuotinė lietuvių enciklopedija* [interaktyvus]. https://www.vle.lt/straipsnis/nacionalizmas/

10 RÖMERIS, Mykolas (1990). *Valstybė ir jos konstitucinė teisė* (1). Vilnius: Mintis., p. 1.

11 KELSEN, Hans (2002). *Grynoji teisės teorija*. Vilnius: Eugrimas. p 235.

12 Convention on Rights and Duties of States (Seventh International Conference of American States) (1933). 165 LNTS 19.

13 Island of Palmas Case (Netherlands v. United States), Arbitral Award, [1928-04-04]. Reports of International Arbitral Awards, II, 829–871.

nėms valstybių teritorijoms, tokia tarptautinė teisinė tvarka atskleidžia savo ribotumą. Klimato kaita tampa esminiu iššūkiu, prie kurio ji privalo prisitaikyti.

2.1. Klimato kaitos ir technologinės pažangos sąveika formuojant skaitmeninės valstybės idėją

Antropoceno laikotarpiu pagrindiniu klimato kaitos veiksniu tapo šiltnamio efektą sukeliančių dujų emisijos[14], daugiausiai išskiriamos vykdant antropogeninę veiklą[15]. Tai lemia atmosferos, vandenynų ir žemės paviršiaus atšilimą, klimato anomalijų – karščio bangų, potvynių, audrų ir kt. – intensyvėjimą.[16] Ledynų ir ledo skydų tirpsmas lemia pasaulio vandenynų lygio kilimą, o 110 mln. žmonių šiuo metu gyvena sausumoje žemiau potvynio ir atoslūgio linijos.[17] Šis procesas kelia ypatingai didelę egzistencinę grėsmę žemumų bei salų valstybėms, kurių teritorijos palaipsniui nyksta.[18] Teritorijos nykimas skatina valstybes ieškoti alternatyvių būdų išsaugoti savo valstybingumą. Tokiomis aplinkybėmis technologinė pažanga atveria papildomas galimybes skaitmenizuoti vyriausybės atliekamas funkcijas. Pavyzdžiui, „Second life"[19] virtualios ambasados[20], be kita ko, eksperimentavo su bendradarbiavimo modeliais, formuojant įvaizdį tarptautinėje bendruomenėje[21], skatino turizmą

---

[14] Prie šiltnamio efektą sukeliančių dujų priskiriamos, be kita ko, anglies dioksidas, CO2; metanas, CH4; azoto suboksidas, N20.

[15] CRUTZEN, Paul J. (2002). Geology of mankind. *Nature.* 415, 23 [interaktyvus]. https://www.nature.com/articles/415023a.pdf

[16] Intergovernmental Panel on Climate Change (IPCC) (2023). *Sixth Assessment Report* [interaktyvus]. https://www.ipcc.ch/report/ar6/syr/downloads/report/IPCC_AR6_SYR_SPM.pdf

[17] KULP, A. Scott, STRAUSS Benjamin H. (2019). New elevation data triple estimates of global vulnerability to sea-level rise and coastal flooding. *Nature Communications,* 10:4844 [interaktyvus]. https://doi.org/10.1038/s41467-019-12808-z.

[18] Tarptautiniu mastu pripažintos pažeidžiamomis 39 mažos besivystančios salų valstybės (angl. *Small Island Developing States*), tarp jų Maršalo salos, Fidžis, Nauru, Papua Naujoji Gvinėja ir kitos. Grėsmė prarasti didelę dalį savo teritorijos kyla ne tik mažosioms saloms, pažeidžiamos tokios šalys kaip Vietnamas, Bangladešas, Egiptas, Nigerija, Nyderlandai, Italija, Kanada.

[19] Second Life. [interaktyvus] https://secondlife.com/

[20] Virtualaus pasaulio „*Second life*" pasaulyje vartotojai, vadinami rezidentais, galėjo susikurti skaitmeninius avatarus, bendrauti tarpusavyje, dalyvauti švietimo ir socialinėse veiklose, kurti ir mainytis virtualiu turtu bei paslaugomis. Daugiau nei šešiasdešimt universitetų, įskaitant Harvardo, Niujorko ir Stanfordo universitetus, įkūrė savo virtualius miestelius, taip pat platformoje įsikūrė įvairios įmonės bei žiniasklaidos būstinės. Virtualioje ambasadoje buvo pateikiamos nuorodos į įvairias valstybines institucijas, siūloma turistinė informacija, pristatoma informacija apie Maldyvų fondo veiklą, tačiau pagrindinis dėmesys buvo skiriamas demokratijos ir žmogaus teisių stiprinimui bei darnaus vystymosi klausimams, apimančius aplinkos bei sveikatos apsaugą, klimato kaitą, švietimą, reagavimą į cunamio sukeltus padarinius.

[21] Kitos valstybės šį modelį pritaikė dialogui užmegzti, kadangi tradiciniai diplomatinių santykių užmezgimo būdai nebuvo veiksmingi: 2011 m. buvo įkurta Jungtinių Amerikos Valstijų virtuali ambasada Teherane. 2013 m. Izraelio ambasada bandė Persijos įlankos arabų šalių bendradarbiavimo tarybos narėmis.

bei bandė pritraukti investicijas[22]. Tuo tarpu Estija dabar vysto e-rezidenciją (angl. e-Residency),[23] skaitmeninio identiteto programą, kuri leidžia žmonėms visame pasaulyje gauti Estijos skaitmeninį ID ir naudotis pažangiomis šalies elektroninėmis viešosiomis paslaugomis, palengvinančiomis verslo veiklą internetu[24]. Paminėtinas ir „Bitnation" – decentralizuotos, neturinčios sienų, asmens laisve grindžiamas tautos projektas (angl. Decentralised Borderless Voluntary Nation).[25] Šio projekto, kuris galiausiai išliko daugiau eksperimentiniu, esmė buvo idėja, kad valstybės teikiamos paslaugos[26] galėtų būti organizuojamos decentralizuotai, siekta sudaryti galimybę žmonėms savanoriškai „priklausyti" skaitmeninei bendruomenei, kurios veikimas remtųsi technologijomis, o ne fizinėmis sienomis[27].

2.2. Valstybės kriterijų turinio samprata klimato kaitos kontekste

Pagal tarptautinę teisę valstybės atsiradimas vertinamas remiantis minėtais Montevidėjo konvencijos kriterijais[28]. Tačiau aiškių kriterijų, kurie leistų pripažinti valstybę išnykusia ar būtų taikytini valstybės tęstinumo atvejais, tarptautinėje teisėje nėra. Vis dėlto, sprendžiant skęstančių valstybių klausimus neretai remiamasi ta pačia konvencija, tokiais atvejais ji aiškinama lanksčiau – Tarptautinis Teisingumo Teismas (toliau – Teisingumo Teismas) yra pripažinęs, jog kartą įsteigus valstybę, vieno iš ją sudarančių elementų išnykimas nebūtinai reikštų valstybingumo praradimą.[29]

2.2.1. Apibrėžtos teritorijos kriterijaus turinys

Apibrėžtos teritorijos kriterijaus turinys atskleidžiamas tarptautinių teismų jurisprudencijoje bei tarptautinės teisės normose. Pripažįstama, jog valstybė turi išimtinę kompetenciją vykdyti valstybės funkcijas tam tikroje erdviškai pripažintoje ir

---

[22] MANOR, Ilan (2014). *On Virtual Embassies in the Age of Digital Diplomacy* [interaktyvus]. https://digdipblog.com/2014/06/25/on-virtual-embassies-in-the-age-of-digital-diplomacy/

[23] Republic of Estonia *E-Residency.* Make business easy at every stage [interaktyvus]. https://www.e-resident.gov.ee/make-business-easy-at-every-stage/

[24] Elektroninė rezidento skaitmeninė asmens tapatybės kortelė suteikia teisę asmenims nuotoliniu būdu steigti ir administruoti juridinius asmenis Estijoje, pasirašyti dokumentus elektroniniu parašu ir naudotis kitomis skaitmeninėmis paslaugomis. Tačiau nesuteikia asmeniui pilietybės, teisės gyventi Estijoje, politinių teisių ar socialinių garantijų.

[25] TARKOWSKI TEMPELHOF, Susanne (2015). *BITNATION Whitepaper* [interaktyvus]. https://bravenewcoin.com/assets/Whitepapers/BITNATIONWhitepaper-INCOMPLETE.pdf.

[26] Tarp paslaugų numatytas juridinių faktų registravimas, sutarčių sudarymas ir saugojimas, alternatyvūs ginčų sprendimo būdai, notariniai veikmai ir kitos teisinės bei administracinės paslaugos.

[27] Bitnation Constitution (2017) [interaktyvus]. https://github.com/Bit-Nation/BITNATION-Constitution

[28] International Law Commission (2025). Final report of the Study Group on sea-level rise in relation to international law [interaktyvus]. https://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/reports/8_9_2025.pdf

[29] Obligations of States in Respect of Climate Change [ICJ], Advisory Opinion, [2025-07-23].

apibrėžtoje žemės paviršiaus dalyje, kuriai turi teritorinį suverenitetą.[30] Šiuo atveju nėra aišku, kas laikoma „žemės paviršiaus dalimi" – sausuma, jūros dugnas, dirbtinė sala ar atoslūgio metu iškilęs plotas? Kontinentinio šelfo bylose[31] Teisingumo Teismas įtvirtino sausumos laikymo dominuojančia jūros atžvilgiu (angl. the land dominates the sea) principą, pabrėždamas, kad „jūrinės teisės kyla iš pakrantės valstybės suvereniteto sausumoje", o „valstybės teritorijos pakrantė yra lemiamas veiksnys nustatant teisę į gretimas po vandeniu esančias teritorijas". Taigi, teisė į jūrų erdves išvedama iš sausumos teritorijos, todėl būtent sausumos išsaugojimas yra esminė salų valstybių valstybingumo tęstinumo sąlyga.

O kaip dėl kitos valstybės žemės įgijimo? Štai Kiribačio Respublika yra įsigyjusi apie du tūkstančius hektarų žemės Fidžyje, žemės ūkio veiklos plėtrai vystyti, tačiau suverenitetas išlieka Fidžiui, o Kiribatis žemę valdo kaip privatus subjektas. Tad įsigyta žemė nėra įtraukiama į pirkėjo teritorinį suverenitetą.

Kvestionuotinos ir dirbtinės salos. Maldyvų Respublika (toliau – Maldyvai), paskatinti klimato kaitos padarinių, ėmėsi pakrančių apsaugos projektų ir sukonstravo dirbtinę salą Hulhumalę, į kurią perkėlė dalį Malės gyventojų, o kiek vėliau ėmėsi kurti novatoriškas plaukiojančias salas. Vis dėlto, tarptautinėje teisėje egzistuoja griežti teisiniai kriterijai, apibrėžiantys, kas laikytina sala – pagal Jungtinių Tautų jūrų teisės konvencijos[32] (toliau – Jūrų teisės konvencija) 121 straipsnį, sala yra natūraliai susiformavusi, vandens apsupta sausuma, kuri potvynio metu lieka iškilusi virš vandens paviršiaus. Įtvirtintas salų režimas yra nedalomas ir turi tarptautinės paprotinės teisės statusą.[33] Todėl pagal galiojančią tarptautinę teisę dirbtinės salos negali būti laikomos valstybės teritorija ir nėra pagrindas valstybingumo tęstinumui.

Taip pat Teisingumo Teismas nustatė, jog kelios egzistuojančios taisyklės nesuteikia pagrindo laikyti atoslūgio metu iškylančius pakilimus salomis ar kita sausumos teritorija. Grįsdamas tuo, jog nėra paprotinės teisės normos, kuri „leistų arba draustų tokių pakilimų pasisavinimą. Tik jūrų teisės kontekste yra nustatytos tam tikros leidžiančio pobūdžio taisyklės, taikomos atoslūgio metu iškilusiems pakilimams, esantiems palyginti nedideliu atstumu nuo pakrantės".[34]

Apibendrinant, valstybingumo pagrindas yra tinkamai apibrėžta, būtinai natūraliai susiformavusi sausumos dalis, kurioje valstybė įgyvendina savo suverenitetą.

---

30 Island of Palmas Case (Netherlands v. United States), Arbitral Award, [1928-04-04].

31 North Sea Continental Shelf Case (Federal Republic of Germany v. Denmark), ICJ, Judgment, [20-02-1969]; Case concerning maritime delimitation and territorial questions (Qatar v Bahrain), ICJ, Judgment, [16.03.2001]

32 Jungtinių Tautų jūrų teisės konvencija (1982). *Valstybės žinios*, 2003, 107

33 Territorial and maritime dispute (Nicaragua v Colombia), ICJ, Judgement, [19.11.2012]

34 Case concerning maritime delimitation and territorial questions (Qatar v Bahrain), ICJ, Judgment, [16.03.2001]

2.2.2. Nuolatinės populiacijos kriterijaus turinys

Kitas – nuolatinės populiacijos – nesiejamas su nuolatiniu fiziniu buvimu valstybės teritorijoje, verčiau suprantamas kaip pastovus teisinis ir politinis ryšys tarp gyventojų ir valstybės.[35] Toks ryšys gali būti išlaikomas transnacionaliu mastu, nepriklausomai nuo faktinės gyventojų buvimo vietos – tiek priverstinio persikėlimo, tiek savanoriškos emigracijos dėl klimato kaitos padarinių atveju[36] – jei valstybė užtikrina pilietybės tęstinumą ir veikia kaip bendruomenę vienijantis politinis bei kultūrinis branduolys.

Tarptautinė praktika, įskaitant Vatikano Miesto Valstybės pavyzdį[37] ir Jungtinių Tautų Organizacijos (toliau – JTO) pripažįstamą mažų bendruomenių teisę į savivaldą[38], patvirtina tai, jog valstybingumas gali egzistuoti, nepaisant gyventojų skaičiaus ar klajoklinio gyvenimo būdo.

Skęstančiųjų valstybių kontekste matome, jog tradicinis nuolatinės populiacijos kriterijaus turinys yra plečiamas – atsiskleidžia kaip valstybingumo elementas, leidžiantis išlaikyti valstybės tęstinumą net ir tuo atveju, jei fizinė valstybės teritorija tampa nebegyvenama. Tad salų nuolatinė populiacija galėtų egzistuoti diasporoje.

2.2.3. Valstybės valdžios kriterijaus turinys

Valstybės valdžios kriterijus siejamas su gebėjimu nustatyti ir užtikrinti teisės normų įgyvendinimą. Tarptautinė teisė nereikalauja tam tikro valdžios modelio ar buvimo vietos, todėl vyriausybės perkėlimo ar laikino nebuvimo konkrečioje teritorijoje atveju valstybė išsaugo savo egzistavimą. Vyriausybės, kaip tautos apsisprendimo teisės išraiškos, egzistavimas laikomas pakankamu valstybingumo įrodymu, jeigu ji veiksmingai vykdo jai pavestas funkcijas, kontroliuoja apibrėžtą teritoriją, yra nepriklausoma nuo užsienio subjektų. Ši nuostata atsispindi tarptautinės teisės valstybingumo tęstinumo prezumpcijos turinyje, pagal kurį „valstybė toliau egzistuoja su savo teisėmis ir pareigomis, nepaisant revoliucinių pokyčių vyriausybėje arba nepaisant laikotarpio, kai vyriausybės nėra ar ji neveikia" [39]. Tai patvirtina ir minėto H. Kelseno

---

[35] Western Sahara, ICJ, Advisory Opinion, [1975-10-16].

[36] MCADAM, Jane; KALIN, Walter; BURSON, Bruce (2023). Statehood, Human Rights and Sea-Level Rise A Response to the International Law Commission's Second Issues Paper on Sea-Level Rise in Relation to International Law, *Kent Law Review.*

[37] Vatikano miesto Valstybė yra mažiausia pasaulio valstybė (0,44 km²), kurioje gyvena apie 500 asmenų, o didžioji dalis jų nėra nuolatiniai gyventojai. Valstybės suverenitetas kyla iš Šventojo Sosto suvereniteto ir yra įtvirtintas Italijos Konstitucijoje (7 straipsnyje). Valstybė palaiko diplomatinius santykius, tarptautinės teisės požiūriu laikoma valstybinio pobūdžio vienetu.

[38] Pitkerno Salos yra Jungtinės Karalystės užjūrio teritorija, tačiau JTO ne kartą pripažino gyventojų teisę į savivaldą bei teisę apsispręsti dėl suverenios valstybės sukūrimo.

[39] Istoriniai pavyzdžiai patvirtina, jog vyriausybės tremtyje išlaikė savo suverenitetą ir teisinį statusą nepaisant okupacijos ar aneksijos. Pavyzdžiui, Lietuvos Respublika okupacijos metu buvo laikoma egzistuojančia valstybe, o valstybės tęstinumas nebuvo nutrauktas dėl politinių režimų pasikeitimų, valstybės pertvarkymo ar laikino valdžios neveikimo jos teritorijoje.

teorija, pagal kurią valstybės valdžia nėra pavienių asmenų valdžia vienas kito atžvilgiu, o „efektyvios nacionalinės teisinės tvarkos galiojimas"[40], įgalinant individus, valdžią vykdyti kuriant ir taikant teisės normas, o vienintelė viršesnė teisinė tvarka valstybės atžvilgiu yra tarptautinė teisinė tvarka[41].

Skęstančių salų kontekste šis kriterijus turi ypatingą reikšmę: praradus teritoriją, valstybingumo tęstinumas gali būti išsaugotas vyriausybės funkcijas perkėlus į skaitmeninę erdvę, jei išsaugo teisinį ryšį su savo populiacija. Tokia valstybingumo tęstinumo prezumpcija užtikrina tarptautinės teisinės tvarkos stabilumą, gerbiant tautos apsisprendimo teisę, išreikštą susidūrus su precedento neturinčiais egzistenciniais iššūkiais.

2.3. Valstybių atsakomybė už klimato kaitos sukeltą žalą

Svarbu paminėti, jog pastaruoju metu buvo išnagrinėtos istorinės svarbos klimato kaitos bylos, susijusios su nykstančių valstybių teisiniu statusu ir valstybių atsakomybe už klimato kaitos sukeltą žalą.

Štai 2024 m. gegužės 21 d., pagal Antigva ir Barbudos bei Tuvalu įsteigtos Mažųjų salų valstybių komisijos dėl klimato kaitos ir tarptautinės teisės paklausimą, Tarptautinis Jūrų Teisės Tribunolas priėmė konsultacinę išvadą, kurioje konstatavo[42], jog šiltnamio efektą sukeliančių dujų emisijos laikytinos jūrinės aplinkos tarša pagal Jungtinių Tautų jūrų teisės konvenciją, o valstybės turi atitikti jiems keliamą deramo rūpestingumo (angl. due diligence) standartą, t.y. turi pareigą mažinti šią taršą ir prisitaikyti prie klimato kaitos padarinių.

2025 m. Teisingumo Teismas paskelbė konsultacinę išvadą[43], kurioje patvirtino, kad valstybės turi ne tik politinę, bet ir teisinę pareigą, kylančią tiek iš tarptautinių sutarčių[44], tiek iš tarptautinės paprotinės teisės, kovoti su klimato kaita. Jei valstybės savo veiksmais ar neveikimu prisideda prie klimato kaitos ir daro žalą kitoms valstybėms, jos privalo nutraukti žalingą veiklą, užtikrinti, kad pažeidimai nepasikartotų, ir atlyginti padarytą žalą. Nors konsultacinė išvada nėra teisiškai privaloma, tačiau tikimasi, kad ji turės didžiulį poveikį teisinėje, politinėje ir ekonominėje srityse. Daugelis

---

40 KELSEN, Hans (2002). Grynoji teisės teorija. Vilnius: Eugrimas. p 237

41 Ten pat.

42 Request for an Advisory Opinion Submitted by the Commission of Small Island States on Climate Change and International Law, ITLOS, Advisory Opinion (Case No. 31), [2024-5-21].

43 Obligations of States in Respect of Climate Change [ICJ], Advisory Opinion, [2025-07-23].

44 JT Aplinkos ir plėtros konferencijoje (Rio konferencijos arba Žemės susitikimo) 7 principas numato „Valstybės privalo bendradarbiauti pasaulinės partnerystės dvasia, siekdamos išsaugoti, apsaugoti ir atkurti Žemės ekosistemos sveikatą ir vientisumą". Tuo tarpu, Paryžiaus susitarimo 9 straipsnio pirmoje dalyje teigiama, kad „Išsivysčiusios valstybės, šio Susitarimo Šalys, finansiškai remia besivystančias valstybes, šio Susitarimo Šalis, švelninimo ir prisitaikymo srityje, tęsdamos savo įsipareigojimų pagal Konvenciją įgyvendinimą.".

ją vadina lūžio tašku arba klimato teisingumo gairėmis[45]. Manytina, jog vienas iš artimiausių šios išvados padarinių greičiausiai bus klimato bylų gausėjimas, o politiniu lygmeniu valstybės patirs spaudimą stiprinti savo būsimus klimato politikos planus, reguliuoti įmonių veiklą taip, kad ji atitiktų klimato įsipareigojimus.

2.4. Deteritorializuoto valstybingumo koncepcija

Besiformuojanti valstybių atsakomybės už klimato kaitos žalą doktrina veda prie itin reikšmingos išvados – jei tarptautinė bendruomenė pripažįsta savo pareigą neleisti salų valstybėms prarasti teritorijos, loginė šios pareigos tąsa yra ir pareiga pripažinti alternatyvius valstybingumo tęstinumo būdus.

Valstybei praradus savo teritoriją, žala tampa neatlygintina, tad prof. M. Burkett siūlo sukurti naują tarptautinės teisės subjektų kategoriją – „Ex-Situ" valstybės (angl. Nations Ex-Situ, iš lot. k. „už vietos ribų")[46] – kaip įrankį, užtikrinantį skęstančių valstybių suverenitetą. Itin svarbu pabrėžti, jog tai nebūtų naujo teisės subjekto kūrimas, o jau egzistuojančio subjekto teisių tęstinumo užtikrinimas.

Siekiant įgyvendinti deteritorializuotą valstybingumą, profesorė siūlo sistemą, „leidžiančią valdžiai vykdyti savo funkcijas išskaidytai gyventojų bendruomenei", o jos įgyvendinimas sietinas su modernizuota JTO politinio patikėjimo (globos) sistema. Esminis skirtumas nuo istorinių patikėtinystės pavydžių „Ex-Situ" atveju būtų tikslas išsaugoti savivaldą ir apsisprendimo teisę. Patikėtiniais taptų patys „Ex-Situ" valstybės piliečiai, veikiantys per vyriausybę, kurios nuolatinė buveinė būtų kitos valstybės teritorijoje, tačiau ji administruotų savo valstybės reikalus. Pagrindinė ir svarbiausia jos funkcija – valstybės elementų išsaugojimas už teritorijos ribų, tampant tiek politiniu, tiek kultūriniu branduoliu. „Ex-Situ" vyriausybė privalėtų išsaugoti kultūrą, užtikrinti piliečių apsaugą, veikti tautos interesais bei skatinti bendruomeniškumą, ryšio palaikymą tarp diasporoje gyvenančių asmenų. Ji veiktų JTO struktūroje, pasinaudojant tarptautinės bendruomenės teikiama parama administruojant ir finansuojant jos veiklą. JTO galėtų įsteigti specialų padalinį, siekiant padėti nykstančioms valstybėms pereinamuoju laikotarpiu.

Šios koncepcijos realizavimas priklauso nuo tarptautinės bendruomenės politinės valios pripažinti tokių valstybių valstybingumo tęstinumą. Priešingu atveju, tarptautinė teisė rizikuotų ne tik didinti teisinį neapibrėžtumą, bet ir tapti neveikiančia,

---

[45] THOMPSON, Sarah (2025-08-25). The ICJ's Historic Advisory Opinion: A New Era for Climate Justice? European Chair for Sustainable Development and Climate Transition [interaktyvus]. https://www.sciencespo.fr/chair-sustainable-development/news/the-icjs-historic-advisory-opinion-a-new-era-for-climate-justice/

[46] BURKETT, Maxine (2011). The Nation Ex-Situ: On Climate Change, Deterritorialized Nationhood and the Post-Climate Era. *Climate Law*, 2(3), 345–374 [interaktyvus] https://doi.org/10.3233/CL-2011-040

formaliai egzistuojančia teisine fikcija. Valstybės tęstinumo prezumpcija ir siekis užkirsti kelią asmenų be pilietybės atsiradimui sudaro tvirtą pagrindą tarptautinei bendruomenei pripažinti „Ex-Situ" valstybes. Deterritorializuotas valdžios organo teisių perėmėjas galėtų užtikrinti žmogaus teisių apsaugą, palengvintų migracijos procesą, suteiktų diasporoje gyvenantiems „Ex-Situ" valstybės pilietybę ir taip išsaugotų jurisdikcijos savo piliečių atžvilgiu taikymą. Persikėlusiems būtų suteikta teisė turėti dvigubą pilietybę, tiek priimančios valstybės, tiek „Ex-Situ" valstybės.

3. Tuvalu valstybės atvejis

3.1. Pirmoji skaitmeninė valstybė pasaulyje

„Ex-Situ" valstybės koncepcija itin svarbi Tuvalu – vienai mažiausių ir labiausiai nuo klimato kaitos pažeidžiamų pasaulio valstybių, esančiai Okeanijoje, Ramiojo vandenyno vakaruose. Ją sudaro šeši atolai ir trys koralinės salos, kurių vidutinis aukštis virš jūros lygio siekia vos kelis metrus. Tuvalu gyvena apie 10 tūkst. gyventojų, kurių didžioji dalis telkiasi sostinėje Funafutyje, pakrančių zonose[47]. Salose itin riboti gėlo vandens ištekliai, o tropinis jūrinis klimatas sąlygoja intensyvius ciklonus, keliančius stiprius vėjus ir audras. Mokslininkai prognozuoja, jog iki 2100 metų 95% valstybės teritorijos gali atsidurti po vandeniu [48].

Gilėjant ekologinei krizei ir salai vis labiau grimztant į vandenyną, Tuvalu imasi inovatyvių priemonių. Šalis išsikėlė tikslą, jog nepavykus apsaugoti fizinės šalies teritorijos, tam, kad bent iš dalies išsaugotų savo identitetą, ji persikels į virtualią erdvę, kur bus prieinama informacija apie jos istoriją, kultūrą, gamtinį paveldą[49]. Šį siekį kartu su savo jūrinėmis koordinatėmis kaip tam tikrą teisinį inkarą Tuvalu įtvirtino ir savo Konstitucijoje[50], o jam pasiekti pradėjo vykdyti programą „Te Ataeao Nei" (liet. „Ateitis dabar"), kurios esmę sudaro trys ramsčiai.

Pirmasis ramstis yra klimato diplomatija – tarptautinėje erdvėje Tuvalu nuolat skatina kitas šalis suprasti jų bendrą pareigą spręsti klimato kaitos problemą, kelia klausimus dėl valstybių atsakomybės už klimato kaitos žalą, skatina jas investuoti į fizinį salų gelbėjimą. Viena iš tokios klimato diplomatijos pasekmių – 2023 m. Tuvalu

---

47 Tuvalu Central Statistics Division (2025-04-10). *Tuvalu Population and Housing Census 2022–23* [interaktyvus] https://stats.gov.tv/news/tuvalu-population-and-housing-census-2022-23/

48 ROBERTSON, Lara (2024). The last generation to live in Tuvalu [interaktyvus] https://www.unicef.org.au/stories/tuvalu-climate-change-photo-essay?srsltid=AfmBOoo7zncGFe-amiioET-0dRHwQiLwimVmFrt2dQnWnHAaP2nD2698

49 KOFE, Simon (2021-11-10). Tuvalu's Future Now Project: preparing for climate change in the worst-case scenario. *Devpolicy Blog from the Development Policy Centre* [interaktyvus] https://devpolicy.org/tuvalu-preparing-for-climate-change-in-the-worst-case-scenario-20211110/

50 The Constitution of Tuvalu (Tuvalu) (1986). WIPO Lex No. TV030.

vyriausybės ir Australijos pasirašytas Falepili sąjungos susitarimas, kuriuo inicijuota pirmoji istorijoje kruopščiai suplanuota klimato migracija[51] – sutarta, jog Tuvalu piliečiams atsitiktine tvarka kas metus bus išduodamos Australijos vizos, kurios suteiks galimybę gyventi, studijuoti ir dirbti Australijoje, atvykus naudotis Australijos švietimo, sveikatos bei pagrindinėmis pajamų ir šeimos paramomis. Tuo tarpu Tuvalu privalės užtikrinti tvirtą migracijos, pasų, pilietybės ir pasienio kontrolę, atitinkančią tarptautinius integralumo ir saugumo standartus, derinti su Australija bet kokias partnerystes, susitarimus ar veiksmus su bet kuria kita valstybe ar subjektu klausimais, susijusiais su saugumu ir gynyba[52]. Pirmieji šioje programoje dalyvaujantys Tuvalu gyventojai į Australiją atvyko 2025 metų gruodį[53]. Kita emigracijos kryptis – Naujoji Zelandija.

Antrasis ramstis – teisinis valstybingumo išsaugojimas. Pagal dabartinę Jūrų teisės konvenciją, šalies išskirtinė ekonominė zona priklauso nuo kranto linijos. Nors bendras Tuvalu sausumos plotas siekia vos 26 km², tačiau ji kontroliuoja daugiau nei 719 tūkst. km² siekiančią išskirtinę ekonominę zoną[54]. Kylant jūros lygiui ir nykstant sausumos teritorijai, valstybė gali prarasti teisę į jūrų erdves, o tai lemtų žvejybos plotų sumažėjimą, pagrindinio pajamų šaltinio praradimą. Tuvalu vyriausybė yra išsikėlusi tikslą pasiekti, kad jos suverenitetą oficialiai pripažintų bent 50 pasaulio šalių. Pažymėtina, kad bendruosius diplomatinius santykius Tuvalu palaiko su dauguma JT narių, tačiau šiuo metu jos „amžiną" valstybingumą nesant fizinės teritorijos pripažinusios tik 25 šalys[55].

Trečiasis ir pats įdomiausias programos ramstis nagrinėja klausimą, kaip Tuvalu toliau funkcionuos kaip tauta be žemės. Sprendimas – sukurdama skaitmeninę valstybę, kurios valstybingumas ir suverenitetas būtų atsieti nuo nuolatinės fizinės teritorijos (deteritorializuoti) ir perkelti į nuolatinę, centralizuotai valdomą virtualią ekosistemą, taip siekiant užtikrinti tvarią valdžią, piliečių teisių apsaugą bei kultūrinio paveldo tęstinumą katastrofiško teritorijos praradimo atveju. Šią strategiją Tuvalu vyriausybė įgyvendina bendradarbiaudama su pasaulinėmis technologijų kompanijomis, tokiomis kaip Meta ir Accenture. Šiuo metu, naudojant dronus, palydovines

---

51 Australian Government Department of Home Affairs (2025). *Falepili Mobility Pathway* [interaktyvus] https://falepilipathway.gov.au

52 Tokie klausimai apima, bet neapsiriboja, gynyba, policijos veikla, pasienio apsauga, kibernetinis saugumas ir kritinė infrastruktūra, įskaitant uostus, telekomunikacijų ir energetikos infrastruktūrą" (4 straipsnio, 4 dalis.).

53 Australian High Commission Tuvalu Facebook paskyroje pasidalino (2025-07-23) *Falepili susitarimas greitai sulaukė didžiulio Tuvalu gyventojų susidomėjimo, kadangi pirmosioms vizoms užsiregistravo net 8750 žmonių. 2025-2026 m. etape buvo išduota 280 vizų, skaičiaus ribojimas skirtas tam, kad nebūtų staigaus „protų nutekėjimo", kadangi Tuvalu ekonomika, kaip jau išsiaiškinome, trapi.* [„Facebook" paskyra]. https://www.facebook.com/AusHCfnfu

54 Tuvalu. *Regional NDC Pacific Hub* [interaktyvus] https://pacificndc.org/pacific-ndcs/tuvalu

55 Tuvalu.tv [interaktyvus] https://www.tuvalu.tv

nuotraukas ir LiDAR (lazerinio skenavimo) technologiją, kuri leidžia milimetrų tikslumu užfiksuoti salų reljefą, paplūdimius, koralinius rifus, pastatus ir netgi medžius, Tuvalu atlieka itin tikslų visų savo 9 atolų ir 124 salelių skaitmeninimą[56]. Tautos sielą išsaugoti bandoma kviečiant Tuvalu gyventojus dalintis savo šeimos relikvijomis, senelių pasakojimais, dainomis ir istoriniais dokumentais jų skaitmeninimui, taip siekiant užtikrinti, kad ateities kartos, net ir gyvendamos kitoje pasaulio vietoje, galėtų „vaikščioti" po savo tėvynę ir mokytis savo protėvių kalbos bei papročių[57]. Kuriama savotiška „debesų vyriausybė" – viešosios įstaigos ruošiamos veikti internetu, blokų grandinės (angl. blockchain) technologija pasitelkiama svarbiems valstybiniams dokumentams – gimimo liudijimams, nuosavybės teisėms, teisės aktams – skaitmeninti ir saugoti[58], kad jie liktų apsaugoti nuo klastojimo ir prieinami net ir praradus fizinę infrastruktūrą[59], be to, ruošiamasi išdavinėti skaitmeninius pasus[60]. Tokiu būdu kuriama šalies – jos salų, kultūros, istorija – skaitmeninis dvynys virtualioje erdvėje[61]. Kartu su skaitmeniniais planais vykdomas ir Tuvalu Coastal Adaptation Project[62], kurio tikslas – supilti aukštesnius dirbtinius žemės plotus sostinėje, kad gyventojai galėtų saugiai likti savo tėvynėje bent iki 2100 metų.

3.2. Kritinis Tuvalu skaitmeninės valstybės modelio vertinimas

Nors Tuvalu vykdoma programa yra reikšmingas žingsnis, vis tik jos skaitmeninės valstybės modelis susiduria su reikšmingais teisiniais ir praktiniais ribotumais.

Visų pirma – tarptautinio pripažinimo problema. Šiuo metu tokio valstybingumo pripažinimą yra suteikusios 25 valstybės, tačiau tarp jų nėra nė vienos didžiosios vals-

---

56 BEACH, Caroline (2026-05-04). Tuvalu Digital Twin: Mapping a Nation at Risk. *Lidar News* [interaktyvus]. https://lidarnews.com/tuvalu-digital-twin-mapping-a-nation-at-risk/

57 YEO, Sophie (2024-11-21). Tuvalu: The Pacific islands creating a digital nation in the metaverse due to climate change. *BBC Future* [interaktyvus] https://www.bbc.com/future/article/20241121-tuvalu-the-pacific-islands-creating-a-digital-nation-in-the-metaverse-due-to-climate-change

58 Būtent tuo Tuvalu modelis skiriasi nuo tekste minėtų „virtualių ambasadų", kurios valstybėms tebuvo skaitmeninis komunikacijos kanalas.

59 BEACH, Caroline (2026-05-04). Tuvalu Digital Twin: Mapping a Nation at Risk. *Lidar News* [interaktyvus]. https://lidarnews.com/tuvalu-digital-twin-mapping-a-nation-at-risk/

60 Skirtingai nuo Estijos e-rezidento asmens tapatybės kortelės, kuri suteikia teisę asmenims nuotoliniu būdu steigti ir administruoti juridinius asmenis Estijoje, pasirašyti dokumentus elektroniniu parašu ir naudotis kitomis skaitmeninėmis paslaugomis, Tuvalu ruošiasi suteikti asmenims pilietybę, teisę gyventi šalyje.

61 Nuo tekste minėtų decentralizuotų bendruomenių, kurios neturėjo pradinio suvereniteto, skiriasi tuo, kad Tuvalu jau turi kėdę Jungtinėse Tautose, pripažintas jūros sienas ir suverenitetą, jai nereikia prašyti pripažinimo iš naujo. Blockchain technologija ir skaitmenizacija valstybei reikalinga tik tam, kad teisiškai transformuotų ir apsaugotų jau turimą tarptautinį statusą.

62 United Nations Development Programme (UNDP). Tuvalu Coastal Adaptation Project (TCAP) [interaktyvus]. https://www.undp.org/pacific/tcap

tybės ar nuolatinės JTO Saugumo Tarybos narės. Be plataus pripažinimo „Ex-Situ" valstybės statusas lieka politiškai pažeidžiamas. Pripažinimo siekis sudėtingas ir tuo, jog tarptautinė teisė neturi precedento – valstybės „nevalingo" išnykimo atvejų nuo JTO Chartijos priėmimo nėra buvę.

Be kita ko, dabartinė tarptautinė teisė nereguliuoja skaitmeninės valstybės – nėra aišku, kaip būtų užtikrinama jurisdikcija skaitmeninėje erdvėje, kas kontroliuotų serverius ir infrastruktūrą, kaip būtų sprendžiami ginčai. Skaitmeninė infrastruktūra neišvengiamai priklausytų nuo kitų valstybių teritorijose esančių fizinių išteklių, o tai verčia kelti klausimą, ar „Ex-Situ" valstybė bus tikrai suvereni, ar taps de facto priklausoma nuo priimančiosios valstybės.

Gyventojams išsisklaidžius po skirtingas valstybes diasporoje, iškyla klausimas, kaip bus užtikrinama demokratinė atstovavimo ir atskaitomybės sistema. Skaitmeninės balsavimo sistemos kelia saugumo problemų, o piliečių dalyvavimas politiniame gyvenime gali mažėti, gyvenant priimančios valstybės kultūrinėje aplinkoje.

Nors technologijos leidžia archyvuoti kultūros paveldą, skaitmeninis kultūros „konservavimas" negali visapusiškai pakeisti gyvo kultūrinio gyvenimo. Kyla rizika, kad per kelias kartas diasporoje gyvenantys Tuvalu piliečiai praras ryšį su skaitmenine valstybe.

Visgi, nepaisant šių ribotumų, Tuvalu iniciatyva yra reikšmingas precedentas, formuojantis naują tarptautinės teisės diskursą ir verčiantis tarptautinę bendruomenę ieškoti sprendimų, kurie leistų suderinti klimato kaitos realijas su valstybingumo apsauga.

Išvados

Klimato kaita daro tiesioginę įtaką fizinei geografijai, o tai neišvengiamai lemia tarptautinių sienų poslinkius ir teritorijų nykimą. Dabartinė tarptautinė teisinė sistema neturi veiksmingų mechanizmų, kurie leistų operatyviai reaguoti į klimato kaitos sukeliamą aplinkos ir sienų transformaciją.

Valstybingumo kriterijai yra reikšmingi valstybės atsiradimui, tačiau jų turinys nėra pakankamai platus sprendžiant jau egzistuojančių valstybių tęstinumo klausimą teritorijos nykimo sąlygomis. Kriterijų, kurie leistų pripažinti valstybę išnykusia ar būtų taikytini valstybės tęstinumo atvejams, tarptautinėje teisėje nėra.

Tarptautinėje teisėje plečiama valstybingumo prezumpcijos taikymo sritis – ji turi būti taikoma nepaisant klimato kaitos sukeltų fizinių pokyčių valstybės teritorijai, jeigu valstybės valdžia sėkmingai išlaiko teisinį ryšį su savo gyventojais, veiksmingai atlieka jai priskirtas funkcijas.

Deteritorializuoto valstybingumo koncepcija gali tapti pagrindu kuriant naują tarptautinės teisės subjektų kategoriją, taip išsaugant nykstančių salų valstybių valstybingumą. Vis tik galutinis poveikis valstybių suverenitetui priklausys nuo tarptautinės bendruomenės pripažinimo bei lankstumo adaptuojantis prie krizės.

Šiuo metu Tuvalu skaitmeninės valstybės modelis turi reikšmingų teisinių ir praktinių ribotumų, tačiau ši iniciatyva yra reikšmingas precedentas, formuojantis naują tarptautinės teisės diskursą ir verčiantis tarptautinę bendruomenę ieškoti veiksmingesnių klimato kaitos švelninimo ir prisitaikymo prie jos priemonių.

Nors Tuvalu yra viena mažiausių pasaulio šalių, jos padėtis laikoma daugelio regionų ateities pranašu.

Šaltinių sąrašas

Norminiai teisės aktai

Tarptautiniai teisės aktai

Jungtinių Tautų jūrų teisės konvencija (1982). Valstybės žinios, 2003, 107.

Kitų valstybių teisės aktai

Convention on Rights and Duties of States (Seventh International Conference of American States) (1933). 165 LNTS 19.

The Constitution of Tuvalu (Tuvalu) (1986). WIPO Lex No. TV030.

Specialioji literatūra

BEACH, Caroline (2026-05-04). Tuvalu Digital Twin: Mapping a Nation at Risk. Lidar News [interaktyvus] https://lidarnews.com/tuvalu-digital-twin-mapping-a-nation-at-risk/

BIRMONTIENĖ, Toma; JARAŠIŪNAS, Egidijus; KŪRIS, Egidijus ir kt. (2002). Lietuvos konstitucinė teisė. Vilnius: Lietuvos teisės universitetas.

BURKETT, Maxine (2011). The Nation Ex-Situ: On Climate Change, Deterritorialized Nationhood and the Post-Climate Era. Climate Law, 2(3), 345–374 [interaktyvus] https://doi.org/10.3233/CL-2011-040

CRUTZEN, Paul J.; STOERMER, Eugene (2000). The "Anthropocene". IGBP Newsletter, 41.

CRUTZEN, Paul J. (2002). Geology of mankind. Nature. 415, 23 [interaktyvus] https://www.nature.com/articles/415023a.pdf

Intergovernmental Panel on Climate Change (IPCC) (2023). Sixth Assessment Report. [interaktyvus]. https://www.ipcc.ch/report/ar6/syr/downloads/report/IPCC_AR6_SYR_SPM.pdf

International Law Commission (2025). Final report of the Study Group on sea-level rise in relation to international law [interaktyvus] https://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/reports/8_9_2025.pdf

KELSEN, Hans (2002). Grynoji teisės teorija. Vilnius: Eugrimas.

KOFE, Simon (2021-11-10). Tuvalu's Future Now Project: preparing for climate change in the worst-case scenario. Devpolicy Blog [interaktyvus] https://devpolicy.org/tuvalu-preparing-for-climate-change-in-the-worst-case-scenario-20211110/.

KULP, A. Scott; STRAUSS Benjamin H. (2019). New elevation data triple estimates of global vulnerability to sea-level rise and coastal flooding. Nature Communications 10:4844 [interaktyvus] https://doi.org/10.1038/s41467-019-12808-z

MATAKAS, Juozas (sud.) (1999). Šiuolaikinė valstybė. Vadovėlis. Kaunas: Technologija.
MCADAM, Jane; KALIN, Walter; BURSON, Bruce (2023). Statehood, Human Rights and Sea-Level Rise A Response to the International Law Commission's Second Issues Paper on Sea-Level Rise in Relation to International Law. Kent Law Review.
PRAZAUSKAS, Algimantas; UNIKAITĖ, Ingrida (2007). Politologijos pagrindai. Vadovėlis. Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas.
ROBERTSON, Lara (2024-09-19). The last generation to live in Tuvalu [interaktyvus] https://www.unicef.org.au/stories/tuvalu-climate-change-photo-essay?srsltid=AfmBOoo7zncGFe-amiioET-0dRHwQiLwimVmFrt2dQnWnHAaP2nD2698
RÖMERIS, Mykolas (1990). Valstybė ir jos konstitucinė teisė (1). Vilnius: Mintis.
TARKOWSKI TEMPELHOF, Susanne (2015). BITNATION Whitepaper [interaktyvus] https://bravenewcoin.com/assets/Whitepapers/BITNATIONWhitepaper-INCOMPLETE.pdf.
Tuvalu Island Courts Bench Book (June 2004) [interaktyvus] https://www.paclii.org/tv/other/tuvalu-courts-bench-book-2004-eng.pdf
VADAPALAS, Vilenas (2006). Tarptautinė teisė. Vilnius: Eugrimas.
YEO, Sophie (2024-11-21). Tuvalu: The Pacific islands creating a digital nation in the metaverse due to climate change. BBC Future [interaktyvus] https://www.bbc.com/future/article/20241121-tuvalu-the-pacific-islands-creating-a-digital-nation-in-the-metaverse-due-to-climate-change.

Teismų praktika

Tarptautinių teismų ir arbitražų praktika

Case Concerning the Continental Shelf (Tunisia v. Libyan Arab Jamahiriya), ICJ, Judgment, [24-02-1982].
Case concerning maritime delimitation and territorial questions (Qatar v Bahrain), ICJ, Judgment [16.03.2001]
North Sea Continental Shelf Case (Federal Republic of Germany v. Denmark), ICJ, [20-02-1969].
Island of Palmas Case (Netherlands v. United States), Arbitral Award, [1928-04-04].
Territorial and maritime dispute (Nicaragua v Colombia), ICJ, Judgement, [19.11.2012]
Western Sahara, ICJ, Advisory Opinion, [1975-10-16].
Obligations of States in Respect of Climate Change, ICJ, Advisory Opinion, [2025-07-23].
Request for an Advisory Opinion Submitted by the Commission of Small Island States on Climate Change and International Law, ITLOS, Advisory Opinion (Case No. 31), [2024-5-21].

Kiti šaltiniai

Australian Government Department of Home Affairs (2025). Falepili Mobility Pathway [interaktyvus]. https://falepilipathway.gov.au.
BLINSTRUBIS, Tomas (n.d.). Valstybė. Iš: Visuotinė lietuvių enciklopedija [interaktyvus]. https://www.vle.lt/straipsnis/valstybe/

Bitnation Constitution (2017) [interaktyvus] https://github.com/Bit-Nation/BITNATION-Constitution
Republic of Estonia E-Residency. Make business easy at every stage [interaktyvus] https://www.e-resident.gov.ee/make-business-easy-at-every-stage/
Second Life [interaktyvus]. https://secondlife.com/
THOMPSON, Sarah (2025-08-25). The ICJ's Historic Advisory Opinion: A New Era for Climate Justice? European Chair for Sustainable Development and Climate Transition [interaktyvus]. https://www.sciencespo.fr/chair-sustainable-development/news/the-icjs-historic-advisory-opinion-a-new-era-for-climate-justice/
Tuvalu Central Statistics Division (2025-04-10). Tuvalu Population and Housing Census 2022–23 [interaktyvus] https://stats.gov.tv/news/tuvalu-population-and-housing-census-2022-23/.
Tuvalu. Regional NDC Pacific Hub [interaktyvus] https://pacificndc.org/pacific-ndcs/tuvalu.
Tuvalu.tv [interaktyvus]. https://www.tuvalu.tv
MANOR, Ilan. (2014). On Virtual Embassies in the Age of Digital Diplomacy [interaktyvus]. Prieiga per internetą: https://digdipblog.com/2014/06/25/on-virtual-embassies-in-the-age-of-digital-diplomacy/
Nacionalizmas (n.d.). Iš: Visuotinė lietuvių enciklopedija [interaktyvus] https://www.vle.lt/straipsnis/nacionalizmas/
Pirminė bendruomenė. Iš: Visuotinė lietuvių enciklopedija [interaktyvus] https://www.vle.lt/straipsnis/pirmine-bendruomene/
United Nations Development Programme (UNDP). Tuvalu Coastal Adaptation Project (TCAP) [interaktyvus]. https://www.undp.org/pacific/tcap

SANTRAUKA

Klimato kaitos veiksnių nulemtas jūros lygio kilimas semia valstybių teritorijas ir kelia egzistencinę grėsmę mažoms salų valstybėms. Tai verčia kvestionuoti tradicinę valstybingumo sampratą, grindžiamą apibrėžta teritorija, nuolatine populiacija, valstybės valdžia ir gebėjimu palaikyti santykius su kitomis valstybėmis. Straipsnyje nagrinėjamas klausimas, ar valstybė gali išlaikyti valstybingumą praradus fizinę teritoriją ir vertinamas skaitmeninės valstybės modelio kaip priemonės potencialias. Atsižvelgiant į tai šiame straipsnyje buvo siekiama išnagrinėti, kaip Antropoceno laikotarpiu valstybės, susidurdamos su klimato kaitos keliamais iššūkiais, formuoja skaitmeninės valstybės fenomeną ir kokią įtaką tai daro klasikinei valstybingumo sampratai. Tyrimas apėmė skaitmeninės valstybės kūrimą, kaip valstybingumo išsaugojimo būdą, teritorijos išnykimo sąlygomis. Pirmiausiai tyrime buvo analizuota valstybės sampratos kilmė ir istorinė raida, besikeičiančianti valstybingumo samprata klimato kaitos ir skaitmenizacijos kontekste, ypatingą dėmesį skiriant Tuvalu valstybės skaitmenizavimo atvejui. Tyrimo rezultatai atskleidžia, kad tarptautinėje

teisėje plečiasi valstybingumo turinys, o tai leidžia taikyti valstybingumo tęstinumo prezumpciją, leidžiančią išsaugoti valstybės statusą nepaisant teritorinių jos pokyčių. Daroma išvada, jog valstybės „Ex-Situ" koncepcija (į kurią įeina skaitmeninės valstybės), užtikrinanti valdžios funkcijų tęstinumą, pilietybės išsaugojimą ir tarptautinį pripažinimą gali sukurti naują tarptautinės teisės subjektų kategoriją ir leistų Tuvalu išsaugoti savo valstybingumą.

SUMMARY

Sea level rise caused by climate change is inundating state territories and posing an existential threat to small island states. This challenges the traditional concept of statehood, based on a defined territory, a permanent population, an effective government and the capacity to maintain relations with other states. The article examines the question of whether a state can maintain statehood after losing its physical territory and assesses the potential of the digital state model as a means of preserving statehood. In this regard, this article aimed to examine how states, faced with the challenges posed by climate change, are forming the phenomenon of the digital state in the Anthropocene and what impact this has on the classical concept of statehood. The study covered the creation of a digital state as a way to preserve statehood in conditions of territorial extinction. First, the study analyzed the origin and historical development of the concept of statehood, the changing concept of statehood in the context of climate change and digitalization, paying special attention to the case of the digitalization of the state of Tuvalu. The results of the study reveal that the content of statehood is expanding in international law, which enables for the application of the presumption of continuity of statehood, thereby allowing the preservation of state status despite its territorial changes. It is concluded that the concept of the „Ex-Situ" state (which includes digital states), ensuring the continuity of government functions, the preservation of citizenship and international recognition, can create a new category of subjects of international law and would allow Tuvalu to preserve its statehood.

https://doi.org/10.15388/TMP.2026.23

Slaptų sekimo priemonių taikymo ribos: teisėtumo kriterijai ir įrodymų panaudojimo galimybės

Austėja Ignotaitė

Vilniaus universiteto Teisės fakulteto
3 - o kurso studentė
Saulėtekio al. 9, I rūmai, 10222 Vilnius
El. paštas: austeja.ignotaite@tf.stud.vu.lt

Marija Golubovič

Vilniaus universiteto Teisės fakulteto
3 - o kurso studentė
Saulėtekio al. 9, I rūmai, 10222 Vilnius
El. paštas: marija.golubovic@tf.stud.vu.lt

Mokslinio straipsnio akademinis kuratorius lekt. Darius Prapiestis
El. paštas: darius.prapiestis@tf.vu.lt

Mokslinio straipsnio praktinis kuratorius partnerystės doc. Gintaras Jasaitis
El. paštas: gintaras.jasaitis@prokuraturos.lt

Santrauka. *Procesinių prievartos priemonių reikšmė teisėsaugos veikloje nuolat didėja, todėl svarbu užtikrinti jų taikymo teisėtumą ir neperžengti įstatymų nustatytų ribų. šio tyrimo objektas - slaptas sekimas kaip viena iš procesinių prievartos priemonių. Tyrimo tikslas - atskleisti slapto sekimo taikymo ribas bei teisėtumo ir proporcingumo kriterijus. Nustatyta, kad slaptas sekimas taikomas tik išimtiniais atvejais, kai būtina gauti ikiteisminiam tyrimui reikšmingą informaciją. Taip pat išskirti pagrindiniai slapto sekimo ir komercinio stebėjimo skirtumai, susiję su jų tikslais, taikymo pagrindu ir mastu. Tyrimo rezultatai prisideda prie nuoseklesnio slapto sekimo teisinio vertinimo ir jo taikymo praktikos tobulinimo baudžiamajame procese. Be to, šios priemonės praktinis taikymas išlieka aktualus, nes reikalauja nuolatinio balanso tarp veiksmingos teisėsaugos ir asmens teisių apsaugos.*

Pagrindiniai žodžiai: *kriminalinė žvalgyba, slaptas sekimas, slaptųjų tyrėjų veiksmai, ikiteisminio tyrimo teisėjas, prokuroras, neatidėliotinas atvejis.*

Copyright © Austėja Ignotaitė, Marija Golubovič, 2026. Published by Vilnius University Press.
This is an Open Access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License (CC BY), which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original author and source are credited.

Limits of Applying Secret Surveillance Measures: Legality Criteria and Possibilities for Evidence Use

Abstract. *The importance of procedural coercive measures in law enforcement is constantly growing; therefore, it is important to ensure the legality of their application and to remain within the limits established by law. The subject of this study is covert surveillance as one of the procedural coercive measures. The aim of the study is to identify the limits of the application of covert surveillance, as well as the criteria of legality and proportionality. It has been established that covert surveillance is applied only in exceptional cases when it is necessary to obtain information relevant to a pre-trial investigation. The study also highlights the main differences between covert surveillance and commercial surveillance, particularly regarding their purposes, legal basis, and scope. The findings contribute to a more consistent legal assessment of covert surveillance and the improvement of its application in criminal proceedings. Furthermore, the practical application of this measure remains relevant, as it requires a constant balance between effective law enforcement and the protection of individual rights.*

Keywords: *criminal intelligence, covert surveillance, undercover investigators, pre-trial judge, prosecutor, urgent case.*

Įvadas

Temos aktualumas ir originalumas. Visuotinės žmogaus teisių deklaracijos preambulėje pabrėžiama, kad visų žmonių giminės narių prigimtinio orumo ir lygių bei neatimamų teisių pripažinimas yra laisvės, teisingumo ir taikos pasaulyje pagrindas. Atitinkamai Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos preambulėje akcentuojama, kad vienas iš būdų siekti didesnės savo narių vienybės yra žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsauga bei plėtojimas. Todėl valstybė privalo ne tik gerbti ir užtikrinti žmogaus teises, bet ir rūpintis visuomenės saugumu bei veiksminga nusikalstamumo kontrole. Siekdama šių tikslų, valstybė taiko įvairias procesines prievartos priemones. Sudėtingus ir organizuotus nusikaltimus galima atskleisti vis dažniau taikant tik ne viešo pobūdžio būdus, pasitelkiant baudžiamojo proceso priemones. Temos aktualumą lemia tai, kad neviešų tyrimo priemonių, ypatingai slaptos sekimo priemonės, taikymas tiek nacionaliniu, tiek tarptautiniu mastu išlieka viena jautriausių baudžiamojo proceso sričių. Nors Lietuvos Respublikos Konstitucija (toliau – Konstitucija) saugo asmens privatų gyvenimą ir kitas pamatines teises, šios teisės nėra absoliučios. Tam tikrais atvejais, siekiant atskleisti nusikalstamas veikas ar nustatyti jas padariusius asmenis, įstatymų nustatyta tvarka gali būti taikomos priemonės, ribojančios asmens teises. Temos originalumas atskleidžiamas per tai, kad darbe analizuojamos slaptos sekimo priemonės taikymo teisėtumas ir jos reglamen-

tavimas, per Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso (toliau - BPK) ir Lietuvos Respublikos kriminalinės žvalgybos įstatymo (toliau - KŽĮ) analizę. Nors procesinių prievartos priemonių tematika teisės doktrinoje nagrinėta, slapto sekimo taikymo ribų, proporcingumo ir žmogaus teisių apsaugos klausimai išlieka aktualūs bei nepakankamai aptarti praktiniu aspektu. Darbe dėmesys skiriamas slapto sekimo, kaip vienos iš neviešų procesinių prievartos priemonių, taikymo problematikai ir jos suderinamumui su teisėtumo bei proporcingumo principais.

Procesines prievartos priemones būtų galima apibūdinti, kaip įstatyme numatytas priemones, pasireiškiančias žmogaus teisių suvaržymu, kurias valstybės subjektai taiko siekdami procesinių tikslų[1]. Tokios priemonės negali būti skiriamos be motyvuoto sprendimo, argumentacijos, nes kitaip tai galėtų atrodyti, kad tokią priemonę gali skirti bet kas ir bet kokiu atveju. Todėl šiame straipsnyje norima atskleisti BPK įtvirtintų kitų procesinių prievartos priemonių, o išsamiau - slapto sekimo taikymą, jo analizę.

Šiame straipsnyje analizuojamas slaptas sekimas ir jo taikymo ribos, teisėtumo kriterijai. Šio darbo tikslas - ištirti slaptų sekimo priemonių taikymą Lietuvos teisinėje sistemoje. Tyrimo objektas - slaptų sekimo priemonių taikymas Lietuvoje. Šio darbo uždaviniai: 1) išanalizavus teisės aktus, pateikti slaptų sekimo priemonių sampratą bei jų taikymo teisinį pagrindą; 2) išnagrinėti kriminalinės žvalgybos ir baudžiamojo proceso teisės normų ryšį slaptų sekimo priemonių kontekste, siekiant atskleisti šių teisinių procesų atribojimo ir sąveikos problemas; 3) išanalizavus komercinio bei slapto sekimo atvejus, apibrėžti šių sekimo rūšių atribojimo kriterijus.

Šiame straipsnyje naudojami dokumentų bei mokslinės literatūros analizės, lingvistinis, lyginamasis ir sisteminis tyrimo metodai. Lingvistinis ir sisteminis metodai padeda aiškinti slapto sekimo teisės aktų turinį bei sąvokas. Lyginamasis ir sisteminis metodai taikomi atliekant slapto sekimo ir kitos procesinės prievartos priemonės palyginimą. Pagrindiniai darbo šaltiniai yra BPK, KŽĮ bei teismų praktika.

Slaptas sekimas, sekimo priemonių teisinis reguliavimas

Slapto sekimo samprata

Asmens laisvės neliečiamumas, saugumo užtikrinimas yra Lietuvos Respublikos vienas iš prioritetinių uždavinių - apsaugoti asmenis nuo nusikalstamo kėsinimosi. Visa tai yra įtvirtinta ir pamatiniame valstybės teisės akte - Konstitucijoje. Pavyzdžiui, Konstitucijos 20-24 straipsniuose yra įtvirtintas laisvės, asmens bei jo privataus gyvenimo, nuosavybės neliečiamumas. Visi šie valstybės pamatiniai principai suponuoja,

[1] GODA, Gintaras, KAZLAUSKAS, Marcelis ir KUCONIS, Pranas (2011). *Baudžiamojo proceso teisė.* Vadovėlis. Vilnius: Registrų centras, p. 220.

kad valstybė gina visas šias žmogaus teises ir laisves. BPK 1 straipsnio 1 dalyje įvardytas vienas iš baudžiamojo proceso tikslų - greitai ir išsamiai atskleisti nusikalstamas veikas. Ši įstatymo leidėjo formuluotė suponuoja prokuroro ir ikiteisminio tyrimo pareigūnų pareigą panaudojant visas įstatymų numatytas įrodinėjimo priemones išsamiai atskleisti nusikalstamas veikas, tai reiškia, kad ikiteisminio tyrimo pareigūnas, prokuroras ir teismas yra įpareigojami nustatyti tiesą tiriamoje ar nagrinėjamoje byloje ir taip užtikrinti visuomenės saugumą. Reikšminga tai, kad konkrečiai nusikalstamai veikai atskleisti pasitelkiamos įrodinėjimo priemonės ne tik būtų veiksmingos duomenų rinkimo prasme, bet ir teisėtos, tai reiškia, kad jas naudojant neturi būti pažeistos pamatinės žmogaus teisės[2].

BPK 160 straipsnio 1 dalyje slaptas sekimas apibrėžiamas kaip procesinė priemonė, kurią ikiteisminio tyrimo teisėjas, gavęs prokuroro prašymą, gali taikyti asmens, transporto priemonės ar objekto atžvilgiu, siekdamas surinkti ikiteisminiam tyrimui reikšmingus duomenis.

Pažymėtina, kad slaptas sekimas taikomas ne tik baudžiamajame procese, bet ir kriminalinės žvalgybos[3] srityje. Nors abiejų teisinių institutų tikslas yra gauti informaciją apie galimai daromą ar padarytą nusikalstamą veiką, jų teisinis reglamentavimas, taikymo pagrindai ir paskirtis nėra tapatūs.

KŽĮ 2 straipsnio 17 punkte yra apibrėžta sekimo sąvoka, tai kriminalinės žvalgybos informacijos rinkimo būdas, kai informacija gaunama išskiriant, atpažįstant ir (ar) stebint objektą. Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro rekomendacijose dėl KŽĮ, BPK normų taikymo ir kriminalinės žvalgybos informacijos panaudojimo baudžiamajame procese (toliau - generalinio prokuroro rekomendacijos) yra nustatyta, kad paprastai asmenų, judančių transporto priemonių ar objektų slaptas sekimas atliekamas per atstumą (tiesiogiai nekontaktuojant su sekamu asmeniu) bei neįrengiant techninių priemonių patalpų ar transporto priemonių viduje (pvz., transporto priemonės viduje įrengiant globalios padėties nustatymo sistemos (GPS) imtuvą)[4].

BPK komentaro autoriai slaptą sekimą apibrėžia kaip procesinę prievartos priemonę, kurią taikant ikiteisminio tyrimo metu gaunami duomenys apie asmenį, transporto priemonę arba kitą sekimo objektą[5]. Remiantis teisės doktrina, slaptas sekimas laikomas BPK numatytu tyrimui reikšmingos informacijos paieškos ir (ar) fiksavimo

---

2 PANOMARIOVAS, Artūras ir RAMANAUSKAS, Ramūnas (2005). Slaptumas - tiesos baudžiamajame procese nustatymo priemonė. *Jurisprudencija*, 75 (67), 50-57.

3 Iki 2013 m. sausio 1 d. „kriminalinė žvalgyba" buvo vadinama „operatyvinė veikla".

4 Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro 2012 m. gruodžio 31 d. įsakymas Nr. I-383 „Dėl rekomendacijų dėl Kriminalinės žvalgybos įstatymo, Baudžiamojo proceso kodekso normų taikymo ir kriminalinės žvalgybos informacijos panaudojimo baudžiamajame procese patvirtinimo". *Valstybės žinios,* 2013, 2-83.

5 GODA, Gintaras; KAZLAUSKAS, Marcelis; KUCONIS, Pranas ir kt. (2003). *Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso komentaras. I-IV dalys (1-220 straipsniai).* Vilnius: Teisinės informacijos centras.

būdu, kai slaptai vizualiniu būdu ar pasitelkus technines priemones stebint kontroliuojamą asmenį ar materialų objektą yra siekiama surinkti informaciją apie konkrečių asmenų (asmens) veiką ar vykstančius reiškinius (įvykius, faktus, procesus)[6].

G. Bučiūno teigimu, slaptas sekimas siaurąja prasme yra kryptingai organizuotas, įstatymu reglamentuotas tyrimo veiksmas, atliekamas tam tikrą laiko tarpą slapta vizualiai ar kitokiu būdu stebinti sekimo objektą, siekiant surinkti nusikalstamos veikos tyrimui reikšmingus duomenis. Bendrąja prasme slaptas sekimas suprantamas plačiau – kaip įstatymo nustatyta tvarka vykdomas asmens, objekto ar veiklos stebėjimas materialioje ar elektroninėje erdvėje, fiksuojant gautą informaciją techninėmis priemonėmis[7].

Atsižvelgiant į BPK straipsnius, reglamentuojančius slapto sekimo veiksmus, išskiriami keli esminiai, tik šiems tyrimo veiksmams būdingi požymiai, atskiriantys juos nuo kitų, atliekamų tyrimo veiksmų. Pirmiausia šiems veiksmams būdingas neviešumas (dar vadinamas konspiracija), reiškiantis, kad įtariamasis arba kiti asmenys, kurių atžvilgiu vykdomas slaptas sekimas, nežinotų apie šių veiksmų vykdymą. Toks slaptumas būtinas tam, kad pareigūnai galėtų surinkti patikimų ir objektyvių duomenų, kurių nebūtų įmanoma surinkti, jei būtų žinoma apie šios procesinės priemonės panaudojimą. Kitas svarbus požymis - slaptas sekimas vykdomas tik tais atvejais, kai nėra kitų galimybių surinkti ar patikrinti tam tikrų duomenų kitomis procesinėmis priemonėmis arba kai tokių priemonių taikymas reikalautų pernelyg didelių laiko ir finansinių sąnaudų. Slaptas sekimas paprastai taikomas kryptingai, siekiant atskleisti tiek rengiamas, tiek daromas, tiek padarytas nusikalstamas veikas. Stebėjimo pobūdis yra tikslingas, sistemingas ir slaptas asmens elgesio, veikimo arba neveikimo, jo ryšių su kitais asmenimis fiksavimas natūralioje aplinkoje, nesikišant ir nesutrikdant stebimų veiksmų eigos, taip užtikrinant objektyvios ir nešališkos informacijos gavimą. Be to, slaptieji veiksmai nėra vienkartiniai, jie tęsiasi tam tikrą laiką, kol išnyksta pagrindas šių veiksmų atlikimui. Taip pat svarbus yra privataus gyvenimo garantijų suvaržymo požymis[8]. Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas (toliau - Konstitucinis Teismas) yra pažymėjęs, jog žmogaus teisė į privatumą nėra absoliuti. Žmogaus teisė į privatumą gali būti ribojama tik laikantis iš Konstitucijos kylančių bendrųjų žmogaus teisių ir laisvių ribojimo principų[9]. Tokie ribojimai turi būti nustatyti įsta-

---

[6] AŽUBALYTĖ, Rima; JURKA, Raimundas; ŠALČIUS, Marijus ir ZAJANČKAUSKIENĖ, Jolanta (2014). *Baudžiamojo proceso teisė.* Mykolo Romerio universiteto metodinė priemonė. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, p. 200-207.

[7] BUČIŪNAS, Gediminas (2014). *Slaptas sekimas - tinkamos pusiausvyros paieška tarp visuomenės teisės būti saugia ir asmens teisės į privatumą.* Daktaro disertacija, Socialiniai mokslai, Teisė (O1S), Vytauto Didžiojo universitetas ir Mykolo Romerio universitetas. Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas.

[8] JURKA, Raimundas (2016). Slaptųjų tyrimo veiksmų procesinės formos darnos aspektai. *Teisės apžvalga | Law review,* 2(14), 267-280 [interaktyvus]. http://dx.doi.org/10.7220/2029-4239.14.16.

[9] Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 29 d. nutarimas. *Valstybės žinios,* 1-7.

tymu, būtini demokratinėje visuomenėje, proporcingi siekiamam tikslui ir nepažeisti teisės į privatumą esmės.

Analizuojant slaptą sekimą, jo sampratą, galima konstatuoti, kad siaurąją prasme slaptas sekimas galėtų būti apibrėžiamas kaip kryptingai organizuotas, įstatymu reglamentuotas slapto stebėjimo veiksmas, atliekamas tam tikroje vietoje ir laiku, siekiant surinkti nusikalstamai veikai tirti reikšmingus duomenis. Taip pat galime apibrėžti ir slapto sekimo priemones - tai slapta naudojamos techninės, elektroninės ar kitos priemonės, siekiant stebėti, fiksuoti ar sekti kitą asmenį, jo elgesį, buvimo vietą, ryšius bei veiksmus, taip gaunant ikiteisminiam tyrimui svarbių duomenų. Slapto sekimo priemonės turi atitikti keletą esminių sąlygų: turi būti įstatymo reglamentuotos, veiksmas turi būti atliekamas slaptai, tyrimo atlikimo metu renkama informacija turi būti reikšminga bei turi būti pasitelktos techninės priemonės.

Slaptų sekimo priemonių teisinis reguliavimas

Naudojant slaptas sekimo priemones labai svarbu, kad jos būtų naudojamos teisėtai ir nepažeistų imperatyvių įstatymų normų. Remiantis teismų praktika, pagal BPK 20 straipsnio 4 dalies nuostatas, įrodymai gali būti tik teisėtais būdais gauti duomenys, kuriuos galima patikrinti BPK nustatytais proceso veiksmais. Vadinasi, spręsdamas, ar išnagrinėtus duomenis pripažinti įrodymais, teismas turi patikrinti, ar jų gavimo būdas neprieštarauja įstatyme nustatytiems reikalavimams ir ar jie patikrinti BPK nurodytais veiksmais[10].

Kad būtų aišku, kas gali atlikti slaptą sekimą, reikia analizuoti KŽĮ 2 straipsnio 11 dalį, kurioje nurodyta ne viena Lietuvos Respublikos įstaiga, galinti vykdyti kriminalinę žvalgybą. Subjektai, kurie minimi straipsnyje, savo veiksmais negali pažeisti įstatymų. Remiantis generalinio prokuroro rekomendacijomis, jeigu ikiteisminio tyrimo metu norima slapta tiesiogiai stebėti (pavyzdžiui, vizualiai, panaudojant technines arba elektronines priemones) asmenį, transporto priemonę ar objektą, t. y. vykdyti jų slaptą sekimą ir tuo metu atlikti vaizdo ar garso įrašus arba filmuoti, tai turi būti daroma vadovaujantis BPK 160 straipsniu. Pagal šį straipsnį, slaptą sekimą gali sankcionuoti ikiteisminio tyrimo teisėjas, gavęs prokuroro prašymą ir priėmęs dėl to nutartį. Taip pat turi būti aiškiai nustatyta dėl sekimo metu planuojamų vaizdo ar garso įrašymų arba filmavimų. Sekimo metu surašomas protokolas, kuriame pateikiami tik tyrimui reikšmę turintys duomenys, o nereikšminga informacija prie bylos nepridedama ir sunaikinama prokuroro nutarimu. Remiantis generalinio prokuroro rekomendacijų 69 punktu, slapto sekimo protokolas ir kiti su slaptu sekimu susiję bylos dokumentai, kai sekimą atlieka specializuotas padalinys, surašomi vadovaujantis BPK 201 straipsnyje nustatytomis taisyklėmis. Vadovaujantis BPK 201 straipsnio 1 ir

---

[10] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2010 m. sausio 12 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K–5/2010.

2 dalimis, protokole slaptą sekimą atlikę pareigūnai identifikuojami numeriais, o tikrieji jų tapatybės duomenys surašomi specialiame tyrimo veiksmo protokolo priede. Slapto sekimo protokolą tokiu atveju surašo ir pasirašo ne pats sekimo padalinio pareigūnas, o prokuroras arba ikiteisminio tyrimo pareigūnas. Tačiau slaptą sekimą atlikusio pareigūno rašytiniu sutikimu protokolas gali būti rengiamas BPK 179 straipsnio nustatyta tvarka, kai dokumentą pasirašo pats slaptą sekimą atlikęs asmuo. Tokiu atveju šis pareigūnas gali būti apklausiamas kaip liudytojas pagal bendrąją apklausos procedūrą (BPK 203, 282 straipsniuose, o tam tikrais atvejais ir BPK 204 straipsnyje nustatyta tvarka)[11]. Gavus tokio pareigūno sutikimą, sekimo protokolas ir apklausa gali būti atliekami vadovaujantis bendrosiomis tyrimo veiksmų atlikimo taisyklėmis.

BPK 1601 straipsnis numato galimybę, esant neatidėliotinam atvejui ir nesant galimybės iš anksto gauti ikiteisminio tyrimo teisėjo leidimo, pradėti slaptą sekimą prokuroro arba ikiteisminio tyrimo pareigūno nutarimu. Atlikus tokius veiksmus yra būtina per tris dienas nuo nutarimo priėmimo kreiptis į ikiteisminio tyrimo teisėją dėl slapto sekimo teisėtumo patvirtinimo. Remiantis teismų praktika, neatidėliotinais pripažįstami tokie atvejai, kai pakankamas faktinis pagrindas taikyti procesines prievartos priemones atsiranda nedelsiant ir nėra galimybės laiku kreiptis į ikiteisminio tyrimo teisėją dėl procesinio veiksmo sankcionavimo, o procesinės prievartos nepanaudojimas iš karto galėtų pakenkti reikšmingų duomenų surinkimui. Neatidėliotinais atvejais bus laikomos situacijos, kai prokuroras ar ikiteisminio tyrimo pareigūnas informaciją apie planuojamą nusikalstamą veiką gauna tą pačią dieną, kai ši veika turi būti padaryta, ir tyrimui reikšmingi objektai (daiktai) gali būti paslėpti ar sunaikinti ir delsimas atlikti gali pakenkti tyrimui[12]. Kartu BPK 1601 straipsnis numato ir teisinius padarinius, kurie atsiranda laiku negavus ikiteisminio tyrimo teisėjo nutarties dėl slaptų sekimo priemonių panaudojimo teisėtumo - veiksmai turi būti nedelsiant nutraukiami. Jei nėra laiku gauto ikiteisminio tyrimo teisėjo leidimo, sekimas sustabdomas, o gauti duomenys sunaikinami. Toks teisinis reguliavimas užtikrina, kad procesinės prievartos priemonės (tarp jų ir slaptas sekimas) būtų taikomos, atsižvelgiant į teisėtumo bei proporcingumo reikalavimus, nepiktnaudžiaujant šių priemonių taikymo galimybe prisidengiant „neatidėliotinu atveju“. Žmogaus teisių ir laisvių apsaugos kontekste ypač svarbu riboti prievartos priemonių taikymą be išankstinės teisėjo sankcijos. Šiuo aspektu darbo autorės pritaria G. Godos pozicijai, kad Lietuvoje tikslinga remtis Vokietijos Federalinio Konstitucinio Teismo 2015 m. birželio 16 d. nutarime suformuota doktrina. Minėtame nutarime teismas pabrėžė, jog įstatymuose vartojama sąvoka „pavojus nedelsiant“ (vok. Gefahr im Verzug), ati-

---

[11] Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas 2002 m. kovo 14 d. Nr. IX-785. *Valstybės žinios,* 2002, 37-1341.

[12] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2024 m. vasario 6 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-2-511/2024.

tinkanti BPK numatytą „neatidėliotiną atvejį“, turi būti aiškinama itin siaurai, o prievartos priemonių taikymas be teisėjo leidimo galimas tik išimtinėmis aplinkybėmis. Toks aiškinimas laikytinas svarbia procesine garantija, užkertančia kelią pertekliniam valstybės kišimuisi į asmens teises. Vokietijoje suformuota praktika, leidžianti skubiais atvejais gauti teisėjo leidimą žodžiu (pavyzdžiui, telefonu pranešus kompetentingam teisėjui apie susiklosčiusias aplinkybes ir paprašius žodinio leidimo veiksmų atlikimui) ir jį vėliau įforminti procesiniais dokumentais, sudaro pusiausvyrą tarp baudžiamojo proceso operatyvumo ir asmens pagrindinių teisių apsaugos. Tačiau tokiu atveju diskutuotina, kaip reikėtų įrodyti teisėjo duotą žodinį sutikimą. Bet vis dėlto tokio modelio taikymo galimybė turėtų būti - svarstoma ir Lietuvos baudžiamojo proceso kontekste[13].

Asmens teisė įstatymo nustatyta tvarka gauti valstybės įstaigų turimą informaciją apie jį[14] yra reikšminga privataus gyvenimo apsaugos garantija. Tokia teisė taip pat išryškinama BPK 161 straipsnyje, nustatant pareigą iš karto informuoti asmenį, apie jam taikytą slaptą sekimą pagal BPK normas, pasibaigus šios prievartos priemonės taikymui, kai toks informavimas nepakenks tyrimo sėkmei. Tuo metu vykdant slaptą sekimą pagal KŽĮ normas, asmuo, kuris buvo slapta sekamas, nėra informuojamas apie jo atžvilgiu panaudotą neviešo pobūdžio informacijos rinkimo būdą. Kartu BPK 161 straipsnyje įtvirtinta pareiga sunaikinti apie asmens privatų gyvenimą surinktą informaciją tais atvejais, kai baudžiamasis procesas nutrauktas arba kai nusprendžiama, kad tam tikri duomenys ar jų dalys nebus naudojami baudžiamajame procese.

Taigi taikant slaptas sekimo priemones baudžiamajame procese, jų naudojimas turi būti laikomas kraštutine priemone. Pažymėtina, kad tokių priemonių pasirinkimas privalo būti teisėtas (gavus atitinkamą teismo nutartį) ir atlikti veiksmai negali prieštarauti įstatymams.

Teisėtumo kriterijai taikant slaptas sekimo priemones

Remiantis BPK 20 str. 4 dalimi ir teismų praktika, sprendžiant dėl duomenų pripažinimo įrodymais, pirmiausia vertinamas jų gavimo teisėtumas. Teismas turi patikrinti, ar jų gavimo būdas neprieštarauja BPK 1, 2, 3 dalyse įtvirtintiems reikalavimams ir, ar jie patikrinti BPK numatytais proceso veiksmais. Teismų praktikoje nustatyta, kad tais atvejais, kai duomenis surenka valstybės institucijos ar pareigūnai, būtina patikrinti, ar jie gauti įstatyme neuždraustu būdu (principas „galima tai, kas leidžiama įstatymo“). Nustačius gavimo tvarkos pažeidimus, vertinama jų įtaka duo-

---

[13] GODA, Gintaras (2016). Teisė kreiptis į teismą dėl procesinių prievartos priemonių taikymo. *Teisė, 98,* 27-40 [interaktyvus]. https://doi.org/10.15388/Teise.2016.98.9967.

[14] Lietuvos Respublikos Konstitucija. Lietuvos Respublikos piliečių priimta 1992 m. spalio 25 d. referendume. *Valstybės žinios,* 1992, 33-1014.

menų patikimumui bei kaltinamojo teisėms. Įrodymais nepripažįstami duomenys, kurių patikimumas dėl pažeidimų kelia nepašalinamų abejonių arba kurie buvo gauti iš esmės suvaržant įstatymų garantuojamas kaltinamojo teises[15].

Nuosprendžio (nutarties) pagrindimas duomenimis, gautais atlikus kriminalinės žvalgybos veiksmus (pavyzdžiui, nustatytus KŽĮ), pagal teismų praktiką nelaikomas esminiu BPK pažeidimu, jei tokie duomenys teismo posėdyje yra tinkamai ištirti ir šiais duomenimis įrodinėjamos svarbios bylai aplinkybės nustatomos ir BPK nustatyta tvarka gautais įrodymais[16]. Teismų praktikoje pripažįstama, kad teismas, nagrinėdamas bylą, kurioje kaltinimas grindžiamas kriminalinės žvalgybos metu gautais duomenimis, privalo įvertinti: 1) ar kriminalinės žvalgybos veiksmai buvo pagrįsti faktiniu ir teisiniu pagrindu; 2) ar šių veiksmų atlikimas nepažeidžia KŽĮ nustatytų reikalavimų; 3) ar duomenis, gautus atliekant kriminalinės žvalgybos tyrimą, patvirtina duomenys, gauti BPK nustatytais veiksmais; 4) ar ikiteisminio tyrimo veiksmų trukmė atitinka pagrįstumo, tikslingumo ir proporcingumo reikalavimus[17].

Remiantis nustatytais kriterijais, pažymima, kad faktinis pagrindas reiškia tai, kad reikia įvertinti, ar pareigūnai, inicijavę slaptus veiksmus prieš konkretų asmenį, jau turėjo patikimų duomenų, kad šis asmuo gali daryti ne bet kokias nusikalstamas veikas, bet labai sunkų ar sunkų nusikaltimą arba kai kuriuos apysunkius nusikaltimus. Tuo metu teisinis pagrindas kriminalinės žvalgybos veiksmams atlikti yra teismo nutartis arba prokuroro nutarimas (sankcija). Tikrindami teisinį pagrindą, teismai turi įvertinti, ar slapti veiksmai buvo tinkamai sankcionuoti[18].

Nagrinėjamu aspektu reikšminga tai, kad veiksmai, atliekami renkant duomenis slapto sekimo metu, nesitęstų nepagrįstai ilgą laiką, kadangi toks pažeidimas galėtų būti laikytinas esminiu pagal BPK 369 straipsnio 3 dalį ir gali kliudyti teismui priimti teisingą sprendimą. Remiantis BPK 1 ir 2 straipsniais, kriminalinės žvalgybos veiksmai turėtų tęstis tik tiek, kiek tai yra būtina visiškai atskleisti nusikalstamai veikai, surinkti įrodymus dėl jos padarymo, nustatyti ją padariusius asmenis ir užtikrinti greitą bei veiksmingą jų patraukimą baudžiamojon atsakomybėn. Tokiu atveju, atsižvelgiant į KŽĮ 8 straipsnio 3 dalį kriminalinės žvalgybos veiksmai turėtų būti nutraukiami, surinkus pakankamai įrodymų dėl nusikalstamos veikos padarymo, leidžiančių pradėti ir vykdyti ikiteisminį tyrimą, kad bylą galima būtų perduoti teismui, o kaltininkas būtų greitai ir teisingai nubaustas. Teismų praktikoje yra pažymėta, kad laiku nepradėjus iki-

---

15 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2013 m. liepos 3 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-302/2013.

16 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2012 m. spalio 30 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-P-178/2012.

17 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2020 m. liepos 9 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-78-648/2020.

18 MURAUSKIENĖ, Dovilė (2018-03-05). *Tik surinkti duomenys savaime nėra įrodymai* [interaktyvus]. https://www.teismai.lt/lt/naujienos/teismu-sistemos-naujienos/tik-surinkti-duomenys-savaime-nera-irodymai/5508

teisminio tyrimo ir toliau tęsiant slaptus kriminalinės žvalgybos veiksmus, po gana ilgo laiko gali būti padaroma nauja nusikalstama veika. Šiuo atveju kriminalinės žvalgybos veiksmai prisidėjo tik prie asmens baudžiamosios atsakomybės pasunkinimo, o ne naujų reikšmingų aplinkybių nustatymo. Taigi buvo padaryti nusikaltimai, kurių nebūtų, jei valstybė laiku užkirstų kelią naujiems nusikaltimams daryti, pradėjusi ikiteisminį tyrimą sulaikytų įtariamuosius ir imtųsi aktyviai tirti jau padarytus nusikaltimus[19]. Svarbu atkreipti dėmesį į tai, kad prokuroro ar kriminalinės žvalgybos subjekto vadovo (pagal KŽĮ) bei ikiteisminio tyrimo teisėjo (pagal BPK), sankcionavusio slaptą sekimą nustatytas šių veiksmų atlikimo terminas savaime nesuponuoja teisėsaugos institucijų pareigos vykdyti slaptą sekimą iki šio termino galiojimo pabaigos. KŽĮ 8 straipsnio 3 dalis taip pat nustato išimtį, kuomet ikiteisminis tyrimas gali būti nepradėtas - atvejis, kai gali kilti pavojus kriminalinės žvalgybos slaptųjų dalyvių saugumui ir (ar) kriminalinės žvalgybos subjekto teisėtiems interesams. Apie tokią situaciją kriminalinę žvalgybą atliekantis subjektas praneša prokurorui, kuris, sprendžia dėl tolesnio kriminalinės žvalgybos tyrimo vykdymo, iki kol grėsmė bus pašalinta.

Pasitaiko atvejų, kuomet slapti kriminalinės žvalgybos veiksmai pradedami gerokai anksčiau nei inkriminuojami galimai padarytų nusikalstamų veikų epizodai. Pavyzdžiui, teismų praktikoje nustatyta, kai kriminalinės žvalgybos veiksmai pagal KŽĮ buvo vykdomi beveik metus, po to dar taikytas slaptas sekimas pagal BPK 160 straipsnį. Šie veiksmai apėmė elektroninių ryšių tinklais perduodamos informacijos turinio, pokalbių, slaptą kontrolę ir fiksavimą, sekimą, techninių priemonių panaudojimą specialia tvarka sekimo metu, slaptą patalpų vaizdo ir garso kontrolę bei fiksavimą ir kt. Tačiau pirmieji reikšmingi duomenys gauti tik po septynių mėnesių nuo šių veiksmų atlikimo. Apeliacinės instancijos teismas, pripažindamas šiuos duomenis įrodymais, taip paneigdamas pirmosios instancijos teismo išvadas dėl kriminalinės žvalgybos veiksmų vertinimo, netikrino ir nepasisakė dėl kriminalinės žvalgybos faktinio pagrindo, tinkamai nemotyvavo, kokios priežastys lėmė tokį ilgą jų taikymo laiką, apsiribodamas lakoniškais teiginiais. Taigi tokius apeliacinės instancijos teismo veiksmus Lietuvos Aukščiausiasis Teismas (toliau - LAT) vertino kaip BPK 20 straipsnio 5 dalies ir 331 straipsnio 2 dalies reikalavimų pažeidimą[20].

Taigi, sekimo pagal KŽĮ ar slapto sekimo, organizuojamo pagal BPK, metu gautiems duomenims, siekiant įgyti įrodymų statusą, privaloma laikytis teisėtumo, proporcingumo bei būtinumo reikalavimų. Bet kokie duomenų rinkimo tvarkos pažeidimai, ypač nepagrįstai ilgas neviešo pobūdžio veiksmų atlikimas ar nepagrįstas delsimas pradėti ikiteisminį tyrimą, kelia abejonių dėl tokių duomenų patikimumo bei pernelyg ilgo įtariamojo teisių suvaržymo.

---

[19] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2016 m. vasario 23 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-7-85-696/2016.

[20] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2025 m. kovo 6 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-4-511/2025.

Slaptas sekimas ir skaitmeninis komercinis stebėjimas

Sparčiai besivystančios informacinės technologijos išplėtė valstybės galimybę rinkti ir analizuoti tam tikrus duomenis, tačiau kartu prisidėjo prie didesnių grėsmių asmens privatumui. Vyksta diskusijos, ar atliekamas skaitmeninis stebėjimas verslo srityje yra teisėta priemonė. Dirbtinio intelekto technologijos yra plačiai naudojamos kasdieniame gyvenime. Finansiniai atsiskaitymai, atliekami, naudojantis išmaniosiomis telekomunikacijos priemonėmis, lemia bankinių operacijų duomenų kaupimą skaitmeniniuose įrenginiuose. Be to, net ir trumpų vartotojų pokalbių turinys gali būti panaudotas tikslinės reklamos formavimui. Taip pat norint naudotis, pavyzdžiui, orų prognozavimo programėlėmis, dažnai būtina suteikti prieigą prie jūsų buvimo vietos, šitaip prisidedant prie nuolatinio asmens duomenų rinkimo. Todėl visuomenėje keliamas klausimas, ar tokia dirbtinio intelekto naudojimo praktika yra tik kasdienio gyvenimo palengvinimas, ar tuo pačiu metu ir tam tikras sekimo būdas.

Vienas iš pavyzdžių, iliustruojančių išmaniųjų įrenginių sekimo funkcijos būtinumą - 2001 m. rugsėjo 11-osios, 2004 m. kovo 11-osios bei 2005 m. liepos 7-osios teroristiniai išpuoliai Jungtinėse Amerikos Valstijose, Ispanijoje ir Jungtinėje Karalystėje, kurie sukrėtė visą pasaulį ir atnešė daug skausmo šių šalių gyventojams. Šie įvykiai atskleidė nacionalinio saugumo spragas ir patvirtino poreikį užkardyti teroristinius išpuolius. Valstybės ėmėsi kraštutinių saugumo užtvirtinimo priemonių, jos pradėjo visa apimtimi rinkti ir stebėti informaciją apie gyventojų komunikaciją, telefoninius pokalbius, susirašinėjimą. Demokratinės valstybės nusprendė imtis savo šalies gyventojų sekimo. 2013 m. buvo paskelbtas slaptas teismo įsakymas, kuris atskleidė, kad nuo 2001 m. Nacionalinė saugumo agentūra (angl. National Security Agency, toliau - NSA)[21] įrašinėjo telefoninius pokalbius ir kitą informaciją daugiau nei 120 milijonų telekomunikacijos įrenginių[22]. Pasak Nilo Muižniekio[23], tokie veiksmai gali būti priimtini tik tuo atveju, jei jie atitinka būtinumo ir proporcingumo principus. Toks slaptas, masinis, elektroninis asmenų sekimas neturėjo aiškaus teisinio pagrindo, leidžiančio atlikti tokius privatumo teises pažeidžiančius veiksmus.

Taip pat reikšminga, kad Lietuvos Respublikos asmens duomenų teisinės apsaugos įstatymo (toliau - ADTAĮ) 1 straipsnio 1 dalyje numatyta įstatymo paskirtis - „saugoti žmogaus pagrindines teises ir laisves, visų pirma žmogaus teisę į asmens duomenų

---

[21] JAV žvalgybos institucija, įkurta 1952 m., atsakinga už kriptografinę ir telekomunikacinę žvalgybą.

[22] ŠULSKUTĖ, Raminta (2015). *Visą pasaulį paveikęs masinis elektroninės komunikacijos sekimas (skaitmeninės teisės)* [interaktyvus]. https://manoteises.lt/straipsnis/visa-pasauli-paveikes-masinis-elektroninės-komunikacijos-sekimas/

[23] Nilas Muižniekis (Nils Muižnieks) yra latvių-amerikiečių žmogaus teisių aktyvistas ir politologas. Nuo 2012 iki 2018 m. ėjęs Europos Tarybos žmogaus teisių komisaro pareigas.

apsaugą, ir užtikrinti aukštą asmens duomenų apsaugos lygį[24].“ Buvo atliktas tyrimas, kurio metu nustatyta, kad 2013 metais NSA surinko daugiau duomenų apie Lietuvos gyventojus nei apie kitų Baltijos šalių. Konstatuojama, kad taip galėjo atsitikti, nes Lietuva ribojasi su Kaliningrado sritimi, kuri buvo labai atidžiai stebima[25]. Taip pat, pažymėtina, kad Lietuvoje buvo vykdomas septyniolikos naujienų agentūros BNS žurnalistų pasiklausymas (telefoninių pokalbių), kuriam atlikti leidimą davė apylinkės teismo teisėja. Toks leidimas buvo duotas tam, kad Generalinė prokuratūra ir Specialiųjų tyrimų tarnyba nustatytų, kas BNS žurnalistei nutekino galimą valstybės paslaptį. Toks pasiklausymas Vilniaus apygardos teismo sprendimu buvo pripažintas neteisėtu[26].

Siekiant išsamiau atskleisti informacinių technologijų bei dirbtinio intelekto sekimo galimybes, aptariamas nusikaltimo atvejis, padarytas kuro degalinės teritorijoje, kuri yra stebima vaizdo kameromis taip pat kaip ir vidaus patalpos[27]. Suprantama, kad aptariamu atveju ikiteisminio tyrimo pareigūnas arba prokuroras atliks vaizdo kamerų įrašų išreikalavimą pagal BPK 97 straipsnį. Tačiau šioje situacijoje būtina atkreipti dėmesį į tai, kad tiek Bendrajame duomenų apsaugos reglamente (toliau - BDAR)[28], tiek dabar galiojančiame ADTAĮ nėra numatyta jokio maksimalaus vaizdo stebėjimo duomenų saugojimo termino[29]. Nors vadovaujantis Europos duomenų apsaugos valdybos gairėmis 3/2019 dėl asmens duomenų tvarkymo naudojant vaizdo prietaisus[30] bei BDAR 5 straipsnio 1 dalies c ir e punktuose įtvirtintais duomenų kiekio mažinimo ir saugojimo trukmės apribojimo principais, vaizdo stebėjimo duomenys turėtų būti saugomi tik tiek, kiek būtina stebėjimo tikslui pasiekti, o galimą žalą dažniausiai įmanoma nustatyti per vieną ar dvi dienas. Ypač ilgesnis nei 72 valandų saugojimo laikotarpis reikalauja papildomo būtinybės ir proporcingumo pagrindimo. Dar viena

---

[24] Lietuvos Respublikos asmens duomenų teisinės apsaugos įstatymas. 1996 m. birželio 11 d. Nr. I-1374. *Valstybės žinios,* 1996, 63-1479.

[25] ŠULSKUTĖ, Raminta (2015). *Visą pasaulį paveikęs masinis elektroninės komunikacijos sekimas (skaitmeninės teisės)* [interaktyvus]. https://manoteises.lt/straipsnis/visa-pasauli-paveikes-masinis-elektronines-komunikacijos-sekimas/

[26] SINKEVIČIUS, Dainius (2014-06-30). Masiškai žurnalistų pokalbių klausytis leidusi teisėja: šiandien pasielgčiau lygiai taip pat, *Delfi* [interaktyvus]. https://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/masiskai-zurnalistu-pokalbiu-klausytis-leidusi-teiseja-siandien-pasielgciau-lygiai-taip-pat-65151947

[27] Vilniaus apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2026 m. balandžio 21 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-263-1035/2026.

[28] Europos Parlamento ir Tarybos 2016 m. balandžio 27 d. reglamentas (ES) 2016/679 dėl fizinių asmenų apsaugos tvarkant asmens duomenis ir dėl laisvo tokių duomenų judėjimo ir kuriuo panaikinama Direktyva 95/46/EB. OL L 119, 2016, p. 1-88.

[29] Iki BDAR įsigaliojimo galiojusioje įstatymo redakcijoje buvo numatytas maksimalus 14 kalendorinių dienų vaizdo stebėjimo duomenų saugojimo terminas.

[30] Europos duomenų apsaugos valdybos 2020 m. sausio 29 d. gairės 3/2019 dėl asmens duomenų tvarkymo naudojant vaizdo prietaisus [interaktyvus]. https://www.edpb.europa.eu/our-work-tools/our-documents/guidelines/guidelines-32019-processing-personal-data-through-video_lt

situacija gali būti, kai Lietuvos Respublikos kelių eismo taisyklės yra pažeidžiamos automagistralėje. Pavyzdžiui, asmenys padaro nusikalstamą veiką tokiame kelyje ir pasišalina iš įvykio vietos. Tokiu atveju vėl kyla klausimas, kiek laiko yra laikomi užfiksuoti duomenys vaizdo kameromis. Lietuvos transporto saugos administracija nurodo, kad tokie vaizdo duomenys yra saugomi ne ilgiau nei 10 kalendorinių dienų nuo jų užfiksavimo momento. Tačiau esant tam tikroms aplinkybėms (ilgai trunkantis administracinis tyrimas, teisminis ginčas ir pan.), nustatyti vaizdo įrašų saugojimo terminai gali būti pratęsti Administracijos direktoriaus sprendimu, bet ne ilgiau kaip iki tokių aplinkybių pabaigos[31]. Tai reiškia, kad ikiteisminio tyrimo pareigūnas, prokuroras, turėtų kuo greičiau kreiptis dėl užfiksuoto eismo įvykio vaizdo įrašo išreikalavimo pagal BPK 97 straipsnį. Visuomenėje gali vyrauti požiūris, kad tam tikra prasme tokios kameros atlieka tarsi asmenų slaptą stebėjimą, tačiau matydami ir analizuodami galime teigti, kad vaizdo kameros yra įtaisomos bei jomis daromi vaizdo įrašai yra saugumo tikslais, o per tam tikrą laiką jie sunaikinami.

Viena iš realių situacijų, kai analizuojant vaizdo stebėjimo kamerų, esančių automagistralėje bei degalinėje, įrašus buvo nustatyta organizuota grupė, įtariama Vilniuje gyvenusios plungiškės ir jos mašinos pagrobimu bei šios moters itin žiauriu nužudymu. Kadangi įtariamieji išmetė nukentėjusios daiktus, įskaitant ir mobilųjį telefoną, bei atjungė susekti automobilį galinčią navigacinę sistemą, vaizdo stebėjimo įrašai tapo esmine informacija, leidusią identifikuoti ir sulaikyti įtariamuosius[32].

Taip pat ypač daug diskusijų kelia asmens duomenų saugojimas naudojantis trumpalaikės transporto priemonių nuomos paslaugomis. Tokios skaitmeninės platformos kaip Citybee[33], susijusius su jo buvimo vieta, važiavimo maršrutais, naudojimosi laiku bei kita technine informacija. Citybee privatumo politikoje nurodoma, kad asmenų, naudojančių šią platformą, duomenys yra tvarkomi BDAR 6 straipsnio 1 dalies b punkto bei to paties straipsnio f punkto pagrindu. Į šią duomenų kategoriją patenka: vardas, pavardė, mobiliojo telefono numeris, gyvenamosios vietos adresas ir kita. Privatumo politikoje nurodoma, kad duomenys yra saugomi skirtingais terminais. Vienas iš jų - 24 valandos, taikomos tais atvejais, kai registracija yra nebaigta. Jei nepasinaudojama bendrovės paslaugomis, bet registracija atlikta, tai duomenys saugomi visu paslaugų sutarties galiojimo metu ir dar 3 mėnesius jai pasibaigus, o atvejais, kai yra pasinaudojama paslaugomis, duomenys saugomi net 5 metus pasibaigus paslaugų sutarčiai. Duomenų, tokių kaip GPS, koordinatės, maršrutas, greitis,

---

31 Lietuvos transporto saugos administracija (2025-02-21). *Vaizdo duomenų tvarkymas Administracijoje* [interaktyvus]. https://ltsa.lrv.lt/lt/asmens-duomenu-apsauga-1/vaizdo-duomenu-tvarkymas-administracijoje/

32 SINKEVIČIUS, Dainius (2020-12-07). Šiurpą keliantys žudikų prisipažinimai: kaip mes pagrobėme ir nužudėme Strazdauskaitę, *Delfi* [interaktyvus]. https://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/siurpa-keliantys-zudiku-prisipazinimai-kaip-mes-pagrobeme-ir-nuzudeme-strazdauskaite-85934853

33 CityBee - populiari Baltijos šalyse veikianti trumpalaikės automobilių nuomos platforma.

kelionės trukmė, saugojimo terminai skiriasi nuo aukščiau aptartų. Tokie duomenys saugomi 12 mėnesių nuo jų sukūrimo dienos, o automatinių skambučių ir SMS fakto įrašai - visą paslaugų sutarties galiojimo laikotarpį bei 5 metus po jos galiojimo pabaigos[34]. Taigi nagrinėjamais atvejais toks asmenų stebėjimo tikslas yra nurodomos kaip nuosavybės, visuomenės saugumo interesais. Asmenys bet kuriuo atveju, turėtų būti supažindinami su tuo, kad jie yra fiksuojami vaizdo įraše. Pabrėžtina, kad Bolt Drive privatumo politikoje[35] yra gana daug panašumų lyginant su Citybee, tačiau jų duomenų saugojimo terminai skirtingi. Dar viena įmonė teikianti tokias paslaugas yra Spark, kurios privatumo politikoje yra nurodyta, kad bendrai duomenys yra saugomi iki 2 metų nuo sutarties nutraukimo dienos arba skolos padengimo dienos, priklausomai nuo to kas įvyksta vėliau[36]. Tačiau svarbu atkreipti dėmesį, kad CityBee atveju 2021 m. vasario 15 d. buvo nustatytas asmens duomenų saugumo pažeidimas, kuriuo metu dėl neteisėtų trečiųjų asmenų veiksmų buvo pavogti ir paviešinti apie 110 tūkstančių CityBee klientų (užsiregistravusių iki 2018 m. vasario 22 d.) asmens duomenys[37] (vardai, telefono numeriai, elektroninio pašto adresai, asmens kodai, gyvenamosios vietos adresai, vairuotojų pažymėjimo numeriai, užkoduoti slaptažodžiai, mokėjimo kortelės informacija bei vidinė informaciją apie kliento paskyrą[38]). Nors po įvykio buvo įdiegtos papildomos saugumo priemonės, pranešta atitinkamoms institucijoms bei vartotojams, kurių duomenys buvo pavogti, diskutuotina, ar šios priemonės yra pakankamos ilgalaikei asmens duomenų apsaugai užtikrinti.

Šios įmonės teikdamos paslaugas laikosi BDAR reikalavimų, todėl klientams registracijos ar naudojimosi paslaugomis metu pateikiama informacija apie asmens duomenų tvarkymą ir suteikiama galimybė išreikšti sutikimą dėl jų naudojimo.

Šių situacijų analizė atskleidžia komercinio stebėjimo ir slapto sekimo, kaip procesinės prievartos priemonės, skirtumus. Visų pirma, komercinis stebėjimas grindžiamas civiline teise, o slapto sekimo taikymas aiškiai reglamentuotas KŽĮ ir BPK normomis. Be to, dar vienas iš esminių skirtumų - tikslai bei taikymo sąlygos. Komercinis stebėjimas yra bendro pobūdžio, tai reiškia, kad dažniausiai taikomas visiems asmenims tam tikroje teritorijoje, nuosavybės apsaugos bei visuomenės saugumo tikslais. Slaptas sekimas taikomas individualiai konkrečiam asmeniui, siekiant

---

[34] CITYBEE (n.d.). *Citybee privatumo politika* [interaktyvus]. https://contracts.citybee.lt/privacy-policy/lt/20250807.pdf

[35] BOLT (2025-03-07). *Visuotinis „Bolt Drive" privatumo pareiškimas* [interaktyvus]. https://bolt.eu/lt-lt/privacy/privacy-for-bolt-drive/

[36] UAB RIDE SHARE (n.d.). *UAB Ride Share privatumo politika* [interaktyvus]. https://spark.lt/wp-content/uploads/2023/07/Privatumo-politika_2023-07-28.pdf

[37] BNS (2024-06-18). *„CityBee" klientams turės sumokėti po 300 eurų už jų duomenų nutekinimą* [interaktyvus]. https://www.tv3.lt/naujiena/verslas/citybee-klientams-tures-sumoketi-po-300-eu-ru-uz-ju-duomenu-nutekinima-n1346050

[38] CITYBEE (2021-05-25). *D.U.K. dėl duomenų vagystės* [interaktyvus]. https://citybee.lt/lt/naujienos/d-u-k-del-duomenu-vagystes-atnaujinta-2021-05-25/

atskleisti nusikalstamos veikos padarymo aplinkybes. Taip pat skiriasi ir subjektai, atliekantys šiuos veiksmus: komercinio stebėjimo atveju - atlieka privatūs subjektai, kai slaptą sekimą vykdo KŽĮ išvardytų institucijų atitinkami subjektai. Be to, priešingai nei slapto sekimo metu, komercinio stebėjimo atveju asmenys iškart yra įspėjami apie stebėjimą (įspėjamaisiais ženklais, informacinėmis lentelėmis). Atkreiptinas dėmesys, kad tiek komercinį stebėjimą, tiek slaptą sekimą reglamentuojančiuose teisės aktuose nėra konkretaus maksimalaus veiksmų atlikimo termino. Kiekvienu atveju tai nustatoma individualiai: slapto sekimo atveju pagal BPK terminą nustato ikiteisminio tyrimo teisėjas, o komercinis stebėjimas vykdomas tol, kol egzistuoja jo reikalingumas ar būtinumas. Be to, komercinis stebėjimas pasižymi mažesne intervencija į asmens privatų gyvenimą. Aptariami veiksmai gali pasirodyti panašūs ar vertinami tapačiai, tačiau turėtų būti pažymėta, kad pagal išanalizuotus skirtumus, šios priemonės yra aiškiai atskiriamos ir neturėtų būti vertinamos kaip lygiavertės viena kitai.

Apibendrinant, galima teigti, kad vaizdo kameros yra įrengiamos ir jomis daromi vaizdo įrašai, visuomet bus filmuojami saugumo, turto apsaugos tikslais. Nusikalstamos veikos padarymo atveju prokuroras, ikiteisminio tyrimo pareigūnai gali pagal BPK 147 straipsnį daryti poėmį, tuo tikslu, kad tie duomenys būtų panaudoti pradedant ikiteisminį tyrimą arba jo metu, tačiau reikia atkreipti dėmesį į tai, kad įrašai nėra saugomi neribotą laiko tarpą. Įrašų saugojimas turi atitikti proporcingumo principo tikslus, o tai reiškia, kad įrašas saugomas tiek laiko, kiek yra būtina. Vaizdo įrašai jokiu būdu negali būti saugomi ir tuo metu, kai nebeegzistuoja būtinumo sąlyga.

Išvados

Slaptas sekimas galėtų būti apibrėžiamas, kaip kryptingai organizuotas, įstatymu reglamentuotas slapto stebėjimo veiksmas, atliekamas tam tikroje vietoje ir laiku, siekiant surinkti nusikalstamai veikai tirti reikšmingus duomenis. Slapto sekimo priemonės yra slaptai taikomos techninės, elektroninės ar kitokio pobūdžio priemonės.

Slaptų sekimo priemonių taikymas baudžiamajame procese turi būti ultima ratio pobūdžio priemonė, kadangi ja tiesiogiai yra taikomasi į fundamentalias žmogaus teises. Tokie veiksmai iš esmės apriboja Konstitucijoje ir Europos žmogaus teisių konvencijoje įtvirtintą asmens pamatines teises. Atliekami veiksmai negali prieštarauti teisės aktams, nes įrodymu pripažįstama tik teisėtai gauta informacija. Slaptą sekimą gali vykdyti tik kompetentingos institucijos, gavusios ikiteisminio tyrimo teisėjo leidimą (išskyrus neatidėliotinus atvejus). Pagal BPK, pasibaigus priemonės taikymui, asmuo turi teisę būti apie tai informuotas. Tuo tarpu vykdant sekimą KŽĮ nustatyta tvarka, tokia informavimo pareiga nėra numatyta.

Slaptas sekimas ir skaitmeninis komercinis stebėjimas nėra tapačios priemonės. Skaitmeninio komercinio stebėjimo teisėtas pagrindas turto apsaugos, saugumo tikslais turėtų pasireikšti realia, tikėtina, o ne teorine grėsmės galimybe. Vaizdo įra-

šai ir kiti elektroniniai duomenys nesaugomi neribotai – jie sunaikinami, kai tampa nereikalingi. Bendro valstybinio saugojimo termino nėra, tačiau privačios įmonės juos gali nustatyti savo privatumo politikoje. Slaptas sekimas, priešingai negu komercinis stebėjimas, yra taikomas siekiant visai kitų tikslų, tai yra atskleisti nusikalstamas veikas, rinkti įrodymus. Procesinės prievartos veiksmus atlieka kriminalinę žvalgybą vykdantys subjektai, o komercinio stebėjimo atveju dažniausiai tai yra privatūs asmenys.

Šaltinių sąrašas

Teisės norminiai aktai:

Tarptautiniai teisės aktai

Europos Parlamento ir Tarybos 2016 m. balandžio 27 d. reglamentas (ES) 2016/679 dėl fizinių asmenų apsaugos tvarkant asmens duomenis ir dėl laisvo tokių duomenų judėjimo ir kuriuo panaikinama Direktyva 95/46/EB. OL L 119, 2016, p. 1-88.

Lietuvos Respublikos teisės aktai

Lietuvos Respublikos Konstitucija. Lietuvos Respublikos piliečių priimta 1992 m. spalio 25 d. referendume. Valstybės žinios, 1992, 33-1014.

Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas 2002 m. kovo 14 d. Nr. IX-785. Valstybės žinios, 2002, 37-1341.

Lietuvos Respublikos asmens duomenų teisinės apsaugos įstatymas. 1996 m. birželio 11 d. Nr. I-1374. Valstybės žinios, 1996, 63-1479.

Lietuvos Respublikos kriminalinės žvalgybos įstatymas. 2012 m. spalio 2 d. Nr. XI-2234. Valstybės žinios, 2012, 122-6093.

Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro 2012 m. gruodžio 31 d. įsakymas Nr. I-383 „Dėl rekomendacijų dėl Kriminalinės žvalgybos įstatymo, Baudžiamojo proceso kodekso normų taikymo ir kriminalinės žvalgybos informacijos panaudojimo baudžiamajame procese patvirtinimo“. Valstybės žinios, 2013, 2-83.

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo jurisprudencija

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 29 d. nutarimas. Valstybės žinios, 1-7.

Specialioji literatūra

AŽUBALYTĖ, Rima; JURKA, Raimundas; ŠALČIUS, Marijus ir ZAJANČKAUSKIENĖ, Jolanta (2014). Baudžiamojo proceso teisė. Mykolo Romerio universiteto metodinė priemonė. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas.

BUČIŪNAS, Gediminas (2014). Slaptas sekimas - tinkamos pusiausvyros paieška tarp visuomenės teisės būti saugia ir asmens teisės į privatumą. Daktaro disertacija, Socialiniai mokslai, Teisė (O1S), Vytauto Didžiojo universitetas ir Mykolo Romerio universitetas. Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas.

GODA, Gintaras; KAZLAUSKAS, Marcelis; KUCONIS, Pranas ir kt. (2003). Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso komentaras. I-IV dalys (1-220 straipsniai). Vilnius: Teisinės informacijos centras.
GODA, Gintaras, KAZLAUSKAS, Marcelis ir KUCONIS, Pranas (2011). Baudžiamojo proceso teisė. Vadovėlis. Vilnius: Registrų centras.
GODA, Gintaras (2016). Teisė kreiptis į teismą dėl procesinių prievartos priemonių taikymo. Teisė, 98, 27-40 [interaktyvus]. https://doi.org/10.15388/Teise.2016.98.9967.
PANOMARIOVAS, Artūras ir RAMANAUSKAS, Ramūnas (2005). Slaptumas - tiesos baudžiamajame procese nustatymo priemonė. Jurisprudencija, 75 (67), 50-57.
JURKA, Raimundas (2016). Slaptųjų tyrimo veiksmų procesinės formos darnos aspektai. Teisės apžvalga | Law review, 2(14), 267-280 [interaktyvus]. http://dx.doi.org/10.7220/2029-4239.14.16.
ŠULSKUTĖ, Raminta (2015). Visą pasaulį paveikęs masinis elektroninės komunikacijos sekimas (skaitmeninės teisės) [interaktyvus]. https://manoteises.lt/straipsnis/visa-pasauli-paveikes-masinis-elektronines-komunikacijos-sekimas/

Teismų praktika

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2010 m. sausio 12 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K–5/2010.
Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2010 m. lapkričio 30 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-544/2010.
Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2012 m. spalio 30 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-P-178/2012.
Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2013 m. liepos 3 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-302/2013.
Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2016 m. vasario 23 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-7-85-696/2016.
Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2020 m. liepos 9 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-78-648/2020.
Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2024 m. vasario 6 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-2-511/2024.
Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2025 m. kovo 6 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-4-511/2025.

Kiti šaltiniai

BNS (2024-06-18). „CityBee“ klientams turės sumokėti po 300 eurų už jų duomenų nutekinimą [interaktyvus]. https://www.tv3.lt/naujiena/verslas/citybee-klientams-tures-sumoketi-po-300-euru-uz-ju-duomenu-nutekinima-n1346050
BOLT (2025-03-07). Visuotinis „Bolt Drive“ privatumo pareiškimas [interaktyvus]. https://bolt.eu/lt-lt/privacy/privacy-for-bolt-drive/
CITYBEE (n.d.). Citybee privatumo politika [interaktyvus]. https://contracts.citybee.lt/privacy-policy/lt/20250807.pdf

CITYBEE (2021-05-25). D.U.K. dėl duomenų vagystės [interaktyvus]. https://citybee.lt/lt/naujienos/d-u-k-del-duomenu-vagystes-atnaujinta-2021-05-25/

Europos duomenų apsaugos valdybos 2020 m. sausio 29 d. gairės 3/2019 dėl asmens duomenų tvarkymo naudojant vaizdo prietaisus [interaktyvus]. https://www.edpb.europa.eu/our-work-tools/our-documents/guidelines/guidelines-32019-processing-personal-data-through-video_lt

Lietuvos transporto saugos administracija (2025-02-21). Vaizdo duomenų tvarkymas Administracijoje [interaktyvus]. https://ltsa.lrv.lt/lt/asmens-duomenu-apsauga-1/vaizdo-duomenu-tvarkymas-administracijoje/

MURAUSKIENĖ, Dovilė (2018-03-05). Tik surinkti duomenys savaime nėra įrodymai [interaktyvus]. https://www.teismai.lt/lt/naujienos/teismu-sistemos-naujienos/tik-surinkti-duomenys-savaime-nera-irodymai/5508

SINKEVIČIUS, Dainius (2014-06-30). Masiškai žurnalistų pokalbių klausytis leidusi teisėja: šiandien pasielgčiau lygiai taip pat, Delfi [interaktyvus]. https://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/masiskai-zurnalistu-pokalbiu-klausytis-leidusi-teiseja-siandien-pasielgciau-lygiai-taip-pat-65151947

SINKEVIČIUS, Dainius (2020-12-07). Šiurpą keliantys žudikų prisipažinimai: kaip mes pagrobėme ir nužudėme Strazdauskaitę. Delfi [interaktyvus]. https://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/siurpa-keliantys-zudiku-prisipazinimai-kaip-mes-pagrobeme-ir-nuzudeme-strazdauskaite-85934853

UAB RIDE SHARE (n.d.). UAB Ride Share privatumo politika [interaktyvus]. https://spark.lt/wp-content/uploads/2023/07/Privatumo-politika_2023-07-28.pdf

https://doi.org/10.15388/TMP.2026.24

Sveikatos sutrikdymo masto nustatymo taisyklės pagal profesiją

Karina Prokopovič

Vilniaus universiteto Teisės fakulteto
2-o kurso studentė
Saulėtekio al. 9, I rūmai, 10222 Vilnius
El. paštas: karina.prokopovic@tf.stud.vu.lt

Karina Kondratovič

Vilniaus universiteto Teisės fakulteto
2-o kurso studentė
Saulėtekio al. 9, I rūmai, 10222 Vilnius
El. paštas: karina.kondratovic@tf.stud.vu.lt

Mokslinio straipsnio akademinis kuratorius lekt. Darius Prapiestis
El. paštas: darius.prapiestis@tf.vu.lt

Anotacija. *Šiame moksliniame straipsnyje analizuojamas sveikatos sutrikdymo laipsnio nustatymo teisinis reguliavimas ir jo taikymo ypatumai profesinės veiklos kontekste. Nagrinėjama, kaip sveikatos sutrikdymas apibrėžiamas Lietuvos Respublikos baudžiamuosiuose įstatymuose, Sveikatos sutrikdymo masto nustatymo taisyklių reikšmė ir teismų praktika. Nustatyta, kad dabartinis teisinis reguliavimas daugiausia grindžiamas bendrais medicininiais kriterijais ir nepakankamai atsižvelgia į profesinės veiklos specifiką bei profesinio darbingumo svarbą. Straipsnyje aptariamos didelės rizikos profesijos, profesinių ligų ir dalyvumo praradimo sąvokos, praktiniai atvejai, kai net nedidelis sveikatos sutrikdymas lemia reikšmingus profesinės veiklos apribojimus. Remiantis teisės aktų, teismų praktikos ir mokslinių šaltinių analize, daroma išvada, kad sveikatos sutrikdymo vertinimas turėtų būti labiau individualizuotas, susiejant jį su faktiniu poveikiu asmens profesiniams gebėjimams.*

Raktiniai žodžiai: *sveikatos sutrikdymas, profesinė veikla, profesinė rizika, darbingumas, žala, sveikata*

Abstract. *This scientific article analyzes the legal regulation of determining the extent of health impairment and the specifics of its application in the context of professional activity. It examines how health impairment is defined in the criminal law of the Republic of Lithuania, the significance of the Rules for Determining the Extent of Health*

Copyright © Karina Prokopovič, Karina Kondratovič, 2026. Published by Vilnius University Press.
This is an Open Access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License (CC BY), which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original author and source are credited.

Impairment, and court practice. It has been established that the current legal regulation is mainly based on general medical criteria and does not sufficiently take into account the specifics of professional activity and the importance of professional working capacity. The article discusses high-risk professions, the concept of occupational diseases and loss of participation, and practical cases where even minor health impairments result in significant restrictions on professional activity. Based on an analysis of legislation, court practice, and scientific sources, it is concluded that the assessment of health impairment should be more individualized, linking it to the actual impact on a person's professional abilities.

Keywords: *health impairment, professional activity, occupational risk, working capacity, damage, health*

Įvadas

Konstitucijos (Lietuvos Respublikos Konstitucija, 1992) 53 straipsnis prasideda nuostata, kad „Valstybė rūpinasi žmonių sveikata“, kur aiškiai apibrėžta valstybės pareiga. Dėl šios priežasties sveikatos sutrikdymas laikomas baudžiamosios atsakomybės atsiradimo pagrindu, nors Lietuvos Respublikos įstatymuose ir kituose teisės aktuose nėra aiškiai apibrėžtas sveikatos sutrikdymo santykis su profesija. Būtent tokio reglamentavimo neegzistavimas kelia neaiškumus sprendžiant ir nagrinėjant ginčus, susijusius su profesijų ypatybėmis. Sveikatos sutrikdymas apibrėžtas tik kaip bendras reiškinys, neatsižvelgiant i tam tikrų profesijų savybes ar jų keliama riziką.

Šio mokslinio straipsnio tikslas yra išanalizuoti sveikatos sutrikdymo masto nustatymo taisykles pagal profesijas ir pateikti siūlymus dėl teisinio reguliavimo tobulinimo.

Mokslinio darbo uždaviniai:

- Išanalizuoti sveikatos sutrikdymo masto nustatymo teisinį reglamentavimą ir jo taikymo ypatumus.
- Išanalizuoti ir įvertinti profesinės veiklos specifikos reikšmę nustatant sveikatos sutrikdymo mastą.
- Išskirti sveikatos sutrikdymo masto vertinimo taikymo ypatumus ir kylančius iššūkius teismų praktikoje.
- Palyginti, kaip tas pats sveikatos sutrikdymas gali turėti nevienodą teisinę ir praktinę reikšmę skirtinguose profesijose.

Atliekamo tyrimo objektas - sveikatos sutrikdymo masto nustatymo taisyklių taikymas skirtingų profesijų darbuotojams.

Darbo aktualumą lemia tai, kad dabartiniu metu Lietuvos Respublikos norminiuose aktuose nėra nustatytų konkrečių sveikatos sutrikdymo taisyklių, kurias lemtų asmens profesija. Būtent dėl šitos priežasties gali kilti neaiškumai bylose ar netgi teisines spragos.

Darbe taikomi tyrimo metodai: 1) sisteminis - taikant šį metodą atskleidžiamas teisės aktų turinys ir jų esmė; 2) lyginamasis - šis metodas padeda palyginti skirtingas profesijas ir sveikatos sutrikdymo nustatymo svarbumą; 3) empirinis metodas - su šio metodo pagalba siekiama ištirti aktualią teismų praktiką ir išnagrinėti joje kylančias problemas.

Darbo originalumą lemia tai, kad ši tema turi didelę reikšmę visai visuomenei, nes šiuo metu Lietuvoje nėra bendro ir efektyvaus sveikatos sutrikdymo reglamentavimo pagal profesiją. Žmonės, kurie patiria žalą, privalo turėti būdų kaip apginti save ir savo teises atsižvelgiant i savo profesiją ir gauti atitinkama žalos atlyginimą, kuris būtų iš anksto žinomas ir reglamentuotas.

1. Sveikatos sutrikdymo masto nustatymo teisinis reglamentavimas

1.1. Sveikatos sutrikdymo samprata ir reikšmė baudžiamojoje teisėje

Teisė į sveikatą yra viena iš svarbiausių vertybių, tiesiogiai susijusių su žmogumi, kurią privalo saugoti ir ginti valstybė. Nors Lietuvos Respublikos Baudžiamajame kodekse (toliau - BK) ir Civiliniame kodekse (toliau - CK) nėra tiksliai įvardintos sveikatos sąvokos apibrėžimo, tačiau galima teigti, jog teisė į sveikatą - tai fizinės ar psichinės sveikatos būklė, kurios pažeidimas gali būti laikomas nusikaltimu ar baudžiamuoju nusižengimu ir reikalauja žalos atlyginimo. Pasak Gintaro Švedo, „Žmogaus gyvybė ir sveikata yra vienos iš fundamentalių vertybių, kurios sudaro prielaidas asmens, bendruomenės ir valstybės gerovei vystytis. Šių vertybių svarba lemia poreikį užtikrinti jų efektyvią apsaugą“ (Švedas ir Gutauskas, 2022, p. 371). Dėl šios priežasties teisės į sveikatą pažeidimas yra siejamas ne tik su civilines atsakomybes reikalavimu atlyginti žalą, bet ir yra pagrindas patraukti žmogų baudžiamojon atsakomybėn. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo (toliau LAT) praktikoje teigiama, kad „asmens sveikata yra viena iš svarbiausių, nesunkiai pažeidžiamų, ne visada atkuriamų ar neįmanomų atkurti vertybių, todėl turi būti itin saugoma“ (LAT 2006 m. birželio 12 d. kasacinė nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-393/2006). Taip pat Lietuvos Aukščiausiasis Teismas savo praktikoje yra išaiškinęs, kad sveikata baudžiamosios teisės prasme suprantama kaip normalus žmogaus organizmo fizinių, psichinių funkcijų funkcionavimas, (LAT 2019 m. spalio 15 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-116-942/2019).

Pagal vieną iš svarbiausių šiai temai teisės normų, nustatančia ir reglamentuojančia sveikatos sutrikdymo masto nustatymą - „Dėl Sveikatos sutrikdymo masto nustatymo taisyklių patvirtinimo“ (toliau- Taisyklės) , žmogaus sveikatos sutrikdymas yra apibrėžtas kaip: žmogaus sužalojimas arba susargdinimas (iš 2 skyriaus „Sąvokos ir jų apibrėžtys“). Taigi, žmogaus sveikatos sutrikdymas yra: 4.3. Žmogaus sužalojimas

(toliau - sužalojimas) - žmogaus kūno audinių ar organų anatominio vientisumo ar jų funkcijų pažeidimas dėl mechaninio, fizinio ar cheminio poveikio. 4.4. Žmogaus susargdinimas (toliau - susargdinimas) - žmogaus organizmo funkcijų sutrikdymas dėl biologinio, fizinio, cheminio ar psichinio poveikio arba nesuteikiant būtinosios medicinos pagalbos (Sveikatos sutrikdymo masto nustatymo taisyklės, 2003). Iš pateiktų sąvokų galime matyti, jog sveikatos sutrikdymas apima 2 pagrindinius elementus, kurie sudaro pagrindą sveikatos sutrikdymui atsirasti.

Pagal LAT išvadas taip pat galima matyti, jog sveikatos sutrikdymas taip pat gali pasireikšti, psichinės būklės pablogėjimu, jeigu toks pablogėjimas atitinka teisės aktuose nustatytus kriterijus, yra priežastiniame ryšyje su kaltininko veika (LAT 2020 m. lapkričio 19 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-116-489/2020).

Lietuvos baudžiamojoje teisėje sveikatos sutrikdymas taip pat yra skiriamas į kelias rūšis: sunkus sveikatos sutrikdymas (BK 135 str.), nesunkus sveikatos sutrikdymas (BK 138 str.), fizinio skausmo sukėlimas ar nežymus sveikatos sutrikdymas (BK 140 str.).

Pagrindinė reikšmė tokio skirstymo yra tai, kad priklausomai nuo rūšies bus atitinkamai kvalifikuota nusikalstama veika ir paskirta bausmė. Be to, turi būti atsižvelgiama ir į nusikalstamos veikos padarymo būseną: susijaudinus, dėl neatsargumo, ar be jokių papildomų lengvinančių aplinkybės elementų. Visos rūšys turi didelę reikšmę kvalifikuojant nusikalstamą veiką ir individualizuojant bausmę.

Tačiau sveikatos sutrikdymo vertinimas nėra vien medicininis ar tik teisinis klausimas. Nors medicininiai kriterijai padeda nustatyti sužalojimo mastą, o teisė sprendžia dėl atsakomybės ir žalos atlyginimo, taip pat svarbu įvertinti ir socialinį aspektą - realų sveikatos sutrikdymo poveikį asmens profesinei veiklai, darbingumui bei galimybei visapusiškai dalyvauti visuomeniniame gyvenime. Tas pats sveikatos sutrikdymas skirtingiems asmenims gali sukelti nevienodas pasekmes, todėl vertinant žalą būtina atsižvelgti ne tik į medicininius kriterijus, bet ir į realų poveikį žmogaus gyvenimui.

Taigi, apibendrinant pateiktą informaciją, galima teigti, kad nors sveikatos sampratos nėra nei CK, nei BK, tačiau teisės aktų visuma, teisės doktrina ir LAT praktika sudaro pakankamą pagrindą apibrėžti sveikatą, jos sutrikdymo turinį ir teisines pasekmes. Teismų praktika patvirtina, kad net ir nežymus sveikatos sutrikdymas gali užtraukti baudžiamąją atsakomybę arba pareigą atlyginti padarytą žalą. Be to, vertinant sveikatos sutrikdymą svarbu atsižvelgti ir į jo socialinį poveikį asmens gyvenimui bei profesinei veiklai.

1.2. Pagrindiniai teisės aktai, reglamentuojantys sveikatos sutrikdymo masto nustatymą

Vienas iš svarbiausių šaltinių, užtikrinančių teisę į sveikatą, yra Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas, kuris reglamentuoja ir nustato baudžiamąją atsakomybę

už sveikatos sutrikdymą. Šios nuostatos yra aprašytos specialiosios dalies XVIII skyriuje. Aišku, jog be šių straipsnių asmuo negalėtų būti patraukiamas atsakomybėn, nes „nulla poena sine lege“ (be įstatymo nėra atsakomybės). Ši nuostata reiškia, kad BK normos yra pirminis ir būtinas teisinis pagrindas kvalifikuojant veiką kaip nusikalstamą sveikatos sutrikdymą.

Vadovaujantis šaltinių hierarchija baudžiamojoje teisėje negalima nekalbėti ir apie CK, nes jis vis dar yra vienas iš baudžiamosios teisės šaltinių sudedamųjų dalių. Lietuvos Respublikos civiliniame kodekse 6.283 straipsnyje „Žalos atlyginimas sveikatos sužalojimo atveju“ nagrinėjamas žalos atlyginimas - apimant gydymo išlaidas, prarastas pajamas bei neturtinės žalos atlyginimą.

LAT yra nurodęs, kad baudžiamoji, civilinė atsakomybė už sveikatos sutrikdymą gali būti taikomos lygiagrečiai, nes jos siekia skirtingų tikslų - viena skirta nubausti nusikalstamą veiką padariusį asmenį, kita - atlyginti nukentėjusiajam padarytą žalą (LAT 2019 m. spalio 15 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-116-942/2019).

Tačiau, vis dėlto negalima naudotis vien BK normomis, nes jų nepakanka, nustatant konkretų sveikatos sutrikdymo mastą. Dėl to Lietuvos teisės sistemoje svarbų vaidmenį atlieka ir kitos teisės normos, tokios kaip Sveikatos apsaugos ministro, teisingumo ministro bei socialines apsaugos ir darbo ministro įsakymas „Dėl Sveikatos sutrikdymo masto nustatymo taisyklių patvirtinimo“. Šis teisės aktas padeda įgyvendinti BK straipsnius, kuriuose nustatytų nusikaltimų padariniai apima sunkų, nesunkų ir nežymų sveikatos sutrikdymą (Švedas ir kt., 2019, p. 88). Taigi būtent šią teises normą galima laikyti pagrindinę, kuri tiksliai ir aiškiai aprašo sveikatos sutrikdymo mastą ir jo nustatymą.

LAT savo praktikoje ne kartą yra pabrėžęs, kad Taisyklės yra esminis instrumentas, leidžiantis teismams tinkamai taikyti BK normas, nes jos suteikia objektyvius, mediciniškai pagrįstus kriterijus sveikatos sutrikdymo mastui nustatyti. Taip pat LAT praktikoje skiriamas dėmesys, į tai, kad įsakymas iš esmės nenustato pačios baudžiamosios atsakomybės, tačiau atlieka pagalbinę funkciją - padeda įvertinti nusikalstamos veikos padarinius, nustatyti, ar veika atitinka BK nustatytą sveikatos sutrikdymo lygį. Tai reiškia, kad galutinį sprendimą dėl veikos kvalifikavimo visais atvejais priima teismas, vertindamas visų įrodymų visumą (LAT 2020 m. lapkričio 19 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-116-489/2020).

Taip pat LAT pažymi, kad kvalifikuojant veiką pagal BK 135, 138 ar 140 straipsnius, būtina remtis ne tik faktinėmis bylos aplinkybėmis, bet ir ekspertinėmis išvadomis, parengtomis vadovaujantis įsakymu „Dėl Sveikatos sutrikdymo masto nustatymo taisyklių patvirtinimo“.

Apibendrinant galima teigti, jog Lietuvoje sveikatos sutrikdymo masto nustatymas grindžiamas teisės aktų sistema: CK nustato žalos atlyginimo mechanizmą, BK - atsakomybės ribas, o įsakymas „Dėl Sveikatos sutrikdymo masto nustatymo taisyklių patvirtinimo“ - konkrečius teisinius ir medicininius kriterijus.

1.3. Sveikatos sutrikdymo kvalifikavimo kriterijai pagal Lietuvos Respublikos įstatymus

Sveikatos sutrikdymo kvalifikavimo kriterijai pirmiausia grindžiami Baudžiamojo kodekso nuostatomis. BK sveikatos sutrikdymas skirstomas į sunkų, nesunkų ir nežymų, o šių rūšių turinys detalizuojamas Sveikatos sutrikdymo masto nustatymo taisyklėse. LAT yra pabrėžęs, kad kvalifikuojant veiką pagal BK 135, 138 ar 140 straipsnius, būtina vertinti ne tik formalų medicininį sveikatos sutrikdymo laipsnį, bet ir realų padarinių poveikį nukentėjusiojo organizmo funkcijoms (LAT 2019 m. spalio 15 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-116-942/2019). Pagal BK 135 straipsnį sunkus sveikatos sutrikdymas siejamas su tokiais padariniais kaip regos, klausos, kalbos, vaisingumo netekimas, sunkus suluošinimas, sunki nepagydoma ar ilgai trunkanti liga, didelės dalies profesinio ar bendro darbingumo praradimas arba nepataisomas kūno subjaurojimas (Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas, 2000, 135 str.). Nesunkus ir nežymus sveikatos sutrikdymai skiriasi žalos mastu, todėl visi požymiai turi būti vertinami ne formaliai, o atsižvelgiant į faktinį poveikį asmens gyvenimui ir funkcijoms.

Taisyklėse detaliau reglamentuojama, kokie sužalojimai priskiriami sunkiam, nesunkiam ar nežymiam sveikatos sutrikdymui. Skirtumai nustatomi pagal sužalojimo sunkumą, sveikatos sutrikdymo trukmę ar prarasto bendrojo dalyvumo procentą. Pavyzdžiui, nesunkiam sveikatos sutrikdymui gali būti priskiriamas atvejis, kai sveikata sutrikdoma ilgesniam nei 10 dienų laikotarpiui arba nukentėjusysis praranda daugiau nei 5 procentus, bet mažiau nei 30 procentų bendrojo dalyvumo (Sveikatos sutrikdymo masto nustatymo taisyklės, 2003). LAT taip pat yra išaiškinęs, kad net nedideli trumpalaikiai sužalojimai gali būti kvalifikuojami kaip nežymūs sveikatos sutrikdymai, jeigu jie atitinka Taisyklėse nustatytus kriterijus ir yra priežastiniame ryšyje su kaltininko veika (LAT 2020 m. lapkričio 19 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-116-489/2020).

Vis dėlto išryškėja problema, kad nors sveikatos sutrikdymo kvalifikavimo kriterijuose minimas profesinio ar bendro darbingumo praradimas, nėra aiškiai apibrėžta, kaip šie kriterijai turėtų būti taikomi konkrečių profesijų atstovams. Skirtingoms profesijoms keliami nevienodi fiziniai, psichologiniai ar funkciniai reikalavimai, tačiau pagrindiniuose teisės aktuose nėra bendrų kriterijų, leidžiančių įvertinti profesijos specifiką. Dėl to tampa sudėtingiau nustatyti realų sveikatos sutrikdymo poveikį profesinei veiklai ir tinkamai įvertinti patirtą žalą.

2. Profesinė specifika ir sveikatos sutrikdymo vertinimo ypatumai

2.1. Profesijos, kurioms būdinga padidinta rizika (pareigūnai, medikai, sportininkai, kariai ir kt.)

Prieš kalbant apie sveikatos sutrikdymo masto nustatymą, svarbu išsiaiškinti, kurios profesijos dėl darbo pobūdžio pasižymi padidinta rizika patirti sveikatos su-

trikdymą. Tokie sutrikdymai gali lemti dalinį arba visišką darbingumo netekimą ir apsunkinti galimybę tęsti profesinę veiklą.

Prie padidintos rizikos profesijų priskiriami ugniagesiai, medicinos darbuotojai bei teisėsaugos pareigūnai, kurių veikla susijusi su pavojingomis darbo sąlygomis, dideliu fiziniu ir psichologiniu krūviu bei atsakomybe už kitų asmenų gyvybę ir sveikatą. Medikai, ypač dirbantys skubiosios pagalbos, intensyviosios terapijos ar chirurgijos srityse, susiduria su profesinio perdegimo, infekcinių ligų ir nuolatinio psichologinio spaudimo rizika. Teisėsaugos pareigūnai dažnai patiria fizinį pavojų ir susiduria su konfliktinėmis situacijomis. Prie rizikingų profesijų priskiriami ir sportininkai, kurių veikla susijusi su nuolatinėmis fizinėmis apkrovomis, traumomis bei lėtiniais sveikatos sutrikimais. Todėl net ir nedidelis sveikatos sutrikdymas gali lemti profesinės veiklos apribojimą ar nutraukimą. Dėl šios priežasties sporte itin svarbus rizikos suvokimas ir jos prisiėmimas. Sprendžiant klausimus dėl žalos atsiradimo neatsargiais veiksmais, rizikos suvokimas tampa net esminiu aspektu (Bukartaitė, 2019, p. 28).

Prie padidintos rizikos profesijų taip pat priskiriami ir kariškiai. Jų veikla susijusi su dideliu fiziniu ir psichologiniu krūviu, nuolatiniu stresu bei grėsme gyvybei. Tyrimai rodo, kad kariškiai dažnai susiduria su miego trūkumu ir kitais veiksniais, galinčiais lemti psichinės bei fizinės sveikatos sutrikimus ir sumažinti darbingumą (Mažeikė ir Vareika, 2024). Suaugusiam žmogui rekomenduojama 7-9 val. trukmės nakties miegas (Chaput ir kt., 2020, cit. pagal Mažeikė ir Vareika, 2024). Tačiau karinis operatyvinis personalas dažnai patiria didelę miego skolą: net 62 proc. kariškių miega trumpiau nei 6 val. per naktį (Teyhen ir kt., 2021, cit. pagal Mažeikė ir Vareika, 2024). Nepakankamas miegas siejamas ne tik su klimato, mitybos priežastimis, bet ir su psichologiniais, psichiniais ir fiziniais veiksniais (Mažeikė ir Vareika, 2024).

Praktikoje profesinės pareigos neretai atliekamos padidintos rizikos sąlygomis, todėl sveikatos sutrikdymas gali turėti ne tik medicininių, bet ir teisinių pasekmių. Tai ypač būdinga pareigūnų veiklai, kuri dažnai susijusi su jėgos naudojimu saugant viešąją tvarką ir kitus teisinius gėrius. Šį profesinės rizikos ypatumą patvirtina Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministro 2019 m. sausio 15 d. įsakymas Nr. 1V-55, kuriame pripažįstama didesnė pareigūnų veiklos rizika gyvybei ir sveikatai.

Tai atsispindi ir teismų praktikoje. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas baudžiamojoje byloje Nr. 2K-119-594/2025 nustatė, kad pareigūno veiksmai, susiję su jėgos panaudojimu, buvo atlikti vykdant tarnybines pareigas ir atitiko teisės aktų reikalavimus. Todėl tokiais atvejais gali būti taikoma atsakomybę šalinanti aplinkybė - veiksmų teisėtumas atliekant pareigas. Ši byla parodo, kad vertinant tam tikrų profesijų veiklą atsižvelgiama į profesinės rizikos specifiką (LAT 2025 m. lapkričio 19 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-119-594/2025).

Taigi galima teigti, jog padidintos rizikos situacijos būdingos ne tik policijos pareigūnams, bet ir medikams, gelbėtojams, kariams bei sportininkams. Šiame kontekste net ir nedideli sveikatos sutrikdymai gali turėti reikšmingų pasekmių profesinei veiklai.

2.2. Specifiniai kriterijai sveikatos sutrikdymo vertinime atskiroms profesijoms

Sveikatos sutrikdymo vertinimas atskiroms profesijoms reikalauja detalaus profesinės veiklos pobūdžio ir su ja susijusių rizikos veiksnių įvertinimo, nes skirtingos darbo sąlygos gali lemti specifinius sveikatos sutrikimus. Tam tikros profesijos pasižymi padidinta fizinių, cheminių, biologinių ar psichosocialinių veiksnių rizika, todėl sveikatos pablogėjimo pasekmės jose gali būti ypač reikšmingos. Pavyzdžiui, ugniagesiai, pareigūnai ar kariškiai dažnai susiduria su padidinta traumų, fizinio pavojaus bei kvėpavimo takų pažeidimų rizika, o medicinos darbuotojai su infekcinių ligų ir psichologinio perdegimo grėsme.

Vertinant sveikatos sutrikdymą tokiose profesijose, būtina atsižvelgti ne tik į bendrą patirtą žalą, bet ir į asmens gebėjimo dalyvauti profesinėje veikloje sumažėjimą. Pagal Lietuvos Respublikos nelaimingų atsitikimų darbe ir profesinių ligų socialinio draudimo įstatymą, netektas dalyvumas apibrėžiamas kaip procentais išreiškiamas sumažėjęs asmens pajėgumas veiksmingai dalyvauti visuomenės gyvenime dėl nelaimingo atsitikimo darbe (tarnyboje), pakeliui į darbą (tarnybą) ar iš darbo (tarnybos) arba dėl susirgimo profesine liga (Lietuvos Respublikos nelaimingų atsitikimų darbe…, 2000). Ši sąvoka yra itin svarbi vertinant sveikatos sutrikdymo mastą profesiniame kontekste.

Dalyvumo praradimas yra svarbi grandis tarp mediciniškai nustatyto sveikatos sutrikdymo ir realių jo pasekmių asmens gyvenime. Medicina nustato patį sveikatos sutrikdymą, tačiau teisėje svarbu įvertinti ir tai, kaip jis paveikia asmens galimybę dirbti, tęsti profesinę veiklą bei dalyvauti visuomeniniame gyvenime. Todėl vertinant sveikatos sutrikdymą svarbu atsižvelgti ne tik į darbingumo procentą, bet ir į realų poveikį asmens profesinei veiklai.

Be to, neatsiejama sveikatos sutrikdymo vertinimo dalis yra ir profesinės ligos samprata. Minėtame įstatyme profesinė liga apibrėžiama kaip ūmus ar lėtinis darbuotojo sveikatos sutrikimas, kurį sukėlė vienas ar daugiau kenksmingų ir (ar) pavojingų darbo aplinkos veiksnių, nustatyta tvarka pripažintas profesine liga (Lietuvos Respublikos nelaimingų atsitikimų darbe…, 2000). Profesinių ligų sąrašas pateikiamas dokumente „Dėl profesinių ligų sąrašo ir Lietuvos Respublikos profesinių ligų valstybės registro nuostatų patvirtinimo“, kuriame išskiriamos cheminėmis medžiagomis sukeltos odos ligos, infekcinės ir parazitinės ligos, ligos, atsiradusios dėl fizinių ir ergonominių veiksnių, bei kiti sveikatos sutrikimai. Šis sąrašas yra ypač reikšmingas vertinant sveikatos pablogėjimą konkrečios profesijos kontekste. Pažymėtina, kad netektas dalyvumas gali atsirasti ne tik dėl fizinių, bet ir dėl psichinių sveikatos sutrikimų.

Medicinos darbuotojų profesinė veikla išsiskiria itin dideliu biologinių ir psichosocialinių rizikos veiksnių spektru. Mokslinėje literatūroje nurodoma, kad hemodi-

alizės skyrių medicinos darbuotojai kasdien tiesiogiai kontaktuoja su potencialiais infekcijos šaltiniais - krauju ir kitais biologiniais skysčiais. Dėl šios priežasties jiems kyla didelė rizika užsikrėsti kraujo keliu plintančiomis infekcijomis, ypač hepatitais B ir C, kurie yra gana paplitę tarp hemodializuojamų pacientų. Be biologinių rizikų, medikams būdingas ir didelis psichologinis krūvis. Tyrimai rodo, kad dažniausiai stresą medicinos darbuotojams sukelia susidūrimas su mirtimi, paciento kančia bei didelis darbo krūvis. Slaugos specialistams papildomu stresą didinančiu veiksniu dažnai tampa ir nepakankamas darbo užmokestis (Norkienė ir kt., 2014, p. 108).

Vertinant sveikatos sutrikdymo mastą konkretaus asmens profesinėje veikloje, svarbu nustatyti ne tik sužalojimų ar ligų pobūdį, bet ir jų realų poveikį profesiniams gebėjimams. Tai ypač aktualu tais atvejais, kai profesija reikalauja aukšto lygio specializacijos ar yra susijusi su gyvybiškai svarbių funkcijų atlikimu, pavyzdžiui, medicinos, aviacijos ar kitose sudėtingose praktikos srityse.

Ši nuostata aiškiai atsispindi teismų praktikoje. Byloje Nr. 2K-276-458/2019 LAT konstatavo, kad dėl eismo įvykio patirto sunkaus sveikatos pablogėjimo nukentėjusysis, dirbęs chirurgu, nebegalėjo tęsti savo profesinės veiklos. Teismas nustatė aiškų priežastinį ryšį tarp kaltosios šalies veiksmų, nukentėjusiojo sveikatos pablogėjimo, todėl jam pagrįstai buvo priteista tiek turtinė, tiek neturtinė žala, įskaitant, perkvalifikavimo išlaidas. Teismas pažymėjo, kad šios išlaidos buvo akivaizdžios, realios, būtinos, pagrįstos, nes jos tiesiogiai kilo dėl sveikatos pablogėjimo pasekmių, nulėmusių profesinės veiklos praradimą (LAT 2019 m. lapkričio 19 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-276-458/2019).

Ši byla yra ypač reikšminga formuojant profesinius sveikatos sutrikdymo vertinimo kriterijus, nes ji parodo, kad sveikatos pablogėjimas turi būti vertinamas ne vien pagal objektyvius medicininius rodiklius, bet ir atsižvelgiant į konkrečios profesinės veiklos reikalavimus. Nors teisės aktai ir ekspertinio vertinimo metodikos dažniausiai nustato bendruosius sveikatos sutrikdymo kriterijus, faktinis asmens profesinės veiklos praradimas (pavyzdžiui, chirurgo negalėjimas dirbti operacinėje) tampa papildomu ir itin svarbiu kriterijumi, vertinant ilgalaikes pasekmes bei patirtos žalos mastą.

2.3. Praktiniai atvejai, kai nedideli sužalojimai turi reikšmingą poveikį profesinei veiklai

Kalbant apie sveikatos sutrikdymo santykį su profesija, svarbu paminėti, kad ne visos ligos ar sveikatos sutrikdymai vienodai paveikia skirtingų profesijų atstovus. Kai kurios sveikatos problemos gali turėti minimalų poveikį tam tikriems darbams, tuo tarpu kitose profesijose jos gali reikšmingai apriboti darbo galimybes ar visiškai neleisti vykdyti profesinės veiklos. Todėl sveikatos sutrikdymo poveikio vertinimas turi būti individualizuotas, atsižvelgiant ne tik į pačią ligą ar sužalojimą, bet ir į pro-

fesijos pobūdį, darbo sąlygas bei specifinius reikalavimus. Šią poziciją patvirtina jau minėta LAT nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-276-458/2019.

Svarbu paminėti, kad atliekant darbą galima patirti ne tik fizinius, bet ir psichinius sveikatos sutrikdymus. Stresas yra dažnas tarp sveikatos priežiūros darbuotojų, nes jų darbas susijęs su didele profesine ir socialine atsakomybe, sudėtingu problemų sprendimu, dideliu darbo krūviu bei laiko spaudimu. Pavyzdžiui, hemodializės skyrių darbuotojai nuolat ir intensyviai kontaktuoja su pacientais, todėl patiria reikšmingą psichologinę įtampą, kuri ilgainiui gali lemti profesinį išsekimą, mažėjantį pasitenkinimą darbu, motyvacijos silpnėjimą, bendravimo sunkumus bei bendros sveikatos pablogėjimą (Norkienė ir kt., 2014, p. 109).

Šių simptomų visuma apibūdinama kaip perdegimo sindromas. Moksliniai tyrimai pabrėžia, kad perdegimas yra rimta problema medicinos srityje, galinti išsivystyti į depresiją, generalizuotą nerimo sutrikimą, valgymo sutrikimus (pvz., bulimija) ar mintys apie savižudybę (Ramaška, 2023, p. 18).

Be to, nustatyta, kad gydytojai, patyrę perdegimą, maždaug 25 procentais dažniau serga alkoholizmu. Didžiausias perdegimo sindromo paplitimas stebimas tarp bendrosios chirurgijos, anesteziologijos, akušerijos ir ginekologijos, ortopedijos, kardiologijos ir skubiosios medicinos gydytojų - šiose grupėse perdegimo sindromo paplitimas siekia maždaug 42,5 proc. Kitų medicinos specialybių atstovai taip pat dažnai patiria perdegimo sindromo simptomus, tačiau jų paplitimas yra šiek tiek mažesnis. (Ramaška, 2023, p. 19).

Svarbu pabrėžti, jog visų profesijų atstovai gali patirti profesinį perdegimą, tačiau ypač medikams tai gali sukelti vieną iš didžiausių žalų. Taigi toks perdegimas gali būti vertinamas kaip „nedidelė“ problema daugumoje profesijų, bet didelė ir reikšminga ypač medikams ar kitų rizikingų profesijų atstovams.

Apibendrinant galima teigti, kad net ir nedideli sveikatos sutrikdymai, tokie kaip emocinis išsekimas ar dėmesio koncentracijos susilpnėjimas, skirtingose profesijose gali turėti nevienodą reikšmę. Tai ypač aktualu medicinos srityje, kur tokie sutrikdymai gali lemti reikšmingus profesinės veiklos apribojimus.

2.4. Palyginimas tarp skirtingų valstybių

Siekiant įvertinti sveikatos sutrikdymo reikšmę profesinės veiklos kontekste, tikslinga atsižvelgti ir į kitų valstybių teismų praktiką. Lyginamoji analizė rodo, kad nors visose nagrinėjamose jurisdikcijose vertinimas pradedamas nuo medicininių kriterijų, galutinis teisinis sprendimas vis dažniau siejamas su faktiniu poveikiu asmens profesinei veiklai.

Lietuvos teismų praktikoje ilgą laiką dominavo formalizuotas požiūris, grindžiamas sveikatos sutrikdymo masto nustatymo taisyklėmis ir darbingumo procentais. Tačiau reikšmingas poslinkis matomas Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2019 m. lapkričio 19 d.

nutartyje baudžiamojoje byloje Nr. 2K-276-458/2019, kurioje konstatuota, kad dėl patirtų sužalojimų nukentėjęs chirurgas nebegalėjo tęsti profesinės veiklos, todėl sprendžiant dėl žalos atlyginimo buvo atsižvelgta į profesinių gebėjimų praradimą. Jungtinės Karalystės teismų praktikoje profesinės veiklos kriterijus taikomas dar nuosekliau. Anglijos apeliacinio teismo byloje buvo pripažinta, kad profesionalaus sportininko patirta trauma turėjo negrįžtamą poveikį jo profesinei karjerai ir gyvenimo kokybei. Teismas vertino ne tik patį sužalojimo faktą, bet ir jo ilgalaikes pasekmes sportininko profesinei veiklai (Watson v British Boxing Board of Control, 2001).

Panašus požiūris formuojamas ir Vokietijos Federalinio Aukščiausiojo Teismo praktikoje. Bundesgerichtshof 2016 m. gruodžio 14 d. sprendime pabrėžta, kad net dalinis funkcinių gebėjimų sutrikimas gali lemti profesinį nedarbingumą, jei jis nesuderinamas su konkrečios profesijos reikalavimais (Bundesgerichtshof, 2016).

Šią aplinkybę iliustruoja ir praktiniai pavyzdžiai. Kai asmuo, dirbantis biure ar kitą darbą, nereikalaujantį didelių fizinių pastangų, patiria kojos traumą, tai dažniausiai neturi didelės įtakos jo darbo našumui. Visai kita situacija susidaro, kai tokią traumą patiria sportininkas, kuriam gebėjimas judėti yra neatsiejama profesinės veiklos dalis. Tokiais atvejais net ir santykinai nedidelis sužalojimas gali lemti profesinės karjeros pabaigą. Šią poziciją patvirtina ir byloje Watson v British Boxing Board of Control suformuota praktika.

Kitokį požiūrį atskleidžia Europos Žmogaus Teisių Teismo praktika. Byloje I. B. prieš Graikiją Teismas nustatė, kad darbuotojo sveikatos būklė (ŽIV infekcija) neturėjo realaus poveikio jo gebėjimui tinkamai atlikti darbo pareigas, todėl negalėjo būti laikoma teisėta priežastimi nutraukti darbo santykius. Ši byla parodo, kad liga ar sveikatos sutrikimas savaime nebūtinai reiškia profesinės veiklos apribojimą, jei jis neturi realaus poveikio darbo rezultatams ar profesinių funkcijų atlikimui (Europos Žmogaus Teisių Teismo sprendimas byloje I.B. prieš Graikiją, 2013).

Palyginus šias bylas, matyti, kad sveikatos sutrikdymo reikšmė priklauso nuo jo poveikio profesinei veiklai. Kai sužalojimas apriboja profesinių funkcijų atlikimą, jo teisinė reikšmė tampa didesnė nei tais atvejais, kai profesinei veiklai realaus poveikio nėra.

Apibendrinant galima teigti, kad tiek Lietuvos, tiek užsienio valstybių praktikoje vis didesnė reikšmė teikiama ne vien medicininiams kriterijams, bet ir realiam sveikatos sutrikdymo poveikiui profesinei veiklai. Tai patvirtina individualizuoto požiūrio svarbą vertinant sveikatos sutrikdymo mastą.

3. Problemų įvertinimas ir rekomendacijos

3.1. Pagrindinių problemų įvardijimas

Sveikatos sutrikdymo masto nustatymo taisyklių vertinimas pagal asmens profesiją šiuo metu susiduria su reikšmingomis teisinio ir praktinio pobūdžio problemomis. Pirmiausia ir pagrindinė problema yra tai, kad nėra specialaus įstatymo ar teisės

normos, kuri išsamiai reglamentuotų sveikatos sutrikdymo vertinimą, atsižvelgiant į konkrečios profesijos specifiką. Šiuo metu Lietuvoje galiojantys teisės aktai daugiausia orientuojasi į bendrus darbingumo netekimo kriterijus ar sužalojimus, tačiau ne visada įvertinama, jog tas pats sveikatos sutrikdymas skirtingų profesijų atstovams gali turėti nevienodas pasekmes. Dėl šios priežasties į asmens profesinę veiklą dažnai nėra atsižvelgiama arba ji nėra tinkamai įvertinama. Asmens profesinė veikla tampa antraeiliu vertinimo elementu, nors būtent ji lemia realų sveikatos sutrikdymo poveikį žmogaus gyvenimui.

Kita svarbi problema susijusi su teismų praktika, kuri nėra vieninga vertinant nukentėjusiojo darbo pobūdį ir profesinės veiklos specifiką. Nors tam tikrose bylose teismai aiškiai atsižvelgia į profesinius reikalavimus, fizinio ar psichologinio pasirengimo poreikį bei realų profesinės veiklos praradimą[1], kitais atvejais profesinė specifika vertinama fragmentiškai arba apskritai nėra laikoma reikšmingu kriterijumi sprendžiant dėl sveikatos sutrikdymo masto[2]. Dėl tokios nevienodos praktikos Lietuvoje vis dar egzistuoja bylų, kuriose profesinių reikalavimų kriterijai nėra nuosekliai taikomi.

Dar viena iš problemų yra tai, kad Lietuvos teisinėje sistemoje sveikatos sutrikdymas dažniausiai vertinamas tik pagal medicininius kriterijus ir fizinį sužalojimą. Tačiau ne visada pakankamai atsižvelgiama į tai, kaip sveikatos sutrikdymas paveikia asmens profesinę veiklą, psichologinę būklę bei socialinį gyvenimą. Dėl šios priežasties svarbu sveikatos sutrikdymą vertinti plačiau ir siejant medicininį vertinimą su realiomis pasekmėmis asmens profesiniams gebėjimams ir teisinei apsaugai.

Specialių įstatymų ar teisės normų nebuvimas ir atvejai, kai teismų praktikoje ne visada atsižvelgiama į asmens profesiją, daro stiprų poveikį Lietuvos teisinei sistemai. Tai lemia skirtingus sprendimus analogiškose bylose ir sukuria teisinio neapibrėžtumo situaciją. Be to, dažnai stokojama aiškių teisinių ribų, todėl sprendimai tampa pernelyg priklausomi nuo individualaus vertinimo.

3.2. Siūlymai dėl teisinio reguliavimo tobulinimo

Atsižvelgiant į išvardytas problemas, būtų naudinga apsvarstyti teisinio reguliavimo tobulinimo kryptis, kurios leistų tiksliau atsižvelgti į asmens profesiją sveikatos sutrikdymo atvejais. Vienas iš galimų sprendimų būtų naujų normų sukūrimas

---

1 Geroji praktika (kai atsižvelgiama į profesiją):
Pvz., Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2019 m. spalio 15 d. nutartis baudžiamojoje byloje; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2019 m. spalio 15 d. nutartis baudžiamojoje byloje, kurioje vertintas nukentėjusiojo profesinės veiklos praradimas (chirurgo negalėjimas tęsti profesinės veiklos).

2 Probleminė praktika (kai profesinė specifika neįvertinama):
Pvz., Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2020 m. lapkričio 19 d. nutartis baudžiamojoje byloje, kurioje sveikatos sutrikdymo vertinimas grindžiamas bendrais medicininiais kriterijais, detaliai neanalizuojant nukentėjusiojo profesinės veiklos ypatumų.

ir įtvirtinimas teisės aktuose. Tokie aktai padėtų vertinti sveikatos sutrikdymą atsižvelgiant ne tik į darbingumo praradimo procentą, bet ir į asmens galimybes tęsti profesinę veiklą. Tokios nuostatos yra būtinos siekiant išvengti situacijų, kai formalus darbingumo praradimas neatspindi realių pasekmių profesinei karjerai.

Praktiniu požiūriu tokio kriterijaus taikymo būtinybę atskleidžia situacijos, kai tas pats sužalojimas skirtingų profesijų atstovams sukelia iš esmės nevienodas pasekmes. Pavyzdžiui, vieno rankos piršto netekimas asmeniui, dirbančiam administracinį ar kitą fizinio tikslumo nereikalaujantį darbą, gali lemti tik ribotus profesinius nepatogumus. Tačiau profesionaliam pianistui, chirurgui ar kitai smulkiosios motorikos reikalaujančiai profesijai toks sužalojimas gali reikšti faktinį negalėjimą tęsti profesinės veiklos, nepaisant to, kad bendras darbingumo netekimo procentas medicininiu požiūriu būtų vertinamas kaip nedidelis.

Atsižvelgiant į tai, siūlytina svarstyti sveikatos sutrikdymo vertinimo modelio papildymą profesinio poveikio kriterijumi. Tokia nuostata galėtų būti įtvirtinta Sveikatos sutrikdymo masto nustatymo taisyklėse ar Lietuvos Respublikos nelaimingų atsitikimų darbe ir profesinių ligų socialinio draudimo įstatyme, numatant galimybę tam tikrais atvejais vertinti ne tik bendrą darbingumo netekimą procentine išraiška, bet ir realų sužalojimo poveikį asmens galimybei vykdyti profesinę veiklą.

Tokia norma, galėtų būti formuluojama taip „Vertinant sveikatos sutrikdymo mastą, būtina atsižvelgti ne tik į asmens bendrą darbingumo netekimą, bet ir į jo galimybę efektyviai tęsti profesinę veiklą po tam tikro laiko nuo sveikatos sutrikdymo“. Tokia nuostata leistų išvengti situacijų, kai formalūs medicininiai rodikliai neatskleidžia tikrųjų sužalojimo pasekmių asmens profesinei karjerai. Ji sudarytų prielaidas individualizuotam sveikatos sutrikdymo vertinimui, suderinant medicininius kriterijus su realiu funkciniu poveikiu konkrečiai profesinei veiklai.

Be to, įtvirtinus aiškesnius kriterijus, apibrėžiančius skirtingų profesijų rizikos lygį ir profesinius reikalavimus, būtų galima išvengti sudėtingų nagrinėjimo procesų teisme. Tai sudarytų prielaidas vienodam teisės taikymui ir sumažintų teisėjų individualias vertinimo ribas. Toks aiškinimas užtikrintų teisingą ir vienodą teisės taikymą analogiškose bylose.

Svarbu paminėti dar vieną kriterijų, darantį pakankamai didelę įtaką Lietuvos teisėje- tai teisės doktrinos kūrimą. Šiuo metu yra labai mažai šaltinių, mokslinių straipsnių ar tyrimų, nagrinėjančių būtent šią temą, atsižvelgiant į asmens profesiją ir su tuo susijusią patirtą žalą. Tokiais šaltiniais būtų galima veiksmingai pagrįsti profesinės veiklos reikšmę nustatant sužalojimo pasekmes bei formuoti nuoseklesnę teismų praktiką šioje srityje. Be to, išplėtota doktrina sudarytų teorinį pagrindą norminių pakeitimų poreikiui pagrįsti ir prisidėtų prie aiškesnių sveikatos sutrikdymo vertinimo kriterijų formavimo teisės taikymo procese.

Išvados

Taigi, apibendrinant, galima daryti tokias išvadas:

Lietuvos teisinėje sistemoje nėra atskiro specialaus teisės akto ar teisės normų, kur būtų išsamiai ir aiškiai reglamentuotas sveikatos sutrikdymo vertinimas pagal asmens profesiją, todėl galiojantis teisinis reguliavimas ne visada leidžia tinkamai įvertinti realų sveikatos sutrikdymo poveikį profesinei veiklai.

Teismų praktika sveikatos sutrikdymo bylose nėra vienoda, nes ne visais atvejais nuosekliai atsižvelgiama į nukentėjusiojo darbo pobūdį, profesinius reikalavimus ir konkrečios profesijos rizikos lygį, o tai lemia skirtingus sprendimus analogiškose situacijose, bei riboja teisės taikymo vienodumą ir teisinį aiškumą, kurie yra svarbūs teisinio tikrumo užtikrinimo elementai.

Teisės doktrina šioje srityje yra nepakankamai išplėtota - trūksta mokslinių tyrimų, sisteminių analizių ir teisininkų nuomonių šiais klausimais, kurie padėtų formuoti nuoseklų sveikatos sutrikdymo vertinimo pagal profesiją būdą.

Profesinės specifikos neįtvirtinimas sveikatos sutrikdymo vertinime didina teisinį neapibrėžtumą, silpnina nukentėjusių asmenų teisių apsaugą ir rodo būtinybę tobulinti tiek teisinį reguliavimą, tiek praktinio vertinimo mechanizmus.

Atliktas tyrimas patvirtina, kad sveikatos sutrikdymo vertinimas neturėtų būti grindžiamas vien medicininiais kriterijais ar darbingumo rodikliais. Siekiant užtikrinti teisingą žalos vertinimą, būtina atsižvelgti ir į realų sveikatos sutrikdymo poveikį asmens profesinei veiklai. Profesinės specifikos integravimas į vertinimo procesą prisidėtų prie nuoseklesnio teisės taikymo, didesnio teisinio aiškumo ir veiksmingesnės nukentėjusiųjų teisių apsaugos.

Šaltinių sąrašas

Teisės norminiai aktai:

Lietuvos Respublikos Konstitucija (1992). Valstybės žinios, 33-1014.

Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas (2000). Valstybės žinios, 89-2741.

Lietuvos Respublikos nelaimingų atsitikimų darbe ir profesinių ligų socialinio draudimo įstatymas (2000). Valstybės žinios, 111-3574.

Lietuvos Respublikos sveikatos apsaugos ministro ir Lietuvos Respublikos teisingumo ministro 2003 m. gegužės 23 d. įsakymas Nr. V-298/158 „Dėl sveikatos sutrikdymo masto nustatymo taisyklių patvirtinimo“. Valstybės žinios, 2003, 52-2357.

Specialioji literatūra:

Bukartaitė, G. (2019). Ar kyla civilinė atsakomybė sporto dalyviams dėl jų neatsargiais veiksmais sukeltos žalos sporte? Teisės apžvalga, 1(19), p. 23–44.

Mažeikė, L., Vareika, A. (2024). Karinių pratybų poveikis profesionalių karių miego kokybei. Mokslo taikomieji tyrimai Lietuvos kolegijose, 20(2), p. 12–17.

Norkienė, S., Sąlyga, J., Jankauskienė, V., Dimaitė, E. (2014). Hemodializės skyriuje dirbančių medicinos darbuotojų rizikos veiksnių ir jų įtakos sveikatai analizė. Sveikatos mokslai, 24(4), p. 106–110.

Ramaška, A. (2023). Profesinis perdegimas gydytojų darbe ir jo sąsajos su subjektyviai vertinama sveikata. Magistro baigiamasis darbas. Lietuvos sveikatos mokslų universitetas.

Švedas, G. ir kt. (2019). Lietuvos baudžiamoji teisė: bendroji dalis. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.

Švedas, G., Gutauskas, A. (2022). Probleminiai gydytojo ar kito sveikatos priežiūros specialisto baudžiamosios atsakomybės už neatsargiai padarytą žalą paciento gyvybei arba sveikatai pagal Lietuvos Respublikos baudžiamuosius įstatymus aspektai. Kelyje su Konstitucija, 18, p. 371–393.

Teismų praktika:

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2006 m. birželio 12 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-393/2006.

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2019 m. spalio 15 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-116-942/2019.

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2019 m. spalio 15 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-276-458/2019.

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2020 m. lapkričio 19 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-116-489/2020.

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2025 m. lapkričio 19 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-119-594/2025.

Watson v British Boxing Board of Control (2001), Court of Appeal (England and Wales)

I.B. v Greece, European Court of Human Rights, 2013.

Bundesgerichtshof (Vokietijos Federalinis Aukščiausiasis Teismas) 2016 m. gruodžio 14 d. sprendimas byloje Nr. IV ZR 527/15.

SANTRAUKA

Straipsnyje nagrinėjamas sveikatos sutrikdymo laipsnio nustatymo teisinis reguliavimas Lietuvos teisės aktuose ir šio vertinimo problemos profesinės veiklos kontekste. Jame analizuojama sveikatos sutrikdymo sąvoka baudžiamojoje teisėje, aptariama sveikatos sutrikimo laipsnio nustatymo taisyklių reikšmė ir teismo praktikos vaidmuo kvalifikuojant sužalojimo pasekmes. Nustatyta, kad dabartinis vertinimo modelis iš esmės grindžiamas medicininiais kriterijais, kurie ne visada atspindi realų sužalojimo poveikį asmens profesinei veiklai ir jo gebėjimui tęsti profesinę karjerą.

Straipsnyje išskiriamos profesijos, kurioms būdinga padidinta rizika, aptariama profesinių ligų reikšmė, darbo gebėjimų ir dalyvumo praradimo sąvoka. Nagrinėti praktiniai atvejai rodo, kad net formaliai nedidelis sveikatos sutrikimas gali turėti reikšmingų pasekmių asmens profesinei veiklai, kai sužalojimas paveikia konkrečius

profesinius gebėjimus. Tokios situacijos atskleidžia neatitikimą tarp medicininio vertinimo ir faktinių funkcinių pasekmių, bei skirtinga teismų praktiką.

Analizė leidžia daryti išvadą, kad teisinis sveikatos sutrikimo vertinimas turėtų būti labiau individualizuotas, papildytas kriterijais, leidžiančiais atsižvelgti į sužalojimo poveikį profesinei veiklai. Tai sudarytų sąlygas teisingesniam ir nuoseklesniam teisės aktų taikymui ir padėtų išvengti situacijų, kai formalūs medicininiai rodikliai neatskleidžia tikrojo sužalojimo poveikio asmens gyvenimui ir profesinei karjerai.

SUMMARY

The article examines the legal regulation of determining the extent of health impairment in Lithuanian law and the problems of this assessment in the context of professional activity. It analyzes the concept of health impairment in criminal law, discusses the significance of the rules for determining the extent of health impairment, and the role of court practice in qualifying the consequences of injury. It has been established that the current assessment model is essentially based on medical criteria, which do not always reflect the real impact of the injury on a person's professional activity and their ability to continue their professional career.

The article highlights professions that are characterized by increased risk, discusses the significance of occupational diseases, and the concept of loss of working capacity and participation. The practical cases examined show that even a formally minor health impairment can have significant consequences for a person's professional activity when the injury affects specific professional abilities. Such situations reveal a discrepancy between medical assessment and the actual functional consequences.

The analysis allows us to conclude that the legal assessment of health impairment should be more individualized, supplemented by criteria that allow the impact of the injury on professional activity to be taken into account. This would create the conditions for a more fair and consistent application of the law and help to avoid situations where formal medical indicators do not reveal the true impact of the injury on a person's life and professional career.

https://doi.org/10.15388/TMP.2026.25

Tarptautinis komercinis arbitražas ir Europos Sąjungos teisė: quo vadis?

Gabija Beglecovaitė, Kristina Jakovleva, Liudas Tauperis

Vilniaus universiteto Teisės fakulteto
5-o kurso Teisės studentai
Saulėtekio al. 9, I rūmai, 10222 Vilnius
El. paštai: gbeglecovaite@gmail.com, kristina19jakovleva@gmail.com, liudastauperis@gmail.com

Mokslinio straipsnio akademinis kuratorius asist. dr. Tadas Varapnickas
El. paštas: tadas.varapnickas@tf.vu.lt

Mokslinio straipsnio praktinis kuratorius j. asist. Vytautas Vaicekauskas
El. paštas: vytautas.vaicekauskas@tf.vu.lt

Anotacija. *Straipsnyje analizuojamas tarptautinio komercinio arbitražo ir Europos Sąjungos teisės tarpusavio santykis, pagrindinį dėmesį skiriant Sutarties dėl Europos Sąjungos veikimo (SESV) 267 straipsnio taikymo riboms arbitražo teismų atžvilgiu. Jame nagrinėjama Europos Sąjungos Teisingumo Teismo jurisprudencija, kurioje arbitražo teismai (ne)pripažįstami „valstybės narės teismais" SESV 267 straipsnio prasme. Straipsnyje aptariamos tarptautinio komercinio arbitražo ateities perspektyvos Europos Sąjungos teisės kontekste.*

Pagrindiniai žodžiai: *tarptautinis komercinis arbitražas, Europos Sąjungos teisė, SESV 267 straipsnis, prejudicinio sprendimo procedūra.*

International Commercial Arbitration and European Union Law: quo vadis?

Abstract. *This article analyses the relationship between international commercial arbitration and European Union law, with particular focus on the limits of the application of Article 267 of the Treaty on the Functioning of the European Union (TFEU) to arbitral tribunals. It examines the case law of the Court of Justice of the European Union, in which arbitral tribunals are (or are not) recognized as "courts or tribunals of a Member State" within the meaning of Article 267 TFEU. The article also discusses the future prospects of international commercial arbitration in the context of European Union law.*

Keywords: *International Commercial Arbitration, European Union Law, Article 267 TFEU, Preliminary Ruling Procedure.*

Copyright © Gabija Beglecovaitė, Kristina Jakovleva, Liudas Tauperis, 2026. Published by Vilnius University Press.
This is an Open Access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License (CC BY), which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original author and source are credited.

Įvadas

Tarptautinius komercinius ginčus konkretaus ginčo šalys vis dažniau renkasi spręsti pasitelkdamos komercinį arbitražą[1]. Šis alternatyvus ginčų sprendimo būdas yra vertinamas dėl konfidencialumo ir lankstumo.

Dėl tarptautinės teisės susiskaldymo, ilga laiką Europos Sąjungos (toliau – ES) teisė ir tarptautinio komercinio arbitražo teisė buvo suvokiamos kaip atskiri teisiniai režimai[2]. Buvo manoma, kad arbitražo teismai retai taiko ES teisę, o ES teisė nesiekia reguliuoti arbitražo proceso[3]. Tačiau tokia prielaida neatitinka realybės, kadangi arbitražo teismai sprendžia ginčus, kuriuose taikomos ES teisės normos.

Pagal ES sutarties 19 straipsnio 1 dalį[4], Europos Sąjungos Teisingumo Teismas (toliau – ESTT) užtikrina, kad „aiškinant ir taikant Sutartis būtų laikomasi teisės". Šis tikslas įgyvendinamas per prejudicinio sprendimo priėmimo procedūrą, įtvirtintą Sutarties dėl ES veikimo (toliau – SESV) 267 straipsnyje. Pagal šią procedūrą ESTT[5] turi jurisdikciją priimti prejudicinį sprendimą dėl (1) sutarčių išaiškinimo ir (2) ES institucijų, įstaigų ar organų aktų galiojimo ir išaiškinimo[6].

ESTT jurisprudencijoje nurodoma, kad SESV 267 straipsnio procedūra yra kertinis ES teisinės sistemos akmuo, kuriuo vedamas dialogas tarp ESTT ir valstybių narių

---

1 2025 m. tarptautinio arbitražo apklausoje nurodoma, kad net 87 % apklaustųjų renkasi arbitražą tarpvalstybiniams ginčams spręsti. Kituose tyrimuose nurodoma, kad apžvelgus populiariausias pasaulio arbitražo institucijas 2023 m. buvo inicijuotos 9 388 arbitražo bylos, o 2024 m. šis skaičius padidėjo iki 10 067. (Queen Mary University of London and White & Case LLP (2025). *2025 International Arbitration Survey The Path Forward: Realities and Opportunities in arbitration* [interaktyvus]. https://www.qmul.ac.uk/arbitration/media/arbitration/docs/White-Case-QMUL-2025-International-Arbitration-Survey-report.pdf, p. 2; ALTENKIRCH, Markus; VON RUNDSTEDT, Maria Clara; REESE, Franziska (2025) Arbitration Statistics 2024: Arbitration is the preferred method of dispute resolution for large disputes, *Globar Arbitration News* [interaktyvus]. https://www.globalarbitrationnews.com/2025/09/25/arbitration-statistics-2024-arbitration-is-the-preferred-method-of-dispute-resolution-for-large-disputes/).

2 MAŽEIKAITĖ, Patricija (2023). Europos Sąjungos teisės poveikis tarptautiniam komerciniam arbitražui. *Arbitražas: Teorija ir praktika*, 9, 41-59 [interaktyvus]. https://www.arbitrazas.lt/failai/_Zurnalas/2023/2023.5.Arbitrazas-Nr.9-Patricija-Mazeikaite.pdf, p. 41.

3 BERMANN, George A. (2011). Reconciling European Union Law Demands with the Demands of International Arbitration. *Fordham International Law Journal*, 34(5), 1193-1215 [interaktyvus]. https://ir.lawnet.fordham.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=2300&context=ilj, p. 1193.

4 Europos Sąjungos sutartis. OL C 202, 2016, p. 13-46.

5 Nuo 2024 m. spalio 1 d. jurisdikciją nagrinėti prejudicinius klausimus turi ir Teisingumo Teismas, ir Bendrasis Teismas. Pagal ESTT statuto 50b straipsnį, Bendrasis Teismas turi jurisdikciją nagrinėti ir spręsti pagal SESV 267 straipsnį pateiktus prašymus priimti prejudicinį sprendimą, kurie yra susiję tik su viena ar keliomis toliau išvardytomis konkrečiomis sritimis: a) bendra pridėtinės vertės mokesčio sistema; b) akcizais; c) muitinės kodeksu; d) tarifiniu prekių klasifikavimu pagal Kombinuotąją nomenklatūrą; e) kompensavimu ir pagalba keleiviams atsisakymo vežti ar transporto paslaugų atidėjimo ar atšaukimo atvejais; f) šiltnamio efektą sukeliančių dujų apyvartinių taršos leidimų prekybos sistema. Visose kitose srityse pateiktus prašymus priimti prejudicinį sprendimą, nagrinėja ir sprendžia Teisingumo Teismas.

6 Sutartis dėl Europos Sąjungos veikimo. OL C 202, 2016, p. 47–361.

teismų, siekiant užtikrinti vienodą ES teisės aiškinimą ir taip garantuoti jos nuoseklumą, visišką veiksmingumą, autonomiją ir savitą teisės pobūdį[7].

Tačiau arbitražo teismai nėra laikomi „valstybės narės teismais" SESV 267 straipsnio prasme, todėl neturi teisės kreiptis į ESTT dėl prejudicinio sprendimo priėmimo. Taip yra todėl, kad „valstybės narės teismo" sąvoka yra autonomiška ES teisės sąvoka. Jos turinys atskleistas ESTT jurisprudencijoje, apibrėžiant kriterijus (požymius), kuriuos turi atitikti valstybės narės teisminė institucija, jog būtų pripažinta „valstybės narės teismu". Tokie kriterijai yra skirstomi į institucinius (nepriklausomumas, nuolatinė veikla, įstatymų taikymas ir privaloma jurisdikcija)[8] ir funkcinius (teisingumo vykdymas, ginčo nagrinėjimas ir teisminio pobūdžio sprendimo priėmimas)[9].

Tuo pačiu metu ESTT yra išaiškinęs, kad ginčo šalys negali išvengti privalomų ES teisės taisyklių taikymo pasirinkdamos ginčą spręsti arbitraže[10]. Todėl arbitražo

---

[7] *Palmisani prieš INPS* [ESTT], Nr. C-261/95, [1997-07-10]. ECLI:EU:C:1997:351, p. 31; *Kempter* [ESTT], Nr. C-2/06, [2008-02-12]. ECLI:EU:C:2008:78, p. 42; *Cartesio* [ESTT], Nr. C-210/06, [2008-12-16]. ECLI:EU:C:2008:723, p. 91; *VB Pénzügyi Lízing* [ESTT], Nr. C-137/08, [2010-11-09]. ECLI:EU:C:2010:659, p. 29; *Nuomonė 2/13* [ESTT], [2014-12-18]. ECLI:EU:C:2014:2454, p. 176; *Achmea* [ESTT], Nr. C-284/16, [2018-03-06]. ECLI:EU:C:2018:158, p. 37; *Komisija prieš Lenkiją* [ESTT], Nr. C-619/18, [2019-06-24]. ECLI:EU:C:2019:531, p. 45; *République de Moldavie* [ESTT], Nr. C-741/19, [2021-09-02]. ECLI:EU:C:2021:655, p. 46; *PL Holdings* [ESTT], Nr. C-109/20, [2021-10-26]. ECLI:EU:C:2021:875, p. 34.

[8] *Corbiau prieš Administration des contributions* [ESTT], Nr. C-24/92, [1993-03-30]. ECLI:EU:C:1993:118, p. 15; *Schmid* [ESTT], Nr. C-516/99, [2002-05-30]. ECLI:EU:C:2002:313, p. 36; *Wilson* [ESTT], Nr. C-506/04, [2006-09-19]. ECLI:EU:C:2006:587, p. 49; *Häupl* [ESTT], Nr. C-246/05, [2007-06-14]. ECLI:EU:C:2007:340, p. 20; *RTL Belgium* [ESTT], Nr. C-517/09, [2010-12-22]. ECLI:EU:C:2010:821, p. 39; PRAPIESTYTĖ, Deimilė (2011). Teismo samprata pagal sutarties dėl Europos Sąjungos veikimo 267 straipsnį. *Socialinių mokslų studijos/Societal studies*, 3(4), p. 1215; PRAPIESTYTĖ, Deimilė (2012). *Prejudicinio sprendimo priėmimo Europos Sąjungos teisingumo teisme proceso aiškumas kaip vienodo Europos Sąjungos teisės aiškinimo ir taikymo garantija*. Daktaro disertacija, socialiniai mokslai, teisė (01S), Vilniaus universitetas. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, p. 38; *TDC* [ESTT], Nr. C-222/13, [2014-10-09]. ECLI:EU:C:2014:2265, p. 30; *Associação Sindical dos Juízes Portugueses* [ESTT], Nr. C-64/16, [2018-02-27]. ECLI:EU:C:2018:117, p. 44; *Minister for Justice and Equality (Teismų sistemos trūkumai)* [ESTT], Nr. C-216/18 PPU, [2018-07-25]. ECLI:EU:C:2018:586, p. 63; *Inspektorat kam Visshia sadeben savet* [ESTT], Nr, C-313/2, [2025-04-30]. ECLI:EU:C:2025:303, p. 59; *Daka* [ESTT], Nr. C-422/23, [2025-08-01]. ECLI:EU:C:2025:592, p. 75; *Dimnev* [ESTT], Nr. C-404/24, [2025-08-01]. ECLI:EU:C:2025:595, p. 41; *ALPIQ* [ESTT], Nr. C-733/25, [2025-11-18].

[9] *Längst* [ESTT], Nr. C-165/03, [2005-06-30]. ECLI:EU:C:2005:412, p. 25; *Amiraike Berlin* [ESTT], Nr. C-497/08, [2010-01-12]. ECLI:EU:C:2010:5, p. 18; PRAPIESTYTĖ, Deimilė (2011). Teismo samprata pagal sutarties dėl Europos Sąjungos veikimo 267 straipsnį. *Socialinių mokslų studijos/Societal studies*, 3(4), p. 1218; PRAPIESTYTĖ, Deimilė (2012). *Prejudicinio sprendimo priėmimo Europos Sąjungos teisingumo teisme proceso aiškumas kaip vienodo Europos Sąjungos teisės aiškinimo ir taikymo garantija*. Daktaro disertacija, socialiniai mokslai, teisė (01S), Vilniaus universitetas. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, p. 42; *Governo della Repubblica italiana (Italijos taikos teisėjų statusas)* [ESTT], Nr. C-658/18, [2020-07-16]. ECLI:EU:C:2020:572, p. 63.

[10] MAŽEIKAITĖ, Patricija (2023). Europos Sąjungos teisės poveikis tarptautiniam komerciniam arbitražui. *Arbitražas: Teorija ir praktika*, 9, 41-59 [interaktyvus]. https://www.arbitrazas.lt/failai/_Zurnalas/2023/2023.5.Arbitrazas-Nr.9-Patricija-Mazeikaite.pdf, p. 59.

teismai taiko ES teisę, neturėdami galimybės kreiptis į ESTT. Tokia situacija reiškia, kad ES teisė gali būti aiškinama be ESTT kontrolės. To pasekmė – dėl netinkamo ES teisės taikymo arbitražo sprendimas gali būti panaikintas arba nepripažintas valstybėje narėje[11].

Todėl šio darbo tikslas – išanalizuoti tarptautinio komercinio arbitražo ir ES teisės tarpusavio santykį, tarp jų kylančius probleminius klausimus ir šių arbitražo teismų perspektyvas ES, pagrindinį dėmesį skiriant SESV 267 straipsniui. Siekiant šio tikslo, keliami šie uždaviniai: atskleisti ESTT jurisprudencijoje suformuotą požiūrį į arbitražo teismų kvalifikavimą „valstybės narės teismu" SESV 267 straipsnio prasme (1 skyrius); išanalizuoti komercinio arbitražo teismų kreipimosi į ESTT dėl prejudicinio sprendimo priėmimo būdus (2 skyrius); įvertinti komercinio arbitražo perspektyvas ES (3 skyrius).

Darbo aktualumą lemia pasikartojantys ESTT ir komercinio arbitražo nesutarimai, pastebimi ESTT jurisprudencijoje bei prašymuose priimti prejudicinį sprendimą. Daugiausia klausimų kyla dėl to, ar arbitražo teismas laikytinas „valstybės narės teismu" SESV 267 straipsnio prasme, kokios yra ginčų arbitruotinumo bei ES viešosios tvarkos sampratos ribos.

Darbe buvo taikyti šie metodai: lyginamasis, istorinis, šaltinio turinio ir loginis. Lyginamasis metodas naudojamas lyginant tarpusavyje doktrinos pozicijas, teismų praktiką, ES valstybių narių teisinį reguliavimą. Istorinis metodas taikomas analizuojant ESTT jurisprudencijos raidą. Šaltinio turinio metodas taikomas tiriant teismų praktiką, doktriną, generalinių advokatų išvadas ir kitus šaltinius. Loginis metodas naudojamas formuluojant išvadas.

Darbo originalumas: Lietuvos teisės doktrinoje ši tema yra palaipsniui plėtojama[12]. Užsienio teisės doktrinoje Jurgen Basedow ir George A. Bermann bei generalinis advokatas Maciej Szpunar taip pat yra pasisakę šia tema[13]. Šio darbo originalumas pasireiškia tuo, kad yra analizuojamas naujausias ESTT sprendimas arbitražo tematika – 2025 m. rugpjūčio 1 d. Royal Football Club Seraing sprendimas. Be to, nagrinėjami naujausi, su arbitražo klausimais susiję valstybių narių teismų pateikti prašymai priimti prejudicinį sprendimą, kurių ESTT dar neišnagrinėjo: (1) 2024 m. lapkričio 20 d. Reibel[14]; (2)

---

[11] MAŽEIKAITĖ, Patricija (2023). Europos Sąjungos teisės poveikis tarptautiniam komerciniam arbitražui. *Arbitražas: Teorija ir praktika*, 9, 41-59 [interaktyvus]. https://www.arbitrazas.lt/failai/_Zurnalas/2023/2023.5.Arbitrazas-Nr.9-Patricija-Mazeikaite.pdf, p. 59.

[12] Patricija Mažeikaitė, Agnė Kisieliauskaitė ir Simona Budreikaitė yra aptarusios ES teisės ir komercinio arbitražo tarpusavio santykį; dr. Eglė Kybartienė daktaro disertacijoje 3.2.1. poskyrį skiria arbitražo teismams *per se* ir rašo apie arbitražo teismų (ne)pripažinimą „valstybės narės teismais"; dr. Deimilė Prapiestytė daktaro disertacijoje nurodo, jog kyla nemažai diskusijų, kad teisė naudotis SESV 267 straipsnyje numatyta prejudicinio sprendimo priėmimo procedūra nenumatyta arbitražams.

[13] SZPUNAR, Maciej. Referrals of Preliminary Questions by Arbitral Tribunals to the CJEU. Iš: FERRARI, Franco (ed.) (2017). *Impact of EU Law on International Commercial Arbitration*, Juris, 85-123.

[14] *Reibel* [ESTT], Nr. C-802/24, [2024-11-20].

2025 m. rugsėjo 30 d. Axpo Nordic[15], ir (3) 2025 m. lapkričio 18 d. ALPIQ[16]. Analizuojant šiuos prašymus, vertinamos arbitražo teismų perspektyvos ES.

Darbui reikšmingiausi buvo šie šaltiniai: įvairūs straipsniai mokslo žurnaluose, ESTT jurisprudencija, generalinių advokatų išvados, disertacijos ir kiti šaltiniai.

SESV 267 straipsnio taikymo ribos arbitražo teismams

Valstybių narių teismai turi teisę, o tam tikrais atvejais – pareigą – kreiptis į ESTT dėl prejudicinio sprendimo. Tačiau ESTT jurisprudencijoje nuosekliai laikomasi pozicijos, kad arbitražo teismai šios teisės neturi, nes jie paprastai neatitinka „valstybės narės teismui“ keliamų kriterijų. Šiuo požiūriu ESTT praktikoje esminę reikšmę turi arbitražo teismų skirstymas į sutartinius ir įstatyminius arbitražus.

1982 m. sprendime Nordsee prieš Reederei Mond prašymą dėl prejudicinio sprendimo Europos Bendrijų Teismui (toliau – EBT)[17] pateikė arbitras. Pagrindinėje byloje jis nagrinėjo ginčą pagal privačią arbitražo sutartį tarp trijų Vokietijos įmonių. Sprendime EBT konstatavo, kad arbitras nėra „valstybės narės teismas“[18]. EBT neprieštaravo, jog tarp Vokietijos arbitražo teismo veiklos ir įprasto teismo veiklos galima įžvelgti panašumų: arbitražas įsteigtas įstatymu, ginčą sprendžia taikydamas teisės normas, o jo priimtas sprendimas tarp šalių turi res judicata galią[19]. Tačiau šios savybės nėra pakankamos, kad arbitras būtų pripažintas „valstybės narės teismu” EEB steigimo sutarties 177 straipsnio prasme[20]. Taigi, šiuo sprendimu sutartiniams arbitražo teismams[21] užkertamas kelias tiesiogiai kreiptis į ESTT dėl prejudicinio sprendimo.

EBT tokios nuoseklios pozicijos dėl sutartinio arbitražo laikėsi ir vėlesnėje jurisprudencijoje, pavyzdžiui, 1999 m. sprendime Eco Swiss[22] bei 2005 m. sprendime Denuit ir Cordenier[23]. Pastarajame sprendime EBT nurodė, kad pagrindinėje byloje nėra teisinės ar faktinės pareigos šalims perduoti ginčą arbitražui[24]. Be to, Belgijos viešosios institucijos nebuvo įtrauktos į arbitražo pasirinkimą[25]. Todėl Kelionių ginčų komisijos arbitražo kolegija negali būti laikoma „valstybės narės teismu“.

---

15 *Axpo Nordic* [ESTT], Nr. C-635/25, [2025-09-30].
16 *ALPIQ* [ESTT], Nr. C-733/25, [2025-11-18].
17 Dab. ESTT.
18 *Nordsee prieš Reederei Mond* [ESTT], Nr. 102/81, [1982-03-23]. ECLI:EU:C:1982:107, p. 10.
19 *Nordsee prieš Reederei Mond* [ESTT], Nr. 102/81, [1982-03-23]. ECLI:EU:C:1982:107, p. 10.
20 *Nordsee prieš Reederei Mond* [ESTT], Nr. 102/81, [1982-03-23]. ECLI:EU:C:1982:107, p. 10.
21 Sutartinis arbitražas yra privatus, šalių atskiru rašytiniu susitarimu arba arbitražine išlyga grindžiamas ginčų sprendimo būdas, kuriuo ginčą sprendžia ne valstybinis teismas, o šalių pasirinkti arbitrai.
22 *Eco Swiss* [ESTT], Nr. C-126/97, [1999-06-01]. ECLI:EU:C:1999:269, p. 32.
23 *Denuit ir Cordenier* [ESTT], Nr. C-125/04, [2005-04-02]. ECLI:EU:C:2005:69, p. 16.
24 *Denuit ir Cordenier* [ESTT], Nr. C-125/04, [2005-04-02]. ECLI:EU:C:2005:69, p. 16.
25 *Denuit ir Cordenier* [ESTT], Nr. C-125/04, [2005-04-02]. ECLI:EU:C:2005:69, p. 16.

Darytina išvada, kad sutartinis arbitražo teismas nėra „valstybės narės teismas“ SESV 267 straipsnio prasme, jeigu: (1) nėra teisinės ir faktinės pareigos sutarties šalims perduoti savo ginčą nagrinėti arbitražui, ir (2) atitinkamos valstybės narės viešosios valdžios institucijos nėra įtrauktos į arbitražo pasirinkimo procedūrą.

Arbitražo teismai, kurių jurisdikcija nepriklauso nuo šalių susitarimo, vertinami kitaip. 1989 m. sprendime Danfoss EBT konstatavo, kad Pramoninis arbitražo teismas yra „valstybės narės teismas“ EEB steigimo sutarties 177 straipsnio[26] prasme. Ši institucija nėra sutartinis arbitražas, o įstatymu įtvirtinta teisminė institucija[27], kurios jurisdikcija kyla tiesiogiai iš nacionalinės teisės[28]. Be to, Pramoninio arbitražo teismo sudėtis nėra palikta šalių nuožiūrai, kadangi įstatymas reglamentuoja šalių skiriamų narių skaičių bei arbitro pirmininko paskyrimo tvarką, kai šalys dėl to nesusitaria[29].

Dėl privalomos jurisdikcijos arbitražo teismo spręsta ir 2014 m. nutartyje Merck Canada. Šioje nutartyje nagrinėtas klausimas, ar Privalomas arbitražo teismas turi būti laikomas „valstybės narės teismu“, kaip tai suprantama pagal SESV 267 straipsnį. ESTT nustatė, kad Privalomo arbitražo teismo kompetencija kyla iš 2011 m. gruodžio 12 d. Įstatymo Nr. 62/2011[30]. Pagal šį įstatymą Privalomas arbitražo teismas turi privalomą jurisdikciją pirmąja instancija spręsti ginčus dėl pramoninės nuosavybės teisių į referencinius ir generinius medicinos produktus[31]. Jei jo sprendimas nėra apskundžiamas kompetentingam apeliacinės instancijos teismui, jis tampa galutinis ir turi tokias pačias teisines pasekmes kaip įprastų teismų sprendimai[32]. Be to, ESTT konstatavo, kad minėtas teismas atitinka ir kitus ESTT praktikoje nustatytus kriterijus – jis įsteigtas teisės aktų pagrindu, veikia pagal rungimosi principu pagrįstą procesą, taiko teisės normas ir yra nepriklausomas[33]. Todėl Privalomas arbitražo teismas turi būti laikomas „valstybės narės teismu“ SESV 267 straipsnio prasme.

2014 m. sprendime Ascendi Beiras Litoral e Alta, Auto Estradas das Beiras Litoral e Alta ESTT sprendė, ar Mokesčių bylų arbitražo teismas yra „valstybės narės teismas“ SESV 267 straipsnio prasme. ESTT pažymėjo, kad šie teismai steigiami teisės aktų pagrindu[34]. Jie įtraukti į Portugalijos Respublikos Konstitucijos 209 straipsnyje

---

[26] Dab. SESV 267 straipsnis.

[27] *Handels- og Kontorfunktionærernes Forbund i Danmark prieš Dansk Arbejdsgiverforening, agissant pour Danfoss* [ESTT], Nr. C-109/88, [1989-10-17]. ECLI:EU:C:1989:383, p. 8.

[28] *Handels- og Kontorfunktionærernes Forbund i Danmark prieš Dansk Arbejdsgiverforening, agissant pour Danfoss* [ESTT], Nr. C-109/88, [1989-10-17]. ECLI:EU:C:1989:383, p. 7.

[29] *Handels- og Kontorfunktionærernes Forbund i Danmark prieš Dansk Arbejdsgiverforening, agissant pour Danfoss* [ESTT], Nr. C-109/88, [1989-10-17]. ECLI:EU:C:1989:383, p. 8.

[30] *Merck Canada* [ESTT], Nr. C-555/13, [2014-02-13]. ECLI:EU:C:2014:92, p. 19.

[31] *Merck Canada* [ESTT], Nr. C-555/13, [2014-02-13]. ECLI:EU:C:2014:92, p. 19.

[32] *Merck Canada* [ESTT], Nr. C-555/13, [2014-02-13]. ECLI:EU:C:2014:92, p. 19.

[33] *Merck Canada* [ESTT], Nr. C-555/13, [2014-02-13]. ECLI:EU:C:2014:92, p. 21.

[34] *Ascendi Beiras Litoral e Alta, Auto Estradas das Beiras Litoral e Alta* [ESTT], Nr. C-377/13, [2014-06-12]. ECLI:EU:C:2014:1754, p. 24.

pateiktą nacionalinių teismų sąrašą[35]. Šie teismai atitinka reikalavimą dėl nuolatinio pobūdžio, kadangi jie yra teisminio ginčų mokesčių srityje nagrinėjimo sistemos dalis, jų procesas grindžiamas rungimosi principu, o sprendimai priimami remiantis teisės normomis[36]. Be to, Mokesčių bylų arbitražo teismas atitinka privalomos jurisdikcijos kriterijų, kadangi jo jurisdikcija tiesiogiai kyla iš įstatymo, taigi nepriklauso nuo išankstinio šalių valios perduoti ginčą nagrinėti arbitražui pareiškimo[37]. Arbitrams taikomi nešališkumo ir nepriklausomumo principai, o Mokesčių bylų arbitražo teismas turi trečiojo asmens statusą valdžios institucijų atžvilgiu[38]. Be to, mokesčių bylų arbitražo teismai priima teisminio pobūdžio sprendimą[39]. Taigi, ESTT konstatavo, jog toks teismas atitinka visus „valstybės narės teismui" keliamus kriterijus.

2018 m. sprendime Achmea ESTT nagrinėjo, ar investicinis arbitražas, įsteigtas tarp ES valstybių narių sudarytų investicijų skatinimo sutarčių pagrindu, gali būti laikomas „valstybės narės teismu" SESV 267 straipsnio prasme. ESTT pažymėjo, kad pagrindinėje byloje nagrinėtas arbitražo teismas nėra Nyderlandų ar Slovakijos nacionalinių teismų sistemos dalis[40]. Toliau ESTT atkreipė dėmesį į išimtinį arbitražo jurisdikcijos pobūdį, kuris, palyginti su Nyderlandų ir Slovakijos teismų jurisdikcija, yra viena iš pagrindinių dvišalės investicijų skatinimo sutarties 8 straipsnio egzistavimo priežasčių[41]. ESTT taip pat priminė savo ankstesnę jurisprudenciją, pagal kurią bendri kelių valstybių narių teismai, tokie kaip Beniliukso Teisingumo Teismas, gali teikti ESTT prejudicinius klausimus[42]. Procesas tokiuose teismuose yra vienas iš proceso nacionaliniuose teismuose etapų, kuris užbaigiamas galutiniu bendrų Beniliukso valstybių teisės nuostatų išaiškinimu[43]. Vis dėlto ESTT konstatavo, kad pagrindinėje byloje nagrinėtas investicinio arbitražo teismas neatitinka šių požymių, kadangi jis neturi tokių ryšių su valstybių narių teismų sistemomis[44]. Todėl ESTT padarė išvadą, kad toks investicinio arbitražo teismas negali būti laikomas „valstybės narės teismu" SESV 267 straipsnio prasme.

---

35 *Ascendi Beiras Litoral e Alta, Auto Estradas das Beiras Litoral e Alta* [ESTT], Nr. C-377/13, [2014-06-12]. ECLI:EU:C:2014:1754, p. 24.

36 *Ascendi Beiras Litoral e Alta, Auto Estradas das Beiras Litoral e Alta* [ESTT], Nr. C-377/13, [2014-06-12]. ECLI:EU:C:2014:1754, p. 25, 30.

37 *Ascendi Beiras Litoral e Alta, Auto Estradas das Beiras Litoral e Alta* [ESTT], Nr. C-377/13, [2014-06-12]. ECLI:EU:C:2014:1754, p. 29.

38 *Ascendi Beiras Litoral e Alta, Auto Estradas das Beiras Litoral e Alta* [ESTT], Nr. C-377/13, [2014-06-12]. ECLI:EU:C:2014:1754, p. 32.

39 *Ascendi Beiras Litoral e Alta, Auto Estradas das Beiras Litoral e Alta* [ESTT], Nr. C-377/13, [2014-06-12]. ECLI:EU:C:2014:1754, p. 33.

40 *Achmea* [ESTT], Nr. C-284/16, [2018-03-06]. ECLI:EU:C:2018:158, p. 45.

41 *Achmea* [ESTT], Nr. C-284/16, [2018-03-06]. ECLI:EU:C:2018:158, p. 45.

42 *Achmea* [ESTT], Nr. C-284/16, [2018-03-06]. ECLI:EU:C:2018:158, p. 47.

43 *Achmea* [ESTT], Nr. C-284/16, [2018-03-06]. ECLI:EU:C:2018:158, p. 48.

44 *Achmea* [ESTT], Nr. C-284/16, [2018-03-06]. ECLI:EU:C:2018:158, p. 48.

Apibendrinant, ESTT jurisprudencija yra nuosekli ir išskiria dvi arbitražo teismų kategorijas. Pirma, sutartiniai arbitražo teismai nelaikomi „valstybės narės teismu“ – jie negali kreiptis į ESTT dėl prejudicinio sprendimo. Antra, arbitražo teismai, kurių jurisdikcija kyla iš įstatymo ir, kurie atitinka ESTT jurisprudencijoje suformuluotus kriterijus, gali būti pripažinti „valstybės narės teismu“. Papildomai, sprendimas Achmea sudaro prielaidas teigti, kad ESTT nėra nustatęs vieningo standarto ir kiekvienu konkrečiu atveju arbitražo teismo statusas vertinamas individualiai.

Būdai, kaip komercinio arbitražo teismai galėtų kreiptis su prašymu į ESTT dėl prejudicinio sprendimo priėmimo

Šalių pasirinkimas spręsti ginčus arbitražu negali lemti ES teisės netaikymo išimties[45]. Todėl doktrinoje išskiriami du būdai, kaip komercinio arbitražo teismai galėtų kreiptis į ESTT dėl prejudicinio sprendimo.

Pirmasis būdas yra tiesioginis kreipimasis į ESTT. Tokiu atveju pats komercinio arbitražo teismas galėtų prašyti priimti prejudicinį sprendimą. Profesorius J. Basedow siūlo persvarstyti ESTT jurisprudencijoje suformuluotą SESV 267 straipsnio aiškinimą[46]. Generalinis advokatas Ruiz-Jarabo Colomer siūlė keisti ESTT suformuluotus „valstybės narės teismo“ kriterijus. Jis nurodė, kad „valstybės narės teismu“ galėtų būti laikoma institucija, įgyvendinanti teismines galias[47]. Tokia institucija turi nagrinėti ginčą tarp šalių, aiškinti ir taikyti teisę[48]. Ji paprastai turėtų būti teismų sistemos dalis, tačiau, jei institucija nėra teismų sistemos dalis, pakaktų, kad ji priimtų galutinį ir privalomą sprendimą[49]. Pagal tokį aiškinimą komercinio arbitražo teismai galėtų būti laikomi „valstybės narės teismais“ SESV 267 straipsnio prasme. Vis dėlto toks ESTT suformuluotų kriterijų pakeitimas galėtų turėti ir teigiamų, ir neigiamų pasekmių.

Tarptautinio komercinio arbitražo teismų tiesioginis kreipimasis į ESTT turėtų bent kelias teigiamas pasekmes. Pirma, tai sumažintų nevienodo ES teisės aiškini-

---

[45] WILIŃSKI, Piotr. Interaction between international commercial arbitration and EU law before the award is rendered. Iš LAVRANOS, Nikos; CASTAGNA, Stefano (2024). *International Arbitration and EU Law*, Edward Elgar Publishing, 2, 2-16, p. 13, 15; FERRETTI, Federico (2020). EU Internal Market Law and the Law of International Commercial Arbitration: Have the EU Chickens Come Home to Roost? *Cambridge Yearbook of European Legal Studies*, 22, 133-155 [interaktyvus]. https://www.cambridge.org/core/services/aop-cambridge-core/content/view/3DEBB38D5588C8942561A9ED1B43C044/S1528887020000014a.pdf/eu_internal_market_law_and_the_law_of_international_commercial_arbitration_have_the_eu_chickens_come_home_to_roost.pdf, p. 141.

[46] BASEDOW, Jurgen (2015). EU Law in International Arbitration: Referrals to the European Court of Justice, *Journal of International Arbitration*, 32(4), 367-386, p. 384.

[47] Generalinio advokato išvada byloje *De Coster*, Nr. 17/00 [2001-06-28]. ECLI:EU:C:2001:651, p. 9472.

[48] Generalinio advokato išvada byloje *De Coster*, Nr. 17/00 [2001-06-28]. ECLI:EU:C:2001:651, p. 9472.

[49] Generalinio advokato išvada byloje *De Coster*, Nr. 17/00 [2001-06-28]. ECLI:EU:C:2001:651, p. 9472.

mo riziką. Taip yra todėl, kad nacionaliniai teismai arbitražo sprendimus peržiūri tik ribotai[50], o galimybė kreiptis į ESTT dar iki arbitražo sprendimo priėmimo leistų išvengti klaidingo ES teisės aiškinimo[51]. Antra, tokia procedūra ne tik palengvintų ESTT galimybę užtikrinti vienodą ES teisės aiškinimą, bet taip pat atitiktų ir komercinio arbitražo ginčo šalių teisėtus lūkesčius.

Toks kreipimosi mechanizmo sukūrimas turėtų ir neigiamų pasekmių. Pirma, ESTT tektų sukurti naują teisinį pagrindą, kuriuo komercinio arbitražo teismai būtų saistomi prejudicinio sprendimo[52]. Antra, tokie arbitražo teismai būtų prilyginami paskutinės instancijos teismams pagal ES teisę[53], todėl tai reikštų ne teisę, o pareigą kreiptis į ESTT dėl prejudicinio sprendimo. Vien ESTT jurisprudencijoje suformuluotų SESV 267 straipsnio „valstybės narės teismo" kriterijų pakeitimo nepakaktų. Reikėtų keisti SESV, o tai reikalautų visų valstybių narių sutarimo. Toks sutarimas praktikoje yra sunkiai pasiekiamas, nes kiekviena valstybė narė turi veto teisę, o pats SESV keitimo procesas truktų neapibrėžtą laiką. Be to, leidus komercinio arbitražo teismams tiesiogiai kreiptis į ESTT, ženkliai išaugtų ESTT darbo krūvis. Atsižvelgiant į neigiamas pasekmes, manytina, kad tiesioginis kreipimasis yra pernelyg sunkiai įgyvendinamas, todėl problemos neišspręstų.

Antrasis būdas – netiesioginis kreipimasis į ESTT. Tokiu atveju komercinio arbitražo teismai galėtų pasinaudoti valstybių narių teismų pagalba. ESTT sprendime Nordsee prieš Reederei Mond pripažino galimybę bendradarbiauti komercinio arbitražo teismams ir valstybių narių teismams, kai kyla ES teisės aiškinimo klausimų[54]. Toks bendradarbiavimas turėtų apimti ir netiesioginį kreipimąsi į ESTT dėl prejudicinio sprendimo.

Danija galėtų būti laikoma teigiamu netiesioginio kreipimosi į ESTT pavyzdžiu. Danijos arbitražo įstatymo 27 straipsnio 2 dalyje nustatyta, kad, jei komercinio arbitražo teismas mano, jog sprendimo priėmimui reikia išspręsti klausimą dėl ES teisės, jis gali prašyti nacionalinio teismo kreiptis į ESTT dėl to klausimo išaiškinimo[55].

---

[50] BROBERG, Morten P.; FENGER, Niels (2021). Preliminary References to the European Court of Justice by Arbitration Tribunals, *Journal of International Arbitration*, 38(5), 629-644, p. 641; BASEDOW, Jurgen (2015). EU Law in International Arbitration: Referrals to the European Court of Justice, *Journal of International Arbitration*, 32(4), 367-386, p. 376.

[51] BASEDOW, Jurgen (2015). EU Law in International Arbitration: Referrals to the European Court of Justice, *Journal of International Arbitration*, 32(4), 367-386, p. 367.

[52] BROBERG, Morten P.; FENGER, Niels (2021). Preliminary References to the European Court of Justice by Arbitration Tribunals, *Journal of International Arbitration*, 38(5), 629-644, p. 642-643.

[53] BROBERG, Morten P.; FENGER, Niels (2021). Preliminary References to the European Court of Justice by Arbitration Tribunals, *Journal of International Arbitration*, 38(5), 629-644, p. 642-643.

[54] *Nordsee prieš Reederei Mond* [ESTT], Nr. 102/81, [1982-03-23]. ECLI:EU:C:1982:107, p. 14.

[55] KYBARTIENĖ, Eglė (2015). *Subjektai, turintys teisę kreiptis prejudicinio sprendimo pagal Europos Sąjungos teisę*. Daktaro disertacija, socialiniai mokslai, teisė (01S), Mykolo Romerio universitetas. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, p. 119.

Kitos ES valstybės narės nėra expressis verbis įtvirtinusios galimybės komercinio arbitražo teismams kreiptis į ESTT per nacionalinius teismus. Tačiau tokią galimybę galima įžvelgti interpretuojant valstybių narių teisės aktus, kurie reglamentuoja bendradarbiavimą tarp komercinio arbitražo teismų ir nacionalinių teismų. Vokietija suteikia galimybę komercinio arbitražo teismams prašyti teismo pagalbos, atliekant veiksmus, kurie yra priskirti teisėjams ir, kurių arbitražo teismai patys atlikti negali[56]. Tai atitinkamai turėtų apimti ir kreipimąsi į ESTT dėl prejudicinio sprendimo. Lenkijos civilinio proceso kodekso 1192 straipsnio 1 dalyje numatyta, kad arbitražo teismas gali kreiptis į nacionalinį teismą dėl įrodymų surinkimo ir kitų veiksmų, kurių negalima atlikti arbitražo procese[57]. Pažymėtina, jog Lietuva apskritai nėra priėmusi jokio teisinio reguliavimo šiuo klausimu[58].

Netiesioginis būdas galėtų veikti tik teoriniame lygmenyje, todėl Danijos ir Lenkijos mechanizmai teisės doktrinoje vertinami kritiškai[59]. Pirma, nacionaliniai teismai neturi pareigos kreiptis į ESTT, nebent jie būtų paskutinės instancijos teismai. Dėl to vien toks teisinis reguliavimas neišspręstų problemos, jog arbitražo teismai privalo taikyti ES teisę, tačiau negali gauti jiems reikalingo ESTT išaiškinimo. Antra, neaišku, ar tokiu atveju būtų tenkinamos SESV 267 straipsnio sąlygos. Konkrečiai, nėra akivaizdu, ar ESTT sprendimas yra būtinas nacionaliniam teismui priimti savo sprendimą[60]. Trečia, nėra aišku, kokias teisines pasekmes toks ESTT prejudicinis sprendimas turėtų komercinio arbitražo teismui, t. y. ar jis būtų (ne)privalomas[61].

Apibendrinant, komercinio arbitražo teismai teoriškai galėtų kreiptis į ESTT dviem būdais – tiesiogiai (arbitražo teismui kreipiantis į ESTT) ir netiesiogiai (per valstybės narės teismą), tačiau, manytina, jog abu šie būdai yra neveiksmingi ir vienodo ES teisės aiškinimo bei kreipimosi į ESTT problemos neišsprendžia.

---

[56] BASEDOW, Jurgen (2015). EU Law in International Arbitration: Referrals to the European Court of Justice, *Journal of International Arbitration*, 32(4), 367-386, p. 375.

[57] SZPUNAR, Maciej. Referrals of Preliminary Questions by Arbitral Tribunals to the CJEU. Iš: FERRARI, Franco (ed.) (2017). *Impact of EU Law on International Commercial Arbitration*, Juris, 85-123, p. 107-108.

[58] KYBARTIENĖ, Eglė (2015). *Subjektai, turintys teisę kreiptis prejudicinio sprendimo pagal Europos Sąjungos teisę*. Daktaro disertacija, socialiniai mokslai, teisė (01S), Mykolo Romerio universitetas. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, p. 120.

[59] BROBERG, Morten P.; FENGER, Niels (2021). Preliminary References to the European Court of Justice by Arbitration Tribunals, *Journal of International Arbitration*, 38(5), 629-644, p. 644; SZPUNAR, Maciej. Referrals of Preliminary Questions by Arbitral Tribunals to the CJEU. Iš: FERRARI, Franco (ed.) (2017). *Impact of EU Law on International Commercial Arbitration*, Juris, 85-123, pp. 107-108.

[60] Rekomendacijų nacionaliniams teismams dėl prašymų priimti prejudicinį sprendimą pateikimo 12 punkte nurodoma, jog nacionalinis teismas gali pateikti Teisingumo Teismui prašymą priimti prejudicinį sprendimą, kai nustato, kad jo sprendimui priimti būtinas sprendimas dėl Sąjungos teisės išaiškinimo ar galiojimo.

[61] SZPUNAR, Maciej. Referrals of Preliminary Questions by Arbitral Tribunals to the CJEU. Iš: FERRARI, Franco (ed.) (2017). *Impact of EU Law on International Commercial Arbitration*, Juris, 85-123, pp. 107-108.

ES teisės ir tarptautinio komercinio arbitražo sąveikos ateities perspektyvos

Šiame skyriuje nagrinėjamos ES teisės ir tarptautinio komercinio arbitražo sąveikos perspektyvos. Tai atliekama analizuojant naujausią ESTT sprendimą arbitražo tematika – 2025 m. rugpjūčio 1 d. Royal Football Club Seraing sprendimą. Taip pat analizuojant valstybių narių teismų pateiktus prašymus priimti prejudicinį sprendimą, kurių ESTT dar neišnagrinėjo: (1) 2024 m. lapkričio 20 d. Reibel; (2) 2025 m. rugsėjo 30 d. Axpo Nordic, ir (3) 2025 m. lapkričio 18 d. ALPIQ.

Sprendime Royal Football Club Seraing pagrindinę bylą nagrinėjęs Belgijos Kasacinis Teismas pateikė prejudicinį klausimą ESTT, kuriuo siekė išsiaiškinti, ar ES teisė nedraudžia, kad nacionaliniams teismams, remiantis res judicata principu, būtų užkertamas kelias kontroliuoti arbitražo sprendimą, jei tas sprendimas patvirtintas trečiosios šalies teismo, kuris negalėjo kreiptis į ESTT pagal SESV 267 straipsnį[62]. ESTT konstatavo, kad nacionalinės taisyklės, kurios res judicata galiai suteikia tokią taikymo sritį, prieštarauja ES teisei[63]. Tokios taisyklės apriboja privačius asmenis, nes jie netenka galimybės kreiptis į nacionalinį teismą, kad šie atliktų veiksmingą tokio arbitražo sprendimo kontrolę[64]. ESTT pabrėžė, kad nors privatiems asmenims nedraudžiama rinktis arbitražo ginčų sprendimui, tai turi būti suderinama su ES teismų sistema, ES viešosios tvarkos laikymusi, pirmine ir antrine teise[65]. Todėl sprendime ESTT suformulavo tokią taisyklę, jog ES teisė draudžia suteikti sporto arbitražo teismo sprendimui res judicata galią, jei ginčo, susijusio su sportu kaip ekonomine veikla ES teritorijoje, sprendimo atitiktis ES viešosios tvarkos principams nebuvo iš anksto patikrinta nacionalinio teismo, turinčio teisę kreiptis į ESTT pagal SESV 267 straipsnį[66].

Reibel pagrindinėje byloje Belgijos įmonė sudarė sutartį su Rusijos įmone dėl prekių eksporto, tačiau remiantis galiojančiomis sankcijomis Rusijai, Belgijos institucijos atsisakė išduoti eksporto licenciją[67]. Kilęs sutartinis ginčas tarp įmonių buvo išspręstas arbitraže, tačiau Belgijos įmonė pateikė prašymą dėl arbitražo sprendimo

---

62 ESTT (2025-08-01). *Pranešimas spaudai Nr. 104/25: Teisingumo Teismo sprendimas byloje C-600/23 | Royal Football Club Seraing* [interaktyvus]. https://curia.europa.eu/site/upload/docs/application/pdf/2025-08/cp250104lt.pdf.

63 ESTT (2025-08-01). *Pranešimas spaudai Nr. 104/25: Teisingumo Teismo sprendimas byloje C-600/23 | Royal Football Club Seraing* [interaktyvus]. https://curia.europa.eu/site/upload/docs/application/pdf/2025-08/cp250104lt.pdf.

64 ESTT (2025-08-01). *Pranešimas spaudai Nr. 104/25: Teisingumo Teismo sprendimas byloje C-600/23 | Royal Football Club Seraing* [interaktyvus]. https://curia.europa.eu/site/upload/docs/application/pdf/2025-08/cp250104lt.pdf.

65 *Royal Football Club Seraing* [ESTT], Nr. C-600/23, [2025-08-01]. ECLI:EU:C:2025:617, p. 78-79, 81-82, 87.

66 *Royal Football Club Seraing* [ESTT], Nr. C-600/23, [2025-08-01]. ECLI:EU:C:2025:617, p. 125.

67 *Reibel* [ESTT], Nr. C-802/24, [2024-11-20]. p. 2, 5.

panaikinimo Švedijos Svea apeliaciniam teismui, o šis pateikė prejudicinius klausimus ESTT[68]. Nacionaliniam teismui kilo klausimų dėl ginčo arbitruotinumo pagal Švedijos arbitražo teisę, bei dėl to, ar Reglamentas Nr. 833/2014 (toliau – Reglamentas) yra ES viešosios tvarkos dalis[69]. Manytina, jog ESTT išaiškinus šiuos prejudicinius klausimus, galėtų kilti tokios pasekmės. Pirma, jei ESTT nuspręstų, kad šalims neleidžiama taikiai susitarti dėl reikalavimų, kurie pagal Reglamento 11 straipsnio 1 dalį negali būti patenkinti, tokie ginčai taptų nearbitruotini[70]. Antra, jei ESTT pripažintų, kad Reglamento 11 straipsnis arba visas Reglamentas patenka į ES viešosios tvarkos sampratą, tai atvertų kelią skųsti ir panaikinti arbitražo priimtus sprendimus, susijusius su Reglamentu.

Axpo Nordic pagrindinėje byloje Lietuvos ir Norvegijos įmonės pasirašė pagrindinę finansinę sutartį ir sutarė dėl energijos apsikeitimo sandorių[71]. Lietuvos įmonei pritaikius sankcijas, Norvegijos įmonė vienašališkai nutraukė sutartį ir pareikalavo pagal sutartį ir su ja susijusius 9 apsikeitimo sandorius sumokėti 11 533 487 EUR[72]. Lietuvos įmonė inicijavo arbitražo procesą, o Norvegijos įmonė pateikė priešieškinį. Arbitražo teismas priėmė palankų sprendimą Norvegijos įmonei, o galiausiai kreiptasi į Lietuvos apeliacinį teismą dėl arbitražo sprendimo pripažinimo ir vykdymo[73]. Ginčo esmė buvo tai, ar Lietuvoje gali būti pripažinta ir leista vykdyti trečiosios šalies (Norvegijos) ad hoc arbitražo teismo sprendimo dalis, kuria iš Lietuvos bendrovės, kuriai taikomos ES sankcijos, buvo priteistos arbitražo išlaidos[74]. Atitinkamai, Axpo Nordic byloje Lietuvos apeliacinis teismas kreipėsi į ESTT su klausimu, ar valstybės narės kompetentingas teismas, taikydamas egzekvatūros procedūrą, gali atsisakyti pripažinti ir leisti vykdyti komercinio arbitražo teismo sprendimą, kai ad hoc arbitražo teismas eksplicitiškai nusprendė netaikyti ES sankcijų teisės[75]. Manytina, kad ESTT išaiškinimas lems, jog ES sankcijų režimas bus pripažintas ES viešosios tvarkos dalimi.

ALPIQ pagrindinėje byloje sankcionuota Lietuvos įmonė ir Šveicarijos įmonė buvo sudariusios energijos prekybos pagrindinę finansinę sutartį, o tarp šalių kilusį ginčą išnagrinėjo komercinio arbitražo teismas esantis Švedijoje, kuris priėmė Švei-

---

68 *Reibel* [ESTT], Nr. C-802/24, [2024-11-20]. p. 8, 15.

69 *Reibel* [ESTT], Nr. C-802/24, [2024-11-20]. p. 18.

70 Aoshearman (2025-01-24). *Swedish court asks CJEU to clarify effect of Russia-related sanctions* [interaktyvus]. https://www.aoshearman.com/en/insights/ao-shearman-on-arbitration/swedish-court-asks-cjeu-to-clarify-effect-of-russia-related-sanctions.

71 *Axpo Nordic* [ESTT], Nr. C-635/25, [2025-09-30], p. 12.

72 *Axpo Nordic* [ESTT], Nr. C-635/25, [2025-09-30], p. 12,13.

73 *Axpo Nordic* [ESTT], Nr. C-635/25, [2025-09-30], p. 13.

74 *Axpo Nordic* [ESTT], Nr. C-635/25, [2025-09-30], p. 2.

75 Pažymėtina, kad šioje byloje komercinio arbitražo teismas atsisakė taikyti 2014 m. kovo 17 d. Tarybos reglamentą (ES) Nr. 269/2014 dėl ribojamųjų priemonių, taikytinų atsižvelgiant į veiksmus, kuriais kenkiama Ukrainos teritoriniam vientisumui, suverenitetui ir nepriklausomybei arba į juos kėsinamasi (*Axpo Nordic* [ESTT], Nr. C-635/25, [2025-09-30], p. 17-18).

carijos įmonei naudingą sprendimą priteisdamas iš sankcionuotos Lietuvos įmonės skolą, metines palūkanas ir bylinėjimosi išlaidas[76]. Šveicarijos įmonė kreipėsi į Lietuvos apeliacinį teismą dėl arbitražo sprendimo pripažinimo ir vykdymo. Atitinkamai, Lietuvos apeliacinis teismas kreipėsi į ESTT su prašymu priimti prejudicinį sprendimą, klausdamas: ar valstybės narės teismui pripažinus ir leidus vykdyti arbitražo teismo sprendimą, kuriuo nesankcionuotam juridiniam asmeniui priteista skola, procesinės palūkanos ir bylinėjimosi išlaidos iš sankcionuoto asmens, nebūtų pažeistas ES sankcijų režimas[77]. Taigi, panašiai kaip ir Reibel bei Axpo Nordic bylose, taip ir šioje byloje klausimas yra susijęs su ES sankcijų režimo įtraukimu į ES viešosios tvarkos sąvoką.

Apibendrinant, komercinio arbitražo perspektyvos santykyje su ES teise išlieka neaiškios ir iš esmės nepakitusios. ESTT jurisprudencija šiuo klausimu yra nuosekli – joje pripažįstama, kad privatūs asmenys gali pasirinkti ginčus spręsti arbitraže, jeigu toks ginčų sprendimo mechanizmas tinkamai užtikrina veiksmingą teisminę gynybą privatiems asmenims, yra suderinamas su ES teisių sistema ir ES viešąja tvarka. Vis dėlto, ESTT išnagrinėjus dar neišspręstus prejudicinius prašymus Reibel, Axpo Nordic ir ALPIQ bylose, gali būti išplėsta ES viešosios tvarkos sąvoka, į ją įtraukiant ginčus, susijusius su ES sankcijų režimu. Tai apsunkintų tokių ginčų nagrinėjimą arbitraže, nes arbitražo teismų priimti sprendimai galėtų būti skundžiami, prašant juos panaikinti, arba atsisakoma juos pripažinti ir leisti vykdyti dėl prieštaravimo ES viešajai tvarkai.

Išvados

Išanalizavus ESTT jurisprudencijoje suformuotą požiūrį į arbitražo teismų kvalifikavimą „valstybės narės teismu“ SESV 267 straipsnio prasme, teigtina, kad jis yra nuoseklus ir išskiria dvi arbitražo teismų kategorijas. Pirma, sutartiniai arbitražo teismai nelaikomi „valstybės narės teismu“, todėl jie negali kreiptis į ESTT dėl prejudicinio sprendimo. Antra, arbitražo teismai, kurių jurisdikcija kyla iš įstatymo ir, kurie atitinka ESTT jurisprudencijoje suformuluotus kriterijus, gali būti pripažinti „valstybės narės teismu“ ir pateikti prašymą dėl prejudicinio sprendimo.

Komercinio arbitražo teismai į ESTT galėtų kreiptis dviem būdais. Pirma, komercinio arbitražo teismui tiesiogiai kreipiantis į ESTT. Antra, netiesioginio kreipimosi per valstybės narės teismą būdu. Visgi abu šie būdai yra neveiksmingi ir vienodo ES teisės aiškinimo bei kreipimosi į ESTT problemos neišsprendžia.

---

[76] *ALPIQ* [ESTT], Nr. C-733/25, [2025-11-18], p. 2.

[77] Prejudicinis klausimas keliamas dėl 2014 m. kovo 17 d. Tarybos reglamento (ES) Nr. 269/2014 dėl ribojamųjų priemonių, taikytinų atsižvelgiant į veiksmus, kuriais kenkiama Ukrainos teritoriniam vientisumui, suverenitetui ir nepriklausomybei arba į juos kėsinamasi (*ALPIQ* [ESTT], Nr. C-733/25, [2025-11-18], p. 7).

Vertintina, jog komercinio arbitražo perspektyvos santykyje su ES teise išlieka neaiškios ir iš esmės nepakitusios. ESTT jurisprudencija šiuo klausimu yra nuosekli. Viena vertus, ESTT pripažįsta, kad privatiems asmenims nedraudžiama pasirinkti ginčus spręsti komerciniame arbitraže. Kita vertus, ESTT pabrėžia, jog tokie mechanizmai negali pažeisti ES viešosios tvarkos, turi užtikrinti veiksmingą teisminę gynybą privatiems asmenims ir būti suderinti su ES teise. Manytina, jog ESTT išnagrinėjus dar neišspręstus prejudicinius prašymus Reibel, Axpo Nordic ir ALPIQ bylose, gali būti išplėsta ES viešosios tvarkos sąvoka, į ją įtraukiant ginčus, susijusius su ES sankcijų režimu.

Šaltinių sąrašas

Teisės norminiai aktai

Europos Sąjungos teisės aktai

Europos Sąjungos sutartis. OL C 202, 2016, p. 13-46.
Sutartis dėl Europos Sąjungos veikimo. OL C 202, 2016, p. 47–361.
Europos Sąjungos Teisingumo Teismo Statutas. Suvestinė redakcija (2024-09-01).

Specialioji literatūra

Knygos dalys (skyriai)

SZPUNAR, Maciej. Referrals of Preliminary Questions by Arbitral Tribunals to the CJEU. Iš: FERRARI, Franco (ed.) (2017). Impact of EU Law on International Commercial Arbitration, Juris, 85-123.

WILIŃSKI, Piotr. Interaction between international commercial arbitration and EU law before the award is rendered. Iš LAVRANOS, Nikos; CASTAGNA, Stefano (2024). International Arbitration and EU Law, Edward Elgar Publishing, 2-16.

Straipsniai elektroniniuose mokslo žurnaluose

BASEDOW, Jurgen (2015). EU Law in International Arbitration: Referrals to the European Court of Justice, Journal of International Arbitration, 32(4), 367-386.

BERMANN, George A. (2011). Reconciling European Union Law Demands with the Demands of International Arbitration, Fordham International Law Journal, 34(5), 1193-1215 [interaktyvus]. https://ir.lawnet.fordham.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=2300&context=ilj.

BERMANN, George A. (2019). European Union Law and International Arbitration at a Crossroads. Fordham International Law Journal, 42(3), 967-979 [interaktyvus]. https://ir.lawnet.fordham.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=2745&context=ilj.

BROBERG, Morten P.; FENGER, Niels (2021). Preliminary References to the European Court of Justice by Arbitration Tribunals, Journal of International Arbitration, 38(5), 629-644.

FERRETTI, Federico (2020). EU Internal Market Law and the Law of International Commercial Arbitration: Have the EU Chickens Come Home to Roost? Cambridge Ye-

arbook of European Legal Studies, 22, 133-155 [Interaktyvus]. https://www.cambridge.org/core/services/aop-cambridge-core/content/view/3DEBB38D5588C8942561A9ED1B43C044/S1528887020000014a.pdf/eu_internal_market_law_and_the_law_of_international_commercial_arbitration_have_the_eu_chickens_come_home_to_roost.pdf.
MAŽEIKAITĖ, Patricija (2023). Europos Sąjungos teisės poveikis tarptautiniam komerciniam arbitražui. Arbitražas: Teorija ir praktika, 9, 41-59 [interaktyvus]. https://www.arbitrazas.lt/failai/_Zurnalas/2023/2023.5.Arbitrazas-Nr.9-Patricija-Mazeikaite.pdf.
PRAPIESTYTĖ, Deimilė (2011). Teismo samprata pagal sutarties dėl Europos Sąjungos veikimo 267 straipsnį. Socialinių mokslų studijos/Societal studies, 3(4), p. 1207-1227.
KISIELIAUSKAITĖ, Agnė; BUDREIKAITĖ, Simona (2024). Arbitration Clauses and Requirement for EU-Based Effective Judicial Review: Intersections Between the EU Law and Commercial Arbitration in the Recent Case-law of the CJEU, Arbitražas: Teorija ir praktika, 10, 48-56 [interaktyvus]. https://www.arbitrazas.lt/failai/2024/metrastis/5.%20Arbitrazas%202024%20Nr.%2010%20p.%2048_56%20A.%20Kisieliauskait%C4%97_S.%20Budreikait%C4%97.pdf.

Teismų praktika

Europos Sąjungos Teisingumo Teismo sprendimai

Nordsee prieš Reederei Mond [ESTT], Nr. 102/81, [1982-03-23]. ECLI:EU:C:1982:107.
Handels- og Kontorfunktionærernes Forbund i Danmark prieš Dansk Arbejdsgiverforening, agissant pour Danfoss [ESTT], Nr. C-109/88, [1989-10-17]. ECLI:EU:C:1989:383.
Corbiau prieš Administration des contributions [ESTT], Nr. C-24/92, [1993-03-30]. ECLI:EU:C:1993:118.
Palmisani prieš INPS [ESTT], Nr. C-261/95, [1997-07-10]. ECLI:EU:C:1997:351.
Eco Swiss [ESTT], Nr. C-126/97, [1999-06-01]. ECLI:EU:C:1999:269.
Renault [ESTT], Nr. C-38/98, [2000-05-11]. ECLI:EU:C:2000:225.
Schmid [ESTT], Nr. C-516/99, [2002-05-30]. ECLI:EU:C:2002:313.
Denuit ir Cordenier [ESTT], Nr. C-125/04, [2005-04-02]. ECLI:EU:C:2005:69.
Längst [ESTT], Nr. C-165/03, [2005-06-30]. ECLI:EU:C:2005:412.
Wilson [ESTT], Nr. C-506/04, [2006-09-19]. ECLI:EU:C:2006:587.
Häupl [ESTT], Nr. C-246/05, [2007-06-14]. ECLI:EU:C:2007:340.
Kempter [ESTT], Nr. C-2/06, [2008-02-12]. ECLI:EU:C:2008:78.
Cartesio [ESTT], Nr. C-210/06, [2008-12-16]. ECLI:EU:C:2008:723.
Amiraike Berlin [ESTT], Nr. C-497/08, [2010-01-12]. ECLI:EU:C:2010:5.
VB Pénzügyi Lízing [ESTT], Nr. C-137/08, [2010-11-09]. ECLI:EU:C:2010:659.
RTL Belgium [ESTT], Nr. C-517/09, [2010-12-22]. ECLI:EU:C:2010:821.
Merck Canada [ESTT], Nr. C-555/13, [2014-02-13]. ECLI:EU:C:2014:92.
Ascendi Beiras Litoral e Alta, Auto Estradas das Beiras Litoral e Alta [ESTT], Nr. C-377/13, [2014-06-12]. ECLI:EU:C:2014:1754.
Torresi [ESTT], Nr. C-58/13, [2014-07-17]. ECLI:EU:C:2014:2088.
TDC [ESTT], Nr. C-222/13, [2014-10-09]. ECLI:EU:C:2014:2265
Nuomonė 2/13 [ESTT], [2014-12-18]. ECLI:EU:C:2014:2454.

Associação Sindical dos Juízes Portugueses [ESTT], Nr. C-64/16, [2018-02-27]. ECLI:EU:C:2018:117.
Achmea [ESTT], Nr. C-284/16, [2018-03-06]. ECLI:EU:C:2018:158.
Minister for Justice and Equality (Teismų sistemos trūkumai) [ESTT], Nr. C-216/18 PPU, [2018-07-25]. ECLI:EU:C:2018:586.
Komisija prieš Lenkiją [ESTT], Nr. C-619/18, [2019-06-24]. ECLI:EU:C:2019:531.
Governo della Repubblica italiana (Italijos taikos teisėjų statusas) [ESTT], Nr. C-658/18, [2020-07-16]. ECLI:EU:C:2020:572.
République de Moldavie [ESTT], Nr. C-741/19, [2021-09-02]. ECLI:EU:C:2021:655.
PL Holdings [ESTT], Nr. C-109/20, [2021-10-26]. ECLI:EU:C:2021:875.
International Skating Union v European Commission [ESTT], Nr. C-124/21 P., [2023-12-21]. ECLI:EU:C:2023:1012.
Inspektorat kam Visshia sadeben savet [ESTT], Nr, C-313/2, [2025-04-30]. ECLI:EU:C:2025:303.
Daka, [ESTT], Nr. C-422/23 [2025-08-01]. ECLI:EU:C:2025:592.
Dimnev, [ESTT], Nr. C-404/24 [2025-08-01]. ECLI:EU:C:2025:595.
Royal Football Club Seraing [ESTT], Nr. C-600/23, [2025-08-01]. ECLI:EU:C:2025:617.

Kiti šaltiniai

Generalinių advokatų išvados

Generalinio advokato išvada byloje Nordsee prieš Reederei Mond, Nr. 102/81, [1982-02-02]. ECLI:EU:C:1982:31.
Generalinio advokato išvada byloje De Coster, Nr. 17/00 [2001-06-28]. ECLI:EU:C:2001:651.

Daktaro disertacijos

KYBARTIENĖ, Eglė (2015). Subjektai, turintys teisę kreiptis prejudicinio sprendimo pagal Europos Sąjungos teisę. Daktaro disertacija, socialiniai mokslai, teisė (01S), Mykolo Romerio universitetas. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas.
PRAPIESTYTĖ, Deimilė (2012). Prejudicinio sprendimo priėmimo Europos Sąjungos teisingumo teisme proceso aiškumas kaip vienodo Europos Sąjungos teisės aiškinimo ir taikymo garantija. Daktaro disertacija, socialiniai mokslai, teisė (01S), Vilniaus universitetas. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.

Apklausa

Queen Mary University of London and White & Case LLP (2025). 2025 International Arbitration Survey The Path Forward: Realities and Opportunities in arbitration [interaktyvus]. https://www.qmul.ac.uk/arbitration/media/arbitration/docs/White-Case-QMUL-2025-International-Arbitration-Survey-report.pdf.

Valstybių narių prašymai priimti prejudicinį sprendimą

Reibel [ESTT], Nr. C-802/24, [2024-11-20].
Axpo Nordic [ESTT], Nr. C-635/25, [2025-09-30].
ALPIQ [ESTT], Nr. C-733/25, [2025-11-18].

Kiti šaltiniai

Rekomendacijos nacionaliniams teismams dėl prašymų priimti prejudicinį sprendimą pateikimo (2019/C 380/01).

ALTENKIRCH, Markus; VON RUNDSTEDT, Maria Clara; REESE, Franziska (2025) Arbitration Statistics 2024: Arbitration is the preferred method of dispute resolution for large disputes, Globar Arbitration News [interaktyvus]. https://www.globalarbitrationnews.com/2025/09/25/arbitration-statistics-2024-arbitration-is-the-preferred-method-of-dispute-resolution-for-large-disputes/.

Aoshearman (2025-01-24). Swedish court asks CJEU to clarify effect of Russia-related sanctions [interaktyvus]. https://www.aoshearman.com/en/insights/ao-shearman-on-arbitration/swedish-court-asks-cjeu-to-clarify-effect-of-russia-related-sanctions.

ESTT (2025-08-01). Pranešimas spaudai Nr. 104/25: Teisingumo Teismo sprendimas byloje C-600/23 | Royal Football Club Seraing [interaktyvus]. https://curia.europa.eu/site/upload/docs/application/pdf/2025-08/cp250104lt.pdf.

Tarptautinis komercinis arbitražas ir Europos Sąjungos teisė: quo vadis?

SANTRAUKA

Moksliniame straipsnyje analizuojamas tarptautinio komercinio arbitražo ir ES teisės tarpusavio santykis, pagrindinį dėmesį skiriant SESV 267 straipsnio taikymo riboms arbitražo teismų atžvilgiu.

Darbe analizuojami būdai, kaip arbitražo teismai galėtų kreiptis į ESTT. Išskiriamas tiesioginis kreipimasis (arbitražo teismui tiesiogiai kreipiantis į ESTT) ir netiesioginis kreipimasis (arbitražo teismui kreipiantis į ESTT per valstybės narės teismą).

Straipsnyje aptariamos komercinio arbitražo ateities perspektyvos ES teisės kontekste. Vertintina, jog jos išlieka neaiškios ir iš esmės nepakitusios. Teigiama, jog ESTT jurisprudencija šiuo klausimu yra nuosekli. Viena vertus, ESTT pripažįsta, kad privatiems asmenims nedraudžiama pasirinkti ginčus spręsti komerciniame arbitraže. Kita vertus, ESTT pabrėžia, jog tokie mechanizmai negali pažeisti ES viešosios tvarkos, turi užtikrinti veiksmingą teisminę gynybą privatiems asmenims ir būti suderinti su principais, kuriais grindžiama ES teisių sistema.

Galiausiai, straipsnyje daroma išvada, jog ESTT išnagrinėjus dar neišspręstus prejudicinius prašymus Reibel, Axpo Nordic ir ALPIQ bylose, gali būti išplėsta ES viešosios tvarkos sąvoka, į ją įtraukiant ginčus, susijusius su ES sankcijų režimu.

International Commercial Arbitration and European Union Law: quo vadis?

SUMMARY

The article analyses the relationship between commercial arbitration and EU law, focusing primarily on the limits of the application of Article 267 TFEU to arbitral tribunals.

It also explores the ways in which arbitral tribunals could refer questions to the CJEU, distinguishing between direct referrals (where the arbitral tribunal approaches the CJEU directly) and indirect referrals (where the arbitral tribunal refers a question to the CJEU through a national court of a Member State).

The article also discusses the prospects of international commercial arbitration within the context of EU law. It appears that these prospects remain unclear and unchanged. It is argued that the CJEU's case law in this area is consistent. On the one hand, the CJEU acknowledges that private parties are free to choose commercial arbitration as a mechanism for the resolution of disputes. On the other hand, the CJEU emphasizes that such mechanisms must not violate EU public order, must ensure effective judicial protection for private parties, and must be consistent with the principles of the EU judicial system.

Finally, the article concludes that, by examining pending preliminary ruling requests in the Reibel, Axpo Nordic, and ALPIQ cases, the CJEU may potentially broaden the concept of EU public order to include disputes related to the EU sanctions regime.

https://doi.org/10.15388/TMP.2026.26

Teisė į viltį – daugiau teisė ar viltis?

Erika Lipskytė, Karolina Mateikaitė

Vilniaus universiteto Teisės fakulteto
Baudžiamosios justicijos šakos 4-o kurso studentės
Saulėtekio al. 9, I rūmai, 10222 Vilnius
El. paštas: erika.lipskyte@tf.stud.vu.lt, karolina.mateikaite@tf.stud.vu.lt

Mokslinio straipsnio akademinė kuratorė asist. dr. Laura Šivickaitė-Moldarienė
El. paštas: laura.sivickaite@tf.vu.lt

Anotacija: *Šiame darbe analizuojamas „teisės į viltį“ institutas: nagrinėjama jo raida, analizuojama Lietuvos teismų praktika, nustatant atvejus, kada teisė į viltį buvo realizuota, o kada liko tik viltimi, taip pat į aptariamą institutą pažvelgiama iš filosofinės perspektyvos.*

Pagrindiniai žodžiai: *laisvės atėmimas iki gyvos galvos, terminuotas laisvės atėmimas, „teisė į viltį“.*

Annotation: *This paper analyses the institution of the "right to hope": it examines its development, reviews the case law of Lithuanian courts in which it is manifested, and also considers the institute from a philosophical perspective.*

Keywords: *life imprisonment, fixed-term imprisonment, the „right to hope“.*

Įvadas

Temos aktualumas. Lietuvoje mirties bausmė pripažinta antikonstitucine tik 1998 m. Po to griežčiausia bausmė liko laisvės atėmimas iki gyvos galvos. Tačiau Europos Žmogaus Teisių Teismas (toliau – ir EŽTT) 2017 m. byloje Matiošaitis ir kiti prieš Lietuvą nurodė, kad nuteistieji laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausme išsaugo teisę turėti viltį, kad vieną dieną jie išpirks savo kaltes, šios vilties iš jų negalima visai atimti, nes, atėmus, būtų paneigtas esminis jų žmogiškumo aspektas, o tai prilygtų pažeminimui. Visgi lieka klausimas, ar Lietuvoje šis institutas, įtvirtintas po minėto EŽTT sprendimo, yra realiai veikiantis, t. y., ar teisė yra realizuojama, ar ji lieka tik viltimi.

Šio darbo tikslas – ištirti „teisės į viltį“ institutą.

Darbo uždaviniai: 1) Atskleisti nuteistajam paskirtos laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausmės pakeitimo terminuoto laisvės atėmimo bausme instituto raidą; 2) Atskleisti nuteistajam paskirtos laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausmės pakeitimo terminuoto

Copyright © Erika Lipskytė, Karolina Mateikaitė, 2026. Published by Vilnius University Press.
This is an Open Access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License (CC BY), which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original author and source are credited.

laisvės atėmimo bausme instituto reikšmę demokratinėje visuomenėje; 3) Ištirti, kokius aspektus vertina teismas bylose, kuriose svarstomas nuteistajam paskirtos laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausmės pakeitimo terminuoto laisvės atėmimo bausme klausimas.

Tyrimo metodai: 1) istorinis metodas naudojamas siekiant atskleisti laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausmės pakeitimo terminuota laisvės atėmimo bausme istorinę raidą; 2) lingvistinis metodas, naudojamas siekiant atskleisti tam tikrų darbe vartojamų žodžių ir sąvokų reikšmę, 3) sisteminis ir analizės metodai, naudojami analizuojant Lietuvos teismų praktiką, teisinį reguliavimą, doktriną, nustatant realų teisės į viltį įgyvendinimą Lietuvoje ir pateikiant išvadas.

Darbo originalumas. Šis darbas yra originalus tuo, kad jame analizuojama Lietuvos teismų praktika, kurioje sprendžiamas klausimas dėl nuteistiesiems skirtos laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausmės keitimo terminuoto laisvės atėmimo bausme, vertinama, kaip teismas motyvuoja savo sprendimą realizuoti teisę į viltį ar palikti tik viltį.

Svarbiausi šaltiniai: Lietuvos Respublikos bausmių vykdymo kodeksas, Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas, Lietuvos Respublikos bendrosios kompetencijos teismų praktika, Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija, Europos Žmogaus Teisių Teismo praktika.

1. Laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausmės evoliucija

1.1. Laisvės atėmimo bausmės iki gyvos galvos instituto raida Lietuvos Respublikoje

Verta pradėti nuo to, kad pagal Lietuvos Tarybų Socialistinės Respublikos Baudžiamojo kodekso (toliau – 1961 m. BK) 105 straipsnį tyčinis nužudymas sunkinančiomis aplinkybėmis buvo baudžiamas laisvės atėmimu nuo aštuonerių iki penkiolikos metų arba mirties bausme. 1961 m. BK 24 straipsnyje buvo nustatyta, kad mirties bausmę teismas gali pakeisti laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausme. Mirties bausmė laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausme galėjo būti pakeista ir malonės tvarka[1].

Respublikos Prezidentas 1996 m. liepos 25 d. dekretu pateikė Seimui svarstyti įstatymo dėl mirties bausmės vykdymo sustabdymo projektą. Nuo 1996 m. paskirta mirties bausmė nebuvo vykdoma.

Seimo narių grupei inicijavus konstitucinę bylą[2], Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas 1998 m. gruodžio 9 d. nutarime konstatavo[3], kad 1961 m. BK 105

---

1 Lietuvos Tarybų Socialistinės Respublikos Baudžiamasis kodeksas. *Vyriausybės žinios*, 1961, 18-147.

2 GODA, Gintaras ir ŠIVICKAITĖ-MOLDARIENĖ, Laura. Baudžiamoji justicija Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje. Teisėjų etikos ir drausmės bylos bei Lietuvos Aukščiausiojo Teismo vaidmuo jose. Iš: JUODKAITĖ-GRANSKIENĖ, Gabrielė ir ŠIVICKAITĖ-MOLDARIENĖ, Laura (sud.) (2025). *Pirmieji Lietuvos Aukščiausiojo teismo veiklos dešimtmečiai atkūrus nepriklausomybę*. Vilnius: Lietuvos Aukščiausias Teismas, p. 153.

3 Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1998 m. gruodžio 9 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 109-3004.

straipsnyje numatyta mirties bausmė už nužudymą sunkinančiomis aplinkybėmis nesuderinama su Konstitucijos 21 straipsnio 3 dalimi, draudžiančia žiaurias bausmes. Pritartina G. Godos ir L. Šivickaitės-Moldarienės pozicijai, kad šis nutarimas neabejotinai suformavo kertinį prigimtinės žmogaus teisės į gyvybę pagrindą, padėjusį pamatus tolesnei baudžiamosios justicijos ir žmogaus teisių bei laisvių suderinimo paieškai[4]. Po šio Konstitucinio Teismo nutarimo visiems nuteistiesiems paskirta mirties bausmė buvo pakeista laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausme.

Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso (toliau – BK) 129 straipsnio 2 dalyje už kvalifikuotą nužudymą nustatyta laisvės atėmimo bausmė nuo 8 iki 20 metų arba laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausmė. Laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausmė gali būti skiriama ir už kitus nusikaltimus, pavyzdžiui, genocidą[5].

1.2. EŽTT jurisprudencijos įtaka nacionalinės teisės pokyčiams

„Teisės į viltį" į(si)tvirtinimas EŽTT jurisprudencijoje nuėjo tam tikrą kelią. Verta pradėti nuo Kafkaris prieš Kiprą[6]. 2008 m. EŽTT sprendime nurodyta, kad laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausmė suaugusiam asmeniui nėra nesuderinama su Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos (toliau – ir Konvencija) 3 straipsniu, tačiau, jei ta bausmė negali būti sušvelninama, „gali kilti klausimas", ar šis straipsnis nėra pažeidžiamas. Bylą inicijavo asmuo, 1989 m. nuteistas kalėti iki gyvos galvos už trijų žmonių nužudymą. Pagal Kipro teisę alternatyvių bausmių nebuvo. Pareiškėjas skundėsi tuo, kad neegzistavo reali galimybė sušvelninti jam paskirtą bausmę. Tačiau EŽTT Didžioji Kolegija nenustatė Konvencijos 3 straipsnio pažeidimo, nes nacionalinė teisė numatė galimybę asmeniui, nuteistam laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausme, suteikti malonę ir paleisti jį į laisvę. Tačiau EŽTT nustatė kitą – Konvencijos 7 straipsnio (negali būti bausmės be įstatymo) pažeidimą, savo poziciją grįsdamas prasta taikyto įstatymo kokybe. Autorių vertinimu, EŽTT dar nebuvo pasirengęs nustatyti EŽTK 3 straipsnio pažeidimą.

Kita svarbi byla, kurią galima laikyti tam tikru atskaitos tašku, žyminčiu naujo etapo pradžią – Vinter ir kiti prieš Jungtinę Karalystę[7]. Šioje byloje EŽTT nustatė Konvencijos 3 straipsnio pažeidimą. EŽTT pakartojo, kad laisvės atėmimas iki gyvos galvos suaugusiam asmeniui negali būti laikomas nesuderinamu su Konvencijos 3 straipsniu,

---

[4] GODA, Gintaras ir ŠIVICKAITĖ-MOLDARIENĖ, Laura. Baudžiamoji justicija Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje. Teisėjų etikos ir drausmės bylos bei Lietuvos Aukščiausiojo Teismo vaidmuo jose. Iš: JUODKAITĖ-GRANSKIENĖ, Gabrielė ir ŠIVICKAITĖ-MOLDARIENĖ, Laura (sud.) (2025). *Pirmieji Lietuvos Aukščiausiojo teismo veiklos dešimtmečiai atkūrus nepriklausomybę*. Vilnius: Lietuvos Aukščiausias Teismas, p. 142.

[5] Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas. *Valstybės žinios,* 2000, 89-2741.

[6] *Kafkaris prieš Kiprą* [EŽTT], Nr. 21906/04, [2008-02-12]. ECLI:CE:ECHR:2008:0212JUD002190604

[7] *Vinter ir kiti prieš Jungtinę Karalystę* [EŽTT], Nr. 66069/09, 130/10, 3896/10, [2013-07-09]. ECLI:CE:ECHR:2013:0709JUD006606909.

tačiau, jei ta bausmė negali būti sušvelninama, gali kilti klausimas, ar šis straipsnis nėra pažeidžiamas. Nauja buvo tai, kad „gali(ntį) kilti klausimą“ imta aiškinti kaip iš tikrųjų kylantį klausimą, kol atsakymas į jį tapo beveik visada iš anksto žinomas – Konvencijos 3 straipsnis bus pažeistas. Sprendime nurodyta, kad laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausmė atitiks Konvencijos 3 straipsnio reikalavimus, tik jeigu bus užtikrinta galimybė ją reguliariai peržiūrėti. Be to, konstatuota, kad asmuo nuteistas kalėti iki gyvos galvos jau tada, kai jam paskiriama minėta bausmė, turi žinoti, kada ir kokiomis sąlygomis jis galės kreiptis dėl bausmės sušvelninimo. Taigi, nuo pat nuteisimo akimirkos jis turi žinoti, ką turės (pa)daryti, kad atitiktų paleidimo į laisvę sąlygas.

Laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausmės pakeitimo terminuoto laisvės atėmimo bausme instituto atsiradimą Lietuvos Respublikos teisėje lėmė EŽTT sprendimas byloje Matiošaitis ir kiti prieš Lietuvą[8]. Aptariamoje byloje šeši pareiškėjai buvo nuteisti už kvalifikuotus nužudymus. Trys iš jų buvo nuteisti mirties bausme: vienam Respublikos Prezidentas suteikė malonę ir pakeitė mirties bausmę įkalinimu iki gyvos galvos, o kitiems dviem ji buvo pakeista įkalinimu iki gyvos galvos po to, kai 1998 m. mirties bausmė buvo pripažinta antikonstitucine. Jie skundėsi, dėl to, kad paskirtos bausmės jokiomis sąlygomis negalima sušvelninti. Jiems nė karto nebuvo pritaikyta amnestija. Lietuvos teisėje numatytas atleidimas nuo bausmės dėl nepagydomos ligos buvo taikytas kai kuriems nuteistiems kalėti iki gyvos galvos asmenims. EŽTT visas šias galimybes pripažino nepakankamomis nuteistųjų iki gyvos galvos „teisei į viltį“ užtikrinti. Bene daugiausia dėmesio sprendime skirta malonės institutui. EŽTT pažymėjo, kad Lietuvos teisėje Respublikos Prezidento malonė buvo įtvirtinta nuo 1993 m., o jos suteikimo kriterijai nekito, išskyrus esminį palengvinimą jos prašantiems asmenims: laikotarpis po nuteisimo, kuriam suėjus leidžiama prašyti malonės, buvo sutrumpintas nuo dvidešimties iki dešimties metų. Respublikos Prezidento malonė nėra vien teorinė galimybė: 2012 m. ji buvo suteikta vienam nuteistajam, kuriam įkalinimas iki gyvos galvos buvo pakeistas terminuotu 25 metų laisvės atėmimu. Vis dėlto, EŽTT šio vieno atvejo nepakako pripažinti, kad Lietuvoje laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausmę galima sušvelninti ne tik de jure, bet ir de facto, nes, netenkinant malonės prašymo, nenurodomi jo netenkinimo motyvai. EŽTT konstatavo, kad vien tai, jog nuteistasis jau daug metų atlieka laisvės atėmimo bausmę, nesumažina valstybės pozityvios pareigos apsaugoti visuomenę, ir joks su EŽTK 3 straipsniu susijęs klausimas negali kilti, jei nuteistasis iki gyvos galvos vis dar kelia pavojų visuomenei. Tai visų pirma pasakytina apie nuteistus už nužudymą ar kitus sunkius nusikaltimus asmeniui. Vis dėlto, net labiausiai pasibjaurėtinus ir baisiausius nusikaltimus įvykdę asmenys išsaugo savo esminį žmogiškumą ir gebėjimą keistis. Nors jų laisvės atėmimo bausmės yra ilgos ir pelnytos, jie išsaugo teisę turėti viltį. Šios vilties iš jų negalima

[8] *Matijošaitis ir kiti prieš Lietuvą* [EŽTT], Nr. 22662/13, 51059/13, 58823/13, 59692/13, 59700/13, 60115/13, 69425/13, 72824/13, [2017-05-23]. ECLI:CE:ECHR:2017:0523JUD002266213.

visai atimti. Atėmus iš jų viltį, būtų paneigtas esminis jų žmogiškumo aspektas, o tai prilygtų pažeminimui.

Taigi, siekiant, kad skiriant asmeniui laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausmę nebūtų pažeistos prigimtinės žmogaus teisės, nenukentėtų garbė, orumas, nacionalinėje teisėje turi būti numatyta galimybė, esant atitinkamoms sąlygoms, pakeisti laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausmę terminuoto laisvės atėmimo bausme. Lietuvoje šis mechanizmas po minėto EŽTT sprendimo buvo įtvirtintas.

2. Ar teisę turėti viltį turi kiekvienas, nuteistas laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausme?

Formuluotėje „teisė į viltį" susitinka ir susijungia du elementai: „viltis", ne teisinis, bet psichologinis fenomenas, ir subjektinė „teisė". Žodžius „teisė į viltį" vertėtų rašyti kabutėse, nes teisė tokiu pavadinimu nėra minima nei EŽTK, nei BK[9]. Valstybė savo baudžiamuosiuose įstatymuose apibrėžia, kokioms sąlygoms esant, laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausme nuteisti asmenys gali tikėtis šios, pagal Lietuvos Respublikos teisę griežčiausios, bausmės, pakeitimo terminuota laisvės atėmimo bausme.

Vis dėlto, visų pirma, kyla klausimas, ar tikrai tai gali būti vadinama „teise į viltį"? Konstitucinis Teismas 2003 m. birželio 10 d. nutarime[10] nurodė, kad viena iš žmogaus teisių ir laisvių, kitų konstitucinių vertybių apsaugos ir gynimo priemonių yra baudžiamoji atsakomybė už nusikalstamas veikas. Įstatymuose apibrėžiama, kokios veikos pripažįstamos nusikalstamomis, ir nustatomos bausmės už jų padarymą. Jais asmenys ir visuomenė saugomi nuo nusikalstamų kėsinimųsi grasinant bausmėmis ir nustatomi pagrindai, kuriais remiantis nusikaltę asmenys yra baudžiami norint juos pataisyti. Konstitucijoje įtvirtintas prigimtinio teisingumo principas suponuoja tai, kad baudžiamajame įstatyme nustatytos bausmės turi būti teisingos; bausmės turi būti adekvačios nusikalstamoms veikoms, už kurias jos nustatytos; už nusikalstamas veikas negalima nustatyti tokių bausmių ir tokių jų dydžių, kurie būtų akivaizdžiai neadekvatūs nusikalstamai veikai ir bausmės paskirčiai.

Ši Konstitucinio Teismo jurisprudencija tik dar aiškiau parodo, kad valstybės teisė bausti nusikalstamas veikas padariusius asmenis kyla iš įstatymų. Bausmės, kaip reiškinio, esmė, ryškiausiai atsiskleidžia per paskirtį, įtvirtintą BK 41 straipsnio 2 dalyje[11]. Laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausmė padeda įgyvendinti tik du BK įvardintus bausmės tikslus – nubaudimas ir galimybės daryti naujas nusikalstamas veikas atėmimas. Tokia situacija, kai asmuo, padaręs nusikalstamą veiką ir už ją nuteistas laisvės atėmimo

---

[9] Tokias mintis yra išdėstęs E. Kūris (KŪRIS, Egidijus (2018). „Teisė į viltį": Europos Žmogaus Teisių Teismo doktrinos (re)evoliucija. *Teisės apžvalga*, 2(18), p. 9–45).

[10] Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2003 m. birželio 10 d. nutarimas. *Valstybės žinios,* 57-2552.

[11] Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas. *Valstybės žinios,* 2000, 89-2741.

iki gyvos galvos bausme, praranda bet kokią galimybę, pakeitęs savo elgesį ir gyvenimo būdą, grįžti į visuomenę, integruotis, būtų absoliučiai nesuderinama su teisingumo, humanizmo principais. Štai kodėl laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausmės keitimo terminuota laisvės atėmimo bausme institutas yra reikšmingas. Jis įkūnija demokratinės valstybės siekį įgyvendinti humanizmo principo reikalavimus baudžiamojoje politikoje.

„Teisė į viltį" turi būti ir veiksmingai užtikrinama. Turi egzistuoti institucijos ir teisinės procedūros, leidžiančios „vilties" prašymą priimti, nagrinėti ir patenkinti, jei jis atitinka tam tikras sąlygas, kurių iš principo nėra neįmanoma įgyvendinti. Priešingu atveju viltis bus nepagrįsta, o „teisė" į ją nebus veiksmingai užtikrinama, atimta. Realistiškai vertinant, toks nuteistasis kalėti iki gyvos galvos, kuriam nėra veiksmingai užtikrinama teisė prašyti sušvelninti jam paskirtą bausmę, turėtų būti netekęs vilties kada nors išeiti į laisvę (net jei turi kokių nors kitų vilčių); tačiau vidinis žmogaus pasaulis kartais nepaklūsta realistiniam vertinimui. Ir štai čia kyla klausimas – ar gali valstybė suteikti arba atimti teisę į viltį? Baudžiamajame įstatyme nustatydamas sąlygas, kurioms esant, nuteistasis gali tikėtis, kad jam paskirta laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausmė bus pakeista terminuota laisvės atėmimo bausme, įstatymų leidėjas aiškiai apibrėžė, kuriems asmenims šis humaniškas institutas gali būti taikomas. Vis dėlto, dažnu atveju, kai viskas prarasta, lieka viltis. Tai, kad nuteistieji neatitinka įstatyme nustatytų sąlygų, nereiškia, kad jie „neturi teisės" išsaugoti viltį gauti antrą šansą. Jie atsiduria padėtyje, kai telieka vien tikėtis. Tikėjimas padeda nepalūžti.

Niekas negali suteikti arba apriboti „teisės turėti viltį". Vargu, ar tai iš viso galima vadinti „teise". Viltis yra individo gyvenimo subjektyviosios pusės elementas, nepriklausantis nuo objektyvių aplinkybių. Tais atvejais, kai nuteistasis laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausme atitinka įstatyme nustatytas sąlygas ir jam paskirta bausmė, realiai, gali būti pakeista terminuoto laisvės atėmimo bausme, viltis yra pagrįsta. Jei asmuo neatitinka sąlygų – nepagrįsta. Vienu atveju ji egzistuoja subjektyviai, kitu – objektyviai, tačiau, priešingai, nei teisiniai santykiai, nėra reguliuojama valstybės. Ne kiekvienas nuteistasis atitinka įstatyme nustatytas sąlygas, todėl ne kiekvieno puoselėjama viltis yra reali. Idealiu atveju, valstybė privalo užtikrinti, kad net griežčiausios bausmės būtų taikomos taip, kad išliktų galimybė jas individualizuoti, o žmogaus viltis sugrįžti į visuomenę neliktų tik svajone.

3. „Teisės į viltį" įgyvendinimas Lietuvoje

2019 m. balandžio 3 d. Lietuvoje įsigaliojo laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausmės pakeitimo terminuoto laisvės atėmimo bausme institutas[12]. Tai reiškia, kad 2026 m.

[12] MICKEVIČIŪTĖ, Laura (2019-12-20). *Paskirtos laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausmės švelninimas* [interaktyvus]. https://www.teismai.lt/lt/teismu-sistemos-naujienos/laura-mickeviciute-paskirtos-laisves-atemimo-iki-gyvos-galvos-bausmes-svelninimas/7209.

balandžio 3 d. suėjo septyneri metai, kai nuteistieji gali pasinaudoti „teise į viltį“. Remiantis 2025 m. gruodžio 19 d. Lietuvos kalėjimų tarnybos pateiktais duomenimis, šiuo metu Lietuvoje laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausmę atlieka 96 nuteistieji[13].

Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas (toliau – ir BVK) 88 straipsnio 1 dalyje nustatyta, kad ne mažiau kaip dvidešimt metų laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausmės atlikęs nuteistasis gali pateikti laisvės atėmimo vietų įstaigai prašymą dėl kreipimosi į teismą, kad jam paskirta laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausmė būtų pakeista terminuoto laisvės atėmimo bausme[14]. BK 51 straipsnio 2 dalyje nustatyta, kad nuteistajam atlikus dvidešimt metų laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausmės, klausimą dėl jam paskirtos laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausmės pakeitimo terminuoto laisvės atėmimo bausme nagrinėja ir išsprendžia teismas pagal bausmę vykdančios institucijos teikimą; jeigu teismas nusprendžia pakeisti laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausmę terminuoto laisvės atėmimo bausme, terminuoto laisvės atėmimo bausmės terminas negali būti trumpesnis negu penkeri ir ilgesnis negu dešimt metų nuo teismo nutarties įsiteisėjimo dienos; spręsdamas laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausmės pakeitimo terminuoto laisvės atėmimo bausme klausimą, teismas atsižvelgia į nuteistojo nusikalstamo elgesio riziką, nuteistojo elgesį bausmės atlikimo metu, bausmės tikslus ir atliktos bausmės poveikį nuteistajam, ar nuteistasis atlygino ar pašalino reikšmingą padarytos žalos dalį ir įsipareigoja ją visiškai atlyginti ar pašalinti[15].

Laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausmės pakeitimo terminuoto laisvės atėmimo bausme tvarką nustato Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas (toliau – BPK). BPK 3601 straipsnyje yra apibrėžta laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausmės pakeitimo terminuoto laisvės atėmimo bausme tvarka. Šio straipsnio 1 dalyje numatyta, kad BK 51 straipsnio 2 dalyje nurodytu atveju klausimą dėl bausmės pakeitimo nagrinėja ir motyvuota nutartimi išsprendžia bausmės atlikimo vietos apygardos teismo trijų teisėjų kolegija pagal bausmę vykdančios institucijos teikimą[16]. Remiantis 2025 m. gruodžio 19 d. Lietuvos kalėjimų tarnybos pateiktais duomenimis, 21 kartą buvo tenkinti laisvės atėmimo vietų įstaigų teikimai nuteistiesiems pakeisti laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausmę terminuoto laisvės atėmimo bausme[17].

Teismų praktikoje nurodoma bendra taisyklė, kad nuteistasis turi atlikti visą nuosprendžiu jam paskirtą bausmę, nes skirdamas bausmę teismas vertino, kad tik tokio dydžio bausmė yra adekvati padarytam nusikaltimui ir savo poveikiu padės pasiekti bausmės tikslus; kad nuteistajam paskirtos laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausmės pakeitimas į terminuotą laisvės atėmimo bausmę yra išimtis, kuri turi būti taikoma tik nustačius, kad nuteistojo elgesys bausmės atlikimo metu buvo itin nepriekaištingas, o

---

13 Iš Lietuvos kalėjimų tarnybos 2025 m. gruodžio 19 d. elektroniniu paštu gauti duomenys.

14 Lietuvos Respublikos bausmių vykdymo kodeksas. *Valstybės žinios*, 2002, 73-3084.

15 Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas. *Valstybės žinios,* 2000, 89-2741.

16 Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas. *Valstybės žinios*, 2002, 37-1341.

17 Iš Lietuvos kalėjimų tarnybos 2025 m. gruodžio 19 d. elektroniniu paštu gauti duomenys.

ir kitos aplinkybės leidžia neabejoti, kad trumpesnis (terminuotas) bausmės atlikimo laikas leis pasiekti bausmės tikslus ir tuo pačiu nebus pažeistas teisingumo principas bei visuomenės interesai[18].

Teismų nutartyse yra išskiriamas formalusis ir materialusis kriterijai, į kuriuos atsižvelgia teismai, spręsdami klausimą dėl tos anksčiau minėtos išimties – bausmės keitimo. Formalusis kriterijus yra apibrėžtas minėtoje BVK 88 straipsnio 1 dalyje. Kaip galima pastebėti iš šios nuostatos, joje yra vartojamas žodis „gali“, o ne „privalo“ kreiptis, todėl akivaizdu, jog tai nuteistojo teisė, o ne pareiga.

Teismų praktikoje pastebėtina tendencija, kad didžioji dalis nuteistųjų, kuriems teismas pakeitė bausmę, tuo metu, kai yra sprendžiamas bausmės jiems pakeitimo klausimas, būna atlikę daugiau negu dvidešimt metų laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausmės, todėl visiškai atitinka formalųjį kriterijų. Pavyzdžiui, vienoje byloje nuteistasis buvo atlikęs daugiau negu dvidešimt ketverius metus[19], kitose bylose – dvidešimt dvejus metus[20], daugiau nei dvidešimt septynerius metus[21] paskirtos laisvės atėmimo bausmės. R. Svirbutavičiaus[22] taip pat buvo atlikęs daugiau nei dvidešimt ketverius metus[23] jam paskirtos bausmės. Formalus kriterijus yra, tarsi „bylos pradžia“. Nesant šio kriterijaus nuteistasis prašymo dėl bausmės pakeitimo teikti negali. Pavyzdžiui, nuteistoji A. Svirbutavičienė, žinoma dėl dviejų savo vaikų nužudymo, yra vienintelė moteris Lietuvoje, nuteista laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausme. Ji dar negali pasinaudoti „teise į viltį“, nes nėra atlikusi dvidešimties metų jai paskirtos bausmės (laisvės atėmimo bausmę atlieka nuo 2007 m. kovo 29 d.)[24].

Teismai nutartyse pabrėžia, kad formalaus kriterijaus nustatymas dar nereiškia, jog laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausmė bus pakeista. Svarbu išanalizuoti ir materialųjį kriterijų[25]. Jis yra nustatytas BK 51 straipsnio 2 dalyje. Teismų praktikoje dar labiau išryškinama, kas yra vertinama materialiuoju aspektu: teismas privalo įvertinti ir nuteistojo nusikalstamo elgesio riziką, padarytų nusikalstamų veikų pobūdį bei aplinkybes, nuteistojo asmenybę charakterizuojančius duomenis, jo elgesį iki nusikalstamų veikų padarymo ir bausmės atlikimo metu, padarytos žalos ar reikšmingos jos dalies atlyginimą nukentėjusiesiems, jo norą ir dedamas pastangas tinkamai prisitaikyti prie visuomenėje nusistovėjusių elgesio taisyklių[26]. Akivaizdu, kad, analizuojant materialųjį kri-

---

18 Kauno apygardos teismo 2019 m. liepos 18 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. T-88-919/2019.

19 Kauno apygardos teismo 2019 m. liepos 18 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. T-88-919/2019.

20 Lietuvos apeliacinio teismo 2021 m. sausio 5 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1S-3-616/2021.

21 Vilniaus apygardos teismo 2019 m. liepos 4 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. T-81-654/2019.

22 Rolandas Svirbutavičius, kuris yra nuteistas laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausme už keturių žmonių nužudymą, yra Almos Svirbutavičienės (buvusios Jonaitienės, Bružaitės), taip pat nuteistos laisvės atėmimo bausme iki gyvos galvos, sutuoktinis.

23 Lietuvos apeliacinio teismo 2023 m. gegužės 18 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1S-86-843/2023.

24 Šiaulių apygardos teismo 2008 m. vasario 29 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1-34-152/2008.

25 Kauno apygardos teismo 2019 m. liepos 18 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. T-88-919/2019.

26 Kauno apygardos teismo 2025 m. vasario 3 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. T-15-888/2025.

terijų, neužtenka vien matematinių žinių, šiuo atveju, tenka vertinti kiekvieną nuteistąjį apibūdinantį aspektą. Svarbu paminėti, kad šie aspektai tarpusavyje glaudžiai susiję.

1) Kriminogeniniai veiksniai (nusikalstamumo rizika). Jie rodo, kiek realu, jog nuteistasis gali vėl nusikalsti. Teismų praktikoje jie išskiriami į statinius ir dinaminius. Statiniai kriminogeniniai veiksniai yra stabilūs, nekintantys, jų nuteistasis pakeisti negali todėl, kad šie veiksniai yra išimtinai susiję su jo padaryta nusikalstama veika. Antai byloje Nr. T-15-888/2025[27] yra išskiriami tokie statiniai kriminogeniniai veiksniai: kriminalinė istorija, smurtinio elgesio tendencija, teisės pažeidimų modelis, nusikaltimų sunkėjimas. Dinaminiai kriminogeniniai veiksniai yra kintantys, juos nuteistasis gali keisti. Minėtoje byloje išskirti šie kriminogeniniai dinaminiai veiksniai: nuteistasis neturi arba turi mažą / nestabilią darbo patirtį, susiduria su lėšų valdymo sunkumais, jam atitinkamos asocialios grupės darė arba daro įtaka, nuteistajam būdingas impulsyvus, agresyvus, kontroliuojantis elgesys.

Aptariamu atveju, teismas konstatavo, kad įvardyti dinaminiai kriminogeniniai veiksniai taip pat yra susiję su nuteistojo praeityje padaryta nusikalstama veika. Ir tai yra ne vienintelė nutartis, kurioje teismas šį niuansą konstatuoja[28]. Antai teismas nutartyje[29] pasisako dėl visų anksčiau paminėtų dinaminių veiksnių, tačiau šiuo atveju pateikiamas vienas pavyzdys – pirmasis veiksnys – neturi arba turi mažą / nestabilią darbo patirtį. Šis veiksnys, teismo vertinimu, taip pat yra susijęs su anksčiau nuteistojo padaryta nusikalstama veika, nes nuteistajam dar būnant jauno amžiaus buvo skirta laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausmė. Šis faktas paaiškina mažą jo darbo patirtį. Nors nuteistasis pradėjo dirbti dar jauno amžiaus, dirbo iki pat bausmės atlikimo bei bausmės atlikimo metu, tačiau kriminogeninių veiksnių vertinime ši aplinkybė yra priskiriama prie dinaminių kriminogeninių veiksnių ir yra šiek tiek klaidinanti sprendžiant klausimą dėl bausmės pakeitimo. Be to, svarbu paminėti, kad nusikalstamumo rizika įvertinama balais, o vėliau yra apibūdinama kaip, pavyzdžiui, „žema“ ar „vidutinė“. Nagrinėjamose nutartyse, kuriose nuteistajam buvo pakeista bausmė, nebuvo paminėtas kitoks nusikalstamumo rizikos „laipsnis“ negu „vidutinis“ ar „žemas“. Darytina išvada, kad esant didesnei nusikalstamumo rizikai, vargu, ar nuteistajam būtų keičiama bausmė. Tačiau, ir esant vidutinei rizikai gali būti, kad nuteistajam nebus suteikiama „teisė į viltį“[30]. Teismas sutiko, kad statiniai kriminogeniniai veiksniai negali būti keičiami, nes tai neįmanoma, tačiau išskyrė daug neigiamų dinaminių kriminogeninių veiksnių, kuriuos nuteistasis galėtų pakeisti savo teigiamu elgesiu, antai, profesinės kvalifikacijos neturėjimas, asocialios grupės įtaka, būdingas rizikingas, pavojingas elgesys, būdingas pernelyg geras, nepagrįstas savęs vertinimas, būdingas impulsyvus elgesys, būdingas

---

[27] Kauno apygardos teismo 2025 m. vasario 3 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. T-15-888/2025.

[28] Lietuvos apeliacinio teismo 2023 m. gegužės 18 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1S-86-843/2023.

[29] Lietuvos apeliacinio teismo 2023 m. gegužės 18 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1S-86-843/2023.

[30] Lietuvos apeliacinio teismo 2024 m. gruodžio 19 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1S-312-851/2024.

agresyvus, kontroliuojantis elgesys, negebėjimas atpažinti problemų. Svarbu paminėti, kad dažnos situacijos, kai tiek statinių, tiek dinaminių veiksnių negalima pakeisti (ypač tai pažymima nutartyse, kuriose nuteistiesiems keičiama bausmė), todėl teismui privalu atsižvelgti ir į kitas bylos aplinkybes.

2) Nuteistojo elgesys iki nusikaltimo padarymo ir bausmės atlikimo metu. Teismų praktikoje retai sutinkama, kad teismai pasisakytų apie nuteistojo elgesį iki nusikaltimo padarymo. Galima rasti tokios aplinkybės kaip darbo patirtis vertinimą[31]. O apie nuteistojo elgesį bausmės atlikimo metu rašoma daug. Didelė tikimybė, kad nutartyse, kuriose vertinamas nuteistojo elgesys bausmės atlikimo metu, egzistuoja tokios sąvokos kaip „skatinimai" ir „drausmės pažeidimai". Svarbu neįsivaizduoti to, kad teismai pamatę, jog nuteistasis bausmės atlikimo metu nesilaikė drausmės, iškart tai vertina labai neigiamai ir tai užkerta nuteistajam galimybę tikėtis, kad teismas nuteistajam bausmę pakeis. Atkreiptinas dėmesys, kad teismai ne tik pasižiūri į pateiktą nuobaudų ir skatinimų skaičių, bet ir jais pasidomi detaliau. Byloje Nr. T-88-919/2019[32] nuteistasis bausmės atlikimo metu buvo skatintas 39 kartus, tačiau du kartus pažeidė vidaus tvarkos taisykles (laiku neatvyko atsižymėti „linkusių pabėgti registracijos žurnale" bei miegojo rytinio patikrinimo metu). Vėliau buvo išsiaiškinta, kad nuteistasis pirmą pažeidimą padarė iš nepripratimo prie Vilniaus pataisos namų taisyklių (neseniai buvo perkeltas iš Lukiškių tardymo izoliatoriaus – kalėjimo, kuriame buvo nustatyta kitokia tvarka), o antrąjį – todėl, kad jautėsi prastai, sirgo. Minėtus pažeidimus jis padarė dviejų metų laikotarpyje ir teismas šias aplinkybes įvertino kaip nuteistojo teigiamą požiūrį į nustatytų taisyklių laikymąsi. Be šių minėtų aspektų vertinami ir kiti: darbas bausmės atlikimo metu[33], dalyvavimas socialinės reabilitacijos programose[34], sportas, bėgimas maratone[35], destruktyvių grupių vengimas[36], mokymasis universitete[37]. Kitu atveju[38] nuteistajam nebuvo pakeista bausmė, nuteistasis per visą bausmės atlikimo laiką 17 kartų nesilaikė įkalinimo įstaigos nustatytos tvarkos, gamino, įsigijo arba laikė uždraustus daiktus, o pradėjo būti skatinamas tik tada, kai jau netrukus turėjo įgauti teisę teikti prašymą dėl bausmės pakeitimo. Šioje nutartyje teismas konstatavo: pažanga, siekiant laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausmės pakeitimo terminuoto laisvės atėmimo bausme, turi būti nuolatinė ir ilgalaikė. Ši pažanga turi būti siejama ne tik su nuteistojo siekiu, kad laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausmė būtų pakeista į terminuotą laisvės atėmimą, bet ir su tikslu taip pakeisti savo elgesį, kad būtų laikomasi įstatymų ir pakar-

---

31 Lietuvos apeliacinio teismo 2023 m. gegužės 18 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1S-86-843/2023.
32 Kauno apygardos teismo 2019 m. liepos 18 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. T-88-919/2019.
33 Kauno apygardos teismo 2019 m. liepos 18 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. T-88-919/2019.
34 Kauno apygardos teismo 2019 m. liepos 18 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. T-88-919/2019.
35 Kauno apygardos teismo 2020 m. rugsėjo 29 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. T-131-383/2020.
36 Lietuvos apeliacinio teismo 2021 m. sausio 5 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1S-3-616/2021.
37 Lietuvos apeliacinio teismo 2023 m. gegužės 18 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1S-86-843/2023.
38 Lietuvos apeliacinio teismo 2023 m. gegužės 18 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1S-86-843/2023.

totinai nenusikalstama[39]. Taigi, geras elgesys neturi būti fiktyvus, koks ir buvo konstatuotas minimoje nutartyje.

3) Bausmės tikslai ir atliktos bausmės poveikis nuteistajam. Teismai, tarsi, kelia klausimą, ar bus pasiekti bausmės tikslai, jei nuteistajam laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausmė bus pakeista terminuoto laisvės atėmimo bausme. BK 51 straipsnio 2 dalyje[40] nurodyta, kokia terminuota bausmė gali būti skiriama, kai teismas keičia bausmę nuteistajam, o tiksliau, šioje nuostatoje nurodytos bausmės ribos (nuo penkerių iki dešimties metų). Į bausmės tikslus atsižvelgiama ne tik tada, kai sprendžiama, ar pakeisti nuteistajam bausmę, bet ir sprendžiant, kiek metų skirti jam kalėti, kai jau teismas mano, kad teisinga bausmę pakeisti. Pavyzdžiui, jei, įvertinęs materialųjį kriterijų, teismas mano, kad nuteistajam reikia išmokti socialinių įgūdžių, o tam nepakaks skirti penkerių metų bausmės termino, teismas, atsižvelgęs į tai, paskiria jį ilgesnį. Teismai pagal BK 51 straipsnio 2 dalį[41] skiria terminuotą laisvės atėmimo bausmę. Svarbu tai, kad terminuotos laisvės atėmimo bausmės terminas nustatomas be jokių konkrečių, kažkur nustatytų motyvų, o kaip ir įprasta – teismui įvertinus aplinkybių visumą, remiantis savo vidiniu įsitikinimu. Antai, vienoje byloje teismas nuteistajam laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausmę pakeitė maksimalia dešimties metų terminuoto laisvės atėmimo bausme. Tokį sprendimą teisėjų kolegija priėmė atsižvelgdama ir į tokias aplinkybes kaip atlikta bausmės dalis (daugiau nei dvidešimt dveji metai), į nusikaltimų padarymo aplinkybes (veikdamas bendrininkų grupėje, tyčia, iš savanaudiškų paskatų nužudė du žmones), nukentėjusiųjų ir visuomenės interesus.[42] Kitoje byloje teismas nuteistajam skyrė kalėti dar septynerius metus ir tokį savo sprendimą, be kitų aplinkybių, motyvavo tuo, kad nors nuteistajam nustatytas pakartotinio nusikalstamo elgesio rizikos lygis yra žemas, tačiau vis dar egzistuoja prielaidos tęsti pataisos procesą[43]. Dar vienoje byloje teismas trumpai argumentavo, kad nuteistajam turėtų būti skiriama penkerių metų laisvės atėmimo bausmė[44].

4) Žalos atlyginimas. Keisdami bausmę, teismai aptaria ir žalos atlyginimo klausimą. Ne visada pats nuteistasis atlygina žalą: vienose bylose[45] nuteistieji patys atlygino žalą, o kitoje[46] – žalą atlygino nuteistojo giminaičiai. Svarbu paminėti, kad teismas atkreipia dėmesį ne tik į aplinkybę, ar žala atlyginta, bet ir į tai, ar nuteistasis rodė pastangas ją atlyginti, ar dirbo, ar domėjosi šiuo klausimu. Pavyzdžiui, vienoje byloje[47] teismas verti-

---

39 Lietuvos apeliacinio teismo 2023 m. gegužės 18 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1S-86-843/2023.

40 Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas. *Valstybės žinios,* 2000, 89-2741.

41 Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas. *Valstybės žinios,* 2000, 89-2741.

42 Kauno apygardos teismo 2020 m. rugsėjo 29 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. T-131-383/2020.

43 Lietuvos apeliacinio teismo 2021 m. sausio 5 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1S-3-616/2021.

44 Vilniaus apygardos teismo 2019 m. liepos 4 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. T-81-654/2019.

45 Lietuvos apeliacinio teismo 2023 m. gegužės 18 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1S-86-843/2023; Kauno apygardos teismo 2023 m. kovo 9 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. T-24-383/2023.

46 Vilniaus apygardos teismo 2019 m. liepos 4 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. T-81-654/2019.

47 Lietuvos apeliacinio teismo 2024 m. lapkričio 21 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1S-284-579/2024.

no tai, kad nuteistasis pažangos atlyginant žalą nepadarė, savo iniciatyva nesistengė jos atlyginti, visą bausmės atlikimo laikotarpį nedirbo, įsidarbino tik neseniai. Šį nuteistojo elgesį teismas įvertino kaip neigiamą aplinkybę ir tai buvo viena iš priežasčių bausmės nuteistajam nepakeisti.

5) Padarytų nusikalstamų veikų pobūdis bei aplinkybės. Teismo vertinimui įtaką daro ir tai, ar asmuo teisminio nagrinėjimo metu prisipažino dėl padarytos nusikalstamos veikos[48]. Prisipažinimas gali būti teismo įvertinamas kaip nuteistojo padėtį gerinanti aplinkybė. Taip pat svarbu paminėti, kad nuteistojo padarytų nusikalstamų veikų pobūdis bei aplinkybės parodo nuteistojo asmenybės pavojingumą. Pavyzdžiui, nuteistojo asmenybės pavojingumas įvertintas kaip labai didelis, nes nuteistasis atlieka bausmę už nepilnamečio nužudymą dėl chuliganiškų paskatų, nuteistas dėl kito nepilnamečio ir senyvo amžiaus moters nužudymo, iš viso nuteistas dėl 30 nusikalstamų veikų padarymo[49].

6) Nuteistojo asmenybė bei jo noras ir pastangos tinkamai prisitaikyti prie visuomenėje nusistovėjusių elgesio taisyklių. Nuteistieji, kuriems „suteikta viltis“, apibūdinami kaip ramūs, gebantys neįsivelti į neigiamas pasekmes galinčias turėti situacijas[50], motyvuoti, gebantys motyvuoti kitus nuteistuosius[51], turintys neigiamą požiūrį į alkoholio vartojimą[52]. Trumpai tariant – apibūdinami teigiamai. Tačiau nutartyse, kuriose bausmė nuteistajam liko nepakeista, gali būti, kad nuteistojo asmenybė apibūdinama taip pat teigiamai, bet neigiamai teismas įvertina kitas aplinkybes. Antai, byloje Nr. 1S-162-843/2024 teismas nurodė, kad vertinamos ne tik teigiamai nuteistąjį charakterizuojančios aplinkybės, tačiau visų jo asmenybę apibūdinančių bei elgesio pokyčius atskleidžiančių duomenų visuma[53]. Pastangos prisitaikyti prie visuomenėje nusistovėjusių elgesio taisyklių gali būti įvairios, jas parodo elgesys bausmės atlikimo metu, kuris jau buvo aptartas. Pakartotina, svarbu, kad pastangos būtų nuoširdžios, ne fiktyvios.

Taigi, nors kiekvieno nuteistojo situaciją teismas vertina individualiai, atsižvelgęs į daugybę byloje esančių aplinkybių, matyti, kokiais bruožais pasižymi tie nuteistieji, kuriems teismas realizuoja „teisę į viltį“, ir tie, kuriems paliekama tik viltis. Minėta, kad teismai, spręsdami klausimą dėl nuteistajam paskirtos laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausmės keitimo terminuoto laisvės atėmimo bausme, vertina formaliuosius ir materialiuosius kriterijus.

---

48 Kauno apygardos teismo 2019 m. liepos 18 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. T-88-919/2019.

49 Lietuvos apeliacinio teismo 2024 m. spalio 9 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1S-242-658/2024.

50 Lietuvos apeliacinio teismo 2023 m. gegužės 18 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1S-86-843/2023.

51 Vilniaus apygardos teismo 2019 m. liepos 4 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. T-81-654/2019.

52 Kauno apygardos teismo 2023 m. kovo 9 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. T-24-383/2023.

53 Lietuvos apeliacinio teismo 2024 m. birželio 20 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1S-162-843/2024.

Išvados

Atsižvelgiant į Lietuvos baudžiamosios teisės raidą, Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo praktiką ir Europos Žmogaus Teisių Teismo suformuotą „teisės į viltį" doktriną, net ir griežčiausios bausmės – įskaitant laisvės atėmimą iki gyvos galvos – gali būti laikomos teisėtomis tik tada, kai nacionalinė teisė užtikrina realią ir aiškią jų individualizavimo bei sušvelninimo galimybę.

Valstybės pareiga užtikrinti teisingas, proporcingas ir humanistines bausmes reiškia tai, kad net ir griežčiausios sankcijos turi būti taikomos taip, kad išliktų reali ir veiksminga galimybė jas individualizuoti, o žmogaus viltis keistis ir sugrįžti į visuomenę nebūtų paneigta.

Teismai, spręsdami klausimą dėl nuteistajam paskirtos laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausmės keitimo terminuoto laisvės atėmimo bausme, vertina formaliuosius (ne mažiau kaip 20 metų atliktos bausmės dalis) ir materialiuosius kriterijus (kriminogeniniai veiksniai, nuteistojo elgesys, bausmės tikslai ir atliktos bausmės poveikis nuteistajam, žalos atlyginimas, padarytų nusikalstamų veikų pobūdis ir aplinkybės, nuteistojo asmenybė ir jo noras prisitaikyti prie visuomenėje nusistovėjusių elgesio taisyklių). Nuteistieji, kuriems skirta laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausmė pakeista terminuoto laisvės atėmimo bausme, pasižymi ilgalaikiu teigiamu elgesiu, akivaizdžiomis pastangomis keisti elgesį ir gyvenimo būdą bei pagarba nustatytoms taisyklėms, o tie, kuriems bausmė nepakeista, minėtais ypatumais nepasižymi. Antai, jie pasižymi per mažomis, trumpalaikėmis arba fiktyviomis pastangomis keisti elgesį teigiama linkme, jų asmenybė ir elgesys gali būti visiškai neigiamas – nuteistieji nesilaiko nustatytų taisyklių, nesilaiko moralinių nuostatų.

Šaltinių sąrašas

Teisės aktai

Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija (1950). Valstybės žinios, 1995, Nr. 47–129.

Lietuvos Respublikos Konstitucija. Lietuvos Respublikos piliečių priimta 1992 m. spalio 25 d. referendume. Valstybės žinios, 1992, 33–1014.

Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas. Valstybės žinios, 2000, 89-2741.

Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas. Valstybės žinios, 2002, 37-1341.

Lietuvos Respublikos bausmių vykdymo kodeksas. Valstybės žinios, 2002, 73-3084.

Lietuvos Tarybų Socialistinės Respublikos Baudžiamasis kodeksas. Vyriausybės žinios, 1961, 18-147.

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo nutarimai

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1998 m. gruodžio 9 d. nutarimas. Valstybės žinios, 109-3004.

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2003 m. birželio 10 d. nutarimas. Valstybės žinios, 57-2552.

Specialioji literatūra

GODA, Gintaras ir ŠIVICKAITĖ-MOLDARIENĖ, Laura. Baudžiamoji justicija Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje. Teisėjų etikos ir drausmės bylos bei Lietuvos Aukščiausiojo Teismo vaidmuo jose. Iš: JUODKAITĖ-GRANSKIENĖ, Gabrielė ir ŠIVICKAITĖ-MOLDARIENĖ, Laura (sud.) (2025). Pirmieji Lietuvos Aukščiausiojo teismo veiklos dešimtmečiai atkūrus nepriklausomybę. Vilnius: Lietuvos Aukščiausias Teismas.

KŪRIS, Egidijus (2018). „Teisė į viltį“: Europos Žmogaus Teisių Teismo doktrinos (re)evoliucija. Teisės apžvalga, 2(18), 9–45.

Europos Žmogaus Teisių Teismo praktika

Kafkaris prieš Kiprą [EŽTT], Nr. 21906/04, [2008-02-12]. ECLI:CE:ECHR:2008:-0212JUD002190604.

Vinter ir kiti prieš Jungtinę Karalystę [EŽTT], Nr. 66069/09, 130/10 ir 3896/10, [2013-07-09]. ECLI:CE:ECHR:2013:0709JUD006606909.

Matiošaitis ir kiti prieš Lietuvą [EŽTT], Nr. 22662/13, 51059/13, 58823/13, 59692/13, 59700/13, 60115/13, 69425/13 ir 72824/13, [2017-05-23]. ECLI:CE:ECHR:2017:-0523JUD002266213.

Nacionalinė teismų praktika

Lietuvos apeliacinio teismo 2021 m. sausio 5 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1S-3-616/2021.

Lietuvos apeliacinio teismo 2023 m. gegužės 18 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1S-86-843/2023.

Lietuvos apeliacinio teismo 2024 m. birželio 20 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1S-162-843/2024.

Lietuvos apeliacinio teismo 2024 m. spalio 9 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1S-242-658/2024.

Lietuvos apeliacinio teismo 2024 m. lapkričio 21 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1S-284-579/2024.

Lietuvos apeliacinio teismo 2024 m. gruodžio 19 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1S-312-851/2024.

Šiaulių apygardos teismo 2008 m. vasario 29 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1-34-152/2008.

Vilniaus apygardos teismo 2019 m. liepos 4 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. T-81-654/2019.

Kauno apygardos teismo 2019 m. liepos 18 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. T-88-919/2019.

Kauno apygardos teismo 2020 m. rugsėjo 29 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. T-131-383/2020.

Kauno apygardos teismo 2023 m. kovo 9 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. T-24-383/2023.

Kauno apygardos teismo 2025 m. vasario 3 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. T-15-888/2025.

Kiti šaltiniai

Mickevičiūtė, Laura (2019-12-20). Paskirtos laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausmės švelninimas [interaktyvus]. https://www.teismai.lt/lt/teismu-sistemos-naujienos/laura-mickeviciute-paskirtos-laisves-atemimo-iki-gyvos-galvos-bausmes-svelninimas/7209.

Iš Lietuvos kalėjimų tarnybos 2025 m. gruodžio 19 d. elektroniniu paštu gauti duomenys.

Teisė į viltį – daugiau teisė ar viltis?

SANTRAUKA

Lietuvoje mirties bausmė už nužudymą sunkinančiomis aplinkybėmis buvo palaipsniui apribota ir nuo 1998 m. pakeista laisvės atėmimu iki gyvos galvos. EŽTT bylose Kafkaris prieš Kiprą, Vinter ir kiti prieš Jungtinę Karalystę bei Matijošaitis ir kiti prieš Lietuvą, įtvirtino „teisę į viltį“ – nuteistieji iki gyvos galvos turi turėti galimybę sušvelninti bausmę ir siekti reabilitacijos. Net už sunkius nusikaltimus atsakingi asmenys išlaiko teisę į viltį, o jos atėmimas pažeistų žmogaus žmogiškumą.

EŽTT suformuota praktika lėmė teisinio reguliavimo pokyčius Lietuvos Respublikoje, atsirado galimybė laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausmę pakeisti terminuoto laisvės atėmimo bausme. Teismas „suteikia viltį“ tiems, kurie rodo nuolatinį teigiamą elgesį ir nuoširdžias pastangas keistis, nepakeičia bausmės, jei elgesys neigiamas, fiktyvus ar pavojingas visuomenei.

The Right to Hope – More of a Right or a Hope?

SUMMARY

In Lithuania, the death penalty for murder with aggravating circumstances was gradually restricted and, since 1998, replaced with life imprisonment. The European Court of Human Rights (ECtHR) jurisprudence, particularly in the cases of Kafkaris v. Cyprus, Vinter and Others v. the United Kingdom, and Matijošaitis and Others v. Lithuania, established the “right to hope” – life-sentenced prisoners must have the opportunity to have their sentences mitigated and to pursue rehabilitation. Even individuals responsible for serious crimes retain the right to hope, and depriving them of it would violate human dignity.

The ECtHR’s established practice prompted changes in Lithuania’s legal framework, creating the possibility of replacing a life sentence with a fixed-term imprisonment. The court “gives hope” to those who consistently demonstrate positive behavior and genuine efforts toward rehabilitation, while refusing to reduce the sentences of individuals whose conduct remains negative, deceptive, or dangerous to society.

https://doi.org/10.15388/TMP.2026.27

Teismo (ne)šališkumas baudžiamajame procese: ką išbraukti?

Simona Zubkovaitė, Simona Maksimec

Vilniaus universiteto Teisės fakulteto
Baudžiamosios justicijos šakos 4 kurso studentės
Saulėtekio al. 9, I rūmai, 10222 Vilnius
El. paštas: simona.zubkovaite@tf.stud.vu.lt, simona.maksimec@tf.stud.vu.lt

Mokslinio straipsnio akademinė kuratorė asist. dr. Laura Šivickaitė-Moldarienė
El. paštas: laura.sivickaite@tf.vu.lt

Anotacija: *Šiame straipsnyje, remiantis Lietuvos Respublikos Konstitucija, Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksu, Lietuvos Aukščiausiojo Teismo ir Europos Žmogaus Teisių Teismo jurisprudencija bei kitais reikšmę turinčiais šaltiniais, analizuojamas teismo nešališkumas baudžiamajame procese. Šiam tikslui pasiekti gilinamasi į nešališkumo ištakas, sampratą, šio baudžiamojo proceso principo turinį ir teismų praktiką. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo praktikoje įtvirtinta, jog teismo nešališkumo principas yra viena iš asmens konstitucinės teisės į teisingą teismą sudėtinių dalių, o jo užtikrinimas baudžiamajame procese kartu reiškia sąžiningą ir teisingą procesą. Pagrįstas manymas apie teismo šališkumą suponuoja nu(si)šalinimo instituto mechanizmo aktyvavimą, kuris labai svarbus tinkamam asmens teisių įgyvendinimui užtikrinti.*

Pagrindiniai žodžiai: *nešališkumas, teisėjas, baudžiamasis procesas, nušalinimas.*

The (im)partiality of the court in criminal proceedings: what to delete?

Annotation: *This article, based on the Constitution of the Republic of Lithuania, the Code of Criminal Procedure of the Republic of Lithuania, the jurisprudence of the Supreme Court of Lithuania and the European Court of Human Rights, as well as other relevant sources, analyses judicial impartiality in criminal proceedings. To achieve this aim, it examines the origins, concept, content of this principle of criminal procedure, and relevant case law. In the practice of the Supreme Court of Lithuania, it is established that the principle of judicial impartiality is an integral part of an individual's constitutional right to a fair trial, and its guarantee in criminal proceedings also implies a fair and just process. A well-founded belief in judicial bias triggers the mechanism of recusal or disqualification, which is essential for ensuring the proper implementation of individual rights.*

Keywords: *impartiality, judge, criminal procedure, recusal.*

Copyright © Simona Zubkovaitė, Simona Maksimec, 2026. Published by Vilnius University Press.
This is an Open Access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License (CC BY), which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original author and source are credited.

Įvadas

Temos aktualumas. Nešališkumas – vienas esminių teisinės valstybės principų, kuris užtikrina skaidrų teisingumo vykdymą, visuomenės pasitikėjimą teismų sistema. Net ir menkiausios abejonės dėl teismo nešališkumo gali tapti pakankamai rimtu iššūkiu teisingumo autoritetui. Teismas ne tik negali turėti asmeninio suinteresuotumo bylos baigtimi, rodyti didesnį palankumą vienai iš bylos šalių ar būti tendencingas, tačiau jis, organizuodamas proceso eigą, neturi sudaryti objektyviam stebėtojui abejonių, kad teismas yra palankus vienam ar kitam proceso dalyviui. Esant šio principo pažeidimams pažeidžiama viena svarbiausių asmens konstitucinių teisių – teisę į nešališką teismą, kuri numatyta Lietuvos Respublikos Konstitucijos (toliau – Konstitucija) 31 straipsnio 2 dalyje ir Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos (toliau – EŽTK) 6 straipsnyje, taip pat Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso (toliau – BPK) 44 straipsnio 5 dalyje. Šių imperatyvių normų įtvirtinimas kelia teisėjams pareigą viso baudžiamojo proceso metu išlikti nešališkiems. Nepaisant to, kad nešališkumo principas Lietuvoje žinomas nuo Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės (toliau – LDK) Statutų laikų, 2024 m. Lietuva pralaimėjo bylą Europos Žmogaus Teisių Teisme (toliau – EŽTT), o tai rodo, kad ir šiomis dienomis teismo (ne)šališkumo problemų vis dar yra.

Atitinkamai, šio mokslinio darbo tikslas – ištirti, ar Lietuvos baudžiamajame procese yra užtikrinamas teismo nešališkumo principas.

Darbo uždaviniai:

- Ištirti teismo nešališkumo principo ištakas ir jo svarbą baudžiamajame procese;
- Išnagrinėti teismo nešališkumo principo turinį, jo taikymą ir galimą teisėjo atsakomybę už šio principo pažeidimą.
- Atskleisti teismo nešališkumo koncepciją jurisprudencijoje ir įvertinti teismo nu(si)šalinimo instituto esmę ir problematiką, įgyvendinant teismo nešališkumo principą.

Tyrimo metodai. Siekiant pasiekti išsikeltą tikslą ir įgyvendinti suformuotus uždavinius darbe buvo naudojami šie tyrimo metodai:

Istorinis metodas buvo naudojamas siekiant atskleisti nešališkumo principo ištakas.

Sisteminis ir analizės metodai taikyti siekiant susieti moksliniame straipsnyje pasitelktas teises normas ir teismų praktiką teismo nešališkumo principo aspektu, atskleisti principo turinį ir problematiką baudžiamajame procese.

Darbo originalumas. Šiame darbe analizuojamos nešališkumo principo ištakos, šiuolaikinis turinys ir reikšmė, taip pat išryškinama jo problematika teismų praktikoje. Nagrinėjama Lietuvos Aukščiausiojo Teismo (toliau – LAT), Konstitucinio Teismo (toliau – KT) ir EŽTT jurisprudencija, taip pat Teisėjų etikos ir drausmės komisijos (toliau – Komisija) bei Teisėjų garbės teismo sprendimai, susiję su teise į nešališką teismo procesą ir jos įgyvendinimu.

Svarbiausi šaltiniai. Darbe analizuojami tiek nacionaliniai šaltiniai, tiek tarptautiniai dokumentai. Taip pat apžvelgiama teismų praktika, gilinantis į esminius nešališkumo aspektus.

1. (Ne)šališkumo ištakos ir teisinis reguliavimas

1.1. Istorinis ir teisinio reguliavimo diskursas

Nepriklausomas ir nešališkas teismas yra vienas esminių teisinės valstybės bruožų, užtikrinantis žmogaus teisių apsaugą ir visuomenės pasitikėjimą valstybės institucijomis.

Teisė į teisingą, sąžiningą ir nešališką teismą pripažįstama daugelyje tarptautinės teisės dokumentų. Jungtinių Tautų Chartijoje pabrėžiama teismo narių pareiga prieš pradedant eiti pareigas atvirame Teismo posėdyje iškilmingai pareikšti, kad jis savo įgaliojimus vykdys nešališkai ir sąžiningai[1]. Visuotinės žmogaus teisių deklaracijos 10 straipsnyje įtvirtinta, jog kiekvienas turi lygią teisę, kad jo bylą teisingai ir viešai išnagrinėtų nepriklausomas ir nešališkas teismas[2], o Tarptautinių pilietinių ir politinių teisių pakto 14 straipsnio 1 dalyje numatyta kiekvieno asmens teisė, kad jo byla būtų nagrinėjama lygybės ir viešumo sąlygomis pagal įstatymą sudaryto kompetentingo, nepriklausomo ir nešališko teismo[3]. Analogiškos garantijos įtvirtintos ir EŽTK 6 straipsnyje, kuriame nurodyta, kad asmuo turi teisę, kad bylą per įmanomai trumpiausią laiką viešumo sąlygomis teisingai išnagrinėtų pagal įstatymą įsteigtas nepriklausomas ir bešališkas teismas[4].

Po Lietuvos nepriklausomybės atkūrimo 1992 m. spalio 25 d. referendumu priimtos Konstitucijos 31 straipsnio 2 dalyje įtvirtintas teismo nepriklausomumo ir nešališkumo principas. Joje nustatyta, kad nusikaltimo padarymu kaltinamas asmuo turi teisę, kad jo bylą viešai ir teisingai išnagrinėtų nepriklausomas ir bešališkas teismas[5]. Konstitucinis Teismas yra pažymėjęs, jog ši konstitucinė teisė reiškia tai, jog asmens bylos negali nagrinėti teisėjas, kurio nešališkumas kelia abejonių. Teisėjas, turi būti neutralus, o teismo nešališkumas yra esminė žmogaus teisių užtikrinimo garantija, būtina teisingo bylos išnagrinėjimo ir pasitikėjimo teismu sąlyga[6]. Žmogaus tikėjimas nešališku teismu, jo vykdomu teisingumu, sudaro kertinį pasitikėjimo teisine sistema elementą.

---

1 Jungtinių Tautų Chartija (1945). *Valstybės žinios*, 2002, 15-557.

2 Visuotinė žmogaus teisių deklaracija (1948). *Valstybės žinios*, 2006, 68-2497.

3 Tarptautinis pilietinis ir politinių teisių paktas (1966). *Valstybė žinios*, 2002, 77-3288.

4 Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija (1950). *Valstybės žinios*, 1995, 40-987.

5 Lietuvos Respublikos Konstitucija. Lietuvos Respublikos piliečių priimta 1992 m. spalio 25 d. referendume. *Valstybės žinios*, 1992, 33-1014.

6 Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2001 m. vasario 12 d. nutarimas. *Valstybės žinios,* 14-445.

Konstitucijos preambulėje nurodyta, kad Lietuvių tauta Lietuvos valstybės teisinius pamatus grindė Lietuvos statutais ir Lietuvos Respublikos Konstitucijomis, o siekdama atviros, teisingos, darnios pilietinės visuomenės ir teisinės valstybės, priėmė ir paskelbė šią Konstituciją[7]. Todėl valstybės teisiniai pamatai ir Konstitucijoje įtvirtintos prigimtinės žmogaus teisės turėtų būti kildinamos būtent iš Lietuvos statutų ir pirmiau galiojusių nuolatinių Lietuvos Konstitucijų normų.

Teismo nešališkumo ištakų galime rasti jau pirmajame, antrajame ir trečiajame LDK statutuose (toliau – ir Statutai), kurie formavo to meto teisinę sąmonę ir teisinės valstybės sampratą, o jų nuostatos galėjo prisidėti prie Konstitucijos 31 straipsnio atsiradimo[8].

LDK Statutai, ypač antrasis ir trečiasis, įtvirtino svarbius teisinės valstybės bruožus – teismo nepriklausomumo ir nešališkumo principus. Pirmajame Statute teismo nešališkumas atsispindėjo per valdovo pareigą vykdyti teisingumą visiems vienodai, o antrajame ir trečiajame Statutuose jis buvo įtvirtintas aiškiau – pavieto teisėjo priesaikoje bei draudžiant teisėjo pareigas derinti su administracinėmis pareigomis. arba įtvirtinant, kad teisėjo pareigos yra nesuderinamos su administracinėmis pareigomis[9].

Vis dėlto, to meto luominės monarchijos suvokimas apie tai, kaip turi būti suvokiamas nešališkumas, skyrėsi nuo dabartinės nešališkumo sampratos: Statutai daugiausia teisių garantavo ponams ir bajorams, o demokratinėje respublikoje žmogaus teisės ir laisvės yra taikomos visiems asmenims, nepriklausomai nuo jų statuso ar ekonominės padėties[10].

Baudžiamajame procese, kuriame nagrinėjamas nukentėjusiojo pažeistų teisių klausimas ir kaltinamojo teisių ribojimo aspektas, teismo nešališkumas yra ypač svarbus. BPK 44 straipsnio 5 dalyje nustatyta, kad kiekvienas nusikalstamos veikos padarymu kaltinamas asmuo turi teisę, kad jo bylą teisingai išnagrinėtų nepriklausomas ir nešališkas teismas[11]. Šis principas reiškia, kad teismas su abiem proceso šalimis privalo elgtis vienodai, neturi būti suinteresuotas priimti palankesnį sprendimą kurios nors iš jų naudai.

Nors baudžiamajame procese teismo vaidmuo yra aktyvus, tačiau privalo derėti su nešališkumo reikalavimu. Konstitucinis Teismas yra pažymėjęs, kad teismas negali būti suprantamas kaip pasyvus bylų proceso stebėtojas, o teisingumo vykdymas nega-

---

7 Lietuvos Respublikos Konstitucija. Lietuvos Respublikos piliečių priimta 1992 m. spalio 25 d. referendume. *Valstybės žinios*, 1992, 33-1014.

8 ŽALIMAS, Dainius (red.) (2018). *Lietuvos konstitucionalizmas: ištakos, raida ir dabartis.* Vilnius: Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas, p. 14.

9 VAIČAITIS, Vaidotas (2013). Lietuvos statutai kaip konstitucionalizmo šaltinis. *Teisė,* 89, p. 64.

10 ŽALIMAS, Dainius (red.) (2018). *Lietuvos konstitucionalizmas: ištakos, raida ir dabartis.* Vilnius: Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas, p. 31.

11 Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas. 2002 m. kovo 14 d. Nr. IX-785. *Valstybės žinios,* 2002, 37-1341.

li priklausyti tik nuo to, kokia medžiaga teismui yra pateikta – siekdamas objektyviai ir išsamiai ištirti bylos aplinkybes bei nustatyti tiesą, jis turi teisę atlikti proceso veiksmus ar pavesti juos atlikti tam tikroms institucijoms. Vis dėl to, atlikdamas proceso veiksmus teismas turi būti nešališkas ir nesudaryti prielaidų abejoti jo nepriklausomumu[12]. Konstitucijoje ir BPK įtvirtinta teisė į teisingą ir nešališką teismą suponuoja ir teismo pareigą išsamiai bei objektyviai ištirti visas bylai reikšmingas aplinkybes. Aktyvaus teismo modelis reiškia, kad teisingumo vykdymas negali priklausyti vien nuo proceso šalių pateiktos medžiagos[13].. LAT praktikoje pabrėžiama, kad teismo nešališkumo principas reiškia pakankamų garantijų užtikrinimą, jog teisėjas nėra suinteresuotas bylos baigtimi ir neturi išankstinės nuomonės apie kurį nors proceso dalyvį[14]. Teismas gali būti pripažįstamas šališku, jeigu egzistuoja BPK 58 straipsnyje išvardytos priežastys. Nešališkumo principas taip pat pažeidžiamas, kai proceso šalims nesuteikiamos vienodos galimybės aktyviai dalyvauti tiriant įrodymus, išreiškiama išankstinė pozicija dėl duomenų vertinimo ar vartojamos teismo palankumą arba nepalankumą proceso dalyviams atspindinčios formuluotės[15].

Tais atvejais, kuomet bylos aplinkybės leidžia pagrįstai abejoti teismo nešališkumu, teisinėje sistemoje privalo būti užtikrinta veiksminga procesinė apsaugos priemonė – nušalinimo institutas. Nušalinimas yra tam tikras mechanizmas, neatsiejama nešališkumo principo dalis, leidžiantis užtikrinti sąžiningą teismo proceso balansą. Tik taikant nušalinimą galima užtikrinti, kad nešališkumas būtų realiai veikiantis teisinis standartas, atitinkantis tiek nacionalinės teisės tikslus, tiek EŽTK keliamus reikalavimus.

Teismo nešališkumo principas yra įtvirtintas ir Lietuvos Respublikos teisėjų etikos kodekse (toliau – Teisėjų etikos kodeksas), kurio 5 straipsnyje numatyta, kad vienas pagrindinių principų yra teisingumas ir nešališkumas, o 8 straipsnis detalizuoja privalomas teisingumo ir nešališkumo principo taikymo taisykles teisėjams[16].

Taigi nešališkumas yra vienas svarbiausių teisėjams keliamų reikalavimų ir būtina asmens teisės į teisingą teismo procesą įgyvendinimo sąlyga. Šio principo reikšmė pripažįstama tiek nacionaliniu, tiek tarptautiniu lygmeniu.

Apibendrinant pažymėtina, kad nešališkumo principo reikšmė buvo pripažįstama jau LDK laikais, o šiandien jis yra plačiai įtvirtintas tiek nacionaliniuose teisės aktuo-

---

[12] Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2013 m. lapkričio 15 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, Nr. 119-6005.

[13] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2024 m. vasario 20 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-20-788/2024.

[14] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2024 m. gegužės 22 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-7-60-648/2024.

[15] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2024 m. gegužės 22 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-7-62-495/2024.

[16] JOKIMAITĖ, Sigita; RAMANAUSKIENĖ, Jovita ir BALTRĖNĖ, Olga (2022). *Lietuvos Respublikos teisėjų etikos kodeksas – praktinis vadovas* [interaktyvus]. https://klat.teismas.lt/data/public/uploads/2022/12/d1_praktikos-vadovas.pdf.

se, tiek tarptautiniuose žmogaus teisių apsaugos dokumentuose. Pirmiau nurodyti teiginiai patvirtina, jog nešališkas teismas sudaro teisingumo vykdymo pagrindą, užtikrinantį veiksmingą žmogaus teisių ir laisvių apsaugą, kaltinamo asmens teisę į teisingą ir nešališką teismą.

1.2. Nušalinimo reguliavimas BPK

Pažymėtina, kad nušalinimo institutą reglamentuoja BPK 57–61 straipsniai. BPK 57 straipsnyje nustatyta, kas gali pareikšti nušalinimą ir kam jis gali būti taikomas. Nušalinimas gali būti reiškiamas ikiteisminio tyrimo pareigūnui, prokurorui, teisėjui, posėdžio sekretoriui, vertėjui, ekspertui ar specialistui. Proceso dalyvis, manydamas, jog teismas ar kitas proceso dalyvis yra šališkas, tendencingas ar iš anksto nusistatęs, gali pareikšti nušalinimą taip užtikrindamas savo teisę į nešališką ir nepriklausomą teismą. Ši nuostata numato ir pareigą tam tikrais atvejais nusišalinti.

BPK 58 straipsnyje numatyti nušalinimo pagrindai, kurie gali būti: 1) bendrieji ir 2) specialieji. Bendrieji pagrindai yra šie: 1) turėjimas tame pačiame procese kito procesinio statuso; 2) šeiminiai ar giminystės ryšiai su kitais proceso subjektais; 3) asmeninis proceso subjekto ar jo šeimos narių ar giminaičių suinteresuotumas bylos baigtimis; 4) bet kokios kitos aplinkybės, dėl kurių kyla pagrįstų abejonių[17]. Atkreiptinas dėmesys, kad pagrindų sąrašas nėra baigtinis, o tai reiškia, kad kiekvienu konkrečiu atveju proceso dalyviai gali ir turi galimybę nurodyti kitas aplinkybes, kurios jų manymu gali būti nušalinimo pagrindu.

Specialieji teisėjo nušalinimo pagrindai nustatyti BPK 58 straipsnio 2 dalyje, kurioje numatyta, kad teisėjas negali nagrinėti bylos ir privalo nusišalinti arba būti nušalintas, jei jis tame pačiame procese anksčiau dalyvavo kaip ikiteisminio tyrimo pareigūnas, prokuroras, gynėjas ar teisėjas, sprendė procesinės prievartos priemonių taikymo klausimus ar nagrinėjo skundus, taip pat jei jis toje pačioje ar kitoje stadijoje jau nagrinėjo bylą iš esmės.

BPK 59 straipsnio 1 dalis imperatyviai įtvirtina, kad teisėjas, teisiamojo posėdžio sekretorius, vertėjas, ekspertas, specialistas ar prokuroras privalo nusišalinti BPK 58 straipsnyje nurodytais pagrindais.

Teisėjui pareikšto nušalinimo sprendimo tvarka yra kiek sudėtingesnė nei kitų BPK 57 straipsnio 2 dalyje nurodytų asmenų. Ji priklauso nuo to, kiek teisėjų (vienas ar teisėjų kolegija) nagrinėjo bylą, ir kiek kolegijos narių nušalinama: 1) jeigu bylą nagrinėja vienas teisėjas, dėl jam pareikšto nušalinimo nusprendžia jis pats ir, teisėjui patenkinus pareiškimą dėl jo nušalinimo, teismo pirmininko ar Baudžiamųjų bylų skyriaus pirmininko patvirtinimas nėra reikalingas; 2) jeigu bylą nagrinėja teisėjų kolegija, tai i) vienam iš kolegijos teisėjų pareikštą nušalinimą pastarajam teisėjui ne-

[17] GODA, Gintaras; KAZLAUSKAS, Marcelis ir KUCONIS, Pranas (2011). *Baudžiamojo proceso teisė.* Vadovėlis. Vilnius: Registrų centras, p. 118-119.

dalyvaujant svarsto kiti teisėjai (jeigu balsai dalijasi pusiau – teisėjas laikomas nušalintu); ii) dėl keliems teisėjams ar visai teisėjų kolegijai pareikšto nušalinimo paprasta balsų dauguma nusprendžia tą bylą nagrinėjanti teisėjų kolegija, dalyvaujant teisėjams, kuriems nušalinimas yra reiškiamas[18].

Atidžiai išanalizavus baudžiamojo proceso įstatymo nuostatas, daroma prielaida, jog Lietuvoje nėra užtikrinamos kelios sąžiningo ir teisingo proceso garantijos[19]. Pagal BPK 59 straipsnio 2 dalies 2 punktą, dėl keliems teisėjams ar visai teisėjų kolegijai pareikšto nušalinimo sprendžia byla nagrinėjanti teisėjų kolegija paprasta balsų dauguma. To paties straipsnio 3 dalyje nustatyta, kad kai bylą nagrinėja vienas teisėjas, dėl jam pareikšto nušalinimo jis sprendžia pats. Tokia situacija gali kelti abejonių dėl nešališkumo, ypač kai teisėjas atmeta nušalinimą, nes proceso šaliai gali sustiprėti įspūdis dėl galimo šališkumo.

Verta atkreipti dėmesį į tai, kaip tokia situacija yra sureguliuota Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekse (toliau – ir CPK). CPK 69 straipsnio 1 dalis įtvirtina taisyklę, kad teisėjo (teisėjų) nušalinimo klausimą sprendžia atitinkamo teismo pirmininkas, teismo pirmininko pavaduotojas, Civilinių bylų skyriaus pirmininkas arba jų paskirtas teisėjas nedelsdami, bet ne vėliau kaip per tris darbo dienas nuo nušalinimo pareiškimo dienos. Tais atvejais, kai teisme nėra pakankamo skaičiaus teisėjų, nušalinimo klausimą sprendžia atitinkamas aukštesnės pakopos teismas nedelsdamas. Šio straipsnio 2 dalis įtvirtina, kad klausimas dėl teisėjo nušalinimo išsprendžiamas rašytinio proceso tvarka, išklausius nušalinamo teisėjo arba susipažinus su jo rašytiniais paaiškinimais, jeigu šie pateikti.

Apibendrinant galima teigti, kad šiuo metu BPK įtvirtintas teisėjų nušalinimo klausimų sprendimo modelis ne visais atvejais pakankamai užtikrina objektyvaus ir nešališko proceso regimybę. Situacijos, kai dėl nušalinimo sprendžia pats nušalinamas teisėjas arba bylai nagrinėti sudaryta teisėjų kolegija, kurios nariams pareikštas nušalinimas, gali kelti proceso dalyviams pagrįstų abejonių dėl sprendimo nešališkumo. Tuo tarpu CPK įtvirtintas reguliavimas, pagal kurį nušalinimo klausimą sprendžia nuo bylos nagrinėjimo atribotas teisėjas ar teismo vadovas, sudaro prielaidas didesniam objektyvumui ir stiprina pasitikėjimą teisingumo vykdymu. Atsižvelgiant į tai, tikslinga svarstyti analogiško teisinio reguliavimo perkėlimą į baudžiamąjį procesą, numatant, kad teisėjo ar teisėjų kolegijos nušalinimo klausimą spręstų nepriklausomas ir konkrečios bylos nagrinėjime nedalyvaujantis teisėjas. Toks pakeitimas prisidėtų prie veiksmingesnio teisės į nešališką teismą užtikrinimo bei geriau atitiktų sąžiningo proceso principo reikalavimus.

---

[18] GODA, Gintaras; KAZLAUSKAS, Marcelis ir KUCONIS, Pranas (2011). *Baudžiamojo proceso teisė.* Vadovėlis. Vilnius: Registrų centras, p. 118-119.

[19] MERKEVIČIUS, Remigijus (2010). Kaltinamojo teisės į nešališką teismą (teismo nešališkumo principo) samprata aukščiausių nacionalinių teismų jurisprudencijoje. *Teisė*, 76, p. 95-96.

2. Teismo nešališkumas ir teisėjų etika: Lietuvos pavyzdys

Kaip aptarta pirmiau, teismo nešališkumo principas įtvirtintas ir Teisėjų etikos kodekse, kurio 8 straipsnyje nustatytos imperatyvios teisingumo ir nešališkumo taisyklės (toliau – ir Taisyklės). Jos apima draudimą teisėjui diskriminuoti, reikšti išankstinę nuomonę ar demonstruoti simpatiją ar antipatiją proceso dalyviams, taip pat reikalavimą nepasiduoti išorinei įtakai ir vengti interesų konflikto. Teisėjas taip pat negali konsultuoti asmenų teisiniais klausimais įstatymų nenumatytais atvejais, atstovauti jų teisme ir, be kita ko, privalo vengti viešų pasisakymų, suponuojančių bylos baigtį, ir nevertinti jos ne teismo proceso metu[20].

Šių Taisyklių taikymą papildo Bangaloro teisėjų elgesio principai, įtvirtinantys teisėjo pareigą savo pareigas vykdyti be palankumo, šališkumo ar išankstinio nusistatymo. Juose taip pat nustatyta, kad teisėjas negali reikšti nuomonės apie bylą, kuri yra ar gali būti nagrinėjama teisme, jei tai galėtų paveikti proceso rezultatą ar pažeisti asmenų teisę į teisingą bylos nagrinėjimą. Teisėjas tiek teisme, tiek už jo ribų privalo stiprinti visuomenės pasitikėjimą teismo nešališkumu ir elgtis taip, kad būtų mažinamas nušalinimo poreikis. Be to, Bangaloro teisėjų elgesio principai taip pat numato pareigą teisėjui nusišalinti, jei jis negali išnagrinėti bylos nešališkai arba jeigu protingam stebėtojui gali atrodyti, kad teisėjas negali nešališkai išnagrinėti bylos. Tačiau atkreiptinas dėmesys, kad negalima reikalauti teisėjo nusišalinti nuo bylos, jeigu kitas teismas negali jos išnagrinėti arba jei jos neišnagrinėjimas būtų vertinamas kaip rimtas nusižengimas teisingumui[21].

Teismo nešališkumas yra viena svarbiausių teisėjo pareigų vykdymo sąlygų, todėl šį principą pažeidusiam teisėjui gali būti taikoma atsakomybė. Teismų įstatymo 43 straipsnyje nustatyta teisėjų pareiga laikytis Konstitucijos, įstatymų ir vykdyti Taisyklių reikalavimus, o už šių pareigų nevykdymą teisėjui taikoma drausminė atsakomybė. Pagal teismų įstatymo 83 straipsnį drausminė atsakomybė teisėjui kyla už teisėjo vardą žeminantį poelgį, Teisėjų etikos kodekso reikalavimų pažeidimą ar įstatymuose nustatytų teisėjų darbinės ar politinės veiklos apribojimų nesilaikymą. Teisėjo vardą žeminančiu poelgiu laikomas su teisėjo garbe nesuderinamas elgesys, neatitinkantis Teisėjų etikos kodekso reikalavimų.

Drausmės bylos iškėlimo klausimus sprendžia Teisėjų etikos ir drausmės komisija, kuriai motyvuotą teikimą gali pateikti Taryba, Komisija, teismo, kuriame teisėjas dirba, arba bet kurio aukštesnės pakopos teismo pirmininkas ar kiti asmenys, kuriems

---

[20] JOKIMAITĖ, Sigita; RAMANAUSKIENĖ, Jovita ir BALTRĖNĖ, Olga (2022). *Lietuvos Respublikos teisėjų etikos kodeksas – praktinis vadovas* [interaktyvus]. https://klat.teismas.lt/data/public/uploads/2022/12/d1_praktikos-vadovas.pdf.

[21] Bangalore Principles of Judicial Conduct (2018) [interaktyvus]. https://www.unodc.org/documents/ji/training/bangaloreprinciples.pdf.

tapo žinoma apie galimą drausminės atsakomybės pagrindą[22]. Komisijai nusprendus teisėjui iškelti drausmės bylą, ji perduodama nagrinėti Teisėjų garbės teismui[23]. Nustatęs drausminės atsakomybės pagrindą, Teisėjų garbės teismas gali skirti teisėjui pastabą, papeikimą ar griežtą papeikimą, taip pat siūlyti atleisti teisėją iš pareigų ar inicijuoti apkaltos procesą. Šis sprendimas per dešimt dienų nuo jo priėmimo gali būti skundžiamas Lietuvos Aukščiausiajam Teismui[24]. Taigi teisėjo drausminės atsakomybės institutas yra viena iš priemonių, padedančių užtikrinti teisėjų veiklos skaidrumą ir asmens teisės į teisingą bei nešališką teismą apsaugą.

Apžvelgus pastarųjų penkerių metų Komisijos ir Teisėjų garbės teismo praktiką, matyti, kad drausmės bylų dėl teismo nešališkumo principo pažeidimo baudžiamosiose bylose nėra daug. Vis dėlto ši praktika reikšminga analizuojant Teisėjų etikos kodekse įtvirtinto nešališkumo principo taikymo ribas.

Komisija 2024 m. vasario 29 d. priėmė sprendimą iškelti drausmės bylą LAT teisėjui ir perduoti ją nagrinėti Teisėjų garbės teismui, nes teisėjas neinformavo proceso dalyvių, jog sprendimą byloje priėmė jo svainis – Lietuvos apeliacinio teismo teisėjas, taip pat nenusišalino nuo bylos nagrinėjimo. Komisija konstatavo, kad nors teisėjui ši aplinkybė nagrinėjant bylą nebuvo žinoma, objektyvaus stebėtojo požiūriu asmuo negali būti laikomas nešališku vertindamas giminystės ar svainystės ryšiais susijusio teisėjo priimtą sprendimą. Todėl teisėjas turėjo imtis priemonių, kad proceso dalyviams nekiltų abejonių dėl teismo nešališkumo, ir nusišalinti nuo bylos nagrinėjimo. Komisija kritiškai vertino teisėjo paaiškinimus, kad jis netikrina tyrėjų, prokurorų ir teisėjų, kurie dalyvavo bylos nagrinėjimo metu, nes šiuo metu jokie jo šeimos nariai ir artimieji giminaičiai aptartose institucijose nedirba. Komisija pažymėjo, kad daugiau kaip dvidešimties metų darbo stažą LAT turtintis teisėjas, būdamas susijęs svainystės ryšiais su Lietuvos apeliacinio teismo teisėju ir puikiai išmanydamas nušalinimo institutą, turėjo būti rūpestingesnis. Dėl to Komisija konstatavo ne tik Teisėjų etikos kodekso 8 straipsnio 6 punkto, bet ir pareigingumo, nepriklausomumo bei pavyzdingumo principų pažeidimus[25].

Kitoje byloje Komisija atsisakė teisėjui iškelti drausmės bylą. Teikime buvo teigiama, kad teisėjas buvo šališkas kaltinamojo atžvilgiu ir nenusišalino nuo bylos nagrinėjimo, nors anksčiau, dirbdamas advokatu, teikė jam teisines paslaugas ir jį pažinojo. Atlikus neplaninį tikslinį patikrinimą, buvo konstatuota, kad teisėjas, neinformavęs proceso dalyvių apie ankstesnius ryšius su kaltinamuoju ir nenusišalinęs

---

[22] Lietuvos Respublikos teismų įstatymas. 1994 m. gegužės 31 d. Nr. I-480. *Valstybės žinios*, 1994, 46-851.

[23] Teisėjų tarybos 2019 m. sausio 25 d. nutarimas Nr. 13P-10-(7.1.2) „Dėl teisėjų etikos ir drausmės komisijos nuostatų patvirtinimo“. TAR, 2019, 1346.

[24] Teisėjų tarybos 2014 m. gegužės 30 d. nutarimas Nr. 13P-68-(7.1.2) „Dėl teisėjų garbės teismo nuostatų patvirtinimo“. TAR, 2014, 7206.

[25] Teisėjų etikos ir drausmės komisijos 2024 m. vasario 29 d. sprendimas Nr. 18P-1.

po pareikštų nušalinimų, sukūrė situaciją, kuri pašaliniam stebėtojui galėjo kelti abejonių dėl teismo nešališkumo. Teisėjas paaiškino, kad nors kaltinamąjį pažįsta, jų nesieja jokie santykiai. Priimdama sprendimą Komisija pažymėjo, kad teisėjas pats vertina, ar konkrečios aplinkybės gali kelti abejonių jo nešališkumu ir ar jis gali nešališkai išnagrinėti bylą. Taip pat buvo atsižvelgta į tai, kad klausimas dėl galimo teisėjo šališkumo jau buvo spręstas procesine tvarka, o dėl nuosprendžio buvo paduotas apeliacinis skundas, todėl galimus pirmosios instancijos teismo pažeidimus įvertins apeliacinės instancijos teismas. Be to, nebuvo nustatyta duomenų, kad teisėją ir kaltinamąjį sietų artimi santykiai[26].

Apibendrinant galima teigti, kad teismo nešališkumo principas negali būti aiškinamas pernelyg plačiai, nes tai sudarytų prielaidas nepagrįstai taikyti nu(si)šalinimo institutą. Visgi, vertinant galimus nešališkumo pažeidimus lemiamą reikšmę turėtų turėti ne vien teisėjo vidinis įsitikinimas dėl savo gebėjimo nešališkai išnagrinėti bylą, bet ir objektyvus vertinimas, ar konkrečios bylos aplinkybės pagrįstam išoriniam stebėtojui nesukelia abejonių dėl teismo nešališkumo. Toks požiūris atitinka EŽTT praktikoje suformuotą objektyvaus nešališkumo standartą, pagal kurį svarbu ne tik tai, ar teisingumas yra vykdomas, bet ir tai, ar visuomenei nekyla pagrįstų abejonių dėl jo nešališko vykdymo.

3. Nešališkas teismas – nešališkumo principo koncepcija, jos taikymas jurisprudencijoje ir nušalinimo instituto reikšmė

Įdomu tai, kad nėra įtvirtintos vienodos nešališkumo sampratos. Nors, pasak R. Merkevičiaus, „nešališkumas – tai tokia teismo (teisėjo) savybė, kuri lemia, ar realiai ir veiksmingai bus apsaugota ir apginta pažeista žmogaus laisvė, teisės ar privatumas, ar proceso dalyviai ir visa visuomenė pasitikės ir gerbs teismą kaip instituciją, baudžiamąjį procesą kaip neišvengiamą ir teisingą baudžiamosios atsakomybės įgyvendinimo tvarką, o galutinį teismo sprendimą priims kaip teisingumo išraišką“[27].

Teismo nešališkumą sudaro du aspektai – subjektyvusis ir objektyvusis. Subjektyviuoju aspektu vertinama, ar yra aplinkybių, keliančių abejonių dėl teisėjo išankstinio nusistatymo bei tendencingumo, tačiau teisėjo nešališkumas preziumuojamas, kol neįrodyta priešingai. Objektyviuoju aspektu svarbu užtikrinti, kad teismo procesas nesudarytų įspūdžio dėl palankumo ar priešiškumo kuriai nors šaliai. Todėl vertinamas ne tik teisėjo elgesys, bet ir kitos aplinkybės, kurios objektyviam stebėtojui galėtų kelti abejonių dėl teisėjo nešališkumo[28]. Taigi, reikia nustatyti, ar, be teisėjo elgesio,

---

[26] Teisėjų etikos ir drausmės komisijos 2024 m. gegužės 15 d. sprendimas Nr. 18 P-4.

[27] MERKEVIČIUS, Remigijus (2010). Kaltinamojo teisės į nešališką teismą (teismo nešališkumo principo) samprata aukščiausių nacionalinių teismų jurisprudencijoje. *Teisė*, 76, p. 83–99.

[28] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2024 m. gruodžio 17 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-277-648/2024; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2024 m. spalio 24 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-

yra kitų patikrinamų faktų, kurie gali kelti abejonių dėl teisėjo nešališkumo[29]. Ir šiuo atveju suteikiama didelė reikšmė tam, kaip susidariusi situacija ir esančios aplinkybės atrodo objektyviam stebėtojui[30].

LAT yra pažymėjęs, jog teismo posėdžio metu ar priimant nuosprendį (nutartį), teismas neturi diskutuoti su proceso dalyviais, moralizuoti ar reikšti pasipiktinimo, nes tai gali sudaryti prielaidas pagrįstai abejoti teismo nešališkumu. Pavyzdžiui, nešališkumo principo pažeidimas buvo nustatytas teisėjui išsakius išankstinę nuomonę, kad pornografinio turinio dalykų gaminimo ir laikymo aplinkybės nėra reikšmingos. Be to, buvo nustatyta, kad teisėjas diskutavo su baigiamąją kalbą sakančiu gynėju, teisėjų kolegija nebuvo pakankamai susipažinusi su bylos medžiaga, rodė akivaizdų skubotumą ir iš anksto išreiškė savo nusistatymą dėl kai kurių apeliaciniame skunde keliamų klausimų vertinimo[31].

Teismas gali būti laikomas šališku, jeigu baigiamajame akte kvestionuoja su nagrinėjama byla nesusijusius teismų sprendimus ar iš anksto parodo nusistatymą dėl skundo baigties. Pavyzdžiui, apeliacinės instancijos teismas, kritikuodamas prokuratūros darbą ir prokuroro skundo priėmimo aplinkybes, peržengė bylos nagrinėjimo ribas ir sudarė įspūdį, kad iš anksto buvo nusprendęs skundą atmesti[32].

LAT praktikoje šališku laikomas teismas, kuris, nors bylos iš esmės neišnagrinėjo, bet pasisako dėl kaltinimo pagrįstumo ar vertina kitų asmenų veiksmus. Pavyzdžiui, grąžindamas bylą prokurorui, pirmosios instancijos teismas įvertino bylos aplinkybes, pasisakė dėl kaltinimo pagrįstumo bei teisiškai įvertino byloje nekaltinamos liudytojos veiksmus, taip sudarydamas įspūdį apie išankstinę nuomonę dėl bylos baigties[33].

Tačiau nešališkumo principas neturėtų būti aiškinamas pernelyg plačiai. Teismo padarytos teisės aiškinimo ar taikymo klaidos, proceso pažeidimai, motyvacijos stoka ar įrodymų vertinimo trūkumai savaime nereiškia teismo šališkumo[34]. Nesant konkrečių bylą nagrinėjančio teismo šališkumo požymių, jo konstatavimas neturėtų būti

---

7-119-719/2024; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2023 m. birželio 23 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-7-53-489/2023.

[29] Wettstein prieš Šveicariją [EŽTT], Nr. 33958/96, [2000-12-21]. ECLI:CE:ECHR:2000:-1221JUD003395896.

[30] JOKIMAITĖ, Sigita ir ŠIVICKAITĖ-MOLDARIENĖ, Laura. Teisėjų etikos ir drausmės bylos bei Lietuvos Aukščiausiojo Teismo vaidmuo jose. Iš: JUODKAITĖ-GRANSKIENĖ, Gabrielė ir ŠIVICKAITĖ-MOLDARIENĖ, Laura (sud.) (2025). *Pirmieji Lietuvos Aukščiausiojo teismo veiklos dešimtmečiai atkūrus nepriklausomybę*. Vilnius: Lietuvos Aukščiausias Teismas.

[31] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2022 m. birželio 28 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-188-387/2022.

[32] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2017 m. sausio 12 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-16-489/2017.

[33] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2024 m. gruodžio 17 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-277-648/2024.

[34] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2018 m. kovo 6 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-45-303/2018.

siejamas su priimto nuosprendžio motyvacijos stoka, įrodymų tyrimo rezultatų įvertinimu, kitokiais teismo sprendimo surašymo trūkumais[35].

Kyla klausimas, o kada galima teigti, kad bylą nagrinėjęs teismas buvo šališkas? Šališku teismu visada turėtų būti pripažįstamas toks teismas, kai bylą nagrinėja nors vienas teisėjas, negalintis dalyvauti procese dėl pirmiau išvardytų priežasčių.

Deja, tačiau Lietuvoje yra ne viena byla pasiekusi EŽTT, kuriame konstatuotas nešališkumo principo pažeidimas. Pavyzdžiui, byloje Dainelienė prieš Lietuvą pareiškėja teigė, kad jos kasacinį skundą nagrinėjusi LAT atrankos kolegija buvo šališka, nes joje dalyvavo teisėjas, kurio sūnus jos byloje buvo prokuroras. EŽTT bylą nagrinėjo iš objektyviojo nešališkumo aspekto perspektyvos ir nurodė, kad turėtų būti tokia sistema, kuri užtikrintų, kad teisėjas negautų bylos, kurioje jo sūnus dalyvauja prokuroru. Tokia susiklosčiusi situacija sukompromitavo LAT nešališkumą ir sukėlė abejonių. EŽTT padarė išvadą, jog LAT atrankos kolegijos sudėtis neužtikrino jos nešališkumo ir neatitiko Konvencijos standarto objektyviuoju aspektu, todėl Konvencijos 6 straipsnio 1 dalis buvo pažeista[36].

Dar viena garsiai Lietuvoje nuskambėjusi byla – Daktaras prieš Lietuvą, kurioje pareiškėjas (H. Daktaras) teigė, kad LAT kolegija neatitiko nešališko teismo reikalavimų. EŽTT nustatė, kad LAT Baudžiamųjų bylų skyriaus pirmininkas iš anksto išreiškė poziciją dėl bylos baigties, sudarė bylą nagrinėjusią kolegiją ir pateikė kasacinį teikimą, kuris vėliau buvo patenkintas. Teismas konstatavo, kad toks vaidmuo nebuvo neutralus proceso šalių atžvilgiu, todėl buvo pažeista Konvencijos 6 straipsnio 1 dalis[37].

Verta pažymėti Sacharuk prieš Lietuvą bylą, kurioje EŽTT nustatė pažeistą nešališko teismo principą. Pareiškėjas (Aleksandr Sacharuk) teigė, kad LAT teisėja dalyvavo nagrinėjant jo bylą du kartus ir abiem atvejais vertino tuos pačius įrodymus bei pasisakė dėl jo veiksmų. EŽTT pabrėžė, kad vien tai, jog teisėja du kartus buvo LAT kolegijos narė, savaime nėra pakankamas pagrindas kilti objektyviai pagrįstoms abejonėms dėl jos nešališkumo, tačiau situacija keičiasi, kai ankstesniame teismo sprendime yra su kaltinamojo veiksmų kvalifikavimu ir kalte susijusių išvadų, galinčių nulemti vėlesnį sprendimą. EŽTT pažymėjo, kad ankstesniuose sprendimuose buvo išreikštos išvados dėl kaltės ir veiksmų kvalifikavimo, galėjusios paveikti vėlesnį nagrinėjimą. Todėl pareiškėjo abejonės dėl teismo nešališkumo buvo pripažintos objektyviai pagrįstomis, o nustatytas Konvencijos 6 straipsnio 1 dalies pažeidimas[38].

---

[35] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2019 m. gruodžio 17 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-300-697/2019.

[36] Dainelienė prieš Lietuvą [EŽTT], Nr. 23532/14, [2018-10-16] ECLI:CE:ECHR:2018:1016JUD002353214.

[37] Daktaras prieš Lietuvą [EŽTT], Nr. 42095/98, [2000-10-10], ECLI:CE:ECHR:2000:-1010JUD004209598. Šiai dienai reguliavimas yra pasikeitęs ir nebeaktualus, tačiau tai tik parodo, kad tokia situacija yra buvusi.

[38] Sacharuk prieš Lietuvą [EŽTT], Nr. 39300/18, [2024-04-23], ECLI:CE:ECHR:2024:-0423JUD003930018.

Koks svarbus yra teismo nešališkumas patvirtina ir EŽTT sprendimas, kuriame konstatuotas šio principo pažeidimas dėl teisėjos, nagrinėjusios bylą, padėjėjos santykio su proceso dalyviais. Antai byloje Tsulukidze ir Rusulashvili prieš Sakartvelą byloje EŽTT konstatavo objektyviojo nešališkumo pažeidimą dėl teisėjos padėjėjos ryšių su proceso dalyviais. Pareiškėjai ginčijo jų atleidimą iš darbo, o bylą kasacinėje instancijoje nagrinėjo teisėja, kurios padėjėja buvo atsakovės atstovo dukra. EŽTT pabrėžė, kad teisėjo padėjėjo vaidmuo gali būti reikšmingas, todėl jam taip pat keliami nešališkumo reikalavimai. Kadangi nacionalinis teismas neišsiaiškino šių aplinkybių, kilo pagrįstų abejonių dėl teisėjos nešališkumo ir buvo konstatuotas Konvencijos 6 straipsnio 1 dalies pažeidimas.[39].

Taigi LAT praktika leidžia daryti išvadą, kad nešališkumo principas suprantamas gana plačiai, nes apima visą proceso teisme eigą bei teismo elgesį jo metu. Tam tikras teismo pasisakymas ar poelgis, kuriuo suponuojamas išankstinės nuomonės turėjimas dėl bylos baigties, taip pat procesinių ribų peržengimas (pavyzdžiui, diskusijų su proceso dalyviais inicijavimas) sudaro objektyvų ir pagrįstą pagrindą abejoti teismo nešališkumu.

Atsižvelgus į EŽTT praktiką, akivaizdu, kad teismo nešališkumo principu turi būti vadovaujamasi ne tik teismo salėje, bet ir už jos ribų, atidžiai vertinant procesinius dokumentus. Reikalavimai, keliami teisėjams, turėtų būti priimtini ir jų padėjėjams, kurie prisideda prie teisingumo įgyvendinimo ir padeda užtikrinti asmenų pasitikėjimą ne tik teisėju (teisėjų kolegija), nagrinėjančiu bylą, bet ir visa teismų sistema.

Išvados

Teismo nešališkumo principas Lietuvos Respublikoje, kaip teisinėje valstybėje, gali būti kildinamas ne tik iš tarptautinių teisė aktų nuostatų, tačiau ir iš Lietuvos statutų, kurie, nors šiek tiek skirtingai nei dabar, tačiau įtvirtino, kad nešališkumas yra svarbus asmens teisių įgyvendinimui. Ypatingai platus teismo nešališkumo įtvirtinimas tiek nacionaliniuose, tiek tarptautiniuose teisės aktuose pažymi, kad šio instituto svarba yra kaip niekad aktuali ir yra vienas esminių teisingumo vykdymo pagrindų.

Teisės aktai nustato teismui nešališkumo principo tinkamo įgyvendinimo taisykles, jų taikymą ir drausminę atsakomybę teisėjui, pažeidus šių taisyklių nuostatas, t. y. įtvirtina asmens teisių apsaugos mechanizmą, leidžiantį patraukti teisėją drausminėn atsakomybėn. Pastarųjų penkerių metų Teisėjų etikos ir drausmės komisijos sprendimai teisėjams, nagrinėjusiems baudžiamąsias bylas, suponuoja, kad teismo nešališkumas ir jo vertinimas iš esmės priklauso nuo teisėjo vidinio įsitikinimo ir jo subjektyvaus susiklosčiusios situacijos vertinimo. Visgi, vertinant galimus nešališku-

[39] Tsulukidze ir Rusulashvili prieš Sakartvelą [EŽTT], Nr. 44681/21 ir 17256/22, [2024-08-29] ECLI:CE:ECHR:2024:0829JUD00448121.

mo pažeidimus lemiamą reikšmę turėtų turėti ne vien teisėjo vidinis įsitikinimas dėl savo gebėjimo nešališkai išnagrinėti bylą, bet ir objektyvus vertinimas, ar konkrečios bylos aplinkybės pagrįstam išoriniam stebėtojui nesukelia abejonių dėl teismo nešališkumo.

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo praktika leidžia daryti išvadą, kad nešališkumo principas suprantamas gana plačiai, nes apima visą proceso teisme eigą bei teismo elgesį jo metu. Svarbu tai, kad tam tikras teismo pasisakymas ar poelgis, kuriuo suponuojamas išankstinės nuomonės turėjimas dėl bylos baigties, taip pat procesinių ribų peržengimas (pavyzdžiui, diskusijų su proceso dalyviais inicijavimas) sudaro objektyvų ir pagrįstą pagrindą abejoti teismo nešališkumu.

Šiuo metu galiojantis BPK įvirtina taisyklę, kad, jeigu bylą nagrinėja vienas teisėjas, dėl jam pareikšto nušalinimo nusprendžia jis pats. Atkreiptinas dėmesys, kad ši norma neužtikrina objektyvaus teismo nešališkumo ir sąžiningo proceso garantijų. Tuo tarpu CPK įtvirtintas reguliavimas, pagal kurį nušalinimo klausimą sprendžia su bylos nagrinėjimu nesusijęs asmuo, labiau atitinka nešališko teismo principą ir stiprina pasitikėjimą teisingumo vykdymu. Atsižvelgiant į tai, tikslinga svarstyti BPK nuostatų tobulinimą, numatant, kad teisėjo ar teisėjų kolegijos nušalinimo klausimą spręstų nepriklausomas, konkrečios bylos nagrinėjime nedalyvaujantis teisėjas.

Šaltinių sąrašas

Norminiai teisės aktai:

Tarptautiniai:

Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija (1950). Valstybės žinios, 1995, 40-987.

Jungtinių Tautų Chartija (1945). Valstybės žinios, 2002, 15-557.

Tarptautinis pilietinis ir politinių teisių paktas (1966). Valstybės žinios, 2002, 77-3288.

Visuotinė žmogaus teisių deklaracija (1948). Valstybės žinios, 2006, 68-2497.

Nacionalinės teisės aktai:

Lietuvos Respublikos Konstitucija. Lietuvos Respublikos piliečių priimta 1992 m. spalio 25 d. referendume. Valstybės žinios, 1992, 33-1014.

Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas. 2002 m. kovo 14 d. Nr. IX-785. Valstybės žinios, 2002, 37-1341.

Lietuvos Respublikos teismų įstatymas. 1994 m. gegužės 31 d. Nr. I-480. Valstybės žinios, 1994, 46-851.

Teisėjų tarybos 2014 m. gegužės 30 d. nutarimas Nr. 13P-68-(7.1.2) „Teisėjų garbės teismo nuostatai“. TAR, 2014, 7206.

Teisėjų tarybos 2019 m. sausio 25 d. nutarimas Nr. 13P-10-(7.1.2) „Teisėjų etikos ir drausmės komisijos nuostatai“. TAR, 2019, 1346.

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo jurisprudencija:

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2001 m. vasario 12 d. nutarimas. Valstybės žinios, 14-445.

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2013 m. lapkričio 15 d. nutarimas. Valstybės žinios, 119-6005.

Specialioji literatūra:

GODA, Gintaras; KAZLAUSKAS, Marcelis ir KUCONIS, Pranas (2011). Baudžiamojo proceso teisė vadovėlis. Vilnius: Registrų centras.

JOKIMAITĖ, Sigita ir ŠIVICKAITĖ-MOLDARIENĖ, Laura. Teisėjų etikos ir drausmės bylos bei Lietuvos Aukščiausiojo Teismo vaidmuo jose. Iš: JUODKAITĖ-GRANSKIENĖ, Gabrielė ir ŠIVICKAITĖ-MOLDARIENĖ, Laura (sud.) (2025). Pirmieji Lietuvos Aukščiausiojo teismo veiklos dešimtmečiai atkūrus nepriklausomybę. Vilnius: Lietuvos Aukščiausias Teismas.

MERKEVIČIUS, Remigijus (2010). Kaltinamojo teisės į nešališką teismą (teismo nešališkumo principo) samprata aukščiausių nacionalinių teismų jurisprudencijoje. Teisė, 76, [interaktyvus]. https://doi.org/10.15388/Teise.2010.0.223.

VAIČAITIS, Vaidotas (2013). Lietuvos statutai kaip konstitucionalizmo šaltinis. Teisė, 89.

ŽALIMAS, Dainius (red.) (2018). Lietuvos konstitucionalizmas: ištakos, raida ir dabartis. Vilnius: Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas.

Teismų praktika:

Daktaras prieš Lietuvą [EŽTT], Nr. 42095/98, [2000-10-10] ECLI:CE:ECHR:2000:-1010JUD004209598.

Wettstein prieš Šveicariją [EŽTT], Nr. 33958/96, [2000-12-21] ECLI:CE:ECHR:2000:-1221JUD003395896.

Dainelienė prieš Lietuvą [EŽTT], Nr. 23532/14, [2018-10-16] ECLI:CE:ECHR:2018:1016JUD002353214.

Tsulukidze ir Rusulashvili prieš Sakartvelą [EŽTT], Nr. 44681/21 ir 17256/22, [2024-08-29] ECLI:CE:ECHR:2024:0829JUD00448121.

Sacharuk prieš Lietuvą [EŽTT], Nr. 39300/18, [2024-04-23] ECLI:CE:ECHR:2024:-0423JUD003930018.

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2017 m. sausio 12 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-16-489/2017.

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2018 m. kovo 6 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-45-303/2018.

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2019 m. gruodžio 17 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-300-697/2019.

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2022 m. birželio 28 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-188-387/2022.

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2023 m. birželio 23 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-7-53-489/2023.

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2024 m. vasario 20 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-20-788/2024.

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2024 m. gegužės 22 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-7-60-648/2024.
Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2024 m. gegužės 22 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-7-62-495/2024.
Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2024 m. spalio 24 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. Nr. 2K-7-119-719/2024.
Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2024 m. gruodžio 17 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-277-648/2024.

Kiti šaltiniai:

Bangalore Principles of Judicial Conduct (2018) [interaktyvus]. https://www.unodc.org/documents/ji/training/bangaloreprinciples.pdf.
JOKIMAITĖ, Sigita; RAMANAUSKIENĖ, Jovita ir BALTRĖNĖ, Olga (2022). Lietuvos Respublikos teisėjų etikos kodeksas – praktinis vadovas [interaktyvus]. https://klat.teismas.lt/data/public/uploads/2022/12/d1_praktikos-vadovas.pdf.
Teisėjų etikos ir drausmės komisijos 2024 m. vasario 29 d. sprendimas Nr. 18P-1.
Teisėjų etikos ir drausmės komisijos 2024 m. gegužės 15 d. sprendimas Nr. 18 P-4.

SANTRAUKA

Žmogaus teisių užtikrinimas demokratinėje valstybėje yra itin svarbus, ypač baudžiamajame procese. Šiame moksliniame straipsnyje analizuojamas teismo nešališkumo principo turinys, jo problematika, taip pat Lietuvos Konstitucinio ir Aukščiausiojo Teismo jurisprudencija bei Europos Žmogaus Teisių Teismo praktika. Nagrinėjami subjektyvusis ir objektyvusis nešališkumo kriterijai, jų taikymas, ribos ir pažeidimai.

Darbą sudaro pagrindinės keturios dalys. Pirmojoje mokslinio darbo dalyje siekiama išgryninti nešališkumo principo ištakas arba nustatyti, kokie veiksniai galėjo turėti įtakos tokiam reikalavimui atsirasti. Antrojoje darbo dalyje dėmesys skiriamas Teisėjų etikos kodekso 8 straipsniui ir Teisėjų etikos ir drausmės komisijos sprendimams, siekiant išanalizuoti, kiek drausmės bylų buvo iškelta teisėjams, pažeidusiems nešališkumo principo reikalavimus. Trečiojoje darbo dalyje atskleidžiamas teismo nešališkumo principo turinys. Ketvirtojoje dalyje nagrinėjamas teisėjų nušalinimo procedūra esant teismo nešališkumo principo pažeidimui bei išgryninta esminė problema dėl pareikšto nušalinimo teisėjui, kuris vienasmeniškai nagrinėja bylą.

SUMMARY

Ensuring human rights in a democratic state is of paramount importance, particularly in criminal proceedings. This academic article analyses the content of the principle of judicial impartiality, its related issues, as well as the jurisprudence of the Constitutional Court of the Republic of Lithuania and the Supreme Court of Lithuania, along with the case law of the European Court of Human Rights. It examines

the subjective and objective criteria of impartiality, their application, limits, and violations.

The work consists of four main parts. The first part aims to identify the origins of the principle of impartiality or the factors that may have influenced the emergence of such a requirement. The second part focuses on Article 8 of the Code of Judicial Ethics and the decisions of the Judicial Ethics and Discipline Commission, in order to analyse how many disciplinary cases have been initiated against judges who have violated the requirements of the principle of impartiality. The third part reveals the content of the principle of judicial impartiality. The fourth part examines the procedure for the recusal of judges in cases of violations of the principle of judicial impartiality and highlights a key issue concerning the recusal of a judge who hears a case sitting alone.

https://doi.org/10.15388/TMP.2026.28

Teismų sprendimų priėmimų psichologija

Lėja Volodkovičiūtė
Vilniaus universiteto Teisės fakulteto
5 kurso teisės fakulteto studentė
Saulėtekio al. 9, I rūmai, 10222 Vilnius
El. paštas: leja.volodkoviciute@tf.stud.vu.lt

Karolis Valančius
Vilniaus universiteto Teisės fakulteto
4 kurso teisės fakulteto studentas
Saulėtekio al. 9, I rūmai, 10222 Vilnius
El. paštas: karolis.valancius@tf.stud.vu.lt

Mokslinio straipsnio akademinis kuratorius asist. dr. Jurgis Bartkus
El. paštas: jurgis.bartkus@tf.vu.lt

Santrauka. *Moksliniame straipsnyje yra siekiama atskleisti teismo sprendimų priėmimo psichologinius aspektus, ypatingą dėmesį skiriant neobjektyvių teismų sprendimo priėmimo priežastims. Šis tiklas yra pasiekiams nagrinėjant atskirus teismų sprendimus ir juose iliustruojant skirtingus veiksnius darančius įtaką šių sprendimų priėmimui. Pirmiausia yra aptariamas teisės ir psichologijos santykis, atskleidžiant skirtingus veiksnius darančius įtaka teismų sprendimas. Vėliau, analizuojamos kelios euristikos bei šališkumo efektai pasireiškiantys teisėjų sprendimų priėmimo procese. Išskiriami šių euristikų ar šališkumo efektų sukeliami neigiami padariniai. Galiausiai, straipsnyje aptariamos sprendimų šališkumo mažinimo priemonės bei jų dabartinis pasitelkimas Lietuvoje.*

Pagrindiniai žodžiai: *teisėjas, teismo sprendimo priėmimas, euristikos, šališkumai.*

Court Decision Making Psychology

Summary. *This article aims to reveal the psychological aspects of court decision-making, with particular attention paid to the reasons for biased court decisions. This goal is achieved by examining individual court decisions and illustrating the various factors that influence these decisions. First, the relationship between law and psychology is discussed, revealing the various factors that influence court decisions. Next, several heuristics and bias effects that manifest themselves in the decision-making process of judges are analyzed. The negative consequences of these heuristics or bias effects are highlighted. Finally, the article discusses measures to reduce bias in decisions and their current use in Lithuania.*

Key words: *judge, court decision making, heuristics, bias.*

Copyright © Lėja Volodkovičiūtė, Karolis Valančius, 2026. Published by Vilnius University Press.
This is an Open Access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License (CC BY), which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original author and source are credited.

Įvadas

Šio straipsnio tikslas yra identifikuoti ir aprašyti pagrindinius veiksmus, darančius įtaką teisėjų priimamiems sprendimams, sprendimų priėmimo modelius, jų sąveiką su formaliais reikalavimais ir įvertinti, kaip šališkumai atsispindi teismų praktikoje bei pateikti įžvalgas dėl šališkumo mažinimo teisėjams priimant sprendimus.

Straipsnio objektas yra teisėjų priimami sprendimai ir veiksniai, darantys įtaką teisėjų priimamiems sprendimams, sprendimų priėmimo modeliai bei galimybės mažinti šališkumus. Straipsnio uždaviniai: atskleisti teisės ir psichologijos santykį, išnagrinėti psichologinių veiksnių įtaką teisėjų priimamiems sprendimams bei apžvelgti teisėjų etikos principus ir bendruosius teisėjų darbo standartus; išanalizuoti euristikas pasireiškiančias teisėjams priimant sprendimus; apžvelgti šiuo metu Lietuvoje taikomas teisėjų kognityvinį šališkumą mažinančias priemones ir pateikti papildomų įžvalgų.

Šiame tiriamajame darbe naudoti metodai yra: sisteminis – teisiniai rašto darbo aspektai aiškinami sistemiškai, remiantis įstatymų ir teismų praktikos visuma; lingvistinis - dėmesys skiriamas teisės normų turiniui ir jų prasmei; lyginamasis - šis metodas naudojamas lyginant skirtingus teisės aktus ir jų pateikiamą teisės normų aiškinimą, lyginat teisės ir psichologijos santykį; istorinis - atsižvelgiant į teisės ir psichologijos istoriją.

Tiriamojo darbo tema aktuali, nes kiekvienoje teisinėje valstybėje yra siekiama užtikrinti teisingumą, kurį vykdo teismai, remdamiesi teisės normomis, precedentais, principais, tačiau dažnai sprendimo baigtį gali įtakoti ir psichologiniai veiksniai. Tokie veiksniai gali būti tiek išoriniai, tiek vidiniai, galintys daryti stiprią įtaką teisėjui, todėl svarbu juos identifikuoti ir nustatyti ar šie veiksniai turėtų būti mažinami bei kokiais būdais galima būtų pasiekti šį tikslą.

Tiriamojo darbo originalumas pasireiškia tuo, kad rašto darbe bus ne tik detaliai apžvelgiami išoriniai ir vidiniai, įskaitant kognityvinius šališkumus, veiksniai, darantys įtaką teisėjų priimamiems sprendimams, bet ir aprašomi bendrieji teismų sprendimų ir teisėjų etikos reikalavimai. Taip pat yra aprašoma aktuali Lietuvos teismų ir kitų institucijų praktika atskleidžiant psichologinių aspektų poveikį teisėjams priimant sprendimus ir aprašomos įžvalgos, nagrinėjant jau taikomus šališkumą mažinančius metodus ir pateikiant naujų metodų pasiūlymus.

Šaltinių apžvalga - tiriamajame darbe yra remiamasi Lietuvos ir užsienio specialiąja literatūra – Brian M. Barry „How judges judge. Empirical Insights into Judicial Decision-Making" ir kita specialiąja literatūra, norminiais teisės aktais - 2016 m. gegužės 27 d. Rekomenduojamais teismų procesinių sprendimų kokybės standartais, Lietuvos Respublikos teisėjų etikos kodeksu, Lietuvos Respublikos Konstitucija, Lietuvos teismų ir kitų institucijų sprendimais.

Teisės ir psichologijos santykis priimant teismo sprendimus

Teisė ir psichologija – skirtingos disciplinos ir studijų kryptys, tačiau kasdien sutinkamos tiek kasdieniniame gyvenime, tiek ir teisėjams priimant teismo sprendimus. Teisė, kaip atskiras mokslas atsirado prieš penkis ar šešis tūkstantmečius, t.y. gerokai seniau nei šių dienų psichologija. Iki tol teisė buvo paremta abipusiškumo ir keitimosi principu, teisingumą auka ir kaltinamasis galėdavo įvykdyti apsikeisdami dovanomis. Tik vėliau atsirado trečiasis ginčą nagrinėjantis asmuo.[1] Taigi, žmonijai vystantis tapo aišku, kad konflikto dalyviai ginčo negali išspręsti nešališkai, tam reikalingas kitas asmuo. Taip ėmė atsirasti teismai ir teisėjo institutas, tačiau teisėjo psichologinių veiksnių įtaka priimant sprendimus pastebėta ne iš karto, tai ėmė aiškėti tik vėliau vystantis psichologijos mokslui.

Pati psichologija, kaip ji suprantama dabar, iš pradžių nebuvo konkretizuota, kaip atskiras mokslas. Pirmykščiai žmonės savo mintis, jausmus traktavo, kaip Dievo ir dvasių siųstus ženklus.[2] Vadinasi, anuomet teisiamų žmonių likimas dažnai priklausydavo nuo „Dievo valios", t. y. teisės normos ir teisingumas nebūdavo vieninteliai veiksniai, nulemiantys teisiamojo paskirtą bausmę ar kitokį teisių suvaržymą, nes tam didelę įtaką turėjo ir emocijos, išankstiniai nusistatymai ir pan. Tuo metu subjektyvūs veiksniai nebuvo suprantami, kaip trukdantys teisingumui vykdyti.

Psichologijos samprata laikui bėgant aiškėjo ir evoliucionavo. Psichologija, kaip atskira mokslo šaka, buvo išskirta 1879 m. Vilhelmo Vunto, kuomet šis įkūrė psichologijos laboratoriją Leipcigo universitete.[3] Atrodo, kad aiškus psichologijos sampratos suformavimas, supratimas, kad žmogų veikia begalė savarankiškų ir ne visada pagrįstų ar teisingų minčių, turėtų pagaliau užtikrinti teisėjų nešališkumą, visgi, realybė yra kiek kitokia. Nepaisant to, kad Lietuvos Respublikos Konstitucijos 109 str. numato – „Teisėjai, nagrinėdami bylas, klauso tik įstatymo" ši nuostata neužtikrina sprendimų nepriklausomumo ir teisėjo atsiribojimo nuo jam įtaką darančių išorinių ir vidinių veiksnių. Taigi, nors teisės ir psichologijos disciplinos yra skirtingos prigimties, jų sąsaja teismo salėje yra pastebima ir dažnai neatskiriama teisėjui priimant teismo sprendimą, pagrįstą ne tik teisės normomis, bet ir jo subjektyviu vertinimu.

Teismų sprendimų priėmimui įtaką darantys veiksniai

Teisėjai, priimdami sprendimus, gali vadovautis savo subjektyvia nuomone ar būti veikiami išorinės įtakos. Visgi, teismo sprendimui tokie veiksniai neturėtų daryti po-

---

1 MACHOVENKO, Jevgenijus (2024). Teisės istorija. Vilniaus universiteto vadovėlis. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, p. 14-16.

2 HUNT, Morton (2007). The story of psichology. Second edition. New York: Anschor books, p. 21.

3 DAY, Frank (2023). Wilhelm Wundt. [Interaktyvus]

veikio, nes teisėjas sprendimą turi priimti profesionaliai, besivadovaudamas teise ir atsiribojęs nuo individualių psichologinių aspektų.

Teismų sprendimų priėmimui įtaką darantys vidiniai veiksniai

Teisėjui kiekvienoje valstybėje keliami aukšti kvalifikaciniai reikalavimai, atitinkamai ir iš priėmamų sprendimų tikimasi analogiško standarto. LR Teisėjų etikos kodekso (toliau – Etikos kodeksas) 6 str. 2 p. numatyta, kad teisėjas turi veikti taip, kad nebūtų pažeidžiami teisingumo principai. Visgi, teisėjas, kaip ir kiekvienas kitas asmuo, turi savo moralinių ar religinių įsitikinimų, pomėgių, vertybių ir kt., tačiau dirbdamas teisėjo darbą ir priimdamas teismo sprendimus, teisėjas privalo atsiriboti nuo bet kokių šališkumų. Etikos kodekso 5 str. įtvirtina pagrindinius principus, kuriais turi vadovautis teisėjas – teisingumas, nešališkumas, nepriklausomumas, skaidrumas, sąžiningumas ir kt. Šių principų ar kitų Etikos kodekso reikalavimų pažeidimus nagrinėja kompetentinga institucija – Teisėjų etikos ir drausmės komisija. Be to, vidinius veiksnius, darančius įtaką teismo sprendimui, apima ir kognityviniai šališkumai, apie kuriuos bus kalbama antrajame skyriuje. Taigi, vidiniai, veiksniai, galintys daryti įtaką teismo sprendimo teisėtumui gali būti susiję su teisėjo asmeninėmis savybėmis ar puoselėjamomis vertybėmis, politinėmis pažiūromis ir kt.

Visų pirma, teisėjo vertybės ir asmeninė pasaulėžiūra gali daryti įtaką priimamiems sprendimams. Pavyzdžiui, LR Konstitucinis teismas 2025 m. kovo 19 d. nutarime dėl kailių fermų uždraudimo priėmė sprendimą, kad pats kailių fermų uždraudimas Lietuvoje neprieštarauja konstitucinei vertybei dėl ūkinės veiklos laisvės, kadangi ši pagal LR Konstitucijos 46 str. 2 ir 3 d. gali būti ribojama dėl visuomenės gerovės, šiuo atveju gyvūnų gerovės. Tokiam sprendimo priėmimui, kuomet buvo apgintos gyvūnų teisės, įtakos galimai turėjo ir LR Konstitucinio teismo teisėjų požiūris į gyvūnų apsaugą, ir kaip minėta nutarime, „siekis užtikrinti gyvūnų gerovę".[4] Pabrėžtina, kad minėtas sprendimas priimtas ne tik nepažeidžiant teisinės valstybės principų, LR Konstitucijos nuostatų, tačiau ir pasitelkiant žmogiškąjį elementą, balansuojant tarp naudos verslui ir gyvūnų teisių interesų. Tai rodo, kad ne visi vidiniai teisėjo įsitikinimai yra neigiami ir visiškai neleistini teismo salėje. Nors teisė ir yra paremta normų taikymu, anot Brian M. Barry, teisingumo sąvoka nėra aiškiai apibrėžta, todėl teisėjas turi prisitaikyti prie tam tikrų jautrių socialinių ir politinių klausimų ir gebėti priimti „teisingesnį" sprendimą. Svarbu tai, kad toks psichologinis nukrypimas neturėtų neigiamų pasekmių.[5] Nepaisant teisėjams keliamos pareigos nepasi-

---

[4] Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2025 m. kovo 19 d. nutarimas. Valstybės žinios, Nr. KT14-N3/2025.

[5] BARRY, M. Brian (2021). HOW JUDGES JUDGE Empirical Insights into Judicial Decision-Making. New York: Routledge, p. 1.

duoti emocijoms, ypač itin jautriose bylose, ir prievolės situaciją vertinti per atitiktį įstatymams, pabrėžtina, kad teismo sprendimai turi būti „ne tik teisiškai pagrįsti, bet ir morališkai teisingi"[6], todėl teisėjo darbe yra labai svarbu atrasti pusiausvyrą tarp teisingumo ir moralės.

Taip pat teisėjas priimdamas sprendimą negali rodyti savo simpatijų ar antipatijų proceso dalyviams. Visi proceso dalyviai turi būti vertinami ir išklausomi vienodai, nes išankstinis šališkumas gali įtakoti iš anksto nuspėjamą sprendimą. Pavyzdžiui, teisėjai neigiamai atsiliepiant apie advokatą, jo darbą, buvo pažeisti teisingumo, žmogaus orumo ir nešališkumo principai, kadangi tapo lengva nuspėti bylos baigtį.[7]

Antra, teismo priimamo sprendimo baigčiai gali turėti įtakos ir teisėjo sąžiningumas. Kiekvienas teisėjas bylos nagrinėjimo metu turi būti nešališkas, pavyzdžiui, esant interesų konfliktui nusišalinti nuo bylos nagrinėjimo. Deja, laiku nepranešus apie interesų konfliktą, gali būti priimamas nešališkas teismo sprendimas. Šališkumo buvimo atvejį nagrinėjo Teisėjų etikos ir drausmės komisija įvykus situacijai, kuomet Lietuvos Aukščiausiojo teismo (toliau – LAT) teisėjas ir Lietuvos apeliacinio teismo teisėjas buvo susiję giminystės ryšiais. Dėl šių aplinkybių LAT teisėjas negalėjo patenkinti kasacinio skundo, nes tai būtų galėję sutrukdyti Lietuvos apeliacinio teismo teisėjo karjerą ateityje. Pareiškėjo skundas pripažintas pagrįstu, kadangi LAT teisėjas, veikdamas savanaudiškai ir nesąžiningai, pažeidė pagrindinius teisės principus - nešališkumą teismo salėje.[8]

Trečia, teisėjo politiniai įsitikinimai irgi yra svarbus faktorius priimant sprendimą. Daugiausiai teisėjų politinės pažiūros pasireiškia bylose „turinčiose tiesioginių politinių pasekmių".[9] Teisėjų politinės pažiūros gali turėti įtakos priimant sprendimus dėl migrantų, verslo, aplinkosaugos klausimų ir kt. Taigi, kaip matyti iš praktikos, vidiniai veiksniai gali turėti įtakos teisėjo priimamiems sprendimams, tačiau teismo sprendimas negali būti pagrįstas tik teisėjo nuomone ar vertybėmis, svarbus yra teisinis pagrindas ir tuo paremtas argumentavimas bei objektyvi sprendimo baigtis.

Teismų sprendimų priėmimui įtaką darantys išoriniai veiksniai

Poskyryje pirmiau pristatyta vidinių teisėjo įsitikinimų įtaka priimamiems teismo sprendimams. Vidiniai teisėjo įsitikinimai asocijuotini su paties teisėjo asmenybe, tačiau be jų sprendimo baigtį gali lemti ir išoriniai veiksniai, susiję su aplinka, visuomenės spaudimu, teisine sistema, laiko stoka ir kt.

---

6 Litili Group (2024-03-28). Inside the Judge's Chamber: Insights into Judicial Decision-Making [online]. https://litiligroup.com/judicial-decision-making

7 Teisėjų etikos ir drausmės komisijos 2020 m. spalio 23 d. sprendimas Nr. 18 P-9.

8 2024 m. vasario 29 d. sprendimas iškelti drausmės bylą Nr. 18 P-1.

9 RACHLINSKI, J. Jeffrey; WISTRICH, J. Andrew (2017). Annual review „Judging the Judiciary by the Numbers: Empirical Research. Annual Review of Law and Social Science Volume 13, p. 5.

Teisėjai, kaip ir visa visuomenė, yra veikiami politikos ir vykstančių politinių įvykių, karų, tačiau teisėjas, net ir išgyvendamas dėl tam tikrų įvykių, spręsdamas ginčą neturėtų būti to įtakojamas. Pavyzdžiui, teisėja, kuriai buvo iškelta drausminė byla, nagrinėdama šalių ginčą dėl vaiko globos, ne kartą moralizavo, pabrėždama, kad šalių ginčas yra nereikšmingas lyginant su karu Ukrainoje.[10] Toks teisėjos mąstymas parodo, kad į ginčo šalių situaciją teisėja žiūri nerimtai, vadinasi, nėra nusiteikusi kokybiškai ir teisingai išspręsti ginčą, dėl ko teismo sprendimo teisingumas tampa kvestionuotinas. Įtaką sprendimo priėmimui gali turėti ir didelis teisėjo darbo krūvis, priverčiantis priimti neteisingus sprendimus, kadangi siekiama kuo greičiau priimti sprendimą nepraleidžiant nustatytų terminų, o ne įsigilinti į faktinę situaciją.

Nors teismai ir turi būti nepriklausomi nuo visuomenės nuomonės, visuomenės įtaka vadinamose rezonancinėse bylose yra neginčijama. Teismui, atitinkamai ir patiems teisėjams, yra svarbus visuomenės pasitikėjimas, kadangi tai yra „svarbus demokratinės teisinės valstybės elementas ir reikšminga veiksmingos teisminės valdžios sąlyga“,[11] nepaisant to, kiekvienas sprendimas vis tiek turi būti priimtas vadovaujantis teise, kad ir kokį spaudimą darytų visuomenė. Pavyzdžiui, Panevėžio apygardos teismo teisėjai siekė nusišalinti nuo bylos nagrinėjimo ir ją perduoti kitam apygardos teismui, kadangi LR baudžiamojo kodekso pažeidimu buvo kaltinamas Panevėžio miesto meras, dėl ko teisėjai galėjo „jausti netiesioginę visuomenės įtaką ar sulaukti nepagrįstų teisėjų darbo vertinimų nagrinėjant mero baudžiamąją bylą” dėl rezonansinio bylos pobūdžio.[12] Panevėžio teisėjams būtų daug sunkiau priimti objektyvų teismo sprendimą dėl visuomenės sutelkto dėmesio ir tam tikrų lūkesčių nagrinėjant miesto mero bylą.

Lietuva priklauso kontinentinės teisės tradicijai, todėl precedentams nėra suteikiama tokia didelė reikšmė, kaip bendrosios teisės šalyse. Visgi, precedentai Lietuvos teismuose taikomi, tačiau būtent jie gali priversti teisėjus neįvertinus visų aplinkybių, pritaikyti jau suformuotą praktiką nustačius tik tam tikrą sąsaja, nors iš tikrųjų byla skiriasi iš esmės. Atrodytų, kad precedento pritaikymas leidžia teisėjui atsikvėpti ir nebesigilinti į esmę, o tik pakartoti seniau pateiktą išaiškinimą. Be to, bandymas suformuoti naują teismo praktiką ir nesutikti su esama, yra tam tikras iššūkis, kurio nori imtis ne kiekvienas teisėjas, nes pagal LR Konstitucinio teismo praktiką: „Bendrosios kompetencijos teismų praktika atitinkamų kategorijų bylose turi būti koreguojama ir nauji teismo precedentai tų kategorijų bylose gali būti kuriami tik tada, kai tai yra neišvengiamai, objektyviai būtina, konstituciškai pagrindžiama ir pateisinama.”[13] Taigi, teisėjas, nesutikdamas su esamu precedentu ir norėdamas jį keisti, yra

---

[10] Teisėjų etikos ir drausmės komisijos 2022 m. birželio 14 d. sprendimas Nr. 18 P-3.

[11] ŠVEDAS, Gintaras, NEKROŠIUS, Vytautas, PAUŽAITĖ–KULVINSKIENĖ, Jurgita. Ir kt. (2019). Teismų procesinių sprendimų kokybės standartų taikymo studija, Lietvuos teismai: Vilnius, p. 5.

[12] Panevėžio apygardos teismo 2021 m. vasario 22 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1-69-366/2021.

[13] LR Konstitucinio teismo 2007 m. spalio 24 d. nutarimas Nr. 26/07.

veikiamas ne mažo spaudimo, galinčio atgrasyti nuo teismų klaidų taisymo, kas turi neabejotinai neigiamą poveikį teismų sistemai.

Taigi, priimamam sprendimui įtakos gali turėti ir išoriniai aspektai, kurie veikia teisėjo sprendimo priėmimą. Išorinių veiksnių, darančių įtaką teisėjui, sąrašas nėra baigtinis, todėl prieš tai minėti aspektai yra tik maža plataus sąrašo dalis, kadangi įtakos sprendimui gali turėti ir procese dalyvaujantys asmenys, visuomenės pasitikėjimas teismais, tarptautinių įsipareigojimų laikymasis ir kt.

Reikalavimai teisėjams ir jų priimamiems sprendimams

LR Konstitucijos 31 str. teigiama, kad nusikaltimą padaręs asmuo turi teisę į teisingą, nepriklausomą ir bešališką teismą, 109 str. numato, kad teisėjai, vykdydami teisingumą, yra nepriklausomi, 112 str. teigiama, kad teisėjas turi vykdyti teisingumą tik pagal įstatymą. Taigi, kaip ne kartą pabrėžiama LR Konstitucijoje, teisingumas ir nešališkumas teisėjo darbe yra pagrindinis siekis. Tuo remiantis, psichologiniai aspektai neturėtų daryti didesnės nei objektyviai pateisinamos įtakos, nes teisėjo asmeniniai šališkumai, nukreipti į konkretų asmenį, pagal LR Konstitucijos dvasią nėra leidžiami.

Teisėjų tarybos 2016 m. gegužės 27 d. nutarime pabrėžiama, kad „teismo sprendimai turi būti tinkamai motyvuoti ir aiškūs, teismų nepriklausomumas, nešališkumas, sąžiningumas ir profesionalumas yra pagrindiniai teisėjų veiklos principai", o teisėjas turi būti ne tik nešališkas, bet ir sąžiningas ir profesionalus.[14] Teisėjo sąžiningumas ir profesionalumas suponuoja mintį, kad teisėjas, kiekvieną kartą priimdamas sprendimą, šį turi priimti neveikiamas emocijų ar išorinės įtakos, t. y. esant tomis pačiomis faktinėmis aplinkybėmis, analogišką sprendimą turėtų priimti ir kitas teisėjas. LAT savo praktikoje taip pat yra pasisakęs dėl reikalavimų teismo sprendimui: „Sprendimas laikomas teisėtu ir pagrįstu, jei jis priimtas nepažeidus ir tinkamai pritaikius materialinės bei procesinės teisės normas ir jeigu teismo išvados atitinka įstatymo nustatyta tvarka ir įstatymo nustatytomis įrodinėjimo priemonėmis konstatuotas turinčias reikšmės bylai aplinkybes."[15] Taigi, teisėto sprendimo pamatas yra tinkamas materialių ir procesinių teisės normų taikymas vertinant konkrečią situaciją per teisinę, o ne subjektyvią prizmę.

Kiti LR teisės aktai taip pat pabrėžia teismo sprendimų teisingumą, pavyzdžiui, LR Civilinio proceso kodekso (toliau – CPK) 263 str. 1 d. ir Lietuvos Respublikos administracinių bylų teisenos įstatymo 86 str. 1 d. teigiama, kad teismo sprendimas turi būti teisėtas ir pagrįstas. LR Baudžiamojo procesas kodekso (toliau – BPK) 6

---

[14] Teisėjų tarybos 2016 m. gegužės 27 d. nutarimas Nr. 13P-65-(7.1.2) „Dėl rekomenduojamų teismų procesinių sprendimų kokybės standartų patvirtinimo".

[15] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2000 m. sausio 10 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-21.

str. 2 ir 3 d. teismo sprendimo teisingumas aiškinamas per diskriminacijos draudimą ir visuotinę lygybę. Diskriminacijos draudimas yra svarbus reikalavimas teisėjo priimamam sprendimui, kadangi nustato, kad asmeniniai teisėjo įsitikinimai dėl asmenų tautybės, rasės, lyties, religijos, politinių pažiūrų negali daryti įtakos teismo sprendimo baigčiai. Numatytas privilegijų ar, priešingai, apribojimų taikymas vėlgi dėl individo turtinės ar socialinės padėties, asmeninių savybių yra neleistinas ir prieštaraujantis visuotiniam teismų vykdomam teisingumui, kuriam įtakos neturi daryti jokie išoriniai ar vidiniai veiksniai.

Siekiant teisminį procesą padaryti kuo tikslesnį ir leidžiantį užtikrinti teisingumą, 2016 m. gegužės 27 d. buvo priimti Rekomenduojami teismų procesinių sprendimų kokybės standartai (toliau – Standartai), kuriuose nustatyti rekomenduojamo pobūdžio reikalavimai teismų sprendimams. Jau 1.1 p. pradedamas tuo, kad teismo sprendimas yra grindžiamas teisiškai reikšmingomis faktinėmis aplinkybės ir teise. Vėlgi jokių nukrypimų į teisėjo asmeninį vertinimą, nes teismo sprendimas turi būti priimtas vadovaujantis teisės principais – teisingumo, protingumo, sąžiningumo, kaip minima Standartų 1.8 p. Svarbu ir tai, kad teismo sprendimas būtų įtikinamas: „Teismo sprendimo motyvai neturi apsiriboti bendro pobūdžio samprotavimais ar teiginiais" ir „teismo sprendime teisėjas neturėtų moralizuoti, mėginti primesti savo asmeninių etinių, moralinių, religinių, kitokių įsitikinimų ar pasaulėžiūros. Teismo sprendimas turėtų būti santūrus ir nešališkas [...]".[16] Šia nuostata pabrėžiama, kad teismo sprendime neleistini su teise nesusiję motyvai, nulemti tik teisėjo nuomonės, pažiūrų, parodančių išankstinį nusistatymą. Standartų 3.3. p. pamini ir objektyvumo ir logikos reikalavimą, kas vėlgi yra priešingybė iracionaliam teisėjo priimamų sprendimų pobūdžiui. Taigi, kiekvienas teismo sprendimas turi būti objektyvus ir paremtas teise.

Intuityvus teismų sprendimų priėmimas

Priimdami teismo sprendimus teisėjai neišvengiamai naudojasi tiek racionaliu informacijos apdorojimu, tiek intuityviu informacijos apdorojimu.[17] Iš tiesų, priimant ne teisinius sprendimus teisėjai yra linkę naudotis intuityviu informacijos apdorojimu ne ką mažiau negu kiti asmenys.[18] Atitinkamai, kyla klausimas kiek šis informacijos apdorojimas pasireiškia priimant teismų sprendimus. Toliau bus aptariamos keletas dažnesnių intuityvių apdorojimo procesų – euristikų, bei šių euristikų sukeliamos pasėkmės – kognityviniai šališkumai, kurie neturėtų būti painiojami su aukščiau aptartais teisėjų šališkumais.

---

16 Standartų 2.2. p. ir 2.7. p.

17 MACEINA, Tomas; VALICKAS, Gintautas (2019). Teisėjų sprendimų priėmimas: intuityvus ir racionalus informacijos apdorojimas, Teisė, p. 62.

18 BARRY, M. Brian (2021). HOW JUDGES JUDGE Empirical Insights into Judicial Decision-Making. New York: Routledge, p. 38.

Patvirtinimo euristika

Patvirtinimo euristika pasireiškia, asmeniui palankiau priimant informacija, kuri patvirtina asmens siekį, kitaip tariant, kai asmuo ieško argumentų pagrindžiančių jo teiginį.[19] Viena vertus, teismai vykdo teisingumą, taigi, teisėjas turėtų aktyviai ieškoti argumentų leidžiančių priimti teisingiausią sprendimą. Visuomenei svarbesnėse bylose teismui yra suteikiama teisė būti aktyviam, savarankiškai prašyti įrodymų, taip sukuriant palankią terpę pasireikšti patvirtinimo euristikai. Atsižvelgiant į būtinybę tam tikrose situacijose užtikrinti visuomenės gerovę, tokios teismo teisės neturėtų būti vertinamos neigiamai.

Visgi bylinėjantis turi būti paisoma įstatyme įtvirtinto rungimosi principo. Teisėjas neturėtų iš anksto nuspręsti bylos baigties ir pradėti ieškoti argumentų patvirtinančių tokį sprendimą. Priešingai, tik visapusiškai įvertinus abiejų šalių pateiktus įrodymus turėtų susiformuoti teismo įsitikinimas dėl fakto būvimo.

„Gudrumo po laiko" (angl. hindsight) euristika

Didžioji dalis teisėjų darbo vyksta jau po įvykio. Taigi, teisėjas savo sprendimus priima jau žinodamas kokia žala buvo patirta. Dažniausiai tai sukelia problemų bylose, kuriose yra vertinamas aplaidumas arba įvykio numatomumas. „Gudrumo po laiko" euristika pasireiškia tuo, kad žinant apie jau įvykusį įvykį, asmenys yra linkę šį įvykį pripažinti labiau nuspėjamu. Pastebima, kad teisėjai sugeba atpažinti šią euristiką bei išvengti neteisingų sprendimų.[20] Dalis to yra tiek bendrosios teisės, tiek kontinentinės teisės sistemose naudojamas protingo, atidaus asmens standartas, nulemiantis tai, kad teisėjas, analizuodamas situacija, stengiasi įsivaizduoti kaip elgtųsi atidus asmuo, o ne asmuo jau žinantis pasėkmes.

Inkaro efektas

Inkaro efektas pasireiškia, kai sprendimo priėmimas, įprastai sumos nustatymas, yra įtakojamas anksčiau apibrėžtos sumos – tai yra, inkaro.[21] Ši efektą galima pastebėti ir kasdienėje buityje, pavyzdžiui, prekė originaliai parduodama už 100 eurų, bet nukainuota iki 50 eurų atrodo patraukliau, negu tą pati prekė parduodama iš karto už 50 eurų.

---

[19] BARRY, M. Brian (2021). HOW JUDGES JUDGE Empirical Insights into Judicial Decision-Making. New York: Routledge, p. 39.

[20] BARRY, M. Brian (2021). HOW JUDGES JUDGE Empirical Insights into Judicial Decision-Making. New York: Routledge, p. 45.

[21] BARRY, M. Brian (2021). HOW JUDGES JUDGE Empirical Insights into Judicial Decision-Making. New York: Routledge, p. 72.

Teismo sprendimuose šis euristika, be kita ko, pasireiškia žalos atlyginimo bylos. Ieškovui prašant neturtinės žalos atlyginimo, LAT ne vieną kartą tikslingai pažymi, jog „neturtinės žalos dydis išreikštas pinigais, skirtingai nei atlyginant turtinę žalą, neturėtų būti įrodinėjamas, o yra nustatomas teismo pagal konkrečioje byloje teisiškai reikšmingų kriterijų visumą“.[22] Atitinkamai, LAT pažymi, jog žalą patyręs asmuo „turi pateikti teismui kuo daugiau ir kuo svarbesnių žalos dydžiui nustatyti reikšmingų kriterijų“, o ne įrodinėti reikalaujamos sumos dydį. Tyrimas atliktas Jungtinėse Amerikos Valstijose parodė, jog ieškovui reikalaujant objektyviai per didelės sumos žalos atlyginimui, teisėjai žinantys reikalavimo sumą buvo linkę priteistį didesnį žalos atlyginimą, negu teisėjai, kuriem reikalavimo suma nebuvo atskleista.[23] Taigi, jeigu inkaro efektas pasiteisina, prašymas atlyginti akivaizdžiai per didelę žalą gali būti naudingas ieškovui, nepaisant tiksliai nustatytų vertinimo kriterijų, kadangi ieškovo nurodyta suma teisėjo pasąmonėje sukelia inkaro efektą, sukuria atskaitos tašką ir paskatiną kognityvinį šališkumą – didesnės žalos priteisimą.

Tuo tarpu baudžiamosiose bylose taip pat yra palankių aplinkybių inkaro efektui pasireikšti. Kaip pastebi T. Maceina ir G. Valickas, ne vienas tyrimas skirtingose jurisdikcijose patvirtina, jog teisėjo sprendimą dėl bausmės taikymo tiesiogiai veikia prokuroro teigiami siūlymai.[24] Atsižvelgiant į tai, iki 2025 m. vasario 1 d. galiojusi Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 61 straipsnio 2 dalies nuostata, kurioje nurodyta, kad teismas parenka bausmę ir jos dydį „skaičiuodamas nuo jos vidurkio“, neabejotinai įteisino savitą inkaro efektą. Šiai dienai, ši nuostata yra pakeista nepaliekant teismui įstatyme nustato atskaitos taško.

Priemonės šališkumui mažinti

Kaip minėta prieš tai, teisėjo priimamam sprendimui įtaką daro nemažai skirtingų veiksnių, tačiau turi būti siekiama, kad teismo salėje sprendimą nulemtų teisė, o ne šališkumai. Būtent dėl to yra ieškoma būdų, kaip sumažinti subjektyvius, sprendimą įtakojančius elementus teisėjo darbe: „Šališkumų pripažinimas ir švelninimas yra labai svarbus ne tik teisėjui, bet ir visai teisinei sistemai, siekiant užtikrinti, kad sprendimai būtų teisingi ir nešališki.”[25]

Visų pirma, teisėjai norėdami priimti teisės standartus atitinkantį sprendimą turi suprasti savo jausmus ir mokėti valdyti emocijas. Šių dalykų teisėjai turėtų mokytis ir

---

[22] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2013 m. spalio 4 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-466/2013 (S).

[23] BARRY, M. Brian (2021). HOW JUDGES JUDGE Empirical Insights into Judicial Decision-Making. New York: Routledge, p. 74.

[24] MACEINA, Tomas; VALICKAS, Gintautas (2019). Teisėjų sprendimų priėmimas: intuityvus ir racionalus informacijos apdorojimas, Teisė p. 64.

[25] Litili Group (2024-03-28). Inside the Judge's Chamber: Insights into Judicial Decision-Making [online]. https://litiligroup.com/judicial-decision-making/

nuolat juos lavinti. Dėl to turėtų būti rengiami reguliarūs mokymai teisėjams apie psichologinę įtaką priimamiems sprendimams, kaip atsiriboti nuo individualaus vertinimo ir t.t., nes teisėjai turi išmanyti ne tik teisę, bet ir savo vidinį pasaulį, įtakojantį teismo sprendimą. Lietuvoje nuo 2021 m. pradėti rengti teisėjų ir jų padėjėjų mokymai.[26] 2021 m. į mokymų temą įtraukti mokymai apie teisėjų etiką ir psichologinius aspektus teisėjo darbe. Išskirtini mokymai apie žmogaus reakciją į pokyčius, ribojančių įsitikinimų pinkles, atsparumą išoriniams veiksniams, pusiausvyrą tarp emocijų ir proto ir kt.[27] Tokia mokymų tematika, susijusi ne tik su profesinėmis temomis, bet ir savęs pažinimu, yra išties naudinga teisėjams suvokti savo emocijas ir jų poveikį teismo sprendimams. 2026 m. mokymų temos dar labiau išsiplėtė įtraukus paskaitą apie teisėjų perdegimą, kuris gali tapti rimtu trikdžiu priimti kokybiškus sprendimus. Taip pat mokymuose atkreipiamas dėmesys į bendravimą su žiniasklaida, kas tiesiogiai siejasi su pirmame skyriuje minėta visuomenės įtaką sprendimams, kalbama ir apie bendrą teisėjų psichologinę būseną, sutelkiant dėmesį į teisėjo psichologinio atsparumo didinimą.[28] Taigi, Nacionalinė teismų administracija organizuodama teisėjų mokymus sąmoningai siekia didinti teisėjų atsparumą išoriniams ir vidiniams veiksniams, tačiau mokymai nėra vienintelė priemonė, kuri mažintų teisėjų šališkumą.

Antra veiksminga priemonė – kolegialus sprendimų priėmimas. Pagal CPK 62 str. 1-3 d. bylas pirmoje instancijoje dažniausiai nagrinėja vienas teisėjas ir tik esant sudėtingai bylai gali būti paskirta trijų teisėjų kolegija. Apeliacinėje instancijoje taip pat galimas vieno teisėjo nagrinėjimas ir tik pagal CPK 62 str. 4d. LAT bylos yra nagrinėjamos kolegialiai. Analogiška situacija matoma ir BPK. Tai rodo, kad dauguma sprendimų yra priimami vieno asmens, kas gali nulemti didesnį šališkumų pasireiškimą teismų sprendimuose, todėl kolegijų sudarymas kiekvienos bylos nagrinėjimo metu gali padėti užtikrinti objektyvius sprendimus. Kolegialiaus sprendimų priėmimo proceso įtaka pastebima ir įvairiuose tyrimuose atliktuose Jungtinėse Amerikos Valstijose. Viename iš atliktų tyrimų net 39% teisėjų išreiškė nuomonę, kad jų sprendimai būtų buvę kitokie, jeigu jie būtų palikti sprendimą priimti savarankiškai.[29] Priimant sprendimą kolegijoje, teisėjai nėra palikti savo individualiuose apmąstymuose, aptariant bylos aplinkybės, iškeltus teisinius klausimus teisėjai gali susidurti su nuomonių įvairove, skirtingomis perspektyvomis, kurių nebuvo įvertinę savarankiškai. Kolegialus sprendimų priėmimas iš esmės nepašalintų euristikų, nes šios apima teisėjų mąstymo būdą, tačiau nuomonių

---

[26] Lietuvos teismai. (n.d.). *Teisėjų mokymas* [interaktyvus]. https://www.teismai.lt/lt/teismams/mokymas/teiseju-mokymas/227.

[27] Teisėjų tarybos 2020 m. spalio 30 d. nutarimas Nr. 13P-107-(7.1.2) „2021 m. teisėjų mokymo programos".

[28] Teisėjų tarybos 2025 m. spalio 31 d. nutarimas Nr. 13P-160-(7.1.2) „2026 m. teisėjų mokymo programos".

[29] BARRY, M. Brian (2021). HOW JUDGES JUDGE Empirical Insights into Judicial Decision-Making. New York: Routledge, p. 353.

įvairovė galėtų padėti išvengti kognityvinių šališkumų, nes vieno teisėjo mąstymo procese pasireiškiančios euristikos nebūtinai atispindės kito teisėjo nuomonėje.

Trečia, automatizuotas bylų paskirstymas teisėjams. Šiuo metu Lietuvoje nuo 2016 m. sausio 1 d. įsigaliojo nutarimas „Dėl Bylų paskirstymo teisėjams ir teisėjų kolegijų sudarymo taisyklių aprašo patvirtinimo“ (toliau – Nutarimas dėl bylų skirstymo), kuriuo nuspręsta, kad bylos teisėjams yra skirstomos automatiniu būdu naudojantis Lietuvos teismų informacinės sistemos Bylų skirstymo moduliu. Nutarimo dėl bylų skirstymo 2.1 p. nustatyta, kad „laikantis nešališkumo, skaidrumo, nepriklausomumo ir bylų nagrinėjimo operatyvumo principų, užtikrinamas atsitiktinis skyrimas iš ne mažiau kaip dviejų teisėjų”. Vadinasi, sistemoje kiekvieną kartą skiriant teisėją yra renkamasi bent iš dviejų su galimybe iš anksto nustatyti reikiamo teisėjo specializaciją ar esant poreikiui pakeisti teisėją. Taip padedama užtikrinti, kad bylos būtų paskiriamos atsitiktinai, nesudarant teisėjui ar kitam asmeniui teisės rinktis, užtikrinant teisėjų rotaciją tarp bylų.

Apibendrinant galima teigti, kad yra ne vienas būdas, kaip galima būtų sumažinti teisėjų šališkumą. Šiuo atveju Lietuvoje veikia pakankamai sureguliuota sistema ir atidus požiūris į teisėjų šališkumo mažinimą, kadangi yra rengiami mokymai, sukurta automatizuota bylų paskirstymo sistema, taip pat yra parengtos rekomendacijos teisėjams, Etikos kodeksas, kuriais šie turi vadovautis priimdami sprendimą ir kt. Visgi, Lietuvoje dar neišnaudotos visos galimybės, tokios kaip kolegialus visų bylų sprendimas ir kt.

Išvados

Pirma, teisėjų priimamiems sprendimams įtakos turi psichologiniai aspektai, tokie kaip vidiniai veiksniai: charakteris, vertybės ir politinės pažiūros ir kt., išoriniai veiksniai: visuomenės nuomonė, geopolitinės situacijos, precedentų ir kitų veiksnių, nes šis sąrašas nėra baigtinis. Visgi, teismo sprendimai negali būti paremti tik teisėjo subjektyvia nuomone ar visuomenės spaudimu, kiekvienas sprendimas turi būti pagrįstas teisės normomis, motyvuotas, teisėtas, objektyvus ir nešališkas.

Antra, teisėjai priimamiems sprendimams neabejotinai įtaką daro euristikos, kas nulemia kognityvinių šališkumų apraiškas priimtuose sprendimuose. Šios euristikos nulemia neobjektyvių sprendimų priėmimą, kuris, nors vienareikšmiškai nėra netoleruotinas, neturėtų būti vertinamas teigiamai.

Trečia, siekiant užtikrinti teismų sprendimų objektyvumą, teisėjai turi ne tik puikiai suprasti teisę bet ir pasižymėti emociniu intelektu. Šiuo tikslu teisėjams yra organizuojami specializuoti mokymai. Kita vertus, siekiant išvengti šališkumų teismų sprendimuose, procesinės normos turėtų skatinti kolegialų sprendimų priėmimą. Pagirtinas ir jau esamas procesas dėl automatinio bylų skirstymo, kas garantuoja objektyvų teisėjų priskyrimą bylos nagrinėjimui.

Literatūros sąrašas:

Norminiai teisės aktai

Lietuvos Respublikos Konstitucija. Lietuvos Respublikos piliečių priimta 1992 m. spalio 25 d. referendume. Valstybės žinios, 1992, 33–1014.

Civilinio proceso kodeksas. Valstybės žinios, 2002, 36-1340.

Baudžiamojo proceso kodeksas. Valstybės žinios, 2002, 37-1341.

Visuotinio teisėjų susirinkimo 2006 m. birželio 28 d. sprendimas Nr. 12 P-8 „Lietuvos respublikos teisėjų etikos kodeksas“.

Teisėjų tarybos 2015 m. rugsėjo 25 d. nutarimas Nr. 13P-123-(7.1.2) „Dėl Bylų paskirstymo teisėjams ir teisėjų kolegijų sudarymo taisyklių aprašo patvirtinimo“. TAR, 2015, 2015-14388.

Lietuvos Respublikos administracinių nusižengimų kodeksas. TAR, 2015, 11216.

Teisėjų tarybos 2016 m. gegužės 27 d. nutarimas Nr. 13P-65-(7.1.2) „Dėl rekomenduojamų teismų procesinių sprendimų kokybės standartų patvirtinimo“.

Teisėjų tarybos 2016 m. gegužės 27 d. nutarimu Nr. 13P-65-(7.1.2) patvirtinti „Rekomenduojami teismų procesinių sprendimų kokybės standartai“.

Teisėjų tarybos 2020 m. spalio 30 d. nutarimas Nr. 13P-107-(7.1.2) „2021 m. teisėjų mokymo programos”.

Teisėjų tarybos 2025 m. spalio 31 d. nutarimas Nr. 13P-160-(7.1.2) „2026 m. teisėjų mokymo programos”

Specialioji literatūra

HUNT, Morton (2007). The story of psichology [interaktyvus]. Second edition. New York. Anschor books. https://www.book2look.com/book/9780307278074&shoplinknumbers=none.

BARRY, M. Brian (2021). HOW JUDGES JUDGE Empirical Insights into Judicial Decision-Making. New York: Routledge.

MACEINA, Tomas, VALICKAS, Gintautas (2019). Teisėjų sprendimų priėmimas: intuityvus ir racionalus informacijos apdorojimas. Teisė. Vilnius : Vilniaus universiteto leidykla 2019

MACHOVENKO, Jevgenijus (2024). Teisės istorija. Vilniaus universiteto vadovėlis. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.

Teismų praktika

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2000 m. sausio 10 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-21.

LR Konstitucinio teismo 2007 m. spalio 24 d. nutarimas Nr. 26/07.

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2013 m. spalio 4 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-466/2013 (S).

Teisėjų etikos ir drausmės komisijos 2020 m. spalio 23 d. sprendimas Nr. 18 P-9.

Panevėžio apygardos teismo 2021 m. vasario 22 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1-69-366/2021.

Teisėjų etikos ir drausmės komisijos 2022 m. birželio 14 d. sprendimas Nr. 18 P-3.
Teisėjų etikos ir drausmės komisijos 2024 m. vasario 29 d. sprendimas Nr. 18 P-1.
Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2025 m. kovo 19 d. nutarimas. Valstybės žinios, Nr. KT14-N3/2025.

Kiti šaltiniai

RACHLINSKI, J. Jeffrey. and WISTRICH J. Andrew (2017). Annual review „Judging the Judiciary by the Numbers: Empirical Research. Annual Review of Law and Social Science Volume 13. [online]. https://www.ebsco.com/research-starters/history/wilhelm-wundt.
DAY, Frank. (2023). Wilhelm Wundt. Prieiga internetu: https://www.ebsco.com/research-starters/history/wilhelm-wundt.
DELAHANTY, Everett J. (2024). History of psychology. [online]. https://www.ebsco.com/research-starters/psychology/history-psychology.
Litili Group (2024-03-28). Inside the Judge's Chamber: Insights into Judicial Decision-Making [online]. https://litiligroup.com/judicial-decision-making/.
Lietuvos teismai. (n.d.). Teisėjų mokymas [interaktyvus]. https://www.teismai.lt/lt/teismams/mokymas/teiseju-mokymas/227.
ŠVEDAS, Gintaras, NEKROŠIUS, Vytautas, PAUŽAITĖ–KULVINSKIENĖ, Jurgita. Ir kt. (2019). Teismų procesinių sprendimų kokybės standartų taikymo studija, Lietuvos teismai: Vilnius.

https://doi.org/10.15388/TMP.2026.29

The New Syrian Government in a Global Context: Legitimacy and Legality Dimensions

Agota Stankevičiūtė, Nojus Sasnauskas

Vilniaus universiteto Teisės fakulteto
3-o kurso studentai
Saulėtekio al.9, I rūmai, LT-10222 Vilnius
El. paštas: agota.stankeviciute@tf.stud.vu.lt; nojus.sasnauskas@tf.stud.vu.lt

Mokslinio straipsnio akademinė kuratorė doc.dr. Indrė Isokaitė
El. paštas: indre.isokaite@tf.vu.lt

Mokslinio straipsnio praktinė kuratorė asist.dr. Gabija Grigaitė-Daugirdė
El. paštas: gabija.grigaite-daugirde@tf.vu.lt

Summary: *The study examines post-conflict regimes with contested legitimacy through the Syrian regime change of 2024. It analyses the legality and legitimacy of the Transitional Government led by Ahmed al-Sharaa under international law, focusing on effective control, human rights protection, international representation, and the principle of non-recognition. Comparative examples from other post-conflict states are used to evaluate international responses to contested regimes. The study finds that the new Syrian government, having come to power through a revolutionary takeover, has failed to ensure effective governance, protect civilians, and guarantee inclusive political processes, raising concerns regarding its legitimacy and capacity to represent Syria internationally. The article further argues that the international response towards Syria, including the gradual easing of sanctions by the United States and the European Union, has remained inconsistent and largely politically driven despite continuing reports of serious human rights violations. It concludes that responses to regimes with contested legitimacy should remain grounded in the principles of international law, non-recognition, and the protection of fundamental human rights.*

Key words: *government recognition, unconstitutional regime change, international legitimacy, post-conflict political transitions*

Copyright © Agota Stankevičiūtė, Nojus Sasnauskas, 2026. Published by Vilnius University Press.
This is an Open Access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License (CC BY), which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original author and source are credited.

Introduction

International law is founded on the principles of sovereign equality, non-intervention, and the prohibition of the use of force against the political independence and territorial integrity of states under the Charter of the United Nations (hereinafter – UN Charter). These principles also shape the legal assessment of governmental legitimacy and regime change under international law. Contemporary international law increasingly links governmental legitimacy not only to effective control, but also to compliance with international law and fundamental human rights obligations. Consequently, governments that come to power through unconstitutional or revolutionary means, fail to ensure effective governance, or commit serious violations of international law may face contested legitimacy and international non-recognition.

The relevance of the topic. The overthrow of Bashar al-Assad's regime in December 2024 and the establishment of the transitional government led by Ahmed al-Sharaa and Hay'at Tahrir al-Sham (hereinafter – HTS) represents one of the most recent and controversial examples of contested legitimacy. The new Syrian government faces legitimacy concerns arising from its revolutionary accession to power, limited territorial control, allegations of systemic human rights violations, exclusionary political processes, and reported links between members of the regime and extremist groups. These circumstances raise broader questions regarding the compatibility of the new Syrian regime with international law and its capacity to represent Syria internationally.

The Syrian regime transition has also exposed inconsistencies in the international community's response to contested regimes. While several states and international organisations have emphasised the importance of civilian protection and compliance with international law, the broader international response towards Syria has remained cautious and largely pragmatic. At the same time, the United States and the European Union gradually eased or lifted significant sanctions previously imposed on Syria despite continuing reports of human rights violations and instability. This development raises broader questions concerning the application of the principle of non-recognition, the political nature of governmental legitimacy, and the consistency and effectiveness of international sanctions policy.

In this article, legitimacy is primarily understood through legality and compliance with international law. The issue of legitimacy is directly linked to the capability of the new Syrian government to represent Syria in international organisations, including the United Nations (hereinafter – UN) and the League of Arab States (hereinafter – LAS). Accordingly, this article examines the legality and legitimacy of the new Syrian regime under international law, analyses its implications for international representation, and evaluates the adequacy of the international community's response, particularly through sanctions policy.

Originality of the research. While the Assad regime and the Syrian conflict have been extensively examined, limited attention has been devoted to the legality and legitimacy of Syria's post-2024 transitional government under international law. This article contributes to the existing literature by analysing contested legitimacy, international representation, non-recognition, and sanctions policy in the context of the Syrian political transition.

Object of the research. The legitimacy of states' regimes and the international community's responses to legitimacy concerns of contested regimes, with particular focus on the legal, political, and geopolitical dimensions of the regime change in Syria.

Objectives of this research. The article aims to examine legal and political challenges that the international community encounter due to legitimacy and legality concerns of the new Syrian regime, and to assess the legal response of the international community to such crises. The main objectives:

To analyse the legitimacy and legality of the new Syrian regime according to international law criteria for a state's and a government's legitimacy and legality, including their historical development and practical application.

Considering legality and legitimacy concerns in relation to the new Syrian regime, to evaluate its ability to represent Syria in international organisations.

Considering violations of international law and international human rights law committed by the new Syrian regime and considering international law provisions of non-recognition, continuity and effectiveness, to evaluate adequacy of political and legal reaction of the international community towards political changes in Syria.

Research methods:

Doctrinal analysis: the study examines the Syrian regime change in 2024 through the lenses of international law and politics, focusing on the criteria of state recognition, legitimacy, international representation criteria and inefficiencies of sanction policy.

Comparative analysis: the research compares the recognition and non-recognition of other authoritarian regimes (e.g. Afghanistan and Libya).

Analytical-normative analysis: international treaties, official documents from the UN, EU and national authorities, as well as public reactions to the Syrian transition, are evaluated to assess the normative and practical implications of contested legitimacy

Main references. The research is primarily based on international treaties, including the UN Charter, the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (1948) (hereinafter – the Genocide Convention), the Montevideo Convention on the Rights and Duties of States (1933) (hereinafter – the Montevideo Convention), the International Covenant on Civil and Political Rights (1966) (hereinafter – ICCPR), and other relevant international legal instruments, examined together with the jurisprudence of international courts and doctrinal sources concerning le-

gitimacy, legality, and recognition under international law. The study also draws on statistical data produced by non-governmental organisations, as well as reports and news sources used for analytical and comparative assessment.

1.1. Legitimacy of a State's Government and its Recognition Under International Law

International recognition of a government – and a state's duty to not recognize an illegitimate regime is a question of both legal and political nature. This determination of legitimacy in the perspective of legality depends on several factors, most notably a government's compliance with international law, its respect for human rights, and the legality of how it came to power. The political evaluation of governmental legitimacy of a state may differ between members of the international community, as can be seen in the case of Georgia in the aftermath of the 2024 parliamentary elections. These contested assessments may be pragmatically motivated but are also informed by longstanding doctrinal frameworks in international law that seek to define what constitutes legitimacy of a state and its government. The Montevideo Convention is still often cited as the basis of criteria, on which legality and legitimacy of a state and its government are being measured. However, international law has evolved significantly in the decades after the Montevideo Convention was signed, particularly in the field of human rights and criteria for legality and legitimacy of a state and its government have also shifted.

Traditionally central standards were based on objective and factual criteria, rather than political and ideological approval. Today, apart from the basic standards listed in the Montevideo Convention, a government's adherence to international law and enforcement of human rights in its country have become one of the most important bases on which legitimacy is framed and gained. According to Shaw, a government's capacity to fulfill its international obligations may be counted among the central criteria for recognition[1].

As such, in this evolved contemporary international law, there has arisen a concept of an 'obligation of non-recognition', which is understood as a duty of a state to deny recognition to other political entities which are formed in an illegal way[2]. Governments of some states, which achieved power in an illegal way or have repeatedly breached international law have found difficulty in gaining broad international recognition, i.e. the cases of Apartheid South Africa and Rhodesia.

---

1 SHAW, Malcolm N. Recognition. In: SHAW, Malcolm N. (2008). *International law*. 6th edition [online]. Cambridge University Press. DOI: 10.1017/CBO9780511841637, p. 451.

2 ESPINOSA ESCUDERO, Francisco Juan (2022). The Principle of Non-Recognition of States Arising from Serious Breaches of Peremptory Norms of International Law *Chinese Journal of International Law,* 21, 1 [online]. DOI: 10.1093/chinesejil/jmac006, p. 93- 94.

As in international law, state practice plays a crucial role in understanding dynamics of international law and politics, it is important to evaluate other situations similar to Syria. Therefore, a comparison can be drawn with the aftermath of Libya's first civil war in 2011. As the Anti-Gaddafi forces were in the process of toppling the incumbent government, which was in power since 1977, they formed the National Transitional Government (hereinafter - NTC), proclaiming it as 'the sole legitimate representative of the Libyan people'[3]. Comparably to the Syrian opposition, its main goal was the formation of a new government and drafting a new constitution for a liberated country. After the overthrow of Gaddafi's government, it was quickly followed by the international recognition of the NTC as the legitimate government of Libya. On September 16, 2011, the United Nations General Assembly (hereinafter - UNGA) formally recognized the NTC and seated it as its country's representative in the UNGA[4].

The NTC in its declaration demonstrated a promising future for a democratic Libya and succeeded in organizing a popular vote which resulted in a peaceful transition of power to a new legislative government - the General National Congress (hereinafter - GNC). However, the GNC ultimately failed in its task to follow the work of the NTC, as the Libyan population felt disillusioned with the new government and its subsequently organized election for a new parliament[5]. The criticism of these elections, which was mainly based on the insecurity and the electoral process, is like the one faced by the first elections organized by the Syrian interim government on October 5, 2025 (Syrian parliamentary elections), which were widely seen as flawed in their transparency, voter suffrage and representation[6]. It is worth taking a note, that these Syrian elections took place while some territories of Syria were not in effective control of the interim government. This fact by itself does not mean that it bars the government from recognition, but it can make it more fact-sensitive and circumstantially dependent[7]. For this reason, elections for 19 parliamentary seats were postponed indefinitely in those provinces (mainly under Kurdish control), which may

---

[3] Declaration of the Interim National Transitional Council Part II: Legislative Authorities: Parliamentary Oversight of the Security Sector (2011). https://security-legislation.ly/latest-laws/declaration-of-the-interim-national-transitional-council/

[4] United Nations (2011-09-16). *After Much Wrangling, General Assembly Seats National Transitional Council of Libya as Country's Representative for Sixty-Sixth Session* [online]. https://press.un.org/en/2011/ga11137.doc.htm

[5] Manar Magazine (2021-03-16). *The Libyan National Transitional Council: Lessons for a Postwar Libya* [online]. https://manaramagazine.org/2021/03/the-libyan-national-transitional-council-lessons-for-a-postwar-libya/

[6] Manar Magazine (2025-11-14). *Electoral Politics and the Search for Legitimacy in Post-War Syria* [online]. https://manaramagazine.org/2025/11/electoral-politics-in-syria/

[7] SHAW, Malcolm. Recognition. In: SHAW, Malcolm N. (2008). *International law* [online]. 6th edition. Cambridge University Press. DOI: 10.1017/CBO9780511841637, p. 455.

be in breach of United Nations Security Council's (hereinafter - UNSC) resolution 2254[8], regarding the inclusive process necessary for the drafting of a new constitution.

1.2. Implications of the Legitimacy of the New Syrian Regime for Representation of Syria in International Organizations

Legitimacy of a state's regime intersects directly with the capability of a regime to represent a country at an international level. There are no unified criteria to evaluate whether a political regime is legal and legitimate: some authors focus on the functions of a state that it is supposed to perform (functional conceptualisation) or state capability to keep effective institutional control (institutional conceptualisation)[9], while others say that the legitimacy may be evaluated by free and inclusive election[10]. However, it is difficult to determine a regime's legitimacy in post-conflict countries like Syria during the transitional phase of power.

Unlike situations where a government comes to power through transparent and constitutional means, when a government arises from an unconstitutional interruption of the legal order – such as a coup d'ětat or revolutionary takeover – other states and international organisations must assess whether the representatives of such a regime have the right under international law to represent the state at the international level.

Firstly, such an assessment is essential for international relations, since governments speak and act on behalf of the state[11]. Secondly, there are clashes between effectiveness and normative legitimacy under international law. Third, representational consequences of the government with legitimacy deficit may gradually limit its capacity to participate in international organizations of various types. As Pavlopoulos points out, an organization may explicitly recognize the legitimacy of a government, as the UNGA did with the Constitutional Government of Honduras, while denying recognition to a claimant lacking legitimacy, such as the Taliban's self-proclaimed Islamic Emirate. This distinction shows that, even if a regime has official representatives, they will only be accepted by international bodies if they adhere to legal and

---

8 United Nations Security Council Resolution 2254 (2015).

9 BÖRZEL, Tanja A. and RISSE, Thomas. Areas of Limited Statehood and Governance: Concepts and Measurements. In: BÖRZEL, Tanja A.and RISSE, Thomas (eds.) (2021). *Effective Governance Under Anarchy: Institutions, Legitimacy, and Social Trust in Areas of Limited Statehood* [online]. Cambridge University Press. DOI: 10.1017/9781316872079, p. 31-33.

10 ROTHSTEIN, Bo (2009). Creating Political Legitimacy: Electoral Democracy Versus Quality of Government: Electoral Democracy Versus Quality of Government. *American Behavioral Scientist*, 53, 3 [online]. DOI: 10.1177/0002764209338795, p. 311-330.

11 JENNINGS, Sir Robert and WATTS, Sir Arthur. International persons. In: JENNINGS, Sir Robert and WATTS, Arthur KCMG QC (eds.) (2008). *Oppenheim's International Law: Volume 1 Peace* [online]. 9th edition. Oxford University Press. DOI: https://doi.org/10.1093/law/9780582302457.001.0001, p. 148

normative standards, rather than merely possessing power[12]. Consequently, recognising a government that has come to power through a unconstitutional way, raises serious questions about its compatibility with the fundamentals of international law, particularly when it replaces another illegitimate regime. The Syrian uprising illustrates the legal uncertainty surrounding state representation in situations of transitional authority. A parallel is found in Venezuela, where President Nicolás Maduro was removed without a mandate under the UN Charter following a US intervention, and a new leadership structure was endorsed[13] that sparked the debates about the serious clashes with the international legal order. By comparison, both situations show that there is no clearly established or universally accepted legal framework for determining who is entitled to represent the state internationally. In such cases, recognition tends to depend less on objective legal criteria and more on political discretion and prevailing power dynamics. The tension between the normative foundations of international law, such as non-intervention, sovereignty, and non-recognition, and the political realities of regime change, raises doubts about the coherence and credibility of subsequent international engagement, particularly regarding participation in organisations such as the UN. In this context, although the new Syrian regime's alleged links to HTS, reports of human rights violations, and other potential breaches of international law do not automatically preclude international representation, they subject the regime to increased scrutiny, further exposing the fragile balance between legal standards and political will.

Representation at the UN is aligned with the fundamental principles that are enshrined in Articles 1 and 2 of the UN Charter, including the promotion of human rights in the Articles 55 and 56. Members obligation to protect the fundamental human rights was also enshrined in UNSC Resolution 2625[14]. International legitimacy has long been a deeply entrenched practice within international society, and, as such, serves as a powerful constraint upon behavior. This does not mean that it suffers no violations, or that states do not perform 'illegitimate' acts. What it does mean is that international society imposes costs on such deviancy, or is forced to bear some itself, and these costs are a telling indicator of the infringement that has occurred[15]. In other words, each state has a duty to comply with its behavior to the fundamental princi-

---

[12] PAVLOUPOLOS, Niko. Questions Concerning Governments in International Organizations. In: PAVLOUPOLOS, Niko (2024). *The Identity of Governments in International Law* [online]. Oxford University Press. DOI: 10.1093/9780191991509.003.0005, p. 154.

[13] Time (2026-01-12). *What's Happening With the U.S. and Venezuela, Explained* [online]. https://time.com/7344628/us-venezuela-trump-maduro-oil-drugs-war-explainer-questions-answered/

[14] United Nations Security Council Resolution 2625 (2022).

[15] CLARK, Ian. International Legitimacy: Encounters between International and World Society. In: CLARK, Ian (2007). *International Legitimacy and World Society* [online].Oxford University Press. DOI: 10.1093/acprof:oso/9780199297009.003.0002, p. 16

ples of international law and consequently, the breaches of international law must be non-recognized by the international community.

The UN Credentials Committee (hereinafter - UNCC) plays a critical gatekeeping role in determining which representatives are accepted to speak and act on behalf of states at the UNGA, particularly when it comes to delegations from regimes whose legitimacy is contested or considered illegitimate. The UNCC normative basis is enshrined in Rules of Procedure of the General Assembly: in accordance with the Rules 27–29, the credentials of state representatives must be submitted by the head of state, head of government, or foreign minister. These credentials are then examined by the UNCC and reported without a delay. If objections are raised, representatives may be seated provisionally with the same rights as other representatives until the UNCC has reported and the UNGA has given its decision[16]. In other words, the procedure is formal and seemingly lacks clear legal criteria. However, recent cases demonstrate that deferral of accreditation is often due to the violent manner in which power was seized or serious breaches of international law at a domestic level: Myanmar's military rulers sought the UN seat after ousting Suu Kyi, amid peaceful protests violently suppressed and ensuing armed resistance. The Taliban, after seizing Afghanistan in 2021, initially promised to respect women's and minority rights, but quickly violated them. Libya descended into chaos following the NATO-backed overthrow of Gaddafi in 2011, leading to rival administrations supported by militias and foreign actors, with an ongoing political crisis due to failed elections[17].

Similarly to the case of Myanmar, the new Syrian government lacks legitimacy because of coming to power by revolution, but the main difference is that the opposition took the power from dictator Assad, so there is no alternate power opposing the regime. Despite this fact, the President Al Sharaa became the first from Syria's leaders who spoke at the UN headquarters and pleaded to stop Syria's isolation[18]. The UNCC had also accepted his credentials[19]. This context may be seen as an expression of legality versus legitimacy, because the Committee didn't pay any attention to violent origin of power, serious breaches of international law and 'extremely fragile' situation in Syria, as it was told by UN Special Envoy for Syria Geir O. Pedersen earlier this year[20].

---

16 Rules of Procedure of the General Assembly (2025). UN Doc A/520/Rev.21, Rules 27-29.

17 Associated Press (2022). *UN rejects seats for Myanmar junta, Taliban, Libya's east* [online]. https://apnews.com/article/afghanistan-libya-myanmar-united-nations-aung-san-suu-kyi-6cc1aaa418262cff-1bcb0959ccdcea2c

18 United Nations (2025-09-24). *Syrian President outlines reforms, pledges national renewal* [online]. https://news.un.org/en/story/2025/09/1165940

19 Welat (2025-09-12). *Syria's New Permanent Representative Presents Credentials to UN Secretary-General* [online]. https://www.welattv.net/en/node/17462

20 United Nations (2025-04-25). *Situation in Syria 'Extremely Fragile', UN Envoy Tells Security Council, Stressing Rule of Law, New Social Contract, Fair Elections Are Yet to Materialize* [online]. https://press.un.org/en/2025/sc16049.doc.htm

In general, there are various criteria by which the legitimacy of a state can be assessed, but most depend on political discretion rather than a clear legal basis. Therefore, it is important to develop state practice to establish these criteria, focusing on the regime's adherence to the fundamentals of international law.

Representation at a regional level also may be difficult, especially when the regime's legitimacy is questioned. For example, The Charter of the League of Arab States, doesn't provide any legal instruments to suspend or isolate in other way an unconstitutional regime[21]. Weak responses to the crises in Iraq and Syria show the fragility of this mechanism in the historical perspective and was the main reason why the LAS responded only in a declarative way in these situations.

2.1. Human Rights Situation in Syria and the Responsibility of the New Syrian Government

Obligations to uphold human rights are not a matter of a state's domestic discretion, but a matter of international responsibility. Following the collapse of Assad's government, violence against civilians has persisted amid the resulting security vacuum, as local tribes and extremist militias carried out sectarian and revenge killings against targeted groups. According to the Syrian Network for Human Rights civilian extrajudicial killings have nearly tripled in 2025 (3666 victims)[22], compared to 2024 (1264 victims)[23].

Alawites, long associated with the Assad regime, were especially targeted by militias aligned with the Interim Government, particularly in the coastal regions of Latakia and Tartus, where massacres, displacement, and indiscriminate killings have been widely reported[24]. The Druze community has faced similar sectarian violence in southern Syria and around Damascus, despite ongoing negotiations with the new government, while other minorities, including Syrian Christians, have also remained

---

[21] Charter of Arab League, League of Arab States (1945). https://www.refworld.org/legal/constinstr/las/1945/en/13854

[22] SNHR (2026-01-01) *The Death of 3666 Individuals Including 328 Children and 312 Women, and 32 Deaths due to Torture Recorded in the year 2025 in Syria* [online]. https://snhr.org/blog/2026/01/01/the-death-of-3338-individuals-including-328-children-and-312-women-and-32-deaths-due-to-torture-recorded-in-the-year-2025-in-syria/

[23] SNHR (2025-01-02). *1,264 Civilian Deaths, Including 242 Children and 118 Women, as well as 86 Deaths due to Torture, Documented in Syria in 2024* [online]. https://snhr.org/blog/2025/01/02/1264-civilian-deaths-including-242-children-and-118-women-as-well-as-86-deaths-due-to-torture-documented-in-syria-in-2024/

[24] Reuters (2025-06-30). *Syrian forces massacred 1,500 Alawites. The chain of command led to Damascus.* [online]. https://www.reuters.com/investigations/syrian-forces-massacred-1500-alawites-chain-command-led-damascus-2025-06-30/; Human Rights Watch (2025-09-23). *"Are you Alawi?"* [online]. https://www.hrw.org/report/2025/09/23/are-you-alawi/identity-based-killings-during-syrias-transition

targets of terrorism and religious violence. Other minorities have also been attacked, such as Syrian Christians, which have been repeated targets of terrorism and religious violence[25]. This pattern of violence engages the responsibility of the Syrian state to protect civilians and prevent serious human rights violations.

The idea that a government of a state must commit to protect their population from genocide, ethnic cleansing, war crimes and crimes against humanity was adopted as the principle of 'Responsibility to protect' (hereinafter - R2P) by the UNGA in the 2005 World Summit Outcome[26]. As stated in the document, this entails individual states to ensure the prevention of such crimes and incitement of them. Although R2P by itself is a political commitment and not a binding treaty, its framework is based on customary law, some of which are considered jus cogens by nature (such as the prevention of genocide according to the Genocide Convention. In situations where governments fail to uphold these obligations, Article 41 of the UN Charter permits the use of non-military coercive measures, including sanctions, as instruments aimed at ensuring compliance with international legal norms and maintaining international peace and security.

Obligation of the new Syrian government to prevent massive and systematic human rights violations is further reinforced by the provisional measures indicated by the ICJ in the Canada and the Netherlands v. Syrian Arab Republic case, where by the order of 16 November 2023, the ICJ ruled that Syria must 'take all measures within its power to prevent acts of torture and other cruel, inhuman or degrading treatment or punishment', as well as ensure the preservation of evidence relating to such acts. The ICJ recalled that such provisional measures are legally binding under Article 41 of the ICJ Statute[27]. These obligations therefore bind the Syrian state irrespective of changes in government, meaning that any new regime has the duty to prevent torture under international law, preserve evidence and protect the population from serious international crimes under treaties to which Syria remains a party and which are legally binding, including the ICCPR and the Convention against Torture and Other Cruel, Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (1984)[28]. Furthermore, sanctions policy in relation to Syria has increasingly raised questions of proportionality and consistency, particularly as the EU and the United States began easing or lifting major sanctions on the transitional government in 2025 despite continuing reports of sectarian violence and serious human rights violations against minority groups.

---

[25] DW (2025-06-25). *Attack on Christians threatens Syria's postwar cohesion.* [online]. https://www.dw.com/en/attack-on-christians-threatens-syrias-postwar-cohesion/a-73021750

[26] 2005 World Summit Outcome. A/RES/60/1.

[27] *Canada and the Netherlands v. Syrian Arab Republic* (ICJ). Order of 16 November 2023, para. 79-81

[28] Konvencija prieš kankinimą ir kitokį žiaurų, nežmonišką ar žeminantį elgesį ar baudimą (1984). *Valstybės žinios*, 2006, 80-3141.

2.2. Legitimacy Erosion

The violent actions against the Druze and Alawites is one of the main signs that shows Syrian government incapability to act and cope with such crimes effectively. That may lead to the question of legitimacy erosion that is caused by several reasons. Despite the rising recognition of the importance of legitimate governance in fragile states, no tool for assessing legitimacy among state institutions has yet been developed, and past attempts at quantifying political legitimacy have tended to focus upon states outside of the context of conflict and large-scale international humanitarian activities[29].

Syrian governmental fragility is also reflected by analysing the results and process of the recent parliamentary election in October - almost a year after the revolutionary overthrow of the Assad regime. This parliamentary election only deepened doubts whether the new regime is capable to act in a compliance with international law: even though officials assumed that this election is a 'delicate moment for Syria's post-revolutionary and post-war transition'[30]it was rejected by Druze leader Sheikh Hikmat al-Hijri and the Syrian Democratic Forces, both calling for free, inclusive elections.

The exclusion of Sweida, along with parts of Hasakah and Raqqa due to insecurity and political deadlock, drew criticism from local authorities and further undermined legitimacy[31]. In consequence these elections were widely criticized because for leveraging influence to steer the assembly's decisions in its favor, thereby maintaining a grip on power and subordinating it to executive power (Sharaa is set to select an additional 70 members, further strengthening the executive's control over the legislative process)[32]. The legislation process in Syria shows that the election faces the same problems as Libya or other post-war regimes: it may be presumed that the real representation of the legislative process is fragile and unstable, leaning to one executive power branch based governance.

These legislative changes testify that the new Syrian government fails to assure an international obligation of non-discrimination in the political self-determination

---

29 BARAKAT, Sultan and EVANS, Mark (2012). Karzai's curse – legitimacy as stability in Afghanistan and other post-conflict environments. *Policy Studies*, 33, 5 [online]. DOI: 10.1080/01442872.2012.705644, p.453.

30 Italian Institute for International Political Studies (2025-10-01). *Towards Syria's People's Assembly Elections: Striking a Trade-Off Between Aspirations and Constraints* [online]. https://www.ispionline.it/en/publication/towards-syrias-peoples-assembly-elections-striking-a-trade-off-between-aspirations-and-constraints-218379

31 Italian Institute for International Political Studies (2025-10-09). *Syria's First Post-Assad Parliament: Political Restructuring in a Region of Uncertainties* [online]. https://www.ispionline.it/en/publication/syrias-first-post-assad-parliament-political-restructuring-in-a-region-of-uncertainties-219475

32 The Levant Studies Institute (2025-10-31). *Syrian Parliamentary Elections: Process, Outcomes and Stakes* [online]. https://epc.ae/en/details/featured/syrian-parliamentary-elections-process-outcomes-and-stakes

of Syrian society. While the election was formally conducted, an exclusion of some regions from elections, incapability to make a proper dialogue with the Druze and Alawites who abstained from participation and are the targets of systematic violent attacks, raises questions about its compliance with international law.

Under international law, each State has an obligation to ensure that each person has a right to an opportunity to vote and to be elected without fear, discrimination, or any other intimidation. That is enshrined in Article 25 of ICCPR, Article 2 (1) and Article 26, which guarantee non-discrimination and the rule of law to each citizen, and Article 5 of International Convention on the Elimination of All Forms of Racial Discrimination (1965)[33]. In a doctrinal way, it means that when some regions or the groups of society are denied access to participate in elections, such legislation may not be regarded as genuine expression of political will of self-determination. Although, the influence of ICCPR in the Middle Eastern States, as it is observed by UN Human rights committee, therefore, offer a general pattern wherein states foreground the domestic political circumstances, in particular the existence or threat of violence (be this due to armed conflicts or terrorism)[34]. In the Syrian context, an absence of reconciliation with ethno-religious minorities who are the targets of systematic violent actions and require to have a free election, also an exclusion of some regions from election, directly impair their capacity to participate in public affairs and undermine the representative character of governing authorities. A comparative analysis shows that the same tendency of various forms of discrimination also exists in other post-war countries. For example, a systematic exclusion of women and girls from public and political life under Taliban's regime in Afghanistan may also be regarded as a serious breach of international law[35].

Conclusions

In consideration of the doctrine of non-recognition and the respective obligations of each regime to respect international law and human rights, there are legitimacy concerns of the new Syrian regime in relation to the absence of effective control over the entire state territory, the failure to comply with international law and human rights obligations as well as the revolutionary manner under which the regime came to power.

---

[33] Tarptautinė konvencija dėl visų formų rasinės diskriminacijos panaikinimo (1965). *Valstybės žinios*, 1998, 108-2957.

[34] ÇALI, Başak. Influence of the ICCPR in the Middle East. In: MOECKLI, Daniel; KELLER, Helen and HERI, Corina (2018). *The Human Rights Covenants at 50: Their Past, Present, and Future* [online]. Oxford University Press. DOI: 10.1093/oso/9780198825890.003.0007, p.138

[35] SAMIM, Yaqub Jan and AYOUBI, Fazal Rahman (2025). Violence Against Women in Afghanistan: A Human Rights Perspective and the Role of Domestic Law. *Integrated Journal for Research in Arts and Humanities*, *5*, 5 [online]. DOI: 10.55544/ijrah.5.5.7, p. 36.

International representation of a state in international organisations is inextricably linked to legality and legitimacy issues under international law, describing how a regime of a state came into power and is exercising its power internally. Nevertheless, there are no comprehensive and concrete criteria in international law that would be consistently applied in state practice and resulting in denying representation for a regime of a state in international organisations in similar situations.

Despite the absence of concrete criteria in international law for a legitimate government, President al-Sharaa and other officials cannot be regarded as legitimate representatives of Syria at the UN and other international or regional organisations because of the violations of international law they committed and continue to commit, also because of the nature of their coming to power. This can be supported by the practice developed by states in place of specific requirements in international law.

References

International law treaties

Jungtinių Tautų Chartija (1945). Valstybės žinios, 2002, 5-557.

Konvencija dėl kelio užkirtimo genocido nusikaltimui ir baudimo už jį (1948). Valstybės žinios, 2002, 23-855.

Tarptautinis pilietinių ir politinių teisių paktas (1966). Valstybės žinios, 2002, 77-3288.

Konvencija prieš kankinimą ir kitokį žiaurų, nežmonišką ar žeminantį elgesį ar baudimą (1984). Valstybės žinios, 2006, 80-3141.

Tarptautinė konvencija dėl visų formų rasinės diskriminacijos panaikinimo (1965). Valstybės žinios, 1998, 108-2957.

Montevideo Convention on the Rights and Duties of States (1933). https://treaties.un.org/doc/Publication/UNTS/LON/Volume%20165/v165.pdf

Charter of Arab League, League of Arab States (1945). https://www.refworld.org/legal/constinstr/las/1945/en/13854

Constitutive Act of the African Union, Organization of African Unity (2000). https://www.refworld.org/legal/constinstr/oau/2000/en/63758, art. 30.

Rules of Procedure of the General Assembly (2025). UN Doc A/520/Rev.21.

Resolutions and declarations

United Nations Security Council Resolution 1636 (2005).

United Nations Security Council Resolution 2254 (2015).

United Nations Security Council Resolution 2625 (2022).

United Nations Security Council Letter dated 20 October 2005 from the Secretary-General addressed to the President of the Security Council (2005).

World Summit Outcome (2005). A/RES/60/1.

Declaration of the Interim National Transitional Council Part II: Legislative Authorities: Parliamentary Oversight of the Security Sector (2011). https://security-legislation.ly/latest-laws/declaration-of-the-interim-national-transitional-council/

Special literature

BÖRZEL, Tanja A. and RISSE, Thomas. Areas of Limited Statehood and Governance: Concepts and Measurements. In: BÖRZEL, Tanja A.and RISSE, Thomas (eds.) (2021). Effective Governance Under Anarchy: Institutions, Legitimacy, and Social Trust in Areas of Limited Statehood [online]. Cambridge University Press. DOI: 10.1017/9781316872079

ÇALI, Başak. Influence of the ICCPR in the Middle East. In: MOECKLI, Daniel; KELLER, Helen and HERI, Corina (2018). The Human Rights Covenants at 50: Their Past, Present, and Future [online]. Oxford University Press. DOI: 10.1093/oso/9780198825890.003.0007

CLARK, Ian. International Legitimacy: Encounters between International and World Society. In: CLARK, Ian (2007). International Legitimacy and World Society [online].Oxford University Press. DOI: 10.1093/acprof:oso/9780199297009.003.0002

JENNINGS, Sir Robert and WATTS, Sir Arthur. International persons. In: JENNINGS, Sir Robert and WATTS, Arthur KCMG QC (eds.) (2008). Oppenheim's International Law: Volume 1 Peace [online]. 9th edition. Oxford University Press. DOI: https://doi.org/10.1093/law/9780582302457.001.0001

PAVLOUPOLOS, Niko. Questions Concerning Governments in International Organizations. In: PAVLOUPOLOS, Niko (2024). The Identity of Governments in International Law [online]. Oxford University Press. DOI: 10.1093/9780191991509.003.0005

SAMIM, Yaqub Jan and AYOUBI, Fazal Rahman (2025). Violence Against Women in Afghanistan: A Human Rights Perspective and the Role of Domestic Law. Integrated Journal for Research in Arts and Humanities, 5, 5 [online]. DOI: 10.55544/ijrah.5.5.7

SHAW, Malcolm N. Recognition. In: SHAW, Malcolm N. (2008). International law [online]. 6th edition. Cambridge University Press. DOI: 10.1017/CBO9780511841637

BARAKAT, Sultan and EVANS, Mark (2012). Karzai's curse – legitimacy as stability in Afghanistan and other post-conflict environments. Policy Studies, 33, 5, 439–454 [online]. DOI: 10.1080/01442872.2012.705644

ESPINOSA ESCUDERO, Francisco Juan (2022). The Principle of Non-Recognition of States Arising from Serious Breaches of Peremptory Norms of International Law Chinese Journal of International Law, 21, 1, 79-114 [online]. DOI: 10.1093/chinesejil/jmac006

International case-law

Canada and the Netherlands v. Syrian Arab Republic (ICJ). Order of 16 November 2023

Other sources

Associated Press (2022). UN rejects seats for Myanmar junta, Taliban, Libya's east [online]. https://apnews.com/article/afghanistan-libya-myanmar-united-nations-aung-san-suu-kyi-6cc1aaa418262cff1bcb0959ccdcea2c

DW (2025-06-25). Attack on Christians threatens Syria's postwar cohesion. [online]. https://www.dw.com/en/attack-on-christians-threatens-syrias-postwar-cohesion/a-73021750

Italian Institute for International Political Studies (2025-10-01). Towards Syria's People's Assembly Elections: Striking a Trade-Off Between Aspirations and Constraints [online]. https://www.ispionline.it/en/publication/towards-syrias-peoples-assembly-elections-striking-a-trade-off-between-aspirations-and-constraints-218379

Italian Institute for International Political Studies (2025-10-09). Syria's First Post-Assad Parliament: Political Restructuring in a Region of Uncertainties [online]. https://www.ispionline.it/en/publication/syrias-first-post-assad-parliament-political-restructuring-in-a-region-of-uncertainties-219475

Manar Magazine (2025-11-14). Electoral Politics and the Search for Legitimacy in Post-War Syria [online]. https://manaramagazine.org/2025/11/electoral-politics-in-syria/ https://www.reuters.com/world/middle-east/world-reaction-end-assad-rule-syria-2024-12-08

SNHR (2025-01-02). 1,264 Civilian Deaths, Including 242 Children and 118 Women, as well as 86 Deaths due to Torture, Documented in Syria in 2024 [online]. https://snhr.org/blog/2025/01/02/1264-civilian-deaths-including-242-children-and-118-women-as-well-as-86-deaths-due-to-torture-documented-in-syria-in-2024/

SNHR (2026-01-01) The Death of 3666 Individuals Including 328 Children and 312 Women, and 32 Deaths due to Torture Recorded in the year 2025 in Syria [online]. https://snhr.org/blog/2026/01/01/the-death-of-3338-individuals-including-328-children-and-312-women-and-32-deaths-due-to-torture-recorded-in-the-year-2025-in-syria/

The Levant Studies Institute (2025-10-31). Syrian Parliamentary Elections: Process, Outcomes and Stakes [online]. https://epc.ae/en/details/featured/syrian-parliamentary-elections-process-outcomes-and-stakes

United Nations (2011-09-16). After Much Wrangling, General Assembly Seats National Transitional Council of Libya as Country's Representative for Sixty-Sixth Session [online]. https://press.un.org/en/2011/ga11137.doc.htm

United Nations (2025-04-25). Situation in Syria 'Extremely Fragile', UN Envoy Tells Security Council, Stressing Rule of Law, New Social Contract, Fair Elections Are Yet to Materialize [online]. https://press.un.org/en/2025/sc16049.doc.htm

United Nations (2025-09-24). Syrian President outlines reforms, pledges national renewal [online]. https://news.un.org/en/story/2025/09/1165940

Welat (2025-09-12). Syria's New Permanent Representative Presents Credentials to UN Secretary-General [online]. https://www.welattv.net/en/node/17462

https://doi.org/10.15388/TMP.2026.30

Ūkinės veiklos žemės gelmėse licencijavimo pagrindų tarpdisciplininiai aspektai

Rokas Gataveckas

Vilniaus universiteto Teisės fakulteto
2-o kurso studentas
Saulėtekio al. 9, I rūmai, 10222 Vilnius
El. paštas: rokas.gataveckas@tf.stud.vu.lt

Džiugas Jomantas

Vilniaus universiteto Teisės fakulteto
2-ojo kurso studentas
Saulėtekio al. 9, I rūmai, 10222 Vilnius
E. paštas: dziugas.jomantas@tf.stud.vu.lt

Mokslinio straipsnio akademiniai kuratoriai:
prof. dr Egidijus Šileikis
El. paštas: egidijus.sileikis@tf.vu.lt;
doc. dr. Agnė Juškevičiūtė – Vilienė
El. paštas: agne.juskeviciute-viliene@tf.vu.lt.

Santrauka: *Šiame straipsnyje analizuojami Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimu išduodamos licencijos, leidžiančios ūkinės veiklos laisvę įgyvendinančiam asmeniui naudoti žemės gelmėse esančius tradicinių angliavandenilių išteklius, t. y. išgauti naftą, reglamentavimo ir jo aiškinimo bei taikymo konstituciniai ir administraciniai aspektai. Šio straipsnio objektas – kolegialios Vyriausybės nutarimu atliekamo ūkinės veiklos licencijavimo pagrindų kontraversiškas ir dualistinis buvimas tiek valstybės valdžios vykdymo, tiek viešojo administravimo sistemos dalimi administracinės justicijos aktualijų kontekste. Tyrimo tikslas – sistemiškai ir tarpdisciplininiu požiūriu išnagrinėti ūkinės veiklos žemės gelmėse reguliavimą Vyriausybės išduodamos licencijos inicijavimo bei galimo užsitęsiančio derinimo ar galutinio neišdavimo aspektu viešojo administravimo ir valstybės valdžios vykdymo sistemos kontekste. Ši analizė atskleidžia diskutuotiną ir subsidiarų konstitucinės ir administracinės teisės specifikos determinuotą visuomeninių santykių, susijusių su angliavandenilių išteklių naudojimu, reguliavimą tiek Konstitucijoje įtvirtinto kolegialios Vyriausybės statuso aspektu, tiek ir įstatymuose apibrėžtos viešojo administravimo sampratos bei administraciniuose teismuose 2025 m. išnagrinėto ypatingo administracinio ginčo kontekste. Remiantis teisės mokslo doktrina ir teismų*

Copyright © Rokas Gataveckas, Džiugas Jomantas, 2026. Published by Vilnius University Press.
This is an Open Access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License (CC BY), which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original author and source are credited.

praktika, daromos viešojo administravimo srityje veikiančių subjektų veikimo modelių teisinio vertinimo interpretacijos. Aptariamas Vyriausybės vykdomų funkcijų dvilypumas: įgyvendinama valstybės politinė valdžia ar vykdomas viešasis administravimas. Nagrinėjama politinės diskrecijos sąvokos samprata.

Pagrindiniai žodžiai: *ūkinės veiklos licencijavimas, viešasis administravimas, valstybės valdžios vykdymas, politinė ir administracinė diskrecija, administracinis ginčas, administracinė priežiūra, teisėti lūkesčiai.*

Interdisciplinary Aspects of Licensing Economic Activities in the Depths of the Earth

Summary: *This article analyzes licenses issued by resolution of the Government of the Republic of Lithuania, allowing persons exercising freedom of economic activity to use traditional hydrocarbon resources found in the earth's depths, i.e. to extract oil, as well as the constitutional and administrative aspects of its regulation, interpretation, and application. The subject of this article is the controversial and dualistic nature of the basis for licensing economic activity by a collegial government resolution, both as part of the exercise of state power and as part of the public administration system in the context of current issues in administrative justice. The aim of the study is to examine, from a systematic and interdisciplinary perspective, the regulation of economic activity in the subsoil in terms of the initiation of licenses issued by the Government and the possible protracted coordination or final non-issuance in the context of public administration and the exercise of state power. The outcome of the multi-stage procedure for initiating and coordinating the issuance of licenses attributable to public administration is decided at a government meeting. This analysis reveals the debatable and subsidiary nature of the regulation of social relations related to the use of hydrocarbon resources, determined by the specifics of constitutional and administrative law, both in terms of the collegial status of the Government enshrined in the Constitution and in the context of the concept of public administration defined in laws and the special administrative dispute examined by administrative courts in 2025. Based on legal doctrine and court practice, interpretations of the legal assessment of the operating models of entities operating in the field of public administration are made. The duality of the functions performed by the Government is discussed: the implementation of state political power and the exercise of public administration. The concept of political discretion is examined.*

Key words: *licensing of economic activities, public administration, implementation of state power, political and administrative discretion, administrative dispute, administrative supervision, legitimate expectations.*

Įvadas

Lietuvos Respublikos Vyriausybė, kurią sudaro Ministras Pirmininkas ir ministrai, pagal jos konstitucinį statusą vykdo valstybės valdžią (Lietuvos Respublikos Konstitucijos 5 str. 1 d.). Tai suponuoja galimybę Vyriausybės nutarimais arba jų projektų, kuriuos teikia ministrai, neįtraukimu į Vyriausybės posėdžio darbotvarkę įgyvendinti politinę diskreciją,[1] ir tai pateisinti Vyriausybės programos prioritetais, pvz., žaliuoju kursu. Toks konstitucinis statusas ir diskrecinės galimybės gali įgauti tarpsisteminę įtampą ir tarpdisciplininę problematiką palyginti su įstatyme nustatyta Vyriausybės kompetencija išduoti licenciją ūkinei veiklai žemės gelmėse. Tokia kompetencija licencijavimo procedūroje atitinkamai: 1) pateisintina Lietuvos Respublikos Konstitucijos 47 straipsnio 1 dalyje įtvirtintu žemės gelmių priklausymu Lietuvos Respublikai išimtinės nuosavybės teise; 2) apribotina Konstitucijos 54 straipsnyje reikalaujamu valstybės rūpinimusi natūralios gamtinės aplinkos, gyvūnijos ir augalijos, atskirų gamtos objektų ir ypač vertingų vietovių apsauga, juo labiau reikalaujamu prižiūrėjimu, kad su saiku būtų naudojami, taip pat atkuriami ir gausinami gamtos ištekliai[2], taip pat reikalaujamu įstatyme nustatomu draudimu niokoti žemę, jos gelmes, vandenis, teršti vandenis ir orą, daryti radiacinį poveikį aplinkai bei skurdinti augaliją ir gyvūniją[3].

Daugiapakopėje ir sudėtinėje žemės gelmėse esančių tradicinių angliavandenilių išteklių naudojimo licencijavimo procedūroje, kaip suponuoja administraciniuose teismuose 2025 m. išnagrinėtas ypatingas administracinis ginčas,[4] ūkinės veiklos laisvę įgyvendinančio asmens prašymo išduoti licenciją pagrindu funkcionuoja penki skirtingo statuso subjektai, t. y. penkios pagal įgaliojimus netapačios institucijos: 1) Lietuvos geologijos tarnyba, kuri įvertina gautą prašymą geologiniu tyrimu ir gali pateikti jį Aplinkos ministerijai, informuojant ją apie turimus geologinio tyrimo duomenis bei jais pagrįstų geologinių priežasčių nulemtą pagrindą išduoti (be konkurso ar konkurso būdu) leidimą naudoti tradicinių angliavandenilių išteklius atitinkama-

---

1 Šiuolaikinėje teisėje diskrecija pirmiausia suvokiama kaip pasirinkimo, sprendimų bei veiksmų laisvė. Ji apima: pirma, disponuojančio subjekto teisę pasirinkti principus, pagal kuriuos jis veiks; antra, vieno teisės subjekto vienašališkai pasirinktą sprendimą, kuris susijęs su kitais subjektais; bei trečia, pasirinkimą iš to, ką leidžia teisė. DANĖLIENĖ, Ingrida (2012). *Proporcingumo principas administracinėje teisėje*. Daktaro disertacija, socialiniai mokslai, teisė (01S), Vilniaus universitetas. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla. p. 280.

2 Lietuvos Respublikos Konstitucija. Lietuvos Respublikos piliečių priimta 1992 m. spalio 25 d. referendume. *Valstybės žinios*, 1992, 33-1014. 54 str. 1d.

3 Lietuvos Respublikos Konstitucija. Lietuvos Respublikos piliečių priimta 1992 m. spalio 25 d. referendume. *Valstybės žinios*, 1992, 33-1014.. 54 str. 2d.

4 Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2025 m. sausio 8 d. nutartis administracinėje byloje Nr.eA-920-1188/2025.

me plote;[5] 2) Aplinkos apsaugos agentūra prie Aplinkos ministerijos, kuri iš principo turėtų vertinti ir derinti (pritarti ar nepritarti) prašymo išduoti licenciją analizavimo ir galimo tenkinimo eigą, t.y. vizuoti galimą aplinkos ministro kreipimąsi į Vyriausybę dėl licencijos išdavimo Vyriausybės nutarimu;[6] 3) Aplinkos ministerija, kuri yra tam tikrą politiką formuojanti viešojo administravimo[7][8] institucija ir kuriai vadovaujantis ministras įgaliotas teikti Vyriausybės nutarimo projektą Vyriausybės posėdžiui; 4) Vyriausybės kanceliarija, kuri aptarnauja Vyriausybę ir, platesniu požiūriu, jai vadovaujantį Ministrą Pirmininką, parengia planuojamus Vyriausybės posėdžius ir vertina jiems teikiamus projektus bei jų atitiktį teisės aktų nustatytiems tarpžinybinio derinimo bei kitokiems reikalavimams, t. y. įtraukimo į Vyriausybės posėdžio darbotvarkę sąlygoms, taigi teikia pastabas, kurioms taikytina administracinių teismų jurisprudencijoje išplėtota „tarpinio akto" doktrina;[9] 5) kolegiali Vyriausybė, kuri turi įstatymu nustatytą išimtinį įgaliojimą jos narių balsavimu Vyriausybės posėdyje užbaigti procedūrą priimant tokį Vyriausybės nutarimą, kuriuo išduodama licencija ir tuo atskleidžiamas tokios procedūros dvilypumas valstybės valdžios ir viešojo administravimo aspektais[10].

Su visu tuo susijusios teisės aktų nuostatos, teisės doktrina ir teismų jurisprudencija skatina diskutuoti, ar Vyriausybės veikimas tokioje sudėtinėje licencijavimo procedūroje yra tik politinės valdžios ar bent iš dalies ir viešojo administravimo vykdymas. Galimas dvejopas traktavimas. Viena vertus, Vyriausybė neabejotinai nuolat vykdo politinės valdžios funkciją, kurios derinimas ar užsitęsęs arba neįvykęs įgyven-

---

[5] Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2025 m. sausio 8 d. nutartis administracinėje byloje Nr.eA-920-1188/2025. 81 punktas.

[6] Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2025 m. sausio 8 d. nutartis administracinėje byloje Nr.eA-920-1188/2025. 83 ir 85 punktai.

[7] Viešasis administravimas – tai viešojo administravimo subjektų veikla, pasireiškianti per viešojo administravimo sritis (administracinį reglamentavimą, administracinių sprendimų priėmimą, administracinių paslaugų teikimą, teisės aktų ir administracinių sprendimų įgyvendinimo ir laikymosi priežiūrą, viešųjų paslaugų teikimo administravimą) bei kitas privalomas veiklas (turimos informacijos teikimą, konsultacijas pagal kompetenciją, administracinės procedūros vykdymą, vidaus administravimą) DEVIATNIKOVAITĖ, Ieva (2021). *Administracinė teisė Bendroji dalis*. Mokolo Romerio universiteto vadovėlis. Vilnius : Mykolo Romerio universitetas, p. 39.

[8] Viešasis administravimas - įstatymais ir kitais teisės aktais nustatyta tvarka bei terminais reguliuojama valstybės ir savivaldos institucijų veikla įgyvendinant ir taikant Lietuvos Respublikos įstatymus bei savivaldybių tarybų sprendimus, teikiant įstatymais ir kitais teisės aktais numatytas viešąsias paslaugas, taip pat organizuojant valstybės ir savivaldos institucijų vidinį administravimą. BAKAVECKAS, Audrius (2005). *Lietuvos administracinė teisė Bendroji dalis*. Mykolo Romerio universiteto vadovėlis. Vilnius : Mykolo Romerio universitetas, p. 229.

[9] Daugiau apie administracinių teismų doktriną dėl „tarpinių aktų" žr.: ŠILEIKIS, Egidijus; ŠINKŪNAS, Haroldas. Administraciniai įspėjimai atliekų tvarkytojams: darnumo, dviprasmybės ir gynybos aspektai. Iš: ŠILEIKIS, Egidijus; PAUŽAITĖ – KULVINSKIENĖ, Jurgita (moks. red.) (2024). *Ūkinės veiklos laisvės apsauga Lietuvoje ir Vokietijoje.* Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla. p. 146-150.

[10] Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2015 m. gruodžio 16 d. nutarimas. TAR, 19859.

dinimas nėra teismingas administraciniams teismams, išskyrus žalą, kurią būtų galima kildinti iš Vyriausybės neveikimo, kaip tai numato Administracinių bylų teisenos įstatymo (toliau ir – ABTĮ) nuostatos. Kita vertus, Vyriausybė, priimdama individualius nutarimus dėl licencijų suteikimo ar išdavimo, iš principo atlieka tai, kas būdinga viešajam administravimui. Todėl viešojo administravimo tam tikro vykdymo sąlygiškas įžvelgimas Vyriausybės veikloje leidžia minėtą sudėtinę licencijavimo procedūrą traktuoti kaip daugmaž vientisą, bet nepernelyg fragmentuotą, nekeliančią esminių abejonių dėl sprendimų projektų inicijavimo, derinimo, priėmimo ar grąžinimo skaidrumo, t. y. paremtą teisės principais bei teisėtus lūkesčius[11] turinčio ūkinės veiklos laisvę įgyvendinančio asmens teise į gerą administravimą.[12]

Šio straipsnio objektas – kolegialios Vyriausybės nutarimu atliekamo ūkinės veiklos licencijavimo pagrindų kontraversiškas ir dualistinis buvimas tiek valstybės valdžios vykdymo, tiek viešojo administravimo sistemos dalimi administracinės justicijos aktualijų kontekste.

Aktualumas nulemtas ne tik minėto administraciniuose teismuose 2025 m. išnagrinėto ypatingo administracinio ginčo, bet ir bendrojo ūkinės veiklos laisvės įgyvendinimo reguliavimo, ypač licencijavimo procedūrų, pvz., atliekų tvarkymo srityje, aktualijų, tarp jų – nagrinėtų Konstituciniame Teisme, diskutavimo[13] bei analizavimo. Tai inspiruojantys sudėtiniai teisiniai procesai daro įtaką valstybėje vykstantiems ekonominiams, socialiniams, kultūriniams bei teisiniams reiškiniams, privataus ir viešojo interesų santykiui. Visuomenėje ir ypač verslo bendruomenėje eskaluojamos institucijų biurokratizmo mažinimo ir administracinės priežiūros procesų veiksmingumo didinimo galimybės bei pasinaudojimo jomis perspektyvos Europos Sąjungos teisės reikalaujamo gero administravimo kontekste.

Tyrimo tikslas – sistemiškai ir tarpdisciplininiu požiūriu išnagrinėti ūkinės veiklos žemės gelmėse reguliavimą Vyriausybės išduodamos licencijos inicijavimo bei galimo užsitęsiančio derinimo ar galutinio neišdavimo aspektu viešojo administravimo ir valstybės valdžios vykdymo sistemos kontekste.

Dominuojantys tyrimo metodai:

- Sisteminis - naudojamas, pvz., Vyriausybės statusui analizuoti, kompleksiškai remiantis Konstitucija ir įstatymais, teismų doktrina;

---

[11] GEDMINTAITĖ, Audronė (2016). *Teisėtų lūkesčių apsaugos principas viešojoje teisėje*. Daktaro disertacija, socialiniai mokslai, teisė (01 S) Vilniaus universitetas. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.

[12] PAUŽAITĖ – KULVINSKIENĖ, Jurgita (2009). Teisės į gerą administravimą (atsakingo valdymo principo) sampratos doktrininiai aspektai bei įgyvendinimo pavyzdžiai aplinkos apsaugos teisėje. Teisė, 72, 82-95.

[13] MIZGIRDĖ, Aina; ŠLEVAITĖ, Urtė (2025.08.21). Kailinių žvėrelių ūkiai teisme: ginčijamasi dėl milijoninių kompensacijų. LRT.LT [interaktyvus]. https://www.lrt.lt/naujienos/verslas/4/2650865/kailiniu-zvereliu-ukiai-teisme-gincijamasi-del-milijoniniu-kompensaciju?srsltid=AfmBOor4AUVzKaeExJsnYl_YkTp8t4Sfj-C5MTfYYkteXBHjfAlrHWS

- Lyginamasis - pasitelkiamas palyginti konstitucinės teisės (valstybės valdžios vykdymo) ir administracinės teisės (viešojo administravimo) specifiką;
- loginis ir teleologinis - panaudojamas nagrinėti, pvz., žemės gelmių konstitucinio priklausymo valstybei išimtine nuosavybės teise galimai determinuotą įstatymo leidėjo pasirinkimą, kuriuo Vyriausybė įgaliota išduoti licenciją ūkinei veiklai žemės gelmėse, teisinę logiką ir teisinį tikslą.

Tyrimo originalumas kyla iš minėto ypatingo administracinio ginčo išnagrinėjimo administraciniuose teismuose 2025 m., tarpdisciplininių studijų stokos ir galimybės pašalinti su tuo susijusią teisinių mokslinių tyrinėjimų spragą.

Tyrimo uždaviniai:

- Analizuoti ūkinės veiklos žemės gelmėse licencijavimo reglamentavimą ir jo aiškinimą bei taikymą administracinių teismų jurisprudencijoje;
- Įvertinti Vyriausybės funkcionavimą sudėtinėje licencijavimo procedūroje, esančioje viešojo administravimo sistemos dalimi;
- Įvertinti suinteresuoto asmens galimybes teismo tvarka apskųsti Vyriausybės kanceliarijos pastabas;
- Išnagrinėti suinteresuoto asmens teisę į teismą ūkinės veiklos žemės gelmėse licencijavimo kontekste.

Tyrimo šaltiniai – 1992 m. Konstitucija, Vyriausybės įstatymas, Žemės gelmių įstatymas, Specialiųjų žemės naudojimo sąlygų įstatymas, Administracinių bylų teisenos įstatymas, kiti teisės aktai, oficialioji konstitucinė doktrina, administracinių teismų jurisprudencija, teisės mokslininkų darbai.

Ūkinės veiklos laisvės garantavimas ir reguliavimas licencijavimu

Lietuvos Respublikos 1992 m. Konstitucijos 46 straipsnio 1 dalyje garantuojama asmens ūkinės veiklos laisvė apima teisę į nuosavybę[14] ir neatsiejama nuo Konstitucijos 46 straipsnio 3 dalies nuostatos, kad valstybė reguliuoja ūkinę veiklą taip, kad ji tarnautų bendrai tautos gerovei. Tai suponuoja ūkinės veiklos reguliavimo įtvirtinimą taip, kad būtų paisoma, be kita ko, ūkinės veiklos laisvę įgyvendinančio asmens interesų ir viešojo intereso balanso (proporcingumo). Jis vertintinas Konstitucinio Teismo doktrinoje pažymėtų ūkinės veiklos sąlygų, atitinkamų procedūrų, kontrolės, apribojimų, draudimų aspektu.[15] Vadinasi, kaip pabrėžiama ir teisės mokslinin-

---

[14] Konstitucinė jurisprudencija aiškina, kad asmens ūkinės veiklos laisvė remiasi prigimtine žmogaus asmens laisve ir prigimtine teise turėti nuosavybę, „kuri reiškia ir asmens teisę laisvai pasirinkti užsiėmimą ir gyvenamąją vietą, ūkinės veiklos subjektų lygiateisiškumą, teisę į sutarčių sudarymo laisvę, į (sąžiningos) konkurencijos laisvę“. JUŠKEVIČIŪTĖ- VILIENĖ, Agnė (2017). *Asmens ūkinės veiklos laisvės konstituciniai pagrindai lietuvoje: ekonominės, istorinės ir lyginamosios įžvalgos*. Daktaro disertacija, Socialiniai mokslai, Teisė (01 S), Vilniaus universitetas. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla. p. 179.

[15] Žr. ir plg. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2005 m. gegužės 13 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 63-2235.

kų, pvz., E. Kūrio[16], G. Lastauskienės[17], A. Juškevičiūtės-Vilienės[18] studijose, ūkinė veiklos laisvė nėra absoliuti ir ji gali būti reguliuojama įstatymu nustatant tam tikras ekonominės veiklos ribas siekiant tam tikro viešo intereso.

Taigi, šios nuostatos suformuoja konstitucinę teisinio reguliavimo aplinką, kurioje valstybė turi konstitucinės teisės nustatytus įgaliojimus teisiškai reguliuoti tam tikros srities ūkinę veiklą taip, kad ūkio subjektų vykdoma veikla atitiktų teisės aktų nustatytus reikalavimus.

Vienas iš ūkinės veiklos valstybės reguliavimo būdų yra licencijavimas. Jo prasmė ir paskirtis grindžiama tam tikrų teisių ir pareigų suteikimu to siekiančiam asmeniui viešosios valdžios išduodamu leidimu užsiimti tam tikra veikla atitinkamoje srityje.

Pažymėtina, kad Lietuvos Respublikos Civilinio Kodekso (toliau ir – CK) 2.77 – 2.79 straipsniuose atitinkamai numatyta, kad licencijavimo (t.y. leidimo išdavimo) taisykles nustato Vyriausybė (CK 2.78 str.) ir įvykdžius šiose taisyklėse nustatytas sąlygas licencija išduodama neterminuotam laikui (CK 2.79 str.). Pabrėžtina, kad licencijos išdavimas neterminuotam laikui neturi būti painiojamas su jos išdavimu tam tikrai veiklai vykdyti tam tikru laikotarpiu (t.y. konstitucinė teisė užsiimti ūkine veikla garantuojama neribotam laikui, nustatant pareigą, atsiradus naujoms aplinkybėms, tokį leidimą atsinaujinti, užtikrinant, kad tokia veikla atitiktų teisės aktų nustatytą tvarką.

Licencijavimo institutas taip pat įtvirtintas administracinės teisės sistemoje: Viešojo administravimo įstatymo (toliau – VAĮ) IV skyriuje, kuris yra skirtas ūkių subjektų (verslo) priežiūrai. Šio skyriaus 29 straipsnyje reglamentuojama licencijavimo procedūra. Numatyta, kaip valstybės institucijos turėtų elgtis su asmeniu, t.y. kokias asmens teises ir pareigas ji gali ir turėtų nustatyti. Todėl šiame kontekste licencijavimas – reglamentuota viešojo administravimo ir administracinio poveikio priemonė kontroliuoti tam tikrų teisių ir pareigų nustatymo pagrindu susiklosčiusius administracinius teisinius santykius, t. y. vykdyti suteikto leidimo asmeniui vykdyti tam tikrą ūkinę veiklą sąlygų laikymosi kontrolę (administracinę priežiūrą).

Taigi galima teigti, kad licencijavimas yra tarpšakinis teisės institutas, kurį be konstitucinės teisės detaliau reglamentuoja civilinės ir administracinės teisės nuostatos, kas sąlygoja, kad ginčai, atsiradę šioje srityje, dažnai pasižymi teisiniu kompleksiškumu ir reikalauja gilesnių specializuotų, tarpšakinių teisinių žinių.

---

[16] KŪRIS, Egidijus (2005). Ūkinės veiklos laisvė, sąžininga konkurencija ir bendra tautos gerovė (Konstitucijos 46 straipsnio jurisprudencinis komentaras). Jurisprudencija, tomas 64, numeris 56, 56-73. p. 61.

[17] LASTAUSKIENĖ, Giedrė (2015). Ūkinės veiklos laisvė ir krizė: Lietuvos viešosios valdžios veiksmų įvertinimas. Teisė, 94, 110-131. p. 117.

[18] JUŠKEVIČIŪTĖ- VILIENĖ, Agnė (2023). The jurisprudence of the constitutional court of the republic of Lithuania related to freedom of economic activity. Ukrainos teisė. Kijevas: Teisės leidykla „Pravo Ukrainy", 93-107 [interaktyvus]. https://www.pravoua.com.ua/storage/files/magazines/files/article-pravo_2023_7-s7.pdf. p.104.

Ūkinės veiklos žemės gelmėse licencijavimo specifika

Konstitucijos 47 straipsnio 1 dalyje nurodyti žemės gelmių ištekliai ir ertmės gali būti naudojami tik įstatymų ir kitų teisės aktų nustatyta tvarka[19]. Tokio pobūdžio veiklai vykdyti reikalingas leidimas. Leidimų naudoti žemės gelmių išteklius išdavimo teisines prielaidas ir procedūras reglamentuoja Žemės gelmių įstatymas ir jį įgyvendinantys žemesnės galios teisės aktai. Leidimus Vyriausybės nustatyta tvarka išduoda Vyriausybė arba jos įgaliota institucija[20]. Leidimai naudoti žemės gelmių išteklius ir ertmes išduodami konkurso būdu. Visi pakartotiniai leidimai naudoti žemės gelmių išteklius tame pačiame kasybos sklype išduodami be konkurso. Leidimas naudoti tradicinių angliavandenilių išteklius gali būti suteiktas be konkurso Vyriausybės nustatyta tvarka greta esančiam plotui, jei ankstesnio leidimo turėtojo prašymas pagrįstas geologinėmis ar su tradicinių angliavandenilių išteklių gavyba susijusiomis priežastimis[21].

Visa tai tapo aktualu minėtame administraciniuose teismuose 2025 m. išnagrinėtame administraciniame ginče. Jį inicijavęs pareiškėjas anksčiau buvo bendra tvarka gavęs leidimą vykdyti ūkinę veiklą tam tikrame plote ir norėjo tokią veiklą specialia tvarka išplėsti greta esančiame plote pagal tokią galimybę numatančias teisės aktų nuostatas, reikalaujančias Vyriausybės išduodamo leidimo vykdyti veiklą gretutiniame plote. Tačiau leidimo išdavimo Vyriausybės posėdyje pagal jo darbotvarkę priimamu Vyriausybės nutarimu procedūra, kurios perspektyva buvo palankiai įvertinta minėtos Lietuvos geologijos tarnybos, vėliau užstrigo dėl atsakovu, pasak pareiškėjo, esančios Aplinkos ministerijos nepagrįsto ir neteisėto delsimo pakartotinai teikti Vyriausybės nutarimo projektą Vyriausybės posėdžiui po to, kai pirminis toks teikimas sulaukė Vyriausybės kanceliarijos kritiškų pastabų dėl projekto tinkamo nesuderinimo su suinteresuotomis institucijomis.

Esmines ginčo aplinkybes sudarė ne tiek faktinė ir techninė galimybė naudoti žemės gelmėse esančius išteklius be naujų vertikalaus gręžimo įrenginių (galimai panaudojant pareiškėjo akcentuotus šiuolaikinius horizontalaus gręžimo įrenginius), kiek teisinė aplinkybė tuo reglamentavimo aspektu, kad ginčo plote esančiose saugomose teritorijose pagal įstatymą draudžiama įrengti naujus angliavandenilių išteklių tyrimo ir naudojimo gręžinius[22].

---

[19] Lietuvos Respublikos žemės gelmių įstatymas. 1995 m. rugpjūčio 2d. I-1034. *Valstybės žinios*, 1995, 63-1582. 11 str. 1 d.

[20] Lietuvos Respublikos žemės gelmių įstatymas. 1995 m. rugpjūčio 2d. I-1034. *Valstybės žinios*, 1995, 63-1582. 13 str. 1 d.

[21] Lietuvos Respublikos žemės gelmių įstatymas. 1995 m. rugpjūčio 2d. I-1034. *Valstybės žinios*, 1995, 63-1582. 12 str. 6 d.

[22] Lietuvos Respublikos specialiųjų žemės naudojimo sąlygų įstatymas. 2019 birželio 19d. XIII-2166. TAR, 2019, 9862. 69 straipsnio 1 dalies 2 punkto ir 84 straipsnio 2 dalies 2 punkto nuostatos.

Verta paminėti, kad daug metų ūkinę veiklą vykdančio pareiškėjo, kuris neabejotinai plačiai žinomas ir vertinamas atitinkamoje ūkinės veiklos srityje bei jos viešajame administravime, kreipimosi į administracinį teismą tikslas buvo motyvuotas ne turtinio siekio, kad būtų priteistas atsakovui pareiškėjo patirtos žalos atlyginimas, bet viešojo administravimo įgyvendinimo siekio, kad būtų vykdomas prašomo leidimo išdavimo nagrinėjimas ir derinimas bei teikimas Vyriausybės posėdžiui, tuo tikslu teismo tvarka nustatant atsakovu esančios Aplinkos ministerijos neteisėto vilkinimo faktą.

Pirmosios instancijos teismas atmetė skundą, konstatuodamas objektyvių aplinkybių nulemtą pareiškėjo inicijuoto leidimo išgauti tradicinius angliavandenilių išteklius konkrečiame plote nagrinėjimo užsitęsimą. Su tuo nesutikdamas pareiškėjas pateikė apeliacinį skundą, kurį apeliacinės instancijos teismas tenkino iš dalies, pažymėdamas, kad pirmosios instancijos teismo sprendime neatskleista ginčo esmė ir nepasisakyta dėl esminio pareiškėjo reikalavimo.

Perdavus bylą pirmosios instancijos teismui nagrinėti iš naujo, pareiškėjas pakartotinai akcentavo, kad atsakovu esanti Aplinkos ministerija neatlieka jos kompetencijai priskirtų veiksmų, kurie atlikti nagrinėjant pareiškėjo prašymą dėl leidimo išdavimo. Tuo esą nukrypstama nuo Viešojo administravimo įstatyme įtvirtintų gero administravimo ir atsakingo valdymo principų. Tačiau pirmosios instancijos teismas sprendimu vėl atmetė skundą, pažymėdamas leidimo išdavimo procedūros sudėtingumą, nes ji apima privalomą derinimą su kitomis institucijomis bei Vyriausybės nutarimo priėmimą, todėl vien procedūros trukmė savaime nereiškia neteisėto vilkinimo tokiame kontekste, kai Aplinkos ministerija rengė Vyriausybės nutarimo projektus ir juos teikė derinti, o projekto grąžinimas tobulinti Vyriausybės kanceliarijos iniciatyva buvo objektyvi aplinkybė, nepriklausanti nuo ministerijos valios. Be to, teismas suponavo, kad, pasikeitus Vyriausybei ir jos prioritetams aplinkosaugos ir energetikos srityje, ministerija turėjo pareigą į šiuos pokyčius atsižvelgti.

Vėl atmetus pareiškėjo skundą, pareiškėjas vėl pasinaudojo teise apskųsti tokį sprendimą apeliacine tvarka ir pateikė apeliacinį skundą, kuriame teigė, kad Aplinkos ministerija neteisėtai vilkino administracinę procedūrą ir pažeidė pareiškėjo teisėtus lūkesčius, todėl turėtų būti teismo įpareigota teikti Vyriausybei nutarimo projektą. Apeliacinės instancijos teismas įvertino Aplinkos ministerijos veiksmus, atsižvelgdamas į su jais susijusius Vyriausybės kanceliarijos, Ministro Pirmininko, kitų institucijų ir suinteresuotos teritorinės bendruomenės veiksmus, pareiškėjo prašomo leidimo išdavimo tarpžinybinio derinimo procedūroje ir ne vien naujai sudarytos Vyriausybės žaliojo kurso politinių prioritetų, bet ir natūralios gamtinės aplinkos apsaugos saugotinose teritorijose kontekste, nutardamas palikti pirmosios instancijos teismo sprendimą nepakeistą.

Sudėtinė licencijavimo procedūra

Nagrinėjamos bylos kontekste licencijavimo procedūra yra sudėtinė, kompleksinė, t.y. ją sudaro kelios pakopos, dalys, kuriose veikia penki skirtingi teisės subjektai: procedūrai įgyvendinti reikalingas Vyriausybės nutarimu pagal Aplinkos ministerijos teikimą išduodamas leidimas (t.y. reikalingas inicijavimas, derinimas bei vertinimas prieš įtraukiant tokį klausimą į Vyriausybės posėdžio darbotvarkę). Šioje procedūroje, kaip minėta, dalyvauja penki skirtingus teisinius statusus turintys subjektai, t. y. veikia penkios skirtingų kompetencijų institucijos: Lietuvos geologijos tarnyba, Aplinkos apsaugos agentūra prie Aplinkos ministerijos, Aplinkos ministerija, Vyriausybės kanceliarija, Vyriausybė.

Taigi, daugiapakopės procedūros teisinė logika remiasi tokia galimų veiksmų ir įvykių seka: ūkinės veiklos laisvę įgyvendinantis asmuo pateikia prašymą dėl leidimo, tokį prašymą pirmiausia vertina Lietuvos geologijos tarnyba, kurios teigiamo įvertinimo pagrindu Aplinkos ministerija suderina Vyriausybės nutarimo projektą su prie jos veikiančia Aplinkos apsaugos agentūra ir esant pastarosios pritarimui teikia jį Vyriausybei per ją aptarnaujančią Vyriausybės kanceliariją, kurios teigiamo įvertinimo atveju projektas įtraukiamas į Vyriausybės posėdžio darbotvarkę ir pagal ją priimamas arba nepriimamas Vyriausybės nariams balsuojant. Tai galima iliustruoti tokia lentele:

Lentelė. Sudėtinė licencijavimo procedūra.

Sudėtinės licencijavimo procedūros etapai	Subjektų veikimo variantai
1 etapas	Verslo subjektas teikia prašymą.
2 etapas	Lietuvos geologijos tarnyba vertina prašymą pagal savo kompetenciją.
3 etapas	Aplinkos ministerija teigiamo Lietuvos geologijos tarnybos įvertinimo atveju vertina prašymą pagal savo kompetenciją ir Vyriausybės programos prioritetus.
4 etapas	Aplinkos ministerija derina parengtą Vyriausybės nutarimo projektą su prie ministerijos veikiančia Aplinkos apsaugos agentūra ir pastarosios pritarimo atveju teikia Vyriausybei jos nutarimo projektą.
5 etapas	Vyriausybės kanceliarija pagal savo kompetenciją vertina ir teikia arba neteikia pastabas dėl Vyriausybės nutarimo projekto atitikties nustatytiems reikalavimams.
6 etapas	Vyriausybės nutarimo projektas įtraukiamas į Vyriausybės posėdžio darbotvarkę ir pagal ją priimamas arba nepriimamas Vyriausybės narių balsavimo rezultatų pagrindu.

Soft law ir Vyriausybės programos nuostatos

Keičiantis Vyriausybėms, Seimo nutarimais aprobuojamos naujos Vyriausybės programos, kurių nuostatos vertintinos soft law[23] teisės šaltinių[24] kontekste. Viena iš inovatyvių naujos Vyriausybės programos prioritetinių krypčių gali būti minėtas žaliasis kursas, kuriuo numatoma skatinti atsinaujinančią energetiką ir mažinti priklausomybę nuo iškastinio kuro. Todėl svarbu pažymėti, kad minėtas administracinių teismų 2025 m. išnagrinėtas ypatingas administracinis ginčas susijęs su apeliacinės instancijos teismo akcentavimu, jog ginčui aktuali naujos Vyriausybės programa, kurios pagrindu Vyriausybė įgijo legitimaciją pradėti veiklą, priskirta būtent soft law lygmeniui, kuriuo galėjo remtis byloje atsakovu buvusi Aplinkos ministerija. Taip pat pažymėtina, kad atsakovas galėjo pagrįstai remtis Europos Sąjungos teisės raidos tendencijomis, kadangi Aštuonioliktosios Vyriausybės programoje pabrėžiama: „Įsipareigojame eiti Europos žaliojo kurso priešakyje ir palaikyti ambicingiausius Europos Sąjungos klimato kaitos suvaldymo tikslus." Tokios soft law nuostatos gali paveikti administracinėje procedūroje priimamo administracinio sprendimo turinį. Aplinkos ministerija, veikdama pagal naujosios Vyriausybės programos inovatyvią kryptį, gali pakeisti savo ankstesnę poziciją pagal ankstesnės Vyriausybės programą ir nutarti neteikti Vyriausybei jos nutarimo projekto dėl leidimo išgauti angliavandenilių išteklius saugomoje teritorijoje.

Vyriausybės statuso dualizmo aspektai

Konstitucinio Teismo doktrina suponuoja, kad Vyriausybės veikla pirmiausia determinuota konstitucinės teisės nuostatų. Tai lemia, kad Vyriausybė yra konstitucinių, bet ne administracinių teisinių santykių dalyvė (subjektas). Tačiau svarbu pabrėžti, kad oficialioje konstitucinėje doktrinoje yra teisinių idėjų, kurios leidžia diskutuoti dėl Vyriausybės veiklos pobūdžio vertinimo minėto administracinių teismų 2025 m. išnagrinėto administracinio ginčo kontekste.

---

[23] Soft law normos apibrėžiamos kaip elgesio taisyklės, įtvirtintos privalomosios teisinės galios neturinčiuose teisės aktuose, kurie gali daryti poveikį, dažniausiai netiesioginį, teisinei sistemai ir kurie priimami siekiant praktinių rezultatų. MILIUVIENĖ, Jolita (2019). Soft law vaidmuo Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje, Jurisprudencija, tomas 26, numeris 1, p. 40-64 [interaktyvus]. https://etalpykla.lituanistika.lt/object/LT-LDB-0001:J.04~2019~1570167647413/J.04~2019~1570167647413.pdf. p. 44.

[24] Valstybių nacionalinėse teisės sistemose soft law šaltiniai sutinkami kaip oficialių valstybės valdžios institucijų priimti pavyzdiniai nuostatai, tvarkos, politikos formavimo kryptys, gairės, reguliavimo formos ir pan. Atsižvelgiant į tai, kas pasakyta, pačia bendriausia prasme soft law šaltiniai yra suprantami kaip susitarimai ir taisyklės (normos), kurie nėra teisiškai privalomi. DIRGĖLAS, Lukas. (2021). *„Soft law" instrumentai bendrovių teisėje: apžvalga ir perspektyvos*. Magistro darbas, socialiniai mokslai, teisė (01S), Vilniaus universitetas. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla. p. 6.

Nors didžioji dauguma kolegialios Vyriausybės atliekamų funkcijų reglamentuojama ne administracinės, bet konstitucinės teisės normomis, Vyriausybė yra tokia kolegiali institucija, kuri tam tikrais atvejais nustato konkrečių asmenų teises ir pareigas, tuo tikslu priimdama individualius aktus, taip pat steigia viešojo administravimo subjektus, t. y. prisideda prie viešojo administravimo institucijų sistemos struktūros formavimo – viešosios administracijos organizacijos[25]. Tokią teorinę mintį galima pagrįsti Konstitucinio Teismo 1999 m. lapkričio 23 d. nutarimu[26]: Vyriausybės veikla yra ne tik vykdomojo, bet ir tvarkomojo pobūdžio tuo aspektu, kad vykdydama įstatymus ir Seimo nutarimus, Vyriausybė pati leidžia norminius ir individualius teisės aktus, užtikrina jų vykdymą. Taigi, atitinkama Vyriausybės veikla, veikimo modelis gali būti pagrindas atsirasti administraciniams teisiniams santykiams. Vyriausybė veikdama konkrečiose procedūrose ir leisdama norminius ir individualius teisės aktus savo veikimu turi galimybę atlikti viešąjį administravimą.

Įstatymo nuostata, reglamentuojanti, kad Vyriausybės veikla nepriskiriama administraciniams teismams tirti, nereiškia, kad Vyriausybė, priimdama nutarimus, neveikia kaip viešojo administravimo subjektas, net jeigu tais nutarimais ji įgyvendina valstybės valdžią[27].

Šiame kontekste svarbus Konstitucinio Teismo 2010 m. gegužės 3 d. nutarimas[28], kuris suponuoja, kad Vyriausybė galėtų būti vertinama kaip tam tikra apimtimi atliekanti tam tikras viešojo administravimo funkcijas ir jos neveikimas, sukėlęs asmeniui žalą, tampa teismingas administraciniams teismams. Taigi ABTĮ 16 straipsnio 2 dalies (2007 m. gruodžio 18 d. redakcija) formuluotė „Respublikos Prezidento, Vyriausybės (kaip kolegialios institucijos) veikla“ reiškia tokią veiklą, kuria įgyvendinama valstybės valdžia, ir ši veikla negali būti tapatinama su tokia veikla, kurią apima ABTĮ vartojama sąvoka „viešasis administravimas“. Šiame kontekste ABTĮ 16 straipsnio 2 dalies (2007 m. gruodžio 18 d. redakcija) nuostata „Administracinių teismų kompetencijai nepriskiriama tirti Respublikos Prezidento <...>, Vyriausybės (kaip kolegialios institucijos) <...> veiklos <...>“, kuri buvo ginčijama konstitucinės justicijos byloje, aiškintina kaip reiškianti, kad administraciniame teisme sprendžiamo administracinio ginčo dalyku negali būti tokia Respublikos Prezidento ar Vyriausybės veikla, kuria įgyvendinama valstybės valdžia.

---

25 DEVIATNIKOVAITĖ, Ieva (2021). *Administracinė teisė Bendroji dalis*. Mykolo Romerio universiteto vadovėlis. Vilnius : Mykolo Romerio universitetas, p. 153.

26 Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1999 m. lapkričio 23 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 101-2916.

27 DEVIATNIKOVAITĖ, Ieva (2021). *Administracinė teisė Bendroji dalis*. Mykolo Romerio universiteto vadovėlis. Vilnius : Mykolo Romerio universitetas, p. 154.

28 Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2010 m. gegužės 3 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 52-2568.

Toks konstitucinis vertinimas skatina plačiau pažvelgti į sudėtinės licencijavimo procedūros, kurioje dalyvauja Vyriausybė, turinio esmę ir diskursyviai svarstyti, ar Vyriausybė tam tikra apimtimi visgi vykdo viešąjį administravimą. Remiantis teisiniu požiūriu galima teigti, kad leidimo suteikimo ar licencijos išdavimo pagrindas – paraiškos atitiktis nustatytiems reikalavimams. Politinė valia šioje procedūroje didesne dalimi abstrakčiai jau išreikšta parlamentinėje teisėkūroje, kuri sudaro procedūros pagrindą, ir todėl neturėtų būti papildomai individualizuota kiekvieno konkretaus prašymo tenkinimo ar netenkinimo Vyriausybės posėdyje atveju. Jei vienas iš pagrindinių argumentų, leidžiančių įžvelgti viešojo administravimo funkcijos dominuojantį buvimą, yra įžvalga, kad sudėtinės licencijavimo procedūros tikslas – viešasis administravimas, bet ne valdžios įgyvendinimas, tai išeitų, kad Vyriausybė analizuojamoje procedūroje įgyvendina ne vien valstybės valdžią, o tam tikra apimtimi vykdo viešąjį administravimą.

Tarpinio administracinio akto doktrina

Administracinės justicijos išplėtota tarpinio administracinio akto doktrina, kuri aktuali minėtai Lietuvos geologijos tarnybai ir Aplinkos apsaugos agentūrai bei Aplinkos ministerijai ar Vyriausybės kanceliarijai, lemia, kad administraciniai teismai netiria tarpinių administracinių aktų, kurie yra tam tikros administracinės procedūros pakopos dalis, bet ne baigiamosios stadijos rezultatas. Šios doktrinos pagrindą sudaranti aiški taisyklė nėra įtvirtinta ABTĮ ir yra išplėtota teismų praktikoje ABTĮ 5 straipsnio pagrindu: LVAT, pažymėjo[29], kad vientisos (vienos) administracinės procedūros metu, prieš priimant galutinį sprendimą, gali būti ir dažnai yra surašomas ne vienas viešojo administravimo institucijos dokumentas (pvz., tarnybinis pranešimas, paklausimas, siuntimas, teikimas, tarnybinė išvada ar kt.); šie dokumentai paprastai atlieka tik pagalbinį, tarpinį ar aptarnaujantį vaidmenį viešojo administravimo procedūroje ir jais dažniausiai nėra įforminami baigiamieji (galutiniai) kompetentingų (įgaliotų) asmenų (pareigūnų) sprendimai tuo klausimu, dėl kurio buvo pradėta administracinė procedūra; jais gali būti sprendžiami įvairūs procedūriniai klausimai, tiesiogiai nesusiję su asmens teisių ar pareigų atsiradimu, pasikeitimu ar išnykimu (pasibaigimu); dėl šios priežasties šie dokumentai dažnai (tačiau jokiu būdu ne visada) suinteresuotiems asmenims jokių materialinių teisinių pasekmių nesukelia; kai skundžiamas aktas ar veiksmas akivaizdžiai jokių teisinių pasekmių nesukelia, jis negali būti ginčo administraciniame teisme objektu.[30]

---

[29] Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2011 m. birželio 20 d.. nutartis administracinėje byloje Nr. A261-69/2011

[30] BAKAVECKAS, Audrius; BRAZDEIKIS, Aurimas; JARUKAITIS, Irmantas et al (2012-10-29). Lietuvos vyriausio administracinio teismo biuletenis Nr. 23, 2012 sausis – birželis. LVAT biuletenis [interaktyvus] https://www.lvat.lt/data/public/uploads/2018/01/lvat_biuletenis_23.pdf. p. 624.

Tokiame kontekste pažymėtina, kad leidimo (licencijos) prašantis ūkinės veiklos laisvę įgyvendinantis asmuo turi ribotas galimybes teismo tvarka veiksmingai ginčyti administracinės procedūros nesklandumą sukeliančius Lietuvos geologijos tarnybos ir Aplinkos apsaugos agentūros bei Aplinkos ministerijos ar Vyriausybės kanceliarijos tarpinius aktus.

Apibendrinimas

Ūkinės veiklos licencijavimo procedūra, nepaisant jos galimo kompleksiškumo ar daugiapakopio pobūdžio, neturėtų baigiamajame etape pereiti į politinės valdžios vykdymą. Politinės valdžios vykdymas neabejotinai gali būti licencijavimo procedūros finalinio nesklandumo veiksnys ar priežastis, kurio (kurios) pagrįstumo ir teisėtumo teisinė patikra yra ribota dėl išimtinės Konstitucinio Teismo kompetencijos Vyriausybės nutarimų konstitucingumo patikros aspektu.

Viešojo administravimo ir juo labiau administracinės priežiūros sistemos dalimi esančios soft law nuostatos, kurios neturi privalomos teisinės galios, teisės šaltinių sistemoje turėtų būti kūrybingai modeliuojamos ir prireikus perkeliamos į hard law nuostatas (ir atvirkščiai), turinčias privalomą teisinę galią konkretaus ginčo atvejo specifikos ir jos nulemto individualizavimo kontekste. Vyriausybės programos nuostatos, kurios neturi privalomos teisinės galios, turėtų koreliuoti su teisės aktų nuostatomis, kurios turi privalomą teisinę galią.

Išvados:

1. Lietuvos Respublikos 1992 m. Konstitucijos 46 straipsnio 1 dalyje garantuota asmens ūkinės veiklos laisvė, kuri įgyvendinama siekiant naudoti žemės gelmėse esančius angliavandenilių išteklius, sistemiškai sietina su Konstitucijos 47 straipsnio 1 dalyje įtvirtintu žemės gelmių priklausymu Lietuvos Respublikai išimtinės nuosavybės teise. Ši išimtinė nuosavybės teisė savaime nedeterminuoja, bet iš dalies pateisina įstatymų leidėjo pasirinktą diskutuotiną ūkinės veiklos minėtoje srityje reguliavimo modelį, pagal kurį ne Aplinkos ministerija ar kita įgaliota viešojo administravimo institucija, bet aplinkos ministro teikimu (siūlymu) veikianti kolegiali Vyriausybė nutarimu išduoda licenciją, kuri yra viešojo administravimo priemonė.
2. Vyriausybės veikimas (buvimas valstybės valdžią vykdančia bei politinę diskreciją įgyvendinančia institucija ir įstatyme numatytas šios institucijos buvimas licenciją ūkinei veiklai žemės gelmėse išduodančiu subjektu) kelia tarpsisteminę (tarpdisciplininę teisės šakų) diskusiją. Vyriausybė veikia viešojo administravimo sistemos, kurioje inicijuojamas ir vykdomas tokios licencijos išdavimo atitikties reikalavimams svarstymas ir derinimas, paskutiniame etape. Pastarasis yra tarsi tarp valstybės valdžios politinio vykdymo ir viešojo administravimo valdymo (tokios

aplinkybės lemia atsiradusią galimybę Vyriausybę traktuoti kaip subjektą, šioje situacijoje (t.y. tam tikra apimtimi) atliekantį viešojo administravimo funkcijas). Iš šios valdymo srities kyla aplinkos ministro teikiamas Vyriausybės nutarimo projektas, galintis būti įtrauktas į Vyriausybės posėdžio darbotvarkę, jei šį posėdį ruošianti ir aptarnaujanti Vyriausybės kanceliarija nustato projekto atitiktį nustatytiems reikalavimams.

3. Vyriausybės kanceliarijos, aptarnaujančios Vyriausybę ir jos posėdžius, pagal kompetenciją pateiktos kritiškos pastabos aplinkos ministro teikiamam Vyriausybės nutarimo projektui ir jame numatytam licencijos išdavimui, gali sudaryti prielaidas grąžinti tokį projektą į jo ankstesnes parengimo ir derinimo stadijas. Suinteresuotas asmuo, pateikęs prašymą išduoti licenciją, iš principo neturi veiksmingų galimybių teismo tvarka, pagal ABTĮ, apskųsti Vyriausybės kanceliarijos pastabas kaip viešojo administravimo aktą, nes jis yra „tarpinis“ ir tiesiogiai nepažeidžia to asmens teisių ir laisvių, nors atitolina jų įgyvendinimą.
4. Pakartotinis ir galutinis aplinkos ministro teikiamo Vyriausybės nutarimo projekto neįtraukimas į Vyriausybės posėdžio darbotvarkę ir jį nulėmę administraciniai ar politiniai veiksniai užkerta kelią suinteresuotam asmeniui veiksmingai įgyvendinti teisę gauti išduotą licenciją ir skųsti Vyriausybės neveikimą administraciniams teismams, nors neužkerta kelio teismo tvarka, pagal ABTĮ, reikalauti atlyginti žalą, kildinamą iš Vyriausybės neveikimo, jeigu įrodoma, kad Vyriausybės neveikimas yra neteisėtas ir atitinka kaltės bei priežastinio ryšio sąlygas. Ūkinės veiklos laisvę įgyvendinančio asmens, pateikusio prašymą dėl licencijos išdavimo, teisėti interesai ir lūkesčiai, taip pat jo teisinis tikrumas ir saugumas bei pasitikėjimas valstybės teisės sistema, gali būti, kaip suponuoja administracinių teismų jurisprudencija, ribotai ginami teismo tvarka, pagal ABTĮ, reikalaujant įpareigoti Aplinkos ministeriją teikti Vyriausybės nutarimo projektą Vyriausybės posėdžiui.

Šaltinių sąrašas

Teisės norminiai aktai

Lietuvos Respublikos Konstitucija. Lietuvos Respublikos piliečių priimta 1992 m. spalio 25 d. referendume. Valstybės žinios, 1992, 33-1014.

Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas. 2000 m. rugsėjo 6 d. VIII-1864. Valstybės žinios, 2000, 74-2262.

Lietuvos Respublikos aplinkos apsaugos įstatymas. 1992 m. sausio 30 d. I-2223. Lietuvos aidas, 1992, 20-0.

Lietuvos Respublikos Vyriausybės įstatymas. 1994 m. birželio 8d. I-464. Valstybės žinios, 1994, 43-772.

Lietuvos Respublikos žemės gelmių įstatymas. 1995 m. rugpjūčio 2d. I-1034. Valstybės žinios, 1995, 63-1582.

Lietuvos Respublikos administracinių bylų teisenos įstatymas. 1999 m. vasario 2d. VIII-1029. Valstybės žinios, 1999, 13-308.
Lietuvos Respublikos viešojo administravimo įstatymas 1999 m. liepos 9d. VIII-1234. Valstybės žinios, 1999, 60-1945.
Lietuvos Respublikos specialiųjų žemės naudojimo sąlygų įstatymas. 2019 birželio 19d. XIII-2166. TAR, 2019, 9862.

Specialioji literatūra

BAKAVECKAS, Audrius (2005). Lietuvos administracinė teisė Bendroji dalis. Mykolo Romerio universiteto vadovėlis. Vilnius: Registrų centras.
DANĖLIENĖ, Ingrida (2012). Proporcingumo principas administracinėje teisėje. Daktaro disertacija, socialiniai mokslai, teisė (01S), Vilniaus universitetas. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
DEVIATNIKOVAITĖ, Ieva (2021). Administracinė teisė Bendroji dalis. Mykolo Romerio universiteto vadovėlis. Vilnius: Registrų centras.
DIRGĖLAS, Lukas. (2021). „Soft law“ instrumentai bendrovių teisėje: apžvalga ir perspektyvos. Magistro darbas, socialiniai mokslai, teisė (01S), Vilniaus universitetas. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
GEDMINTAITĖ, Audronė (2016). Teisėtų lūkesčių apsaugos principas viešojoje teisėje. Daktaro disertacija, socialiniai mokslai, teisė (01 S) Vilniaus universitetas. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
KŪRIS, Egidijus (2005). Ūkinės veiklos laisvė, sąžininga konkurencija ir bendra tautos gerovė (Konstitucijos 46 straipsnio jurisprudencinis komentaras). Jurisprudencija, tomas 64, numeris 56, 56-73.
LASTAUSKIENĖ, Giedrė (2015). Ūkinės veiklos laisvė ir krizė: Lietuvos viešosios valdžios veiksmų įvertinimas. Teisė, 94, 110-131.
LASTAUSKIENĖ, Giedrė; LATVELĖ, Rūta; MACHOVENKO, Jevgenij et al. (2024). Teisės teorija. Vadovėlis. Vilnius: Vilniaus universitetas.
JUŠKEVIČIŪTĖ- VILIENĖ, Agnė (2017). Asmens ūkinės veiklos laisvės konstituciniai pagrindai Lietuvoje: ekonominės, istorinės ir lyginamosios įžvalgos. Daktaro disertacija, Socialiniai mokslai, Teisė (01 S), Vilniaus universitetas. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
JUŠKEVIČIŪTĖ- VILIENĖ, Agnė (2023). The jurisprudence of the constitutional court of the republic of Lithuania related to freedom of economic activity. Ukrainos teisė. Kijevas: Teisės leidykla „Pravo Ukrainy“, 93-107 [interaktyvus]. https://www.pravoua.com.ua/storage/files/magazines/files/article-pravo_2023_7-s7.pdf.
BAKANAS, Audrius; BARTKUS, Gintautas; DOMINAS, Gediminas et al. (2002). Lietuvos Respublikos Civilinio kodekso komentaras: antroji knyga, Asmenys, t. 1. Vilnius: Justitia.
MILIUVIENĖ, Jolita (2019). Soft law vaidmuo Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje, Jurisprudencija, tomas 26, numeris 1, p. 40-64 [interaktyvus]. https://etalpykla.lituanistika.lt/object/LTLDB0001:J.04~2019~1570167647413/J.04~2019~1570167647413.pdf.

PAUŽAITĖ – KULVINSKIENĖ, Jurgita (2009). Teisės į gerą administravimą (atsakingo valdymo principo) sampratos doktrininiai aspektai bei įgyvendinimo pavyzdžiai aplinkos apsaugos teisėje. Teisė, 72, 82-95.

ŠILEIKIS, Egidijus; PAUŽAITĖ – KULVINSKIENĖ, Jurgita (moks. red.) (2024). Ūkinės veiklos laisvės apsauga Lietuvoje ir Vokietijoje. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.

Teismų Praktika

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1999 m. lapkričio 23 d. nutarimas. Valstybės žinios, 101-2916.

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2005 m. gegužės 13 d. nutarimas. Valstybės žinios, 63-2235.

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. kovo 14 d. nutarimas. Valstybės žinios, 30-1050.

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. gegužės 31 d. nutarimas. Valstybės žinios, 62-2283.

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2008 m. kovo 05 d. nutarimas. Valstybės žinios, 28-1018.

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2010 m. gegužės 3 d. nutarimas. Valstybės žinios, 52-2568.

Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2011 m. birželio 20 d.. nutartis administracinėje byloje. Nr. A261-69/2011.

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2011 m. sausio 06 d. nutarimas. Valstybės žinios, 3-93.

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2015 m. gruodžio 16 d. nutarimas. TAR, 19859.

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2017 m.gegužės 30 d. nutarimas. TAR, 9149.

Lietuvos vyriausiasis administracinis teismas 2025 m. sausio 8 d. nutartis administracinėje byloje. Nr.eA-920-1188/2025.

Internetiniai šaltiniai:

MIZGIRDĖ, Aina; ŠLEVAITĖ, Urtė (2025.08.21). Kailinių žvėrelių ūkiai teisme: ginčijamasi dėl milijoninių kompensacijų. LRT.LT [interaktyvus]. https://www.lrt.lt/naujienos/verslas/4/2650865/kailiniu-zvereliu-ukiai-teisme-gincijamasi-del-milijoniniu-kompensaciju?srsltid=AfmBOor4AUVzKaeEexJsnYl_YkTp8t4Sfj-C5MTfYYkteXBHjfAlrHWS

https://doi.org/10.15388/TMP.2026.31

VVTAT dirbtinio intelekto įrankio naudojimas verslo priežiūroje

Monika Ramoškaitė, Kamilė Pulokaitė

Vilniaus universiteto Teisės fakulteto II kurso studentės
Saulėtekio al. 9, 1 rūmai, 10222 Vilnius
El. paštas: monika.ramoskaite@tf.stud.vu.lt; kamile.pulokaite@tf.stuf.vu.lt

Mokslinio straipsnio akademinė kuratorė prof. dr. Jurgita Paužaitė-Kulvinskienė
El. paštas: jurgita.pauzaite@tf.vu.lt

Mokslinio straipsnio praktinė kuratorė VVTAT direktorė Goda Aleksaitė
El. paštas: goda.aleksaite@vvtat.lt

Santrauka. *Moksliniame straipsnyje analizuojamas dirbtinio intelekto taikymas viešajame administravime teisėtumo principo kontekste, vertinant, ar valstybės institucijos, diegdamos dirbtinio intelekto sprendimus, laikosi administracinės teisės ir asmens duomenų apsaugos reikalavimų. Tyrime nagrinėjama Europos Sąjungos ir Lietuvos duomenų apsauga atliekant verslo priežiūrą, pabrėžiant nacionalinio reguliavimo reikšmę automatizuotų sprendimų taikymui. Taip pat analizuojamas Valstybinės vartotojų teisių apsaugos tarnybos kuriamas dirbtinio intelekto įrankis kaip praktinis administracinės priežiūros pavyzdys. Daroma išvada, kad dirbtinio intelekto taikymas pats savaime nepažeidžia teisėtumo principo, tačiau reikalauja sustiprintų procedūrinių garantijų, skaidrumo, žmogaus kontrolės ir asmens teisių apsaugos.*

Pagrindiniai žodžiai: *dirbtinis intelektas, verslo priežiūra, asmens duomenys, teisėtumo principas, vartotojų teisių apsauga.*

Summary. *This scientific article analyses the application of artificial intelligence in public administration within the context of the principle of legality, assessing whether state authorities, when implementing artificial intelligence solutions, comply with the requirements of administrative law and personal data protection. The study examines the data protection framework of the European Union and Lithuania in the context of business supervision, emphasising the significance of national regulation for the use of automated decision-making. In addition, the article analyses an artificial intelligence tool developed by the State Consumer Rights Protection Authority as a practical example of administrative supervision. It is concluded that the use of artificial intelligence does not in itself violate the principle of legality, however, it requires strengthened procedural safeguards, transparency, human oversight, and the protection of individual rights.*

Keywords: *artificial intelligence, business supervision, personal data, principle of legality, consumer protection.*

Copyright © Monika Ramoškaitė, Kamilė Pulokaitė, 2026. Published by Vilnius University Press.
This is an Open Access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License (CC BY), which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original author and source are credited.

Įvadas

Šiuolaikinėje visuomenėje dirbtinis intelektas (toliau – DI) tampa vis reikšmingesne kasdieninio gyvenimo dalimi, leidžiančia automatizuoti procesus ir padidinti veiklos greitį bei efektyvumą. Nors DI jau plačiai taikomas įvairiose srityse, viešajame administravime jo integravimas vis dar vyksta palaipsniui ir kelia specifinius teisinius iššūkius.

Viešajame administravime DI dažniausiai pasitelkiamas kaip pagalbinė priemonė administraciniams veiksmams atlikti ir dideliems informacijos kiekiams apdoroti. Automatizuotų technologijų taikymas atveria naujas galimybes didinti administracinių procesų efektyvumą, tačiau kartu reikalauja įvertinti jų suderinamumą su administracinės teisės principais ir viešojo administravimo veiklai taikomais teisiniais reikalavimais.

Vienas esminių administracinės teisės principų yra teisėtumo principas, užtikrinantis, kad viešojo administravimo veiksmai būtų atliekami įstatymo nustatytose ribose. DI taikymas negali būti vertinamas atsietai nuo šio principo, ypač tais atvejais, kai automatizuoti sprendimai susiję su asmens duomenų tvarkymu. Atsižvelgiant į tai, kad asmens duomenų apsauga yra viena iš pamatinių teisių, teisėtumo principo laikymasis tampa esmine sąlyga užtikrinant skaidrią ir teisėtą viešojo administravimo veiklą.

Darbo aktualumą lemia tai, kad DI taikymas viešajame administravime Lietuvoje vis dar yra palyginti naujas reiškinys, kurio praktinis įgyvendinimas nėra iki galo susiformavęs ir tai kelia savotiškų iššūkių tiek visuomenei, tiek patiems viešojo sektoriaus subjektams. Nors užsienio valstybių patirtis atskleidžia skirtingus DI taikymo modelius, nacionalinė praktika leidžia įvertinti, ar šios technologijos taikomos laikantis administracinės teisės principų. Pavyzdžiui, vienoje iš bylų Lietuvos vyriausiasis administracinis teismas yra pabrėžęs, kad automatizuotos ar technologinės priemonės viešajame administravime gali būti naudojamos tik kaip pagalbiniai įrankiai, o galutinį administracinį sprendimą privalo priimti žmogus, laikydamasis teisėtumo ir procesinių garantijų[1].

Šio darbo tikslas – išanalizuoti DI taikymą viešajame administravime teisėtumo principo kontekste. Siekiant įgyvendinti šį tikslą, darbe keliami šie uždaviniai: išanalizuoti DI sampratą ir jo taikymo ypatumus viešajame administravime, atskleisti teisėtumo principo turinį administracinėje teisėje ir jo reikšmę taikant automatizuotus DI sprendimus bei išnagrinėti asmens duomenų apsaugos reikalavimus DI taikymo kontekste.

Darbo objektas – DI sprendimų taikymas viešojo administravimo institucijų veikloje. Tyrime taikomi sisteminis, atvejo analizės, loginis ir teisės aktų analizės meto-

---

[1] Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2023 m. spalio 25 d. nutartis administracinėje byloje Nr. eA-757-552/2023.

dai, remiantis Europos Sąjungos (toliau – ES) ir Lietuvos Respublikos teisės aktais, teisės doktrina bei praktiniais instituciniais šaltiniais.

1. Duomenų apsauga vykdant ūkio subjektų verslo priežiūrą

1.1. Duomenų apsaugos modelio reikšmė Europos Sąjungos teisėje

Europos Sąjungos duomenų apsaugos modelis (toliau – BDAR), priimtas 2016 m. ir pradėtas taikyti nuo 2018 m., yra laikomas vienu pažangiausiu ir moderniausiu duomenų apsaugos modeliu tarptautinėje teisėje. Šis reglamentas ne tik suvienodino asmens duomenų apsaugos standartus visose ES valstybėse, bet ir užtikrino aukšto lygio šių duomenų priežiūrą bei apsaugą. Svarbu suprasti, kad šiuo reglamentu siekiama spręsti dabartinius su asmens duomenų apsauga susijusius iššūkius, sustiprinti privatumo internete teises ir paskatinti Europos skaitmeninę ekonomiką[2]. Dabartinėje ES šis reglamentas turi reikšmingą indėlį užtikrinant asmens duomenų apsaugos perspektyvumą ir skaidrumą. Kadangi DI sprendimų taikymas viešajame administravime dažnai susijęs su asmens duomenų tvarkymu, pirmiausia būtina aptarti BDAR nustatytą duomenų apsaugos sistemą ir jos reikšmę DI taikymo kontekste. Visuomenei modernėjant ir DI technologijoms vis plačiau taikant automatizuotą sprendimų priėmimą, tokio lygio reglamentas tampa vienu pagrindiniu teisės aktu stipriai duomenų apsaugai.

Sąvoka „asmens duomenys“ yra atspirties taškas BDAR taikymui. Šio reglamento 4 straipsnio 1 dalyje yra pateiktas „asmens duomenų“ apibrėžimas, pagal kurį asmens duomenimis laikoma bet kokia informacija apie fizinį asmenį, kurio tapatybė nustatyta arba kurio tapatybę galima nustatyti[3]. Tokiu būdu šis reglamentas apima labai platų informacijos spektrą, kuris padeda identifikuoti asmens duomenis. „BDAR įtraukia asmens duomenis į sudėtingą ir apsauginį teisinio reguliavimo režimą“[4]. Taip jis nustato vienus aukščiausių reikalavimų asmens duomenų tvarkymui ir jų apsaugai. Būtent šis platus ir apsauginio pobūdžio požiūris sudaro pagrindą diferencijuotam duomenų apsaugos reguliavimui.

Taip pat šio reglamento išskirtinumas aiškiai atsiskleidžia BDAR 51 – 59 straipsniuose, kuriuose nustatyta, kad kiekvienoje ES valstybėje narėje veikia nepriklausoma

---

[2] LIMBA, Tadas; DRIAUNYS, Kęstutis; KIŠKIS, Mindaugas; ŠIDLAUSKAS, Aurimas (2020). Development of digital contents: privacy policy model under the general data protection regulation and user-friendly interface. *Transformations in Business and Economics*, 19(1), 133–154 [interaktyvus].

[3] Europos Parlamento ir Tarybos 2016 m. balandžio 27 d. reglamentas (ES) 2016/679 dėl fizinių asmenų apsaugos tvarkant asmens duomenis ir dėl laisvo tokių duomenų judėjimo (Bendrasis duomenų apsaugos reglamentas). OL L 119, 2016, p. 1–88.

[4] HOOFNAGLE, Chris Jay; VAN DER SLOOT, Bart; ZUIDERVEEN BORGESIUS, Frederik (2019). The European Union General Data Protection Regulation: What It Is And What It Means. *Information & Communications Technology Law*, 28(1), 65–98 [interaktyvus]. DOI:10.1080/13600834.2019.1573501, p. 65.

duomenų apsaugos institucija. Šios institucijos yra atsakingos už BDAR įgyvendinimo priežiūrą, pažeidimų tyrimą ir sankcijų taikymą, todėl atlieka esminį vaidmenį užtikrinant ne tik formalią, bet ir praktinę asmens duomenų apsaugą valstybėse narėse.

BDAR, kaip ir jo pirmtakas – 1995 m. Duomenų apsaugos direktyva, nustato bendrą draudimą tvarkyti tam tikrų rūšių itin jautrius duomenis, vadinamus „specialių kategorijų" duomenimis, kurie, kaip nurodoma mokslinėje literatūroje, apima duomenis apie etninę kilmę, religiją ir seksualinę orientaciją[5]. Jautrūs (specialių kategorijų) asmens duomenys yra apibrėžti BDAR 9 straipsnyje bei laikomi ypač reikšmingais asmens teisėms. Netinkamas šių duomenų tvarkymas gali lemti privatumo pažeidimus ir kitas neigiamas pasekmes, pavyzdžiui, diskriminaciją. Būtent dėl šios priežasties BDAR įtvirtina griežtą jų tvarkymo režimą, kuris yra reglamentuojamas itin detaliai, išskyrus tam tikras išimtis.

Griežtas specialių kategorijų asmens duomenų teisinis režimas yra neatsiejamas ir nuo bendrųjų asmens duomenų tvarkymo principų, kurie įtvirtinti BDAR 5 straipsnio 1 dalyje. Tokie principai kaip sąžiningumas, teisėtumas ir duomenų minimizavimas įgauna ypatingą reikšmę būtent tvarkant jautrius asmens duomenis, nes jie riboja perteklinį ar nepagrįstą šių duomenų naudojimą ir užtikrina proporcingą kišimąsi į asmens privatumo sritį. Tokiu būdu BDAR sukuria nuoseklią ir sistemišką specialių kategorijų asmens duomenų apsaugos struktūrą, kurioje derinami principiniai reikalavimai ir aiškiai apibrėžtos išimtys duomenų apsaugai. Be to, BDAR 5 straipsnio 2 dalyje pabrėžiama, kad pats duomenų valdytojas yra atsakingas už pirmoje šio straipsnio dalyje paminėtus principus ir turi sugebėti įrodyti, jog jų yra laikomasi. Atsižvelgiant į didelę riziką, kurią kelia specialių kategorijų asmens duomenų tvarkymas, jų apsauga, kurią grindžia BDAR nustatyti principai, laikytina viena svarbiausių duomenų apsaugos sričių.

1.2. Ūkio subjektų veiklos priežiūros specifika pagal viešojo administravimo įstatymą

Viešajame administravime ūkio subjektų veiklos priežiūra (toliau – ŪSVP, ūkio subjektų priežiūra, verslo priežiūra) yra esminė prielaida valstybės efektyviam ekonominiam vystymuisi ir teisinės valstybės principui stiprinti. Lietuvoje pagal Viešojo administravimo įstatymą (toliau – VAĮ) turime tvirto pagrindo modelį – ŪSVP Lietuvos administracinėje teisėje suvokiama kaip savarankiškas viešojo administravimo institutas, skirtas užtikrinti teisės aktų, reglamentuojančių ūkinę veiklą, įgyvendinimą ir teisės normų saugomų vertybių apsaugą, kartu ribojant perteklinę administra-

---

[5] VAN BEKKUM, Marvin; ZUIDERVEEN BORGESIUS, Frederik (2023). Using sensitive data to prevent discrimination by artificial intelligence: Does the GDPR need a new exception? *Computer Law & Security Review*, 48, 105770 [interaktyvus]. DOI:10.1016/j.clsr.2022.105770, p.1.

cinę naštą ūkio subjektams. VAĮ įtvirtinta funkcinė priežiūros samprata, pagal kurią ūkio subjektu laikomas ne tik juridinis ar fizinis asmuo pagal jo teisinę formą, bet ir bet kuris subjektas, Lietuvos Respublikos teritorijoje vykdantis teisės aktais reglamentuojamą ūkinę veiklą, kuri patenka į viešojo administravimo subjektų priežiūros sritį. Tokiu būdu ŪSVP nėra siejama su siaura „verslo" sąvoka, o apima platų ūkinės veiklos spektrą, atsižvelgiant į veiklos pobūdį bei galimą žalą viešajam interesui[6].

VAĮ nustatyta ŪSVP apima keturias pagrindines sferas, tai yra: (1) ūkio subjektų konsultavimą priežiūrą atliekančio subjekto kompetencijos klausimais ir kitų prevencinių veiksmų, skirtų užkirsti kelią galimiems teisės aktų pažeidimams, atlikimą, (2) ūkio subjektų veiklos patikrinimus, (3) teisės aktų nustatyta tvarka gautos informacijos apie ūkio subjektų veiklą vertinimą, (4) poveikio priemonių ūkio subjektams taikymą įstatymų ir jų pagrindu priimtų kitų teisės aktų nustatyta tvarka. Į VAĮ įtraukus ketvirtąjį skirsnį „Ūkio subjektų veiklos priežiūra", įstatymų leidėjas siekė ne tik patikslinti iki tol galiojusį teisinį reguliavimą, bet ir iš esmės pakeisti administracinės priežiūros paradigmą, akcentuojant prevencinę, konsultacinę ir metodinę priežiūros funkciją, o ne represinių ir baudžiamųjų priemonių taikymą, taip pat sistemiškai apibrėžiant bendruosius ŪSVP principus bei priežiūros procese dalyvaujančių subjektų teises ir pareigas[7].

VAĮ IV skyriuje įtvirtinti prevencijos, proporcingumo ir rizikos vertinimo principai yra svarbūs vertinant DI taikymą ŪSVP. Jie suponuoja, kad technologijų taikymas priežiūros procese turi būti derinamas su teisėtumo, skaidrumo ir žmogaus atliekamos galutinės sprendimų kontrolės reikalavimais. Būtent šių principų kontekste vertintinas ir VVTAT kuriamas DI įrankis.

VAĮ IV skyriuje įtvirtintas ŪSVP modelis atlieka ne tik organizacinę, bet ir normatyvinę funkciją, nes per aiškiai apibrėžtas procedūrines taisykles, priežiūros principus ir institucijų pareigas jis veikia kaip teisėtumo ir gero administravimo principų įgyvendinimo garantija - dėl to ŪSVP pagal VAĮ turi būti vertinama kaip dinamiškas, procesinis institutas.

1.3. Ūkio subjektų veiklos priežiūros modelio atitiktis asmens duomenų reikalavimams

VAĮ IV skyrius nustato procedūrines garantijas, kurios yra reikšmingos asmens duomenų apsaugos požiūriu, ypač tais atvejais, kai priežiūros veikloje pasitelkiami

---

[6] POGUŽINSKĖ, Eimantė (2023). *Ūkio subjektų veiklos priežiūra Lietuvos viešajame administravime*. Daktaro disertacija, socialiniai mokslai, teisė (S001), Vilniaus universitetas. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 10.15388/vu.thesis.507, p. 103 - 104.

[7] Lietuvos vyriausiasis administracinis teismas (2016). *Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo praktika, taikant Lietuvos Respublikos viešojo administravimo įstatymo normas*. Vilnius: Lietuvos vyriausiasis administracinis teismas, p. 442.

automatizuoti duomenų analizės ar DI sprendimai. Viešojo sektoriaus institucijos, vykdydamos savo funkcijas, privalo iš anksto integruoti duomenų apsaugos principus į savo veiklos procesus, o ne vertinti duomenų apsaugą tik ex post[8]. Pagal BDAR, kaip nurodo šio teisės akto 5 straipsnis, toks duomenų tvarkymas turi būti grindžiamas aiškiu teisiniu pagrindu, atitikti tikslo apribojimo, duomenų minimizavimo ir proporcingumo principus, o automatizuotas duomenų analizės ar DI taikymas negali lemti sprendimų, darančių reikšmingą poveikį ūkio subjektams ar fiziniams asmenims, nesant tinkamų procesinių garantijų[9]. Praktikoje tai reiškia, kad priežiūros institucijos, pavyzdžiui, tokios kaip Valstybinė vartotojų teisių apsaugos tarnyba (toliau – VVTAT), taikydamos VAĮ IV skyriaus nuostatas duomenų srityje, privalo derinti priežiūros veiksmus su BDAR nustatytais principais ne tik formaliai, bet ir materialiai. Tai reiškia, užtikrinti, kad duomenų tvarkymas būtų neatsiejamas nuo konkretaus priežiūros tikslo ir ribojamas būtinybės kriterijumi. Tai suponuoja pareigą priežiūros institucijoms dar prieš pradedant patikrinimus ar rizikos vertinimą aiškiai apibrėžti, kokie asmens duomenys bus tvarkomi, kokiu tikslu ir kokia apimtimi, taip pat įvertinti, ar numatomi duomenų analizės ar automatizuoti sprendimai gali turėti reikšmingą poveikį ūkio subjektų ar fizinių asmenų teisinei padėčiai.

Aktualus yra BDAR 22 straipsnis, kuris nustato ribas automatizuotam sprendimų priėmimui. Ši nuostata siekia užtikrinti, jog algoritminiai ar DI sprendimai nebūtų naudojami kaip savarankiškas ir galutinis viešojo administravimo sprendimų pagrindas, nes tai silpnintų administracinės teisės procedūrines garantijas, tokias kaip individualus vertinimas, sprendimų motyvavimas ir diskrecijos kontrolė[10]. Dėl šios priežasties tais atvejais, kai priežiūros institucijos, įgyvendindamos VAĮ IV skyriuje nustatytą ŪSVP modelį, pasitelkia automatizuotus rizikos vertinimo ar duomenų analizės sprendimus, būtina užtikrinti, kad tokios technologinės priemonės būtų naudojamos tik kaip pagalbinės, o galutiniai sprendimai būtų priimami atsakingo viešojo administravimo subjekto, įvertinus individualias kiekvienos situacijos aplinkybes.

Apibendrinus, be BDAR, reikšmingi ir kiti teisės aktai, tokie kaip Asmens duomenų teisinės apsaugos įstatymas bei specialieji priežiūrą reglamentuojantys įstatymai, kurie riboja institucijų diskreciją tvarkant duomenis ir nustato pareigą užtikrinti skaidrumą bei atskaitomybę.

---

[8] BYGRAVE, Lee A. (2017). Data Protection by Design and by Default: Deciphering the EU's Legislative Requirements. *Oslo Law Review*, 4(2), 105–120 [interaktyvus]. DOI:10.18261/issn.2387-3299-2017-02-03, p. 108 - 112.

[9] Europos Parlamento ir Tarybos 2016 m. balandžio 27 d. reglamentas (ES) 2016/679 dėl fizinių asmenų apsaugos tvarkant asmens duomenis ir dėl laisvo tokių duomenų judėjimo (Bendrasis duomenų apsaugos reglamentas). OL L 119, 2016, p. 1–88.

[10] WACHTER, Sandra; MITTELSTADT, Brent ir FLORIDI, Luciano (2017). Why a right to explanation of automated decision-making does not exist in the general data protection regulation. *International Data Privacy Law*, 7(2), 76–99. DOI: 10.1093/idpl/ipx005, p. 82 - 86.

1.4. Teisėtumo principo užtikrinimas, taikant dirbtinį intelektą ūkio subjektų veiklos priežiūroje

Teisėtumo principas administracinėje teisėje laikomas fundamentalia viešojo administravimo veiklos ašimi, apibrėžiančia institucijų kompetencijos ribas bei administracinių sprendimų priėmimo ir taikymo teisėtumą. Teisėtumas administracinių teisės normų procese reiškia, kad įgalioti subjektai: (1) taikydami administracinės teisės normas, jas gali taikyti tik jiems suteiktų įgaliojimų ribose, (2) privalo tiksliai vykdyti bei laikytis normų, nustatančių administracinės teisės subjektų teises ir pareigas, (3) turi teisingai atlikti faktinės situacijos juridinę kvalifikaciją ir taikyti būtent tą normą, kuri reguliuoja atitinkamus santykius[11]. Administracinėje teisėje teisėtumo principas siejamas su sprendimų motyvavimo, faktinių aplinkybių ištyrimo ir objektyvaus vertinimo pareiga, kuri užtikrina, kad viešojo administravimo veikla neperžengtų teisės aktų nustatytų ribų. Teismų praktikoje šis principas yra siejamas su įstatymo viršenybės ir viešojo administravimo subjektų kompetencijos ribų laikymosi reikalavimais. Lietuvos vyriausiasis administracinis teismas savo praktikoje yra pažymėjęs, kad viešojo administravimo subjektų įgaliojimai turi būti nustatyti teisės aktuose, o administraciniai aktai, susiję su asmenų teisių ir pareigų įgyvendinimu, visais atvejais turi būti pagrįsti įstatymais, neperžengiant įstatymu suteiktos kompetencijos ribų[12].

Teisėtumo principo turinys Lietuvos administracinės teisės sistemoje yra konkretizuojamas VAĮ 3 straipsnyje, kuriame įtvirtinti pagrindiniai viešojo administravimo principai[13]. Nors teisėtumo principas šiame straipsnyje nėra įvardijamas kaip savarankiška nuostata, jo esmė atsiskleidžia per visą principų sistemą, kuri nustato viešojo administravimo subjektų veiklos ribas, sprendimų priėmimo standartus ir atsakomybės mechanizmus. Tokiu būdu VAĮ 3 straipsnis veikia kaip normatyvinė teisėtumo principo išraiška, perkelianti abstrakčią teisės viršenybės idėją į konkrečius administracinės veiklos reikalavimus, nes per viešojo administravimo principų sistemą yra apibrėžiamos institucijų veiklos ribos, sprendimų priėmimo standartai ir atsakomybės mechanizmai[14].

Atsižvelgiant į nagrinėjamą problematiką, VAĮ 3 straipsnyje įtvirtintas naujovių ir atvirumo permainoms principas leidžia teisėtumo principą taikyti dinamiškai, prisitaikant prie kintančių viešojo administravimo formų, įskaitant duomenimis ir technologi-

---

[11] BAKAVECKAS, Audrius (2012). *Administracinė teisė: teorija ir praktika. I dalis: vadovėlis*. Vilnius: MES, p. 316.

[12] Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2019 m. vasario 5 d. sprendimas administracinėje byloje Nr. eI-1-629/2019.

[13] Lietuvos Respublikos viešojo administravimo įstatymas. 1999 m. birželio 17 d. Nr. VIII-1234. TAR, 2020, 12819.

[14] TRUMPULIS, Ugnius (2007). Teisėtumo principo taikymas Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo praktikoje kaip teisingumo įvykdymo prielaida. *Jurisprudencija*, 12(102), 75–80, p. 75 - 76.

jomis grindžiamus sprendimus. Šiuolaikinis technologinis reguliavimas rodo administracinės teisės poslinkį link nuolatinio ir išplėstinio teisėtumo vertinimo, kuris apima ne tik galutinį sprendimą, bet ir visą sprendimų priėmimo procesą, įskaitant duomenų rinkimą, analizę ir automatizuotų sistemų taikymą[15]. Ši nuostata ypatingai aktuali šiandien, kai teisėtumo principas turi būti užtikrinamas ne tik tradiciniuose administraciniuose sprendimuose, bet ir automatizuotuose procesuose ar naudojant DI priemones, kartu laikantis asmens teisių apsaugos ir skaidrumo reikalavimų, kuriuos taip pat nustato BDAR bei DI aktas. Be to, teisėtumo principas administracinėje teisėje glaudžiai siejasi su asmens teisių apsauga, nes kiekvienas viešojo administravimo sprendimas gali turėti reikšmingų pasekmių asmens teisinei padėčiai. Ši aplinkybė lemia, kad teisėtumo reikalavimai turi būti taikomi ne tik sprendimų priėmimo momentu, bet ir viso administracinio proceso metu – nuo informacijos rinkimo iki sprendimo įgyvendinimo - taip teisėtai būtų įgyvendintas VAĮ IV skyriuje įtvirtintas priežiūros modelis.

Teisėtumo principas administracinėje teisėje veikia kaip jungiamoji grandis tarp materialiųjų ir procesinių reikalavimų, užtikrinanti, kad viešojo administravimo veikla atitiktų teisinės valstybės standartus, asmenų teisėtus lūkesčius ir būtų veiksmingai kontroliuojama teismų. Šio principo reikšmė ypač išauga didėjant technologinių sprendimų vaidmeniui viešojo administravimo praktikoje.

2. Konkretaus atvejo analizė – Valstybinės vartotojų teisių apsaugos tarnybos dirbtinio intelekto įrankis, atliekant ūkio subjektų verslo priežiūrą

Šiuolaikiniame pasaulyje DI vis plačiau taikomas įvairiose srityse – nuo verslo ir sveikatos apsaugos iki viešojo administravimo. Ypač reikšminga DI taikymo sritis yra viešasis sektorius, kuriame šių technologijų taikymas suteikia tiek reikšmingų galimybių, tiek ir nemažai iššūkių[16]. Viešojo administravimo institucijos vis dažniau pasitelkia DI pagalbą ir sprendimus siekdamos padidinti veiklos efektyvumą ir gerinti paslaugų teikimo kokybę.

DI patrauklumas grindžiamas jo gebėjimu analizuoti didelius informacijos kiekius žymiai greičiau nei žmogus, sumažinti administracines sąnaudas, o būtent šie privalumai gali lemti ir lemia naujų paslaugų modelių atsiradimą[17]. Tačiau svarbu

---

[15] HACKER, Philipp (2023). Sustainable AI regulation. *SSRN Electronic Journal* [interaktyvus]. DOI: 10.2139/ssrn.4467684, p. 22 - 25.

[16] RAKŠNYS, Adomas Vincas; GUDELIS, Dangis; GUOGIS, Arvydas (2025). The uses of artificial intelligence in the public sector: challenges and prospects. *Public Policy and Administration*, 24(3), 451–472 [interaktyvus]. DOI:10.5755/j01.ppaa.24.3.39489, p. 467.

[17] MERGEL, Ines; DICKINSON, Helen; STENVALL, Jari; GASCO, Mila (2023). Implementing AI in the public sector. *Public Management Review*, 25(6), 1005–1025 [interaktyvus]. DOI:10.1080/14719037.2023.2231950, p. 1007.

suvokti, kad kartu su technologine pažanga išryškėja ir nauji iššūkiai, susiję su atsakomybės už taikant DI padarytą žalą prisiėmimu, šališkumu bei vienu svarbiausių aspektų – asmens duomenų apsauga.

Ypač jautrus DI taikymas pasireiškia, kai ši technologija naudojama institucijose, kurių veikla tiesiogiai susijusi su asmens duomenų, įskaitant specialių kategorijų asmens duomenis, tvarkymu. Procese atsiradus asmens duomenims, DI įrankių diegimas privalo būti derinamas su griežtais teisiniais reikalavimais, kurie yra nustatyti BDAR ir kituose ES teisės aktuose. Kadangi DI vis dar laikomas santykinai nauja technologija, būtent dėl to jo sprendimų taikymas viešajame sektoriuje dažnai grindžiamas pagalbiniu sprendimų priėmimo modeliu, kuriame išlaikoma visiška žmogaus kontrolė.

Šiame kontekste VVTAT kuriamas DI įrankis yra aktualus pavyzdys, leidžiantis įvertinti, kaip DI integruojamas į administracinės priežiūros procesus, laikantis duomenų apsaugos, teisėtumo ir kitų principų.

2.1. VVTAT dirbtinio intelekto įrankio bruožai

VVTAT naudojamas DI įrankis yra sukurtas kaip pačios institucijos kontroliuojamas technologinis sprendimas, kurio vienas pagrindinių tikslų - palengvinti administracinius procesus, susijusius su nutarimų rengimu, jų nuasmeninimu bei viešu skelbimu. Šios technologijos diegimą Tarnybos veikloje paskatino DI potencialas: jo gebėjimas užtikrinti didesnį darbo greitį, efektyvumą ir tikslumą. Įrankio kūrimas buvo nulemtas praktinio poreikio sumažinti darbuotojų darbo krūvį ir paspartinti procesus, kurie įprastai užima reikšmingą dalį darbo laiko, ypač dirbant su didelės apimties dokumentais.

Šio DI įrankio veikimas (jo pagrindas) grindžiamas natūralios kalbos atpažinimo (angl. Named Entity Recognition, NER) tipo DI modeliu, kuris automatiškai identifikuoja tekste esančius jautrius asmens duomenis. Modelis yra paremtas daugiakalbe „Transformer“ architektūra (XLM – RoBERTa, bazine versija), leidžiančia efektyviai dirbti su lietuviškais tekstais. Praktikoje tai reiškia, kad sistema geba skaityti nutarimų tekstus ir atpažinti asmens duomenis, tokius kaip vardai, pavardės, adresai ir kiti kontaktiniai duomenys, kurie neturėtų būti viešinami.

DI įrankio aptikti asmens duomenys yra anonimizuojami, t. y. užmaskuojami prieš dokumento paskelbimą. Viena iš taikomų maskavimo žymų yra „duomenys neskelbtini“, tačiau pati maskavimo elgsena yra lanksti ir gali būti pritaikoma įvairiems duomenų tipams skirtingai. Ypatingas dėmesys skiriamas asmenvardžiams ir jų anonimizavimui – sistema papildomai atsižvelgia į lietuvių kalbos gramatines ypatybes, siekiant užtikrinti, kad neliktų netiesiogiai atpažįstamų duomenų fragmentų.

Esminis VVTAT kuriamo DI įrankio bruožas yra žmogaus kontrolės išlaikymas. Nors nuasmeninimo tikslumas šiuo metu siekia apie 95 proc., galutinė atsakomybė

už dokumento turinį visais atvejais tenka VVTAT darbuotojui, kuris atlieka galutinę patikrą. Tarnyboje taikomas vadinamasis „keturių akių“ principas, pagal kurį DI apdoroti dokumentai privalo būti patikrinti žmogaus prieš jų viešinimą. Toks papildomas patikrinimas leidžia ištaisyti galimas sistemos klaidas ir užtikrina atsakomybę, kurios pats DI įrankis prisiimti negali.

Vienas svarbiausių sprendimų, kurį VVTAT priėmė kuriant šį įrankį, buvo sąmoningas atsisakymas naudoti išorinius DI modelius, kurių serveriai būtų už ES teritorijos ribų. Toks sprendimas grindžiamas BDAR reikalavimais ir siekiu užtikrinti, kad jautrūs asmens duomenys būtų tvarkomi tik griežtai kontroliuojamoje, ES teisės normoms atitinkančioje aplinkoje.

Apibendrinant galima teigti, kad VVTAT DI įrankis yra tikslingai kuriamas administracinės pagalbos sprendimas, kuris leidžia didinti veiklos efektyvumą, kartu neatsisakant žmogaus kontrolės ir atsakomybės už padarytas klaidas. Šiai dienai šis įrankis yra vienas pirmųjų praktinių pavyzdžių Lietuvoje, kaip DI gali būti taikomas viešajame administravime laikantis duomenų apsaugos, teisėtumo ir proporcingumo principų.

2.2. VVTAT dirbtinio intelekto įrankio atitiktis Europos Sąjungos dirbtinio intelekto aktui

DI aktas (Reglamentas (ES) 2024/1689, kuriuo nustatomos suderintos dirbtinio intelekto taisyklės) yra pirmoji išsami DI teisinė sistema visame pasaulyje[18]. DI aktas yra esminis teisinis pagrindas integruotas ir į Lietuvos teisinę sistemą, reguliuojantis DI pasitelkimą bet kurioje ar valstybės, ar jos ūkio subjektų privačioje veikloje, tiek jų kūrėjams, tiek taikytojams. „Įsigyjant dirbtinio intelekto sistemas, vietos valdžios institucijos turės užtikrinti, kad jos atitiktų DI aktą bei kitų Europos reglamentų, įskaitant BDAR, nuostatas“ [19].

DI akto 2 straipsnis, apibrėžia akto taikymo sritį, pagal kurią jis taikomas ir viešojo sektoriaus institucijoms, naudojančioms DI sistemas savo funkcijoms vykdyti. DI akto centrinis principas – rizikos vertinimas (rizika grindžiamą požiūrį nustato 26 straipsnis), pagal kurį aukštesnės rizikos DI sistemoms taikomi griežtesni reikalavimai, o nepriimtinos rizikos sistemos yra uždraustos - tai yra ideologiškai artima priežiūros rizikos modelio logikai, kurią įtvirtina VAĮ IV skyrius. DI aktas nustato, kad bet kuri DI sistema, pateikiama rinkai, diegiama ar naudojama ES, turi atitikti jame įtvirtintus reikalavimus, nepriklausomai nuo to, ar sistema sukurta ES, ar trečiojoje

---

[18] European Commission (n.d.). Regulatory framework on artificial intelligence [online]. https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/policies/regulatory-framework-ai

[19] JUŠKYS, Andrius (2025). Dirbtinio intelekto reguliavimas Europos Sąjungoje: regresas ar progresas? Iš: *Kultūros ir švietimo iššūkiai XXI amžiuje. III-iosios tarptautinės mokslinės-praktinės konferencijos medžiaga (straipsnių rinkinys).* Vilnius: Vilniaus kolegija, p. 3 – 7. ISBN 978-609-436-074-9, p. 3.

valstybėje. Pagal minėtą rizikos kriterijų, DI sistemos skirstomos į nepriimtinos, didelės, ribotos ir minimalios rizikos kategorijas. VVTAT atstovai, kurdami institucijos ribose skirtą naudoti DI įrankį, atliko vadinamą „saugumo auditą“, kurio rezultate įrankio rizikos lygmuo nustatytas mažesnis nei pati minimali riba. VVTAT kuriamas įrankis pats savaime nesukelia tiesioginių teisinių pasekmių ūkio subjektams ar fiziniams asmenims, nes jis nėra naudojamas sprendimams dėl sankcijų, pareigų ar teisių nustatyti, o tik automatizuoja techninį anonimizavimo procesą. Tačiau kartu pažymėtina, kad šio įrankio rezultatai gali turėti netiesioginį poveikį administraciniams procesams, pavyzdžiui, viešinant sprendimus ar tvarkant skundų medžiagą, todėl jo naudojimas privalo būti grindžiamas sustiprintais skaidrumo ir žmogaus priežiūros mechanizmais, kaip nustato DI akto 27 straipsnis – jame nustatytos patikimo DI etikos gairės (principai), kurias parengė Komisijos paskirta nepriklausoma AI HLEG [20].

VVTAT DI įrankio kūrėjai nurodė, jog DI akto nustatytos taisyklės yra inkorporuotos į mūsų nacionalinę teisę, o kaip pavyzdį pateikė Lietuvos Respublikos valstybės informacinių išteklių valdymo įstatymą – tad įrankio kūrime buvo remtasi labiau DI akto nacionalizuotomis taisyklėmis. Aktualiausia su DI įrankiu susijusi akto nuostata – 26 straipsnis. Jo turinys nustato atitinkamos veiklos vykdytojų pareigas, įskaitant reikalavimą naudoti DI sistemas pagal jų paskirtį, laikytis tiekėjo pateiktų naudojimo instrukcijų ir stebėti sistemos veikimą praktikoje. Tai reiškia, kad VVTAT privalo ne tik įsidiegti techninį sprendimą, bet ir užtikrinti nuolatinę jo naudojimo kontrolę, darbuotojų apmokymą bei veikimo peržiūrą, ypač atsižvelgiant į minėtus viešojo administravimo institucijoms taikomus sustiprintus teisėtumo ir atskaitomybės reikalavimus.

VVTAT DI įrankio atitiktį teisėtumo principui sustiprina jo suderinamumas su UNESCO Rekomendacijoje dėl dirbtinio intelekto etikos (2021)[21] akcentuojamais skaidrumo, atskaitomybės ir žmogaus kontrolės principais, kurie dera su BDAR nustatytais asmens duomenų apsaugos reikalavimais.

Apibendrinus, viešojo sektoriaus institucijos, naudodamos DI įrankius administraciniams sprendimams, priežiūros veiksmams ar rizikos vertinimui, privalo ne tik formaliai laikytis nacionalinės teisės, bet ir užtikrinti jų atitiktį DI aktui. Taip DI aktas įtvirtina teisėtumo kontrolės mechanizmą ir paverčia DI atitiktį aktui privaloma teisėto administracinio veikimo sąlyga.

---

[20] Europos Parlamento ir Tarybos 2024 m. birželio 13 d. reglamentas (ES) 2024/1689, kuriuo nustatomos suderintos dirbtinio intelekto taisyklės ir iš dalies keičiami reglamentai (EB) Nr. 300/2008, (ES) Nr. 167/2013, (ES) Nr. 168/2013, (ES) 2018/858, (ES) 2018/1139 ir (ES) 2019/2144 bei direktyvos 2014/90/ES, (ES) 2016/797 ir (ES) 2020/1828 (Dirbtinio intelekto aktas). OL L 2024/1689, 2024, p. 1–144.

[21] UNESCO (2021). *Recommendation on the Ethics of Artificial Intelligence*. Paris: UNESCO [interaktyvus]. https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000381137

2.3. VVTAT dirbtinio intelekto įrankio taikymo atitiktis teisėtumo principui

Teisėtumo principo užtikrinimas viešajame administravime reikalauja ne tik teisinio pagrindo, bet ir procedūrinių priemonių, leidžiančių kontroliuoti technologinių sprendimų taikymą. Kadangi DI sprendimai grindžiami automatizuotu duomenų apdorojimu, jų taikymas viešajame administravime suponuoja pareigą užtikrinti, kad technologiniai sprendimai būtų naudojami teisės normų nustatytose ribose, aiškiai apibrėžus institucijų kompetenciją ir atsakomybę. Kaip pabrėžiama doktrinoje, teisėtumo principas teigia, kad visa viešojo administravimo veikla gali būti vykdoma tik remiantis įstatymu, todėl automatizuoti sprendimai negali sukurti savarankiškos, nuo teisės normų atsietos sprendimų priėmimo tvarkos[22]. Šią poziciją patvirtina ir užsienio teismų praktika. Nyderlandų Hagos apygardos teismas ,,SyRI“ byloje konstatavo, kad valstybės institucijų naudojamos algoritminės sistemos negali tapti savarankišku ir lemiamu sprendimų pagrindu, jei nėra užtikrinamas pakankamas skaidrumas, patikrinamumas ir veiksminga žmogaus kontrolė, nes tokia praktika pažeistų teisėtumo principą ir pagrindinių teisių apsaugą[23]. Tokiu būdu šis principas tampa viena pagrindinių garantijų, užtikrinančių, kad viešojo administravimo veiklose naudojamas DI būtų taikomas teisėtai ir proporcingai.

Praktiniu teisėtumo principo įgyvendinimo pavyzdžiu galima laikyti VVTAT sukurtą DI įrankį, naudojamą administraciniams nutarimams rengti ir asmens duomenims nuasmeninti. Tačiau, nors Tarnyba savo veikloje šio įrankio pagalba pritaiko automatizuotus DI sprendimus, galutinį sprendimą visais atvejais įvertina ir patvirtina VVTAT darbuotojas. „Žmonės atlieka itin svarbų vaidmenį tikrinant tinkamą modelio veikimą, ypač vertinant paaiškinimų kokybę tais atvejais, kai jų reikia, <...>“ [24]. Tokiu būdu yra užtikrinama teisėtumo principo garantija, nes automatizuotos technologijos sprendimai nėra taikomi savarankiškai, o yra tikrinami asmens, kuris supranta taikomus teisės aktus bei Tarnybos kompetencijos ribas ir gali laisvai identifikuoti galimas DI padarytas klaidas. Svarbu pabrėžti, kad DI taikymas VVTAT veikloje yra tiesiogiai susietas su asmens duomenų, įskaitant specialių kategorijų asmens duomenis, tvarkymu. Todėl teisėtumo principo įgyvendinimas šiuo atveju tam-

---

[22] PARYČEK, Peter; SCHMID, Verena; NOVAK, Anna-Sophie (2024). Artificial Intelligence (AI) and Automation in Administrative Procedures: Potentials, Limitations and Framework Conditions. *Journal of the Knowledge Economy*, 15(2), 8390–8415 [interaktyvus]. DOI:10.1007/s13132-023-01433-3, p.8392.

[23] Nyderlandų Karalystės Hagos apygardos teismo 2020 m. vasario 5 d. sprendimas byloje *SyRI*, ECLI:NL:RBDHA:2020:1878, p. 6.92

[24] KOUROUTAKIS, Antonios (2024). Rule of law in the AI era: addressing accountability and the digital divide. *Discover Artificial Intelligence*, 4, 29 [interaktyvus]. DOI: 10.1007/s44163-024-00191-8, p.5.

pa neatsiejamas nuo BDAR nustatytų duomenų tvarkymo sąlygų laikymosi. Mokslininiai tyrimai atkreipia dėmesį, kad netinkamas DI pritaikymas gali lemti nesąžiningus rezultatus sustiprindamas diskriminacinius šališkumus [25]. VVTAT praktika leidžia teigti, kad teisėtumo principas DI taikymo viešojo administravimo kontekste įgyja ne tik formalią, bet ir funkcinę reikšmę. Tai pasireiškia per nuolatinį žmogaus kontrolės išlaikymą, aiškų kompetencijų pasiskirstymą bei atsakomybės prisiėmimą už galutinį sprendimą. Šis VVTAT sukurto DI įrankio santykis su teisėtumo principu leidžia užtikrinti, kad automatizuoti sprendimai netaptų savitiksliai ar nekontroliuojami, o būtų integruoti į viešojo administravimo veiklą kaip teisę papildanti, bet jos nepakeičianti priemonė.

Be to, teisėtumo principas DI taikymo kontekste atlieka ir ribojančią funkciją, nustatydamas aiškias automatizuotų sprendimų naudojimo ribas viešajame administravime. Tai yra įtvirtinta ir VVTAT kuriamame DI įrankyje, kurio veikimas grindžiamas iš anksto apibrėžtomis taisyklėmis ir funkcijomis. Tokiu būdu teisėtumo principo įtvirtinimas sudaro palankias ir saugias sąlygas DI integravimui į viešojo sektoriaus veiklą bei užtikrina, kad technologinė pažanga neperžengtų teisinės valstybės rėmų, kurių turi būti laikomasi.

Apibendrinant galima teigti, kad teisėtumo principo užtikrinimas viešojo administravimo veikloje reikalauja ne tik aiškaus teisinio pagrindo, bet ir veiksmingų procedūrinių garantijų. VVTAT taikomas DI įrankis atskleidžia, jog automatizuoti sprendimai gali būti integruojami į administracinę veiklą nepažeidžiant teisėtumo principo, jeigu yra laikomasi šio principo esminių sąlygų – užtikrinama žmogaus kontrolė, aiškiai apibrėžiamos technologijos veikimo ribos. Teisėtumo principas leidžia derinti technologinę pažangą su teisinės valstybės reikalavimais viešajame administravime taip sudarydamas sąlygas efektyvesniam automatizuotų sprendimų taikymui.

Išvados

Asmens duomenų priežiūros ES ir Lietuvoje analizė leidžia konstatuoti, kad ES duomenų apsaugos modelis, įtvirtintas BDAR, sukuria aukšto lygio, prevenciniu principu grindžiamą asmens duomenų apsaugos ir priežiūros sistemą. Ši sistema yra ypatingai reikšminga DI taikyme viešojo administravimo veikloje. BDAR nustatyti teisėtumo, proporcingumo, duomenų minimizavimo ir atskaitomybės principai reikalauja, kad bet koks automatizuotas duomenų tvarkymas būtų grindžiamas aiškiu teisiniu pagrindu ir būtų nuolat kontroliuojamas atitinkamų institucijų atstovų. Tai

[25] EVAS, Tatjana; SIPINEN, Maikki; ULBRICH, Martin ir kt. (2022). *AI Watch: Estimating AI investments in the European Union*. EUR 31088 EN [interaktyvus], p. 1-29. Luxembourg: Publications Office of the European Union. DOI: 10.2760/702029.

reiškia, kad DI sprendimų naudojimas viešojo administravimo institucijose negali būti vertinamas vien techniniu aspektu – jis privalo būti integruotas į bendrą teisinę asmens teisių apsaugos sistemą, kurioje pirmenybė teikiama prevencijai ir teisėtumo užtikrinimui.

Išanalizavus VVTAT kuriamą DI įrankį, nustatyta, kad šis technologinis sprendimas atitinka pagrindinius teisėtumo, duomenų apsaugos ir proporcingumo reikalavimus. VVTAT pasirinktas pagalbinis DI taikymo modelis, kuriame išlaikoma nuolatinė žmogaus kontrolė, aiškiai apibrėžtos technologijos veikimo ribos ir atsakomybė už galutinį sprendimą, leidžia suderinti technologinę pažangą su administracinės teisės principais. Atsisakymas naudoti išorinius DI sprendimus, veikiančius už ES ribų, ir asmens duomenų tvarkymas tik ES reguliuojamoje teisinėje aplinkoje, rodo institucijos pastangas užtikrinti ne tik formalų, bet ir materialų teisės aktų laikymąsi. Todėl VVTAT DI įrankis gali būti vertinamas kaip gerosios praktikos pavyzdys, kai DI gali būti integruojamas į viešojo administravimo veiklą nepažeidžiant asmens teisių.

Teisėtumo principo analizė atskleidė, kad DI taikymas viešajame administravime atitinka šio principo turinį ir sustiprina jo reikšmę realioje institucijų praktikoje. Teisėtumo principas šiuolaikinėje administracinėje teisėje turi būti suprantamas dinamiškai, apimant ne tik sprendimų priėmimo momentą, bet ir visą administracinį ŪSVP procesą įtvirtintą VAĮ. VAĮ 3 straipsnyje įtvirtinti viešojo administravimo principai bei VAĮ IV skyriuje nustatytas ŪSVP modelis sudaro teisinį pagrindą, leidžiantį teisėtai integruoti DI sprendimus į administracinę praktiką, jeigu užtikrinamas skaidrumas, žmogaus dalyvavimas ir atskaitomybė. Atsižvelgiant į tai, galima daryti išvadą, kad valstybė gali laikytis teisėtumo principo taikydama DI viešajame administravime, tačiau tik tuo atveju, kai technologiniai sprendimai aiškiai atitinka nustatytą teisinę aplinką ir naudojami kaip administracinę veiklą papildanti, o ne ją pakeičianti priemonė.

Literatūros sąrašas

Teisės aktai

Tarptautiniai

Europos Parlamento ir Tarybos 2016 m. balandžio 27 d. reglamentas (ES) 2016/679 dėl fizinių asmenų apsaugos tvarkant asmens duomenis ir dėl laisvo tokių duomenų judėjimo (Bendrasis duomenų apsaugos reglamentas). OL L 119, 2016, p. 1–88.

Europos Parlamento ir Tarybos 2024 m. birželio 13 d. reglamentas (ES) 2024/1689, kuriuo nustatomos suderintos dirbtinio intelekto taisyklės ir iš dalies keičiami reglamentai (EB) Nr. 300/2008, (ES) Nr. 167/2013, (ES) Nr. 168/2013, (ES) 2018/858, (ES) 2018/1139 ir (ES) 2019/2144 bei direktyvos 2014/90/ES, (ES) 2016/797 ir (ES) 2020/1828 (Dirbtinio intelekto aktas). OL L 2024/1689, 2024, p. 1–144.

Nacionaliniai

Lietuvos Respublikos viešojo administravimo įstatymas. 1999 m. birželio 17 d. Nr. VIII-1234. TAR, 2020, 12819

Specialioji literatūra

BAKAVECKAS, Audrius (2012). Administracinė teisė: teorija ir praktika. I dalis: vadovėlis. Vilnius: MES.

BYGRAVE, Lee A. (2017). Data Protection by Design and by Default: Deciphering the EU's Legislative Requirements. Oslo Law Review, 4(2), 105–120 [interaktyvus]. DOI:10.18261/issn.2387-3299-2017-02-03.

EVAS, Tatjana; SIPINEN, Maikki; ULBRICH, Martin ir kt. (2022). AI Watch: Estimating AI investments in the European Union. EUR 31088 EN [interaktyvus]. Luxembourg: Publications Office of the European Union. DOI: 10.2760/702029.

HACKER, Philipp (2023). Sustainable AI regulation. SSRN Electronic Journal [interaktyvus]. DOI: 10.2139/ssrn.4467684.

HOOFNAGLE, Chris Jay; VAN DER SLOOT, Bart; ZUIDERVEEN BORGESIUS, Frederik (2019). The European Union General Data Protection Regulation: What It Is And What It Means. Information & Communications Technology Law, 28(1), 65–98 [interaktyvus]. DOI:10.1080/13600834.2019.1573501.

JUŠKYS, Andrius (2025). Dirbtinio intelekto reguliavimas Europos Sąjungoje: regresas ar progresas? Iš: Kultūros ir švietimo iššūkiai XXI amžiuje. III-iosios tarptautinės mokslinės-praktinės konferencijos medžiaga (straipsnių rinkinys). Vilnius: Vilniaus kolegija, p. 4 – 7. ISBN 978-609-436-074-9.

KOUROUTAKIS, Antonios (2024). Rule of law in the AI era: addressing accountability and the digital divide. Discover Artificial Intelligence, 4, 29 [interaktyvus]. DOI: 10.1007/s44163-024-00191-8.

LIMBA, Tadas; DRIAUNYS, Kęstutis; KIŠKIS, Mindaugas; ŠIDLAUSKAS, Aurimas (2020). Development of digital contents: privacy policy model under the general data protection regulation and user-friendly interface. Transformations in Business and Economics, 19(1), 133–154 [interaktyvus].

MERGEL, Ines; DICKINSON, Helen; STENVALL, Jari; GASCO, Mila (2023). Implementing AI in the public sector.Public Management Review, 25(6), 1005–1025 [interaktyvus]. DOI: 10.1080/14719037.2023.2231950.

PARYČEK, Peter; SCHMID, Verena; NOVAK, Anna-Sophie (2024). Artificial Intelligence (AI) and Automation in Administrative Procedures: Potentials, Limitations and Framework Conditions. Journal of the Knowledge Economy, 15(2), 8390–8415 [interaktyvus]. DOI:10.1007/s13132-023-01433-3.

POGUŽINSKĖ, Eimantė (2023). Ūkio subjektų veiklos priežiūra Lietuvos viešajame administravime. Daktaro disertacija, socialiniai mokslai, teisė (S001), Vilniaus universitetas. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 10.15388/vu.thesis.507.

RAKŠNYS, Adomas Vincas; GUDELIS, Dangis; GUOGIS, Arvydas (2025). The uses of artificial intelligence in the public sector: challenges and prospects. Public Policy and Administration, 24(3), 451–472 [interaktyvus]. DOI:10.5755/j01.ppaa.24.3.39489.

TRUMPULIS, Ugnius (2007). Teisėtumo principo taikymas Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo praktikoje kaip teisingumo įvykdymo prielaida. Jurisprudencija, 12(102), 75–80.

VAN BEKKUM, Marvin; ZUIDERVEEN BORGESIUS, Frederik (2023). Using sensitive data to prevent discrimination by artificial intelligence: Does the GDPR need a new exception? Computer Law & Security Review, 48, 105770 [interaktyvus]. DOI:10.1016/j.clsr.2022.105770.

WACHTER, Sandra; MITTELSTADT, Brent ir FLORIDI, Luciano (2017). Why a right to explanation of automated decision-making does not exist in the general data protection regulation. International Data Privacy Law, 7(2), 76–99. DOI: 10.1093/idpl/ipx005.

Teismų jurisprudencija

Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2023 m. spalio 25 d. nutartis administracinėje byloje Nr. eA-757-552/2023.

Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2019 m. vasario 5 d. sprendimas administracinėje byloje Nr. eI-1-629/2019.

Lietuvos vyriausiasis administracinis teismas (2016). Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo praktika, taikant Lietuvos Respublikos viešojo administravimo įstatymo normas. Vilnius: Lietuvos vyriausiasis administracinis teismas.

Nyderlandų Karalystės Hagos apygardos teismo 2020 m. vasario 5 d. sprendimas byloje SyRI, ECLI:NL:RBDHA:2020:1878.

Internetiniai šaltiniai

European Commission (n.d.). Regulatory framework on artificial intelligence [interaktyvus]. https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/policies/regulatory-framework-ai

UNESCO (2021). Recommendation on the Ethics of Artificial Intelligence. Paris: United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization [interaktyvus]. https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000381137

https://doi.org/10.15388/TMP.2026.32

Žmogaus teisės ir procesinė prievarta: proporcingumo principo paieška

Gabija Vaškevičiūtė, Austėja Bareišytė

Vilniaus universiteto Teisės fakulteto
3-o kurso studentės
Saulėtekio al. 9, I rūmai, 10222 Vilnius
El. paštas: gabija.vaskeviciute@tf.stud.vu.lt; austeja.bareisyte@tf.stud.vu.lt

Mokslinio straipsnio akademinė kuratorė asist. dr. Laura Šivickaitė-Moldarienė
El. paštas: laura.sivickaite@tf.vu.lt

Santrauka. *Šiame darbe analizuojama proporcingumo principo vieta žmogaus teisių apsaugos ir procesinės prievartos taikymo srityje. Išanalizavus mokslinę literatūrą, atskleista proporcingumo principo samprata ir nustatyta, kad jis yra vienas iš pamatinių Lietuvos teisinės sistemos principų, turintis esminę reikšmę žmogaus teisių užtikrinimui baudžiamajame procese. Nacionalinių teismų praktikos analizė parodė, jog taikant tokias procesinės prievartos priemones kaip laikinas sulaikymas ir laikinas nuosavybės apribojimas, proporcingumo principo dažnai nesilaikoma. Daroma išvada, kad Lietuvoje būtina įtvirtinti aiškesnį šių procesinės prievartos priemonių teisinį reguliavimą, siekiant užtikrinti veiksmingesnę žmogaus teisių apsaugą. Tyrime taip pat išanalizuotos devynios EŽTT bylos prieš Lietuvą, susijusios su EŽTK 2, 3 ir 5 straipsnių bei EŽTK 1 protokolo 1 straipsnio pažeidimais. Nustatyti sisteminiai teisėsaugos pareigūnų veiklos trūkumai, susiję su neproporcingu jėgos panaudojimu, būtinumo kriterijaus nepaisymu ir neveiksmingu įvykių tyrimu, todėl daroma išvada, kad būtina tobulinti teisėsaugos institucijų praktiką taikant procesines prievartos priemones.*

Pagrindiniai žodžiai: *proporcingumo principas, procesinės prievartos priemonės, žmogaus teisės, laikinas sulaikymas, laikinas nuosavybės teisės apribojimas.*

Human Rights and Procedural Coercion: The Search for the Principle of Proportionality

Summary. *This paper analyzes the place of the principle of proportionality in the field of human rights protection and the application of procedural coercion. After analyzing the scientific literature, the concept of the principle of proportionality was revealed and it was established that it is one of the fundamental principles of the Lithuanian legal system, which is of essential importance for ensuring human rights in criminal proceedings. An analysis of the practice of national courts has shown that the principle of proportionality is often not observed when applying procedural coercion measures such as temporary*

Copyright © Gabija Vaškevičiūtė, Austėja Bareišytė, 2026. Published by Vilnius University Press.
This is an Open Access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License (CC BY), which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original author and source are credited.

detention and temporary restriction of ownership. It is concluded that it is necessary to establish clearer legal regulation of these procedural coercive measures in Lithuania in order to ensure more effective protection of human rights. The study also analyzes nine ECHR cases against Lithuania related to violations of Articles 2, 3, and 5 of the ECHR and Article 1 of Protocol 1 to the ECHR. Systemic shortcomings in the activities of law enforcement officials have been identified in relation to the disproportionate use of force, failure to comply with the necessity criterion, and ineffective investigation of incidents, leading to the conclusion that it is necessary to improve the practice of law enforcement agencies in applying procedural coercive measures.

Keywords: *principle of proportionality, procedural coercive measures, human rights, temporary detention, temporary restriction of property rights.*

Įvadas

Temos aktualumas. Baudžiamojo proceso paskirtis – ginant žmogaus ir piliečių teises bei laisves, visuomenės ir valstybės interesus greitai, išsamiai atskleisti nusikalstamas veikas ir tinkamai pritaikyti įstatymą, kad nusikalstamą veiką padaręs asmuo būtų teisingai nubaustas ir niekas nekaltas nebūtų nuteistas. Siekiant išsamiai atskleisti nusikalstamas veikas dažnai taikomos žmogaus teises varžančios procesinės prievartos priemonės. Tačiau ne visada šios priemonės baudžiamajame procese taikomos, laikantis joms keliamo proporcingo principo. Kartais procesinė prievarta turi išankstinio nubaudimo požymių, kas nėra suderinama su žmogaus teisėmis. Ne tik nacionalinių teismų, bet ir Europos Žmogaus Teisių Teismą (toliau – EŽTT) praktikoje vis dar nustatomi atvejai, kai teisės suvaržymas, pažeidžiant proporcingumo principą, perauga į teisės pažeidimą. Todėl žmogaus teisių ir proporcingumo principo suderinimo tema vis dar kelia iššūkių.

Darbo tikslas – atskleisti proporcingumo principo vietą žmogaus teisių ir procesinės prievartos sandūroje baudžiamajame procese.

Darbo uždaviniai:

- Atskleisti proporcingumo principo sampratą.
- Ištirti, kaip Lietuvos baudžiamajame procese yra paisoma proporcingumo principo, taikant procesines prievartos priemones.
- Nustatyti, kokias procesines prievartos priemones taikant yra konstatuojamas Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos (toliau – EŽTK) nuostatų pažeidimas EŽTT praktikoje bylose prieš Lietuvą.

Darbo objektas – proporcingumo principas procesinių prievartos priemonių taikyme.

Darbo metodai. Buvo pasitelkti analizės ir sisteminis metodai. Remiantis šiais metodais, išanalizuota teismų praktika, moksliniai straipsniai, teisinis reguliavimas, pa-

teiktos autorių įžvalgos nagrinėjama tema ir išvados. Lyginamasis metodas buvo naudojamas lyginant skirtingus nacionalinius ir tarptautinius teisės aktus, jurisprudenciją.

Straipsnyje didžiausias dėmesys skirtas Lietuvos Aukščiausiojo Teismo (toliau – LAT) ir EŽTT praktikai, Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksui (toliau – BPK) ir teisės doktrinai.

1. Proporcingumo principo ir procesinių prievartos priemonių samprata

1.1. Proporcingumo principas

Proporcingumo principas nėra tiesiogiai įtvirtintas nei Lietuvos Respublikos Konstitucijoje, nei EŽTK. Šis principas, dar kitaip vadinamas per didelės prievartos uždraudimo principu, yra reglamentuotas BPK 11 straipsnyje. Jis taip pat yra atskleidžiamas Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo ir EŽTT jurisprudencijoje.

Šis principas yra vienas iš konstitucinio teisinės valstybės principo elementų, reiškiantis, kad įstatyme numatytos priemonės turi atitikti teisėtus ir visuomenei svarbius tikslus, kad šios priemonės turi būti būtinos minėtiems tikslams pasiekti ir kad šios priemonės neturi varžyti asmens teisių ir laisvių akivaizdžiai labiau negu reikia šiems tikslams pasiekti[1]. Ribojantis asmens teises ir laisves įstatymo nustatytas teisinis reguliavimas turi būti toks, kad sudarytų prielaidas kiek įmanoma įvertinti individualią kiekvieno asmens situaciją ir, atsižvelgiant į visas svarbias aplinkybes, atitinkamai individualizuoti konkrečias tam asmeniui taikytinas ribojančias jo teises priemones[2].

Proporcingumo principas reiškia, kad žmogaus teises galima riboti tik pamatuotai. Proporcingumo principas teisiniame kontekste bendriausia prasme gali būti suvokiamas kaip pamatinė teisės ir jos sistemos nuostata, kreipianti teisę ir jos realizavimą į skirtingų interesų pusiausvyrą ir harmoniją. Tokia samprata apima tiek proporcingumo principą, suvokiant jį kaip tikslą, t. y. skirtingų interesų pusiausvyros ir harmonijos siekio išraišką, tiek ir proporcingumo principą kaip proporcingumo testą, t. y. kaip praktinį instrumentą, pasitelkiamą tiek teisės kūrimo, tiek ir jos taikymo praktikoje[3].

EŽTT praktikoje proporcingumo principas apibrėžiamas kaip pamatinis principas, kuriuo nustatoma pusiausvyra tarp teisėtų valstybės tikslų ir asmeninių teisių bei nustatomos priemonės šiems tikslams įgyvendinti[4]. EŽTK 2, 3 ir 5 straipsniuose

---

1 Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2009 m. gruodžio 11 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 148-6632.

2 Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2011 m. liepos 7 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 84-4106.

3 Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2009 m. gruodžio 11 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 148-6632.

4 Europos Sąjungos pagrindinių teisių agentūra ir Europos Taryba (2016). *Europos teisė į teisingumą vadovas* [interaktyvus]. https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/Handbook_access_justice_LIT.

šis principas turi lemtingą reikšmę apribojimų ir pažeidimų kontekste. Antai, jėgos panaudojimui keliamas „būtinumo“ reikalavimas, kai valstybė, t. y. pareigūnai, taikydami procesines prievartos priemones, turi atsižvelgti į visas aplinkybes ir atidžiai įvertinti pavojingumą, nes bet koks proporcingumo peržengimas yra laikomas neteisėtu ir pažeidžiančiu žmogaus teises ir laisves. Valstybei tenka pareiga įrodyti, kad teisės apribojimas yra proporcingas, ir ji turi įvertinti galimybę naudotis mažiausiai intervencine priemone[5].

Analizuojant proporcingumo principą, svarbu atskleisti šio principo elementus. Pirmasis proporcingumo principo elementas – tinkamumas, kuriuo siekiama nustatyti, kad pasirinkta priemonė bus efektyvi siekiant baudžiamojo proceso tikslų. Antrasis elementas – būtinumas. Šiuo elementu įvertinama, ar užsibrėžto tikslo neįmanoma pasiekti švelnesnėmis procesinėmis prievartos priemonėmis. Trečiasis proporcingumo elementas kelia normatyvinį klausimą, ar teisės apribojimą pateisina visuomenės gaunama nauda ir ar šis teisių apribojimas yra ne per griežtas[6].

Taigi proporcingumo principas – vienas svarbiausių konstitucinių principų, kuriuo, taikant procesinės prievartos priemones, siekiama užtikrinti, kad nebūtų taikoma per didelė prievarta.

1.2. Procesinės prievartos priemonės

Šalia pirmiau minėtos baudžiamojo proceso paskirties yra svarbi ir valstybės paskirtis – užtikrinti žmogaus teises ir laisves, garantuoti viešąjį interesą, todėl valstybė, vykdydama savo funkcijas ir veikdama visos visuomenės interesais, turi priedermę užtikrinti žmogaus teisių ir laisvių, kitų Konstitucijos saugomų ir ginamų vertybių, kiekvieno asmens ir visos visuomenės veiksmingą apsaugą nuo nusikalstamų kėsinimųsi. Taip pat būtina siekti, kad nebūtų nepagrįstai suvaržytos asmenų, padariusių nusikalstamas veikas, teisės[7]. Tačiau, siekiant nustatyti visas nusikalstamos veikos padarymo aplinkybes ir priimti teisingą tai situacijai sprendimą baudžiamojoje byloje, paprastai būtina pasitelkti žmogaus teises varžančias priemones. Toks suvaržymas galimas tik tuo atveju, kai netaikant tokio suvaržymo bus nepasiekti svarbūs visuomeniniai tikslai – atskleista nusikalstama veika ir pritaikytos įstatyme numatytos sankcijos ją padariusiems asmenims[8].

---

[5] Europos Sąjungos pagrindinių teisių agentūra ir Europos Taryba (2016). *Europos teisė į teisingumą vadovas* [interaktyvus]. https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/Handbook_access_justice_LIT.

[6] ŽIŽIENĖ, Simona (2022). Proporcingumo principas Europos arešto orderio išdavimo ir vykdymo procese. Mokslo daktaro disertacija. Socialiniai mokslai, teisė (S 001). Vytauto Didžiojo Universitetas, Mykolo Romerio universitetas, Vilnius.

[7] Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. sausio 16 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 36-1292.

[8] GODA, Gintaras, KAZLAUSKAS, Marcelis ir KUCONIS, Pranas (2011). *Baudžiamojo proceso teisė.* Vadovėlis. Vilnius: VĮ Registrų centras, p. 220–224.

BPK išsamiai reglamentuojamos procesinės prievartos taikymo sąlygos ir pagrindai. Procesinės prievartos priemonės – žmogaus teisių ir laisvių varžymo priemonės, siekiant surinkti bylai reikšmingus duomenis ar modeliuoti asmens elgesį, kad būtų užtikrintas baudžiamojo proceso paskirties įgyvendinimas[9]. Tai įstatyme numatytos priemonės, pasireiškiančios žmogaus teisių suvaržymu, kurias valstybės subjektai taiko siekdami procesinių tikslų.

E. Losio nuomone[10], BPK įtvirtintos procesinės prievartos priemonių analizė rodo, kad prievarta yra įgyvendinama dviem žmogaus teises ir laisves varžančiais būdais: 1) atimant galimybę visiškai ar iš dalies naudotis konkrečiomis teisėmis ir laisvėmis; 2) įpareigojant nesinaudoti atitinkamomis teisėmis ir laisvėmis.

Atsižvelgus į tai, dėl kokių procesinių prievartos priemonių taikymo nustatomi asmens teisių pažeidimai EŽTT praktikoje bylose prieš Lietuvą, plačiau bus analizuojamos dvi procesinės prievartos priemonės – laikinas sulaikymas ir laikinas nuosavybės teisės apribojimas.

2. Laikinas sulaikymas ir teisė į laisvę bei saugumą (EŽTK 5 straipsnis)

2.1. Laikinas sulaikymas

Laikinas sulaikymas – tai asmens laisvę ribojanti procesinė prievartos priemonė. Šia priemone suvaržoma asmens prigimtinė teisė į laisvę, kurią garantuoja Konstitucijos 20 straipsnis.

Laikinas sulaikymas yra įtvirtintas BPK 140 straipsnyje. BPK 140 straipsnyje įtvirtinti 2 sulaikymo pagrindai: bendrasis, kai asmuo gali būti sulaikomas nusikalstamos veikos padarymo metu ar tuoj pat po jos padarymo (BPK 140 straipsnio 1 dalis), ir išimtinis, kai yra BPK 122 straipsnio suėmimo skyrimo pagrindai ir sąlygos. 2022 m. BPK 140 straipsnis buvo papildytas 3 dalimi, kurioje įtvirtinti imperatyvūs reikalavimai nutarimo laikinai sulaikyti asmenį turiniui. Šie pakeitimai buvo daromi siekiant sustiprinti EŽTK 5 straipsnyje įtvirtintos asmens teisės į laisvę ir saugumą apsaugą, ypač kai asmuo sulaikomas ne iškart po nusikalstamos veikos padarymo ar jos darymo metu, bet praėjus tam tikram laikui po nusikalstamos veikos padarymo[11]. Kad ši procesinė prievartos priemonė būtų taikoma proporcingai, pareigūnas, sulaikęs

---

9 LOSIS, Egidijus (2010). *Procesinės prievartos priemonės baudžiamajame procese*. Daktaro disertacija, Socialiniai mokslai, Teisė (01 S), Mykolo Romerio universitetas. Vilnius.

10 LOSIS, Egidijus (2010). *Procesinės prievartos priemonės baudžiamajame procese*. Daktaro disertacija, Socialiniai mokslai, Teisė (01 S), Mykolo Romerio universitetas. Vilnius.

11 PANOMARIOVAS, Artūras ir GUŠAUSKIENĖ, Marina (2022). Laikino sulaikymo reglamentavimo pokyčiai. *Lietuvos teisė*, p. 72-91; Baudžiamojo proceso kodekso 140 straipsnio pakeitimo įstatymo projekto aiškinamasis raštas Nr. XIVP-109(2).

įtariamąjį, per įmanomai trumpiausią laiką privalo surašyti laikino sulaikymo protokolą, sulaikytam asmeniui taip pat turi būti išaiškinta teisė turėti gynėją bei kitos įtariamojo teisės[12].

R. Merkevičiaus teigimu[13], kyla klausimas, ar laikinas sulaikymas, kuomet kiekvienas asmuo gali sulaikyti kaltininką, gali būti laikomas procesine prievartos priemone. Galima prisiminti neseniai įvykusį laikiną sulaikymą Kaune, kuomet 2 asmenų nužudymu įtariamas asmuo buvo sulaikytas piliečių ir perduotas policijai. Tačiau kyla klausimas, ar per šį sulaikymą nebuvo pažeistas proporcingumo principas, ar tai galime laikyti tinkama visuomenės reakcija?[14] Taip pat R. Merkevičius kritikuoja BPK 140 straipsnio 6 dalyje įtvirtintą procesinę tvarką, pagal kurią BPK 140 straipsnio 2 dalies pagrindu sulaikytas įtariamasis „laikinai sulaikytas" gali būti laikomas iki 48 valandų, ir teigia, kad į teismą dėl suėmimo skyrimo turėtų būtų kreipiamasi iš karto, kai žmogus yra sulaikytas[15]. Taigi šiuo teisiniu reglamentavimu sulaikyto asmens teisės ir interesai yra labiau ribojami ir neigiami nei apsaugomi.

Teismų praktikoje taip pat pastebimi dažni atvejai, kai laikinas sulaikymas buvo taikomas neproporcingai, pažeidžiant asmens teisėtus interesus. Antai įtariamąjį sulaikė pliečiai, tačiau buvo peržengtos asmens atlikto sulaikymo ribos: naudodami fizinį smurtą ir prievartą, kaltininkai nukentėjusiajam atėmė laisvę – prievarta atvedė nukentėjusįjį į viešbučio patalpas, neleido iš jų pasišalinti, apribojo galimybę susisiekti su artimaisiais[16].

Kai prieš asmenį procesinė prievartos priemonė panaudojama neteisėtai, jis turi teisę ginti savo interesus, prašydamas priteisti iš valstybės žalos atlyginimą pagal CK 6.272 straipsnį[17]. Antai ieškovės sulaikymas buvo perteklinis, grindžiamas formaliais ir tikrovės neatitinkančiais motyvais, esmingai pažeidė ieškovės teises[18].

Taigi procesinė prievartos priemonė – laikinas sulaikymas gali būti laikoma prevencine priemone, tačiau šios priemonės vykdymas pateisinamas, jei ji taikoma tin-

---

12 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2015 m. balandžio 7 d. nutartis baudžiamojoje byloje 2K-200-696/2015.

13 MERKEVIČIUS, Remigijus (2008). *Baudžiamasis procesas. Įtariamojo samprata. Monografija*. Vilnius: VĮ Registrų centras.

14 MATAS, Darius; RIMAITIS, Dominykas, LRT Radijo laida „Lietuvos diena"; LRT.lt (2025-12-08). Mikutavičiaus sulaikymas: visuomenės linčo apraiškos ar tik įtariamo žudiko tramdymas? LRT. [interaktyvus]. https://www.lrt.lt/naujienos/lietuvoje/2/2769282/mikutaviciaus-sulaikymas-visuomenes-linco-apraiskos-ar-tik-itariamo-zudiko-tramdymas?srsltid=AfmBOooWVsB9lnXy46I8fxcpznJzYx4paweHAPVawysS_qq758DD46dI.

15 MERKEVIČIUS, Remigijus (2022-09-14). Laikinas sulaikymas. *Infolex* [interaktyvus] https://www.infolex.lt/portal/start.asp?act=news&Tema=54&str=101823.

16 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2025 m. sausio 7 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-21-495/2025.

17 Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas. 2000 m. liepos 18 d. Nr. VIII-1864. *Valstybės žinios,* 2002, 74-2262

18 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2023 m. kovo 23 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-3-100-969/2023.

kamai remiantis būtinumo, proporcingumo ir nekaltumo prezumpcijos principais. Bet koks šios priemonės taikymas nesant tikslo, ikiteisminio tyrimo metu pažeidžiant šios priemonės taikymo tvarką, yra vertinamas kaip neteisėtas veiksmas. Lietuvoje laikinas sulaikymas yra reglamentuotas per skurdžiai ir per abstrakčiai[19], palikdamas per didelę laisvę pareigūnų nuožiūrai.

2.2. EŽTK 5 straipsnis „Teisė į laisvę ir saugumą"

EŽTK 5 straipsnis „Teisė į laisvę ir saugumą" reglamentuoja teisę į laisvę ir saugumą. Asmens laisvę galima atimti tik šiame straipsnyje nurodytas šešiais atvejais ir įstatymo nustatyta tvarka[20]. Kai sprendžiama dėl sulaikymo „teisėtumo", įskaitant tai, ar buvo laikomasi „įstatymų nustatytos tvarkos", EŽTK iš esmės nukreipia į nacionalinę teisę ir nustato pareigą laikytis nacionalinės materialiosios ir proceso teisės nuostatų[21].

EŽTK 5 straipsnio vadove teigiama, kad „teisė į laisvę" numato asmens fizinę laisvę, šio straipsnio pagrindinė mintis yra užtikrinti, kad niekam nebūtų savavališkai atimta ši laisvė (nėra apsiribojama tik judėjimo laisve)[22]. Laisvės atėmimas neapsiriboja klasikiniais sulaikymo ar nuteisimo atvejais, bet gali būti įvairių kitų formų: asmenų apgyvendinimas psichiatrijos ar socialinės priežiūros įstaigose, namų krata ir t. t. Tai, kad nėra įrašų apie sulaikymo datą, laiką ir vietą, sulaikytojo vardą ir pavardę, sulaikymo priežastis ir sulaikymą atlikusio asmens vardą ir pavardę, turi būti laikoma kaip nesuderinama su 5 straipsnio tikslu.

Byloje Leonienė prieš Lietuvą[23] buvo nustatytas EŽTK 5 straipsnio pažeidimas, nes Lietuvos teismai, skirdami suėmimą, tinkamai neįvertino šios priemonės būtinumo ir proporcingumo. Nors pareiškėja praleidinėjo posėdžius, EŽTT pabrėžė, kad teismai nepagrįstai neapsvarstė kitų švelnesnių kardomųjų priemonių derinimo galimybių. Be to, suėmimas buvo paskirtas neatsižvelgus į pareiškėjos individualias aplinkybes: vyresnį amžių, fizinę bei psichinę sveikatą bei jos pačios prašymus. Galiausiai konstatuota, kad suėmimas nepasiekė deklaruojamo tikslo užtikrinti pareiš-

---

[19] MERKEVIČIUS, Remigijus (2020-06-08). Žinomo instituto – laikino sulaikymo „nežinomi" aspektai *LRT* [interaktyvus]. https://www.lrt.lt/naujienos/nuomones/3/1186315/remigijus-merkevicius-zinomo-instituto-laikino-sulaikymo-nezinomi-aspek tai.

[20] Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija, iš dalies pakeista protokolu Nr. 11, su papildomais protokolais Nr. 1, 4, 6 ir 7 (1950). *Valstybės žinios*, 2000, 96-3016.

[21] Venskutė prieš Lietuvą [EŽTT], Nr.10645/08, [2012-12-11]. ECLI:CE:ECHR:2012:-1211JUD001064508.

[22] *Europos žmogaus teisių konvencijos 5 straipsnio vadovas – Teisė į laisvę ir saugumą* (2025). Europos Taryba, EŽTT [interaktyvus]. https://ks.echr.coe.int/documents/d/echr-ks/guide_art_5_eng.

[23] *Leonienė prieš Lietuvą* [EŽTT], Nr. 61264/17, [2020-11-10]. ECLI:CE:ECHR:2020:-1110JUD006126417.

kėjos dalyvavimą teismo procese ir užtikrinti greitą procesą, nes bylos nagrinėjimas buvo atidėtas dėl priežasčių, nesusijusių su pareiškėja[24].

Sprendime byloje Narbutas prieš Lietuvą[25] taip pat konstatuotas EŽTK 5 straipsnio pažeidimas. EŽTT nustatė, kad teisėsaugos institucijų veiksmai ir pareiškėjui taikytos procesinės prievartos priemonės buvo nepagrįstos ar neproporcingos: taikytas laikinas suėmimas be teismo leidimo nesant pagrįstam būtinumui ar skubai[26].

2.3. EŽTK 2 straipsnis „Teisė į gyvybę"

EŽTK 2 straipsnis „Teisė į gyvybę" reglamentuoja teisę į gyvybę, kuriame teigiama, kad kiekvieno asmens teisė į gyvybę saugoma įstatymu[27]. Straipsnio turinį sudaro du elementai: pirmoje dalyje yra imperatyvus draudimas tyčia atimti gyvybę, nebent yra vykdomas teismo nuosprendis dėl nusikaltimo, už kurį tokią bausmę nustato įstatymas, o antroje dalyje yra nustatomos išimtys, kada gyvybės atėmimas nėra laikomas pažeidimu, tačiau jėgos panaudojimas turi būti proporcingas. Išskiriami trys atvejai: ginant kiekvieną asmenį nuo neteisėto smurto; siekiant teisėtai sulaikyti arba sutrukdyti teisėtai kalinamam asmeniui pabėgti; imantis teisėtų veiksmų siekiant numalšinti riaušes ar sukilimą[28].

EŽTK 2 straipsnio vadove išaiškinta, kad šis 2 straipsnis kartu su 3 straipsniu įtvirtina vieną iš pagrindinių vertybių, t. y. žmogaus gyvybę ir kankinimų draudimą, kurias puoselėja Europos Tarybą sudarančios demokratinės šalys, todėl straipsnio nuostatos turi būti aiškinamos griežtai[29].

Lietuva EŽTK 2 straipsnį pažeidė byloje Juozaitienė ir Bikulčius[30], kurioje EŽTT nustatė teisės į gyvybę pažeidimą dėl policijos pareigūnų veiksmų persekiojant sprunkančią mašiną ir panaudojant šaunamąjį ginklą, dėl ko abu pareiškėjai neteko savo

---

[24] Lietuvos Respublikos Vyriausybės atstovas EŽTT (2020). *Lietuvos Respublikos Vyriausybės atstovo EŽTT 2020 metų veiklos ataskaita* [interaktyvus]. https://tm.lrv.lt/media/viesa/saugykla/2024/5/m1zXaCT1sYQ.pdf.

[25] *Narbutas prieš Lietuvą* [EŽTT], Nr. 14139/21, [2023-12-19]. ECLI:CE:ECHR:2023:-1219JUD001413921.

[26] Lietuvos Respublikos Teisingumo ministerija (2023). *Atstovavimo Lietuvos valstybei Europos Žmogaus Teisių Teisme ir Jungtinių Tautų komitetų bylose 2023 metų veiklos ataskaita* [interaktyvus]. https://tm.lrv.lt/media/viesa/saugykla/2024/5/8sYZhnWfa50.pdf.

[27] Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija, iš dalies pakeista protokolu Nr. 11, su papildomais protokolais Nr. 1, 4, 6 ir 7 (1950). *Valstybės žinios*, 2000, 96-3016.

[28] Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija, iš dalies pakeista protokolu Nr. 11, su papildomais protokolais Nr. 1, 4, 6 ir 7 (1950). *Valstybės žinios*, 2000, 96-3016.

[29] *Europos žmogaus teisių konvencijos 2 straipsnio vadovas – Teisė į gyvybę* (2025). Europos Taryba, EŽTT [interaktyvus]. https://ks.echr.coe.int/documents/d/echr-ks/guide_art_2_eng.

[30] *Juozaitienė ir Bikulčius prieš Lietuvą* [EŽTT], Nr. 70659/01 ir 74371/01, [2008-04-24]. ECLI:-CE:ECHR:2008:0424JUD007065901.

vaikų[31]. Šioje byloje EŽTT atkreipė dėmesį, kad jėgos panaudojimas galima tik, kai tai yra neišvengiamai būtina ir proporcinga aplinkybėms. Teismas nustatė, kad pareigūnai veikė impulsyviai ir neapdairiai, nes nebuvo įrodyta, jog vidurnaktį miesto gatvėse vairuotojas kėlė tiesioginį pavojų žmonėms. Kadangi mirtiną jėgą leidžiama naudoti tik kaip kraštutinę priemonę, esant aiškiam ir tiesioginiam pavojui gyvybei, siekis sulaikyti bėglį šiuo atveju buvo nepateisinamas ir neproporcingas veikai[32].

Taigi EŽTK saugoma teisė į gyvybę, kaip viena iš fundamentalių asmens teisių, turi griežtą reglamentavimą ir išimtis, kada gali būti pažeista ši teisė. Pareigūnų panaudota jėga, kai siekiama sulaikyti asmenis, turi būti neišvengiamai būtina ir proporcinga įvykio aplinkybėms, nes bet koks per didelis jėgos panaudojimas bus teisės pažeidimas.

2.4. EŽTK 3 straipsnis „Kankinimo uždraudimas"

EŽTK 3 straipsnis „Kankinimo uždraudimas" reglamentuoja kankinimo uždraudimą. Straipsnyje teigiama, kad niekas negali būti kankinamas, patirti nežmonišką ar žeminantį jo orumą elgesį arba būti taip baudžiamas[33]. Šis straipsnis įtvirtina vieną iš pagrindinių demokratinės visuomenės vertybių. Kankinimo ir nežmoniško ar žeminančio elgesio ar baudimo draudimas yra civilizacijos vertybė, glaudžiai susijusi su pagarba žmogaus orumui. Šis draudimas yra absoliutus, nuo jo negalima nukrypti net ir tuo atveju, jei kyla visuotinė grėsmė tautos gyvybei kaip karas ar susiklosto sudėtingiausios aplinkybės, pavyzdžiui, kova su terorizmu ir organizuotu nusikalstamumu ar migrantų ir prieglobsčio prašytojų antplūdis, neatsižvelgiant į atitinkamo asmens elgesį[34]. EŽTK 3 straipsnio vadove valstybėms yra nustatytos teigiamos ir neigiamos pareigos. Valstybė privalo susilaikyti nuo rimtos žalos padarymo asmenimis, esantiems jos jurisdikcijoje. Šiuo atveju paprastai 3 straipsnio pažeidimai kyla iš tyčinių valstybės pareigūnų ar viešųjų institucijų veiksmų. EŽTT taip pat nurodė, kad valstybės turi ir teigiamus įsipareigojimus pagal EŽTK 3 straipsnį, kurie apima, pirma, pareigą sukurti teisinę ir reguliavimo apsaugos sistemą; antra, tam tikromis aiškiai apibrėžtomis aplinkybėmis, pareigą imtis operatyvinių priemonių, kad būtų apsaugoti konkretūs asmenys nuo rizikos patirti su šia nuostata nesuderinamą elgesį; ir, trečia, pareigą atlikti veiksmingą

---

[31] JOČIENĖ, Danutė. Pagrindinės bylų prieš Lietuvą Europos Žmogaus Teisių Teisme pamokos. Kalinimo sąlygų problematika lietuviškose bylose. Iš: Brazdeikis, Aurimas (sud.) (2018). *Dabarties iššūkiai teismams, užtikrinant žmogaus teises*. Mokslinių straipsnių rinkinys. Vilnius: Lietuvos vyriausiasis administracinis teismas, p. 71.

[32] *Juozaitienė ir Bikulčius prieš Lietuvą* [EŽTT], Nr. 70659/01 ir 74371/01, [2008-04-24]. ECLI:CE:ECHR:2008:0424JUD007065901.

[33] Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija, iš dalies pakeista protokolu Nr. 11, su papildomais protokolais Nr. 1, 4, 6 ir 7 (1950). *Valstybės žinios*, 2000, 96-3016.

[34] *Europos žmogaus teisių konvencijos 3 straipsnio vadovas – Kankinimo uždraudimas* (2025). Europos Taryba, EŽTT [interaktyvus]. https://ks.echr.coe.int/documents/d/echr-ks/guide_art_3_eng.

tyrimą dėl ginčytinų teiginių apie tokio elgesio taikymą. 3 straipsnyje numatytas draudimas netaikomas visais netinkamo elgesio atvejais. Pagal EŽTT praktiką, netinkamas elgesys turi pasiekti minimalų sunkumo lygį, kad būtų taikomas 3 straipsnis. Šio sunkumo vertinimas yra santykinis ir priklauso nuo visų bylos aplinkybių. Tačiau, kai asmuo susiduria su teisėsaugos pareigūnais, bet koks pastarųjų elgesys asmens atžvilgiu, kuris pažeidžia žmogaus orumą, yra EŽTK 3 straipsnio pažeidimas[35].

Būtina aptarti bylas šešias prieš Lietuvą, kuriose buvo nustatytas EŽTK 3 straipsnio pažeidimas, antai Znakovas, Sokolovas, Žemaitis, Laniauskas, Gedrimas ir Yusiv prieš Lietuvą.

Byloje Znakovas prieš Lietuvą[36] konstatuota, kad pareiškėjai patyrė 3 straipsnio draudžiamą elgesį dėl policijos pareigūnų jėgos panaudojimo jį sulaikant. P. Znakovą policijos pareigūnai sulaikė jo namuose, gavę pranešimą apie smurtą artimoje aplinkoje. Pakeliui į policijos komisariatą dėl pareiškėjo agresyvaus elgesio pareigūnas panaudojo elektros impulsinį prietaisą TASER. EŽTT teigė, kad elektros impulsiniai prietaisai turi būti naudojami tik tokiose situacijose, kai yra realus ir tiesioginis pavojus gyvybei ar sunkaus sužalojimo tikimybė. EŽTT nebuvo įtikintas, kad elektrošoko panaudojimas prieš pareiškėją policijos automobilyje, jam esant surakintam ir neginkluotam, buvo būtinas dviem apmokytiems policijos pareigūnams, kad jį sutramdytų, ar kad buvo proporcingas šioje situacijoje[37].

Lietuva antro EŽTT sprendimo dėl netinkamo policijos pareigūnų elgesio, konkrečiai dėl elektrošoko panaudojimo sulaikymo metu, sulaukė 2022 m. byloje Sokolovas prieš Lietuvą[38]. Šioje byloje buvo nustatyta, kad prieš pareiškėją elektrošoko prietaisas buvo panaudotas du kartus ir kad dėl to jis patyrė kūno sužalojimų. Buvo abejojama, kad pareiškėjas ginčijosi su pareigūnais, be leidimo darė vaizdo įrašą komisariate ir priešinosi asmens apžiūrai. EŽTT negalėjo konstatuoti, jog pareiškėjo veiksmai kėlė realią grėsmę pareigūnų gyvybei ar sveikatai, kad suteiktų pagrindą panaudoti prieš jį elektrošoko prietaisą. Tai, kad jis tokios grėsmės nekėlė, pripažinta galutiniu vidaus sprendimu – Vilniaus apygardos teismo nutartimi. EŽTT nebuvo įsitikinęs, kad keturiems pareigūnams buvo būtina panaudoti elektrošoko prietaisą, kad pareiškėjas labiau bendradarbiautų. Galiausiai iš turimos medžiagos matė, kad nors pareiškėjas buvo įspėtas, jog prieš jį gali būti panaudota fizinė jėga, jis nebuvo

---

[35] *Europos žmogaus teisių konvencijos 3 straipsnio vadovas – Kankinimo uždraudimas* (2025). Europos Taryba, EŽTT [interaktyvus]. https://ks.echr.coe.int/documents/d/echr-ks/guide_art_3_eng.

[36] *Znakovas prieš Lietuvą* [EŽTT], Nr. 32715/17, [2019-11-19]. ECLI:CE:ECHR:2019:-1119JUD003271517.

[37] Lietuvos Respublikos Vyriausybės atstovas EŽTT (2019). *Lietuvos Respublikos Vyriausybės atstovo EŽTT 2019 metų veiklos ataskaita* [interaktyvus]. https://tm.lrv.lt/media/viesa/saugykla/2024/5/Fvi6RK_YFco.pdf.

[38] *Sokolovas prieš Lietuvą* [EŽTT], Nr. 10049/20, [2022-06-28]. ECLI:CE:ECHR:2022:-0628JUD001004920.

konkrečiai įspėtas apie galimą elektrošoko prietaiso panaudojimą, o tai galėjo jį paskatinti savanoriškai įvykdyti pareigūnų nurodymus[39].

Byloje Žemaitis prieš Lietuvą[40] buvo vėl nustatytas EŽTK 3 straipsnio pažeidimas, tik šįkart dėl neteisėto ir neproporcingos policijos pareigūnų fizinės jėgos panaudojimo sulaikymo metu. Pareiškėjas A. Žemaitis buvo sulaikytas naktį, kai policijos pareigūnas, gavęs pranešimą apie galimai padarytą administracinį teisės pažeidimą ir nuvykęs į įvykio vietą, pamatė jį einantį gatve ir liepė sustoti, tačiau šiam pradėjus bėgti, jį pasivijo ir panaudojo fizinę prievartą bei specialiąsias priemones. Pareiškėjo teigimu, sulaikymo metu jis nesipriešino, o policijos pareigūnas tyčia, nesant jokio pagrindo, panaudojo fizinės prievartos veiksmus dėl ko, kaip buvo nustatyta specialistų, jam buvo padarytas nežymus sveikatos sutrikdymas. Be to, paprašius surasti nukritusius akinius, policijos patrulis tyčia užmindamas juos sulaužė. EŽTT vertinimu, neatsižvelgiant į tai, kad pareiškėjo sužalojimas buvo pakankamai nežymus, policijos pareigūno smūgis į veidą pareiškėjui po to, kai šis jau buvo pargriautas ant žemės, pažemino jo orumą ir iš esmės buvo nesuderinamas su 3 straipsniu[41].

Taip pat sprendimas dėl neteisėto ir neproporcingo pareigūnų fizinės jėgos panaudojimo priimtas byloje Laniauskas prieš Lietuvą[42]. Prieš pareiškėją buvo panaudota jėga malšinant riaušes Kybartų pataisos namuose 2016 m. EŽTT atkreipė dėmesį į galimus smurto protrūkius kalinimo įstaigose ir į tai, kad suimtųjų asmenų nepaklusnumas gali lengvai virsti riaušėmis, todėl sutiko, kad kartais gali prireikti panaudoti jėgą kalinimo įstaigų saugumui užtikrinti, palaikyti jose tvarkai ar užkirsti kelią nusikaltimams. Nepaisant to, jėga gali būti panaudota tik tada, kai tai būtina ir ji neturi būti perteklinė. Pareiškėjas nebuvo įtrauktas į pareigūnų sudarytą riaušių organizatorių ir dalyvių sąrašą, taip pat viso proceso metu teigė, kad nedalyvavo riaušėse ir nesipriešino pareigūnams. Tokiomis aplinkybėmis EŽTT negalėjo konstatuoti, kad fizinės jėgos panaudojimas prieš pareiškėją buvo griežtai būtinas dėl jo paties elgesio. Todėl, nepaisant nežymaus pareiškėjo sveikatos sutrikdymo, EŽTT nusprendė, kad toks jėgos panaudojimas prilygo nežmoniškam ir žeminančiam elgesiui, todėl buvo padarytas materialinis EŽTK 3 straipsnio pažeidimas[43].

---

[39] Lietuvos Respublikos Vyriausybės atstovas EŽTT (2022). *Lietuvos Respublikos Vyriausybės atstovo EŽTT 2022 metų veiklos ataskaita* [interaktyvus]. https://tm.lrv.lt/media/viesa/saugykla/2024/5/z6R8otClwok.pdf.

[40] *Žemaitis prieš Lietuvą* [EŽTT], Nr. 74305/17, [2019-10-15]. ECLI:CE:ECHR:2019:1015JUD007430517.

[41] Lietuvos Respublikos Vyriausybės atstovas EŽTT (2019). *Lietuvos Respublikos Vyriausybės atstovo EŽTT 2019 metų veiklos ataskaita* [interaktyvus]. https://tm.lrv.lt/media/viesa/saugykla/2024/5/Fvi6RK_YFco.pdf.

[42] *Laniauskas prieš Lietuvą* [EŽTT], Nr. 6544/20, [2022-05-17]. ECLI:CE:ECHR:2022:0517JUD000654420.

[43] Lietuvos Respublikos Vyriausybės atstovas EŽTT (2022). *Lietuvos Respublikos Vyriausybės atstovo EŽTT 2022 metų veiklos ataskaita* [interaktyvus]. https://tm.lrv.lt/media/viesa/saugykla/2024/5/z6R8otClwok.pdf.

Byloje Gedrimas prieš Lietuvą[44] vėlgi nustatytas EŽTK 3 straipsnio pažeidimas. Pareiškėjas patyrė draudžiamą elgesį dėl policijos pareigūnų jėgos panaudojimo sulaikymo metu, jam buvo suduoti keli smūgiai į pilvo sritį ir užlaužtos rankos uždėjus antrankius, dėl ko jam buvo sukeltas nežymus sveikatos sutrikdymas. EŽTT pabrėžė, jog asmens laisvės atėmimo atveju arba tiesiog jam susidūrus su teisėsaugos pareigūnais, bet koks fizinės jėgos panaudojimas, jei jis nėra griežtai būtinas dėl šio asmens elgesio, žemina žmogaus orumą ir iš esmės nėra suderinamas su EŽTK 3 straipsnyje įtvirtinta teise.

Tais pačiais metais nagrinėtoje byloje Yusiv prieš Lietuvą[45] EŽTT taip pat nustatė šio straipsnio pažeidimą. Pareiškėjas, kuris bylai reikšmingu metu buvo nepilnametis, buvo sulaikytas naktį, kai policijos patruliui gatvėje sustabdžius ir liepus parodyti rankas, jis bandė pabėgti. Sulaikymo metu pareiškėjui buvo uždėti antrankiai, pareiškėjo teigimu, vienas iš pareigūnų spyrė jam į pilvą, jis policijos automobilyje buvo mušamas teleskopine lazda, komisariate policijos pareigūnas jam grasino elektrošoku. Pareiškėjas komisariate buvo laikomas apie valandą. Jokie įtarimai dėl nusikaltimo padarymo jam nebuvo pareikšti, pareiškėjui buvo surašytas administracinio teisės pažeidimo protokolas dėl teisėtų pareigūnų nurodymų nevykdymo. EŽTT nusprendė, jog tyrimo metu nustatyti pareiškėjo sužalojimai buvo patirti dėl policijos pareigūnų veiksmų sulaikymo metu. Vyriausybė pripažino, kad M. Yusiv patirti sužalojimai pasiekė EŽTK 3 straipsnio taikymui būtiną lygį, tačiau jie buvo patirti dėl paties pareiškėjo elgesio, priešinantis teisėtiems policijos pareigūnų veiksmams. EŽTT atmetė šiuos argumentus ir pažymėjo, kad policijos pareigūnai nebuvo sužaloti, M. Yusiv buvo nepilnametis ir neginkluotas. EŽTT neįtikino argumentas, kad jėgos panaudojimas buvo būtinas šiomis aplinkybėmis, todėl buvo nustatytas 3 straipsnio pažeidimas[46].

Taigi EŽTK įtvirtintas kankinimo draudimas, į kurį įeina ir nežmoniško ar žeminančio elgesio draudimas, yra absoliutus. EŽTT bylose prieš Lietuvą galima matyti pasikartojančias, sistemines problemas, kurios kyla dėl neproporcingo policijos pareigūnų jėgos panaudojimo.

3. Laikinas nuosavybės teisės apribojimas ir teisė į nuosavybės apsaugą (EŽTK 1 Protokolo 1 straipsnis)

Nuosavybės teisė suvokiama kaip asmens teisė naudoti daiktą savo nuožiūra, nepažeidžiant kitų asmenų teisių. Konstitucijos 23 straipsnyje teigiama, kad nuosavybė neliečiama ir gali būti paimama tik įstatymo nustatyta tvarka visuomenės poreikiams

---

[44] *Gedrimas prieš Lietuvą* [EŽTT], Nr. 21048/12, [2016-07-12]. ECLI:CE:ECHR:2016:-0712JUD002104812.

[45] *Yusiv prieš Lietuvą* [EŽTT], Nr. 55894/13, [2016-10-04]. ECLI:CE:ECHR:2016:1004JUD005589413.

[46] Lietuvos Respublikos Vyriausybės atstovas EŽTT (2017 vasario 28 d.). *Lietuvos Respublikos Vyriausybės atstovo EŽTT 2016 metų veiklos ataskaita* [interaktyvus]. https://tm.lrv.lt/media/viesa/saugykla/2024/5/fSEeWbtV4x0.pdf.

ir teisingai atlyginama[47]. EŽTK pirmajame protokole taip pat įtvirtinama teisė į nuosavybę – 1 straipsnyje teigiama, kad kiekvienas fizinis ar juridinis asmuo turi teisę netrukdomas naudotis savo nuosavybe; iš nieko negali būti atimta jo nuosavybė, išskyrus tuos atvejus, kai tai yra būtina visuomenės interesams ir tik įstatymo nustatytomis sąlygomis bei vadovaujantis bendraisiais tarptautinės teisės principais[48]. Taigi galima teigti, kad nuosavybės teisė nėra absoliuti ir gali būti apribota.

BPK 151 straipsnyje įtvirtinta procesinė prievartos priemonė – laikinas nuosavybės teisės apribojimas galimas tik siekiant procesinių tikslų: siekiant užtikrinti civilinį ieškinį, siekiant užtikrinti galimą turto konfiskavimą ar išplėstinį turto konfiskavimą arba nusikalstamu būdu užvaldyto turto grąžinimui savininkui ar teisėtam valdytojui užtikrinti. Turtas, į kurį nuosavybės teisė laikinai apribota, paimamas arba perduotas saugoti[49]. Pabrėžtina, kad ši procesinė prievartos priemonė gali būti taikoma tik tuo atveju, kai kitu būdu negalima pasiekti reikiamų baudžiamojo proceso tikslų.

M. Biliaus ir J. Stonio vertinimu, ši prievartos priemonė pažeidžia ne tik asmens, kuriam buvo taikomi apribojimai, interesus (asmuo negali naudotis jam priklausančiu turtu), bet kartu ir nukentėjusiojo interesus, nes pernelyg ilgai užsitęsus procesui, jo pabaigoje realizuotų daiktų, į kuriuos buvo apribotos nuosavybės teisės, vertė bus daug mažesnė, nei proceso pradžioje, kadangi turto vertė yra traktuojama kaip žmogaus teisės į nuosavybę turinio sudedamoji dalis. Taigi pernelyg ilgai taikant laikinąjį nuosavybės teisės apribojimą asmuo netenka dalies savo nuosavybės teismui dar nepriėmus sprendimo dėl jo kaltės ir tai gali būti laikoma žmogaus teisių pažeidimu[50].

Byloje Narbutas prieš Lietuvą EŽTT konstatavo EŽTK 1 protokolo 1 straipsnio pažeidimą[51]. Pareiškėjui buvo laikinai areštuotos banko sąskaitos, įskaitant jo būsimas pajamas, ir jo automobilis, daugiau nei pusantrų metų laikotarpiui. Dėl laikino nuosavybės teisės apribojimo ir proporcingumo principo taikymo EŽTT pažymėjo, kad BPK yra nustatyta bendra taisyklė, kad bet kokios prievartinės procesinės priemonės turi būti taikomos tik tiek, kiek jos yra būtinos. Tačiau nei teisinės nuostatos, kuriomis buvo grindžiamas prokuroro sprendimas, nei jokie kiti teisiniai dokumentai, kuriais šalys rėmėsi savo pareiškimuose teismui, nenurodo, ar yra kokių nors ap-

---

47 Lietuvos Respublikos Konstitucija. Lietuvos Respublikos piliečių priimta 1992 m. spalio 25 d. referendume. *Valstybės žinios*, 1992, 33-1014.

48 *Europos žmogaus teisių konvencijos 1 straipsnio vadovas – Nuosavybės apsauga (2025)*. Europos Taryba, EŽTT [interaktyvus]. https://ks.echr.coe.int/documents/d/echr-ks/guide_art_1_protocol_1_eng.

49 Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas. 2002 m. kovo 14 d. Nr. IX-785. *Valstybės žinios*, 2002, 37-1341.

50 BILIUS, Mindaugas ir STONYS, Juozas (2016). Laikinojo nuosavybės teisės apribojimo problematika baudžiamajame procese: optimalaus sprendimo beieškant. *Teisės apžvalga,* 2 (14), 343-359.

51 *Narbutas prieš Lietuvą* [EŽTT], Nr. 14139/21, [2023-12-19]. ECLI:CE:ECHR:2023:1219JUD001413921.

ribojimų prokuroro įgaliojimams konfiskuoti įtariamojo turtą baudžiamojo proceso metu, pavyzdžiui, reikalavimas nustatyti pagrįstą proporcingumo santykį tarp turto, gauto vykdant įtariamą nusikalstamą veiklą, ir konfiskuoto turto, arba užtikrinti teisingą pusiausvyrą tarp, viena vertus, būtinybės užtikrinti civilinį ieškinį ar galimą turto konfiskavimą ir, kita vertus, proporcingumo principo – tokio vertinimo nebuvo, todėl EŽTT konstatavo pažeidimą.[52].

LAT praktikoje taip pat minimi atvejai, kai laikinas nuosavybės teisės apribojimas laikomas pertekline ir neproporcinga priemone[53]. Antai, viename baudžiamajame procese dar ikiteisminio tyrimo metu laikinas nuosavybės teisės apribojimas buvo paskirtas siekiant užtikrinti civilinį ieškinį, t. y. užtikrinti civilinio ieškovo galimybę išieškoti padarytos žalos atlyginimą. Tačiau, LAT vertinimu, civilinį ieškinį palikus nenagrinėtą, proporcingumo principo laikymasis negalės būti užtikrinamas, nes civilinio ieškinio dydis dar turės būti įrodinėjamas, o laikinas nuosavybės teisės apribojimas nuteistojo turtui taikomas visa apimtimi. Laikinas nuosavybės teisės apribojimas turi būti proporcingas ir „turi atitikti siekiamus teisėtus tikslus, neturi varžyti asmens akivaizdžiai labiau, nei reikia šiems tikslams pasiekti“. Taigi, apribojant asmeniui nuosavybės teises į tam tikrą turtą, reikia atsižvelgti į tai, kokia žala buvo padaryta, padarius nusikalstamą veiką, kad nebūtų apribotos asmens teisės į daug didesnės vertės turtą, nei būtina procesinės prievartos priemonės tikslams pasiekti.

BPK 151 straipsnio 8 dalis taip pat sietina su proporcingumo principo taikymu. Lietuvos apeliacinio teismo nutartyje[54] nustatyta, kad laikinas nuosavybės teisės apribojimas panaikinamas prokuroro nutarimu ar teismo nutartimi, jeigu ši priemonė tampa nebereikalinga. Tuo atveju, kai civilinis ieškinys tenkinamas, ir priteistai sumai ar konfiskuotino turto vertei esant iš esmės panašiai kaip ir turto, kuriam taikomas nuosavybės teisės apribojimas, teismas apkaltinamojo nuosprendžio rezoliucinėje dalyje paprastai pratęsia šios priemonės taikymą iki teismo sprendimo įvykdymo. Tuo atveju, jei procesinės prievartos priemonės apimtis yra neadekvati bei neproporcinga konfiskuotino turto vertei ar priteistų civilinių ieškinių dydžiui, tokios procesinės prievartos priemonės taikymas atitinkamoje dalyje turi būti nutrauktas (panaikintas).

Taigi BPK 151 straipsnyje įtvirtinta procesinė prievartos priemonė – laikinas nuosavybės teisės apribojimas – yra taikoma esant bent vienam iš baudžiamojo proceso įstatyme nustatytų pagrindų. Iš išdėstytų BPK nuostatų yra akivaizdu, kad laikinas nuosavybės teisės apribojimas, kaip ir bet kokia kita procesinė prievartos priemonė,

---

[52] *Narbutas prieš Lietuvą* [EŽTT], Nr. 14139/21, [2023-12-19]. ECLI:CE:ECHR:2023:-1219JUD001413921.

[53] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2024 m. vasario 13 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-24-387/2024.

[54] Lietuvos apeliacinio teismo 2020 m. rugpjūčio 10 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1S-233-870/2020.

gali būti taikomas tik baudžiamojo proceso metu, įgyvendinant procesinių prievartos priemonių paskirtį[55].

Išvados

Proporcingumo principas yra vienas pamatinių principų tiek Lietuvos teisinėje sistemoje, tiek EŽTT praktikoje. Procesinės prievartos atžvilgiu šis principas kelia būtinumo ir teisėtumo kriterijus bei pamatuotą procesinių prievartos priemonių naudojimą. Neatidus, per didelis ribų peržengimas lemia neteisėtumo atsiradimą ir žmogaus teisių pažeidimą.

Analizuojant teismų praktiką bei BPK nuostatas laikino sulaikymo ir laikino nuosavybės teisės apribojimo kontekste, pastebima, kad dažnais atvejais šios procesinės prievartos priemonės, ypač laikinas sulaikymas, taikomas neproporcingai, pažeidžiant teisėtus asmenų interesus.

EŽTT praktika bylose prieš Lietuvą rodo pasikartojančius žmogaus teisių pažeidimus ir proporcingumo principo nepaisymą: EŽTK 2 straipsnio pažeidimai nustatyti Juozaitienės ir Bikulčiaus byloje (2008), EŽTK 3 straipsnio pažeidimai nustatyti Znakovo (2019), Sokolovo (2022), Žemaičio (2019), Gedrimo (2016), Laniausko (2022), Yusiv (2016) bylose, EŽTK 5 straipsnio pažeidimai nustatyti Leonienės (2020) ir Narbuto (2023) bylose, o pastarojoje nustatytas ir EŽTK 1 protokolo 1 straipsnio pažeidimas.

Šaltinių sąrašas

Teisės aktai:

Lietuvos Respublikos Konstitucija. Lietuvos Respublikos piliečių priimta 1992 m. spalio 25 d. referendume. Valstybės žinios, 1992, 33-1014.

Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija, iš dalies pakeista protokolu Nr. 11, su papildomais protokolais Nr. 1, 4, 6 ir 7 (1950). Valstybės žinios, 2000, 96-3016.

Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas. 2002 m. kovo 14 d. Nr. IX-785. Valstybės žinios, 2002, 37-1341.

Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas. 2000 m. liepos 18 d. Nr. VIII-1864. Valstybės žinios, 2002, 74-2262.

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo jurisprudencija:

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. sausio 16 d. nutarimas. Valstybės žinios. 36-1292.

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2009 m. gruodžio 11 d. nutarimas. Valstybės žinios. 148-6632.

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2011 m. liepos 7 d. nutarimas. Valstybės žinios. 84-4106.

[55] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2024 m. vasario 13 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-24-387/2024.

Specialioji literatūra:

BILIUS, Mindaugas ir STONYS, Juozas (2016). Laikinojo nuosavybės teisės apribojimo problematika baudžiamajame procese: optimalaus sprendimo beieškant. Teisės apžvalga, 2 (14), 343-359.

GODA, Gintaras, KAZLAUSKAS, Marcelis ir KUCONIS, Pranas (2011). Baudžiamojo proceso teisė. Vadovėlis. Vilnius: VĮ Registrų centras.

JOČIENĖ, Danutė. Pagrindinės bylų prieš Lietuvą Europos Žmogaus Teisių Teisme pamokos. Kalinimo sąlygų problematika lietuviškose bylose. Iš: Brazdeikis, Aurimas (sud.) (2018). Dabarties iššūkiai teismams, užtikrinant žmogaus teises. Mokslinių straipsnių rinkinys. Vilnius: Lietuvos vyriausiasis administracinis teismas.

LOSIS, Egidijus (2010). Procesinės prievartos priemonės baudžiamajame procese. Daktaro disertacija, Socialiniai mokslai, Teisė (01 S), Mykolo Romerio universitetas. Vilnius.

MERKEVIČIUS, Remigijus (2008). Baudžiamasis procesas. Įtariamojo samprata. Monografija. Vilnius: VĮ Registrų centras,

PANOMARIOVAS, Artūras ir GUŠAUSKIENĖ, Marina (2022). Laikino sulaikymo reglamentavimo pokyčiai. Lietuvos teisė, 72-91.

ŽIŽIENĖ, Simona (2022). Proporcingumo principas Europos arešto orderio išdavimo ir vykdymo procese. Mokslo daktaro disertacija. Socialiniai mokslai, Teisė (S 001). Vytauto Didžiojo Universitetas, Mykolo Romerio universitetas, Vilnius.

Teismų praktika:

Europos Žmogaus Teisių Teismo sprendimai

Juozaitienė ir Bikulčius prieš Lietuvą [EŽTT], Nr. 70659/01 ir 74371/01, [2008-04-24]. ECLI:CE:ECHR:2008:0424JUD007065901.

Venskutė prieš Lietuvą. [EŽTT], Nr.10645/08, [2012-12-11]. ECLI:CE:ECHR:2012:-1211JUD001064508.

Gedrimas prieš Lietuvą [EŽTT], Nr. 21048/12, [2016-07-12]. ECLI:CE:ECHR:2016:-0712JUD002104812.

Yusiv prieš Lietuvą [EŽTT], Nr. 55894/13, [2016-10-04]. ECLI:CE:ECHR:2016:-1004JUD005589413.

Žemaitis prieš Lietuvą [EŽTT], Nr. 74305/17, [2019-10-15]. ECLI:CE:ECHR:2019:-1015JUD007430517.

Znakovas prieš Lietuvą [EŽTT], Nr. 32715/17, [2019-11-19]. ECLI:CE:ECHR:2019:-1119JUD003271517.

Leonienė prieš Lietuvą [EŽTT], Nr. 61264/17, [2020-11-10]. ECLI:CE:ECHR:2020:-1110JUD006126417.

Laniauskas prieš Lietuvą [EŽTT], Nr. 6544/20, [2022-05-17]. ECLI:CE:ECHR:2022:-0517JUD000654420.

Sokolovas prieš Lietuvą [EŽTT], Nr. 10049/20, [2022-06-28]. ECLI:CE:ECHR:2022:-0628JUD001004920.

Narbutas prieš Lietuvą [EŽTT], Nr. 14139/21, [2023-12-19]. ECLI:CE:ECHR:2023:-1219JUD001413921.

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2015 m. balandžio 7 d. nutartis baudžiamojoje byloje 2K-200-696/2015.

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2016 m. balandžio 28 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-169-489/2016.

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2023 m. kovo 23 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-3-100-969/2023.

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2024 m. vasario 13 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-24-387/2024.

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2025 m. sausio 7 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-21-495/2025.

Lietuvos apeliacinio teismo 2020 m. rugpjūčio 10 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1S-233-870/2020.

Kiti šaltiniai:

Baudžiamojo proceso kodekso 140 straipsnio pakeitimo įstatymo projekto aiškinamasis raštas Nr. XIVP-109(2).

Europos Sąjungos pagrindinių teisių agentūra ir Europos Taryba (2016). Europos teisė į teisingumą vadovas [interaktyvus]. https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/Handbook_access_justice_LIT.

Europos žmogaus teisių konvencijos 1 straipsnio vadovas – Nuosavybės apsauga (2025). Europos Taryba, EŽTT [interaktyvus]. https://ks.echr.coe.int/documents/d/echr-ks/guide_art_1_protocol_1_eng.

Europos žmogaus teisių konvencijos 2 straipsnio vadovas – Teisė į gyvybę (2025). Europos Taryba, EŽTT [interaktyvus]. https://ks.echr.coe.int/documents/d/echr-ks/guide_art_2_eng.

Europos žmogaus teisių konvencijos 3 straipsnio vadovas – Kankinimo uždraudimas (2025). Europos Taryba, EŽTT [interaktyvus]. https://ks.echr.coe.int/documents/d/echr-ks/guide_art_3_eng.

Europos žmogaus teisių konvencijos 5 straipsnio vadovas – Teisė į laisvę ir saugumą (2025). Europos Taryba, EŽTT [interaktyvus]. https://ks.echr.coe.int/documents/d/echr-ks/guide_art_5_eng.

Lietuvos Respublikos Vyriausybės atstovas EŽTT (2019). Lietuvos Respublikos Vyriausybės atstovo EŽTT 2019 metų veiklos ataskaita [interaktyvus]. https://tm.lrv.lt/media/viesa/saugykla/2024/5/Fvi6RK_YFco.pdf.

Lietuvos Respublikos Vyriausybės atstovas EŽTT (2022). Lietuvos Respublikos Vyriausybės atstovo EŽTT 2022 metų veiklos ataskaita [interaktyvus]. https://tm.lrv.lt/media/viesa/saugykla/2024/5/z6R8otClwok.pdf.

Lietuvos Respublikos Vyriausybės atstovas EŽTT (2017 vasario 28 d.). Lietuvos Respublikos Vyriausybės atstovo EŽTT 2016 metų veiklos ataskaita [interaktyvus]. https://tm.lrv.lt/media/viesa/saugykla/2024/5/fSEeWbtV4x0.pdf.

Lietuvos Respublikos Vyriausybės atstovas EŽTT (2020). Lietuvos Respublikos Vyriausybės atstovo EŽTT 2020 metų veiklos ataskaita [interaktyvus]. https://tm.lrv.lt/media/viesa/saugykla/2024/5/m1zXaCT1sYQ.pdf

Lietuvos Respublikos Teisingumo ministerija (2023). Atstovavimo Lietuvos valstybei Europos Žmogaus Teisių Teisme ir Jungtinių Tautų komitetų bylose 2023 metų veiklos ataskaita [interaktyvus]. https://tm.lrv.lt/media/viesa/saugykla/2024/5/8sYZhnWfa50.pdf.

MERKEVIČIUS, Remigijus (2022-09-14). Laikinas sulaikymas. Infolex [interaktyvus]. https://www.infolex.lt/portal/start.asp?act=news&Tema=54&str=101823.

MERKEVIČIUS, Remigijus (2020-06-08). Žinomo instituto – laikino sulaikymo „nežinomi" aspektai LRT [interaktyvus]. https://www.lrt.lt/naujienos/nuomones/3/1186315/remigijus-merkevicius-zinomo-instituto-laikino-sulaikymo-nezinomi-aspek tai.

MATAS, Darius; RIMAITIS, Dominykas, LRT Radijo laida „Lietuvos diena"; LRT.lt (2025-12-08). Mikutavičiaus sulaikymas: visuomenės linčo apraiškos ar tik įtariamo žudiko tramdymas? LRT [interaktyvus].

https://www.lrt.lt/naujienos/lietuvoje/2/2769282/mikutaviciaus-sulaikymas-visuomenes-linco-apraiskos-ar-tik-itariamo-zudiko-tramdymas?srsltid=AfmBOooWVsB9l-nXy46I8fxcpznJzYx4paweHAPVawysS_qq758DD46dI.

https://doi.org/10.15388/TMP.2026.33

Žodžio laisvė vs. neapykantos kalba: kur yra riba socialiniuose tinkluose?

Neda Upertaitė, Liepa Tamošiūnaitė

Vilniaus universiteto Teisės fakulteto
3-io kurso studentės
Saulėtekio al. 9, I rūmai, 10222 Vilnius
El. paštas: neda.upertaite@tf.stud.vu.lt; liepa.tamosiunaite@tf.stud.vu.lt
Mokslinio straipsnio akademinis kuratorius asist. dr. Victor Terekhov
El. paštas: victor.terekhov@tf.vu.lt

Anotacija. *Šiame straipsnyje nagrinėjama žodžio laisvės sąvoka bei jos reikšmė demokratinėje visuomenėje. Aptariama, kaip žodžio laisvė, būdama viena iš esminių/prigimtinių žmogaus teisių nėra absoliuti ir turi būti ribojama teisėtomis ir proporcingomis priemonėmis siekiant užtikrinti tvarką bei visuomenės interesų tenkinimą. Riba tarp laisvės ir neapykantos kalbos yra itin plona, tad pasitelkiant teismų praktiką, mokslininkų ir praktikų požiūrius nagrinėjame šių reiškinių atribojimą, iššūkius, kylančius taikant teisines priemones siekiant riboti neapykantos kalbą, tačiau tuo pačiu siekiant išlaikyti pusiausvyrą tarp saviraiškos laisvės ir visuomenės apsaugos.*

Pagrindiniai žodžiai: *laisvė, saviraiškos laisvė, neapykantos kalba, socialiniai tinklai, ribojimas, žmogaus teisių ribojimai*

Annotation. *This article examines the concept of freedom of speech and its significance in a democratic society. It discusses how freedom of speech, as one of the fundamental/inherent human rights, is not unlimited and must be restricted in order to ensure order and satisfy the interests of society. The boundary between freedom and hate speech is extremely thin, so, drawing on case law and the views of researchers and practitioners, we examine the distinction between these phenomena and the challenges that arise when applying legal measures to restrict hate speech while seeking to maintain a balance between freedom of expression and the protection of society.*

Key words: *freedom, freedom of expression, hate speech, social media, restriction, human rights restrictions.*

Copyright © Neda Upertaitė, Liepa Tamošiūnaitė, 2026. Published by Vilnius University Press.
This is an Open Access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License (CC BY), which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original author and source are credited.

Įvadas

Tyrimo aktualumas. Žodžio laisvė laisvėjančioje visuomenėje turi itin didelį svorį. Ji įtvirtinta tiek svarbiausiuose tarptautiniuose, tiek nacionaliniuose teisės aktuose. Juose pabrėžiama, kad žodžio laisvė yra viena pagrindinių demokratinės visuomenės pamatų, tačiau kartu nurodoma, jog ši teisė nėra absoliuti – jos įgyvendinimas gali būti ribojamas siekiant apsaugoti kitų asmenų teises, valstybės saugumą, viešąją tvarką ar moralę.

Tyrimo originalumas – Mokslinių straipsnių, analizuojančių ribą tarp žodžio laisvės ir neapykantos kalbos nėra daug. Doktrinoje yra darbų, kurie analizuoja neapykantos nusikaltimus ir ribą baudžiamumo kontekste, pavyzdžiui Aurelijaus Gutausko ir Žanetos Navickienės straipsnis „Neapykantos nusikaltimai ir neapykantos kalba: kur prasideda ir kur baigiasi saviraiškos laisvės ribos?", kuriame išsamiai analizuojami ikiteisminiai ir teismų sprendimai dėl neapykantos nusikaltimų, fokusuojantis į diskrecijos spręsti apie jų turinį problematiką. Šiame moksliniame straipsnyje žodžio laisvė ir neapykantos kalba bus nagrinėjama plačiau.

Tyrimo aktualumą lemia tai, jog socialinių tinklų platformos tapo pagrindine šiuolaikinės viešosios diskusijos forma. Be jokių ribojimų kuriami ir platinami turiniai socialiniuose tinkluose dažnai tampa terpė neapykantos kalbos apraiškoms. Sunkiai apribojamoje socialinėje erdvėje, ypatingai esant anonimiškumo galimybei, ribos tarp žodžio laisvės ir neapykantos kalbos tampa vis sunkiau apibrėžiamos, o teisiniai mechanizmai dažnai atsilieka nuo technologinės realybės.

Šio tiriamojo darbo objektas – saviraiškos laisvės ir neapykantos kalbos santykis, daugiausiai dėmesio skiriant teisiniams saviraiškos apribojimams socialiniuose tinkluose.

Darbo tikslas – aptarti teisinį reguliavimą ir išanalizuoti, kaip demokratinėje visuomenėje turėtų būti derinamas žodžio laisvės užtikrinimas ir neapykantos kalbos ribojimas.

Tyrimo uždaviniai:

- Aptarti žodžio laisvės sampratą bei turinį pagal nacionalinius ir tarptautinius teisės aktus.
- Nustatyti žodžio laisvės ribas ir jų taikymo pagrindus demokratinėje visuomenėje.
- Išanalizuoti neapykantos kalbos sąvoką bei jos teisinį reglamentavimą tarptautiniu, ES ir Lietuvos lygmenimis.
- Nagrinėti neapykantos kalbos pasireiškimus socialiniuose tinkluose ir jų vertinimą teismų praktikoje.
- Atskleisti žodžio laisvės ir neapykantos kalbos ribą.
- Pateikti įžvalgas ir pasiūlymus dėl neapykantos kalbos reguliavimo tobulinimo.

Šiame darbe taikomi loginis, sisteminis, lyginamasis, dokumentų analizės bei atvejų analizės metodai. Loginis ir sisteminis metodai padės nuosekliai atskleisti žodžio laisvės ir neapykantos kalbos sąsajas, o lyginamasis metodas leis palyginti skirtingų valstybių ir tarptautinių organizacijų požiūrį į šią problemą.

Svarbiausi šaltiniai – Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių konvencija, Lietuvos Respublikos Konstitucija, Visuotinė žmogaus teisių deklaracija, Tarptautinis politinių ir pilietinių teisių paktas, Europos Sąjungos pagrindinių teisių Chartija. Tarybos pamatinis sprendimas 2008/913/TVR dėl kovos su tam tikromis rasizmo ir ksenofobijos formomis bei apraiškomis baudžiamosios teisės priemonėmis.

I dalis. Saviraiškos ir žodžio laisvės samprata ir ribos demokratinėje visuomenėje

Saviraiškos ir žodžio laisvės sąvoka

Žodžio laisvė turėtų būti suvokiama kaip viena iš saviraiškos rūšių. Jos svarbą rodo tai, jog ji įtvirtinta pagrindiniuose tarptautinės ir nacionalinės teisės aktuose, garantuojančiuose pamatines asmens teises bei laisves.

Saviraiškos laisvė įtvirtinta Visuotinėje žmogaus teisių deklaracijoje – jos 19 straipsnis saugo įsitikinimų ir jų reiškimo laisvę neatsižvelgiant į teritoriją ar raiškos priemones[1]. Panašaus turinio yra ir EŽTK 10 straipsnis: „Kiekvienas turi teisę laisvai reikšti savo mintis ir įsitikinimus. Tai teisė laisvai laikytis savo nuomonės, gauti bei skleisti informaciją ir idėjas, valdžių pareigūnų netrukdomam ir nepaisant valstybės sienų[2].“

Svarbu paminėti ir Tarptautinį pilietinių ir politinių teisių paktą, kuriame suformuluota, jog saviraiškos laisvė „apima laisvę nekliudomai ieškoti, gauti ir perteikti visokią informaciją bei idėjas, nepaisant valstybių sienų, žodžiu, raštu arba per spaudą, arba meninėmis išraiškos formomis, arba kitokias būdais savo nuožiūra.[3]“

Europos Sąjungos pagrindinių teisių Chartijoje teigiama: „Kiekvienas turi teisę į saviraiškos laisvę. Ši teisė apima laisvę turėti savo įsitikinimus, gauti bei skleisti informaciją ir idėjas valdžios institucijoms nekliudant ir nepaisant valstybių sienų.[4]“ Šis aktas daugiausiai grindžiamas EŽTK nuostatomis.

Kaip buvo minėta anksčiau, saviraiškos laisvę saugo ir nacionalinė teisė. Laisvė nevaržomai reikšti savo mintis įtvirtinta net aukščiausios teisinės galios akte – Kons-

---

1 Visuotinė žmogaus teisių deklaracija (1948). *Valstybės žinios*, 2006, 68-2497, 19 straipsnis

2 Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija (1950). *Valstybės žinios*, 1995, 40-987 10 straipsnio 1 dalis

3 Tarptautinis pilietinių ir politinių teisių paktas (1966). *Valstybės žinios*, 2002, 77-3288, 19 straipsnis

4 Europos Sąjungos pagrindinių teisių Chartija (2000) *Europos Sąjungos oficialus leidinys,* 2016, C 202. 11 straipsnio 1 dalis

titucijoje. „Žmogus turi turėti savo įsitikinimus ir juos laisvai reikšti. Žmogui neturi būti kliudoma ieškoti, gauti ir skleisti informaciją bei idėjas.[5]“

Visi šie teisės aktai tiesiogiai nepateikia saviraiškos laisvės apibrėžimo, nors jų turinys gana panašus. Žodžio laisvė neįvardijama nei tarptautinio, nei nacionalinio lygmens aktuose, tačiau ji glaudžiai susijusi su saviraiškos laisve ir turėtų būti aiškinama kaip jos sudedamoji dalis.

Iš pateiktų teisės aktų normų galima suformuoti žodžio laisvės turinį – tai asmens teisė nevaržomai laisvai pasirinktu būdu reikšti savo mintis, įsitikinimus, gauti bei skleisti įvairaus pobūdžio informaciją, nepriklausomai nuo valstybės teritorijos, na o saviraiškos laisvė apima platesnį veiksmų ratą kaip kūrybą, įvairius performansus, vizualiąją, girdimąją ar kitokio pobūdžio ekspresiją.

Saviraiškos ir žodžio laisvės neabsoliutumas

Nors saviraiškos ir žodžio laisvės yra fundamentalios, jos nėra ir negali būti neribojamos, atsižvelgiant į kitų asmenų teises, valstybės saugumą bei viešąjį interesą. Kiekviena laisvė kartu atneša ir atsakomybę – net pačiuose teisės aktuose, saugančiuose saviraiškos laisvę, pateiktos ir jos ribos.

Štai Konvencijos 10 straipsnio 2 dalyje įtvirtinta, jog saviraiškos laisvė gali būti ribojama įstatymo - „naudojimasis šiomis laisvėmis <...> gali būti priklausomas nuo tam tikrų formalumų, sąlygų, apribojimų ar sankcijų, kurias nustato įstatymas ir kurios demokratinėje visuomenėje yra būtinos valstybės saugumo, teritorinio vientisumo ar visuomenės apsaugos, siekiant užkirsti kelią viešos tvarkos pažeidimams ar nusikaltimams, apsaugoti žmonių sveikatą ar moralę, taip pat kitų asmenų garbę ar teises, užkirti kelią įslaptintos informacijos atskleidimui arba užtikrinti teisminės valdžios autoritetą ir bešališkumą.“[6]

Tarptautiniame pilietinių ir politinių teisių pakte nustatyta, jog naudojantis saviraiškos laisvėmis „atsiranda ypatingos pareigos ir ypatinga atsakomybė. Todėl naudojimasis gali būti tam tikrais atžvilgiais ribojamas, tačiau tik tiek, kiek numato įstatymai ir yra būtina: 1) kitų asmenų teisėms ir reputacijai gerbti; 2) valstybės saugumui, viešajai tvarkai, gyventojų sveikatai ar dorovei apsaugoti“[7].

Chartijoje įtvirtinta bendro pobūdžio laisvių suvaržymo galimybė – 52 straipsnyje numatyta, jog ribojimai galimi, kai yra numatyti įstatymo, nekeičia teisių esmės, yra proporcingi, būtini ir atitinka ES pripažintus bendrus interesus arba reikalingi kitų

---

5 Lietuvos Respublikos Konstitucija. Lietuvos Respublikos piliečių priimta 1992 m. spalio 25 d. referendume. *Valstybės žinios*, 1992, 33-1014, 25 straipsnis

6 Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija (1950). *Valstybės žinios*, 1995, 40-987 10straipsnio 2 dalis

7 Tarptautinis pilietinių ir politinių teisių paktas (1966). *Valstybės žinios*, 2002, 77-3288, 19 straipsnis

teisėms apsaugoti[8]. Jei ribojimai atitinka šiuos kriterijus, jie leidžiami; priešingu atveju – negalimi.

Saviraiškos laisvę riboja ir Konstitucija, tačiau tuo pačiu įtvirtinta, jog bet kokie suvaržymai galimi tik įstatyme nustatytais atvejais, „jei tai būtina apsaugoti žmogaus sveikatai, garbei ir orumui, privačiam gyvenimui, dorovei ar ginti konstitucinei santvarkai". Čia taip pat įtvirtinta, jog tokia laisvė „nesuderinama su nusikalstamais veiksmais"[9].

Taigi ribojimai yra būtini demokratinėje visuomenėje. Patys pamatiniai tarptautinės ir nacionalinės teisės aktai, įtvirtindami laisvę nevaržomai reikšti savo mintis bei idėjas nustato tam tikras ribas.

Žodžio laisvės ribų aiškinimas teismų praktikoje

Vertinant saviraiškos ir žodžio laisvės ribas, itin svarbi EŽTT bei Lietuvos KT praktika. EŽTT, vertindamas saviraiškos laisvės ribojimo būtinumą, atsižvelgia į: 1) ar pareiškimai išsakyti esant įtampos situacijai; 2) ar teiginiai vertintini kaip raginimas smurtauti ar neapykantos pateisinimas; 3) kokį poveikį galėjo turėti[10]. Pagal šį aiškinimą pasisakymai galėtų būti ribojami, jei jie skatina smurtą, diskriminuoja arba galėjo turėti realų poveikį.

Sprendžiant, ar saviraiškos laisvės suvaržymas leistinas, EŽTT atsižvelgia į tai, ar ribojimas buvo numatytas nacionaliniame įstatyme, ar siekė teisėto tikslo bei ar buvo būtinas demokratinėje visuomenėje[11]. Šių trijų kumuliatyvių sąlygų buvimas leidžia teisėtai bei pagrįstai laikyti tam tikrus asmens pasisakymus ar kitas išraiškos formas peržengiančiomis saviraiškos ribas bei taikyti teisinę atsakomybę.Ribos gali būti ne tik susiaurinamos, bet ir išplečiamos. Plėtodamas Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 10 straipsnį EŽTT apie saviraiškos laisvės ribas yra pasisakęs taip: „Ji taikytina ne tik „informacijai" ir „idėjoms", kurios priimamos palankiai ar vertinamos kaip neįžeidžiančios ar nekeliančios jokių emocijų, bet ir toms, kurios įžeidžia, šokiruoja ar trikdo; tai būtina siekiant puoselėti pliuralizmą, toleranciją ir plačias pažiūras, be kurių „demokratinė visuomenė" neįmanoma"[12]. Toks saviraiškos laisvės išplėtimas itin svarbus ir suteikia asmenims laisvę išsakyti nepopuliarią ar net kontraversišką nuomonę.

---

[8] Europos Sąjungos pagrindinių teisių Chartija (2000) *Europos Sąjungos oficialus leidinys,* 2016, C 202. 52 straipsnis

[9] Lietuvos Respublikos Konstitucija. Lietuvos Respublikos piliečių priimta 1992 m. spalio 25 d. referendume. *Valstybės žinios*, 1992, 33-1014, 25 straipsnis

[10] *Perinček prieš Šveicariją* [EŽTT], Nr. 27510/08,[2015-10-15]. ECLI:CE:ECHR:2015:-1015JUD002751008, 204–212 punktai.

[11] *Lilliendahl prieš Islandiją* [EŽTT], Nr. 29297/18, [2020-05-12]. ECLI:CE:ECHR:2020:-0512DEC002929718, 32 punktas.

[12] *Handyside prieš Jungtinę Karalystę* [EŽTT], Nr. 5493/72, [1976-12-07]. ECLI:CE:ECHR:1976:-1207JUD000549372, 49 punktas

Ribų aiškinimas plėtojamas ir konstitucinėje jurisprudencijoje. KT ne kartą yra pažymėjęs, jog Konstitucijos 25 straipsnio 3 dalyje išvardytų vertybių sąrašas nėra baigtinis, ir kad ribojimai galimi siekiant apsaugoti ir kitas expressis verbis nepaminėtas konstitucines vertybes[13]. Taip pat svarbu paminėti, jog Konstitucijos 25 straipsnio 4 dalies formuluotė „nusikalstami veiksmai" turėtų būti aiškinami ne tik kaip tie, už kuriuos kyla baudžiamoji atsakomybė, bet ir kaip bet kokie teisei priešingi veiksmai, kuriais kurstoma neapykanta ar diskriminacija[14]. Keičiantis aktualijoms yra būtina keisti bei plėtoti saviraiškos laisvės ribų sampratą pritaikant tai šių dienų realijoms. Jos tam tikrais atvejais gali būti išplėstos, tačiau itin jautriais visuomenei ar individui klausimais įstatymo numatytais atvejais bei atitinkant EŽTT nustatytus kriterijus susiaurintos ir sugriežtintos.

II dalis. Neapykantos kalba kaip žodžio laisvės ribojimas

Neapykantos kalbos samprata

Neapykantos kalbos sąvoka nėra tiesiogiai apibrėžta nacionaliniuose įstatymuose, tačiau jos formos apibūdinamos daugelyje kitų teisės aktų.

Kalbant apie terminų kilmę, Europos lygmeniu sąvoka „neapykantos kalba" pirmiausia įtvirtinta 1997 m. Europos Tarybos Ministrių komiteto rekomendacijoje Nr. R (97) 20, kurioje ji apibrėžiama kaip veiksmai, apimantys visas išraiškos formas, kuriomis skleidžiama, kurstoma ar pateisinama rasinė neapykanta, ksenofobija, antisemitizmas ar kitos netolerancijos formos, taip pat agresyvaus nacionalizmo [15]nulemtas priešiškumas mažumoms ir migrantams. Tarybos Pamatiniame Sprendime terminas „neapykanta" suprantamas kaip rase, odos spalva, religija ar etnine kilme pagrįsta neapykanta[16]. Europos Tarybos rekomendacija Nr. CM/Rec (2022)16 šią sąvoką išplečia, įtraukdama amžiaus, negalios, lyties, lytinės tapatybės ar seksualinės orientacijos pagrindus. ES Pamatiniame sprendime viešas pritarimas genocido, nusikaltimų žmoniškumui ir karo nusikaltimams, galintis kurstyti smurtą ar neapykantą, taip pat skaitomas kaip neapykantos kalba[17].

Teisės aktai formuoja ir draudimą priešiškos kalbos atžvilgiu - Tarptautinio pilietinių ir politinių teisių pakto 20 str. 2 dalyje įtvirtinta, jog kiekvienas tautinės, rasinės ar

---

[13] Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2005 m. rugsėjo 29 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 117-4239.

[14] Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo2019 m. gegužės 17 d. nutarimas. *TAR*, Nr. 7876

[15] 1997 m. Europos Tarybos Ministrų komiteto rekomendacija Nr. R (97) 20 dėl neapykantos kalbos

[16] 2008 m. lapkričio 28 d. Tarybos pamatinis sprendimas 2008/913/TVR dėl kovos su tam tikromis rasizmo ir ksenofobijos formomis bei apraiškomis baudžiamosios teisės priemonėmis.

[17] 2008 m. lapkričio 28 d. Tarybos pamatinis sprendimas 2008/913/TVR dėl kovos su tam tikromis rasizmo ir ksenofobijos formomis bei apraiškomis baudžiamosios teisės priemonėmis.

religinės neapykantos kurstymo atvejis, kai yra skatinama diskriminacija, nesantaika ar smurtas, draudžiamas įstatymu.

Neapykantos nusikaltimais ir neapykantos kalba pažeidžiami pamatiniai demokratinės visuomenės principai – asmenų lygiateisiškumo, orumo ir individualumo. Tokie nusikaltimai rodo, kad tam tikra bendruomenė ar jos nariai yra nepageidaujami, neturi teisės būti pilnaverčiais visuomenės nariais ir gali tapti neapykantos nusikaltimų taikiniu[18].

Apibrėžimų, kaip minėta, yra daug ir įvairių. Štai 2015 m. gruodžio 8 d. Europos Komisijos rekomendacijoje Nr. 15 neapykantos kalba apibrėžiama kaip „vienos ar daugiau išraiškos formų – būtent asmens ar asmenų grupės juodinimo, neapykantos ar šmeižimo – palaikymas (angl. advocacy), skatinimas ar kurstymas, taip pat bet koks priekabiavimas, įžeidinėjimas, neigiamas stereotipizavimas, stigmatizavimas arba grasinimai tokiam asmeniui ar asmenims, taip pat bet koks visų šių išraiškos formų pateisinimas – panaudojimas rasės, spalvos, kilmės, nacionalinės ar etninės kilmės, amžiaus, negalios, kalbos, religijos arba įsitikinimų, lyties, lytiškumo, lytinės tapatybės, seksualinės orientacijos ir kitų asmeninių ypatybių ar statuso pagrindu“[19].

Neapykantos kalbos apibrėžtis itin plati – ji gali skirtis tiek turinio (pvz., neapykanta dėl rasės, religijos, lytinės orientacijos), tiek konteksto požiūriu (politinis laukas, kasdienis bendravimas, socialiniai tinklai). Rūšių sąrašas nėra baigtinis. Toliau straipsnyje gilinamasi į neapykantos kalbos atvejus būtent socialiniuose tinkluose.

Atskleidus neapykantos kalbos sąvoką kyla natūralus klausimas – kada pasisakymas, saugomas žodžio laisvės, tampa neapykantos kalba? Ribos reikšmingumą pažymi ir Europos regionų komiteto leidžiamos rekomendacijos bei nuomonės dėl neapykantos kalbos kriminalizavimo raginant nustatyti būtiniausias ES lygmens taisykles, susijusias su sankcijomis už neapykantą kurstančias kalbas ir neapykantos nusikaltimus. Pažymėtina, kad nė viename pasaulio ar Europos kampelyje neturėtų būti jokių galimybių pritarti antidemokratinėms pažiūroms ar neapykantos kalbai ir reikšti priešiškumą kitam žmogui[20].

Akademinės nuostatos ir diskusijos: kur baigiasi nuomonės raiška ir prasideda neapykanta?

Anot Vilniaus apygardos teismo teisėjos dr. Rūtos Petkuvienės, idėjos ir įsitikinimai laikomi neapykantos kalba, kai jie paliečia pamatines Konstitucijos saugomas vertybes,

---

[18] Įsakymas dėl neapykantos nusikaltimų ir neapykantos kalbos ikiteisminio tyrimo metodinių rekomendacijų patvirtinimo 2023 m. liepos 26 d. nr. i-164

[19] 2015 m. gruodžio 8 d. Europos Komisijos kovai su rasizmu ir netolerancija (ECRI) bendrosios politikos rekomendacijos Nr. 15 „Dėl kovos su neapykantos kalba“ aiškinamojo rašto 9 punktas.

[20] Europos regionų komiteto nuomonė „Į ES nusikaltimų sąrašą įtraukiama neapykantos kalba ir neapykantos nusikaltimai“ (2023/C 79/03)

jei tai gali padaryti neigiamą įtaką visuomenei bei kelia grėsmę atitinkamos visuomenės grupės sveikatai ar gyvybei. Be šių kriterijų turi būti atsižvelgiama į vietą[21].

Diskriminacinė kalba - tai peržengtos saviraiškos laisvės ribos, kai kalboje užkoduota neapykantos žinutė. Ji neleistina, nes kelia pavojų kitų žmonių teisėms ir laisvėms, asmenų lygiateisiškumui, demokratijai, todėl negali būti palikta tik pasmerkimui pagal moralės ar etikos normas[22]. Siekiant ne tik moralinio pasmerkimo už neteisėtus veiksmus - į juos įsikiša teismai.

Dr. Indrė Isokaitė-Valužė pabrėžia, kad aiškios ribos tarp saviraiškos laisvės ir neapykantos kalbos faktiškai nėra – ji yra visuomenės susitarimo rezultatas, siekiant suderinti žodžio laisvę su kitų asmenų teisių apsauga. Neapykantos kalba – tai raiška, nukreipta prieš asmenį ar grupę dėl jų tapatybės, kurstanti neapykantą, diskriminaciją ar smurtą. Baudžiamoji atsakomybė nėra vienintelė priemonė - svarbūs ir etikos, kultūros, švietimo aspektai, o EŽTT praktika rodo, jog vertinimas nuolat kinta[23]. Turi būti vertinama aplinkybių visuma – kartais ikiteisminis tyrimas nutraukiamas vien dėl to, jog nėra įtemptos socialinės situacijos, galinčios paaštrinti neapykantos apraiškas, nors pasisakymai objektyviai kuria nesantaiką[24].

Neapykantos ir diskriminacinė kalba pažeidžia saviraiškos ribas, nes kelia grėsmę visuomenės narių teisėms, orumui ir saugumui. Ribos priklauso nuo visuomenės susitarimo, konteksto ir socialinių vertybių, o teisinės, etikos bei švietimo priemonės padeda jas kontroliuoti.

Akademinės nuostatos ir diskusijos: kaip kovoti su neapykantos kalba?

Europos Komisija atkreipia dėmesį į neapykantos kalbos problematiką. 2020 m. Komisijos pirmininkė Ursula von der Leyen pareiškė: „pasiūlysime į sąrašą veikų, kurias ES laiko nusikaltimais, įtraukti visų formų neapykantos nusikaltimus ir neapykantą kurstančias kalbas <...>. Neapykanta yra neapykanta, ir niekas neturėti su ja taikstytis"[25]. ES teisingumo ministrai neapykantos kalbą vertina kaip augančią grėsmę ES vertybėms, ypač dėl interneto ir socialinių tinklų plėtros. Valstybėse narėse

---

[21] Teise. Pro. (2024). Neapykantos kalba ar saviraiškos laisvė? Teisėja paaiškino, kodėl nubrėžti ribą ne taip paprasta. Teise.pro; Teisė profesionaliai. https://www.teise.pro/index.php/2024/07/30/neapykantos-kalba-ar-saviraiskos-laisve-teiseja-paaiskino-kodel-nubrezti-riba-ne-taip-paprasta/

[22] ISOKAITĖ-VALUŽĖ, Indrė. (2022). Neapykantos kalba – vienas iš neapykantos nusikaltimų. *Lietuvos Aukščiausiasis Teismas.* https://lat.lt/naujienos/indre-isokaite-valuze-neapykantos-kalba-vienas-is-neapykantos-nusikaltimu/1196

[23] Teise.Pro. (2021). Neapykantos kalba ir saviraiškos laisvė: kur brėžti ribą? Teise.pro; Teisė profesionaliai. https://www.teise.pro/index.php/2021/04/15/neapykantos-kalba-ir-saviraiskos-laisve-kur-brezti-riba/

[24] Vilniaus apygardos prokuratūros 2021-04-02 ikiteisminio tyrimo Nr. 01-1-42153-20 medžiaga

[25] Pranešimas apie Sąjungos padėtį (2020). [interaktyvus] https://webgate.ec.europa.eu/circabc-ewpp/d/d/workspace/SpacesStore/d7cbfdbf-ca11-49c9-94f8-aa9f45794e55/download

trūksta vieningo požiūrio - skiriasi apibrėžimai, kriminalizavimo ribos ir sankcijos, todėl atsakas yra fragmentiškas.

Kovai su neapykantos kalba ministrai siūlo stiprinti ES lygmens teisinį reguliavimą, ypač plečiant „ES nusikaltimų“ sąrašą, harmonizuojant baudžiamosios teisės normas ir skubiai priimant elektroninių įrodymų paketą. Taip pat akcentuojamas glaudesnis bendradarbiavimas su IT platformomis, aiškių pareigų joms nustatymas, teisėsaugos ir teisminių institucijų kompetencijų stiprinimas bei prevencinės priemonės - visuomenės švietimas ir socialinės atsakomybės skatinimas, kartu neperžengiant saviraiškos laisvės ribų ir paisant nacionalinių konstitucinių principų[26].

Neapykantos kalba kelia grėsmę pamatinėms demokratinės visuomenės vertybėms, todėl veiksminga kova su neapykantos kalba reikalauja ne tik baudžiamosios teisės priemonių ir vieningo ES lygmens reguliavimo. Visuomenės švietimas, institucijų kompetencijų stiprinimas, bendradarbiavimas su skaitmeninėmis platformomis gali atverti kelią į taikią visuomenę.

Lietuvos teismų praktika

Lietuvos teismai formuoja praktiką, konstatuojančią, kokie veiksmai sudaro pagrindą taikyti baudžiamąją atsakomybę, kartu suderindami teisę į saviraišką ir lygiateisiškumą[27]. [28]Baudžiamojoje byloje pilietė V. žemesnėse instancijose buvo nuteista pagal BK 170 straipsnį už tai, kad viešoje vietoje tyčiojosi iš pilietės B., ją niekino ir skatino neapykantą dėl rasės, vadindama „negre“, taip pat prieš ją smurtavo. Kasatorė teigė, jog žodžio „negre“ pasakymas neužtraukia baudžiamosios atsakomybės. LAT, palikdamas sprendimą galioti, pabrėžė, jog vien pavadinimas „negru“, nesant tikslo kurstyti diskriminavimą, negali būti laikomas lygiateisiškumo pažeidimu. Tačiau viešai, be priežasties, šia fraze siekta paniekinti nukentėjusiąją kaip kitai rasei priklausančią, pabrėžiant rasės skirtumus ir suteikiant pažeminantį turinį.[29]

Iš bylos matyti, jog nors ir kylant neaiškumų kokie žodžiai, veiksmai ar jų sąjunga panaudoti kartu yra skaitomi neapykantos kurstymu - LAT laikosi pozicijos, jog vertinamos visos aplinkybės ir baudžiamoji atsakomybė kyla už itin pavojingus veiksmus. Svarbu paminėti, jog neapykantos apraiškas lengviau nustatyti, kuomet

---

[26] TeisePro. (2022). Kovai su neapykantos kalba – didesnis ES dėmesys. Teise.pro; Teisė profesionaliai. https://www.teise.pro/index.php/2022/02/07/kovai-su-neapykantos-kalba-didesnis-es-demesys/

[27] GUTAUSKAS, Aurelijus, NAVICKIENĖ, Žaneta (2022). Neapykantos nusikaltimai ir neapykantos kalba: kur prasideda ir kur baigiasi saviraiškos laisvės ribos. *Visuomenės saugumas ir viešoji tvarka*. 29, 74-92 [interaktyvus] https://cris.mruni.eu/server/api/core/bitstreams/55af5f91-991f-4704-9870-00977afd48e7/content

[28] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2010 m. kovo 2 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-91/2010.

[29] *Metodologinė medžiaga parengta įgyvendinant projektą „#NoPlace4Hate:tobulinant institucijų atsaką į neapykantos kalbos reiškinį Lietuvoje“*. (2020). https://lygybe.lt/wp-content/uploads/2023/05/insituciju-atsakas-i-neapykantos-kalba-ir-neapykantos-nusikaltimus.pdf

jos išreiškiamos viešoje vietoje, nes vienus ar kitus atliktus veiksmus viešoje vietoje galima traktuoti ir kaip viešosios tvarkos pažeidimą, tačiau internete tai padaryti sunkiau[30].

Kitų šalių praktika baudžiamumo kontekste

Atskiros valstybės turi skirtingą teisinį reglamentavimą, numatantį baudžiamąją atsakomybę už neapykantos kurstymą ar nusikaltimus, išreikštus neapykantos motyvų, pvz., Estijos baudžiamasis kodeksas nenumato neapykantos motyvo kaip sunkinančios aplinkybės, tačiau atskiras kodekso straipsnis kriminalizuoja veiksmus, kuriais kurstoma neapykanta, numatomi jiems padariniai – jei tai kelia pavojų gyvybei, sveikatai ar nuosavybei. Vengrijos baudžiamasis įstatymas nenumato neapykantos motyvo kaip sunkinančiai aplinkybei ar kvalifikacijai pagrįsti, Italijoje, panašiai kaip ir Lietuvoje, numatoma, kad neapykantos motyvas gali būti sunkinanti aplinkybė, taip pat atskiru baudžiamojo kodekso straipsniu draudžiamas neapykantos kurstymas. Skirtingas neapykantos nusikaltimų ir neapykantos kalbos reglamentavimas yra tiesioginė bendros neapykantos nusikaltimų ir neapykantos kalbos sampratos nebuvimo pasekmė[31].

III dalis. Neapykantos kalbos atvejai socialiniuose tinkluose

Socialinių tinklų specifika

Modernėjanti visuomenė nebeįsivaizduoja kasdienybės be socialinių tinklų – jie naudojami komunikacijai, reklamai, darbui. Tampa įprasta dalintis įžvalgomis visuomenei aktualiomis temomis. Tačiau lengvai pasiekiama auditorija ir sunkiai kontroliuojami informacijos srautai sukuria terpę neteisėtiems veiksmams. Diskriminuojantys ar įžeidžiantys įrašai pasiekia didesnę visuomenės dalį ir gali padaryti daug žalos, o neapykantos kalba gali būti dengiama humoristiniu formatu ar kitaip tapti sunkiai identifikuojama.

Socialiniuose tinkluose informacija sklinda greičiau - ne visada galime numatyti, kokį kiekį žmonių pasieks įrašai ar komentarai. Kai kurie įrašai gali būti pastebėti keleto žmonių, tačiau priešiškas nuomones bei diskusijas keliantys pasiskelbimai pasiekia milijonines auditorijas.

---

[30] GUTAUSKAS, Aurelijus, NAVICKIENĖ, Žaneta (2022). Neapykantos nusikaltimai ir neapykantos kalba: kur prasideda ir kur baigiasi saviraiškos laisvės ribos. *Visuomenės saugumas ir viešoji tvarka*. 29, 74-92 [interaktyvus] https://cris.mruni.eu/server/api/core/bitstreams/55af5f91-991f-4704-9870-00977afd48e7/content

[31] Lygių galimybių kontrolieriaus tarnybos leidinys (2023). https://lygybe.lt/wp-content/uploads/2023/05/neapykantos-nusikaltimai-ir-neapykantos-kalba_situacijos-lietuvoje-apzvalga.pdf

Turintys didelę auditoriją socialiniuose tinkluose asmenys formuoja visuomenės nuomonę, o savo įtaką jie gali nukreipti ne tik geriems ketinimams, kaip, pavyzdžiui, labdaros rinkimo akcijoms ar aktualios informacijos sklaida.

Taigi informacijos sklaida socialiniuose tinkluose lemia didesnį visuomenės paveikumą, ją pasiekia platesnė auditorija, todėl paskelbti įrašai bei komentarai gali sukelti sunkesnių neigiamų padarinių tiek patiems diskriminacinio, įžeidžiančio ar pyktį skatinančio turinio kūrėjams bei komentatoriams, tiek asmenims, prieš kuriuos nukreipta neapykanta.

Neapykantos kalbos socialiniuose tinkluose praktiniai pavyzdžiai

Informacijos srauto patekimo į viešąją erdvę kontroliuoti beveik neįmanoma. Didžioji dalis neapykantos atvejų pasitaiko socialiniuose tinkluose, nes žmonės, pasislėpdami po dažnai netikru profiliu, jaučiasi nekontroliuojami ir galintys išsakyti viską, ko negalėtų pasakyti į akis.

Ne kartą socialiniuose tinkluose neapykantą prieš tautines ar socialines grupes kurstė ne tik turinio kūrėjai, bet ir Lietuvos politikai. Štai Remigijui Žemaitaičiui dėl jo pasisakymų apie žydus Konstitucinis Teismas pateikė išvadą, jog tokiais veiksmais Seimo narys sulaužė priesaiką bei šiurkščiai pažeidė Konstituciją[32]. Tai yra akivaizdus neapykantos kalbos pavyzdys, nukreiptas prieš žydų tautos asmenis. Kitas politikas, taip pat garsėjantis kontraversiškais ir diskriminuojančiais pasisakymais, yra Petras Gražulis. Viename interviu homoseksualiam asmeniui sakė - „jūs esat išsigimę, Dievas sukūrė vyrą ir moterį, o ne vyrą ir vyrą“. Šis pavyzdys - neapykantos kalba lytinės orientacijos pagrindu.

Asmuo socialiniame tinkle „Facebook“ prie dviejų besibučiuojančių vyrų nuotraukos parašė komentarą „zudyt“, taip skatindamas neapykantą dėl seksualinės orientacijos. Komentaro autorius prisipažino padaręs veiką, tačiau teigė, kad veikė impulsyviai, nenorėdamas realaus smurto. Nukentėjusieji nurodė patyrę stiprius neigiamus išgyvenimus. Remdamasis surinktais įrodymais, teismas konstatavo, jog asmuo skatino neapykantą prieš žmonių grupę dėl seksualinės orientacijos ir padarė nusikalstamą veiką, numatytą BK 170 straipsnio 2 dalyje[33].

Kitu atveju asmuo buvo pripažintas kaltu, nes viešais veiksmais žemino ir niekino homoseksualių asmenų grupę dėl jų seksualinės orientacijos, taip pat skleidė fizinio smurto idėjas ir kurstė smurtą prieš asmenų grupę ar jai priklausančius asmenis. Socialiniame tinkle „Facebook“ jis, pamatęs vaizdo įrašą, kuriame buvo vaizduojamos homoseksualių asmenų eitynės, po juo paskelbė komentarą, - „naikinti kaip žiurkes juos reikia. Išsigimėlių nereikia Lietuvoje!“. Teismas konstatavo, kad komentaro turi-

---

[32] Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2024 m. balandžio 25 d. išvada. *TAR*, Nr. 7601.

[33] Vilniaus miesto apylinkės teismo 2021 gegužės 19 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1-1245-990/2021.

nys ir vartota leksika aiškiai patvirtina viešą smurto kurstymą prieš žmonių grupę dėl seksualinės orientacijos[34].

Taigi, neapykantos kalba socialiniuose tinkluose pasireiškia dažnai, anonimiškumas ir mažas atsakomybės jausmas skatina viešus įžeidimus, diskriminaciją ir smurto kurstymą prieš tam tikras grupes. Praktiniai pavyzdžiai rodo, kad tokia kalba ne tik yra žeidžianti bei sukelianti stiprius išgyvenimus, bet ir pripažįstama nusikalstama veika, užtraukiančia atsakomybę impulsyviai veikiantiems komentatoriams.

Teismų praktikos analizė

Europos Žmogaus Teisių Teismo (toliau – EŽTT) jurisprudencijoje išsamiai yra atskleidžiami neapykantos nusikaltimų ir neapykantos kalbos elementai.

Byloje Beizaras ir Levickas prieš Lietuvą pareiškėjai kreipėsi dėl to, jog nebuvo pradėtas ikiteisminis tyrimas dėl neapykantą kurstančių komentarų po jų nuotrauka socialiniame tinkle „Facebook“, kurioje matėsi du besibučiuojantys vaikinai. Sprendime[35] suformuota, jog neapykantos kalbos internete laikomos pavojingesnėmis dėl plataus informacijos skleidimo galimybių. EŽTT pažymi, kad neapykantos kurstymas nebūtinai ragina smurtauti. Delfi prieš Estiją byloje[36] akcentuota didesnė nei vidutinė rizika, kad neigiami komentarai gali pasiekti neapykantos kalbos lygį. Pastarajame sprendime pabrėžta, jog neteisėta kalba internete paskleidžiama itin greitai ir gali išlikti prieinama nuolat, o žalos rizika didesnė negu spaudoje.

LAT praktikoje galime pastebėti polinkį neigiamus komentarus vertinti kaip netinkamą saviraiškos laisvės įgyvendinimą ir netraukti asmenų baudžiamojon atsakomybėn,. Štai vienu atveju kaltinamoji buvo išteisinta, nors jos išsireiškimuose buvo neapykantos skatinimo, remiantis tuo, jog jos komentarų vienintelis pagrindas buvo būtent protesto neteisėtumas. Žemesnėse instancijose pilietė buvo nuteista[37] pagal BK 170 straipsnio 2 dalį už viešą komentarą, kuriame ji homoseksualius asmenis ir jų palaikytojus vadino „iškrypėliais“, „pasileidėliais“, LAT panaikino apkaltinamuosius nuosprendžius, nurodydamas, kad žemesnių instancijų teismai neįvertino reikšmingo konteksto ir visų aplinkybių. LAT pažymėjo, kad 1) Komentaro autorės neigiama reakcija galėjo būti susijusi su tuo, kad renginys buvo neteisėtas ir vyko prie Seimo. 2) Akcijos pobūdis buvo provokuojantis, todėl komentatorės emocinga reakcija negali būti vertinama vienareikšmiškai kaip neapykantos kurstymas. 3) Renginio dalyviai

---

[34] Vilniaus miesto apylinkės teismo 2021 gegužės 27 d. baudžiamasis įsakymas baudžiamojoje byloje Nr. e1-1727-992/2021.

[35] *Beizaras ir Levickas prieš Lietuvą* [EŽTT], Nr. 41288/15, [2020-01-14]. ECLI:CE:ECHR:2020:-0114JUD004128815.

[36] *Delfi prieš Estiją* [EŽTT], Nr. 64569/09, [2013-10-10]. ECLI:CE:ECHR:2015:0616JUD006456909

[37] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2012 m. gruodžio 12 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-677/2012.

turėjo atsižvelgti į pareigą gerbti visuomenėje egzistuojančias moralės normas ir kitų asmenų pažiūras. LAT konstatavo, kad vien žodžių „iškrypėliai“ ar „pasileidėliai“ vartojimas, nors ir nekorektiškas, nesukūrė tiesioginio neapykantos kurstymo. Komentaras vertintinas kaip netinkamas saviraiškos laisvės įgyvendinimas, tačiau nepasiekė tokio pavojingumo lygio, todėl moteris buvo išteisinta.

Kitoje baudžiamojoje byloje[38] asmuo buvo nuteistas už tai, kad viešai internete paskelbė rusų tautybės asmenis žeminančius komentarus, vadino „rusiškomis kiaulėmis“, „žmogžudžiais ir banditais“, „fašistais“, ir kitaip niekino šią žmonių grupę. Teismas šiuos komentarus įvertino kaip viešą diskriminacijos kurstymą žmonių grupei dėl tautybės, t. y. nusikaltimą pagal BK 170 straipsnio 2 dalį. Be to, už komentarus „Žudyti rusus, išnaikinti juos nuo žemės paviršiaus <...> sunaikinti kuo greičiau“ jo veiksmai kvalifikuoti ir pagal BK 170 straipsnio 3 dalį kaip viešas raginimas smurtauti bei fiziškai susidoroti su žmonių grupe dėl tautybės. Kasacinis teismas pabrėžė, kad komentarų turinys akivaizdžiai neaptaria politikos - jie yra nukreipti prieš konkrečią tautinę grupę. Įsitikinimų ir saviraiškos laisvė nesuderinama su viešu tyčiojimusi ar raginimais smurtauti. Teismas taip pat nustatė tiesioginę nuteistojo tyčią: jo veiksmai nėra atsitiktiniai – priešingai, jie apgalvoti ir nuoseklūs.

Teismų praktikoje akcentuojama, kad nors BK 170 straipsnio sudėtis yra formali, nepakanka abstraktaus ar nekonkretaus pasisakymo - turi būti nustatyti tiek objektyvieji, tiek subjektyvieji požymiai, kurie patvirtintų realią grėsmę įstatymo ginamoms vertybėms. Dažnai konstatuojama, jog net netinkami ar žeidžiantys komentarai, kaip saviraiškos laisvės forma, nesukelia tokio pavojingumo lygio, kuris pateisintų baudžiamosios atsakomybės taikymą.[39]

Svarbu tai, kad teigti, jog LAT priėmus sprendimą netraukti baudžiamojon atsakomybėn asmens, kurio viešasis pasityčiojimas nepasiekė tokio pavojingumo lygio, už kurį būtų galima nuteisti pagal 170 str., dar nereiškia, jog tokie komentarai nėra neapykantos kalba.

Diskusija: kur baigiasi teisė ir prasideda neapykantos kalba socialiniuose tinkluose?

Matome, jog riba tarp žodžio laisvės ir neapykantos kalbos yra labai neaiški. Mūsų manymu, jokie ribojimai neturėtų paneigti demokratinės valstybės principų, tačiau negalima leisti, jog pasisakymai sukeltų neigiamų padarinių kitiems asmenims, Todėl

---

[38] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2017 m. spalio 3 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-206-693/2017.

[39] 2019 m. atlikta baudžiamosios atsakomybės už neapykantos nusikaltimus ir neapykantą kurstančias kalbas taikymo atvejų analizė. LR VRM ataskaita, 2019. Prieiga per internetą: <https://vrm.lrv.lt/uploads/vrm/documents/files/LT_versija/Viesasis_saugumas/Neapykantos_nusikaltimu_tyrimas_Ataskaita_2019.pdf>

turėtų būti vertinamas ne tik pasisakymų socialinėje erdvėje turinys, bet ir kontekstas, įrašo ar komentaro autoriaus ketinimas, įtaka tiems, prieš kuriuos nukreipti pasisakymai, jų pavojingumas bei sistemingumas.

Neapykantos kurstymas nebūtinai pasireiškia tiesioginiu raginimu vykdyti smurtą ar kitas nusikalstamas veikas. Pakanka, kad tam tikros gyventojų grupės būtų agresyviai įžeidinėjamos, iš jų tyčiojamasi ar jos sistemingai žeminamos - tokia raiška jau sudaro pagrindą valstybės institucijoms imtis priemonių prieš neapykantą kurstančią kalbą.

Net ir pavieniai veiksmai, įskaitant atskirus komentarus socialiniuose tinkluose, gali lemti baudžiamąją atsakomybę, jeigu jų turinys pasižymi ypatingu intensyvumu, diskriminaciniu pobūdžiu ar [40]raginimu smurtauti. Neapykantos kalba socialiniuose tinkluose dažniausiai apima sistemiškai pasikartojančius įrašus. Pavieniai pasisakymai laikytini neapykantos kalba tik kai jie nepalieka abejonių dėl autoriaus neigiamo nusiteikimo ir kurstymo. Kita vertus, argumentuota nuomonė, nors ir šokiruojanti, bet nesukurianti baimės ar neskatinanti diskriminuoti, turėtų būti saugoma žodžio laisvės.

Lietuvos teismų praktika brėžia ribas tarp konstruktyvios kritikos ir nuomonės, žeidžiančios garbę ir orumą. Anot LAT[41], nuomonė turi būti reiškiama sąžiningai ir etiškai; pagrįsta kritika ginama, jei išreiškiama tinkamai, o subjektyvūs samprotavimai, neturinti objektyvaus pagrindo ir suponuojantys neigiamas nuostatas, pripažintini žeminančiais. Šie išaiškinimai aktualūs brėžiant ribą tarp žodžio laisvės ir neapykantos kalbos. Jei neapykanta kurstoma siekiant tik kelti probleminius klausimus, negalėtume kategoriškai teigti, jog tai automatiškai laikoma žodžio laisvės išraiška. Tokiu atveju turėtų būti atsižvelgiama į įtaką visuomenei ir asmenims, prieš kuriuos nukreipti diskriminuojantys įrašai.

Esminį vaidmenį užkertant kelią neapykantos kurstymui internete atlieka ir plačioji visuomenė, visų pirma pilietinės organizacijos, - jos sudaro atsvarą skatindamos nediskriminavimą, toleranciją ir pagarbą. Todėl pradėti reikėtų ne nuo ko kito kaip visuomenės švietimo ir pačių piliečių sąmoningumo skatinimo.

Aišku, jog negalima toleruoti žeidžiančių, diskriminuojančių ar smurtą skatinančių pasisakymų, net jei jie pateikiami kaip nuomonė. Vertinant tokius pasisakymus svarbu atsižvelgti ne tik į jų turinį, bet ir į kontekstą bei autoriaus ketinimus, kadangi internete neapykantos kalba pasižymi itin sparčia plėtra ir gali padaryti didelę žalą. Čia ypatingai svarbus tampa visuomenės švietimas ir pilietinių organizacijų vaidmuo užkertant kelią neapykantos kalbai internete.

Taigi pasisakymai peržengia žodžio laisvės ribas kai jie akivaizdžiai skatina smurtą, yra nukreipti prieš konkretų asmenį ar jų grupę, yra paskleisti jautriomis visuo-

---

[40] Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro 2020-03-30 įsakymu Nr. 17.9.-4265 patvirtintas „Ikiteisminio tyrimo dėl neapykantos nusikaltimų ir neapykantą kurstančios kalbos atlikimo, organizavimo ir vadovavimo ypatumų metodinės rekomendacijas“. Žr. https://www.prokuraturos.lt/data/public/uploads/2023/09/20230726_neapykantos_nusikaltimai_rekomendacijos.pdf

[41] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2015 m. sausio 27 d. nutartis civilinėje byloje 3K-3-1-219/2015

menei temomis ir gali sukurstyti kitus asmenis nekęsti ar diskriminuoti tuos, prieš kuriuos neapykantos kalba nukreipta, tačiau turi būti saugomi, kai išreikšti etiškai atspindint tik turinio ar komentaro autoriaus asmeninę poziciją.

Reguliavimo tobulinimo kryptys ir rekomendacijos

Neapykantos kalbos skleidėjai dažnai jokių neigiamų pasekmių už įžeidžiančius, diskriminuojančius ar kurstančius smurtą komentarus nesulaukia. Taip yra todėl, kad Lietuvoje už tokio pobūdžio veiksmus numatyta tik baudžiamoji atsakomybė, o tarpinio teisinio mechanizmo, galinčio užtraukti asmeniui teisinę atsakomybę už mažiau pavojingus pasisakymus nėra. Kadangi baudžiamoji atsakomybė ne visais atvejais yra proporcinga padarytam pažeidimui, būtų tikslinga plačiau taikyti administracines poveikio priemones – baudas, viešus įspėjimus ar įpareigojimą dalyvauti švietimo programose. Kaip siūlo A. Gutauskas ir Ž. Navickienė, tyčiojimosi ir niekinimo požymius įtvirtinus Administracinių nusižengimų kodekse, o tiesioginį neapykantos skatinimą ir raginimą diskriminuoti paliekant Baudžiamajame kodekse, būtų galimybė lengviau atskirti veikų pavojingumo laipsnį[42]. Be to, aktyvesnis teismų sprendimų, susijusių su neapykantos kalba socialiniuose tinkluose, viešinimas didintų visuomenės informuotumą ir turėtų prevencinį poveikį.

Svarbu paminėti, jog pačiuose socialiniuose tinkluose yra galimybė pranešti apie diskriminuojantį ar smurtą skatinantį turinį, jog šis būtų pašalintas ir toliau nesklistų. Šiais laikais algoritmai pritaikyti pašalinti tam tikrus komentarus, vaizdo įrašus, kuriuose sakomi neapykantos žodžiai arba naudojamos grotažymės, tačiau sistema nėra tobula – asmenys gali ją apeiti. Pačioms platformoms turėtų būti keliami aiškesni ir griežtesni reikalavimai operatyviai į tokius pranešimus reaguoti, šalinti neteisėtą turinį ir bendradarbiauti su nacionalinėmis institucijomis. Tai turėtų apimti ir veiksmus prieš nuolatinius pažeidėjus, pavyzdžiui, jų paskyrų ribojimą ar blokavimą, teisinės atsakomybės taikymą.

Taigi teisinio reguliavimo, kuris padėtų kovoti su neapykantos kalba, ypač socialiniuose tinkluose, Lietuvoje trūksta. Reikalinga sukurti švelnesnės, pavyzdžiui, administracinės, atsakomybės taikymo galimybę.

Išvados

Žodžio laisvė – tai asmens teisė nevaržomai laisvai pasirinktu būdu reikšti savo mintis, įsitikinimus, gauti bei skleisti įvairaus pobūdžio informaciją, nepriklausomai

---

[42] GUTAUSKAS, Aurelijus, NAVICKIENĖ, Žaneta (2022). Neapykantos nusikaltimai ir neapykantos kalba: kur prasideda ir kur baigiasi saviraiškos laisvės ribos. *Visuomenės saugumas ir viešoji tvarka*. 29, 74-92 [interaktyvus] https://cris.mruni.eu/server/api/core/bitstreams/55af5f91-991f-4704-9870-00977afd48e7/content

nuo valstybės teritorijos, na o saviraiškos laisvė apima platesnį veiksmų ratą kaip kūrybą, įvairius performansus, vizualiąją, girdimąją ar kitokio pobūdžio ekspresiją.

Patys pamatiniai tarptautinės ir nacionalinės teisės aktai, įtvirtindami saviraiškos laisvę nustato tam tikras jos ribas. Tačiau keičiantis aktualijoms jos yra išplečiamos ar susiaurinamos per nacionalinių teismų ar EŽTT praktiką. Tai daroma atsižvelgiant į visuomenei jautrias temas bei politinį, kasdienį kontekstą.

Neapykantos kalbos sąvoka nėra vienareikšmiškai apibrėžta nacionaliniuose teisės aktuose, tačiau jos turinį ir ribas formuoja platus tarptautinių ir ES teisės šaltinių spektras. Šie aktai atskleidžia, kad neapykantos kalba apima įvairias raiškos formas, nukreiptas prieš asmenis ar jų grupes dėl tam tikrų saugomų požymių, ir kelia grėsmę pamatinėms demokratinės visuomenės vertybėms – orumui, lygiateisiškumui ir žmogaus teisėms. Todėl ribos tarp saviraiškos laisvės ir neapykantos kalbos nustatymas yra esminis, siekiant užtikrinti veiksmingą teisinę apsaugą ir pateisinti valstybės įsikišimą taikant baudžiamąsias ar kitas teisines priemones.

Informacijos sklaida socialiniuose tinkluose lemia didesnį visuomenės paveikumą, ją pasiekia platesnė auditorija, todėl įrašai bei komentarai gali sukelti platesnio mąsto padarinius. Teismai, vertindami naujus visuomenės komunikacijos būdus, bando užkirsti kelią technologinių informacinių priemonių būdu sklindančiai neapykantai, tačiau laikosi pozicijos, jog baudžiama tik itin pavojinga veika bei dažniausiai išreikšta kurstymu veikti, o ne negatyvios nuomonės išreiškimai.

Žodžio laisvės ribos peržengiamos kai pasisakymai socialiniuose tinkluose akivaizdžiai skatina smurtą, yra nukreipti prieš konkretų asmenį ar jų grupę, yra paskleisti jautriomis visuomenei temomis ir gali sukurstyti kitus asmenis nekęsti ar diskriminuoti. Tačiau žodžio laisvė turi būti saugoma, kai išsireiškimai yra etiški ir atspindint tik turinio ar komentaro autoriaus asmeninę nuomonę.

Teisinis kovos su neapykantos kalba reguliavimas Lietuvoje nėra pakankamas. Baudžiamoji atsakomybė už tokio pobūdžio veikas dažnai yra netaikoma, nes nepasiekia tokio pavojingumo lygio, todėl būtina kurti švelnesnės teisinės atsakomybės taikymo galimybes. Šią problemą išspręstų administracinės atsakomybės taikymas.

Šaltinių sąrašas

Teisės aktai

Tarptautinės teisės aktai

Visuotinė žmogaus teisių deklaracija (1948). Valstybės žinios, 2006, 68-2497.

Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių konvencija (1950). Valstybės žinios, 1955, 40-987.

Tarptautinis politinių ir pilietinių teisių paktas (1966). Valstybės žinios, 2002, 77-3288.

Europos Sąjungos pagrindinių teisių Chartija (2000) Europos Sąjungos oficialus leidinys, 2016, C 202.

Europos Tarybos Ministrų komiteto 1997 m. rekomendacija Nr. R (97) 20 dėl neapykantos kalbos

Tarybos 2008 m. lapkričio 28 d. pamatinis sprendimas 2008/913/TVR dėl kovos su tam tikromis rasizmo ir ksenofobijos formomis bei apraiškomis baudžiamosios teisės priemonėmis.

Europos Komisijos 2015 m. gruodžio 8 d. kovai su rasizmu ir netolerancija (ECRI) bendrosios politikos rekomendacijos Nr. 15 „Dėl kovos su neapykantos kalba“ aiškinamasis raštas

Lietuvos Respublikos teisės aktai

Lietuvos Respublikos Konstitucija. Lietuvos Respublikos piliečių priimta 1992 m. spalio 25 d. referendume. Valstybės žinios, 1992, 33-1014

Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas. 2000 m. rugsėjo 26 d. Nr. VIII-1968. Valstybės žinios, 2000, 89-2741.

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo doktrina

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2024 m. balandžio 25 d. išvada. TAR, Nr. 7601.

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2005 m. rugsėjo 29 d. nutarimas. Valstybės žinios, 117-4239.

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2019 m. gegužės 17 d. nutarimas. TAR, Nr. 7876.

Specialioji literatūra

GUTAUSKAS, Aurelijus, NAVICKIENĖ, Žaneta (2022). Neapykantos nusikaltimai ir neapykantos kalba: kur prasideda ir kur baigiasi saviraiškos laisvės ribos. Visuomenės saugumas ir viešoji tvarka. 29, 74-92 [interaktyvus] https://cris.mruni.eu/server/api/core/bitstreams/55af5f91-991f-4704-9870-00977afd48e7/content

ISOKAITĖ-VALUŽĖ, Indrė. (2022). Neapykantos kalba – vienas iš neapykantos nusikaltimų. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas. https://lat.lt/naujienos/indre-isokaite-valuze-neapykantos-kalba-vienas-is-neapykantos-nusikaltimu/1196

TeisėPro. (2021-04-15). Neapykantos kalba ir saviraiškos laisvė: kur brėžti ribą? [interaktyvus] https://www.teise.pro/index.php/2021/04/15/neapykantos-kalba-ir-saviraiskos-laisve-kur-brezti-riba/

TeisePro (2022-02-07). Kovai su neapykantos kalba – didesnis ES dėmesys. [interaktyvus] https://www.teise.pro/index.php/2022/02/07/kovai-su-neapykantos-kalba-didesnis-es-demesys/

TeisePro (2024-07-30). Neapykantos kalba ar saviraiškos laisvė: teisėja paaiškino, kodėl nubrėžti ribą ne taip paprasta. [interaktyvus] https://www.teise.pro/index.php/2024/07/30/neapykantos-kalba-ar-saviraiskos-laisve-teiseja-paaiskino-kodel-nubrezti-riba-ne-taip-paprasta/

Europos Žmogaus Teisių Teismo praktika

Handyside prieš Jungtinę Karalystę [EŽTT], Nr. 5493/72, [1976-12-07]. ECLI:CE:ECHR:1976:1207JUD000549372.

Delfi AS prieš Estiją [EŽTT], Nr. 64569/09, [2015-06-16]. ECLI:CE:ECHR:2015:-0616JUD006456909.
Perinček prieš Šveicariją [EŽTT], Nr. 27510/08,[2015-10-15]. ECLI:CE:ECHR:2015:-1015JUD002751008.
Beizaras ir Levickas prieš Lietuvą [EŽTT], Nr. 41288/15, [2020-01-14]. ECLI:-CE:ECHR:2020:0114JUD004128815.
Lilliendahl prieš Islandiją [EŽTT], Nr. 29297/18, [2020-05-12]. ECLI:CE:ECHR:2020:-0512DEC002929718.

Lietuvos teismų praktika

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2010 m. kovo 2 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-91/2010.
Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2012 m. gruodžio 12 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-677/2012.
Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2015 m. sausio 27 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-1-219/2015.
Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2017 m. spalio 3 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-206-693/2017.
Vilniaus miesto apylinkės teismo 2021 gegužės 19 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1-1245-990/2021.
Vilniaus miesto apylinkės teismo 2021 gegužės 27 d. baudžiamasis įsakymas baudžiamojoje byloje Nr. e1-1727-992/2021.

Kiti šaltiniai

Europos regionų komiteto nuomonė „Į ES nusikaltimų sąrašą įtraukiama neapykantos kalba ir neapykantos nusikaltimai“. (2023). Europos Sąjungos oficialusis leidinys. 2023/C 79/03.
Institucijų atsakas į neapykantos kalbą ir neapykantos nusikaltimus. (2020). Metodologinė medžiaga. [interaktyvus] https://lygybe.lt/wp-content/uploads/2023/05/insituciju-atsakas-i-neapykantos-kalba-ir-neapykantos-nusikaltimus.pdf
Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro 2020-03-30 įsakymu Nr. 17.9.-4265 patvirtintas „Ikiteisminio tyrimo dėl neapykantos nusikaltimų ir neapykantą kurstančios kalbos atlikimo, organizavimo ir vadovavimo ypatumų metodinės rekomendacijas“.https://www.prokuraturos.lt/data/public/uploads/2020/04/neapykantos_nusikaltimu_ tyrimo_metodines_rekomendacijos.pdf
Lietuvos Respublikos generalinis prokuroras. (2023-07-26). Įsakymas dėl neapykantos nusikaltimų ir neapykantos kalbos ikiteisminio tyrimo metodinių rekomendacijų patvirtinimo [interaktyvus] https://www.prokuraturos.lt/data/public/uploads/2023/09/20230726_neapykantos_nusikaltimai_rekomendacijos.pdf (Nr. I-164).
Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministerija. (2019). Baudžiamosios atsakomybės už neapykantos nusikaltimus ir neapykantą kurstančias kalbas taikymo analizė. [interaktyvus] https://vrm.lrv.lt/uploads/vrm/documents/files/LT_versija/Viesasis_saugumas/Neapykantos_nusikaltimu_tyrimas_Ataskaita_2019.pdf

Lygių galimybių kontrolieriaus tarnybos leidinys (2023). [interaktyvus] https://lygybe.lt/wp-content/uploads/2023/05/neapykantos-nusikaltimai-ir-neapykantos-kalba_situacijos-lietuvoje-apzvalga.pdf
Pranešimas apie Sąjungos padėtį (2020). [interaktyvus] https://webgate.ec.europa.eu/circa-bc-ewpp/d/d/workspace/SpacesStore/d7cbfdbf-ca11-49c9-94f8-aa9f45794e55/download
Vilniaus apygardos prokuratūros 2021-04-02 ikiteisminio tyrimo Nr. 01-1-42153-20 medžiaga

Žodžio laisvė vs. Neapykantos kalba: kur yra riba socialiniuose tinkluose?

SANTRAUKA

Moksliniame straipsnyje nagrinėjama žodžio laisvės bei neapykantos kalbos samprata kartu atskleidžiant jų santykį bei ribas socialiniuose tinkluose. Analizuojant bei siekiant atsakyti į darbo uždavinius buvo gilinamasi į tarptautinį bei nacionalinį teisinį reglamentavimą, aiškinimą teismų praktikoje bei mokslininkų įžvalgas. Žodžio laisvė - itin saugotina demokratinėje valstybėje laisvė, tačiau ji nėra ir negali būti neribojama. Kai asmuo skleidžia neapykantą, nukreiptą prieš asmenį ar jų grupes, kelia grėsmę demokratinėms vertybėms, tokie pasisakymai tam tikrais atvejais nesaugotini kaip žodžio laisvės išraiška, ypač socialiniuose tinkluose. Atsižvelgiant į tai, jog informacija, paskleista internete, itin lengvai sklinda ir gali likti ten amžinai, ji turi didesnį poveikį žmonėms, todėl ir ribos tarp išraiškos laisvės ir neapykantos kalbos turi būti aiškinamos atsižvelgiant į šią specifiką. Jos turi būti griežtesnės ir aiškesnės siekiant apsaugoti asmenis, prieš kuriuos tokia kalba nukreipta bei užkertant kelią smurto bei neapykantos kurstymui. Be to, neapykantos kalbos teisinis reguliavimas turėtų būti išplėstas atsakomybę už tokio pobūdžio veikas įtvirtinant ir už pasisakymus, kurie dėl savo ne tokio didelio pavojingumo nėra laikytini nusikalstama veika.

Freedom of speech vs. Hate speech: where is the line on social media?

SUMMARY

This scientific article examines the concepts of freedom of speech and hate speech, revealing their relationship and boundaries on social networks. In order to analyse and answer the research questions, international and national legal regulations, interpretations in court practice, and insights from scholars were examined. Freedom of speech is a freedom that must be protected in a democratic state, but it is not and cannot be unlimited. When a person spreads hatred directed against individuals or groups of people, threatening democratic values, such statements should not be protected as an expression of freedom of speech in certain cases, especially on social networks. Given that information disseminated on the internet spreads very easily and can remain there forever, it has a greater impact on people, and therefore the

boundaries between freedom of expression and hate speech must be interpreted with this specificity in mind. They must be stricter and clearer in order to protect the persons against whom such speech is directed and to prevent incitement to violence and hatred. In addition, the legal regulation of hate speech should be extended to include responsibility for acts of this nature, even for statements that are not considered criminal offences due to their lower level of danger.

ISSN 2345-0878 (spausdintas)
ISSN 2538-8916 (internete)

Teisės mokslo pavasaris 2026. Vilniaus universiteto Teisės fakulteto Studentų mokslinė draugija. – Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2026. – 604 p.

„Teisės mokslo pavasaris“ – kasmetinis Vilniaus universiteto Teisės fakulteto studentų geriausių darbų rinkinys. Į straipsnių rinkinį atrinkti tyrimai buvo vertinami autoritetingos komisijos, kuri pirmiausia išklausė originalius tyrėjų pristatymus. Tikslumas, gebėjimas pristatyti teisinę problemą, identifikuoti skirtingus jos sprendimo argumentus, juos supriešinti ir išgauti geriausią sprendimą – tai tos teisės profesionalo savybės, kurios būtinos sėkmingam teisininkui. Tačiau ne tik dėl to teisininko profesija yra vertinama visuomenėje. Skirtingų ideologijų, interesų, informacijos srautuose pasiklydusi visuomenė tikisi ne tik procedūrinio teisingumo – ji pirmiausia tikisi vertybinio teisingumo. Humanistiškas požiūris į žmogų, asmens laisvės gerbimas ir asmens pažeidžiamumo suvokimas, galimybė balansuoti visuomenės ir subjekto individualius intersus – tai yra savybės, be kurių negali būti įsivaizduojamas teisės profesionalas.

Viršelio dailininkė *Jurga Tėvelienė*
Maketuotoja *Vida Vaidakavičienė*

Vilniaus universiteto leidykla
Saulėtekio al. 9, LT-10222 Vilnius
info@leidykla.vu.lt, www.leidykla.vu.lt

Spausdino UAB „Ciklonas“
Žirmūnų g. 68, LT-09124, Vilnius
Tiražas 100 egz. 41,2 aut. l.

MECENATAS

LEIDINIO RĖMĖJAS

COBALT
It's a big deal

ISSN 2345-0878

www.tf.vu.lt/mokslas/leidiniai/